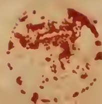




JOANNIS DE LAET
AMERICAE
UTRIUSQUE
DESCRIPTIO.



NOVVS ORBIS
seu
DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS
Libri XVIII.

Authore
IOANNE DE LAET ANTVERP.

Novis Tabulis Geographicis et variis Animantium, Plantarum Fructuumque Iconibus illustrati.

CVM PRIVILEGIO.

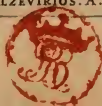
DE GENERAEL PIETER P HEYN.

DE GENERAEL HENDRICK C LONCK

MATANÇA

OLINDA.

LVGD. BATAV. apud ELZEVIRIOS. A°. 1633.




BIBLIOTECA NAZIONALE V. E.
NAPOLI III





CAROLO I.

MAGNÆ BRITANNIÆ, FRANCIÆ, atque HIBERNIÆ

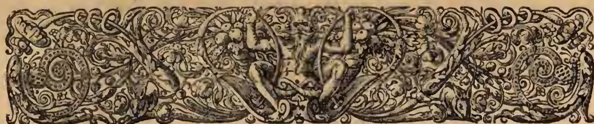
REGI,

FIDEI DEFENSORI, &c.



Varta hujus universi pars, quam vulgo Americam vocamus, SERENISS. DOMINE, uti primum proavorum nostrorum ætate ab Europæis adiri cæpit, ita hactenus minima sui parte, si Mediterranea spectes, fuit perlustrata; ea autem, quæ jam ab iisdem habitantur aut crebro adeuntur, ita perfunctorie & per partes, quædam etiam satis negligenter fuerunt descripta; ut crediderim me aliquid operæpretii, in hac parte universim & accuratius describenda, posse præstare; &, si non plenam, saltem pleniorem, quam hactenus visa fuerit, universæ Americæ geographicam descriptio-





CAROLO I.

MAGNÆ BRITANNIÆ, FRANCIÆ, atque HIBERNIÆ

REGI,

FIDEI DEFENSORI, &c.



Varta hujus universi pars, quam vulgo Americam vocamus, SERENISS. DOMINE, uti primum proavorum nostrorum ætate ab Europæis adiri cæpit, ita hactenus minima sui parte, si Mediterranea spectes, fuit perlustrata; ea autem, quæ jam ab iisdem habitantur aut crebro adeuntur, ita perfunctorie & per partes, quædam etiam satis negligenter fuerunt descripta; ut crediderim me aliquid operæpretii, in hac parte universim & accuratius describenda, posse præstare; &, si non plenam, saltem pleniorem, quam hactenus visa fuerit, universæ Americæ geographicam descriptio-

nem exhibere. Hic labor noſter non poterat ſine piaculo alium Patronum ſibi aſciſcere, quam T. M^{tem,} tum quia ſubditi Tui jam aliquot hujus partes coloniis deductis occuparunt, quarum indigenę coram univerſo Orbe grati agnoſcunt, ſe & ad urbaniorem cultum, & ad Chriſtianam Religionem, quod longe maximum beneficium eſt, jam traductos eſſe, & quotidie traduci; tum quia hoc opus tantam lucem à ſubditorũ T. M. accuratiſsimis obſervationibus accepit, & tam multa fortia ipſorum facta in eo commemorantur. Patere ergo, SERENISS. DOMINE, novum hoc, & uti ſperamus Chriſtiano orbi non inutile opus, ſub Illuſtriſs. Majeſtatis Tuæ Patrocinio lucem aſpicere; quod ſi impetravero, ſatis magnum me laborum præmium opinabor conſequutum, & alacrior ſum futurus, quandiu vita ſuppetet, ad Hanc atq; alias Orbis partes magis magiſque illuſtrandas. Quod ſupereſt, Deum optimum maximum ſupplex veneror, ut T. M[ti] plures & bene fortunatos Vitæ & Regni annos largiatur, ad Nominis ſui gloriam & veræ Fidei defenſionem, atque adeo utriuſque; per Barbarorum Provincias propagationem.

Tuæ Maj[tis]

Lugduni Batavorum. Nonis Martij
Anno cIↄ Iↄ c xxxiii.

Humillimus cliens

JOANNES de LAET, Antwerp.



In Descriptionem Indiæ Occidentalis Clarissimi viri Johannis de Laet, rebus ejusdem Indiæ Præfecti.

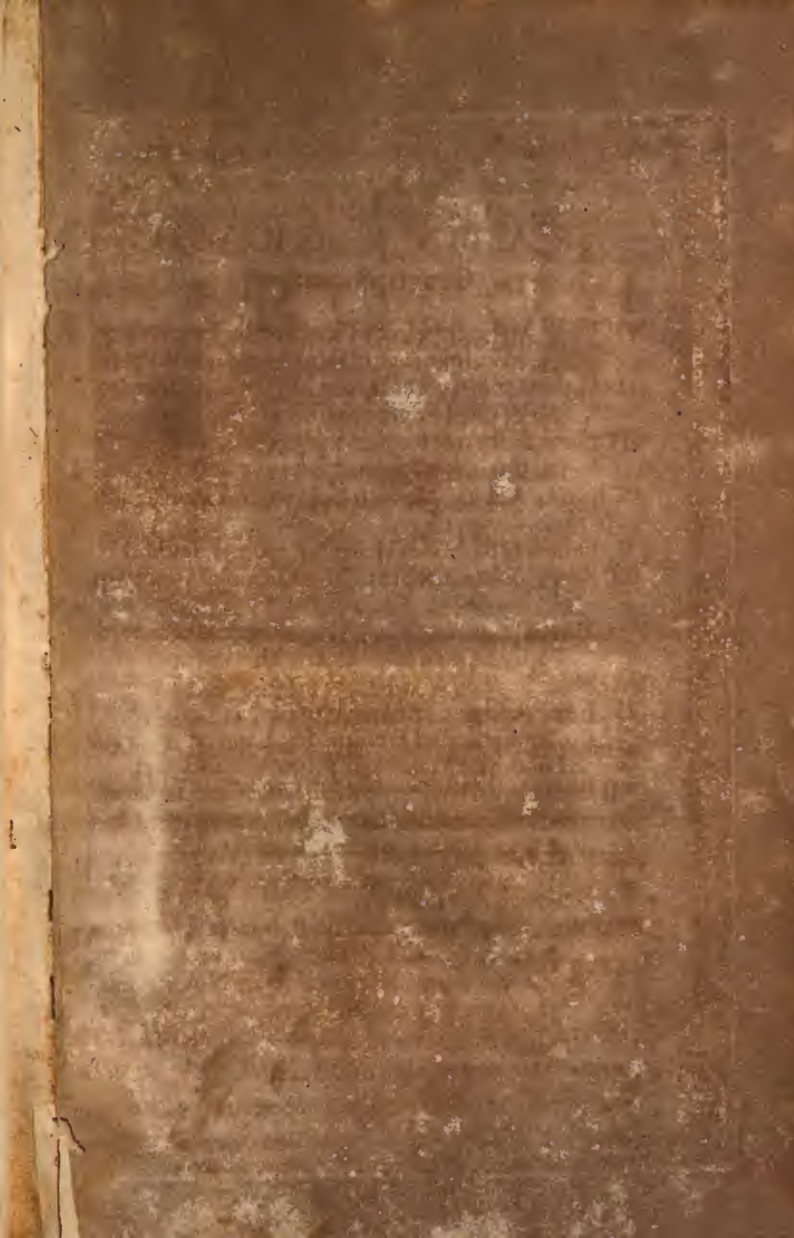
EXtremum primumque diem, qua ſurgit ab vndis
Quaque fatigatis in mare fertur equis,
Emenſo Batavi poſt tergum liquimus orbe,
Et quas Sol metas, navita noſter habet.
Subſequitur, quacunque viam fecêre carinæ,
Et quantum nautæ, mens ſibi ſumit iter.
Latius extremi poſitum ſibi vindicat Indi,
Et curam terræ deficientis agit.
Par patriæ cuivis, par libertatis amore,
Hic quoque, quo patriam demereatur, habet.
Nec tantum diſtincta locis miracula reddit,
Quæcunque in Batavos panda carina tulit:
Cedentis revocat finemque intercipit orbis,
Vlteriusque ipſo nobile ſurgit opus.
Interior tanto jam ſtat Natura labore,
Et famæ acceſſu continuatur humus:
Excipit exhauſtum par mundo gloria mundum,
Quantus in immenſa poſteritate patet.
Qui varios terrarum habitus, tractusque, ſitusque,
Et deſcripta ſuo nomine regna legis,
Cum frutices, herbasque novas, ignotaque nobis
Nec quondam terris cognita monſtra, legis;
Plus monſtris quæcunque legis, mirare docentem,
Per quem, ut nata domi, tam peregrina legis.

DANIEL HEINSIVS.

SERIES

TABVLARVM

Geographicarum.




SEPTEN
Septentrionalis Am
Nova Albion
Novo Mexico
Califor nia
Tropicus Cancri
Nova Hispa nia
Linea Aequinoctialis
OCCIDENS
MARE AVSTRALE
Tropicus Capricorni
AMERICÆ
ſive
INDIÆ OCCIDENTALIS
Tabula Generalis
MERI



ENTRIO
Americæ pars.
Nova Francia
Terra Nova
C. Breton
Novum Belgium
C. Cod
Virginia
Florida
Asores
Hispania
La Bermuda
Canarie
Lucaios Insulæ
Africa.
Cuba
Iucatan
Hispaniola
Porto Rico
Canibales Insulæ
Iamaica
I. Capitis Viridis
Trinidad
Guiana
Popaian
300
310
320
330
350
360
10
Rio das Amazonas
ORIENS
Meridionalis Americæ pars.
Peruvia
Lima
Brasilia
Bahia
Charcas
Arica
C. Frio
Tucuman
La Plata
Chile
R. de la Plata
Magallanica
Fretum Magallanicum



GENERALIS
INTRODUCTIO
AD
Libros ſequentes.



ROPOSITVM nobis hîc deſcribere univerſam Indiam Occidentalem, quæ vulgo *America* dicitur, ſeu Quartam & longe maximam habitati orbis partem, à *Chriſtophoro Columbo* Genevenſi, auſpiciis Catholicorum Regum *Ferdinandi* & *Iſabellæ* primùm inventam & aditam anno cIↃ CCCC XCII. licet ab *Americo Veſpucio* nomen meruerit, qui aliquot annis tardius Continentem adnavigavit. Nihil dicemus hic de cauſis quæ Columbum moverunt ut hanc expeditionem ſuſciperet, neque quomodo barbari incolæ, & unde, primùm in has regiones commigrarint, ſicuti nec alia quæ huc ſpectant, quæ ab aliis & præſertim à *Joſepho de Acoſta*, diligenter fuerunt pertractata: ſed tantum pauca præfabimur de univerſæ hujus partis limitibus, & cohærentia particularium provinciarum, & methodo, quam in illas deſcribendo, ſequuti ſumus.

America itaque pene in latitudinem pertinet ab vno polo ad alterum; objectamq; habet ad Orientem quidem Europam atq; Africam; à quibus dividitur patentiſſimo oceano Germanico atq; Atlantico; nunc plurium, nunc pauciorum leucarum intervallo; Africæ tamen propior, quam Europæ; (ab Heſperidibus enim ſeu inſulis de *Cabo Verde*, ut vocant, breviſſimus ad Continentem illius creditur eſſe trajectus;) ad Occidentem autem Aſiam & Terram Auſtralem adhuc maxima ſui parte incognitam; quanto freto ab Aſia diviſa ſit, nondum ſatis eſt exploratum, quanquam communis opinio eſt, non niſi anguſto, quod vulgo vocant *Anian*; verùm non obſervavi hactenus quemquam applicuiſſe ad hanc Continentem ultra promontorium Californiæ *Mendocinum*, quod adhuc longe à Continente Aſiæ oportet abeſſe, ſi itinerum rationes bene ſubductæ fuerint.

Forma illius valde anomala eſt; nam primum ad Arctum latiſſimè ſe deducit; potiſſimum inter Inſulam *Terram novam*, (quâ multum prominet verſus Europam) & extremos *Californiæ* fines, (quibus ad Aſiam accedit:) ab his veluti cornubus, ſenſim utrimque ſubducunt ſe illius oræ,

donec tandem juxta *Novæ Hispaniæ* portum quem vocant *S. Ioannem de Ullua* veluti in obtusum conum rursus pene coeant,(neque enim terra hic admodum lata est, si cætera spectes;)quumque hactenus ab Arcto descenderit versus Æquatorem; hinc jam recta pene tendit versus ortum & properat tanquam vinculo quodam se connectere cum altera Americæ parte; id modo latius, modo angustius, in ipso nexu haud supra octo in latitudinem patet leucas, ita ut altera illa pars pene Insula videri possit.

Partem hanc alteram vocamus Meridionalem, quia longe maxima sui parte ab Æquatore divergit versus Austrum,sicuti prior illa tota pertendit ad Arctum, & propterea recte Septentrionalis dicitur.

Porrò Meridionalis hæc pars, pene triangularis est formæ, basi quidem latissimâ qua Arcto obvertitur, sed subductis utrimque lateribus,ad Fretum Magallanicum in obtusum conum desinens, ubi vix octuaginta aut nonaginta leucas lata est; nam quæ ultra hoc jacent terræ, tantum insulas esse,jam satis constat, licet majores nostri aliter crediderint.

Sicuti autem Septentrionalis illa pars versus Europam prominet Insulâ illâ quam diximus *Terra Nova*, ita Meridionalis hæc promontorio Brasiliæ celeberrimo, quod vocant *S. Augustini*, versus Africam. Vtraque autem pars ab hisce extremitatibus suas itidem reducit oras, Septentrionalis quidem versus Africum, Meridionalis autem versus corum, donec ad Novam Hispaniam demum coeant; & recipiunt intermedio spacio longe plurimas insulas,quæ arcuato ductu, ab una parte pertendunt ad alteram, & ab Oceano Septentrionali dividunt veluti Mediterraneum quoddam fretum,quod in intimo recessu vocatur Fretum Novæ Hispaniæ vel etiam Mexicanum.

Quum ergo hæ partes ad hunc modum se haberent, nón fuit nobis anxie de commoda methodo laborandum, qua in illis describendis uteremur. Consultissimum enim nobis visum Insulas illas,quas diximus,primum absolvere,quæ & primum inventę fuerunt & veluti ostium aperiunt ad præcipuas Americæ utriusque partes: Deinde utriusque partis provincias persequi ordine quo jacent. Itaque Insularum illarum descriptione primo libro absoluta; Continentem adii Americæ Septentrionalis,& partibus illis quę ad polum Arcticum vergunt,(utpote nondum satis cognitis, & nihil memorabile sortitis, præter glaciem & pene perennes nives,)prætermissis,descriptionem orsus sum ab Insula *Terra Nova*,& *Nova* ut vocant *Francia*, cui illa objacet; eæ secundi nostri libri argumentum fuerunt: atq; ita secundum oram incessi, & Libro Tertio assignavi *Novam Angliam, Novum Belgium, & Virginiam:* Quarto libro prosecutus sum *Floridam*: Quæ nos deduxit ad *Novam Hispaniam* nobilissimam utique Americæ hujus Septentrionalis partem, quam (cum vicinis aliquot provinciis quæ ab Hispanis ipsi annectuntur, versus occasum quidem *Mechuacana*, versus Arctum *Panuco*; versus ortum *Tabasco* & *Yucatana* versus Austrum *Guaxaca* & aliis,) libro quinto diligentissime & copiose illustrare sum conatus: Atque hic nobis ab oceano nostro paulum discedendum fuit, ad provincias illas, quæ à tergo *Novæ Hispaniæ* & procul intra Continentem jacent,

nimirum

nimirum *Novam Galæciam; Novam Cantabriam; Californiam, Novam Albion,* & *Novam Mexicanam;* quas omnes libro ſexto abſolvimus. His abſolutis reverſus ſum ad extremos Novæ Hiſpaniæ limites, jam ante deſcriptos, & ſeptimo libro ſuſcepi deſcribendas provincias illas omnes quæ anguſtum illum terrarum tractum occupant, qui utramque Americæ partem connectit, quem quidem à nobiliſſima parte & conventus juridici ſede *Guatemalam* denominavi; in eo tamen ordine ſuo deſcribuntur provinciæ, *Chiapa* Mediterranea, *Soconuſco* & *Suchitepec* ad mare Auſtrale; *Verapaz* Mediterranea; *Guatemala* proprie dicta, *Yzalcos, San Salvador, San Miguel, Chuluteca* ad mare rurſus Auſtrale; *Hondura* ad mare Septentrionale, *Nicaragua*; *Coſta Rica*, & *Veragua* ad utrumque. Atque ita pervenimus ad Iſthmum; & libro octavo primum deſcripſimus *Panamenſem* provinciam, quæ tum illum, tum aliquam partem utriuſque Continentis occupat: huic adjunximus *Cartagenam* celeberrimum Hiſpanorum emporium & famoſam Americæ Meridionalis ad mare Septentrionale provinciam; atque ita porro præfecturas alias duas *S. Martham* & *Rio de la Hacha* ad idem mare ſitas.

Atque hic nonnihil hæſitavi, dubius an oras hujus partis porro proſequerer verſus orientem, & per *Fretum Magallanicum* me referrem ad eundem Iſthmum quem jam abſolveram; verum tandem conſultius viſum ad mare Auſtrale accedere & progredi verſus Auſtrum, atque ita per *Fretum Magallanicum* vaſtiſſimo ambitu regredi ad *Rio de la Hacha.*

Nono itaque libro penetravi intra Continentem & perluſtrato *Novo Regno Granatenſi*, quod utrumque mare nuſquam attingit, per *Popajanam* reverſus ſum ad *Mare Pacificum*, à quo poſt Panamenſem provinciam explicatam receſſeram. Hinc porro deſcripſi *Peruviam* univerſam, quæ longiſſimo terrarum ſpacio illi mari adjacet, libris duobus decimo & undecimo. Atque ita deinceps *Chilen* libro duodecimo: *Magallanicam* decimo tertio; cujus nobiliſſimum Fretum me reduxit in Oceanum Atlanticum, & oræ quæ ortum aſpiciunt, deduxerunt ad vaſtum æſtuarium Magni Fluminis *de la Plata.* Decimo quarto ſubiens memorabile illud flumen, Provinciam omnem, quæ ab illo nomen meruit, perluſtravi, & illi ad occaſum vicinam *Tucumanam*, uſque ad extremos Peruviæ atque Chiles fines; neque enim alio loco Continens Americæ Meridionalis ab uno mari ad alterum hactenus penetratur. Orâque hujus Provinciæ ſecundum mare Atlanticum lectâ, promovi ad *Braſiliam*, quam Portugalli incolunt; (cætera enim ſibi vindicant Caſtellani:) Hanc duobus quoque libris decimo quinto & ſexto obivimus, & deſcriptionem noſtram produximus ad famoſiſſimum *Amazonum* flumen; quod decimo ſeptimo libro illuſtravimus, & poſt illud cætera flumina, & oram fere, (nam interiora maximam partem incognita ſunt) atque inter ea maxime nobile flumen *Orenoquen.* Decimo octavo denique & ultimo *Cumanam* quidem radentes, *Venezuelam* autem ingredientes, ambitum noſtrum abſolvimus. Atq; hæc quidem de Methodo noſtra in univerſum; quid autem in ſingulis libris explicuerimus, ex Indice quem ſtatim ſubjiciam melius eluceſcet.

Quantum autem præ aliis, qui hanc operam ante nos susceperunt præstiterimus, aliorum judicium erit, qui facile animadvertent quantum laboris à nobis hic fuerit exhaustum, & quantopere nobis annitendum fuerit, ut in tanta scriptorum varietate atque adeo diversitate, veritatem eliceremus: Quam tamen non ausim promittere me in singulis adhuc plene assequutum; quomodo enim possem; quum plurimæ hujus Continentis partes, tantum ab uno aliquo, neque satis diligenter, invenerim descriptas; in iis autem, quæ jam ab aliquot annis à variis nationibus, præsertim Gallis, Anglis & nostris fuerunt accuratius lustratæ atque descriptæ, proclivius fuit veritatem eruere: quorum sane observationes diligenter contuli cum iis quæ superiori seculo ab Hispanis fuerant tradita, & judicio usus, quæ vera, aut saltem vero quam simillima videbantur, Lectores minime celavi, ita tamen ut ne aliorum quidem judicia prætermitterem, & suumu nicuique judicium relinquerem.

Licet autem jam à multis annis ingens controversia fuerit inter Hispanum, & alios Europæ nostræ Principes, de dominio & proprietate harum Terrarum; Hispano ex donatione Pontificis Romani universam hanc Americam sibi vindicante, aliis contra obnitentibus & hanc vel illam partem sibi adscribentibus atque occupantibus: non putavi tamen aut instituti mei aut officii esse, ullum arbitrium mihi inter partes assumere, sed simpliciter & bona fide commemorare, quid à singulis nationibus, in singulis partibus gestum fuerit; de jure disceptabunt ipsæ: Quanquam fatear mihi maxime semper probatam fuisse Serenissimæ *Elizabethæ* Anglorum Reginæ sententiam; quæ, quum Hispaniarum Rex *Philippus* Secundus per Legatum suum *Bernardinum Mendozam*, apud ipsam magna contentione urgeret, universam Americam quaqua patet suum peculium esse, & inique fecisse Anglos quod nonnullas Americæ partes adnavigassent ipso invito; respondit (uti apud *Camdenum* in Reginæ hujus vita legimus ad annum cIↄ Iↄ LXXXI) non intelligere se, cur sui aut aliorum Principum subditi ab Indiis prohiberentur, quas Hispanici juris esse sibi persuadere non posset, ex Romani Pontificis donatione, in quo prærogativam in ejusmodi causis agnoscat nullam, nedum authoritatem ut Principes obligaret, qui nullam ei obedientiam debent, aut Hispanum novo illo orbe veluti infeudaret & possessione investiret. Nec alio quopiam jure, quam quod Hispani hic illic appulerint, casulas posuerint, flumen aut promontorium denominaverint, quæ proprietatem acquirere non possunt. Vt hæc rei alienæ donatio quæ ex jure nihili est & imaginaria proprietas obstare non debeat, quo minus cæteri Principes commercia in illis regionibus exerceant, & colonias ubi Hispani non incolunt, jure gentium nequaquam violato deducant, quum præscriptio sine possessione non valeat; necnon Oceanum illum vastum navigent, quum maris & aëris usus omnibus sit communis. Nec jus in Oceanum populo aut privato cuipiam possit competere, quum nec natura nec usus publici ratio, occupationem permittat.

Operæ pretium vero fuerit, hic obiter attexere, quo jure Hispaniarum

Rex,

Rex universas has terras sibi soli nisus fuerit vindicare, in quem finem hic producā ex ejusdem Regis Historiographo Antonio de Herrera, quo pacto Hispani veros terrarum illarum dominos fuerint allocuti, & occasionem ceperint eos evertendi, & tot myriadas miserorum barbarorū exscindendi.

Ego N. N. minister summorum & potentissimorum Regum Castellæ & Legionis, barbararum gentium domitorum, eorundem Legatus & Capitaneus, notum vobis facio, quibus possum modis, unum & æternum Deum, Dominum nostrum creavisse Cœlum & Terram, item marem & fœminam, è quibus nos juxta atque vos, atq; adeo omnes homines nati sunt, & porro nascentur; præ multitudine autem hominum qui jam quinque millibus & aliquanto pluribus annis, propagati fuerunt, necessarium fuit, ut alii hic, alii alibi sedes sortirentur, & in varias provincias & regna dividerentur, quia impossibile erat una regione omnes contineri. Harum omnium nationum & populorum Deus curam & sollicitudinem habere voluit unum virum, qui dicitur Petrus, ita ut dominus & supremus arbiter esset omnium & singulorum hominum hujus Universi, ut ipsis imperaret, & veluti caput esset universi generis humani, ubicunq; tandem degerent, & quamcunque legem, fidem aut sectam sequerentur: mancipavitque illi universum orbem; & licet ipsi mandaret thronum suum figere Romæ, loco oportunissimo ad orbem gubernandum, tamen liberum ipsi reliquit in alia quavis orbis parte illum stabilire, ad judicandum & regendum populos, Christianos, Mahumetanos, Judæos, Gentiles, & cujuscunque tandem fidei aut superstitionis. Hic dicebatur Papa, id est, admirabilis Primas, Pater & defensor, quia Pater est & Pastor omnium hominum. Huic Sancto Patri obediverunt, & ultro subjecerunt se uti supremo Domino, Reges & Principes omnes universi Orbis qui illius ætate vivebant; & post illum, omnibus qui provecti fuerunt ad Papalem dignitatem, singuli suis ætatibus, usque ad hodiernum diem, & porro sunt facturi usque ad finem. Unus horum supremorum Sacerdotum, ut Dominus orbis, donavit has insulas & continentem in & ad Oceanum sitas, Catholicis Regibus Castellæ & Legionis, qui tum erant Ferdinandus & Isabella laudatissimæ memoriæ, & ipsorum hæredibus Dominis nostris, cum omnibus quæ continent; quemadmodum plenius continetur in diplomate descripto, quod vobis licet inspicere, si libet: ita ut S.M^tas^ Rex sit & Dominus harum Insularum & Continentis ex virtute hujus donationis: & aliquot Insulæ, & fere omnes, ad quas hujus donationis fama pervenit, M^tem^ S. jam pro Rege & Domino agnoverunt, paruerunt & serviverunt illi; hodieque obediunt & serviunt, ut subditos decet, spontaneâ obedientiâ & sine constrictione aut repugnantia: quin etiam post illa sine mora, præcedentia edocti, aurem præbuerunt, & paruerunt Religiosis, quos ad illos miserat, ut ab ipsis fidem nostram edocerentur, & quicunque libera voluntate, incoacti, sine muneribus, aut aliis conditionibus Christianam fidem amplexi sunt & servant, eos M. S. clementer & gratanter suscepit, & voluit, ut haud secus quam alii ipsius subditi haberentur & tractarentur: tenemini ergo & vos eodem modo facere. Obsecro itaque,

& quibus possum modis contendo, ut animum advertatis ad ea quæ dixi, utque melius percipiatis, idoneam vobis temporis moram, uti par est, sumatis ad consultandum, & ut Sanctam Ecclesiam agnoscatis Heram & Dominam universi orbis, & summum Sacerdotem, qui dicitur Papa, ipsius nomine, atque M. S. illius loco in supremum Dominum & Regem Insularum & Continentis, ex virtute dictæ donationis; & permittatis Religiosos hosce patres prædicta plenius vobis explicare. Si ita feceritis, bene utique vobis consuletis, & præstabitis M. S. quod ipsi debetis obsequium: Ego autem ipsius nomine, omni benevolentia vos complectar, & relinquam vobis uxores & liberos, neque ulli servituti vos mancipabo, ita ut vobis integrum sit statuere de illis pro libitu, quemadmodum & plerique insulares fecerunt: Majest. Sua præterea vobis liberaliter impartietur plurimas immunitates, & mercedes. Sin vero contra feceritis, aut mala fide moras nectatis, denuntio vobis, me, Deo auxiliante, cum copiis terras vestras ingressurum, & bello vos undiquaque & omnibus modis infestaturum, & sub jugum & obsequium Ecclesiæ & M. S. coacturum, uxores vestras & liberos abducturum & mancipaturum, venditurum, & porro ita cum illis acturum uti M. S. imperabit: Eripiam vobis bona vestra, & multabo quantiscunque potero calamitatibus, uti vasallos, qui detrectant Dominum suum agnoscere, eique parere, verum ipsi obloquuntur atque resistunt. Et protestor, homicidia & damna quæ sequutura sunt, vestræ culpæ imputatum iri, & nequaquam M. S. aut hisce fortibus viris qui me sequuti sunt. Et requiro, ut præsens Notarius sigillatas literas mihi tradat, ad fidem faciendam, me hæc omnia vobis significasse & rogasse. Hactenus ex Herrera.

Porro ut ad institutum meum revertar, præter accuratam geographicam & hydrographicam harum regionum descriptionem, quam potissimum mihi proposueram; publicæ utilitatis interesse existimavi, etiam alia quædam adjungere; qualia sunt indigenarum mores & instituta; Regnorum quorundam origines, & Principum Series; maxime autem Animalium, Arborum, Herbarum, Frugum & Fructuum icones & descriptiones. Icones quidem, partim ab aliis, & potissimum à Clar. V. Carolo Clusio, accepimus; partim (& quidem non paucas) ipsi ad vivum depingi, & ab accuratissimo artifice tabellis exprimi fecimus, ut non dubitemus singularem voluptatem & utilitatem Lectoribus allaturas. Descriptiones autem ex probatissimis quibusque authoribus sumpsimus, in quibus multa deprehendet Lector, Latinis auribus hactenus inaudita.

Quod superest, obtestor omnes, ne, (quæ nostri ævi labes est & prava consuetudo) si usquam aberravero, uti humanum est errare, odiose errata traducant aut vellicent, sed humaniter admoneant, & doceant meliora; paratus enim sum futurus recte monentes sequi, & quæ aut perperam exciderunt, aut in quibus ab aliis falsus sum, corrigere.

Ut autem fidem meam liberem, & gratum me præstem iis, à quibus ea, quæ sparsim in hisce libris continentur, accepi; Authorum nomina, quorum laboribus adjutum me fuisse lubens agnosco, hic subjicio.

Primera

Primera Parte de la Chronica del Peru; Hecha por Piedro de Cieca de Leon.
Descripcion de las Indias occidentales por Antonio de Herrera.
Historia general de los Hechos de los Castellanos en las Islas y Terra Firme del mar Oceano, escrita por Antonio de Herrera.
Historia del descubriemento y conquista de la provincia de Peru, &c. Augustin de Zarate.
Diego Fernandez Historia del Peru.
Historia natural y moral de las Indias por el Padre Ioseph de Acosta.
Relacam Annal das cousas que fezeram os Padres da Companhia de Jesus nas partes da India oriental & no Brasil, &c.
Conquesta de las Moluccas por Leonardo de Argensola.
Argentina por Martin del Barco.
Araucana de Don Alonzo de Ercilla y Cuniga.
Primera Parte de los Commentarios Reales que tratan del origen de los Yncas, Reyes que fueron del Peru, &c. Escritos por el Ynca Garcilasso de la Vega, natural del Cuzco y Capitan de su Magestad.
Viage del mundo Hecho y compuesto por el Licenciado Petro ordonnez de ceuallos, natural de la insigne cuidad de Iaen.
Delle Navigationi & Viaggi racolte da M. Gio Battista Ramusio volume terzo, nel quale si contiene le Navigationi al Mundo Nuovo.
Iarrici Thesaurus rerum Indicarum.
Decades Oceanicæ Petri Martyris.
Descriptionis Ptolemaicæ augmentum Cornelii VVytfliet.
La Historia de las Indias por Francisco Lopez de Gomara Clerigo.
Popillinierè des trois Mondes.
Theuet France Antartique.
Histoire de Brasil par Iean Lery.
Les voyages du Sieur Champlain.
Histoire de la Nouvelle France par Marc Lescarbot.
Histoire de la mission des Peres Capuchins en l'Isle de Maragnan & terres circonvoisines, par le R. P. Claude d'Abbeville.
Traicté de la Navigation & des voyages de decouverte & conqueste modernes, & principalement des Francois. par Bergeron.
Tertium volumen itinerum & navigationum Anglicæ nationis per M. Richardum Hackluytium. Anglicè.
Samuelis Purchasii laboriosum opus, continens plurima itineraria Anglorum & aliarum nationum. Anglicè.
Virginiæ descriptio per Joannem Smithum. Anglicè.
Novæ Angliæ descriptio per eundem Smithum. Anglicè.
Relatio eorum quæ ab Anglis gesta sunt in Nova Anglia. Anglicè.
Richardi VVhitbournii Angli commentarius de Terra Nova. Anglicè.
Guianæ descriptio per Robertum Harcourtium. Anglicè.
Relationes Anglorum de Bermudis insulis. Anglicè.
Hugonis Linschotani brevis descriptio Americæ.
Laurentii Bickeri navigatio ad flumen de la Plata. Belgicè.

Itinerarium Admiralii Mahu per fretum Magallanicum, per Bernardum Iansonium Chirurgum. Belgicè.

Itinerarium Oliverii de Noord. Belgicè.

Itinerarium Spilbergii per fretum Magallanicum. Belgicè.

Itinerarium Lemairii & VVilhelmi Schouteni per novum fretum Lemarium. Belgicè.

Itinerarium Classis Nassavicæ Duce L'Hermita. Belgicè.

Roteiros de Portugal pera o Brasil, Rio de la Plata, Indias de Portugal & Castella, Compostos por Manoel de Figueredo.

Theodori Reuteri Belgæ, Fax navigationum. Belgicè.

Caroli Clusii Atrebatis Exoticorum libri decem: cum Garzia ab Horto & Christophoro à Costa.

Quatro libros de la Naturaleza y Virtudes de las plantas y animales que estan recevidos en el uso de Medicina en la Neuva Espanna, por Fr: Francisco Ximenez: En Mexico.

Atque hi fere sunt libri omnes impressi, quos consuluimus; usi sumus præterea plurimis itinerariis, & relationibus manuscriptis diversarum nationum, præcipue autem Belgarum nostrorum, qui posterioribus hisce annis, varias partes utriusque Americæ adierunt, auspiciis potissimum Societatis Indicæ Occidentalis; quorum accuratas observationes inter se contuli, & ea quæ magno consensu produnt, sequens, multa utiliter correxi, in quibus ab Hispanis & aliis fuerat aberratum.

Observavi quoque Authores qui ante me scripserunt, atque inter eos Antonium de Herrera, diligentissimum alioquin scriptorem, interdum aliter atque aliter, & nonnunquam diversa de una atque eadem provincia aut re scripsisse; quod difficulter in magnis operibus & tanta Scriptorum copia vitari potest: licet autem studiose caverim, ne in eundem lapidem impingerem, tamen vereor, ne alicubi haud satis attento, & gravibus negotiis nonnunquam impedito, simile quid acciderit; quare eandem veniam, quam aliis dedi, vicissim ab æquis Lectoribus flagito.

Denique dum libri hi imprimerentur, aut jam bonam partem absoluti essent, pauca inveni à nostris atque aliis naucleris observata, in quibus à me fuit erratum; quæ corrigenda erunt: pauca itidem omissa, quæ addenda: ut autem utrumque compendiosius & utilius à Lectore fieret, corrigenda aut addenda in sequentem Indicem capitum quæ singulis libris continentur, conjeci, ut statim in oculos possent incurrere, & singula facilius ad sua loca referri.

INDEX

INDEX CAPITVM
Quæ singulis Libris continentur.

Liber Primus, De Insulis Oceanicis.

A*Mana* vel *Amaguana*: manifestus error est, quem serius è nostrorum observationibus animadvertimus, sunt enim duæ insulæ diversæ, itaque corrige.

Amana est insula omnium Lucayarum maxime aquilonaris, adhærens vadis insularum *Caycos* versus ortum, viginti & duobus gradibus & aliquot scrupulis ab Æquatore versus Arctum, undique scopulis septa, ita ut vix scaphæ ad illam pateat aditus; modice edita versus ortum, & in varias partes secta versus occidentem ubi ingenti vado tegitur: ad ortum altissimo oceano pulsatur: vix quicquam viride sortita, sed tota aspera, & inamæna, infæcundaque.

Amaguana distat à *Caycos* versus Corum undecim aut duodecim milliaribus (forte eadem cum *Manegua*, nam hanc in Tabulis non invenio, & illa fere *Maiaguana* hodie appellatur à plerisque) ab Æquatore duobus & viginti gradibus & alibi viginti alibi quadraginta scrupulis: patet in longitudinem inter ortum & occasum septem aut octo milliaria, vix usquam in latitudinem plus quam tria: multis cautibus obsita & difficilis aditu: solum quod Arctum aspicit depressum & virenti fruticeto obsitum, quod suavem odorem de se fundit, ceterum saxosum & impatiens culturæ: nullæ potabiles limphæ à nostris in illa inventæ, sed stagna quædam subamara; plurimos tamen alit cuniculos, quales passim reperiuntur in Americæ meridionalis continenti.

Curateo distat ab Æquatore (ut nostri nuper observarunt) sex & viginti grad. & sex scrupulis. Capit in ambitu circiter undecim aut duodecim milliaria: stationem habet non incommodam haud longe ab angulo illius qui Eurum adspicit: licet insula sit saxoso solo, tamen alit procerissimas pinus, & alias arbores; etiam Ebeni spurium genus. abundat volucribus, & limphis potari idoneis: mareque ambiens valde est piscosum.

Mimbres insulam (vel scopulum) inveni à nostris Belgis observatam ad altitudinem sex & viginti graduum & triginta scrupulorum versus Arctum.

Liber

Liber Secundus, NOVA FRANCIA.

Liber Tertius, VIRGINIA.

Liber Quartus, FLORIDA.

AD descriptionem *Sassafras*, adjunge: accepimus à quodam nostrorum ex Novo Belgio redeunte, fructus arboris hujus, uti ferebat, qui forma non multum differunt à baccis Lauri, sed longe sunt minores, cortice tenero & pene nigro & exterius rugato, qui continet intus nucem albam, sapore subamaro in duas partes divisam.

Liber Quintus, NOVA HISPANIA.

Liber Sextus, NOVA GALÆCIA.

xxi. *Pro-*

Liber Septimus, GUATIMALA.

A*Dde pag.* 341. *l.* 9. Oræ autem hujus præfecturæ quæ ad Auſtrum reflectit, atque Orientem adſpicit, objacent duæ inſulæ, licet ſatis longo intervallo; *S. Catelina* diſtans ab Æquatore verſus arctum tredecim gradibus & octodecim ſcrupulis: undique pene vadis & ſcopulis incincta; hanc tamen jam Angli ad culturam Tabacci & goſſypii jam ſibi elegerunt. Et *S. Andreas* ſeptem aut octo leucis ab altera verſus Africum; patens in longitudinem circiter tria milliaria; diſtat ab Æquatore duodecim gradibus & triginta octo ſcrupulis, ut à noſtratibus nuperrime fuit obſervatum.

Liber Octavus, TERRA FIRMA.

Liber Nonus, NOVUM REGNUM GRANATÆ.

P*Etrus Ordonnez de Cevallos.* Præfectura Popajan præter metropolim complectitur, *Pasto, Almaguer, Neyvam, Calocoto, Cali, Bugam, Toro, Cartaginem, Ancermam, Armam, Caramantam, Mocoam:* in omnibus hisce oppidis plurimum auri colligitur; sed pauci hic reperiuntur barbari qui operam impendant: ita ut operæpretium foret aliquot millia Nigritarum huc traducere. Episcopatui autem Popajan paret altera præfectura *S.Fidei de Antiochia*, quæ fines jungit cum Popajana & cum Marequita & Cartagena. Præter Antiochiam, tenet oppida *Rhodas* & *S.Ioannem.* Regio est montensis; abundans auro, sed incolarum inops.

VIII. *Vrbis*

Liber Decimus, PERUVIA.

O*Lmos*] Didici nuper admodum à quodam qui superioribus annis iter egerat per Peruviam; ab urbe *Loxa* descendentibus versus plana Peruviæ iter esse ad municipium *Frias*, distans à Loxa circiter sexaginta aut septuaginta milliaria, per varios pagos; relicta ad dextram *Piura*, sive *S. Michaële*, quod oppidum hodie vix nomen suum tuetur: *Frias* autem intra Continentem distare à *Payta* milliaria viginti quinq;. A *Frias* iter agi ad *Olmos*; idque à mari pacifico distare milliaria septem; ita ut metuam, distantiam inter Olmos & Paytam tantam esse non posse, quantam fide cujusdam Portugalli prodidimus. Ab *Olmos* iter ducitur ad Zanam, distantia est milliarium undecim aut duodecim. In *Zana* autem habitat *Corregidor* ut vocant, qui vicarium suum habet in Olmos.

XVI. *Provincia* de los Quixos, *ejus limites, qualitates, oppida; itemque Provincia quam vocant* Canelam.

Vidi demum postquam Liber ille jam esset excusus Commentarium Licenciati *Petri Ordonnez de Cevallos* qui hanc provinciam lustravit, is de illa ita scribit.

Provincia *de los Quixos* montaņa est, & altis nivibus obnoxia, ad hæc insalubris; carens pane & carne, præterquam ferina; pluit hic fere omnibus anni mensibus: magni permeant amnes & periculosi: multæ hic sunt feroces feræ, leones, tigres, ursi, aliæ: angues quoque quibus tintinnabulum est in cauda, imprimis venenosi: Viperæ quoque & scorpiones, Niguæ. præterea muscæ ceruleæ, quæ in stramentis, quibus hic indormitur, generant vermes quosdam, qui cutem hominibus penetrant, & intra carnem excrescunt in digiti molem, & cum summa molestia eximuntur: Denique insectorum infinitus est hîc numerus, quorum alia occidunt, alia gravissimos afferunt dolores: barbari autem ferocissimi sunt, præsertim *Aucaes*, qui nullis mediis ad fidem possunt traduci, sed mortaliter oderunt eos qui illos conantur instituere. Oppidum illius principale *Baeza* distat à *Quito* quidem viginti leucis, difficillimo itinere, propter montes & paludes; medio autem gradu ab Æquatore versus Austrum: habitatur à quinquaginta duobus civibus, quibus barbari sunt vectigales circiter bis mille octingenti. Secundum oppidum est *Avila*; tertium *Archidona* quæ numero civium haud multum differunt à primo. Distant à se invicem sedecim leucis veluti in triangulo positæ. Quartum appellatur *Sevilla del Oro*, distat ab aliis quadraginta leucis difficillimo & fragoso itinere, superatque cætera amplitudine. Provincia (inquit) *de los Cofanes*, distat à valle *Coca*, viginti leucis, quarum duodecim occupant montes, arboribus Canelæ vestiti; reliquas occupant arbores quæ ferunt fructus quos vocant *Lucumos*, mole capitis humani, optimi saporis & nutrimenti. Incolæ sunt dociles; robusto corpore; ita ut difficillime ab Hispanis potuerint domari. Provincia *de los Tutos* jungit fines cum præcedente: quam versus mare Septentrionale excipit provincia *de los Pues*, præcedentibus longe major & populosior, habet oppidum longe amplissimum quod à sexaginta millibus barbarorum habitari ferunt. Provincia *Nuxarum* jacet à provincia *Cofanum* trans maximum fluvium & versus provinciam *Omaguarum*, hic mons cernitur cujus arenis aurum permixtum est. Cum hac jungit fines provincia barbarorum quos vocant *Coronados*, quia tonsi sunt in modum clericorum, contra consuetudinem aliorum Americanorum: hi non faciunt sementem, sed vivunt raptu & latrociniis. Omnes hæ provinciæ ambiunt provinciam Quixorum.

Narrat porro, barbaros advenarum pertæsos, postquam jam viginti annis Hispanis paruissent, conspirasse inter se & in *Avila* quidem mactasse XCIII Hispanos & in *Archidona* pene totidem: à *Baeza* vero cui Quitenses subsidio venerant cum maximis copiis fuisse repulsos, cum maxima clade. Deinde se, jam presbyterum factum, missum fuisse ut eos ad pacem componeret; à *Baeza* autem fuisse profectum cum duobus tantum ad vallem *Cocam*, quæ dividitur à Baezæ territorio magno fluvio, qui distat à Baeza undecim leucis: & primum certis condicionibus barbaros ad pacem pellexisse.

Idem describit municipium *Pimanpiro*, distans ab oppido *Quito* viginti leucis, in regione temperata pene sub ipso Æquatore, ita ut potissimum hic caleat, & omnibus anni mensibus arbores fructus ferant, tam domesticos quam Hispanienses: *Coca* hic abundantissimè nascitur; plurimæque aliæ herbæ magni in medicina usus. Præterea arbusculæ quædam, quarum folia sunt exigua & blanda, sapore suavi; quarum singula purgant una vice. Uti & alteræ, quas vocant de *Mosquera*, quarum radices corticem habent, qui valide purgat: Abundat tritico Europæo, & omni genere commeatus.

XVII. *Provincia populorum quos vocant* Bracomores, *coloniæ Hispanorum in eadem, & de auri venis pauca.*

XVIII. *Ora maritima* Quitensis *Provinciæ, promontoria, sinus, portus, flumina & insulæ continenti objectæ, præsertim* Puna.

XIX. *Con-*

A*Requipa.* Alii affirmant hoc oppidum tañtùm septem leucis distare à mari Australi: & indies opulentius fieri ob insignes argentifodinas superioribus annis inventas in loco quem vocant *Callioma*, sub ipsis Andibus sibi Cordillera ut vocat, ubi jam plurimum valde absoluti argenti eruitur; distant autem fodinæ hæ ab Arequipa quatuordecim milliaribus, secus viam quæ ducit ad Metropolim Cusco; ea enim ab Arequipa ducit primum ad has fodinas, deinde per provincias Aymeraum, Chañchium & Canârum ad Chicuito.

Liber Vndecimus, PERUVIA *sive* CHARCÆ.

ITer à Cusco ad oppidum de la Paz, & porro ad Potosiam, ita descriptum accepi à quodam qui nuper fecerat. A Cusco ad pagum *S.Sebastiani*, circiter tria milliar. per *Angusturam* ad pagum insignem, quem vocant *Oropesam*, quatuor milliaribus à Cusco. Ad Vrcos perpulchrum Indorum pagum tria milliar. ad *Quiquisanam* diversorium decem milliar. à Cusco. Ad *Tyntam* egregium municipium quod suum habet Corregidorem XVIII milliar. à Cusco. Ad *S.Pablo* egregium pagum haud longe à *Tynta*; ad *Nicasio Tambo* dimidii diei itinere à S.Pablo; ad *Chuncaram Tambo* unius diei iter: ad *Pucaram* pagum & corregiementum, ut vocant, tantundem: ad *Ayaviren* ingentem pagum, paulo longius iter; ad *Nicasio* pagum, unius diei iter; ad *Paucarcollan* pagum, tantundem: ad *Punam* exiguum pagum haud longe ab ora lacus Titicacæ. Hinc relicto lacu ad sinistram; ad *Chiquito* modicum tantum hodie oppidum, quanquam superiori seculo floruerit; ad *Acoram* grandem pagum haud longe à Lacu; ad *Chilanen* primum pagum provinciæ Aymeraum, iter unius diei. Ad *Xuli* maximum pagum totius Peruviæ, ubi Patres Societatis Jesu quatuor collegia & summas opes possident; ad *Pomatam* tria quatuorve milliaria; ad *Copauacanam* insignem

 pagum,

pagum, haud longe à Lacu, diei iter; ad *Cepitam* grandem pagum septem milliaria, ad Emissarium Lacus cujus utrasque ripas pagi duo occupant; ad pagum *Guaki* unius diei iter. *Notandum autem errore quodam hunc pagum in Tabula Peruviæ citra emissarium collocatum, cum ultra locandus fuisset.* Ad *Tiaguanaco* pulchrum Indorum municipium; diei iter. Ad oppidum *la Paz.* ad *Hayo Hayo* grandem pagum loco frigidissimo situm bidui iter. ad *Sicasicam* pagum argenti venis nobilem, septem milliaria: ad *Pandouro* diversorium, magni diei iter; ad *Oruro* insigne municipium & argentifodinis nobile; tribus aut quatuor milliaribus, ab illo labitur amniculus, qui in Lacum illabitur. Hinc diei itinere venitur ad diversorium *Venta di Medio:* & alterius diei ad diversorium *las Pinnas*; & tertii ad *Punam* tambo: & quarti ad *Totoram* tambo; à quo novem milliaria aut bidui iter restat ad Potosiam.

Accepi & itineris rationes à *la Plata*, ad *Oruro*; quod ita se habet. Ad *Piochellam* Indorum pagum unius diei iter: ad *Cocham* pagum, tantundem: ad *S. Franciscum* pagum, tantundem: ad *Micousac* pagum, idem: ad *S. Pedro de Buena Vista*, pagum, tantundem: (*Moromoro* hinc conspici potest) ad *Colcham* pagum argentifodina nobilem; tantundem: ad *Pariam* pagum, idem: ad *Oruro*, unius item diei iter.

Sub finem. *Petrus Ordonnez de Cevallos:* In provincia Charcarum jacet oppidum *S. Philippi de Austria*, cum argentifodinis, inde à temporibus Yncarum notis; è quibus nuper industria Emanuelis de Castro, multum argenti fuit erutum; verum hydrargyri inopia aliquandiu jam cessatum: licet quidam putent de industria id factum à regiis præfectis ne Potosianis officeret.

Liber Duodecimus, CHILE.

Liber Decimus tertius, MAGALLANICA.

Liber Decimus quartus, RIO DE LA PLATA.

Liber Decimus quintus, BRASILIA.

Liber

Liber Decimus sextus, BRASILIA SEPTENTRIONALIS.

INter portum Francicum & promontorium Blancum, notatur aliud terræ cornu, quod vocant *Punta de Piedra Furada*, pone quod versus austrum, & septem gradibus & XXIV scrupulis ab Æquatore versus Austrum; Amnis exit satis latus, sed ostio, à vadis quæ ab arctoo cornu descendunt, pene obturato, ita ut difficulter aditus navigiis pateat, præterquam minoribus.

Fluvius *Mongiangape*, distat ab Æquatore, prout à nostris video observatum, sex gradibus & triginta scrupulis; ostio quidem angusto sed satis alto; hic difficulter subiri potest, nisi quum ventus directe perflat ab Aquilone.

Invenio quoque à nostratibus accurate observatum, ostium fluminis *Paraibæ* distare ab Æquatore versus Austrum sex gradibus & quinquaginta sex scrupulis.

Liber Decimus septimus, GUAIANÆ

AD Introductionem. Anxiè quæsivi qui essent *Omaguæ* illi populi quos *Herrera* nominat; & inveni jam apud *Petrum Ordonnez de Cevallos:* Provincia *(inquit) Omaguarum* distat ab *Avila* & *Archidona* (oppidis in provincia Quixorum) centum & triginta leucis, & sunt plures populi qui uno & communi nomine appellantur *Omaguæ*, & singulæ provinciæ sua obtinent nomina. incedunt autem nudi, nisi quod in quibusdam provinciis fœminæ arborum libris pudenda tegant. ambit provincia circiter quingentas leucas. Multi Hispani tentarunt illam ingredi, sed nihil profecerunt.

V. Brevis

Liber Decimus octavus, Nova Andaluzia.

x. *De*

CAPITVM.



INDI-

INDICULUS

Animalium, Arborum atque Plantarum quas particulatim descripsimus atque Icones adjunximus.

DESCRIPTIO-

NOOR

WEST

Cabo dela Florida

Tortugas

Los Martires

Bahama

Lucayoneque

Cigateo

Guateo

Mimbres

Bimini

Abacoa

Curateo

Roques

El Placel

Cayo de Sal

Anguilla

CVBA

Organos

Guaniguanico

C. S. Anton

C. de Corrientes

Isla de Pinos

Las dos hermanas

Golfo de Xagua

S. Spiritus

R. Yanna

Bayamo

Mançanilla

S. Tiago

Baracoa

Caio de Sal

I. Verde

Mira por vos

C. de Cruz

Gran Tarquino

Cayman grande

Cayman

Cozumel

IAMAYCA

Oristan

Sevilla

Melilla

C. del falcon

Ranas

Navaza

Tiburon

Guanaxo

Guanancka

Santanilla

Serranilla

Quitasueña

Serrana

Viciosas

Roncador

Sta. Catalina

S. Andreas

Cartagena

Rio grande

Sta. Marta

Pto. Belo

Panama

Uraba

Darien

ZVYD

30 29 28 27 26 25 24 23 22 21 20 19 18 17 16 15 14 13 12 11 10 9 8

NOORDT

MAIORES MINORESQVE INSVLÆ.
HISPANIOLA, CVBA Lucaiæ et Caribes.

TROPICVS CANCRI

OOST

Anglicæ leucæ 20. in vno gradu

Hiſpanicæ leucæ 17½ in vno gradu

Germanica milliar. 15. in vno gradu.

ZVYDT



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS LIBER PRIMVS.

De Insulis Oceanicis.

INSULA S. IOANNIS DE PORTU RICO.

CAP. I.

Insulæ S. IOANNIS *situs, magnitudo, cœli solique natura.*



NSVLAM quam olim incolæ atque accolæ *Boriquen* appellabant, Christophorus Columbus secunda sua navigatione anno CIↃ CCCC XCIII primum adiit & S. Ioannis Baptistæ nomini dedicavit. (Her.d.1. l.7.c.13.) Distat ab Insula Hispaniola versus ortum quindecim aut sedecim milliaria Hispanica (leucas sive leguas vulgo, quarum septemdecim cum semisse in gradum computant) (Her.d.1. l.10.c.16.) ab Americæ Australis Continente & Pariæ promontorio versus Arctum (uti ab aliquibus observatum) centum triginta sex, paulo autem pauciora à *Coquibocoa* altero ejusdem Continentis angulo. Australe illius latus ultra decimum octavum, Septentrionale paulum intra decimum nonum gradum latitudinis Septentrionalis jacet: Patet triginta (aut ut aliis placet triginta quinque) leucas in longitudine, ortum atque occasum inter, viginti autem in latitudine; formæ pene quadratæ, altera tamen parte longior. Cœli temperies perjucunda; (præterquam Decembri & Iannuario) neque nimiis æstibus torretur, nec immodicis imbribus humectatur, nisi forte æstivis mensibus ab exitu nimirum Maij ad Septembrem; Mense quoque Augusto & Septembri gravibus interdum tempestatibus & subitis procellis vexatur, *Huracanes* vocant, & ab infesto Aquilone hîc sata nonnunquam aduruntur. Solum dives & pascuis lætum, nisi à Guajabis arboribus plurimum detrimenti acciperet: hæc arbor in aliis quoque insulis atque Continente frequens, fructus fert instar pomorum, cortice subfusco, carne rubente & plurimis granulis referta, quæ delapsa in solum, abundantia fimi & glebæ ubertate, statim succrescunt tantumque sensim incrementum capiunt, ut planiciem pene omnem sylvarum densitate occupent & graminis incrementum sua opacitate impediant. Quanquam alias hæc arbor & illius fructus non sit inutilis, ut alibi dicemus. Huic malo accedit alterum longe gravius, quod armenta cæteraque animalia natura sua domestica, ita efferentur ut domari amplius nequeant. Terra maxima sui parte modicis collibus intumescit, media autem pene regione in altissimos montes assurgit (*la Sierra del Loquillo* vulgo vocatur Hispanis) qui ab orientaliori Insulæ cornu, decem supra primariam urbem leucis versus Euronotum, incipientes, uno & continuo ductu per ipsum Insulæ dorsum, ad latus usque occidentale sese exporrigunt, & haud procul ab urbe S. Germani terminantur.

l.16.c.1. Fluvii hic frequentes, & præcipuus (ut Oviedo placet) *Cairabon*: ei proximus *Bayamon* qui versus Boream descendit, & è regione arcis quæ portui præcipuæ urbis imminet, sinui mari miscetur: *Luisa* deinde atque *Toa* ab uno fonte, qui ad radices *Guayamo* montis scaturiens (quindecim aut sedecim leuc. ab urbe versus ortum) uno primum alveo versus Arctum descendit, multos utrimque amniculos recipiens, ad *Cavvas* montem usque; ibidemque se dividens, uno alveo Luisam municipium prælabitur; altero versus Corum se flectens, & jam *Toa* (nam supra divortium incerti est nominis) in portum ejusdem urbis sese exonerat. Denique *Guiane*, *Arezibo*, *Guabiabo*, aliique; quorum nonnulli haud incommodos portus minoribus majoribusque navigiis aperiunt: præter innumeros torrentes; quorum quidam etiam sunt auriferi; omnium autem opulentissimi & maxime celebres fuerunt *Manatuabon* & *Cebuco*. Non defuerunt olim ditissima argenti aurique metalla, quæ hodie aut sunt exhausta aut operarum inopia negliguntur.

Præter arbores quas cum cæteris insulis communes habet, quædam hic primum observatæ, inter quas excellit *Tabernaculo* vel *Taboruco*, candidi cujusdem bituminis ferax, ad navigia impicanda peridonei, pictoribus utilis, & ad vulnera, artuumque vitia, quæ è frigore nata, sananda pene singularis. Secundas fert *Maga* ligno durissimo, & cariei quam minimum obnoxio, quo ad fabrilia opera utuntur: nisi forte utraque hac potior censenda est arbor, quam Lignum sanctum vocant, à *Guaiacan* non multum diversa (eandem quippe negat *Oviedus*) & eisdem facultatibus pollens adversus luem veneream, si decoctum illius rite sumatur. Accedunt frutices duo: *Higillo pintado*, cujus foliorum succus vulnera potenter conglutinat: & frutex S. Mariæ, superiori medendi facultate haud quaquam inferior. Inter noxias herbas eminet *Quibei*, foliis aculeatis, flore violarum æmulo, sed oblongiori, quæ à feris devorata præsentissimum adfert exitium. Fruticeta item multa juxta littora nascuntur, quæ poma quædam ferunt piscibus exitiosa si in aquam decidant; quin & umbra illius fruticis admodum nocet hominibus, si sub illo obdormiverint, *Macanillo* vocant; sunt autem arbores modicæ, quæ ramos humi spargunt, foliis pene pyri nostratis; ferunt plurimos flores quibus succedunt exigua poma, sed rotunda & producta atque pauxilla rubedine distincta, quæ illa grata aspectu reddit; adhæc odore tam suavi, ut vix ulla res illis comparari possit, cæterum perniciosissima & lethalia; ipsaque arboris umbra adeo noxia est, ut si quis forte sub illa obdormiscat, toto corpore infletur horrendum in modum; & si forte roris è ramis decidentis gutta cutem tangat, eam instar aquæ erodentis excoriat: ex fructu venenum immedicabile conficiunt Barbari.

Reperitur hic & alia arbor, quam Insulares vocant *Guao*, & Mexicani, quibus & familiaris est Tletlatian; fert folia rubra, villosa & quæ numquam decidunt, crassaque cum multis venulis ignei coloris: fructus illius viridis, forma & mole similis fructui Arbuti. Succus hujus arboris est causticus, ideoque omnia animalia quæ sese huic affricant, amittunt pilos; hominesque juxta ac bestiæ, si sub illa somnum capiunt, eandem jacturam patiuntur; & si forte succus aliquod membrum contigerit, exulcerat illud, tanta est vis pestiferæ hujus plantæ. Materiem illius inferunt Europæ, ob peregrinum illius colorem, qui virorem calchanti æmulatur, solentque lectorum fulcra ex illa facere, quia cimicibus putatur inimica, verum fabrorum manus & ora ita inflantur, dum illam contrectant, ut multis diebus non detumescant.

Præcipuæ hujus Insulæ divitiæ largus cannarum sacchari, gingiberis, cassiæ solutivæ proventus, & maxima tergorum taurinorum copia: tantum enim incrementum tauri vaccæque fecerunt, ut tergorum solummodo causa necentur, carnibus sub dio canibus & volucribus relictis; hæc Hispani incolæ mercibus Europeis ditissimo commercio mutant: nam de indigenis hujus Insulæ qui quondam innumeri fuerunt, aut nullos aut perpaucos Hispanorum sævitia fecit reliquos; unde supervacaneum foret, de illorum ingeniis, moribus aut religione quicquam nunc dicere.

Cap. II.

Urbes Hispanorum in hac Insula, quarum Metropolis Porto Rico.

HÆc insula anno cIɔ Iɔ x ab Hispanis primum habitari cœpit, sub præfecto *Ioanne Poncio Legion.* qui ab insulanis & principali ipsorum Regulo *Agueybana* humaniter acceptus & multis muneribus auctus, locum coloniæ ad plagam septenttionalem cepit, unam à mari & præcipuo portu (quem divitem dicunt) leucam, vocavitque illam *Caparram*: sed ob incommodiorem situm & difficiles aditus, post annos decem aut duodecim municipium hoc desertum fuit, & coloni traducti *Guanicam* haud procul à loco ubi hodie *S. Germani* municipium cernitur: qua rursus relicta, haud procul *Aguada*, municipium *Sotomajoris* condiderunt, & demum apud *S. Germanum* conquieverunt. Anno autem cIɔ Iɔ xiv Regis Hispan. mandato exigua insula, quæ portum præcipuum concludit, jactis in alveum qui interluit molibus, & aggere perducto, cum majori conjuncta, initium dedit primariæ urbi, quam à portu cui adjacet, *Porto rico* hodieque appellant. Sita est hæc urbs ad septenttionalem hujus insulæ plagam, octodecim gradibus & aliquot scrupulis ab æquatore versus Arctum; nullo quidem muro vallove septa, cæterum egregie structa, plateis latis, & domiciliis ad Hispaniæ normam, raris fenestris, sed late patentibus ostiis, quibus auram admittunt, quę ab octava matutina ad quartam pomeridianam æstum temperat atque refrigerat, quum ab hora illa quarta ad mediam usque noctem hic supra modum ferueat. Templum habet cathedrale elegantis structuræ, duplici columnarum ordine, sed minoribus fenestris, quibus ob vitreorum defectum tenuissima tela cannabina obducta est: & duas minores capellas (ut vocant;) versus boream haud procul ab urbe, Dominicanorum cœnobium. Portus illius amplus, tutusque adversus incerta ventorum, etiam hostiles incursus; angustis enim faucibus oceanum admittit, quibus validum castellum imminet, novis operibus anno cIɔ Iɔ xc mandato Regis Hispan. auctum & firmatum, machinis omnique bellico apparatu egregie instructum. Eidem, sed interius, ad eam urbis partem quæ Africum adspicit, aliud castellum adsidet, (*Fortalezam* vulgo vocant:) in quo regii thesauri & apparatus bellici reconduntur. Reliquum hujus minoris insulæ denso luco pene invium est, præter aream unam, & semitas quæ ad aggerem ducunt: huic autem duo minora castella adjacent, ad hostem si ab hac parte versus urbem iter moliatur, arcendum.

Tentavit hanc urbem fortissimus Eques *Franciscus Dracus* anno cIɔ Iɔ xcv sed frustra, nam portum cum pluribus celocibus & scaphis ingressus, naves quidem hostiles in anchotis stantes exussit, urbem autem capere non potuit, sed quadraginta aut quinquaginta suorum desideratis, alio discessit. Illustris autem Cumbrię Comes anno cIɔ Iɔ xcvii militibus suis in majoris insulæ littus expositis, difficillimo itinere ad aggerem progressus, primo impetu castella quæ aditum muniunt expugnavit; deinde urbem pene vacuam levi discrimine ingressus, arcem quoq; quæ portus faucibus imminet, post octo dierum obsidionem deditione accepit. Statuerat quidem hic pedem figere & coloniam Anglorum deducere, verum quadringentis militibus brevi tempore variis morbis extinctis, mutato consilio discessit, urbemque pene integram relinquens, opima spolia & machinas bellicas majores ad minimum septuaginta (ut Angli narrant) abduxit.

Anno denique cIɔ Iɔ cxxv *Balduinus Henricides* Edamensis exconsul, & classis quam societas Indiæ Occidentalis è Confœderato Belgio sub finem superioris anni suis in Brasilia laborantibus subsidio miserat, Generalis præfectus, cum septem & decem navibus, numero licet militum & classiariorum variis morbis & diuturniore atque permolesta navigatione multum imminuto, ausu plane heroico, inter faucium angustias & castelli imminentis fulgura, (quod nullus hactenus cum majoribus navigiis tentare ausus fuerat) eluctatus, sua tantum navi nonnihil conquassata, & perexiguo reliquarum damno, in interiori portu anchoras jecit & cum ducentis quinquaginta militibus, & quadringentis navalibus sociis in terram exscendens, statim urbe est potitus, civibus noctu dilapsis, quorum ii qui arma ferre poterant in arcem, reliqui

in majorem insulam se subduxerant: Inde & castellis minoribus captis, ne hostem à tergo expectare cogeretur, aggerem rescidit & arcem principalem ducto vallo, & machinis bellicis dispositis oppugnavit. Verum quum præsidiarii fortiter se tuerentur, & noster cum tam parva militum manu (nam unam è præcipuis navibus cum cxxx militibus & multo apparatu bellico desiderabat) urbi cæterisque munimentis & tot aditibus custodiendis nequaquam sufficeret, seque arci tam validæ vi expugnandæ, multo minus inopia commeatuum ad deditionem cogendæ imparem videret, (præsertim quum jam subvectiones è majori insula impedire non posset;) de receptu licet multum invitus cogitare cæpit, & machinis omnibus, quæ ipse exposuerat, quæque in urbe invenerat, in naves impositis, spoliis lectis & urbe pene deleta, septem item hostilibus navibus quas in portu deprehenderat exustis, militari ordine se recepit & ventum commodum præstolatus per easdem angustias, unica tantum navi, quæ vado impingens cursum tenere non potuerat, in ipsis portus faucibus, nautarum potius desidia, quam hostium virtute amissa, ovans discessit.

Her.d.4, l.5.c.3. Secundum locum obtinet municipium *S. Germani*, olim *nova Salamanca*, in quod ut jam dixi *Guanicæ* incolæ commigrarunt; distat à littore Occidentali leuc. IV, à Metropoli versus Africum xxx: exiguum oppidum & parum munitum, ideoque aliquoties à Gallis direptum; ad mare stationem tantum habet, eamque incommodam & malefidam, ubi *Guaorabó* amnis effluit.

Tertium oppidulum *Arrezibo* dicitur, xxx circiter leuc. à Metropoli situm versus Occidentem.

Sunt preterea in hac insula nonnulli pagi & varia predia (*Estancias* Hispani vocant) & incolæ, prout res Americanæ se habent, satis frequentes, siquidem anno cIɔ Iɔ xc referente illius præfecto *Didaco Menesio de Valdes* in hac insula mille quingenti censebantur, qui arma ferre poterant & inter eos octuaginta equites; præter milites quos Rex suis stipendiis alebat, pene ducentos. Alij minorem longe numerum produnt & vix mille quingentas animas in tota insula reperiri autumant.

Cap. III.

Portus & ora maritima Insulæ S. Ioannis; *& de* Mona.

Pavcos pro sua magnitudine habet portus, rarasque & infidas stationes: quia mare quod septentrionale latus cingit vorticosum est, & tota illa plaga aquilonibus exposita; ne tamen quicquam temere prætermisisse videar, oram maritimam à Portu Rico legam & portus stationesque prosequar, ordine quo jacent: ad orientem ergo illius primus portus appellatur *Luisa*, sive à fluvio qui ibi exit nomen acceperit, sive ipsi dederit: alter *Canoba*; tertius *la Cabeca* ad orientalem angulum qui septentriones adspicit, cui eminentissima juga montium *del Loquillo* imminent. Hinc littus versus austrum flectitur, in ora autem hac quæ orientem adspicit, duo tantum portus occurrunt *S. Iacobi* & *Yabucoa* trium circiter leuc. intervallo discreti. Objacent huic orientali Insulæ plagæ variæ insulæ, quas communi nomine *Virgines* appellant, de quibus suo loco postea dicturus sum: capiti porro australi hujus lateris insula exigua *Boyque*. Hinc jam ora versus occidentem retrocedit, austro exposita; primoque aperit portum *Guayamæ*; sequuntur deinde fluvii *Neabon* & *Xavia*; & sex à posteriore hoc leuc. *Guadianillæ* portus, eique magis versus Occidentem leuc. amnis quem vulgo *de Mosquites* vocant, & paulo ulterius *Guanica*; & sex ab hoc leuc. Occidentale insulæ promontorium *Cabo Roxo*, australem hanc plagam terminans: juxta quod salinæ aliquot ab Anglis observatæ: huic australi plagæ etiam insulæ aliquot obversantur, exiguæ admodum, *Santana, Haberianæ* atque *Bomba del infierno*. A promontorio Roxo ora ab austro ad arctum revertitur & littoribus paulatim recedentibus, sinus in modum incurvatur, & primo portum *de Pinos*, deinde *de Mayaguez* & paulo ulterius sinum *S. Germani* veteris pandit, qui navigantibus peropportunus est ob vicinam vallem optimorum Auranciorum, limonum & similium feracissimam: sequitur ad eandem plagam *Guanabo* fluminis ostium, quod ab aquandi opportunitate *Aguadam* vulgo nominant; dein & *Guahataca* portus haud longe ab altero Occidentali promontorio,

cap.18. (margin note beside "Objacent huic orientali…")

montorio, quod ſeptentriones reſpicit. Occidentali huic inſulæ lateri objacet *Mona* modica inſula ad altitudinem XVIII grad. aut paulo minus, & altera hac minor vulgo *Monico*. *Mona* æquali pene intervallo inter inſulam hanc S. Ioannis & Hiſpaniolam interjacet, illi tamen propior; tres leucas aut paulo plures ambitu ſuo complectitur, plano atque humili ſolo, & (uti à noſtris obſervatum invenio) ſalſo & maxima ſui parte petroſo; verſus Septentriones tamen nonnihil aſſurgit: non habitatur, licet arboribus frugiferis referta ſit & optimos fructus ferat, præſertim aurantia mala mole & bonitate præſtantia. Objacet huic plagę altera inſula vel potius ſcopulus, *Zaccheo*, pene è regione Guahatacæ, volucrum tantum ſtatio. Ab occidentali promontorio quod arctum reſpicit, redit ora verſus ortum, in qua ſunt fluminum aliquot oſtia & nominatim *Camay*, *Cibuco*, *Bayamon* atque *Toa*, quæ duo poſteriora in ſinum atque portum Metropoleos influunt, à qua hanc oræ maritimæ deſcriptionem inchoavi.

Mona.

Zaccheo.

HISPANIOLA.

Cap. IV.

Inſulæ Hiſpaniolæ ſitus, magnitudo, animalia, fructus, &c.

Insvla olim indigenis atque accolis *Ayti* & *Quiſqueia* dicta, quam *Columbus* prima ſua expeditione adivit, jacet intra decimum octavum & vigeſimum gradum altitudinis ſeptentrionalis; forma eſt fere triangulari, orientalis quippe illius pars in obtuſum angulum faſtigiatur, occidentalis autem in duo veluti cornua divaricata ſinum amplum in ſe admittit. XV aut ut alijs placet XVIII leuc. declinat ab inſula S. Ioannis, quam modo deſcripſimus verſus Occidentem, qua breviſſimus eſt trajectus. Ampliſſima inſula & quæ ad CCCC leuc. ambitu ſuo complectitur; centum & quinquaginta ut conſtans eſt opinio, longa; ubi anguſtior XXX, ubi latiſſima pene LX leuc. (uti ab Hiſpanis, licet nequaquam veriſimile ſit proditur) patens. Aëris temperies hic calidior eſt & vehemens æſtus matutinus, qui ſtatim à meridie ab aura maritima (*viraſon* peculiari nomine vocant Hiſpani) ſufflaminatur, à quâ & vapores à ſole ſullevati diſcutiuntur. Solo gaudet admodum fæcundo, lætiſſimiſq; paſcuis, quo fit ut incredibilis hodie hic equorum, taurorum, vaccarumq; porcorum, aliorum animalium ſit copia, quæ paſſim per campeſtria ſilvaſq; vagantur, incerti dominij; ab iis qui ea venantur & tergorum tantum cauſa ut plurimum necant occupantur; carnes ſub dio volucribus relinquunt & canibus, qui carnium eſu ita efferantur, ut inſtar luporum jam hominibus terrori eſſe cæperint, & non leve damnũ animalibus inferant; præſertim porcis, qui hic optimi habentur, propter fructuum quibus veſcuntur abundantiam & bonitatem. Atque hæc animalia ab Hiſpanis huc traducta, nam olim Inſula paucas tantum quadrupedum ſpecies alebat; *Hutias* nimirum, animalculum noſtris cuniculis non multum diſſimile, ſed paulo minus, & brevioribus auriculis, cauda talpę; Dein *Chemi* eiuſdem pene formæ, ſed paulo majores: & *Mohui* animalculum hutijs paulo minus; & *Cori* cuniculis magnitudine par, ore talpam referens, ſine cauda, cruribus brevibus & valde delicatis, colore interdum albo, aliquãdo nigro, ſed quam plurimum ex utroq; mixto; domeſticum animal & valde cicur: habebant præterea canum quandam ſpeciem ſatis elegantem, ſed plane mutam, quibus in venationibus utebantur. pauciſſima horum animalium hodie ſuperſunt, quum aliunde invecta tantum incrementum ceperint. Licet non deſint angues variique ſerpentes in hac inſula, tamen conſtans opinio eſt, nullos aut perpaucos eſſe venenatos aut noxios. Sed vermiculorum quoddam genus tum hic tum alibi quoque reperitur, hominibus valde infeſtum, (*Niguas* vocant) quod in pulvere degens & pulicum inſtar ſaliens, ijs qui nudis pedibus incedunt, maxime eſt moleſtum, quippe digitis pedum ſeſe inſinuans, inter cutem & carnem ſemina ſua jacit, tanta fæcunditate, ut ubi ſemel ſe intruſerit vix evelli poſſit & ſæpe non niſi cauteriis aut artuum detruncatione ſuperetur. Fidem prope ſuperant quæ ab Oviedo atq; alijs narrantur *de Cucuyo* è Scarabeorum genere, cujus ocelli atque latera, ubi alas ſuas deducit, tantum lumen emittunt ut noctis tenebras haud ſecus quam candelæ illuſtrent & hominibus legendi ſcribendique copiam

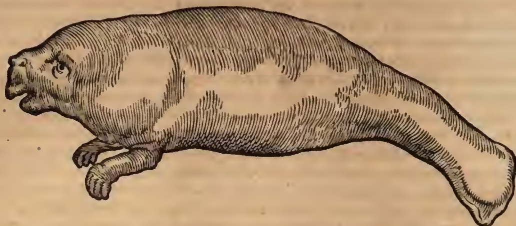
Her. d. 1. l. 3. c. 3.

Acoſt. l. 2 c. 13.

Her. d. 1. l. 5. c. 11.

piam faciant; Indigenæ olim hoc animalculo non modo ad tenebras illuminandas ſed & ad *Niguas* fugandas utebantur.

Inter piſces edules excellunt *Manati*, qui non tantum in mari ſed & in amnibus atque paludibus reperiuntur; piſcis eſt utri ſimilis, duobus duntaxat pedibus ad humeros præditus, rotundis inſtar elephantinorum, quibus non tantum natat ſed & in terra



repit; unguibus quatuor; capite taurino aut vitulino (unde noſtrates vaccam marinam vocant) parvis oculis, quos claudit atque diducit, cute ſpiſſiore & quibuſdam pilis fuſcis aut ſubcinereis interſtinctâ; ab umbelico ad caudam gracileſcit, varia mole corporis pro ætate, nam interdum viginti & plures pedes longi reperiuntur: fæmellæ vaccarum more pariunt, binaque habent ubera quibus fætus ſuos lactant: caro illius magis terreſtris animantis quam aquatilis eſſe videtur, & recens non male refert vitulinam; ſale autem condita Thynnorum, niſi quod gratioris ſit ſaporis & diutius ſervetur; etiam fumo eam indurant aut ad ſolem exſiccant: pinguedo illius optima eſt neque rancedini obnoxia, atque ad varios uſus etiam mechanicos adhibetur: in capite illius lapilli reperiuntur, qui adverſus calculum renum ſummopere commendantur. Iconem illius è Cluſij Exoticis exhibemus.

Oviedus occaſione hujus *Manati* & alterum piſcem deſcribit oræ hujus inſulæ perfamiliarem; palmum longum, aſpectu fædum; ſquamas quippe habet graduum inſtar diſpoſitas, tenuiſſimis quidem ſed validis & acutis ſpinis præditas, quæ per totum ſuperius corpus ſparguntur, præſertim à capite per dorſum ad mediam corporis partem, ventre glabro: & quia dorſo ſe aliis piſcibus affigit dum illos venatur, *Reverſum* ſive *Inverſum* vocant: boni eſt ſaporis, & inter optimos qui in hoc mari capiuntur, ſicca & firma carne præditus, minimeque viſcosâ. Scribit porro Inſulanos ſolitos fuiſſe hujus generis piſces ſeponere atque nutrire, eiſque ad alios piſces capiendos uti in hunc modum: Inverſum tenui ſed valido funiculo alligatum è cymba in manatos aut alios piſces opportune emittunt, ille ſumma celeritate in piſces, quantumvis ſe longe majores, facit impetum, eorumque ventri aut lateri ita ſeſe affigit, ut una cum ipſo ſenſim in ſiccum attrahantur. *Vlyſſes Aldrovandus* lib. III de piſcibus, iconem hujus piſcis exhibet, ſed quæ cum Oviedi deſcriptione parum conveniat. Meminit & *Rondeletius* lib. XV. cap. XVIII & Cluſius in Exoticis.

Arborum varias ſpecies producit hæc Inſula, quarum quaſdam commemorabo.

Ovied. l.8.c.12. *Auzuba*, vaſta pulchraque arbor, materie firma atque utili; fructum fert ſuaviſſimum, pyris apianis ſive muſcatellinis parem, verum ſucco lacteo atque viſcido inſtar ficus immaturæ, itaque fructus veſcentibus ingratior, niſi prius aqua maceratus, ſuccum hunc exſudarit. Naſcuntur item hic uti & in variis Americæ inſulis & provinciis fructus, quos à quadam pineæ nucis ſimilitudine vulgo *Pinnas* vocant; nam licet

Idem lib. 8.c.18. ſquamas non habeant, aut corticem ligneum, tamen exterius cortex earum in eundem modum videtur diſtinctus: uti autem ſucci bonitate & ſuavitate reliquos fructus antecellunt, ita & color illis pulcherrimus eſt è luteo vireſcens, viriditate paulatim per maturitatem evaneſcente: odor quoque jucundiſſimus, qualis fere in eo malorum Perſicorum genere, quod Itali & Hiſpani Melocotone appellant; magnitudo illi vulgaris melonis. Naſcuntur hi fructus ſinguli ex cardui genere aſpero &

ſpinoſo,

ſpinoſo, oblongis foliis, è quorum medio proſilit caulis rotundus unicum ferens fructum, qui poſt decimum aut duodecimum menſem demum matureſcit: eo ſublato nullum præterea fert fructum, plantaque tanquam inutilis abjicitur. In extremo fructu interdum & extremo caule ſub fructu, enaſcuntur germina quædam quæ fructui decorem addunt, & ſunt veluti ſemen illius, panguntur enim tres ſubter terram digitos ita ut media pars extet, atque ita & radices agunt & fructus ferunt ſuo tempore. Tres hujus plantæ ſpecies numerant: quarum prior ab incolis *Iaiama*; altera *Boniama*: tertia *Iaiaqua* vocatur. Poſterior carne eſt candida, ſapore vinoſo verum acidiore: *Boniama* dulci & quodammodo fatuo: *Iaiama* reliquis oblongior carne fulva, ſapore ſuavi & cæteris longe præſtans. Per omnium carnes ſparſæ ſunt quædam fibræ tenuiſſimæ, quæ licet inter edendum palatum non offendant, gingivas tamen lædunt ſi quis crebrius illis veſcatur. Maturus fructus tantum quindecim aut ad ſummum viginti dies durat. Deſcriptio hujus plantæ quadrat ad amuſſim cum deſcriptione Ananas: ſed quem in Peruvia pinnam vocant, longe alius eſt fructus, ut ſuo loco dicetur. Sunt & aliæ quamplurimæ hic arbores, ſed cum cæteris & continenti pene communes, niſi quod quædam hic delicatiores quam alibi fructus ferant, uti *Plantani*, quos propterea *Dominicos* vocant. Reperitur & hic *Quauhconex* arbor mediocris, craſſo trunco, materie ſolida ac dura, odorata, quæque diu incorrupta manet; foliis mali granatenſis; flore minuto albo; fructu ſimili pene baccæ lauri. Corticem hujus arboris minutim concidunt, & quatriduo macerant in aqua, dein exemtum ſoli exponunt, & ubi incaluerit prælo exprimunt liquorem Balſamo admodum ſimilem & ad varia utilem. Porro Piperis Americani vel Siliquaſtri quod hic & alibi Axi vocant & in Nova Hiſpania Chilli, plures ſpecies hic inveniuntur; quarum una dicitur *Carive* ſive Axi-montenſe, cujus ſiliqua omnium quidem minima eſt, ſed ſemen calidiſſimum & pene cauſticum: altera *Huarabuac* cujus ſiliqua viridior eſt; tertia *Axi blanco*: quarta *Açafran axi*, quia croceum colorem addit condimentis, ſiliquâ oblongâ: quinta *Axi coral*, ob coloris elegantiam, oblonga itidem ſiliqua; & ſimiles ſpecies; quarum icones videre eſt apud Cl. V. Carolum Cluſium in curis poſterioribus. *Yuca* autem (cujus radicibus pro farre utuntur Americani) hic omnium lætiſſime naſcitur; nam Maizium non minus quam triticum raris etiamnum hujus inſulæ locis colitur, & maxime frigidioribus. Paſcua hic quoque à Guaiabis arboribus corrumpuntur. Duæ vero plantæ exoticæ maximum hodie incolis emolumentum adferunt; Sacchari Cannæ & Gingiberis radices: niſi quod hæ præ nimia copia pene viluerint; nam anno cIↄ Iↄ LXXXVII ſupra viginti duo millia quintalium (ponderis genus eſt apud Hiſpanos CXXV aut plures noſtrates libras æquans) Hiſpalim advecta teſtatur *Acoſta*: eodemque anno ad nongentas Sacchari ciſtas traductas, ut hujus quoque proventus inde æſtimari poſſit. l.4.c.32.

Fodinæ plurimæ in hac Inſula, auri quidem celeberrimæ in provincia *Cibao*, his proximæ S. Chriſtophori nomine notæ, aliæ; argenti quoque, æris, ferri; verum foſſorum inopia omnes jam dudum neglectæ ita ut æneis nummis incolæ jam utantur.

Multa millia Indigenarum alebat Inſula, quum primum Hiſpani hic adpellerent, ſtatura corporis breviori, colore fuſco, comâ capitis nigrâ, reliquo corpore depili; viri pariter atque fœminæ nudi incedebant aut pudenda leviter velati: ſed omnes jam à multis annis, Hiſpanorum ſævitia, inedia variiſque morbis penitus conſumti ſunt. Hiſpanicæ quoque originis incolæ, pro magnitudine Inſulæ pauci; pars magna in Continentem aut alias Inſulas majoris lucri ſpe commigravit; licet hæc aëris ſalubritate, ſoli fœcunditate, omnium fructuum abundantia & præſtantia, cæteris & maximæ parti Continentis longe præcellat.

CAP. V.

Provinciæ & flumina hujus Inſulæ præcipua.

HISPANIOLA ſuperioribus ſeculis in plurimas provincias diviſa erat, quæ peculiaribus regulis parebant; quarundam nomina jam obſoleta, quædam etiamnum perennant. Ad orientalem angulum, qui S. Ioannis inſulam adſpicit, *Hyguey* provincia ſita eſt, fere tota montenſis, planis in edito jugis, aſcenſu perdiffi-

Her.d.1. l.6.c.8. perdifficilis & aſpera ob creberrimas rupes quæ planiciem illam occupant, inter quas tamen gleba quædam rubra per intervalla ſe oſtentat, Yucæ aliarumque frugum, & præſertim melonum feraciſſima. *Iacuaguia* huic contermina erat & magis verſus boream *Samana* ſinum ejuſdem nominis admittens; & ad eandem plagam *Ciguay*. Secundum auſtrale inſulæ latus, latè patet *Yaquimo* octuaginta pene milliaria ab oppido S. Dominici, ligni Braſilii ferax, unde nomen ipſi quondam à Columbo inditum Her.d.5. l.2.c.6. *Puerto de Braſil.* Hanc ſequitur *Baoruco* aſperrima provincia, & acceſſu perdifficilis præſertim jumentis, ob altiſſimos & præruptos montes, pabulique inopiam: Indigenarum, qui Inſulano quodam duce (Henricum nominaverant Hiſpani) jugum Hiſpanorum excuſſerant, quondam tutiſſimus receptus, ita ut non niſi æquiſſimis condicionibus inde deduci & ad quietem componi potuerint. Ad extremum pene angulum occidentalem *Haniguagya* jacet, plana & amœna provincia, præſertim qua Mare attingit. Sinui autem interiori, quem ad hanc plagam inſula recipit, inter duo notiſſima promontoria Tuberonis & S. Nicolai, lib.3.c.5. *Xaragua* prætenditur, goſſypii feraciſſima, cui Columbi temporibus Bohecius imperabat. In hac provincia, Lacus ab Oviedo celebratur, duas leucas à mari remotus, haud longe ab oppido Iaguana; XVIII leuc. Orientem verſus in longitudinem excurrens, tres primum, mox duas leucas latus, & ſenſim ſe anguſtans; ſalſus inſtar maris, à quo per occultos terræ meatus oriri creditur, & eoſdem cum mari piſces nutriens: haud procul ab illius ripa mons Salis ſe erigit, optimi atque pellucidi inſtar cryſtalli, quare ab Oviedo ſummopere commendatur, & catalaunico comparatur. Huic provinciæ ad aquilonem contigua eſt *Guahaba*, ad Occidentem *Cahaya*, cujus indigenas inter omnes inſulanos forma atque induſtria excelluiſſe ferunt. Hiſce proxima erat ad Septentrionale Inſulæ latus provincia *Marien*, in quam Columbus primum deſcendit, & Navidad oppidum condidit, brevis Her.d.1. l.2.c.10. ævi. Mediterranearum provinciarum potiſſima erat *Cibao*, aurifodinis dives, rupibus & montibus aſpera, multiſque arboribus, præſertim excelſis pinis obſita, multis torrentibus & rivulis rigua, aëre denique ſupra modum ſalubri. Huic proxima eſt campeſtris illa, paſcuiſque lætiſſima provincia quæ ipſis *la Vega Real* dicitur, cui Columbi tempore, Guarinoex imperabat, leucas ut plerique tradunt LXX longa, XX & amplius lata, montibus undiquaque clauſa, è quibus limpidiſſimi torrentes ſeſe in campos effundunt. Hanc ad occidentem attingit *Maguana*, pene in meditullio Inſulæ ſita, inter duo maxima flumina Neybam atque Yaquen: huic præerat Caonabo omnium Inſulanorum potentiſſimus. Inter flumina principem locum ſibi vindicat Ovied. l.6.c.7. *Ozama*, urbem S. Dominici præterfluens, maximarum navium patiens, quæ oſtium illius ſubeuntes ad ipſam urbem appellunt & ibidem onera ſua exponunt: aquæ tamen illius non niſi ſupra urbem dulces & potui aptæ, & optimorum piſcium fæcundæ ſunt. Huic proximus loco & dignitate *Neyba*, qui ad auſtralem inſulæ plagam in mare ſeſe exonerat, alveo ſub exitum ſatis profundo, ſed ubi paulum aſcenderis vadoſo. Succedit *Nizao* alveo nec admodum lato nec profundo, verum amœnitate ſoli, quod interluit, & paſcuorum, quæ rigat, abundantia nobilis, cannarum denique ſacchari altura dives. Neque prætereundus eſt *Nigua* exiguus quidem amnis, ſed terrarum ubertate & villarum adjacentium frequentia nulli ſecundus. Atque horum quidem amnium *Nigua* quatuor, *Nizao* novem aut decem, *Neyba* pene triginta leuc. ab urbe S. Dominici verſus occaſum Oceano ſe miſcent. Verſus eandem cœli plagam in eodem Inſulæ latere *Yaquimo* fluvius in mare evolvitur è *Boaruco* provincia deſcen-Ovied. l.3.c.10. dens. Ad orientem vero ab eadem urbe, in hoc latere *Hayna* effluit, lento quidem decurſu, ſed aquarum ſalubritate & prædiorum frequentia cæteris præſtans; eique vicinus *Yuna* è Bonao territorio proluens. Ad Occidentale Inſulæ latus *Hatibonico* celebratur, optimos piſces nutriens, paſcua atque arva fœcundiſſima rigans, pluréſq; minores amnes admittens. In Septentrionali latere ſeſe exonerat *Yaqui* ſive *Iache* haud procul à Monte Chriſti, inſignis fluvius, qui magnum terrarum ſpacium permenſus, multos rivos atque torrentes devehit in Oceanum. Atque hi quidem præcipui hujus Inſulæ fluvii, nam omnes commemorare longum eſſet: auriferos tantum addo, inter quos primus eſt *Nicayagua* qui Cibao provinciam interſecat, alios tres minores *Buenicum, Coatenucum,* & *Cibum* admittens: Secundus *Xanig,* ejuſdem provinciæ, cui olim arx S. Thomæ erat impoſita, dum auri copia ſuppetebat, culta, nunc penitus deſerta.

CAP.

Cap. VI.

Oppida olim Hispanis habitata; Metropolis S. Domingo.

CHRISTOPHORVS COLVMBVS prima sua expeditione ad hanc Insulam delatus in provincia *Marien*, cui tum Guacanagary regulus præerat, è navis suæ, in ipso portu nautarum incuriâ fractæ, tabulis exiguum munimentum struxerat, *Navidad* nomine; & triginta novem suorum sub præfecto Didaco de Arana ibidem relictis in Hispaniam redierat: verum secundâ ad eundem portum reversus, quum suos mortuos, & castellum ab Insulanis exustum reperisset, alibi sedem figere constituit, & orientem versus navigans, aliquot leuc. supra Montem Christi, urbem *Isabellam* condidit, ad ripam fluminis & non incommodum portum, licet adversus Cori violentiam haud satis tutum, in fertili solo & cœlo valde salubri, xx circiter leuc. ab aurifera illa provincia Cibao, nec procul à campestri illa regione quam supra la Vega Real appellari monuimus. Sed neq; hæc urbs diu duravit incolis illius ad urbem S. Dominici paulo post traductis, sicuti nec complures aliæ urbes, primis illis temporibus tum ab ipso Columbo, tum ab aliis præfectis conditæ. Nicolaus enim de Obando in Xaragua provincia urbem condidit *Verapaz*, postquam Regulum illius provinciæ & Anacoanam illius Germanam, præcipuamque nobilitatem, exquisitis suppliciis, inaudita crudelitate è medio sustulisset: quod facinus, licet Isabella Hispan. Regina ægerrime ferret, Obandus tamen impune tulit. Idem & aliam urbem in Haniaguiaga condidit, *Salva terra de la Zabana* nomine, XII circitér leuc. à promontorio Tuberonis. Item tertiam in Maguana, inter duos amnes Neybam & Yaquin, *S. Ioannis de la Maguana* titulo: Quartam porro in Yaquini provincia prope portum de Brasil, quam *Villam novam de Yaquimo* appellavit, & castello munivit: Quintam deniq; *Bonao* haud procul ab eo loco ubi nunc Cotuy jacet. Quæ omnes intra paucos annos defecerunt, nisi quod templum S. Ioannis de la Maguana adhuc superſit, & ruinæ castelli villæ Novæ de Yaquimo hodieque visantur. Sed de his brevis ævi oppidis plus satis.

Her.d.1. l.1.c.18. — Her d.1. l.2.c.10. — Her.d.1. l.6.c.4.

Metropolis hujus Insulæ *San Domingo* quum anno CIƆCCCCXCIV à Bartholomæo Columbo primum conderetur, novæ Isabellæ nomen tulit, Isabellæ veteris civibus, uti diximus, eo traductis: ædificata autem erat ad Orientalem Ozamæ ripam, qui insignem illi portum largitur; Verum quum anno CIƆ IƆ II pleraque hujus urbis ædificia horrenda tempestas & terræmotus subvertissent, Nicolaus de Obando qui tum Insulæ præerat, illam ad oppositam ripam transtulit, consilio, ut quibusdam visum, haud satis provido, nam quum Sol exoriens, vapores noctu è flumine elatos, in oppidum impellat, insalubrior effecta est; & quum fontibus destituatur, aquam potabilem trans flumen petere coguntur oppidani, magno sæpe discrimine, quum flumen vi ventorum aut refluo æstu intumescit. Urbs alioquin plano loco sita, elegantissimis ædificiis quæ fere è lapidibus sunt structa, ornata, muroque cincta est: nec non latis campis & lætis pascuis circumdata, una è melioribus civitatibus totius Novi orbis judicatur. In ea præter Gubernatorem totius Insulæ, Cancellariæ regiæ Auditores, ærarii Præfectus, aliique regii ministri commorantur. Cathedrale habet Templum (cui præsidet Archiepiscopus, Suffraganeos habens Episcopum Conceptionis de la Vega in hac Insula; Episcopum S. Ioannis de Porto Rico: Episcopum Cubæ insulæ; Episcopum Venezuelæ è regione in continente sitæ; atque Abbatem Iamaicæ:) monasteria aliquot Dominicanorum, Franciscanorum, & de la Mercede; & duo Nonnarum claustra: Scholam quoque in qua Grammatica docetur, quatuor millium, & Xenodochium viginti millium ducatorum, reditu annuo dotatum: Monetam regiam: Castellum denique ad occidentalem portus angulum pro conditione illarum regionum satis munitum. Superiori seculo valde floruit, commerciorum opportunitate & navium appellentium frequentia, sed postquam Nova Hispania & haud multo post Peruvia Hispanis innotuerunt, sensim splendorem suum amisit, numero civium & commerciis multum imminutis, ita ut fatentibus Hispanis haud supra sexcentas familias Hispaniensium complectatur; longe autem plures Nigritæ tam in ipsa urbe quam suburbiis habitant, & mulati (ut vocant) non pauci, denique è Canariis insulis advenæ,

Her.d.1. l.3.c.5. — d.1.l.5.c.4

Hispanis

Hiſpanis numero pene pares; nec tamen omnium civium numerus duo millia capitum multum ſuperare creditur.

Anno Domini cIↄ Iↄ LXXXVI hæc civitas à fortiſſimo Equite Anglo Franciſco Draco vi capta, & bona illius pars ſolo æquata fuit in hunc modum: Novem aut decem milliaria Anglica ab urbe verſus Occidentem, milites circiter mille ducentos expoſuerat Dracus, qui uno agmine ab hora octava matutina ad primam poſt meridiem, in conſpectum uſque oppidi progreſſi, equitatum Hiſpanum hic obvium facile fuderunt; hinc diviſo agmine duas urbis portas petierunt, eaſque, majorum tormentorum quidem diſploſione impetiti, ſed levi damno accepto, tanta feſtinatione irruperunt, ut Hiſpani ſe recipere, & ex adverſa porta ſe ejicere cogerentur: Spolia pro fama atque opulentia civitatis minus opima fuerunt, ſuppellex tantum ſplendida & vaſa aliquot argentea à militibus direpta, parum auri aut argenti cuſi repertum, æneorum nummorum abunde. Angli ſtatim in majori urbis area ſe communiverunt, cæteris magnæ urbis ſpaciis cuſtodiendis haud quaquam pares: intercepto mox Caſtello, Hiſpanis ad primum impetum dilapſis, totius urbis compotes, menſem integrum illam tenuerunt, & poſtquam magnam illius partem proſtraviſſent, redemtione pro reliquis domibus accepta, diſceſſerunt. Inter ea quæ ab Anglis hic notata, obſervatu dignum eſt Emblema in pariete aulæ Gubernatoris depictum, nobiliſſimum ambitionis & arrogantiæ Hiſpanicæ monumentum. Globus quippe Terræ hic depictus erat, è cujus diametro equus ſubſiliebat, bona parte corporis extra peripheriam projecta, addita hac ſententia, *Non ſufficit Orbis.*

Cap. VII.

Reliqua hujus Inſulæ oppida hodieque Hiſpanis habitata.

RELIQUA hujus Inſulæ oppida haud ita magni ſunt momenti; quæ hic ordine commemorabimus. Primo *Salvaleon* oppidulum in provincia *Hyguey* XXVIII circiter leucis ab urbe S. Dominici verſus ortum, aliquot machinis ad ſaccharum molendum in ambitu inſtructum, & lætis paſcuis gaudens, quæ magnam taurorum vaccarumque copiam alunt.

Deinde *Zeybo* oppidulum in auſtrali Inſulæ plaga XX circiter leucis ab urbe S. Dominici, ortum atque inſulam Saonam verſus.

lib. 6. c. 8. Tertio *Cotuy* LX pene leuc. (teſte Oviedo) à Metropoli verſus Aquilonem ad ripam amniculi ejuſdem nominis, olim aurifodinis celebre oppidulum & foſſorum fere domicilium, qui magnam auri vim hic quondam eruerunt; nunc auri venis & operis deficientibus obſcuræ tantum famæ.

Quarto *Azua* ad eandem plagam XXIV mill. à Metropoli verſus occidentem, Sacchari proventu dives oppidum, quod nunc vulgo *Compoſtella* dicitur, & Indorum Nigritarumque pagus illi ſubjacens *Azua.*

Quinto *Iaguana*, alio quoque nomine *Santa Maria del porto*, oppidum ad occidentalem plagam L aut LX leucis à Metropoli, una tantum à littore maris, ubi portum ſatis commodum obtinet ad ſinum illum de quo ſupra diximus; ſuperioribus annis Galli, Belgæque hic mercaturæ gratia appellere ſolebant, & caſſiam ſolutivam (quæ Her. d. 1. l. 5. c. 3. hic abunde naſcitur) tergora, aliaque Europæis mercibus commutare, ſed poſtea edicto regio peregrinis omnibus commercio interdictum fuit. Oppidum haud magnum eſt, tribus plateis & centum quinquaginta ad ſummum ædibus conſtans. Ab Anglis duce Chriſtopho Neoportio anno cIↄ Iↄ XCI interceptum & penitus vaſtatum atque incendio deformatum, an poſtea reædificatum fuerit, mihi non conſtat.

l. 3. c. 10. Sexto *Concepcion de la Vega* ab ipſo Chriſtophoro Columbo condita urbs XX (aut XXX ſecundum Oviedum) à Metropoli leucis verſus boream; Cathedrale habet Templum cum ſuo Epiſcopo, itemque monaſterium fratrum minorum.

Her. d. 1. l. 7. c. 10. Septimo oppidum *Sant Iago de los Cavalleros* X leuc. à præcedenti oppido recte verſus Boream, læto admodum cœlo atque ſolo, adeo ut inter amœniſſima totius Inſulæ oppida numeretur.

l. 4. c. 8. Octavo *Puerto de la Plata* ad ſeptentrionalem inſulæ plagam poſitum oppidum; XL leuc. (aut ut Oviedo placet XLV) à Metropoli diſſitum, XX grad. aut paulo amplius ab

ab Æquatore; anno cIↄ Iↄ II auſpiciis Nicolai Obandii præfecti conditum. Commodiſſimum habet portum & caſtello prope littus munitum; ipſum oppidum lateri altiſſimi montis adhærens, commerciorum frequentia & ſitus opportunitate facile ſecundum locum inter oppida inſulæ poſtulat; quippe à campeſtri illa regione leuc. circiter x ab oppido Conception xvi à Cibao provincia xii, à Sancto Iacobo xx abeſſe traditur. Herr. d. 1. l. 5. c. 4.

Poſtremo oppidulum quod vocant *Monte Chriſto*, ad eandem plagam, xiv leuc. à præcedenti oppido verſus occidentem, cum portu ſatis commodo & Salinis: haud longe ab illo fluvius *Yaqui* deſcendit in Mare; hic quoque noſtrates, antequam edicto regio vetarentur, cum minoribus navigiis ſolebant appellere & taurina tergora aliaſque merces commutare. Ovied. l. 6. c. 6. Atque hæc quidem Inſulæ hujus oppida omnino decem, pauca certe pro tanta amplitudine Inſulæ, quæ olim ita floruit (inquit *Herrera*) ut incolarum Hiſpanorum numeraret ſupra xiv millia, magnam partem nobilium; verum Continentis ditioribus provinciis inventis, magna commigratio facta eſt & non modo hujus, ſed & Cubæ, aliarumque inſularum incolæ ad ſummam ſunt redacti paucitatem.

Cap. VIII.

Deſcriptio oræ maritimæ, ſinuum, promontoriorum, portuum Inſulæ Hiſpaniolæ.

Delineationem oræ maritimæ à Metropoleos portu ordiemur: Decem ergo leucarum intervallo verſus occidentem *Nizao* promontorium eminet, à quo ora hactenus humilis & fere plana, attolli & in colles atque altiores montes incipit aſſurgere: pone promontorium ſinus ſe aperit, tribus portubus inſignis; *Portu Formoſo* (ut Hiſpani vocant) xvi à Metropoli leucis, juxta quem jacent ſalinæ copia & bonitate ſalis præſtantes: *Zezepin: Ocoa* denique xviii à Metropoli leucis. In hiſce portubus, præſertim Ocoæ, claſſis Hiſpanorum Novam Hiſpaniam petens anchoras haud raro jacere ſolet, aquandi & annonam comparandi gratia; nam vix milliare unum à littore municipium ſitum eſt, quadraginta aut quinquaginta ædium, omni commeatus genere abundans, & juxta ſe machinam ſacchari habens; quod Angli anno cIↄ Iↄ XCI duce Chriſtophoro Neoportio diripuerunt, magna vi ſacchari inde abducta. Sequitur ad eandem plagam *Azua* portus xxv leuc. à Metropoli verſus occidentem. Hinc terræ quidam angulus prominet *la Calongia* vulgo dictus, è regione Inſularum *Beatæ & Altovelo*, atque ora ſeſe ſubducens verſus Corum, ampliſſimum admittit ſinum ita ut angulum iſtum prætervecti nullas terras ante ſe conſpiciant.

Triginta quatuor hinc leucis verſus occaſum (aut ut alibi Herrera teſtatur LXXX à Metropoli, licet ratio haud ſatis conſtet) *Yaquimo* portus occurrit, ubi quondam oppidum fuit, & Caſtelli rudera adhuc viſuntur; d. 1. l. 5. c. 5. XL porro leuc. magis ad occidentem provectos *Zabanæ* portus excipit, & promontorium *Bacoa* vaſto octo pene leucarum collo in altum ſe projiciens, cui inſula Abaque objacet, de qua mox dicam. Sunt & alii quidam ſinus & portus, ſtationeſque ab Hiſpanis notatæ, atque à noſtratibus obſervatæ, quas conſulto omitto. Auſtrale hoc inſulæ latus claudit celebre promontorium Tuburonis, ſub quo ſtatio navibus ſatis commoda, *Aliqato* Hiſpanis dicta, Anglis & noſtratibus nota, quum Hiſpanicis navibus inſidiari volunt. Hactenus ora ad occidentem pertinet; XII autem à promontorio Tuburonis ut Hiſpanis, vel potius VIII ut noſtris placet, verſus arctum aliud promontorium occurrit vulgo *de Donna Maria*, à quo littus in orientem retroflectitur *Xaraguam* uſque, indeque rurſus verſus Corum magno ambitu excurrit ad promontorium *S. Nicolai* magnum illum ſinum admittens, in quo minores aliquot inſulæ ſparguntur, & quidem haud procul à littore quod ingredientibus dextrum eſt, *Caymito* (nam minutiores prætereo) diſtans à promontorio Mariæ XII aut XIII leuc. à quo ad occidentalem angulum *Guanabo* inſulæ oblongioris & partim editæ, quæ in interiorem ſinum procurrit, VIII aut IX ſunt leucæ; & ab hoc angulo pene totidem ad promontorium S. Nicolai: id

id alterum hujus Insulæ promontorium versus occidentem, distans ab æquatore grad. XIX & scrupul. XL aut L. declive est versus mare, & sinum intra se concludit, qui tutissimam & commodissimam stationem navibus præbet, & insignem aquandi opportunitatem. Haud longius XII leuc. intervallo ab orientali Cubæ promontorio abesse constanter affirmant nostri, licet Hispani octodecim prodant. Ab hoc porro littus quod septentriones adspicit versus ortum legentibus, portus *Valparayso* occurrit, insulæ *Tortugæ* occidentali cornui oppositus; hîc fluvius exit aquationi valde idoneus. XXIII dein milliaria ad orientem profectis (ut à nostris observatum) obvia fit *Manzanilla*, amplissimus sinus & longo laroque ambitu intra terras se recipiens, & ob aliquot amnium exitum aquationi peropportunus; Columbus ex dignitate loci *Portum Regalem* appellaverat, quod nomen adhuc circa sinus initium obtinet: angulum illius sinistrum *Mons Christi* claudit, humili littore veluti aggere Continenti connexus, ita ut è longinquo intuentibus insula videatur. XII ab hoc versus ortum leuc. olim urbs *Isabella* sterit, nunc suo nomine modicum portum signans; & totidem vel quod magis verisimile IX ab hoc, *Porto de Plata*. Hactenus littus recta orientem petit, hinc jam versus Eurum sensim se incurvat, & inter duo promontoria *el Frances* & *del Cabron* sinum admittit, qui initio sui latior, mox angustior in acutum angulum desinit, septentrionibus è directo expositus, ideoque intutior; nisi quod ad orientalem plagam minorem sinum pandat (Scotorum vulgo) ab aquilonibus satis defensum. Supra promontorium *del Cabron* longe amplior sinus patet, sed minus profundus, à provincia quam alluit *Golfo de Samana* nunc, Columbo olim *de las Flechas* vocatus, quia Hispani hic primum hostilia ab Indigenis passi, si non ipsi fecerunt. Sequitur eodem tractu promontorium *del Enganno* orientale hujus Insulæ caput, à quo ora leniter versus Africum recedit ad angulum provinciæ Higuey, & deinceps recto ductu ad occidentem tendens, aliquot modicis promontoriis & sinubus intersecta ad portum S. Dominici revertitur.

Saona. Hispaniola præterea aliquot minoribus insulis cincta est, quarum orientalior *Saona* distans ab æquatore XVII grad. & XL scrupul. freto haud supra duas leucas lato & paulo plures longo à majori insula dirimitur; urbis S. Dominici olim quasi horreum ob abundantiam Cazabi, quo farris loco utuntur insulares: verum indigenis omnibus (Her.d.1. l.6.c.9.) deletis anno CIↃ IↃ II ab Hispanis, postilla penitus deserta jacuit: cæterum solo est humili & densis sylvis obsito, ita ut è mari prospicientibus arbores prius quam terra conspiciantur: mare tamen satis altum nullisque brevibus aut rupibus contaminatum, stationem satis tutam, & ipsa insula ob pabuli copiam & fructuum bonitatem (S. Catalina.) multorum animalium altrix, navigantibus large commeatum subministrat. Huic haud longo intervallo proxima est Insula *S. Catalinæ*, arboribus nuda, parva atque humilis, multisque cautibus aspera, tamque angusto freto à majori insula divisa, ut non nisi à prope accedentibus percipiatur. Atque hæc quidem ad orientem à portu (Beata.) S. Dominici: ad occidentem primo obvia est *Beata* XXXV leuc. à dicto portu, duas à majori insula separata, ad altitudinem graduum XVII & paulo amplius, humili solo & denso luco opaca, quem optimum lignum Guajacan gignere testatur Oviedus. (Altovelo.) Huic ad austrum alia minor obtenditur, *Alto Velo* vulgo, orbicularis fere & parte sua orientali paulum assurgens, cætera depressior, nigro solo. Nec procul inde tres non tam insulæ quam scopuli *los Frailes* vulgo, navigantibus cavendi. Ad eandem insulæ (Abaque.) plagam *Abaque* aut *Baque* jacet (nostri vulgo insulam vaccarum vocant) XLIII leuc. à Beata, parva, humilisque, sed arboribus plena, nec animalium inops, ideoque navigantibus gratior. Sita est ad altitudinem octodecim graduum & quadraginta quinque scrupulorum, uti à nostris accurate fuit observatum; unum milliare longa inter (Navaza.) ortum & occasum, & tertiam partem milliar. lata. *Navaza* denique perparva insula & rupibus aspera, humili tantum fruticeto virescens; X pene leuc. ultra extremum hujus insulæ cornu vergit in occidentem, XVIII grad. ab æquatore versus arctum: Inter novi orbis mirabilia recensetur fons, qui media ab hac leuca in ipso pelago XVI ad minimum pedes alto, tam valide scaturit, ut latices illius dulces è mediis fluctibus (Tortuga.) hauriantur. Septentrionali plagæ prætenditur *Tortuga*, modico freto à majori insula diremta, oblonga situ & media sui parte gibbosa: plurimi in hac insula porci reperiuntur, unde & apud nostros nomen invenit, qui vulgo Insulam porcorum vocant.

CUBA.

CUBA.

CAP. XI.

Cubæ Inſulæ ſitus, cœli ſolique qualitates, Arbores, Animalia.

CVBA Hiſpaniolæ ad occidentem proxima, ab Hiſpanis quidem primum Iuana in Reginæ gratiam, dein & Fernandina fuit dicta, hodie tantum Cuba audit, cæteris nominibus obliteratis. Ad ſeptentriones primum aliquot inſulas objectas habet, & intutum vadis atque brevibus mare, deinde Floridæ continentem, ad occaſum ſatis lato freto à Nova Hiſpania dividitur: ad auſtrum L circiter leuc. intervallo ab Americæ continente, qua Yucatana peninſula procurrit, alibi autem plurium: ab Inſula Iamaica haud pluribus quam viginti leucis diſtat: ab Hiſpaniola, ut ſupra diximus, multo paucioribus. Patet in longitudinem à promontorio *Mayzi* quod illius extimum ad ortum, ad *S. Antonii* extremum ad occaſum, leucas, ut volunt, ducentas & triginta; in latitudinem autem vix quadraginta ubi latiſſima eſt, ubi anguſtior, tantum quindecim: nam ab orientali illius angulo ſecundum latus quidem auſtrale ad promontorium *Sanctæ Crucis*, ſecundum ſeptentrionale vero ad Cubanam ſenſim ſeſe dilatat, dein ſinu admiſſo rurſus coarctatur & deinceps æquali pene latitudine ad extremum angulum procurrit. Soli ubertate cum Hiſpaniola contendit, cœli temperie longe ſuperat. Terra magnam partem in vaſtos montes attollitur præſertim in parte orientali; in occidentali continuis jugis velut in duas partes ſecatur, à quibus utrimque multi torrentes, variique amnes defluunt, & in utrumque mare deſcendunt, optimis piſcibus fœti, inter quos capitones (Hiſpan. *Lizas*) & aloſæ (Hiſp. *Sabalos*) nominatim ab authoribus celebrantur. Denſæ ubique ſylvæ variarum arborum, quæ iter agentes à ſolis radiis egregiè defendunt, inter quas cedri proceritate & craſſitie eminent, indigenis olim maximo uſui ad Canoas (lintres uniligneos ita vocant Americani) fabricandas; quippe ingentes truncos, ardentibus prunis primum inuſtos, lapidum aut teſtarum attritu excavabant, atque ita deducebant ut quinquaginta & plures homines caperent: quales non paucas ab Hiſpanis hic repertas memorant. Deinde arbores quæ reſinam quandam odoriferam & Styracis æmulam fundunt. *Xaguæ* deniq; quæ (ut Herr. ſcribit) fructus ferunt renis vitulini forma atque mole, qui licet immaturi ab arboribus avellantur, tamen in aqua tribus quatuorve diebus macerari, præ abundantia ſucci ſponte dehiſcunt, grati & melliti ſaporis, neque inſalubres. Verum hic obſervandum, *Xaguam* arborem & illius fructum longe aliter deſcribi ab Oviedo; *Xaguæ* quippe tribuit materiem duram & proceritatem fraxini, fructum autem ſimilem capitello papaveris, niſi quod non ſit coronatus; cujus ſuccus recenter expreſſus candidus & gratiſſimi ſaporis, verum cuti illitus ſenſim nigreſcit, adeo ut notæ vix poſt vigeſimum diem evaneſcant, nam nullo modo ablui poſſunt. Deſcriptio hæc plane convenit cum Xahuali deſcriptione, de qua arbore alibi dicetur. Vitium ſylveſtrium ingens hic copia, quæ acidas uvas ferunt utpote incultæ.

dec. 1. l. 9. c. 4.

lib. VIII. c. V.

Reperitur & in montanis hujus Inſulæ *Caninga*, grandis arbor & vaſto trunco, cujus folia ſunt ſimilia foliis arboris Canellæ, ſed majora & craſſiora; truncus juxta radicem nigricat: detrahitur cortex inſtar Canellæ, ſed craſſior illa, licet ad eadem valens; quippe calidus eſt & ſiccus pene in quarto gradu, ſapore acri & caryophyllis non abſimili, verum qui cito evaneſcat; dat cibis optimum guſtum, & mundat ſanguinem haud ſecus quam caſſia ſolutiva, eſtque præclarum alexipharmacum. Cortex illius ſiccior eſt etiam trunco adhærens, non autem glutinoſus uti Canellæ.

Avium infinita pene multitudo, pſittacorum, palumbium, turturum & perdicum (licet minorum quam ſunt Hiſpaniæ) quæ in aliis Americæ inſulis haud facile inveniuntur. Peculiaris huic inſulæ avis eſt, quam Hiſpani *Flamenco* vocant, grui forma non abſimilis, junioribus plumæ candidæ, ubi adoleverint, elegantiſſimorum colorum mira varietate diſtinctæ, haud alte ſubvolant, gregatim degunt & juxta littora, atque in ipſis marinis fluctibus victum quærunt, ſalſis undis ita aſſuetæ, ut quum ab Indis domi aluntur (nam & cicurantur) ſal potui ipſarum neceſſario admiſceatur. Eſt & aliud genus avium hic valde frequens, *Bambiayas* vocant, quæ paulum

ſupra ſolum feruntur magis quam volant, ita ut incolæ inſtar ferarum illas venentur; carnes illarum coctæ jus croceo colore inficiunt, ſaporis alioquin pergrati & phaſianarum avium æmuli. Quadrupedum, puta taurorum, vaccarum, porcorumque non minor hic quam in Hiſpaniola copia, propter pabuli copiam & inſignem ſuavitatem; idemque omnino uſus: nam tauros atque vaccas tergorum cauſa necant, ex quibus ingens incolis quæſtus: nec minor è ſagina porcorum, quorum carnes in oblongas lacinias diſſectas, ad ſolem indurant atque exſiccant, quibus naves Hiſpanicæ è continente Americæ redeuntes in Hiſpaniam pro cõmeatu potiſſimum utuntur.

Mare quod hanc inſulam ambit, valde piſcoſum, nam præter *Aguias*, *Maxauras* (Hiſpanica ſunt nomina) alioſque quamplures, Europæis littoribus notos, plurimi ibidem capiuntur, noſtro mari penitus ignoti. Ad auſtrale autem inſulæ latus, ubi exiguæ inſulæ magno numero objacent (*Iardin de la Reyna* vocant Hiſpani) ingens numerus marinarum teſtudinum reperitur; quæ non raro in tantam molem excreſcunt, ut quinque viros teſta ſua ſuſtineant, & cum eiſdem prorepant.



Nec minor *Iguanarum* in inſula copia eſt, de quibus nihil neceſſe eſſet hic potiſſimum dicere, quia in pleriſque partibus Americæ reperiuntur, niſi ſemel de ipſis dicendum foret; iconem itaque hic exprimendam curavimus. Amphibium eſt animal, lacerti forma, cute partim cinerei, partim fuſci coloris, quæ ſquamulis quibuſdam tecta eſt, circa caput quidem majoribus, in tergo autem & ſub ventre minoribus: cauda oblonga; quam ſimiles ſquamulæ, quibuſdam ordinibus, ab initio ad finem ambiunt, ita ut quartus quiſque ordo è majoribus conſtet, eleganti varietate: à cervice ad extremam pene caudam per dorſi medium, ſpinæ quædam mucronatæ, inſtar ſerræ, deſcendunt: rictus ſatis amplus, in utraque mandibula plures dentes, breves & peracuti, oculi grandes & depreſſiores; binas habet nares in extrema pene ſuperioris roſtri parte; pone caput foramina duo, piſcium branchias referentia; ſub cervice ingluviem ad pectus uſque pendulam; crura quatuor, quorum duo anteriora minus craſſa, breviora que quam poſteriora, ſingula autem quinque digitis diſtincta, quorum quidam binis, alii ternis, alii quinis articulationibus conſtant, omnes nigricantibus & acutiſſimis unguibus armati: taciturnum eſt animal & inediæ patientiſſimum; ova parit quadraginta aut quinquaginta rotunda, teſta admodum tenui & fragili, nucum magnitudine, albumen & vitellum continentia; non minus grati ſaporis, quam caro animalis; utriſque enim tam barbari quam Hiſpani veſcuntur & inprimis laudant: in terra juxta flumina & lacus ova ſua excludunt. Hujus animalis omnes rerum Americanarum ſcriptores meminerunt; Oviedus autem obſervat, carnes hujus animalis noxias eſſe illis, qui aliquando lue venerea laborarunt, recrudeſcere enim malum, licet dudum ſanati fuerint. Franciſcus Ximenes ſcribit, in capite hujus animantis interdum reperiri lapillos, qui præſentiſſimo remedio lapides renum comminuunt & dejiciunt, drachmæ pondere è liquore idoneo hauſti, aut etiam corpori alligati.

Her.d.1. l.10. c.18. Dives cenſetur hæc inſula metallis, plures enim amnes auriferi ſunt, quorum ii qui Xaguæ portum influunt, auri perfectiſſimi granula ſubminiſtrant. Æris autem fodinæ percelebres haud longe ab oppido S. Jacobi, hodieque operas fatigant. Feliciſſima denique inſula, niſi rarioribus incolis habitaretur; indigenas enim omnes jam dudum Hiſpanorum crudelitas delevit; Hiſpanos autem complures auri argentique ſitis aliò traduxit.

CAP.

Cap. X.

Provinciæ hujus Inſulæ atque præcipui amnes.

IN varias provincias hæc Inſula olim diviſa erat, quæ ſuis quæque Regulis quum primum Hiſpani hic appellerent, parebant: Hiſpaniolæ proxima & ad orientalius hujus cornu pertingens *Mayzi* dicebatur, à qua promontorio nomen hæſit, montana regio & denſis ſylvis, luciſque obſita: Huic *Didaci Velaſquii* temporibus, qui primus Hiſpanorum hanc inſulam ſubjugare aggreſſus eſt, *Hatuey* regulus præerat ex Hiſpaniola profugus, ideoque ſævitiæ Hiſpanicæ gnarus, quam tamen effugere non potuit, à Velaſquio vivus concrematus: memorabile eſt quod de ipſo tradit Herrera. Hiſpanorum adventum propediem metuens, ſuos ad concionem dec. 1. l. 9.
vocatos monuit, Hiſpanorum Deum eſſe aurum atque argentum, itaque quantocius c. 3.
illa ab ſe abjicerent atque ſubmergerent, nam ſi ſe aliter celaturos exiſtiment fruſtra futuros, Hiſpanos enim vel è viſceribus ipſorum hunc ſuum Deum extracturos. *Mayzi* ad occidentem contermina erat *Baysmo* (urbs adhuc hodie nomen provinciæ ſervat) planior regio & peramœna, uberrimo ſolo & cœlo perquam ſalubri. Ad Her. d. 1
auſtralem dein Inſulæ plagam *Cueyba* provincia ſita erat XXX circiter leuc. à Baya- l. 9. c. 15.
mo. Huic vicina XX, nec amplius, leuc. intervallo *Camagueya*, ampliſſima regio & indigenarum multitudine ante Hiſpanorum adventum celebris: molarium lapidum copiam hic reperiri tradunt. *Macacam* è regione Iamaicæ collocant. Quam ad eandem plagam ſequitur *Xagua*, à qua ſinui & celeberrimo portui nomen. Denique ad occidentale cornu, quod indigenæ Haniguanica appellabant, *Vhima* vaſtis montibus aſpera.

Inter flumina hujus Inſulæ primum locum meretur *Caute*, qui è montibus, quos hanc dividere diximus, effluens, & per planiciem, amœniſſimaſque utrimque ripas & uberrimum ſolum progrediens, ad auſtrale Inſulæ latus, per latum ſinum in oceanum properat: tanta crocodilorum copia in hoc naſcitur (animal aliis fere inſulis ignotum & cæteris quoque hujus Inſulæ amnibus) ut periculoſum ſit juxta ripas illius ſub dio ſomnum capere; non raro enim incautos opprimunt, & è terra abreptos & in undis ſuffocatos devorant. Huic proximus ad eandem plagam *Tanne*, olim minoribus navigiis à noſtris commerciorum cauſa adiri ſuetus. Inde & plures alii minores. Juſtæ autem magnitudinis amnis & egregie piſcoſus Camaguey provinciam ſecat, cujus nomen non proditur. *Arimao* denique haud longe à portu Xagua in mare exit, alveo quidem ſatis lato, ſed minus alto. Atque hi quidem præcipui amnes ad auſtralem partem. Ad ſeptentrionalem autem, atque adeo in ipſo littoris ab occidentali promontorio ad aquilonem flexu, amniculus egreditur Hiſpanis *Rio de Porcos*, ob brevia atque objectas rupes aditu difficilior: ſequitur dein ad eandem plagam *Marien* amnis, à quo & portui nomen: interque Habanam & portum de Matanzas *Rio eſcondido*: In ipſum portum de Matancas aliquot amnes deſcendunt, quorum nomina non produntur, pluresque in oceanum ſeptentrionalem exitum inveniunt, verum propter importuoſum hoc tractu littus penitus ignoti, præter pauciſſimos, inter quos præcipuus *Mares*, qui haud longe à Baracoæ portu ſe evolvit. Si qui præter hos in hac inſula amnes, ii à nobis vel cum urbibus quas lambunt, vel cum finibus in quos labuntur, deſcribentur.

Indigenæ hujus Inſulæ, habitu corporis, moribus atque inſtitutis, à cæteris Inſularibus nihil differebant, & è Floridæ continenti huc commigraſſe creduntur: nulla ipſis erant templa, nulla ſacrificia, nulla denique religio; levis tantum (ut Hiſpani produnt) creationis mundi atque diluvii apud ipſos recordatio manſerat: Arioli ipſis erant ſacerdotum loco (*Behiques* vocabant) medicæ pariter atque magicæ artis gnari; qui miſeras haſce gentes infatuabant, & cum dæmonibus familiariter, ut credi volebant, loquuti, de variis rebus dabant reſponſa: ſed plura non addam, quum omnes hi populi jam dudum ſævitia Hiſpanorum defecerint.

CAP. XI.

Oppida quæ hodie ab Hispanis in hac Insula habitantur.

OPPIDA pro magnitudine Insulæ rara: Primum locum antiquitatis & dignitatis nomine sibi vendicat urbs *S. Iacobi*, à Didaco Velasquio anno cIↃ IↃ XIV condita ad australem Insulæ plagam, viginti circiter gradibus ab æquatore versus arctum, è regione Hispaniolæ, duabus pene leucis à Mari ad intimum gremium portus, inter maximos & tutissimos Novi Orbis facile primi, angusto quippe ore admissum mare patentissimo sinu excipit, instar freti, & inter minores aliquot insulas dispargit, stationem navibus præbens adeo securam, ut anchoras figere nihil sit necesse: Floruit quondam urbs magno incolarum numero, qui jam ad summam paucitatem redactus dicitur: Templum habet Cathedrale & Episcopum, Sancti Dominici Archiepiscopo suffraganeum; monasteriumque fratrum minorum. regitur à Vicario Gubernatoris Insulæ. Merces quæ hinc peti solent, sunt bubula tergora atque Saccharum. Tribus autem ab urbe leuc. ditissima æris metalla è præaltis montibus hodieque eruuntur, quos Hispani ob hanc causam *Sierras de Cobre* appellant.

Ovied. l.17.c.4.

Huic ad orientem proximum est, XXX circiter leuc. intervallo, oppidum *Baracoa* ab eodem Velasquio extructum, ad septentrionale Insulæ latus, X aut ad summum XII leuc. ab orientaliore Insulæ angulo versus occidentem; haud procul ab oppido flumen *Mares* decurrit, in ipso ostio VI aut VIII orgyas altum, interius V. ripæ illius orientali duo montes imminent, occidentalē claudit promontorium quoddam plano vertice, quod brevi spacio in altum projectum sinum facit, is oppidi hujus est portus, sed non nisi minorum navium capax, & Traciæ Coroque expositus, ideoque incommodus: Sylvæ huic oppido vicinæ laudatissimum Ebenum ferunt, & ut nostri produnt etiam Brasilium lignum.

Her. d.1. l.1.c.14.

d.1.l.9. c.4.

Tertia urbs *San Salvador*, aut à provinciæ nomine *Bajamo* ab eodem Velasquio structa, XXX leuc. (ut Oviedus testatur) ab urbe S. Iacobi versus Corum; salubritate aëris, soli ubertate, & planicie agri peramœna, cæteris hujus Insulæ urbibus longe antestans: mediterranea quidem est, sed merces ipsi à mari adverso fluvio *Cante* subvehuntur. Inter mirabilia Insulæ celebrantur silices, variæ quidem molis, sed omnes egregiæ rotunditatis, ita ut globorum usum supplere possint; hos juxta fluvium huic oppido cognominem tanta multitudine reperiri tradunt, ut ibi lapides pluisse haud immerito videri possit: Oviedus in irrigua valle reperiri scribit, medio fere itinere inter hanc urbem, & S. Iacobum.

l.17.c.2.

Her. d.4. l.5.c.4.

Quartum locum sibi vendicat *Porto del Principe*, oppidum cum suo portu, (qui à navigantibus laudatur,) ad septentrionale Insulæ latus, XL leuc. à S. Jacobo versus Trasciam. Haud procul hinc fontes illi bituminis visuntur, de quibus *Monardes* cap. V. In Cuba (inquit) inveniuntur fontes juxta littus maris, bitumen nigrum picis instar emittentes, gravis odoris, quo Indi in morbis frigidis utuntur; Hispanis servit picandis navibus, (quia pici navali similis est,) sed sebo admisto, ut melius induci possit. Veterum Naphtam esse puto, cujus duos fontes Babylone reperiri Posidonius refert, albæ & nigræ. Nos hoc bitumine utimur in uteri morbis, quod eum suffocatione liberet, naribus admotum aut vulvæ inditum. Calidum est in secundo gradu, & humidum in primo. *Oviedus* item illius meminit lib. XVII cap. VIII. & licet non neget interdum fluere, tamen ut plurimum per frusta effodi tradit.

In australi porro Insulæ latere, *Sancti Spiritus* XL aut L domorum vicus verius quam oppidum, L & amplius leucis ab urbe S. Jacobi versus occidentem, aliquot leuc. à littore, in agro fœcundissimo & amœno, ad ripam amnis haud admodum lati, quem *Saas* aut *Sasse* ab incolis vocari audio, non nisi minoribus navigiis navigabilem: qui à S. Jacobo, Bayamo & portu Principis, Habanam petunt, hic transire consueverunt.

Her. d.1. l.10.c.8.

Ad eandem plagam, olim *Trinitatis* oppidum floruit, ab eodem Velasquio conditum, IX aut X leuc. à portu *Xagua* versus ortum, Indorum pagis tum toto illo tractu frequentissimis; sed propter portus incommoda & crebra naufragia, locus pene desertus est, & hodie solo portus nomine notus.

Cap. XII.

Habana *principale hujus Inſulæ oppidum & Portus.*

SVpereſt ut de *Habana* dicamus, quod oppidum ſitum eſt ad ſeptentrionalem Inſulæ plagam ex adverſo Floridæ, xxiii (ut peritiſſimi naucleri tradunt) aut circiter gradibus ab Æquatore verſus ſeptemtriones. Portus maxime memorabilis, natura pariter atque induſtria ita factus atq; munitus, ut inſuperabilis à multis judicetur. Quippe anguſtiſſimis faucibus, ſed ſatis alto alveo, nec ita brevi, oceanum admittens, intus ſe in ampliſſimum ſinum diducit, lateribus utrimque ſenſim recedentibus & cubito rurſus coëuntibus, mille & plurium navium capax, & adverſus incerta ventorum ſubitaſque procellas, à montibus qui ambiunt ita defenſus, ut ſine funium aut anchorarum ſubſidio, tanquam in gremio tutiſſime conquieſcant. Faucibus autem bina promontoria utrimq; incumbunt, totidem validiſſimis caſtellis ita munita, ut quantævis grandi claſſi facile aditum impediant. magna in iis æ nearum machinarum bellicarum vis, & præſidium militare ſatis validum; in Orientali autem latere infra caſtellum turris eminet, in qua perpetuo excubitores agunt, qui naves ex alto advenientes facile dignoſcunt, & notis indiciis, numerum illarum præſidiariis atque oppidanis veluti è ſpecula annunciant. Ipſum quoque oppidum firmiſſimo caſtello defenditur, nullis præterea mœnibus cinctum. Tertium autem hoc caſtellum longe maximum eſt, & navibus ingredientibus per anguſtas fauces è directo ita oppoſitum, uti proram (quem admodum bina illa ipſarum latera) valide concutere poſſit. Omnes Hiſpanorum claſſes, quæ è continenti Americæ auſtralis, Nova Hiſpania, atque inſulis, variis mercibus & opulenta auri argentique gaza onuſtæ revertuntur, huc ſe ſolent recipere, & aquandi, commeatuſque neceſſarios comparandi gratia tantiſper hic ſubſiſtere, donec omnes aut ſaltem pleræque convenerint; dein menſe Septembri (neque facile tardius) aut conjunctæ aut in duas claſſes diviſæ, per *Bahama* fretum in oceanum ſeptentrionalem penetrant & Hiſpaniam petunt. Vrbem præter præſidiarios (quorum numerus incertus eſt, licet Rex mille militibus ut plurimum ſtipendia ſubmittat) circiter trecentæ familiæ Hiſpanorum incolunt, multique Luſitani, & ingens ſervitiorum numerus. Gubernator totius Inſulæ, cæteriq; regii miniſtri hic perpetuo fere agunt. Quid multa? non modo cæteris hujus inſulæ, ſed & omnibus pene Americæ oppidis, tum portus amplitudine & ſecuritate, tum divitiis & commerciorum frequentia facile antecellit. Vicinæ ſilvæ magnam optimorum lignorum copiam ſubminiſtrant, quibus ad naves fabricandas utuntur, utili compendio, niſi cætera quæ ad naves armandas requiruntur, fere omnia aliunde petenda eſſent, atque adeo ex ipſa Europa. Metalla denique æris haud procul ab hoc oppido tentata, ſed fruſtra; aut fallente vena, aut operarum inſcitia, aut denique impenſa fructum longe excedente.

Cap. XIII.

Portus & ora maritima Inſulæ Cubæ qua Auſtrum adſpicit.

ORam maris ab auſtrali latere & portu S. Iacobi ordiemur, & quidem qua vergit in occidentem recto ductu ad promontorium S. Crucis. Ad hanc plagam aliquot ſtationes ſunt, & portus minime prætereundi, quorum primus *Guama Sevilla* nautis appellatur, ad radices montium quos ſupra *Sierras de Cobre* appellari diximus; huc olim noſtrates ſe recipere ſolebant, antequam Hiſpani ſevero admodum edicto cum noſtris aut aliis peregrinis negotiari vetarentur; hic piſcatores S. Iacobi teſtudines captas ſubducere, exenterare, & ad ſolem ſiccare conſueverunt; denique aptiſſimus eſt locus piraticæ ſtationi. Sequitur ad candē plagam *porto Portillo* ſinus haud magnus, inque ipſis faucibus atque gremio tres ad minimum orgyas altus: & haud longè ab hoc mons præalto vertice conſpiciendus, vulgo *el gran Tarquino*, à quo ad promont. S. Crucis xxx, & alter mons paulo ſubmiſſior, præ cęteris tamen à lōginquo conſpicuus (minor *Tarquino*) à quo ad idem promont. xii leuc. numerantur: utrumq; montem interjacet portus *S. Spiritus* xx leuc. à portu S. Iacobi verſus Favonium, ut Herr. numerat.

Ipſum promont. æquali & gracili collo productum in altum, humilique luco virens faciliime dignoſcitur; ab illo brevia quædam deſcendunt in mare, navigantibus caute vitanda: quem grad. latitudinis attingat, inter authores controvertitur, alii ad gr. xix. &

& triginta aut ad summum XL scrupul. alii ad vigesimum gradum referunt, inter quos est Herrera & nautica aliquot itineraria, quod in tabula nostra secuti sumus. Superato hoc promontorio, ora se versus boream subducens ingentem facit sinum, variis quidem portubus & stationibus opportunum navigantibus; & frequentibus commerciis olim à nostratibus usitatum, sed ob crebra vadorum brevia, & innumerabiles pene scopulos & non paucas insulas, infidum: Insulas has vocant *Cayos* cum singulis agnominibus, quæ hic enumerare longum foret. Porro hic littorum versus boream flexus, præter ignobiles aliquot portus, stationes, recessus & minora promontoria; ad ipsum oræ sese rursus versus occasum sinuantis cubitum, stationem habet celebrem, quam *Mançanillam* vocant, ubi naves objectu minoris insulæ ab austro tutæ in anchoris consistunt.

Ad annum CIↃ IↃ CVI commercia satis tuto à nostris hic exercita fuerant, tum tandem armata manu & non levi damno inde pulsi sunt, egregio tamen prius virtutis Belgicæ specimine edito; nec Hispanis incruenta victoria fuit, quippe nostratium prætoriæ, quam *Abrahamus de Verne* ducebat, cum Hispanorum subprætoria tam acre & pertinax certamen fuit, donec ambæ pulveris tormentarii vi rumperentur atque dehiscerent. Plures in eodem sinus Baiamensis gremio stationes sunt, & inter alias *Iqueteo*, tenuis amnis & minorum tantum navigiorum capax, bubulorum tergorum commercio dives: & *Boye* in exiguo maris recessu; non procul inde Cauto fluvius exit, aliique minores amnes.

Hinc jam ora rectâ in occidentem tendit, cui ingens insularum numerus prætenditur, & mare ipsum est vadosum, multis canalibus & alveis veluti fibris intercisum, *Iardin de la Reyna* vocant Hispani, ad altitudinem graduum unius & viginti: Ad portum Trinitatis hæ insulæ & scopuli pertingunt. Decem aut paulo plures leucas versus occidentem profectis *Xagua* occurrit, mirabilis, ut ajunt, portus, angustis etenim faucibus, amplissimus intro sinus, mare admittit, ad decem fere leucas in longitudinem patens, latitudo minor est, altis montium jugis undiquaque vallatus, ideoque adversus incerta ventorum egregie à natura munitus, tutissimam navibus stationem præbet, neque anchoras figere necesse est, funibus alligantur. Esset plane singularis hic portus, nisi magno periculo adiretur. Hunc portum prætervectis duæ insulæ parvæ obviæ fiunt, quas duas *Germanas* vocant, ad caput infidi, ob vadorum, insularum, cautiumque multitudinem freti, quod *Camarco* vulgo dicitur, & ab Insula *de Pinos* concluditur ad austrum: promontorium autem occidentale ejusdem Insulæ alium sinum aperit, ora se leviter inflectente, & juxta promontorium *de Corrientes* rursus emergente: promontorium porro hoc *de Corrientes* modice elevatur, albis arenis & viridi luco conspicuum, ad altitudinem unius & viginti graduum & XL scrupul. Hinc ad celeberrimum S. Antonii promontorium XII leuc. iter est, littore versus Corum inclinante.

Her.d.1. l.9.c.4.

CAP. XIV.

Ora maritima & Portus Insulæ Cubæ, qua Septentriones respicit.

PROMONTORIUM *S. Antonii* hujus Insulæ extimum versus occasum ab omnibus qui hoc mare navigant, quam maxime observatur. Nam & ii qui Novam Hispaniam petunt, quique ab ea revertuntur, illud adire & secundum illud rationem cursuum suorum instituere consueverunt; Idem è continenti Australis Americæ redeuntes requirunt; denique omnes qui *Habanæ* portum petunt, illud è propinquo salutant. Est autem humile cornu & mari pene æquale, nec nisi densa arbustorum sylvula conspicuum; pone illud statio satis commoda, supra aquæ potabilis stagnum jacet, aquationi, ubi necessitas urget, peridoneum. Ab hoc promontorio littus se primo leniter versus Boream subducit, importuosum & propter objecta vada & rupes, quas à similitudine *los Organos* nautæ vocant, navigantibus caute vitandum, velificatione paulo magis versus Corum instituta. Post illa littus versus orientem longo ductu porrigitur, multis promontoriis & sinubus incisum, quorum aliquot tutos portus aut stationes subministrant; inter quos alicujus nominis, quem vocant *de Cabannas*, novem milliar. ab Habana versus occidentem, tres ad minimum in recessu

orgyas

orgyas altus; & *de Mariem* sex milliar. ab Habana versus occident. cujus index mons supra verticem æqualis & mensæ in modum stratus, unde & illi nomen: aliique ad occasum Habanæ portus, de quo supra diximus.

Triginta autem vel ut rectius à nostratibus observatum, sedecim aut ad summum viginti ab Habana leuc. versus ortum, alius spatiosus portus occurrit, quem *de Matanzas*, id est, cædibus vulgo agnominant, ob causam quæ me adhuc latet, cum Habanæ portu neutiquam comparandus, sed tamen cæteris melioribus hujus Insulæ portubus non inferior, sinu satis profundo, & qui mare patulo ore admittit, amnem unum atque alterum in se recipiens; ideoque ob aquationis opportunitatem & commeatuum abundantiam crebro aditur. Mons præaltus & panis in modum fastigiatus, in plano alioquin solo, (unde *El pan de Matanzas* à naucleris appellatur) haud longe ab hoc portu ad occidentem juxta littus eminens, navigantibus viam ad ipsum demonstrat. Hactenus satis tuta omnia, sed ultra versus orientem tendentibus, mare vadosum & fervens, ora importuosa, & infinitis pene insulis, rupibus, arenarum pulvillis obsitum (*Iardin del Rey* Hispanis) quorum agmen claudit Insula *Obabava*. In alto brevia & dorsa pelagi objacent; inter utraque canalis modicæ altitudinis permeat, non nisi interdiu & magna cum cautela etiam à gnaris enavigandus.

Quinquaginta circiter leuc. à Matanza versus ortum, portum de *Iucaneca* constituit *Herrera*, juxta ejusdem nominis cornu; duobus & viginti gradibus & triginta d.1.l.9. scrupul. ab æquatore versus arctum, ut observat *Oviedus*. c.4.

Octo ab hoc leuc. versus eandem plagam distat (*Herrera* authore) *portus Principis*, à quo littus se leviter inflectit versus Eurum, & mare nunc in sinus admittens, rursusque promontoriis leniter in altum projectis excludens, porrigitur ad portum *Baracoæ*. Multæ insulæ toto hoc tractu jacent, quas consulto prætereo, quia earum nomina, situs, intervalla, haud satis accurate à scriptoribus produntur, neque satis bene convenit inter illos, qui cursuum rationes & itinerum ductus exposuerunt.

A portu *Baracoæ* ad promontorium *Mayzi*, ultimum huius Insulæ versus ortum x aut xII leuc. numerantur. Hoc superato littus ad occidentem convertitur, & aliquot promontoriis & sinubus effectis, ad portum *S. Iacobi*, unde initio digressi sumus, nos reducit. Atque hactenus de portubus atque ora maritima diximus, nunc & minores quædam Insulæ quæ *Cubæ* objacent aut adjacent, explicandæ.

A promontorio *S. Crucis* versus Zephyronotum navigantibus, Insulæ *Caymanes* (ita Caymanes Insulæ. crocodylos vocant barbari) obviæ fiunt, tres numero. Harum prior & minima distat à dicto promontorio circiter viginti septem leuc. ab æquatore, uti à nostratibus notatur gradus novendecim & quadraginta quinque scrupul. ab hac ad mediam sunt sex leucæ, ea etiam proprio nomine Braccas appellatur, humilis & ponto pene æqualis, quinque milliaria ambiens; plurimæ testudines marinæ solent ad hanc annatare à Kal. April. ad exitum Septemb. distat circiter triginta milliar. à Iamaicæ promontorio quod vocant Negrillo. Ab hac ad maximam (*el Gran Cayman* vulgo) sunt duodecim leucæ; distat illa ab æquatore (uti à nostris observatum) novendecim gradus & triginta quinque scrupul. humili solo, & spinetis aspero; nulla hic animantia reperiuntur præter yguanas & peregrinum quoddam animalculum vulpeculæ non absimile, testudinum ovis victitans; quæ ad hanc Insulam immenso numero solent annatare à mense Maio ad Octobrem, ut fœtus suos in arido excludant. facilis aditu, mari quod ambit satis alto, nec ullis rupibus brevibusve contaminato; sub australi latere juxta arenosum sinum commodam navibus stationem præbet. Porro hæ Insulæ incultæ penitus atque inhabitatæ sunt, & fere dulcium aquarum inopes; (nisi quod in majori alicubi reperiri aquam haud impotabilem à nonnullis traditur) paludibus salsis & alta uligine maxima sui parte squallent.

Insula *de Pinos* australi Cubæ lateri objecta, & nonnisi vadoso freto ab ipsa divisa, I. de Pinos. x leuc. in longitudinem, vi aut vII in latitudinem patet; xLvIII leuc. à majore Caymane versus Argesten: duodecim à promontorio de Corrientes versus ortum. In medio Insulę aliquot montes sese efferunt, ceterum plana & nemorosa & dulcium aquarum compos: inculta quidem & inhabitata, sed armentorum gregibus ob pabuli ubertatem abundans, quorum causa Hispani statis temporibus illam solent invisere: distat ab æquatore unum & viginti gradus versus Arctum.

JAMAICA.

Cap. XV.

Jamaicæ Inſulæ ſitus, Urbes, Littora, Portus, alia.

AB Hiſpaniola ad Occaſum, à Cuba ad Auſtrum jacet, quam Chriſtophorus Columbus olim Sanct Iacobi Inſulam nominaverat, nunc autem *Jamaica* nomine notior eſt: Medium illius decimus octavus latitudinis ſeptemtrionalis gradus interſecat, licet *Herrera* & *Oviedus* de latitudine illius aliter ſcribant & inter decimum ſeptimum & octavum gradus includant. Viginti leucarum intervallo a Cuba disjungitur, totidemque ab *Hiſpaniola*, licet *Herrera* in Hiſtoria ſua viginti quinque leucarum diſtantiam ab Hiſpaniola prodat, quam Hiſpani primis illis temporibus, quum Columbus à continenti Auſtralis Americæ rediens navem ad hanc inſulam fregiſſet, duobus lintribus monoxulis, auſu quidem temerario, ſed felici ſucceſſu ſuperarunt. Centum & quinquaginta leucas ambitu ſuo complecti creditur, quinquaginta leucas inter ortum & occaſum producta, viginti aut paulo plures lata. Inſula hæc præter cæteras cœli ſolique bonitate excellit, maxima ſui parte plana atque campeſtris, quæcunque ad vitam humanam neceſſaria ſunt, læta ubertate profundens: Equorum, taurorum, vaccarumque & porcorum benigna genitrix atque altrix; frumentum quidem nullum aut parce admodum fert, ſed illius loco Yucam, è qua Caſſavi conficitur tanta fœcunditate, ut hæc cæterarum inſularum horreum merito cenſeri poſſit. Goſſypium hic largiſſima copia paſſim creſcit (unde & textura pannorum hic potiſſimum viget) uti & alii fructus, quos aut naturæ conditor ab origine huic benigne admodum tribuit, aut hominum induſtria & diligentia aliunde importavit. Quum primum Hiſpani hic appellerent, à multis barbarorum millibus colebatur, qui jam diu & crudelitate dominorum & ſua ignavia defecerunt.

d.1.l.6. c.3.

Pauca in hac inſula ſunt oppida pro tanta claritate, neque admodum frequentia: Omnino tria hodie numerantur, eorumque præcipuum *Sevilla* ad ſeptentrionalem Inſulæ plagam, ab exordio illius verſus occidentem, haud longe à mari: hic Cathedralis Eccleſia, Abbatiæ titulo inſignis, & vel potiſſimum Abbatis ſui Petri Martyris Anglery, non indiligentis rerum Indicarum ſcriptoris nomine nobilitata. Proximum illi ad orientem nec amplius undecim leucarum itinere à priori diſtans, oppidulum *Melilla*, naufragio Columbi inſigne, quum è *Veragua* infauſta navigatione hic appelleret. Tertium oppidum *Oriſtan* ad auſtralem Inſulæ plagam, haud longe ab occidentali illius capite jacet, quatuordecim ab oppido *Sevilla* leucis. Vrbis autem *de la Vega*, à qua olim Columbi ducum nomen ſortiti, aut aliarum coloniarum, quarum adhuc hodie nomina nonnullæ tabulæ geographicæ ſervant, vix ulla hodie memoria ſupereſt.

Angli anno cIↄ Iↄ xcvi Antonio Sherleio Equite ductore, principali urbe intercepta maximam Inſulæ partem ſubegerant, ſed haud ita dudum obtinuerunt, ſponte ſua illam deſerentes.

Littus hujus Inſulæ qua maxime in orientem vergit, promontorium in altum producit, *Moranta* nomine, à quo littus paulatim recedit verſus Libonotum & aliquot ſinubus mare admittit: Deinde directe progreditur in occaſum, ad promontorium uſque *de Falcon*, à quo rurſus ad Corum convertitur, uſque ad promontorium *del Negrillo*, quod extremum jacet ad occidentem: hinc rurſus littus ad Orientem revertitur, atque in hac ſeptentrionali plaga varias habet ſtationes & portus, quorum præcipuus Sevillæ adjacet, proximus autem Melillæ, decem à priori leuc. verſus Ortum: tertius decem item leucarum intervallo *Janta*, totidemque à promontorio Morantæ verſus occaſum, ut *Herrera* annotavit: *Oviedus* his addit *Anton* & *Quiagata* portus, incertis intervallis.

l.18.c.1.

Porro hæc Inſula quum ſoli ubertate, ſylvarum amœnitate, & omnium rerum copia facile cum cæteris certet, tamen propter portuum paucitatem, ſtationumque incerta difficilis aditu judicatur: quamplurimi enim ſcopuli, & inſulæ propter crebra vadorum brevia naufragiis infames, aut adjacent aut objacent: viciniſſimæ nec ultra quin-

quinque leucas versus meridiem ab ea disjunctæ *Hormigæ* insidiosæ cautes: deinde *Vivoræ*, insulæ aliquot parvulæ, cæcis rupibus & vadis circumdatæ, septem à Iamaica leucis versus austrum: Longius distat *Serrana* ad altitudinem quindecim graduum, tribus quatuorve insulis constans, vadoso & scopuloso in circuitu mari, nec nisi cum pernicie navigantium adita: deinc *Serranilla* à Serrana versus Argesten, aliquot alveis intersecta, & ab Euro in Corum extensa ad altitudinem quindecim graduum & triginta scrupulorum, non minus quam prior frequentibus vadis & cautibus undique vallata: Longinquiora discrimina non commemoro, & Continenti propiora, licet non minus quam jam dicta, hoc mare sulcantibus metuenda sint. Ad oram autem borealem, nequa pars periculo vacet, scopulus objacet, quem haud vana monentes naucleri *Abre-Ojo* appellant.

Hormigæ. Vivoræ. Serrana. Serranilla. Abre Ojo.

Atque hæc de Iamaica dicta sunto, quæ, nisi tam difficilis aditu judicaretur, quum loco pene medio inter Majores Insulas & Americæ australis continentem posita sit, nulla alia navigantibus opportunior esse posset.

LVCAYÆ INSVLÆ.

CAP. XVI.

Lucayarum Insularum situs & qualitates.

MINORVM Insularum ingens, sed incertus est numerus, quarum illæ, quæ Hispaniolæ atque Cubæ ad septentriones prætenduntur, uno nomine vulgo *Lucayæ* appellantur, ab illarum maxima atque extrema versus Arctum: alii easdem in tres classes distinguunt, quarum priori comprehendunt eas, quæ ab Insula Bahama atque illius celebri freto versus Orientem exporriguntur; secundâ illas, quas vulgo Organa, Martyres & Caios communi vocabulo appellant, quæ quum fere scopuli sint aut arenosæ insulæ, pelago ut plurimum æquales, navigantes facile decipiunt, & iisdem non raro perniciem adferunt: Tertia deniq; Tortugas. Nos de iis secundum literarum ordinem dicemus, seriem illarum atque connexionem Tabula geographica ostendit.

Abacoa in medio vadorum atque brevium, quibus ab insula Bimini nomen inditum, duodecim leuc. longa, dimidio minus lata. Her.d.1. l.9.c.12.

Achecambey præcedenti proxima ad orientem, incertæ magnitudinis, nec Antonio Herreræ non nisi semel in historia commemorata.

Amaguaio à Ioanne Poncio de Leon inventa juxta Yagunam. d.1.l.9. c.10.

Amana vel *Amaguana* ab insulis Caycos pene ad Corum sita, cujus magnitudo à scriptoribus non proditur.

Bahama tredecim leuc. longa & octo lata, ut *Herrera* testatur, à qua freto nomen, omnium quæ in novo orbe reperiuntur, rapidissimo; quippe fluctus tam pernici cursu inter Floridæ continentem & objecta vada atque insulas versus arctum sese evolvit, ut ventos & navigia plenis velis frustretur. Viginti octo gradus ab æquatore insulam distare volunt. Fretum autem Bahamense patet in latitudinem quidem sedecim leucas, in longitudinem autem à promontorio Floridæ versus arctum quinque aut sex supra quadraginta. d.1.l.9 c.11.

Bimini in medio vadorum & brevium, quibus nomen dedit, quinque leucas longa; à Ioanne Poncio olim studiose quæsita, egregio credulitatis Hispanicæ argumento, nam ab Indis sibi persuaderi passus erat, in ea fontem reperiri, cujus haustu senes juventam postliminio recuperarent: Insula alioquin, si Poncio credimus, & sylvarum opacitate amœna, & dulcium laticum scaturigine irrigua.

Caycos insularum aliquot veluti orbis, crebris intercurrentibus alveis & vadoso versus ortum longe lateque mari: quarum una, quæ reliquas magnitudine superat, per excellentiam *Caicos* appellatur: Belgæ nostri qui anno CIↃ IↃ CXXIII hic in anchoris constiterunt sub latere quod aquilones spectat, stationem satis laudant: mare haud longe à littore x aut xii orgyas altum, ubi paulum recesseris ita profundum, ut nullæ anchoræ fidant. Salis abunde hic reperiri à Lusitanis traditum fuit, id ante paucos annos Anglos & nuper Nostrates decepit, nam studiose investigantes, tam in majori

quam

quam vicinis aliquot minoribus insulis, ne micam quidem salis invenerunt, licet lacunas quidem & areas sali coagulando idoneas, quamplurimas offendissent: harum insularum maxime orientalis distat ab æquatore unum & viginti grad. & viginti sex scrupul. occidentalior autem scrupul. quinque & quadraginta

Ciguateo ab Insula Lucayoneque ad orientem, & altitudinem septem & viginti graduum (ut Herrera tradit) viginti quinque leucas ambitu suo complecti dicitur.

Conciva parva insula, haud longe à Cayeis, & haud dubio illarum una, ad ortum ab Amana.

Curateo, haud multo major, australi Ciguateo lateri objecta ad altitudinem sex & viginti graduum, ut Herrera tradidit: ut nostri nuper observarunt, distat à Guanima circiter octo milliaria versus Corum, ab æquatore sex & viginti gradus & decem scrupul. hic dulces aquæ in stagnis reperiuntur.

Her. d. 1. l. 1. c. 12. *Guanahani* omnium insularum novi orbis primò à Christophoro Columbo inventa, & *S. Salvatoris* nomine signata, ad altitudinem viginti quinque graduum & quadraginta scrupul. arboribus opaca, nec dulcium scaturiginum inops: gossypii, prout & aliæ multæ, ferax: habet & portum commodum sub latere septentrionali, qua vergit ad occasum. Nostrates qui nuper adierunt, testantur, abesse à Triangulo versus Corum milliaria sedecim, ab æquatore gradus quatuor & vinginti, scrupul. quinquaginta, nihilque jam ferre præter Palmitos & fruticeta.

Guanima præcedenti versus Corum proxima, & non nisi septem leucarum intervallo dissita, Columbo quum primum illam adiret S. Maria de la Concepcion nominata: abest (uti à nostris observatum) ab æquatore quinque & viginti gradus, & quadraginta scrupul. pateteque in longitudinem inter Eurum & Corum milliaria duodecim, undique rupibus & vadis cincta: solo interius fertili & amœno, nec dulcium aquarũ inope.

Guatao distat à Curateo decem milliaria versus Aquilonem, orientalis illius pars abest ab æquatore viginti sex gradus & quadraginta quinque scrupul. occidentalis viginti septem grad. & pauca scrupul. qua patet in longitudinem inter ortum & occasum minutis insulis, rupibus, & vadis incincta.

Lucaioneque sive *Tucayoneque* (utroque enim nomine notatur) harum insularum maxima & extrema; inter vigesimum septimum & octavum latitudinis septentrionalis gradus, in longitudinem producta, nec hactenus nisi solo nomine satis nota.

Macarey ad altitudinem viginti graduum prodit Herrera (in quo tamen ipsum falli non est dubium) vadoso ambitur mari & frequentibus brevibus infido.

Manegua ad altitudinem viginti quatuor graduum & triginta scrup. juxta Amaguayo, uti ab Herrera collocatur. Nostrates observarunt illam à Tortuga, quæ Hispaniolæ objacet, versus arctum distare óctodecim leuc. editamque esse & montosam.

Her. d. 1. l. 9. c. 10. *S. Martha* ad Floridæ continentem sita, unam tantum leucam longa, & dulcium aquarum scaturigine, ut ferunt, rigua.

Martyres non tam insulæ quam scopuli, australi Floridæ promontorio objecti, ad altitudinem quinque & viginti graduum: occasum inter atque ortum seriatim collocati; nomen ab imagine inditum, quam ex alto prospicientibus ostendunt, quasi homines palis suffixos: infausti nominis omini haud male eventus respondit, crebris enim naufragiis & multorum exitiis infames sunt facti: horum scopulorum extimos ad orientem, nautæ *Cabeza de los Martyres*, id est Caput Martyrum, vocant, & ex eorum positu de progressu suo judicant; certissimum enim indicium est, rectum freti Bahamensis alveum ingressos, ubi caput hoc ad levam versus africum reliquerint: sunt autem tres tumuli arenæ albicantis, pleni arbustis, eorumque medius ceteros duos magnitudine & convexitate præcellit.

Mayaguana distat ab æquatore viginti duos gradus & viginti quinque scrup. ab occidentali Insula Caicos versus Corum duodecim milliaria; inter Corum atque vulturnum projecta, & circiter octo aut novem leucas longa, uti nuper à nostris observatum fuit.

Mimbres exigua insula (vel potius rupes) ad extremitatem brevium Bimini, nautis qui fretum Bahamense transeunt, inprimis cavenda.

Miraporvos, id est caue tibi, nomine à re ipsa quæsito, tres sunt insulæ trianguli in modum, inter vada & rupes dispositi, haud longe à Yumeto.

Polam

Polam inſulam ad Floridæ orientalem oram & altitudinem ſex & viginti graduum & 30. ſcrupul. Poncii navigatio aperuit, cætera ignobilem.

Samana haud longe à Guanahani verſus Eurum, triquetra forma, ad altitudinem viginti quatuor graduum, ut primis illis temporibus obſervatum, uti autem à noſtratibus, diſtat à Mayaguana verſus Corum duodecim milliaria, ab æquatore gradus viginti tres & viginti ſcrupul. patet in longitud. IV in latitud. unum milliar.

Saomoto quarto loco à Columbo inventa & Iſabella dicta, nunc incognita.

Tortugæ inprimis memorabiles nautarum obſervationibus, ſeptem aut octo ſunt parvæ inſulæ ab extimo Floridæ cornu verſus occidentem, veluti in orbem diſpoſitæ, ad altitudinem, quinque & viginti graduum & paulo amplius. Habanæ portui triginta ſex leucarum intervallo è directo oppoſitæ.

Triangulo inſula diſtat à Samana verſus Corum ſeptendecim aut octodecim milliaria, ab æquatore paulum ſupra quatuor & viginti gradus; edito eſt ſolo, ſed ſtationes habet valde intutas, & difficulter admodum poteſt adiri.

Veia minores aliquot inſulæ inter vada & brevia (*los Baixos de Babueca* vocant Hi- d. 1. l. 9.
ſpani) conſitæ ad altitudinem octo & viginti graduum verſus arctum, niſi forte hic fal- c. 11.
latur Herrera, ut interdum alibi.

Tabaque haud longe à Maguana verſus Corum ad altitudinem viginti duorum graduum & triginta ſcrupulorum, eodem Authore.

Ynagua decem leucas ampla, ad altitudinem unius & viginti graduum & aliquot ſcrupul. (ut à noſtratibus obſervatum) ab inſula Tortuga, quæ ſeptentrionali Hiſpaniolæ lateri adjacet, verſus Corum, nautis obſervanda, qui è portu S. Ioannis de porto Rico, verſus Habanam navigant, ſecus ſeptentrionale Cubæ latus, per veterem, ut vocant, Canalem, qui jam rariſſime navigatur.

Yuma viginti leucas longa, octo lata, ad altitudinem viginti graduum & triginta ſcrup. haud procul à Guanima verſus africum.

Yumeto à præcedenti ad Auſtrum ſub ipſo Cancri Tropico, quindecim, ut Hiſpani produnt, leucas in longitudinem porrecta.

Longe plures hic jacent Inſulæ, ſed tam incerti nominis & varii ſitûs, ut referre pigeat: omnes autem haſce inſulas aut certe pleraſque, incolis refertas fuiſſe, quum primum Hiſpani duce Columbo illas adirent, ſcriptores rerum Indicarum uno conſenſu tradunt, nunc penitus ſunt deſertæ, indigenis omnibus ab Hiſpanis aliò traductis & ibidem laborum intolerantia, inedia & exquiſitis ſuppliciis, extinctis; unde jam raro hæ inſulæ, niſi præter propoſitum, adeuntur.

CANIBALES INSVLÆ.

CAP. XVII.

Canibalum Inſularum ſitus & proprietates.

AB Orientali latere Inſulæ S. Ioannis de porto Rico, ad Americæ auſtralis continentem uſque, quamplurimæ minores inſulæ arcuato ductu interius mare veluti claudunt, quæ ab indigenarum ingeniis Caribes & Canibales, id eſt Anthropophagæ vulgo appellantur; in quibus deſcribendis eodem, quo ſupra compendio & ordine utemur.

Anegada ab Inſula S. Ioannis verſus ortum, à Saba duodecim milliaria verſus Corum ſita, ad altitudinem octodecim graduum, & triginta ſcrupulorum; patet in longitudinem circiter ſeptem leucas: nomen à re inditum, æqualis enim freto eſt & vadoſo undiquaque mari, navigantibus fallax.

Anguilla oblonga inſula, ſed anguſtiſſima, unde & nomen: ſita eſt ad orientem Inſulæ S. Ioannis, decem & octo gradibus & viginti quatuor ſcrupul. ab æquatore verſus arctum: ſterili ſolo & dulcium laticum expers, ſalinas tamen habet ſatis opportunas, ſed modicas.

Antigua quæ & *S. Maria del Antigua* ad altitudinem ſedecim graduum & triginta vel quinquaginta ſcrupul. inter Barbadam atque Deſſeadam medio veluti intervallo; ſex ſeptemve leucas longa & lata: acceſſu difficilis propter incerta vadorum; noſtrates

tes

tes qui casu ad hanc delati, hic anchoras fixerant anno cIↃ IↃ CXXIII & in terram descenderant, nihil se hic præter silvas & paludes & profundas uligines reperisse testantur; inculta quippe est & dulcium aquarum inops.

Avium insula, harum omnium pene intima & maxime occidentalis, sita est ad altitudinem quindecim graduum & quadraginta quinque scrupul. ponto pene æqualis, ideoque navigantibus infida.

Barbada ad altitudinem septendecim graduum & triginta scrup. à Monserrate versus aquilonem duodecim aut tredecim mill. ab Antigua versus arctum; & ipsa humilis, & vadoso in ambitu mari navigantibus insidiosa, à nostris tamen ut supra sine discrimine adita, sinu satis commodam stationem navibus præbente, sed nihil ab ipsis inventum, quo operæ pretium foret illam adire, humili enim est solo atque effœto, circiter quatuor milliar. longa.

Barbados vel *Barbudos* omnium harum insularum pene extrema versus orientem, ad altitudinem tredecim graduum & viginti aut paulo plurium scrupulorum, inter aquilonem atque africum in longitudinem exporrecta, forma ovali, & uti à nostratibus nuper observatum, circiter sedecim aut octodecim milliaria ambitu suo complexa, longeque major quam hactenus in Tabulis geographicis fuit expressa: solo admodum alto & Angliæ non absimili, septentrionali tamen parte altior, arboribus amœne virentibus ubique obsita. Littus orientale crebris recessibus, & procurrentibus vadorum brevibus intercisum: australe autem latus magnum maris sinum admittit, stationem navibus percommodam præbens, ubi & modicus amnis in mare descendit. Solum nihil magni promittit; nisi quod abunde hic crescit arbor, cujus cortex Gingiber æmulatur, acrimonia insigni, (nostrates vocant *Costé*;) folia illius obscure virent, anteriori parte rotunda; flores fert minutos & Sambuci instar in umbellam collectos, qui foliolis constant quinis, exteriori parte purpureis, intus aureis: Cortex lævis, & materies dura, interius subnigra, amat ripas & uliginosa loca. Plurimos porcos alit insula. Angli ab anno CIↃIↃ CXXVII coloniam ad hanc deduxerunt, & lucos eradicarunt ad Tabacci sementem faciendam; multas quoque arbores fructiferas, aurantias malos & similes aliunde importarunt.

S. Bartholomæi insula sita est ad altitudinem pene septendecim graduum: ab Insula S. Martini versus Eurum, Barbada versus occasum, S. Christophori versus ortum: ambitu est satis spatioso & solo editiori, sed accessu difficilis, ob vada & brevia quæ ipsam cingunt.

Beke vel *Bekia* cujus Hispani in suis commentariis non meminerunt, & quam à nostratibus primum aditam credo, tribus vel ut alii volunt, quinque leucis distat ab Insula S. Vincentii, decem pene milliaria ambiens, sinum habet unicum, insigne adversus incerta ventorum latibulum; ipsa insula crebris arboribus opaca est & fertilibus campis; habitationi hominum non incommoda esset, nisi dulcibus aquis destitueretur: distat ab æquatore duodecim gradus & viginti quatuor scrupul. versus Arctum, ab Insula S. Vincentii versus Eurum.

S. Christophori Insula, inter Nieues & S. Eustatii insulas media, ad altitudinem septendecim graduum & viginti aut triginta scrupulorum; patet in longitudinem inter Eurum & Corum milliaria circiter sex: latitudinis inæqualis, nam qua Corum adspicit, supra duo milliaria lata, ubi circiter quatuor mill. descendit versus Eurum magno sinu mare accipit & desinit in angustias. Solum montibus editum, sed maxime versus Corum, versus Eurum varias salinas habet. Superioribus annis Galli juxta atque Angli hic sedes fixerant, Tobacci colendi gratia (quod hic natum plurimum commendatur) & incolas anthropophagos omnes aut deleverant aut alio compulerant commigrare, insidiarum in advenas, ut ajunt, manifestos: quum à Toletano qui cum maxima Hispanorum classe hic appulerat, hanc deserere fuerunt coacti; sed utrosque ad illam jam postliminio rediisse testantur nostri, rursusque colendis agris & Tobacco serendo operam dare.

Desseada ad altitudinem sedecim graduum & decem scrupulorum versus arctum, uti à nostratibus nuper accuratè est observatum: decem leucis à Guadalupe versus boream; sex aut septem à Marigalante: hæc insula Christophoro Columbo secundo ad has partes naviganti primo occurrit: ad hanc Hispani inde à Canariis insulis cur-

sus

ſus ſuos ſolent dirigere: jacet inter Cæciam & zephyronotum, nuda arboribus & primo aſpectu triremi ſimilis, aquilonari ſui parte depreſſior; à ſeptentrionali in conum videtur aſſurgere; ſolumque nigricans, lineamentis quibuſdam albis atque ſubrubentibus interſtinctũ apparet; mare ab hac parte vadoſum & crebris rupibus vorticoſum.

Dominica duodecim (ut Hiſpani tradunt) leucas longa, pauciores lata, ad altitudinem quindecim graduum & triginta ſcrupulorum, tribus circiter leucis à Matinino verſus Corum, inter quem atque Eurum jacet. verſus Corum elatior, & eminus conſpicientibus bipartita videtur, propius accedentibus una: ſinus commodas aliquot ſtationes præbent. Hanc inſulam hodieque multi *Caribes* (ut vocant) incolunt; nudi agunt, totum corpus rubrica quadam tincti: humanis carnibus veſcuntur, Hiſpanis maxime infenſi, neque cuiquam ſatis fidi, niſi quum nocere non audent aut non poſſunt: comam tam viri quam fœminæ alunt; Regulum ſuum habent, cui parent, cultu corporis nonnihil à cæteris diſtinctum. Tobacci feraciſſimum eſt ſolum, hanc herbam unice colunt & Europæis pro cultris, ſecuribus, aliiſque ferramentis vendunt. Fontes duo calidi hic celebrantur, quorum alter juxta fauces ampliſſimi ſinus qui Corum ſpectat, haud longe à mari ad ripam amnis erumpit. Occidentale latus portum habet ſatis commodum & aquationi è fluviolo, viginti paſſus lato, qui ibidem exit, peropportunum; *Aguadam* vulgo vocant Hiſpani. Ouied. L. 6. c. 13.

S. Euſtatii inſula exigua eſt (licet Herrera ipſi decem leucarum ambitum falſo tribuat) ab inſula S. Chriſtophori verſus Corum; à Saba verſus Eurum: ad altitudinem ſeptendecim graduum & quadraginta ſcrupulorum, uti à noſtris nuper accurate eſt obſervatum: aſſurgit in conum & è longinquo conſpicientibus Sacchari panis videtur.

Granada continenti Americæ auſtralis proxima, ad altitudinem duodecim graduum & quindecim ſcrupul. octodecim milliar. ab inſula S. Vincentii verſus Africum, quo intervallo minores aliquot inſulæ ſparſæ ſunt, quas vulgo *Begos* vocant. Forma eſt ſemicirculari & ad lunæ renaſcentis modum: patetque in longitudinem inter arctum & auſtrum circiter ſex milliar. ad utrumque cornu vix unum lata: cornu illius quod verſus africum protenditur, ſinum concludit aquandi opportunitate inprimis commendatum: tota inſula denſis lucis obſita eſt; ſolo nihilominus pingui & fœcundo, ſed cancris quibuſdam terreſtribus obnoxio, qui ſata & radices atrodunt: quanquam quidam malum hoc non ultra vicina littori loca ſerpere opinentur: plurimi quoque Armadilli (quod animal alibi deſcribam) hic reperiuntur: à menſe autem Iunio ad Octobrem multæ teſtudines marinæ & non pauci Manati hic capiuntur. Incolunt Caribes, à cæteris inſulanis neque moribus neque feritate diverſi, qui tamen appellentibus quum nocere non poſſunt, varios fructus vendunt, cautius vitandi quum maxime blandiuntur, uti noſtrates jam aliquoties cum ſuorum exitio ſunt experti.

Guadalupe barbaris olim *Carucueira* dicta uti Martyr prodidit, jacet ad altitudinem ſedecim graduum & quindecim ſcrupul ut noſtri ſatis accurate obſervarunt; à Deſſeada verſus occidentem; octo circiter milliar. inter aquilonem & africum longa. latus quo africum aſpicit, in juga erigitur; quo vero orientem haud minus erectum, in faſtigio planicie quadam ſternitur; ab Auſtro ad ſeptentriones, tenui alveo & non niſi cymbis & monoxylis lintribus pervio, veluti in duas inſulas diſpeſcitur. ad auſtralem plagam alto mari & anchoris figendis peridoneo cingitur: Incolunt Barbari eiſdem quibus cæteri inſulares, Caribes moribus. Hic claſſes ex Hiſpania venientes hodie aquari ſolent atque in diverſa diſcedere.

Cap. XVIII.

Reliquæ Canibales Inſulæ, earum ſitus, & qualitates.

S. *Luciæ* inſula ſita eſt tredecim gradibus & quadraginta ſcrupulis ab æquatore verſus arctum, uti à noſtris accurate obſervatum: ab inſulis Dominica & Matinino verſus auſtrum: valde montoſa eſt: ad latus quo africum aſpicit, bini montes exiguo intervallo à ſe invicem diſcreti, inciſis undiquaque rupibus in ſummam altitudinem ſurgunt, qui ſupra reliquam inſulam è longinquo conſpiciuntur. Incolæ nudi agunt, totumque corpus rubrica illinunt, faciem autem quibuſdam lineamentis

ab auribus ad oculos usque induunt, crinibus nigri, moribus ut cæteri immanes. Solum fertile esse quidam observarunt, sed alii infœcundum asserunt & ideo ab incolis nuper hanc insulam desertam.

Marigalante quinque à Desseada leucis versus austrum, & totidem pene à Dominica versus boream; ad altitudinem quindecim graduum & quadraginta scrupulorum, plana fere & nemorosa, ita ut è longinquo intuentibus arbores mari innatare videantur: à barbaris, quales sunt cæteri insulares, crebro visitatur, an etiam habitetur, incertum est.

S. Martini insula ad altitudinem octodecim graduum & quindecim scrupulorum, ab insula S. Ioannis de Portorico ad orientem; octo aut novem milliaria ab insula S. Christophori versus Corum, ab Anguilla versus Eurum; ad arctum multis minoribus insulis, & ponto pene æqualibus obsita. Patet in longitudinem uti à nostris est observatum, quinque aut sex milliar. in latitudinem quatuor. Dulcium aquarum indiga, à nullis barbaris incolitur. Accessu haud ita difficilis, stationes habet ad occidentale latus satis opportunas, & aliquot salinas, præsertim unam grandem quæ duo milliaria ambire dicitur, absolutissimi salis feracem.

Matinino sive *Matilino* (ab indigenis *Madaninam* olim dictam & à solis fœminis habitatam Martyr testatur) ad altitudinem quatuordecim graduum & triginta scrupulorum, tribus circiter milliaribus ab Insula Dominica versus vulturnum: tota consurgit in juga, in medio autem tres colles præ cæteris eminent, quorum altissimus rotundiore apice pilei formam repræsentat, & à quacunque parte advenientibus primum conspicitur. Incolitur ab aspera atque inhumana gente, & præ cæteris harum insularum barbaris bellicosa: sed quam nostrates, quum superiori anno hanc lustrarent, sibi visam negant, an alio migraverint incertum.

Montserrate sita est ad altitudinem graduum pene septemdecim versus arctum, uti à nostratibus nuper observatum; à Guadalupe versus zephyrum milliar. undecim: à Rotunda versus Eurum quinque. forma est fere orbiculari, tria milliaria longa & pene totidem lata. duos habet arenosos sinus, qui stationes satis commodas navigantibus præbent; eorum alter etiam aquationem, ob fluviolum qui de montibus in sinum descendit, licet nonnumquam ab æstu marino oblimetur. Solo est elato, pingui & nemoroso ideoque & culturæ haud inepto.

Nieues quinque leucas ambitu complectitur, ad altitudinem septemdecim graduum & viginti scrupulorum versus Arctum; tribus circiter leucis à Rotunda versus Corum, septem à Montserrate; à S. Christophori insula unam versus Eurum: duo milliaria longa, media sui parte edita; denso arborum luco opaca, & dulcium aquarum torrentibus rigua: Dominicæ incolæ huc venandi causa ventitare solent. Fontes calidos hic reperiri ab Anglis accepimus, qui coloniam deduxisse ad hanc insulam anno CIↃIↃCXXVIII, dicuntur.

Rotunda vulgo *Redonda* ab insula Nieves versus Eurum, à Montserrate versus Corum sita, ad altitudinem septemdecim graduum & decem scrupul. & ipsa parva, orbicularis & media sui parte fastigiata, pene panis in modum: accessu facilis, mari circumquaque alto minimeque insidioso.

Saba ab insula. S. Eustathii versus Corum, illaque paulo minor, sed rotundior, circa medium in conum consurgens, panis Sacchari æmulum: mari haud satis alto cingitur, nec tamen navigantibus metuendo, quum nihil discriminis occultet. sita est ad altitudinem septemdecim graduum & triginta quinque scrupul.

Sancta Crux, indigenis olim *Ayay*, ad altitudinem septendecim graduum & viginti quinque scrupulorum uti à nostratibus accurate observatum, duodecim aut quindecim leucis ab Insula Joannis de porto rico versus Eurum. circiter octo milliaria longa: montes habet editos, & eminus videtur divisa, occidentali sui parte editissima; sub qua & commodam navibus stationem præbet. nemorosa est, sed dulcium laticum haud satis compos. inter arbores fructiferas sunt quædam, quæ fructum ferunt instar pomi viridis, quo manso, lingua hominibus ita inflatur, ut viginti quatuor horarum spacio omnis illius usus impediatur, nulla in posterũ noxa, sponte enim tumor remittit. (*Macanillo* esse credo, quem fruticem jam ante descripsimus.) aqua palustri, quæ hic abundat, non ante Solis exortum faciem lavare, cautio est, nam ita intumesceret ut

visum

viſum impediret; ſole jam exorto, minus noxie eſt. Hæc Angli, utrumque ſuo damno edocti, nos monuerunt.

Santos tres quatuorve minutiſſimæ inſulæ, exiguo intervallo diſiunctæ; ab Inſula Guadalupe verſus Nothum, & inter hanc & Dominicam mediæ.

Sombrero à pilei figura ſic dicta, parvula inſula, ab Anegada verſus Eurum ad altitunem octodecim graduum & triginta ſcrupulorum in medio vadorum ſita.

S. Vincentii inſula, à S. Lucia verſus auſtrum; à Barbados ſedecim aut paulo plura milliaria verſus Favonium; ad altitudinem tredecim graduum, ut poſtremo accuratè à noſtris obſervatum. Figura eſt pene rotunda & inſulæ Ferro, è Canariis uni, non abſimilis, ſex milliaria longa inter ortum & occaſum. Solum eſt admodum fertile, ita ut etiam cannas Sacchari ſua ſponte producat, multis torrentibus & amniculis riguum. Secundum oram quæ occaſum & africum ſpectat, plures habet ſinus & in iis ſtationes peropportunas; ubi & aquatio facilis & exſcenſus commodus. Incolis idem quod vicinis ingenium, iidem mores; ſtatura ſunt modica, ſocordes & de ſolo victu ſolliciti: & tamen, quod mirum, lintribus ſuis unilingneis ad Continentem, quæ nuſquam minus triginta quinque milliaribus abeſt, trajiciunt & ad inſulam ſuam remeant ſine ulla nauticæ pixidis ope. Ab hac ad Granadam non niſi duodecim aut circiter leucarum iter eſſe à noſtratibus ſuperioribus annis eſt obſeruatum, aliquot minoribus inſulis interjectis (*Begos* vocant) de quibus nihil neceſſe eſt dicere.

Virgo Gorda ab inſula Saba verſus Corum, alta atque rotunda, in fronte minorum Virginum locata. quæ decem aut duodecim numero, verſus inſulam S. Ioannis de Porto rico atque in occidentem exporriguntur, altæ atque arboribus vacuæ; ad altitudinem octodecim graduum verſus arctum: periculoſæ dudum creditæ propter vada atque brevia, ſed immerito, ut Angli teſtantur, quum alvei ſatis alti intercurrant & vel mille navibus ſtationem præbere valeant: piſcium hic magna copia, neque minor volucrum. Nonnullæ ex his aut ſaltem ſuccedaneis peculiaria nomina à navigantibus meruerunt, de quibus iteneraria nautica ſunt conſulenda. Atq; hæc de Canibalum inſulis dicta ſunto, quarum pleræque deſertæ paucæ ad hunc diem ab Anthropophagis incoluntur, quædam denique ab Europæis coli cœperunt.

Monendi autem ſunt qui hæc maria navigant, aut circa has inſulas in anchoris hærent, ut ſtudioſe ſibi caveant à piſce quodam hic familiari, ne ſe ipſos in ſummum periculum conjiciant: Piſcis eſt congro forma & mole ſimilis, cute intenſe viridi & elegantiſſime variegata, rictu patenti & dentibus acutiſſimis; caro detracta cute candidiſſima eſt & non ingrati ſaporis, verum qualitatis adeo virulentæ ut in ſummum diſcrimen atque adeo mortem conjiciat eos qui illam guſtaverint; uti non modo Angli ſed & noſtrates ſuo periculo & damno nuper fuerunt experti.

BERMVDEZ INSVLÆ.

CAP. XIX.

Bermudez inſularum ſitus, cœli ſolique qualitates.

ABSOLVTIS majoribus, minoribuſque inſulis, quas hoc libro deſcribere propoſueram, ad continentem Americæ ſeptentrionalis jam tranſeundum erat, niſi *Bermudez* inſula retineret, quæ licet longiſſimo intervallo à præcedentibus diſtet, nec proprie ad hanc claſſem pertineat, tamen vix alibi commodius de illa agi poſſe video. Hæc inſula jam à multis annis *Bermudez* nomine innotuit à primi nimirum inventoris agnomine, & *Garza* quoque à navis titulo qua ille vehebatur; quod nomen tamen jam exolevit. Ea ad trigeſimum tertium gradum latitudinis ſeptentrionalis collocatur ab Herrera, ab Anglis autem qui altitudinem illius accuratius obſervarunt, ad trigeſimum ſecundum & triginta ſcrupula. Mille fere leucis ab Hiſpaniæ littore verſus occidentem abeſſe ab Herrera traditur, ab Anglis autem, accurata uti profitentur itinerum ratione inita, à Londino primaria Angliæ civitate tria millia & trecenta milliaria Anglica verſus zephyro-no-

 tum,

tum, à *Raonoack* denique Virginiæ inſula (de qua ſuo loco agetur) quingenta verſus Eurum. Dudum Hiſpanorum aliorumque periculis & naufragiis infamis, anno quidem cIↃIↃXCIII leviter; ſed cIↃIↃCIX plenius Anglorum opera Europæis cæpit innoteſcere, ſed caſu, uti mox dicetur.

Hiſpaniarum Rex jam ab anno cIↃ IↃ XXII conſilium ceperat, coloniam huc deducendi; ſuadebat enim ſitus opportunitas, nam ægrè à claſſibus per fretum Bahamenſe in Hiſpaniam revertentibus, vitari poteſt: ampliſſima in hunc finem privilegia *Ferdinando Camelo* Luſitano eo tempore indulta, ſed res ſucceſſu caruit.

Obſcurior itaque diu poſt hæc inſula manſit, & non niſi tempeſtatibus & naufragiis in annalibus ſignata; donec anno cIↃ IↃ XCIII ſimili infortunio *Barboterius* navarchus Gallus hic navem frangeret, imprudentia naucleri ſui eo deductus: viginti ſex viri ſcaphæ & tabularum aliquot beneficio ſervati, ad inſulæ hujus latus quod Corum ſpectat, evaſerunt & inter illos *Henricus Majus* Anglus, qui hujus naufragii hiſtoriam cum qualicunque inſulæ delineatione in lucem prodidit, poſtquam minori nave ibidem ſtructa, inde cum cæteris evaſiſſet.

Denique quum anno cIↃ IↃ CIX, (navigatione ad continentem Virginiæ tum apud Anglos inprimis fervente) Georgius Sommerius Eques cum navi ſua fluctuum impulſu & ventorum violentia ad hanc delatus, navi ſcopulis illiſa, cum ſuis in terram enataſſet, non modo clarius innoteſcere, ſed & magni fieri ab Anglis cœpit: quamplurimi enim ex hiſce in Angliam reduces, ſingulares hujus inſulæ dotes immodice prædicabant; à quibus hanc deſcriptionem accepimus.

Inſula Bermudez in multas partes dividitur, oceano influente in varios ſinus & pluribus alveis terram diſſecante in multas inſulas, quarum una cæteras magnitudine ſuperat, omnes autem ita in cubitum flectuntur, ut ſemilunam forma referant: portus quidem varii, ſatiſque idonei ab ipſis obſervati; aditus vero tantum unus, neque ille omni diſcrimine vacans, propter anguſtias canalis inter ſcopulos utrimque imminentes eluctantis; mare in ipſis faucibus tres orgyas, ubi ſinum intravit ad octo altum, tutiſſimam ſtationem, & adverſus omnium ventorum injurias munitam præbet, ita ut anchoras figere vix opus ſit, rudentibus ad arbores alligantur. Vorticoſum in ambitu mare, optimorum tamen piſcium fœcundum. Porcorum aliquot greges hic inventi, quos jam olim ab Hiſpanis propagandi gratia fuiſſe relictos, dubium non eſt. Teſtudinum marinarum ingens numerus, inter prima edulia, quæ hæc inſula per ſe hominibus præbet, numerantur: Avium variarum magna copia, præſertim littoralium & aquaticarum; inter eas quæ terram amant, prædicantur ardeæ & infinita minorum avicularum varietas; inter maritimas autem illæ, quæ in ſubterraneis cavernis, cuniculorum inſtar, nidulantur & ova ſua ponunt, magnitudine & colore gallinarum ovis paria; ipſæ carne obæſa gratique nutrimenti. Inter arbores ſilveſtres, ingentes Cedros; inter fructiferas imprimis laudant palmitos, moros & quæ fructum quendam ferunt pyro haud abſimilem eleganti colorum varietate diſtinctum, & veluti maculis ſparſum, à quo ipſi nomen ab Anglis impoſitum: inter divitias, unionum copiam celebrant, quas tamen videre nondum contigit, & ambar griſeum. Cete ingentia à Ianuario menſe ad Majum uſque vicina maria frequentant, quorum captura levi impendio & magno emolumento tentari poſſet. Atque hæc quidem ab iſtis, poſtquam navi è cedrinis tabulis compacta, in patriam rediiſſent, in vulgus diſſeminata; quæ cæteros Anglos facile permoverunt, ut colonias eo deducerent; ſed antequam de illis agam; reliqua inſulæ perſequar.

Hæ inſulæ cautibus & rupibus, partim cæcis, partim æſtu relabente extantibus longe lateque in altum projectis, circumdatæ ſunt, verſus ſingulas pene mundi plagas; neque ſupra duos acceſſus habent, eoſque aditu perdifficiles, præterquam iis quibus penitiſſime noti ſunt, quos Angli jam adverſus hoſtiles incurſus communiverunt; ipſum quoque littus cautibus obſitum, ſolis ardore & ventorum ſufflamine ita induratis, ut undarum illidentium violentiæ minime cedant, aut à fluctibus deterantur.

Solum diverſi eſt coloris, & ſubſtantiæ inter arenam & argillam mediæ; roſcidum deterius, ſubalbicans & nigricans mediocris fœcunditatis; ſubfuſcum maxime fertile judicatur, nam ubi duos aut tres pedes ſuffoderis, albicans & petroſa humus ſubjacet,

durior

durior quidem calce, ſed mollior ſaxo, ſpongioſa & multis foraminibus, inſtar pumicum, pervia, aquarumque capax, huic radices arborum innexæ nutrimentum & incrementum debent; roſcido ſolo durior & ſolidior humus ſubjacet, ideoque & infœcundior eſt. Dulces latices ſubminiſtrant putei paſſim effoſi: nam nulli hic fontes, nulli amnes aut torrentes reperiuntur.

Cœlum ut plurimum hic ſerenum; aër temperatus, modice humidus & calidus, adeoque ſalubris: fruges & arbores aliunde huc tranſlatæ facile ſuccreſcunt; licet fructus omnes non æque ſemper matureſcant, propter majoris caloris defectum. Maizium bis quotannis ſeritur, ſemel menſe Martio, quod Iulio colligitur: iterumque Auguſto, quod ſub ingreſſum Decembris. Nives hyeme hic admodum raræ, uti & glacies, nec minus æſtate infrequentes immodici æſtus, altanis ventis aërem refrigerantibus: crebra tantum fulgura atque tonitrua ingruunt, nec tamen hominibus aut animantibus damnoſa. Venenata animantia nulla hic hactenus deprehenſa, ne araneæ quidem noxiæ quas hic admodum pulchras & variis coloribus eleganter diſtinctas reperiri ſcribunt, quæ æſtate ita validas telas nent, ut minores aviculæ illis irretiantur. Culices & muſcæ hic ſatis moleſtæ; nec minus formicæ, etiam fructiferis arboribus. Inter herbas uni tantum, quæ inſtar hederæ arbores complectitur, aliquid venenatæ qualitatis ineſſe, ſed admodum debilis, adhuc compertum. Inter ſaxa & ſcopulos haud longe à mari abunde creſcit planta, quam Nuchtli & Tunam ad continentem novi orbis appellant, de qua precioſa illa Cochinilla in nova Hiſpania & alibi colligitur; hic præter fructus agreſtes nihil fert: ſed de hac planta alibi plura dicentur.

Cap. XX.

Coloniæ Anglorum in Inſulis Bermudez.

ANno demum cIↃ IↃcxII, quum certa nobilium & mercatorũ ſocietas ſpeciale privilegium à Iacobo magnæ Britanniæ Rege impetraſſet, coloni in has inſulas deduci cæperunt, numero primum ſexaginta ſub præfecto *Richardo Moro*, & paulo poſt plures. Huic præfecto prima cura fuit, aditus adverſus hoſtiles incurſus munire; octo aut novem munimenta variis locis excitata & majoribus tormentis inſtructa, ubicunq; hoſtium acceſſus ullo modo timeri poterat. Triennium in hiſce operibus inſumtum: ſed toto illo tempore coloni graviſſimum damnũ paſſi ſunt ab immenſa glirium multitudine, quæ è navibus in terram delatæ, tantum ſubito incrementum cæperant, ut ſata omnia vaſtarent; neque ulla hominum induſtria huic malo obviam iri potuit, tandem uti ſuccreverant, ſubito interierunt.

Moro ſucceſſor datus *Daniel Tuckerus*, qui anno cIↃ IↃcxvI ad Inſulam appellens, 1616.
ſummam diligentiam nec minorem induſtriam in agris colendis, arboribuſque (quas plures ex novi orbis inſulis advexerat) diſponendis adhibuit. Agri ab ipſo dimenſi & colonis pro familiarum amplitudine diſtributi, ut jam proclive ipſis eſſet & victum ſibi parare & merces cum appellentibus commutare. De Tabacco colendo præcipua cura fuit, cujus herbæ, non dicam uſus, ſed abuſus, non modo in Anglia, ſed & in Belgio noſtro & alibi inſanum in modum jam adolevit.

Tuckero anno cIↃIↃcxix ſucceſſit *Butlerus*, qui ſupra quingentos colonos quatuor navibus traduxit, nec pauciores in Inſula invenit, quibus adhuc plures poſtea acceſ- 1619.
ſerunt. Inſulæ in certas tribus & municipia diviſæ, omniaque ad Reipublicæ Anglicanæ formam compoſita, quæ hic minutim referre nimis longum foret.

Butlero diſcedente ex inſulis, jam decem munimenta ſtructa erant & duabus ſupra quinquaginta bellicis machinis inſtructa; coloni numerati mille quingenti. Succeſſit *Iohannes Bernardus* anno cIↃIↃcxxII, qui intra quadraginta dies poſtquam appu- 1622.
lerat, vita functus, magnum ſui deſiderium apud colonos reliquit. *Woodhuſius* huic ſubmiſſus, quid rerum geſſerit mihi non conſtat; jam ab anno cIↃIↃcxxIII has inſulas tribus Anglorum millibus habitatas fuiſſe, ab authoribus conſtanter proditur. Quod ſane cuivis qui Angliæ dotes noverit, mirum videri poterit, quum hæ inſulæ nec cæli nec ſoli bonitate cum illa ullo modo ſint comparandæ.

Antequam huic deſcriptioni finem imponam, memorabile aliquot Anglorum facinus hic nequaquam eſt prætereundum: Anno quippe cIↄ Iↄ cxvi, quinque Angli, cymba vix trium doliorum (horum enim numero navium magnitudo vulgo æſtimatur) vaſto illi & fluctuoſo oceano, temerario certe auſu, ſeſe committentes, quadraginta duobus diebus, ingens illud mare trajecerunt, & ad Hyberniam incolumes appulerunt: quod licet indubitabili teſtimonio ab Anglis ſcriptoribus confirmetur, ab iis tamen, qui fluctuoſi hujus oceani diſcrimina, & itineris longitudinem ad animum revocabunt, difficulter admodum credetur; nos ea qua accepimus fide, referimus.

Hæ inſulæ denique ob frequentia vadorum brevia, & rupes, ſævaſque tempeſtates quæ plerumque circa eas ſolent ingruere, ſtudioſe non modo ab Hiſpanis, qui per fretum Bahamenſe redeunt, ſed & ab Anglis & à noſtratibus, quum illud mare navigant, vitari ſolent; ideoque naucleri curſus ſuos ſollicite inſtituunt, donec certa computatione deprehenderint, ſe citra vel ultra illas jam provectos eſſe: nam ſi ſecus faxint, aut in calculo ſuo fallantur, vel ingens diſcrimen vel certam perniciem incurrunt.

Atque hæc de inſulis oceanicis dicta ſunto, nam cæteras, quæ breviori trajectu à continente abſunt, una cum provinciis quibus objacent aut adjacent, deſcribam; nunc ad Continentem me accingo.







NOORD
NOVA FRAN
et
REGIONES ADIA
La Grand Riviere de Canada
Novelle
Biscaye
Monts de Nostre Dame
ACCADIE
Norum bega
Port Royal
Baye Francoyse
Yroquoys
C. S. Louis
C. Blanc
B. Blanche
Montagnais
Portaux Iles
Milliaria Germanica
ZUYD



OORD
RANCIA
et
ADIACENTES.
Carpunt
Bell'Ile
C. du Grat
Golfe de Chasteaux
Chichefedec
Port S. Nicolas
Grand Baye
C. Thiennot
C. Pointe
Rouge
Baye d'Orge
Baye Blanche
Golfo
de
S. Laurens
Terra Nova
Natiscotec
C. de Anguille
C. de Raye
Baye St. George
Ilheos de Fra Louis
C. de Bona Vista
I. de Bacalaos
Bahia de Concepcion
Trinité
Abra Frade
C. S. Francisco
Enseada Grande
Gaschepe
I. Percee
Bonaventure
Baye de Chaleur
C. d'Esperance
I. Ramees
I. S. Paul
Niganis
I. de St. Pedre
C. de Raz
Banc au Vert
Banquereaux
Grand Banc
Banc Neuf
I. de Sable
53
52
51
50
49
48
47
46
45
44
43
42
41
40
39
OOST
ZUYD

DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER SECUNDUS.

NOVA FRANCIA.

INTRODUCTIO.



Bsolutis superiori libro majoribus minoribusque Insulis, quæ sinui illi ingenti aut objacent aut injacent, ad Continentem nos convertimus, cuius descriptionem à septentrionali illius parte inchoabimus, quæ plurimas regiones, amplissimasque provincias complectitur; paucis exceptis, hactenus fere ignotas, aut leviter & juxta littora tantum cognitas: nam Hispaniâ Novâ, & provinciis quæ illam ad sinum Californiæ usque contingunt, exceptis, exigua tantum cæterarum quæ mediterraneæ sunt, notitia ad nos pervenit; ideoque ignotiores leviter attingemus, in notioribus paulo diligentius immorabimur. Neque tamen hujus partis descriptionem ab extremis illius finibus, qui arcto ipsi subjacent, exordiemur, sed regionibus illis incultis (quæ glacie atque perennibus nivibus horrent, & non nisi obiter lustratæ sunt ab iis, qui per varios recessus, sinus atq; freta ad Tartariam & Sinarum regnum, aditum frustra hactenus quæsiverunt,) prætermissis, ab iis initium capiemus, quæ cultum aliquem humanum jam receperunt, & quinquagesimum quartum aut quintum septentrionalis altitudinis gradum attingunt, & Novae Franciae nomine hodie appellantur: Non quod hæ regiones à Francis primum lustratæ aut inventæ fuerint, nam ante Britannorum & Normannorum è Gallia navigationes ad has terras, magna pars oræ maritimæ à Ioanne & Sebastiano Cabotis *Venetis, Henrici* VII *Angl. Regis auspiciis, non modo lustrata, sed & delineata fuit, ut Tabulæ geographicæ ab iisdem editæ faciunt fidem (quarum non paucæ hodieque in Anglia superant) in quibus hæc leguntur: Anno Domini* CIↃ CCCC XCVII *Ioannes Cabotus Venetus & Sebastianus illius filius eam terram fecerunt perviam, quam nullus prius adire ausus fuit, die* XXIV *Iulii circiter horam quintam bene mane. Hanc autem appellavit* Terram primum visam, *credo quod ex mari in eam partem primum oculos injecerat: nam quæ ex adverso sita est Insula, eam appellavit Insulam* Divi Ioannis, *hac opinor ratione quod inventa fuit eo die, qui sacer est S. Ioanni Baptistæ. Hujus incolæ pelles animalium, exuviasque ferarum pro indumentis habent, easque tanti faciunt, quanti nos vestes preciosissimas. Cum bellum gerunt, utuntur arcu, sagittis, hastis, spiculis, clavis ligneis & fundis. Tellus sterilis est, neque ullos fructus adfert, ex quo fit, ut ursis albo colore, & cervis inusitatæ apud nos magnitudinis referta sit: piscibus abundat, iisque sane magnis, quales sunt lupi marini & quos Salmones vulgus appellat; soleæ autem reperiuntur tam longæ, ut ulnæ mensuram excedant. Inprimis autem magna copia eorum piscium, quos vulgari sermone vocant* Bacalaos. *Gignuntur in ea Insula accipitres ita nigri, ut corvorum similitudinem mirum in modum exprimant, perdices autem & aquilæ sunt nigri coloris. Hæc ibi. Nec multo post Cabotos, anno nimirum* CIↃIↃ Gaspar Corte-

realis *Lusitanus easdem terras visitavit Regis Lusitaniæ jussu, easque ulterius detexit. Verũ tamen* NovæFranciæ *nomen hisce regionibus impositum, quia Franci omnium primi in interiora penetrarunt, & coloniis aliquot auctoritate Regia deductis, occuparunt ut suam.* Nova *itaque* Francia, *ut plerisque Gallicis scriptoribus placet, intra quadragesimum & quinquagesimum quintum septentrionalis altitudinis gradus continetur; alii angustioribus limitibus includunt: quidam & ad sexagesimum gradum extendunt: Longitudo harum regionum versus occidentem incerta: quousque autem Franci navigationibus suis & itineribus terrestribus penetrarint, in sequentibus explicabitur. Descriptionem porro hujus continentis, ab Insula* Terra Nova, *ut jam vulgo appellatur, inchoabimus, quia illi prætenditur, atque aditum ad illam aperit.*

TERRA NOVA.

CAP. I.

Insulæ situs, cœli solique qualitates, animantes.



NSVLA *Terra Nova* ad arctum quidem angusto freto à Continente Septentrionalis Americæ dividitur, sinui sive mediterraneo mari, quod vulgo S. Laurentii vocant ad ortum objecta, inter quadragesimum sextum & quinquagesimum tertium latitudinis septentrionalis gradus: & si Gallicus scriptor anonymus apud Ramusium recte observavit, ad quadragesimum longitudinis occidentalis gradum; (mensura longitudinis ab Insulis promontorii Viridis productâ) ita ut promontorium illius orientalius, *Cap de Raz* vulgo, à Diepa Galliæ urbe maritima septingentis & sexaginta leucis recta pene linea distet. Ad orientem & meridiem à vasto oceano septentrionali pulsatur.

De Cœli solique qualitatibus & condicione varii varia & diversa tradiderunt. *Stephanus Parmenius* Budæus, cum nobilissimo Equite Anglo Humfredo Gilberti ad hanc insulam profectus, in Epistola sua ad Richardum Hackluytum in hunc modum de illa scribit. Terra universa montana & sylvestris; arbores ut plurimum pinus, eæ partim consenuere, partim nunc adolescunt: magna pars vetustate collapsa & aspectum terræ & iter euntium ita impedit, ut nusquam progredi liceat: Herbæ omnes proceræ, sed raro à nostris diversæ. Natura videtur velle niti etiam ad generandum frumentum: inveni enim gramina & spicas in similitudinem secales; & facile cultura & satione in usum humanum assuefieri posse videntur. Rubi in sylvis vel potius fraga arborescentia magna suavitate. Vrsi circa tuguria nonnumquam apparent & conficiuntur; sed albi sunt, ut mihi ex pellibus conjicere licuit, & minores quam nostri. Populus an ullus sit in hac regione, incertum est, nec ullum vidi qui testari posset. Et quis quæso posset, cum ad longum progredi non liceat? nec minus ignotum est, an aliquid metalli subsit montibus; causa eadem est, etsi adspectus eorum mineras latentes præ se ferat. Nos Admiralio authores fuimus sylvas incendere quo ad inspiciendam regionem spatium pateret: nec displicebat illi consilium, si non magnum incommodum allaturum videretur. Confirmatum est enim ab idoneis hominibus, cùm casu quopiam, in alia nescio qua statione, id accidisset, septennium totum pisces non comparuisse, exacerbata maris unda, ex terebinthina quæ conflagrantibus arboribus per rivulos diffluebat. Cælum hoc anni tempore (scribebat autem mense Augusto) ita fervidum est, ut nisi pisces, qui arefiunt ad solem, assiduo invertantur, ab adustione defendi non possint. Hyeme quam frigidum sit, magnæ

moles

moles glaciei in medio mari nos docuerunt. Relatum est à comitibus, mense Majo sexdecim totos dies se inter tantam glaciem hæsisse, ut sexaginta orgyas altæ essent insulæ; quarum latera soli apposita quum liquescerent, libratione quadam totam molem ita inversam, ut quod ante pronum erat, supinum evaderet magno præsentium discrimine ut consentaneum est. Aër in terra mediocriter clarus est: ad orientem supra mare perpetuæ nebulæ; & in ipso mari circa Bancum (sic vocant locum ubi quadraginta leucis à terra fundus attingitur & pisces capi incipiunt) nullus ferme dies absque pluvia. Hæc ille. Verum *Richardus Whitburnus* Anglus, libello de hac insula edito, testatur: Aërem hujus insulæ saluberrimum esse, non modo æstivis mensibus, sed etiam hybernis: solum fertile in imis convallibus & ad montium radices, ita ut æstate sponte sua non modo lætissima gramina, sed & varias fruges progeneret, pisa nimirum viridia & vicias, quæ magnitudine & salubritate cum Anglicanis certent: fraga autem rubra atque alba, uvas crispas & consimiles frutices maxima copia nutriat; nec fructiferarum arborum inopem esse quum pira, cerasa & avellanæ multis locis reperiantur. Herbarum insuper salubrium perfecundam esse, petroselini, majoris minorisque acetosæ & similium olerum. Florum item elegantissimorum feracem, rosarum præsertim mira colorum vicissitudine & singulari odorum suavitate; denique & medicinales herbas atque radices gignere experientia comprobatum; quæ omnia perfœcundi & feracissimi soli indicia sunt. Frumentum ab illis qui hic hybernarunt satum, non modo lætissime adolevit, sed & uberes fruges tulit. Inter sylvestria animalia, lepores, vulpeculæ, castores, ursi, lupi, sciuri ab ipso nominantur, & similia ad usum & emolumentum hominum nata.

Maxima hic omnis generis avium abundantia, tam aquatilium quam sylvicolarum; Anseres, anates & penguini Europæis penitus ignoti (de quibus alibi dicemus) columbæ, perdices, luscíniæ, majores minoresque accipitres, aliaque. Aquarum dulcium scaturigines innumeræ: tota denique Insula multis amnibus, torrentibus, rivulis est intersecta, qui optimos pisces nutriunt, inter quos Salmones, anguillæ & imprimis Trutæ excellunt: mare itidem quod circumluit mire piscosum: Sinus, portus, stationesque optimos cancros, musculos & alios crustaceos & testaceos pisces subministrant. Sylvestrium arborum magna varietas, celsissimæ piceæ, pinusque betulæ, pluresque aliæ per immanes saltus & opacos lucos sparsæ; & ignium pabulo & navibus, ædificiis; cæterisque humanis usibus idonea materies.

Hyberna frigora supra clymatis modum intensiora, duabus potissimum causis à Withburno imputantur, immensis glaciei molibus quæ ab Arcto in hæc littora hibernis mensibus propelluntur; & sylvarum densitati, quæ solum non modo ita opacant ut solis radii ad illud pertingere & reflecti haud quaquam possint, sed etiam multos vapores & nebulas generant, quibus hæc insula supra modum obnoxia est: atque hisce incommodis quum obviam iri posse existimet, si sylvæ cædantur & solaribus radiis ad solum liber aditus aperiatur, vero consentanea videtur sentire. Sed nec frigus omnibus annis æquale, nam qui anno cIɔ Iɔ cxI hic hybernarunt, testantur se Octobri & Novembri & bona parte Decembris vix ullum frigus sensisse, reliquis hybernis mensibus usque ad medium Martii modicum gelu; & ventos ab occidentali plaga crebrius, rarius ab aquilonari spirantes observasse. Hæc Insula ab Anglis, uti apparet, primum inventa; à Gallis è Britannia & Normannia anno cIɔ Iɔ IV cæpit adiri, primum quidem ea parte, qua Austrum spectat, inter duo promontoria *de Raz* & *Britonum*: mox etiam qua boream adspicit ultra promontorium de *Bona vista* ad fretum usque quod vulgo *Golfo de Chateaux* appellant: Orientale latus Lusitani primum, mox etiam cæteræ Europæ gentes frequentarunt.

Portus & stationes Insulæ omnibus nationibus æqualiter hactenus patuerunt, quæ statis anni tempestatibus huc se solent recipere, ut pisces haud longe à littore captos ad solem indurent & exsiccent: certis autem quibusdam legibus & institutis, quæ & consensu sunt firmata, & ut plurimum ultro ab omnibus servantur, inter se congruunt: quorum potissimum est, ut quem quisque locum præceperit, illum teneat ibidem inventis tuguriolis aliisque machinis illo anno utatur ut suis: sunt & alia quæ consulto prætereo. Tentatum quidem aliquoties ab Anglis hanc Insulam proprii juris facere; imposito cæteris gentibus vectigali & latis quibusdam legibus de Religione,

gione, & obsequio Regibus Angliæ præstando, præsertim anno cIↃ IↃ LXXXIII, quo *Humfredus Gilberti* eques, hanc in suam & Regum Angliæ possessionem vindicavit, & colonias eo deducere proposuit: verum quum ipse in reditu una cum celoce sua ab oceano esset absorptus, nihil tum ultra actum & piscatoribus pristina libertas mansit. Denuo anno cIↃ IↃ CVIII Angli, Ioanne Gujo Bristoliensi ductore, statas sedes in hac insula fixerunt, ad sinum Conceptionis, quæ aliquot annis ibidem perstiterunt.

Cap. II.

Incolæ Terræ Novæ, eorum habitus & Mores.

QUICUNQUE nuper de hac insula scripserunt, magno consensu testantur, orientalem & meridionalem illius plagam nullis hominibus habitari, sed omnes incolas barbaros ad occidentalem & borealem partes incertis sedibus vagari. Asperi atque inculti, nulla penitus religione in Deum, nullo politico regimine inter se, ferarum magis, quam hominum more agunt: barbaris qui in continente versus septentriones degunt, habitu atque victu ita per omnia similes, ut minime dubium sit, ex illis ortos huc aliquando commigrasse. Cæterum Galli atque Hispani qui quotannis fretum S. Laurentii ingrediuntur balænarum capiendarum gratia & ad oram occidentalem hujus insulæ se applicant, testantur hos barbaros ad ministeria Europæis præstanda satis promtos esse; pertenui enim victu & exigua admodum mercede conductos, utrisque in balænis concidendis, eviscerandis, coquendis indefesso labore singularem operam præstare. Statura corporis sunt mediocri, capillis nigris, lata facie, simis naribus, grandibus oculis; mares omnes sunt imberbes: uterque sexus non modo cutem sed & vestimenta rubrica quadam tingit, quæ ex pellibus marinorum luporum barbara industria consuunt. Mapalia quædam atque humiles casas incolunt e lignis in orbem dispositis & in fastigio conjunctis, quæ ferarum tergoribus aut piscium exuviis circumquaque adversus aëris injurias & pluvias contegunt: focum in medio tuguriorum struunt, cui noctu atque interdiu, quum lubet, humi postrati accubant. Cymbæ ipsis ex corticibus arborum compositæ, viginti ut plurimum pedes longæ, quinque aut circiter latæ & semilunæ in modum, ad proram atque puppim erectæ atque incurvæ; quinque ad summum vectorum capaces; illis utpote levissimis undas summa velocitate secant, easdem quum opus fuerit humeris gestant; nam ne statis quidem sedibus se continent, sed vagi Nomadum instar sæpius habitationes mutant, prout illos aut necessitas cogit, aut commoditas invitat. Arma ipsis sunt arcus & sagittæ lapillis quibusdam præacutis aut ossiculis asperatæ. Olim quoque ad australem plagam, ubi multo amœnior & opportunior habitatio est, haud multum dissimilis gens sedes fixerat, verum Europæorum, ut verisimile est, consuetudinem abhorrens aut pertæsa, ad interiora & ulteriora se recepit: Etenim Anonymus Gallicus scriptor, cujus ante meminimus, qui scripsit anno 1539, testatur, oram australem hujus Insulæ isto tempore tenuisse gentes barbaras omnis cultus atque humanitatis expertes, atque aliorum congressum affatusque penitus aspernantes, cæterum habitu corporis & amictu superioribus omnino similes, nisi quod faciem notis quibusdam inurerent & veluti lineis persignarent. Idem testatur, & orientalem plagam tum à paulo cultioribus & humanioribus populis, sed infrequentioribus fuisse habitatam: quæ utraque ora jam penitus deserta & cultoribus vacua deprehenditur, certissimo indicio, gentes hasce Europæorum consortia fugere quantum possunt, & ab iis deprehensas non nisi ingratiis obsequium præstare.

cap. I.

Cap. III.

Portus & stationes hujus Insulæ, oraque omnis maritima.

NULLA Insula in toto terrarum Orbe, quæ quidem pari sit magnitudine, plures aut opportuniores stationes atque portus obtinet: quos ut particulatim recenseamus, ora universa nobis legenda est, quam à promontorio *Raze* primo versus septentriones, deinde & versus occidentem stringemus. Promontorium

rium ipsum quod vulgo *Cabo de Raz* vocatur, extremum hujus insulæ versus austrum, distans ab æquatore versus arctum sex supra quadraginta gradus & viginti quinque aut triginta scrupula, humili est solo, nec multum prominet, scopulo autem quod mediam circiter leucam à littore in alto ipsi objacet, dignoscitur. Sex ab hoc promontorio leucis versus Septentrionem portus occurrit *Renouse* vel *Roigneuse* vulgo, in cujus recessu insula jacet tota petrosa: ad hunc portum singulis annis multæ naves appellunt & ibidem pisces in alto captos aut sale condiunt aut ad solem indurant. Huic unius leucæ aut trium milliar. Anglicorum intervallo proximus est *Portus Formosus*, maximarum navium capax & continenti supra quatuor milliaria versus occidentem se insinuans, quadraginta sex gradibus & quadraginta quinque scrupulis ab æquatore. Haud longe ab hoc ad eandem plagam sequitur *Aqua forte* portus, angustiore aditu & præruptis undiquaque ripis. Itinerarium nauticum Lusitanorum, duabus ab hoc leucis, terræ cornu collocat, vulgo *Ponta de Farilhan*, quadraginta & septem grad. ab æquatore, & paulo ultra varios terræ recessus & sinus quos *Abras* vulgus nautarum vocat. Tres deinde minores insulæ littori objacent, suis nominibus distinctæ, quarum prima *Ilheo de Ferro*, proxima *Columbrina*, tertia denique *Ilheo de Galeotas* appellatur, duarum circiter leucarum intervallo à promontorio *de Espehera* vel ut Galli indigetant *de Sant Fresson*. Ab hoc promontorio ad celebrem *S. Ioannis* portum, quadraginta septem gradibus & quadraginta scrupulis ab æquatore, duæ numerantur leucæ. A quo quinque leucas versus Arctum provectis promontorium *S. Francisci* occurrit, ad altitudinem octo & quadraginta graduum, magnum ad austrum sinum aperiens, quem Lusitani *Enseadam grandem*, Angli *Thornbaye* appellant; in latitudine annotanda nonnihil variant, nos Lusitanos hic sequimur. Vltra promontorium S. Francisci ora in eundem modum recedens, ingentem sinum & varios in illo recessus facit. Sinum ipsum Lusitani *Bahia de la Concepcion*, Angli *the Baye off Trinite* vocant, ad altitudinem pene novem & quadraginta graduum. Amplissimus hic est sinus & ubi angustissimus ad quinque milliaria patens, qui longe lateque tam versus Africum, quam occidentem terræ se insinuat, multosque habet recessus, peculiaribus nominibus insignes, quæ hic commemorare longum foret. Tres in hunc sinum amnes exeunt, multæque in illo insulæ sparsæ, fertili admodum solo, unde hic portus inter præstantissimos hujus insulæ merito recensetur. Duorum autem milliarium à continente majoris insulæ intervallo, minor insula objicitur, quam de piscium qui hic capiuntur nomine *Bacalaos* vocant. Sinum vero prædictum ad septentriones claudit promontorium *de bona vista* cum portu ejusdem nominis, ad altitudinem novem & quadraginta graduum & quindecim scrupulorum secundum Lusitanorum computum. Ab hoc promontorio ad alterum quod vulgo vocant *Punta des Ilheos de Fray Louis* & ad ipsas insulas *de Fray Louis* decem sunt leucæ, ad altitudinem novem & quadraginta graduum & semissis; ab his insulis ad Insulam Avium ut Lusitani vocant, ad altitudinem quinquaginta graduum & quindecim scrupulorum, itidem sunt decem leucæ, atque hinc ora maritima se reflectit versus Trafectum, multaque hic vada & brevia, perpetuæ nives & summum frigus & piscium inopia. Juxta Promontorium *de bona vista* versus austrum ab aliis ponitur sinus, quem alii *Frelay* alii *Foriland* & *Farilhon* appellant. Ab hoc promontorio terra nunc mare admittens, nunc excludens varios sinus & recessus variaque promontoria facit, usque ad promontorium *de Grat* quod hujus insulæ extremum est versus Septentriones. Angli minoris cujusdam insulæ meminerunt ad altitudinem novem & quadraginta graduum & quadraginta scrupulorum, quam Penguinorum insulam dicunt, ab earumdem avium ibidem nidulantium copia, quas barbari *Aporath* nominant, cum penguinis forma optime convenientes, quos alibi describam. Quarterius Gallus, qui hæc maria inter primos lustravit, hanc insulam ob eandem causam *Isle des Oiseaux* appellaverat & Lusitani *Ilha das aves*. Hactenus littora hujus insulæ ad septentriones pertinent, nunc ad australe latus redibo.

Bacalaos Insula.

A promontorio *de Raz* ad australem hujus insulæ plagam, versus occidentem progrediendo, duarum leucarum iter est ad portum *Trepassez*, *Abram Trepessam* Lusitanis ad altitudinem sex & quadraginta graduum, secundum Anglorum computationem. peropportunus hic est portus & mare quod alluit altum, nullisque vadis aut

aut ſcopulis impeditum: ab hoc ad fluvium, *Chinchetam* Portugallis, duæ numerantur leucæ: ab iſto autem ad ſinum *S. Mariæ* ſex: hic ſinus ingenti oſtio & ad quatuor leucas patulo ſe pandens, inſulam gremio ſuo concludit, quam vulgo *Culunetam* appellant. Sequitur ad eandem oræ plagam promontorium *S. Mariæ*, novemdecim leucis à promontorio *Raze* verſus occidentem, ut quidam numerant. Ultra hoc alius ſinus ſe aperit, quem *Placentiam* vel *Præſenciam* vulgo vocant ad altitudinem ſex & quadraginta graduum & quadraginta quinque ſcrupulorum; nec procul hinc parvulæ aliquot inſulæ vel potius ſcopuli oræ maritimæ objacent, quæ vulgo *Martyres* audiunt. Et quinque minores inſulæ *S. Petri* nomine inſignes, quæ & percommodum portum navigantibus præbent, & arborum ſylveſtrium copia cum majori inſula certant: hæ ipſis faucibus freti, quod Terræ Novæ & S. Laurentii vel Britonum inſulas interluit, prætenduntur. Ex adverſo auſtralem majoris Inſulæ oram, portum Cantabrorum, vulgo *Port aux Baſques*, commemorat *Champlanius*. Ultimum ad occidentem promontorium vocant *Cap. de Raye*, quod diſtat ab inſulis S. Petri milliaria quadraginta duo uti Angli teſtantur. Ab hoc ora ſe reflectit ad ſeptentriones vel potius Traſciam, duodecim leucarum itinere, uſque ad promontorium *Anguillæ*; à quo ad boream ſe ſubducit leuc. octodecim, ad ſinum *S. Georgii* crebris Cantabrorum navigationibus notiſſimum; patet novem aut decem leucas, accoliturque à barbaris illis quos ſupra deſcripſimus: Quæ ab hoc verſus boream ſuperſunt, haud ſatis cognita ſunt hactenus, rariſſime enim & fere ab invitis adeuntur.

S. Petri Inſulæ.

Cap. IV.

Magni Banci, ut vulgo vocatur, qui Terræ Novæ prætenditur; & Inſulæ de Sable, deſcriptio.

INSVLÆ Terræ Novæ, quam jam deſcripſimus, ingens maris dorſum prætenditur, quod vulgari nomine *Magnum Bancum* pleræque Europeæ nationes ſolent appellare: inter Oceani mirabilia jure referendum: nam quum ingens Oceanus ſeptentrionalis altiſſimus ſit, ita ut paulo longius à continente fune ducentarum orgyarum fundum attingere neutiquam poſſis, hic ſe veluti in jugum aut dorſum attollit, & modo triginta, mox quadraginta orgyas altum, ad aliquot centena milliaria in longitudinem extenditur, à quadrageſimo & uno nimirum gradu ad quinquageſimum ſecundum verſus arctum. Patet autem in latitudinem ad ſummum viginti quatuor leucas, & ubi paulum anguſtatur, ſedecim atque etiam pauciores: & utrinque deſinit in conum: Quo magis ad ſeptentriones vergit, eo profundius fit mare, contra ad auſtrum ita ut & cautes quædam hic extare videantur; quas Galli vocant *les Nucquelets*. A Promontorio *Raze*, ad hunc Bancum, viginti quinque leucarum trajectus eſt, altiſſimo inter utrumque mari; aliis locis paulo major aut minor diſtantia eſt ab Inſula *Terra Nova*. Porro incredibilis pene piſcium copia quotannis hic capitur, a Gallis, Hiſpanis, Luſitanis, & aliis nonnumquam nationibus; *Bacalaos* Cantabri, *Molues* aut *Morües* vocant Galli, notiſſimos toti Europæ piſces.

A medio Aprili ad exitum Julii hic piſces capiunt, captos exenterant & condiunt ſale, ita conditi *Morue verte* Gallis dicuntur. Toto hoc tempore tanta avium multitudo ſupervolat, quæ viſceribus piſcium in mare abjectis veſcuntur, (ut vix alio indicio navigantibus opus ſit:) & hamis haud ſecus capiuntur quam piſces, ſumma cum voluptate: inter illos nominatim celebrant Galli *Fauquets*.

Præter hunc ingentem Bancum, plures alii minores circa Terram Novam obſervari, & præſertim duo, quorum unus auſtrali hujus inſulæ lateri objacet, & ad Inſulas S. Petri uſque producitur, *Banc au Vert* Gallis dictus; alter autem Inſulæ *de Sable* ad Septentriones objectus, verſus Boream deflectit, alios commemorare longum eſſet neque neceſſarium.

Inſula de Sable.

Porro Inſula *de Sable*, (ita ab arenis Galli vocant) ad altitudinem quatuor & quadraginta graduum ſita eſt, triginta circiter leucis ab Inſula Britonum ſive Sant Laurentii verſus auſtrum, ambit pene quindecim leucas, longior multo quam lata,

vadoſo

vadoſo & importuoſo in circuitu mari & naufragiis quorumdam infami. Jam anno cIↃ IↃ xviii. Galli opportunitate loci allecti, auſpiciis Baronis *de Lery* coloniam hic collocare in animum induxerant, ſed ſerius hic appellentes, annonæ & imprimis dulcium aquarum inopia, re infecta diſcedere coacti ſunt, & tantum armenta & porcos quos advexerant, hic reliquerunt; quæ animalia pabuli inopia (nam magna parte ſterilis eſt inſula & meræ arenæ) exiguum incrementum ceperunt: Poſt illa & à Luſitanis tentatam invenio, ſed pari eventu. Denique jam diu à Luſitanis cæteriſque nationibus neglectam, Marchio *de la Roche* Gallus rurſus coloniis aliquot occupare eſt agreſſus anno à C. N. cIↃ IↃ xcviii: Relicti tantum pauci in inſula, qui ægre vitam ibidem tolerarunt, piſcibus & prædictis animalibus ſe ſuſtentantes; & pellibus nigrarum vulpium atque marinorum luporum exuviis ſeſe amicientes: poſt quinquennium demum inde ſunt abducti. Parvum in hac inſula eſt ſtagnum, nullæ ſcaturigines: fruticeta multa, pauciſſimæ arbores, humus fere nuda aut leviter herbida; nec adiri facile propter vadorum brevia poteſt, neque ſane, ut opinor, meretur.

INSVLA S. LAURENTII ſive BRITONUM.

Cap. V.

Inſulæ Britonum ſitus, cæli ſolique qualitates, Indigenæ.

TERRÆ Novæ alia ad occidentem inſula adjacet, inter ipſam & Novæ Franciæ Continentem media; *S. Laurentii* quidem à ſinu quem claudit, Britonum autem, ab orientali ſuo promontorio (quod vulgo *Cap Briton* vocant) nomine ſignata. Auſtrale illius latus patet inter ortum & occaſum viginti quinque leucas, diſtarque ab æquatore qninque & quadraginta gradus & totidem ſcrup. occidentale illius cornu abeſt à *Campſeau* (ad extimum & orientalem N. Franciæ angulum ſito) octo leucas: ab orientali autem illius promontorio (vulgo *Cab Briton*) ad promontorium Raze (Terræ Novæ extimum ad orientem) numerant ſeptem ſupra octuaginta leucas. Dirimitur à Continente N. Franciæ freto novem aut decem leuc. longo; quod licet in mediterraneum S. Laurentii æquor penetret, profundo ſatis alveo, tamen rariſſime navigatur, propter anguſtias canalis & pernicem undarum lapſum, à quo & nomen apud Gallos invenit, vulgo *le Paſſage courant*.

Inſula hæc forma triangulari; ambitu ſuo pene octuaginta leucas complectitur, maxima ſui parte in colles, monteſque aſſurgens, ſupra modum amœna & delectabilis: mare per varios alveos in intima uſque admittit; & ab illis in multas partes veluti minores inſulas dividitur: in medio lacus eſt & parvæ aliquot inſulæ in illo ſparſæ, in quibus magna ferarum copia reperitur; alvei imprimis teſtaciis piſcibus fœti, inter quos oſtrea numerantur, ſed ingrati ſaporis. Ingentes ubique ſaltus, in quibus proceræ quercus, piceæ & ſimiles arbores etiam Europæis familiares viſuntur; multæ adhæc peregrinæ & noſtro orbi ignotæ: ſolum egregia ubertate, fraga optima & ſimiles fructus ſponte profundit; gramina tamen licet procera ob gracilitatem minus laudantur. Sylvæ cervos, nigras vulpes, lutras & ſimiles feras alunt; neque minor hic avium copia, inter quas & Penguini numerantur.

In pleriſque partibus à barbaris incolitur, qui habitu & moribus, cum incolis *Terræ Novæ* optime conveniunt, capillis nigris, quos infra humeros promittunt; ferinis exuviis pudenda tegit vulgus, cætera nudum, proceres etiam palliolo è ferinis pellibus humeros & pectus: canes habent nigros, quos magna cura educant ad venationem. Luſitani huc olim coloniam deduxerant, ſed inclementiam hiberni cœli & frigus, crebrioreſque tempeſtates pertæſi, ſtatim mutarunt.

Portus pro magnitudine inſulæ pauci numerantur: ad auſtralem inſulæ plagam duabus aut tribus leucis à *Cap. Breton*, promontorio illius orientali, portus Anglorum, (Gallis *port aux Anglois*) quod huc crebro ſolent commeare piſcandi gratia: & paulo ultra verſus occidentem, *Nevvport* Anglis, quaſi novum portum dicas, quem parvula inſula majori objecta circumſcribit: octo dein ab hoc leucis alius, quem barbari ſua lingua *Cibo* vocant, ubi tanta Cammarorum & Aſtacorum copia reperitur, ut fere fidem ſuperet: Atque hi portus ad auſtralem plagam: ad latus autem quod aquiloni obvertitur, octodecim aut viginti leucis à promontorio Britonũ verſus

corum, portus *Ninganis* à Luſitanis memoratur, ad quem olim ſedes fixerant, quas poſtea deſeruerunt. Septentrionale hujus Inſulæ promontorium vulgo *Cap Sant Laurens* appellatur, huic inſula *S. Pauli* objacet; ab hoc promontorio ad Terram Novā & promontorium *S. Mariæ* octuaginta trium milliatiū iter à Gallis deſignatur. Deniq; ab hoc littus verſus Africum ſe ſubducit & multos ſinus & ſtationes aperit, ignobiles fere & ſolis nominibus notas, hęc hic recenſere ſupervacuū puto, ne lectori tædium adferant.

CAP. VI.

Minores aliquot inſulæ per Fretum S. Laurentii ſparſæ.

DUÆ inſulæ, de quibus jam diximus, objectu ſuo veluti concludunt mediterraneum æquor ſive ſinum quem *S. Laurentii* nomine celebrant: in quem Oceanus per tres diverſas fauces irrumpit, quarum mediæ ſatis latæ, inter duo promontoria *S. Laurentii* & *de Raye*, extremæ anguſtiores ſunt; quibus dictæ inſulæ utrimque à Continenti ſeparantur. Æquor hoc triquetræ eſt formæ, illiuſque baſis, ut ita dicam, ab uno Novæ Franciæ cornu ad altitudinem ſex & quadraginta graduum, ad alterum cornu vel anguſtiores fauces ad altitudinem quinquaginta duorum graduum, utrique inſulæ prætenditur, hac enim parte longiſſimus eſt ſinus: reliqua duo latera uſque ad magni fluminis Canadenſis oſtia in conum faſtigiantur; dextrum quidem recta pene linea, ſiniſtrum vero ſinuoſo anfractu & cubiti in modum, gremio ſuo aliquot inſulas complectitur. Quarum una ab illis qui fretum hoc primi luſtrarunt *Menego* dicitur, & ob Aſellorum majorum uberem capturam multum celebratur, in recentioribus tamen tabulis geographicis non deſignatur, nomine illo obſoleto. Viginti trium ab hac leucarum intervallo, tres minores inſulæ memorantur, quas ab avium copia nunc *Iſles des Oiſeaux*, nunc *I. des Margaux*, Champlanius autem in tabula ſua *Iſles aux Tangeaux* appellat. Harum duæ rupibus abruptæ & aſcenſu perdifficiles tanta multitudine avium obſidentur ut fidem pene ſuperet: ad altitudinem quadraginta novem graduum & XL ſcrupul. ab Anglis fuerunt obſervatæ: ad tertiam Phocarum quoddam genus, maximo numero adnatare ſolet, ignotum, ut opinor, veteribus animal, quod noſtrates *Walrus*, Angli à Ruſſis mutuato nomine, *Morsh* vulgo nominant: Monſtroſum eſt animal & amphibium; bobus noſtratibus, ubi adolevit, interdum majus, cute cani marino, bucca vaccæ ſimile (unde & vaccæ marinæ nomen apud quoſdam meruit) niſi quod duos dentes, prominentes & ante recurvos habeat, cubiti nonnumquam longitudine, quorum uſus & precium ebori comparatur: fœtum ſupra unum aut alterum vix enititur; robuſtum & ferox imprimis animal, ideoque difficulter capitur & ſæpius in terra, rariſſime in mari. Iconem hic ſubjicimus ad vivum accurate expreſſam.

Menego Inſula.

Avium Inſulæ.



Nam hic ejuſmodi bellua viſa fuit anno cIↄ Iↄ C XII, quam Cl. Vir Ælius Everhardus Vorſtius Medic. D. & Profeſſor p. m. ita deſcripſit. Belluam (inquit) hanc marinam vidi, magnitudine vituli, aut canis Britannici majoris, Phocæ non diſſimilem;

lem; capite rotundo, oculis bovillis, naribus depressis ac patulis, quos modo contrahebat, modo diducebat, aurium loco utrimque foramina: rictu oris rotundo nec ita vasto, superiori parte aut labro mystaca gestabat setis cartilagineis, crassis ac rigidis constantem. Inferior maxilla trigona erat, lingua crassa brevisque, atque os interius dentibus planis utrimque munitum. pedibus anterioribus posterioribusque latis, atque extremâ corporis parte Phocam nostratem plane referebat. Pedes anteriores antrorsum, posteriores retrorsum spectabant cum ingrederetur. Digiti quinque membranâ intersepiente distincti, eaque crassa. posterioribus digitis ungues impositi, non prioribus. caudâ plane carebat. Postica parte repebat magis quam incedebat. Cute crassa, coreacea, pilisq; brevibus ac tenuibus obsita vestiebatur, colore cinereo. Grunnitum apri instar edebat, seu crocitabat voce gravi & valida. Repebat per aream extra aquam, quod die per semihoram aut amplius dolio aqua pleno immittebant, ut se ibi oblectaret. Catulus erat, ut ferebant qui attulerant ex nova Zembla, decem hebdomadarum, dentes seu cornua exerta, ut adultiores, nondum habens, tubercula tamen in superiori labro percipiebantur, unde brevi proditura facile apparebat. Ferum & validum animal calebat ad tactum, valideq; per nares spirabat. Pulmentarium ex avena miliove comedebat lente & suctu magis, quam degluttiendo, herumque gestantem cibum ac offerentem magno nisu ac grunnitu accedebat, sequebaturque, nidore ejus allectus. Lardum ejus gustantibus haud insuave visum est. Conspiciebantur ibidem duo majorum capita, dentibus duobus exertis Elephantorum instar, longis ac crassis & albicantibus munita, qui deorsum versus pectus spectabant. Eorum coria cccc aut Iↄ pondo pendisse ferebant Angli qui attulerant. Hisce dentibus rupes ascendere seque sustinere ajebant. & prodeunt in continentem seu terram ut somnum ibi capiant gregatim. Pabulum ajebant illis esse folia oblonga ac magna, herbæ cujusdam è fundo maris nascentis. Nec piscibus vivere aut carnivorum esse. Vidi ibidem penem ejusdem animalis osseum, rotundum, cubitum & amplius longum, crassum, ponderosum ac solidum, in fine prope glandem longe crassiorem ac rotundiorem. Hujus pulvere ad calculum pellendum Moscovitæ utuntur.

Ab hisce insulis ad insulam *Brion* v leucæ numerantur; in situ autem & magnitudine hujus insulæ prodenda ab autoribus variatur: *Quarterius* Gallus qui primus has partes lustravit, atq; huic nomen imposuit, duas in longitudinem totidemque in latitudinem leucas patere tradit, alii longe minorem ambitum designant: piscosum esse mare quod hanc insulam circumluit, uno consensu tradunt; solum etiam ab ubertate pariter laudant, quippe & pascuis lætum & satis opportunum; de arboribus haud itidem conveniunt; *Quarterius* enim proceras arbores, alii tantum humiles & mera fruticeta se hic invenisse testantur; nisi forte nomina insularum mutata sint, atque hinc differentia inter scriptores orta. *Quarterius* inter soli dotes, fraga, rosas, vineas & plures herbas, etiam pisa optima passim in campis sponte nascentia, enumerat. Adjacet huic alia minor, quam *Isle Blanche* appellant, eadem soli fœcunditate.

Brion Insula.

Isle Blanche.

Imprimis autem hodie celebrantur *Rameæ* insulæ (*Isles Ramees* Champlanio) à civibus *S. Malo* anno cIↄ Iↄ xc primum aditæ, Walrussorum capiendorum gratia, qui maximo numero ad has quotannis fœtificandi causa solent adnatare: mox etiam ab Anglis. Verum in situ harum designando, in ambitu definiendo, tantopere itineraria utriusque gentis inter se & cum iis qui harum ante meminerunt, differunt, ut certi aliquid definire perdifficile sit. Galli ad altitudinem 47 graduum collocant & 20 milliar. ambitum tribuunt, quam barbaris *Menquith* dici produnt. alteram huic proximam, *Hup* appellari, 20 milliaria longam, solo arenoso & neque arbustorum neque graminis feraci. *Duoron* quoq; insulam, trium leucarum intervallo à *Rameis* divisam, alveo septem octove orgyas alto, intercurrente. Nos insulas Rameas & Brion prout invenimus in tabulis hydrographicis Gallorum maxime recentibus, ita exprimi in nostra curavimus, donec diligentia navigantium majorem lucem adferat.

Rameæ.

Mēquith.

Hup.

Duoron.

Obscurum omnino est dextrum freti S. Laurentii latus; nam licet à *Quarterio*, qui primus per angustas fauces, quæ inter septentrionale *Terræ novæ* cornu & Americæ Septentrionalis continentem in fretum hoc mediterraneum exeunt, navigavit, multæ insulæ, varii sinus, stationes, portus, amnesq; nominentur, incerta hodie sunt omnia, & nuda nomina atque indigesta, magno molimine lectoribus objicere, hoc vero

eſſet ipſorum patientia abuti. Itaq; monuiſſe contentus, fauces has à Gallis *Golfo de Chateaux* dici & aliquot leucarum ſpacio anguſtas, ubi ſe pandere incipiunt, littoribus utrimque recedentibus, magnum primo ſinum, vulgo *Grand Baye*, efficere, deinde ubi ſe latiſſime explicant, *Golfo de S. Laurens* nominari, cætera intacta prætcribo.

Cap. VII.

Inſula Natiſcotec, hodie Aſſumcion vel Aſcenſion; & fluvius Cheſchedec, aliique amnes.

ANTEQVAM deſcriptionem magni fluminis Canadenſis aggrediar, nequaquam prætereunda eſt Inſula ſatis ampla quæ oſtio illius objacet, illudque in duas veluti fauces dividit. Ea barbarorum lingua *Natiſcotec*, Quarterio qui primus illam detexit *Iſle de l'Aſſumtion*, Ioanni autem Alfonſi *de l'Aſſcencion* appellatur: circiter 35 leucas in longitudinem, ſeptem aut octo in latitudinem patet, & à gradu 48 & ſemiſſe ad gradum uſq; 50, Eurum & Corum inter, porrigitur. A majori hujus Freti aditu circa promontorium *S. Laurentij*, ad orientale hujus inſulæ cornu, 50 leuc. numerantur: à ſinu vero *S. Georgij* ad occidentalem *Terræ novæ* oram ſito, ut ab Anglis obſervatur, leucæ tres & quadraginta.

Peramœna eſt inſula, nullis montibus aſpera, plano & fœcundo ſolo, variis arboribus ad oram uſque littorum veſtita, inter quas piceæ excellunt; ideoq; ferarum in illa ubique magna copia, urſorum, lyncium, herinaceorum & ſimilium: Avium autem infinitus numerus, tam ſilveſtrium, quam littoralium & aquaticarũ. Piſcoſum in ambitu mare; etiam cete in freto & juxta occidentale littus Terræ novę ſauciata, hic in littora non raro propelli experientia teſtatur. Stationes habet aliquot ſatis commodas, ſed raros portus; nec ab ullis mortalibus inſulam hanc habitari à quoquam hactenus traditum inveni. E regione occidentalis cornu hujus Inſulæ, ad auſtralẽ Americæ ſeptentrionalis plagam, flumen exit, à *Iacobo Quarterio* ſecunda expeditione aditum, cui nomen *Cheſchedec* etiamnum manet: invenerat jam ante ſeptem Inſulas, continentemq; cui illæ objacent, humilem, planã & plurimis proceris arboribus veſtitam, ſed crebris vadis & arenoſis pulvillis obſeſſam, quæ ad leucam & ſupra, in altum ſeſe projiciunt & relabente æſtu extant, magnoque diſcrimine à navigantibus adeuntur: hæc vadoſa ora circiter decem leucas occupat & ad orientalem hujus fluvii ripam deſinit. Flumen ipſum tanta pernicitate erumpit, ut diſcuſſis maris fluctibus, diu qualem emiſit undam agat, ſuumque inter ſalſas undas alveum ſervet, & ultra milliare ab ipſius exitu dulcium aquarum hauſtus ſit: in ipſo oſtio octodecim pedes altum eſt: intus innumeros *Hippopotamos* nutrire affirmatur; amphibium id animal, noctu ſuperatis ripis egreditur in aridum, interdiu altum repetit.

Cheſchedec flu.

A flumine Cheſchedec verſus occidentem ſinus eſt, infida navibus ſtatio propter brevia & ſcopulos: ultra tendentibus flumen occurrit *S. Margaretæ*, in ipſo ore octodecim pedes altum minuente æſtu, ubi fluctus implevit, tres orgyas: ſed objectu vadi navigantibus inſidioſum: oritur longè à mari è mediterraneis verſus ortum, ubi ex altis jugis ſe præcipitat: hinc potiſſimũ augeſcit. Haud procul ab oſtio promontorium modice eminet ad dexteram adjacet exigua inſula. Omnis hæc ora diſtat ab æquatore gradus 55; multis arboribus & præſertim piceis veſtita, & in modica juga ſe attollens.

S. Margaretæ flu.

Tribus à flumine S. Margaretæ leucis, alius amnis effluit, cujus magnitudo & altitudo ignota eſt, quia oſtium illius crebris vadis & rupibus veluti obturatur, ab hoc ora in varia promontoria & ſinus lancinatur, ipſa maximam partem humilis & arenoſa. Sedecim porro leuc. magis ad occidentem ſinus ſe pandit, in quem fluvius deſcendit, multarum navium capax, qui optimus eſt hujus oræ portus, niſi quod ora ob vadorum brevia, ad unam atque alteram leucam in altum egredientia non ſine magno diſcrimine propius aditur. Atque porro ora nunc prominet nunc in ſinus retrocedit, & aliquot inſulas objectas habet uſque ad notiſſimum portum *Leſquemin*, qui tamen & ipſe male fidus eſt, crebris rupibus circumdatus, ore anguſto, & quod unam tantum navem ſimul admittat, nihilo ſecius Cantabri hunc cete capiendi gratia ſolent adire. Tota hæc regio juxta littus humilis eſt & plana, mediterranea in colles monteſq; aſſurgunt & ſilvis atque ſaltibus horreſcunt; neque ſoli bonitate neque cœli temperie cum adverſa Novæ Franciæ regione comparanda eſt, licet multo depreſſior ſit.

Leſquemin.

CAP.

Cap. VIII.

Portus Tadouſac & Flumen Saguenay.

HAud longe à portu Leſquemin, portus *Tadouſac* occurrit, creberrimis Gallorum & aliorum navigationibus inprimis celebratus, juxta oſtium magni fluminis *Saguenay*, de quo ſtatim dicetur. Exiguus eſt hic portus, & haud ſupra viginti navium capax, jacet in receſſu quodam juxta ipſas magni fluminis fauces; exterius quidem à parva inſula vel potius ſcopulo, quem marini fluctus fere exederunt, interius autem & in ambitu altiſſimis montium jugis clauditur, qui pauxilla terra tecti, cætera ſaxa & cautes, altiſſimis piceis veſtiuntur: haud procul à portu palus eſt collibus arboriferis circumdata. Mare in ipſo portu ſatis altum, vicinitate rapidiſſimi fluminis, mirabili æſtuum varietate agitatur, ventis vehementioribus & intenſis frigoribus valde obnoxium. Portus ad Eurum maxime patet, ſed hic minus metuendus eſt, à ventis qui flumen deſcendunt omne diſcrimen, utrumque illius cornu æſtu relabente vada aperit; in ipſo decem & nonnullis locis viginti orgyarum altitudo eſt: in ipſum ſinus gremium palus prædicta per exilem canalem ſeſe exonerat, ſicuti & per alterum emiſſarium in ipſum flumen, duoque hi canales inſulam quandam à continente præcidunt, in qua barbari quotannis quum ad hunc portum veniunt, ut merces ſuas (quæ fere è pellibus ferarum conſtant) cum Europæis commutent, tuguriola ſua ſtruere conſueverunt.

Flumen indigenis *Saguenay* dictum, vaſtum eſt & multis locis ad ducentas orgyas (mirabile dictu) altum: à Coro deſcendit, adeo pernix, ut maris æſtum accedentem dudum fruſtretur, & decurſum ad ipſum pene oſtium ſervet: oſtium quidem tantum quartam leucæ partem patet, ſed quo magis aſcenderis, eo latior fit alveus, multoſque ab utraque parte receptos amnes ſecum devehit in mare, quorum quidam etiam navigabiles ſunt: ad quinquaginta leucas aſcendi poteſt verſus Corum, ubi tum de modicis jugis præceps ruit, nonnumquam & in lacus ſpargitur, aut ab illis aquas fœneratur; multaſque inſulas vel potius rupes alveo ſuo lambit, omnes arboriferas. Ripæ dextra lævaque abruptæ in altiſſima montium & petrarum juga exſurgunt, arborum lucis denſa & aſpectu horrida. Regio ſoli cœlique inamœniſſimi, & humano cultui ob continua frigora ineptiſſima, vera ſolitudo, nam nec ſylvæ aves nutriunt præter paucas minutiores, nec lacus niſi ſtatis quibuſdam anni tempeſtatibus aliquot fluviatiles. Barbari qui huc commerciorum gratia è remotioribus Continentis regionibus deſcendunt, mira de hoc flumine narrant, atque adeo longo multorum dierum itinere, ſuperatis variis cataractis; de quibus præceps unda volvitur, enavigatiſque aliquot lacubus, tandem in conſpectum magni maris Septentrionalis perveniri, magna aſſeveratione noſtris perſuadere conantur: ſed vanitatem barbarorum & mentiendi libidinem non raro expertis (interdum non ſine periculo) in ambiguo fides vacillat, neque quiſquam hactenus, quod quidem ſciam, paulo altius hoc flumen aſcendit, neque ullum operæ pretium foret contra rapiditatem fluminis, in tam incultis & horridis regionibus luctari.

Saguenay.

A ſiniſtra hujus fluminis ripa, provinciæ barbarorum (quos vulgo Canadenſes vocant) ſumunt initium, itaque jam tempus eſt ut de principe harum regionum flumine porro agamus. Unum admonebimus, à portu *Gaſpé*, qui jacet ad oppoſitam oram, è regione *Natiſcotec* Inſulæ, ad *Tadouſac*, octuaginta aut nonaginta leucarum intervallum præſcribi ab itineris hujus gnaris.

CANADA.

CAP. IX.

Magnum flumen Canadense; regionum item adjacentium designatio usque ad Quebea.

INTER illustria Septentrionalis Americæ flumina facile principem locum tuetur hoc, quod olim *Quarterius* qui primus lustravit, *Hochelaga* (ob causam quam mox indicabimus) posteriores *S. Laurentii* dixerunt, nunc vulgo ab accolarum nomine Canadense appellatur. Id in interioribus hujus Continentis provinciis ortum, interdum in lacus spargitur, rursusque contractis ripis per angustas fauces enititur, nonnumquam & præcipitatur, multos magnosque amnes recipit & deducit, alibi latius, alibi angustius, multis anfractibus & sinuosis flexibus descendens, donec ad occidentale insulæ *Natiscotec* sive Assumcionis caput sese freto S. Laurentii misceat, ingenti ore & inter utramque Continentis oram triginta aut quadraginta leucas lato, & supra centum & quinquaginta orgyas alto, maxime prope australem ripam. Pene supra fidem piscosum est; nam statis anni tempestatibus, pro cujusque piscis genio, ab ipso ore ad fontes usque, non modo fluviatiles, sed & marini pisces, (qui quidem amnes ingredi haud aspernantur) maximo numero capiuntur. Inter quos unus à *Quarterio* memoratur, peregrinæ admodum formæ, magnitudine orcæ, colore plane candido, capite leporino, barbari sua lingua *Adhothues* appellabant: magna horum copia reperitur paululum supra ostium *Saguenay*, ubi aqua dulcescere incipit.

Utraque fluminis ripa peramœna est, sed maxime ascendentibus sinistra, solo leniter versus ripas declivi & sensim sese in colles & montes attollente: ubique autem arboribus & silvestribus vineis vestiuntur, gratissimo adspectu, de jugis multi rivi, torrentes, & modici amnes descendunt & à magno flumine absorbentur. Multas insuper alveus complectitur insulas, plurimos facit sinus & recessus, de quibus ut eo ordine dicamus, quo jacent, *à Saguenay* redordiemur, hactenus enim superiori capite dextram ripam produximus.

Isle aux Lievres. Sex itaque ab ostio illius leuc. versus occasum, parvula insula Continenti prætexitur, quam à piscibus illis, quos modo descripsimus, Leporariam vocant; distat à dextra quidem ripa duas, à sinistra vero quatuor leuc. sub hac anchoræ tuto figi possunt. è Continente fluviolus exit, refluente æstu vadosus, Champlanio *Riviere aux Saulmons*, quia Salmones hic capiuntur. Tribus ab hoc leucis distat promontorium

Cap Dauphin. *Delphini*, quod amplissimum & circiter VIII leuc. latum aperit, in cujus gremium amniculus exit, minuente æstu vadosus; clauditurque à promontorio Aquilino.

I. aux Coudres. Unius leucæ intervallo objacet Insula Avellanarum, à multitudine illarum arborum, quibus tota scatet, dicta: tres leuc. in longitudinem patere, binas in latitudinem, Quarterius prodidit; Champlanius dimidia parte minorem facit: ad utrumque cornu fastigiatur; versus occidentem pascua: circa littus quod Africum adspicit scopuli extant, & hic fluctus admodum fervet: Cæterum peramœna est insula, & arborum lucis vernans; haud supra mediam leucam à ripa diremta; è regione illius, modicus amnis è continenti profluit, *Riviere du Goufre* Champlanio, non ab altitudine ipsius amnis, vadosus enim est & ob rupes ostio illius objectas, navigari difficilis, sed ab altitudine freti quod insulam & continentem interluit, & magnis æstibus concitatur, etiam quum venti silent. Ob eandem causam & promonrorium, quod quinque leucas hinc abest versus occidentem *Cap de Tourmente* Gallis dicitur. Hinc jam unda magni fluminis magis magisque dulcescit.

I. d'Orleans. Succedit duarum leucarum intervallo Insula, Quarterio quidem *Bacchi* ob vitum silvestrium multitudinem, hodie *d'Orleans*, à dextra quidem ripa mediam, à sinistra sesquileucam dirimitur: patet in longitudinem sex, in latitudinem haud multum supra unam leuc. australe illius latus abundat sylvis & pascuis delectabili varietate. Ad austrum aliquot minores insulæ adjacent, planæ & æquales, læta pascuorum & lucorum varietate delectabiles, nec ferarum inopes, sed inter ipsas & conti-

continentem multi ſcopuli interſunt, qui difficilem navibus ea parte acceſſum faciunt.

A flumine *Saguenay* ad dictam inſulam, ripæ fluminis Canadenſis magno flexu verſus Africum incurvantur; ſolum utriuſque continentis, altis montibus aſperum eſt & infœcundius, multis piceis & ſimilibus arboribus ubique obſeſſum: ripæ ſcopulis hac illac ſparſis aditu difficiles, ipſeque fluvius haud facilis navigari niſi cum ſumma cura.

Porro ab Inſula Aurelianenſi ad *Quebec* (de quo paulo poſt) unius leucæ iter eſt: Totum autem illud Continentis Septentrionalis ſpatium, quod *Tadouſac* & *Quebec* interjacet, à Gallis *Novelle Biſcaye* appellatur; finitur autem torrente rapidiſſimo, qui è lacu, decem circiter leucis à ripa fluminis, in altis montibus ortus, ab iiſdem in abyſſum ſupra viginti cubitos altum ſe præcipitat, & ex adverſo Inſulæ hujus in magnum alveum devolvitur; Cataracten vocant Galli *le grand Sault de Momoranci.*

Nova Cantabria.

Hactenus dextram ripam ſecuti ſumus, antequam autem ad ulteriora pergamus, etiam oppoſitam obiter luſtrabimus. E regione occidentalis Anguli Natiſcotec Inſulæ, verſus auſtrum promontorium vulgo *de Boutonieres*, in altum egreditur, & paulo ulterius verſus Corum promontorium Epiſcopi, & in ipſo littorum flexu verſus occidentem promont. *de Chat*, ſupra quod altiſſima montium juga ſeſe oſtentant, vulgò *Monts de Noſtre dame* Nec procul hinc *Mantane* in magnum alveum decurrit, exilis amnis & ad octodecim leucas tantum parvis cymbis navigabilis: Barbari qui amnem hunc accolunt, ubi ad fontes illius aſcenderunt, cymbas ſuas leucæ circiter ſpatio humeris portant ad alterius amnis originem, qui in magnum ſinum ſe exonerat, atque ita merces ſuas facili commercio permutant. Viginti à Mantane leucis, *Le Pic* occurrit, mons de ſe conſurgens & quò magis exſurgit eò exilior; ab hoc ad portum *Tadouſac* in oppoſita ripa quindecim leucarum trajectus eſt. Medio autem inter Mantanem & hunc montem ſpatio inſula *S. Barnabæ* occurrit, ripæ huic propior; cætera hujus ripæ tantum leviter cognita ſunt.

Cap de l'Eveſque.

Mantane fluv.

Inſula S. Barnabæ.

CAP. X.

Interiora Fluminis Canadenſis, & de urbe Hochelaga à Iacobo Quarterio quondam viſa & deſcripta.

ANTEQVAM deſcriptionem Fluminis Canadenſis & riparum illius ſecundum recentiorum deſignationes proſequamur, non abs re fuerit priorum ante meminiſſe, & quæ à Jacobo Quarterio ſunt obſervata in medium adferre. Is igitur quum ad Inſulam *Bacchi*, hodie *d'Orleans*, cum navibus ſuis aſcendiſſet, paulum verſus occaſum provectus, idoneumque portum nactus, ibidem anchoras jecit, portuique S. Crucis nomen impoſuit (Champlanius quibuſdam argumentis evincere conatur, hunc locum hodie *Quebecq* dici, alii aliter ſentiunt:) ubi tum barbari fixa domicilia habebant & municipium *Stadacam* ſive *Stadaconam*: Quumque jam autumnus appropinquaret, domum ædificandam curavit, hibernationi aptam, in qua dum fabriles operæ occupantur, ipſe cum aliquot ſociis XIX Septemb. anni CIↃ IↃXXXV interiora fluminis luſtrare aggreditur: Ripæ autem utrimque ſupra modum amœnæ viſæ, ingentes arborum luci & ſaltus & innumeræ vites, ſed minorum atque acidiorum uvarum feraces, utpote incultæ: Ipſe fluvius amœno blandus alveo, multis dextra lævaque barbarorum pagis & domiciliis cultus, qui piſcibus potiſſimum victitabant. Viginti quinque milliar. ſupra portum *S. Crucis*, fluminis alveus veluti conſtringitur & per anguſtas fauces ſuper rupes & ſaxa ſub undis latentia, rapido fluxu eluctatur, ideoque & navigantibus infidus: hæ anguſtiæ barbaris *Achelaci* ſive *Hochelay* dicebantur.

Stadacona.

Novem deinceps dierum itinere ſubvectus, magnum lacum intravit, in quem flumen ſpargitur: duodecim hic in longitudinem, quinque aut ſex leucas in latitudinem patebat, duas pleriſque in locis orgyas altus, ſub initium unam & ſemiſſem, quatuor aut quinque fluviorum influxu nutritur, qui aliquot minores inſulas interſecant: hinc deinceps flumen certo ſuoque alveo labitur & alterum rurſus lacum

pandit, à quo ad *Hochelagam* quadraginta quinque leucarum iter eſt; flumine toto illo ſpacio vadoſo & nonniſi minoribus cymbis navigabili.

Hochelaga.

Ipſa urbs *Hochelaga* ſex aut ſeptem leuc. à ripa fluminis diſſita erat, in amœno & bene culto agro; abietum & pulcherrimarum quercuum ingens hic erat copia, & ſpatioſiſſima arva. Maizyque ſata, quo indigenæ pro farre utuntur. Urbs ligneo vallo in orbem munita erat, trabibus tranſverſis & tignis ſingulari induſtria inter ſe compactis, faſtigiato & aſſeribus extus & intus ſuperinductis clauſo: additum erat, circa faſtigium, tabulatum, ad quod ſcalis aſcendebatur & in quo ſilices & ſaxa magno numero erant congeſta, quo propugnatores ſi vis hoſtilis ingrueret & tuto poſſent conſiſtere & ſubeuntes à vallo ſaxorum ejaculatione ſummovere. Domus in urbe paulo pauciores quinquaginta, itidem è materie ſtructæ & corticibus arborum tectæ, quindecim paſſus latæ: quinquaginta ut plurimum longæ, in varia cubicula & conclavia eleganter diſtributæ, unico pene in medio ædium foco. Populo annona, aliaque inter ſe communia erant; panis è Mayzio, quod Caracomy appellabant; fabarum, piſorum, melonum atque cucumerum affatim; piſces ad ſolem & ventum ſiccatos aut fumo induratos in hibernum tempus ſeponebant; veſtes è ferinis pellibus componebant, ex iiſdem & ſtrata ſuper tabulata, paulum ſupra ſolum edita ſtruebant. Gens divitiarum contemtrix, quas neque appetunt, neque norant, unicâ de victu & amictu curâ. Neque commerciorum cauſa, ut plerique barbari, peregrinationes ſuſcipiebant, ſed limitibus ſuis contenti, operam omnem & induſtriam in colendis agris, in venationibus & piſcationibus collocabant. In pretio ſolum habebant *Eſurgny*, candidum inſtar nivis, quod in fluminibus reperiri ſcribit *Quarterius* in *Cornibots* (quid hæc vox ſibi velit, indagare nondum potui, niſi forte conchyly quoddam genus ſit, aut pro *Cornibot* ſcriptum fuerit *Caramot*, quo nomine ſquilla Gallis deſignatur:) in hunc modum: Cadavera hoſtium ſuorum, aut etiam civium ob gravius aliquot delictum morte multatorum, oblongis vulneribus in partibus maxime muſculoſis inciſa, in flumen demergebant, & duodecim aut plurium horarum ſpacio in fundo relicta, denuo extrahebant atque ita in inciſuris illis, precioſum illud ſuum *Eſurgny* inventum, in monilium uſum efformabant. Regulum ſuum qui *Agouhanna* illis vocabatur, ſummopere venerabantur, & ferarum pellibus inſidentem, in humeros ſublatum circumgeſtabant. Beata procul dubio gens, niſi verum Deum, illiuſque cultum penitus ignoraret.

Hæc à Iacobo Quarterio prolixe commemorata, præterire nolui, quamvis à Champlanio, aliiſque Gallis, licet longinquioribus multo itineribus ſuſceptis, nihil hodie de hac urbe aut gente compertum fuerit; ſicuti neque de aliis multis quæ Quarterius aut viſa ſibi, aut ex barbarorum relatu accepta memoriæ prodidit, quæ uti incerta & dubiæ fidei, hic operoſe recenſere nequaquam neceſſarium exiſtimavi.

CAP. XI.

Deſcriptio magni fluminis Canadenſis circa Quebecq & ſupra, ſecundum obſervationes recentiorum.

CAPITE nono utramq; magni fluminis ripam proſecuti ſumus uſque ad *Quebecq*, ita poſteriores Galli & Champlanius, vocant angulum quendam continentis, ad altitudinem ſex & quadraginta graduum & viginti ſcrupul.; Coloniâ Gallorum de qua mox dicetur, illuſtratum, & tum quum Galli primum hic appellerent, denſo nucum luco amœnum. Vicina regio uberrimo eſt ſolo & ad quævis ſata reddenda peridoneo; ſed fere ingentes ſylvæ occupant variarum arborum, nec noſtris diſſimilium, etiam fructiferarum, puta nucum, prunorum, ceraſorum, quæ ob culturæ defectum, fructuum bonitate plurimū à noſtratibus ſuperantur: vites innumeræ: rubi, fraga & ſimiles fructus; herbæ & radices ad uſum humanum utiles paſſim multæ: vicinus fluvius, (qui hic tantum quartam leucæ partem latus) large piſces, ſylvæ feras ſubminiſtrant. Cœlum ſalubre ab exitu Aprilis ad medium Decemb.: hiberni autē menſes morbidi, ſcorbutū & ſimiles affectus afferunt: Hyems enim hic admodum longa, ita ut ſæpe nives uſq; ad initium May ſolum operiant; quod mirū videtur ratione clymatis. Corus hic omniū frigidiſſimus, hibernis menſibus nives, æſtivis ſerenos ſoles adducit.

Quo

Quo altius ab hoc loco flumen aſcenditur, eo magis delectabiles ripæ apparent; ſed alveus fluminis nunc unam nunc duas leucas latus, ſenſim fit exilior & propter crebra vada & rupes difficulter & cum diſcrimine navigatur.

Quindecim à Quebecq leucis verſus occidentem ad oppoſitam ripam, alter angulus prominet, cui *S. Crucis* nomen etiamnum hæret, ab hibernis Quarterii ut vulgo creditur; licet totus ſit arenoſus & Cori violentiæ expoſitus, paſcuaque quæ adjacent, ubi fluctus implevit, aquis operiantur; & difficulter adiri poſſit ob brevia, cauteſque & fluvii rapiditatem. Novem ab hoc leuc. è dextra ripa effluit modicus amnis, *Sanctæ Mariæ*, vulgò, & paulo ultra jacet inſula, (*S. Eloy* Gallis,) à qua quinque leucarum iter eſt ad fluvium, Gallis *les trois Rivieres*; hujus oſtio aliquot minores inſulę objacent amœniſſimo proſpectu; & ſtatim occurrit Lacus *S. Petri* ad altitudinem ſex & quadraginta graduum; octo leucas in longitudinem, quatuor in latitudinem patens, & tres quatuorve orgyas altus: ad dextram ripam *S. Suſannæ* modicus fluvius, ad lævam duo exiles quidem amnes, ſed amœniſſimos campos permeantes, *du Pont* & *de Gennes* vulgo, in lacum ſe condunt, cujus unda tam tarde movetur, ut fere ſtare videatur. Ad caput hujus lacus aliquot minores inſulæ jacent, multis arboribus veſtitæ, & vinearum læto proventu & ferarum multitudine inſignes. Ad lævam ampliſſimus fluvius exit, ab accolarum nomine *Fleuve des Iroquois* Gallis dictus, quinque & quadraginta grad. ab æquatore: oſtium quadringentos aut quingentos paſſus patet, alveus ab Africo in aquilonem divergens, utrimque amœniſſimas & multis arboribus opacas lambit ripas: novemque aut decem inſulas circumgyrat; multis locis ultra dimidiam leucam latus, neque minus quam quatuor pedes, ubi maxime exilis, altus, per plana inde à noviſſimo cataracte deſcendit per quindecim leucarum ſpatium; ipſe cataractes lacus inſtar ſparſus & vadoſus, præcipiti lapſu tam citus devolvitur, ut nullis cymbis ſuperari poſſit; barbari tantū monoxulis ſuis lintribus, ſummo labore & magno diſcrimine enituntur: hoc cataracte & item altero ſuperato, deinceps in magnum lacum intratur, qui octuaginta aut centum leucas ambit, multaſque inſulas complectitur, quarum quædam decem & plures leucas in longitudinem patent, caſtorum copia opulentæ: lacum ambiunt ſylvæ, caſtanearum, quæ cæteris Novæ Franciæ regionibus inſolentes, feraces: lacus varios piſces nutrit, & inter illos unum alibi ignotum, quem barbari *Chaouſarou* vocant; hic ad decem pedum longitudinem non raro excreſcit, longus & teres inſtar Lucii, duriſſimis cinericei coloris ſquamis, & quæ ferri aciem hebetent, totus, veluti Accipenſer, armatus; roſtro oblongo, magno rictu & duplici acutiſſimorum dentium ordine ad utramque maxillam præditus; non modo cæteris hujus lacus piſcibus infeſtus eſt, ſed & aves ſingulari induſtria venatur; inter arundines quippe & juncos ad ripam lacus latitans, roſtrumque erigens & rictum ſupra undas deducens, tamdiu immotus præſtolatur, donec aves doli ignaræ, in roſtrum illius tanquam ſtipitem incumbant, præſenti ſuo exitio. Barbari caput hujus piſcis maximi faciunt, & quum capitis doloribus tentantur, utuntur dentibus ad venam ſecandam, illa parte, quæ laborat, præſenti ut ipſi teſtantur levamine. Supra ripas lacus utrimque altiſſimi montes viſuntur; quorum juga ad orientem verſa perpetuis nivibus candent: Juxta hos *Iroquoſij* amœnas & Maizii feraces incolunt valles; quemadmodum & ad auſtrum, juxta minorem lacum, qui ad Norumbegam deflectit; quo & montes ſe exporrigunt altis quidem jugis ſed haud ita nivalibus. Huic à ſe primum adito, Champlanius nomen de ſuo impoſuit. Sed ad magnum flumen regrediamur.

Ab oſtio fluvii Iroquoſiorum aliquot leucas provectis, ingens occurrit cataractes *S. Ludovici*: ubi flumen ſe veluti in lacum diſpargit & inter rupes & minutas inſulas Saule S. Louis.
crebris vorticibus tam pernix ruit, ut navigiis ſuperari nequeat, itaque barbari lintres ſuos monoxulos in terram ſubductos humeris geſtant ad caput cataractæ. Porro duabus ſupra hunc leucis alius lacus jacet, duodecim leucas ambiens & tres mediocres amnes excipiens, quorum unus ab Occidente deſcendit & ab *Ochataiguinis* accolitur, qui longa riparum ſpacia inde ab oſtio hujus amnis occupant; alter ab Auſtro ex Iroquoſiorum provinciis; tertius denique à Septentrione cujus ripæ ab *Algoumequinis* & *Nebicerinis* habitantur. Lacus autem complectitur pulcherrimas inſulas, ripæque omnes & vicinæ terræ vaſtis teguntur nemoribus;

quinque

quinque & quadraginta grad. ac octodecim ſcrupul. ab æquatore, ut *Champlanius* obſervat: Qui quum ex uno ſuorum, quem jam ante in interiores provincias luſtrandi gratia ablegaverat, intellexiſſet, mare arctoum per tertium hoc flumen adiri poſſe (nam ſe euſque pervaſiſſe & navis Anglicanæ tabulas fractas in littore vidiſſe mentiebatur) minore cymba iter eſt aggreſſus: ſed poſtquam longa terrarum ſpacia ſumma cum difficultate eſſet emenſus, plurimos lacus, multos cataractas & cæcos ſcopulos ſuperaſſet; varias gentes, *Quenongebinos*, *Oue-ſcharinos*, *Algoingequinos* & *Matou-Oue-ſcherinos* adiiſſet, denique jam ſeptem ſupra quadraginta gradus ab Æquatore abeſſet, tandem incolarum indicio, & conductoris ſui confeſſione ſe deceptum cognovit, & voti irritus, alio itinere remeavit ad *Quebecq*.

Porro Champlanius ſupra cataractem S. Ludovici collocat Lacum *Algommequinorum* in quem fluvius deſcendit, cujus ripas utrimque claudit ſolum infœcundum, & habitatoribus infrequens, qui *Otaguettovemini* appellantur ex gente Algommequina, & ferina atque piſcibus victitant.

Proximus huic ſed longo intervallo jacet Lacus *Nipiſierinorum* ſex & quadraginta gradibus & xv ſcrupul. ab æquatore; hi barbari parce admodum ſementem faciunt; patet in longitudinem viginti quinque, in latitudinem octo leuc. gallicas. Succedit lacus *Attigovantanorum*, qui patet in longitudinem pene quadringentas leuc. gallic. in latitudinem quinquaginta: unde à Gallis Mare dulce appellatur. Supra fidem piſcoſus eſt, nutritque inter alios piſces, grandiſſimas Trutas. Maxima pars accolitur ab Attigovautanis, qui hic octodecim pagos habitant, quorum ſex ligneo vallo muniti ſunt, pene ad modum Hochelagæ, de qua ſupra. cap. x.

Cap. XII.

Barbarorum qui has Novæ Franciæ regiones incolunt, habitus, mores, religio, idioma.

PRIUSQUAM ad deſcriptionem reliquarum N. Franciæ regionum tranſeamus, de ingenio, moribus, atque inſtitutis barbarorum qui ripas magni fluminis accolunt, quique vicinas regiones inhabitant, pauca ſunt dicenda. Galli qui haſce regiones crebrius adierunt, uno pene ore teſtantur, indigenas licet temperamẽto corporis Melancholico videantur, hilariores tamen eſſe & ad riſum admodum pronos: Lente ſermocinantur & planè, ut qui ſe intelligi velint, ſæpiuſq; meditabundi ſermonem ſuſpendunt & per intervalla repetunt. Qui haud longè à Quebecq degunt, à medio Septembre ad mediũ Octobrem anguillarum capturæ dant operam, (quarũ circa hoc tempus maxima in fluminibus eſt copia,) eaſque recentes in cibum adhibent, & ſiccatas in hybernum penu recondunt; hyeme autem quum nives altiſſimæ ſunt (ita ut ſolum interdũ ad trium pedum altitudinem operiant) venationibus Caſtorum indulgent, pedeſque craticulis quibuſdam ſuffulciunt, ut tutius veſtigia ſuper nives poſſint figere; iconem è Commentario Champlanii acceptam hic adjunximus. Anguillis abſumtis, venatu Alcium & aliarum ferarum ſe ſuſtentant; ſed his quoq; deficientibus, admodum inopem vitã degunt & non raro miſere cum fame colluctantur; limaces tum ſtudioſe inveſtigant, denique & canes ſuos mactant, neque à pellibus quibus veſtiuntur abſtinent, aut interdum ab impuris & putridis cadaveribus; uti à Champlanio notatum. Duobus vitiis vel maxime obnoxii ſunt; nam



primo vindictæ cupidiſſimi ſunt atque in hoſtes ſuos aperto marte aut ex inſidiis captos, immani & plane belluina crudelitate ſæviunt, tam vivos quam mortuos: ſecundo mendaciſſimi ſunt & cum primis doloſi perfidique; ita ut neque ipſorum verbis, neque promiſſis temere fides ſit habenda.

Vt plurimum nullis legibus, nullis inſtitutis politicis, ferarum in modum agunt, tantum abeſt ut aut Deum noverint aut numen aliquod ulla ſpecie religionis, cultuve venerentur. *Quarterius* quidem prodidit, Barbaros apud quos juxta S. Crucem hibernarat, unum Deum agnoſcere & ſub nomine *Cudruagnii*, ſuperſtitioſe timere potius, quam colere; miraque fabulari de omnium rerum conditore, & hominum creatione, verum tamen has divinæ cognitionis veluti ſcintillas, tam ſupina & craſſa ignorantia obrui, ut penitus extinctæ videantur: verum hujus cognitionis hodie ne veſtigia quidem apparent,

Habent autem ſuos vates atque hariolos, *Pillotoas* vocant, quos familiariter cum cacodæmone ſermones ſerere & rerum gerendarum momenta exquirere, eventuſque prænoſcere credunt; ideoque hiſce non ante conſultis, nihil temere aggredi, obnuntiantibus autem omittere aut differre ſolent. Quin & ſuis quique inſomniis miram fidem adhibent, & ex iiſdem inſequentis diei auſpicia præcipiunt. Et, quoniam ſupra modum meticuloſi ſunt, iiſdem ita terrentur, ut è ſtratis ſuis ſæpiſſime exſiliant & tanquam ab hoſtibus ſuis inopinato deprehenſi, reliquam noctem inſomnes agant.

Corporis ſtatura ſunt mediocri, bene compoſitis membris, ſine ulla inſigni deformitate; tam fæminæ quam mares colore ſubfuſco aut illo qui in maturis olivis cernitur, idque non à nativitate, ſed à certis unguentis & coloribus, quibus corpora ſua à teneris illinere conſueverunt: quidam & notis quibuſdam & puncturis cutem pingunt ut formoſiores appareant.

Æſtate quidem ſeminudi agunt, hyeme vero totum corpus, pellibus alcium, urſorum, caſtorum & ſimilium ferarum tegunt. Arma ipſis ſunt arcus & ſagittæ ligneæ clavæ & parmæ corio tectæ. Icones à Champlanio expreſſas hic adjungere viſum, in quibus habitus marium & arma ipſorum videre eſt.



Adoleſcentulæ poſtquam decimum & quartum aut quintum ætatis annum attigerunt, omnibus promiſcue ſui copiam faciunt, dein poſt quinquennium aut ſexennium, tam vagæ libidinis pertæſæ, unum ſibi virum deligunt, cum quo reliquam vitam pudice agant, & pleræque haud facile fallunt niſi forte viro conſcio. Si tamen ſteriles eſſe comperiantur, viris illas dimittere & alias ſumere licet: mariti ut plurimum valde zelotypi ſunt & conjuges ſuas curioſe obſervant. Cæterum haud alios matrimoniorũ ritus norunt, quam parentibus munera mittere quorum filias ambiunt aut

aut ſumunt. Vti autem & fœminarum atque adoleſcentularum amictus, itemque cultus & ornamenta, quibus in feſtivitatibus & publicis choreis magis ſe onerant quam ornant, plenius cognoſci poſſint, ex eodem Champlanio icones unius adoleſcentulæ, & duarum utrimque fœminarum, hic ſubjecimus.



Mortuorum cadavera ſcrobe effoſſa in viſceribus terræ condunt, veſteſque, lebetes, ſecures, arcum, ſagittas & quicquid vivi poſſederunt juxta collocant, & terra aggeris in modum aggeſta operiunt, tignis ſuperinjectis & aſſere quem rubrica quadam tingunt, hic tumuli apud illos honos: animarum autem immortalitatem profitentur, eaſque à corpore ſeparatas in longinquis regionibus & amœniſſimis locis cum amicis ante defunctis, delitioſe vivere opinantur.

Atque hi quidem omnium pene illorum barbarorum mores, ſed victus inopia & miſera iſta vivendi ratio non omnibus æqualiter accidit: qui enim ab oſtio fluminis ad Cataracten S. Ludovici utramque ripam accolunt, *Montagnetæ*, *Canadenſes*, *Souriquoſii* & ſimiles, quia terram non colunt, inopem vitam & nonnumquam gravem eſuriem tolerant: qui vero ſupra cataracten & in mediterraneis degunt, Algoumequini, Ochaiſtaguini, Yroquoſii aliique complures, agros colere & fruges in horrea cogere ſueti, raro hanc inopiam patiuntur, niſi quum aut meſſis feſellit, aut ipſi non bene rationes ſuas ſubduxerunt. nam omnibus hiſce barbaris familiare (ea eſt gentis ſegnities) non longius quàm in unam hyemem, idque ſatis parcè, proſpicere; ex quo fit ut & ipſi interdum egeant, & numquam aut raro admodum vicinis aut advenis quicquam poſſint impartiri.

De barbarorum lingua quædam à *Quarterio* atque aliis obſervata, hic adjungere operæpreciumviſum. Ex barbarorum lingua qui Hochelagam incolebant, numerorum nomina hæc annotata: I. *Secada:* II. *Tignem:* III. *Haſche:* IV. *Hannaion:* V. *Oviſcon:* VI. *Indahir:* VII. *Ajaga:* VIII. *Adigue:* IX. *Madellon:* X. *Aſſem.* Quæ Canadenſes hodie (ut à *Leſcarboto* Gallo obſervatum) in hunc modum efferunt. I. *Begou:* II. *Nichou:* III. *Nichtoa:* IV. *Rau:* V. *Apateta:* VI. *Coutouvachin:* VII. *Neovachin:* VIII. *Neſtovachin:* IX *Peſcovadet:* X. *Metren.*

Partium humani corporis nomina apud Hochelagenſes *Quarterius* obſervavit iſta.

Caput	*Aggonzi.*	Genua	*Agochinegodaſcon.*	Os	*Eſahe.*
Aures	*Abentaſcon.*	Manus	*Aignoaſcon.*	Barba	*Hebelin.*
Lingua	*Oſnache.*	Viri pudenda	*Ainoaſcon.*	Collum	*Agonhon.*
Capilli	*Agoniſcon.*	Vir	*Aguehum.*	Venter	*Eſchehenda.*
Stomachus	*Aggruaſcon.*	Frons	*Hergeniaſcon.*	Tibiæ	*Agouguenehonde.*

Digiti	*Agenoni.*	Fœminæ pudenda	*Castaigne.*	Fœmina	*Aquuiste.*
Oculi	*Hignata.*	Dentes	*Elganger.*	Facies	*Hegonascon.*
Brachia	*Agagiscon.*	Femora	*Heinegradascon.*	Pedes	*Onchidascon.*
Ungues	*Cagedascon.*				

Atque hæc quidem de Veteri lingua sufficerint, recentioris paulo post mentionem faciam: cæterum hi barbari ut sæpe locum ita & linguam mutant, quemadmodum ex comparatione liquebit. Ii denique qui cum Europæis commercia exercent, multa vocabula Cantabrica & Gallica jam in usum receperunt, licet ob pronuntiandi difficultatem mire deformata.

CAP. XIII.

De Attigovautanorum moribus & institutis è Champlanii Commentario.

CHAMPLANIUS accurate admodum nobis descripsit Attigovautanorum mores, qui ad quadragesimum quartum grad. versus Arctum degunt, è quibus & reliquorum barbarorum æstimari possunt. Tuguria ipsorum ad modum fornorum facta sunt & corticibus arborum tecta, viginti quinque aut triginta decem pedes longa, & sex lata, utrinque tabulata supra solum quatuor pedes erecta, (super quæ æstate cubant, ut pulices vitent, à quibus mire infestantur,) semita decem aut duodecim pedes lata separantur: hyeme humi super storeas juxta focos cubant, qui in singulis tuguriis plures pro numero familiarum (nam interdum viginti & plures familiæ in uno tugurio habitant) unde etiam graviter à fumo vexantur, ut plerique ubi senuerint, visu priventur.

Annonæ vulgo maxime communis est Maizium & phaseoli: Maizium autem leviter ebullitum in ligneis mortariis frangunt, fractoque addunt phaseolos, aut alios fructus ad solem siccatos, interdum & adipem cervinum; & mixta tepida cogunt in placentas quas sub cineribus coquunt & coctas frigida abluunt. Idem contusum, quantitate duarum aut trium pugillorum, aquæ miscent & in ollis coquunt, continuo agitantes, dein addunt piscium pauxillum, recentium aut ad solem induratorum; hunc cibum vocant *Migan*, & variis modis condiunt, sed quovis modo conditus male olet, pessime autem hyeme. Canes in deliciis habent & in festivitatibus mensis inferunt, quemadmodum & ferinam. Ut plurimum quoque Maizium cum spica in cœno aut aquæ immergunt, & tantisper relinquunt donec putruerit, dein exemtũ cum piscibus aut carnibus ebulliunt: licet autem gravissimum odorem de se fundat Maizium putridum, tamen vel maxime id faciunt, & avidissime etiam incoctum lingunt & comedunt. Ursos denique saginant aliquot annis, & in solennis festivitatibus usurpant.

Vestes è pellibus variarum ferarum componunt, ad eum modum quem supra in Iconibus expressimus. Plerique faciem pingunt nigro aut rubro colore, mixto cum arvina ursorum aut pinguedine aliarum ferarum: vestes virorum & fœminarum parum differunt, nisi quod hæ etiam amare gestiunt plurimis conchyliis [illegible] inter se connexis: his adolescentulæ imprimis ornant ut procis placeant.

Mares fere venationibus & piscaturæ mercaturæque dant operam, Tuguria struunt, & ad bellum progrediuntur: fœminarum autem longe durior conditio est, nam non tantum agros colunt, & ligna congerunt, & victum coquunt, omniaque domestica munia obeunt, verum etiam maritos ad bellum egredientes comitantur, & necessaria omnia mularum instar bajulant. Matrimonia pene ad eundem modum se habent quem superiori capite descripsimus, nisi quod fœminæ etiam rarissime, postquam unum elegerunt, fidem servent, ut plurimum impune, & conjuge haud ignaro. Politicum aut civile regimen ipsis nullum, nullæ leges, [illegible], nisi quod privatim interdum per vindictæ libidinem crudelissime [illegible], unde non raro domesticæ & civiles discordiæ, seditiones & odia inter ipsos exoriuntur: singuli tamen pagi concilium quoddam è senioribus cogere consueverunt, in quibus deliberant de iis quæ facienda sunt:

nec tamen uni alicui parent, ſed varios duces pro re nata conſtituunt, quibus libere obediunt & prout libet.

Religionis forma ipſis nulla, nullum numen agnoſcunt, diabolum tamen ſuperſtitioſe venerantur ſub nomine *Oqui*; quanquam & ambiguum eſt, an eo nomine dæmones deſignent, ſiquidem omnia quæ communem rationem excedunt, aut quæ admirantur, eodem nomine appellent: Eodem & divinatores ſuos & hariolos atque magos appellant (qui apud Algommequinos & Montagnetas *Manitones* appellantur) ii & Medicinam & chirurgicam exercent, futura prædicunt, & miris illuſionibus miſeros infatuant: methodus medendi plane ridicula eſt, nam fere choreis & cantillationibus ægros delectant, & compotationibus tempus terunt.

Hyeme, (quæ hic ab initio Decembris durat ad finem Martii) ut plurimum genio indulgent, & vicinos pagos advocant ad choreas & cantationes, (*Tabagos* vocant hæc feſta,) ita ut interdum quingenti barbari conveniant cum conjugibus & filiabus, quæ tum potiſſimum dant operam ut bene ornatæ prodeant: eodem tempore multi perſonati vagantur, qui oſtiatim ſaltant & canunt, & à ſingulis familiis nominatim petunt ea quibus maxime capiuntur, quæ petentibus denegare inurbanum putant.

CADIA ſive ACADIA.

Cap. XIV.

Novæ Franciæ partes quæ auſtrum reſpiciunt, quas Galli Cadie ſive Acadie vocant.

HActenus illas N. Franciæ regiones proſecuti ſumus quæ magnum flumen Canadenſe attingunt, nunc ad eas tranſeundum quæ Oceano alluuntur & auſtrum aſpiciunt: ſed antequam eo deſcendamus, pauca dicenda ſunt de ora quæ orientem ſpectat & freto S. Laurentii pulſatur. In hujus oræ Septentrionali parte è regione Inſulæ Aſſumtionis, octo & quadraginta gradibus & XLV ſcrup. ab Æquatore, Gaſpé ſive Gachepe portus jacet, Gallorum navigationibus jam notiſſimus, ſinum aperiens quatuor leucas in ipſo aditu latum, & ſeptem octove intra continentem ſe recipientē in quem fluvius exit in mediterraneis ortus & circiter XXX mill. per plana deſcendens. A promontorio S. Laurentii ad hunc portum LXX aut LXXV mill. numerant. Haud longe ab hoc portu verſus auſtrum anguſta cervice promontorium ſe exſerit, ſtatimque retractum, alterum pandit ſinum, tria milliaria latum, & pene totidem profundum, vulgo *Baye de Morne*: huic objacet verſus auſtrum *Inſula Perforata*, inſtar ſcopuli utrimque erecta & per medium diviſa, exili alveo, qui nonniſi ſcaphis, ubi æſtus implevit, navigatur: hæc inſula tam vadoſo freto & tantum quingentos paſſus lato a continente dividitur, ut æſtu minuente pene ſiccis pedibus tranſiri poſſit.

Gaſpé.

Iſle Percée

Hinc continens magis verſus Africum, inflexo littore grandem ſinum admittit (Quatterio *Colfo de Chaleur*) cujus os ad quindecim leucas patet, freto in quibuſdam locis quinquaginta & plures orgyas alto: dextrum latus aſſurgit in nemoroſa juga, lævum planum eſt & raris arboribus veſtitum: medium ſinus abeſt ab Æquatore ſeptem & quadraginta gradus & XXX ſcrupul. Sinum claudit ad auſtrum Promontorium *Spei* Quatterio; juxta quod fretum *S. Lunarii*, ſeſe aperit. Reliqua ora ad fretum quod Inſulam *S. Laurentii* à continente dividit tantum obiter cognita, & ob brevia aditu difficilior eſt.

C. d'Eſperance

Cadiæ pars continentis, triangularis eſt formæ, baſis illius, quæ longiſſima, adſpicit auſtrum, & inter portum *Campſeau* & promontorium *Furcatum*, ab ortu in occaſum porrigitur: reliqua duo latera poſt varios anfractus & receſſus ſenſim ſe adducunt, donec ad occaſum quidem circa interiora ſinus Franciæ, ad ortum vero Freti *S. Lunarii*, pene coeant, qui duo ſinus exiguo terræ ſpatio disjuncti hanc provinciam pene Inſulam efficiunt. Orientale latus obiter jam ante attigimus; ad cornu baſis, jacet *Campſeau*, celebris portus, a duabus inſulis veluti occluſus, & propter brevia & cautes, æſtuumque & ferventis maris difficilis aditu: diſtat ab Inſula *S. Laurentii* circiter octo milliar. ab æquatore quinque & quadraginta grad. & XX ſcrupul.

Campſeau.

Ad hunc portu verſus occaſum ad portum *de Savaleſte* numerantur ſex milliar.

a Sana-

à Sanalette ad Insulas, quæ magno numero continenti ordine objacent, & exilibus canalibus separantur, milliar. quatuor: ab his ad viridem insulam sex aut septem: è regione hujus exit modicus amnis cui ab insula viridi agnomen datum: ab illa porro ad sinum omnium Insularum, sex mill. Toto hoc spacio littus omne pluribus scopulis, qui fere integrum milliare in altum descendunt, obsidetur, & mare supra modum fervet. Quatuordecim ab hoc sinu milliar. portus *S. Helenæ* aditur qui distat ab æquatore quadraginta & quatuor grad. & XL. scrupul. huic parva insula objacet exili admodum freto & quod æstu refluente vado transitur, à continente diremta. Ab hac ad *Sesambren* insulam sunt octo milliar. interest amplissimus sinus qui à salubritate aeris Gallis dicitur *Baye Saine*.

Isles Rangees.

Sesambre

A Sesambre ad fluvium *S. Margaretæ*, qui distat ab Æquatuore quatuor & quadraginta gradus & viginti quinque scrupul. seseque exonerat in mare ex adverso martyrum insularum; septem milliar. Octo ab his milliar. Promontorium *de la Heve* exit in altum, pone quod portus jacet eodem nomine, quatuor & quadraginta gradibus & quinque scrupul. ab Æquatore, ubi tuto anchoræ figuntur. adjacet parva Insula, longa quidem sed angusta, arboribus vestita: à qua versus ortum sinus irrumpit in continentem, minores aliquot insulas nemorosas gremio suo comprehendens. Proximus jacet portus *Rossignol*, ab insula objecta pene occlusus, in quem modicus amnis descendit à media inter occidentem & arctum plaga, viginti, quinque circiter milliarum iter ab ortu suo emensus. Hinc ad portum *Ovium* ad altitudinem quatuor & quadraginta graduum septem milliaria numerantur: circularis hic est formæ, parvaque insula ori illius objecta clausus, duabus faucibus mare admittens, quarum primæ quæ versus septentriones vergunt tantum duas orgyas, alteræ quæ ad austrum spectant tres quatuorve, ipse sinus septem aut octo altus: in medio sex minores insulæ sparsæ; duos exiles amniculos recipit: ora quæ ambit tota nemorosa est & propter vicinas paludes magna hic cervorum aliarumque ferarum copia. Hinc ad portum Nigritarum, à vicino promontorio *Cap Negre*, decem milliar. objacet enim promontorio rupes, quæ eminus conspecta, caput nigritæ haud male refert. Hactenus ora maritima humilior est & pumulis arboretis atque fruticetis obsita; insulæque innumeræ vel potius rupes passim objectæ, omni ferarum genere re-fertæ.

Port au Moutõs.

Port Negré.

Haud longe hinc jacet sinus arenosus, peropportuna statio; duoque versus occasum milliaria Promontorium arenarum, ob vada & rupes, quæ ultra milliare in altum se projiciunt, imprimis vitandum. Hinc ad Insulam corvorum marinorum, ob insignem illarum avium copiam, unius leucæ trajectus; & è regione jacet sinus, duo aut tria milliaria in continentem irrumpens, vulgo *la Baye courante*; à quo ad extremum hujus oræ promontorium, quod vocant *Furcatum* duo sunt milliaria. Multæ hic insulæ vastè in altum projectæ & quatuor quinqueve milliarium intervallo à continente disiunctæ, multæ itidem rupes, ipseque oceanus fluctuosus atque fervens: harum insularum aliæ ab avium earumdem multitudine *Isles aux Tangueux*; aliæ à piscibus illis, quos veteres Phocas vocabant secundum Bellonium, *Isles aux Loups marins* Gallis dicuntur, ad altitudinem trium & quadraginta graduum & triginta scrupul. Hactenus littora australia ad occidentem pertinent.

Baye de Sable.

I. des Cormorans.

C. Fourchu.

Cap. XV.

Descriptio oræ Accadiæ quæ ad Aquilonem deflectitur & de Portu Regali.

IVxta Promontorium Furcatum, portus est qui à promontorio nomen mutuatur, in ipso quidem aditu satis altus & navium stationi opportunus, sed in interiori gremio relabente æstu siccus, præter elicem modici amnis, qui per lætissima pascua descendens hic exit. Hinc jam ora leniter versus septentriones flectitur, ad novem aut decem milliaria: nulli hic portus majorum navigiorum patientes; sed aliquot recessus & littora multis insulis aut scopulis, vadisque impedita, usque ad Insulam longam, inter Africum & Boream in longum exporrectam, ad ipsos magni

ſinus Francici, ut vocant, fauces: ſex milliaria in longitudinem, vix unum in latitudinem patet, tota nemoroſa & ob vada & rupes aditu perdifficilis: æſtus hic admodum fervet, præſertim in alveo qui inſulam â continente dividit, unde *le paſſage Courant* à Gallis appellatur. E regione Inſulæ continens mari in ſemet admiſſo, ſinum & tutiſſimum navibus receptum aperit, tria milliaria in ipſo aditu patentem, *S. Mariæ* nomine hodie notum: ingredientibus ad dexteram portus eſt *S. Margaritæ*, quatuor & quadriginta gradibus & XXX ſcrupulis ab æquatore verſus arctum; in ipſis faucibus tantum octodecim pedes altus, in interiori receſſu tres orgyas; ſolo cingitur plano & fertili qua Eurum ſpectat: ad lævam ſinus eſt exiguus, juxta quem argenti venas deprehenſas nonnulli affirmant: paululum interius amnis *Boulay* effluit, itemque alius in intimo ſinus gremio, quod anguſto terræ ſpatio à Portu Regali dirimitur: uterque amnis ferri fodinis celebris & paſcuis juxta ripas dives; ſolum ſanguineo pene colore rubet.

Port Royal. Ab Inſula longa littus magis verſus Boream retrocedit uſque ad *Portum Regalem*, nulli ſive amplitudinem ſive bonitatem ſpectes facile ſecundum, unde & nomen meruit; diſtat ab æquatore quinque & quadraginta gradus. Fauces illius patent octingentos paſſus, ipſe portus bina in longitudinem, unum in latitudinem milliare; vel millium navium capax & adverſus incerta ventorum egregie tutus: tres amnes in illum effluunt, quorum unus ſatis amplus & vulgo *de l'Equille*, à piſciculorum qui ibidem capiuntur copia ita dictus; ab oriente deſcendens longa terrarum ſpacia emetitur: ab ipſo oſtio, quod quadrantem milliaris patet & in duas veluti fauces, ab objecta inſula arborifera & amœniſſima, dividitur, modicis navigiis ad ſedecim milliaria aſcenditur, ubi alveus adhuc ſexaginta paſſus latus & octodecim pedes altus; ripa utraque arborifera inſignes fagos & fraxinos nutrit.

Alter *S. Antonii* nomine notus, portum ſubeuntibus ad dexteram, exilior eſt & ab inſula objecta clauditur; imminet ripis nemus, denſitate ſua commercium inter hunc portum & ſinum S. Mariæ impediens. Tertius ad idem latus, quia ob vada & rupes ori illius obverſantes, navigiis adiri nequit, vocant *Ruiſſeau de la Roche*. Galli hic anno CIƆIƆCV ſedes fixerant, uti paulo poſt dicemus.

A Portu Regali littus adhuc magis verſus boream declinat, ad promontorium *Poutrincourtii* & altitudinem quinque & quadraginta graduum & XL ſcrupul. ubi mare in ſinum ſeſe infundit, qui viginti milliaria ambitu ſuo complectitur, longior multo, quam latior, in intimo receſſu amnem exilem & aliquot torrentes excipiens: E regione Promontorii & ad lævum ſinus jam dicti latus, portus jacet, *Port aux mines* vulgo, ab æris metallis dictus, quæ bis quotidie à fluctibus operiuntur. Atque hic Continens longo atque anguſto tramite inter duos ſinus producitur & promontorium, vulgo *Cap de deux Bayes*, à re dictum, facit: ulterior autem ſinus, vulgo *Baye de Gennes*, mare per fauces quinque milliaria latas, admiſſum, interius ampliſſimo ambitu deducit; duoque flumina recipit, unum ab ortu ſolis, alterum ab Arcto deſcendens, & haud longe à freto *S. Lunarii* cum dextero Peninſulæ latere pene coit, & Cadiæ limites in conum faſtigiat.

CAP. XVI.

Souriquoſiorum, qui hic incolunt, mores, inſtituta, idioma.

CAdiæ ſive Acadiæ indigenæ, maxime qui circa Portum Regalem degunt, Souriquoſii appellantur: ſtatura corporis ſunt mediocri, membris bene compoſitis, ſine ulla deformitate. colore ut cæteri fere barbari ſubfuſco, ob cauſas alibi commemoratas: quodque barbaris qui ſub Torrida zona degunt formæ decus, ſimis naribus hic admodum rari; capillo ut plurimum nigro, rariſſime alterius coloris, niſi forte interdum rufo aut qui caſtaneis eſt: barbam non niſi primores alunt, cæteri radicitus evellunt: cæterum cultu corporum, veſtitu atque victu, à cæteris barbaris de quibus jam egimus nihil diſcrepant. æſtate piſcibus, hyeme ferina victitant: panis uſum quum neque ſerant neque metant, penitus ignorabant, donec à Gallis edocti, triticum, farinam & legumina in cibum adhibere cœperunt, quæ pellium commercio jam

jam commutant. Parent suis Regulis, quos *Sagamos* vocant; eadem ipsis veri Dei ignorantia quæ cæteris, nullaque veneratio aut religionis usquam forma. Magos suos habent atque divinatores quos *Autmoins* appellant, tanta dignatione, ut ipsi Reguli plerumque id muneris obeant: dæmonis oraculum hi consulunt & ipso præeunte futura prænuntiant, ambiguis plerumque responsis, interdum & veris: hunc consulturi, scrobem effodiunt & in illa stipitem figunt & fune alligato se prosternunt & ore in scrobem verso, mirabiles gesticulationes, evocationes & conjurationes adhibent, tanto corporis motu ut largum sudorem eliciant, his perfuncti & dæmonem advenisse & se illum fune constrictum tenere misero popello persuadent, atque illius indicio vaticinantur. Iidem & medicorum & chirurgorum munia obeunt: ad ægros vocati, invocato prius dæmonio, partes affectas tentant, halitu suo humectant, interdum & venam secant & sanguinem exsugunt: eadem pene methodo in vulneribus curandis utuntur; & postquam sanguinem exsuxerint, pellicula genitalibus Castorum detracta, obligant; neutrum gratis, ferina aut pellibus ab ægris ubi convaluerint donantur.

Hæc gens idiomate multum discrepat à Canadensibus & reliquis barbaris qui continentem N. Franciæ incolunt, cujus pauca vocabula è multis, hic inserere haud abs re fuerit. Numeros usque ad decem ita efferunt. 1. *Negout.* 2. *Tabo.* 3. *Chicht.* 4 *Neou.* 5. *Nan.* 6. *Kamachin.* 7. *Eroeguenick.* 8. *Meguemorchin.* 9. *Eghkonadeck.* 10. *Metren.* Annos per Soles numerant *Cach' metren Achtek* centum anni: menses per Lunas, *Metren Knich Kaminan*, decem lunæ. Diversas anni tempestates ab effectis aut proprietatibus circumscribunt, *Nibir betour*, id est ubi frondes pullularint, pro verno tempore: ita & in cæteris. Partibus humani corporis hæc apud illos nomina sunt:

Caput	*Menougi.*	Capilli	*Monzabon.*	Aures	*Seckdoagan.*
Frons	*Tegoeja.*	Oculi	*Nepiguigour.*	Supercilia	*Nitkou.*
Nasus	*Chichkon.*	Os	*Meton.*	Labia	*Nekovi.*
Dens	*Nebidie.*	Lingua	*Nirnou.*	Barba	*Migidion.*
Gula	*Chidon.*	Collum	*Chitigan.*	Brachium	*Pisguechan.*
Manus	*Nepeden.*	Digiti	*Troeguen.*	Venter	*Migedi.*
Umbelicus	*Niri.*	Pudenda viri	*Carcaria* aut *Ireay.*	Fæminæ	*Match.*
Testes	*Nereron* aut *Marios.*	Anus	*Menogoy.*	Genua	*Cagiguen.*
Crura	*Mecat.*	Pedes	*Nechit.*		

Sexum & cognationes ita distinguunt.

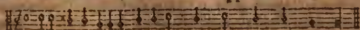
Vir	*Metabovion* aut *Kessona.*	Fœmina	*Mebovion.*	Pater	*Nouchick.*
Mater	*Nekich.*	Frater	*Skinetch.*	Soror	*Nekicht.*
Filius	*Nekovïs.*	Filia	*Netouch* aut *Pecenemouch.*	Nepos	*Neroux.*

Elementa & quæ ex illis composita, ita nominant:

Ignis	*Bucktouw.*	Terra	*Megamingo.*	Lapis	*Knoudou.*
Pulvis	*Pechan.*	Mons	*Pamdemour.*	Aqua	*Chabauan* aut *Orenpeoc.*
Cœlum	*Oüajeck.*	Sol	*Achteck.*	Luna	*Knichkaminau.*
Stella	*Kerkooeth.*	Lignum	*Kemouch* aut *Makia.*	Cortex	*Bovoüac.*
Folium	*Nibir.*	Sylva	*Nimbeck.*		

Armorum nomina: Arcus *Tabi.* Sagitta *Pomio.* Culter *Hoüagan.*

Mechanicarum artium haud planè sunt rudes, nam & imagines quasdam barbarico ritu sculpunt, non tamen ut idola venerantur. Cantilenas quasdam in festivitatibus suis, quæ *Tabagia* vocant, ut & aliâs adhibent & ad modulos earundem aut terram pede feriunt aut subsiliunt; iisdem & magi ipsorum utuntur. *Escarbotus* Gallus illarum aliquot cum suis modulis exhibet, nos hic unam apponemus.



Tameja alle luya cameja douvem hau hau hé hé.

Cantilena autem absoluta præsentes omnes accinunt aut acclamant Hé é é é. Mirum autem unde his vox Alleluya, quam tamen aliquoties perfecte à se auditam *Escarbotus* testatur, penes quem fides sit. Atque hæc de Barbaris, nunc reliquum continentis persequamur.

Cap. XVII.

Continens Novæ Franciæ uſque ad flumen Pemtegoüet.

E Regione Promontorii duorum Sinuum, ad Auſtralem Continentis plagam, notat Champlanius in Tabula ſua Geographica, flumen S. Ludovici, cujus tamen ſub hoc nomine nuſquam in ſcriptis ſuis meminit; licet circa hæc loca exilem amnem & cymbarum tantum patientem memoret, juxta quem ferri metalla reperiantur: quatuor ab hoc milliaribus verſus Zephyronotum (ad hanc enim plagam littora declinant) angulus terræ prominet, objectis cautibus & ferventi æſtu, navigijs fallax; & juxta illum modicus ſinus jacet ferri venis notus: nec procul alius ſinus & inſulæ aliquot continenti objectæ, uſque ad Promontorium Rubrum, pone quod, pulcherrimus amnis effluit; quinque & quadraginta gradibus & quadraginta ſcrupulis ab æquatore; barbari vocant *Ouygoudy*, Galli *Sancti Ioannis*, non ſine diſcrimine tamen hic aditur, propter vada & cautes, anguloſque prominentes: ore eſt anguſto, licet ſedecim nonnuſquam orgyas alto, ſenſim deducit ripas, rurſuſque adducit, juxta cornu quoddam terræ, ubi inter duarum rupium anguſtias cito curſu cataractæ in modum eluctatur, nec facile niſi quum æſtus implevit navigijs ſuperatur; dein rurſus in latitudinem unius milliaris ſe pandit, quam dudum ſervat: barbari hac via ad Tadouſac ſe penetrare narrant, lintres brevi terræ ſpacio in humeros ſublatos transferendo. Salmonum captura celebratur hic fluvius, & ferri metallis. Oſtio fluminis verſus occidentem adjacet Inſula, quam Galli à forma, *la Nef*, id eſt navem appellant; & oram legentibus aliæ atque aliæ inſulæ occurrunt, quarum una, quæ ſex milliaria ambit, *Manthane* à barbaris nominatur. Hic Inſularum veluti chorus in ſinus gremio diſperſus & crebris alveis interciſus, varios portus & ſtationes navigiis ſubminiſtrat; hac quoque aditus ad flumen *Eſtecheminorum* patet & ad parvam inſulam cui S. Crucis nomen indiderunt, quatuor & quadraginta gradibus & viginti ſcrupulis ab æquatore. Hic Galli ſedes fixerant; quas poſt prima hiberna deſeruerunt, uti mox dicemus. Præter flumen ab accolarum nomine *Eſtechemin* dictum, quod ab occidente deſcendit & inſulam hanc utrimque lambit, alii duo exiliores amnes hic exeunt. Maio & Iunio hic magna halecum copia ſubit: ſolum autem denſis arborum & fruticum nemoribus undiquaque impeditum ideoque ſementi faciendæ inidoneum, niſi ſylvæ prius cædantur, tamen ubertatem quandam videtur promittere, ſi humanâ induſtriâ cultus accederet. Culices hic ſupra modum moleſti ſunt, quos ab humiditate ſoli gigni & lucorum denſitate nutriri haud dubium eſt.

CapRouge. F. Eſtechemin.

Barbari qui hic degunt *Eſtechemines* appellantur; habitu corporis, moribus atque inſtitutis Souriquoſiis plane ſimiles, lingua diſcrepant, quod è numerorum nominibus, quæ hic aſſcribere viſum, planum fiet. 1. *Bechkon*. 2. *Nich*. 3. *Nach*. 4. *Iau*. 5. *Prenchi*. 6. *Chachit*. 7. *Contachit*. 8. *Eroviguen*. 9. *Pechcoquem*. 10. *Perock*. Neque dubium eſt in cæteris ad eundem modum diſcrepare.

I. Menane.

Ab hoc ſinu verſus Norumbeguam per varios canales, inter innumeras inſulas navigatur, quarum una cæteris paulo major, barbaris *Menane* dicitur, tria milliar. à Continenti diviſa: cæteræ quæ viginti quinque milliarium ſpacio ſecundum littus ſparguntur, communi quidem nomine *Iſles Rangees*, ſed & peculiaribus nominibus à Gallis inſigniuntur, quæ hic recenſere longum eſſet. Harum extima & ad oſtium fluminis Pemtegoüet ſita, patet in longitudinem quatuor aut quinque milliaria & dividitur à continenti anguſto freto; ad altitudinem quatuor & quadraginta graduum & XXX ſcrupul. tota conſurgit in juga, quæ inter ſe diviſa ſeptem aut octo montium ſpeciem eminus oſtentant, circa verticem nuda & meræ cautes; unde Gallis *Iſle des monts deſerts* dicitur. Littus omne à variis ſinubus & promontoriis laceratur.

Cap. XVIII.

De flumine Pemtegoüet, quod multi Norumbeguam opinantur; veterum errores notati.

QVI superioribus annis de hisce regionibus scripserunt, multa fabulati sunt de celebri oppido & flumine *Norumbegua*, barbaris *Aggancia*; quæ hodie longe secus deprehenduntur, neque verisimile est hic umquam tale quid fuisse: interea, si altitudinis quam designant & aliarum circumstantiarum ratio ineatur, haud dubium est, illos de hoc flumine locutos, quod barbaris, ut Gallis quidem placet, *Pemtegouet* dicitur, ut Anglis autem *Pennobscot*. Ostio autem illius variæ insulæ objacent, decem aut duodecim milliar. à continente in altum projectæ, ad altitudinem quatuor & quadraginta graduum: ipsum octo novemve milliaria in latitudinem patet: dextroque illius angulo Insula montium desertorum prætexitur; lævus in planiciem stratus à barbaris vulgo appellatur *Bedabedec*: intermedium spacium multæ occupant insulæ, quarum extima vaste sese attollens Gallis *Isle Haute* dicitur, flumen subituris vel maxime observanda. Flumen haud supra viginti milliaria navigiis ascendi potest, propter cataracten de quo unda præceps ruit. Haud procul ab ostio ad lævam fluminis ripam, solum in immania juga erigitur, cætera planum & fertile, multis arboribus & præsertim abietibus utrimque vestitum: nulla hic oppida, raris tantum barbarorum mapalibus accolitur, quæ è tignis contexta & arborum corticibus tecta sunt. Barbari qui hic degebant quum Champlanius flumen lustraret, de gente Estechemina se esse profitebantur: neque tamen statas sedes habere videntur, sed crebro prout aut venatio aut piscatura invitat, mutare. duobus tum Regulis parebant, quorum uni *Bessabez*, alteri *Cabahis* nomen erat, qui Champlanium satis benigne barbarico ritu exceperunt. Porro usitatum videtur hisce gentibus, non modo locum crebro mutare, sed & nomen, secundum Regulorum mutationem, à quibus utplurimum nomen genti mutuare solent: Atque hinc fit, scriptores pro temporum discrepantia in gentium nominibus prodendis plurimũ inter se dissentire: Anglorum enim præfectus *Joannes Smithus*, in huius fluminis descriptione, Bessabeos nominat (à Reguli Bessabez haud dubio nomine) & Tarantinos de quibus apud Gallos altum silentium. Cæterum hujus flu. accolæ, habitu corporis, cæterisque moribus & institutis, nihil ab aliis barbaris, de quibus jam egimus, differunt: ut mirum videri possit unde superioris seculi scriptoribus in mentem venerit tam magnifica de urbe Norumbegua referre.

A *Pemtegouet* ad *Quinnibequin* numerantur versus occasum milliaria quinque & viginti; toto hoc intervallo multæ insulæ objacent continenti, & medio fere amplissimus se pandit sinus, in multos canales & insulas divisus: è regione autem ostii fluminis Quinnibequi, jacet insula leniter convexa, atque ob id Gallis *la Tortue* id est Testudo: inter hanc & Continentem cæcæ rupes & vada intersunt, ubi fluctus mirum in modum fervent. In ipso ostio flu. binæ utrimque insulæ, plures in interiori alveo ripis adjacent, non sine discrimine propter frequentia vada & cautes, rapidumque cursum, navigiis ascenditur: solum quod utrimque lambit effætum & crebris rupibus asperum, non nisi pumilas quercus fert, rara habet pascua, aut arva sementi faciendæ idonea.

B. S. Luc.

Fl. Quinnibequi.

Barbari qui hoc flumen accolunt, habitu & moribus à cæteris nihil differunt, piscibus, quos flumen abunde subministrat, & ferina vitam tolerant, terram se colere & sementem facere, sicuti alii qui magis ad austrum degunt, jam olim desuevisse narrant, ob hostium vastationes, qui segetes illorum corrumpebant: descendit autem flumen è mediterraneis & ab aquilone, primo exile, mox aliis rivulis & amnibus acceptis auctius, per varios anfractus, interque insulas modo placidum, modo pernix devolvitur. Angli alio nomine *Sagadahoc* appellant, ut sequenti libro dicemus; hic nobis propositum N. Franciæ descriptionem ex Francorum potissimum observationibus contexere.

Sagadahoc.

Cap. XIX.

Flumen Chouacoët, habitus & mores Almouchiquoſiorum.

A Flumine Quinnibequi quatuor milliar. verſus auſtrum (flectit enim ſe ora in hunc modum) littus legentibus obvius fit Sinus, qui permultas inſulas ſuo complectitur gremio, & ad continentem altiſſima montium conſpiciuntur juga: hinc octo milliar. provectis, flumen *Chouacoët* ſeſe aperit, tribus & quadraginta gradibus & XLV ſcrupul. ab Æquatore; cum aliquot inſulis in ipſis faucibus; quarum unam à vinearum multitudine, Galli quidem inſulam *Bacchi*, noſtrates vero Wijngaerden Eylandt vocant. Hæc duorum milliarium intervallo à continenti dirimitur, pulcherrimis quercubus & nucibus peramœna, arviſq; & ſatis valde opportuna. Flumen quâ exit, ſatis exile eſt, neque ſupra duas orgyas, ubi mare vel maxime implevit, altum, interius vero tres quatuorve; piſcoſum admodum: Solum ſecundum illius ripas uberrimum, paſcuis lætum & ingentibus abjetibus, fagis, ulmis peramœne veſtitum.

Barbari qui hic degunt ab aliis N. Franciæ indigenis, lingua & moribus multum diſcrepantes, *Almouchiquoſy*, ut Champlanius ſcribit, appellantur. Capitis cæſariem à fronte ad ſummum verticem abradunt, in occipitio eandem alunt & in nodos adſtrictam variis plumis ornant; faciem rubrica aut nigro colore illinunt; bene compoſitis membris ſine ulla deformitate: arma ipſis ſunt lanceæ, clavæ, arcus ſagittæque quas ferri inopia, monſtroſi piſcis *Signoc* cruſtacea cauda aſperant. Hi agros colunt, ſecus quam reliqui barbari qui ad orientem ab ipſis degunt, & maizii ſementem faciunt, & phaſeolorum variis & elegantiſſimis coloribus diſtinctorum, quos eo ordine terræ mandant ut mayzii culmi pro perticis ipſis ſint: Sata ſua & vepretis circumſepiunt & ſtudioſe purgant: ſerunt Majo, metunt Septembri. Iuglandes hic multæ, ſed noſtris minores; vites infinitæ, è quarum uvis menſe Iulio ſe optimum omphacium expreſſiſſe teſtantur Galli. Etiam cucurbitas & ſimiles fructus ſerunt, Tabacum denique. Fixas ſedes habent nec facile locum ut cæteri barbari, mutant, tuguria ſua quercinis corticibus tegunt & craſſis tignis in orbem communiunt adverſus hoſtiles impetus.

Quoniam jam monſtroſi hujus piſcis mentio incidit, qui toti huic mari perſamiliaris & frequens eſt, non abs re fuerit illum hic deſcribere: & primum iconem illius convexa & concava parte ſatis accurate expreſſam apponere.



Piſcis ergo hic *Signoc* vel *Siguenoc* barbaris, noſtratibus *Araneus Marinus* è Teſtaceorum eſt genere, duabus duriſſimis teſtis deſuper tectus, quarum anterior patellæ inſtar convexa, admodum craſſa, ſi non duplicata, circa frontem orbicularis & elegantiſſimè conformata, qua alteri conjungitur ſemilunæ in modum exciſa: exteriori latere tuberculis quibuſdam ſeu brevibus & obtuſis aculeis, diſtinctis ordinibus, aſperatur; poſterior teſta alterâ exilior, rumbiformis & utrimque dentata; adhæc foraminulis quibuſdam pulchro ordine variegatur: cauda item teſtacea oblonga & reliquum corpus pene longitudine excedens, trigona & à ſui medio ad cuſpidem uſque aculeis veluti ſerrata & aſpera. In convexa prioris patellæ parte fere circa medium duo illi ſunt oculi, ſatis conſpicui dum vita fungitur, ubi expiravit contractiores & cornea membrana obducti; plura crura habet inſtar Cancri & quidem primo octo breviora,

breviora, deinde bina oblongiora, & alia rursus bina breviuscula repanda, neque chelis armata, sed ossiculo obtuso veluti remigio instructa quibus natare creditur; duas præterea circa os exiguas admodum chelas, quibus mandit: sub posteriore crusta vesiculæ aliquot sibi invicem super impositæ, quæ haud secus inflantur quam ranarum buccæ solent. Littora & vada amant & in æstuariis potissimum capiuntur, varia mole; sunt enim non pauci quorum cauda palmum excedat: minor autem erat quem hic expressimus, unde factum ut omnes notæ quas descripsimus hic non tam evidenter appareant.

Fluminis ostio adjacet exigua insula arci extruendæ opportuna, ad quasvis naves aditu fluminis arcendas. Porro duo aut tria milliar. ab hoc flumine versus Eurum Promontorium jacet, & pone illud in recessu portus inter aliquot insulas, à quibus & nomen meruit; distat ab æquatore tres & quadraginta gradus & XXV. scrupul. Inde rursus prominens ora *Cap aux Isles* Gallis, id est promontorium Insularum facit: huic quippe aliquot nemorosæ insulæ adjacent, angusto freto à continente divisæ. Solum continentis frumenti & pabuli ferax; multa ibi arva barbarâ industriâ culta & arboribus grata varietate distincta. Barbari qui hic incolunt monoxulis lembis utuntur; cæterum habitu & moribus ab *Almouchiquosiis* nihil aut parum differunt, idioma ipsorum variat.

Vltra hoc promontorium pulcherrimus sinus se aperit, peridoneum navibus portum præbens, unde & formosus Gallis appellatur; distat ab æquatore tres & quadraginta gradus. multi barbari juxta agunt & uberrima arva colunt: præterea torrentes aliquot, arva irrigantes, descendunt in hunc sinum. Octo à promontorio Insularum milliar. versus austrum, declive S. Ludovici promontorium in altum educitur, ad altitudinem duorum & quadraginta grad. & XLV scrupul. à quo versus septentriones sinus jacet, multis barbarorum tuguriis & arvis undiquaque cinctus, in quem mediocris amnis, è mediterraneis descendens, egreditur, quem Galli *Riviere du Gaz*, nostri ab arenis de *Sand Rieviere* appellant: *Champlanius* ad lacum Yroquosiorum pertingere suspicatur & fortassis ex illo effluere. Ab hoc promontorio ora paulum retrocedit & cubiti instar (multis sinibus & recessibus prius factis) reflectitur ad Promontorium quod Galli *Cap Blanc*, Angli *Cab Cod*, nostrates Staeten-hoeck, id est, D. D. Ordinum cornu vocant: de quo plura suo loco dicentur. In ipso littorum reflexu importuosus sinus est, ideoque à Gallis *Malebarre* dictus, in amplissimo recessu qui tria quatuorve milliaria patet, multis barbarorum mapalibus undiquaque cinctus, cum pulcherrimis arvis & satis, atque exili quidem amne sed potari pulcherrimo: ipse recessus ob frequentia passim vada mirum in modum æstuat ac fervet: ambiunt præterea sylvæ & luci proceris quercubus & beneolentibus cedris opacæ: Tabacum diligenter colunt accolæ: mapalia ipsorum rotunda sunt & storeis in ambitu operta, in medio focus, & circa fastigium foramen ad fumum emittendum. Hactenus ora N. Franciæ à Gallis anno cIↃIↃCV accuratè lustrata pertinet.

Beauport.

lib. III.

CAP. XX.

Coloniæ Gallorum ad magnum flumen Canadense.

DESCRIPTIONE regionum N. Franciæ absoluta, de Coloniis Gallorum & illorum gestis in hac septentrionalis Americæ parte, pauca adjungenda. *Iacobus Quarterius* anno cIↃIↃ XXXIV à Francisco I. Franc. R. cum duabus navibus ad has terras missus, quum mense Aprili è Gallia solvisset, lustrato primum littore *Terræ Novæ*, in Fretum S. Laurentii penetravit, illoque in gyrum circumnavigato, insulaque *Assumtionis* & magni fluminis ostio, inventis, in Galliam sub exitum Septembris rediit.

Secundam deinde expeditionem, mense Majo anni cIↃIↃ XXXV suscipiens, magnum flumen Canadense ascendit & minoribus navigiis ad *Hochelagam* penetravit, & Gallorum coloniam apud portum S. Crucis collocans, ibidem hibernavit. Atque hic incognitus quidem tunc, nunc autem notissimus scorbuti morbus, colonos tantopere afflixit, ut multi misere perirent, reliqui autem decocto frondium arboris cujusdam quam barbari *Anneddan* appellabant, sanitati restituti: interim variæ inter ipsum & barbaros

1535.

barbaros ſimultates eo uſque exarſerunt, ut Regulum ipſorum Donaconam ex inſidiis captum & in naves impoſitum, ſecum in Galliam cum aliis nonnullis captivum abducere conſultum judicaret: Quare erecta prius lignea cruce, & Regni Galliæ inſignibus appenſis cum hac inſcriptione, FRANCISCVS PRIMVS DEI GRATIA
1536. FRANCORVM REX REGNAT, ſub initium Iulii anno cIↄ Iↄ XXXVI in Galliam eſt reverſus. Intermiſſam de hinc navigationem, anno demum cIↄ Iↄ XL, majore mo-
1540. limine Rex redintegravit, & pleriſque barbarorum illorum jam defunctis, *Ioannem* quidem *Franciſcum D. de Roberval* cum ampliſſima vice regentis poteſtate; *Quarterium* autem ſupremum Nauclerum ad provincias Canadæ & Hochelagæ ablegavit. *Quarterius* menſe Maio cum quinque navibus è Gallia ſoluens, Auguſto demum appulit ad portum *S. Crucis*, quem quum ſuperioribus annis ſatis incommodum eſſet expertus, duabus navibus in Galliam remiſſis, cum reliquis tribus flumen quatuor mil-
1542. liar. aſcendit & idoneum locum nactus, caſtellum communivit *Charlesbourgh Royal*, ubi cum ſuis hibernavit. Verum quum *Robervallius* non ante annum cIↄIↄ XLII cum tribus navibus ſoluiſſet, Quarterium jam redeuntem cum ſuis navibus, juxta ſinum Conceptionis ad orientalem Terræ novæ plagam obvium habuit: quem quum à reditu in Galliam dimovere non poſſet (negabat quippe Quarterius barbarorum inſolentiam à tam paucis compeſci poſſe) progredi certus, & flumen Canadenſe invectus, quatuor ſupra Inſulam Aurelianenſem leucas aſcendit menſe Iulio: ubi Caſtellum *France Roy* condidit, ſeptem & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Arctum, ut *Ioannes* Alfonſus illius nauclerus prodidit. Atque ita aliquot annis hic perſtitit, variaſque expeditiones ſuſcepit, fluviumque *Sagnenay* luſtrare eſt aggreſſus. Quo anno in Galliam redierit, non traditur: ſed à Rege, ſumtuum ſine ullo aut ad modum levi emolumento, pertæſo, eſſe revocatum ſcribit *Eſcarbotus*.

Tentatum dein ſimile quid, anno cIↄIↄXCVIII, à Marchione *de la Roche*, ſed
cap. IV. infelici eventu, nam quum aliquot ſuorum in Inſula *de la ſable* pene deſtituiſſet (quos poſtea inde reductos ſupra monuimus) nihil præterea memoria dignum geſſit.

CAP. XXI.

Coloniæ Gallorum in Auſtralem Novæ Franciæ partem deductæ.

POST Colonias jam aliquoties in ſeptentrionales N. Franciæ regiones fruſtra deductas, nihil amplius ſuccedentibus annis à Gallis in illis partibus tentatum fuit, donec demum anno cIↄIↄCIII *Petrus de Gua* Dominus *de Monts*, titulum viceregentis à Rege impetravit, in omnibus N. Franciæ provinciis, quæ inter quadrageſimum & quadrageſimum ſextum gradum latitudinis ſeptentrionalis continentur: & ampliſſimo diplomate ipſi ſoli conceſſum fuit Caſtorum & aliarum ferarum, pelles commutare, in provincia *Cadiæ*, *inſula Britonum*, *finibus Sante Claræ & de chaleur*, *Iſle Percee*, *Gachepe*, *Chichedec*, *Meſamichi*, *Leſquemin*, *Tadouſac* & ad utramque fluminis Canadenſis ripam. Quibus impetratis & centum viginti agri-
1604. colis conductis, ſoluit è Gallia VII Aprilis anno cIↄ Iↄ CIV, & proſpera navigatione uſus, ad *portum Ovium* provinciæ Cadiæ, primum applicuit & ſuos in continentem expoſuit: verum conſilio mox mutato, ad Inſulam *S. Crucis* ſe contulit in faucibus flu. *Eſtechеminorum*. Hîc quum prima hyeme, è ſeptuaginta novem colonis, triginta quinque variis morbis interiiſſent, & locus ob intenſum frigus Gallicis corporibus
1605. incommodior videretur, anno cIↄIↄCV, menſe Iunio, novo ſupplemento è Gallia accepto (quum varia ante loca, atque omnem omnino oram uſque ad portum Malebarre luſtraſſet) conſultius ipſi viſum coloniam ad *portum Regalem* traducere; & quum triginta ſuorum cum idoneo commeatu hic collocaſſet, in Galliam transfretavit.

1606. De hinc anno cIↄ Iↄ CVI, Dominus *de Poutrincourt* eodem curſum inſtituens, & auſtrale Cadiæ littus legens, colonos à Montano in portu Regali deſtitutos, obvios habuit reditum in Galliam meditantes, & haud invitos ad Coloniam reduxit. Hyems illo anno multo clementior fuit quam ſuperioribus, minuſque quam ante ſcorbuto laboratum. Primo vere omnis ora ad portum uſque *Malebarre* & ultra ſtudioſe ab ipſis obſervata, ſub hyemem ad Coloniam redierunt. In gallia interim anno cIↄIↄCVII, diplo-

diplomate antiquato, & commercio pellium omnibus promiscue prostituto, *Mauranus* impensis ferendis impar suos è Colonia Regali in Galliam reducere fuit coactus.

Poutrincourtius vero quum majori molimine, anno cIↄ Iↄ cx, novos colonos ad 1610.
portum Regalem deduxisset & ædificia omnia integra reperisset, tectis solummodo collapsis, ad agros colendos & sementem faciendam primo animum adjecit; deinde multos barbarorum, licet leviter admodum principiis religionis Christianæ edoctos baptizari curat; & inter primos principem illorum *Menbertonum* jam centesimum ut ferebant, annum ætatis egressum: quem Regis Galliæ nomine *Henricum* nominavit. His actis, *Poutrincourtius* filium suum sub initium autumni in Franciam remisit; Qui quum Reginæ viduæ (nam Rex paulo ante inmani scelere trucidatus erat) singula prout in N. Francia gesta essent, ordine edisseruisset, Jesuitæ qui in aula degebant, inque illa plurimum poterant, obnixe à Regina contenderunt, ut quidam è suo ordine in N. Franciam ablegarentur, cum pensione annua duarum millium librarum, id sibi à Rege paulo ante promissum arguentes; & quum illud facile impetrassent, duos è suis elegerunt Petrum Byardum & Edmundum Masseum, qui illa legatione fungerentur, eosque Dieppam miserunt, ubi navis à duobus mercatoribus, qui cum Poutrincourtio societatem inierant, parata in anchoris stabat: verum quum hisce mercatoribus innotuisset, Jesuitas hosce ad hoc venisse ut navem suam conscenderent, acriter se opponere cœperunt, causati parricidium Regis nimis alte adhuc animis suis inhærere, neque se induci posse ut fortunas suas periclitarentur in colonia alenda, quæ in Hispani potestate quodammodo futura esset; se cujusvis alterius ordinis religiosos lubenter vecturos; Jesuitas vero nequaquam, nisi forte Reginæ placeret omnem sentinam simul exhaurire & universum ordinem simul in N Franciam amandare; denique petere se, si Jesuitas hosce mittere omnino constituisset, sumtus in navem factos refunderet. Quum autem nullis rationibus ab hac sententia dimoverentur, consultum Reginæ visum ut duobus coronatorum millibus navem à mercatoribus redimerent. Jesuitæ itaque magna pecuniæ summa in hunc usum ab amicis & obnoxiis impetrata, mercatores absolverunt, & cum Poutrincourtii filio societatem certis conditionibus inierunt: Et Januario demum anni cIↄ Iↄ cxi sol- 1611.
ventes, ipso Pentecostes festo ad Portum Regalem applicuerunt. Hic jam Jesuitæ ingenio suo usi, omnibus negotiis sese immiscere, etiam extra vocationis & muneris sui limites, & in barbarorum præsertim conversione tam imprudenter agere cœperunt, ut non levis discordia inter Poutrincourtium atque ipsos oriretur: quo in Galliam remeante ut Reginam omnia plenius coram edoceret, filius in illius præfecturam successit, cui longe pejus cum Jesuitis convenit. Pater in Galliam reversus, quum antecedentibus damnis pene exhaustus, ad novos sumtus faciendos minime sufficeret, à Jesuitis persuadetur ut Marchionissam *de Guercevville* potentem fœminam & societati supra modum addictam in partem admitteret: societate facta, *Gilbertus du Thet* ejusdem ordinis ab illa quantocius in N. Franciam mittitur, Poutrincourtio in Gallia remanente. Hic quum ad coloniam applicuisset cum sodalibus suis, tantam simultatem cum præfecto suscepit, ut ipsum excommunicaret, totique coloniæ sacrorum usum interdiceret; reditum tamen paulo post in gratiam & Gilbertus in Franciam remissus; ille prospera navigatione usus, nihil non movit, *Guercevvilliæ* præsertim opera, ut Poutrincourtium plane excluderet, adeoque res illius conturbavit ut subsidium coloniæ submitti tempestive non posset & coloni illam hyemem in summa commeatuum inopia misere traducerent. Jesuitæ autem, impetratis à Regina quidem quatuor tentoriis regalibus, largoque belli apparatu, à privatis vero variis donis, mense Martio anni cIↄ Iↄ cxiii novam expeditionem in N. Franciam 1613.
susceperunt. Quumque in colonia portus Regalis neminem præter suos socios & duos alios offendissent, illis assumtis, cursum ad fluvium Pemtagouet, ubi sedem figere destinaverant, flexerunt: Commodum ibi applicuerant, quum acriter cum accolis contendere cœperunt, quod ipsis in exitium vertit. Angli tum forte cum una navi, sub præfecto *Argallo*, ex Virginia ad hanc oram lustrandam venerant, id barbari sibi opportunum rati, præfectum per nuntios de Jesuitarum in suas terras adventu certiorem faciunt, qui nihil cunctatus illico cum suis advolat. Gilbertus du Thet inopinato illius adventu territus suos ad arma vocat & majorum tormentorum ictibus Anglos

Escarbotus l. 5.

Anglos submovere conantur, verum illi tanto impetu in Gallorum navem incubuerunt, ut facile illa potirentur, Gilberto & aliis tribus in ipso conflictu occisis & paucis graviter sauciatis: reliqui duo Jesuitæ cum multis aliis capti, pauci scaphæ beneficio se subduxerunt. Argallus primo navem cum captivis in Virginiam abducit, & denuo ad fluvium hunc reversus, munimentum à Gallis inchoatum funditus evertit, & cruci quam erexerant, columnam cum insignibus Angliæ substituit. In insula indem S. Crucis Gallorum opera subvertit & ad Portum regalem delatus, quum coloniam vacuam reperisset, Poutrincourtio juniore tum absente, omnia ædificia demolitur, & locum in solitudinem redegit. Quod quum Poutrincourtius anno
1614. cIↃ IↃ cxiv ad hunc portum appellens deprehendisset, [illegible] & damna ab Anglis accepta temeritati Jesuitarum imputans, in Galliam revertitur, ubi paulo post Regi suo militans occubuit. Atque hæc quidem à Gallis in Australi N. Franciæ parte gesta.

Cap. XXII.

Narratio eorum quæ à Gallis in Septentrionalibus N. Franciæ regionibus gesta sunt.

M*Ontanus* marchio cujus superiore capite meminimus, omissa australi N Franciæ parte jam ab anno cIↃ IↃ cviii ad Septentrionalem animum converterat, itaque impetrato à Rege privilegio *Champlenium* cum vicaria potestate ad magnum flumen Canadense mittit; hic quum primo portum Tadoussac adiisset, & S. Malensium navibus ibidem inventis omni cum barbaris commercio interdixisset, adverso flumine ad promontorium *Quebec* ascendit, & locum habitationi commodum nactus, castellum fossa valloque communit, ad altitudinem sex & quadraginta graduum & quadraginta scrupulorum. Triticum initio Octobris, secale medio satum, vites sub exitum dispositæ. Scorbuti lues mense Februario decem & octo colonos afflixit, quorum decem interierunt, uti alii quinque è dysenteria: Solum altis nivibus tectum fuit ad Calend. Apriles, nivibus tum primum liquescentibus. Quumque jam de viginti octo, qui hic hybernaverant, tantum octo, eique fere ægri, superessent, mense Junio anni cIↃ IↃ cix è Gallia opportune supervenit supplementum. Champlenius hoc accepto, cum Ocharaguinis atque Algoumequinis, expeditionem suscipit in Yroquoios, & superato cataracte penetrat in eorundem Lacum, multisque barbarorum cæsis & paucis captis incolumis cum suis Quebecum revertitur, & relicto ibidem Chavino, qui ipso absente coloniæ præesset, in Galliam.
1610. Anno dein cIↃ IↃ cx rediens, quum colonos omnes incolumes & sanos reperisset, denuo cum barbaris confœderatis in Yroquoios movet, & magna strage edita, multisque in miseram captivitatem ab inhumanis barbaris abductis, ad coloniam primo, & mox, tantum septendecim ibidem relictis, in Galliam remeat. At anno
1611. cIↃ IↃ cxi jam tertio in hanc N. Franciæ partem redux, loco coloniæ collocandæ idoneo juxta magnum *S. Ludovici* cataracten designato, nondum tamen colonis eo deductis, reditum in Galliam maturavit. Nam quum ex variis Galliæ partibus naves promiscue, commutandarum pellium causa, magnum [illegible] allicerent, non modo ipse nullum emolumentum ex hisce commerciis percipere poterat, sed & singuli grave damnum patiebantur. *Champlenius* dispendio præveniendum ratus, Regem permovit ut Comitem Suessionensem primum, mox & Principem Condæum hisce expeditionibus Patronum daret, ipsum vero illius vicarium constitueret. Qua dignitate auctus quartam navigationem in novam Franciam suscepit mense Aprili anno
1613. cIↃ IↃ cxiii & prospera navigatione die vii May Quebecum venit, & colonos suos incolumes reperit [illegible] expeditionem in mediterranea suscipit, mendaciis cujusdam *Nicolai de Vignau* [illegible] temere fidem adhibens, qui [illegible] à barbaris ad conspectum [illegible] deductum constanter affirmabat, donec [illegible] mendacii convinceretur, à qua [illegible] ad coloniam [illegible] & in Galliam paulo post [illegible] expedi-
1615. tionem suscepit anno cIↃ IↃ cxv [illegible] religiosos ex ordine Recollectorum, ut barbaros ad religionem Christianam amplectendam [illegible]

[illegible] May

xxv May ventum Tadousac, atque inde Quebecum & denique ad magnum Cataracten S. Ludovici, ubi multi barbari à variis provinciis convenerant. Eodem anno & expeditio in Yroquosios suscepta, cujus hic exitus fuit, ut uno hostium pago aliquandiu frustra expugnato, Champlanius duo vulnera acciperet & re infecta non sine magno discrimine ad suos reverteretur demum anno cIↄ Iↄ cxvi. mense Junio jam exeunte: & in Galliam mense Septembri. Postilla jam sextò è Gallia soluit mense Mayo, & Tadousacum tenuit mense Junio, & sub finem Augusti rediit in Galliam. Hactenus res à Gallis in septentrionalibus N. Franciæ regionibus gestas, ex commentariis Champlanii retuli; quid porro ibidem actum, aut quid colonia hac factum sit, nondum potui indagare; nisi quod satis constet, hodieque illa loca à Gallis commerciorum gratia frequentari.

1616.

Cap. XXIII.

De Nova Scotia è Diplomate Regis Magnæ Britanniæ VVilhelmo Alexandro Equiti indulto.

Antequam huic libro finem imponam, nequaquam silentio præterire possum, bonam Novæ Franciæ partem, quam supra *Cadiam* nominavimus, anno cIↄ Iↄ cxxi à Iacobo Magnæ Britanniæ Rege, titulo *Novæ Scotiæ*, singulari diplomate D. Wilhelmo Alexandro Equiti concessam, quod post præfationem ita se habet.

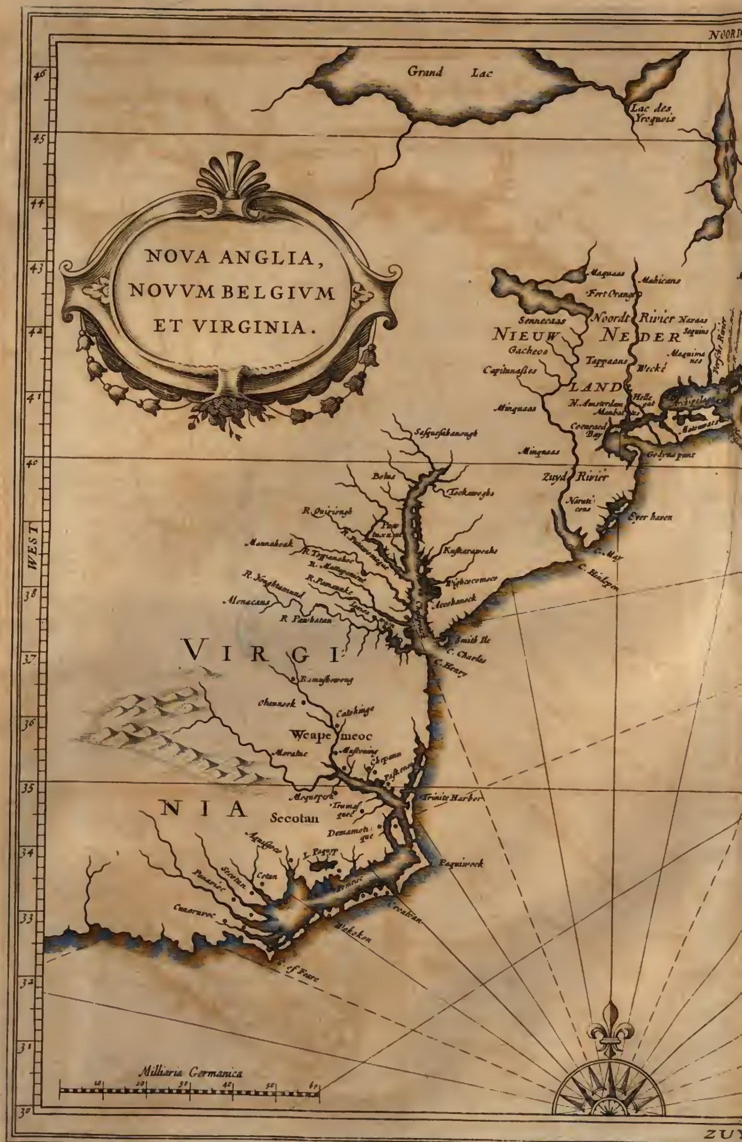
Dedimus, concessimus & disposuimus, tenoreque præsentis chartæ, damus, concedimus & disponimus præfato D. Wilhelmo Alexandro, hæredibus suis vel assignatis quibuscunque, hæreditario omnes & singulas terras Continentis ac insulas situatas ac jacentes in America intra caput seu Promontorium communiter *Cap de Sable* appellatum, iacens prope latitudinem quadraginta trium graduum aut circa ab Æquinoctiali linea versus septentrionem; à quo promontorio secus littus maris tendentis ad Occidentem, ad stationem navium S. Mariæ (vulgo *Sainčte Maryes Baye*) & deinceps versus septentrionem per directam lineam, introitum sive ostium magnæ illius stationis navium trajicientem, quæ excurrit in terræ Orientem plagam inter regiones Suriguorum & Echeminorum (vulgo *Souriquois & Etechemins*) ad fluvium vulgo *Sanctæ Crucis* appellatum: & ad scaturiginem remotissimam sive fontem ex Occidentali parte ejusdem, qui se primum prædicto flumini immiscet; unde per imaginariam directam lineam, quæ pergere per terram seu currere versus septentrionem concipietur, ad proximam navium stationem, fluvium vel scaturiginem in magno fluvio de Canada sese exonerantem: Et ab eo pergendo versus Orientem per maris oras littorales ejusdem fluvii de Canada, ad fluvium, stationem navium, portum aut littus communiter nomine de *Gachepe & Gaspe* notum & appellatum, & deinceps versus Euronotum ad insulas *Baculaos* vel *Cap Breton* vocatas, relinquendo easdem insulas à dextra & voraginem dicti magni fluvii de Canada sive magnæ stationis navium, & terras *de New-found-land* cum insulis ad easdem terras pertinentibus à sinistra, & deinceps ad Caput seu Promontorium de *Cap Briton* prædictum, iacens prope latitudinem quadraginta quinque graduum aut eo circa: & à dicto promontorio de *Cap Briton* versus meridiem & Occidentem ad prædictum *Cap de Sable*; ubi incipit perambulatio includenda & comprehendenda intra prædictas maris oras littorales & earum circumferentias à mari ad omnes terras Continentis, cum fluminibus, torrentibus, sinubus, littoribus, insulis & maribus adjacentibus prope infra sex leucas ad aliquam earundem partem, ex Occidentali, boreali vel orientali partibus orarum littoralium & præcinctum earumdem: Et ab Euronotho (ut jacet *Cap Briton*) & ex australi parte ejusdem ubi est *Cap de Sable* omnia maria ac insulas versus meridiem intra quadraginta leucas dictarum orarum littoralium earundem, magnam insulam vulgariter appellatam *Isle de Sable vel Sablon* includendo, jacentem versus Carban vulgo *Sout Southeast* circa triginta leucas à dicto *Cap Briton* in mari, & existentem in latitudine quadraginta quatuor graduum aut eo circa.

circa. Quæ quidem terræ prædictæ omni tempore affuturo nomine *Novæ Scotiæ* in America gaudebunt. Quas etiam præfatas D. Wilhelmus in partes & portiones sicut ei visum fuerit, dividet, eisdemque nomina pro beneplacito imponet. Una cum omnibus fodinis tam regalibus auri & argenti, quam aliis fodinis ferri, plumbi, cupri, stanni, æris, &c.

Hactenus ipsius diplomatis verba, prout concepta erant, fideliter expressimus,
quibus limites *Novæ Scotiæ* in America comprehenduntur. *D. Wilhelmus Alexan-*
1622. *der* statim anno cIↃ IↃ C XXII navem misit cum aliquot colonis ad locum habitatio-
ni idoneum pervestigandum; qui paulo serius profecti, in Terræ novæ portu vulgo
S. Iehans port, hybernarunt & anno demum cIↃ IↃ CXXIII, australe hujus insulæ la-
tus prætervecti primo portum subierunt, Gallis jam ante *Port au Mouton* appellatum,
1623. ipsi *S. Lukas baye* dixerunt; deinde duas leucas provecti alterum, quem *Iolly port* ap-
pellarunt; denique ad portum nigrum, duodecim ab hoc leucis, profecti, vela verte-
runt & primum ad Terram novam, deinde in Angliam remearunt. Quid post illa
in illis partibus gestum sit, mihi non constat: nisi quod nomina harum provinciarum
à *Wilhelmo Alexandro* mutata inveni, in tabula Geographica nuper in Anglia excu-
sa, in qua Peninsula Cadia, *Nova Calidonia*, septentrionalis pars, qua *Gaspé* spectat,
Nova Alexandria nominatur, atque alia loca ad eundem modum novis nominibus
insigniuntur. Hactenus de Nova Francia.







NOVA ANGLIA,
NOVVM BELGIVM
ET VIRGINIA.
Grand Lac
Lac des Yroquois
NIEUW NEDER LAND
Noordt Rivier
Zuyd Rivier
VIRGINIA
Secotan
Weapemeoc
Milliaria Germanica
WEST


NOORD
NOVA FRANCIÆ PARS
Norembegua
CADIE
N. SCOTIA
Baye Francoise
NIEUW ENGELAND
Plymouth
Malebarre
La Bermuda
Bermuda majori mole expressa.
OOST
ZUYD


BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. III NAPOLI



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER TERTIUS.

VIRGINIA.

INTRODUCTIO.

NOVÆ FRANCIÆ *quam superiori libro absolvimus, contermina est Americæ Septentrionalis pars, intra trigesimum quartum & quadragesimum quartum gradum Septentrionalis latitudinis conclusa: versus ortum Magno Oceano, versus Austrum Floridæ provinciis, versus Arctum Nova Francia terminata, longis & incertis spaciis in occidentem patens & adhuc leviter intra continentem cognita; quam Angli vulgo communi nomine* Virginiam *appellant: Superiori autem seculo* Virginia *longe angustioribus terminis continebatur, quippe illam tantum regionem complectens, quæ Floridæ proxima eamque immediate contingens, à fortissimo Equite* Walthero Ralego, *anno* cIↄ Iↄ LXXXIV *& aliquot subsequentibus primum adiri & ab Anglis, aliquot coloniis eo deductis, coli cœpit, & paulo post iterum fuit deserta: Verum quum anno* cIↄ Iↄ CVI *post privilegium à Magnæ Britanniæ Rege certæ Nobilium & mercatorum Societati, indulto; novæ expeditiones in Septentrionaliorem hujus Continentis partem fuissent susceptæ, ad latitudinem nempe septem & triginta graduum & paulum ultra, tota hæc regio quæ à trigesimo tertio aut quarto gradu ad trigesimum octovum secus mare porrigitur,* Virginiæ *quoque nomine cœpit celebrari. Reliquum Continentis ad limites Novæ Franciæ usque, Primum qua Virginiæ huic contiguum est & jam ab aliquot annis a Belgis nostris lustratum fuit & sub auspiciis Illustr. & Præpotentum D. D. Ordinum confœderati Belgii etiam habitatum,* Novum Belgium *jam vocamus; Dein qua Novam Franciam propius contingit & ab una atque altera Anglorum colonia fuit occupatum,* Nova Anglia *admodum nuper cœpit appellari. Hisce itaque nominibus in hac nostra descriptione utemur; initium autem faciemus a* Nova Anglia, *utpote Novæ Franciæ ad Arctum proxima; de hac quidem jam multa superiori libro è Gallorum (qui non exiguam illius partem sui juris esse autumant) observationibus commemoravimus; sed hic jam Anglorum ductum sequemur & præsertim* Joannis Smithi, *qui ante paucos annos commentarium suum de* Nova Anglia *suo idiomate dedit in lucem; verum ne quicquam hic consulto præterisse videamur; in ipso limine* Ioannis Verazzani *Florentini navigationem præmittemus, qui auspiciis atque impensis Francorum Regis, inter primos aut forte primus has oras lustravit.*

Cap. I.

Navigatio Joannis Verazzani *ad Continentem Americæ Septentrionalis.*



RANCISCVS I Franc. Rex, proſperis Hiſpanorum ad Inſulas & Americæ continentem expeditionibus, permotus, Joannem Verazzanum Florentinum, cum una navi, qua quinquaginta navales ſocii vehebantur, ad Septentrionalis Americæ partes luſtrandas ablegat. Is anno cIɔ Iɔ XXIV menſe Ianuario ab Inſulis Canariis ſolvens & primo curſum recta in occidenrem dirigens, aura ab oriente proſperè afflante, viginti quinque dierum ſpacio, circiter quingentas leucas enavigavit; horrenda dein tempeſtas illum ſupra modum afflixit; qua remittente, curſum nonnihil verſus Septentrionem flexit & poſt totidem dierum navigationem, novas conſpexit terras, ad latitudinem triginta quatuor graduum ab æquatore verſus Arctum, littoribus inter Auſtrum & Septentriones productis. Solum juxta littora planum erat & pelago pene æquale; itaque nullum portum & ipſam oram ventis expoſitam conſpicatus, aliquot leucas primò verſus Auſtrum, deinde & verſus Arctum littora legit, ut portum inveſtigaret; quumque in eo fruſtra fuiſſet, in patenti mari anchoras figere & ſcapham exponere juſſit: Interim barbari, rei novitate perculſi, magno numero ad littus accurrere, & Gallis appropinquantibus, nunc fuga ſe ſubducere, nunc admirabundi retroſpicere, tandem ſecuritate promiſſa, paulum confirmati gradum ſiſtunt & advenas humaniter excipiunt. Pudenda exigua pelle tecti, cætera nudi agebant, colore ſubfuſco, nigris capillis, artubus bene compoſitis & ſine ulla inſigni deformitate. Littus arenoſum in modicos tumulos aſſurgebat, regio ipſa mediocriter alta & proceris arboribus undiquaque veſtita erat: venti æſtate potiſſimum ab occidente aut Coro flantes: ſudum cœlum; raræ admodum pluviæ. Sublatis deinde anchoris, oræ ductum ſecutus, primo ad ortum curſum dirigit, mox littoribus retrocedentibus, verſus Septentrionem: atque hic rurſus exſcenſione facta, ſolum longe amœnius deprehendit, viteſque paſſim ad faſtigia arborum ſcandentes, & haud dubio frugiferas, ſi cultura accederet: barbaros prioribus omnino ſimiles.

Centum circiter milliaria (ut ipſi viſum) ab hoc loco pulcherrimus amnis in oceanum effluebat, à quo rurſus ora quinquaginta milliaria verſus ortum convertebatur, donec ad Inſulam quandam perventum eſſet, triangulari formâ, quæ decem milliaria à continenti videbatur disjuncta, & in nemoroſa juga conſurgebat, quam *Claudiam* appellarunt. Porro quindecim ab hac milliaria provecti portum ſubjerunt ad altitudinem unius & quadraginta graduum & XL ſcrupul. cujus fauces auſtro expoſitæ, medium milliare patebant, intus lateribus utrimque recedentibus in modum freti, pene viginti milliaria ambitu ſuo capit & verſus boream ad duodecim milliaria in longitudinem porrigitur, aliquot minores inſulas arboriferas & mire delectabiles interluens. Ab accolis ſatis humaniter hic ſunt accepti: Regulus illorum cervina pelle induebatur, æs ipſis notum erat & in precio.

Hinc ora, editior multo, ad orientem flectebatur pene quinquaginta milliaria: rurſuſque verſus Arctum recedebat, ſed hîc populus vere barbarus & immanis moribus, nullis rationibus ad mutuum congreſſum aut colloquium adduci poterat: Urſorum, lutrarum & phocarum pellibus tecti, vitam piſcibus & ferina tolerare viſi, nulla frumenti notitia, nulla ſerendi cura: ipſumque ſolum illorum quæ feruntur maligne patiens, immanes ubique ſaltus & montes, & æris aliorumque metallorum haud obſcura indicia.

De hinc curſum verſus Aquilonem dirigentes, ſupra triginta inſulas, multa promontoria, plures receſſus, ampliſſimos ſinus, portuſque prætervecti, ad terram jam ante à Britonibus luſtratam & quinquageſimum latitudinis Septentrionalis gradum perve-

dum pervenerunt, & velis versis in Galliam mense Julio incolumes redierunt. Atque hæc ex ipsius *Verazzani* ad Regem litteris compendio à nobis excerpta ab hodierna littorum descriptione & gentium moribus parum discrepant: nunc ad ea quæ nuper ab Anglis, nostrisque observata sunt, veniamus.

NOVA ANGLIA.

CAP. II.

Descriptio Continentis Americæ septentrionalis quæ hodie NOVA ANGLIA *dicitur, è commentario* Ioannis Smithi.

SEptentrionalis quidem Americæ pars (inquit) quam hodie *Novam Angliam* vocamus, intra quadragesimum primum & quintum latitudinis gradum interjacet; verum de qua nunc proposui dicere, à flumine *Pennobscot* ad promontorium *Cod*, recta fere linea, septuaginta milliaria patet & ad minimum quadraginta barbarorum pagis juxta littus incolitur: viginti quinque hic portus à me lustrati, quorum nonnullos quingentorum, quosdam etiam aliquot millium navigiorum capaces puto: ducentæ aut plures insulæ Continenti objectæ sunt, quæ plures portus faciunt, quam brevi tempore à me commode lustrari potuerint. Præcipua quidem barbarorum habitatio est juxta *Pennobscot* versus septentrionem: ad austrum vero, oram secus, *Macadacut*, *Segocket*, *Pemmaquid* *Nusconcus*, *Kenæbec*, *Sagadahoc*, *Aumoughcawgen*: hic populi *Segetago*, *Pahtiuntanuck*, *Pocopassum*, *Taughtanakagnet*, *Wabiggan*, *Nassaque*, *Mashecosqueck*, *Wawrigweck*, *Moshoquen*, *Wackcogo*, *Passaranack*, degunt, & illorum confæderati *Aucocisco*, *Accominticus*, *Passataquac*, *AggoWan & Naemkek*: qui omnes perparum dialecto & moribus inter se differunt: & licet in varias provincias & peculiaria Dominia distinguantur, tamen *Bessabees* qui ad ripas fluminis *Pennobscot* degunt, ultro primas deferunt. *Mattahuntii* duas insulas incolunt, haud ultra milliare à Continenti disjunctas, & variis hortis, arvisque supra modum amœnas. supra Pemtegouet.

Massachusetorum gens longe populosior, linguâ, moribus & commerciorum usu, multum à cæteris barbaris diversa; pagos supra viginti cum suis pascuis & arvis possident; multos amnes accolunt, variosque in mediterraneis lacus, juxta quos potissimum castores & lutras venantur.

Ora quæ à *Pennobscot* ad *Sagadahoc* pertinet, in juga attollitur, multæ hic insulæ atque scopuli objacent; sylvæ frequentes largam materiem ad domorum & navium structuram subministrant; mare valde piscosum; solum uberrimum, & multis fructibus ad usum hominum comparatis, per se fætum.

Massachusetorum autem provincia soli ubertate cæteris longe præcellens, nunc in modicos colles assurgit, nunc in amœnas valles subsidet; solum arenosum nonnumquam, ubere interdum gleba & saxorum venis intercurrentibus, humano cultui mirum in modum apta, nec Devoniæ nostræ dissimilis: promittit & metalla præsertim ferri & chalybis: ausim asserere, decem aut quatuordecim milliar. spacio, quæcunq; ad naves fabricandas & easdem commeatu & mercibus onerandas necessaria sunt, abunde posse comparari. Nam qui soli ubertatem, tot arva, tot hortos; tam proceras arbores & imprimis salubre cæli temperamentum, indigenarum robur, agilitatem, & sanitatem ad animum revocaverit, haud aliter poterit judicare, quam hanc regionem cæli solique bonitate cum laudatissimis Europæ merito posse comparari. Licet enim hîc & æstas minus ferveat & hyems magis algeat, quam vulgo in Europa sub eodem clymate, non minus tamen semina & feliciter pullulant & cito adolescunt. Piscium captura hîc imprimis dives, atque ex hac prima emolumenta capienda forent. Mense Martio, Aprili, Maio & parte Junii, maxima asellorum majorum copia, Maio autem, Junio, Julio ac Augusto accipenserum, quin & halecum incredibilis multitudo juxta hæc littora capitur: quid multa; omnibus anni tempestatibus piscosum est mare. Neq; dubium est quin salinæ commode & utiliter hic fieri possent; Et è certis baccis, quas *Alkermes* vocant, præsens emolumentum à mercatoribus percipi: Earum enim libra aliquando in Anglia triginta atque etiam quadraginta solidis sterlingensibus veniit, licet nunc multo viliores sint: Castorum præterea, lutrarum, martium sive muste-

mustelarum Scythicarum, nigrarum vulpium & similium ferarum pelles, magno numero & vili à barbaris redimi: (Gallos quidem anno cIↄ Iↄ cxvi supra viginti quinque millia ejusmodi pellium è N. Francia Europæ intulisse satis constat.) Et ut harum regionum dotes semel absolvamus, aquæ fluminum limpidissimæ & potari pulcherrimæ, ut pote quæ ex petrosis montibus descendant. Solum abunde & sua sponte varias arbores, variosque fructus producit, moros imprimis, juglandes, avellanas, prunos, vites, rubos idæos, uvas crispas, fraga: è seminibus autem pepones, phaseolos, pisa & Maizium: lini quoque speciem, è quo indigenæ retia sua nectunt. Nulla denique regio plures aves aut majorem variorum quadrupedum copiam nutrit.

Cap. III.

Particularior ejusdem Continentis descriptio ex eodem.

Pennobscot. Sinus *Pennobscot*, in quem fluvius ejusdem nominis descendit, decem milliaria ab ortu in occasum, totidem ab Austro in Arctum patet; multis insulis divisus, quarum quædam decem milliaria longæ, varios sinus & portus aperiunt. versus ortum *Tarentini* incolunt, Gallorum confæderati, quibus juges inimicitiæ & bella cum *Bessabeis*, qui ex adverso degunt. Ad lævam *Meccadacut* jacet ad radices montium, quos æquor lambit, quique tam altis jugis assurgunt ut sedecim aut xviii milliarium intervallo eminus à navigantibus conspiciantur. Sinui objacet insula *Sorisco*, prægalta situ, ideoque Gallis *Isle Haute* dicta. Huic proximus est locus *Segochet*, deinde *Nusconcus*, *Pemmakid* & denique ad eandem oram amnis *Sagadahoc*; ad quem olim colonia Anglorum fuit deducta: juxta hunc *Aumukiawgeni*, *Kinnebekj* & alii barbari sedes suas atque arva habent. Fluvius hic quadraginta aut quinquaginta milliaria è Continenti descendit, ripæ utrimque arenosis tumulis & nemorosis rupibus obsessæ, præterquam ubi barbari accolunt, ibi enim solum est satis fertile & pinguis gleba.

(Margin: Meccadacut. Sorisco Insula. Segochet. Sagadahoc.)

Aucocisco. Ab hoc versus occasum provincia *Aucocisco* amplissimi sinus gremio prætenditur, multæque insulæ cum suis portubus per sinum sunt sparsæ. Haud longe hinc *Sowocotuck* ad angulum Continentis, qui latum sinum aperit, arenoso quidem littore, sed crebris insulis & cautibus illi objectis, aditu difficilem & non nisi minoribus navigiis. Quid multa? tota hæc ora à *Pennobscot* huc usque & longius à *Pennobscot* versus ortum, ejusmodi rupibus & saxosis insulis scatet ut mirum sit tam procerarum arborum feracem esse, neque quicquam hic est quod intuentes non magis deterreat, quam afficiat: tamen mare hic, si usquam, mire piscosum, & hæ insulæ tot arboribus amœnæ, tot fontibus riguæ, tam variis fructibus dites, tantaque hîc avium copia, ut non careat fide, licet littora tam aspera sint, tamen convalles & interiora Continentis fæcundissimo esse solo.

(Margin: Sowocotuck.)

Accominticus. Littus versus occasum sequentibus *Accominticus* & *Passataquak* occurrunt, modici portus & minoribus navigiis opportuni, & juxta littus fertile solum. His proxima est *Angoam*, provincia satis amœna, sed portus illius propter brevia navigantibus infidus est, & sinus ab alto mari remotior: multi hic colles modice consurgunt, qui à barbaris coluntur. Versus ortum insula objacet, duo aut tria milliaria in longitudinem patens, media sui parte pascua & lætissimi graminis ferax, reliqua nemorosa & pulcherrimis moris opaca, coloniæ deducendæ valde idonea, præsertim propter tutissimum portum. *Naimkeck* solo licet petrosiore, tamen *Angoam* non multum est inferior, incolæ deteriores.

(Margin: Angoam.)

Tragabigzanda. Paulo ulterius insigne Promontorium *Trabigzanda* vaste in altum se projicit (Champlanio *S. Ludovici*, nostris Wyngaerds hoeck,) cui tres insulæ objacent quas vulgo Turcarum capita appellant, versus septentrionem latum sinum pandens, juxtaque multi barbarorum pagi jacent, cum suis arvis, qui cum Gallis commercia exercent: ad occasum autem insulæ adjacent *Mattahuntiorum* cum suis stationibus.

Hoc promontorium prætervectis *Massachusettorum* provincia occurrit, quam hujus tractus Paradisum haud immerito dixeris, arva hîc frugum feracia pene innumera, &

littora stringentibus, vix aliud sese offert amœnius aut fœcundius: barbari frequentes & cum Gallis commercia exercere sueti; ingenio satis placido, sed si irritentur, etiam fero & indomito. Hinc ad *Accomack* navigatur, egregium portum & fertile solum, segnitie tamen gentis obscurum.

Hunc prætervectos Promontorium *Cod* accipit (Gall. *Cap Blanc*,) terræ tantum veluti cornu, in præaltos arenarum tumulos & humilibus pinorum fruticetis vestitos, assurgens; & pone ipsum portus, adversus incerta ventorum egregie tutus: Promontorium ipsum ab uno latere patenti sinu, ab altero vasto oceano cingitur, falcis messoriæ formâ: *Pawmetti* barbari promontorii cervicem, sinus gremium *Chawuni* accolunt: ora quæ grandem sinum cingit, nullis quidem brevibus aut rupibus impedita est, vadosior tamen quam ut majoribus navigiis propius adiri possit. *Champlanius* hic portum à se observatum in commentarios retulit, quem *port aux Huistres* ab ostrearum abundantia vocat, quinque milliaria ab hoc promontorio versus Africum. In interiori sinu *Nausit* Insula jacet; ad continentem provincia *Capawack*, late patens & frumenti feracissima, habitatoribus frequens, & si barbaris fides, in mediterraneis æris aliorumque metallorum venis scatens. C. Cod. Nausit Insula.

Cap. IV.

Res ab Anglis in hisce partibus gestæ ab anno cIↄ Iↄ c vi.

Anno demum cIↄIↄcvi hæc regio quam modo descripsimus, ab Anglis publica authoritate adiri cœpit: privilegio à Iacobo magnæ Britanniæ Rege certis Nobilium & mercatorum societatibus indulto, colonias in utramque continentis partem deducendi: quibus diserte cautum erat, ut centum milliaria inter utriusque societatis limites vacua relinquerentur, neque propius se mutuo contingerent. 1606

Ad septentrionaliores partes primo missus *Henricus Chalonius*, ab Hispanis fuit interceptus: & eodem pene tempore sumtu Joannis Pophami summi totius Angliæ Justitiarii, *Thomas Hamanus*; qui Chalonio subsidio missus ad flumen *Sagadahoc*, quum ipsum non invenisset, oram lustrasse contentus in Angliam rediit. Deinde anno cIↄ Iↄcvii ejusdem Pophami auspiciis centum agricolæ in coloniam ad *Sagadahoc* traducti, in Peninsula quæ ostio hujus fluminis adjacet sedes fixerunt & munimentum excitarunt ad hostiles insultus sustinendos, *S. Georgii* nomine: Coloniæ præerat *Georgius Pophamus*, rei nauticæ *Ralegus Gilberti*. Flumen ipsum lustrare aggressis, cataractes, juxta insulam quandam amnicam occurrit, quem tamen haud difficulter superarunt; & mox alter, ubi aqua cum tanta violentia ruit, ut ulterius ascendere neutiquam potuerint; distabat hic locus ab Æquatore quinque & quadraginta gradus & aliquot scrupul. quum ostium ipsius fluminis tantum absit tres & quadraginta gradus, & xxx scrupul. ripæ utrimque in arenosos tumulos modice assurgunt: solum non est admodum fertile, nemorosum tamen & quercubus egregie vestitum. Indigenæ cęterorum barbarorum moribus agunt & singulis pene mensibus à maligno spiritu miserum in modum vexantur, quem *Tanto* vocant, magisque metuunt quam venerantur; dum Angli hic degerent, visi sunt Christianorum ritibus & religione nonnihil affici, nam Regem Iacobum, illiusque Deum, bonum, suum vero *Tanto* malum profitebantur. Verum quum Præses coloniæ mense Februario anni cIↄIↄcviii & paulo post summus Iustitiarius (qui sumtus hactenus præcipue sustinuerat) diem suum obiissent, coloni cum navibus, quæ ipsis subsidio missæ fuerant, colonia deserta, in Angliam redierunt; quorum inopinatum reditum Patroni tam inique tulerunt, ut incepto aliquandiu desisterent. Galli interim, (hac occasione usi, an sponte sua,) variis locis coloniarum fundamenta jecerant, quum *Argallus* è Virginia superveniens opera illorum disturbavit, colonias evertit, & quos deprehendere potuit, captivos abduxit, ut libro superiore à nobis narratum. Angli dein majore conatu *Hobsonum* & alios mittunt, unaque duos barbaros, qui in Anglia aliquandiu hæserant, ut gentem sibi devincirent & hisce interpretibus uterentur: verum quum paulo ante eorum adventum, Anglus quidam nomine *Huntus*, vigintiquatuor barbaros, post commercia cum ipsis exercita, in navem suam specie amicitiæ illectos, perfide ab- 1607 1608

 duxisset,

duxiſſet, & Hiſpanis in freto Gaditano (ut poſtea apparuit) vendidiſſet, barbari tanto odio in Anglos exarſerant, ut Hobſonus voti irritus reverti fuerit coactus.

1614. Deinceps anno cIↄ Iↄ cxiv miſſus *Ioannes Smithus* (ut balænas caperet & auri atque argenti metalla ſcrutaretur) ad Inſulam *Monnahiggan*, quadraginta tribus grad. & ſemiſſe ab æquatore, applicuit; cete quidem repperit, ſed non ejus generis è quorum aruina oleum utiliter excoquitur; metalla autem nulla; itaque & hic fru-
1615. ſtra fuit. Anno vero cIↄ Iↄ cxv jam ſecundo hic miſſus, in Gallicos piratas incidit, qui illum aliquandiu captivum detinuerunt. Interea quum forte fortuna unus eorum, quos *Huntus* (ut ſupra) vendiderat, in Anglorum poteſtatem rediiſſet, nova ſpes affulgere viſa, novoque diplomate à Rege, licet ægre, impetrato, alia colonia paulo poſt deducta, de qua ſtatim dicemus.

Cap. V.

Novæ Angliæ Cæli ſolique qualitates ex commentariis anno cIↄIↄcxxii *ab ipſa ſocietate editis.*

ANtequam proſequar ea quæ poſt novum diploma à Rege impetratum Angli in hiſce partibus geſſerunt, non abs re fuerit hic præmittere, quæ ab illis prodita de Novæ Angliæ dotibus; quæque in communi de Coloniarum collocatione utiliter obſervarunt.

In loco, coloniæ ad partes tranſmarinas deducendæ, idoneo ſeligendo (inquiunt) trium potiſſimum rationem habere oportet: primo Cæli, ut colonorum valetudini conſulatur: deinde ſoli, ut eorum quæ ad victum neceſſaria ſunt, copia facile haberi poſſit: denique Maris, ut navigiis, ad commercia exercenda, facilis aditus pateat. Cæli autem qualitas aut ratione Clymatis in communi aut peculiariter ex ipſius loci ſitu atque habitu variat. Porro hæc in Nova Anglia ad hunc modum ſe habent. Hanc quum ſita ſit in medio pene temperatæ zonæ & æquali intervallo ab Arctico Circulo & Tropico Cancri, eandem aëris temperiem experiri oportebat, qua Gallia gaudet atque adeo qua bona pars Italiæ: verum contra accidit, nam qua mare contingit, aër multo frigidior eſt, idque partim ob oceani (uti videtur) vicinitatem, cujus jugis & inconſtans motus radiorum ſolarium reflexum frangit: partim ob vaporum aſcendentium copiam qui æſtum mitigant: mediterraneæ autem regiones mediocriter calent; certiſque experimentis comprobatum eſt, eaſdem regiones longe frigidiores eſſe qua aſcendentem ſolem ſpectant, quam qua deſcendentem; auraſque veſpertinas multo tepidiores quam matutinas experiri. Quæ quum ita ſe habeant, temperies cæli in hiſce regionibus noſtrorum hominum corporibus ſupra modum videtur apta, quæ temperato admodum Clymati ſueta neque intenſum frigus ferre poſſunt, neque immodicum æſtum.

Solum porro imprimis eſt fertile, & non modo illius frumenti, quod barbari ſerere conſueverunt, ſed & quod noſtri intulerunt, egregie ferax. Portuoſum autem eſt littus & quamplurimis inſulis ubique obſitum, quæ habitationi peridoneæ, nemoroſæ & quercubus, cedris, piceis, pinis, juglandibus, caſtaneis, ſaſſafris, prunis, calamis aromaticis, aliiſque grata varietate amœne veſtitæ ſunt. Indigenæ moribus utcunque compoſitis, & ſi bene cum ipſis agatur, humani & hoſpitales. Mare ad ipſa littora piſcibus fætum & ſalinis peropportunum. Avium in mediterraneis ingens copia & varietas; Pavones indici, perdices, cygni, grues, anſeres, anates, columbæ, præſertim quum fraga matureſcere incipiunt. Cervorum & ſimilium ferarum ingens numerus, quæ nonnumquam tres quatuorve fætus gignunt, inſigni indicio cæli ſolique bonitatis.

Peculiaris autem quadrupedum ſpecies hiſce regionibus frequens eſt, barbari *Moſſe* appellant, tauri magnitudine, capite damæ & latis cornubus, quæ quotannis mutant,
Moſſe. cervice cervina, brevibus jubis & à collo per dorſum deſcendentibus, pilis prolixis inſtar alcis, cum ingluvie pendula ſub ipſo jugulo, longis cruribus, magnis pedibus inſtar vaccarum, cauda longiore quam ſit damarum; caro ejus admodum grati eſt ſaporis, quam ad ventum ſiccatam barbari diu ſervant: cutis haud minus craſſa quam bubalorum nec minus ad varia utilis. Magna horum animalium copia reperitur in Inſula haud

haud longe à Continente dissita (*Mount Mansel* vocant Angli) ubi barbari illa venantur in hunc modum; postquam diversis locis pyras accenderint, saltus indagine cingunt & feras in mare, ad quod & naturæ instinctu feruntur, propellunt; dein cymbulis suis adnavigantes, in ipsis fluctibus obruunt & mactant: haud dubium autem est feram hanc ad ministeria humana cicurari posse, si industria & diligentia adhiberetur. Porro è quibus utilitas & lucrum per commercia hauriri possit, hæc fere sunt: pisces varii generis: preciosæ pelles castorum, lutrarum, nigrarum vulpium, mustelarum scythicarum & similium: canabis, linum, ferri metalla; asseres, trabes, omnisque generis materies: quibus addi potest vitium, quæ hic variæ & frequentes, culturæ; & picem duram atque liquidam conficiendi summa opportunitas: denique nihil sive è Gallia sive è Germania per fretum Danicum ad nos defertur, quod non hic industria & levi labore parari possit. Quibus accedit haud levis unionum inveniendarum spes; & Ambar griseum nonnumquam circa hæc littora deprehensum. Denique facilis & compendiosa est ad has regiones navigatio & Angliæ maxime opportuna. Atque hæc quidem illi in commentario anno cIↄIↄcxxII edito.

Cap. VI.

Nova Pleymoutha, colonia ab Anglis huc deducta.

ANno cIↄIↄcxx Coloni aliquot in Anglia conscripti, qui è Pleymoutha notissimo Angliæ portu serius atque adeo initio Septembris solventes, & nono demum Novembris Promontorium *Cod* prætervecti, quum, vento adversante, portum quem petebant, decem milliaria à promontorio dissitum, tenere non possent, in amplissimo sinu, quem promontorii flexus claudit, anchoras fixerunt. Hic in terram exscendentes & locum habitationi commodum circumspicientes primum tuguria aliquot deserta invenerunt; dein ulterius progressi, à barbaris inopinato fuerunt oppugnati, quos nulla opera fugarunt. Verum quum loca hæc haud satis placerent, xvI Decembris alium portum ex adverso Promontorii versus occidentem petierunt. Est autem sinus præcedenti longe amplior, amœnissimo solo undiquaque cinctus, duas insulas nemorosas, cætera incultas & desertas suo gremio complectens, piscosus admodum, & variis aquatilium avium generibus pro tempestatum ratione scatens. Nulli hic incolæ ab ipsis inventi, licet arva olim culta & sata fuisse appareret; nulli navigabiles amnes visi, sed plures rivi & torrentes limpidæ aquæ & potari pulcherrimæ. Solum hic mire fœcundum est multis in locis, nonnullis etiam arenosum; sicuti & figulinæ operæ idonea gleba: peramæni passim luci ac nemora & herbida rursus pascua & campi.

Juxta hunc sinum in ipsa Continente Nova *Pleymoutha* ab ipsis designata, in acclivi solo & jam olim à barbaris culto: in una convalle torrens labitur, scapharum & cymbarum tantum patiens: multæque scaturigines & fontes passim rigant solum. Familiæ omnino novemdecim huc primum deductæ; ædesque ita structæ ut duplici ordine ex adverso sibi responderent, quo securius agerent & sibi mutuo opitulari possent. Hyeme jam pene exacta, mense Martio, venit ad illos barbarus quidam *Samoset* nomine, & consuetudine Anglorum, qui piscandi gratia insulam *Monahiggan* accedunt, Anglici idiomatis nonnihil gnarus, à quo tum primum didicerunt, regionem ubi sedes fixerant *Patuxet* barbaris appellari, jamque quadriennium esse ex quo incolæ ad unum omnes inusitata quadam plaga interierint: huic territorio proximos agere *Massasoitos*, qui haud supra sexaginta viros ad bellum mittere possint: ad Eurum autem *Nausitos* habitare, qui circiter centum censeantur, atque hos quidem Anglis valde infensos esse ob *Hunti* illius facinus, de quo supra. Nec multo post advenit *Massasoitus* vicinarum provinciarum Regulus (*Sagamos* barbaris) cum fratre suo Quadequina & plurimis aliis barbaris, qui fœdus cum ipsis sanxit.

Pleymoutha Nova.

Atque hæc quidem Novæ Pleymouthæ prima fundamenta fuerunt, quæ post illa novorum Colonorum accessu incrementum cepit: quæ ab Anglicis scriptoribus peculiaribus commentariis narrata, hic compendio retuli, cætera iis quorum interest relinquens. Hoc tantum addam, primos hosce colonos, uti & illos qui postea accesserunt, potissimum aut omnino fuisse ex eorum hominum sectâ, quos in Anglia vulgo

Brou-

Brounistas & Puritanos vocant, quales non pauci & in Belgium superioribus annis se receperunt, & hinc ad socios sunt profecti.

NOVUM BELGIUM

Cap. VII.

Descriptio Continentis Americæ septentrionalis à Belgis nostris primum penitius lustratæ & habitatæ.

HActenus absoluimus eam septentrionalis Americæ partem, quam Galli quidem primum lustrarunt & coloniis deductis aliquandiu possederunt; Angli autem nuper novis nominibus *Scotiæ* atque *Angliæ* insignitam occupare & sui juris facere sunt aggressi: atque hanc quidem præcedenti libro secundum oram maris legimus ad promontorium usque, quod Galli *cap Malebarre* vocant, superioribus vero capitibus ob nuperas Anglorum observationes, relegimus ad promontorium Cod usque. A Promontorio ergo *Malebarre* (ut inde ordiamur) continens magno flexu se versus occasum subducit, & veluti sinum facit, in cujus intimum recessum, vastum flumen sese exonerat in mare, à cujus æstuario rursus littus versus Africum cubito curvatur: hanc autem partem Continentis & plures insulas eidem objectas, inde à trigesimo octavo gradu & XXX scrupulis (ubi alterum itidem flumen exit) ad quadragesimum quartum gradum & ultra in mediterraneis, *Novum Belgium* hodie appellamus, quia primum auspiciis & sumtibus nostrorum hæc terra penitius lustrari cœpit, deinde continuis navigationibus frequentata & authoritate Illustriss. & præpotentum D. D. Ordinum generalium Confœderati Belgii, colonia deducta & castello in barbarorum solo, ipsis ultro concedentibus, exstructo, primum à Belgis cultum accepit. Iam ante quidem littorum flexus ab aliis nationibus fuerat observatus, ora etiam maritima ex alto visa & haud procul à promontorio Malebarre adita fuerat, sed nulli, quod quidem constat, in intimo hujus cubiti flexu, vastum & magnorum navigiorum ferax flumen sese evoluere & à tam multis & diversis populis habitari, observaverant; antequam anno cIↃIↃ CIX id à Belgis nostris deprehenderetur.
1609. Societas quippe Indiæ orientalis, *Henricum Hudsonum* Anglum cum celoce miserat versus aquilonares Americæ regiones, ut aditum ad Tartariam & Sinenses aperiret; quod quum frustra tentasset, mutato cursu novam Franciam primum adivit ad altitudinem quatuor & quadraginta graduum & quindecim scrupul. Deinde versus Africum flectens ad altitudinem quadraginta & unius grad. & XLIII scrupul. terram conspexit, & Insulam opinatus, *Novam Hollandiam* nominavit, verum partem esse Continentis, atque adeo promontorium *Blancum* sive *Cod*, paulo post patuit, & subducta cursuum ratione ab ipsis judicatum, promontorium hoc circiter septuaginta & quinq; milliaria magis ad occasum remotum esse ab Europæis regionibus, quam vulgo in hydrographicis tabulis describatur. Porro postquam oram maritimam variis locis conspexissent, inde à trigesimo septimo gradu (hucusque enim ad Austrum inviti an sponte declinaverant) ad quadragesimum usque littorum ductum secuti, sinum amplum adierunt & pone humile & arenosum cornu anchoras fixerunt: duo hîc barbari alcium pellibus amicti illos visitarunt & satis humaniter exceperunt: aditaque Continenti, pruna cærulea jam matura ab illis lecta; pulcherrimæque quercus, populi, aliæque arbores passim ab ipsis conspectæ. Dein sublatis anchoris flumen ipsum subjerant & ad quadragesimum tertium gradum latitudinis septentrionalis ascenderunt, ubi alveus jam angustior & vadosior majora navigia haud amplius sustinet, indubiis signis paruit numquam ante illum diem Europæos aut flumen ingressos aut hucusque ascendisse. Quare quum Hudsonus cum celoce sua Amstelodamum sub finem Autumni rediisset, & quæ de hoc flumine compererat (quod à barbarorum, qui fauces illius accolunt, nomine *Manhattes* appellaverat) edisseruisset, statim
1610. anno cIↃIↃ CX mercatores quidam Amstelodamenses, eo navem cum variis mercibus destinarunt: & diplomate ab Illust. D. Ordinibus confœderati Belgii impetrato, quo ipsis solis hoc flumen & vicinas regiones commerciorum gratia adire permittebatur, sequentibus annis hic cum barbaris commercia exercita fuerunt & à nostris

quoque

quoque hibernatum: demumque anno cIↄIↄcxv munimentum auſpiciis eorumdem D. D. Ordinum hic ſtructum & præſidio militum aliquandiu ſervatum, uti 1615.
paulo poſt dicemus. Hiſce initiis huic Continentis ſeptentrionalis parti NOVI BELGII nomen quæſitum, hodieque perennat.

CAP. VIII.

Particularis Novi Belgii deſcriptio ſecundum oræ illius ductum.

ORA Continentis, uti jam diximus, à promontorio *Malebarre* ſeſe flectit verſus occaſum, multis inſulis paſſim objectis, ipſoq; continentis littore tot receſſibus ſinubusque inciſo, ut ambiguum pene ſit, utrum Inſulæ an continentis nomen mereatur & in eo autores varient. Superato hoc Promontorio ſtatim ad ipſum littoris flexum inſula parvula objacet, duo milliaria à continẽte, nec ſupra milliare longa, quã *Petockenock* appellari volunt. Illi ad occaſum vicina eſt Inſula oblonga & ampla quam noſtrates ob ſimilitudinem quandam *Texeliam* dixerunt: huic vero verſus Africum, non niſi unius aut alterius milliaris intervallo alia minor adjacet, quam noſtri à primo inventore *Henrici Chriſtiani* Inſulam appellant; Angli autem *Vineam Marthæ* videntur appellare, ad latitudinem unius & quadraginta graduum & xv ſcrupulor. Quinque milliaria ambitu complecti produnt, arboribus paſſim veſtitam, avium copia amœnam & piſcationi peropportunam. Continentem verſus modico intervallo ſequitur parva inſula, quam à re ipſa *Doueræ* ſcopulum dixere, & unius milliaris intercapedine Inſula *Eliſabethæ* ad latitudinem unius & quadraginta graduum & x ſcrupul. in media ſtagnum jacet aquæ potabilis, inque eo extans ſcopulus, quem Angli munire aliquando aggreſſi, rurſus deſeruerunt. Extima Inſularum eſt quam Navarchus *Adrianus Block* de ſuo nomine appellavit.

Sed ad Continentem revertamur: hic primum ſe pandit ſinus (quem nonnulli etiam fluvium vocant) *Naſſovio* nomine clarus, duo milliaria noſtratia in ipſo aditu patens, & variis inſulis interjectis, octo circiter continenti ſeſe inſinuans, ſubinde anguſtior & in conum deſinens, alveo quatuor, quinque & interdum novem orgyas alto, præterquam in intimo gremio, ubi vadoſior eſt. Solo amœno & fertili ambitur, quod à validis barbaris habitatur, qui aditu difficiliores ſunt, utpote commerciis advenarum nondum aſſuefacti. Ab Occidentali hujus ſinus oſtio ſeptem milliaria littus legentibus verſus Occidentem, alter ſinus occurrit, ab Inſula in ipſis faucibus diviſus, ideoque binominis, nam fauces quæ ortum ſpectant ab Anchoris, quæ occaſum, à Cymbis nomen meruerunt: barbari qui hunc ſinum circumſident *Wapenokes* dicuntur; licet ab aliis, *Nalucanos* occidentale ſinus latus tenere, proditum ſit. Hunc octo milliaria aut circiter prætervectos ampliſſimus ſinus excipit, quem longus terrarum ductus ſeu potius Inſulæ multis alveis interciſæ & ad oſtium uſque magni fluminis in longum extenſæ, claudunt; multæ quoque Inſulæ minores per ſinum ſparſæ, necdum peculiaribus nominibus notæ, quæ navigantes pro arbitrio mutant. Hunc ſinum ingreſſos ad dextram Angulus continentis accipit incuruus inſtar falcis, pone quem ſinus exiguus amniculum recipit tenuem, qui ab Oriente deſcendit, à quo & nomen apud noſtrates hauſit. Sequitur ad eandem plagam alter fluviolus, quem â barbarorum Reguli nomine *Siccanamos* indigitarunt: ſtatio hîc percommoda; pone promontoriolum alveus fluvioli tenuis, haud ſupra quinque aut ſex milliaria aſcẽndi poteſt; Salmones hic capiuntur; barbari *Pequatoes* accolunt, quibus juges cum *Wapenokis* inimicitiæ. Hinc ora paulum verſus Africum reflectitur, eamque legentibus obvius fit amnis *Friſius* à noſtris nominatus, ubi commercia cum barbaris *Morhicanis* exercentur. Huic ad eandem oram proximus eſt amnis, quem noſtri dulcem, De Verſche Rieviere, vocant, vadoſus in ipſis faucibus & alveo ipſo exilis, ita ut ægre minoribus navigiis aſcendi poſſit; raris barbaris juxta mare accolitur, in mediterraneis primo *Sequini* degunt, quindecim milliaria à littore. deinde *Nawaſij* qui terram colunt & Maizium ſerunt, paneſque ex illo coctos ſuo idiomate *Leganick* vocant, ii Anno cIↄIↄcxiv ſe palis, caſtri in modum, adverſus hoſtiles incurſus muniverant, ad altitudinem unius & quadraginta graduum & xlviii ſcrupul. uti à noſtratibus obſervatum inveni: ulterius *Horikani* degunt, qui hunc fluvium, cymbulis è cor-ticibus

cibus arborum barbaro artificio conſutis, ſolent deſcendere. Ab hoc fluviolo ad occaſum tendentibus octo milliaria, alius occurrit, cui à rubro monte nomen hæſit, hunc Querepees accolunt; multi hic Caſtores capiuntur, poſtquam barbaros natura ſua deſides, noſtrarum mercium deſiderium excitavit. Quatuor ab hoc milliaria verſus occaſum, oram ſequentibus, inſula occurrit, & mox aliæ complures, unde noſtrates Archipelagum Inſularum dixerunt, hic ſinus ad quatuor milliaria patet in latitudinem : Continentem habitant Suwanoës , cæteris barbaris habitu & moribus ſimiles.

Porro magnum ſinum à variis inſulis, per modicos alveos tantum à ſe invicem diviſis , claudi ſupra diximus: has natio quædam barbara incolit, piſcationi imprimis intenta, eaque vitam tolerans (*Matouwax* vocantur) unde orientali harum inſularum promontorio, piſcatorum nomen à noſtratibus impoſitum,quod nonnulli etiam ſinus caput vocant. In interiorem hunc ſinum majoris fluvii ramus aut ut alii volunt, alius amnis exit, quem noſtri inferni os,vulgo het Helle-gat,appellant, refluxus autem maris ab oriente in Occidentem tendens, majoris fluvii refluxui obviam it juxta inſulam, quam à juglandum copia, noſtrates *Nucum* Inſulam vocant.

CAP. IX.

De Magno ſeu ſeptemtrionali Novi Belgii flumine, & variis populis qui illud accolunt.

MAgnum Novi Belgii flumen, ab aliis *Manhattes*, à populis nimirum qui juxta æſtuarium illius degunt, ab aliis *de Montaigne*, à nonnullis & *Naſſovium*, ſæpius autem à noſtris grande & ſeptentrionale appellatur, ad differentiam alterius quod magis verſus Auſtrum, in eundem Oceanum erumpit.

Juxta æſtuarium hujus fluminis, continens Oceanum modico ſinu admittit,quem noſtrates vulgo *May* portum vocant à Navarchi Cornelii *May* nomine : clauditur Inſularum aliquot objectu & Promontorio arenoſo quod Orientem ſpectat, rupibus & vadis navigantibus infido, pone ipſum tamen ſtatio navibus ſatis opportuna. Sinum in ambitu accolunt *Aquamachuques*. Ab hoc promontorio flumen ingreſſuris, milliare aut paulo amplius intra æſtuarium , inſula occurrit , quam à nucibus appellari jam diximus: è regione illius ad lævam ſeu Occidentalem ripam tres quatuorve inſulæ Continenti adjacent. Fauces ipſæ fluminis diſtant ab æquatore quadraginta gradus & XXVIII aut XXX ſcrup. verſus arctum. Alveus in ipſo oſtio quatuordecim aut quindecim orgyas eſt altus, quam altitudinem fere in progreſſu ſervat & modo latior modo anguſtior, variiſq; meandris inter aquilonem & corum ſeſe inflectens aſcendit.

Dextram ſive Orientalem fluminis ripam, ab ipſis faucibus accolunt *Manhatta* ſive *Manathanes* ferox natio & noſtratibus iniquior ; à quibus tamen noſtri redemerunt Inſulam ſeu terræ Angulum , quem inferni os (de quo ſupra) à reliqua continente dirimit, ibidemque arcis & oppidi fundamenta jecerunt Novi Amſtelodami nomine.

Siniſtram ſive occidentalem accolunt *Sanhikani* infenſiſſimi ſuperiorum hoſtes,cultior gens & melior , hi ſecus oras ſinus & in mediterraneis degunt. Ex adverſo autem Manhattarum degunt *Machkentiwomi* ; & intra primum fluminis flexum ad eandem oram *Tappaanes*. Flumen hîc in medio alveo vadoſum, ſecus ripas vero utrimque altitudinem ſuam ſervat , & ſinum facit, qui circiter ſex milliaria ambitu ſuo complectitur & naves adverſus incerta ventorum , ubi opus eſt, egregie defendit: fluxus atque refluxus maris hîc ſatis validus, verum propter aquarum quæ deſuper deſcendunt copiam, non ultra pedes quatuor flumen decreſcit , & plerumque vernis menſibus inundat humiliores ripas. Secundus fluminis flexus corum verſus ſinuatur ad anguſtias uſque, quas noſtrates Haverſtroo nominant ; atque ita variis flexubus aſcenditur ad locum quem noſtri Viſſchers Rack, id eſt piſcatorum flexum appellant. Atq; hic orientalem ripam obtinent *Pachami*: paulo ulterius arenoſum promontoriolum ſe projicit & ripæ accedunt, *Eſopus* vulgo dicitur,ubi *Waoraneky*, alia barbarorum natio, ſedes habent: his modico intervallo ſuccedunt ad oppoſitã ripam *Waranawancougy*. Hinc porro per varios flexus atq; reflexus, quos noſtrates peculiaribus nominibus inſigniunt,ad aliud promontoriolum aſcenditur, altitudine alvei paulatim decreſcente,

ſcente, & hic haud ſupra tres quatuorve orgyas alto, crebris vadis & brevibus paſſim ſparſis, majore navigantium tædio, quam periculo: deinceps urſorum Inſula adjacet & pone illam exiguus ſinus, veterem Stationem appellant. E regione ad dextram fluminis ripam habitant *Manhikani*: eidem autem ripæ prætenditur inſula oblonga, variis æſtuariis intercisa, ut plures inſulæ videri poſſint, donec ad aliam inſulam perveniatur, ubi noſtri jam olim parvum Caſtellum habuerunt: atque hactenus fluxus maris reciprocis æſtibus aſcendit & flumen majorum navigiorum eſt ferax: deinceps minus minuſque altum, vix minores cymbas patitur: conſpiciuntur autem eminus altiſſimi montes, de quibus maxima pars aquarum, quibus flumen hoc inflatur, ſe præcipitat: fontes autem haud longe a magno flumine Canadenſi abeſſe, vel hoc argumento opinantur, quod non raro ad Caſtellum noſtrorum barbari inde a *Quebec* atque adeo *Tadouſac* ventitare ſolent. Caſtellum autem hoc, quod *Auriacum* diximus, inſulæ inſidet, quæ ſiniſtræ ripæ adjacet, ubi natio quædam barbarorum habitat, quos *Maquaaſos* vocant, Manhikanis qui dextram ripam è regione tenent infenſiſſimi. Nam pene omnes barbari qui Occidentalem ripam accolunt, graves, cum iis qui Orientalem tenent, exercent inimicitias: huic caſtello primis illis annis machinæ aliquot bellicæ impoſitæ erant & præſidium aliquot militum, ſub auſpiciis Illuſtriſſ. D.D. Ordinum confæderati Belgii, quibus præerat *Hendricus Christiani* & poſtea *Iacobus Elkens*: atque ita noſtri ab anno CIƆIƆCXIV ad aliquot ſuccedentes tenuerunt: Donec à ſocietate Indiæ Occidentalis, novo & ampliſſimo eorumdem præpotentum Dominorum diplomate ipſis conceſſo, porro ab ipſis hoc flumen adiri & colonis deductis amplius habitari cœpit.

CAP. X.

Novi Belgii Cæli ſolique natura, fruges, plantæ, alia.

Belgæ noſtri tum qui primi hoc flumen ſubjerunt, tū qui poſtea crebris navigationibus frequentarunt, mira narrant de proceritate arborum (egregio ſoli luxuriantis argumento) ad ædificia & naves etiam maximas idonearum. Vitium ſylveſtrium copia. Nucum ſumma abundantia, quarum fructus à noſtratibus nonnihil abludunt, nam & minores ſunt, & duriore atque adeo leviori cortice tecti: atque in eumdem modum de aliis arboribus, plantis, herbis, quas terra ſponte ſua fundit: ubi autem induſtria humana atque labore colitur, Maizium præſtantiſſimum incredibili fænore reddit, legumina quoque varia; phaſeolos præſertim mira & jucunda colorum varietate, peponum elegantiſſimas ſpecies, itemque angurias & ſimiles fructus uſibus aptiſſimos; ut nihil hic niſi ſedula hominum induſtria deſideretur. Noſtri autem jam variis locis triticum atque alia farris genera, item linum & Cannabim, aliaque Europæa ſemina ſerere cœperunt, quæ ſolum benigne admodum patitur. Herbarum omnis generis hic paſſim magna eſt copia, quarum quædam & elegantiſſimos flores ferunt, quædam & ad medicinam faciendam utiles judicantur; non poſſum omittere quin hic unam atque alteram deſcribam, licet uſus illarum adhuc ignotus ſit.

Miſſæ fuerant ad nos è Novo Belgio duæ plantæ, quæ anno ſuperiori, in Horto Medico hujus urbis feliciter ſuccreverant; quarum unam infra exprimendam curavimus, altera inclementia hyemis extincta fuit antequam pingi poſſet. congeneres utraque viſæ, licet nonnihil forma & mole foliorum atque caulium differrent: conveniebant in eo, quod folia omnino ſimilia eſſent ferro quo Africani atque Indi ſpicula ſua aſperant, quodque caules teneri eſſent & forte volubiles, quadrangulares aut quinquangulares, exiguis ſentibus aſperi, cum certis internodiis, à quibus folia erumpunt & è foliorum exordiis rurſus alii cauliculi. In hiſce vero differunt primo quod prioris folia latiora & ab utraque parte lævia; poſterioris anguſtiora poſtica parte ſint aſpera & magis dilute vireant; ſecundo quod prioris folia longis pediculis caulibus alligentur, poſterioris longe brevioribus, Tertio quod prioris caules e viridi rubeſcant, poſterioris minime: quarto quod prior nullos flores videatur ferre, poſteriori vero inter ſingula internodia & in ſummitate principalis caulis enaſcantur floſculi minuti, è candido rubentes, forma & modo pene convenientes

cum floribus Piperis Aquatici, nisi quod paulo elegantiores sint & magis in orbem conglobati. Vnde fortasse quis non absurde harum plantarum alteram marem, alteram fœminam dixerit. Periit utraque superiore hyeme, quare cætera observare non potuimus. Ejus autem plantæ quæ flosculos fert, Iconem hic subjicimus.



In sylvis magna passim est ferarum copia, imprimis cervorum, & reliquorum quadrupedum quos pars hæc Americæ Septentrionalis nutrit.

Aves quoque hic innumeræ reperiuntur, tam majores quam minores, sylvicolæ pariter & quæ flumina & stagna amant; mira quoque plumarum elegantia & varietate: Hyeme quoque hic capiuntur præstantes Gallopavi, præpingues & optimis carnibus. Flumina denique optimos pisces nutriunt, Salmones, Sturiones & alios quamplures.

Cæli temperies à nostro clymate non multum abludit, nam licet multis gradibus propius ad Æquatorem accedit, quam nostrum, tamen hic non minus hibernis mensibus friget, quam in Belgio, & gelu satis intensum est, crebræque altæ nives decidunt & operiunt diu terram, eadem qua apud nos annorum varietate: similis ventorum inconstantia; & æstate crebra tonitrua, fulgura & validi nimbi. Ideoque vix ullam Americæ regionem, colonis e nostro cælo deducendis aptiorem esse existimo: præsertim quum nihil hîc desit, quod ad vitam humanam sustentandam necessarium

rium judicatur, & uberius labore & industria parari possit. Sola armenta atque jumenta hic desiderantur, quæ levi negotio huc transportari, & ob pabuli pene ubique copiam commodissime ali possunt. Vites autem si cultura accederet, & vini uberem proventum videntur polliceri.

Cap. XI.

Indigenarum Novi Belgij mores & instituta; & Sankikanorum lingua.

Barbari in multas nationes & populos divisi, idiomate multum inter se, moribus vero perparum differunt, eadem corporum constitutione, qua illi qui bonam N. Franciæ partem incolunt. Vestitus è ferarum exuviis, castorum præsertim, vulpium & similium, barbarorum in modum consutis, quo se totos hyeme, neglectim æstate tegunt. Præcipuum illorum alimentum Maizium, è quo liba quædam panum instar coquunt, pisces, aves atque ferina. Arma arcus & sagittæ acutis silicibus aut piscium ossibus asperatæ. Lintres ipsis uni lignei, è vastis arborum truncis igne excavati. Quidam incertis sedibus vagi sub dio, humi strati aut super storeas junceas, somnum pariter atque cibum capiunt, idque æstate, quum propius ad mare piscandi gratia accedunt. Alii fixas sedes habent, domiciliaque & tignis furni effigie, corticibus arborum desuper contecta, adeo capacia, ut pluribus familiis sufficiant. Suppellex illis tenuis & rara, storeæ & disci lignei, secures barbara industria factæ è duris silicibus, tubuli quoque è quibus Tabacci fumum hauriunt, ex eisdem silicibus haud inconcinne cavati, ut mirum sit quo pacto in tanta ferramentorum inopia tales ab ipsis sculpi possint; divitias neque appetunt neque norunt.

Cæterum nullus ipsis religionis sensus, nulla Dei veneratio: diabolum quidem colunt sed non tam solemniter neque certis ceremoniis, ut Africani faciunt; hunc suo idiomate vocant *Menutto* vel *Menetto*; & quicquid mirabile est & captum humanum videtur superare, id similiter vocant *Menetto*; ad eundem plane modum, quem supra Canadenses *Oqui* voce uti monuimus.

Nulla ipsis Politiæ forma, præterquam quod præfectos suos habeant, quos *Sackmos* & *Sagamos* vocant, qui fere sunt familiarum principes, nam raro cognationis unius limites excedunt: sunt autem ut plerique barbari, suspiciosi & meticulosi; imprimis autem vindictæ cupidissimi; mutabiles: verum si humanius tractentur, hospitales & ad obsequium prompti, exiguaque mercede operam suam addicunt & longissima quoque itinera brevi tempore absoluunt, majori fide quam à tam barbaris hominibus jure quis expectet: neque dubium est consuetudine Christianorum & urbanis moribus & religione imbui posse, præsertim si coloniæ huc deducerentur hominum bene moratorum, qui & obsequiis illorum uterentur absque violentia aut contumelia, & vicissim illos ad veri Dei cultum & civilem conversationem sensim assuefacerent.

Non possum committere, quin uti in antecedentibus, qualemcunque gustum dem Dialecti horum Barbarorum; & præsertim Sankikanorum, quæ natio supra Australe flumen degit, ut statim dicemus.

Numerorum nomina hæc illis sunt:

1. *Cotté.* 2. *Nysse.* 3. *Nacha.* 4. *Wyme.* 5. *Parenagh.* 6. *Cottash.* 7. *Nyssas.* 8. *Gechas.* 9. *Pescon.* 10. *Terren.* 20. *Myssynach.* 30. *Nachynagh.* 40. *Weywynagh.* 50. *Parathgynah.* 60. *Cottegynagh.* 70. *Nyssastigen.* 80. *Gahashynagh.* 90. *Pescongynach.* 100. *Cottapach.*

Partes corporis humani ita nominant.

Caput	*Wyer.*	Capillus	*Mytrach.*	Frons	*Nachkaronck.*
Oculus	*Schinquoy.*	Nasus	*Akywan.*	Auris	*Hyttrwack.*
Os	*Toonne.*	Labrum	*Chettoen.*	Dens	*Wypyt.*
Lingua	*Wyeranou.*	Mentum	*Hochquoy.*	Collum	*Nequoykangan.*
Humerus	*Duchke.*	Pectus	*Toorsay.*	Vbera	*Noenackan.*
Brachia	*Nachk.*	Digiti	*Rinskan.*	Pollex	*Rideren.*
Vngues	*Hyckaes.*	Neruus	*Cheet.*	Sanguis	*Mohocht.*
Ventriculus	*These.*	Venter	*Nathey.*	Femur	*Promine.*
Pedes	*Syt.*				

 Sexuum

Sexuum nomina ita efferunt, Mas *Renoes.* Fæmina *Orquoywe.*

Elementa autem; & quæ ex illis composita.

Ignis	*Tinteywe.*	Aqua	*Empye.*	Arbor	*Hitteocke.*
Pluvia	*Soukeree.*	Gelu	*Kepatten.*	Nives	*VVynoyvvee.*
Grando	*Tassyckii.*				

Animalium nomina hæc fere agnoscunt.

Cervus	*Atto.*	Lupus	*Metumnu.*	Canis	*Aram.*
Vrsus	*Machquoyvo.*	Leo	*Synquoy Mackyrggh.*	Vulpes	*VVoucons.*
Castor	*Temaquoy.*	Lutra	*Counamoch.*		

Avium item.

Cygnus *VVynkyckso.* Gallopavus *Sickenum.* Grus *Tarecka.* Anser *Ciahack.*
Anas *Comconcke.* Perdix *Ourikinck.* Turtur *Mymy.*

Pisces hîc noti.

Lucius *Caopyte.* Anguilla *Syackameck.* Perca *Cawycakanesse.* Truta *Cackykane.*

Qualitates ita distinguunt, Bonus *Ouret.* Malus *Matet.*

CAP. XII.

Oræ maritimæ descriptio ad alterum usque Flumen & gradum Trigesimum Octavum latitudinis septentrionalis.

INter Promontorium Arenosum, quod modo sinum veluti claudere diximus, qui flumen Septentrionale accipit, & extremum littus insularum quas Mattouwacky incolunt, viginti quinque milliaria numerantur secundum exactissimas nostrorum observationes, inter Mezen & Zephyronotum, servatque Mare medio pene intervallo alveum satis altum.

Hunc autem sinum egressis & Austrum versus littora legentibus, primum terra edita & duplex sese ostendit, reflectens versus Libonothum, dein paulo amplius ad austrum curvatur, absque brevibus aut vadis; juxta littus in ipsa continente arenosi tumuli visuntur, verum paululum provectis, solum sensim declinat atque humilius fit, littore ab ipsa continente fluctibus mediterraneis diviso & Æquori pene æquali, nisi quod rari arenosi colles hic illic extent, & ora incisa fluctus marinos per certos canales, variis locis intromittat: præsertim ad altitudinem novem & triginta graduum & XV Scrup. Ovorum vel etiam sinuum portum vocant nostrates. Hic enim ora à marinis fluctibus incisa, æquor patenti sinu admittit, in quo minores aliquot insulæ sparsæ. Hunc portum prætervectis sylva ad oram maris conspicitur, & mox colles aliquot arenosi, & humile littus & saltus, & nonnunquam tumulus unus atque alter, tota hac plaga ad zephyronothum inclinante, usque ad fauces alterius satis ampli sinus, qui duobus promontoriis utrimque in altum egredientibus, & aliquot milliarium intervallo disiunctis, mare vasto ambitu admittit; septentrionali May, Australi promontorio Cornelii cognomen à primo inventore datum. Est autem hic sinus crebris vadorum brevibus, navigantibus supra modum infidus, ita ut non nisi cum summo discrimine absque peritissimo Nauclero adiri possit; inter brevia tamen alvei satis alti discurrunt.

In intimum autem gremium hujus sinus, magnum itidem flumen egreditur, ex interiori continenti descendens, quod ad alterius de quo supra diximus discrimen, Australe appellatur, jam aliquot navigationibus à nostratibus lustratum; præter minores aliquot amnes qui in hunc sinum sese evoluunt. Verum quum plenior hujus fluminis notitia ad nos nondum pervenerit, plura de illo dicere supersedeo. Hoc unum addo, varias nationes Barbarorum ripas illius accolere & interiores regiones possidere. Ad minorem amnem qui in sinum egreditur paulum infra majoris fluvii fauces degunt *Sevvapesii*: statim intra majoris fauces ad dextram quidem *Siconesii*, ad sinistram autem *Minquasy*: ulterius ascendentibus obuii fiunt *Naratsecongy*, *Mantaesy*, *Armevvamexy*, qui omnes ad dextram ripam juxta minores amnes qui in majus flumen influunt, accolunt eo ordine, quem expressimus; remotiores à ripa sunt *Mæroahkongy*, *Amakaraongky*, *Remkokes*, *Minquosy* sive *Macheeretini*; *Atsayongky*: omnium remotissimi *Mattikongy* & *Sankikanes*

kanes qui quadrageſimum gradum latitudinis ſeptentrionalis attingunt, abſuntque ab oſtio fluminis circiter octodecim milliaria: quibus quidam addunt *Sawanos*, *Capitanaſſes*, *Gacheos*, alios, qui vitæ inſtitutis & moribus ab iis quos modo deſcripſimus nihil aut parum diſcrepant, colunt agros, & Mayzio leguminibuſque victitant.

Porro promontorium *Cornelii* ut vocant, diſtat ab æquatore octo & triginta gradus & LV ſcrupul. Hinc digreſſos, ſequenteſque littus quod ad Zephyronothum convertitur, quatuor milliarium intervallo, aliud promontorium fit obviam quod noſtri Hinlopianum vocant, à quo deinceps ora primum verſus auſtrum revertitur, rurſuſque ad Africum retrocedit ad trigeſimum octavum uſque gradum, in quo hic finem facimus.

VIRGINIA.

Cap. XIII.

Virginiæ, quam Angli hodie incolunt, ſitus, cœli ſolique qualitates.

NOVO Belgio contermina eſt *Virginia*, Anglis colonis hodie habitata, quam Joannes Smithus in hunc modum deſcribit. VIRGINIA (inquit) in quam Angli noſtri anno CIↃ IↃCVI colonias deduxerunt à trigeſimo ſeptimo ad trigeſimum nonum ſeptentrionalis latitudinis gradum ſecundum littus exportigitur. Æſtas hic calida uti in Hiſpania, hyems frigida, qualis in Gallia aut Anglia: Menſe Junio, Julio & Auguſto hic potiſſimum æſtuat, qui tamen æſtus ab orientalibus auris quas *briſas* vulgo vocant Hiſpani, & à maritimis ventis plerumque corrigitur & egregie mitigatur: à Decembri ad Martium uſque friget, acerrimo quidem frigore, ſed minus diuturno. Anno CIↃ IↃCVII quum pleriſque Europæ regionibus intenſiſſimum frigus incumberet, etiam Virginia longam hyemem & diuturnam glaciem fuit experta, ſed anno proximo pro octo aut novem niualibus aut glacialibus diebus, plures tepidos & pene vernos ipſa hyeme ſenſit. Venti multum hic variant: crebra fulgura & tonitrua, gravioraque quam in Europa. Africus hic maxime pluvius & imbrium pariter atque æſtuum fœcundus: Corus vero æſtum corrigit & plerumque ſerenat: frigus & gelu ab arcto, nebulæ & pluviæ ab Oriente atque Euro deſcendunt. Aër licet interdum ſiccior, nonnunquam & humidior eſt, neuter tamen damnoſus, neque quicquam impedit, quo minus omnimodæ fruges, haud ſecus quam in Europa, labore & induſtria humana hic utiliter excoli poſſint.

Vnicus ad hanc regionem aditus eſt per late patentem ſinum & à duobus promontoriis dextra levaque clauſum, quorum auſtrale, quod ab Henrico Walliæ Principe nomen accepit, arenoſis tumulis & modicis collibus conſpicuum, piceis & pinis juxta oram læte viret: ſeptentrionale à Carolo Eboracenſi tum duce, nunc Magnæ Britanniæ Rege nomen invenit.

Interior regio nulli Europæ, Aſiæ aut Africæ regioni ſecunda eſt, ſive multitudinem pulcherrimorum & navigabilium fluviorum ſpectes, ſive cœli ſolique bonitatem. Hic montes vaſte ſe attollunt, alibi colles modice aſſurgunt, illic in convalles ſubſidet tellus, iſtic rurſus in latam planiciem ſternitur: crebra ſtagna, varii lacus, frequentes amnes interluunt, qui omnes in ampliſſimum & pulcherrimum illum Sinum ſeſe exonerant: In quo uti & in fluminibus variæ inſulæ ſparſæ ſunt, quarum quædam arboribus veſtitæ, quædam nudæ, omnes autem humiles & hactenus incultæ viſuntur.

Sinus hic inter Auſtrum & Septentriones porrigitur & æſtum maris ad ducenta pene milliaria anglica ſentit, alveo ad centum & quinquaginta milliaria navigabili & ſeptem & non raro quatuordecim orgyas alto, & ut plurimum decem aut quindecim milliaria lato. Solum in interiori Sinus gremio in altiſſima montium juga aſſurgit, quæ verſus Africum ſeſe perpetuo ductu & veluti recta linea expandunt, & quo magis ad auſtrum proceſſerint, eo longius ab ora Sinus recedunt: ab his varii rivuli & torrentes deſcendunt, qui alii in alios illabentes, tandem quinq; inſignes & navigabiles amnes in Sinum educunt; hi potiſſimum à Coro verſus Eurum labuntur, & di-

vidunt occidentalem oram, oſtiis nunc viginti, nunc viginti quinque milliarium intervallo à ſe invicem diſcretis.

Montes porro diverſæ naturæ ſunt atque ſoli, nam qui Sinus gremio prætenduntur, cautibus aſperantur ac ſaxis, quæ à molaribus haud multum differunt; quidam etiam marmor ferunt: nonnumquam & Cryſtallum ad radices montium reperitur, quod nivibus, quæ jugiter vertices hibernis menſibus operiunt, ab æſtu Solis ſolutis, & torrentibus in imas valles ſeſe præcipitantibus, una devolvitur: Eædem undæ, ramenta quædam ſoli abradunt & ſecum deferunt adeo ſplendentia, ut facile quis credat, metallorum venas intra montium viſcera abſcondi. Ipſa quoque ſoli natura multum variat, eſt quod bolum Armeniæ colore æmuletur, nonnullibi & quod Lemniam quam vocant terram, ſive ſigillatam referat: non raro & fullonia reperitur & marga ſtercorandis agris apta, & ſimiles terrarum ſpecies. Vtplurimum autem ſolum aut nigro aut arenoſo pulvere aut pingui gleba conſtat, rarius vero infœcunda glarea: fœcunditatem arguunt, proceræ quæ ubique fere naſcuntur arbores, & herbæ, lætaque gramina. Cæterum neque acclive nimium neque declive ſolum, colliculis & modicis convallibus ita temperatum eſt atque diſtinctum, tam limpidis fontibus riguum, tot amænis rivulis pervium, ut nihil pulchrius aut amænius natura moliri potuiſſe videatur: niſi quod ſylvis pene invia pleraque ſunt omnia, præterquam ubi Indigenarum induſtria, ſementis gratia, jam ab aliquot annis, illæ exciſæ atque eradicatæ fuerunt.

Cap. XIV.

Flumina Virginiæ & Populi qui ea accolunt, è Commentario Joannis Smithi.

QUINQVE pulchra & navigabilia flumina in magnum ſinum (qui vulgo *Cheſapeack* appellatur) & quidem ad lævum ſeu occidentale illius latus, deſcendere ſupra diximus. Eorum primum & fere è regione faucium ſitum quibus ſinus æquor admittit, ab occidente deſcendens & in montibus *Monacanorum* oriens, vulgo *Pawhatan* dicitur à Reguli nomine, cujus ditionem præterlabitur; jamque centum & forte plura milliaria permenſus & toto illo tractu navigiorum patiens, ore tria milliaria lato in ſinum exit, alveo tamen propter vadoſas utrimque ripas ſatis anguſto: quo minus ſuperius navigetur crebri cataractæ & rupium ſaxorumque brevia faciunt: multos rivulos accipit è jugibus fontibus, præterea & aliis amnibus augeſcit; ab auſtro quidem primum amne *Apamatuck*, dein paulo inferius aliis duobus, qui ambo *Quiyoughcohanock* dicuntur, ſub quibus ſinus jacet, (in quem tres quatuorve modici torrentes confluunt) qui à Waraskoyakis mediâ parte accolitur: tertio *Nandſamund* fluvio; & poſtremo ſtagni emiſſario, *Cheſepeack* barbaris, à quo magno ſinui nomen: Ab arcto vero ſupra Iacobipolim Anglorum coloniam primo fluvio *Chikahamania*, deinde alio qui inſulam Cedrorum lambit, poſtremo & à ſinu & portu *Kecoughtan* aquas accipit, qui variis flexibus in canales & peninſulas veluti fibris inciſus, ſtationem cymbis præbet. Hujus fluminis, amniumque quos devehit, ripæ à variis populis vel potius cognationibus habitantur, ſub Regulis ſuis, quos ipſi *Weroances* vocant. Ad dextram ripam, juxta fluminis oſtium habitant *Kecoughtani* qui præter fœminas & infantes vix viginti viros bello idoneos numerant: his proximi *Paſpahegenſes* quadraginta milliaria ſupra oſtium, qui vix quadraginta habent: (in horum territorio ſita eſt Anglorum colonia) deinceps *Chicahimanenſes*, pene ducenti numero: *Weanakÿ* centum; *ArroWhatockÿ*, triginta: *Panhatani* quadraginta. Ad lævam autem *Apamatuckÿ*, qui viros bello aptos ſexaginta numerant: *Quiyougcohanokÿ* qui viginti quinque: *VVaraskoyacky* qui quadraginta; *Nanſamundy* qui ducentos, Cheſapeacky qui vix centum. Omnes hi barbari peculiares ſuos *VVeroances* habent, quibus parent, præter *Chicahimanenſes* qui à ſacerdotibus ſuis reguntur, quos è ſenioribus eligunt & *CawCawWaſſonghes* appellant. In hoc flumine denique æſtivis menſibus ingens accipenſerum copia capitur (menſe quidem Junio minorum, Septembri autem longe maximorum) hybernis avium: omnes præterea amnes & torrentes qui in iſtud influunt valde piſcoſi ſunt.

Pavvhatan.

Quatuor-

Quatuordecim milliaria ab hoc flumine versus arctum, alterum egreditur, *Pamaunke* vulgo dictum, quod ab occidente è mediterraneis montibus labitur, primo exilius, ubi *Youghtanound* nominatur ab accolarum nomine qui sexaginta viros bello idoneos numerant: deinde variis meandris per longa terrarum spacia devolutum, alium amnem *Mattapamintum* ab septentrione accipit & deinceps latiore alveo descendens *Pamaunke* appellatur, & juxta confluentem à trecentis pene barbaris accolitur: Infra hunc viginti quinque circiter milliaria ad dextram seu septentrionalem ripam *VVerawocomoco* jacet, maximi horum populorum Reguli quondam regia; quam tamen jam reliquit & se ad Orapakensium solitudines ad Youchtamundi ripas recepit: decem aut duodecim milliaria infra Werawocomoco ad sinistram sive australem ripam *Chischiackorum* pagus jacet, qui quadraginta aut quinquaginta bellatores possunt emittere: exiguo ab hoc flumine intervallo, effluit è continenti, minor amnis, *Payan katnik* ab indigenis appellatus, cujus accolæ ad quadraginta accedunt.

Pamaunke fl.

Tertium flumen *Toppahanock* dicitur, quod è *Mannahoackorum* jugis descendit & ad centum & triginta milliaria navigari potest: haud procul ab ostio habitant *Cuttawomeni*, qui haud supra triginta viros habent bello idoneos; & supra hos ad septentrionalem ripam *Moraugtacundÿ*, qui pene octuaginta; & his proximi *Toppanahockÿ* (à quibus flumini nomen inditum fuit) qui centum: & rursus *Cuttawomeni* longe infrequentiores. Ad australem ripam procul ab ostio degunt *Nantauchtacundÿ*, centum quinquaginta viri: & propius ad ostium *Opiscopankÿ*.

Toppahanock fluv.

Quartum flumen *Patawomeke* appellatur, quod in ipso exitu sex aut septem milliaria patens, ad centum & quadraginta milliaria navigia patitur: quo intervallo multos rivos & amniculos accipit è vicinis collibus & montibus profluentes; qui colles non minus fructiferarum & silvestrium arborum opacitate conspicui sunt, quam ipse alveus mirum in modum piscosus. Frequentes ad utramque ripam jacent pagi, & quidem ad sinistram haud longe ab æstuario *VVigcomoco* centum triginta bellatores alens: ei proximus *Sekacowone* triginta: & *Onawmanient* centum; frequentissimus autem *Patawomeke* centum sexaginta; juxta hunc excipit fluvium *Quiyough*, qui è montibus oritur qui ad occasum vergunt; deinde alveum cubito ad boream reflectens, *Tauxenentum* quadraginta virorum pagum lambit; rursusque ascendit versus Corum: hic ad dextram ripam jacet *Secowocomoco* quadraginta virorum pagus, & *Potapoco* triginta: & ad ipsum prioris cubiti flexum *Pamacacak* sexaginta; & paulum superius *Moyowanæ* centum; denique ad alterius cubiti flexum *Nacochtanche*, octuaginta: atque ibi flumen per amœnissimam convallem, decem milliaria longam, decurrit, arborum lucis opacam, multisque torrentibus & rivulis irriguam.

Patavvveke fl.

Quintum flumen dicitur *Pawtunxut* præcedentibus longe minus, alueo tamen ad sedecim aut octodecim orgyas alto, & longe piscosiore; Hujus ripas accolunt *Acquintanasaci*, *Pautuxuntÿ* & *Mattapanientii* qui haud supra ducentos viros ad bellum valent emittere: attamen magis conjunctas sedes habent quam cæteri barbari, illisque multo cultiores & hospitaliores judicantur.

Pavvtunxut fl.

Triginta ab hoc milliaria, alius insuper amnis in sinum egreditur, quem à soli colore Angli vulgo *Bolum* vocant; alveo quidem navigabili, sed ripis incultis atque desertis.

In ipsum Sinus gremium quatuor præterea fluvii se exonerant, quorum interior bidui itinere in mediterraneis ortus, haud longe supra fauces de cataracte satis alto præcipitatur ideoque navigiis inaccessus: hujus ripas in interiori Continente, accolunt *Sasquesahanoxi* procera gens & præ Anglis atque barbaris gigantes visi, cæterum simplices & præcipua erga advenas veneratione; lingua & amictu à reliquis barbaris multum diversi, quippe pro mole corporis raucum boatum veluti è specu edunt; ursorum & luporum pellibus amiciuntur, peregrinum in modum: integram ursi pellem circumjiciunt corpori, ita ut caput pro monili pectori ipsorum incumbat; alii lupi caput, alii ungulas pro ornamento appendent: arma ipsis arcus, sagittæ & clavæ è durissima materie: pagos suos palis communiunt adversus *Massawomekios* cum quibus jugiter bellum gerunt. Iconem unius barbari Joannes Smithus in tabula sua Geographica nobis expressit, quam hîc adjungere operæpretium putavi.

Hujus



Hujus crura juxta ſuras tres quartas partes ulnæ anglicæ craſſa erant, è quibus reliqua corporis moles æſtimari poteſt: cæterum membris bene compoſitis & decorus aſpectu, coma capitis ſupra dextrum humerum promiſſâ, leva capitis parte raſâ, & à fronte ad occipitium per medium verticem inſtar criſtæ erectâ: ſagittas ulnam & ſemiſſem longas, & acuto ſaxo, ferri inopia, aſperatas in lupi exuviis poſt tergum revinctas, arcum una, clavam altera manu geſtabat.

Porro ad dextrum ſive orientale magni ſinus latus etiam aliquot amnes egrediuntur, & quidem primo *Toghwogh*, barbaris frequens, qui ſeptem ab oſtio milliaria pagum palis undique ſeptum incolunt. His vicini ſunt ad eandem oram *Ozinii*. Deinde paulo magis verſus Auſtrum fluvius *Raphahanock*. Tertio illi vicinus *Kuskawaraok*, quem populus ejuſdem nominis frequentiſſimo pago accolit, ducentos viros bello idoneos numerans. Quartus huic modico intervallo proximus *Tantswicomoco* amnis, cum pago centum virorum: puſilla admodum hæc gens & idiomate à cæteris longe diverſo, moribus valde incultis atque aſperis: denique ad extimum cornu modici amnes *Acahanock* & *Accomack* cum ſuis accolis, qui *Pawhatani* parent, eiſdem moribus & dialecto cum reliquis illius ſubditis.

Cap. XV.

De Terræ fructibus qui ſponte in hac Virginiæ parte particulariter proveniunt.

Licet Virginia hæc multorum animalium fœcunda ſit generatrix, tamen graminis laborat inopia, præterquam in pauciſſimis humilibus & campeſtribus convallibus; non tam ſoli vitio, quam ob lucorum & ſylvarum denſitatem, ita ut facile labore atque induſtria, ſuccíſis arboribus, huic inopiæ ſuccurri poſſit. Inter arbores ſylveſtres, frequentiſſimæ ſunt quercus & juglandes; quarum illæ longe pulcherrimæ & proceriſſimæ, in varias ſpecies diviſæ: nonnullæ ferunt glandes dulces & candidas, ex quibus indigenæ oleum excoquunt, quo artus ſuos oblinunt, & in pollinem contuſis panes aliaque edulia conficiunt. Habent & ulmos atque fraxinos, è quibus ſaponarius cinis exuritur, quo majores fuerint arbores, eo laudabilior. Præterea arbores quas Angli à ſimilitudine frondium, trunci atque fructuum Cupreſſos nominant, quarum quædam in ſummam proceritatem excreſcunt, trunco ad quinquaginta, ſexaginta & interdum octuaginta pedes alto, & craſſiſſimo, præſertim juxta radicem. Mori quoque ſatis vaſtæ juxta barbarorum tuguria & alibi paſſim reperiuntur: avellanæ item nuces Europæis nequaquam inferiores. Prunorum ſpecies hic tres obſervatæ, quarum duæ quæ rubra atque alba Pruna ferunt, arbutis ſimiles: tertiæ vero fructus appellant barbari *Putchamins*, hæc in Palmæ altitudinem adoleſcit, & fructum fert meſpilo non abſimilem primo viridem, deinde ſubflavum, ubi plene maturuerit, rubicundum: immaturus auſterior eſt & ſi maſticetur, os cum exquiſito dolore aſtringit, maturus gratiſſimi eſt ſaporis & præcocibus omnino ſimilis. Ceraſa hic reperiuntur grandia, poma perpauca,

pauca, parva atque acerbiora: vites frequentiſſimæ, quæ ad proceriſſimarum arborum faſtigia ſcandunt; ſed inter lucos raras uvas, prope barbarorum tuguria, ubi cœlo fruuntur liberiore, licet incultæ, magnam uvarum copiam ferunt: ſed ſucco ſunt minus laudabili; habent & uvarum ſpeciem grandiuſculam & inſtar ceraſorum, *Meſſamines* vocant, carne pingui, & ſucco minus liquido & inſipido ſi exprimatur. In deliciis habent *Chechinquamins*, fructus exiguos, glandibus haud abſimiles, niſi quod calicibus contineantur inſtar avellanarum. Acinorum quoque ſpecies hic abunde creſcit, noſtris uvis criſpis forma, colore & ſapore plane ſimilis; *Rawocomenes* vocant, iiſque tam crudis quam coctis veſcuntur. Hiſce fructibus pleriſque anni tempeſtatibus victitant, atque utuntur in hunc modum: Juglandes avellanas, glandes atque *Chechinquamines* ſiccatas recondunt, deinde ubi opus eſt, duorum ſaxorum attritu comminuunt, comminutas ſuper cratem torrent, & toſtas ligneo paſtillo redigunt in pollinem, atque aqua macerant, & utuntur lacteo illarum ſucco, quem *Pawcobiſcoram* vocant. *Putchamins* prunorum inſtar ſervant. Ex avellanis quoque *Chechinquamins* quatuor horis in aqua coctis, potum quendam atque panes conficiunt, hiſce primates ipſorum feſtivis diebus deliciantur. Præter fructiferas haſce arbores habent & populos albas, aliaſque quæ gummi odoriferum exſudant inſtar balſami; cedros item & ſaſſafras.

In riguis convallibus acini creſcunt inſtar capparum, *Ocouchtanimins* ipſis, quos æſtate ad ſolem ſiccant & aliquot horis coctos in cibos adhibent, nam incocti malignæ atque adeo venenatæ ſunt qualitatis. *Mattowme* in paſcuis provenit, panici graminis effigie, ſemen ferens ſiligini ſimile, ſed minus, panes ex illo coctos in deliciis habent & condiunt adipe ferina. Æſtivi menſes aut fraga ſubminiſtrant quæ menſe Aprili; aut mora quæ Julio matureſcunt, aut denique fructus admodum ſalubres, qui limones referunt, & *Maracok* ab ipſis appellantur (Angurias eſſe deprehendims.) Multæ præterea herbæ edules, violæ, porcellana, acetoſa & ſimiles paſſim in pratis & ſilvis læte creſcunt.

Inter edules radices excellit *Tockawonge*, cænoſis locis proveniens maxima copia, magnitudine & ſapore *Patatis* æmula: haſce radices in ſcrobem conjectas, quernis foliis & filice operiunt, deinde igne utrimque appoſito, viginti quatuor horis torrent, nam crudæ venenoſæ judicantur: quin & coctæ niſi dudum refrigerentur, comminuantur & exſiccentur, gulam acrimonia ſua pungunt; æſtate tamen admiſta acetoſa panum loco ab ipſis uſurpantur. *Wichſacan* paulo minor eſt radix, quæ contuſa & vulneribus impoſita, eadem conſolidat. *Pocones* autem maximi faciunt exiles radices, quæ in montanis creſcunt & ſiccatæ atque contuſæ, fundunt rubrum quendam colorem, quo tumores diſcutiunt, artus ſuos illinunt & facies ſuas atque veſtes inficiunt. *Muſquaspenne* radicula eſt, digiti magnitudinem raro excedens, rubore plane ſanguineo; unde ſucco illius ſtoreas, clypeos, aliaque utenſilia tingunt. Pyrethrum denique, Saxifraga, & plura ſimplicia hic colliguntur: cepe quoque licet minora paſſim paludoſis locis ſponte naſcuntur.

CAP. XVI.

De Sativis fructibus & modo quo barbari illos colunt atque uſurpant.

VIRGINIENSES barbari annum ſuum dividunt in quinque partes; hyemem vocant *Popanau*; vel *Cattapeuck*, æſtatem *Cohattayough*, quum frumentum illorum ariſtas ſuas protulit *Nepinough*, autumnum denique & quum arbores frondes excutiunt *Taquitock*. Ab initio Septembris ad medium Novembrem feriantur & indulgent genio, nam tum maxime omnigenis fructibus, piſcibus, avibus & præſertim ferina abundant. In frumento ſerendo præcipue laborant, nam primum arboribus, quibus ſolum paſſim veſtitum eſt, corticem juxta radicem detrahunt, radiceſque ipſas adurunt ut emoriantur: dein proximo anno ubi arbores emortuæ fuerint, radicitus evellunt; & in vacua area demum ſemen faciunt hac methodo: Mares primum palo ligneo foramina terebrant, quatuor pedum intervallo, in ea Mayzy quatuor, fabarum duo ſemina injiciunt: fœminæ autem & pueri, ubi

jam

jam adoleſcunt, auferunt Zizania & aggerunt terram. Sementem inchoant Aprili, & repetitis operis producunt ad medium Junium: Aprili ſata, menſe Auguſto, atque ita ſucceſſive ad Octobrem uſque exeuntem metunt. Culmi plerumque duas treſve ariſtas, raro plures, (interdum & nullas) ferunt, quæ è ducentis, aut quum maxime luxuriant, quingentis granis conſtant: culmis antequam aruerint ſuccus eſt ſuavis, pene qualis ſacchari cannis, ideoque barbari farra ſua viridia atque immatura colligunt, ut culmos poſſint exſugere atque ita collecta magis laudant, quam quæ perfecte maturerint.

Piſa præterea ſerunt, quæ *Aſſentemens* appellant; & phaſeolos imprimis amant. Frumentum adhuc viride in ariſtis ſuis torrent, inque mortario frangunt, & foliis plantæ involutum coquunt in aqua, atque hæ præcipuæ ipſorum deliciæ. Serius autem ſatum, ita ut ad maturitatem pervenire non poſſit, ad eundem modum ſub cineribus toſtum, in hyemem recondunt, & tunc coquunt cum fabis; hunc cibum vocant *Panſcro Wenam*. Maturas vero fruges, primum aqua nonnihil macerant, dein piſtillo contundunt, & pollinem barbaro artificio per ſportulam inſtar cribri excutiunt; è polline aut panes ſubcinericeos conficiunt, aut admixta aqua pulticulam, quæ *Ponap* ipſis dicitur. Furfures & reliqua farris retrimenta aliquandiu ventilata, aliquot horis ebulliunt, qui uſitatiſſimus ipſis cibus, *Vitatahamen* nominant. Quidam & vacuas ariſtas urunt & pulverem quem *Pungnouck* dicunt, admiſcent farinæ, ſed male, ſiquidem non modo panum ſed & juſculorum gratiam minuit.

Menſe Mayo inter fruges ſerunt Pepones, & fructum melonibus haud diſſimilem, ſed minorem & multo inferiorem, quem vocant *Macock*, cito adoleſcit hic fructus & initio Iulii incipit matureſcere, duratque in Septembrem. Plantam præterea ſylveſtrem fructumque *Maracock* limonis, ut ſupra diximus, forma, qui ſubito incrementum ſumit & menſe demum Septembri maturatur. Præter hoſce fructus, raros admodum colunt, atque hos ipſos, quæ gentis ſegnities eſt, ſatis parce; maxima quippe anni parte ex quæ terra ſponte producit, quæque amnes, ſaltuſque ſubminiſtrant in cibis uſurpant; præſentibus contenti, futuri minus providi.

Ut ea quæ author noſter ſcribit de *Maracock* paulum illuſtremus, ſuperiori anno ad nos miſſa fuerant è Novo Belgio ſemina, cucurbitarum ſeminibus pene æqualia, ſub aquaticarum Limonum nomine, quæ quum hac æſtate terræ mandaſſem, ex forma foliorum & reliqua plantæ conſtitutione (nam fructus nullos tulit) deprehendi Anguriam eſſe ſive cucumerem citrulum. Pepones autem nobis è ſeminibus provenerunt minutiores quidem, ſed eleganti formarum & colorum varietate.

CAP. XVII.

De Variis animantibus Virginiæ, terreſtribus aëriis & aquatilibus.

INTER animalia ipſorum Cervi agmen ducunt, ab Europæis perparum diverſi, quorum plurimi per ſylvas & ſolitudines vagantur & juxta fluviorum fontes; inter flumina & in campeſtribus raro viſuntur.

Animal autem quod barbari vocant *Aroughcun*, caſtori eſt ſimile, niſi quod inter arborum ramos degat quemadmodum ſciurus. Ipſorum Sciuri magnitudine corporis ad noſtrates cuniculos quam proxime accedunt, nigro colore, aut ex albo nigroque mixto, ut plurimum tamen cinereo. Animalculum alterum, quod ipſi *Aſſapanick*, Angli Sciurum volatilem appellant, divaricatis cruribus & pelle diſtenta, veluti alarum remigio, nonnumquam ad triginta aut quadraginta decempedas volare videtur.

Opaſſum capite porcellum, cauda glirem referens, mole modicum felem, ſaccum ſub ventre habet, in quo catulos ſuos circumgeſtat & alit.

Muſſaſcus forma atque ingenio murem aquaticum æmulatur & muſcum redolet.

Lepores hic rariores, nec cuniculos noſtros multum ſuperant magnitudine. Vrſi hic quoque parvi ſi cum ſeptentrionalioribus conferantur. Caſtores moloſſorum mole, brevibus cruribus, anterioribus pedibus caninis, poſterioribus cygneis, cauda ipſis lata reticulo ſimilis, nuda atque depilis, carnes barbari maximi faciunt. Plurimæ hic Lutræ, quas barbari caſſibus intercipiunt & exuviis earum ſe ornant.

Habent

Habent & animal cato ſilveſtri non abſimile, quod *Vetchunquoy* appellant. Vulpeculæ hic parvulæ, nec tam graveolentes quam anglicanæ, colore è cinericeo nigricante. Canes illorum lupis pene ſunt ſimiles, nec latrant ut noſtri, ſed ululant. Lupi vulpecularum magnitudinem raro excedunt. Muſtelas quoque & Martes hic eſſe, pelles arguunt, licet ipſa animalcula raro hactenus ab Anglis viſa fuerint. Mirum autem quod ejusmodi animantia hîc gallinis aut pullis nocere hactenus non fuerit obſervatum; uti & illud, quod ipſorum ſerpentes veneni expertes eſſe credantur, quum in auſtralibus Americæ regionibus eorum morſus tam noxii & fere lethales eſſe deprehendantur.

In volatilium cenſum referuntur Aquilæ, variique Accipitres: perdices noſtris coturnicibus haud multo majores: ſylveſtres gallopaui, cicuribus noſtris pares: Merulæ atque Turdi remigibus alarum læte rubentibus; variæque minorum avium ſpecies elegantiſſimis plumis rubris, cæruleis atque viridibus. Hibernis autem menſibus, magna copia cygnorum hic reperitur, gruum item cinereorum atque alborum; nigris alis: ardearum, anſerum, anatum, columbarum, aliarumque avium, quarum nomina & forma Europæis ignota: pauciſſimæ autem harum æſtate hic conſpiciuntur.

E piſcium numero hic referuntur Accipenſeres, phocænæ, vituli marini, Paſtinacæ, quarum aculeus valde eſt venenatus; aſelli minores, ſalmones candida carne, Trutæ, ſoleæ, paſſeres, haleces, anguillæ, murænæ, percæ trium generum, cancri, aſtaci, oſtreæ atque mytili. Inter monſtroſos autem piſces merito referendus, parvulus piſciculus qui draconem, qui S. Georgio vulgo appingitur, egregie refert, niſi quod alis & cruribus careat. Aliuſquè bufoni non abſimilis, unde & illi nomen inventum, qui extra aquam tantopere inflatur, ut dehiſcat.

Barbari autem carnes atque piſces aut aqua ebulliunt, aut ſuper crates torrent, aut denique verubus affixas Hiſpanorum more tantiſper ad ignem aſſant, donec penitus ſiccentur quemadmodum in Inſulis & Continente Americæ carnes ad ſolem ſiccare mos eſt, ita ut ad menſes aliquot conſervari poſſint.

Cap. XVIII.

Mores atque ingenium, habitus, & instituta Indigenarum.

INDIGENÆ pauci pro magnitudine regionis, & quidem pauciſſimi viri, longe plures fœminæ atque pueri. In ambitu ſexaginta milliarium circa *Iacobipolim*, haud ſupra quinque millia hominum & inter illos vix mille quingenti viri numerantur, qui arma ferrè poſſint. Segnities illorum in cauſa eſt, qua fit ut licet ſolum fertiliſſimum ſit, tamen plures incolas alere vix poſſit. Multum autem inter ſe differunt, ſtatura corporis & dialectis; alii enim vaſto ſunt corpore ut *Saſquesahanekij*, alii pumilo ut *Wigcocomoci*: plerique autem proceri & graciles, bene compoſitis membris, colore fuſco ubi adoleverint, nam candidi naſcuntur, crinibus nigri & fere imberbes. Mares dimidiam capillitii partem ſibi à fœminis conchis quibuſdam abradi curant, alteram autem promittunt: Fœminæ pro ætatis diſcrimine varie tondentur, ſemper tamen vittas quam longiſſimas ab alterutro latere relinquunt. Barbari robuſto ſunt corpore atque agiles, frigus tolerare aſſueti, hyeme in ſylvis humi juxta focum ſtrati cubant, æſtate in gramine. Mutabili ingenio, vafri, timidi, & pro barbarorum captu ſatis induſtrii atque ingenioſi; iracundi & vindictæ cupidiſſimi; furari metuunt, quia furta ſua à ſortelegis ſuis deprehendi poſſe ſuſpicantur. Fœminæ raro impudicæ niſi viris ſuis conſciis. Unaquæque familia vel cognatio ſuos campos, ſuoſque hortos & arva novit.

Amiciuntur ferarum pellibus, hyeme quidem villoſis, æſtate autem depilatis: potentiores etiam pallia ex iiſdem pellibus conſuta circumamiciunt: ſed tenuiores ſe foliis arborum, gramine atque arborum muſco tegunt: non pauci etiam pallia geſtant è gallo pavorum plumis tanto artificio conſuta, ut non niſi plumæ appareant, ſingulari adverſus acrius frigus remedio. Fœminæ ſemper ventrem & pudenda velant, atque aliter forte conſpectæ erubeſcunt; crura, manus, ubera atque ipſam faciem nigris notis, variiſque ferarum & ſerpentum figuris diſpungunt: auriculus

plerumque

plerumque tribus locis habent perforatás, quibus varias quiſquilias ornamenti gratia appendent: quidam viri viridem croceumque anguiculum, ſeſquipedem longum, qui & collum circumſerpit, & nonnumquam os illorum allambendo veluti oſculatur, alii murem alii glirem mortuum, cauda ſuſpenſum: in capite, alii alas avium, alii plumarum faſciculum cum crepitaculo, quod caput manubrii æmulatur, ab anguis cujuſdam cauda mutuatum; alii accipitrum aut aliarum avium exuvias; ditiores quidam laminam æneam, nonnulli denique, quod maxime glorioſum putant, manus hoſtibus præciſas & ſiccatas. Caput atque humeros rubrica inficiunt, è radicibus herbæ *Pocones* expreſſa & oleo mixta, id & hyeme adverſus frigus & æſtate adverſus æſtum ipſos munire credunt. Quid multa? quo quiſque magis terribilis apparet, eo pulchrius pictus & ornatus ſibi videtur.

Domicilia utplurimum ſecus fontes aut amnes habent, quæ ex ſurculis arborum inflexis & arcte colligatis conſtructa, ſtoreis aut corticibus arborum circumcirca contegunt, uti frigus & pluvias, ventoſque commodiſſime excludant; fumoſa tamen ſunt, licet in faſtigio aperta. In hiſce mapalibus circum focum ſuper crates cubant, palmum aut amplius à ſolo erectas, ſtoreis deſuper tecti, ſex, decem, nonnumquam & viginti in ſingulis: Ea denique utplurimum in medio ſuorum hortorum collocant, quos modicos habent: taleſque plerumque viginti nonnumquam & centum conjunctim cernuntur, ſepimento arborum diviſi: juxta ædes aut arbuſta cernere eſt aut veteres & deciduos arborum truncos, largam pyris materiem.

Parentes liberis ſuis varia nomina, prout allibuerit, imponunt; Fœminæ illorum facile admodum parere dicuntur; ſobolês autem mire diligunt: in flumine primum, quod & veteribus Germanis obſervatum, frigida lavant, perungunt deinde pinguntque ut cutem adverſus frigus pariter atque æſtum indurent.

Viri piſcando, venando, belligerandoque aut ſimilibus virilibus exercitiis ſe occupant, atque alia agere erubeſcunt, plerumque deſides & otioſi: fœminæ atque pueri cætera peragunt, ſtoreas texunt, vimineos corbes, ollas, mortaria conficiunt, fruges comminuunt, panes coquunt, quin & maizium atque legumina ſerunt atque metunt, niſi quod hic & mares levem operam præſtent, denique onera bajulant. Ignem ſtipitum attritu eliciunt, quem foliis atque aliis ſiccis fomentis excipiunt: arcus concharum fragmentis expoliunt, ſagittas è novellis arborum ſurculis aut cannis confectas, piſcium oſſiculis, aut acutis ſilicibus aſperant, nonnumquam & gallopavorum unguibus, aut avium roſtris, quæ nervis ferarum alligant: E cervinorum autem cornuum extremitatibus gluten quoddam decoquunt, adeo tenax, ut frigida aqua numquam diſſolvatur: in bello quoque rotundis parmis utuntur, è corticibus arborum compactis, & ligneis gladiis. Lembi illorum piſcatorii, unilignei ſunt, è truncis arborum, mactræ in modum excavati, triginta, quadraginta & nonnumquam quinquaginta palmos longi, duos autem aut plures profundi, ita ut interdum quadraginta homines iis vehantur; ſed utplurimum minores ſunt; hos tam velociter contis atque aſſerculis impellunt, quam nos ſcaphas noſtras remigio.

Fœminæ membranas arborum, nervoſque animalium in fila ducere ſolent, & præſertim ſparti quoddam genus, quod *Pemmenaw* vocant, in tam tenuia fila, ut ad plurimos uſus commodiſſime adhibeantur; ex illis autem fere retia ſua nectunt.

Unica horum barbarorum religio eſt (ſi religionis nomen tanta impietas ferre poteſt) adorare omnia, à quibus inevitabile damnum metuunt, ut ignem, aquam, tonitru, fulmen, tormenta bellica, equos, &c. præcipue autem Cacadæmonem quem *Oke* vocant, magis ex timore quam amore venerantur: hujus terribiles admodum imagines in ſacrariis ſuis habent, & ſacerdotes tali numini convenientes: altaria ſua, quæ *Pawcorances* appellant, in agris diſponunt, atque ibidem ſanguinem & adipem ferarum immolant, tabacumque offerunt è bello aut à venatione reduces. Sed de hiſce fortaſſe plus ſatis.

CAP.

Cap. XIX.

Res ab Anglis in hac Virginiæ parte geſtæ.

PRIMVS hunc Virginiæ tractum, quem modo deſcripſimus, incolere aggreſſus eſt *Bartholomæus Goſnoldus*, multis Nobilium & mercatorum in ſocietatem adſcitis & ampliſſimo diplomate à Jacobo magnæ Britanniæ Rege impetrato: quo permittebatur ſenatum non modo in Anglia, ſed & in Virginia hac conſtituere, rebus omnibus conſtituendis atque ordinandis. Prima expeditio tribus navibus ſuſcepta, duce *Chriſtophoro Neoportio*; is anno cIↃ IↃc VI. XIX. Decemb. Londino 1606. ſolvit & ſex pene ſeptimanas cum adverſis ventis ſub ipſa Anglia colluctatus, ubi altum tenuit, primum ad *Canarias* inſulas aquatione facta, deinde cum barbaris *Dominicæ* inſulæ commercio inſtituto, ibidem aliquantiſper commoratus, verſus Virginiam iter flexit, eamque jam pene reverti certus, præter ſpem adnavigavit: Promontorium quod primum ſeſe obtulit, Henrici principis Walliæ nomine illuſtratum: hinc coloniæ idoneus locus quæſitus, ſenatores inaugurati & eorum præſes electus: atque impigre pro ſe quiſque, domos conſtruere, arva deſignare, vallum moliri: miſſi aliquot ad regionem luſtrandam, qui adverſo flumine (quod ſupra priori loco deſcripſimus) ſubvecti, poſt ſex dierum iter, pagum invenerunt modicum, Cap.xiii. amœniſſimo colli ſuperſtructum, & tres inſulas & aliquot agros jam à barbaris cultos; *Pawhatan* hiſce regionibus præerat, unde incolæ, conſueto hiſce gentibus more quem jam alibi notavimus, *Pawhatani* dicebantur; flumen hactenus navigabile, ulterius tendentibus ob brevia & confragoſa atque cataractas, etiam minoribus cymbis inacceſſum. Hi humaniter atque amice ubique à barbaris accepti fuerunt, verum coloni qui *Henricopolim* moliebantur, tantum jam odium indigenarum ſibi conciverant, ut merito ſibi metuerent; itaque & oppidulum communiverunt & bellica tormenta diſpoſuerunt. Neque ſatis bene inter ipſos colonos conveniebat, ſed mature à verbi divini adminiſtris reconciliati ſunt: Centum coloni ea vice deducti: naves autem XV Junii anni cIↃ IↃc VII in Angliam remearunt. Poſt navium diſceſ- 1607. ſum ingens calamitas novellam coloniam afflixit ob annonæ penuriam, ita ut vix decem illorum præ imbecillitate, pedibus conſiſtere valerent, & dimidia omnino pars ante exitum Septembris defungeretur, reliqui piſcibus & aſtacis marinis ægre vitam ſuſtentarent; quibus malis accedebat civilis diſcordia & denique (barbaris nonnumquam nimis parce de ſuo penu impartientibus) dira fames, quam tamen *Ioannes Smithius*, poſtquam præfecturam inierat, nonnihil profligavit, commerciis cum barbaris reſtitutis; & primo *Kecouchtanum*, deinde *Weraskoykum* profectus, cymbam frumento onuſtam reduxit: Interim illi qui in colonia remanſerant, indigenas ſuis mercibus ita expleverant, ut illas jam faſtidirent: & dum ille alteram ad Chichaminenſes expeditionem parat, maleferiati quidam cymbam illius pene ſubduxiſſent: exinde & ipſe à barbaris interceptus, & cymba ſuorum negligentia fuit amiſſa: ſed mox dimiſſus fuit, & commeatus coloniæ invectus. Poſt hæc novum ſupplementum ex Anglia, eodem *Neoportio* duce advenit, virorum centum & viginti: Neoportius autem Smitho adhortante Pawhatanum regulum in pago ſuo *Wicocomoco* inviſit, qui illos comiter, prout eſt barbarorum conſuetudo, excepit: lecto ſuo ſtoreis ſtrato inſidens, & pulvinari coriacio, margaritis & conchiliis, gentili induſtria, adornato innixus, & pellibus veſtitus; ſupra caput & ad pedes illius duæ puellæ accumbebant, dextrum læuumque parietem tegebant viginti concubinæ, faciem atque humeros rubrica pictæ: Neoportius Regulo adoleſcente anglo, ille viciſſim Neoportium uno ex intimis familiaribus (cui *Namontack* nomen erat) donavit: hiſce geſtis & magna frumenti copia viliſſimo precio comparato, ad coloniam reditum.

Ex inde nova calamitas coloniam afflixit, pleriſque ædificiis & bona annonæ parte, fortuito incendio abſumtis: Sed ædificia mox pari diligentia reſtituta: *Pawhatanus* autem jam advenarum pertæſus, id unum agebat ut ipſorum arma clam ad ſe traheret, quo facilius ex inſidiis illos poſſet opprimere: Smitho dolos barbari gnaviter odorante & pro virili contra ſatagente.

CAP. XX.

Sinus Chesapeack à Joanne Smitho *lustratus.*

SMITHUS interea otii impatiens, Sinum *Chesapeack* qui continentem recto in arctum tramite irrumpit, initio Junii anni CIƆ IƆC VIII lustrare aggreditur, & flumen in exigua & aperta cymba cum quatuordecim comitibus descendit ad Promontorium usque *Henrici*; inde velis in orientem versis insulas adnavigat promontorio *Caroli* objectas & jam *Smithi* agnomine insignes. & mox promontorio illo superato, dextram sinus oram legens, *Acowmacka* regulum invisit, virum satis humanum: solum hoc tractu fertile est, & incolæ Pawhatanorum dialecto utuntur. Hinc egressus & primum insulas aliquot in medio sinus sitas conspicatus, flumen *Wigcomoco* subit, turbidum & cænosum; hoc prætervectum Promonrorium excepit, ubi stagnum dulcium aquarum repperit, verum ita calidum, ut balneum videretur: inde cursu inflexo insulas adit desertas, quibus *Limbi* nomen indidit: rursusque ad dextram oram reversus Kuskaranock invisit, insignem amnem: hic à variis populis accolitur, *Soraphanigis, Nausis, Arsecis, Nautaquakis*; qui quum mira ipsi narrassent de gente *Massawomekarum*, subiit ipsum cupido hanc gentem investigandi; quumque hanc oram vadosiorem offendisset, ad sinistram trajicere visum; patet autem hîc in tantum sinus, ut à dextra ora præaltæ rupes quæ sinistræ incumbunt conspici neutiquam possint. Deinceps sinistram oram ad triginta milliaria Aquilonem versus sequens, nullos ibidem incolas invenit: tota hæc ora dulcium aquarum scaturiginibus abundat, montes asperi & steriles sunt, valles autem amœnæ & fœcundæ, nemora densa & lupis, ursis, aliisque feris referta. Proximo sinui Boli nomen inditum, ob soli argillam bolum Armeniæ referentem; sinus etiamnum hic decem in latitudinem patet milliaria novem decemve orgyas altus. Adversis ventis hinc rejectus XVI Junii *Patawomekum* fluv. intravit, decem milliaria in ipso ostio latum; quem triginta circiter milliaria subvectus, quum nullos incolas inveniret, à duobus barbaris postremo *Onawmamentum* est deductus, ubi aliquot centuriæ barbarorum ex insidiis in illum eruperunt, qui diabolicum in modum erant deformati, verum sclopetorum metu, à noxa temperarunt, à Pawhatano oppidanis infesto, se in Anglorum perniciem concitatos confessi. Lustrarunt porro hoc flumen, ut metallum quoddam perquirerent, quo non exiguam argenti portionem contineri, à barbaris Neoportio persuasum fuerat; verum quum ad locum esset ventum, spe sua falsi recesserunt. Quum autem ad Toppahanock fluv. ostium pervenissent, duplex calamitas illos oppressit, nam & cymba in vada quæ faucibus objacent impingens hæsit, & Smithus pastinacæ venenato aculeo ictus magnum vitæ discrimen adiit, olei cujusdam auxilio, quod fortuito secum duxerant, ægre servatus. Denique *Payankatakam* & *Pumaunken* flumina prætervectus, Kecouchtanum & mox Jacobipolim XXI Julii rediit.

In oppido non modo variis morbis, sed & gravibus discordiis laborabatur, Præsidis morositate atque imprudentia, adeo ut illum magistratu movere & Smithum in illius locum surrogare necesse fuerit. Ille rebus compositis & vicario constituto, secundam expeditionem ad sinum penitius lustrandum suscipit & *Kecouchtano* solvens, summa celeritate ad Bolum fluv. sinistram oram stringendo pervenit: à quo paululum provectus, sinum sese in quatuor veluti ramos spargere observat; quos lustrare aggressus & in primo atque secundo nullos incolas offendens, ad oppositum latus flectit, ubi septem octove lembos *Massawomekiorum* obvios habuit, qui Anglos cum summa admiratione contemplati, sese protinus in terram projecerunt, verum amice invitati ad cymbam illorum accesserunt & Smithum ferina, arcubus, sagittis & ursina pelle donarunt; & noctu se subduxerunt. Hinc ad *Tocwogiorum* flumen perventum, quibus quum persuasissent arcus & sagittas illas *Massawomekiis* vi ereptas (nam hi duo populi juges inimicitias exercent) humanissime ab iis fuerunt excepti. Hic secures, cultellos & ferri atque æris ramenta repererunt, quæ se à Sasquesahanokis (summis Massawomequiorum hostibus) accepisse profitebantur: Ea gens quartum magni sinus ramum accolit, verum propter brevia & cataractas nullus cymbis ad ipsos patet aditus, itaque per nuncium acciti, venerunt sexaginta numero,

ferinam, tabaccum, parmas, arcus, ſagittas. vimineoſque corbes, aliaque munera ferentes & Anglorum auxilium contra hoſtes ſuos implorantes. Mira autem narrabant de *Atquanahuckiis*, aliiſque populis his vicinis, ſeque ſecures ſuas à Gallis redemiſſe teſtabantur. Atque hinc denuo, Pawtunxunto & Tappahanoko fluv. leviter in tranſcurſu luſtratis, VII Septembris Jacobipolin remearunt.

Cap. XXI.

Quæ porro ab Anglis in hac Virginiæ parte geſta.

VEREOR ne limites, quos primum in ſcribendo mihi propoſueram, nimium egredi videar, itaque cæteras res geſtas leviter perſtringam. Anno proximo 1609. novum ſupplementum eodem Neoportio duce advenit, & regia dona Pawhatano deſtinata; quem & coronarunt, barbaro ad indumenta peregrina ſtupente, & ejusmodi ceremoniarum inſueto; quibus rebus tamen magis efferatus eſt. Hinc ſtudioſe in metallorum venas inquiſitum, ſed fruſtra. Interea jam annonæ penuria in oppido laborabatur, quæ nimis parce pro multitudine, quæ jam ad ducentorum virorum numerum excreverat, ex Anglia erat ſubvecta, & inſuper nautarum prodigalitate & negligentia multum imminuta: itaque ab indigenis nunc precario, nunc violenter commeatum petere & ſumere aggreſſi, graves primum hoſpites, mox & hoſtes à barbaris ſunt judicati. Pawhatanus interea omnibus modis ſatagens ipſorum arma ad ſe trahere, Germanos quoſdam atque Polonos (qui nuper advenerant ut Anglos picis excoquendæ, & ſaponarium cinerem exurendi rationes edocerent) ita pellexit, ut multos gladios aliaque arma furtim ſubducerent, & ad domum illius comportarent: ſed quum dolus patuiſſet, inſidiæ Regi fruſtra ſtructæ, Anglique in apertum bellum cum barbaris eruperunt.

Veruntamen pace paulo poſt redintegrata, quum colonia jam reſpiraſſe atque adeo florere videretur, nova calamitas acceſſit, maxima parte frugum à gliribus adeſa; neque ullum in barbaris præſidium erat, ſimili annonæ penuria laborantibus: itaque hac illac ſe diſpargere, alii oſtreis, alii glandibus, alii aliis fructibus ægre vitam tolerare; tanta & tam obſtinata quorumdam in hac neceſſitate deſidia, ut nonniſi à præſide coacti vitæ adminicula conquirerent; pauci tamen interierunt.

Quum autem jam in Anglia Senatui innotuiſſet, tam male inter colonos convenire, Baronem *de la Ware* cum ſumma poteſtate eo deſtinarunt: hic anno CIƆIƆCIX duos Equites *Thomam Gates* & *Georgium Sommerum* vice ſua miſit, donec ipſe ſubſequeretur; verum hoc ſalutare conſilium fors in contrarium vertit; navis enim quæ illos vehebat apud *Bermuden* fracta, ipſique ægre natando ſervati; cæteræ naves feliciter portum Virginiæ tenuerunt. Hic jam quidam ante Smitho infenſi, Equitibus, penes quos ſumma rei erat, abſentibus, omnia perturbare cœperunt, nec præſidi obſequi, neque quicquam recte per ſe agere, unde nonnulli in Angliam ab ipſo remiſſi; alii cum colonis aliquot novas ſedes quærere & duo oppidula condere aggreſſi; multi à barbaris cæſi, fruges corruptæ, aliaque damna accepta, ſupina ducum ignorantia, qui incommoda loca oppidis ceperant & ne quidem à fluminis inundatione tuta: ad extremum acceſſit Smithi infortunium, qui caſu à pulvere tormentario miſere ambuſtus, ſanitatis recuperandæ gratia Angliam repetere coactus fuit.

Reliquerat Smithus in Virginia quadringentos & nonaginta colonos, annonæ abunde ad decem ſeptimanas, naves majores tres, cymbas ſeptem, viginti quatuor majora tormenta, trecentas bombardas, cæterumque apparatum bellicum: Sed annona jam pene abſumta, dum ſubſidium à barbaris petunt, coloni aliquot à Pawhatani ſubditis occiſi: & indigenæ in univerſum tantopere in Anglos exarſerunt, ut ubicunque facultas daretur, aut clam aut palam illos trucidarent: venerunt interea Equites qui ad Bermudã enatarant, & populi calamitatibus permoti, univerſos in Angliam reducere parabant, quum Baro *de la Ware* cum tribus navibus advenit: atque ita Jacobipolim IX Junii anno CIƆIƆCX reditum. Ipſe autem adverſa valetudine tentatus, proximo anno in Angliam redire maturavit. Appulerat ante illius diſceſſum 1610. *Thomas Dalius* eques cum colonis aliquot, armentis, cæteriſque neceſſariis: & non

multo post illum *Thomas Gatius* cum trecentis colonis & pecore. Status oppidi compositus, & arx juxta *Henrici* promontorium ædificata: aliud præterea oppidum supra *Iacobipolin* octuaginta circiter milliaria loco edito & opportuno, quod *Henricopolin* appellarunt, & municipium infra oppidum quinque milliaria, *Bermuda* nomine.

Rebus in Virginia ita compositis, pluribusque subinde colonis missis & rerum summa in Anglia ad Comitem Suyth Hamtoniæ delata, absolutam Reipublicæ formam Virginia tandem accepit. Verum odia barbarorum in advenas jam sibi graves magis magisque accensa, in summam crudelitatem tandem eruperunt; quippe anno cIↃ IↃ C XXI ex insidiis Anglos hac illac sparsos, nihilque tale metuentes, adorti, supra trecentos & quadraginta, qua viros qua fœminas & pueros immaniter trucidarunt; Jacobipolin ipsam aggressuri, nisi ipsorum conatus mature à barbaro quodam, qui Christiana sacra susceperat, præfecto fuissent revelati: Insigni documento barbarorum ingeniis parum fidendum esse etiam quum maxime blandiuntur. Atque hæc obiter, quæ Anglorum historiæ copiosius loquentur; jam ad reliqua Virginiæ transeamus.

Cap. XXII.

Virginia à VValthero Ralegho *primum detecta: Terræ fructus & animalia.*

Restat jam altera & maxime Australis Virginiæ pars, unde nomen ad cæteras partes fluxit: hæc primum à fortissimo Equite *Walthero Ralegho* anno cIↃ IↃ LXXXIV detecta & in honorem Serenissimæ Reginæ Virginis Elisabethæ *Virginia* nuncupata, à trigesimo Austrum versus sexto gradu porrigitur. Aëris temperie & cœli solique bonitate cæteris par; nisi quod solis periodo vicinior ideoque & calidior. Hujus regionis situs, variæque dotes copiose à *Thoma Heriotto* Anglo fuerunt descriptæ, è cujus commentariis peculiaria quædam breviter referemus. Inter quæ primum locum flagitant quæ ad vitæ humanæ usum sunt comparata.

Maizium indicum, quod Virginienses *Pagatowr* vocant, hic uberrime nascitur, & grana modo rubra modo flava, modo mixti coloris & elegantissime variegata producit, in sex septemve interdum & decem pedum altitudinem assurgens & spicas tres quatuorve, nonnumquam tamen & unam tantum, ferens, quingentis, sexcentis & quum uberrima messis est septingentis granis onustas, singulari soli luxuriantis indicio. Phaseoli deinde mira colorum varietate, quos suo idiomate *Okindgier* vocant, forma à nostratibus minime diversos, caulis & folia nonnihil variant; saporis suavitate nostrates fere superant. His accedunt pisa, illis *VVickonzour*, nostratibus quidem minora, sed longe gratiore sapore.

Macocquer ipsorum nostris peponibus, melonibus aut cucurbitis fere similes sunt, gratissimi saporis & magna formarum varietate. Clariss. vir *Carolus Clusius* descriptionem & iconem dedit lib. II. Exoticorum cap. II. fructus è Virginia allati, quem ipsorum *Macocquer* existimat, quam hic inserere operæ precium visum. Erat (inquit) prorsus orbiculari forma, quatuor unciarum diametro, cortice duro præditus, foris lævi & subfusco, interne nigra membranâ inducto, per quam sparsæ quædam fibræ à pediculo ad summum: continebat vero pulpam nigram (quia non recens sed siccus & vetustus) acidique & quodammodo salsi saporis, in qua plurima grana involuta, subfusci coloris plana & cordis (ut vulgo pingitur) formam referentia, medulla albicante prædita. Quum porro hic fructus ex Virginia allatus esse dicatur, facile mihi persuaderi sinam illum esse, quem ejus regionis incolæ *Macocquer* appellant & (magno aliquo periculo liberati, vel bello defuncti, in lætitiæ signum, structo igni assidentes) pulpa seminibusque exemtis, implent lapillis aut crassioribus quibusdam granis, ut majorem strepitum agitatus & commotus edat, bacilloque aptantes manu tenent, perinde ac Brasiliani suum Tamaraca, sed nullis pennis ornant. Integrum autem fructum & per medium sectum, in hac tabella exprimendum curabam. Hæc ille.

Vereor



Vereor autem ne Clariſſ. vir opinione ſua hîc falſus fuerit, & ipſorum Macocquer potius ſit pepo, varia formarum varietate in illis regionibus ludens, uti è ſeminibus ad nos allatis & hîc enatis jam à multis annis videre fuit. Idem Clariſſ. vir & alterius fructus iconem exhibet, quem *Lobum e Wingandecaw* vocat & ex hac Virginiæ parte allatum fuiſſe teſtatur; cujus ſimiles quum aliquot è novo Belgio noſtro accepiſſem, iconem unius inſignioris hic exprimendam curavi ea forma & mole qua erat (licet interdum duplo & triplo majores ibidem & in vicinis provinciis naſcantur.) lib. 3. c. 3.



Erat autem hic Lobus ſex uncias longus & ſupra tres latus, craſſo validoque & pene ligneo cortice, foris quidem coloris qualis eſt caſtanearum aut paulo obſcurioris, interius cinericei, exteriori ſuperficie maximam partem valde ſcabra: continens fungoſam quandam pulpam cinericei coloris, pinguem, & tam acidi atque adeo ingrati odoris ut nares offenderet; in qua latebant ſeptem phaſeoli (ut ita dicam) ea mole & forma, qua unum illorum juxta ipſum Lobum exprimendum curavimus, duro itidem cortice & obſcuro rubente, tecti & album nucleum continentes amygdalæ vel avellanæ ſapore. Horum phaſeolorum aliquot quum anno CIↃ IↃC XXXI ſub veris ingreſſum terræ mandaſſem, tres omnino ex iis prodierunt plantæ ea forma quam infra expreſſimus; an autem herba tantum ſit, an vero frutex qui tandem veluti arboreſcat: mihi nondum conſtat, certe fructus aliquid arborei præ ſe fert, & cauliculus hujus plantæ licet adhuc teneræ & nuper natæ jam ligneſcere videtur, ſed vereor ne hyemem noſtram ferre poſſit.



Præter has & alias herbas; etiam radices edules ſponte hic proveniunt: imprimis quas indigenæ *Openawk* vocant, rotundæ, juglandi nuci magnitudine pares, interdum & multo majores; naſcuntur humidis & paludoſis locis, plures inter ſe cohærentes & veluti funiculo colligatæ; in aqua coctæ, aut igne toſtæ, boni ſunt alimenti. Diverſæ ob hiſce ſunt *Okeepenauck*, quæ ſiccis locis gaudent, orbiculari forma, & capitis interdum humani mole, recentes & uti è terra eruuntur manducant (propter ſiccitatem quippe aſſari aut elixari nequeunt) ſaporis ſuavitate prioribus haud quaquam pares, quare non niſi in ſumma neceſſitate illas in cibos adhibent, aut interdum varietatis gratia; concoctu alioquin non minus faciles, quam panes ſiliginei.

Kaiſtucpenauck radix candida, ovi gallinæ forma & magnitudine, ſed ingratioris ſaporis, licet indigenæ etiam hac veſcantur.

Sunt & radices hîc non multum diſſimiles illis, quas officinæ radices Chinæ appellant & forte ejuſdem ſpeciei, plures ſimul connexæ, caules moliuntur Cynosbato ſimiles, (ſed folia plurimum diſcrepant) qui arboribus contigui, eas arcte complecti, & ad ſummum uſque faſtigium eniti ſolent; *Tſinaw* nomen ab Anglis ob ſimilitudinem illis radicibus impoſitum; ex recentibus in fruſtra conciſis & contuſis, & ſucco una cum aqua expreſſo, fit panis: ex ebullitis vero juſculum haud ingrati ſaporis, præſertim ſi oleum admiſceatur.

Coſcushaw indigenis, Anglis ob ſimilitudinem *Yuca*, humidis & cænoſis locis delectatur: ex hac barbari ſuo more panem conficiunt & pultem grati admodum & ſuavis ſaporis, qua plurimum utuntur. Recentum ſuccus venenoſus, ideoque ſedulo exprimendus, antequam pulpa in uſum adhibeatur; ad ſolem itaque aut ignem, detracta cute, prius exſiccantur, dein in farinam rediguntur, è qua panes coquuntur. aut etiam recentes & virides purgantur, in fruſta conciduntur, contunduntur que & paſtilli ex illis fiunt, qui tantiſper ad ignem torrentur, donec areſcant; quibus rurſus in pollinem redactis, ad panes & pulmenta utuntur.

Habaſcon radix eſt calida, paſtinacæ forma & magnitudine, per ſe ſola quidem minime edulis, cum aliis vero cibis cocta haud inutilis.

Quin etiam allia multis locis ſponte naſcuntur, Europæis haud multum diſſimilia, ſed indigenæ illis nunquam utuntur, Angli vero ſe crebro ea uſurpaſſe teſtantur. Hactenus de radicibus, nunc & de arborum fructibus dicendum.

Caſtanearum hic variis locis ingens copia: nec non nucum integræ ſylvæ, quarum aliæ fructus ferunt noſtratibus ſapore & magnitudine æquales, putaminum duritie & craſſitie ſuperantes: aliæ longe majores, lignoſiſſimo putamine & ſcabro, nucleo vero grandi, dulci & valde oleoſo. Sunt & aliæ arbores quæ fructus ferunt, quos Angli à ſimilitudine meſpyla vocant, nam & amplo latoque ſunt umbelico, minime edules antequam molleſcant, colore tamen magis ad ceraſa accedunt, uti & ſapore, licet ita ſuavi ut fere inſipidus videatur. Ficus indica, quæ Tuna in Nova Hiſpania dicitur, hic ab Indigenis *Muttaqneſunnauck* appellatur. Mori, mala ſylveſtria, pluresque arbores Europæis ſimiles. Quinque denique glandium ſpecies ab Anglis obſervatæ; quarum primam *Sagatemener*. ſecundam *Oſamener*: tertiam *Pummuckoner*: quartam *Sapummener*: quintam denique *Mangummenauck* ſuo idiomate appellant barbari: harum tres priores craticulis arundineis impoſitas lento igne ſiccant, ut melius ſerventur; deinde ubi illis uti libet, aqua macerant & ebulliunt: ex iiſdem & oleum admodum dulce exprimunt. Tertia vero cocta in aqua, dein expreſſa, caſtanearum ſaporem æmulatur, unde & panes nonnumquam ex illa conficiunt; quartam ſpeciem inter ignobiles cibos deputant, iiſque fere mancipia ſua nutriunt.

Quadrupedum variorum ingens hic copia, præſertim Cervorum; quorum ii qui juxta littora vagantur, pabuli inopia, minores ſunt Europæis; in interioribus provinciis, longe majores; cæterum noſtris plane ſimiles, niſi quod caudas habeant longiores & cornua verſus cervicem magis incurventur. Cuniculorum itidem, qui ut plurimum cinerei ſunt coloris inſtar leporum, ingens numerus, ita ut incolæ in pleriſque provinciis, è pellibus illorum ſibi chlamydes conſuant. *Saquenuckot* & *Maquowoc* cuniculis haud multum diſſimiles, ſed majores & gratiſſimi nutrimenti. Sciuri colore fere ſunt cinereo; urſi nigro, quos captos indigenæ comedunt uti & leones & ſimiles feras.

Avium præter notiſſimas, gallopavos nimirum, palumbes, perdices, grues, ardeas, cygnos & anſeres, ſupra octuaginta diverſas ſpecies, quæ ſylvas; & ſeptuaginta quæ littora, ſtagna atque paludes accolunt, à ſe obſervatas, teſtatur *Heriottus*. Neque minor piſcium abundantia, puta accipenſerum, Februario, Martio & Aprili: Halecum qui magnitudine noſtrates longe ſuperant, interdum duos palmos longi: quibus accedunt Truthæ, Turſiones, Rajæ, mugiles, paſſeres aliique quamplurimi humanis uſibus apti: Cancri quinetiam & oſtrea multiformia, muſculi, aſtaci, cochleæ marinæ. Denique cruſtacei generis piſces qui ab indigenis *Seeckanauck* vocantur & toto hoc littore ad fines uſque *Novæ Franciæ* frequentes viſuntur: præſertim juxta brevia & vada: formam jam exhibuimus.

CAP. XXIII.

De iis quæ hæc Virginiæ pars fert commerciis apta & de moribus Gentis.

PRÆTER ea quæ ad victum neceſſaria ſunt, ſolum hoc etiam ſponte producit, aut occultat multa, quæ utilitatem in commerciis adferre poſſunt. Inter ea primo loco ab Anglis recenſetur graminis ſpecies, longis foliis & anguſtis, quorum ſuperficies membranula quadam tenui & ſplendenti inducta eſt, qua demta, pro ſerico ſe uſos teſtantur, unde & ſerici nomen gramini indiderunt. De iis quæ hic ſeri aut coli poſſent, non neceſſe eſt dicere, nam quum ſolum admodum fertile ſit, non eſt dubium quin ſata ingenti fœnore ſit redditurum, ſi rite coleretur. Vena autem terræ, haud longe à littore, quadraginta aut quinquaginta milliar. in longitudinem porrigitur, è qua optimum alumen confici poſſet, uti à peritis illius artis obſervatum volunt. Eadem vena & calchantum, nitrum, alumen plumeum (ita vocat author) forte ſciſſile, ſubminiſtrat, verum non tanta copia, quanta alumen, nec tantæ utilitatis: variis in locis reperitur gleba quædam terræ, quam vulgo ſigillatam vocant, omnino ſimilis, notæque virtutis, tum apud ipſos indigenas, qui illam *Wapergh* vocant atque ad vulnera juxta atque ulcera ſananda adhibent, tum etiam apud Anglos qui illius experimentum ceperunt. Arbores quæ picem, reſinam, terebinthinam & ſimiles ſuccos fundunt, quum hic infinitæ pene ſint, non dubium eſt quin labore

atque industria colonorum ingens harum mercium copia parari posset. Sassafras indigenis *Winauck*, hic passim reperitur. Ingentia nemora, cedrina ligna optimi odoris & ad fabrilia opera aptissima subministrant: Vites quæ hic innumeræ, largam vindemiam promittunt si cultura accederet. denique ad oleum maxima copia è juglandibus exprimendum non nisi opera humana desideratur.

Præsens etiam emolumentum sperari potest è pellibus luttarum, quæ juxta littora degunt magno numero; neque vero absimile etiam lynces hic reperiri aliaque animalia quæ laudatiores pelles ferunt. Cervina autem tergora tum cruda, tum rupicaprarum pellium in modum præparata maximo numero ab indigenis vilium mercium commutatione quotannis redimi possunt. Hyænam veteribus (ut vult Bellonius) recentioribus *Civettam*, Africæ perfamiliare animal, etiam hic à se observatam Angli testantur, penes quos fides sit.

Metallorum haud levia indicia deprehensa: Ferri quidem duobus in locis, octuaginta aut centum milliar. ab eo loco quem Angli coloniæ suæ elegerant; nec procul à littore rupes multæ quæ venas ferri magnis indiciis promittunt; è quibus, ut magnum emolumentum sperari possit, facit lignorum copia & operarum vilitas. Æris autem & argenti metalla in mediterraneis reperiri constans fama est, nec obscura indicia, licet certa in hunc diem fides vacillet. Margaritæ seu uniones penes indigenas repertæ, verum an hic natæ, dubium est. Tincturæ variæ, præter Rhus coriariorum Europæis notissimum, ex herba enim quam *Wasebur* vocant; & tenuibus radicibus *Chappacor*, & cortice arboris *Tangomocquemiage*, indigenæ diversos colores rubros excoquunt.

Barbari harum regionum indigenæ, satis eleganti sunt forma, comam alunt tam viri quam fœminæ: mares autem & maxime proceres, à fronte per medium verticem ad cervicem usque capillos cristæ in modum attondent: pelle cervina aut alterius feræ exuviis ab umbelico ad genua demissis, pudenda velant; cætera nudi agunt, aut levi chlamyde ex pellibus ferarum humeris circumjecta, pallia nostratium æmulantur & varias corporis partes punctilis & notulis quibusdam persignant ut formosiores videantur. Arma ipsorum sunt arcus è corylo, sagittæ ex arundinibus, & pali lignei plani duos cubitos longi: Scutis è corticibus aut bacillis barbara industria consutis se tegunt, nulla ferri notitia.

Pagi ipsorum exigui & pauci juxta littus: decem, duodecim, etiam viginti; & qui amplissimi triginta domiciliis constant, nec nisi palis ligneis in orbem terræ infixis adversus hostium incursus septi. Ædes suas ex ramis & perticis in fornicem flexis & in fastigio colligatis, pergularum in modum factas, aut arborum corticibus aut storeis quibusdam artificiose contextis à summo ad imum tegunt: longitudo plerumque latitudine duplo maior nunc duodecim, nunc sedecim interdum & viginti decempedarum spatium complectitur.

Satrapas suos sive regulos vocant *Weroans*, ii interdum unum interdum plures pagos regunt: qui tum quum Angli hic appellerent, inter illos potentissimus judicabatur, decem & octo pagis imperabat. Suum cuique præfecturæ idioma. & quo majori intervallo à se invicem discretæ, eo magis variant idiomata ipsorum.

Bella inter se magis ex insidiis quam aperto marte gerunt, & hostes suos plerumque sub crepusculum aut noctu splendente luna inopinantes conantur opprimere. Disciplina magis & vario instrumentorum apparatu; quam ingenio aut industria destituuntur.

Multos quidem Deos, certis gradibus & ordinibus distinctos, quos *Mentoac* appellant, superstitiose colunt, ita tamen ut unius summi atque æterni Dei licet admodum levis cognitio haud plane ex animis illorum deleta videatur: à quo per minores atque ab ipso creatos Deos atque semideos; & mundum hunc creatum & hactenus gubernari fatentur. Aquam inter elementa; fœminam inter mortales primo creatam, & ex divino semine propagasse totum humanum genus. Quot secula à mundi creatione fluxerint non magis norunt, quam litteras aut alias notas quibus horum memoria conservatur: omnis rerum memoria traditione parentum ad liberos propagatur. Numina sua uti humanis corporibus prædita credunt, ita simulacris quibusdam quæ *Kewasowack* vocant venerantur. Sacraria quædam templorum in modum illis

illis conſecrant, quæ *Machicomuck* nominant, in iis precantur, canunt & varia dona offerunt: habent & ſacerdotes ſuos, magicarum artium haud imperitos, qui in rebus dubiis dæmones conſulunt, & fœdis geſticulationibus artuumque præter naturæ modum contorſione miſero popello metum incutiunt & venerationem ſui extorquent. Animarum immortalitatem agnoſcunt, eaſque à corpore ſolutas aut ad beatas divorum ſedes, aut ad ardentem puteum in extremis terræ verſus occidentem oris (*popoguſſo* vocant ipſi) deferri opinantur. In furta adulteriaque & ſimilia crimina verberibus, interdum etiam mortis ſupplicio animadvertunt.

Cap. XXIV.

De primis Anglorum expeditionibus in hanc continentis partem ad annum uſque cIↃ IↃ LXXXVI.

PRIMA (quod quidem conſtat) in hanc Americæ partem, navigatio ſuſcepta fuit anno cIↃ IↃ LXXXIV, auſpiciis Reginæ Angliæ & impenſis *VValtheri Raleghi*, 1584. cum duabus celocibus ſub præfecto *Philippo Amadaſio*: Qui XXVII Aprilis ab occidentali Angliæ ora ſolvens, primum decimo May Canarias inſulas tenuit, & deinceps decimo Junii Inſulas Americanas, à quibus curſu verſus Corum reflexo, quarto Julii terram conſpexit, ejuſq; oram legit circiter milliar. cxx antequam portum ullum deprehenderet: ſed illo denique invento, anchoræ jactæ, haud longe à terra; quam exſcenſione facta, Coronæ Anglicæ habendam & poſſidendam conſuetis cæremoniis vindicarunt. Erat autem humilis & arenoſa juxta littus vitibus paſſim veſtita, quæ ad faſtigia arborum enitebantur: interius in colles modicos conſurgens, è quorum jugis mare undiquaque ambiens conſpicati, inſulam eſſe didicerunt, barbaris *VVokokon* dictam: viginti milliar. Angl. in longitudinem patet, vix ſeptem in latitudinem; pulcherrimo cedrorum luco opaca, in quo infinita alborum gruum & aliarum avium copia viſebatur, nec minor ferarum. Tertio demum die, tres barbari qui juxta degebant, ad illos venerunt, piſces dono afferentes: poſtero item mane plurimi alii cum *Grangimineo* Reguli *VVingina* germano: Provinciam univerſam vocari aſſerebant *VVingandocoam*, Angli ad honorem Reginæ ſuæ Virginis, *Virginiam* dixerunt. Atque hic ab indigenis pelles rupicaprarum, alcium, cervorum, permutatione acceperunt. Reguli frater haud multo poſt ad illos rediit, & naves quoque adiit cum uxore & liberis: ipſa quidem decenter barbarum in modum erat ornata, ſerto alborum corallorum capillos redimita; ab auriculis funiculi, vilium margaritarum ad umbelicum uſque dependebant, ille autem incomtior æneam tantum lamellam ſupra verticem geſtabat.

Woko-kon. Inſula.

Erant hi barbari colore fuſco, nigris crinibus, quos fœminæ quidem utrimque, mares vero ab uno tantum latere promittunt. Lintres illorum unilignei è truncis arborum excavati, ad cæterorum Americanorum modum.

Septem ab hac ſtatione milliar. altera inſula continenti objacet, *Raonoack* barbaris, quam *Granginimeus* habitabat; ex adverſo fluvius *Occam* elabitur, procul è continenti ut ferunt deſcendens, cujus ripis adſidet pagus *Pomeiock*: ſex autem dierum itinere adverſo flumine, maximum oppidum *Skicoack* jacere, barbari à majoribus ſe accepiſſe narrabant, nullo tum ſuperſtite qui illud vidiſſet. In hoc flumen amnis *Cipo* deſcendit, margaritarum, ut produnt, ferax: itemque *Nompano* cujus ripæ vicus *Chawanock* adſidet, *Poneno* parens: huic vicinus eſt regulus *Menatonon*: Erantque eo tempore tres reguli iſti *Wingina*, *Menatonon* & *Poneno* confœderati. Quatridui itinere verſus Africum *Sequotan* pagus jacebat auſtralis Wingandocoæ limes. Illi contermina erat *Pomonick* aut *Pananvioc* ſub regulo *Piamoco*, & ad favonium *Neuſiock* ſecundum ripas pulcherrimi amnis *Neüs*. Citra *Raonoack* plures inſulæ cum ſuis pagis continenti adjacent. Tota enim ora crebris inſulis adducenta & plura mill. angl. obſidetur, quæ freto mediterraneo, nonnuſquã quadraginta milliaria lato, à Continente dividuntur. Septẽbri deniq; Angli cum duobus barbaris *VVanchete* & *Manleo* in patriam redierunt.

Raonoack Inſula.

Anno cIↃ IↃ LXXXV menſe Aprili ſecunda expeditio fuit ſuſcepta, cum ſeptem navigiis præfecto *Richardo Greenvillo*; qui nono ejuſdem Pleymutha diſcedens, decimoquarto Canarias, ſeptimo May *Dominicam*, decimo *Coteſam* parvam ſub portu Rico inſulam attigit: & duodecimo ſinum Moſquitorum ad inſulam S. Joannis intravit: Deinde Hiſpaniola obiter adita & XX demum Junii Florida eminus conſpecta; XXIII ancho- 1585.

anchoræ jactæ pone promontorium, quod ob diſcrimen ibidem aditum, *Timoris cornu* dixerunt: inde XXVI *VVokokon* delatis, negligentia nautarum Ammiralii navis fracta periit: hic *VVingina* è *Roanoack* ad ſe vocato, Continentem petierunt, ibidemque luſtrarunt *Pomejock*, *Aquaſcogoc* & *Sequotan* pagos & *Paquipe* lacum: Denique Sequotanorum pago, quia argenteum calicem furto ablatum reddere abnuebant, flammis abſumto & multis barbarorum cæſis ad naves remearunt. Porro ad *Raonoack* CVII
1586. colonos ſub *Radulpho Lanio* expoſuerunt; qui hic ad XVIII Junii, anni cIɔ Iɔ LXXXVI incoluerunt & à *Franciſco Draco* in patriam ſunt reducti. *VVingina* ante, qui jam advenarum uti videtur pertæſus clam in exitium illorum conſpiraſſe compertus erat, cum plurimis ſuorum cæſo.

Luſtraverant autem hi verſus auſtrum quidem ad *Sequotan* uſque, LXXX circiter mill. à *Raonoack*, per fretum admodum latum, ſed vadis impeditum. Verſus Septentriones vero ad *Cheſapeanorum* terras, imprimis amœnas; (ſunt autem hi diviſi in *Mandoagios*, *Tripanigos*, atque *Opaſſianos*:) verſus Corum denique ad *Chawanoock* CXXX milliar. ab inſula, per latum fretum & ſatis altum.

Cap. XXV.

Reliqua geſtorum ad annum cIɔ Iɔ XC.

R*Alegus* eorum quæ in Virginia geſta erant ignarus, navem ſubmiſerat cum ſupplemento colonorum & annona; quæ quum portum quidem tenuiſſet, ſed colonos jam in Angliam deceſſiſſe intelligeret, re infecta rediit: Similis & Greenvilli fortuna fuit, niſi quod quindecim ſuorum apud *Roanoack* expoſuit, ut provinciæ poſſeſſionem continuarent.

1587. Anno dein cIɔ Iɔ LXXXVII *Ioannes VVithus*, à Ralegho miſſus ad novam coloniam deducendam, cum CL qua viris qua fœminis. Hic quum XXVII Julii *Hatoraſkum* appuliſſet, quindecim illos ſuperiori anno in *Raonoack* relictos ſtatim quæſivit; verum nullum ne veſtigium quidem ipſorum deprehendit; ſed ipſum munimentum quod Lanius ad ſeptentrionale inſulæ latus conſtruxerat, plane deſertum, vallo disjecto & ſolo æquato; tuguria ſquallida & jam herbis fruticibuſque operta: quæ ſtatim repurgavit & nova aliquot adjecit. Deinde *Croatoan* petiit & jam de cæde illorum XV certior, dum vindictam in *Dacamonquepukios* qui cædis authores habebantur, molitur, plures ſociorum atque innocentes occidit. Gravi autem diſcordia inter colonos levem ob cauſam ortâ, *VVithus* in Angliam rediit, XCI viris, XVII fœminis & XI pueris ibidem relictis.

Non invenio aliquam horum rationem habitam ante annum cIɔ Iɔ XC, quo demum Raleghus pro ea qua in aula pollebat authoritate, perfecit, ut Claſſis alio deſtinata, Withum ad colonos ſuos reduceret: verum hæc diutius inter inſulas Americæ vagata, menſe demum Auguſto *VVokokon* attigit, XXXIV gradus (ut tum obſervatum) ab Æquatore: exinde & *Croatoan* boreale latus quinque & triginta gradib. & ſemiſſe ab æquatore: denique XV Auguſti *Hatoraskum* inſulam XXXVI gradib. & XX ſcrupulis ab æquatore. Verum quum Withum non ſine diſcrimine & unius cymbæ jactura in inſulam expoſuiſſent: Illa quaqua patet diligenter luſtrata, nullus colonorum ſuperſtes fuit inventus: Convenerat inter ipſum & colonos quum ab ipſis diſcederet, ut ſi ipſo abſente ſedes mutare cogerentur, nomen loci quem peterent, in cortice arboris notarent, cruce addita ſi forte periclitarentur: quare quum in arbore quadam CRO elegantibus Romanis literis inciſum abſque Cruce offendiſſet *VVhithus*, ſuſpicari cæpit, colonos in *Croatoam* ultro commigraſſe: verumtamen & hic oppiduli vallum quidem integrum ſed ædes disjectæ, ferri aliquot fruſta, multaque alia ponderoſa hac illac diſperſa, ciſtæ denique è latebris productæ, & à barbaris ſpoliatæ, triſte colonorum excidium aut præproperam fugam certo arguebant. Itaque *VVithus*, licet obnixe id contenderet, à claſſiariis neutiquam obtinere potuit, ut tantiſper ibidem hærerent, donec & *Croatoan* perluſtraret. Ab eo tempore non reperio Colonos hoſce ab alio quoquam quæſitos, antequam novæ coloniæ in alteram Virginiæ partem, deductæ fuerunt: nec quid illis factum ſit in hunc diem, quod quidem ſciam, conſtat.

DESCRI-



NOORDT

37
36
35
34
33
32
31
30
29
28
27
26
25
24
23

WEST

Xuala
Guaxule
Ychiaha
Acoste
Coza
Anilco
Naquatex
Capaha
Tula
Colima
Chisca
Chicasa
Achusi
Aute

Bahia del Spiritu Santo

C. de Cruz

R. de Flores

R. de Nieves

GOLFO DE NOVA ESPAÑA

TROPICUS CANCRI



ZUYDT

FLORIDA, et REGIONES VICINAE.

ORDT

Apalatcy Montes

VIRGINIÆ PARS

Apalache

Lacus magnus

Tegesta provinc.

S. Mattheo

Barra de S. Matheo

S. Augustin

Barra de Mosquitos

Punta del Caneveral

Canal de Bahama

Bahia de S. Iosephe

Bahia de Tampa

Bahia de Carlos

Martyres

Cabeca de los Martyres

Tortugas

Bahama

Lucayoneque

Mimbres

Pracell

Havana

Matanca

CUBÆ PARS

C. S. Anton

R. del Spirito Santo

C. Francois

R. de Delphins

R. de Mays

R. Seine

R. Somme

R. Loire

Port Royal

Charles fort

R. Iordan

Edelano

Stalame

Cofachiqui

Cofaqui

Cofa

Achalaque

Ostachile

Ochile

Ocali

Mucoso

Harribigua

Saraye

OOST

YDT


BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. III
NAPOLI

DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER QVARTUS.

FLORIDA.

CAP. I.

Floridæ *provinciarum prima inventio, ſeu expeditio* Joannis Poncii Legionenſis.



VIRGINIÆ quam ſuperiori libro abſoluimus, contigua eſt Florida, vaſtiſſima provincia; in qua quidem luſtranda atque colenda primum Hiſpanorum, deinde & Gallorum labor atque induſtria enituit; verum utrique tam levem nobis, præterquam juxta littora, & tam confuſam maxime in mediterraneis, cognitionem reliquerunt, ut præter inſtitutum hic hiſtoriam rerum geſtarum & itineraria præmittere ſatius exiſtimaverim: in quibus, quantum ad Hiſpanos attinet, Antonii Herreræ potiſſimum decadas ſequar.

Ioannes Poncius Legionenſis novas terras aperire ſatagens, cum tribus navibus, quas viris, commeatu, atque omnibus neceſſariis abunde inſtruxerat, tertio Martii anni cIↄ Iↄ XII ſolvit è portu *S. Germani* in inſula *S. Ioannis de porto rico,* & *Aguadam* primo ſtringens, inde in altum provectus eſt, iter flectendo verſus Corum, & octavo demum ejuſdem menſis, vada quæ *los baixos de Babueca* vocant declinans, Inſulam *de Vejo*, duobus & viginti gradibus & triginta ſcrupulis ab æquatore verſus Arctum ſitam tenuit, proximoque die ſub Lucayarum inſularum una, quam dicunt *Chaicos*, anchoras fixit, & paulo poſt ſub *Tagune*, viginti & quatuor gradibus ab æquatore, (ut ab ipſius naucleris tum notatum invenio) deinceps *Amaguayam* & *Maneguam* prætervectus, attigit *Guanihanem* (quam inſulam *Columbus* primum viſam *S. Salvatoris* nomine inſigniverat) & vigeſimo ſeptimo ejuſdem menſis, inſula hactenus incognita poſt tergum relicta; tertio Aprilis rurſus terram eſt conſpicatus, triginta gradibus & octo ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum, & oram illius deinceps legit, portum idoneum perveſtigans. Porro hanc terram Inſulam eſſe ſuſpicatus, FLORIDÆ nomen illi impoſuit, vel à vernanti & amœna terræ facie, vel ut alii prodiderunt, à die quo hanc primum viderat, qui Hiſpanis & Gallis Paſca floridum, Romanis Dominica in Ramis palmarum vulgo appellatur. Atque hic jactis ſub littore anchoris in terram deſcenderunt, partim ut incolas inveſtigarent, potiſſimum autem ut illam ſibi habendam poſſidendamque conſuetis ceremoniis vendicarent.

Octavo deinde ejuſdem menſis, velis explicatis verſus Africum navigarunt, & littora radentes, quum barbaros & illorum tuguriola (quæ *Bohios* vocant,) conſpicarentur, rurſus anchoras jecerunt; poſtero vero die paulum à littore in altum provecti, tantum pelagi refluentis æſtum ſunt experti, ut navigia plenis velis & ſecundo vento impulſas remoraretur, atque ægre in anchoris conſiſtere pateretur. Quumque Hiſpani ab indigenis invitati, in terram exſcendiſſent, barbari primò cymbam ſubducere, remos atque armamenta rapere cœperunt, Hiſpanis nihil contra molientibus, ne ultro gentem irritarent; verum quum illi unum è militibus clava lignea ita afflixiſſent, ut pro mortuo haberetur, ad arma utrimque ventum, duoque Hiſpani vulnerati, prœlium nox ſuperveniens diremit. Hinc ad vicinum flumen aquandi atque lignandi gratia profecti, è ſexaginta barbaris qui illos aliquandiu prohibere nitebantur

tebantur, unum interceperunt ut illo ductore atque interprete deinceps uterentur; Hic crucem lapideam cum inscriptione ad ripam fluminis posuerunt, à qua nomen eidem hactenus mansit *Rio de la Cruz.* Octavo autem May, promontorium Floridæ, quod *de Corrientes* vocarunt, octo & viginti gradibus & quindecim scrupulis ab Æquatore versus Arctum, prætervecti, pone illud anchoras jecerunt, haud procul ab *Abaioa* pago: Atque inde rursus moventes versus Austrum, primo duas insulas obvias habuerunt, (quarum uni *S. Marthæ* nomen impositum, ubi & aquarunt) mox etiam plures: & longam veluti seriem scopulorum potius quam insularum prænavigantes, sub una illarum constiterunt, quam appellarunt *Polam*, sex & viginti gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum. Inter hanc scopulorum insularumve seriem & Continentem, pelagus freti in modum vastis fluctibus perrumpit: Omnibus autem hisce scopulis tum *Martyrum* nomen inditum, quod rupes passim extantes, eminus homines palis suffixi viderentur; sed mali ominis nomen, multorum postea naufragia atque exitium, jure meritoque inditum comprobarunt. Poncius deinceps nunc recta versus arctum, nunc versus boream provectus, & incolarum ingenia leviter periclitatus, nihilque minus quam Continentem suspicatus, per medias *Lucayas*, ad insulam *S. Ioannis* unde venerat est reversus.

Ferunt illum imprimis motum fuisse, ut hanc navigationem susciperet, vanis multorum barbarorum narrationibus, de fonte Insulæ *Bimini*, & flumine quodam continentis, quorum aquæ senibus pristinas vires atque adeo juventam postliminio restituerent; quare & studiose neque sine discrimine illam insulam adiit, & sero animadvertit se à barbaris delusum esse.

CAP. II.

Navigatio secunda Hispanorum in Floridam.

Her.d.2. l.10.c.6.

FLORIDA ad hunc modum inventa; Anno demum CIↃ IↃ XX altera expeditio fuit suscepta à *Luca Vasquio de Ayllon* Licenciato, qui cum consortibus suis, duas naves instruxit ut barbaros è vicinis insulis ad metalla egerenda raperent & invitos mauciparent. Ex è portu *de Plata* ad septentrionalem Hispaniolæ oram sito, versus arctum navigantes (casu an ex instituto incertum) velificatione ab extimis insulis *Lucajarum* continuata, tandem ad Continentem Floridæ applicuerunt, triginta & duobus gradibus ab Æquatore versus septemtriones, tum quidem *Cichoræ* & *Gualdapæ*, nunc vero Promontorii *S. Helenæ* & fluminis *Iordanis* nominibus notam. Barbari indigenę, rem insolitam, naves onerarias expansis velis allabentes conspicati, magno numero ad littus accurrerunt, monstrosos esse pisces opinantes, postquam autem viros barbatos & vestitos exscendere viderunt, trepidi fuga se subduxerunt. Hispani vero duos eorum è fuga retractos, secum in naves abduxerunt & cibo potuque refartos, vestibusq; Hispaniensibus indutos ad suos remiserunt. Regulus provinciæ, tam peregrinum vestitum cultumque admiratus, quinquaginta suorum cum variis frugibus & annona illius regionis ad naves ablegat; multis præterea Hispanorum qui in terram descenderant comites adjungit, qui illos per vicinas provincias circumducerent, ubi & hospitaliter accepti, & variis muneribus, auro, margaritis, & laminis argenteis fuerunt donati.

Hispani vero, mores indigenarum, cœli solique naturam obiter contemplati, postquam dolia omnia aqua potabili replevissent, seque ad decessum comparassent, plurimos barbarorum in naves ad convivium advocarunt, qui quum fraudis ignari magno numero advenissent, illi revulsis anchoris & expansis velis abitum accelerant, & miseros illos invitos & nequicquam hospitii jura violata obtestantes, in sævam servitutem abripiunt. Una harum navium periit in mari, altera multis barbarorum partim mærore, partim obstinata inedia absumtis, tandem ad Hispaniolam rediit, ubi illi qui superfuerant, canibus, avibus & putridis nonnumquam cadaveribus vitam tolerare visi fuerunt. Immane autem hocce facinus, non modo se impune ferre posse speravit *Vasquius*, verum & præmium à Rege & novas terras indagandi licentiam, consuetasque immunitates impetrare, quarum causa in Hispaniam navigavit.

Interea

Interea & plures alii Floridam petiverunt & magnum barbarorum numerum inde in ſervitutem abripuerunt. Patuitque tandem Continentem eſſe, non Inſulam. d.3.l.8. c.8.

Vaſquius denique impetrato Regis diplomate: anno cIↃ IↃ XXIV plures naves ad Floridam dimiſit, quæ quum ipſum de ſoli ubertate, auri, argenti, unionumque divite copia, reddidiſſent certiorem; vana ſpe impletus, proximo anno, cum tribus navibus eò contendit: Verum quum Promontorium *S.Helenæ* & flumen *Iordanis* adnavigaſſet, una ſuarum navium ibidem fracta, & ducentis ſuorum quos in terram expoſuerat, magis propria negligentia atque ſupina ſecuritate quam barbarorum fortitudine ad internecionem deletis, voti irritus atque animo æger ad Hiſpaniolam remeavit. 1524.

Hujus expeditionis tam infauſtus exitus, ſpem de immenſis Floridæ divitiis multum imminuit; nam & gentem quam tum viderant, paupellam eſſe conſtitit, & paucas tantum & viliores uniones, ex oſtreis ad ignem dehiſcentibus exemtas, neglectim habere, auri atque argenti pauxillum, neque in ipſorum terris natum, ſed in interiori continente & ſupra ſexaginta leuc. ab ora maritima, verſus ſeptentriones (ut tum creditum) apud *Otapalos* atque *Olagatanos* populos quæſitum; quos metallis omnis generis abundare tum fama erat.

Cap. III.

Tertia Hiſpanorum in Floridam expeditio Anno cIↃ IↃ XXVIII, *duce* Pamphilo Narvæſio.

P*Amphilus Narvaſius* ſuperiorum infauſto ſucceſſu nihil territus, quum anno cIↃ IↃ XXVI ab Imperatore & Hiſpaniarum Rege Carolo, omnium terrarum à flumine *Palmarum* ad extremos uſque Floridæ terminos detegendarum, præfecturam ampliſſimo diplomate impetraſſet: menſe Martio anni cIↃ IↃ XXVIII, è portu *Xagua* ad auſtralem Cubæ plagam ſito, vela fecit, cum quatuor onerariis & una celoce, quibus quadringenti milites & octuaginta equi vehebantur. Hæſit in *Camarreo* vadis claſſis, Navarchi imperitia, ſed nullo inſigni damno accepto, provecta, primò valida tempeſtate apud *Guaniguanigo*, rurſusq; altera juxta Promontorium *de Corrientes* jactatur: dehinc ſuperato *S. Antonii* promontorio, ſeptentrionale Cubę latus duodecim ſupra *Habanæ* portum leucis tenuit, ubi idoneam ab Auſtro auram nacta, felici trajectu Floridam adnavigavit duodecimo Aprilis, Anchoræ in quodam Sinu jactæ, unde tuguria barbarorum in continenti ſita viſebantur, à quibus piſces & ferinam permutatione mercium acceperunt. Poſtero die Præfectus partem copiarum in terram expoſuit, ſed domicilia indigenarum deſerta repperit (quorum unum trecentorum hominum capax videbatur) quumq; inter retia cymbalum aureum deprehendiſſet, ſpei plenus mox reliquas copias & equos, qui jam ad quadraginta & duos pervenerant, deduxit, & terram nomine Imperatoris poſſidendam accepit, conſuetis prius ceremoniis adhibitis: accedebant barbari, verum propter linguæ imperitiam, quid adferrent, haud ſatis conſtabat, niſi quod minitabundi, Hiſpanos ut finibus ſuis excederent, jubere videbantur. Præfectus inde paulum progreſſus, alium ſinum invenit, ingenti ambitu intra continentem receptum; itaque Navarcho imperat ut idoneum portum navibus inveſtigaret; verum ille locorum penitus ignarus, jam ante notum portum quoque erat prætervectus, Deinde quatuor leucas verſus interiora profectus, in barbaros incidit, qui maizium offerebant, apud quos dum abdita perſcrutatur, quatuor thecas ligneas invenit, in quibus cadavera pellibus ferinis tecta & barbarorum in modum picta abſcondebantur, panniculos inſuper lineos & laneos, atque auri ramenta aliquot, quæ barbari ab *Apalache*, longiſſimo intervallo ab ipſis diſſita & auri divite regione, ſe habere teſtabantur. d.4.l.4 c.4. 1528. Apalache.

Præfectus hiſce indiciis in majorem ſpem erectus, copias terreſtri itinere procedere, naves autem littus legendo proſequi præcipit, Theſaurario *Alvaro Nunnezio Cabeca de Vaca* nequicquam refragante. Primo May expedito agmine trecentorum militum, quorum quadraginta equites erant, profectus, duabus libris biſcocti & dimidia laridi in ſingulos milites diſtributis, quindecim dierum iter abſolvit, nulla

annona in illis regionibus reperta, præter palmitos; nullis itidem incolis uſpiam obviis: & ad flumen pervenit, quod partim natatu, partim ratibus ex obvia materie compactis trajecerunt: oppoſitam ripam tenebant barbari, qui Hiſpanos in domicilia ſua abductos, maizio refecerunt. Hic paulum ſubſiſtens aliquot ſuorum ad littus maris requirendum dimiſit, qui reduces ſinum & littus juxta vadoſum atque importuoſum à ſe viſum retulerunt. Hinc quindecim dierum iter progreſſus, nullo ne veſtigio quidem incolarum invento, tandem decimo ſeptimo Junii, Regulum cervino tergore eleganter picto tectum, buccinatoribus præeuntibus & multitudine barbarorum ſubſequente, obvium habuit, cui quum per ſigna expoſuiſſet ſe *Apalachen* petere, ille ſe Apalachenorum hoſtem eſſe viſus eſt reſpondere; & levibus quibuſdam munuſculis donatus, tranſmiſſo altero flumine, illos in pago ſuo, maizio aluit atque ferina. Denique per itinera impeditiſſima, vigeſimo quinto ejuſdem

Apalache.

menſis *Apalachen* eſt perventum, oppidumque inopinantibus & imparatis barbaris primo impetu captum: multum ibi maizii, tergora ferarum, pallia è filis texta, aliaque barbarorum ſuppellex direpta: quadraginta tuguriis humilibus & ſtramineis conſtabat hic pagus, adverſus incerta ventorum, qui hiſce locis admodum interdum ſæviunt, egregiè munitus, & altiſſimis præterea montium jugis & profunda uligine undique ſeptus.

Solum omne quod hactenus luſtraverant, planum erat atque arenoſum, juglandibus, lauris, cedris, ſabinis, abjetibus, pinis, aliiſque arboribus paſſim obſitum, & humilioribus palmitis; multis ſtagnis riguum, & procumbentium præ ſenio, aut vi tempeſtatum proſtratarum arborum truncis impeditum; feræ innumeræ, cervorum tres ſpecies, cuniculi, lepores, urſi leoneſque ea nemora pererrant: regio frigidior quidem eſt, ſed lætis paſcuis abundans.

Viginti quinque diebus, quos hic ſunt morati, bis inopinato incurſu ſunt territi, barbaris ſe intra paludem recipientibus: ter in varias partes digreſſi, ut vicinas provincias luſtrarent, nihil præter impedita itinera, & indigenas omnium rerum egenos offenderunt. Regulus quem in vinculis cuſtodiebant, ſuum municipium, omnium hujus regionis longe maximum, ulteriores provincias longe infrequentiores incolis, & deteriore ſolo eſſe commemorabat; veruntamen novem dierum itinere verſus Auſtrum, aliud occurrere municipium, *Aute* nomine, cujus incolæ ipſius eſſent confœderati, & annona aliiſque rebus neceſſariis abundarent, utpote mari viciniores.

Hiſpani harum regionum inopiam conſpicati, & barbarorum injurias, qui equos illorum noctu ex inſidiis mactabant, non ultra ferentes, in animum inducunt iter verſus mare flectere. Magno cum diſcrimine iter octo dierum factum, barbaris ubique magno impetu (ſunt enim vaſtis corporibus & inſigni ſagittandi peritia præditi) illos oppugnantibus, & pari corporum agilitate ſeſe intra ſaltus & paludes recipien-

Aute.

tibus; ad *Auten* quoque certamen haud incruentum fuit, aliquot militum deſideratis; tamen loco potiti, magnam copiam mayzii, piſorum, cucurbitarum & ſimilium fructuum invenerunt. *Cabeca de Vaca* à Præfecto miſſus ut littus maris viſitaret, & poſt triduum reverſus, triſtem & ſqualidam regionis faciem, reductos intra terram ſinus & mare remotius renunciavit, militibus jam plus ſatis afflictis. Nec jam equi ferendis ægris ſufficiebant, quum (quod unicum ſupererat) deſerto *Aute* verſus mare moverunt; & aliquot cymbas fabricare aggreſſi, licet omnium rerum inopes, quinque ante vigeſimum Septembris utcunque perfecerunt: funes ex equorum ſetis contorquent, uterculos ex tergoribus conſuunt ad aquam conſervandam, vela induſiis ſuis inſtruunt, cæteraque expediunt ad eundem modum, prout aut fors aut induſtria adjuvabant; nec dum à barbarorum inſultibus immunes, qui decem hic milites trucidarunt.

Secundum ipſorum calculum, à ſinu *S. Crucis* ubi primum terram attigerant, ad hunc locum ducentarum & octuaginta leucarum iter abſolverant. Vigeſimo ſecundo Septembris naves ingreſſi ſolverunt, & poſtquam ſeptiduum inter ſinuum receſſus, viarum ignari oberraſſent, nullo dum mari viſo, inſulam habuerunt obviam, ubi lintres quinque & piſces ad ſolem ſiccatos acceperunt; & fretum quod inſulam à Continenti exiguo intervallo dividit, emenſi (nomen *S. Michaëlis* huic inditum) littus legendo iter recta verſus flumen Palmarum dirigunt: laborabant interim aquarum

penuria

penuria, nec barbaros offendebant præterquam paucos, & piſcatu inopem vitam miſerrime tollerantes. Deinceps promontorium obvium non ſine ſummo diſcrimine ſuperant & aliquot ſociis largiore maritimæ hauſtu extinctis, rurſus Continenti ſe applicant, ubi primum à barbaris peramice hoſpitio excepti & potu, piſcibuſque coctis refecti, deinde nocturnis inſidiis petiti & pene oppreſſi, Regulo elapſo, & præfecto vulnerato, trepidè & cum ſummo periculo cymbas repetunt. Trium deinde dierum itinere provecti, eadem aquæ potabilis inopia preſſi, rurſus ad continentem appellunt: accurrunt incolæ & obſidibus utrimque datis & acceptis, aquandi opportunitatem Hiſpanis ultro oſtendunt: haud ſegnius tamen paulo poſt & obſides illorum retinent & ſuos ferociter repoſcunt. Gens erat ſtatura grandiori, quam quos hactenus viderant, promiſſis crinibus atque ſolutis; Reguli illorum ditibus martium pellibus erant amicti. Statio hic erat navibus admodum infida, itaque extremo periculo prævertendum rati, paululum provehuntur, ſed mox cymbis vi ventorum in diverſa abreptis, & ſingulis pro virili in anteriora tendentibus, una qua Theſaurarius *Cabeca de Vaca* vehebatur, (cui hæc narratio debetur) hæſit vado, atque ipſe cum ſuis comitibus in Inſulam, ut poſtea patuit, exſcendit, *Malhado*, quaſi dicas infortunatam, ab ipſis nuncupatam: Incolæ circiter centum primo in ipſos impetum fecerunt, verum mox blandimentis & munuſculis quibuſdam deliniti, piſces aliaque edulia liberaliter contulerunt: Et quum poſtea Hiſpani cymbam apud Inſulam hanc miſere fregiſſent, & armis, veſtibus, cæteriſque rebus mari hauſtis, ipſis ad extremam calamitatem jam nihil deeſſet, illos in ſuis tuguriis tantiſper aluerunt, donec & ipſiſmet victus deficeret: itaque Hiſpani fame efferati, horrendum dictu, ſociorum carnibus veſci cogebantur, donec ex octuaginta tantum quindecim ſupereſſent. Horum quatuor *Cabeca de Vaca*, *Caſtillo*, *Orantes*, & *Eſtavenico* poſt longos errores & varios caſus, quos hic referre nimis longum eſſet, tandem pervenerunt in Mexicanam provinciam: ubi cæteræ cymbæ perierint, aut quis exitus ipſum Præfectum tulerit, haud conſtat. Atque hic fuit exitus tertiæ hujus Hiſpanorum expeditionis in Floridam.

Cap. IV.

Quarta & maxime memorabilis Expeditio Hiſpanorum in Floridam, duce Hernando à Soto, *anno* cIↄ Iↄ xxxix *inchoata.*

Post ſuperiorem Pamphili Narvæſii infelicem ſucceſſum, navigatio in Floridam aliquandiu fuit intermiſſa, & anno demum cIↄ Iↄ xxxviii cœpit reſtaurari, quo *Hernandus à Soto*, Floridæ luſtrandæ & ſubjugandæ licentiam, una cum Præfectura Inſulæ Cubæ ſpeciali diplomate ab Imperatore impetravit. Is neceſſariis omnibus mature præparatis, & trecentis quinquaginta equitibus, nongentis peditibus (præter magnum navalium Sociorum numerum) in naves impoſitis, duodecimo May Anni cIↄ Iↄ xxxix ſolvit ex *Havana* portu, & ſub finem ejuſdem menſis anchoras jecit in Sinu *Spiritus Sancti*, ad Floridæ continentem, ibidemque è veſtigio trecentos milites expoſuit in terram, qui nullis barbaris conſpectis ſecure ſe ſomno dederunt; verum ſub auroram maxima indigenarum multitudo tam inopinato in illos incubuit, ut loco cedere & mare trepidantes repetere cogerentur, actumque haud dubio de ipſis fuiſſet, niſi è navibus opportune ipſis fuiſſet ſubventum. Expoſitis dehinc cæteris copiis, duas leucas verſus interiora continentis caſtra promovit, ad pagum *Hirrihiagua* Reguli, qui jam ad montana ſe ſubduxerat, metuens ne eorum quæ crudeliter in *Narveſii* milites, & imprimis *Ioannem Ortizium* (qui etiamnum ſuperſtes hoſpitio *Mucoſi* reguli utebatur) admiſerat, pænæ à ſe repoſcerentur. *Mucoſus* interim hunc *Ortizium* cum quinquaginta ſuorum ad Sotum mittit, pacem poſtulatum. Hujus adventus Præfectum ſupra modum exhilaravit, nam licet ille haud longe à littore intra continentem penetraſſet, tamen certa fama ſe accepiſſe narrabat, eximiam eſſe mediterraneæ regionis fertilitatem juxta atque amœnitatem.

Her.d.6. l.7.c.9.

1539.

Sinus Spirit.S.

Hirriagua.

Præfectus his acceptis progrediendi certus, onerarias omnes, quatuor ſolummodo

 exceptis,

exceptis, dimittit, ut militibus omnem descendendi facultatem & spem penitus adimeret: dein *Hirrihiaguam* ad amicitiam & societatem nequicquam pellicere conatus, sexaginta equites & totidem pedites ad *Virribaracuxi* Regulum, qui *Mucoso* proximus agebat, præmisit; sed & ille cum omnibus suis in aspera & montosa loca confugerat, neque ullis blandimentis poterat revocari. Hæc provincia multis agrestibus vitibus, juglandibus, moris, cerasis, pinis, quercubusque passim erat consita, virebatque lætissimis campis. Præfectus postquam id cognovit, *Calderone* cum quadraginta equitibus apud naves relicto, & prius monito ne quid damni indigenis ultro inferret, cum reliquo exercitu, per *Mucosi* provinciam, iter instituit versus boream, nullis certis indiciis itinera sua consignans, magno in futurum errore. Quum *Virribaracuxi* ditionem esset ingressus, nihil intentatum reliquit, quo Regulum permulceret, sed frustra. Hinc vastæ uligines, quæ leucam in latitudine patebant, ægre toto biduo superatæ, insultantibus undique barbaris; quorum quum aliquot cepissent, qui se iter commonstraturos promittebant pene in insidias & impeditissima loca præcipitarunt; quod quum Præfecto innotuisset, barbaros fraudis manifestos canibus dilacerandos objecit; & ab alio qui simile exitium metuebat, in patentiorem semitam reductus, in *Acuera* provinciam, (altera uliginosa palude superata per sublicium pontem,) pervenit, hujus Regulus oblatas à Præfecto pacis conditiones repudiabat arroganti hoc responso, bellum se cum vagis hominibus malle, quam pacem: viginti dies hic subsistens quatuordecim suorum amisit, quinquaginta hostium occidit. Dein *Acuera* provincia pene intacta, recta versus aquilonem & *Ocaliæ* limites promovet (fertilis erat illa regio, neque ullis paludibus impedita) & itinere viginti leucarum absoluto, ad *Ocalin* pagum pervenit: Constabat is sexcentis pene casis, & maizy, leguminum, glandium atque juglandium copia præcellebat; Regulus autem ad montana profugerat, sed tandem animo paululum confirmato descendit ad Præfectum, & se ducem itineris præbuit: verum quum ad ripam cujusdam fluminis castra posuissent, ut pontem molirentur, circiter quingenti barbari, ex adversa ripa, ingentem sagittarum multitudinem effuderunt in Hispanos: rogatus autem Regulus, quare illius subditi ipso præsente talia auderent; dicto minus audientes sibi esse respondit, quod ipsis inconsultis cum advenis convenisset, quare dimittitur ad suos, ut ipsorum animos Hispanis conciliaret, verum nihil æqui ab ipsis impetrare potuit, & redire neglexit.

Virribaracuxi. Mucosus. Acuera. Ocalia.

Ponte jam parato copiæ traductæ, quæ duces itineris nactæ, post sedecim leucarum iter in *Vitacuchi* provinciam penetrarunt: Ea circiter quinquaginta leucas patebat, & tum à tribus fratribus divisim regebatur. Quorum unum cum pago suo *Ochile* (semel autem monendum, regulos & pagos hic uno atque eodem plerumque nomine censeri) quum ex itinere intercepissent & liberalius haberent, ad vallem amœnam & ædificiis hac illac sparsis bene cultam, ab ipso sunt deducti. Regulus insuper ad fratres suos mittit rogatum, ut Hispanis iter per suas provincias concederent, nulli quippe damnum inferre, neque quicquam præter annonam & transitum petere: Alter fratrum humaniter annuit; verum *Vitacuchus* qui ætate & potentia præcellebat, præferociter negavit, exitium Hispanis comminatus, si se invito provinciam ingrederentur; mox tamen mutata voluntate cum quingentis suorum Præfectum sponte invisit: Promota itaque ad pagum *Vitacuchum* castra, qui circiter ducentis ædificiis constabat, longe pluribus per campestria longe lateque sparsis. Regulus Hispanos hic incautos opprimere meditabatur, verum insidiæ ab interpretibus sunt detectæ, multi barbarorum cæsi, ipseque Regulus cum aliquot millibus suorum captus, & quum laxius habitus, denuo in Hispanorum necem conspirasset, cum omnibus suis ad internecionem est cæsus.

Vitacuchi. Ochile.

Castra de hinc ad *Osachilen* mota & fluvius ponte superatus, perventumque ad sata maizii, barbaris è tuguriolis suis in Hispanos ejaculantibus: Pagus ab incolis desertus, neque ullis mediis permoveri potuit Regulus, ut rediret: Itaque crebrescente jam *Apalaches* fame, bidui tantum mora ibidem facta, progrediuntur; etenim jam tempus admonebat de Hybernis cogitare. Duodecim dein leucis per desertum ægre confectis & uliginosa palude cum aliquot militum exitio superata, invius & impeditus occurrit saltus, quem magno labore penetrarunt, rursusque ad

Osachile.

ad Campestria ventum, & in mayzii satis, quæ ad *Apalachen* pertinebant; castra metata: & mox crebris barbarorum incursibus & viarum difficultatibus mirum in modum delassati, duabus leucis à loco, ubi *Capafius* Apalaches Dominus cum valido exercitu ipsos operiebatur, consederunt: Regulus non expectato ipsorum adventu cum suis propere aufugit, neque unquam potuit deprehendi aut revocari. Hic pagus circiter ducentis domiciliis constabat, præter multa tuguriola per campos sparsim extructa: Temperies cœli commoda hic erat, solum fertile & mayzii atque leguminum feracissimum, amnes piscosi, indigenæ robusti & bellaces. Paucorum dierum quiete capta, Præfectus suos in diversas partes dimittit. Qui ad septentriones speculatum exierant, terram uberem, cultam, populo frequentem, nullis montibus asperam, nullis paludibus inviam se reperisse, neque quicquam incommodi ab indigenis se passos, retulerunt: qui vero ad Austrum, terram asperam & tristem aspectu, cultuque, & haud dubio illam, quam *Cabeca de Vaca* notaverat. Apalache.

Mensis October jam aderat, itaque Præfectus hic hybernare constituens, annonam congerere & locum munire aggreditur, *Capasio* de pace nequicquam interpellato: *Annascum* cum triginta equitibus ad naves dimittit, ut reliquas copias adduceret; interim Regulus in loco arduo & munito intercipitur, sed negligentius custoditus elabitur, neque postilla potuit deprehendi. *Annascus* maximo itinere undecim diebus confecto ad *Calderonem* pervenit, uno tantum à suis amisso: & depositis apud Regulum *Muscosum* impedimentis & reliquo comeatu, *Annascus* quidem cum duabus celocibus ad *Autes* sinum, quem nuper detexerat, navigavit, & submissis à Præfecto auxiliis, incolumis in Hyberna rediit; *Calderon* autem cum septuaginta equitibus & quinquaginta peditibus terrestri itinere *Apalachen* petens, centum & triginta quinque leucas nullo impediente confecit, ad Apalachenorum paludem usque; dehinc crebris barbarorum insidiis exceptus & duodecim è suis desideratis pervenit *Apalachen*. *Didacus* deinde *Maldonatus* à præfecto jussus cum celocibus oram versus occasum lustrare, & intra duorum mensium spacium, cum littorum, sinuum, promontoriorum, portuum denique accurata descriptione reverti, haud segniter illud præstitit & præscripto tempore reversus, sexaginta versus occasum ab *Aute* leucis peropportunum portum, *Achusi* nomine, se perlustrasse retulit. Hinc ad insulam Cubam atque uxorem Præfecti mittitur, ut ea quæ hactenus gesta erant nuntiaret, potissimum autem ut *Achusi* portus fama, quamplurimos ad familias suas eo traducendas permoveret. Aute. Achusi.

Præfectus denique totum hybernum tempus in indagando ulteriorum versus occidentem provinciarum statu impendens, ita ex barbaris mercatoribus comperit, tredecim aut quatuordecim dierum itinere abesse provinciam *Cofachiqui*, auro, argento & unionibus opulentam; quam quum milites jam spe devorassent, ægre hybernorum moras tolerabant. Cofachiqui.

CAP. V.

Expeditionis Hernandi à Soto *progressus, & annus secundus.*

POSTQUAM *Hernandus à Soto* Apalachæ hibernasset, primo iter ad Septentrionem instituit per eandem provinciam, & tertio demum die pervenit ad locum juxta paludem munitum, paucis suorum, à ferocibus & bellicosis barbaris, interfectis: deinde biduum progressus provinciam *Atalpahæ* ingreditur, ubi primum quidem pagum repperit desertum, sed placatis barbaris, peramice in posterum fuit ab ipsis exceptus. Inde decem dierum itinere adverso flumine juxta ripas ascendens, solum fertile & quietas gentes peragrando, *Achalaqui* provinciam adiit, asperam, infecundam & cultoribus infrequentem; paucissimi ibi adolescentes, plures senes invalidi & oculis caligantes reperti: Properatum hinc ad *Cofachi* provinciam: ea duorum germanorum fratrum *Cofæ* & *Cofachi* parebat imperio, à quibus perhumaniter sunt suscepti: *Cofachi* insuper quatuor millia suorum qui impedimenta bajularent, totidemque bellatores Hispanis adjunxit, qui illos per desertum, septem dierum itinere, in *Cofachiqui* provincias deducerent: Tridui iter emensi desertum intrant, & via commodissima sex diebus profecti (duobus interea validis & rapidis flumi- Atalpaha. Achalaqui. Cofachi.

fluminibus trajectis) septimo demum die, quum jam ad latæ illius viæ finem pervenissent, & ipsi conductores locorum ignari, qua tendendum esset, hæsitarent, magna totius exercitus perturbatio facta est; auxit dein sollicitudinem occurrens flumen, altum & vadi expers. Itaque speculatores in quatuor partes dimittere visum fuit; quorum tres nihil certi retulerunt; *Annascus* autem qui cum mille barbaris, adverso flumine incesserat, in pagum incidit ad ripam fluminis constructum; cujus rei dum Præfectum per nuntios certiorem facit, interea barbari auxiliares crudelissime

Cofachiqui.

in hujus & vicinorum pagorum (qui omnes de provincia *Cofachiqui* erant) incolas sævierunt, ad unum omnes mactando, cœmiteria ipsorum destruendo & crania spoliorum loco abripiendo: Quod quum Præfectus superveniens comperisset, immanitatem barbarorum detestatus, consultius existimavit eos domum remittere, quippe potius pacifice quam hostilitêr vicinas provincias ingredi sua interesse existimabat.

Annascus, qui primum agmen ducebat, binas circiter leucas progressus, quum pagum ad ulteriorem fluminis ripam conspexisset, constitit Præfectum operiens; qui adveniens, sex è primoribus barbarorum, qui in adversa ripa se objecerant, ad se pellexit; qui quum illum pacifice per provincias incedere, neque quicquam præter annonam petere intellexissent, Dominæ suæ (nam à Virgine regebantur) id se renunciaturos receperunt: neque illa ad Præfectum venire detrectavit, sed & munera, prægrandes uniones & Rubinum aureo annulo inclusum obtulit; & licet subditi illius ipsi annonæ penuria laborarent, tamen dimidiam penu sui partem liberaliter daturam pollicita, exercitum in oppositam ripam traducendum curavit: Mater vero hujus vidua, quæ duodecim ab hoc loco leucis agebat, à filia invitata, non modo venire detrectavit, sed & filiam graviter increpuit, quod ipsa inconsulta, peregrinos hosce tam facile in provinciam suam admisisset.

Porro hæc regio peramœna quidem erat, sed auri inops, æris modica, quod colore rutilo pene aurum æmulabatur; Unionum copia ingens, quarum quantum vellent è monumentis suorum majorum ultro Domina indulsit. Ministri regii qui Præfectum comitabantur, brevi tempore corraserunt viginti Arrobas (pondus est Hispanicum viginti & quinque libras nostrates aut circiter appendens) Præfecto multum refragante, qui duas tantum arrobas Havanam mitti satius existimabat: Erant autem inter eas quæ pisa magnitudine superarent: Par pene unionum copia in vicino pago, cui *Tolomeco* nomen, in Reguli monumento reperta, & lineæ vestes, spiculaque cum æneis cuspidibus in ambitu disposita: quorum omnium quoque quintam partem quæ Regi è præda debebatur, iidem ministri abduxissent, nisi Præfectus tutius hic veluti deponi ipsis persuasisset.

Cofachique digressi ob annonæ difficultatem, in duo agmina se dividunt, quorum unum Præfectus sibi ducendum sumsit, alterum attribuit *Balthasari de Gallegos*:

Chalaque.

Provinciam autem *Chalaquen* petentes, tam horribilis tempestas magno cum ventorum impetu, tonitrubus & monstrosæ magnitudinis grandine, afflixit, ut omnibus pereundum fuisset, nisi arborum densitate fuissent tecti.

Xuala.

Sexto die ad *Xualæ* vallem perventum uberem atque amœnam.

Antequam autem progrediamur, breviter itinerum rationes subducendæ sunt; flumen quod *Cofachiqui* provinciam secat, rei nauticæ periti, in Oceanum Septentrionalem effundi & ad ostium *S. Elenæ* nomine appellari judicabant; rationibusque itinerum subductis, quatuor leucis unius diei itineri imputatis, ab *Apalache Xualam* usque ducentas sexaginta leucas se progressos, compererunt, quibus si addas centum & quinquaginta à sinu *Spiritus Sancti* ad *Apalachen* fient in universum quadringentæ & decem leucæ. In provincia *Cofachique* multa mancipia peregrina deprehensa & quidem altero crure subnervato, ne facile aufugerent. Perquisita autem ab Hispanis diligentissime vidua illa, de qua supra, quia magnam vim Margaritarum penes se habere ferebatur, nondum perforatarum; nam quum barbari illas stilis æneis ignitis terebrarent, omnem splendorem atque elegantiam ipsis deperire necesse erat. Hanc narrationem à Monacho Franciscano in urbe Mexicana, ex Tribuni cujusdam ore, qui expeditioni interfuerat, exceptam, supremoque Indiarum Senatui in Hispania oblatam, testatur *Antonius Herrera*, credo ut fidem suam liberet, nam multa hic & alibi ab ejusmodi fraterculis narrata invenimus, quæ difficulter invenient fidem.

Cap. VI.

Hernandi à Soto *in interiores Floridæ provincias progressus.*

POSTQVAM Hispanorum exercitus quindecim diebus in valle *Xualæ* (quæ ad *Cofachiques* ditionem pertinet) quievisset, ut equos pabuli abundantia reficerent; hinc iter egerunt uno quidem die per loca culta & fertile solum, quinque autem sequentibus diebus per montes saltuosos, arboriferos, scatebrisque aquarum riguos, nec ulla hominum industria cultos. Patere visi in latitudinem leucas viginti: Domina autem *Cofachiques* quatuor è proceribus suis ad *Guaxalæ* Regulum præmiserat, qui tutum Hispanis transitum impetrarent, ni faceret, bellum ipsi minitans. Itaque *Guaxalæ* quatriduum morati, quinto die *Ychiabam* venerunt, pagum situm in Insula, quam amnis utrimque quinque leucarum spacio in longitudinem complectitur. Ychiaba. Hic quum Præfectus indicio Reguli cognovisset, triginta ab hoc pago leucis, abesse toscidi metalli venas, aurum suspicatus, *Ioannem de Villalobos* eo destinat; qui redux æris esse metalla retulit, cæterum regiones fertiles & amœnas, populosque hospitales. Ibidem præter Margaritarum parem pene copiam, etiam ostrea inventa in quibus generantur, sed deerat aperiendi industria, itaque ad ignem admotis splendor ille nativus ipsis unionibus deperibat.

Ychiaba dein mota castra ad *Acosten*; & mox flumen trajectum, atque in *Cozæ* provinciam ventum fuit, admodum late patentem: juxta præcipuum provinciæ pagum, obvium habuere Regulum cum mille barbaris qui insigni plumarum varietate ornati erant & ditibus ferarum exuviis vestiti. Acoste. Coza. Pagus ad ripam fluminis quingentis constabat ædificiis, solum eximia ubertate longe anteibat vicinas provincias; nec tamen Præfectus licet rogatus à Regulo hic voluit hibernare, proponens iter versus mare flectere & *Achusi* portum petere, uti commerciorum ex insulis opportunitate frui posset. Quinque ergo dierum itinere pervenerunt *Talissam*, pagum munitum Talissa. vallo è cespitibus & transversis tignis constructo, in finibus *Tascaluza* Reguli, cum quo *Coza* bellum gerebat, qui cum Hispanis huc usque processerat ut inimicum territaret. Occurrit hic ipsis *Tascaluzæ* filius, octodecim annorum adolescens, verum tam vasto corpore, ut procerissimos Hispanorum toto pectore superaret, qui pacem parentis nomine promittebat: Mox ipse *Tascaluza* gigantea magnitudine advenit, qui Præfectum magnifice suscepit & exercitum benigne annona juvit, porroque deduxit; Inde flumen satis amplum, ratium inopia, non sine discrimine trajectum. Hic *Ioannes de Villalobos* cum altero quodam milite in transitu desideratus, unde suspicari subiit ab indigenis trucidatos, idque eo magis, quod barbari de istis interrogati ferocius responderent, & quærerent num sibi custodiendos tradidissent? Itaque Præfectus quosdam *Mavilam* mittit, quæ leucam aberat, qui desideratos requirerent, Mavila. (quippe Regulus majores copias illo loco coëgerat, ut Hispanos tutius, ita videri volebat, conduceret) at illi locum lustrantes, munitiorem esse quam ad huc in Florida vidissent, renunciarunt. Ventum deinde ad locum, qui octuaginta domiciliis constabat, ita amplis ut mille hominum capacia viderentur; erat enim in planicie constructus & vallo è transversis tignis & ingesta terra muri instar munitus; octuaginta autem passuum intervallo turres eminebant, in quibus octo propugnatores poterant consistere; duæ tantum portæ aditum præbebant, in medio patebat ingens area, in qua Regulus Præfecto domicilium assignavit. Designaverat animo Barbarus Hispanos omnes non opinantes opprimere & ad internecionem delere, atque in hunc finem ingentem suorum multitudinem exciverat; itaque ex improviso à septem millibus impetus in Hispanos factus, qui illos statim è municipio propulerunt: redintegrant pugnam Hispani, & proruto vallo, irrumpunt in municipium, incendunt ædes, & magnam ubique edunt stragem; undecim pene millia barbarorum hic cæsa ferunt & inter eos Regulum, & filium illius; nec Hispanis incruenta victoria fuit, Præfecto vulnerato & octuaginta & tribus militibus desideratis, qui partim in prælio cæsi, partim postea è vulneribus interierunt; quadraginta equis & impedimentis fere omnibus in ipso municipio incendio absumtis.

Præfectus, uti ante diximus, statuerat urbem condere juxta mare, ad *Achusi* portum,

CAP. VII.

Expeditionis Hernandi à Soto *progressus, usque ad illius obitum.*

SALIS inopia exercitum graviter affligente, tandem indigenarum indicio innotuit, leucarum quadraginta itinere abesse provinciam, quæ non modo sale sed & auro abundaret, ad quam duo Hispani cum aliquot barbaris dimissi ut rei veritatem indagarent. Hi undecimo die reversi, salis durissimi & instar crystalli pellucidi, quantum sex viri, æris autem absolutissimi, quantum unus ferre poterat, attulerunt: seque per regiones asperas & incultas iter habuisse sunt testati.

Præfectus autem *Casquinum* reversus, iter flexit versus occidentem, (nam à *Mavila* hactenus iter instituerat recta versus Arctum) & quinque diebus secundo flumine descendens ingreditur provinciam *Quiguatæ*; ibique septiduum moratus, eodem tramite, quinto die pervenit *Colimam*, ubi & amice à barbaris fuit acceptus, & alterum invenit flumen; quia autem Salis copiam hic invenerant, provinciam hanc *de la Sal* nominarunt. Hinc per desertum quatriduo progredientes, venerunt *Tulam*; & barbarorum insidiis detectis plurimos illorum occiderunt. Hic multa vaccarum tergora, haud male præparata, invenerunt, indigenis unde ista haberent prodere pertinaciter recusantibus.

Quiguata. Colima. Tula.

Bidui deinde itinere *Vitanguæ* provinciam adierunt, & locum vacuum nacti (nam incolæ profugerant, Hispanosque carpebant ex insidiis, ita ut non levis perturbatio in castris accideret) eo quod hyems jam propinqua erat, & regio annona & pascuis abundabat, hic hibernare constituerunt. Annus jam agebatur millesimus, quingentesimus quadragesimus primus. Indigenæ nullis mediis ad pacem colendam cogi poterant, sed Hispanos, venatione cuniculorum (qui hic optimi & frequentissimi) occupatos, è latibulis suis impetebant sagittis, plurimosq; vulnerabant: hyems autem gelida erat & admodum nivosa; tamen nusquam commodius hybernatum, tanta erat annonæ copia & lignandi opportunitas. Et licet Regulus in omnes occasiones intentus esset, omnesque opportunitates captaret Hispanos opprimendi, nullum tamen gravius incommodum Præfecti vigilantia acceptum.

Vitangua.

In provincia *Naguatex* excursio facta, multique mortales in captivitatem abducti. Mense denique Aprili ex hibernis digressi, septimis castris ad præcipuum provinciæ *Naguatex* municipium pervenerunt, per uberrimos campos sine ullo incommodo profecti, ibique sedecim dies substiterunt, annonæ copia allecti. Dum hic morantur, *Didacus Guzmanus* Reguli filiæ amore insaniens ab exercitu aufugit, neq; ullis Præfecti monitis aut minis perduci potuit ut rediret. Quum autem à Naguatex quinque dierum itinere processissent, *Guacanæ* provinciam intrarunt, immani & pugnandi avido populo habitatam, cum quibus crebra Hispanis certamina fuerunt; multæ hic ligneæ cruces in casulis eorum inventæ, quas haud dubio à *Cabeca de Vaca* jam olim acceperant.

Naguatex. Guacane.

Præfectum jam dudum pœnitebat, quod nusquam adhuc, & ne quidem *Achusi* certas sedes fixisset aut oppidum condidisset, quippe jam plusquam dimidiam partem exercitus amiserat, & animo anxius providebat omnem operam & sumtum periturum, si quid sibi humanitus accidisset; itaque jam urbem condere certus, & celoces aliquot secundo flumine dimittere, ut res ab ipso gestas & regionis statum ad vicinas insulas & continentem divulgarent; quam maximis itineribus ad flumen *Grande* contendit & septem provincias quam ocissime transcurrens, *Anilco* provinciæ fines ingreditur, in qua triginta leucas progressus, in principale municipium incidit: constabat illud circiter quadringentis ædibus, & flumen alluebat Bæti magnitudine par, cui Reguli palatium imminebat in edito colle ædificatum: Regulus statim profugit nec umquam potuit revocari. Exercitus sine impedimento flumen traductus & per asperos & desertos montes *Guachacoyam* provinciam adiit; præcipuus hujus regionis pagus ad ripam fluminis in colle leviter acclivi situs, statim captus, regulo trans flumen profugiente: verum quum Hispanos ab Anilcone regulo bello petitos didicisset, cum quo ipsi veteres inimicitiæ intercedebant, prævertendum ratus, ultro ad præfectum rediit & fœdere icto, plurimos lembos adduxit; quibus in Anilconenses

Anilco. Guacahcoya.

nenſes ex improviſo impetus factus & à Guachacoyenſibus immaniſſime fuit ſævitum, Hiſpaniſque nequicquam impedire conantibus provincia penitus vaſtata.

Qui-gaultaugi. Hic præfectus multos lembos inſtruxit, flumen trajicere & in *Quigaultaugi* provinciam tranſire meditans, quæ & fertilis erat & populo frequens, nam principale municipium quingentis domiciliis conſtabat: Cupiebat ſane Præfectus per hanc provinciam ſine ullo maleficio iter facere, ſed Regulus abnuebat omnes pacis conditiones, Hiſpanis ultro minitans.

Denique Præfectus *Hernandus à Soto* hic primum febri tentari cæpit & valetudine deſperara *Ludovicum Moſcoſum de Alvarado* ſibi ſubſtituit, & poſtquam militibus concordiam inrer ſe & obſequium erga Præfectum ſummopere commendaſſet, anno ætatis quadrageſimo ſecundo deceſſit; cadaver illius ligneo capulo compoſitum, flumini, qua altiſſimum erat, immerſum.

Cap. VIII.

Expeditionis quartæ in Floridam reliqua, duce Ludovico Moſcoſo de Alvarado, *poſt exceſſum* Hernandi à Soto.

POST Præfecti *Hernandi à Soto* obitum, magna animorum commutatio in exercitu illius eſt conſecuta, nam quum ſe tam bellicoſis nationibus numero & viribus longe impares animadverterent, Floridam deſerere conſultius exiſtimarunt. Itaque primum verſus occidentem, leucas pene centum magnis itineribus profecti, multas provincias obierunt nec ſolo uberes nec habitatoribus frequentes, & Auche. ad *Auche* provinciam devenerunt. Regulus humaniter exceptis, conductores inſuper addidit qui illis per ſolitudines viam commonſtrarent: verum quum jam octidui viam proceſſiſſent, ſe à recto tramite deductos animadverterunt, & conductores canibus dilacerandos objecerunt, nequicquam obteſtantes ſe Domini ſui juſſu id feciſſe & intra triduum in rectam viam reducturos: cujus facti illos poſtea pænituit; & itinere verſus occaſum inſtituto, poſt triduum in aliam provinciam ſunt ingreſſi, infœcundam quidem, non tamen cultoribus vacuam, ubi & modicum commeatum & bovillas carnes & tergora invenerunt; licet indigenæ permoveri non poſſent ut Los Vaqueros. ipſis oſtenderent, unde illa haberent. Provinciæ nomen *de los Vaqueros* inditum. Triginta leucas per eandem progreſſis occurrerunt altiſſimi montes; ulteriora autem aſpera atque inculta ab indigenis edocti, iter ad ſiniſtram verſus meridiem reflectunt, levi damno in finibus ejuſdem provinciæ à barbaris affecti. Viginti deinde diebus; per aliquot vicinas provincias vagati, quum longius ſe à *Guachacoya*, ad quam redire intenderant, diſcedere animadverterent, rurſus ad orientem ſe convertunt, viam quam prius tenuerant oblique ſecantes, & dimidiato demum Septembri ad eundem revertuntur tranſitum; licet autem cum barbaris nulla ipſis prælia fuiſſent, tamen nonnulli ex inſidiis interfecti, plures variis morbis & omnium rerum R. Grande. inopia interierunt. Sub exitum demum Novembris ad flumen quod ſupra *Rio Grande* nominavimus, devenerunt, trecentis & quinquaginta leucis, qua eundo, qua redeundo, tranſcurſis, & centum militibus & octuaginta equis amiſſis, præter multa ſervitia barbara. Ad ripam fluminis duo pagi erant, conjuncti, ducentorum circiter domiciliorum, quos licet jam tantum trecenti & viginti pedites & ſeptuaginta equites ſupereſſent, primo tamen impetu ceperunt, ab incolis, qui ſtatim diffugerant, deſertos: copioſa hic annona inventa, nihilo tamen ſecius ex antecedenribus incommodis nonnulli paſſim deficiebant. Provincia hæc dicebatur *Aminoia*, ſede-Aminoia cim leucas ſupra *Guachacoyam* quam petebant. Sub exitum Januarii mareriem ad celoces conſtruendas cædere & parare cæperunt; Seni autem cuidam ex Indigenis præmonenti, flumen ſingulis quatuordenis annis, ſuperatis ripis campos omnes latiſſime opplere, atque illud tempus jam inſtare, fides minime eſt habita. *Anilco* & *Guachacoya* reguli omnia ſedulo agebant ut Hiſpanorum amicitiam demererentur & imprimis *Anilco* qui ipſis tunicas ex herba quadam maluæ non abſimili, barbaro artificio contextas miſit, egregio adverſus frigoris aſperitatem munimento; ex eadem herba & funes nauticos contorſerunt. In adverſa ripa, ingens provincia

Quiqual-

Quiqualtanqui prætexebatur, cujus Regulus clanculum se in Hispanorum exitium armabat, vicinis Regulis ad Societatem belli vocatis, & imprimis *Anilcone*, à quo indicium factum. Interea dum Hispani in celocibus suis ædificandis occupantur, & barbari bellicos suos apparatus faciunt, flumen decimo Martii crescere & inflari cœpit, ita ut jam decimo octavo die ripas suas egrediens, castrorum portis affunderetur & vicinos campos, viginti & plures in ambitu leucas, longe lateque inundaret: sub exitum demum Aprilis decrescere cœpit, verum adeo lente, ut vigesimo May semitæ nondum vestigia paterentur; sub exitum autem illius mensis tandem intra consuetum alveum constitit. Vicini interea barbari sedulo ad bellum se comparabant, & licet *Anilco* eorum consilia & quæcunque ab ipsis designabantur fideliter ad Præfectum deferret, & subditorum suorum auxilia prolixe promitteret, tamen haud multum ipsi fidebant Hispani. Barbari autem qui adversus Hispanos fœdus iniverant, Legatos in speciem ad Præfectum miserunt, revera ut consilia illius & molitiones specularentur, quos ille truncatis manibus, ut reliquos terreret, dimisit, atque ita conspiratio paulum elanguit. Barbaris propositum erat Hispanos discedentes lembis suis persequi & prout sese occasio obtulisset, invadere: quod Hispanis gnarum, ideoque quum omnis salutis spes sita esset in celeritate discessus, septem liburnicas quas paraverant deducunt, & porcos omnes, octodecim tantum exceptis mactant; *Anilconi* atque *Guachacoyæ* regulis, singulis suem cum porco ad facturam faciendam relinquunt; Dein lintres comparant ad equos tres & triginta, qui ex omni numero supererant, devehendos; & Regulis inter se reconciliatis, trecentos & quinquaginta milites navibus imponunt, cum barbaris aliquot viris atque fœminis, qui ultro ipsos voluerant comitari. Rebus omnibus rite paratis, die qui *S. Petro* sacer habetur, solvunt & naves velis atque remigio impellunt: postero die mille lemborum classem, quorum nonnulli viginti & quinque remis utrimque impellebantur, in se ferri animadvertunt, ingenti barbarorum multitudine refertam; qui statim densum sagittarum nimbum in Hispanos effuderunt, plurimosque sauciarunt: decem continuis diebus Hispanos ad hunc modum insecuti, paulum remiserunt: itaque Hispani centum pedites & octo equites in terram exponunt, ut è viculo juxta ripam fluminis posito, annonam raperent; ii viculum ab incolis desertum ingressi, plurimum annonæ ibidem congestum deprehenderunt, verum incolis ex improviso reversis fugere & ad naves se recipere sunt coacti, relictis equis, quos barbari statim sagittis confecerunt. Classis quoque hostilis sub id denuo in illos invecta, lembum unum cum equis eripuit. Decimo sexto dein die, gravius damnum quorumdam Hispanorum temeritate acceptum, nam quum quinque milites in barbarorum insidias præcipitassent, pluresque quam à Præfecto jussi fuerant, subsidio festinarent, quadraginta & octo viri à barbaris circumuenti & lembis illorum demersis, remis contisque inter natandum interfecti: atque hic barbari insequendi finem fecerunt, quum pene quadringentas leucas, nisi Hispanos hic itinerum ratio fefellit, ipsos fuissent secuti. Flumen hic ita latum erat ut ripæ utrimque conspici vix possent, ita ut se jam mare ingressos suspicarentur; verum decimo nono demum ex quo solverant die illud attigerunt, & insulam ostio fluminis objectam offendentes, exscensione facta in illa paulum conquieverunt. Hic rationibus itinerum subductis se octingentas leucas secundo flumine devectos compererunt, quod tamen minus verisimile videtur. Quiqualtanqui

Hic consilium ceperunt Novam Hispaniam petere, itaq; hinc solventes, cursum ad occasum dirigunt & Floridæ littora à dextera radentes, decimo quinto die appellunt primò ad insulas mergis refertas & mox ad nemorosum littus, ubi bitumine quodam instar picis invento, liburnicas suas, quæ jam rimas agere cœperant, refecerunt; octo tantum barbaris conspectis, quos ne quidem ubi locorum essent interrogare ipsis curæ fuit. Quinquagesimo denique & tertio die postquam à fluminis ostio discesserant, aparctias valide in fluctus incumbens classem disjecit; duæ liburnicæ haud ita longe à littore abreptæ, Panuci fluminis ostium subintrarunt, uti & paulo post cæteræ: atque ita tandem pedestri itinere ad urbem Mexicanam incolumes pervenerunt, anni cIↃ IↃ XLIII autumno jam vergente. Hic quartæ hujus Hispanorum in Floridam expeditionis exitus fuit, quam ex Hispanorum commentariis, licet dubiæ

dubiæ fidei & propter incertas Regionum locorumque deſignationes, haud magni momenti, tamen paulo prolixius retulimus, ne quæ à multis magno molimine tradita fuerant, incurioſius prætermiſiſſe videremur.

Cap. IX.

Gallorum prima expeditio in Floridam, Joanne Ribaldo *duce.*

Qum ut ſuperioribus capitibus à nobis narratum, expeditio *Hernandi à Soto*, quæ fere intra fretum Mexicanum ſubſtitit, tam infeliciter & infructuoſe ceſſiſſet, dudum in hac parte ab Hiſpanis ceſſatum: Galli vero animum ad Floridam adjecerunt, auſpice imprimis *Gaſpare Colinio* Caſtellionæo maris Gallici

1562. præfecto, illuſtris memoriæ Heroe, qui anno CIↃ IↃ LXII *Joannem Ribaldum* eo deſtinavit, cum duabus regiis navibus & copioſo milite, (quorum quam plurimi nobiles erant) largo commeatu & bellico apparatu. *Ribaldus* è Gallia menſe Februario profectus & duorum menſium iter, non uſitato prius Hiſpanis curſu, emenſus, ad Americæ Septentrionalis continentem appulit loco importuoſo & præaltis ſilvis præcincto, ubi Promontorium viſitur quod Francicum appellavit, triginta gradibus ab Æquatore verſus Arctum. Erat autem terra haud admodum alta, (ſiquidem Floridæ littora fere leniter declivia ſunt & vadoſa,) ſed proceritate arborum modice ſeſe attollens. Inde oram ad ſeptentriones ſequentibus, flumen occurrit amœnum,

F. Delphin. *Delphinum* (quod juxta illud hujuſmodi piſces in mari natantes vidiſſet) ab ipſo poſtea dictum. Dein fluvium *Maium*, (à menſe, quo illum primum vidit, ſic

F. Majus. appellatum) ſubiit, amplum & amœnis ripis, ubi ab indigenis humaniter acceptus, ſecus ripam columnam erexit, cui Galliæ inſignia inſculpta erant: in oppoſita ripa ab indigenis ad eundem modum excepti, ſilvas crebris moris albis juxta ac nigris conſitas conſpexerunt, in quibus & bombyces ſericeo operi faciendo ſponte enatos ſe inveniſſe narrant.

Sequana. Inde egreſſos alterum flumen excepit, quod *Sequanam* dixerunt; & mox ter-

Somona. tium quod *Somonam*, & ſex ab hoc leucis quartum, quod *Ligerim*; atque ita porro

Ligeris. alia quinque, quæ *Carantonum*, *Garumnam*, *Girondam*, *Bellum & Grande* indigitarunt. Hinc ulterius ad Arctum tendentes, ut flumen *Iordanis* inviſerent, & valida tempeſtate aliquandiu jactati, ad aliud flumen pervenerunt quod *Bel à Veoir* dixerunt: Atque hic celoces venti vehementia paulo ante abreptæ ad ipſos redierunt, quæ nunciarunt haud longe hinc abeſſe flumen cæteris omnibus longe majus,

Port Royal. ad quod provecti, anchoras intra oſtium fixerunt; huic *Portus Regalis* nomen impoſitum, duobus & triginta gradibus ab Æquatore verſus arctum.

Hic ſolum ad utrumque ripam ſupra modum erat amœnum, nemoroſum & proceris quercubus atque cedris undiquaque obſitum, humilibus inſuper lentiſcis gratum odorem ſpirantibus: feræ in ſilvis innumeræ; maxima perdicum, gallopavorum & indicarum gallinarum copia: flumen omnigenis piſcibus egregie fœtum, & imprimis ſquillis (quas *Sallicoques* Normanni vocant,) cammarorum magnitudine: Exit inter duo promontoria in mare, ore tria milliaria Gallica lato; intus autem diſpeſcitur in duos veluti ramos, quorum unus ab occaſu, alter ab Arcto deſcendit, in media inſula jacet, peregrinis animantibus ſcatens.

Flumen autem tria milliaria ſubvecti rurſus anchoras jecerunt; & ſcaphis aſcenderunt ad duodecim milliaria; hic indigenæ inopinato advenarum aſpectu territi fugerunt & lupum cervarium veru ſuffixum & ſemitoſtum reliquerunt, à quo loco nomen inditum *Cap. Lucerne*. Hinc ad tertium fluminis divortium ventum, cujus accolæ, quum primo fugiſſent, mox redierunt & Gallos humaniter acceperunt, & ferarum pellibus & corbibus (qui è palmarum foliis induſtrie facti erant) & paucis unionibus donarunt. Aliquantum deinceps itineris progreſſis, alius amnis occurrit quem *Liborne* nominarunt: uti & amœniſſimam inſulam quam complectitur *Cedrinam*. Hujus provinciæ Regulus duos viros illis conceſſit, qui

primo

primo paululum tergiverſati, mox lubentiſſime Gallos ſunt ſecuti: hi narrabant magis ad Arctum habitare potentiſſimum quendam Regulum *Chiquolam*, & vaſtum admodum oppidum poſſidere, aliaque mirabilia. Poſthęc *Ribaldus* ſuorum animis pertentatis, quum viginti & ſex hîc hibernare paratos cognoviſſet, exiguum munimentum tumultuario opere conſtruxit, quod ſedecim in longitudinem, tredecimque in latitudinem decempedas patebat, & Carolinum fuit appellatum: Colonis *Albertum* vice ſua præfecit; & poſtquam utroſque decoris & officii ſui admonuiſſet, cum reliquis ſolvit, & leni Africo afflante, quindecim milliaria verſus ſeptentriones provectus, flumen habuit obvium, quod quia in oſtio vix dimidiam orgyam altum erat, *Baſſum* dixerunt. Quumque mare in progreſſu magis magiſque vadoſum deprehendiſſent, reflexo ad orientem itinere, feliciſſimo curſu Diepam redierunt vigeſimo Julii ejuſdem anni.

Albertus autem, vicinarum provinciarum ſtatum à barbaris edoctus, primum Regulum *Anduſtam*, mox & alios minores dominos *Touppam*, *Majon*, *Hoyam* & *Stalamen* inviſit, à quibus peramice hoſpitio fuit ſuſceptus. Galli interim annonæ penuria laborare cœperant, nec à vicinioribus barbaris poterant juvari, quum & ipſi egerent & herbis atque radicibus victitare cogerentur: Verum quum indigenarum indicio cognoviſſent, duos germanos *Convexin* & *Ovaden*, regulos ad auſtrum incolentes, annonâ abundare, ab iis auxilium petere propoſuerunt: ad *Ovaden* primò ventum, qui ripas fluminis *Belli* accolebat, viginti quinque ab ipſorum munimento milliaribus: à quo peramice accepti domum illius aulæis, quæ è verſicoloribus avium plumis eleganter contexta erant, undique ornatam repererunt; & liburnicam ſuam mayzio & phaſeolis onuſtam reduxerunt. Verum mox quorundam negligentia, maximum illorum domicilium flamma totum conſumſit, pauxillo annonæ ægre ſervato: domicilium quidem novum à barbaris uno die ſtructum; & annona ſecundo ab *Ovade* haud difficulter impetrata fuit, qui uniones & cryſtallum atque argenti ramenta (quæ decem dierum itinere à ſua provincia ſub montibus erui narrabat) liberaliter donavit.

Ad munimentum reverſos, ſeditio militum excepit, qui nimiam præfecti ſeveritatem haud amplius ferentes, ipſi exitium maturarunt & *Nicolaum Barrenſem* in locum illius communibus ſuffragiis ſuffecerunt. Premebantur jam in dies magis atque magis annonæ penuria, & promiſſa è Gallia ſubſidia nequaquam comparebant; itaque diſcedere certi, navigium parant, & modico tantum commeatu impoſito, in Galliam vela faciunt: inter navigandum autem ob viginti dierum malaciam in tantas annonæ anguſtias ſunt redacti, ut, horrendum dictu, unum è ſociis mactare & humanis carnibus viſcera ſua explere cogerentur; tandem tamen in patriam redierunt inedia & mœtore pene enecti, ope cujuſdam Angli, qui paucis in Gallicum littus expoſitis, reliquos ad Reginam Eliſabetham, quæ animum ad Floridam adjectura videbatur, reduxit.

Cap. X.

Secunda Gallorum expeditio in Floridam *duce* Renato Laudonerio.

BELLO civili in Gallia, quo factum fuerat ut *Ribaldus* ſuis ſuppetias tempori ſubmittere non potuerit, extincto; *Colinius* qui jam in gratiam cum Rege redierat, denuo expeditionem in Floridam cœpit urgere; huic commendatione Coliny præfectus *Renatus Laudonerius* qui ſuperiore expeditione Ribaldum fuerat comitatus, & centum quinquaginta librarum millia attributa in ſtipendia militum & reliquos navigationis ſumtus. Is tribus navibus, quarum una centum viginti, altera centum, tertia ſexaginta doliorum capax erat, Franciſcopoli rite præparatis, & plurimis colonis atque idoneo omnis generis fabrorum numero in naves impoſitis, è Gallia vigeſimo ſecundo Aprilis anni CIↃ IↃ LXIV ſolvens, quinto May tenuit 1564.
Teneriffam è Canariis inſulis unam, ibidemque aquavit. Unde provectus quinto & decimo die Inſulam *Matinino* & mox *Dominicam* attigit; ubi exſcenſione facta, à barbaris primum benignè excepti fuerunt, verum quum licentia militari graſſarentur & incolarum hortos invaderent, fructuſque illorum ipſis invitis carperent,

pereunt, pulsi, unoque suorum desiderato, naves repetere sunt coacti. Hinc alias minores insulas *Santos, S. Christophori, Rotundam, Anguillam* & *Anegadam* prætervecti, nusquam mora facta, vigesimo Junii Floridæ continentem adnavigarunt, & *May* fluminis æstuarium sunt ingressi. Hic provinciæ illius Regulus (*Paracoussi* vocabant barbari) statim ad ipsos venit cum duobus filiis adolescentibus & suorum non contemnenda multitudine, iisque exultabundus reditum gratulatus, columnam quam *Ribaldus* hic statuerat, integram & lauris atque corollis redimitam ostendit.

Majus fl.

Regulo *Saturiova*, majori autem filio *Athore* nomen erat, qui Præfectum Laudonerium lamina argentea donavit. Dein Flumen lustrandi gratia ingressi, ab accolis fausta acclamatione *Ami Ami* sunt accepti, & Regulum ex itinere visitarunt qui centum quinquaginta annos ætate superare & ad quintam usque generationem filios nepotesque numerare ferebatur.

Ad *Saturiovam* reversi, argentum omne ex *Timagoa* provincia, quæ longè aberat, deduci docentur, & quia *Saturiova* sibi capitales inimicitias cum *Timagoa* intercedere profitebatur, auxilia sua ipsi prolixè deferunt. Hinc quatuor milliaria ad flumen *Sequanam* & sex ad *Somonam* progressi à Regulo illius provinciæ, cui uxor & quatuor filiæ satis formosæ aderant, perhumaniter salutantur & paucis orbiculis argenteis donantur: verum quum juxta *Majum* flumen sedes figere, ob annonæ abundantiam, & aurum argentumq; è vicinis provinciis eruendi fiduciam consultius judicassent, cursum retro flexerunt, & XXIX Julii eodem unde profecti fuerant, sunt reversi. Hic oppidulum triangulari forma conditum Arcis *Carolinæ* nomine; partem valli occidentalem cespitibus, australem lignorum fascibus & arena, qua flumine alluitur, ligneo sepimento muniverunt; ædificia humilia condita, qualia hæc regio tantum patitur ob ventorum vehementiam; furnum extra vallum, ut incendium vitarent, submoverunt.

Laudonerius inter ea Legatum suum *Otignium* flumen ascendere jubet, ut quæ de *Timagoa* ex Regulo cognoverat, è propinquo specularetur: Ille circiter viginti milliaria adverso flumine subvectus, incidit in Timagoenses, qui quum illos aurum argentumve amicè postulasset, responderunt se jam nullum habere, verum si vellet, ad locum unde haberi posset, lubenter conducturos; qua conditione accepta, unum suorum cum illis dimittit; verum hoc longiores moras trahente, circiter decem milliaria provehitur *Otignius*, atque ibidem militem suum nactus, quum animadverteret illum tantum pauxillum auri invenisse, & barbari ulterius ad *Mairram* regulum, qui auro argentoque abundaret, se ducturos reciperent, illum quidem inter barbaros reliquit, ipse vero ad oppidum remeavit. Præfectus quindecim dies præstolatus, Tribunum *Vassurium* cum aliquot militibus mittit, ut militem illum reducerent; qui quum biduum navigassent, monentur à barbaris, Gallum illum apud Regulum *Mollavam*, maximi Principis *Olata Ovautina* vasallum, divertere; quare ad hunc properantes à *Mollava* peramicè sunt suscepti, & militem suum qui jam quinque libras argenti ab indigenis erat mercatus, receperunt. De *Olata* hæc compererunt; Illum quadraginta regulis imperare, & inter hos *Cadecham, Chililum, Eclanovum, Enacapen, Calanyum, Anachataquam, Omittaquam, Aequeiam* atque *Mocosum* facile primos esse; Eundem complures habere hostes & imprimis *Saturiovam*, cui triginta reguli parerent, & *Potanoum, Houstaquam, Onatheaquam* ad montium radices incolentem; plerosque autem *Olata* subditos auro atque argento abundare. Vigesimo octavo Julii naves in Galliam remissæ.

Olata.

Saturiova regulus Præfectum inter ea urgere instituit, ut promissorum memor, cum ipso adversus *Timagoam* moveret, sed illo modestè sese excusante, ipse cum valida suorum manu ex improviso Timagoenses aggressus, multos mortales cecidit & captivos aliquot abduxit. Laudonerius qui pacem inter vicinos conciliare maximopere cupiebat ut remotiores barbaros unitis viribus facilius opprimeret; duos captivos à Regulo petit, & quum non impetrasset, invito illos eripit, & uni è suis tribunis *D de Arlac* committit ad Olatam reducendos. Hic decimo Septembris iter ingressus, ad *Majarquam* pagum ascendit, qui octuaginta milliaria à Gallorum colonia aberat, atque inde pervenit ad *Olatem*; cum quo adversus *Patanoum* regulum pugnavit, & pagum illius ex improviso cepit, multis barbaris cæsis, captisque: atque ita cum

modico

modico argenti, & levi auri pondere, aliisque rebus, quas *Olata* Præfecto dono mittebat, ad suos rediit.

Advenerat interim navis è Gallia, statimque fuerat remissa; multorumque animi jam manifestè spectabant ad seditionem, Præfecti authoritate jam labante: Nautæ quos & ipse adduxerat, quique è postrema illa navi remanserant, celoces duas quas paraverat, clam subducunt ut in Mexicano freto & circa Havanam pyraticam facerent; haud segnius tamen alias duas construxit, quæ statim itidem à seditiosis militibus abreptæ; una tamen quæ jam ad Jamaicam penetraverat, quorundam industria, quos tantæ perfidiæ pœnitebat, postea ad ipsum fuit reducta, & de præcipuis seditionis & fugæ authoribus sumtum supplicium.

Porro quum Præfectus è duobus barbaris, quos *Marracoui* regulus (qui quadraginta milliaria à colonia Gallorum ad Austrum degebat) miserat, intellexisset, duos barbatos ab *Onathaqua* & *Matthiaca* regulis custodiri, nihil prius habuit quam utrumque ad se accersere: Erant autem Hispani, qui ante annos quindecim, è navibus apud Martyrum scopulos fractis, incolumes in Continentem evaserant & pervenerant ad Regulum *Calos*; de cujus potentia & divitiis mira narrabant, quippe qui è fractis Hispanorum navibus maximam pretiosarum mercium partem servasset. Locorum autem hunc esse situm designabant: *Onathaquam* ad orientalem Floridæ plagam, haud procul à Promontorio quod hodie *Cannaveral* vocant, incolere; huic ad occidentale Floridæ latus pene oppositum esse *Calos*, quatuor aut Calos. quinque dierum intervallo; & pari pene spacio utrumque locum abesse à Promontorio, quod *Caput Floridæ* appellant: In medio Insulam amnicam circiter quinque milliaria ambitu complecti, *Sarrope* indigenis, quæ optimis fructibus & præsertim Sarrope. palmis abundaret.

Post ea Laudonerius versus arctum ad *Audustam* misit in cujus provincia Galli anno cIↃ IↃ LXII hibernaverant; qui & annona illos iuvit, & ut apud se sedes figerent invitavit: nec non ad viduam *Hiocajæ* reguli, quæ duodecim milliaria ab oppido incolebat, à qua & mayzii copia perbenignè subministrata. Deinde & celoces suas adverso flumine submisit, quæ triginta milliaria supra *Matthiaquam* provectæ, ingentem lacum offenderunt cujus adversæ ripæ conspici non poterant; inde redeuntes, Insulam *Edelano* longe amœnissimam adierunt, quam amnis trium millia- Edelano. rium ambitu circumluit; & mox *Eneguapæ*, *Chilyli*, *Paticæ* & *Coiæ* provincias; unde pedestri itinere *Olatam* inviserunt, & quidam apud illum manserunt. Qui quum postea narrassent, *Houstaquæ* provinciam à se aditam, quæ *Apalatti* montes proxi- Apalatti. me contingat, è quorum radicibus torrens descendit, argenti ærisque ramenta secum deferens, certissimo indicio montes illos metallis abundare; Præfecto consultum visum simul ac supplementa è Gallia advenissent, coloniam novam magis versus Arctum deducere, ut ad hos montes, qui ab arce Carolina aliquot dierum itinere versus Corum declinant, facilius penetraret.

Hæc meditantem annonæ penuria afflixit, itaque duas naves parat, quibus suos in Galliam reduceret, & ne interim fame perirent, *Olatam* regulum inopinantem intercipit, nullo in præsens emolumento, quum barbari non modo annonam non subveherent, sed & Gallos gravissimo bello pene opprimerent: Commeatus tamen, quantum sufficere putabant, hinc inde conquisitus, præsertim è flumine *Iracana*, cui *Somonæ* nomen indiderant; jamque vallum demoliri cæperant, quum Iracana. *Ioannes Haukinus* Anglus cum quatuor onerariis tertio Augusti anni cIↃ IↃ LXV su- 1565. pervenit, qui Laudonerio unam navem cum largo commeatu vendidit.

Cap. XI.

Tertia Gallorum expeditio in Floridam *duce* Joanne Ribaldo.

DUM hæc à Laudonerio in Florida geruntur, nonnulli, qui in Galliam fuerant remissi, varia in illum crimina confinxerunt, quibus Rex Galliæ permotus, *Ioannem Ribaldum* denuo misit, qui in Præfectura succederet, illumque in Galliam remitteret. Is XXVIII August. anni cIↃIↃLXV in Floridam pervenit, quum

Laudonerius omnia ad discessum jam comparasset. Adventu illius cognito, vicini Reguli *Homoloa*, *Seravatri*, *Almacani*, *Malica* atque *Casti*, novum Præfectum inviserunt, variaquè obtulerunt munera, simulque promiserunt se ducturos illum ad montes *Apalacti*, è quibus rutilum quoddam metallum erueretur, quod ipsi *Sieroa Pira* appellabant & aurum esse putabatur. Tria minora navigia, quæ *Ribaldus* adduxerat, jam flumen ascenderant, quum sex majora Hispanorum, ostium fluminis ingressa, juxta quatuor Gallorum onerarias, anchoras jecerunt; Galli quum se Hispanis impares cernerent, licet illi nihil adhuc hostile molirentur, resectis anchorarum funibus, vela explicant atque altum petunt; nec segnius Hispani illos persequuntur, quatiuntque majoribus tormentis; verum quum Gallos assequi non possent, ad continentem vela vertunt, & in ostio fluminis, quod barbaris *Seloy*, Gallis autem *Delphinum* dicitur, naves suas constituunt (distat id á *May* æstuario circiter leucas octo) ibique exposito milite ac machinis aliquot, castra ope Nigritarum, quos magno numero adduxerant, communiunt. Quod quum *Ribaldus* per *Cosetum* navarchum cognovisset (naves enim Gallicæ jam ad portum redierant) Tribunos militum in consilium advocatos, quid facto opus sit, interrogat. Aderant *Grangæus*, *Ottinius*, *Sanmarianus*, *Vestius*, *Ionvilla*, præcipui duces, qui omnes præeunte *Laudonerio* censuerunt, summa diligentia, munitioni Carolinę firmandæ incumbendum esse, nec infestâ turbinibus ac typhonibus tempestate, classem fluctibus committendam; nam profectionis quidem tempus certum, reditus incertum esse, periclitari interim munitionem, tam vicino hoste. *Ribaldus* contra differebat, in hostes quantocius ducendum antequam vires colligerent, & munimentum in propinquo extruerent; initia bellorum fama constare, defecturos sensim vicinos Regulos, qui odio Hispanorum hactenus Gallicis partibus faverant, si audierint illos ad primum Hispanorum adventum trepidantes castris ac munitionibus se continere; & ut pondus sententiæ suæ adderet, literas *Castellionæi* promit, quibus hæc erant addita: dum istas obsignaturus essem, de *Petri Melendes* ad Novæ Franciæ oram profectione certior sum factus, tui officii est prospicere ne quid Hispani in nos moliantur, sicuti nos nihil ultro in ipsos movere æquum est. Ita non auditis cæterorum Tribunorum sententiis, imposito in naves milite & abductis secum *Ottinio* & *Arlaco*, atque expeditissimo quoque Laudinerianorum x Septembris altum petit; & horrenda tempestate, (quæ ad Kalend. Octobres tenuit,) eodem die jactatus, demissis antennis, venti vehementiam declinare cogitur. Naves Gallicæ, supra quinquaginta ab arce leucis, scopulis illisæ confractæque perierunt, salvis tamen plerisque qui illis vehebantur. *Laudonerius* (ut ipse prodidit) cum octuaginta & quinque, qua viris qua fœminis atque pueris, & plerisque invalidis in arce Carolina destitutus (alii ad ducenta & quadraginta capita fuisse tradunt) quum haud immerito sibi metueret, vallum cœpit restituere. Hispani vero duce itineris *Ioanne Francisco* Gallo, quem muneribus corruperant, incredibili celeritate stagna, silvas, & flumina transgressi, duce *Petro Melendes* duodecimo Kal. Octobres, ex improviso ad arcem advolant, paulo ante solis ortum, pluviosa admodum tempestate; *Vigneus* autem qui stationibus præerat, solutis jam excubiis & vigilibus ad quietem capiendam dimissis, è propinquo hostes per clivum expansis vexillis descendere conspicatus, ad arma conclamat: Galli vix lecto se molientes, impetu à diversis partibus in arcem facto, intercipiuntur; hostes post leve certamen vallo potiti, in area signa constituunt; inde promiscua cæde in milites, fœminas, pueros, ægrotos ac senes grassatum. *Laudonerius* licet adhuc è morbo debilis, non sine summo discrimine, cum paucis suorum per paludes ad naves à Ribaldo relictas evasit, & tandem incolumis rediit in Galliam: reliqui diversis suppliciis interierunt. Joannes Ribaldus qui maris rabiem evaserat, haud perinde hominum crudelitatem potuit effugere, nam quum se suosque, fide ab Hispanis accepta, dedidisset, ab iisdem contra fidem datam crudeliter est interfectus. Supra sexcentos ea clade periisse scribunt; Gallicumque nomen penitus in Florida deletum.

Seloy.

CAP.

Cap. XII.

Quarta expeditio Gallorum in Floridam duce Dominico Gurgio.

CLADES Gallis ab Hispanis crudelissimè in Florida inflictas, quum Rex Galliæ scissa factionibus aula aut contemsisset aut odio Protestantium (quales fere cuncti fuerunt qui perierant) atque adeo ipsius *Coliny* (cujus consilio expeditiones erant susceptæ) dissimulasset, inventus est tandem homo privatus, qui sive suæ sive publicæ injuriæ sensu stimulatus, contumeliosam Hispanorum crudelitatem inultam ferre diutius non potuit. (E Thuano & aliis.) Is fuit *Dominicus Gurgius* Monte-marsani in Novempopulania natus, ingenio acer & manu promptus, qui tria navigia mediocria instruxit & CC delectos milites & circiter LXXX nautas imposuit, assumto legato *Casanova* & *Francisco Burdegalensi* qui uni navigio præesset; Cumque iis, celato consilio XI Kal. Septemb. anni CIↃ IↃ LXVII solvit, & superato *S. Antonii* promontorio, per fretum Bahamense ad *May* fluminis pervenit ostium. (1567.) Hispani populares suos rati, quum displosione tormentorum ipsos salutassent, Gurgius illos vicissim ut in illo errore confirmaret, resalutavit: tum prætervectus alio se ire simulavit, donec à loci illius conspectu se subduxissent: Dein quindecim ab illo æstuario leucis ad ostium *Sequanæ*, (quod flumen Barbaris *Tacatacouru* dicitur) exscensionem fecit; ubi accurrentibus ad littus indigenis armatis, quum signa pacis dedisset, & misso tubicine, venisse se à Rege Francorum, ultro amicitiam suam & patrocinium afflictis deferente, nuntiasset, post mutuas lætitiæ & gratulationis significationes eo die discessum. (Tacatacouru.) Postridie *Saturiova* cum filiis ac Regulis sibi subditis, & inter eos *Molona* & *Almacane* ad illum venit, & positis utrimque armis, consederunt. Heic *Saturiova* per interpretem de injuriis ab Hispanis acceptis conquestus, paratos se ac suos dicit ad ulciscendam & privatam & ipsorum injuriam, cum Gallis fœdus icere; quod statim factum & munera utrimque data & accepta; tum per *Petrum Breum*, qui ex laniena servatus apud *Saturyovam* latuerat, exploratus hostium status, missique periti qui munitiones inspicerent: *Olotocara* Saturiovæ propinquo sedulam Gallis operam navante. Dein inter eos dies condicitur, quo Reguli cum suis more Gentis ad pugnam instructi convenirent. Nusquam majori fide & quod fidei pignus est majore cura silentium servatum.

Præter *Carolinam* ab Hispanis post Ribaldinam cladem restauratam, aliæ duæ munitiones hinc inde in ripis *May* fluminis inferius versus mare extructæ fuerant & L. militum præsidio & tormentis, quæ Gallis eripuerant, armatæ: In tribus illis munimentis quadringenti omnino delecti Hispani erant.

Quum igitur die condicto cuncti ad *Somonam* convenissent, potionem quam *Cassinen* vocant, biberunt, id barbaris solemne est, quoties ad periculosam expeditionem proficiscuntur, quod ejus beneficio & animos incendi & famem atque sitim diutius tolerari posse credant; atque ita iter aggressi sunt. *Gurgio* propositum erat ante primam lucem Hispanos ex improviso aggredi, sed itinerum ob crebras pluvias difficultate factum est ut Sol ante oriretur quam in conspectum castellorum perveniri posset; quod quum Gurgium male habere animadverteret *Helycopyle*, commodiore itinere, sed paulo longiore, per sylvam copias circumduxit, & reperto vado Gallos mense Aprili anni CIↃ IↃ LXVIII minus flumen traduxit & ad Castellum Hispanorum stitit quod ad dexteram ripam erat situm. (1568.) Ibi post aliquot tormentorum displosionem quum *Olotocara* servandorũ ordinum ignarus in aggerem insiliisset & tormentorium sarissa confodisset, insequente cum suis Gurgio, locus capitur: nec mora interposita barbari quidem natando, Gurgius autem cum LXXX sclopetariis navigio quod commodum supervenerat in adversam ripam evadunt & alterum castellum vi expugnant atque diripiunt: Elapsi fuga præsidiarii, ab indigenis qui jam vicinam sylvam insederant, intercepti; utrobique centum & viginti Hispani interfecti, exceptis triginta qui ad supplicium servati sunt. Supererat Arx *Carolina* quæ duo milliaria aberat, in qua trecenti præsidiarii erant sub ipso Præfecto, qui obsidionem toleraturus credebatur, donec auxilia Hispanis submitterentur: *Gurgius* quum

ex captivis cognovisset, Hispanos credere, duo millia Gallorum sibi imminere, simulque Castelli situm atque aditus penitius explorasset, neutiquam sibi cunctandum existimavit, sed hostes quantocius opprimendos, antequam Gallorum paucitate cognita ex timore sese recolligerent: itaque octo scaphis paratis & Tribuno Hispano captivo viæ duce usus, quum tota nocte iter fecisset, mane in conspectum Arcis venit: hinc inde per lucos circumpositos barbari abditi, ne exitus fugientibus pateret: Ipse quum ad partem humiliore fossa vallatam vim facere decrevisset, is qui loco præerat, LX è suis mittit, qui de Gallorum statu cognoscerent; sed *Casanova* se medium cum viginti delectis interponente, interclusi illi & ad unum omnes à *Gurgio* cæsi: quo casu territus loci Præfectus, dum cum suis in lucos vicinos se subducere tentat, ab Indis pene interceptus est. Ita capta Arx & tormenta aliaque impedimenta in potestatem Gallorum venerunt: captivi ad vicinas arbores laqueo suspensi, addito elogio, cum iis non ut Hispanis, sed ut proditoribus, & percussoribus actum; siquidem *Melendez* Gallis superioribus annis interfectis superscribi jusserat, non tanquam Francos, sed tanquam Lutheranos habitos esse. Quibus actis *Gurgius* quum suas copias tot locis custodiendis impares animadverteret, barbaris ut castella demolirentur persuadet, & tormentis, aliaque præda in naves imposita, relicta Florida in Galliam rediit.

Postilla Galli nullam Floridæ rationem habuerunt; & *Gurgius* non modo nullum tam præclari facinoris præmium tulit, sed periculum vitæ & fortunarum adiit, apud amicos latitare coactus, donec tempora mutarentur.

CAP. XIII.

Floridæ situs atque limites secundum Hispanos.

HACTENUS res in Florida gestas ab Hispanis atque Gallis, ex commentariis utriusque gentis retulimus; superest jam ut illius situm & limites paulo accuratius explicemus.

FLORIDÆ nomen apud Scriptores Hispanos nonnumquam latissima significatione sumitur, pro omnibus illis Regionibus, quas *Petrus Melendez* amplissimo diplomate à Rege Hispaniarum in Præfecturam accepit; nonnumquam propria & strictiore, pro ea parte quæ primum hoc nomine à *Poncio* est insignita. Priore significatione complectitur ingentem terrarum tractum, inde à flumine *Palmarum*, viginti duobus ab Æquatore gradibus versus Arctum, ad Promontorium *Bacalaos* usque, quadraginta & octo gradibus ab Æquatore: intra quos limites CIↃ CCLVIII leucæ, secundum littorum ductum, numerantur; itemque quicquid terrarum secus oram maris & intra continentem lustrandum & detegendum restat, à quadragesimo octavo gradu septentrionali ad septuagesimum tertium. Atque harum quidem regionum illæ, quæ à flumine Palmarum ad promontorium *S. Helenæ* & flumen *Iordanis* pertinent, leucarum circiter sexcentarum intervallo jam dudum secundum littora ab Hispanis lustrari cœperunt: nec non sinus *S. Iosephi* qui à flumine Palmarum abest leucas LXXX versus Arctum; Insulæ denique illæ quas *Terram Novam* appellamus. Totus autem hic terrarum tractus Continens est, cœlo atque aëre bene temperato, solo plerisque locis fœcundo & culto, atq; adeo indigenis haud infrequenti, quemadmodum ab Hernando à Soto & aliis est observatum: denique *Ioannes Pardus* Cuencæ in Hispania natus, paulo minus biennio has provincias (ut narrat Herrera) obambulavit, & pedestri itinere è Florida in Novam Hispaniam pervenit.

Florida autem propriè & strictius sumta, complectitur regionem illam, quæ Cubæ insulæ ex adverso objacet & inter duo maria (haud secus atque Italia) ab Austro in Arctum centum pene leucis in longitudinem protenditur, viginti quinque leucas aut ubi maxime dilatatur triginta in latitudine patens; Atque hæc propriè Floridæ nomen accepit à Ioanne Poncio, servatque hodie; Nisi quod communiter mediam viam sequuntur (quod & nos probavimus) & Floridam inter Novam Hispaniam & Virginiam Anglorum concludunt. Porro hujus regionis Cæli Solique natura à Castellæ in Hispania temperie & fœcunditate non multum abludit, nam & fructus pene similes hic inveniuntur & ager pascuis abundat & solum tritici aliarumque frugum

gum feraciſſimum exiſtimatur. Nulla hic auri metalla; neque auri aut argenti notitiam olim habuiſſe indigenas veriſimile eſt, quippe quum ne argentum quidem in littora illorum è fractis Hiſpanorum navibus ejectum, colligere operæ precium duxerint, antequam metalli hujus precium ab Europæis didiciſſent. Unionum tamen copiam volunt habuiſſe in mediterraneis, ſi fides Hiſtoriæ, quam jam ante retulimus, non vacillat: non levi enim conjectura adducor ut credam, aut Eſurgni aut quid ſimile fuiſſe, quod Hiſpani pro unionibus acceperint; licet non abnuerim minutiores (forte etiam modicas) Margaritas hic, uti & alibi reperiri, ſed juxta littora aut in æſtuariis fluminum; ſed in amnibus aut paludibus procul à mari oſtrea margaritifera vera generari, nondum legi à quoquam obſervatum.

Cap. XIV.

Cœli ſolique natura & mores Indigenarum in illa Floridæ parte quam Galli luſtrarunt, è Commentariis Laudonerii.

R*Enatus Laudonerius* qui diligentiſſime has provincias luſtravit, qua Oceanum attingunt, de Florida teſtatur in hunc modum. Solum maxima parte planum & crebris amnibus riguum, ſecus oram maris pene ubique arenoſum. Silvæ fere conſtant pinis (quarum nuces nucleis deſtituuntur) quercubus, juglandibus, ceraſis, moris, lentiſcis, caſtaneis, ſed magis ſilveſtribus quam ſint Europeæ. Magna inſuper cedrorum, cupreſſorum, laurorum, palmarumque copia; vites agreſtes paſſim arbores complectentes; complures meſpili maiores atque meliores fructus ferentes quam in Gallia; Pruni quoque ſed fructibus magis ſpecioſis quam delicatis. Inter Silveſtres autem arbores excellit quam barbari *Pavame*, Galli *Saſſafras* vocant, materie & cortice præſertim exquiſitè odorato. Frutices præterea variorum generum & imprimis rubi, & qui minores acinos ferunt grati ſaporis, quos Galli appellant *blues*. Terra autem producit ſponte radicum quoddam genus; *Haſez* barbaris, quibus pro farre utuntur: Arbor denique *Eſquine* hic reperitur ſingulare adverſus luem veneream atque alios contagioſos morbos antidotum. Quadrupedes vulgatiores ſunt cervi, rupicapræ, damæ, leones, pardi, lynces, lutræ, luporum aliquot ſpecies, lepores, cuniculi, canes feri, & feræ quæ à leonibus Africanis non multum abludunt. In Avium numero recenſentur Gallopavi, perdices, Pſittaci, columbæ, turtures, turdi, corvi, accipitres, ardeæ, grues, ciconeæ, anſeres, anates & infinitæ pene aliarum avium ſpecies, inter quas ſunt quædam minores elegantiſſimis plumis variegatæ. Crocodilorum ingens in amnibus numerus, uti & anguium varia genera.

Multum quidem auri atque argenti apud Barbaros reperitur, ſed è navibus Hiſpanorum in littus ejectis ſervati potius, quam in hiſce provinciis nati; cujus rei evidens indicium eſt, quod quo propius ad Auſtrum & Floridæ extimum promontorium acceditur, eo plus, quo vero magis ad Septentriones receſſeris, eo minus horum metallorum reperitur; licet barbari unanimi conſenſu prædicent in montibus *Apalatci* rutili metalli venas reperiri, quod ego (inquit *Laudonerius*) aurum eſſe conjicio. Apalatci. Quamplurimas præterea herbas atque acinos producit hæc regio ad varios colores exprimendos valde idoneos, quibus & barbari ſcite noverunt uti in tergoribus ferarum, aliiſque rebus tingendis.

Viri olivaſtro ſunt colore, ſtatura grandi, corpore bene compactò ſine ulla deformitate; tergore cervino eleganter parato tegunt pudenda, cætera nudi: & brachia popliteſque variis notis picti, quæ ablui nequeunt, quippe cuti ipſi veluti inſculptæ; capillitio ſunt nigro atque ad femora uſque promiſſo, nonnumquam & in nodos haud indecenter collecto. Simulandi diſſimulandique artifices, doloſi, pugnandi avidi atque bellicoſi; arma ipſis ſunt arcus atque ſagittæ, chordas arcuum aut è nervis cervorum aut eorumdem tergoribus artificioſe præparatis & in lacinias diſſectis, contorquent: ſagittas aut piſcium dentibus aut lapillis aſperant: juniores ad curſuram exercent, præmia victoribus proponentes: ſagittandi quoque induſtriam

ſtriam uſu atque exercitatione ſibi comparant & piſcationi atque venationi ſupra modum indulgent.

Fœminæ eodem ſunt corporis habitu, eodemque colore atque in eundem modum pictæ; utrique autem & mares & fœminæ paulo candidiores naſcuntur, ſed crebris unctionibus, oleo quodam ipſis uſitato, colorem cutis adulterant: quod & ſuperſtitionis cujuſdam cauſa, quam tamen advenas ſtudioſe celant, faciunt, & ut nudam cutem adverſus ſolis ardorem obdurent atque muniant. Tanta autem illorum eſt agilitas, ut etiam fœminæ altiſſima flumina, infantes ſuos ulnis complexæ, natatu ſuperent & ſumma celeritate ad altiſſimarum arborum faſtigia enitantur; eædem omnia domeſtica munia obeunt. Plurimi reperiuntur in hiſce regionibus Hermaphroditi, qui onera portare & ad bellum proficiſcentibus annonam ſubvectare conſueverunt.

Maizium ſuum bis quotannis ſerunt, menſe nimirum Martio & rurſus Junio, idque in uno eódemque arvo; ſex reliquis menſibus terram quieſcere ſinunt. Agros numquam ſtercorant, ſed ſementem facturi primo zizania quæ ſemeſtri illo ſuccreverunt, incendunt, rediguntque in cineres; deinde ligneis inſtrumentis, qualibus in Gallia vinitores utuntur, ſubigunt terram, & bina grana maizy conjunctim conjiciunt & ſcrobem. Sementis tempore Regulus unum aliquem operis præficit, & large præbet *caſſines* potum; meſſem autem convehunt in publicum horreum, ex quo in ſingulas familias juxta proportionem diſtribuitur; tantum autem ſerunt, quantum ad ſemeſtre opus ſe habere judicant, idque ſatis parce; tribus enim quatuorve hibernis menſibus in ſilvarum adyta ſecedunt & tuguriola concinnant è palmarum ramis & ibidem *Maſte* (vox barbara eſt, cujus explicationem nondum inveni) piſcibus, oſtreis atque ferina vitam tolerant; cibos ſuos craticulis ligneis impoſitos aut flamma torrent aut indurant fumo. Crocodilorum carnibus ſupra modum delectantur, quæ ſane & candidæ ſunt & non inſipidæ, niſi quod muſcum redoleant. Quum morbo aliquo tentantur, uti venam aperiri nobis, ita illi à medicis ſuis ſanguinem è parte illa quam affectam putant, exſugi curant.

CAP. XV.

De Arboribus quibuſdam & herbis Floridæ familiaribus aliiſque.

Saſſafras.

INTER ſylveſtres arbores, quæ Floridæ familiares, ſupra recenſuimus *Saſſafras* quam arborem *Franciſcus Ximenes* ita deſcribit. *Saſſafras* eſt arbor grandis, foliis diviſis in tres partes, trunco glabro & ſubrubenti, & qui redolet aniſum. Calida & ſicca eſt pene in tertio gradu & ſubtilium partium, quapropter medetur colicis & nephriticis doloribus & eſt validum remedium adverſus urinæ difficultatem & affectus renum è cauſa frigida natos: diſcutit flatus, aperit obſtructa, corroborat partes interiores, ſanat aſthma alioſque pectoris morbos è cauſa frigida ortos; adjuvat digeſtionem; laxat alvum; tollit uteri infœcunditatem; promovet menſes, & eſt validiſſimum remedium contra luem veneream: mitigat dolores dentium & corrigit rheumata. Exhibetur decoctum ligni, ramorum & radicum, præcipue autem corticum mane jejunis quantitate octo unciarum. Fit autem hoc modo: ſumunt mediam unciam radicum cum ſuo cortice in minutas aſſulas conciſarum & macerant per noctem in duodecim aquæ libris; dein coquunt lento igne, donec tertia pars conſumatur:ſed notandum tam in decoctione quam uſu,ægri eſſe habendam rationem, nimirum temperamenti illius, virium, ætatis & conſuetudinis, ſicuti & anni tempeſtatum; oportetq; ut victus ſit tenuis,ſiccuſq; uti in cæteris alexipharmacis adverſus luem veneream ſolet:Debet autem ſumma cautio adhiberi & corpus generatim purgari. Quidam decocto ſimplici utuntur pro ordinario potu,pauxillo ſolummodo vini admixto,ſine præcedentibus purgationibus aut ulla diæta:monendum prætera hujus decocti uſum valde periculoſum eſſe debilibus & valide afflictis:

Valet



Valet per ſe lignum aquam marinam dulcem reddere, ut in extrema neceſſitate obſervatum ab ipſo Ximene: nam quum è Florida verſus veram Crucem navigarent anno cIↄ Iↄ' cv, juxta ſinum *Carlos* aquæ dulcis inopia cœperunt laborare & ad exiguam Inſulam delati, ibidem invenerunt aquam, à marina vix quicquam differentem, ſed quum ibidem arbor hæc copioſiſſimè creſceret, aſſulas quaſdam ex illius materie diſſectas, immerſerunt aquæ, & poſt octiduum eandem dulciſſimam factam non ſine ſtupore hauſerunt. Hæc *Franciſcus Ximenez:* vide & integrum caput de hac arbore apud Monarden. Iconem è Dalechampio hic apponimus. Carlos. c.XXIV

Fert quoque paſſim in ſilvis arborem, quam deſcripſit *Franciſcus Ximenes*, occaſione *Cahoz* arboris Peruviæ familiaris, quæ folia fert rotunda & delicata, coloris obſcure virentis, de qua ſuo loco dicetur. Non fuerit (inquit) præter propoſitum, hic meminiſſe alterius arboris huic non diſſimilis, niſi quod fructum non ferat, è cujus foliis indigenæ Floridæ potionem conficiunt, quam vocant *Cacinam*, quæ ſingulari virtute pollet ad urinam promovendam, & tanti fit ab Hiſpanis atque barbaris, ut vix ullus ſit qui non mane & veſperi illam hauriat, idque majori exceſſu quam in Nova Hiſpania ſolent Chocolaten; fit in hunc modum, ſumunt certam quantitatem foliorum & indunt illa vaſi argillaceo & ita ſicca ſine ullo liquore, titione ad hanc rem comparato tantiſper torrent & altera manu continuo verſant, donec color illorum viridis in rubrum mutetur, deinde illis ſenſim aquam affundunt, donec vas pene repleatur, & tum ſolum liquorem exhauriunt, qui colore refert vinum modice rubens, & ſpumam edit ad modum *Chocolates* quando illi *athole* miſcetur. Hunc liquorem quantum ferre poſſunt, bibunt calidum è grandibus conchis marinis, magna contentione tam barbari quam Hiſpani, & ſe morituros credunt ſi aliquo die non hauſerint; poſt ſeſqui horam autem à potu, incredibilem effundunt urinæ copiam, pene horæ ſpacio idque continuo; pauci itaque hic reperiuntur qui affectibus renum aut veſicæ laborent: barbari quoque hac potione ſe ſuſtentant; & quando corpus purgare volunt, miſcent illi aquam marinam; ita enim valide evacuat noxios humores & per ſedes & per vomitum, verum niſi modus in miſcendo teneatur, interdum enecantur. Potentiſſimum denique eſſe remedium adverſus nephritidem & arenulas hanc Cacinæ potionem, jam multoties experientia comprobavit. atque hæc de Arboribus.

Inter herbas excellit *Apoyomatli* ſive *Phatziſiranda*, quam idem *Ximenes* ita deſcribit. Folia (inquit) hujus herbæ ſunt ſimilia porri foliis, verum longiora & tenuiora, pene inſtar Cyperi, ad cujus ſpecies videtur referenda: caules habet inſtar juncorum, plenos pulpa, nodoſos & ſeſquicubitum altos: florem parvum & anguſtum: radicem tenuem, oblongam, per intervalla plenam nodis ſeu tuberculis rotundis & capillatis. Hiſpani vocant ſphærulas *S. Helenæ*, quia è portu Floridæ qui ita dicitur, in Hiſpaniam advehuntur. Tubercula iſta diſſecta & Soli expoſita mirum in modum durantur, & exterius induunt colorem nigrum, interius alba: præſidiarii illius loci ea perforant & conficiunt ex illis roſaria, quæ non modo ibi, ſed & in Hiſpania magni fiunt. Radix autem ſaporem habet aromaticum pene ad Galangæ modum: eſtque calida & ſicca in tertio gradu, & pene in quarto, nonnihil aſtringens & reſinoſa. Naſcitur locis humidis & ad ripas amnium. Barbari herbam inter duos lapides comminuunt, & totum corpus illinunt ſucco, quum ſe abluere volunt, idque fere quotidie, quia

quia carnem corroborare & ſuavi ſuo odore credunt perfundere. Pulverem vero valde ſubtilem, non modo barbari ſed & Hiſpani utiliter ſumunt in vino adverſus dolores Nephriticos; movet enim potenter urinam, rejicitque omnia excrementa quæ meatus ſolent oblimare. Contuſa vero & cum buccella ſumta mitigat dolores pectoris; & emplaſtro applicata ſiſtit ſanguinolentas dejectiones; corroborat ventriculum; medeturque affectibus uterinis. Meminit hujus plantæ Monardes; ſed in Cap. 59. deſcriptione foliorum & caulium diſcrepat à Ximene, tribuens illi folia ampla & ramos humi procumbentes.

Cap. VII. Mittit quoque hæc provincia *Ambar* quod vocant *Griſeum* (inquit *Monardes*) idque in littus ejectum invenitur à *Cannaveral* ad promontorium uſque *D. Helenæ*.

Cap. XVI.

Regimen Politicum Floridanorum ex eodem Laudonerio.

FLORIDANI pluribus parent Regulis, quos ipſi vocant *Paracouſſios*, qui ut plurimum diſcordes, jugiter inter ſe bellum gerunt; non tamen aperto marte; ſed fere ex inſidiis graſſantur, & ex improviſo ſeſe mutuo opprimunt atque intercipiunt, & in interceptos crudeliter ſæviunt, mares omnes trucidantes, iiſque capita præcidentes, comarum gratia, quas in triumphis ſuis exultabundi circumferunt; imbelli tamen ſexui parcunt, & fœminas atque pueros in ſervitutem abreptos ſedulo educant. Victoriæ compotes domum reverſi, amicos omnes advocant, & triduum integrum noctu atque interdiu epulantur, cantillando tripudiandoque tempus terentes; chorum ducunt vetulæ, capillis occiſorum hoſtium ornatæ; Soli potiſſimum victoriam acceptam referunt, eique litant. Ad bellum proficiſcentes, panes, mel atque farinam è mayzio ſecum portant, nonnumquam & piſces fumo induratos, ubi hæc defecerunt, etiam immundiſſimis rebus veſcuntur, & carbones, arenaſque pulmentis ſuis admiſcent. Aciem explicantibus Regulus præit, una manu clavam, altera arcum geſtans, pharetra poſt tergum rejecta, reliqua turba ſequitur cum arcubus atque ſagittis; impetum autem faciunt cum maximis clamoribus & boatu.

Nihil temere aggrediuntur niſi Senatu ſæpe conſulto; ſingulis quoque diebus mane conveniunt in palatium, ubi Regulus eminentiori ſella conſidet, dein cæteri ſuo ordine pro ratione ætatis ingrediuntur, & manibus ſupra verticem elatis, præcinunt ſuum *Ha He ya*, reliquis *ha ha* proſequentibus: poſt illa ſinguli ſubſellia ſua occupant: Si res magni momenti in deliberationem veniat, etiam ſacerdotes, & quotquot ætate cæteros præcellunt, in vitantur, illorumque conſilium ante omnia requiritur. Tum *Caſſine* infertur; præit bibendo Regulus, reliquiſque ex ordine infundi imperat.

Nulla hiſce barbaris certa religio, neque fere ullum certum numen venerantur, Soli tamen & Lunæ nonnullum cultum impendunt, cætera quoque quæ communem rationem excedentia in oculos incurrunt, ſuperſtitioſe colunt. Sacerdotes ſuos habent, quos vocant *Iawas*, quibus admodum obnoxii ſunt, auguriis illorum atque præſtigiis infatuati; nam præterquam quod magicarum artium minime ſint rudes, medicinam exercent & vulnera obligant, ſemper herbas atque alia medicamenta circumgeſtantes: Nullus autem morbus ipſis familiarior quam lues venerea, quum & fæminis intemperanter abutantur, nec marium nefaria conſuetudine abſtineant.

Connubia quidem ſingula privati & vulgus, plura autem Reguli & magnates colunt, unam tamen illi pro Regina habent, cujus liberos in ſpem ſucceſſionis educant: fæminis poſtquam prægnantes factæ fuerint, ut plurimum abſtinent, nec cum iis conſueſcunt quum menſtrua ſua patiuntur, nam & cibos tum earum contactu fædari autumant. Regulum defunctum ſolemniter efferunt, pateram, qua potare ſolitus eſt, tumulo ſuperimponunt, & innumeras ſagittas in ambitu infigunt terræ, triduano jejunio & ejulatu eum plangentes; vulgus quoque cæſariem ſuam præcidit in ſingulare luctus argumentum: denique Reguli arma & reliquam ſuppellectilem una cum domicilio illius incendunt atque abolent; & vetulas quaſdam deputant,

deputant, quæ toto ſemeſtri illum ſingulis diebus mane, meridie & veſperi diris ululatibus plangant. Vicini autem Reguli & amici magnifice juſta ipſi perſolvunt. Sacerdotes itidem in ædibus ſuis funerantur, quas ad eundem modum flammis abolent.

CAP. XVII.

Deſcriptio oppidorum & arcium quæ hodie ab Hiſpanis in Florida poſſidentur.

HISPANI hodie in Florida, pro tanta regionum amplitudine, pauca omnino poſſident oppida: nam ad magnum illum Sinum, qui Fretum Mexicanum admittit, hactenus nulla habent; ad oram autem quæ ab Oceano Septentrionali pulſatur, tantum bina: quorum prius, Oppidum *S. Auguſtini* nomine cenſetur cum ſuis arcibus, ad æſtuarium fluminis *May*, quod hodie *S. Auguſtini* dicitur, & interius ad ipſius fluminis ripas; diſtans ab auſtrali Floridæ promontorio, leucas, ut ferunt, quinquaginta; Alterum *S. Matthæo* ſacrum juxta cornu *S. Helenæ*, diſtans à priori leucas duodecim aut paulo plures, & ab Habanæ portu circiter centum.

Prius oppidum *S. Auguſtini* nomini dicatum, facile principale eſt, cujus fundamenta à Gallis fuerunt jacta, uti ante diximus: quod à Gurgio pene funditus deletum, poſt ipſius diſceſſum, à *Petro Melendez* fuit reſtauratum. Id ab Anglis duce fortiſſimo Equite *Franciſco Drakio*, anno CIↃ IↃ LXXXV in hunc modum fuit captum. E Sinu Mexicano per Fretum Bahamenſe in oceanum Septentrionalem delati Angli, quum oram Floridæ è vicino raderent, circiter XXX gradibus ab Æquatore verſus Arctum Floridæ littus proſpectantes, animadvertunt juxta fluminis æſtuarium ſpeculam quandam ad modum ſuggeſti eminere; itaque militibus in celoces impoſitis, curſum illo convertunt, ut quid rei eſſet è propinquo explorarent. Flumen ingreſſi exſcenſionem faciunt, & ripam circiter milliare unum ſequuti, munimentum conſpiciunt nuper admodum ab Hiſpanis ad adverſam ripam conſtructum; & ſupra illud, unius pene milliaris intervallo exiguum municipium, aliquot ligneis ædificiis conſtans, ſine ullo vallo. Angli itaque duo tormenta, quæ ſecum duxerant; ante veſperam dirigunt in munimentum, & aliquot ſuorum cum exiguo lembo mittunt, qui munimentum propius ſpecularentur. Hiſpani univerſas Anglorum copias advenire ſuſpicati, poſt aliquot tormentorum diſploſionem, fugam capiunt, paucis ſuorum in munimento relictis. Latuit aliquandiu Anglos Hiſpanorum fuga; donec Gallus quidam captivus ad ipſos transiret, & eorum quæ ab Hiſpanis gerebantur certiores faceret: Tum ſine mora omnes copiæ traductæ, & paucis illis ſtatim diffugientibus, munimentum nullo negotio captum: quippe nulla dum foſſa præmunitum, & vallo, quod ex transverſis lignis conſtabat, nondum perfecto; pauci enim menſes erant ex quo Hiſpani hoc munimentum moliri cœperant. Nihil alicujus pretii hic inventum, præter decem & quatuor ænea tormenta, & circiter viginti florenorum millia, in ſtipendia militum, qui hic CL in præſidio collocati erant, in ciſta depoſita. Munimentum hoc *S. Ioannis* nomini erat dicatum. Hoc potiti quantocius cymbis ſuis flumen aſcenderunt & ipſum *S. Auguſtini* municipium nullo negotio ſunt ingreſſi, præfecto *Petro Melendez* inter primos fugam capeſcente. Atque hic didicerunt, Hiſpanos duodecim leucis ab hoc loco verſus arctum, alterum municipium tenere juxta *S. Helenæ* promontorium, quod itidem à centum quinquaginta præſidiariis cuſtodiretur. Propoſitum erat *Drakio*, id quoque Hiſpanis eripere, verum quum inter navigandum mare vadoſum & oram admodum humilem & onerariis inſidioſam comperiſſet, mutato conſilio recta petiit Virginiam.

CAP.

Cap. XVIII.

Descriptio Oræ Maritimæ provinciæ Floridæ, tam qua magno Oceano pulsatur, quam qua sinum Mexicanum admittit.

Extimum Floridæ cornu, quà Cubam respicit versus austrum, tegunt notissimæ insulæ (vel potius scopuli) quæ *Martyres* nautis dicuntur. Pone Martyres jacet promontorium Floridæ, quatuor & viginti gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum; ab hoc littore legentibus versus Aquilones occurrit primo amnis *Ays*; dein terræ cornu vulgo *punta de Cannaveral* viginti & octo gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore.

Cannaveral. A quo duarum aut trium leucarum intervallo abest amnis sive *Barra* (ut vocant) *de Mosquitos*, quam excipit decem aut plurium leucarum intervallo, *barra de Matanza*, ob Ribaldi & Gallorum cædem hoc nomine notata.

S. Augustin. Paulo ultra jacet Flumen *S. Augustini*, patenti ore se pandens versus Eurum; circiter triginta gradibus ab Æquatore versus Arctum, uti ab Hispanis observatum.

S. Mathæi. Ab hoc flumine ad æstuarium *S. Matthæi* sunt decem leucæ; intermedio autem spacio exeunt in mare *Saravay* & *Sana* amnes, sed *S. Matthæo* quam *Augustino* propiores.

S. Petri. Sequitur deinceps octo leucar. intervallo *S. Petri* fluvius uno & triginta gradibus ab æquatore versus Arctum: & quinq; leuc. amnis seu *Barra de Balenas*. dein sesquileucæ *Alacany* sive *Gualaquiny* fluvius. A quo ad *Saon* vel *Chaon* numerantur leucæ quinque. A Saon porro ad *Despogen* una; ad *Capalam*, tres. A Capala ad *Cosonusum* duæ; uno & triginta gradibus & viginti scrupulis ab Æquatore. A Cosonuso ad *Barram de Asopo* tres leucæ. Ab Asopo ad sinum *Sanctæ Crucis* duæ & semis. A sinu S. Crucis ad sinum vadorum (vulgo *Dos Baxos*) tres. A Sinu vadorum ad promontorium *S. Helenæ* quinque, duobus & triginta gradibus & triginta scrupulis ad Æquatore versus Arctum.

Iordanis. A promontorio S. Helenæ ad *Oristanum* sex leucæ. Ab Oristano ad *Ostanum* quatuor. Ab Ostano ad *Cayaguam* octo. A Cayagua ad flumen *Iordanis*, intervallum non proditur, distat autem ab Æquatore (ut annotant Hispani) tribus & triginta gradibus. Hactenus littora magno Oceano exposita ita se habent.

Pars Floridæ quæ sinum Mexicanum magno gyro admittit, minus cognita est, quæ tamen de illa accepimus, quoad orarum ductum, hæc fere sunt. Post *Martyres* sequuntur *Tortugæ* notissimæ insulæ de quibus alibi diximus. Ad Continentem autem seu Occidentale Floridæ latus primum signatur *la Muspa* & ab hac tredecim Calos. leuc. magis versus Arctum sinus de *Carlos* sive *Calos*, quem & Ioannis Poncii Legionensis nomine insigniunt. A Poncii sinu totidem leucas numerant ad *Tampam*. A Tampa ad sinum *Spiritus S.* tres & triginta leucas; hic barbaris appellatur *Tocobaga*, diciturque ab Æquatore distare novem & viginti gradibus & triginta scrupulis versus septentriones.

Atque hinc ora, quæ fere hactenus ad Arctum tetendit, vasto & pene trecentarum leucarum ambitu se circumgyrat versus occasum, usque ad flumen Palmarum, quo intervallo pauca admodum loca signata invenimus. Nam à *Tocobaga*, quæ aliis dici videtur *Ancon Baxo*, numerant leucas centum ad flumen Nivale vulgo *Rio de Nieves*. A flumine nivali ad Flumen florum viginti aut paulo plures. A flumine florum ad sinum *Spiritus S.* (quem alterum esse oportet à præcedenti) sive *Culatam* ut vulgo vocant, septuaginta. A Culata ad flumen Piscatorum, vulgo *Rio de Pescadores* itidem septuaginta. A flumine denique Piscatorum ad flumen *Palmarum* centum.

DESCRIPTIO.



NOVA HISPANIA,
NOVA GALICIA,
GVATIMALA.
Anglica milliar.
Hispaniæ leucæ.
Germanica milliar.
NVEVA BISCAYA
Cinaloa
Tamotchala
Topia
S. Iuan
ZACATECAS
PANVCO
Chametla
Pr de Singuiquipaq
XALISCO
Tepique
Compostella
NVEVA GALICIA
Mechoacan
NVEVA ESPAÑA
Tula
Xilotepeque
Papautla
Mexico
Tlascala
Los Angeles
Misteca
Guaxaca
Zapotecas
Nixapa
Tutepeque
Acapulco
Zacatula
C. de Corrientes
Las tres Marias
Guadalajara
L. Chapala
Colima
MAR
WEST
NOORD
ZVYDT

NOORDT

GOLFO DE NVEVA ESPAÑA

Tropicus Cancri

DEL ZVR

C. de Cruz
B. del Spiritu Santo
R. de Flores
R. de Nieves
R. del Spiritu Santo
B. de Tampa
B. de Carlos, ó de Iuan Ponce
La Mussa
Tortugas
Los Martires
CVBA
Hauana
C. S. Anton
Negrillos
Bermeja
Los Alacranes
Y. de arenas
La Desconocida
Triangulo
La Carça
R. de Lagartos
B. de Conil
C. de Cotoche
Conil
Chuaca
Merida
Yzaes
Cocomes
Valladolid
Cozumel
YVCATAN
Campeche
Champoton
Chetumal
L. de Chetumal
Lago de Bacalal
Quitazuenho
Pantoja
Zaratan
Sierras de S. Martin
Rocca partida
R. de Guazacoalco
R. de Grijalva
Nra Sra de la Vitoria
Lago de Xicalango
Salamanca
TABASCO
Zeltale
Zoques
Ciudad Real
Chiapa
Quelenes
Vera Paz
G. de Guanajos
C. de 3 puntas
Pta. de Higueras
Golfo dulce
GOLFO DE HONDVRAS
Vtila
Guaiama
Guanaja
C. de Honduras
Trugillo
C. de Camaron
S. Millan
I. dos Baxos
C. de gracias a Dios
HONDVRAS
S. Pedro
Gratias a Dios
Valladolid Comayagua
S. Iorge de Olancho
B. Honda
G. de Nicuesa
R. de Yare
GVATIMALA
S. Salvador
S. Miguel
Chontales
Soconusco
La Trinidad
B. de Fonseca
Xerez
R. Lempa
La Possession
Segovia
NICARAGVA
Taguzcalpa, ó Tiguzigalpa
Iaen
Leon
L. de Nicaragua
Desaguadero
Neque cheri
Malaya
Nicoya
Pt. de S. Iuan
COSTARICA
Chomes
Cartago
Trinidad
VERAGVA
S. Iuan
Pt. de Velas
C. Blanco
Golfo de Salinas
Chira

30
29
28
27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8

OOST

ZVYDT



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER QUINTUS.

NOVA HISPANIA.

Cap. I.

Novæ Hiſpaniæ *limites, cœli ſolique qualitates & deſcriptio generalis.*



Ova Hispania, principalis Americæ Septentrionalis pars, per ſe multas magnaſque provincias complectitur: olimque ad orientem Jucatana, ad occidentem California & Nova Biſcaya terminabatur: verum uti nunc provinciæ Americanæ in conventus Juridicos *(Audiencias* ipſi vocant*)* ab Hiſpanis ſunt diviſæ, longe aliis limitibus continetur, & Jucatanam quidem includit, novam autem Galæciam excludit. Patet itaque jam ab extremis peninſulæ Jucatanæ finibus verſus ortum, ad limitem occidentalem Mechuacanæ, ubi ſe à nova Galæcia dividit in longitudinem circiter quadringentas leucas; in latitudinem autem inter arctum & auſtrum, ab extremis Panucenſis provinciæ limitibus ad oceanum uſque Meridionalem, ſive Mare Pacificum, circiter ducentas. Opportuniſſimo utique loco ad utrumque mare poſita.

De ſoli natura & qualitatibus ita in communi judicat *Ioſepus Acoſta.* l.3.c.24.

Campis pabulo fœcundis, cæteras omnes Americæ provincias, longe præcellit Nova Hiſpania, unde hic innumerabiles equorum, taurorum vaccarumque, pecudum & ſimilium animalium greges reperiuntur. Fructibus omnis generis ſupra modum abundat; nec minus frumenti ferax eſt, omnibuſque ad victum neceſſariis cæteras novi orbis partes longe ſuperat. Vini tantum copia à Peruvia ſuperatur; nam licet vitem quidem haud maligne toleret, tamen uvas nequaquam ita maturat aut mitigat ut vino exprimendo ſint idoneæ; obſtat cœlum menſe Julio & Auguſto nimis pluvium: & ſiquid vini interdum exprimatur, tenue eſt & acidius & Longobardico & Genuenſi perſimile.

Cælo (quod & cæteris novi orbis provinciis peculiare, quæ intra Tropicum, ab æquatore verſus ſeptentriones divergunt) gaudet ſudo & ſereno ab initio Novembris ad Aprilem uſque: Nam Sol hiſce menſibus ultra lineam æquinoctialem verſus Tropicum Capricorni tendens & longius ab hoc clymate recedens pluvias arcet; & contra ſuperato rurſus Æquatore ad Cancri tropicum remeans, largis pluviis rigat quotidie ſolum, ita ut fluvii multi alveos ſuos egredientes, campeſtria longe lateque inundent, idque potiſſimum à Junio in Septembrem: Non tamen in omnibus provinciis, eodem modo & menſura, uti poſtea diſtinguemus, quum ad ſingulatum deſcriptionem pervenerimus.

Bis quotannis in tota Nova Hiſpania ſeritur atque metitur: id ſoli cælique diverſitate accidit: in editis quippe collibus & natura ſua ſiccis menſe Aprili & Maio ſementem faciunt, quumque utplurimum ſub veſperam largus imber decidat & ſudæ ſint noctes, interdiu autem Sol vehementer ferueat, fruges egregie maturantur & metuntur menſe Octobri: (Novembrem operiri non caret diſcrimine, quia nonnumquam pruina aut gelu nocturnum ariſtas adurit & frumentum corrumpit:) in humilibus vero & riguis aruis, quum ab Octobri ad Martium uſque parum admodum

dum pluat, ſementem faciunt menſe Octobri, metunt Maio: atque ita cœli ſolique natura alternante, etiam ſerendi metendique tempeſtates variant. Unde jam à barbarorum temporibus provincias in calidas & frigidas fuiſſe diviſas legimus, non quod ullæ admodum frigidæ ſint, nam omnes intra zonam torridam concluduntur, ſed quia aliæ montanæ ſunt, aliæ planiores & campeſtres, uti ſuo loco à nobis dicetur.

Abundat imprimis argenti metallis (nam auri hic admodum rara ſunt) de quibus in ſingulis provinciis dicturi ſumus.

Denique dividitur hic conventus juridicus in plures provincias, *Mexicanam* ſive Archiepiſcopatum, *Tlaxcalam*, *Mechuacanam*, *Guaxacam*, *Chiapam*, quæ totidem Epiſcopatus habent, *Panucum* & *Iucatanam*, quæ præfecturæ vocantur; ſingulas ergo ordine proſequemur, ubi ante arbores quaſdam & plantas inſigniores aliaque ejus generis deſcripſerimus.

Cap. II.

Reſinarum & liquorum aromaticorum deſcriptio, quorum magna copia in Nova Hiſpania *invenitur.*

QUANQUAM plures provinciæ tam Septentrionalis quam Auſtralis Americæ reſinas & liquores aromaticos ferant, tamen Nova Hiſpania cæteras longe ſuperat eorumdem varietate, præſtantia atque copia, quorum nonnullos præſtantiſſimos hic deſcribemus.

Inter reſinas facile primum ſibi locum poſtulat *Liquidambar*; arbor quæ reſinam hanc exſudat à Mexicanis appellatur *Xochiocotzol quaxihuitl*; eſtque admodum vaſta, folia illius ſunt ſimilia Laricis foliis, duobus ſinibus in tres angulos diviſa, una parte candicantia, altera obſcurè virentia & undique ſerrata: Cortex trunci & ramorum partim viridis eſt partim rubicundus: eo vulnerato emanat liquor ſive reſina, quam Hiſpani vocant *Liquidambar*, Mexicani *Xochi ocotzotl*, quæ ſuavitate odoris accedit ad ſtoracem: eſt calida in tertio gradu, & ſiccandi facultate prædita: foris applicata refocillat ventriculum debilem, corroborat cor, conciliat ſomnum; ſuffitus illius ſedat dolores capitis è cauſa frigida natos; eſtque ſingulare remedium adverſus ſpaſmum & affectus uterinos. Manat quoque ex eadem arbore oleum non minus præſtans odore & virtute medica; quod à nonnullis uſurpatur pro ſtorace liquida: alii putant oleum hoc ſtillare ex reſina ſoli expoſita, aut prælo expreſſa, ita ut ſubtilior pars à craſſiore ſegregetur, in quo falli videntur. Qui plura de hac reſina & oleo
cap.VIII. deſiderat, adeat *Nicolaum Monarden* in exoticis *Caroli Cluſii*, ubi & vires illius accurate deſcriptas inveniet.

Secundum locum ſibi flagitat *Copal:* barbari autem Novæ Hiſpaniæ & imprimis Mexicani communi nomine omnes reſinas odoratas & gummi vocant *Copal* & varias illarum ſpecies peculiaribus diſtinguunt agnominibus, plures enim ſunt arbores quæ ejuſmodi reſinas fundunt, quas non abs re fuerit particulatim recenſere, ut differentia noſtris penitius innoteſcat. Primo itaque per excellentiam vocant *Copal*, reſinam candidam & tranſparentem, quæ exſudat ex arbore, cujus folia ſunt ſimilia robori, ſed longiora, fructus rotundus colore ſubrubente & eodem ſapore cum reſina; quæ ex arbore manat interdum ſponte, interdum vulnerata; vocant *Copal quahuitl*, id eſt, arborem quæ fert *Copal*. Naſcitur locis calidis; & diverſitas quædam obſervatur, inter arbores quæ montoſis locis aut campeſtribus proveniunt, tam in forma ipſius arboris, quam in colore reſinæ. Secundò vocant *Copal quahuitl patlahuac* ob latitudinem foliorum qua ejuſdem generis arbores multum excedit; eſt autem arbor mediocris, foliis diſſectis & admodum ſimilibus plantæ quæ in Hiſpaniis appellatur Zumaque, latinis Nautea, tam quoad colorem, aſperitatem ſiccitatemque, quam formam foliorum: ramos habet inſtar alarum, è quibus eliquat reſina cādida quidem, ſed nonnihil diverſa à ſuperiore & minore quantitate. Tertiò *Copal quauhxiotl*, quæ eſt arbor procera & glabro cortice qui facile ſe patitur à trunco ſeparari: folia illius ſunt parva ſed longiuſcula, ſimilia rutæ licet minora & longiora: fructus fert racematim pendulos à ſingulis pediculis: exſudat liquorem reſinoſum, colore & odore ſimilem *Copal*, ſed parce admo-

admodum. Quartò *Tepecopalli quahuitl*, id eſt, *Copal* montenſis; quæ eſt arbor modica foliis arbuti, ferens fructus ſimiles glandibus, qui continent nucleum coopertum quadam ſaliva lubrica & reſinoſa, intus candidum & ad diverſa utilem. Exſudat hæc arbor reſinam admodum ſimilem thuri antiquorum, & uti creditur illius ſpeciem, quare ab Hiſpanis in America appellatur *incienſo de las Indias*, id eſt, thus Americanum, & à nonnullis *Anime:* atque hoc ſibi voluit *Monardes*, qui diſtinguens inter *Copal* & Animen dicit; *Copal* eſſe reſinam admodum candidam, lucidam, tranſparentem, magnis fragmentis & haud diſſimilem diacitro valde tranſparenti; Animen autem eſſe reſinam albam vergentem ad colorem thuris & Copale magis oleaginoſam. Differre autem ab Anime orientali, quod hæc peregrina neque tam candida ſit neque tam lucida. Huic inſignem virtutem tribuunt, matricem loco motam reſtituendi. Quintò *Cuitlacopalli* ſive *Xioquahuitl* ob trunci ſcabritiem; quæ eſt arbor mediocris, foliis parvis & orbicularibus; ferens grana racematim collecta inſtar Oxyacanthæ, valde odorata & viſcoſa: fundit de ſe gummi nonnihil odoratum, quod calidum judicant in tertio gradu & humectandi facultate præditum. Sextò *Tecopal quahuitl pitzahuac*, id eſt, Copal arbor ſubtilibus frondibus; eſt arbor mediæ magnitudinis, quæ exſudat lachrymam ſive ſpeciem thuris, quæ paulo nigrior eſt; habet folia ordine quodam digeſta ad alterum ramorum latus, paulo majora rutæ foliis; fructum fert minutum, rubicundum & figura piperi rotundo non abſimilem; quorum unum atque alterum ordine digeſtum habet ad ſingulos ramos. Septimò *Xochicopalli*, id eſt, Copal floridum (vocatur & *Xarapiſca*;) quæ eſt arbor modica foliis menthæ Saracenicæ, licet non tam profundè diſſectis, quæ terna conjunctim ramis hærent: truncum habet valde odoratum; exſudat liquorem coloris fulvi ſive leonini, qui redolet mirum in modum limones. Octavò *Mizquixochicopalli* vel *Xochicopal quahuitl*, quæ eſt arbor grandis, foliis aurantiæ mali; trunco notis quibuſdam candidis variegato, floribus rubicundis ſed exiguis: exſudat reſinam coloris ignei, quam Animen vocant atque etiam Copal. Cæterum reſina quæ per excellentiam vocatur *Copal* eſt calida pene in tertio gradu, ſiccans aliquantulum & adſtringens, ſuaviſſimo odore, lenit dolorem capitis ſuffitu ſuo, ſi oriatur è cauſa frigida: medetur ſuffocationi uterinæ & ut compendio dicam, præſens eſt remedium adverſus omnes affectus è cauſa humida aut frigida; idem præſtant & cæteræ ſpecies Copal videatur idem *Monardes*.

Tertium locum attribuo Reſinæ quam barbari vocant *Holli* & Hiſpani *Vle*; arbor appellatur *Holquahuitl:* illius duæ reperiuntur ſpecies; una quæ truncum obtinet lævem & fulvum, plenum pulpâ lenta & viſcoſa, flores candidos, & frondes grandiores, & ſphærulas ſubrubicundi coloris trunco affixas, plenas fructibus candidis inſtar avellanarum, qui cooperiuntur tela fuſca, ſapore amaro. Altera habet folia ſimilia aurantiæ foliis, ſed paulo majora: utriuſque cortex eſt amari ſaporis. Cortex inciſus fundit reſinam, quæ initio eſt coloris lactei, tum fuſci & denique nigri: cogitur in pilas rotundas, quibus & barbari loco pilarum utuntur: hac corpora ſua illinunt: eandem & cum certis vermibus quos vocant *Axin* in pillulas coactam degluciunt, ut agilitatem ſibi addant & membra in omnes partes verſandi & flectendi miram dexteritatem; pollet & medicis facultatibus, movet enim urinam, mundat uterum, & putatur ſterilitatem fœminarum corrigere. Folia hujus arboris ſiccata & contuſa, leones, tigres & ſimiles feras dicuntur necare.

Quartum locum tenet *Tecomahaca*, uti corrupto paulum nomine jam vulgo appellatur, nam barbari vocant *Tecomahiayc*, itemq; *Copalyhyac*; & *Memeyal quahuitl* ipſam arborem; Eſt autem arbor grandis, foliis orbicularibus & ſerratis; fert in extremo ramorum fructum exiguum, rotundum, ruffum, plenum ſeminibus inſtar nucleorum cotonei mali; planta eſt acris & mordax, odorifera cum adſtringendi facultate: ex hac interdum ſponte, interdum vulnerata, emanat reſina jam omnibus nota, quæ eaſdem facultates obtinet cum antecedentibus: quidam myrrhæ loco uſurpant: ſedat dolores è flatulenta materia ortos; diſſolvit tumores lentos & viſcoſos; utero autem adeo amica eſt ut prunis impoſita & naribus appoſita ſtatim laborantibus ſuccurrat; umbelico applicata retinet menſes immoderate fluentes, corroborat matricem, eamque ſervat ſuo loco: dentium concavitatibus indita; ſedat dolores eoſq; liberat à putredine; denique præſtantiſſimum eſt remedium adverſus omnes affectus è cauſa frigida.

Quinto loco nobis dicetur *Caranna:* hæc eliquatur è grandi arbore, quam barbari Mexicani vocant *Tlahuilillocan*; truncum habet lævem, rubrum & ſplendentem, valde odoratum: folia ſimilia oleæ, decuſſatim aut crucis in modum diſpoſita: reſina obtinet eaſdem facultates quas Tecomahaca & ut quidam opinantur etiam majores, licet non tam crebro uſurpetur, uti adhuc ignotior.

Sexto loco Gummi quoddam odoriferum inſtar Anethi, quod funditur ab arbore, quam barbari vocant *Huitzil xochitl* & *Anetl-inan*, quæ truncum habet rectum & glabrum, exteriore parte obſcure virentem, interiori candidum, folia ſerrata & acuta, ſimilia baſilico: flores pallidos, ſed ad oras flaveſcentes: ſapore juxta atque odore ſimiles anetho, efficacia vero majori.

Septimo reſinam candidam & valde odoratam qua medici barbari plurimum utuntur adverſus dyſenteriam: injecta in aquam ſtatim reſolvitur in lacteum liquorem, quem ipſi vocant *Quauhcitlali*, & exhibent quantitate oboli per ſe aut cum Copal, ſiſtit mirifice ſanguinem è quacunque parte corporis manantem, ſed cavendum ne majori quantitate ſumatur: emanat ex arbore valde procera, quã vocant *Quauhcopaltic xixio*, truncum habet lævem & tenerum, & ſponte diſſilientẽ inſtar ſquamarum; folia baſilici, fructus oxyachantæ, licet majores, qui initio virent, ſed mox rubeſcunt.

Poſtremo loco nobis commemorandum *Balſamum*; *HutZochitl* (inquit *Fr. Ximenes*, quem & in antecedentibus ſecuti ſumus) quam Panucenſes barbari appellant *Chute* & Hiſpani Balſamum (quia exſudat liquorem admodum ſimilem Balſamo Syriæ & nequaquam inferiorem odore & qualitatibus) eſt arbor magnitudine aurantiæ mali, foliis amygdali, ſed majoribus & acutioribus; fert flores flavos in extremitatibus ramorum, foliis longis & anguſtis, in quibus certa ſemina incluſa reperiuntur, ad fuſcum colorem vergentia. Cortex hujus arboris quavis anni tempeſtate, ſed præcipue quum pluviæ deſinunt, inciſus effundit nobiliſſimum liquorem, colore fulvo vergente ad nigrum, ſapore acri & nonnihil amaro, odore vehementi, ſed gratiſſimo. Cogitur & alio modo, Gemmas arboris & teneriores ramulos minutim conciſos coquendo in aqua & oleoſam ſubſtantiam quæ ſupernatat colligendo in vitrum; ſed hoc Balſamum ignobilius eſt. E ſeminibus autem hujus arboris exprimitur oleum non minus ſuavis & grati odoris, haud diſſimile oleo amygdalarum amararum, ſed acrius: pollet eiſdem pene virtutibus quibus Balſamum; de quibus medici conſulendi & imprimis *Monardes.* Alia præterea arbor hic reperitur, quam vocant *Quauticonex*, modicę proceritatis, craſſo trunco, materie ſolida ac dura, odorataq;: Folia illius ſunt lata; flos minutus ac candidus, fructus ſimilis baccæ lauri. Corticem hujus minutim concidunt, & quatuor diebus macerant in aqua, dein exemtum ſoli exponunt, & ubi incaluerit, exprimunt prælo, liquorem admodum ſimilem Balſamo, & ad varia utilem.

Nihil hic dicam de *Lacca*, licet ejus quoque copia ſuppetat, niſi arborem quæ illam fundit hic appellari *Tzinacan cuitlaquahuitl:* ſicuti nec de ſanguine Draconis, licet arbor quæ illum producit, hic frequentiſſima ſit & *EZquahuitl* appelletur; qui deſcriptionem illius deſiderat adeat *Monarden.*

CAP. III.

De fructiferis aliquot arboribus, plantiſque Novæ Hiſpaniæ *peculiaribus.*

INTER fructiferas arbores primo nobis commemoranda, *Achiotl* quam alii vocant *Changuaricam*, quidam & *Pamaquam*, quam *Fr. XimeneZ* ita deſcribit: Eſt arbor magnitudine & trunco, formaque aurantiæ malo ſimilis: folia ſunt ulmi foliis figura, colore & aſperitate admodum ſimilia; cortex, truncus, & rami ſunt ruffi vergentes ad viridem colorem; flores grandes in modum ſtellarum quinque foliis diſtincti, coloris è candido rubicundi; fructus eſt ſimilis calicibus caſtaneæ, forma & magnitudine parvarum amygdalarum viridium, quadrangularis, qui ubi maturuerit dehiſcit, certa grana rubentia ſimilia granis uvarum, ſed magis rotunda continens. Barbari hanc magni faciunt, coluntque circa tuguria ſua, viret toto anno, fertque fructum verno tempore, quo & materies illius cædi ſolet, quæ utilis eſt ad ignem eliciendum, inſtar ſilicis: cortex eſt utilis ad funes & rudentes, qui robuſtiores ſunt cannabinis. E ſemine denique fit tinctura coccinea qua pictores utuntur: eadem

eadem & in medicina uſurpatur, quum frigida ſit qualitate; cum aqua aliqua ejuſdem qualitatis hauſta, aut foris applicata, mitigat æſtus febriles, ſiſtitque dyſenteriæ fluxum; denique utiliter adjungitur omnibus potionibus refrigerantibus: unde etiam vulgo miſcetur potioni Cacao ad refrigerandum & bonum ſaporem & colorem illi conciliandum.



Secundò *Amacoztic.* (quam alii vocant *Texcalamatl*, alii *Tepeamatl)* arbor grandis latis foliis & inſtar hederæ, craſſis & ſubpurpureis, & pene figura cordis ut pingitur vulgo, ferens fructus ſimiles exiguis ficubus, colore purpureo, plenos ſeminibus minutis & rubris. Pene adducor ut credam hunc eſſe fructum illum, aut certe illi ſimilem quem Clariſſ. Cluſius in exoticis ſuis expreſſit, ideoque Iconem quam dedit hic adjungendam exiſtimavi. Lib. I. c.xi. Credo autem eundem virum Clariſſimum haud fruſtra ſuſpicatum hunc fructum eſſe arboris quam in Inſulis appellant *Gaguey* quam Oviedus deſcribit lib. VIII. cap. XV. *Gaguey (*inquit) eſt arbor producens fructum inſtar ficus, verum haud majorem avellana, interius vero plane ad modum ficus candidæ caſtellanæ, plenum minutiſſimis granulis, & grati ſaporis. Fr. Ximenes ſcribit, decoctum radicum humectare linguam febricitantium; pectoris dolores lenire; & proprietate quadam occulta, choleram evacuare & flegma, per vomitiones & ſedes: coquendo tres uncias radicum in tribus aquæ libris, donec dimidia pars conſumatur.

Tertiò *Copalxocotl (*quia materies illius redolet *Copal)* quam Taraſci vocant *Pompoquam*, arbor eſt foliis ceraſi noſtratis; fructus ferens ſimiles exiguis pomis, dulces quidem ſed valde adſtringentes; qui exſudant ſalviam quandam valde viſcoſam, quam febribus dyſenteriæ mederi volunt.

Quartò *Quauhayohuatli* quam alii vocant *Quahtlalatzin*, eſt arbor grandis, craſſo trunco, rubro & contorto, ramis undique projectis, foliis Adelfæ ſive Rhododendri, anguſtis & longis, fructu orbiculari ſed compreſſo, ſimili fabis marinis, ſed minore.



Fabæ Iconem hic exhibemus ea mole & forma qua revera eſt ad vivum expreſſam. Quinque horum fructuum aut ad ſummum ſeptem mirifice purgant, ſi ante paulum torreantur & contuſi in vino macerentur; ſed auferendæ ſunt membranæ quibus tecti ſunt, & quibus per medium ſunt diviſi. Monardes de hiſce ita ſcribit: Fabæ purgatrices quæ Carthagine & cap.xxix. Nomine Dei naſcuntur, noſtris ſimiles ſunt, ejuſdem cum noſtris formæ & coloris, pellicula quadam tenui, ut ceparum tunicula eſt exterior, illas per medium interſecante, quæ cum cortice abjicienda eſt; alioquin tanta vehementia ſupernè & infernè purgant ut in vitæ diſcrimen ſumentem conjiciat. Quæ fabarum noſtrarum ſimilitudo, quã cur illis tribuerit ignoro (niſi forte adhuc aliæ reperiantur præter has quas exhibemus,) Clariſſ. virum Cluſium multum fruſtra torſit ut aliquam Iconem illis daret. Hanc quam expreſſimus fabam purgatricem eſſe certo certius eſt, colore caſtanearum, & minime craſſam aut admodum convexam, denique nihil ſimile habentem cum noſtrate faba communi.

Author noſter Fr. Ximenez & aliam arborem nomine *Quauhtlalatzin* deſcribit, quæ ita vocatur, quia fructus ubi maturuerit, dehiſcit cum magno ſtrepitu, & tam longe diſſilit quaſi tormento bellico ejiceretur: eſt arbor grandis, foliis mori, ſed majoribus in ambitu ſerratis, cum multis venulis: truncus illius eſt fulvus: fructus rotundus, ſed utrimque compreſſus & ſtriatus inſtar melonis, continens duodecim aut etiam plures nucleos candidos & orbiculares, figura nummi regalis; quorum duo (demtis membranulis quæ medios dividunt, has enim angores cauſare obſervant)

superne & inferne purgant omnes noxios humores, maxime biliosos & pituitosos; nuclei autem nonnihil torrendi sunt & aqua macerandi & à jejunis sumendi: medicamentum est securum.



Quintò *Quauhayohuachtli* sive arbor quæ fert pineas nuces purgatrices: hæc est arbor mediocris magnitudinis, foliis grandibus instar lappæ, quasi rotundis & crenatis; fructus est similis communibus nucibus, continens tres nucleos, suis septis & concavitatibus divisos, qui admodum similes sunt nostris pineis nucibus, verum majores, & longe diversis facultatibus præditæ: nam pollent singulari virtute superne & inferne evacuandi omnes humores noxios, præcipue crassos & lentos; quare fere in morbis inveteratis adhibentur, quinque aut septem, & nescio qua causa aut quo mysterio etiam novem; torrendæ autem ante sunt ut lenius operentur, deinde frangendæ & in vino aut aqua macerandæ; sunt natura calidæ & pingues. Iconem hic exhibemus. Clariss. Clusius hunc fructum descripsit & iconem expressit in notis ad Monardem sub nomine Ricini Americani; quanquam vix credo eundem fructum fuisse, neque enim forma nucleorum aut ipsius siliquæ satis convenit; Iconem autem nostram ad vivum exprimendam curavimus, prout fructus ad nos delatus fuerat è Brasilia, ubi à Lusitanis *Pinnones de brasil* appellantur. Vide Monarden de oleo quod ex hoc fructu exprimi scribit. cap. IV.

Sextò *Ahuacaquahuitl*; quæ est arbor similis ilici, foliis aurantiæ mali, sed magis virentibus, majoribus & magis asperis, flore exiguo & è candido flavescente; fert fructum ovi forma, sed longe majorem & asperiorem, quique magis accedat ad formam & molem ficus præcocis (quam Hispani vocant *Brevam*) exterius nigri coloris, & interdum obscure viridis, interius herbacei, ita pinguis ut vaccino butyro accedat, sapore nucum recentium; folia illius sunt odorata, calida & sicca in secundo gradu, quare vulgo in balneis usurpantur. Fructus quoque est calidus & palato gratus quem Hispani corrupto nomine vocant *Aguacaten*, & licet non sit ingrati saporis neq; improbi nutrimenti, tamen est pinguis & humidus, & valde excitat venerem & auget semen. Continet interius certa ossicula sive nucleos ex albo rubentes, læves, duros & solidos, in duas partes instar amygdalarum divisos, sed longiores & majores ovis palumbum; quibus sapor est amygdalarum amararum, unde & simile oleum ex illis exprimitur, non modo ejusdem odoris sed & saporis & efficaciæ.

Septimò *Quauhtzapotl*, aliis quoque *Texaltzapotl* Hispanis *Annona*; est grandis arbor foliis aurantiæ mali, sed angustioribus; floribus candidis & in tres angulos divisis, qui magnitudine & odoris suavitate sunt similes floribus pyrorum præcocium. Fructus variegatur rubris & herbosis notis, magnitudine melonis Americanæ; partes illius interiores scatent nucleis exiguis & nigris; valde similis est substantia illius celebri illi obsonio, quod vocant *Maniar blanco* tam colore quam suavitate, licet neutiquam eadem nutriendi facultate polleat, nam generat flatus & pravos humores; grana hujus fructus sistunt alvum.

Octavo *Xahuali* (de qua alibi me dicturũ promisi,) est pulcherrima arbor, habens folia similia fraxino; materies illius est gravis, pardo colore vergens ad fulvum: fructũ fert similem capitellis papaveris, absque corona tamen: quem maturum nonnulli comedunt; Indi autem aquam ex illo exprimunt, qua crura & totum interdum corpus abluunt, quando caro præ lassitudine flaccescit, ad corroborandum illam; nam propria illius vis est astringere, & porro nigro colore tingere; cutis enim sensim tingitur colore nigro, qui nullo modo ablui potest, sed post XV dies sponte evanescit: ungues autem numquam colorem mutant, nisi quum ipsi mutantur. Barbari in symposiis & expeditionibus bellicis se hoc liquore solent tingere ut hostibus suis terribiliores appareant.

Nono

Nono *Coatl* & aliis *Tlapalezpatli*, grandis frutex, quique non raro in molem arboris excreſcit, truncus illius eſt craſſus, enodis inſtar piri arboris; folia ſunt ſimilia ciceris foliis, verum minora, aut non diſſimilia rutæ, aut paulo majora: flores exigui, oblongi, lutei & ſpicatim digeſti; eſt frigida & humida planta, licet parum recedat à medio temperamento. Materies illius tingit aquam cæruleo colore, quæ pota refrigerat & mundat renes & veſicam, temperatq; urinæ acrimoniam; jam à multis annis infertur Hiſpaniæ, ubi *Lignum Nephriticum* appellatur. Monardem hic audiamus: Mittit etiam nobis Nova Hiſpania ligni quoddam genus craſſum & enode, materie pyri, cujus uſus jam diu receptus fuit in his regionibus, ad renum vitia, urinæque difficultates & incommoda. Poſtea experimento comprobatum eſt, ejus aquam in Jecoris & Lienis obſtructionibus, utilem eſſe. Illa autem hac ratione paratur: Lignum aſſulatim & minutim conciſum in optima & limpidiſſima aqua fontana maceratur, atq; in ea relinquitur donec aqua à bibentibus abſumta ſit. Dimidia hora poſt injectum lignum, aqua cæruleum dilutiorem colorem contrahit, qui ſenſim intenditur pro temporis diuturnitate, tametſi lignum candidum ſit, (cæruleum ideo dico, quoniam adulteratur alio ligno ſimili, quod aquam croceo colore inficit, ne quis fallatur.) Hac aqua aſſiduo utuntur, ea vinum diluunt, & mirabiles experiuntur effectus, ſine ulla humorum commotione, neque opus eſt alia victus ratione, quam temperata: aquæ enim ſapor non magis immutatur ligni injectione, quam ſi nihil in ea maceratum eſſet, Calidum & ſiccum eſt in primo gradu. Hæc ille. Obſervat *Fr. Ximenez*: lignum poſtquam quindecim dies continuos aqua maceratum fuerit, virtutem illius penitus exhauriri, neque amplius aquam colore illo cæruleo tingi. c.xxvii.

Decimo *Higuero* (ut vocant Hiſpani) arbor grandis, foliis noſtratis mori, atq; adeo forma & magnitudine illi ſimilis: fructus fert inſtar cucurbitarum, oblongos, orbiculares & aliis figuris: è quibus barbari cyathos & alia vaſa conficiunt, quæ vocant *Tecomates* è quibus vulgo potum Cacao hauriunt. Medullam fructus nonnumquam comedunt barbari, quum alio victu deſtituuntur, eſt ſimilis medullæ cucurbitarum.



Undecimo *Xalxocotl* (indigenæ Inſulæ Hiſpaniolæ vocabant *Guyabo*, quod nomen & Hiſpani retinent) eſt arbor grandis, cujus variæ repériuntur ſpecies: quarum duas *Fr. Ximenes* ita deſcribit: (Iconem autem ab Hiſpano delineatam ramuli cum fructu hic apponendam duximus:) prima eſt foliis aurantiæ mali, ſed minoribus & villoſis, floribus candidis, fructu rotundo & pleno granulis pene inſtar ficus, unde illi nomen apud Mexicanos natum, quod ſonat fructum arenoſum: folia ſunt acida & aſtringentia & valde odorata, ſanant ſcabiem, & ſolent illis uti in balneis; cortex eſt frigidus & ſiccus valdeque aſtringens: decoctum illius diſcutit inflationes crurum, & ſanat plagas fiſtuloſas; ſurditati quoque mederi volunt, & ventris dolores tollere, propter facultates quaſdam occultas quæ non obſervantur. Fructus eſt calidus & ſiccus, præcipue pars illius exterior & ſolida, nam interior blanda eſt & caloris moderati, redolens quodammodo cimices, nihilo tamen minus menſis infertur, & cum voluptare à plurimis guſtatur, licet non omnibus æque conveniat. Sunt qui concoctionem promo-

vere dicant & ventriculum calefacere ex cauſa frigida languentem. Secunda ſpecies fructus fert longe majores, neque tam male olentes, itaque delicatiores habentur. Hæc ille. Deſcribit & eandem arborem & fructum *Oviedus*: Arbor (inquit) eſt grandis, foliis aurantiæ, ſed rarioribus ramis & magis ſparſis, frondibus quoque haud ita virentibus, formaque magis accedentibus ad lauri folia, niſi quod paulo latiora ſint & craſſiora, & venis magis tumidis. Duæ ſunt hujus ſpecies, ſed omnes ferunt fructus inſtar pomorum, alios longos, alios rotundos: alios carne rubra, alios candida; omnes tamen cortice viridi aut flavo ubi plenè maturuerint; verum quia maturi, ſapore ſunt ingratiore, & vermibus obnoxii, ut plurimum virides carpuntur: Intus ſunt ſolidi, in quatuor veluti partes diviſi; quibus & granula quædam duriſſima continentur: in faſtigio habet fructus coronam foliorum minutorum quæ facile excidunt. Meminit & Gomara; & Monardes uti videre eſt in Exoticis C. Cluſii.

lib. VIII. cap. XIX.

c. LXIV.

Duodecimo *Maguey* vulgo, Mexicanis *Metl*; arbor quæ ab indigenis magni fit & ſtudioſe colitur; folia illi ſunt lata & craſſa (tegularum propemodum magnitudine & eodem modo carinata ut Gomora teſtatur) longis validiſque ſpinis & extremum mucronem armata, quæ acuum & acicularum atque adeo terebrarum uſum præſtant, interiores autem foliorum fibræ, filorum; Truncum autem ſatis craſſum; & pyramidis in modum faſtigiatum, incidunt atque excavant, è quo emanat liquor, inſtar aquæ, limpidiſſimus, potari pulcherrimus atque adeo ſalubris, tanta copia ut (mirabile dictu) ex una planta interdum quinquaginta arobæ (quarum ſingulæ capiunt XVI ſextarios) effluant: is levi decoctione convertitur in *Mel*; depuratione in Saccharum; dilutione in acetum & addita *Ocpatli* (radix eſt quæ à præſtantia *Vini Medicina* vocatur, quam tamen non invenio ab authore meo deſcriptam) in vinum: *Fra. Ximenez* ſcribit vinum fieri è Saccharo illius affundendo aquam, & miſcendo ſemina aurantiorum, melonum & alia, quo facilius inebriet: Barbari avidè illud hauriunt, licet inſalubre ſit, valideque caput tentet & inebriet: nullum autem cadaver, nulla ſentina ita fætet uti illorum halitus qui illo vino ſe ingurgitarunt. Longum eſſet omnes uſus hujus plantæ deſcribere: *Franciſcus Hernandes* & illius interpres *Fr. Ximenez* inter herbas recenſent, & tribuunt illi folia ſempervivi ſive Aloes; pluresque illius commemorant ſpecies, magnitudine & forma nonnihil diverſas. Videndus & Acoſta: & Clariſſ. Car. Cluſius. Rariorum plantar. lib. v.

c. XLVIII.

Decimo tertiò *Mizquitl* quæ (uti ſcribit *Fr. Ximenez*) eſt arbor admodum communis in Nova Hiſpania, ubicunque locorum ſponte naſcens, ſed præcipue in montanis; ſilveſtris & ſpinoſa, foliis ſubtilibus alliorum in modum; ſiliquas habens pendulas, quemadmodum Tamarindi & ejuſdem pene formæ, edules, oblongas, dulces & grati ſaporis, plenas granis, è quibus barbari Chichimecæ certas pillulas conficiunt, quibus veſcuntur loco panis: hanc (inquit) veram caſſiam antiquorum eſſe judico, quæque producat verum gummi Arabicum; cujus magna in Nova Hiſpania reperitur copia, hactenus non ſine inſigni negligentia ignorata: liquor è ſtolonibus hujus arboris expreſſus, aut aqua in qua macerati fuerint, collyry in modum oculis adhibita mirifice medetur omnibus oculorum affectibus.





Decimo quartò *Tecotl* quam Hiſpàni vocant palmam montenſem & nonnulli Indi *Quauhtlepopotli*; quæ ex una radice profert duos aut tres truncos, qui flores ferunt candidos & odoriferos, racematim pendulos, & in ſex foliola diſtinctos, è quibus naſcuntur fructus ſimiles pineis nucibus, quales hic expreſſimus, qui elegantiſſimi ſunt, varia mole & figura, colore ut plurimum caſtaneæ. Dubito an hunc fructum expreſſerit Cluſius in exoticis lib. II. cap. III plures ejuſcemodi vidimus è Nova Hiſpania allatos, vacuos omnes, ita ut de ſemine illius nihil poſſimus dicere: Ximenes teſtatur frigidum eſſe & glutinoſum. Qui & obſervat è foliis hujus arboris fila neri, (è quibus telæ fiant,) magis valida licet tenuiora, quam quæ nentur è Maguey.

Decimo-

Decimoquinto & ultimo loco nobis deſcribenda reſtat (nam omnes perſequi non eſt hujus operæ) mirabilis arbor, quam *Mexicani, Nochtli,* inſulares *Tunam* appellant (Europæi ficum Indicã) ſi modo arbor dicenda eſt, quum ſine caudice aut ramis adoleſcat, nihilque pene lignei habeat; verum forma illius jam vulgo notiſſima eſt. Duæ autem illius ſpecies reperiuntur; agreſtis quæ aut nullum fructum fert, aut ita ſpinoſum ut nulli uſui ſit: & hortenſis quæ fructus fert turbinata forma & ficuum non diſſimiles, eadem pene mole & glabros, quorum cute craſſiore detracta pulpa interior apparet, granis quamplurimis referta, prædulcis & gratiſſimi ſaporis, eaque aut alba quæ præſtantior judicatur, aut rubicunda purpureave, ita ut manus ſanguineo colore tingat, ſicuti mora, & urinam comeſta ſimili colore inficiat, quæ res medicos ignaros interdum luſit. Eſt & alia ſpecies, Americanis *Nochezcli Nopalli* aut *Nopal nocheztli*, quæ licet tales fructus minime ferat, tamen majoris fit & diligentius colitur, quia fert pretioſum illud granum, quod vulgo *Cochinilla,* à Cocco veterum, dicitur, tinctoribus ob elegantiam coloris tantopere expetitum; id granum ſiccatur ab indigenis atq; infertur toti Europæ ditiſſimo commercio: quinquies mille ſexcentas ſeptuaginta arrobas anno cIↃ IↃ LXXXVII una claſſe in Hiſpaniam traductas refert *Acoſta.* Hæc planta loca amat temperatiora; *Herrera* illius culturam ita deſcribit: Cochinillæ granum quam plurimis *Novæ Hiſpaniæ* regionibus generatur ad arborem quæ vocatur Tuna, quæ craſſiſſima habet folia, quibus propagatur in locis apricis & ab aquilonibus defenſis; Eſt autem vivum animalculum vel potius inſectum, à cimice forma non multum abludens, quum primum plantæ ſe applicat pulice paulo minus, è ſemine erumpit acari magnitudine, & arborem integram atq; adeo totum hortum implet, & ſemel atque iterum quotannis colligitur; arbores certo ordine inſtar vitium diſponunt & ſtudioſe colunt, & repurgant à zizaniis; quo recentiores ſunt plantæ, eo copioſius & præſtantius ferunt granum: imprimis autem neceſſarium eſt ut à variorum inſectorum injuria defendantur, nec minus à gallinis quæ granum devorant; utuntur vulpinis caudis ad plantas detergendas ne novella inſectorum ſeminaria lædant; ubi autem jam ſatis adoleverint, magna cura eximuntur, necanturque aqua frigida aſperſa, atque in umbra ſiccantur & conduntur fictilibus: eadem & cinere injecto enecant, deinde abluunt, atque aliis inſuper modis ſuffocant; frigida tamen enecta cæteris præſtant. Plurimis denique modis granum à mercatoribus adulteratur, quatuor enim fere illius reperiuntur ſpecies; una quæ nullius pretii colorem fundit utpote agreſtis & inculta: altera nigrior, quæ etiam ſponte & abſque cultura provenit: tertia montenſis quam chichimecam vocant, inferioris quoque notæ; quas omnes quartæ quæ culta & optima cenſetur, permiſcent. Optimum longe granum dat Tlaxcala, cujus indigenæ præſtantiſſimam tincturam ex illo conficiunt (qua pictores utuntur & fœminæ ad facies infucandas) hoc modo, comminuunt & macerant in decocto arboris *Tezhuatl,* addito pauxillo aluminis, & ubi reſederit cogunt in tabellas quas Hiſpani vocant *Grana en pan*. *Fr. Ximenez* ſcribit hanc plantam gummi quoddam producere, quod renum & urinæ calorem temperet: Succum autem plantæ, aut aquam ex illa extractam admirabile remedium eſſe contra febres peſtilentiales & biliosas.

CAP. IV.

De floribus quibuſdam & herbis, animalibus & gemmis Novæ Hiſpaniæ.

INDIGENÆ *Novæ Hiſpaniæ*, præ ceteris nationibus, maxime delectantur floribus, atq; ex iis corollas & ſerta elegantiſſima componunt, quæ *Suchiles* appellant; mira quippe hic florum elegantia & infinita pene varietas, quorum nonnulli & odoris ſuavitate præcellunt, quales imprimis illi quos arbor quædam fert, quam *Floripondio* vocari volunt, nullos præterea fructus ferens; ſunt autem liliis paulo majores, campanularum inſtar penduli, candidiſſimi, ſtaminibus è medio liliorum inſtar emicantibus: Spirant ſuaviſſimum odorem, præſertim aura matutina ſufflaminante; Floret arbor toto anni tempore ſine intermiſſione. Quales & illi, quos fert arbor *Xuchinacaztli* vel *Hueinacaztli*, Hiſpanis *Flor de la oreia*, à figura, nam conſtant foliis interiori parte purpureis, exteriori virentibus & ita diſpoſitis ut aurem referant; ſuaviſſimi & gratiſſimi odoris. Et quos arbor *Tolloxochitl* fert, quorum umbelicus cor refert, cinctus multis

multis foliis albicantibus & interiori parte subrubentibus, grandibus, & glutinosis atque benecolentibus: quæ imprimis magni faciunt, tam ob singularem elegantiam, quam insignes qualitates contra affectus uterinos. Quales denique flores arboris *Çacaloxochitl* (nam omnes recensere longum esset nimis) qui sunt grandes, pulchri & fragrantissimi odoris; quidam coccinei coloris, quidam candidi & plurium colorum; nascuntur ex illis fructus, siliquæ grandes, crassæ & rubicundæ, quarum pulpa in medicina usurpatur ad ventriculum & intestina mundanda.

De Flore Africano aut Thunetano (ut vulgo creditur quum potius Americanus esse videatur) de quo Dodonæus & alii egerunt; hic non dicerem, nisi author meus *Fr. Ximenez* quædam annotaret quæ operæ precium fuerit cognoscere. Scribit autem florem hunc à Mexicanis vocari *Cempoalxochitl* à multitudine foliolorum, & ab Hispanis Clavellinas de las Indias, falso autem credi esse veterum Othonam aut Florem Jovis; forma jam omnibus satis nota est: pleriq; qualitates & virtutes illi attribuunt venenosas; hic contra salubres; quas ita describit. Succus Foliorum floris, aut ipsa folia contusa & è vino aut aqua hausta, medentur ventriculo refrigerato; movent urinam, mẽses & sudores; foris applicata ante accessum solvunt rigores febrium intermittentium; discutiunt flatus; excitant venerẽ, sanant cacohexiam è causa frigida natam, aut ab intemperie jecoris; aperiunt obstructa; relaxant nervos contractos; medentur hydropi; cum frigida sumta cient vomitiones; denique admirabile est remedium adversus omnes affectus frigidos, evacuando causam mali per urinam & sudores. Plures sunt illius species, sed maxima proprie *Cempoalxochitl* appellatur; ex hac fit balsamum ad vulnera curanda, friendo in oleo communi & addendo succum eorumdem florum, donec consumatur & reliquum percolando, pauxillo ceræ admixto ut densetur in unguentum; singulare est remedium contra vulnera & hæmorrhoides. Nihil hic de virosa qualitate; & tamen de una eadem planta loqui Dodoneum & alios, atq; hunc Ximenem ex omnibus circumstantiis liquido apparet. Iudicent herbariæ rei Periti. Agnoscit & aliam herbam nomine *Cempoalxochitl*, sed ab hac diversam, quæ fert folia Chæchorei spinosa & serrata, asperaque, juxta originem nigricantia aut cinerea: caules palmares, luteos & qui desinunt in flores, instar floccorum cardui, à quibus nomen accepit: hujus decoctum est amarum, & in enemate sumtum solvit alvum, movet urinam & sedat dolores ventris; est acris & subtilium partium; calida & sicca in tertio gradu: prodest tussi, provocat sternutationes & succus naribus inditus educit flegma.

pag. 2. l. 3 c. 12.

Herbarum paucas recensebimus ob peregrinam illarum naturam, & alias qualitates: & imprimis quam barbari *Tecuinpatli* & *Quimihpatli* vocant, Hispani *Cevadillam*; cujus aliquot reperiuntur species, sed præcipua fert folia longa & angusta, lineis quibusdam distincta secundum longitudinem; caulem tres palmos longum, cui spicatim annascuntur grana instar hordei, sed minora: tam urente & caustica vi prædita, ut in gangrenis & malignis ulceribus quum cauterio opus est, eosdem edat effectus, quos sublimatum atque adeo candens ferrum.

Secundò *Tlilxochitl* quæ est herba volubilis, foliis instar plantaginis, sed longioribus & crassioribus; scandit arbores, easque complectitur: fertque siliquas oblongas, angustas & quasi rotundas, quæ redolent balsamum Novæ Hispaniæ; iconem illarum ad vivum expressam hic subjicimus: miscentur celebri potioni Cacao; pulpa illarum est nigra minutis seminibus referta instar papaveris; ferunt duas illarum aqua maceratas mirifice movere urinam.

Tertiò *Chichimecapatli*, quæ folia habet longa & tenuia, caulem tenuem & cubitalem, radicem forma & magnitudine nucis, exterius nigram, intus candidam, è qua succus emanat viscosus: est calida & sicca in quarto gradu & vehementis efficaciæ, unde cum summo discrimine usurpatur; nam quantitate scrupuli sumta ex aliquo liquore, tam recens, quam sicca (& sicca quidem tutius) purgat superne & inferne

omnes

omnes humores noxios: barbari tamen ex hac & *Cocozlic*, componunt quoſdam trochiſcos, quorum dragma una egregie & ſine noxa purgare creditur.

Quarto *Mecaxuchitl* herba humi repens, cujus caules ſunt teretes, contorti & læves, prætterquam ubi pediculi foliorum enaſcuntur, quæ fert grandia, craſſa & quaſi rotunda, odorata & acris ſaporis; fructum fert ſimilem piperi oblongo, qui miſcetur potioni *Cacao*, eique addit gratum ſaporem: corroborat cor & ventriculum; attenuat craſſos & lentos humores & inſigne eſt alexipharmacum contra venena; fructuum icones hic adjecimus, quos accepimus in faſculis colligatos, quemadmodum Europæ inferuntur.





Atque hoc eſt piper illud cujus Monardes meminit cap. LIV. licet in eo fallatur quod altæ cujuſdam plantæ fructum credidit: nam revera fructus eſt oblongus, craſſitudine quidem funiculi at dimidii pedis longitudine, ut autem appareat quantum differat à pipere quod proprie longum vocatur, (de quo Garſias ab Horto in Aromatum Hiſtoria cap. XII.) Hic porro illius quoque hiſtoriam attexam, (nam planta eſt Novæ Hiſpaniæ quoque familiaris) ex authore quem lubenter hic ſequor, *Fr. Ximenez* Plantam inquit, quæ fert piper longum, ſolent Philippinarum Indigenæ appellare *Buyobuyo* & Mexicani (apud quos non minus creſcit) *Tlatlanquaye* atque etiam *Acapatli*; habet autem truncos contortos ad modum ſarmentorum & in iis folia ſimilia foliis candidi piperis, ſed longiora & acutiora; fructum teretem, longumque: folia ſunt odorata, ſapore acri & mordaci, calida & ſicca in tertio gradu & ſubtilium partium; ſemen nuſquam perfectè maturatur aut eam conſequitur perfectionem ut ſementi aptum ſit, itaque colligitur quum jam rubeſcere incipit, & exponitur ſoli ut matureſcat & ita ſervatur: ſiccum atque etiam viride comeditur, neque male nutrit, addit bonum guſtum cibis, modo ne igni, poſtquam admixtum fuerit, admoveatur, nam ſi ebulliatur ſtatim amittit ſaporem & virtutem.



E fruticum claſſe tantum hic recenſebo *Pinahuizxihuitl*, quem alii vocant *Cocochiatl*, qui quatuor palmos ut plurimum altus, caudices habet tenues & ſpinoſos, folia in ſex partes diviſa & inter ſe in modum faſciculi conjuncta; radicem ſarmentis fœtam; flores & fructus ad modum caſtanearum, principio virides & poſtea roſſos, racematim pendulos. Mirabilis eſt planta, nam folia vel minimo contactu aut afflatu humano ſe contrahunt atque marceſcunt.

De armentorum & pecudum infinita pene multitudine alibi dicemus, quæ vel eo æſtimari poteſt quod ſexaginta millia tergorum taurinorum anno cIↄ Iↄ LXXXVII una claſſe ex hiſce provinciis in Hiſpaniam miſſa fuiſſe teſtatur *Acoſta*. Inter peregrina animalia, quæ cæteris quoq; Americæ utriuſque regionibus familiaria ſunt, numerantur primò *Ayotochtli*, Hiſpani vocant *Armadillo*, quod animal alibi plenius deſcribemus. Secundo lacertorũ quædam ſpecies, *Caltete* vocant & *Thema Cuilcahuga*, haud diſſimilis Europæis lacertis, Hiſpani in hiſce provinciis vocant ſcorpionem eſt animal tres tertias ulnæ partes longum, cauda prolixa, cruribus brevibus, lingua rubicunda, lata & diviſa in duas partes, capite obſtipo & monſtroſo, lente promovet, eſtq; opertum corio duro variegato, & multis punctulis diſtincto candidis & fulvis, annulorum inſtar corpus ambientibus, & à capite ad caudam & extremitates crurum eleganti ordine deſcendentibus. Magis aſpectu horrendum, quam morſu metuendum, qui licet damnoſus ſit, non tamen eſt lethalis; nec facile lædit, niſi prius offenſum. Tertio Crocodyli qui hic in variis paludibus reperiuntur & ab indigenis appellantur *Acuitzpalin*: de quibus author meus *Fr. Ximenez* obſervat; ſub jugulo hujus animalis reperiri

periri certas glandulas, similes fabis, muscum redolentes, quæ præsens remedium sint adversus ardentes febres: ventriculum autem illius exemtum, bene lotum, & siccatum ad solem, & in pulverem redactum, si dragmæ pondere sumatur, mirabiliter movere urinam, lapillos comminuere, èque renibus atque vesica depellere. Eundem illotum, exemtis tantum excrementis, in furno lente tostum donec plene siccetur, in pulverem dein redactum admirabile remedium esse adversus hydropem; si pulvis quantitate cochlearis exhibeatur mane, post prandium, & paulo ante cœnam; aut semel aut bis tantum quotidie, prout vires ægri ferre possunt.

Cervorum ingens hic est numerus, quos barbari vocant *Mamaza*; & rupicaprarum quas appellant *Mazatl*; cum variis prænominibus pro colorum & molis diversitate. Unum adhuc animalculum hic addo *Tlaquatzin* (quod & in aliis Americæ regionibus reperitur & varia nomina obtinet) quod idem *Fr. Ximenez* ita describit: Forma est catelli, rostro tenui & prolixo atque depili, capite exiguo, subtilissimis auriculis, oculis minutis & nigris, pilo prolixo, candido rerum in summitate pardo & nigro; cauda rotunda, duos palmos longa, instar anguium coloris pardi & sub finem nigri, qua totum corpus quum libet suspendet: parit quatuor aut quinque catulos, quos in lucem editos, circumgestat in pelliceo sacco, sub ventre juxta mammas, qui ita à natura factus est, ut non facile apertura illius discernatur; Subit arbores mira velocitate, & infestum est avibus domesticis, instar vulpeculæ, cætera innoxium. Cauda hujus animalculi mirabile remedium est adversus nephritidem, nam dragmæ quantitate ex aqua sumta, mirifice mundat ureteres, expellit arenas & calculos & alia excrementa quæ meatus illos obstipare solent; excitat venerem; generat lac; medetur colicis doloribus; prodest parientibus: denique vix credibile est quantis virtutibus polleat.

Nascitur quoque hic in certis arboribus, quas indigenæ appellant *Quapatli*, atque etiam aliis, quas à similitudine Hispani vocant cerasos, certa species vermium pilosorum & asperorum, qui sunt rubri coloris, crassitie pennæ anserinæ, longitudine duarum unciarum; hos barbari coquunt in aqua donec dissolvantur & pinguedo omnis supernatet, quam despumant & servant ad multos usus; (*Axin* ipsis dicitur) nam illita mitigat quosvis dolores in quacunque parte corporis; relaxat nervos contractos, resolvit humores; & mixta cum terebinthina & tabaci succo utilissima est contra hernias, nam facillime discutit humores collectos è quacunque causa.

Volatilium elegantia, varietas & copia incredibilis: inter aves autem eminere hic creditur *Cozquauhtli*, sive ut Mexicani vocant *Aura*, magnitudine gallinæ Ægyptiæ, plumis per totum corpus nigris, excepto collo & partibus pectori vicinis, ubi è nigro subrubescunt, alæ juxta originem sunt nigræ, cætera cinericeæ atque fulvo & purpureo colore mixtæ; ungues incurvi; rostrum simile psittacorum, in extremitate rubrum; narium foramina patula, oculi nigri, pupilla fulva, palpebræ rubentes, frons sanguineo colore & multis rugis horrens, quas instar gallopavi contrahit & diducit, cui accedunt crines rari & crispi instar Nigritarum; cauda aquilæ superiori parte nigra, inferiori cinerea: vescitur anguibus, gliribus, lacertis & fimo quoque humano: volat pene continuo, & supra fidem fere nititur contra ventum etiam vehementissimum: Caro illius inutilis, nec usurpatur in cibis. Est & alia ejusdem species, quam Mexicani *Tzopilotl* vocant: utraque autem gravem de se fundit odorem. de aliis alio loco dicetur.

De Gemmis jam pauca addamus: Mexicani vocant *Eztetl* gemmam, quæ videtur species Jaspidis herbacei, cum punctulis quibusdam sanguineis; affirmantque alligatam brachio aut collo, quosvis fluxus sanguinis sistere; quare & pulverem illius indunt naribus, quum immoderate sanguinem fundunt.

Reperitur hic & alia species Jaspidis punctulis quibusdam albis variegata, quam vocant *iztlia yotli quetzaliztli* aut smaragdum obscurum, & brachio aut regioni renum alligatam ferunt sedare dolores nephriticos, rumpere lapillos & expellere quævis excrementa, quæ meatus obstruunt. Vide quæ Monardes de hac observat. c. xxxvi.

Est item tertia, colore magis obscuro & sine punctulis, & ponderosior, quam vocant *Tlilayotic* & umbelico admotam colicis doloribus volunt mederi.

Denique

Denique (ne omnes commemorem) gemma quædam nigra, ponderosa, admodum polita, quam adversus uteri morbos admodum utilem faciunt. De qua & Monardes. c. xxxv.

Sed jam ad singularum provinciarum descriptionem transeamus.

MEXICANA PROVINCIA.

Cap. V.

Provinciæ Mexicanæ *sive Archiepiscopatus limites, & partes sive provinciæ minores.*

Archiepiscopatus, & provincia quæ ab urbe principali Mexicana appellatur, continens inter cætera municipia omnia & pagos qui per utrumq; lacum sparsa sunt aut ripis illius assident, de quibus mox dicetur: dividitur ad ortum per provinciam *Chalco* ab episcopatu Tlaxcalensi, ad occasum à Mechoacana. Patet in longitudinem inter austrum atque arctum centum & triginta leucas, in latitudinem qua mare australe contingit octodecim tantum, in mediterraneis ubi latissima est, sexaginta. Complectitur autem plures minores provincias, antiquitus quidem dominiis, nunc tantum nominibus distinctas, quarum veluti centrum est metropolis *Mexico*; habens versus aquilonem *Lateotlalpan*, *Meztitlan*, *Xilotepequen* & *Panucum*; versus Favonium *Matalzingo* & *Cultepequen*; versus ortum *Tescuco*; versus Eurum *Chalco*; ad austrum primo *Suchimilco* dein *Tlaluc*: inter Austrum & Africum *Coyxcan* & omnium remotissime *Acapulco*. Her. d.4. l.9. c.5. Vulcanus porro qui inter hanc & Tlaxcalensem provinciam interjacet (ut ab eo particularem descriptionem ordiamur) ab indigenis appellatur *Popocatepec*, distans à *Cholula* secundum Gomaram octo leucas; est mons eminens, cupressis, cedris, pinis, quercubus proceritatis & materiei exquisitæ, totus obsitus: Pagi radices illius ab aquilonari plaga contingentes, Tlaxcalensi episcopatui annumerantur, ab australi vero Archiepiscopatui; clivi illius admodum sunt fertiles & tritici atque gossypii feraces: Accolæ loquuntur linguam Mexicanam. *Tepexo* alumine candidissimo & pellucido dives sita est ad radicem montis, à quo planicies descendit ad *Chiautlam* gossypio & maizio opulentū pagum: fervet hic cœlum, raris pluviis: montes vicini vastas arbores nutriunt, quæ nobilissimum Copal & Animem exsudant, mense Novembri potissimum, quo minimum pluit, leviter vulneratæ. *Chiautla* subest vicinus pagus *Ocotlan*, ubi puteus visitur aquæ salsæ, è qua indigenæ optimum salem coquunt; his succedunt haud longo intervallo *Contecomapa* & *Gualtepeque* pagi, quorum indigenæ Mistecensium idiomate utuntur, atque hic Jaspis è monte eruitur, elegantissime virens & ad Porphyrium accedens: hi pagi abundant maizio, uti & *Patonala*, cujus incolæ sunt ejusdem dialecti, & *Tecomatla* atque *Pucla* pagi qui ad Episcopatum Guaxacensem pertinent: *Mutezuma* rerum potiente, stativa militum hic erant, bello tum flagrante inter ipsum & *Tutepecenses*, qui magnam provinciam incolunt ad mare usque Australe, nunc *Guaxaca* conjunctam. A *Pucla* ad *Castlam* sedecim leucarum iter est, per medios *Ammiscorum* fines, qui limitem inter hanc & *Ometopal* dividunt. Duabus citra hanc leucis *Tuculula* aditur, auri venis dives atque frugibus, verum crebris terræ motibus obnoxia, adeo ut incolæ in humilibus casis (*Bohios* vocant) è cespite aggestis & stramine desuper tectis, vivere cogantur: mari australi ita vicini, ut murmur fluctuum facile possint exaudire. Atque hactenus è Vulcano ad extremos usque Mexicanæ provinciæ & mare Pacificum, Archiepiscopatus provinciæ ad eurum pertinent, & diœcesis ab Episcopatu Guaxacensi dividitur.

A metropoli vero versus austrum sita sunt municipia *Coautruaguacal*, *Acapistla*, *Guastepeque* & *Antepeque*, Marchionis Vallensis peculium, loca peramœna, cœlo quidem fervido, sed solo crebris torrentibus riguo, agrisque mayzii & gossypii feracissimis: florumque elegantium & beneolentium rosarum perfœcundis: pertingunt autem ad ejusdem Vulcani radices: hic optimum & candore atque soliditate præcellens saccharum tribus quatuorve machinis conficitur. Juxta hæc jacet *Tlapa* altis

altis collibus & profundis vallibus diſtincta, abundans frumento & auri venis nobilis, è quibus incolæ multum auri colligunt & tributi loco pendunt. Huic contigua eſt provincia *Cuexco*, multos habens pagos, & copioſo mellis, ceræ, tritici atque goſſypii proventu locuples: *Zumpango* vicus ſub hac cenſetur cum ditibus argenti fodinis *Martini de yerbo* & *Gundiſalvi Cereſii*: hæc regio pertingit ad *Acapulcum* notiſſimum maris Auſtralis portum, complectiturque complures inſignes pagos qui omnes ad Archiepiſcopatum pertinent.

Rurſus ab eadem Metropoli Mexico verſus *Atlacabayam* & montana tendendo, primò *Alapulcum* deinde *Xalatacum* venitur ſeptem ab urbe leuc. ultra hæc *Tlaxco* provincia occurrit & frequentiſſima Hiſpanorum colonia, juxta nobilem argenti fodinam, in qua multa ſervitia jugiter occupantur & argentum devehunt ad urbem: ſunt ibidem ferrariæ inſignes: hæc provincia ſpectat ad Africum, ducitque per quamplurimos pagos ad mare auſtrale. Ab *Atlacabaya* autem, priuſquam *Xalatacum* attigeris, aliâ viâ ad occaſum dividitur, quæ ad vallem *Matalzingo* ducit, cujus principalis pagus appellatur *Toluca*: longe lateque patet hæc vallis, incoliturque à barbaris Otomiis novem ab urbe leuc. paſcuis abundans atque armentorum pecudumque gregibus, tam incredibili fœcunditate, ut *Didacus Nonnius de Camargo*, binarum ovium fæturam in valle *AtZompan*, intra decennium, ad quadraginta millium gregem, ſingulari induſtria promouiſſe prodatur ab *Herrera*. Ab hac valle, alia rurſus ſemita verſus Africum deflectens, ad *Tuxaltithan* vicum progreditur & duodecim leuc. ulterius ad *Maltepequen* pagum argenti metallis nuper inventis nobilitatum: hæc via porro Africum inter & Zephyronothum tendit ad Mare Auſtrale per multas provincias atque pagos, qui Archiepiſcopatui accenſentur. *Matalzingo* autem ad occaſum proxima eſt *Txtalavaca* uſque ad *Taximaroam* triginta ab urbe leuc. quæ ad Mechoacanenſem Epiſcopatum refertur, illumque dividit ab Archiepiſcopatu. *Zacatulam* & *Colymam* petentibus hac iter eſt per ampliſſimas Mechoacanæ provincias. Rurſus à *MatalZingo* paulum ad Corum deflectentibus, *Xiquipilco* & *Chiapa* pagi fiunt obvii, quorum incolæ mayzio victitant & Maguey.

d.3.l.5. c.9. A Metropoli Mexicana recta ad Corum proficiſcentibus, *Eſcapuzalco* & *Tenyanca* occurrunt, & quatuor ab his leucarum intervallo *Guatitlan*, & ſtatim *Atexepit*: Huic contigua eſt *Xilotepeque* provincia Otomiis habitata; gens eſt puſilli animi, tardiſſimique ingenii atque adeo pravi, quæque ob ſermonis inconcinnam brevitatem & aſperitatem, religione difficulter admodum poteſt imbui: laborum alioquin tolerantia reliquas Novæ Hiſpaniæ nationes facile ſuperans: Hæc provincia dividitur à Mechoacanenſium pagis verſus Corum, incoliturque multis municipiis & pagis & fruitur maximam partem cœlo admodum temperato. *Xilotepequa* ad Arctum adjacet *Tula*, inſignis pagus, cujus incolæ Otomitica lingua utuntur, agroſque gnaviter colunt.

Porro à Metropoli Mexicana verſus arctum progredientibus primum obvia fit *Tepeaquilla* atque inde *Ecatepeque* & *Atotobilco*, *Tulanzingo* & *Meztitlan* provincia, optimi aluminis ferax, cœlo temperato atque ſalubri, ſolo multis piſcoſis amnibus irriguo: incolis induſtriis, in texendo telas goſſypinas: in hac provincia ferri metalla à ſervitiis excoluntur. Ex hac in *Guaxatecarum* provinciam tranſitur, in qua plures ſunt pagi ad flumen Panucum & S. Stephani oppidum pertingentes; indigenæ utuntur idiomate peculiari & à Mexicano multum diverſo.

Ab urbe autem verſus aquilonem, *Otumba* & *Tepeapulco* adeuntur, nobiles pagi, ſolo frumenti atque graminis æque feraci: hiſce proxima eſt *Guaxinango* provincia, argenti venis locuples: ſequitur deinde *Papautla* atque *Tupax* provinciæ, quam *Tupax* vel *Tuxpa* fluvius perlabitur, in Fretum Mexicanum egrediens, è regione Inſulæ quam vocant *de Lobos* à lupis marinis; cœlo admodum inſalubri ob nimium æſtum, & orarum maritimarum ſupinam declivitatem.

Ad ortum urbis *Texcuco* ſita eſt & inde *Gueytulpa* atque *Zacatepe*; à qua paululum ad boream deflectentibus montes aſcenduntur quæ inter *Tuxpa* & *Sant Petri Paulique* amnium alveos medii diſcurrunt. Atque hactenus Archiepiſcopatus ad orientem pertinet & hiſce limitibus à Tlaxcalenſi Epiſcopatu ſeparatur.

Viâ denique quæ ab urbe ad Veram crucem ducit, *Ategotepeque*, quæ Epiſcopatui

patui Tlaxcalensi attributa est & à barbaris Otomiis incolitur, limes provinciæ Mexicanæ clauditur. In Mexicana provincia seu Archiepiscopatu, varia metalla numerantur cum suis municipiis, quæ distant à Metropoli; *Puchuca* leuc. quatuordecim: *Tasco* duo supra viginti; *Yzquiquilpo* plumbi fodinæ itidem duo supra viginti: *Talpayaua* viginti & quatuor: *Temozcaltepeque* octodecim: *Cultepeque* viginti & duo: *Zacualpa* viginti: *Zumpango* quadraginta: *Guanaxuato* sexaginta. *Comania* septem supra sexaginta: *Achiacica* octodecim ab Angelorum civitate. *Gàutla* denique, *Zumatlan* & *Sant Luis de la Paz*, quorum distantiæ ab urbe non produntur. Atque in hisce fodinis quæ omnes, una excepta, argenti sunt, supra quatuor millia Hispanorum, præter servitia, industriam suam atque operam dicuntur exercere.

Cap. VI.

Lacus Mexicani & Metropoleos descriptio.

PRINCIPALIS non modo Archiepiscopatus, sed & totius Novæ Hispaniæ atque adeo Americæ est *Mexico*, olim indigenis *Tenoxitlam* vel *Tenuchtitlan* (quod etiam aliter ab aliis effertur) aut etiam *Temistatan* dicta: distat ab Æquatore viginti gradus & aliquot scrupula versus Arctum: à Meridiano Toletano secundum ductum lineæ Æquinoctialis gradus tres supra centum: & secundum lineam directam leucas mille, septingentas, quadraginta; ita ut differentia à meridiano Toleti sit horarum octo, ut à curiosis invenio observatum: Sita autem est in medio Lacus, qui quinque circiter leucas in latitudinem, ubi latissimus est, octo aut paulo plures in longitudinem porrigitur: in hunc à jugis montium qui circumquaque imminent magna copia sese præcipitant rivi, sed aqua fundi nitrosi vitio salsuginem contrahit, ita ut turbida, amara, potuique inidonea sit: huic alius lacus exiguo intervallo conjungitur, dulcis, potarique pulcherrimus & minutorum pisciculorum ferax, magnitudine à superiori non multum discrepans; Hic perpetuo in salsum lacum influit & salsuginem illius corrigit: Uterque lacus supra triginta leucas ambitu complectitur, & præter hanc urbem, plus quam quinquaginta municipiis atque pagis, partim incolitur, partim accolitur; quorum quædam quinque millia domiciliorum jam olim habuerunt, quædam decem; Tezcuco denique ipsi urbi magnitudine quondam æmula fuisse creditur.

Nutrit hic Lacus (inquit Fr. Ximenez) pisces glabro corio tectos, quadrupedes instar lacerti, palmum aut circiter longos & unciam crassos, sub ventre notulis quibusdam variegatos à medio corpore ad caudam sensim tenuiores fiunt; cauda ipsis est longa & sub finem exilis, pedes, quibus natat, divisi sunt in quatuor digitos instar ranarum, caput grandius quam pro corporis mole, nigro rictu, qui fere semper illis hiat: quodque mirabile uterum habet fœmineo similem, patiturque menses suos uti sæpe fuit observatum; edules sunt atque anguillarum similes condiunturque pipere & Chille: barbari vocant *Axolotl*, Hispani *Iuguete de Agua.* Hauritur ex eodem Lacu, certa species luti, quam ad focum cogunt in orbes, ubi candida evadit instar nivis, unde à barbaris vocatur *Tizatlalli* sive terra candida; simillima est cerussæ, frigida & sicca, astringendi facultate pollens sine ulla mordacitate; eadem fere præstat quæ cerussa. Plurimum autem optimi salis (*Iztatl* vocant Mexicani) ad ripas prioris Lacus colligitur, ditissimo in hisce regionibus commercio: Nec minor copia optimi & absolutissimi nitri Mexicanis *Tequixquitl.* Innumeris quoque cymbis uniligneis hic navigatur, quas Mexicani sua lingua appellant *Alcales.*

Urbs ipsa in medio salsi lacus (ut *Cortesius* prodidit) ædificata, tribus stratis aggeribus aditur, quorum unus ab occasu descendit mediam leucam longus, alter ab aquilone unam leucam, tertius denique ab Austro duas, per quem Cortesius olim hanc est aggressus & cepit: ab ortu tantum cymbis aditur. Non tam multis canalibus hodie pervium est oppidum, atque olim fuit, licet calles angusti etiamnum sint, & recti omnes; multæ in illo sunt areæ mercatu quotidiano frequentes, singulari civium compendio; & præter has tria fora præcipua, quæ magno accolarum concursu certis hebdomadæ diebus frequentantur, barbari vocant illa *Tianguilli*, Hispani *Tianques*: Eorum unum antiquo nomine *Tlatolulco* dicitur, immane spatium quadrato

ambitu complexum, & à tribus lateribus porticibus & tentoriis instructum, in medio illius visitur hodie macellum & fons eleganti opere ab Hispanis substructus: alterum & ipsum satis amplum *S. Ioannis* forum hodie appellatur: Tertium denique & principale *S. Hippolyti* (quem urbis patronum fecerunt) ad quod incredibilis hominum multitudo, diebus Mercurii & Jovis confluit; unicuique mercium generi suus locus designatus, atque adeo unicuique institori: merces quæ ad hoc forum comportantur, recensere longum esset, nihil enim è terra, ligno, auro argentoque fingitur, nihil in toto hoc tractu colligitur, aut aliunde importatur, quod hic desideretur. De urbis vero frequentia, qualis ante Hispanorum adventum fuisse traditur, nihil jam dicere attinet: hodie supra quatuor Hispanorum & triginta barbarorum millia illam feruntur incolere, exiguus numerus prout olim fuit. In quatuor partes sive regiones civitas jam olim divisa fuerat, quæ hodieq; mutatis tantum nominibus durant, quarum una *S. Ioannis*, altera *S. Mariæ* rotundæ, tertia *S. Pauli* & *Sebastiani*, quarta vero & maxima (olim *Tlatelulco*) hodie *S. Iacobi* nomine insignitur. Hic Tribunal regium situm est, cui Vice-Rex præsidet: hic palatium, & cæterorum ministrorum regiorum sedes, denique & Archiepiscopi Cathedra, cujus suffraganei sunt Episcopi Tlaxcalæ, Guaxacæ, Mechoacanæ, Novæ Galæciæ, Chiapæ, Yucatanæ, Guatemalæ, Veræ Pacis & Philippinarum Insularum. Cathedrale templum Cortesius inchoaverat, Præses autem Sebastianus Ramirez perfecit. Sunt præterea in hac urbe diversorum monachorum monasteria, Dominicanorum, Franciscanorum, Augustinianorum Carmelitarum, Societatis Jesu, de la mercede, Discalceatorum aliorumque: itemque decem fœminarum, quas vocant Nonnas, diversorum ordinum. Item Academia illustris, in qua liberales artes, variæque scientiæ è Cathedra docentur; varia Collegia, & Nosocomia: Denique supra tria Hispanorum millia habitant in vicinis Indorum pagis (quorum ducenti quinquaginta in hac provincia numerantur) in quibus, uti & in tribus millibus villis seu prædiis (*Estancias* vocant Hispani) supra quingenta millia Indorum recensentur, qui tributum pendunt; præter centum quinquaginta monasteria diversorum religiosorum, & Jesuitarum aliquot Domos. In ipsa quoque urbe jam à pluribus annis Inquisitio Hispanica domicilium fixit.

Ad cœli temperiem quod attinet, eisdem hic temporibus pluit, quibus in reliquis Novæ Hispaniæ regionibus, & Aquilone flante plerumque vesperi, raro matutino tempore, interdiu maxime serenat. Vespera plerumque, versus Aquilonem supra jugum montis *Tepeaquillæ*, qui leucam tantum unam ab urbe distat, se colligunt nubila & brevi momento sese urbi cum valido vento atque turbine superfundunt; neq; ullum certius nimborum præsagium, quam jugum hoc nubibus operiri. Tempore autem pluviarum, cœlum in urbe maxime est salubre, mane quidem sudum sub vesperam humidius, noctu autem serenum & stellis illustre. Mensibus vero Novembri, Decembri, Januario, Februario & Martio quibus rarissime admodum pluit, & solum arescit, singulis pene vesperis turbo concitatur, qui nitrosum pulverem tam valide excitat atque dispargit ut nebulæ instar feratur & conspectum pene adimat, sub noctem autem cessat, ut quoque pluvia suis temporibus: Insalubris autem est hic pulvis & quo aridior & magis noxius, quum nares atque ora hominum impleat & graves dolores in hypochondriis excitet, & nonnumquam exitium adferat. Hi turbines pulverulenti non modo hic sed eò in tota nova Hispania persamiliares sunt, sed alibi haud ita noxii: itaque hisce mensibus multi urbem vitant, alii ædes suas ante vesperam arctissime occludunt. ut pestem hanc excludant, aut si vespertina aura frui lubeat, mature antequam pulvis hic conciteur, in suburbanas villas aut vicina prædia secedunt.

Anno cIↃ IↃ c xxix ingens nobilissimam hanc civitatem oppressit calamitas, mense enim Octobri, perruptis inopinato aggeribus, tantum aquarum diluvium sese infudit in lacum ut totam civitatem absorberet, undæque etiam editissima ædificia, & imprimis Vice-regis palatium penitus operirent, multa incolarum millia aquis hausta, suppellex omnis amissa aut corrupta, qui cymbis evaserant ad vicina municipia pene nudi se subduxerunt; utrum postilla aliquod remedium tanto malo inventum fuerit, mihi non constat, prudentiores de civitate actum judicabant; Vice-Regis & aliorum ministrorum avaritiam hujus causam fuisse scribunt; qui argentum

tum aggeribus ſartis tectis conſervandis à Rege deſtinatum, nefario peculatu, intervertèrint.

CAP. VII.

Loca maxime illuſtria circa Lacum & urbem Mexicanam, Chulula, Tezcuco, Quitlavaca, Yztacpalapa, aliaque.

INTER famoſiora loca quæ in Ambitu & ipſo Lacu olim viſebantur, facile primas tenebat *Chulula*, magna olim civitas, & ipſi pene Metropoli æqualis; præcipuumque Novæ Hiſpaniæ Dominium poſt rempublicam Tlaxcalenſem, ſingulare ſuperſtitionum gentilium ſacrarium & longe antiquiſſimum. Incolis olim frequentiſſima, in planicie ſubſtructa erat, fere viginti millibus domiciliis conſtans (præter innumeras in vicinia villas, hac illac ſparſas) & plurimis templis decorata cum ſuis turribus, quas dies anni numero æquaſſe ferunt, adeo ut memoriæ proditum fuerit, ſex millia infantum utriuſque ſexus, ad aras cæſa & dæmonibus immolata fuiſſe ſingulis annis. Præfectum habuit populi ſuffragiis deſignatum, qui cum ſex optimatibus atque ſacerdotibus omnia pacis bellique munia, domi foriſque adminiſtrabat, nihilq; aggrediebatur, niſi de quo ante fuiſſet deliberatum & numina religioſe conſulta: unde hæc civitas omnium deorum domicilium apud reliquas harum regionum nationes audiebat. Eadem & celeberrimum erat emporium variarum mercium, quas incolæ ſingulari induſtria parabant. Ager enim illius cochinillæ eſt feraciſſimus, ſolumque & ſata læte producit, & pabulum armentis atque pecoribus abunde ſufficit. Indigenæ tam mares quam fœminę, membris bene compoſitis & moribus urbanis beneque cultis erant, & induſtrii mercatores: Vulgus tunicis veſtiebatur è *Nequen* (panni genus eſt è fibris atq; filamentis foliorum *Henequen* contextum): opulentiores autem togis goſſypinis, quibus fimbrias addebant, variis plumis aut cuniculorum pellibus eleganter prætextas.

Secundum locum merebatur *Tezcuco*, vaſtum municipium, & quondam Hiſpali duplo majus, domiciliorum elegantia & ſemitarum opportunitate ſpectabile, in planitie itidem ædificatum ad oram Lacus ſalſi; nihilo tamen ſecius dulcibus & potabilibus aquis abundans, quas per varios aquæ ductus de vicinis montibus derivarant. Diſtat ab urbe ſex leucarum itinere ſecundum oram Lacus, ut Corteſius tradit.

Quitlavaca tota in aquis ſubſtructa erat, inſtar Venetiarum, unde Hiſpani illam Venezuelam appellarunt; ſalubris locus & piſcatu dives: aditur per ſemitam ſilicibus ſtratam, quæ viginti palmos lata, & pene dimidiam leucam longa erat: olim fere à duobus millibus familiarum incolebatur.

Yztacpalapa circiter decem millium domiciliorum municipium, dimidia ſui parte in Lacu ſalſo, reliqua ad ripam illius conſtructum; habens plurima ſtagna dulcium aquarum, in quibus varii piſces nutriuntur: & fontem ad viam quæ in Metropolim ducit, arboribus amœne ſeptum; duas quidem leucas ab urbe, ſex vero abeſt à *Tezcuco*; ad urbem iter pertinet per ſemitam ſatis latam, ſilicibus ſtratam, adeoque directam, ut portam Mexicanam ſtatim, poſt levem initio ſui flexum, exhibeat.

Ad hujus latus, *Mexicaltzingo*, quatuor millium domiciliorum pagus in ipſo Lacu erat ſubſtructus; atque *Cuyocan* ſex millium domorum ad ejuſdem ripam, loco ſalubri & in agro imprimis fertili atque amœno: *Huicilopucho* denique quingentarum ædium pagus. Tria hæc loca excelſis turribus, multiſque templis erant ornata, quæ ita reſplendebant, ut eminus argentea viderentur, quæ nunc fere in monaſteria ab Hiſpanis ſunt converſa. Salis hic ingens copia reperitur, non tamen aut candidi aut grati in cibis, ſed ad muriam tantummodo idonei; coquitur ex ipſa terra, quæ in tota hac vicinia admodum ſalſa & nitroſa deprehenditur: opulento mercimonio, quia ad varias partes tranſportatur.

Guatitlan diſtat à Mexico leucas quatuor: *Teniauca* duas: *Ezcapuzalco* unam, ſecundum ripam Lacus: *Tacuba* ipſi proxima eſt.

Suchimilco inſignis eſt locus, in ipſo Lacu dulci; quatuor ab Vrbe leuc. verſus Auſtrum, binas autem à *Cuyocan*.

Queretaro provinciæ *Xilotepec* (de qua ſupra) pagus, fontem habet calidiſſimum, cujus aquæ quum primum erumpunt, ita fervent, ut quæcunque attigerint, ſtatim adurant; tepediores vero factæ pecus mirum in modum ſaginant. In eadem provincia & alter fons celebratur, qui quatuor continuis annis ſcaturit, deinde quatuor ſequentibus deficit, & rurſus ad priorem modum erumpit: &, quod mirabile, pluviis diebus, parcius, quum ſudum eſt tempus & aridum, copioſius exuberat. Quamplurima ſunt in hac provincia argenti metalla: multaſque fert herbas ſingulares in medicina uſus. Notandum denique inter *Queretarum* & *S. Ioannis* pagum, in campis, qui haud ſupra novem leucas in longitudinem patent & binas tantum in latitudinem, ſupra centum millia armentorum, ducenta millia pecudum, & decem millia jumentorum paſci; tanta hic eſt pabuli copia atque præſtantia.

Cap. VIII.

Acapulco *oppidum & portus ad mare* Auſtrale.

ARCHIEPISCOPATVS Mexicanus portus ſuos habet ad utrumque Mare, celeberrimum autem ad Meridionale, qui à provinciæ nomine vulgo *Acapulco* appellatur: Septemdecim gradus & aliquot ſcrupul. ab Æquatore diſtans verſus Arctum. Sex leucarum intervallo ab amne vulgo *de los Topes*, qui Archiepiſcopatum à Tlaxcalenſi Epiſcopatu diſterminat ad occidentem, octo autem à fluvio *Citala* & duodecim à *Mitla fluv.* verſus ortum.

Portus hic vaſto oſtio & ſupra leucam lato ſeſe aperit ad mare Meridionale ſive Pacificum, directe adverſus meridiem, intus autem duobus veluti brachiis ſe continenti inſinuat, quorum unum ad orientem ſe convertit, adverſus incerta omnium ventorum egregie præmunitum, vbi naves in variis receſſibus & in anchoris conſtitui, & in ſiccum ſubduci, quum res poſtulat, commodiſſime poſſunt: alterum vero primò recta ad Arctum tendit, deinde ad occidentem ſe convertens, oppidum alluit atque arcem, onerariis navibus accipiendis peridoneum: ita ut hic portus inter ſecuriſſimos & capaciſſimos facile primum locum jure ſuo mereatur. Occidentaliori oſtii angulo, objacet exigua & aſpera inſula, continenti pene annexa.

Oppidum haud ita magnum eſt, diſtans à Metropoli leucas octuaginta (uti à *Petro Texeira* in Itinerario fuit annotatum) difficili & periculoſo itinere, ob montium altitudinem petrarumque aſpera, frequentia item flumina, denſiſſima nemora, incolarum denique triſte & humile ingenium, maxime autem ob eorumdem infrequentiam: Tria enim flumina ſatis ampla in hoc itinere trajicienda: quorum primum quod vocant *del Papagajo* pontone trajicitur: Alterum, Hiſpanis *de las Balſas*, rapidiſſime decurrens & Tago nequaquam minus, quod ratibus ingentium cannarum inter ſe junctis & cucurbitis inſuper additis, barbari natando ſuperare conſueverunt: Tertium *S. Franciſci* licet ingens quoque, vado tranſitur. Viatores toto hoc itinere mirum in modum infeſtantur à culicibus, *Moſquitos* vocant Hiſpani; quorum morſus adeo ſunt virulenti, ut homines nonnumquam enecent. Antequam autem ad Vrbem perveniatur, Marchionatus Vallenſis, qui primo harum regionum debellatori Fernando Corteſio titulum dedit, eſt tranſeundus. Hactenus è Texeira. Anglus autem qui anno cIↃ IↃ CIII hac iter egit, teſtatur ſe ab *Acapulco* per inculta triginta leucarum ſpatia, primum veniſſe *Zumpangum* Indorum pagum (de quo ſupra) dein *Cuernavacam* Marchionis Vallenſis municipium haud incelebre, diſtans à Mexico tredecim leucas.

Porro Mexicani mercatores in hoc portu Acapulcenſi, quatuor tenent onerarias majores, quibus commercia exercent cum Philippinis inſulis & Sinarum regno. quod ſupra duo millia leucarum ab hoc portu abeſſe tradunt: Solvunt plerumque binæ onerariæ mercibus Europæis onuſtæ menſe Martio, & redeunt Junio inſequentis anni: tam lucroſo commercio, ut vulgo credatur, peculium intra duos annos decuplo augeri poſſe: vehunt autem hæ naves quando revertuntur ditiſſimam gazam.

Spilbergius noſter cum claſſe ſua anno cIↃ IↃ CXV hunc portum ingreſſus, quum Hiſpanos non inopinantes quidem, ſed tamen imparatos opprimere & oppidum capere atque diripere potuiſſet, inconſulte, ut à multis creditur, & non exploratis

ploratis ante hoſtium viribus atque animis, ſatius habuit cum Præfecto paciſci & commeatu in claſſem impetrato nihil hoſtile moliri. Narrat in ſuo diario, in Arce quæ portui imminet, tum fuiſſe tormenta ænea ſeptemdecim, præſidiarios quadringentos, præter nobiles quamplures, qui undique accurrerant, & varios belli apparatus. Quum autem Claſſis Naſſavica anno ꝏ Iↄ CXXIV in hoc portu in anchoris ſtaret, à noſtris obſervatum, Arcem quæ haud procul ab oppido, cornu quoddam terræ occupat, novis operibus nuper fuiſſe communitam, additis quatuor propugnaculis, & lapideo muro undiquaque firmatam.

Cæterum oppidum plerumque annonæ penuria laborare dicitur, longe enim petendam eſſe & quum advecta fuerit, ab iis qui quotannis in occidentem navigant, exhauriri, ita ut hic locus præter portum nihil memorabile habeat.

Cap. IX.

Digreſſio de antiquis Mexicanorum inſtitutis.

NON abs re facturus videor, ſi hic de antiquis Mexicanorum moribus, Reipublicæ forma, Regum origine atque ſucceſſione, rebus denique geſtis pauca commemoravero: ſiquidem hæc primùm natio nobis in hac Americæ deſcriptione occurrit, quæ aliquam politeiæ formam habuerit.

Mexicanos (quod omnis Reipublicæ fundamentum eſt) ſingularem inventutis inſtituendæ rationem habuiſſe produnt Hiſpani, idemque è libro barbaris & rudibus picturis expreſſo apparet, quem Vir Doctiſſimus, optimèque de hiſce ſtudiis meritus *Samuel Purchaſius* Anglus nuperrime in lucem protulit in laborioſo ſuo opere. Quarto à nativitate die, obſtetrix, infantem nudum in aream domicilii juncis ſtratam efferebat, maſculum quidem cum iis inſtrumentis, quibus pater victum quærere erat ſolitus; fæmellam autem cum fuſo, ſcopis & ſimilibus utenſilibus; in medio vaſculum aqua plenum poſitum erat, in quo illum abluebat, è regione tres pueri conſidebant, quibus pulmentum è maizio & leguminibus (quod *Ixicue* appellabant) apponebatur, qui ſaturati, puero jam abluto nomen imponebant. Dein, poſt dies viginti Parentes offerebant puerum, aut Sacerdoti in Templo, quod *Calmacac* appellabant, ſacris ordinibus ubi ætatem quatuordecim aut quindecim annorum attigiſſet, initiandum: aut militiæ Præfectis atque magiſtris, quos *Teachauch* aut *Telpuchtlato* dicebant, militaribus diſciplinis inſtituendum: Domi interim dum adoleſceret, pro ratione ætatis & victum præbebant, triennibus quidem dimidium panem, quadrimis integrum, à ſexto vero ad decimumtertium ætatis annum, ſeſqui alterum, deinceps binos: & pro ſuo modulo aliquid agere docebant, uti quinto anno levia onera ferre, ſexto pueros quidem forum verrere & ſpicilegium facere, puellas fuſum tractare & ita porro: denique negligentes aut contumaces primo minis terrebant, ſpinis *Maguey* ob oculos poſitis, deinde & caſtigabant, ſpinis eiſdem illos pungendo, aut bacillis cædendo, aut *Axi* ſuffimigio naribus ſubjecto miſere torquendo.

Connubia legitima hoc ordine celebrabant: Pronuba, quam *Amanteſam* vocabant, ſponſam tergo geſtans, quatuor fœminis comitantibus quæ pineis tædis prælucerent, illam poſt Solis occaſum, ad limen domus in qua parentes ſponſi manebant, ſiſtebat, qui acceptam in atrium introducebant, & ſuper ſtoream humi ſtratam è regione ſponſi collocabant, & utriuſque fimbria in nodum conſtricta copulabant, duobus ſenioribus totidemque matronis vel uti teſtibus utrimque aſſidentibus; tum Copal diis incendebatur, cænabant deinceps conjugati, & mox reliqui vocati, cænaque abſoluta vinculum ſolvebatur & leges connubiales dictabantur. Addit *Gomara* primo quatriduo non convenire, ſed radere ſe & ſanguinem elicere ſolitos, quem diis connubialibus offerrent, quarta demum nocte, thorum conjugalem à Sacerdotibus ſterni & quibuſdam ceremoniis conſecrari, à conjugibus autem ſuffumigari atque ita demum conjuges miſceri: poſtero denique mane ſtratum, veſtes & imprimis ſanguinem quem elicuiſſent diis in Templo offerre, ibidemque à ſacerdotibus benedici & aqua munda aſpergi, quater quidem in honorem *Tlalloc* quem Neptuno, quaterque ad reverentiam *Ometochtli*, quem Baccho Hiſpani reſpondiſſe tradunt.

Qui autem ſacris ordinibus initiabantur, *Tlamacaſqua* dicebantur, & primum ſolum Templi verrere, aut ligna bajulare, aut alia ad idolorum cultum neceſſaria ſenioribus ſubvehere cogebantur, negligentioreſque aut contumaces graviſſimis tormentis caſtigabantur: atque ita ſenſim ad honeſtiora miniſteria promovebantur. Militaribus verò diſciplinis imbuendi *Tequinarum*, id eſt, ſpeculatorum aut virorum bello clarorum arma bajulabant, iiſque alia ſervitia præſtabant, donec & ipſi capto aut occiſo hoſte aliquo in militares ordines aſſciſcerentur.

Regimen politicum Mexicanorum antiquis temporibus Ariſtocraticum fuit, deinde ad unum delatum, qui non ſucceſſione aut hæreditate, ſed libera electione, primum à toto populo, deinde ab optimatibus aſſciſcebatur: nam à temporibus *Izcoatl* quatuor Electores è nobilitate Mexicana & duo ſocii Reges *Tezcuco* atque *Tacuba* Regem Mexicanum dicuntur elegiſſe. Utplurimum autem juniores eligebant, uti bellicis laboribus ferendis aptiores. Singulare quoque ſubditorum in Principes obſequium ſemper enituit. Regum primum familia modica, cum imperio atque opibus, luxus & magnificentia crevit, maxime ſub Murezuma primo. Poſt Regem dignitate & authoritate eminebant Electores, qui plerumque è germanis aut conſanguineis Regis allegebantur, eos *Tlacohecalcatl*, id eſt, Principes ſpiculorum vocabant. His dignatione proximi erant *Tlacatecatl*, id eſt, hominum mactatores. Tertium locum obtinebant *Ezuahuacatli*, id eſt, ſanguinis profuſores: quartum denique *Tlillancalqui*, id eſt, Domini caſæ nigræ, à nigro unguento quibus Sacerdotes ſe illinere conſueverant. Ex hiſce quatuor ordinibus Regius ſenatus conſtabat, neque facile quiſquam ad regnandum vocabatur niſi ex uno aliquo horum ordinum.

Præter hos multi inferiores miniſtri cenſebantur, quorum alios *Tectli* vocabant, qui erant veluti prætores urbani: alios *Mixcoatlayotlac*, *Ezguagacatl*, *Acathacapanecatl*, & *Tequixquinahuacatl* qui veluti judices erant ordinarii & lites populi dirimebant & juſtitiam adminiſtrabant. Nuncios autem ſuos & apparitores *Tepuchli* vocabant, ii fere juniores & cælibes eligebantur ut ad curſuram magis idonei eſſent; Nam è remotiſſimis provinciis ad Regem referebant in linteis picta, quæ characteribus exprimere non poterant. Singulis autem provinciis præerant Regis vice gubernatores, vulgo *Petlacalcatl*, quibus adjuncti erant Tributorũ exactores, quos *Calpixque* vocabant.

Eorum autem quæ tributi nomine à ſingulis provinciis atque urbibus quotannis pendebantur cenſus in picto libro viſebatur, cujus exemplar idem *Purchaſius* in laborioſo ſuo opere exhibet: è quo facile eſt colligere, quanta fuerit imperii Mexicani magnitudo, & quam ingens theſaurus ſingulis annis in ærarium fuerit relatus. Etenim unaquæque provincia pro ſui qualitate, ea quæ ſolum ferret, aut induſtria incolarum elaboraret magno numero pendebat: etiam liberos ſuos ut dæmonibus immolarẽtur.

Militiæ denique potiſſima illis cura fuit, variique militares ordines & dignitates à Regibus conſtitutæ, atque ampliſſima præmia fortiſſimis viris decreta.

Breviter his defungimur neque ſuperſtitiones illorum attingimus, quia prolixius à *Gomara* & *Acoſta* aliiſque ſunt commemoratæ.

CAP. X.

Mexicanorum Idioma, numerandi & ſcribendi ratio, menſes, anni, ſeculum & modus rerum geſtarum memoriam conſervandi.

NOVÆ Hiſpaniæ indigenæ infinita pene idiomatum varietate inter ſe diſcrepant, quæ non tantum dialectis variant, ſed plane diverſæ ſunt linguæ; inter univerſas autem maxime excellit Mexicana, quæ & vicinis nationibus, etiam longinquis, poſtquam Mexicani imperii ſui fines longe lateque propagarunt, tam communis eſſe cæpit, quam in Europa Latina aut in Aſia Slavonica: ita ut in ſingulis pene provinciis interpretes illius haberentur, quos *Naguatlatos* vocant. Ut autem Lector guſtum aliquem hujus idiomatis percipiat, paucula quædam hic inſeremus è vocabulario in civitate Mexico impreſſo. Partes corporis humani hiſce nominibus ab ipſis deſignantur.

Caput

Caput	*Tzontecontli*	Pectus	*Telchiquiuhtli*	Jecur	*Teltepathtli.*
Capilli	*Tzontli*	Humeri	*Ahcolli*	Cor	*Yollochtli*
Frons	*Ixcuaitl*	Brachia	*Matzotzopatli*	Pulmones	*Chichitl*
Oculi	*Ixtelolotli*	Manus	*Maytl*	Lien	*Taxixtecon*
Aures	*Nacaztli*	Digiti	*Mahpilli*	Renes	*Netloctetenca*
Maxillæ	*Camachalli*	Ungues	*Iztitl*	Genua	*Tlanguaitl*
Os	*Camactli*	Nervi	*Tlalhuyaotl*	Crura	*Metzquauhyotl*
Dentes	*Tlantli*	Venæ	*Tetzalhuyotl*	Pedes	*Icxitl*
Lingua	*Nenepilli*	Venter	*Xillantli*	Suræ	*Cotztli*
Collum	*Cocotl.*	Dorsum	*Cuitlapantli*	Tali	*Xoquochtlantli.*

Colorum varietates discernunt hoc modo:

Candidum	*Iztac*	Nigrum	*Tliltic*	Pardum	*Nextic*	Cæruleum	*Texutic.*
Luteum	*Coztic*	Viridem	*Quiltic*	Rubrum	*Chichiltic*		

Rerum naturalium nomina hæc observanda duximus.

Mons	*Quauhtla*	Cervus	*Mazatl*	Anser	*Tlalalacatl*
Collis	*Tepetl*	Cuniculus	*Tuchtli*	Anas	*Canauhtli*
Vallis	*Ixtlahuatl*	Sus	*Pitzotl*	Palumbis	*Huilotl*
Arbor	*Quahuitl*	Leo	*Ocelotl*	Pavo	*Pelompatox*
Herba	*Xihuitl*	Lupus	*Cuetlachtli*	Scorpio	*Colotl*
Fons	*Ameyalli*	Vulpecula	*Coyotl*	Pediculus	*Atemitl*
Torrens	*Atlautitli*	Felis	*Miztli*	Aurum	*Coztic*
Fluvius	*Atoyatl*	Canis	*Chichi*	Argentum	*Teocuitlatl*
Pons	*Quauhpantli*	Equus	*Cahuyao*	Plumbum	*Temeztli*
Lacus	*Zahzacatla*	Taurus	*Quaquahne*	Ferrum	*Tepoztli*
Anguis	*Cohuatl*	Lacertus	*Acuetzpalin.*	Cœlum	*Ilhuicatl*
Formica	*Azcatl*	Pulex	*Tecpin*	Sol	*Tonatiuh*
Ignis	*Tletl*	Accipiter	*Cacalin*	Luna	*Metztli*
Cinis	*Nextli*	Aquila	*Cuauhtli*	Stella	*Citlalin*
Carbo	*Tecolli*	Corvus	*Acatlotli*	Nubes	*Mixtli*
Pluvia	*Quiahuiztli*	Psittacus	*Tuznene*	Tonitru	*Tlatlatzinil*
Ventus	*Teccatl*	Pica	*Hueytzanatl*	Fulgur	*Tlahuitequiliztli*
Gelu	*Zetl*	Coturnix	*Zulin*		

Personas ita distinguunt, *Nehuatl* ego, *Tehuatl*, tu, *Yehuatl*, ille.

Gradus ita: Pater *Tahtli* Mater *Nantli* Filius *Tepiltzin* Filia *Teuchpoch* Frater *Teoquichtuich*, Soror *Tehneltiuh*, Avus *Tecoltzin* Patruus *Tetlahtzin* Dominus *Teuthli* Servi *Tlacoti.*

Denique numerant in hunc modum. 1 *ce* aut *centetl*, 2 *ome*, 3 *yei*, 4 *nahuy*, 5 *macuilli*, 6 *chicuacen*, 7 *chicome*, 8 *chicuey*, 9 *Chicunahuni*, 10 *Matlactli*, 15 *Caxtolli*, 20 *zempohualli*, 40 *ompohualli.* 50 *ompohualli on Matlactli*, 60 *yepohualli*, 70 *yepohualli on matlactli*; 80 *Nauhpohualli*; 90 *Naupohualli on Matlactli.* 100 *macuilpohualli.* 1000 *centzontli ipan macuilpohualli*, &c.

Porro Mexicani licet characteribus destituerentur, & scribendi artem ignorarent non minus quam cæteræ nationes Americæ, tamen picturis quibusdam veluti hieroglyphicis notis mentem suam satis dextrè exprimebant, eisdemque non modo rerum gestarum memoriam conservabant, sed & liberorum institutionem & alia quævis describebant. Numeros quoque certis notis designabant; viginti quidem hac & ejusdem notæ multiplicatione usque ad ducenta, ita ut cētum significaret. Quadringenta rursus hac nota indicabant & ejusdem repetitione ad quatuor millia. Denique



octo millia operosa hac nota significabant: quas notas in censuali tributorum passim videre est juxta res ipsas quæ tributi nomine pendebantur rudites admodum depictas: minorum autem aut majorum numerorum notas non potui in illo libro observare.



Annum ut scribit *Gomara* dividebant in octodecim menses, viginti dierum singulos, qui efficiunt dies trecentos sexaginta, reliquos intercala-

calabant, neque quicquam operis illis diebus, ut ſcribit *Acoſta* faciebant, tantum otiabantur & genio indulgebant, ne Sacerdotes quidem ſacris operabantur; contrarium ſcribit *Gomara*, & illos iſtis potiſſimum diebus, crudeliſſimis ſacrificiis operatos teſtatur. Menſium autem nomina hæc commemorat: I *Tlacaxipenaliztli:* II *Tozcactli:* III *Hueitozcuztli:* IV *Toxcalt* aut *Tepupochuiliztli:* V *Ezalioaliztli:* VI *Tecuilhuicintli:* VII *Hueitecuilhuitl:* VIII *Miccathuicintli:* IX *Veimiccailhuitl:* X *Vchpaniztli* vel *Tenavatiliztli:* XI *Pachtli* vel *Hecoztli:* XII *Hueipachtli:* XIII *Quechølli:* XIV *Panquecaliztli:* XV *Hatemuztli:* XVI *Tititl:* XVII *Izcalli:* XVIII *Coavitlevac.* Initium anni ipſis à noſtro Martio vel ut Acoſta obſervat à XXVI Februarii. Menſes autem non modo iſta nomina ſed & ſuos characteres habebant: plerumque à feſtis ſumtos, quæ in illos incidebant, aut ab anni tempeſtatibus.

Viginti quoque illi dies ſinguli ſua nomina & notas habebant, ut idem Gomara prodit, hoc modo: I *Cipactli* gladiolus: II *Hecatl* ſive *Teccatl* ventus: III *Calli* caſa: IV *Cuetzpalin* ſive *Acuetzapalin* lacertus: V *Cohuatl* anguis: VI *Mizquintli* mors: VII *Mazatl* cervus: VIII *Tuchtli* cuniculus: IX *Atl* aqua: X *Izcuinhtli* canis: XI *Ozumatli* ſimia: XII *Malinalli* ſcopæ: XIII *Acatl* canna: XIV *Occlotl* Leo: XV *Cohautli* aquila: XVI *Cozcaquahuitli* bubo: XVII *Olin* templum: XVIII *Texpatl* cultellus: XIX *Quiavitl* pluvia: XX *Xuchitl* Roſa. Eoſdem dies in tredecim dierũ claſſes, ut ita dicam, diſtinguebant, & præſcripto exiguo circulo inſtar literæ o, & toties quoties opus erat multiplicato ordinem & numerum notabant. Annos quoque in ſimiles claſſes, atque ſecula diſtribuebant: conſtabatque ipſorum ſeculum, quatuor ejuſmodi claſſibus, id eſt, annis duobus ſupra quinquaginta: Nec tamen in annorum deſcriptione, pluribus quam quatuor figuris ſeu notis utebantur, caſæ, cuniculi, cannæ & cultelli: Annorum tredecim claſſem, prout ipſi pingebant, hic ſubjicimus.



Ultimo autem die ſeculi ſui LII annorum, omnia vaſa ſua confringebant, ignemque extinguebant: nam quum à majoribus ſuis accepiſſent, mundum ſeculari anno interiturum, id quinquageſimo ſecundo quoque anno operiebantur: itaque totam noctem pervigilabant metuentes ne haud denuo illuceſceret: Sole vero oriente, buccinis tibiiſque lætitiam ſuam teſtabantur & feſtum celebrabant, diis ſuis gratias agentes, quod novum adhuc ſeculum mundo protogaſſent: nova ſibi vaſa atque aliam ſuppellectilem comparabant; novumque ignem à ſacerdotibus petebant.

Denique hoc quinquaginta duorum annorum ſeculum, ita ad memoriam diſtinguebant; circulo ducto, in centro pingebant ſolem, & ab eo ad circumferentiam ducebant lineas quatuor, orbem dividentes in quatuor partes æquales, ſuis coloribus diſtinctas, viridi, cæruleo, rubro & fuſco: quæ ſingulæ ad oram circumferentiæ diviſæ erant in tredecim intervalla & ſuis notis ut ſupra diſtinctæ: ad ſingulos annos extra circulum rudi pictura adumbrabant, quicquid memorabile accidiſſet, atque ita rerum geſtarum memoriam ad poſteros dimittebant.

CAP. XI.

Origines Mexicanorum, *eorumque Principes ſecundum* Gomaram.

NARRANT Hiſtoriæ Mexicanæ (inquit *Gomara*) Chichimecas primum ad has terras veniſſe anno à Chriſto nato ſecundum noſtras rationes IↃ C XXI. Primus princeps quem produnt dicebatur *Totepeuch*, qui circiter anno centeſimo poſt eorum adventum deceſſit, ita ut hunc aut valde longævum fuiſſe neceſſe ſit aut antecedentium Principum memoriam temporis injuria intercidiſſe. Hoc mortuo convenerunt in *Tula*, ibidemque in parentis locum ſublegerunt *Topilem* viginti duorum annorum juvenem, qui circiter quinquaginta annis regna-

regnavit. Post illum centum & decem annorum intervallo Principum nomina exciderunt: Et quum advenæ hi pessime cum indigenis, nec satis bene inter se convenirent, duos in *Tula* principes elegerunt, quorum unus *Demac* versus unam plagam: alter *Nauhiocin* natione Chichimeca suos duxit versus Lacum Mexicanum: hic sexaginta annis tenuit principatum; eique successit *Quauhtexpetatl*; dein *Decin*; Huic *Nonovalcalt*; Deinceps *Achitometl*; porro *Quauhtonal*; cujus principatus anno decimo *Chapultepec* sunt ingressi. Huic successit *Macazin*; dein *Queza*; deinceps *Chalcuitona*; porro *Quauhtlix*; atque inde *Iohuallatonac*; cui successit *Cuithetl*, hujus anno tertio locum occuparunt ubi hodieque Civitas Mexicana cernitur. Post hunc memoratur *Xiuiltemoc*; dein *Cuxcux*; & porro *Acamapichtli* cujus anno sexto *Achitometl* unus è magnatibus rebellavit, & Rege cum sex liberis trucidato tenuit tyrannidem annis duodecim. *Illancuetl* reginâ vel ut alii volunt nutrix cum *Acamapichin* Regis filiolo se subduxit in *Covatlichan*. *Achitometl* autem postquam duodecim annis crudelissime in subditos fuisset debacchatus, exitium metuens profugit in montana, & civitas *Culhuacan* pene deserta fuit, principatusque inter Dominos *Azcapuzalco*, *Quauhanavac*, *Chalco*, *Covatlichan* & *Huexocinco* divisus. *Acamapich* interim adoleverat, & ob generis splendorem in civitatem Mexicanam revocatus, in Regem omnium consensu eligitur. Is viginti nobilissimorum virorum gnatas accepit in uxores & procreavit quamplurimos filios, quos præcipuis provinciis præposuit: urbem *Culhuacan* restauravit, eique dedit præfectum filium suum *Nauhiocin*. Hoc Rege superstite res Mexicanæ plurimum creverunt, erat enim fortitudinis & prudentiæ singularis, tenuitque principatum annis sex & quadraginta: decedens tres reliquit filios qui successive post illum regnarunt; primùm quidem major natu *Vicilivitl* qui filiam Reguli *Quauhanavac* uxorem habuit: Secundo *Chimalpopoco*; Tertio denique *Yzcoua*; qui fuit Rex *Azcapuzalco*, *Quauhanavac*, *Chalco*, *Coautlichan* & *Huexcocinco*: Sed Regni veluti socios habuit *Necovalcoyocin* Dominum *Tezcuci* & *Tlacopan* Regulum: atque ita deinceps conjunctim regnatum fuit, ita tamen ut primas teneret Mexicanus, secundas Tezcucencis, tertias Tlacopanus. *Yzcova* successit *Motezuma* filius *Vicilivitl*, nam consuetudo obtinuerat, filios parentibus non succedere quandiu patrui superessent, post illorum autem decessum, majoris natu fratris filius surrogabatur. Motezumæ huic successit filia, quæ cognato nupta genuit tres filios, qui ad eumdem modum successive regnarunt: & quidem primo *Axayaraca*; deinde *Ticozica* & tertio *Auhizo*. Quem denique secutus est *Mutezuma* II filius *Axayaraca* anno à Christo nato cIↃ IↃ III, hunc à Cortesio in suo palatio captum Mexicani in tumultu ictu saxi vulnerarunt, è quo vulnere paulo post decessit. Mexicani autem pulsis è civitate Hispanis *Cuetlavacum* in imperio subrogarunt, fratrem Mutezumæ, ut Herrera scribit, aut consobtinum ut Gomara, qui aliquot tantum mensibus superfuit, morbo variolorum extinctus: successit ei *Quautimoc* summus sacerdos & Mutezumæ è fratre cognatus; sub cujus imperio paulo post urbs à Cortesio fuit capta & regno Mexicano finis impositus.

CAP. XII.

Duces & Reges Mexicanorum *secundum* Acostam.

PAULO prolixius Mexicanorum originem & Regum successiones, narrat Acosta, nos tantum compendio hic referemus.

Primi (inquit) Novæ Hispaniæ incolæ fuerunt *Chichimeca*, homines rudes, immanes omnisq; humanitatis pene vacui; (de quorum moribus alibi quoq; dicetur) atque *Otomies* his paulo cultiores: neutri tamen aut agros colere aut politicè vivere assueverant: Sed supervenerunt aliæ nationes è remotioribus ad septentriones regionibus, quas uno nomine *Navatlacos* vocarunt, id est, homines qui distinctim animi sui sensa possent proloqui: putantur autem antiquitus incoluisse regionem illam, quam nuper inventam Hispani Novam Mexicanam appellarunt. Septem populos fuisse ex pictis annalibus colligitur, in quibus origines suas septem antris exprimunt. Non simul autem omnes hi populi sese moverunt: Sed primi *Suchimilci* (id est populi qui flores colunt) qui Lacum hodie ad Meridiem accolunt in sui nominis municipio.

Deinde

Deinde aliquo temporis intervallo *Chalcæ* (id eſt populus buccarum) juxta priores ſedes ſortiti, quorum memoriam adhuc Chalco ſervat: Tertiò *Tepanecæ* (id eſt gentes pontis) qui ad occidentalem Lacus oram ædificarunt, tantum brevi tempore augmentum ceperunt, ut oppidum ſuum *Azcapuzalco*, id eſt, formicarum antrum vocarent: Poſt illos advenerunt *Culvæ* & exſtruxerunt Tezcucum: atque ita Lacus ora undique cincta fuit, hiſce ad orientem, Tepanecis ad ſeptentriones tendentibus. Quinto advenerunt *Tlatluici* (quod nomen ſonat Montenſes, erant enim magis inconditi & barbari quam præcedentes) qui quum ripam lacus jam undique cinctam reperiſſent, ſuperatis montibus, regionem amplam & imprimis fertilem occuparunt & urbem *Quahunahuac* condiderunt, id eſt, locum ubi aquilæ vox auditur; quæ hodie ad Marchionatum pertinet & corrupte Cuernavaca appellatur. Sexto venerunt in hæc loca *Tlaſcaltecæ* (id eſt gens panum) qui montes nivales transgreſſi plures pagos & municipia condiderunt & imprimis caput gentis Tlaxcalam. Cæteri quidem *Chichimecis* nequaquàm reluctantibus, ſedes ſortiti fuerant, his autem ingens certamen cum gigantibus fuit, quos tamen aſtu ſuperarunt, nam ad ſympoſium vocatis & jam ebrietate ſolutis, arma clam ſubduxerunt, atque ita inermes nullo pene negotio confecerunt: Nequis autem hoc de gigantibus fabuloſum opinetur, narrat Acoſta, anno CIƆ IƆ LXXXVI in certo Sociorum prædio, quod *Ieſus del monte* appellatur, ſceleton ejuſmodi gigantis effoſſum, cujus ipſe molarem dentem viderit pugni humani magnitudine. Poſt illa non modo Tlaſcaltecæ ſed & reliqui advenæ quiete cum indigenis & inter ſe egerunt, connubiis & aliis pacis firmamentis inter ſe devincti: ipſique *Chichimecæ* paulatim advenarum mores & cultum cœperunt imitari. Trecenti jam & duo anni præterierant, ex quo priores illi è finibus ſuis exierant, quum ſeptima natio, quam Mexicanam vocant, ex *Aztlan*, & Tuculhuacan profecta acceſſit, gens politica & bellandi gnara: Dæmonium *Vitzilipntli*, quod adorabant, ingentibus promiſſis & ampliſſimarum regionum poſſeſſione imperioque in ſuperiores ſex nationes, illexerat illos ex antiquis ſedibus: præferebatur idolum illius in arca juncea à quatuor ſacerdotibus; quibus dæmon & ordinem itineris & leges atq; ritus ſacrificiorum exponebat: ubi quieſcendum erat, ante omnia in medio caſtrorum idolum in tugurio ſuper aram (Chriſtianorum altari ſimilem) collocabant, deinde alia munia obibant. Videtur (inquit *Acoſta*) Dæmon peregrinationem Iſraëlitarum ex Ægypto in terram promiſſionis imitari voluiſſe. Dux gentis erat *Mexi*, à quo urbi & populo nomen manſiſſe videtur. Lentis itineribus in hunc modum progreſſi in Mechuacanam provinciam pervenerunt, cujus amœnitate ob varios piſcoſos Lacus quum ſummopere caperentur, ibidem optabant ſubſiſtere, ſed vetuit Dæmon, & aliquot tantum hic mandavit manere, quos nudos, veſtibus inter natandum ſubductis, deſtituerunt; atque inde capitale odium inter populos utriuſque provinciæ perennaſſe volunt. Diſtat Mechuacan à Mexico circiter quinquaginta leucas, in illo intervallo *Malinalco* pagus occurrit, qui hac occaſione coli cœpit; Erat in exercitu præſtigiatrix quædam, quæ ſe Dæmonii germanam ferens à populo adorari volebat; hanc Mexicani cum ſua familia, Dæmonis monitu ſubſiſtere coëgerunt; unde hodieque hujus pagi incolæ præſtigiorum haud ignari judicantur. Mexicani porro longitudine itineris defatigati & ob plures colonias in itinere relictas; multum numero imminuti, in *Tula* paulum ſibi quieſcendum putarunt, & Dæmonis oraculo moniti, grandem fluvium objecta mole in planiciem vicinam derivarunt, ita ut reſtagnaret ut amœniſſimum montem *Coatepec* lacus in modum undique cingeret: allubuit multis tantopere loci amœnitas, ut Dæmoni poſt aliquot annos ut procederent imperanti, minime auſcultandum exiſtimarent: ille autem iratus primum Sacerdotibus mandavit, ut disjecta mole, fluvium alveo ſuo reſtituerent; dein noctu horrendo tumultu caſtra complevit, maneque omnes illi qui progredi detractarant, mortui & exenterati ſunt inventi: quæ crudelitas poſtilla in ipſarum immolationibus viguit. *Chapultepecum* deinde ventum, montem amœniſſimum & una tantum leuca ab urbe Mexicana diſſitum, inde poſt anceps cum Chalcis & Tepanecis prælium, in quo ducem ſuum *Vitzilovitli* amiſerunt, ſuperiores facti, *Atlacubayam* Culhuarum municipium, indigenis in feſto occupatis, intrarunt. Petitus deinde ad Domino *Culhuacan* ager, & impetratus in *Ticaapan* (quod

ſonat

ſonat aquas candidas, loco viperis & ſerpentibus, quos vicinus mons gignit, obnoxio, ut illic perirent; verum illi Dæmonis ſui conſilio, angues non modo ſuperarunt, ſed & in cibis uſurpare cæperunt. Ne tamen hunc quietis locum opinarentur, Dæmon ipſis alia certamina, aliamque migrationem prædixit, authorque fuit ut Duci ſuo filiam Regis Culhuacan in uxorem depoſcerent, qua facile impetrata, virginem connubiali nocte exenterarunt & juxta idolum ſuum in divam conſecrarunt; tam immani crudelitati additum ludibrium, invitatus Pater ut filiæ ſuæ jam divæ (*Tocci*, id eſt, aviam ſuam vocabant) litaret, qui cum adveniſſet cum plurimis donariis, in ſacrarium obſcurum introductus, ad incenſi ſplendorem filiæ ſuæ pellem agnovit, & Mexicanorum ſævitiam abominatus, in illos cum ſuis infeſtus erupit & magna clade affectos fugere compulit. Illi trepida fuga primum *Iztapalapan* atque inde *Acatzintlatan*, mox *Iztacalcum* & denique locum ubi nunc *S. Antonii* cœnobium & vicus *S. Pauli* cernitur, petiverunt. Hîc Dæmon ſuos conſolatus, tempus jam veniſſe edicit, quo quietis locum & diu promiſſam imperii ſedem ſortirentur; & noctu ſeniorem ſacerdotem monuit, ut quæreret Tunale è petra naſcens, & ſupra Tunale Aquilam quæ elegantibus aviculis paſceretur; hunc enim locum urbi condendæ deſtinatum, quæ vicinis gentibus longe lateque imperaret. Requiſitus diligenter locus, tandemque eſt inventus, ubi primo capellula idolo è ceſpite educta fuit: Dein urbis fundamenta jacta, quam *Tenoxtitlan* dixerunt, id eſt, Tunale ſuper petram, uti & inſignia urbis denotant. Deinceps urbs in quatuor regiones diſtributa, eæque rurſus in minores vicos, ſinguliſque ſui divi tutelares attributi, quos *Calpulteco* vocant: quin & areæ ſingulis familiis diviſæ. Diſplicuit ea diviſio multis, qui ſe à reliquo corpore ſeparantes, novas ſedes in *Tlatelulco* occuparunt, non ſine animorum diviſione, quæ diu manſit. Viſum deinde Regem eligere ut Rempublicam ſuam magis firmarent, petituſque à Culhuacanis *Acamapixtli* è nobili Mexicano & filia Regis Culhuacan prognatus; coronatuſque fuit ſolenniter mitra, ei, quam duces Veneti geſtant, non abſimili. Tepanecæ autem quorum terras Mexicani inſederant, grave illis tributum imperarunt, quod quum illi Dæmonis ſui auxilio præſtitiſſent, aliud longe gravius, & ſine divina ope impoſſibile poſtulatum, quod tamen & Dæmonis auxilio, ut fabulantur, ſuo tempore reddiderunt. Deceſſit poſt illa *Acamapixtli* poſtquam quadraginta annos imperaſſet, & urbem multis ædificiis publicis, privatiſque illuſtraſſet, libera ſucceſſorem eligendi poteſtate civibus ſuis relicta: qui tamen filium illius *Vitzilovitli* (nomen ſonat plumam divitem) ipſi ſurrogarunt, & eodem unguento, quo idolum ſuum perungere conſueverant, inunxerunt & coronarunt: Deinde *Ayanchigual* reguli Azcapuzalco filia in conjugem impetrata: quæ ipſi filium peperit cui ab avo *Chimalpopoca* nomen inditum, quod ſonat parmam fumantem. Relaxatum deinde Mexicanis à Tepanecis tributum, Reginæ precibus, & duo tantum anſeres & aliquot piſces imperati, in ſuperioris Dominii agnitionem. Obiit paulo poſt Regina & Rex *Vitzilovitli* ætatis ſuæ anno trigeſimo, regni decimotertio, filium relinquens decennem, qui electione Magnatum parenti ſucceſſit. Penuriam aquæ dulcis patiebantur Mexicani, lacuſtris enim cænoſior eſt & potari inidonea, itaque Regulus *Azcapuzalco* rogatus, ut ipſis permitteret è *Chapultepec* aquam dulcem in urbem inducere, haud gravatim conceſſit; factuſque aquæ ductus è cannis & ceſpite, qui quum crebrius rumperetur, miſſi ad eundem Regem legati, qui rogarent ut Tepanecæ mitterent fabros qui lapide & cemento eundem communirent: Arrogantius Tepanecis hoc poſtulatum viſum, atque advenis atque adeo ſubditis indignum: itaque inconſulto Regulo, quem nepoti addictiorem verebantur, ſuis omni commercio cum Mexicanis, capitali pœna propoſita, interdicunt. Rex Azcapuzalco horum gnarus, magnates ſuos rogat, ut Chimalpopæ nepotis ſui incolumitati primum conſulerent, deinde de Mexicanis ſtatuerent, prout ipſis videretur; plurimis viſus eſt æquum poſtulare, ſed duo principes contradixerunt, qui illum materno tantum ſanguine ipſis devinctum, Mexicanis magis propitium rebantur, itaque denuo decretum ut Rex Mexicanus ante omnia è medio tolleretur; quod Rex ipſorum tam graviter accepit, ut ex animi mærore paulo poſt decederet. Tepanecæ interea intempeſta nocte profecti, palatium Regis Mexicani clam ingrediuntur & adoleſcentem aliquot vulneribus conficiunt. Mexicani mane Regem ſalutatum venientes, quum obtruncatum

Acamapixtli R.

Vitzilovitli R.

Chimalpopoca R.

catum repertissent, urbem planctu replent, & iræ atque vindictæ stimulis concitati unanimiter corripiunt arma: jamque incondito agmine contra Tepaneccas properabant, quum unus è Primatibus monuit, ne tam inconsulto nimis festinarent, sed ante omnia Regi justa persolverent, eique darent successorem: Vocatis itaque ad exsequiarum solemnia Tezcuci atque Culhuacan proceribus, crudele Tepanecarum facinus flebiliter exponunt, se tamen non auxiliares copias adversus illos petere, tantum rogare ut commercia sibi cum illorum subditis libera permanere sinant, cætera sibi curæ fore; quod quum impetrassent, ut Electioni novi Regis interessent petierunt. Electus *Izcoatl*, Acamapictli è servâ genitus, cæterum fortitudinis & prudentiæ singularis; magno omnium applausu, præcipue Tezcucanorum, quorum Rex germanam hujus in uxorem duxerat. Prima consultatio de bello Tepaneccis inferendo habita fuit, verum vulgus, hostium numerum atque arma (quibus superiores esse illos noverant) metuens, Regi supplicari cœpit, ut pacem bello anteferret, malle se Tepaneccis, ut ante, servire, eorumque coloniis asscribi, quam armis in certum exitium ruere. Rex vulgi precibus moveri visus, Sacerdotes cum suo Idolo ad Regem Azcapucalco supplices procedere jubet, verum *Tlacaellel* regis consobrinus, fortissimus adolescens, stitit agmen & magnifica oratione Regem & proceres est dehortatus ne tantum dedecus admitterent, atque eo usque promovit, ut Regem incepti pœniteret, & consilia magis salutaria Reipubl. caperet: functus quoque ipse legatione ad Tepanecas, non sine discrimine, qua denunciabatur Mexicanos pacem modò æquam quàm bellum malle, ipsi quod præferrent eligerent; & bello, siquidem id malle viderentur, denunciato incolumis & aliquot hostibus prius occisis ad suos est reversus. Omnibus autem ad bellum inferendum rite præparatis, convenit inter plebem quæ certamen detractabat & nobilitatem, ut si nobiles victoriam reportarent, plebs ipsis in perpetuum vectigalis fieret, sin secus accidisset, nobiles se plebeis mactandos & immolandos traderent. Tlacaellel exercitum ducere jussus, illum in duas partes divisit, & tam fortiter rem gessit ut Tepaneccas magna clade percussos profligaret & oppidum illorum Azcapuzalco primo impetu caperet; & plurimos mortales hac illac palantes sterneret: Urbs direpta & opima spolia capta & inter victores divisa: ager denique hostilis viritim nobilibus distributus & plebs Mexicana prout convenerat nobilibus addicta. Impetus deinceps in *Cuyocanos* factus, qui Azcapuzalco excidio nihil territi, hostilia in Mexicanos non sine ludibrio ausi fuerant, & ejusdem Tlacaellelis virtute debellatum, *Cuyocan* urbs capta atque direpta, quique excidio superfuerant in deditionem accepti & tributarii sunt facti. Haud dissimilis clades & *Suchimilcos* involvit, sed mitius cum victis actum, oppidoque illis integro relicto, semitam ad urbem Mexicanam communire & silicibus sternere jussi sunt, quo facilius commercia inter utrosque possent exerceri.

Izcoatl R.

Cuitlavacæ, oppidi in ipso lacu siti, incolæ arte navigandi, qua pollebant, confisi, Mexicanis se facile pares vel etiam superiores opinantes hostilia meditabantur, quod quum Rex *Izcoatl* subodoratus esset, maximas copias adversus illos mittere parabat, verum Tlacaellel tanto molimine nihil opus esse professus cum sola juventute Mexicana eos ita afflixit, ut se suaque ultro dederent. Perterruit hæc victoria & tot rerum prospere gestarum fama vicinos omnes & imprimis *Tezcucenses*, quorum prudentia maxime celebratur: itaque missis legatis se Mexicano imperio subjecerunt. *Izcoatl* autem anno regni sui duodecimo fatis concessit; ei surrogatus fuit *Mutezuma*, magna celebritate electus & majori quam antehac pompa coronatus. Inoleverat jam consuetudo ut Rex electus certum captivorum numerum ex hostico raperet, qui festo coronationis crudeliter Dæmoni immolarentur: rapti e provincia *Chalco*, nec tamen tum perdomita fuit provincia, cujus incolæ bellicosissimi habebantur. Accidit autem paulo post res imprimis memorabilis, Chalcenses siquidem Regis Mexicani fratrem in prælio captum, sibi Regem constituere satagebant, ille vero annuere visus, palum erigi & tabulatum supersterni jubet, tanquam è sublimi concionem ad ipsos habiturus, verum quum ascendisset, brevi oratione ad suos habita de integra sua in patriam atque fratrem fide, se præcipitem dedit, misereque periit: Chalcenses tam crudele

Mutezuma R.

facinus

facinus abominati, cæteros captivos immaniter dilaniarunt. Rex Mexicanus poſt hæc cum maximis copiis in *Chalcenſes* movit, iiſque debellatis, vicinas quoque gentes uſque ad utrumque mare perdomuit & virtute præcipuè Tlacaellelis Mexicano adjunxit imperio. *Tlaſcaltecas* intactos relinquere ſatius viſum, ne aut bellorum materies juventuti exercendæ deeſſet, aut unde hoſtias diis ſuis immolandas abriperent. Ita ut huic potiſſimum Regi & exercituum illius imperatori Tlacaelleli, imperii Mexicani amplitudo haud dubio debeatur. Hoc regnante celeberrimum *Vitziliputzli* templum, aliaque ædificia publica barbara magnificentia fuerunt conſtructa. Obiit denique *Motezuma* vigeſimo octavo imperii ſui anno; Quumque Electores unanimi conſenſu Tlacaellelem elegiſſent, ille conſtanter dignitatem recuſavit, & *Tizocic* licet admodum juvenem, neque tanto oneri parem, Parenti ſuo ſubrogari voluit: Verum Mexicani ignaviam hujus pertæſi, quarto imperii ſui anno veneno ſuſtulerunt. Succeſſit illi germanus *Axayaca*, imperio dignior: deceſſitque Tlacaellel jam provectior, cui à Rege & magnatibus atque univerſo populo magnificentiſſime, prout par erat, eſt parentatum. Rex autem nondum coronatus in Provinciam *Teguantepec*, pene ducentis ab urbe leucis, profectus, graviter cecidit hoſtes, urbem illorum expugnavit, atque regionem omnem uſque ad *Guatulcum* (notiſſimum jam ad mare Pacificum portum) pervaſtavit, ita ut cum maximo captivorum numero triumphabundus rediret & coronam regni cum ſumma ſolemnitate ſuſciperet.

Tizocic R.

Axayaca R.

Tlatelluhi deinde incolas, licet ejuſdem gentis, ſed poſt primam illam ſeceſſionem ſemper diſcordes, Rege illorum in duello ſuperato, domuit, & multis præterea victoriis nobilitatus, deceſſit anno regni ſui undecimo. Electus magno omnium conſenſu in illius locum *Autzol*, qui in *Quauxutitlan* ditiſſimam provinciam & hodie quoque inter primas Novæ Hiſpaniæ, contendens, perduelles tam ingenti ſtrage perculit, ut cum maximo captivorum numero in urbem reverteretur & auſpicia regni caperet. Celebratur imprimis hujus Regis liberalitas & magnificentia; utpote cui plurima ædificia publica, & imprimis màxime neceſſarium aquæductum inde à Cuyocan derivatum, acceptum ferunt Annales Mexicani, quos rudibus picturis expreſſos in Bibliotheca Vaticana aſſervari ſcribit *Acoſta*.

Autzol R.

Obiit autem anno regni ſui undecimo; habuitq; ſucceſſorem *Mutezumam ſecundum* cujus regni anno quinto & decimo, à Chriſto autem nato cIↃIↃXVIII *Hernandus Corteſius* primum has regiones eſt ingreſſus. Breviter his defungimur, quæ curioſus Lector, prolixius poterit legere apud Acoſtam. Lib. VII. Hiſtoriæ Naturalis & Moralis.

Mutezuma R.

Cap. XIII.

Regum Mexicanorum ſeries ſecundum Annales ipſorum pictos.

SUPERIORIBUS annis diligentiſſimus rerum Indicarum illuſtrator *Samuel Purchaſius* Anglus in locuplete ſuo rerum peregrinarum Theſauro edidit Hiſtoriam Mexicanam à *Teuch* regulo ſive anno noſtro cIↃcccxxII ad Mutezumæ poſterioris exitium, olim ab Hiſpanis ex pictis Mexicanorum Annalibus expreſſam & notis illuſtratam, ab ipſo vero in Anglicum ſermonem verſam; è qua compendio quoque annotare Regum Mexicanorum ſeriem; regni annos, & res geſtas, operæprecium viſum. licet multum diſcrepent à præcedentibus relationibus uti mox indicabimus. In hiſce autem Annalibus ad marginem picti ſunt anni per ſuas claſſes tredecim annorum, iis notis quas ante deſignavimus, in interiori ſpatio effigies primum Regis cum inſignibus quæ nomini illius reſpondent, deinde ante illum arma, parma, ſagittæque; poſtremo oppida ab ipſo domita cum ſuis inſignibus, quæ itidem cum nomine congruunt. Juxta autem annorum triſdecaterides ſemel atque iterum annus ſecularis, qui ipſis eſt quinquageſimus ſecundus quiſque, deſignatus ſpeciali hac nota uti ad annum vigeſimum octavum regni *Teuch* & ſeptimum regni *Huizilihuit*, & quintum *Mutezumæ* poſterioris; in cæteris omiſſam puto, licet author Hiſpanus qui Annales illuſtravit non videtur ignoraſſe quid nota illa ſibi vellet; nimirum hac deſignari annum ipſis formadibilem, quia à majoribus ſuis acceperant; hoc anno



ſeculari

ſeculari recurrente, ut plurimum ingens aliquod damnum, aut à diluviis tempeſtatibuſque, aut ab hoſtilibus incurſionibus ingruiſſe; aut denique quod ſupra annotavimus, hoc anno mundo exitium protendi.

Anno à C. N. cIↃ CCC XXII. Mexicani locum urbi condendæ ceperunt, quæ nunc Mexico appellatur, & quum à decem ducibus regerentur, *Tench* elegerunt qui cæteris præeſſet; Hic quinquaginta & uno annis præfuit, & *Culhuacan* atque *Tenyaucam* regno ſuo adjecit.

cIↃ CCC LXXIII. Succeſſit *Acamapich*, regnavitque annis uno & viginti; hic ſubdidit imperio Mexicano *Quauhuanac*, *Mizquic*, *Cuitlavac* & *Xuchimilco*.

cIↃ CCCXCIV. *Huizilihuitl* filius Acamapich, patri ſuccedens regnavit annis uno & viginti; ſubjugavit *Toltitlan*, *Quauztitlan*, *Chalco*, *Tulancinco*, *Xaltocan*, *Otumpan*, *Acolmam*, *Tezcucum*.

cIↃ CCCC XV. *Chimalpupuca* Patri in imperio ſurrogatus, regnavit annis decem, ſubjecit oppidum *Tequixquiac* & Chalcenſes rebellantes compeſcuit.

cIↃ CCCC XXV. *Yzcoatl* filius *Acamapich* fratri ſuccedens, regnavit annis tredecim, & adjecit imperio Mexicano *Azcapuzalco*, *Coyvacan*, *Teocalhuyacan*, *Guaguacan*, *Tlacopan*, *Atlahuyacan*, *Mixcoac*, *Quauximalpan*, *Quauhtitlan*, *Tupan*, *Acolhuacam*, *Mizquic*, *Cuitlahuac*, *Xuocinvilcopu*, *Quautlatoare*. *Huicilapan*, *Quaunahuac*, *Cuecalan*, *Cagualpan*, *Iztepec*, *Xuchtepec*, *Yoalan* atque *Tepequanilco*; Dominum *Tlatelulco* tributarium fecit, & *Chalco* rebellionem parantem contudit.

cIↃ CCCC XXXVIII. *Guegue Motezuma* filius *Huizilihuitl* ſucceſſit, regnavitque annis novem & viginti: Subjugavit *Coyaxtlahuacan*, *Mamalhuaxtepec*, *Tenauco*, *Teteuchtepec*, *Chiconquiauhco*, *Xeutepec*, *Totolapan*, *Chalco*, *Quaunahuac*, *Atlatlanctia*, *Huaxtepec*, *Yauhtepec*, *Tepuztlan*, *Ytpatzcinco*, *Yacapichtlan*, *Yoaltepec*, *Tlachco*, *Tlalcocauhtitlan*, *Tepequacuilco*, *Quyanteopan*, *Chontalcoatlan*, *Huichipichtlan*, *Atotonilco*, *Axocopan*, *Tulan*, *Xilotepec*, *Yzquincuitlapilco*, *Tlapacoyan*, *Chapolixitlan*, *Tlalauchquitepec*, *Cuetlaxtlan*, & *Quauhtocheo*.

cIↃ CCCC LXVII. *Axayacaci* filius *Tecozomoeliqueto*, nepos *Yzcoatl* ſucceſſit, regnavitque annis duodecim & quamplures urbes ſubjecit Mexicanis; & *Moquihuix* Dominum *Tlatelulco* rebellantem ita coarctavit ut ſe è faſtigio templi præcipitem daret.

cIↃ CCCC LXXIX. *Ticocicatzi* parenti in imperio ſucceſſit, regnavitq; annis quinq;, hic imperio Mexicano adjunxit urbes quatuordecim, *Tonahymoquizayan*, *Toxico*, *Ecatepec*, *Zilan*, *Tecaxic*, *Tulucan*, *Yancuitlan*, *Tlapan*, *Atezcahuacan*, *Mazatlan*, *Xochiyetlan*, *Temapachco*, *Ecatlyquapocheo*, *Miquatlan*.

cIↃ CCCC LXXXIV. *Ahuczozin* fratri ſurrogatus regnavit annis ſedecim, & urbes quadraginta quinque imperio Mexicano acquiſivit, quas hic, ne barbarorum nominum frequentia Lectori faſtidium adferamus, omittimus.

cIↃ IↃ II. *Motezuma* filius *Axayacaci* ſucceſſit, & decimo octavo regni ſui anno periit, poſtquam ante Hiſpanorum adventum quadraginta quatuor oppida imperio ſuo adjeciſſet: decimo ſeptimo autem imperii ipſius anno Corteſius (inquit interpres) Novam Hiſpaniam adiit.

Atque hæc quidem ſecundum interpretationem Annalium pictorum, annorum autem calculum nonnihil correximus, qui ibidem perturbatiſſimus erat, nec cum regnorum annis qui unicuique Regi aſſcribuntur & appinguntur conveniebat; ac ne ſic quidem cum præcedentibus aliorum narrationibus conſentit. Conſtat ex hiſtoriis Hiſpanorum atque ipſiuſmet *Corteſii* Relatione, illum anno cIↃ IↃ XVIII primùm Novam Hiſpaniam adiiſſe, qui ſi fuerit decimus quintus Regni Mutezumæ junioris ut *Acoſta* tradit, initium illius regni inciderit in annum cIↃ IↃ III; ut *Gomara* prodidit, nec multum à calculo hoc noſtro abludit, interiit autem anno cIↃ IↃ XX atque ita regnaverit annis octodecim: hæc ſatis bene inter omnes conveniunt. Sed inter regum Mexicanorum hiſtoriam quam *Acoſta* tradidit & *Herrera* in ſuis decadibus ſecutus eſt, & hanc è pictis Annalibus expreſſam, maxima eſt varietas, tum in genealogia Regum, tum annorum regni numero, denique in rerum geſtarum narratione:

tione: differentiam in annorum numero quibus finguli regnarunt, in tabella fubjicere vifum.

Secundum Gomaram:		Acoftam:		Annales pictos.	
Acamapich	XLVI.	*Acamapictli*	XL.	*Acamapich*	XXI.
Vicilivitl		*Vitzilovitli*	XIII	*Huizilihuitl*	XXI.
Chimalpopoca		*Chimalpopoca*		*Chimalpupuca*	X.
Izcoua		*Tzcoatl*	XII.	*Tzcoatci*	XIII:
Motezuma		*Guegue Motezuma*	XXVIII	*G. Motezuma*	XXIX.
Motezumae filia		*Ticozic*	IV.	*Axayacaci*	XII.
Axayaca		*Axayaca*	XI.	*Ticocicatzi*	V.
Ticozica		*Autzol*	XI.	*Ahuizozin*	XVI.
Anhico		*Mutezuma*		*Mutezima.*	
Moteçuma.					

Atque hæc de rebus Mexicanis dicta fufficiant, ad inftitutum revertimur.

CAP. XIV.

Panucenfis provinciæ & oppidorum quæ ab Hifpanis hodie in illa incoluntur defcriptio.

PANUCO provincia ab urbe Mexicana ad Arctum fita: olim Præfectura per fe, nunc vero Diæcefi Archiepifcopali conjuncta, patet in longitudinem quinquaginta leucas, totidemque fere in latitudinem: Solo qua parte Archiepifcopatum contingit perquam fœcundo, & auri venarum haud experte; qua vero ad Floridam vergit, per quingentarum pene leucarum, ut ferunt, fpacia trifti atque fterili. Ab urbe Mexicana proficifcentibus primum occurrit *Ayotuxtetlan* provincia, bellicofiffimis indigenis olim frequentiffima, quam *Cortefius* anno clɔ Iɔ XXII fubjugavit, incolis pene ad internecionem cæfis: Huic proxima eft *Chila* quinque à mari leucis, quam idem ob incolarum robur & paludum multitudinem difficulter admodum perdomuit. In hifce provinciis olim quamplurimi fuerunt barbarorum pagi, quorum nonnulli ab Hifpanis recenfentur, *las Caxas*, *Txicuyan*, *Nachapatan*, *Taquinitl*, *Tuzeteco*, quorum habitatores plurimos Hifpanos qui cum *Francifco Garayo* venerant, occiderunt: Is enim provinciam Panucenfem à Rege fubjugandam acceperat, fed à *Cortefio* præventus deftitit. Hîc uti & in aliis Americæ provinciis, bitumen quoddam reperitur, quo navigia picis loco obduci poffunt.

Hifpani hodie in hac provincia Panucenfi tres tantum habent colonias; quarum primaria gentili nomine *Panuco*, ab Hifpanis autem *Villa de San Stevan del puerto* appellatur, juxta Chilam, & fupra Panuci fluminis in mare exitum: *Hernandi Cortefii* aufpiciis condita poftquam indigenas maximam partem excidiffet, & ipforum pagos exuffiffet. Diftat ab æquatore paulum fupra viginti & tres gradus verfus Arctum: Sexaginta quinque leucas ab Vrbe Mexicana verfus boream, octo autem à mari, ad ripam prædicti fluminis, quod ipfi aditum ad portum aperit: Ex adverfo hujus oppidi ad feptentrionalem ripam fluminis (quod hic haud admodum latum eft) habent Hifpani falinas fuas, uti & leucam unam fupra oppidum; id enim præcipuum oppidanorum emolumentum.

Secunda colonia dicitur Hifpanis *S. Iago de los Valles*, in mediterraneis ædificata, viginti & quinque leuc. à Panuco verfus occidentem.

Tertia eft urbs *S. Ludovici de Tampice*, octo leucis à Panuco fita verfus Aquilonem, ad oram maris quod vulgo *Golfo de Mexico*, id eft, Fretum Mexicanum nominatur.

Quanquam autem toto hoc littoris tractu, multi amnes in oceanum egrediantur crebrique terræ receffus multas ftationes navibus aperiant, ad flumen *de las Palmas* ufque, tamen leviter tantum cognitæ funt, præter flumen Panucum, propter portum illius, opportunum quidem, fed adverfus incerta ventorum nequaquam tutum.

Ut autem harum regionum situs, locaque & itinera magis elucescant, operæ pretium me facturum existimavi, si duorum Anglorum observationes hic insererem. Eorum primus *Milo Philippides*, quum cum aliis centum à Joanne Haukino Equite anno cIↃ IↃ LXVIII in terram fuisset expositus, per varia discrimina tandem Panucum à barbaris omnibus vestibus spoliatus pervenit, atque captivus ab Hispanis ad Mexicanam metropolin est perductus: Is iter hoc nonaginta leucis definit: duorum quippe dierum itinere *Noheten* vicum venit *S. Mariæ* nomini ab Hispanis dicatum: deinde *Mestitlan*, quatuordecim ab urbe leucis, à trecentis Hispanis habitatam; à qua *Puchucam* municipium unius diei itinere abesse testatur, & Puchucenses argenti fodinas sex à municipio leuc. versus Corum.

Alter vero *Ioannes Chiltonius* iter suum in hunc modum describit apud *Richardum Hackluytum:* Anno (inquit) cIↃ IↃ LXXII cum sodali Hispano ab urbe Mexicana in Panucensem provinciam discessi: quum tridui iter processissemus ad *Mestitlan* oppidum pervenimus, à duodecim tantummodo Hispanis inhabitatum & circiter triginta millibus barbarorum, tam in oppido quam in vicino agro: oppidum hoc in edito monte ædificatum est, qui densis lucis undique cingitur; extra hos plurimi jacent pagi, qui salubri gaudent cœlo, eorumque incolæ agrum colunt fertilem & crebris fontibus atque torrentibus riguum. Via regia frugiferis arboribus undique septa erat, peramæno prospectu; incolæ autem quacunque incedebamus, gratis commeatu nos adjuvabant. Viginti circiter ab hoc leucis aliud oppidulum occurrit *Clanchinoltepec*, nobili cuidam Hispano attributum, ad quod circiter quadraginta millia barbarorum pertinent; hic aliquot monachi ordinis *S. Augustini* in cœnobiolo degunt. Hinc profecti *Guaxutlan* adivimus, ubi duodecim Hispani cum aliquot monachis ejusdem ordinis habitant.

Hinc *Guasteca* provincia sequitur nullis montibus aspera; hic primò *Tanculabo* pagum invisimus à certis barbaris habitatum qui cutem cæruleo colore inficiunt; & capillos ad genua usque promittunt & instar fœminarum eleganter in nodos contorquent: cæterum nudi agunt, nec umquam absque arcubus & sagittis procedunt, quibus admodum dextre uti sciunt: non auro aut argento, sed sale merces suas commutant, hunc maximi faciunt, uti necessarium adversus vermiculos, qui sub labiis illorum generantur, antipharmacum. Inde novem dierum itinere ad oppidum *Tampicen* progressi sumus, quod portum habet ad mare & tum (quantum potui observare) à quadraginta Hispanis tenebatur, quorum quatuordecim dum in sale colligendo occupantur à feris barbaris sunt oppressi atque trucidati. Situm autem est oppidum ad ipsum Panuci ostium, amplissimi fluminis & quod ad sexaginta leucas oneraria quingentarum tonnarum ascendi posset, nisi vada ipsi ori objecta prohiberent. Deinde quatuordecim milliarium iter emensi Panucum venimus insigne quondam oppidum & præfecti sedem, nunc autem pene desertum & vix à decem Christianis & uno sacerdote habitatum, ob continuas immanissimorum barbarorum incursiones. Hic in morbum incidi ob aëris insalubritatem, qui me quatuordecim dies afflixit, ita ut aqua & fructibus, ultra sex leucas ob oppido quæsitis, vitam cogerer tolerare; itaque hinc mihi discedendum ratus, equum ascendo & barbaro qui me sustineret pone locato, cum aliquot sodalibus iter ingredior: postero die flumen trajecimus; hic solus sodales paulum præcedens aberro à via, & duo fere milliaria per silvarum avia vagatus, incido in barbaros, qui tuguriola quædam straminea incolebant, & viginti numero arcubus & sagittis instructi ad me accurrerunt, & de equo levatum ad Regulum suum deduxerunt: haud dubio devorandum nisi me ob maciem & squalorem corporis lue venerea laborare falso fuissent suspicati: quumque mihi frigidæ haustum, in vitro Veneto ad oram deaurato, obtulissent, & mirarer unde illud haberent, è Mexicana puella captiva quam mihi adjunxerant, intellexi dynastam horum barbarorum haud ita pridem oppidulum *Skallapam*, triginta ab hoc loco leucis, in montanis situm, à paucis Christianis & ordinis Sant Augustini monachis habitatum, intempesta nocte captum diripuisse atque incendisse, & vitrum illud inter alia spolia reportasse. Qúum jam horas aliquot inter hosce barbaros non sine magno metu hæsissem, rogatus à Regulo an iter meum persequi vellem, statim annui; & tres conductores ab illo accepi, qui nudi cum arcubus suis & sagittis

ſagittis ante me ambularunt, trium circiter milliarium iter, & in rectam viam reduxerunt nutu ſignificantes me haud longe à Chriſtianorum oppido ab eſſe: id erat *S. Iago de los valles* in planitie ſitum & terreo vallo cinctum, quod à viginti quinque Hiſpanis tum tenebatur, quibus Rex Hiſpaniarum ampliſſima latifundia indulget, ut indigenas barbaros in officio contineant & limitem tueantur. Hæc regio robuſtiſſimos mulos nutrit, quos mercatores in varias Americæ partes deducunt. Hic ſodales meos repperi; oppidani autem ſupra modum mirabantur, quo pacto manus effugiſſem illorum barbarorum, qui nulli Hiſpanorum hactenus pepercerant, ſed gloriæ ducebant vel minimam cutis crinitæ particulam hoſti detractam pro monili geſtare: quum octodecim dies hic valetudini reſtaurandæ inſumſiſſem, advenit *Franciſcus de Page*, militum tribunus, à Vicerege *Henrico Manriquio* miſſus, ut novum iter inde à mari ad *Sacatecanas* argentifodinas aperiret (abſunt autem ab hoc loco centum & ſexaginta milliaria) quo merces compendioſius poſſent ſubvehere, relicto itinere jam uſitato ab urbe Mexicana, quod raro paucioribus quam ſex ſeptemve ſeptimanis abſolvitur. Hic, me cum ſodalibus meis & militibus circiter quadringentis, barbariſque ſagittariis quingentis, ex *Tanchipa* & *Taméclipa* pagis, aſſumtis, ad vaſtum flumen, quod vocatur *de las Palmas* & limitem inter Novam Hiſpaniam & ampliſſimas Floridæ provincias conſtituit, proceſſit; deinde ſecundùm ripam auſtralem, tridui itinere aſcendens, quum vadum fruſtra quæſiviſſet, arbores cædere & rates conjungere aggreſſus eſt, quas barbari noſtri natando ad adverſam ripam cum militibus & impedimentis applicuerunt. Tridui deinde itinere per denſiſſima nemora & arduos atque aſperrimos montes eluctati, ad Sacatenſis provinciæ argenti metalla pervenimus, quæ opulentiſſima totius Americæ ſeptentrionalis cenſentur, & tum à trecentis Hiſpanis accolebantur. Sed de his ſuo loco, proxime ſequenti libro plura dicturi ſumus. Hæc jam ſufficiant ad Panucenſis provinciæ ſitum & conſtitutionem intelligendam; ad cæteras Novæ Hiſpaniæ partes tranſeamus.

T L A S C A L A.

CAP. XV.

Generalis provinciæ Tlaſcalenſis *deſcriptio.*

ANTEQUAM deſcriptionem Epiſcopatus Tlaſcalenſis, prout hodie ſe habet aggrediamur, operæ pretium fuerit, veterem hujus provinciæ ſtatum paulo altius repetere.

Provincia itaque Tlaſcalenſis quondam milliaria Hiſpanica quinquaginta patebat, civitas autem principalis, loco à natura egregie munito, condita erat, circiter viginti gradibus ab æquatore verſus Arctum, in præruptis montibus & arduis atque aſperis rupibus, unde & Tlaxcalæ nomen meruit, quod deinde in Tlaſcallan verſum volunt, quod locum panum ſignificat, ob maizii ubertatem, & commeatuum abundantiam, quam aprici colles & rigui valles ingenti copia ſubminiſtrant: indigenæ autem ſecuritatis gratia ut plurimum editos montes & loca frigidiora habitabant. A regione ſiquidem Civitatis, quam *Xicotencalt* vocabant, juga montium ſeſe inter ortum & occaſum longo dorſo exporrigunt, per quorum medium fluvius *Zahuatl* defluit, qui nonnumquam ripas ſuas ſupergrediens ſata, domoſque proluit: in convallibus autem *Ocotevilco* pagus ſitus erat, ubi Hiſpani primis illis temporibus ſedes ſuas collocaverant, ut à *Maxicatzin* illius regionis præfecto & ſummo ipſorum fautore commodius poſſent defendi: ſed mox quietem nacti, uti facilius indigenas religionis Chriſtianæ principiis imbuerent, ad ripas fluvii *Zahuatl* (quod nomen ſcabioſam aquam denotat, quia infantes illius undis abluti, plerumque ſcabie infeſtantur) deſcenderunt, ibidemque ædificia ad Hiſpaniæ normam cœperunt moliri.

Indigenæ olim ſparſim degebant, aut aliquot ædificiis conjunctis, anguſtis & flexuoſis ſemitis intercurrentibus; pleræque domus è ceſpitibus, quædam è materie, pauciſſimæ è lapidibus erant ſubſtructæ, humiles quidem, ſed vaſtis conclavibus & peregrinæ formæ: hodie Hiſpanorum architecturam æmulantur.

Regimen civitatis atque provinciæ Democraticum vel potius Ariſtocraticum erat: utebantur idiomate Mexicano necnon & Otomitico; Otomitarum populo, qui à Mexicanis defecerat, in clientelam recepto. *Otomitæ* hi ſive *Otomyes*, gens eſt laborum tolerantiſſima, idolorũ cultui ſupra cæteros addicta, inculta, politicarum artium omnino rudis, quæque religione Chriſtiana difficulter admodum poteſt imbui, ſecus quam Mexicani qui ſumme dociles habentur. Licet harum regionum temperies ejuſmodi pene ſit, ut plerique indigenæ nudi incedant, & qui veſtiuntur nihil pene hyeme aut æſtate mutent; habet tamen & plagam paulo frigidiorem; quæ paulo magis ad Arctum declinat & licet non ſupra quatuor leuc. in latitudinem & decem in longitudinem pateat, tamen abundat omni frugum genere & fructibus ob inſignem ſoli ubertatem, ſufficitque non modo incolis ſed & vicinis. Ea extenditur ab ortu in occaſum, coliturq; quamplurimis pagis: ad arctum prætexunt altiſſima montium juga, continenter & quaſi de induſtria in ordinem expoſita, (Hiſpani vulgo vocant *Cordilleram*) quæ limites hujus provinciæ undiquaq; fere radunt, ſuntque editiſſima totius Novæ Hiſpaniæ, & quia finis illorum hactenus ignoratur, conſtans opinio eſt, perpetuis jugis pene totum hunc novum Orbem percurrere; patent in latitudinem multis locis pene octo leucas, tam aſperis clivis, ut plurimis locis habitari neutiquam poſſint, & tribus ſolummodo menſibus pluviis vacent, reliquis autem continuis nebulis & pluviis ſordeant, & ſolis radiis rariſſime tepefiant. Dividunt hi montes inter temperatas & fervidas regiones, nam illis ſuperatis ſenſim deſcenditur in ferventiſſimam planiciem, quæ ad mare pertingit, ſeu fretum Mexicanum. Porro montes hi variis arboribus undique veſtiuntur, multaſque nutriunt feras, leones, Tigres, Lupos, Adives (ita efferatos canes vocant) pecoribus admodum infeſtos, aliaſque feras noſtro orbi ignotas, ſerpentes & viperas majores minoreſque: inter quas agmen ducit, quam barbari vocant *Teuchtlacozauhquin*: *Fr. Ximenez* ita deſcribit; Eſt fera (inquit) atrociſſima, quam Hiſpani, quia morſus illius lethales ſunt, vocant viperam; quatuor & interdum plures palmos longa, & mediocriter craſſa, capite viperæ, ventre candido vergente ad fuſcum; latera illius tecta ſunt quibuſdam ſquamis albis, quæ nigris per intervalla lineis diſtinguuntur; dorſum pardum & pene nigrum, cum radiis quibuſdam fuſcis, qui in ſpinam deſinunt: plures autem illius ſunt ſpecies, quæ tantum coloribus differunt: ocyſſime ſe movet per rupes & præcipitia, (tardius in plano) unde Mexicani illi nomen à vento indiderunt, *Ocozoatl* appellantes: quot annos ætatis attigerit, tot ſonabula poſteriori parti caudæ annata deprehenduntur, quæ inſtar vertebrarum dorſi, ſibi invicem ſuccedunt; oculi ipſi ſunt modici & nigri, dentes bini in ſuperiori maxilla incurvi, quibus virus ſuum ſpargit, alii autem quini intra rictum ad utramque maxillam, qui ubi rictum deducit, facillime videntur; icti ab hoc ſerpente cum ſummo cruciatu intra viginti quatuor horas moriuntur, totum enim corpus ipſis finditur in rimas. Irritatus ſonabula illa violenter movet & valide tinnit. Longe maximos in Panucenſi provincia reperiri volunt quam modo deſcripſimus. Barbari autem & carnem illius in cibis uſurpant; & medici ipſorum quoque dentes & pinguedinem in medicina vel potius Chirurgia. In eiſdem montibus & volatilium infinita copia cernitur, quæ gregatim ſtatis tempeſtatibus Arctoas partes petunt. Non eſt dubium quin & argenti venas terra hîc abſcondat, quum aliorum metallorum vulgo hic reperiantur. Aluminis autem & Chalcanti magna copia eſt. Arbores quibus montes veſtiuntur ſunt pinus, quercus diverſorum generum, aliæque quæ Copal & Liquidambar exſudant: quibuſdam locis etiam manna colligitur, ſed inſuavis & ad purgandum inidonea. Mirabile autem in hiſce montibus reperiri permultos pagos peramœnos, & omnibus ad vitam humanam neceſſariis optime inſtructos. Montana autem Tlaſcalæ, quæ Hiſpani ob vaſtitatem & mirabilem temperiem *las Faldes azules* vocant, in ambitu cincta ſunt pulcherrimis jugis, quæ denſiſſima ſylva proceriſſimarum & craſſiſſimarum arborum reguntur ad faſtigium uſque quod ſolum patet, & eminus contuentibus, elegantiſſimo colore cæruleo tinctum videtur: à quo illi nomen ut ſupra ab Hiſpanis inditum; qui reliquos montes *la Sierra de Tlaſcala* appellant, quia hujus provinciæ limites maxima ex parte concludunt. Octodecim leucas ambitu complectuntur, multaſque nutriunt feras, atque etiam tauros & vaccas, quæ animalia primum

ab

ab Hiſpanis invecta, ſucceſſu temporis hic efferantur. Ab hiſce montibus omnes torrentes paludes atque uliginoſa hujus provinciæ loca procedunt, uti & fontes ſaluberrimarum aquarum: pluvia autem tempeſtate, quæ ab initio Aprilis ad finem uſque Octobris hic durat, omnes nimbi atque venti ex hiſce montibus deſcendunt. Flumen autem *Zahuatl* piſcium minime eſt ferax, haud dubio ob pernicem undarum lapſum & crebros cataractas. Lacus vero juxta *Topoyànco* pagum, ſeſquileucam patens, nullos quidem piſces, ſed genus quoddam nigrorum lacertorum gignit, quorum majores palmi longitudinem non excedunt, edules gratique ſaporis, ita ut à barbaris maximi fiant. Lacus hic inſignis, à barbaris in ambitu accolitur, qui hic arva uberrima poſſident, multaſque fructiferas arbores & magnam Cochinillæ copiam: quo fit ut quotannis, valore ducentorum millium ducatorum in urbem Tlaſcalam inferant: nam præſtantiſſimam in hac provincia colligi jam ſupra monuimus. De moribus indigenarum dum adhuc gentiles eſſent, non eſt neceſſe hic multa dicere; niſi quod primo hoſtium ſuorum, quos idolis ſuis immolaverant, carnibus veſci ſueti, poſtea quoque à popularibus ſuis haud abſtinuerint, adeo ut humanæ carnes in publico macello venales proſtarent; quæ immanitas jam diu obſolevit.

Hujus denique Reipublicæ auxiliis fretus *Hernandus Corteſius*, imperium Mexicanum aggredi auſus fuit & tandem evertit: atque in hujus beneficii memoriam libertatem Tlaſcalenſibus ab Imperatore Carolo V. impetravit, ita ut indigenæ Hiſpanis in ſervitutem minime addicantur: Sed ſolummodo (ut *Ioannes Chiltonus* teſtatur) tributum Regi Hiſpaniarum ſingulis annis pendant, manipulum tritici unum in ſingula capita, quod quotannis tredecim millium Hanegarum (menſura eſt Hiſpanica modio æqualis) quantitatem excedat.

Cap. XVI.

Epiſcopatus Tlaſcalenſis limites, metropolis Puebla de los Angeles; *vetus Indigenarum Civitas Tlaſcala, locaque vicina.*

EPISCOPATVS Tlaſcalenſis inter Mexicanum Archiepiſcopatum & Epiſcopatũ Guaxacenſem medius, ſupra centum leucas ab uno mari ad alterum in longitudinem, octùaginta autem qua mare ſeptentrionale, octodecim vero qua Auſtrale attingit, in latitudinem dicitur patere: quibus limitibus præter Tlaſcalenſem provinciam proprie dictam, de qua ſuperiore capite potiſſimum egimus, complures aliæ continentur; uti *Tepeaca* octo tantum leuc. à veteri Tlaſcalenſium oppido diſtans, de qua mox dicemus: & *Zempoala*, ſatis ampla provincia & valde fœcunda maxima ſui parte plana & páſcuis læta, ab uno latere montibus tecta, nec ſupra duas leucas ab oceano remota: Indigenæ quum primũ Hiſpani hic appellerent, haud quaquam nudi, uti inſulares, agebant; multoque urbanioribus moribus imbuti, ſingulari obſequio Regulos ſuos colere didicerant: Præcipuum illorum oppidum, eodem cum provincia nomine, in planicie inter duos amnes erat extructum, ædificiis pro captu barbarorum ſatis ſplendidis: vicini & præſertim monticolæ olim *Totonaques* appellabantur, lingua moribuſque à cæteris nationibus hujus continentis diſcreti. De cæteris provinciis poſtea dicemus.

Primarium hujus diœceſeos oppidum ab Hiſpanis *Peubla de los Angeles*, id eſt, Angelorum civitas appellatur, diſtatque ab urbe Mexicana verſus orientem, nonnihil ad vulturnum deflectendo, leucas duas & viginti: familias numerare dicitur mille quingentas, in quatuor regiones (*Barrios* vocant Hiſpani) diſtributa: condidit illam *Sebaſtianus Ramirez* Præſes anno cIↃ IↃ XXXI, ſecus viam quæ à mari per oppidum *Veræ Crucis* ad metropolim Mexicanam ducit, quinque à veteri Tlaſcalenſium civitate leucis, ad *Cholulæ* limites, in planicie *Cuetlaxcoapa*, & juxta nobiliſſimæ vallis *Atliſco* exordium, & ad ripam amniculi qui è Vulcano profluit: in agro tritici, vitium, ſacchari cannarum, lini, atque adeo omnium fructuum Hiſpanienſium feraciſſimo: cœlo fruitur magis calido quam frigido, licet nonnumquam in vicinioribus urbi arvis ſata à gelu adurantur. *Robertus Thomſonus* Anglus qui hic anno cIↃ IↃ LV & ſequentibus vixit, diſtantiam illius ab oppido *Veræ Crucis* definit

deſinit leucis tribus & quadraginta, & ſexcentis tantum familiis Hiſpanorum tum teſtatur fuiſſe habitatam.

Quinque autem ab oppido Angelorum leucis verſus Arctum, jacet Tlaſcala, vetus barbarorum ſedes & libera civitas uti jam diximus: hic uſque ad annum cIↄ Iↄ L Cathedralis Eccleſia fuit, quæ tum ad Angelorum civitatem fuit traducta.

Haud procul à Tlaſcala fontes viſuntur fluvii qui primo tenuis, inter oppidum Angelorum & Cholulam jam amplior delabitur, & per Provinciam Mechoacanam juxta Zacatulam in mare Pacificum egreditur, piſcium quidem effœtus, ſed ingentium crocodilorum ita fœcundus ut vicina ripis loca depopulentur & vaſtitatem inducant.

Ad has urbes refertur vallis *Atliſca* leucam tantum unam & dimidiam lata, ſed tam benigno cœlo ut ſata numquam à frigore corrumpantur, tantæque ubertatis ut quotannis ſupra centum millia hanegarum tritici hic cogantur, & Hiſpani ſupra mille, præter ſervitia, in opere ruſtico occupentur.

Ocumba. Septem quoque ab urbe leucis verſus orientem jacet *Ocumba* ſive *Otzumba* vallis, à diverſorio quod *del Pinar*, ad alterum quod *del Perote* vocant, viginti leucas ſeſe in longitudinem exporrigens, decem aut paulo pauciores leucas lata: *Napuluca* celebris pagus hic aditur, à Nigrita quodam Chriſtiano primum inchoatus, qui quum ſues in hac valle nutriret, vicinos monticolas ita ſenſim ad ſe pellexit, ut pagum mille incolis impleret: Armenta autem atque pecudes brevi tempore tantum in hac valle incrementum ceperunt, ut pecuariorum conventum (Hiſpanis *Conſeio de Meſta*) inſtituere & ſingulis annis in *Napuluca* pago celebrare neceſſe fuerit.

Popocatepec. Octo autem à civitate Tlaſcala leucis verſus occaſum, *Popocatepec* mons ſe vaſtis jugis attollit, cujus vertex jugiter fumat, quumque Hiſpani in civitate illa morarentur, atque etiam poſtea, ſolito majoribus flammis emicuit, magna indigenarum admiratione. Hiſpani hunc ob ſimilitudinem Æthnæ, Vulcanum vocant vulgò: in tantam altitudinem conſurgit, ut multarum leucarum intervallo conſpiciatur, & perpetuis nivibus albicet: agri tamen vicini totius Novæ Hiſpaniæ longe uberrimi cenſentur, & incolarum frequentia celeberrimi. Ad radicem hujus montis jacet

Guaxocingo. *Guaxocingo*, pagus longe amœniſſimus, fœcundiſſimus & populoſiſſimus. Decem annis hic Vulcanus fumum edere ſuperſederat, quum anno cIↄ Iↄ XL derepente cum tanto fragore fumus flammaque erupit, ut accolas omnes in ambitu pene exanimaret, tantamque cinerum copiam eructavit, ut Guaxocingo, Quetlaxopan, Tepeacæ, Cholulæ atque ipſius Tlaſcalæ agros oppleret, & non modo herbas atque olera, ſed & fructiferas arbores adureret, indigenaſque in eum modum terreret, ut de regione deſerenda atque mutanda cogitarent. *Didacus de Ordas*, tribunus militum ſub *Corteſio*, primus Hiſpanorum, virili auſu hunc montem aſcendit uſque ad craterem, quem orbicularem & patentiſſimo ore obſervavit: Deinde anno cIↄ Iↄ XXII *Montannus* & *Meſa* cum aliquot Hiſpanis atque barbaris magno cum diſcrimine idem aggreſſi, & à vehementia frigoris pene oppreſſi, ad verticem uſque ſubjerunt: primuſque Montannus fune in ipſum craterem demiſſus, ſex vicibus circiter octo arrobas ſulphuris egeſſit, & poſt hunc alter Hiſpanus totidem vicibus alias quatuor: quod ſulphur ad Corteſium detulerunt, excocto autem atque defæcato, decem arrobæ abſolutiſſimi ſulphuris remanſerunt, quod maximo illis uſui fuit ad pulverem tormentarium, cujus inopia tum laborabant, conficiendum; & potiſſimum ad urbem Mexicanam expugnandam momentum.

Antequam autem à Tlaſcalenſium civitate diſcedamus, nequaquam hic eſt prætereundum, Præſidem *Sebaſtianum Ramirez*, primis illis temporibus, omnem induſtriam atque diligentiam adhibuiſſe, ut Coccinilla in hiſce regionibus impenſius coleretur, quo factum eſt ut libera hæc Reſpublica mirum in modum eſfloreſceret; tantuſque è vicinis agris & finitimis provinciis ad Mercatum Tlaſcalenſem ſingulis ſeptimanis, non modum indigenarum ſed & Hiſpanorum concurſus fieret, ut pene incredibile videatur. Nam ut prætereant frugum & omnis generis commeatuum abundantiam (quam quivis ex illo poterit æſtimare quod quatuordecim aut quindecim millia pecudum, quatuor millia armentorum, duo millia porcorum, ſingulis annis in publico macello veneant) incredibilis ſimplicium medicamentorum, Liqui-

Liquidambaris & ſimilium reſinarum, Coccinillæ, Lanæ, aliarumque mercium copia ad hoc forum deportatur: multi in oppido argentarii, multi aurifabri, aliique opifices degunt: nec vina Hiſpanienſia, aliæque exoticæ merces hic deſiderantur, licet barbaris promiſcue vinum bibere interdictum ſit, nam ſi ipſis plenius indulgeretur, omnia Hiſpaniæ torcularia nequaquam hiſce regionibus ſufficerent.

In hoc Epiſcopatu denique (inquit *Antonius Herrera*) ducenti recenſentur Indorum pagi primarii, & minores vici ſupra mille, barbarorum qui tributum Hiſpanis pendunt ſupra centum & quinquaginta millia: Sunt autem hi pagi diviſi in claſſes ſex & triginta, quarum ſingulis ſacerdotes aliquot & clerici præſunt: triginta adhæc cœnobia Dominicanorum, Franciſcanorum & ordinis S. Auguſtini.

Cap. XVII.

Tepeaca provincia & oppidum Hiſpanorum Segura.

Qum Hernandus Corteſius anno cIↄ Iↄ xix, magna cum ſuorum & confœderatorum ſtrage, ex urbe Mexicana eſſet proturbatus; & Tlaſcalam cum ſumma difficultate reverſus, paululum ſe ſuoſque refeciſſet, Reipublicæ illius conſilio atque rogatu, ad Tepeacam provinciam, quæ octo leucis ab ipſorum civitate aberat, ſubjugandam animum adjecit, & haud difficulter voti compos factus, anno proximo coloniam Hiſpanorum in illam deduxit & oppidum condidit *Seguram de la Frontera* (ut vocant) ad altitudinem octodecim graduum & quadraginta ſcrupulorum verſus Arctum: loco peridoneo, ductis latis plateis & elegantibus ædificiis ſubſtructis, quum indigenæ antea domicilia ſua in editis locis haberent, ubi hodieque nonnulli degunt.

Temperies hujus provinciæ, licet frigida regio à barbaris audiat, ejuſmodi eſt ut alternatim ſudum cœlum æſtatem, pluvium autem aut nubilum hyemem faciat. Ager quidem ſuburbanus aridior eſt, quum urbs ſaxis & petris ſit ſuperſtructa: nec amne alluitur aut fontibus rigatur, ita ut oppidani fere pluviatili aqua uti cogantur (nam fons qui ſemileucam ab urbe ſcaturit acidior eſt, quales haud procul Almagro Caſtellæ oppido in Hiſpaniis hauriuntur) niſi quod jam à fluviolo, qui è Tlaſcalæ montibus profluit, per certos canales aquam in urbem derivarint. Pluviarum tempus hic quemadmodum in tota Nova Hiſpania, incipit Aprili menſe & deſinit Septembri, totoque hoc tempore Auſter tam vehementer perflat, ut valetudini moleſtus ſit: reliquis vero menſibus ſerenat, & flantibus aquilonibus æſtus ſolis ita ſufflaminatur ut modice hic interdum algeatur.

Ad diſtrictum hujus provinciæ pertinent *Temachalco, Tecalco, Chachutlac* atque *Araʒinga* nominatiſſimi pagi. Quorum *Temachalco* ſitus eſt ad radicem montis qui fiſſura modica ab altiſſimis illis montibus dividitur, quos perpetuis jugis pene totum hunc Novum orbem pervadere ſupra diximus. Licet autem hæc regio fontium atque amnium ſit indigens, nihilo tamen ſecius lætis abundat paſcuis, ob longe lateque patentem planiciem & raris modiciſque collibus erectam. Temachalco.

Indigenarum ingenia & mores fere uniusmodi ſunt; præterquam quod nobiles & magis comes ſint in ſermonibus & cultiores in veſtibus: lingua Mexicana ipſis communis, popularis paululum diverſa, *Popolucam* vocant vulgo; quin & Otomiticam callent plerique & gloriantur ſuam eſſe nativam. Porro in finibus *Temachalco* atque *Chacutlac* juxta *Alyoxucan* pagum, in ſummitate montis lacus cernitur, à ſummis ripis ad aquarum ſuperficiem quinquaginta orgyas depreſſus, in quem Indigenæ atque animalia per anguſtam ſemitam aquatum deſcendunt: nullos piſces aut aliud quodvis animal nutrit, nec hyberno, pluvioq; tẽpore augetur nec æſtate minuitur, altitudinis eſt incompertæ, ita ut flumen ſubtus fluere opinentur, quod decem ab hoc leucis in planicie erumpat, *Aloazapan* vocant, nam aquæ hujus lacus cæruleo ſunt colore atque algidæ, quales & hujus fluminis undæ deprehenduntur, unde conjecturæ fides. In iiſdem finibus & tribus à jam dicto leucis, alter in planicie ſtagnat, qui *Tlachac* vulgo appellatur & undiquaq; ab hominibus atque jumentis poteſt adiri leucam unam ambitu comprehendens, atq; in abyſſum profundus hic piſculos quoſdam generat

generat albos & qui digiti longitudinem non excedunt, gratiſſimi ſaporis. Unam ab hoc leucam diſtat tertius lacus, qui planiciem duarum leucarum ambitu complectitur, *Alchichican* dictus, quod nomen ſonat aquas amaras, pecus tamen eaſdem potat & mirum in modum illarum hauſtu pingueſcit, altiſſimus eſt hic Lacus & limpidiſſimus, non tamen aut piſces aut aliud animal nutrit: vento vehementiori agitatus fluctus haud ſecus ac mare attollit, nec augetur nec minuitur ut prior: habetque planiciem adjunctam, quæ ad duodecim leucas extenditur, variis colliculis & paſcuis mira varietate diſtinctam, in qua quamplurimi greges paſcuntur. Innumeris arboribus ſylveſtribus abundat hæc regio ob nemorum & collium multitudinem; inter fructiferas autem ſunt ceraſi, Hiſpanienſibus non abſimiles, niſi quod fructus breviſſimis pediculis ramis quaſi adhæreant. *Fr. Ximenez* videtur hanc arborem vocare *Capolin*; quam ita deſcribit; eſt arbor medioeris, foliis amygdali aut ceraſi, minutim ſerratis; floribus racematim pendulis, è quibus naſcuntur fructus ceraſis noſtratibus omnino ſimiles, forma, mole & oſſibus, niſi quod ſapore magis accedant ad mora; floret primo vere, & fert fructus tota æſtate: qui palato quidem grati ſunt & à plurimis maximi fiunt, à medicis tamen minus laudantur utpote qui malum halitum concilient iis qui crebro uſurpant. Niſi forte hic potius intelligenda ſit alia arbor, quam vocant *Copalxocotl* quæ fert fructus ſimiles exiguis pomis qui deſtillant ſalivam quandam valde glutinoſam: quum arbor cætera ceraſis valde ſit ſimilis, unde & fructus illius ab Hiſpanis ceraſa gummoſa appellantur.

Triticum hic abunde provenit, præſertim in valle quæ *S. Pauli* dicitur, quæ à plurimis Hiſpanis incolitur, qui pro quadringentis hanegis quas quotannis ſerunt, ut plurimum octuaginta millia hanegarum meſſis tempore cogunt in horrea, monſtroſa ſoli (ſi Herreræ hic tuto creditur) ubertate: fert & hordeum & fabas, aliaque legumina, linum quoque & Cochinillam. Plurimi hic ovium greges atque porcorum; in montibus autem præſertim nivalibus, innumeræ vagantur feræ, tigres, leones pardi, lupi, adives, cervi, aliaque animalia. Inter volatilia merito laudatur, avicula longe minima, inſtar papilionis oblongo roſtro & incredibili plumarum ſubtilitate atque elegantia: (è quibus componuntur ſingulari induſtria imagines, haud ſecus quam ſi coloribus eſſent pictæ) rore tantum, qui floribus inſidet, inſtar apum victitans; Iconem hic adjicimus, quam à Clar. V. Car. Cluſio acceptam, nõnihil quoad roſtrum emendavimus, ſequuti exuvias hujus aviculæ quas commodum acceperamus. *Huitzitzil* appellari ſcribit *Fr. Ximenez*, & floribus marceſcentibus, arborum truncis roſtrum inſigere, atque ita immobilem inſtar mortuæ illis adhæreſcere per ſex menſes, donec pluviis redeuntibus Flora rurſus campos veſtiat. Gomara vocat *Vicicilin*; Oviedus paſſerem Moſquitum. Reperitur paſſim in omnibus pene Americæ regionibus inter utrumque Tropicum.



Sale & goſſypio caret hæc provincia; cæterum peropportuno loco ſita eſt, præſertim urbs, ad utramque viam, quæ à *Vera Cruce* ad urbem Mexicanam ducunt, muniendam: quarum una dicitur *Suchilchima*, qua Hiſpani Mexicanorum limites primum ſunt ingreſſi; altera *Ginochula*, quam hodie potiſſimum uſurpant, quæ à Tepeaca, leuca paulo amplius una divergit.

CAP. XVIII.

Oppidum Veræ Crucis & præcipuus Novæ Hiſpaniæ portus S. Ioan de Vlua.

OPPIDVM *Vera Crucis* diſtat ab Æquatore circiter novemdecim gradus verſus arctum: à Metropoli Mexicana, pro ratione itineris, aut ſexaginta aut ſexaginta & quinque leucas: ab oceano vix quartam leucæ partem. A ducentis ferme Hiſpanorum familiis habitari tradunt, quorum plerique aut claſſiarii ſunt

inſtitores, qui merces ex Hiſpania advenientes excipiunt, & Americanas rurſus in claſſem imponunt. Urbs veræ Crucis valetudine habitantium infamis habetur, nam quum pluvia tempeſtate, ſive hyeme ipſorum; ſubſolano aut vulturno utplurimũ flante à veſpera ad mediam noctem largis imbribus ſolum humectetur, & à ſummo mane ad veſperam Sol admodum æſtuet; adhæc tenuiſſima arena, cui hoc oppidum ſuperſtructum eſt, largius humorẽ imbibat; iſq; à frigore nocturno in ſuperficie veluti conſtipetur, Sole exoriente humorem extrahi & in præfervidos vapores diſſolvi conſentaneum eſt, qui diſperſi nares ſubeunt, & graviſſime afficiunt cerebrum, generantq; febres acutas & plerumque lethales. Vapores autem hoſce plane virulentos eſſe ex eo putant liquere, quod in ipſa urbis area, ubi aquæ pluviarum tempore in ſtagnum confluunt, ſingulis diebus matutino tempore infiniti bufones parvuli generati conſpiciantur, qui ubi paulum adoleverint, noctu horrendum ſtridorem edunt: Accedit quod haud longe ab urbe amnis defluit, cujus aquæ licet potabiles ſint atque innoxiæ, tamen toto die admodum fervent; unde oppidani matutino tempore ad opera ſua facienda egreſſi earum hauſtu, non minus quam vaporibus illis langueſcunt, & variis infirmitatibus tentantur. Idque non tantum hic, ſed ad totam oram maritimam Novæ Hiſpaniæ, inde à flumine *Panuco* uſque ad *Guazacoalco* uſu venire conſtanter affirmant Hiſpani. Porro à menſe Novembri ad exitum Martii ne guttam quidem hic pluere dicunt, & ventus ab Arcto atque Aquilone flans ita temperat æſtum & exſiccat ſolum, ut toto hoc tempore cœlum hic tam ſalubre ſit quam in urbe Mexicana, & qui hiſce menſibus hic appellunt nihil ſentiunt incommodi; ſed periculum eſt ne à ſeptentrionalibus ventis in littus impellantur & naves frangant. Oppidani autem ut valetudini conſulant, poſtquam naves exoneraverint, rurſuſque oneraverint, in quo fere ab Aprili ad Auguſtum occupantur, aliò & longius à littore recedunt; fœminæ imprimis, poſtquam prægnantes factæ ſunt, ad mediterranea ſe conferunt, quia in oppido feliciter ſe parere poſſe deſperant: denique ad noxios vapores diſcutiendos, armenta magno numero, ſummo mane, per omnes oppidi ſemitas agunt.

Iter ab hoc oppido ad metropolim Mexicanam, inſtitui tradunt ad hunc modum:

A *Vera Cruce* ad *Xalapam* leuc. xvi.

A *Xalapa* ad *Perotam* vii. Eſt autem *Perota* vicus perexiguus pauculis tuguriis ſtramineis conſtans (*Ventas* vocant Hiſpani, id eſt, diverſoria) in pinorum & cedrorum ſylva, & agro frigidiuſculo ob vicinitatem montium nivalium.

A *Perota* ad fontes *Otzumbæ* ix. hi juxta viam regiam erumpunt è certis fiſſuris; hic quoque habentur diverſoria ad eundem modum.

Ab *Otzumbæ* fontibus ad civitatem *Angelorum* viii.

A civitate Angelorum ad veterem *Tlaſcalam* v.

Ab hac denique ad Metropolim *Mexicanam* xiv.

Atque hæc quidem è relationibus eorum qui ante plures annos ſcripſerunt de rebus Novæ Hiſpaniæ, poſtilla autem oppidum alio tranſlatum eſt, & quum ante quinque leucis à portu abeſſet; juxta & è regione illius eſt collocatum, uti mox dicemus, ubi prius de Portu egerimus.

Portus Novæ Hiſpaniæ principalis & pene ſingularis ad Mare Septentrionale, vulgo appellatur *S. Iuan de Vllua*; ab Inſula exigua & fluctibus maris pene æquali, ita ut nonnumquam quum æſtus valide implevit, cooperiatur: ſcopulis atque vadis magna ſui parte exterius & verſus altum cincta; objacet continenti; freto tantum ducentas perticas ſive decempedas (*Varras* dicunt Hiſpani) lato, ab ora diviſa: interiori ſui parte Portum concludit, qua nimirum continenti obvertitur; atque hic murum habet è vivo ſaxo inde à fundamentis eductum, continentem in longitudine una cum munimentis, ejuſmodi perticas centum nonaginta quinque; mare autem ad pedem muri altum eſt orgyas quatuor, ita ut onerariæ tam propinquæ conſtituantur, ut è prora in murum exſiliant: naves vero non modo anchoris in mari fixis, ſed & funibus atque ferreis catenis ad annulos deligatis retinentur, tanto enim interdum impetu venti ſeptentrionales incumbunt, ut revulſas in oppoſitũ littus impellant atq; comminuant. Ad utrumque muri angulum munimenta jam olim fuerunt exſtructa, & præſidium centum & quinquaginta militum à Rege impoſitum: Nigritæque complures

plures hic collocati ad opera quotidie collabentia reſtauranda. Continens è regione jacens, juxta littus quidem planiciem, ubi leucam inter rus proceſſeris, opacos lucos exhibet, in quibus magna ferarum agit copia. Super hanc quam dixi, planiciem Novum oppidum *Veræ Crucis* jam eſt conditum, continens in longitudine perticas mille ducentas. Nam ante quum oppidum, ut ſupra, quinque leucas à portu diſtaret, ut plurimum quatuor menſibus opus erat ad naves levandas rurſumque onerandas, quod hodie ſummo compendio fit: Locus in quo oppidum ſuperſtructum eſt, antea *Buytron* appellatum ferunt à monte qui illi ab occaſu imminet.

Ioannes Hawkinus celeberrimus inter Anglos claſſium Præfectus anno cIↃ IↃLXVIII ſub menſem Septembrem hunc portum ingreſſus, naves Hiſpanicas duodecim ditiſſimis mercibus onuſtas offendit, quæ abitum in Hiſpaniam parabant, nulloq; ipſis damno illato tantum commeatum claſſi ſuæ venalem petebat; quum poſtero die Claſſis ab Hiſpania advenit, novum Viceregem & opulentas merces Europæas tredecim navibus advehens, quam quum portu arcere cum certa Hiſpanorum pernicie facile potuiſſet, tamen certas conditiones ſtipulatus, ſtatim admiſit: Verum haud tuto Hiſpanorum promiſſis credi, magno ſuo detrimento fuit expertus, navibus ipſius ex improviſo depreſſis & fortiſſimo quoque ſuorum in certamine deſiderato; ita ut cum duabus tantum navibus è portu ægre ſe proriperet, & poſtquam quatuordecim dies in freto Mexicano miſerè fuiſſet jactatus, annona in tantum navalium ſociorum numerum minime ſufficiente, centum ſuorum in continentem exponere cogeretur; quorum aliqui à barbaris cæſi, reliqui omnibus veſtibus exuti, poſt varia diſcrimina in Hiſpanorum manus inciderunt, qui illos primum *Panucum*, deinde ad urbem Mexicanam duxerunt, ubi partim morbis, partim variis ſuppliciis religionis ergo interierunt, pauci tantum raro Dei beneficio ſervati, poſt plurimos annos incolumes in patriam redierunt, & inter illos *Milo Philippides* de quo ſupra.

CAP. XIX.

Reliqua ora maritima Epiſcopatus Tlaſcalenſis.

EPISCOPATUS Tlaſcalenſis, ad oceanum ſeptentrionalem, qui hic vulgo *Golfo de Mexico* appellatur, dividitur ab Epiſcopatu Guaxacenſi (de quo ſtatim) flumine, quod hodieque à primi inventoris nomine *Rio de Alvarado* vocatur, Indigenæ autem olim ſuo idiomate dicebant *Papaloavam*. Huic ad occidentem ſecundum eandem oram proximus eſt fluvius quem vocant *de Banderas*, quia indigenæ velis quibuſdam candidis inſtar ſignorum militarium, Hiſpanos præternavigantes, ut exſcenderent, invitare viſi fuerant, prima *Ioannis Gryalvæ* in hanc Americæ partem navigatione. Hunc ultra objacet continenti Inſula, quam ab arenarum candore vulgo *Blancam* vocant, nec procul hinc altera, quatuor circiter à continenti leucis, quam *viridem* dicunt ab arborum læte virentium copia, itemq; tertia ſeſqui leucæ intervallo à continente diſcreta, quam *Gryalva* Sacrificiorum inſulam nominavit, quia in illam exſcendens, altare & homines nuper Dæmoni immolatos, apertis pectoribus, & brachiis cruribuſque detruncatis, parietes quoque templi recenti ſanguine aſperſos hic offenderat. Sunt qui tradant Hiſpanos primis illis temporibus hic exſcendere & merces ſuas exponere ſuetos, ſuperſtitione & terriculamentis quibuſdam nocturnis deterritos hanc inſulam deſeruiſſe: Sed magis veriſimile eſt metu naufragiorum, quia Aquilo hic valde infeſtus eſt, ſecuriorem ſtationem & portum alibi quæſiviſſe. Hanc Inſulam prætervectis verſus occidentem occurrit Inſula *Sant Ioannis*, de qua ſuperiore capite diximus. Ad continentem autem nihil memorabile toto hoc tractu deſignatur. Atque hactenus continentis littora ad occidentem pergunt, dehinc ad Arctum toto latere terra convertitur; ubi primum eſt obvius amnis Veræ Crucis illius veteris. A quo deinceps oram verſus Septentriones legentes, quatuor leucarum intervallo, accipit *Sempoala*, tenuis amnis nec majorum navigiorum patiens: Quem octo leucarum intervallo ſequitur fluvius *Almeriæ*; quem Indigenæ appellabant *Naothlàn*; hic oritur in montibus *Totonaquiorum* atque *Micantle*, & inter objectos colles eluctatus,

ctatus, effundit ſe in oceanum modico admodum alveo. Ad hujus ripas olim *Medellinum* oppidum *Corteſii* auſpiciis fuerat conditum, in patriæ urbis memoriam, quod triennio poſtquam fuerat ſtructum, deductis colonis, anno cIↄ Iↄ xxv, à miniſtris Regis Corteſio tum abſenti ſupra modum infenſis, in ſolitudinem fuit redactum.

Juxta autem flumen, campi Almeriæ à nauticis hominibus obſervantur, quos alii ad altitudinem viginti graduum, alii viginti graduum & triginta ſcrupulorum collocant. Sequitur porro ad eandem oram fluvius *S. Petri* & *Pauli*, qui ex iiſdem Totonaquiorum montibus profluit & ad altitudinem unius & xx grad. exit in oceanum: Huic proximus amnis *de los Caзones*, uti Hiſpanis vocatur, ubi continens grandem ſinum inflexo littoris gremio admittit, navigantibus infidum; Hic *Tuſpa* montes terminantur Africum atq; Aquilonem inter expanſi. *Tamiagua* deniq; hanc plagam claudit, haud longe à flumine Panuco. Ex quibus liquido patet *S. Ioannis de Vllua* portum ſingularem plane eſſe, quem Nova Hiſpania ad mare hoc ſeptentrionale poſſidet.

G V A X A C A.

Cap. XX.

Epiſcopatus Guaxacenſis limites: Vallis Guaxaca deſcripta.

EPISCOPATUS hic, à provincia principali ſuæ Diœceſeos *Guaxacenſis*, ab urbe autem in qua cathedralis Eccleſia conſtituta eſt *Antequera* vulgo appellatur: Inter Epiſcopatum Tlaſcalenſem, quem modo deſcripſimus, & Epiſcopatus qui ad Guatemalenſem Præfecturam referuntur medius, patet in longitudinem ſecundum oræ maritimæ ductum, ad oceanum quidem meridionalem leucas centum, ad ſeptentrionalem vero quinquaginta: in latitudinem inter utrumque mare ſecus Tlaſcalenſis Diœceſeos limites centum viginti, ad orientem vero ſecundum Chiapæ provinciæ fines, tantum ſexaginta. Multas & perinſignes provincias complectitur, quarum facile princeps *Guaxaca* vallis, ſedecim leucas in longitudinem porrecta, quæ primo harum regionum Domitori Hernando Corteſio nomen Marchionis *del Valle* dedit. Orditur à *Cocolæ* montis radicibus, in finibus *Guaxolotitlan*, ad altitudinem octodecim graduum ſeptentrionalium (ut *Herrera* teſtatur) octuaginta leucarum intervallo ab urbe Mexicana verſus Auſtrum: licet autem paucos fontes, raroſq; amniculos habeat, non tamen aquarum in totum indiga eſt, atq; adeo ſupra modum eſt fertilis; Indigenæ *Zapotecarum* idiomate utuntur. Quamplurima hic metalla reperiuntur, auri, argenti, Criſtalli atque Chalcanti; & gemmæ quantivis precii, adverſus Nephriticos affectus & ſanguinis fluxum efficaciſſimæ. Fert præterea & triticum & mayzium quam uberrimè: *Cacao* maxima copia; Coccinillam quoq; & Caſſiam ſolutivam; arbor quæ hanc fert Mexicanis dicitur *Quauhayohuachtli*; trunco cinereo, foliis Lauri, floribus flavis, ſtellarum in modum racematim pendulis, è quibus fructus notiſſimi naſcuntur; ut ſcribit *Fr. Ximenez.* Nec oleam aut vitem refutaret ſolum, quum omnia peregrina ſemina frugum atque olerum haud maligne patiatur.

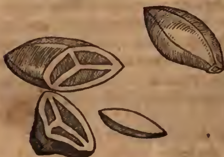
In toto Epiſcopatu vix ullus eſt amniculus, qui aurum non ferat, ita ut Indigenæ (quibus ne nunc quidem quicquam ad victum aut veſtitum deeſt) omnium rerum copia abundarent, niſi innata ſegnitie & laborum intolerantia præpedirentur.

Cœlum hic admodum ſerenum atque ſalubre. Hiſpani hic primum byſſum tractarunt, frequentia mororum, quas provincia alebat, allecti, è quarum interiori libro barbari papyrum facere conſueverant; nunc autem tantum numerum mororum Europæarum hic plantarunt, ut magnam byſſi copiam Indigenæ juxta atque Hiſpani hic colligant & ſi Barbari decimas illius ſolverent, quemadmodum Hiſpani tenentur, quinque aliis Epſcopatibus erigendis annui reditus ſufficerent.

Ut autem ea quæ ad Epiſcopatum in communi pertinent, abſolvamus: Trecenti & quinquaginta primarii Indigenarum pagi in eo numerantur; (præter trecentas villas ſive prædia ruſtica;) ſupra centum & quinquaginta barbarorum vectigalium millia; centum viginti monaſteria Dominicanorum, & plures clericorum ſcholæ; Tre-

decim dialecti multum inter ſe diverſi, omnibus tamen commune eſt idioma Mexicanorum.

Licet harum provinciarum ſolum (*Guaxaca* valle tantummodo excepta) montoſum ſit atque aſperum, tamen maxima ſui parte fertile eſt, & arbores fructiferas agreſteſque, herbas ſalutares atque etiam noxias ſponte ſua ubique producit; Inter venenatas autem, unam in valle Guaxaca reperiri tradunt, virtute mirabili; nam ſi quis alterum lento veneno intra annum tollere in animum inducat, ei hanc herbam jam annuo tempore decerptam exhibeat neceſſe eſt; ſin ſtatim, recentem. Perfamiliaris quoque huic provinciæ eſt arbuſcula, quam *Huitzpacotl* vocant barbari humi ſerpens, cujus folia in tria acumina deſinunt: fert flores rubros, minutos, & in extremis ramuſculorum junctôs, è quibus enaſcuntur fructus, forma & mole ſimiles avellanis, cum tribus nucleis interius albis; floret & fert fructus pene omnibus anni menſibus. Quinque nuclei, aut ſi quis robuſtior ſit ſeptem, demto certo vellere quo teguntur, potenter dicuntur evacuare flegma & bilem, tam per vomitum quam per ſedes, tam ſecurè ut vel tantillo cibo ſumto, vis medicamenti ſtatim elangueat.





Dubito an hic ſit fructus cujus V. C. Car. Cluſius iconem dedit hanc ſub nomine Mehenbetene, quadrat enim non nihil cum hac *Fr. Ximenez* deſcriptione, quum tres nucleos uno putamine contineat. Monardes autem aliam ſpeciem avellanarum purgatricum videtur deſcribere, tenui putamine (quum priores ſint ligneo) coloris ſpadicei, triangulares, medulla interiori alba & dulci, qua Indi ſe familiariter purgabant. Idem Cluſius iconem adjecit quam hic adjicimus; qui plura deſiderat videat Dalemchampium.

c.XLVII.

lib.XVIII. cap. 24.

Crebris terræ motibus obnoxiæ erant hæ provinciæ, dum incolæ adhuc gentiles eſſent, nunc autem, ut ferunt, rarioribus, poſtquam religionem Chriſtianam amplexi ſunt, quod Hiſpani S. Martiali acceptum ferunt, quem Antequeræ templo patronum elegerunt.

Cap. XXI.

Miſteca provincia, Tutepeque, Zapoteca, Guazacoalco.

PROVINCIA *Miſteca* vulgo dicta in duas partes dividitur, quarum una à ſoli natura ſituque alta ſive ſuperior, altera baſſa, id eſt, inferior appellatur. Indigenæ autem idiomate multum diverſo utuntur. *Miſteca* ſuperior inter Mexicanam Diœceſin atque Guaxacam vallem interjecta, ab *Antequera* oppido quadraginta pene leucis, occidentem verſus divergit: Inferior magis ad oceanum meridionalem declinat. Plerique harum provinciarum amniculi atque torrentes ſunt auri feraces, itaque indigenæ cum uxoribus & liberis, annona in decem aut duodecim dies parata ſeſe ad proximos amnes ſive rivos applicant, & quandiu victus ſuppetit, auri ramenta ſtudioſe indagant & gallinarum pennis indunt: dein ad proximos mercatus ſe conferunt & aureum pulverem annona aut aliis rebus neceſſariis permutant, domumque reverſi dies noctesque genio indulgent, nec agros colere aut aliud quid operis facere ſuſtinent, neque ante ad auri indaginem revertuntur, quam aut dira neceſſitas conſumto penu illos invitos adigat, aut deſidem atque inopem vitam diutius tolerare nequeant; id vitæ genus à majoribus acceptum, poſteris ſuis ſe tradere dicunt, neque ad alium laborem aut cultum facile poſſunt traduci. Radices quas officinæ vocant *Mechuacan*, hic ubertim proveniunt, præſertim juxta pagum *Cuattitlan*. Eadem provincia & copioſe fert arbores illas quæ exſudant *Carannam*, de qua ſupra. In eadem (uti & in Hiſpaniola & alibi) naſcuntur certæ arbores, admodum vulgares, quarum folia ſunt ſimilia minori filici; fructus ſimiles avellanis ſed paulo minores, minime edules; verum oſſiculo exſecto (quod conti-

Fr. Ximenez.

nent

nent rotundum, nigrum, magnitudine majoris pisi, aut globuli bombardici) carnem illius indunt aquæ calidæ, eaque abluunt vestes, nam spumam edunt instar saponis, quæ non minus mundat & detergit. Officula Soli exposita nigerrima evadunt, instar gagatæ lapidis, tornataque & perforata serviunt rosariis, sunt enim lævissima & numquam finduntur; Continent autem pulpam quandam valde amaram, sapore nuclei mali persici, quem artifices facile eximunt. Meminit hujus plantæ Monardes sub nomine Sphærularum Saponariarum, & fruticem pene describit ad eundem modum: uti & Oviedus Historiæ Indicæ lib. IX. cap. LXV.

In finibus *Cuertlavacæ* & *Tequicistepeques* municipiorum, visitur antrum mirabile sub præcelso monte, à monacho Dominicano & aliquot barbaris olim lustratum; descensus in illud angustus, tantum singulos admittit, interius in quadratam aream quinquaginta pedum patescit, ubi aliquot putei sunt cum suis gradibus; ab his via variis anfractibus & meandris, instar Labyrinthi tortuosa ad patentiorem ducit aream, in cujus medio fons scaturit, ad latus autem ostendit se amniculus: hoc iter horæ spatio emensi, quum terminum nullum reperirent, fili beneficio quod ori speluncæ affixerant, remearunt. In iisdem finibus juga montium, quos vocant *S. Antonii*, à quibusdam barbaris incoluntur, quibus putei & fissuræ petrarum pro domiciliis sunt, in quibus cum uxoribus & liberis projecti cubant, nec ab vitæ hujus licet miserrimæ consuetudine, ullo pacto se dimoveri patiuntur. Et montium miracula hic commemorantur, bini montes altissimi verticibus ita contiguis, ut utrique cruribus divaricatis insisti possit, radicibus longissime à se invicem disjunctis.

Denique provincias hasce Coccinilla abundare & quidem præstantissima, vel hoc arguerit, quod aliis omnibus, ne quidem *Tlascalensi* excepta, ab institoribus præferatur *Misteca*.

Mistecæ provinciæ pene junguntur, castellis Mexicanorum olim insessa juga illa, quæ Hispani hodieque *Pennoles* nominant, numero sex, inter Austrum atque Arctum certis intervallis disjuncta; quorum unum, *Itzquitepec* vulgo dictum, sex tantummodo leucis ab *Antequera*, valido præsidio custodire consueverant Reges Mexicani. Vicinæ rupes præter evidentissima auri indicia, plumbi venas aperiunt: Solum per se fert radices quæ saponis usum dicuntur præbere. In *Totomachiapæ* municipii finibus, ingens spelunca visitur, immani ore adversus Austrum patens, nonnulli ad dimidiam leucam in illam descenderunt, ulterius procedere prohibent rivuli.

Australi *Guaxacæ* vallis lateri, *Tutepeque* provincia jungitur, pagis frequens juxta littus maris Australis, & pene sexaginta leucas in longitudinem procurrens: Aquilonari vero lateri regio quam fluvius *Alvaradi* ut vocant, secat & paulo magis ad Arctum *Zapoteca*, quæ tota montensis est & petrosa, amplitudine *Mistecæ* provinciæ haud impar nec minori quam vicinæ provinciæ soli fœcunditate. Indigenæ olim immanes moribus, & continuis bellis cum vicinis monticolis, qui se *Mixes* dici volebant, exerciti; caput provinciæ quondam *Teozapotlan*, ubi Regulus ipsorum agebat; pellibus quondam cingebantur, nunc vestibus indui, & capillos tondere & pileos gestare edocti sunt. *Mixes* autem lingua moribusque diversi, provinciæ *Tecoantepec* (montem Tigrum sonat nomen) accensebatur; quam provinciam *Ant. Herrera* collocat ad altitudinem sedecim graduum septentrionalium, sexaginta leucis à Soconusco, Liquidambaris imprimis feracem. Ab his diversi sunt *Miges* populi, de quibus mox dicemus.

Tutepeque.

Zapoteca.

Provinciæ *Guazacualco* atque *Ylutæ* nec non & *Cueztxatlæ* indigenæ, multas ceremonias Iudæorum usurpabant, nam & circumcidebantur, more à majoribus (ut ferebant) accepto, quod alibi in hisce regionibus ab Hispanis hactenus non fuit observatum.

Cap. XXII.

Civitates Hiſpanorum in Diœceſi Guaxacenſi, Antequera, aliæ: ora item maritima.

PRIMARIA hujus provinciæ Civitas & Epiſcopalis ſedes eſt *Antequera*, octuaginta leucarum intervallo diſſita ab urbe Mexicana verſus Eurum; ad viam quæ per Chiapam, ducit Guatemalam, in amœniſſima Guaxacæ valle. Amnis qui urbem alluit, ex ipſo ſolo erumpit è regione *Cimitlan*, & citus decurrit verſus montes *Coatlan*, duabus ab origine & totidem à Guaxaca leucis. Civitas magnifico cathedrali templo eſt ornata, in quo columnæ è ſolido marmore viſuntur altitudine & craſſitie admirabili: quadringentis Hiſpanorum familiis habitari prodit *Herrera*, verum *Chiltonus* Anglus qui anno cIↄ Iↄ LXX hac iter egit, vix quinquaginta Hiſpanorum familias, plures indigenarum hic agere teſtatur; omnes autem hujus provinciæ barbaros tributum ſuum goſſypinis togis & Coccinilla, quæ hic lætiſſime naſcitur, pendere.

Secunda hujus Diœceſeos urbs *S. Illifonſo de los Zapotecas* vulgo nominatur, diſtatque ab Antequera verſus aquilonem leuc. viginti; in provincia auri, goſſypii & maizii commerciis opulenta; in qua ſupra triginta millia barbarorum vectigalium cenſeri ſcribunt: Ipſa monti ſuperſtructa eſt in regione Barbarorum, quos vocant *Migas*: natio hæc admodum procera eſt, & quod in America rarum, barbata: lingua illorum rudis & craſſum quid ſonans inſtar Alemannorum; feroces & bellicoſi, & humanarum carnium appetentes; olim nudi agebant aut cervino tergore ſupra lumbos accincti; nec perdomari niſi canum venaticorum & moloſſorum opera potuerunt, ſaltibus & jugis montium ita defenſi, ut equis aditus minime pateret: Itaque hanc urbem olim haud ſupra triginta Hiſpanos incoluiſſe ferunt, donec canum metus ferocem hunc populum ad pacis conditiones accipiendas adegiſſet. Juxta hoc oppidum copioſe creſcit arbor *Ezquahuitl*, id eſt, arbor ſanguine manans, quia fundit ſanguinem Draconis, gummi jam vulgo notiſſimum; eſt autem (ut inquit *Fr. Ximenez*) arbor vaſta foliis verbaſci, latis & anguloſis.

Tertia urbs *S. Iacobi* nomine inſignis, & à vallis nomine in qua jacet, *Nexapa* vulgò, diſtat itidem viginti leucas ab *Antequera* verſus ortum, ſecus viam quæ Chiapam atque Guatemalam ducit. Chiltonus jam ante memoratus ſcribit, hanc arduo colli ſuperſtructam eſſe in provincia *Zapotecarum*, & vix à viginti Hiſpanis habitari, qui hic à Rege Hiſpaniarum veluti in præſidio collocati, adverſus feras & indomitas nationes, quæ jugum recuſant ferre, municipiis & pagis illorum in ſtipendiorum mercedem diſtributis.

Quartum oppidum appellatur *Villa del Eſpiritu Santo*, ſita in provincia *Guazacoalco* ad fines provinciæ *Tabaſcenſis*, nonaginta leucis ab Antequera; anno cIↄ Iↄ XXII condita à *Gonſalvo de Sandoval* ad ripam fluminis, tribus à mari leucis: Tenebant olim hanc provinciam bellicoſi & præferoces barbari, itaque Corteſius primis hujus oppidi incolis, multos indigenarum pagos & imprimis *Guecollan*, *Cuiatlan* & *Quezaltepec* attribuit, à quibus hi populi ſenſim ita perdomiti fuerunt, ut jam jugum haud inviti ferant.

Ad mare ſeptentrionale quidem & ad orientem ora hujus Diœceſeos exordium ſumit à flumine *Alvaradi*, quod è montibus *Zapotecarum* ortum, per varias provincias, & imprimis *Chinantlam* defluit, & curſu paulum reflexo, per eoſdem montes, è quibus primum deſcenderat, inter flumen *Guazacoalco* & inſulam *Sant Ioannis de Vllua* deſcendit in oceanum ſeptentrionalem.

Guazacoalco autem ingens eſt flumen; *Corteſius* anno cIↄ Iↄ XX Tribunum militum *Didacum de Ordas* miſerat ut hoc flumen exploraret; qui oſtio illius tentato, in ipſo oſtio trium orgyarum altitudinem deprehendit, in progreſſu autem longe majorem, ita ut rei nauticæ periti tum indicarent, ad mare auſtrale uſque pertendere & quod tum anxiè quærebatur, utriuſque maris commerciis peridoneum eſſe: in quo licet fruſtra fuerint, tamen portus illius commerciis inſularum valde eſt opportunus: Solum illi adjacens paſcendo pecori aptiſſimum exiſtimatur.

Linſcho-

Linſchotanus noſter inter utraque hæc flumina intervallum conſtituit quinquaginta leucarum.

Ad eandem hanc oram deſcendit in mare fluvius, quem *Herrera* nonnumquam *Agualulco* alibi etiam *Aquiavilco* nominat, dimidia à mari leuca, centum & nonaginta paſſus latus, ita ut commodum navigiis portum præbere valeat.

Ad eandem oram *Roca partida* jacet, continentis Promontorium, à notiſſimis *S. Martini* montibus deſcendens, naufragiis plurimarum navium, quæ cæcis rupibus, quæ ſeriatim littori objacent, impactæ perierunt, infame: Hi montes à præternavigantibus ſtudioſe obſervantur ad curſus rectè inſtituendos: exporrigunt ſe inter eorum & vulturnum, diſtantque ab æquatore ſeptemdecim gradus & quadraginta octo ſcrupula.

Ad oram vero maris meridionalis, habet hæc Diœceſis portum *Guatulco* (quem alii vocant *Aguatulco*) quindecim gradibus & triginta vel quadraginta ſcrupul. ab Æquatore verſus Arctum: Ampliſſimus eſt portus & qui plurimum frequentatur; omnes enim naves quæ merces Europæis & Novæ Hiſpaniæ, ſubvehunt Peruviæ, hinc ut plurimum ſolvunt. Fortiſſimus Eques *Franciſcus Dracus*, expeditione illa qua totum orbem circumnavigavit, hunc adiit anno CIↃ IↃ LXXVIII, oppidumque expugnavit & diripuit: Idem rurſus à *Thoma Candiſhio* anno CIↃ IↃ LXXXVII captum & direptum, templumque una cum teloneo regio exuſtum.

In eadem ora & *Tecoantepeque* recenſetur, modicus portus cum adjuncto municipio ſatis frequenti, quadraginta quinque leucis ab Antequera; ad quam ab hoc portu via uſitatiſſima pertinet per *Chontales*, *Nexapam*, & *Mexaltepeque*: jacent & complures alii pagi ſecundum Maris auſtralis littus, qui omnes Epiſcopatui *Guaxacenſi* ſubſunt. Habet & alium hic portum ſed modicum, quem barbari appellant *Tecuanapam*; per quem fluvius *Ometepec*, qui ſub montibus *Xicayan* è variis paludibus oritur (in quas plures torrentes à montibus *Cacatepec* defluunt) navigabili alveo in oceanum deſcendit. *Ometepec* autem quinque ſupra oſtium leucis, recipit in ſe ab una quidem plaga *Tlacolulam*, ab altera *Tlacomamam*: quorum hic è montibus *Atoyaque* & *Amuſgorum* jugis oritur quindecim ab ora maritima leuc. eſt ſtatim minorum navigiorum patiens per multos barbarorum pagos placidè deſcendit: ille vero juxta *Chilſiztlavacam* defluit, navigiorum impatiens, præterquam duabus ſupra confluentem leucis. Huic quidem *Tlapa*, *Tlacamama* vero adjacet provincia *Tututepec*. Atque hactenus de utraque ora Diœceſeos *Guaxacenſis*.

MECHOACANA.

CAP. XXIII.

Mechoacanæ provinciæ limites, cœli ſolique qualitates, arbores variæ atque plantæ.

MECHOACAN, idiomate Mexicano locum piſcoſum, ut volunt, denotans, ante Hiſpanorum adventum in haſce partes, principatus fuit, nulli alteri obnoxius; ab eo hodie nomen ſortitur Epiſcopatus, inter Archiepiſcopatum Mexicanum, & provincias novæ Galæciæ medius: patens in latitudinem ſecundum littorum ad mare Pacificum ductum quidem leucas octuaginta, in mediterraneis vero ſexaginta: longitudo illius incerta eſt: nam à mari auſtrali in fines barbarorum *Chichemecarum* penetrat longis quidem ſed incertis ſpaciis. Complectitur plures provincias, de quibus mox dicam.

Aëris temperies pro diverſitate provinciarum multum diverſa eſt, alibi frigidior, alibi temperatior, nonnuſquam quoque præfervida; ubique tamen jucunda atque ſalubris adeo ut ab aliis provinciis multi recuperandæ valetudinis gratia dicantur accurrere. Plurimi hic ſunt lacus & ſtagna, multi amnes, innumeri fontes aquarum dulcium & ſalubrium, quæque pecora mirum in modum ſaginent: nec non ſcaturigines calidæ & balnea ferventia juxta atque modicè tepentia.

Cœli clementiæ accedit eximia ſoli ubertas, quod nunc in planiciem & lætiſſima paſcua ſe ſternit, nunc aſſurgit in modicos colles, non raro quoque in excelſos

montes ſe attollit qui proceriſſimis arboribus veſtiuntur. Maxima hic eſt annonæ abundantia; nam triticum, hordeum, atque alia farris genera, tanto cum fœnore à tellure redduntur; ut memoriæ proditum reperiam, quatuor hanegas tritici ſatas, in meſſem ſexcentarum hanegarum exuberaſſe, & *Fr. Ximenez* teſtetur tritici Europæi ſpicas tres quatuorve alias ex ſe veluti parere. Sed operæpretium fuerit aliquot arbores & plantas quas nobiliſſima hæc provincia vulgo producit, paulo Fr. Ximenez. prolixius hic deſcribere. Inter arbores facile primum locum ſibi flagitat; *Xochicopalli* arbor mediocris, foliis menthæ Saracenicæ, licet non tam profunde diſſectis, quæ terna conjunctim ramis adhærent; truncum & corticem habet valde odoratum, qui exſudat liquorem coloris leonini, perfecte redolentem limones, qui eaſdem facultates obtinet quas reliquæ ſpecies *Copal*, ita ut ſpecies illius judicetur.

Secundum locum meretur, ſpecies *Mizquitl* (de qua ſupra) quam hic vocant *Tzintzequam*, caret autem ſpinis, foliaque habet magis ſubtilia quam vulgaris *Mizquitl*: cæterum & caſſiam producens, atque gummi Arabicum.

Tertium *Quauhtepatli* Mexicanis, Mechoacanis *Chupire*, id eſt, planta ignea; arbor ſimilis lauro, pulchra & grata aſpectui, foliis paulo majoribus & latioribus quam ſunt Amygdali; floribus compoſitis in modum roſarum; ita ut videatur eſſe frutex ille quem Dioſcorides vocat Rhododendron, officinæ Leandrum, & Caſtellani Adelpham, ob ſingularem autem illius acrimoniam, proverbio uſurpari ſolet, de fœminis quæ in amore non reſpondent, Adelpham illis aquam inſectare. Succus illius naturâ abradit, nihilo tamen ſecius affirmant barbari, in potu exhibitum quantitate duorum ſcrupulorum, commodiſſime evacuare humores pituitoſos in iis qui Cacohexia laborant, præſertim ſi malum oriatur è cauſa frigida: ſed mihi (inquit *Ximenez*) non fit veriſimile tam vehemens medicamentum per os ſumi poſſe ſine diſcrimine: itaque potius, quod & barbari fatentur, umbelico applicandum cenſeo, exigua quantitate, nam & ita corpus purgabit. Eſt quoque præſens remedium adverſus externos corporis morbos, impetigines, ſcabiem & ſimiles. *D. Fr. Hernandez* improvide ſuccum hujus arboris ſumens magnum vitæ periculum adiit; non deſunt qui plantam venenoſam & homini exitialem judicent; gaudet maxime locis humidis & riguis.

Quartum; *Copalxocoli* ſive ut ipſi vocant *Pompoqua*, arbor foliis ceraſi noſtratis, fructus ferens ſimiles exiguis pomis, dulces quidem ſed valide adſtringentes, quique exſudant ſalivam quandam valde viſcoſam, (unde ab Hiſpanis ceraſa gummoſa appellantur:) quæ applicata ſanat febres & ſanguinolentas dejectiones. Materies hujus arboris commodiſſima eſt ad imagines ſculpendas, nam præterquam quod facile ſecetur, numquam ſe findit aut facile ſentit cariem: accedit ad odorem & ſaporem Copal.

Inter Frutices memoratur *Maripenda*, quæ truncum habet circiter viginti palmos altum, ramos nigricantes, folia ſimilia ferro quo ſpicula aſperantur, lata & craſſa, ſuperiore parte viridia ſed ſubpurpuraſcentia, è rubro pediculo pendula: fert fructus racematim collectos, (longitudine ſex palmorum) inſtar uvarum, ſed rariores; qui primo ſunt virides, dein rubri, denique obſcurè purpurei. Barbari ſumunt ſtolones & ramulos hujus fruticis (nonnumquam & ſemina) & minutatim conciſos tantiſper ebulliunt in aqua, donec illa conſpiſſetur & Syrupi conſiſtentiam acquirat: Sanat mirabiliter vulnera etiam difficillima curatu, ſiſtitque ſanguinem in recentibus plagis.

Item *Chupiri* aut *Charapeti* frutex qui agit radicem groſſam & longam, extus colore inter luteum & candidum, intus nonnihil roſſo; è qua enaſcuntur aliquot trunci, & multi rami tenues, longi, colore obſcure viridi, quique inclinat ad cæruleum, teretes, glabri, pleni foliis inſtar aurantiæ, verum majoribus: floribus luteis & ſtellatis: non obtinet odorem aut ſaporem notabilem. Indigenæ autem maximi faciunt hanc plantam, feruntque cæteris omnibus longè præcellere ad mitigandos dolores è lue venerea ortos; curareque debilitates nervorum; ſanare ſcabiem & alia pertinacia corporis vitia, quæ aliis remediis tolli nequeunt: Utuntur radice hoc modo; unciam unam in ſedecim ſextariis aquæ ebulliunt tantiſper donec tertia pars conſumatur; hujus decocti ſumunt quotidie mediam libram, obſervantes eundem ordinem qui ſervatur in potione Guayacan: ſanat tumores, plagas & alia vitia

orta è lue venerea; reſolvit tumores capitis, tam potum quam foris applicatum, ſiſtit dyſenteriam; excitat appetitum ciborum, & nutrit debiles.

Habetur hîc & ſpecies *Braſil*, frutex qui Taraſcis vocatur *Cuhuraqua*, Mexicanis *Quammochitl, Huitzquahuitl*, ſpinoſus, agens radices candidas & ſurculoſas, è quibus prodeunt caudices exterius vergentes ad colorem roſſum, interius ſature rubentes, contorti & pleni foliis pene figura cordis cum multis venulis, quæ diſcurrunt à medio foliorum ad oras. Reperiuntur hic & aliæ duæ illius ſpecies, quarum una vocatur *Pinguiqua*, altera *Iacua*; omnium materie tingitur color coccineus.

Herbarum tantum paucas & nobiliſſimas recenſebo: *Curutzeti* vel *Aphatſi, Puntzumeti* quam (inquit *Ximenez*) Aſarum Mechoacan poſſemus vocare: Folia habet mediocriter ſubtilia, & admodum ſimilia viti, plena ſinibus crenatis, ſuperiori parte viridia, inferiori aſpera: caules cubitum altos, læves, lentos, teretes atque tenues; flores ſubtiles, flavos, inſtar capillitii, quibus innaſcuntur ſemina nigra & valde minuta; radices multas, longas & tenues, inſtar Hellebori albi. Solæ radices uſurpantur in medicina, ſuntque ſapore acri & mordaci, ſuaviter olentes muſcum; calidæ & ſiccæ in tertio gradu & ſubtilium partium: pulvis illarum ſumtus cum vino, aut aqua bugloſſi, aut citrei, quantitate dragmæ, mitigat dolores Nephriticos, mundat renes ab omnibus excrementis ſuperfluis; corroborat ventriculum è cauſa frigida debilem; adjuvat concoctionem, aufert cruditates, aperit obſtructa, movet menſes, prodeſt utero, diſcutit flatus; Denique eſt egregium antidotum contra venena.

Acuitze huarira quam alii vocant *Chipa huatziz* & *Zoẑataquan*, Hiſpani autem ob ſingularem illius virtutem, *Inimicam Venenorum*: Eſt nobiliſſima planta, quæ folia obtinet Rumicis ab ipſa radice prodeuntia, caules teretes, ſeſquipalmum altos, teneroſque; in quorum faſtigio enaſcuntur flores minuti è candido rubeſcentes, in orbem accumulati, radicem rotundam ſimilem malo cotoneo minuto, intus candidam, foris auream; quæ potiſſimum in medicina uſurpatur; eſt enim temperatæ facultatis, vergentes nonnihil ad frigiditatem & humiditatem, ſaporis grati & dulcis; ſuccus aut aqua ex illa extracta, quavis quantitate hauſta, mitigat ardores febrium, corroborat cor & eſt efficax & ſecuriſſimum antidotum contra venena & venenatorum animalium morſus, ut ſcorpionum, &c. præſtatque officium nobiliſſimi alexipharmaci, præſertim ſi radix contuſa forma emplaſtri ſimul applicetur parti læſæ. mitigat dolores renum, temperat urinæ acrimoniam; excitat appetitum, diſſolvit tumores gutturis; lenit dolores pectoris; & virtute quadam occulta & admirabili, pene medetur omnibus morbis, quocunque modo adhibeatur.

Quibus accedit *Tlalamatl* (quam alii vocant *Tlalcimatl* ſive *Cimatl* humilem & Hiſpani herbam Joannis Infantis, quia per ipſum primo innotuit; Mechoacani *Turintitaquaram* & alii *Cureci*) quæ producit folia quaſi rotunda, per ordinem terna, ſimilia herbæ quam Latini vocant Nummulariam: caules purpureos, humi ſerpentes; flores roſſos ad modum ſpicarum; ſemen exiguum & rotundum; radicem longam, tenuem & fibroſam. Eſt frigida & ſicca, aſtringenſque. Sanat plagas recentes & veteres; tumores quoque & abſceſſus dicitur maturare; ſiſtit vomitiones: Contuſa & quantitate duarum dragmarum pota mitigat & dolores è lue venerea natos, evacuatque quoſvis humores noxios: applicata oculis corrigit inflammationes: Denique necat pediculos. Hæc è *Fr. Ximenez*: meminit hujus plantæ Monardes apud cap. xvi. Cluſium in exoticis.

Pehuame vocatur Mechoacanis, planta illa (inquit *Ximenez*) quam Dioſcorides appellat Ariſtolochiam clematidem, quam numquam mihi contigit in Hiſpania videre, ne quidem pictam; quæ ſi nota eſſet, non tanti fierent aut Radix Chinæ aut Zarzaparilla, ſiquidem facultatibus longe utrique præſtat. Eſt autem herba volubilis, foliis figuram cordis referentibus, ſed minutis; floribus purpureis, qui cætera non abſimiles ſunt cæteris Ariſtolochiæ ſpeciebus: radice longa, craſſa & ſubrubenti cortice tecta; quæ præcipue in medicina uſurpatur: eſt acris, odorata, calida & ſicca in tertio gradu & tenuium partium: decoctum illius eadem methodo præparatum, qua radix Chinæ aut zarzæparillæ, ſervataque eadem victus ratione, mirifice ſanat quoſvis affectus è cauſa frigida natos, atque adeo luem Veneream; curat tuſſim inve-

inveteratam; discutit flatus; comminuit lapillos in renibus & vesica: movet menses, accelerat partum, aperit obstructa, &c. Barbari numerant hanc plantam inter præstantissimas.

De Radice purgativa *Mechuacan*, quæ jam notissima est, operæpretium fuerit *Fr. Ximenem* audire. Radicem inquit purgatricem Mechoacani appellant *Tachuache*, Mexicani *Talantlaquacuitlapille*, & aliæ nationes *Pusquam*: tres illius reperiuntur species, quarum duæ sunt mas & fœmina quæ forma & facultatibus conveniunt, habentque radicem longam & crassam, è qua lacteus liquor emanat: ex hac procedunt caules tenues & volubiles, cum minutis foliis forma cordis, floribus longis & rubicundis; qui producunt fructum similem peponi (ita verto *Pepino*, quod est in Hispanico, nescio an rectè) figura & mole, candida cute tectum, plenum semine candido minuto & lato, cum certis filamentis instar gossypii, quæ difficulter rumpuntur. Radix est calida & sicca in quarto gradu & si ore gustetur adurens, unde si hic aliorum mores imitari vellem, multum reprehenderem illos qui multa imprudenter & ignoranter de illa scripserunt. Purgat omnes humores per inferiora, præcipue pituitosos; sumendo dragmam unam cum dimidia, aut ad summum duas ex aqua aut vino aut jusculo, vel cum ovo recenti, sumitur enim hoc modo facile & sine nausea. Quidam succo illius expresso utuntur loco scammoneæ, ad cujus species arbitrantur pertinere, & conficiunt ex illo tabellas cum saccharo, quas mirificè ajunt operari: Solent alii radicem quantitate sex dragmarum in pulverem redactam & in sex unciis aquæ noctu maceratam mane exprimere & percolare, & aquam illam exhibere; soleo isti aquæ miscere unciam Syrupi de Matlatztic aut Zarzæparillæ aut foliorum senæ, atque ita purgat sine omni molestia. Tertia species nascitur potissimum in nigro solo locis petrosis, hujus radix est magis gracilis, è qua quantitate duarum dragmarum componitur electuarium purgans cum XX dragmis Sacchari, Tzautli sive tragacanthæ, quo leniter evacuantur, cholera, flegmaque, nec puto in India reperiri medicamentum quod hocce superet. Alii ex decocto illius conficiunt syrupum, qui quantitate trium unciarum sumtus egregie prædictos humores purgat. Oportet siccari radicem & servari toto anno; sed in colligendo vitanda est radix non admodum illi dissimilis quæ præsentissimum est venenum. Quum *D. Franciscus Hernandez* scriberet, quem hactenus sequimur, nondum tam probe cognita erat hæc radix; postea enim plures illius species sunt repertæ, magis lenes in operando, licet tres illæ species ab ipso notatæ celeberrimæ sint. Prima est quam Hispani vocant *Mechoacan* à loco ubi primum inventa fuit; cujus in illa provincia & in Guadalayara, duæ reperiuntur species; una venenosa quam author noster vitandam monuit, altera quæ moderatè purgat; utriusque radix grandis est & crassa, sed nobilis est major. Alia est species est quæ *Matlaliztic* vocatur, multo minor præcedenti, quam quidam frigidam faciunt, haud intelligentes purgantium medicamentorum facultates quæ nullam frigiditatem admittunt. hæc remissius purgat quam præcedentes, atque omni ætatum & sexuum generi exhibetur, etiam prægnantibus sine noxa. Alia species appellatur *Xalapa*, hæc longe potentior est cæteris licet mole sit minor, evacuat generatim omnes peccantes humores, sed summa vigilantia opus est eo die quum sumitur atque adeo sequenti. Ex hac Syrupum conficiunt, admodum utilem iis qui variis morbis laborant: ejus compositio talis est. Recipe Radicum Xalapæ uncias quinque; Polipodii duas; Hermodactylor. unam: Florum cordialium & jujubarum ana pugnum unum; Cinnamomi, nucum muscat. ana dragmas duas & semis, frangantur & macerentur in sex quartillis aquæ per integram noctem: dein coquantur secundum artem donec medietas consumatur; colaturæ addantur duæ libræ sacchari & percoquatur donec syrupi spissitudinem acquirat; denique quum pene refriguit, misceantur octo grana exquisiti musci. Monendi sunt qui se purgant istis radicibus, ne postero die sumant saccharum rosatum, aut aquam; sed potius pectusculum avis alicujus, aut carnem ovillam assam, nam alias facile recidivam purgandi patiuntur ægri non sine discrimine. Omnes species copiose reperiuntur in Nova Hispania; maximam radicem habet *Matlalitztic*, huic proximam *Mechoacan*, multo minorem venenosa species: omnium minimam *Xalapa*, licet rotundiorem & longiorem. Omnes autem sunt calidæ & siccæ in quarto gradu,

excepta

excepta, solum *Matlalitztic* quæ moderatè calet & lenissime purgat, ideoque securius usurpatur. Ex quibus apparet quam parum fidei adhibendum sit Monardæ & Alfonso Inoioso in iis quæ de his radicibus scripserunt. Non differunt autem hæ plantæ in foliis, floribus aut fructibus, nisi ratione soli, quo fit ut alibi majores, alibi minores nascantur; tantum flores nonnihil variant colore, qui fere ceruleus est, sed aut obscurior aut dilutior.

Cæterum vix ulla fructiferarum arborum, quas Europa fert, hic jam desideratur: etiam uvæ ad maturitatem dicuntur pervenire. Moros præterea complures Hispani hic plantarunt, & bombyces nutrire cœperunt, unde præstantis byssi hic magnus est proventus. Dat præterea provincia non illaudatum glastum vulgo *Anil*: & fructum ceratiæ siliquæ (vulgo *Caroba*) non absimilem qui Sumach sive Rhoes coriariæ vicem implet, frondes autem ad vitra conflanda utiliter adhibentur. Deniq; & Coccinillam ferunt provinciæ quæ *Chichimecas* proxime attingunt sed illaudatiorē.

CAP. XXIV.

De animantibus hujus provinciæ, & moribus Indigenarum.

ARMENTORVM pecorumque in hisce provinciis ingens est numerus, uti Her. d.5.
& jumentorum, quibus indigenæ jam omnia onera subvehunt, humeris suis l.5.c.9.
parcentes: præterea caprarum & porcorum Hispaniensium tanta copia, ut maximis gregibus per sylvas sine certis dominis vagentur: Apri in montanis multi, aliæque feræ, ut lepores, cuniculi, ex quoque in quibus Bezoar invenitur; quæ sunt certæ rupicapræ, quas hic vocant *Theotlalmazames*, mole mediocrium caprarum, aut paulo majores, villis coloris leonini, qui facile auferuntur, verum ad latera albis, cornua habent juxta originem lata, divisa in paucos ramos, exiguos & teretes & præacutos. Reperitur & in aliis quas vocant *Mazatl chihiltic* sive *Themamazame* quibus vastissima sunt cornua.

Notandum autem in Nova Hispania quoque reperiri (ut scribit *Ximenez*) lapides illos fossiles, (quos Arabes similiter vocant *Bezoares*, quia pollent eadem virtute contra venena,) præsertim in fluvio *Detzhuatlan*, varii generis & formæ, qui ab undis deducuntur è montibus, qui abundant bolo armeniæ.

Non caret quoque Regio ferocibus & noxiis animalibus; nam & leones alit & lupos & *Adibes* pecori imprimis infestos: Tigres autem hominibus, de quibus postquam semel gustarunt, in tantum efferantur, ut illos è tuguriis abreptos dilanient atque devorent: Verum Hispani jam bombardis suis quamplurimas necarunt. Sciuri tuguria irreparabili damno suffodiunt: Vulpeculæ vero urinæ suæ gravissimo odore, quæcunque contigerint, ita inficiunt, ut vix quadraginta diebus fætor evanescat, vestes vero penitus corrumpantur. Gallinæ, columbæ, palumbes in infinitum auctæ; nec perdices desunt, phasianæ atque turtures. Plurimæ hic sunt *Auræ*, incertæ originis aves, gallinarum magnitudine, nigræ, caput & collum setis quibusdam tectæ, tetro aspectu, sublime volant, cadaveribusque quæ è longinquo odorantur, pascuntur: (de quibus jam ante plenius) præterea innumeræ aliarum avium species, quæ statis tempestatibus versus Arctum abscedunt, redeuntque; multæ denique quæ raptu vivunt: Serpentum & viperarum, venenatorumque insectorum & reptilium nequaquam hic tanta, quanta in cæteris provinciis, copia.

Indigenæ olim quatuor potissimum idiomata usurpabant, multum inter se diversa. Chichimecarum, Otomitarum (nam hæc natio hic quoque suas sedes habuit) Mexicanum quod toti Novæ Hispaniæ commune fuisse jam supra monuimus, & denique Tarascum, quod hujus gentis proprium erat & vulgare, concisum atque elegans; id nomen huic idiomati inditum fuit ab Hispanis à *Tarascue*, quo nomine barbari generos suos designabant: indigenæ enim, quum primum Hispani hasce provincias intrarent, ipsis gnatas suas hac voce *Tarascue* ultro in conjuges offerebant. De amictu illorum, veteribusque moribus & institutis nihil attinet dicere; Omnes enim jam vestiuntur tunicis è panno gossypino & laneo, Hispanico more consutis, & pileos gestant: fœminæ quoque juxta ac mares promiscue callent idioma Hispanicum: & siquidem industrii sunt, plurimas artes mechanicas exacte didicerunt:

cerunt: nam quum Braſilium lignum, aliæque materies abunde ſuppetant, ciſtas, ſcriniaque atque alia fabrilia opera elegantiſſime abſolvunt; byſſum quoque & alias peregrinas fruges excolunt ſedulo; armenta, jumenta, pecudeſque nutriunt: canibus autem ſupra modum delectantur, quorum multi in montana diffugientes, ibidem ita efferantur ut pecori inſignem vaſtitatem adferant, ipſi vocant *Cimarrones*. Pingunt ſatis eleganter; ſartores & ſutores ſunt gnavi; denique ex ære, quo abundant, lebetes longe optimos, ligones, aliaque inſtrumenta concinnant ruſtica. Dum adhuc paganicis ſuperſtitionibus tenerentur, firmiori longe valetudine fruebantur quam hodie, parciori quippe victu contenti & à Regulis ſuis aſſiduo labore exerciti. Antiquiſſima illis conſuetudo frigidâ ſe abluendi, à qua necdum deterreri poſſunt, nam quoties à febri tentantur, nudi aquæ ſeſe immergunt, itaque & morbum augent, & nō raro ſibi exitium maturant. Hiſpani Mechoacanam quum ante Regnum eſſet, in Epiſcopatum verterunt, in cujus Diœceſi ſupra centum quinquaginta municipia numerantur, quorum nonaginta ſuas habent ſcholas: parochiæ autem circiter quinquaginta jam dudum ſuos habuerunt ſacerdotes & clericos, qui omnes provincialium linguam callentes, indigenis concionantur, audiunt confitentes & populos ſuo quoque idiomate inſtituunt, præterquam Otomitico, ob inconcinnam illius brevitatem atque aſperitatem; plurima quoque ſunt monaſteria Dominicanorum & ordinis S. Auguſtini: Et vix ullum eſt municipium quod non habeat ſuum Noſocomium in quo ægri magna ſedulitate curantur. Denique plerique Indigenæ jam Chriſtianam religionem profitentur, & maxime Taraſci, qui urbaniores & maxime dociles prædicantur. Corollarii loco hic addam, quod ab *Acoſta* traditur: Elegantiſſimæ (inquit) plumariæ icones conficiuntur in Mechoacanæ provinciæ municipio *Paſcuaro*: ordo operis ejuſmodi eſt: exiguis admodum forcillis plumulas ſubtiliores ex avium exuviis detrahunt, & delicatiſſimo glutino, ad hunc uſum induſtrie præparato, apte conjungunt atque concinnant, mirabili juxta dexteritate & celeritate; utuntur autem potiſſimum plumis minutiſſimarum avicularum, quas in Peruvia *Tomineos* vocant (ſupra deſcripſimus ſub nomine *Huitzitzil*) aliarumque, quæ præter colorum varietatem mirum in modum reſplendent. Atque hæc de hujus Epiſcopatus provinciis in communi dicta ſunto.

Cap. XXV.

Particulares provinciæ quæ ſub hac Diœceſi comprehenduntur, & oppida quæ in ſingulis ab Hiſpanis habitantur.

DIOECESIS Mechoacana, præter provinciam quæ proprie & peculiariter id nomen ſibi vendicat, complures alias comprehendit, de quibus paucis agemus.

Provincia quæ proprie jam olim *Mechoacan* appellabatur, principium ſumit à pago *Taximaroa*, triginta leucis ab urbe Mexicana verſus occidentem, ad quem Hiſpani, poſtquam Imperium Mexicanum evertiſſent, primum acceſſerunt; erat autem tum pagus hic palis ligneis undiquaque munitus adverſus Mexicanorum, cum quibus Mechoacani jugiter bellum gerebant, impreſſiones. Imperabat tum iſti Provinciæ Princeps, cujus nomen erat *Tangaivan Bimbicha* qui ultro venit ad Corteſium, eique ſe ſubjecit, anno cIↃ IↃ XXII unde à Mexicanis nomen meruit *Caζonzin*, quod calceum detritum ſonat: ſedes imperii erat *Zinzontza* ubi Hiſpani primam coloniam habuere. Narrat Herrera in hac provincia anno cIↃ IↃ XXV inventam fuiſſe longe opulentiſſimam Argentifodinam, verum quum Miniſtri Regales, qui tum Corteſio abſente, omnia pro libitu agebant, eam fiſco addicere niterentur, ſubito diſparuiſſe nec unquam poſt illa viſam. Porro Nonius de Guzman Præſes Conventus juridici Mexicani, miſerum hunc Regem, jam Chriſtianum, perduellionis, falsò, ut ipſi Hiſpani credunt, accuſatum inaudita crudelitate vivum concremavit.

Her. d.3. l.3.c.4.

d.3.l.8. c.ult.

Primaria hujus Diœceſeos civitas, in provincia Mechoacana, Hiſpanis dicitur *Vallodolid*, barbaris *Guayangareo*, ad quam demum, ſedes cathedralis fuit tranſlata: omnium

omnium enim primo fuerat in *Zintzontza*, primus autem Epiſcopus *Vaſcus de Quiroga* eandem deduxerat *Paſcuarum* aut *Fatztzam* diſtantem quidem à Mexico leucas ſeptem ſupra quadraginta, itinere plano & expedito ab æquatore (ut Herrera prodit) gradus novemdecim verſus Arctum, niſi forte in numero error eſt, nam ipſe alibi & fere omnes Tabulæ geographicæ hanc urbem ſubmovent ad gradum vigeſimum & aliquot ſcrupula: Denique cathedralis ſedes fuit tranſlata Valliſoletum anno cIɔ Iɔ XLIV, quod oppidum diſtat à Paſcuaro leucas ſeptem verſus orientem: haud procul ab hoc oppido lacus viſitur, Mexicano ut ferunt longe major, & qui vel minima tempeſtate ingentes fluctus tollit; plurimis lintribus & ſcaphis navigatur, quia varii generis piſces hic capiuntur, præſertim minuti quidam, quos ad ſolem indurant, & magno emolumento in varias provincias venales transportant.

Secundum locum meretur oppidum *S. Michaëlis*, in eadem provincia ſitum, triginta & quinque leucis à *Paſcuaro* verſus aquilonem; quadraginta autem à civitate Mexicana verſus Favonium; in ſolo quidem plano, ſed nonnihil aſpero, ſecus viam quæ ducit ad Zacatecenſes argentifodinas: atque hæc via initio ſui quidem ſatis tuta eſt, verum ubi paulum progreſſus fueris, ob varios flexus atque reflexus, admodum periculoſa judicatur, ob feroces barbaros, qui montana incolunt, quæ Hiſpani appellant *del Vizocho*, hi enim ex improviſo, è latebris atque ſylvarum abditis, montibuſque erumpentes, adoriuntur itinerantes, eoſque ſpoliant & non raro occidunt. Cæterum oppidum incolis frequens eſt, & in illius agro plurima ſunt prædia ruſtica & paſcua imprimis læta.

Tertium poſcit urbs *S. Philippi*, diſtans ab oppido Vallodolid Mechoacanæ, quinquaginta leucis verſus Arctum, & à Metropoli Mexicana duabus & ſexaginta verſus Corum; in ſolo frigido atque effœto. Monaſterium habet ordinis S. Auguſtini. Utrumque hoc oppidum *S. Philippi* & *Michaëlis* conditum fuit à ViceRege Ludovico Velaſquio, ad ſecuritatem Taraſcorum & Otomitarum qui in illis regionibus degunt, & præſidium provinciæ *Xilotepeque*, adverſus barbarorum Chichimecarum latrocinia & rapinas, à quibus antea mirum in modum infeſtabantur. Licet autem vicinus ager cujuſvis animalium generi conveniat, tamen maxime idoneus judicatur armentis, quia hæc animalia, jam pene in infinitum aucta, ſiccis atque ſudis anni menſibus ſe in Tunarum ſilvulas recipere didicerunt, & pluviis rurſus in patentes campos pabuli gratia progredi.

Præterea urbs *Concepcion de Salaya*, à Vicerege Martino Enriquez demum anno cIɔ Iɔ LXX condita fuit, itidem ad itinera magis tuta præſtanda adverſus barbarorum latrocinia diſtat ab oppido *S. Michaëlis* leucas tantum octo, à Mexico triginta & quinque, à Vallodolid denique ſeptemdecim.

Urbs *Leon* diſtat ab oppido Vallodolid leucas quatuor & viginti, à Metropoli Mexicana ſexaginta, in agro illius varia argenti metalla celebrantur.

Zamora denique diſtat à *Paſcuaro* tredecim leucas: *Villa de Lagos* triginta à Vallodolid.

Argentifodinæ *Guanaxuati* viginti & octo leucis à Vallodolid verſus Arctum, & provinciam Zacatecarum; juxta utraſque ut plurimum ſexcenti Hiſpani cum ſuis ſervitiis ſua habent ſtativa. *Talpuiagua* autem fodina abeſt viginti quatuor leuc. à Metropoli Mexicana. Atque hæc quidem oppida ad Mechoacanam proprie dictam pertinent.

Porro hujus limites contingunt ad Arctum, vaſtæ ſolitudines Chichimecarum, *Queritaro, Acanoaro, Turirapandaro,* & *Sichu*, confines, circiter triginta leuc. ab urbe Mexico verſus occidentem, quæ ſe inter Auſtrum & Arctum longiſſime exporrigunt Chichimecæ. in immenſum terrarum ſpatium. Chichimecarum autem nomine deſignantur plurimæ nationes, linguis, ingenio atque inſtitutis plurimum diverſæ; *Panues, Capuzes, Samues, Zanca, Maioliæ, Guamares, Guachichiles* alii, diviſi quidem inter ſe, ſed immanitate morum ſimillimi: Qui quantum terrarum ab Hiſpanis inde ab oppidis *S. Michaëlis* atque *Philippi* tam ad occidentem quam ſeptentriones hactenus exploratum, occupare dicuntur, quod non minus quam ducentas, ut volunt, leucas extenditur; inſigni ſoli ubertate & aëris temperie, magis calida quam frigida, ſicca quam

 humida

humida, ideoque & salubri. In hisce autem regionibus passim magnorum oppidorum & municipiorum vestigia & rudera ab Hispanis observata produnt, indicio minime vano, & agros hic olim laboriose cultos fuisse, & ædificia illa quondam à gentibus magis industriis & cultioribus fuisse structa, quam sint Chichimecæ qui hodie hic agunt: Nam Chichimecis hisce sub tectis degere aut sementem facere insolens, paucis illorum exceptis; Etenim ut breviter absolvam; Hi barbari neque ullam religionem colunt, aut ullam reipublicæ formam norunt, sed passim vagantur in sylvis & solitudine in modum ferarum, omnibus limitaneis Novæ Hispaniæ provinciis adeo infesti, & pecora abigere, sata corrumpere, agris vastitatem, agricolis exitium adferre sueti; ut ne nunc quidem Hispani ab illorum injuriis se suosque vectigales commode queant tutari.

Ad austrum & quidem ipsum Oceanum Australem (nam mare septentrionale nusquam hæc provincia attingit) habet hæc Diœcesis duas alias provincias *Zacatulam* atque *Colymam*.

Zacatulæ oppidum vulgo appellatur *Concepcion* atque etiam provinciæ nomine *Zacatula*, distans ab Æquatore gradus octodecim & aliquot scrupula; quadraginta leucas ab oppido *Vallodolid* versus Africum, à Metropoli Mexicana circiter nonaginta, à mari Pacifico unam & dimidiam: Condiderunt Rodericus de Villa fuerte & cap.xvi. Simon de Cuenca; ad ripam fluvii satis ampli (de cujus origine supra diximus,) qui infra oppidum duobus ostiis in mare exit.

Colyma oppidum ejusdem cum provincia nominis, jacet ad altitudinem octodecim graduum & aliquot scrupulorum (ut quidem *Herrera* tradit, verum si orarum ductum sequamur & Tabulas Hydrographicas, superat nonnihil altitudinem novemdecim graduum) ad confinia Novæ Galæciæ, quinquaginta leucas à Metropoli Mechoacanæ versus Africum; in regione fœcunda, & Cacao, cassiæ solutivæ, aliorumq; fructuum feracissima, & auri venis opulenta. Indigenæ à morum comitate imprimis laudantur ab Hispanis, licet olim cum *Ympilzingis* vicinæ provinciæ incolis, acerrime restiterint Hispanis, & vix tandem sub jugum missi fuerint. Ædificata hæc urbs jam anno cIↄ Iↄ xxii à *Gundisalvo de Sandoval*, decem ab Oceano leucis, ad ortum à flammivomo quodam monte, qui in hisce finibus visitur.

Habet eadem provincia *Colyma* duos non ignobiles portus, cum suis municipiis haud procul à finibus Novæ Galæciæ, quorum unus ab Hispanis *Navidad*, alter *S. Iago de buena Esperanca* appellatur; quorum ille à navigantibus ad Philippinas Insulas plerumque aditur. *Thomas Fullerus* (*Thomæ Candishy* navis gubernator) *S. Iacobi* portum observavit ad altitudinem octodecim graduum & quinquaginta scrupulorum, septem milliar. Anglica à Nativitate: ora ortum atque occasum inter directè exporrecta: *Candishius* hic aliquandiu cum suis navibus in anchoris constitit, nautæque illius paucas uniones hic piscando deprehenderunt; nam omnis hæc ora olim margaritifera ostrea nutrivisse dicitur, fortassis & hodie. Deinde Nativitatis portum adiens, ædificia ibidem omnia diripuit & exussit, cum duabus navibus ducentarum tonnarum quæ ibidem struebantur. Atque hinc processit ad tutissimam navium stationem milliari uno à Nativitate, (*Malaccam* videntur vocare Hispani;) à qua duorum milliarium itinere intra continentem distat *Acatlan* pagus triginta circiter domorum cum modico templo.

Tota autem adjacens Regio abundat æris metallis, partim ita mollis & ductilis ut indigenæ elegantissima vasa ex illo conficiant, partim ita duri, ut instrumentis rusticis ex eodem fabricatis tellurem haud secus proscindant quam ferreis: ejus tamen usum indigenæ ante Hispanorum adventum dicuntur ignorasse. In eadem & præsertim in finibus *Acatlan* nascitur species quædam Chinæ, uti videtur; quam barbari vocant *Cozolmecatl* sive *Olcacazan*: quæ planta radicem fert grossam, quasi rotundam, rubram, gravem & fibrosam; è qua prodeunt caules juxta radicem rubri, volubiles, tenues, nodosi, pleni capreolis, quibus ad fastigia arborum enititur; folia habet pene orbicularia, mediocria, tribus venis secundum longitudinem distincta; fructum qualem myrtus, plenum semine. Pollet pluribus virtutibus: nam folium impositum oculis sanguine suffusis, brevissimo tempore illis medetur. Licet planta sit modice temperata, tamen occulta quadam qualitate contraria est morbis calidis

juxta

juxta atque frigidis; sumique potest quavis quantitate sine noxa: auget vires corporis & restituit collapsas, vel contacta & manibus trita; excitat calorem nativum. Folia illius emplastri forma applicata sanant mirifice dolores dentium, capitis & juncturarum: Notant barbari, folia parti affectæ aut dolenti applicata, de eventu morbi præjudicare: nam si firmiter adhæreant, certum signum esse ægrum convaliturum, sin decidant, contra. Sunt & inimicissima venenis; Denique nullum morbum esse ferunt cui hæc planta mederi non possit. *Fr. Ximenez.*

A portu *Zacatulæ* versus ortum & nobilem *Acapulco* portum, littora primum jacent inter Corum atque Eurum, triginta leucarum spatio; deinde recta tendunt ad Orientem altissimis ripis, (interiora assurgunt nemorosis montibus, ora autem lancinatur à variis sinubus atque recessibus) triginta leucas, ubi ingens Promontorium se in altum projicit, peninsulæ fere in modum, & valide à marinis fluctibus tunditur; ab hoc ad Acapulco portum numerantur octodecim leucæ. Ab eodem *Zacatulæ* portu versus Occidentem, primo occurrit littus modicè elatum, quod nautici homines vocant *los Motines*; id terminatur terræ angulo, vulgo *Punta de Marvata*: excipit dein humilis & planior ora, quæ multis prædiis rusticis obsidetur, vallem *de Maquile* vocant: Sequitur deinceps *Suchissi* cornu & duarum leucarum intervallo *Alimæ* fluvii ostium, & ingens intra continentem Sinus, quem *Las Pesquerias de Colyma* appellant; & ita porro *S. Iago*, *Salagua* & quatuor ab ea leucis *Navidad*; secundum nautica Hispanorum Itineraria.

Ad hanc Diœcesin pertinet & provincia *Tharimbaro*, quæ producit herbam purgatricem quam vocant *Montinente*, foliis exiguis, figura cordis, caulibus volubilibus & rubicundis, floribus itidem rubris, instar vasculorum orbicularium, quibus semen continetur, radice fibrosa. Semen contusum & quantitate unius dragmæ cum aqua haustum evacuat omnes noxios humores sine noxa, aut angore.

Itemque *Xicalan* sive *Xicayan*; & *Vruvapa* provinciæ, in quibus maxima copia nascuntur arbores illæ quæ exsudant resinam quandam auream, speciem *Copal*, de qua jam ante diximus. Ad oram Maris Pacifici, quam longe Colyma & Zacatula provinciæ patent, passim nascuntur arbores quæ ferunt Cocos nuces, quas Mexicani vocant *Coyolli*. Porro in Provincia *Vruvapa* sive *Hurubapa* nascitur *Enguamba*, Enguamba.
arbor mediocris, foliis latis & concavis, quæ distinguuntur nervulis partim flavis partim rubris; floribus racematim pendulis & herbaceis, fructu nigro, pleno granis, è quo exprimitur oleum flavum, supra modum utile ad humores resolvendos, & adversus plagas.

Ad eandem pertinet & *Tansitaro* provincia, quæ cœlo fruitur algentiori: uti & *Tacambaro* montuosa & aspera.

YUCATANA.

CAP. XXVI.

Yucatanæ *provinciæ limites, cœli solique qualitates.*

PROVINCIAM & Præfecturam *Yucatan* (id enim nomen anno cIↄ Iↄ XVII ab *Hernando Cortesio* in prima illius expeditione accepit) primis illis temporibus insulam esse credebant, quemadmodum & ipsi indigenæ qui illam idcirco appellabant *Peten*, id est, insulam; sed postea patuit Peninsulam esse, quæ pene tota mari incingitur: Complectitur ambitu suo supra ducentas quinquaginta leucas, forma pene triangulari, aut ficus viridis; patet quidem ad basim, ubi latissima est, inter ortum & occasum, pene centum, ut volunt, leucas, totidemque inter arctum atque Austrum, ab ora maritima quæ septentriones adspicit ad fines præfecturæ Guatemalensis; ubi vix viginti quinque leucas patet inter ortum & occasum. Claudunt illius limites, ad Austrum quidem fluvius *Taiza* atque *Lecandonum* montium juga; ad Africum vero provinciæ Chiapenses; ad occidentem denique, provinciæ *Xicalango* atque *Tabasco*; ubi oceanus duobus sinubus in continentem irrumpit: quorum maximus, ore leucam & amplius lato, marino fluctu terra

copia admittit, ut interius ingentem lacum impleant, in quo quamplurimæ insulæ sparguntur, magno navigantium discrimine, qui arbores signare coguntur, ut se ex illo veluti labyrintho explicent. Insulæ autem hæ uti & vicina continentis littora, infinitis variorum generum avibus, maxime littoralibus & lacustribus ad miraculum replentur, ita ut è vicinis atque adeo longinquioribus provinciis barbari huc aucupii causa advolare consueverint. Nec minor hic ferarum, cuniculorum, aprorum & simiorum abundantia; longe autem maxima Yguanatum.

Aëris temperies hic præferuida est, præsertim in illa parte quæ pertinet ad Arctum, quæ longe maxima est, & licet in tota illa Peninsulæ parte nulli amnes aut torrentes conspiciantur, nusquam tamen aquarum penuria laboratur ob puteorum opportunitatem & multitudinem: infinitæ autem conchæ, testæque passim in mediterraneis sub saxis petrisque effodiuntur, quæ res uti & littorum humilitas, & maris in toto ambitu vadositas, haud vanam suspicionem præbet, olim magna ex parte ab oceano fuisse superfusam. Hyems hic initium sumit ab Octobri, seu festo S. Francisci, quum venti à septentrionibus flare incipiunt, frigidiusculi sua natura & valetudini indigenarum infesti; nam quum caloribus assueti sint & tantum tenuiter vestiti, plerique tum catharris & febribus tentantur: durat hæc tempestas ad mensem Martium, nisi quod Januario & Februario nonnullum æstum sentiunt; & hisce mensibus non pluit nisi sub Novilunia.

Æstate autem quæ à Calendis Aprilibus ad exitum Septembris durat, pene continuo pluit; tamen hoc tempore & serunt & metunt, magna ut plurimum abundantia, ob egregiam soli ubertatem. Frigus hyberno tempore vix sentitur, nisi quum aquilonares venti valide perflant, idque præsertim ab indigenis ob causas jam memoratas. Abundat regio feris, uti cervis & apris & similibus, unde & à barbaris olim *Vlunuluez Tetelzeh* appellata fuit, id est, Terra Pavonum & Cervorum ut interpretatur *Herrera*. Tellus neque triticum fert neque ullas Europæas fruges: nullæ hic auri aut alterius metalli venæ hactenus repertæ fuerunt; unde liquido patet, insigni errore à quibusdam scriptoribus proditum fuisse, ab Hispanis quum primum hic appellerent, hic cruces fuisse repertas, factas ex aurichalco (quod latonum vulgo vocant) quum ejusmodi metalli vestigia neque in hac peninsula, neque in ullis Americæ regionibus umquam visa fuerint.

d.3.l.3. c.4.

Plurimi barbarorum narrant se à majoribus suis accepisse, Provinciam hanc primum cultam fuisse à gentibus quæ ab oriente post varios errores huc venerant, quæ numinis quod colebant auxilio aliarum gentium injurias evaserant, & per mare apertis utrimque fluctibus transierant. Notandum ab Hispanis narrari, quod in hac solum provinciâ Baptismi quandam umbram invenerint, quam indigenæ suo idiomate secundam nativitatem appellarent: quem vix quisquam illorum frustra negligeret, quum se ablutione illa, omnium virtutum seminio imbui & adversus noxiorum Dæmonum dolos atque injurias præmuniri opinarentur. A tertio autem ætatis anno usque ad duodecimum utplurimum abluebantur, nec matrimonia contrahebant nisi ante initiati. Diem ad id operiebantur auspicatum, minimeque nefastum, parentesque & triduo ante jejunabant & à fœminarum consortio abstinebant. Multa præterea de paganicis gentium harum ritibus, & institutis ab Hispanis narrantur, quæ quia jam mutata sunt omnia, referre supersedeo. Idioma horum populorum unum erat, nisi quod limitanei & qui ad oram maris agebant, paulo cultius & expeditius loquerentur.

Tota autem Peninsula, videre est ædificia ingentia è saxis substructa, quod mirum, quum ferramentis atque adeo omni metallorum genere caruerint; quæ haud dubio templa & adoratoria fuerunt; nam privatorum ædes fere ligneæ erant & stramine tectæ. Hodie hic ingens reperitur armentorum juxta atque jumentorum Europæorum numerus; magna gallinarum copia: gossypium quoque & herba è qua fit *Anil* passim hic colitur.

Cap. XXVII.

Particulares aliquot hujus Peninsulæ provinciæ, & quomodo primum inventa fuerit.

DIVIDUNT Peninsulam hanc per transversum modici montes, qui à *Champoton* ad occidentalem illius oram, excurrunt ad oppidum *Salamancam* usque, ad orientalem oram situm; partiunturque illam in duas partes, quarum illa quæ ab hisce montibus ad Austrum vergit & *Lecandones* atque *Taysam* attingit, ob aquarum penuriam deserta & inculta permansit; quæ vero ab iisdem ad Arctum descendit, incolis est frequentissima, nam licet Sol inde ab ortu suo ad vesperam usque admodum ferveat, non tamen desunt auræ frigidiusculæ quæ æstum temperent, quas vocant *Brisas*, ab oriente potissimum perflantes, uti nec *Virazones* (ut vocant Hispani) auræ quæ sub vesperam è mari sese attollunt. Montana autem regio saluberrima est, ita ut incolæ maxime sint longævi, adeo ut Franciscanus quidam testatus fuerit, se quum montana illa peragraret ut barbaros principia religionis Christianæ doceret, vidisse virum, quem, si rationes vicinorum atque ipsiusmet non fallerent, ad minimum trecentos annos natum fuisse oportuerit; erat autem ita incurvus ut genua ore contingeret, & cute adeo dura, quum semper nudus egisset, adeoque scabra, ut squamis tectus videretur. Narrat *Herrera* & alterum à pluribus visum, qui centesimum & quadragesimum ætatis annum attigerat, prout ex iis quæ accurate meminerat, erat colligere.

Adiit hanc insulam inter primos *Franciscus Hernandes de Corduba*; appulitque ad illud terræ cornu quod hodie vulgo *Cotoche* appellatur: cujus nominis ratio hæc traditur: Regulus illius tractus Hispanos alliciens ut in terram exscenderent sæpius usurpabat *Conez Cotoché*, quod ipsius idiomate sonabat, intrate sub tectum meum: quare Hispani promontorio nomen *Cotoche* indiderunt. Verum quum Hispani in terram descendissent, non tantum hic, sed & in altera parte, quam Indigenæ quidem *Quimpech* appellabant, Hispani hodie *Campeche*, à barbaris pene oppressi fuerunt, & ad Cubam Insulam reverti coacti.

Post hunc attigit eandem regionem *Joannes de Gryalva*, ea parte, qua *Cozumel* insula (de qua mox) ipsi prætenditur; atque ibidem (ut narrant) templa aliquot sive oratoria & cruces lapideas, ligneasque invenit, nusquam antea in America visas. Narrant Hispani ab Indigenis acceptum, Vatem quendam inter ipsos vixisse *Chilam Cambel*, qui longe ante prædixerit, peregrinam gentem adventuram ab ortu solis, quæ Crucem esset erectura, qualem ipsis depingebat, quam numina ipsorum superare nequirent; gentemque illam omnes has terras subjugaturam, idolorum cultum penitus exstirpaturam, barbarosque ad veri Dei cultum traducturam; atque alia ejusdem generis: atque hinc factum ut tot cruces hic invenirentur, & populus indesinenter Hispanos interrogaret num ab ortu solis advenirent. *Gryalva* deinde *Potonchan* accessit & ab indigenis hostilia multa passus, cursum flexit ad Tabascensem provinciam, neque Peninsulam penitius lustravit.

Illum secutus *Hernandus Cortesius*, insulam quidem *Cozumel* adnavigavit, atque ibidem nactus est Hieronymum de Aquilar, qui barbarorum linguam didicerat & tantopere ipsi profuit in Nova Hispania subjuganda: verum aliò tendens peninsulam tum lustrare nequaquam est aggressus.

Itaque non ante annum cIↃ IↃ XXVII penitus & ex instituto lustrari cœpit; quo *Franciscus de Monteyo*, amplissimo diplomate ab Hispaniarum Rege impetrato, ad insulam Cozumel & Yucatanam peninsulam subjugandam se accinxit: & primo quidem insulam aggressus, mox ad continentem transiit; applicanti ad pagum *Xamanzal*, acre cum bellicosissimis indigenis fuit certamen, nihilo tamen secius, secundum oram processit ad *Conilem*: ubi *Chacuæ* provinciæ rectores ultro ad eum venerunt, è quibus didicit, principalem hujus tractus pagum appellari *Turoh*, & illius principes *Cheles*. Dein & provinciam *Aarrinchelen* quæ & *Yzamal* dicitur, est ingressus, incolis nequaquam reluctantibus: atque inde provinciam *Tutulxin* cujus caput

erat *Mini* (quatuordecim leuc. ab eo loco, quo nunc *Merida* jacet) cujus habitatores ipsum auxilium poscebant adversus *Cocomes*.

In eadem provincia & *Chetemal* provincia celebratur, in qua olim Villareal condita fuit, nunc autem Salamanca jacet. *Campeche* atque *Champoton* ubi hodieque urbs ab Hispanis incolitur. His accedit *Cochuaque* aspera & montosa provincia, cum municipio *Tulma*; & pago *Chable*, ubi Hispani se auri venas reperturos aliquandiu frustra speraverunt. Huic proxima est provincia *Guayamil*.

Denique *Chechinizam* provinciam incolebant *Yzaes*, quorum primarius pagus dicebatur *Mayapan*, ubi nunc Merida sita est: *Zututam* tenebant *Cocomes*: *Canulem* advenæ quidem è Tabasco, origine autem Mexicani.

Cap. XXVIII.

Oppida Hispanorum in Yucatana, Merida, Vallodolid, Campeche.

PRIMARIA hujus Provinciæ civitas est *Merida*, distans ab æquatore versus Arctum viginti gradus ut testatur *Herrera*, & pene in meditullio hujus peninsulæ sita, septentrionali tamen illius littori propior, & haud supra duodecim leuc. à Mari: hoc loco quondam magnum barbarorum municipium *Mayapan* fuisse dicitur, multis & vastis ædificiis lapideis ornatum, quorum parietibus nudi homines erant insculpti, ita ut non frustra ipsorum sacraria fuisse judicaverint Hispani: hodie vocatur oppidum *Merida* ob similitudinem cum Hispaniæ urbe. Præfectus totius provinciæ una cum reliquis Regiis ministris hic ut plurimum degit; ibidem & templum est Cathedrale; licet haud supra centum familias Hispanicas hic habitare, ab illis qui viderunt, proditum reperiam.

Secunda urbs *Vallodolid*, distat à Merida unam & triginta leucas versus Eurum; hic sumtuosum admodum monasterium cernitur Franciscanorum: inque agro hujus urbis supra quinquaginta millia barbarorum numerantur qui Hispanis tributum pendunt.

Tertia urbs *Campeche*, S. Francisci nomini dicata, distat ab Æquatore ut à diligentioribus mensoribus fuit observatum gradus novemdecim, quinquaginta pene leucas à Merida versus occidentem aut potius Africum: jacet ad littus quod Novam Hispaniam respicit; portumque habet modicum ad patentem quidem, sed vadosiorem sinum. Accepit ab hoc oppido nomen ligni quoddam genus, quo tinctores utuntur, quodque magna copia infertur Europæ, est autem species quædam Brasil, & forte *Cuburaqua* frutex quem supra descripsimus. Cæterum oppidum hoc anno CIↃ IↃ XCVI à *Wilhelmo Parkero* Anglo interceptum fuit, in hunc modum. Promontorium Cotoche prætervectus, atque inde littus Yucatanæ stringens usque ad promontorium alterum quod vulgo vocant *Disconocido*, onerariam quidem suam sex ab oppido leucis in anchoris constituit, & quinquaginta sex suorum, majori barbarorum cymbæ, quam *Pyraguam* vocant, impositis, recta contendit ad portum; ubi juxta monasterium S. Francisci in terram descendens hora tertia matutina, tam inopinatus oppidanis supervenit, ut præfectum oppidi atque prætorem interciperet & reliquis civibus, qui supra quingentos erant, inter tenebras elapsis, nullo negotio oppido potiretur. Verum quum ii qui effugerant, animum à nocturno pavore recollegissent, sub horam decimam magnis copiis affuerunt, & impetu in Anglos spoliis legendis occupatos facto, primo congressu sex illorum prosternunt, & ipsum ducem gravissimo sclopeti ictu sub sinistra mamilla vulnerant: Qui tamen in tanto discrimine minime se deseruit, sed suos tanto hostium numero impares cernens, novo strategemate illorum impetum sustinere & frangere est aggressus: nam captivos omnes brachiis inter se connexis pro vallo suis objiciens militari ordine se recepit ad portum. Stabat ibidem in anchoris liburnica, regio tributo, auro, argento, aliisque pretiosis mercibus onusta, quam in conspectu hostium ceperunt atque una cum Pyragua ad onerariam suam deduxerunt. Pagum quoque, *Sebo* vulgo, qui è regione stationis ipsorum situs, à trecentis quadringentisve barbaris habitabatur, nullo negotio ceperunt, atque tantum ligni *Campechiani*, mellis, ceræque abduxerunt,

xerunt, quantum navis illorum ferre poterat, & opimis spoliis onusti recesserunt.

Quarta denique urbs dicitur *Salamanca*, sita in provincia *Bacalar* sive *Chetemal* septuaginta leucis ab oppido Merida versus Austrum, totidemque pene à Vallodolid secus littus quod à Sinu Hondurensi alluitur.

Cap. XXIX.

Ora maritima Yucatanæ, portus, insulæ adjacentes.

MARE in hujus Peninsulæ ambitu admodum est vadosum, ita ut majoribus onerariis haud propius quam quatuor quinqueve leucis tutus pateat accessus, neque ullum portum præterquam minoribus navigiis aperiat, longeque vehementius hic fluit atque refluit, quam usquam in tota Nova Hispania: præterea littus omne adeo depressum est, ita humile, nullisque collibus aut arenariis tumulis obsitum (præterquam inter *Campechem* & *Champoton* ubi nonnulli colles eminus sese ostentant, & mons unus satis altus quem vulgo vocant *Morro de los Diabolos*;) ut non ante ex alto à navigantibus conspiciatur, quam ubi jam propius pene accesserint, quam tutum sit. Præter hæc brevia atque vada longius à littore cum majoribus navigiis abstinere cautio est; nec minus propter scopulos, qui littus undiquaque obsident, maximo ni prudenter caveas anchorarum & funium dispendio, nec tamen si forte navis vado impingat, præsens exitium incurritur, ob fundi cænosam mollitiem.

Porro hæc peninsula respicit ad Arctum Insulam Cubam, septuaginta ut observant leucarum intervallo, ad ortum autem Honduræ ut vocant provincias; interjacet hic amplissimus sinus (quem *Ioannes Gryalva* quondam *Asscensionis sinum* appellaverat) qui jam Hondurensis audit, multis insulis refertus, (de quibus suo loco) & crebris naufragiis, eorum qui commercia inter utrasque provincias exercent infamis. Ad oram autem quæ Tabascensem provinciam contingit, hi numerantur portus; *Cicla* atque *Telichaque*, item *Cical* atque flumen *Cauquil* quod duplici ore in oceanum egreditur: dehinc *Campeche* modicus portus, ea parte qua Novam Hispaniam intuetur. Denique promontorium quod vocant *Delgado*, ad ipsum littoris sese versus orientem reflectentis cubitum; Huic objacet Insula aliquot leucarum intervallo, quam vulgo *Desconoscidam* appellant, tota vadis & scopulis in ambitu cincta, unde illi nomen. Et ab hac circiter octodecim leucis versus occidentem Insulæ *La Zarza* & *Triangulus*, tres exiguæ insulæ, alteri paulo majori veluti connexæ, & crebris vadorum brevibus navigantibus insidiosæ. Præterea sedecim à dicto Promontorio leucis jacent insulæ quas vocant *de Arenis*: atque *Vermeia* triginta leuc. versus septemtriones. A qua *Los Negrillos* tres insulæ, vadis atque rupibus undiquaque septæ, triginta leuc. versus ortum disparantur.

Denique famosæ insulæ, quas vocant *Los Alacranes*, absunt ab ora Yucatanæ viginti leucas versus Arctum; navigantibus omnino vitandæ, ob brevia & vicinos scopulos; quare ab extimo promontorio Insulæ Cubæ, Novam Hispaniam petentes, pro tempestatum diversitate, aut intra aut extra hasce insulas cursus suos solent instituere: Sunt autem tres insulæ parvulæ, quæ distant ab Æquatore circiter duos & viginti gradus ut *Oviedus* tradit: cæcis rupibus longe lateque in ambitu obsitæ, & multorum naufragiis, præsertim Licentiati *Suasi*, infames; qui tamen cum suis mirabiliter ex illis evasit, uti ab eodem Oviedo narratur. Nimirum hunc cum navigio quinque & quadraginta doliorum soluisse è portu Xagua, qui est in insula Cuba, & superato promontorio S. Antonii, quum Novam Hispaniam peterent, in Freto Mexicano aliquot diebus horrenda tempestate jactatos, demum navem fregisse ad scopulos & septem aut octo supra quadraginta qua viros qua fœminas & pueros enatasse, & exiguo lintre monoxulo evasisse in insulam minutam aut potius vadum è mari extans, ubi aliquot diebus vitam misere traxerint testudinibus ibidem inventis; mox in aliam paulo majorem transfretasse, ubi avium copiam invenerint; & denique in tertiam itidem exiguam, in qua tandem non sine miraculo scrobem effoderint & aquam potabilem invenerint, plurimis interim siti enectis: hic è fractæ navis tabulis

Alacranes.

lib. 20. cap. ult.

cymbam feciſſe, quam in Novam Hiſpaniam miſerint, unde advenit navis quæ cum ſummo diſcrimine Licentiatum hunc cum aliis ſedecim qui ex omni numero ſupererant, incolumes duxit in Novam Hiſpaniam.

Sed ad oram Continentis jam revertamur. Promontorium *Delgado* verſus orientem prætervectos, excipit *Siſal*, Meridæ oppidi portus, cui ad arctum brevia quædam objacent, *los Baixos de Siſal* vocant nautæ, quæ diſtant ab Æquatore gradus unum & viginti & quadraginta ſcrupula, & ad tres leucas inter Eurum & Corum deſcendunt in altum. Orientalis autem hujus Peninſulæ angulus appellatur *Cotoche* ad altitudinem unius & viginti graduum & aliquot ſcrupulorum, ubi Indorum pagus cernitur cum ſuo templo; vocant *Igreia de Icao.*

Ab hoc promontorio ora ſtatim ad Auſtrum atque Africum revertitur, & ad ipſum pene oræ ſeſe reflectentis cubitum, inſulæ aliquot exiguæ, quas vocant *Mulierum* continenti pene cohærent. Haud longo deinde intervallo, inſula occurrit, à famoſo barbarorum Idolo *Cozumel* dicta, quam Indigenæ Yucatanæ quondam ex omnibus vicinis provinciis religionis ergo crebrius adibant: abeſt autem à continenti leucas quatuor; patetque in longitudinem quidem quindecim, in latitudinem vero quinque; deſtatque ab æquatore gradus circiter viginti verſus Septemtriones. Indigenæ eadem lingua, moribus atque inſtitutis utebantur, quibus reliqui Yucatani. Hanc Inſulam primus adiit *Franciſcus Hernandes* & poſt illum *Ioannes de Gryalva* anno CIↃ IↃ XVIII & nomen *S. Crucis* eidem impoſuit, quod tamen hodie videtur obſoleviſſe. Sequentibus deinde oras quæ dextræ ſunt, in interiori freto *Hondurenſi* (ita enim ſinus ille, de quo ante, hodie appellatur) tres minores inſulæ obviæ fiunt admodum vadoſæ, quas à forma *Triangulum* vocant: è regione Lacus *Bacalal* qui in continenti jacet, triginta leucis ab altero Lacu qui *Chetemal* dicitur. Reliqua ora ad oppidum *Salamancam* uſque, ad eundem modum pluribus inſulis obtegitur; quarum una *Pantoia* dicitur, haud longe à brevibus, quæ naucleri haud vana monentes *Quitaſuenno*, id eſt vigila, nominant; altera *Zaratan*: tertia *Lamanay*; ultima denique *Ylbob* in interiori Sinus hujus gremio; quarum præter nomina vix quicquam innotuit. Atque hactenus ora Yucatanæ ad auſtrum ſive Africum pertinet.

TABASCO.

CAP. XXX.

Tabaſco provinciæ limites, cæli ſolique qualitates, Indigenæ, oppidum, aliaque.

PROVINCIA *Tabaſcenſis*, fines jungit ad ortum cum Yucatana, cujus & præfecturæ annumeratur, ad occidentem cum *Guaçacoalco*; ad auſtrum dividitur montibus à *Chiapa* & *Vera pace*; ad arctum habet mare ſeptentrionale ſive Fretum Mexicanum. Patet ſecundum oræ maritimæ ductum in longitudinem circiter leucas quadraginta inter ortum & occaſum; in latitudinem vero totidem pene, ab ora ad montana Chiapenſis provinciæ.

Solum maxima parte planum eſt & uliginoſum, crebris paludibus & ſtagnis ubiq; pervium (in quibus varii piſces, etiam vaſtæ molis nutriuntur, imprimis manati & Teſtudines marinæ) nihilominus plurimis nemoribus & lucis opacum. Cœlo eſt perquam humido, ſiquidem fere novem menſibus continuis hic pluit, præfervidoque, unde quidem hic ingens moleſtiſſimarum culicum copia generatur. Cæterum ſolum hic uberrimum, non modo armentis pabulum abunde ſubminiſtrat, ſed & maizium & cacao (harum regionum divitias) reddit cum maximo fœnore. Indigenæ enim ab Hiſpanis edocti, jam dudum terram colere, ſementem facere, greges armentorum paſcere & peregrinas arbores atque fruges cæperunt colere; unde hic plurimæ hodie vites, ficus, aurantia mala, citreaque & ſimiles fructus reperiuntur: præterquam quod ſylvæ ipſorum ſponte ſua optimos fructus producant: inter quos
l.8.c.10. memorant *Mameyes* quem fructum *Oviedus* deſcribit inter fructus Inſulæ Hiſpaniolæ, hoc

hoc modo, eſt optimus fructus, rotundus ut plurimum, pugni magnitudine, cortice aſpero, coloris leonini, habens oſſicula interdum bina interdum terna, in medio ſui tenui pellicula cooperta, coloris caſtaneæ, ſaporis amari inſtar fellis; ambit hæc oſſa caro colore fulvo, & ſapore mali perſicæ: arbor quæ hos fructus fert procera eſt, pulchra foliis nucis ſed longe majoribus. item *Zapotes*; Arbor quæ hos fructus fert dicitur in Nova Hiſpania *Cochiz Tzapotl*, hanc *Fr. Ximenez* ita deſcribit; eſt arbor grandis deformis, foliis Aurantiæ mali, raris & ternis per intervalla; trunco variegato notis quibuſdam albis; floribus exiguis & flavis; fructus illius refert figura malum cotoneum, & interdum eſt illius molis, Hiſpanis dicitur *Zapote blanco*. eſt edulis, grati ſaporis; verum non admodum ſalubris, oſſiculum illius eſt lethale venenum. Item *Aguacates* & *Guajabos* de quibus jam ante, alioſque & odoris ſuavitate & ſaporis gratia præcellentes. Sed unam imprimis habet arborem domeſticam, quantivis pretii, quam vocant *Xocoxochitl*; quæ eſt arbor grandis, foliis mali aurantiæ, fragrantiſſimis; floribus rubris inſtar granati, odore item aurantiorum, grato juxta ac ſuavi: fructibus rotundis & racematim pendulis, qui initio quidem ſunt virides, ſed poſtea ruffi, & ad extremum nigri; acris ſaporis & mordacis, bonique odoris; calidi & ſicci in tertio gradu, ita ut piperi ſubſtitui & pro carpobalſamo in officinis poſſit obtrudi. Hiſpani vulgo vocant Piper Tabaſcenſe. Corroborat Cor & Ventriculum; amicum eſt utero; diſcutit flatus; aperit obſtructa; movet urinam & menſes; ſuccurrit Cholicis & Nephriticis doloribus: conſumit humores craſſos & viſcoſos & fugat rigores febrium. Maizium hic bis quotannis, interdum & ter colligitur: Oryzam quoque & milium haud maligne fert tellus, uti & omnimoda olera. Abundat hæc provincia tigribus, leonibus, cervis, damis, apris, cuniculis, armadillis & ſimilibus animantibus. Maxima quoque hic avium copia & infinita varietas. Goſſypium licet paſſim hic naſcatur, tamen id minime curanr Indigenæ, ſed veſtes & alia neceſſaria petunt ut plurimum è Yucatana; ipſi paſcendis vaccis atque porcis ſe occupant, & imprimis *Cacao* fructibus cuſtodiendis, quos ægerrime, quum matureſcere incipiunt, contra ſimiorum & ſciurorum furta, tueri poſſunt. Moſquiti hic tam frequentes tamque moleſti, ut ſomnum capere niſi ſub reticulatis tectoriis, vix liceat.

Fuit quondam hæc provincia longe frequentiſſima indigenis, qui jam magnam partem peſtilentia atque aliis morbis interierunt, & imprimis peſſima illa conſuetudine frigida ſe abluendi, quocunque tandem morbo tententur; & quum Chriſtianis legibus plures uxores ducere prohibeantur, tantum hodie quantum olim incrementum ſumere nequeunt. Cibo quidem dum gentiles eſſent parco utebantur, potu vero largo admodum ſe ingurgitabant, præſertim illo quem è *Cacao* conficiebant admiſta pollenta; itemque altero è mayzio cocto, acidiuſculo & in magno æſtu potari pulcherrimo. Poſtquam autem Hiſpanorum moribus imbui cœperunt, & magis conjunctim in pagis degunt, & ſtatis horis cibum capiunt, bovillis & porcillis carnibus victitantes; & potu è maizio cocto & Cacao, variiſque aromatibus condito, quem vocant *Cocolaten*, utentes.

Denique tribus linguis vulgo utuntur; quarum prima appellatur *Chontal*, verborum copia inſignis, expedita & maxime communis: altera eſt quam *Zoques* uſurpant, qui montes incolunt, qui provinciam hanc dividunt à *Chiapa*: Tertia denique *Mexicana*, quam primum à præſidiariis *Mexicanis* acceperunt, quum duo munimenta *Zimatlan* & *Xicalango* in ipſorum finibus tenerent; quam hodie lubentiſſime uſurpant, partim quia cultior eſt & toti Novæ Hiſpaniæ communis, maxime autem, quia religioſi varias cantilenas hac lingua populo tradiderunt, quibus ſummopere delectantur.

Unicum in hac provincia oppidum incolitur ab Hiſpanis, quod gentili nomine quidem *Tabaſco*, ſæpius tamen *la Villa de nueſtra Sennora de la Vittoria* nominant, in memoriam prælii proſpere juxta hunc locum à Corteſio contra Indigenas pugnati, quum primam in Novam Hiſpaniam expeditionem ſuſciperet; & non raro ſimpliciter *Vittoriam*. Diſtat à *Cuidad Real* oppido provinciæ Chiapenſis ſeptuaginta leucas, ad quam provinciam primum adverſo flumine Gryalva ſubeunt leucas quadraginta, dein terreſtri itinere per aſperos & frigidiſſimos montes, triginta: ex hiſce montibus multi

multi amnes deſcendunt in provinciam Tabaſcenſem. Idem diſtat à Metropoli Mexicana terreſtri itinere leucas centum & ſexaginta, maritima ad Veram Crucem & inde porro terreſtri centum & quadraginta: à Campeche mari quinquaginta.

Flumen *Gryalva* ampliſſimum eſt & intra fauces ſupra octo orgyas altum, in ipſo ore vadoſius & maris acceſſu cum pernici amnis decurſu colluctante, vorticoſum & aditu perdifficile. Deſcendunt in hoc quinque alii amnes, præter innumeros torrentes & lacuum emiſſaria. Exonerat autem ſe in altum duplici oſtio, quorum unum quartam milliaris partem latum, oram quæ hic inter ortum & occaſum jacet, dividit per tranſverſum, & devolvitur recta ab Auſtro in Arctum: alterum properat ab Africo ad Aquilonem.

Tribus autem à jam dicto oppido leucis, aliud flumen per duo æſtuaria oceano miſcetur; quorum unum *Gryalva* veluti è propinquo ſalutato, cubito ſe flectit, raditque pagum *Tabaſcillo* veteris municipii *Potonchan*, quod Corteſio famoſam interpretem Marinam dedit, reliquias. E regione porro hujus pagi, torrens *Tacanis*, per Lacum quendam, pergit ad flumen *S. Petri* & *Pauli*, quod eſt alterum hujus provinciæ flumen ſatis validum; ſed anguſto oſtio, quod ad arctum patet, profundum & limpidiſſimum, optimoſque piſces magna copia nutriens: ripas illius tegunt vernantes ſylvæ, in quibus plurimæ feræ capiuntur. Per torrentem vero illum, Mexicani, olim quum provinciam hanc ſuis præſidiis tenerent, navigabant lintribus monoxulis ad arcem *Xicalango*; unde & lacui nomen ab Hiſpanis datum *El lago de Xicalango*. Ex hoc lacu fluvius *Titapa* egreditur verſus eurum, navigabili alveo, quem lintribus deſcendunt ad *Xonutlam* ii qui Yucatanam petunt.

Denique à menſe Septembri ad exitum Martii ora maritima hujus provinciæ valde infeſtatur à ventis qui ab Arcto, Coro atque Aquilone perflant; ita ut illis menſibus cum ſummo diſcrimine hic navigetur; reliquis autem menſibus hic regnant Subſolanus atque Vulturnus; raro Auſter, qui hic ſupra modum inſalubris & cerebro gravis.

DESCRIPTIO

DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER SEXTUS.

NOVA GALÆCIA.

Cap. I.

Novæ Galæciæ *limites, provinciæ, Cœli ſolique qualitates, fructus.*



Nova Galæcia, quæ & *Guadalaiara* à primaria urbe, & nonnumquam *Xaliſco* à principali provincia ab Hiſpanis appellatur, conventum juridicum per ſe hodie conſtituit ſecundum hodiernam Hiſpanorum partitionem: Fineſque habet ad ortum quidem & Aquilonem portum *Navidad* & *Chiapalam* paludem, quæ illam dividit à Nova Hiſpania; ad occaſum fretum *Californiæ*, licet & terras ad Favonium porro ſitas includat, ad Corum vero atque Arctum vaſtas & parum cognitas regiones, in quas indeterminatis limitibus pateſcit; quæque quoquomodo ab Hiſpanis cultæ paulo pluribus quam centum leucis in latitudinem dicuntur patere, & à portu Nativitatis ſecundum oræ maritimæ ductum circiter trecentis.

Hæc præfectura plurimas complectitur provincias particulares, quarum principales ſunt, *Guadalaiara, Xaliſco, los Zacatecas, Chiametla, Culuacan, Cinaloa*, *Nova Biſcaya:* limitaneæ autem *California, Cibola, Quivira, Nova Mexicana:* de quibus ſingulis ſuis locis atque ordine agetur.

In omnibus hiſce regionibus aër magis temperatus eſt quam frigidus: Junio Julio atque Auguſto crebri nimbi atque tonitrua accidunt: non rari quoque terræ motus, majoribus & firmioribus ædificiis potiſſimum metuendi. Cœlo alioquin gaudent ſereno, & rariſſimè, præterquam pluviis menſibus, nubilo; Solum hic ceſſantibus pluviis eſt aridius minimeque uliginoſum: venti hic ut plurimum valide perflant & maxime ab Auſtrali plaga; pluviæ plerumq; denſiores & nimborum in modum concitatæ. Ros matutinus liberalior; circa feſtum Nativitatis nonnumquam pruina & levi gelu tentantur: cæterum omnes hæ provinciæ admodum ſunt ſalubres, & valetudini incolarum ad provectam uſque ætatem amiciſſimæ, & peſtilentiæ quam minimum obnoxiæ. Habent tamen & peſtem ſuam, maximam Moſquitorum colluviem, & Cimicum copiam, tam grandium ut fabas dicantur æquare, & virulentis ſuis morſibus puſtulas excitare juglandum mole: nec à ſcorpionibus immunes ſunt, ſed ictus eorum minime læthales ſunt, ſiquidem exquiſito viginti quatuor horarum dolore expunguntur, aut cidoneorum ſucco curantur. Her. d. 4. l. 9. c. 12.

Solum magis montoſum eſt quam planum; magna ſui parte arenoſum, nonnuſquam & argilloſum: petræ hic frequentes, nulla tamen marmora, aut lapides alicujus pretii hactenus hic reperta legimus: ædificiorum parietes plerumque luto aut limo concinnantur.

Quatuor ab urbe *Guadalaiara* leucis, ſecus viam quæ ad *Zacatecas* ducit, mons in ſummam aſſurgit altitudinem, ita ut aſcenſum illius atque deſcenſum leucæ ſpacio definiant, equis aut aliis jumentis inacceſſus: reliqui quoque montes in illis partibus admodum aſperi ſunt atque ſilvoſi, ubi ingentes pinus & proceriſſimæ quercus viſuntur, & magna luporum copia alitur.

Metallorum præſertim argenti atque æris magna hic reperitur copia; auri hactenus

ctenus nihil, & ferri aut chalybis perparum. Metallis autem omnibus, utplurimum admixtum reperitur plumbum, crebrique lapides quos vocant *Margasitas* & *Chalcivitas*; etiam gemmæ quas Nephriticis affectibus mederi volunt.

Solum multis partibus nitrosum deprehenditur, unde hic salem è pluviatili aqua coquunt.

Maximus harum regionum fluvius est *Barrania*, qui è lacu Mechuacano se effundens, citus fertur versus Corum, & quatuor ab urbe Guadalajara leucis de Cataracte decem orgyas alto se præcipitans, evolvitur in mare Australe; nusquam vado transitur, sed ratibus quæ è cannis atque cucurbitis compinguntur, ut plurimum trajicitur, quibus homines cum impedimentis insident, & equis juxta fluitantibus à barbaris natantibus ad adversam ripam non sine discrimine propelluntur.

In provincia *Ycatlan* lacus est ingens, viginti; aliusque in *Zacualco* duodecim leucas ambiens; lætissimis pascuis in ambitu & jumentorum copia uterque celebris.

cap. 3. In omnibus pene convallibus hic abunde crescit arbor *Misquitl*, quam superiori libro descripsimus, ferens siliquas oblongas pendulas, haud dissimiles carrobis: & ejusdem generis planta quam vocant *Guamochen*; Vtriusque fructus vulgo à barbaris in cibis usurpantur. Inter arbores autem quæ hic frequentissimæ, magnitudine præcellit *Zeybo*, Oviedo *Ceiba*, qui mira narrat de vastitate harum arborum; (l.9.c.11.) materies tamen illius spongiosa fere inutilis est, neque ad fabricas adhibetur: fructus fert instar siliquarum, rotundos, plenos subtili quadam lana, quæ siliquis præ maturitate dehiscentibus in auras dispergitur: Umbram quam facit hæc arbor, hominibus salubrem esse prædicant. Plurimæ quoque hic reperiuntur *Tunæ* quæ quidem exquisitos fructus ferunt, sed Coccinillam minus laudatam.

Porro cidonia mala, pyraque, ficus, persica præcocia, & quæ Melocotones appellantur, aliique fructus Europæi hic tam ubertim proveniunt atque perfecte maturantur, ut Hispanienses fructus longe præcellant: cerasi vero ita ramis foliisque luxuriant, ob terræ fœcunditatem atque humiditatem, ut rariores fructus ferant: nec oleæ hic suos ferunt fructus ob formicarum multitudinem, quæ radices illarum suffodiunt. Campestria loca pabulum omnis generis abunde animantibus subministrant: sponteque producunt tuberis subterranei quoddam genus, (quod Hispani vocant *Castanvelam*,) porcis saginandis haud secus utile quam glandes aut castaneæ. Triticum quoque clementer patitur solum & plerumque sexaginta modios reddit pro uno; Mayzii etiam ducentos & interdum plures: Secale atque hordeum non magni faciunt Indigenæ, neque iis indigent, legumina vero atque olera Europæa & diligenter & cum magno colunt emolumento: Axi de quo alibi diximus, imprimis abundant: Cedavilla denique, qua equorum scabiem & ulcera curant.

Satorum in hisce regionibus pestis sunt formicæ: nec non picæ, exiles quidem illæ nec passeribus multum majores, sed tanto numero, ut integram segetem, ubi semel aristis incubuerint, prosternant atque conculcent, neque clamore aut aliis terriculamentis deterreantur.

Fluvii piscibus abundant & sylvæ feris, haud secus quam in Nova Hispania. Apum denique infinita hic copia, quæ aculeis destituuntur, & plurimum in concavis arborum truncis mellificant.

Cap. II.

Indigenarum ingenia, mores, instituta; Hispani incolæ.

INDIGENÆ harum provinciarum ingenio sunt admodum versatili, & levi de causa mutant domicilia; & non raro libertatis atque immunitatis à tributis causa, in silvas & solitudines se subducunt, ibidemque ad antiquos mores & immanes consuetudines relabuntur: Industrii quidem sunt & sagaces, admodumque dociles etiam eorum quæ religionem spectant, verum segnes & laborum imprimis impatientes, ad quos vix ægre, & non nisi magna mercede se patiuntur traduci. Statura corporis paulo majores sunt quam Mexicani: amiciunt se indusiis gossypinis, &

palliis

palliis quadratis è *Maguey* gentilitio illorum more contextis, quæ duabus fibulis ſupra humeros connectunt. Storeas junceas uſurpant pro lectis, quas goſſypinis ſtragulis integunt: virides lapillos & conchylia quædam elegantia brachiis, cruribuſque, ornatus cauſa circumligant: Nulla re impenſius utuntur aut magis delectantur quam choreis, quibus totos dies ad inconditum & raucum lignei tympani ſonitum picti corpora & variis plumis ornati, cantillantes indulgent, & compotationibus ad ebrietatem uſque occupantur; nulla ipſis divitiarum cupiditas; perexigua terram colendi cura; Maguey tantum diligentius colunt, idque potus gratia: Fructibus cujuſdam arboris, quos *Tecomates* vocant (arbor eſt grandis & moro frondibus non abſimilis, quæ fructus fert inſtar cucurbitarum, varia forma & mole) pro vaſis utuntur, adeo interdum grandibus ut Azumbrem (menſura eſt Hiſpanica quæ, ut notat *Cluſius*, capit rerum liquidarum libras tres & uncias quatuor; reſpondetque binis ſextariis veterum, quorum ſex congium efficiebant, ſive libras decem) liquoris contineant: victitant ut plurimum carnibus, unde & gallinas alunt magno numero. Mayzio toſto vel etiam piſto, pro pane veſcuntur, Cacao autem tritum admiſta mayzii toſti portione pro obſonio uſurpant; liquorem Maguey aut apozema è Cacao & Mayzio pro vino. Ut plurimum quoque Cacao, Mayzium, Axi aliave aromata in pollinem trita, aqua miſcent, eamque ſorbillant; talemque pollinem, dum iter faciunt, in ſacculis coreaciis ſolent circumgeſtare. Goſſypio quidem abundant, ejuſque texendi haud ignari ſunt, ſed agnata inertia illud colere aut colligere negligunt. Olim quidem ligneis palis terram ſubigebant, nunc ligonibus ad Hiſpaniæ normam fodere didicerunt.

Pagatim quoque jam degunt, habentque, ſuos Regulos, judices, prætores atque apparitores, ſecundum conſuetudines Hiſpaniæ. Et Reguli quidem hæreditario jure ſuccedunt, reliqui miniſtri à Præfectis regiis conſtituuntur. Summa ipſis infamiæ nota, tonderi; nihilque magis ambiunt quam bellicæ fortitudinis gloriam. Ad annum Domini CIↃIↃLXXXII (ut ab idoneis authoribus obſervatum inveni) pauci *Meſtizi*, id eſt, ex Hiſpano & Inda, vel contra geniti, quos hybridas veteres vocabant, in hiſce provinciis reperiebantur: multi autem nigritæ, qui hic nati, induſtria & laborum tolerantia Africanos longe dicuntur ſuperare. Atque hæc quidem de gentibus hiſce in communi dicta ſunto.

Particulatim autem commemorantur *Cazcanes*, qui ad fines *Zacatecarum* degunt, lingua moribuſque à cæteris diverſi: *Guachachiles* itidem idiomate differentes; Denique *Guamaræ*, quorum idioma ſupra modum conciſum, difficillime (uti & cæterorum) addiſcitur; atque hæ quidem nationes, ubi pagatim degere aſſueverint, paulatim cicurantur; verum furtis & latrociniis adeo ſunt dediti, ut vagari malint & à conſortio Chriſtianorum abhorreant.

Hiſpani autem qui in hiſce provinciis degunt, mercaturam ut plurimum exercent & in metallicis occupantur; non pauci & paſcendo pecori & armentis nutriendis aut agris colendis vacant. Licet autem Sacchari cannæ uberrime hic proveniant, non tamen eaſdem excolunt, non magis quam *Tunas* licet hic integræ illarum ſilvæ reperiantur, & quidem una, ut ferunt, tam vaſta ut quinquaginta pene leucas complectatur, è quibus infinita Coccinillæ copia colligi poſſet, ſi cultura adhiberetur. Vehiculis & carris paſſim utuntur, atque junctis bobus, equis, muliſve ducunt. Menſuras atque pondera Hiſpanienſia uſurpant. Pagos adverſus ſilveſtres barbaros, qui ſoli hic metuendi, ligneis palis ſepiunt; corpora autem goſſypinis thoracibus (*Eſcaupiles* ipſi vocant) adverſus ſagittarum ictus muniunt. Nunc ſingulares provincias particulatim luſtremus.

GUADALAJARA.

Cap. III.

Guadalajara *Provincia, & oppida quæ Hiſpani in illa colunt.*

INTER provincias *Novæ Galaciæ* eminet, quam vulgo appellant *Guadalaiaram*, cœli temperie & ſoli ubertate nulli ſecunda; nam & triticum benigne patitur & Mayzium; redditque multas alias Europæas fruges inſigni fœcunditate, argenti denique ſupra modum eſt locuples. Fines habet ad ortum ex parte Mechoacanam, ex parte Mexicanam provincias; ad Occidentem Xaliſco; ad auſtrum provincias Mechoacanæ quæ mari pacifico alluuntur; ad Arctum Zacatecas. Oppida hic ab Hiſpanis incoluntur tria.

Primaria civitas *Guadalaiara*, quæ provinciæ nomen dedit, à *Nonnio Guzmano*, anno cIↃ IↃ XXXI condita, viginti gradibus & totidem ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum, (uti ab *Herrera* proditum eſt, quum Tabulæ Geographicæ illam ad vigeſimum primum gradum & ſemiſſem collocent, quod & ſitus differentia ab urbe Mexicana videtur poſtulare) & ſub centeſimo & ſexto gradu cum dimidio longitudinis à Meridiano Toletano ſubductæ; nam à Toleto ſecundum rectam lineam mille ſeptingentis & octuaginta leucis diſtare hanc à curioſis eſt obſervatum. Abeſt autem à Metropoli Mexicana octuaginta & ſeptem leucis inter arctum atque Favonium, & ab extremis Novæ Hiſpaniæ finibus quadraginta: à *Culuacan* ducentas quinquaginta, ſi non fallitur hîc *Herrera:* ab argentifodinis Zacatecenſibus quadraginta, licet *Herrera* ſui immemor alibi longe minorem numerum prodat: à Xaliſco denique tantum duodecim. Pertinet autem hujus urbis diœceſis ad extremos fines provinciæ quam vulgo vocant *Franciſci de Ybarra*. Pomœrium hujus urbis olim à barbaris vocabatur *Molino*; planicies lata, haud longe à flumine, limpidiſſimis fontibus & torrentibus rigua; ideoque & gramine læta, & arvis ſatiſque dives; vicini autem montes materiem ſtruendis ædibus peridoneam abundè ſubminiſtrant. Aëris tempeties hîc perjucunda, neque nimio æſtu torretur, neque frigore geluve alget, ſed ſalubris eſt & moleſtorum inſectorum quam minimum fæta. Solum denique Europæum triticum liberaliter cæteroſque fructus abundè producit. Iudices regii hic tribunal ſuum habent, reliquique Regis miniſtri & quæſtores ærarii ibidem habitant; uti & Epiſcopus qui inter Archiepiſcopi Mexicani ſuffraganeos annumeratur; Cathedralis enim Eccleſia quæ antea in urbe *Compoſtella* fuerat, anno Domini cIↃ IↃ LXX huc fuit tranſlata. Sunt præterea hîc Franciſcanorum & Auguſtinianorum cœnobia.

Altera urbs ab Hiſpanis *Villa del Eſpiritu Sancto* appellatur, ab eodem *Nonnio Guzmano* condita, in provincia quæ gentili nomine *Tepique* dicebatur, de qua præterea nihil hactenus obſervavimus.

Tertia deniq; dicitur *Sancta Maria de los Lagos* ab eodem *Guzmano* constructa, diſtans à metropoli Guadalajara triginta leucas verſus Eurum; præſidium eſt adverſus barbaros *Chichimecas*, qui inter Ortum atque Arctum paſſim in nemoribus atq; campis ferarum more vagantur, omnis humanitatis vacui; latitantque plerumque in cavernis & abdytis ſilvarum, humi ſub dio cubantes, & ferina atque agreſtibus fructibus miſere vitam tolerantes, partim nudi, partim ferarum exuviis leviter tecti, & arcubus atque ſagittis armati; vaſtis corporibus nec indecoris, cæterum helluones & bibones ſtrenui, potione quadam ex agreſtibus radicibus compoſita ſeſe inebriant: ſed de his alibi jam diximus; nec de hac urbe plura nobis comperta in Hiſpanorum Geographorum aut Hiſtoricorum commentariis.

XALISCO & CHIAMETLA.

Cap. IV.

Xalisco & Chiametla *Provinciæ, oppidaque in eisdem ab Hispanis habitata.*

SECUNDA hujus Præfecturæ provincia appellatur *Xalisco*, Mayzii quidem egregie fæcunda, sed pecorum atque jumentorum pene indiga. Scribit *Nicolaus Monardes* apud *Clusium* in Exoticis. *Gelisco* Novæ Hispaniæ provinciâ (quam hanc esse opinor) oleum seu liquor quidam adfertur, cui Hispani, oleum ficus infernalis, cap. iv. nomen indiderunt, eo quod ex arbore cùm fructu, tum foliis simili Ricino (sed in majorem altitudinem ob soli ubertatem excrescente) elicitur. Eadem vero ratione hoc oleum Indi eliciunt, quam docuit Dioscorides lib. 1. cap. 30. hoc est, contuso semine, deinde in aqua cocto, postremum oleo innatante cochlearibus excepto. Hæc eliciendorum oleorum ratio ex seminibus & fructibus, Indis admodum familiaris est, quippe qui nullam expressionem nôrint: sed etiam hoc oleum isto modo quam expressione facilius elicitur. Magnis viribus pollet illud oleum, veluti experientia & multo ejus usu comprobatum est, cum in India, tum in hisce regionibus. Omnes morbos ab humoribus frigidis provenientes sanat, omnes tumores dissolvit, flatusque discutit, præsertim ventris, eamque ob causam non modo in Anasarca utile, sed in omnibus Hydropisis generibus, si ventre illo inuncto, aliquot guttæ vino aut alio liquore commodo exceptæ sorbeantur: Etenim aquas evacuat; quod etiam minore noxa facit, clysteribus injectum. Ventriculum frigidis humoribus & flatibus liberat: & coli doloribus utile, si partes affectæ eo inungantur; & aliquot guttulæ sumantur. Efficacius subvenit Ilii doloribus, ut experientia didicimus. Articulorum morbis, à causa non admodum calida natis, auxiliatur, humorem evacuando, si aliquot hujus olei guttæ, pingui jure gallinæ dissolutæ sumantur. Contractos artus, si eo inungantur, curat, nervos molliter distendendo. Stomachum, uterum & lienem obstructionibus liberat inunctione. Alvum puerorum emollit, illito toto ventre: atque ventris animalia pellit, maxime si ejus una aut altera gutta è lacte aut jure pingui propinentur. Ad psoras & ulcera capitis manantia valet: confert aurium doloribus & surditati; omnibus præterea cutis vitiis, præsertim faciei; varosque mulieribus plerumque infestos illitu expurgat. Calidum est initio tertii gradus, humidum secundo. Addit *Clusius*, qui & iconem fructuum adjicit, fructus ab Indis appellari *curcas*: sed fructus illi videntur eidem esse cum illis quos supra descripsimus sub nomine *pinnones de Brasil*, de quo tamen ambigo: Nominis autem *Curcas* nusquam vestigium inveni apud diligentissimum plantarum Americanarum descriptorem *Fr. Ximenem*; qui neque olei ficus infernalis meminit, quod miror, scripsit enim diu post *Monardem*. Præcipua & forte unica hujus provinciæ urbs dicitur *Compostella*, haud longe à littore sita, ad altitudinem unius & viginti graduum (uti ab Anglis observatum inveni) quum pleræque tabulæ Geographicæ hactenus editæ, ad eandem cum *Guadalajara*, quædam etiam pene ad vigesimum secundum gradum septentrionalem collocent: Distat autem à *Guadalaiara* tres supra triginta leucas versus occasum. Condidit illam *Nonnius Guzmanus* anno CIↃ IↃ XXXI in planicie juxta fluminis ripam, ubi nec pascua pecoribus in ambitu suppetunt, nec solum ubertate satis respondet: Equis quoque gramen deficit; Uti & materies ædibus struendis. Denique quia urbs vicina est mari, aër hic imprimis fervet, multaque generat insecta & noxia animalcula; idem & humidissimus est, crebrisque tempestatibus obnoxius; ut non dubium sit hanc urbem, conditoris imperitia, incommodissimo loco collocatam fuisse.

(In the right margin beside the line "sub nomine *pinnones de Brasil*": l. v. c.)

Ad oram præterea Maris pacifici, exiguo intervallo à portu Nativitatis; pagum habet, quem vocant *La Purificacion*, in ipsis finibus hujus provinciæ, loco calidissimo atque valde insalubri.

Xalisco confinis est *Chiametla* provincia ad oram maris Australis sita viginti leucas longa totidemque lata, ut ab *Herrera* proditur: Insignis quidem illa & quondam

incolis frequentiſſima, qui arcubus & ſagittis, parmis atque clavis ſimul armati prœlia ciebant: Parmæ conſtabant è bacillis, quos funiculis quibuſdam arcte inter ſe contexebant; has ſub axillis fune ligatas geſtabant: atque ubi opus erat, ſolvebant; eiſque corpus pene totum contegebant, humi interdum ſtrati ad equitum ictus eludendos; (nam validam admodum lanceam eſſe oportebat, quæ illas penetraret, ob materiei duritiem.) Fœminæ hujus provinciæ formoſæ erant, totumque corpus veſtimentis tectæ; maribus erant breves tunicæ & calcei è cervicis tergoribus conſuti: Onera omnia baculis ſupra humeros elevabant, ſub axillis geſtare imprimis indecorum opinantes; ubi bellandi occaſio deeſt, venationibus omne tempus terunt. Idola olim venerabantur, nec ab humanis abhorrebant carnibus; plurimiſque vitiis ſe dedebant; nunc poſtquam Evangelii lux affulſit, immanes illos mores cœperunt exuere.

Solum hujus provinciæ fertile; plurimaque hic reperiuntur argenti metalla; ceræ item & mellis non contemnenda copia.

Franciſcus de Ybarra Tribunus militum, primus Coloniam Hiſpanorum deduxit in hanc provinciam anno cIↄ Iↄ LIV, *S. Sebaſtiani* nomine impoſito, duobus ſupra viginti gradibus ab Æquatore verſus Arctum. Poſt illa aliquot opulenta argenti metalla in hac provincia reperta fuerunt, & ſtativa aliquot foſſoribus conſtituta cum ſuis machinis & molendinis; ita ut hodie hæc provincia (quæ vulgo *de Ybarra* audit) inter argenti divites meritò numeretur.

CULUACAN.

Cap. V.

Provinciæ Culuacan *deſcriptio & quomodo primùm à* Nonnio Guzmano *fuerit luſtrata.*

CHIAMETLÆ provinciæ ad eundem oræ maritimæ ductum contigua eſt illa quam hodie vocant *Culuacan*, quamque *Nonnius Guzmanus* primus luſtravit atque perdomuit anno cIↄ Iↄ XXXI. De cujus itinere atque expeditione hæc accepimus ab *Herrera*. d.4.l.9. c.9.

Guzmanus poſtquam oppidum *del Eſpiritu Santo*, quod hodie appellatur *Compoſtella*, condidiſſet, *Chiametla* cum exercitu diſcedens, primo *Piatzalam* provinciam eſt ingreſſus, eamque funditus deſtruxit, pagis omnibus concrematis; indeque tranſiit in provinciam *Zapuatan*, in qua longe plures fœminas offendit quam mares, quæ res fabulæ originem dedit, ab Amazonibus habitatam fuiſſe: E qua copiis in diverſas partes dimiſſis, progreſſus, tandem pervenit ad vaſtum flumen, frequentibuſque ad ripas accolis nobile, cui *Rio de la Sal* nomen indidit. Solum hic planum erat, & in modum convallis à montibus circumquaque ſeptum. Caſtra locata in *Piaſtla* juxta fluvium ejuſdem nominis, unius diei itinere à mari; poſtquam rationibus ſubductis centum & quinquaginta leucarum iter ſecundùm littus maris fuiſſent progreſſi. Domicilia barbarorum qui hanc provinciam incolebant à vicinorum atq; adeo aliorum Americanorum fabrica multum diverſa erant, in quorum angulis atque adytis angues complures reperti, peregrinum in modum conglobati, capitibus ſupra & infra exſertis, terribili rictu, ſi quis propius acceſſiſſet, cæterum innocui; quos barbari vel maxime venerabantur, quod diabolus ipſis hac forma apparere conſueſſet: eoſdem tamen & manibus contrectabant & nonnumquam iis veſcebantur. Fœminæ forma erant eleganti; utrique autem tam mares quam fœminæ ob goſſypii abundantiam, veſtibus ſe amiciebant. Hæc quoque provincia amœna & bene culta miſerum in modum à militibus pervaſtata.

Piatzala. Zapuatā. Piaſtla.

Hinc digreſſi, non ſine crebris certaminibus cum bellicoſis barbaris, pervenerunt ad *Baylam*; & octo dierum iter emenſi per plurimos pagos ab incolis deſertos, offenderunt grande flumen, quod *Rio de los Mageres* nominarunt, ob magnum numerum fœminarum, quem ibidem viderant. Tota hæc regio qua ripam fluminis contingit, denſiſſimis ſylvis pene invia eſt, ubi aliquoties cum barbaris certatum: populoſa

Bayla.

populosa enim erat & bene culta. Ad oram maris redire consilium erat, sed quum nullum iter commodum reperirent, adverso flumine *Mulierum* ascenderunt, & pervenerunt ad montana ibique non sine certamine ingressi sunt pagum *Quinolam*, (incolis cum suppellectile sua se in sylvarum avia properè subducentibus,) eumque funditus concremarunt. Quinola.

Hinc per montium devia ægrè eluctati, ad alium pagum descenderunt, (quem amœnissimus amnis secabat) in quatuor regiones divisum, quem propterea *Quatrobarrios* dixerunt: & mox ad alterum, quem *el Leon* appellarunt à leone ibidem invento. Regio hæc fertilissima erat & crebris pagis culta, quibus Hispani miseram vastitatem intulerunt, agris depopulatis & indigenis aut cæsis aut fugatis. Ulterius progressos opacum nemus excepit, quamplurimis barbarorum pagis interius cultum, quod non sine suorum clade penetrarunt, quumque jam annonæ penuria laborare cœpissent, & nullum exitum invenirent, post longos errores, ad provinciam *Culvacan* divertere sunt coacti.

Porro provincia hæc, quæ jam proprium habet Præfectum sita est ad oram Maris Australis, vel potius intra Fretum Californiæ, à Chiametla versus occidentem; ubertate soli, & annonæ abundantia nulli secunda, nec argenti metallorum expers. Solum enim omne quod duo flumina Piastlan & Culuacan interjacet, frugibus, & diversis arboribus fructiferis abundat: Casæ Indigenarum stramentis artificiose tectæ erant & superiora portarum limina variis picturis ornata, in quibus obscœnæ marium cum fœminis consuetudines visebantur, nec non (ut produnt Hispani) Sodomiticarum abominationum manifesta vestigia. Fora publica celebrabant Incolæ; auri nulla ipsis cognitio; pauca argentea monilia turcinis lapillis interstincta ibidem reperta. Hispani superioribus annis hic argentifodinas aperuerunt.

Oppidum unicum in hac provincia, conditum invenio à *Nonnio Guzmanno, Sancti Michaëlis* nomine, juxta flumen Mulierum, (cujus supra memini) quinque & viginti gradibus ab Æquatore versus Arctum: verum oppidum illud postea fuit desertum, & incolæ aliquot ab hoc leucis traducti, ad novum ejusdem nominis oppidum in valle *Horaba* structum, duabus à littore leucis, ob arvorum & pascuorum opportunitatem & fructuum abundantiam. Abest à Compostella leucas octuaginta, à *Guadalaiara* tres supra centum.

CINALOA.

Cap. VI.

Nonnii Guzmani *expeditio in* Cinaloam, *ejusque Provinciæ descriptio.*

POSTREMA & maxime ad Arctum submota secundum littus maris, Novæ Galæciæ provincia, appellatur *Cinaloa*, distans à *Culvacan*, quam sequitur, leucas duas & quadraginta; à *Guadalaiara* centum & quinquaginta versus septentriones, à *Chiametla* centum, ut *Herrera* prodidit. Operæprecium autem fuerit hic adscribere, quomodo primum à *Nonnio Guzmano* fuerit inventa, & quatenus iter per illam habuerit.

Guzmanus anno cIↃ IↃ XXXII è *Culvacan* cum exercitu movens, quinquaginta leucarum itinere pervenit ad fluvium *Petatlan*; id nomen fluvio atque provinciæ impositum à *Petat*, quod nomen barbarorum lingua storeas denotat, quibus indigenarum tuguria tecta erant; rari in illa incolæ & pauperrimi mortalium; fœminæ tantum pudenda tectæ, cætera nudæ agebant; mares cervorum tergoribus se amiciebant, consutis & sub axillas rejectis; Solem venerabantur, nec tamen ullis sacrificiis colebant; Anthropophagi, ceterum membris bene compositis, colore fusco; prœliabantur primum sagittis, atque iis defuncti clavas expediebant, è durissima Guajacan materie, gladiorum in modum. d.5.l.1. cap.7. Petatlan.

Viginti ab hoc leucas progressis *Tamochala* fluvius occurrit; interjacet autem densissimum nemus (arborum, quarum materies Brasiliani ligni colorem atque duritiem æmulatur) & mera solitudo; pauci indigenarum pagi ad ripam fluminis jacebant Tamochala.

 ad

ad Petlatanorum modum. Ab extremis *Tamochalæ* provinciæ finibus ad littus maris sex leucarum iter est, quarum quinque habitantur.

A *Tamochala* triginta leucas profecti, *Cinaloam* intrarunt, in qua supra viginti quinque pagos offenderunt, incolis frequentes. hic ob continuas pluvias quadraginta & duos dies subsistere coacti, pene toto illo tempore copiosa ferina & volatilibus à barbaris sunt alti, donec tandem barbari advenarum pertæsi in vicinos montes & sylvas profugerunt. Hispani trajecto flumine, triginta leucas procedunt versus austrum, per terras desertas & sitientes, in quibus neque fontes neque rivuli reperiuntur, quia planæ sunt & æstui expositæ, ita ut aqua pluviatili è quibusdam lacunis sitim cogerentur restinguere; Donec alterum fluvium offenderunt, non tam frequentem accolis, quam *Cinaloa*, qui tamen lingua, moribus atque amictu nihil à *Cinaloensibus* differebant.

Postquam hoc flumen ratibus superassent, certiores fiunt octidui ab hoc itinere, multas & bellicosissimas nationes degere, quarum armis minime pares sint futuri: nihil tamen morati, duces itinerum sibi asciscunt, & septiduum per loca inculta profecti, tandem ad *Yaquimum* flumen pervenerunt; tanta autem aquarum penuria in desertis illis locis laboratum, ut multi barbarorum mancipiorum deficerent,& haud dubio omnes interiissent, nisi carduorum quoddam genus, Tunis haud absimile reperissent, quorum caules gladiis detruncati, liquorem quendam effundebant, insigni in tam siticulosa regione levamento. Postquam flumen nullo prohibente transivissent, pagum ab incolis desertum inveniunt, & semitam deorsum ducentem; quam sequentes, quamplurimos barbaros armatos obvios habuerunt, quos post breve certamen, (nam planicies favebat Hispanorum equitatui,) in fugam conjecerunt. Hujus fluminis ripis adjacent plurimi pagi, quorum incolæ sunt validi, & eisdem moribus & lingua cum præcedentibus. Supra ripas seriatim discurrunt continua montium juga, quæ à principali illo montium tractu, cujus jàm sæpius meminimus orta, hic aliquot millia passuum, promontorii in modum in altum se projiciunt; inter hoc autem promontorium & *Xalisco* provinciæ angulum, littus veluti in cubitum arcuatur, ducentarum leucarum spacio. Quum tantam annonæ inopiam ubique offenderent, & hi montes in ulteriora tendere prohiberent, ora denique maritima densis nemoribus esset obsita, consultius ipsis visum ad *Culuacan* provinciam remeare.

Porro barbari qui inter *Petatlan* & *Yaquimum* flumina incolunt fere uniusmodi sunt; fructus habent perpaucos, nullas batatas similesve radices: tantùm melonum quandam speciem, mayzium, phaseolos & far quoddam minutum è quo panes suos coquunt: non norunt *Maguey*; sed potum suum conficiunt è carrobis quibusdam parvulis, (quas *Misquitl* arborem ferre diximus) confusis & aqua dilutis. Pugnaces sunt, nec tamen quod cæteris barbaris suetum, dum præliantur ululatum edunt; patientissimi quoque sunt laborum atque continuis venationibus exerciti: fœminæ nonnullæ faciem instar nigritarum cauteriis inurunt; viri autem notulis quibusdam incidunt punguntque. Solum ut plurimum planum & aridum; aër salubris: montium juga circiter triginta & quatuor leucas discedunt à littore maris; amnes admodum sunt piscosi; Denique juxta *Yaquimi* fluminis ripas tauri vaccæque & prægrandes cervi pascuntur.

Hispani jam olim coloniam in hanc provinciam deduxerant, condito oppido
d.8.l.10. *S. Ioannis de Cinaloa*; verum ægre illud tutari potuerunt, licet *Franciscus de Ybarra*,
c.24. novo Colonorum numero & largo commeatu è provincia *Culvacana* subvecto, illud conatus fuerit restaurare & stabilire, anno cIↃ IↃ LIV.

Non abs re fuerit *Martini Peresii* è societate Jesu, judicium de hac provincia usque ad annum cIↃ IↃ XCI hic adjicere: *Cinaloa* (inquit) provincia divergit trecentas leucas ab urbe Mexicana, versus Arctum; à dextera præaltis illis atque asperrimis montibus tegitur, quos *Tepecsuan* vocant; à sinistra alluitur *Californiæ* freto: ad occidentem clauditur *Cibolæ* & *Californiæ* provinciis; ad septentriones Nova Mexicana, à qua extremum hujus provinciæ flumen tantum bidui itinere abesse dicitur: fluminibus rigatur atque dividitur, ad quorum ripas indigenæ ob piscandi opportunitatem vicatim habitant; cælum hic sudum & saluberrimum. Solum pingue & feracissimum, atque cujusvis generis frugum facile patiens; mayzii, phaseolorum & similium frugum

gum atque leguminum ingens copia; magna gossypii abundantia, quo viri pariter atque fœminæ vestiuntur, Mexicanorum pene more: utrique capillum alunt, viri autem colligunt in nodum: procero sunt corpore & Hispanos fere palmum excedunt; robusti atque bellicosi: arma illorum sunt arcus & sagittæ veneno illitæ, clavæque è durissima materie, & sarissæ è rubro ligno; difficulter admodum Hispanorum jugum acceperunt.

Idem meminit oppiduli *S. Philippi* & *Iacobi* ad ripam fluminis, duarum & quadraginta leucarum itinere ab oppido *Culuacan*; de quo me alibi non memini quicquam observasse. Hactenus maritimæ Novæ Galæciæ provinciæ ita se habent.

UXITIPA.

Cap. VII.

Provinciæ quam Uxitipam *vocant descriptio.*

Hactenus provincias *Novæ Galæciæ* quæ secundum Mare Meridionale & Fretum *Californiæ* jacent, particulatim suo ordine descripsimus, nunc ad interiores & mediterraneas nos convertemus; facto initio à provincia quæ Præfecturam Panucensem proxime contingit, atque adeo earum quæ sub Nova Galæcia hodie comprehenduntur versus Aquilonem ultimâ. d 4. l. 9. c. 12.

Quum *Nonnius Guzmannus* anno cIɔIɔxxix sese pararet ad expeditionem in provincias illas quas modo descripsimus; in præfectura Panucensi, quam ab Imperatore *Carolo V* speciali diplomate obtinuerat, sibi Legatum substituit *Lupum de Mendoza* illique imperavit ut prima occasione vicinam regionem lustraret, atque in *Vxitipam* provinciam, cujus jam fama aliqua ad ipsum pervenerat, si cœli solique qualitates votis responderent, coloniam Hispanorum deduceret. *Mendoza* Præfecti sui mandato haud segniter obsequutus, postquam diligenter regionum illarum situm, soli, cœlique qualitates & Indigenarum mores explorasset, in vallem *Vxitipam* prout jussus erat coloniam deduxit: conditum oppidum *S. Ludovici* nomine, distans ab oppido Panucensi viginti leucas ut prodit *Herrera*.

Est itaque mediterranea hæc provincia, declinans versus provinciam *Xalisco*, à qua centum & viginti leucas abesse dicitur; olim quidem appendix Præfecturæ Panucensis quandiu illa proprium præfectum habuit, nunc vero hac ad Mexicanam provinciam adjunctâ, Uxitipensis provincia ad Præfecturam Novæ Galæciæ accessit.

Indigenæ hujus provinciæ habitu corporis, moribus, atque institutis, à Mexicanis nihil differunt, licet multum diverso idiomate utantur: templa illorum edita erant, cum suis gradibus è cespite aggesta: palliis utuntur ad modum Mexicanorum: Usurpant multas potionum species, variis modis compositas; quibus festivis diebus belluinum in modum quondam consueverant sese inebriare, multaque enormia perpetrare: nunc autem Hispanorum consuetudine, & à monachis edocti, gravioribus vitiis modum cœperunt ponere.

Provincia hæc supra modum abundat omnis generis fructibus: Saltus omnes pleni cervis aliisque feris: campestria loca coturnicibus, perdicibus, turturibus, aliisque volucribus; ingens quoque hodie hic gallinarum reperitur numerus; ita ut abunde vitæ humanæ necessitati non modo sit prospectum, sed & voluptati: Solum tamen multis locis inæquale & asperum, cœlumq; paulo fervidius. Flumen denique quod Panucum oppidum præterlabitur & paulum infra illud descendit in Novæ Hispaniæ fretum, huic provinciæ suam debet originem, eamque rigat. De amplitudine hujus provinciæ nihil mihi compertum, nec plura quam quæ hactenus diximus observata.

LOS ZACATECAS.

Cap. VIII.

Provincia de los Zacatecas, *illius metalla, oppidaque.*

SUPERIORI provinciæ modico intervallo inter occidentem & arctum proxima est illa quam vocant *de los Zacatecas*, argenti quidem metallis opulentissima, sed aquarum, tritici atque mayzii, omnisque annonæ pene indiga. Oppida tria hodie ab Hispanis hic habitantur, præter quatuor quinqueve municipia cum suis argentifodinis; quarum præcipua peculiaretur *de los Zacatecas*, provinciæ nomine appellatur, quadraginta leucis ab urbe *Guadalaiara* versus septentriones, octuaginta autem à Metropoli Mexicana; hic ut plurimum quingenti Hispani cum totidem mancipiis, & centum qua equis qua mulis, degunt; habentque monasterium Franciscanorum & ministrum regium è Præfectura *Guadalaiaræ*.

Avinno. d.8.l.10. c.23. S. Martin. S.Lucæ. Erena.

Proximum locum sortiuntur illæ quas vocant *de Avinno*, anno primum CIↃ IↃLIV, auspiciis Proregis *Ludovici de Velasco*, à *Francisco de Ybarra* inventæ; qui cum militibus aliquot, multisque servitiis, & largo commeatu & apparatu bellico ab argentifodinis Zacatensibus profectus, primum aperuit metalla *S. Martini*, ut jam vulgo appellantur, quæ distant à Zacatensibus, itinere septem & viginti leucarum versus Corum, ubi circiter quadringenti Hispani degere dicuntur: Secundo metalla *S. Lucæ*; & tertio hæc *de Avinno*, atque alia plura in eodem tractu, quæ plurimum argenti dederunt. Idem & metalla, quæ *del Somberiete* vocant, invenit in finibus *S. Martini*; juxta quæ nnnc *Erena* oppidulum cernitur, viginti quinque leucarum intervallo dissitum à Zacatensibus versus Corum. Denique metalla *de los Ranchos* & *de los Chalchuites* atque *de las Nieves*, è quibus quidem magna vis argenti educitur, sed longe major eliquaretur, si hydrargyri copia viliori precio hic haberi posset. Hisce inventis imperatum à Vicerege ut colonis deductis municipia ibidem conderentur, uti facilius se tutarentur contra feroces barbaros qui ibidem & in vicino incolunt.

Fresnillo.

Post illa & ditissima illa argenti metalla inventa, quæ *del Fresnillo* appellantur è quibus hodieque maxima argenti copia hauriri dicitur.

Nomb. de Dios.

Postquam autem colonia Hispanorum ad *S. Martini* argentifodinas esset deducta & indigenæ ad quietem & pacem se componere cæpissent, Religiosi aliquot à Prorege missi, ut ulteriores regiones explorarent, & indigenas principiis Religionis Christianæ imbuerent: Verum *Franciscus de Ybarra* nimis periculosum ratus hosce monachos solos ad barbaras & feroces nationes dimittere, armatis militibus ipsos comitari voluit. Tum primum vallis *S. Ioannis* & flumen *de las Nacas* adiri cœpit; barbarisque limitaneis qui rebellaverant, blandis sermonibus ad obsequium reductis, oppidulum *Nombre de Dios* conditum, octo & sexaginta leucas ab oppido *Guadalaiara*, decem autem ab argentifodinis *S. Martini* versus Arctum, in solo perfœcundo & tritici atque mayzii feraci, nec non argenti venis opulento. *Franciscus de Ybarra* postquam præfecturam harum regionum primum ab ipso lustratarum à Rege Hispaniarum obtinuisset; ut oppidum hoc augeret atque ornaret, argentifodinas aliquot, in Avinnensi tractu à se emtas, tam indigenis quam Hispanis gratis indulsit; quo factum est ut magna hominum multitudo ad hoc oppidum conflueret & Regis reditus, quos *Quintos* vocant, in immensum augerentur.

Durágo.

Superioribus tam feliciter perfunctus *Ybarra*, per Tribunum militum *Alfonsum Pachecum* coloniam deduxit in vallem *Guadianam*, nomen *Durango* municipio impositum, in finibus fodinarum *S. Martini* & vallis *S. Salvatoris*, & octo leucarum intervallo ab oppido *Nombre de Dios*. Aër hic salubris esse dicitur, solum multis amnibus atque torrentibus riguum; & tritici, mayzii & aliarum frugum feracissimum; nec procul à municipio absunt argentifodinæ *S. Lucæ* & percommodæ salinæ. Hispani coloni hic multas villas ædificarunt, in quibus pecuariam exercent; ita ut vicini barbari jam urbanius agere cæperint, & indigenæ ad civilitatem & mo-

res

res Europæos ſe componere, veſtibus ſe tegere & Chriſtianam religionem amplecti.

Eſt & aliud in hac provincia oppidum, quod *Xeres de la Frontera* nominatur ab Hiſpanis, diſtans ab oppido *Guadalajara* triginta leucas verſus ſeptentriones & ab argentifodinis Zacatenſibus decem ſecundùm viam quæ ad illas ducit. Xeres de la Frontera.

Diu multumque cum barbaris harum regionum incolis bellatum fuit; & *Chichimecæ* atque *Guachachiles* itinera inter *Guadalajaram* & *Zacatecas* graviſſime latrociniis ſuis infeſtarunt; donec tandem *Marchione de villa Manrique* Novam Hiſpaniam Prorege obtinente debellatum fuit; reſque eò perducta ut jam indigenæ barbari in centum & quatuor tribus (*Repartiementos* vocant Hiſpani) diſtributi, colonis & oppidanis Hiſpanis ſervitutem ſerviant.

Superiori libro quum de *Panuco* ageremus, meminimus novi itineris à Mexicana civitate ad argentifodinas Zacatenſes: conſuetum alioquin iter ab hiſce argentifodinis agitur, primùm per oppidum S. Michaëlis, deinde per municipium ut vocant Novum, & denique per provinciam Mechoacanam, & ita porro ad Metropolin Mexicanam, longo & difficili itinere, ut Chiltonus prodidit: Quanquam ſuſpicor Chiltonum nomine *Zacatecas*, potius Novæ Vizcaiæ fodinas intellexiſſe, aut ſaltem remotiſſimas hujus provinciæ de qua agimus; nam quum illæ fodinæ quæ per excellentiam Zacatecas dicuntur, tantum quadraginta leucas à Guadalajara & octuaginta à Mexicana civitate dicantur abeſſe, non capio quomodo compendium itineris fieri poſſit per Panucum, quod oppidum diſtat à Mexico ſexaginta & paulo plures leucas, & à fodinis quas Chiltonus petebat centum & ſexaginta.

NOVA VIZCAYA.

Cap. IX.

Provincia quæ hodie Nova Vizcaya *dicitur, & metallorum quæ in illa reperiuntur deſcriptio.*

Provinciæ *de los Zacatecas*, verſus Corum proxima eſt, licet longo & pene quinquaginta leucarum intervallo, provincia illa quam *Novam Vizcayam* ſive *Biſcayam*, id eſt, Cantabriam nominant, annonâ, omnibuſque ad vitam humanam neceſſariis affluens & opulentis argenti venis imprimis nobilis: ſub qua & altera provincia comprehenditur vulgo *Topia* appellata. Utramque autem primus adiit atque luſtravit *Franciſcus de Ybarra*, cujus expeditiones *Antonius de Herrera* in ſuis decadibus ad annum à Chriſto nato CIƆ IƆ LIV in hunc modum deſcribit.

Franciſcus de Ybarra poſtquam oppidum *Durango*, commeatu & militari præſidio abundè inſtruxiſſet, cum cohorte centum & triginta militum, ad vicinas & ulteriores regiones perluſtrandas animum adjecit, & aliquot leucas progreſſus primò invenit metalla illa argenti quæ poſtea *Ende* & *S. Ioannis* nomen meruerunt. Deinde hyeme jam ingrediente, copias quidem in hiberna dimiſit, ipſe vero cum triginta tantum militibus ulterius proceſſit, ut loca aliquot in montanis ſita, quæ à numeroſo populo inhabitari famâ acceperat, è vicino ſpecularetur: Hîc graviſſimum diſcrimen adiit, & ſitim atque extremam eſuriem perpeſſus, ita ut equos ſuos mactare & illorum carnibus victitare cogerentur, per aſperrimos atque arduos montes in *Topiam* provinciam tandem penetravit. Unde ſtatim regreſſus, *Rodericum del Rio* tribunum militum, miſit *Enden* ut locum communiret & colonos eò deduceret; ubi poſtilla ditiſſimæ argentifodinæ fuerunt apertæ. Alios ad eundem modum deduxit ad *S. Ioannis* & *S. Barbaræ* argentifodinas; quæ ambæ ſitæ ſunt in provincia *Novæ Cantabriæ*, trium circiter leucarum intervallo à ſe invicem diſſitæ: ab his autem abſunt *Endes* fodinæ leuc. viginti, quæ omnium quæ hactenus ab Hiſpanis in illo tractu excoluntur, extimæ cenſentur: Opulentiſſimæ autem hîc ſunt argenti venæ; aliæque haud longè hinc plumbi, ad argenti metalla eliquanda & repurganda ſummopere utilis & neceſſarii; quare longe maximum emolumentum ex harum regionum luſtratione non

Margin notes: d. 8. l. 10. c. 24. — Ende. — Topia.

non modo Novæ Galæciæ, ſed & Novæ Hiſpaniæ quaqua patet acceſſit, commerciaque cum Europæis ſupra modum aucta.

Ybarra ad vallem *S. Ioannis* in hiberna concedens, domum ſatis amplam conſtruxerat & communiverat, in quam commeatum omnem congeſſit, providâ ſane induſtriâ, nam indigenæ (mutabilia enim ſunt Barbarorum ingenia) advenarum pertæſi ſtatim rebellarunt, & quadringentos, qua equos, qua mulos ex inſidiis interimerunt. Quibus incommodis Præfectus nequaquam fractus, hyeme vix exeunte, denuo in provinciam *Topiam* movit, facto itinere per aſperrimos & ita invios montes, ut manibus arborum ramos amoliri, ferroque ſibi viam aperire adigerentur, & per inacceſſas rupes reptando eniti: conflictabantur itidem cum altis nivibus & intenſiſſimo atque acerrimo gelu, quod quadraginta equos ipſis abſtulit, qui partim à frigoris vehementia ſtimulati, in pyras (quas ingentes ſtruere cogebantur) inſilientes miſere perierunt; partim ita ſubito obriguerunt, ut cadavera illorum inſtar ſtatuarum in mediis campis longo tempore incorrupta conſiſtere viſa fuerint. Hiſce miſeriis defunctus tandem *Topiam* eſt ingreſſus, cujus indigenæ primum fortiter ipſi reſtiterunt, ſed poſtea Ducis induſtria atque humanitate placati conquieverunt. Inde ſe recipiens tranſiit in *Cinaloam* provinciam (de qua ſupra) ne rurſus cum montani itineris difficultatibus conflictaretur.

Porro Argentifodinæ *S. Barbaræ*, hujus provinciæ facilè principes, abſunt à Zacatecenſibus leucas centum, ut tradit *Herrera*: à metropoli autem Mexicana centum & ſexaginta, uti *Ioannes Gonzalez* teſtatur in deſcriptione Chinæ. Qui & hoc porro addit, ſeptuaginta leucis ab his fodinis verſus ſeptentriones jacere prægrandia illa oppida, quæ ab Hiſpanis appellantur *las quatro Cienagas*. Nec plura nobis hactenus de Novæ Cantabriæ provinciis & oppidis comperta.

Cap. X.

Ora maritima Novæ Galæciæ, promontoria, ſinus, Flumina atque Portus.

ANTEQUAM ad limitaneas Conventus hujus juridici provincias procedamus, littus nobis legendum, oraque maritima Novæ Galæciæ luſtranda. Superiori libro quum de provincia Mechoacana ageremus, quæ Novæ Hiſpaniæ ad occaſum extrema cenſetur, littora ad portum uſque *Malaccæ* perſtrinximus; huic ad eandem plagam proximus eſt portus quem *Fullerus* Candiſchii nauclerus *Chacallam* vocat. Ab hoc littora legentibus in occaſum octodecim leucarum intervallo, occurrit nobile Promontorium, quod vulgo *Cabo de Corientes* dicitur, ad altitudinem viginti graduum & triginta ſcrupulorum ultra æquatorem verſus Arctum: à quo ad alium terræ angulum, vulgo *Punta de Tintoque*, decem numerantur leucæ, ora ſeſe in Arctum reflectente & in cubitum obliquata, qua ſinum admittit, cui vallis *de Banderas*, ut vocant, adjacet, quæ à modico amne ſecatur, ad cujus ripas utrimque plures horti & *Cacao* arboreta à Civibus Compoſtellanis excoluntur.

Tintoque.

A *Tintoque* tres leucas verſus Aquilonem provectis exiguus portus *Chacala* ſeſe aperit, diſtans circiter octo leucas ab oppido *Compoſtella*. Huic portui adjacet vallis *de Chila* quæ montibus *S. Crucis* ad ſeptentriones obtegitur, qui modico angulo in altum prominentes promontoriolum ſui nominis efficiunt; pone quod portus aditur, *Mantachal* hodie nautis dictus; *Nonnius* autem *Guzmanus* in ſuis commentariis videtur *Mutochel* appellare: à quo trium leucarum intervallo verſus Boream intra continentem pagus *Metatlan* jacet.

Chacala.

Mantachal.

Metatlã.

Statimque ad eandem oram ſequuntur altiſſima hujus provinciæ montium juga, quæ vulgo *la Sierra de Xaliſco* nominantur. Hæc prætervectos fluvius excipit, qui *Eſquitlan* à nautis dicitur, atque idem omnino videtur, quem in *Guadalaiaræ* deſcriptione *Barraniam* dici ſupra oſtendimus. Huic tantum leucæ ſpacio proximus eſt fluvius *S. Andreæ*, cui novem pene leucarum intercapedine verſus occaſum objacet Inſula *S. Andreæ* ad altitudinem duorum & viginti graduum ſeptentrionalium; exigua quidem & denſo arborum luco opaca, cæterum volucribus atque Iguanis referta:

ſub

ſub latere illius quod Corum adſpicit, commode anchoræ jaci poſſunt, mari ibidem alto orgyas ſeptendecim.

Ab hoc *S. Andrea* fluvio littus continentis ſubſidet, & ad ipſam oram veſtitur multis arboribus, quæ *Mangles* dicuntur; (de quibus arboribus alibi ſumus dicturi) interior autem regio incolitur multis pagis, Provinciam *Singuiquipaquen* vulgo indigetant: Credo eandem eſſe cum ea, quam gentili nomine *Centliquipac*, *Nonnius Guzmanus*, majorem Hiſpaniam quondam appellaverat, ut *Antonius de Herrera* teſtatur.

Singuiquipaque.
d 4. l. 9. c. 11.

Porro ſedecim à portu *Mantachal* leucis verſus Arctum provectis, alius terræ angulus fit obvius, *de Matarem* nautis appellatus, à vaſtis montium jugis deſcendens, quæ *Guainamota* vulgo appellantur. Ab hoc angulo littus ſe rurſus erigit & attollitur in juga; interior autem provincia appellatur *Acaponeta* & *Chiametla*.

Matarē.

Sequuntur deinceps duæ perexiguæ inſulæ, quas *de Mazatlan* vocant nautæ, pone quas portus eſt ejuſdem nominis, ſub ipſo *Cancri Tropico* ut à diligentioribus naucleris eſt obſervatum: Sinus eſt modicus & admodum piſcoſus, in quem amnis deſcendit, ſed ob vada ori illius objecta, navigiorum neutiquam patiens; ab hoc oppidum *S. Sebaſtiani* octo leucarum itinere intra Continentem abeſſe dicunt.

Mazatlā.

Ab hiſce Inſulis *de Mazatlan* littus reflectitur verſus Corum leucas quatuor & triginta; In quo intervallo primum obvius eſt amnis, quem nautæ *Rio de Navito* vocant & nos ſupra ut opinor *Piaſtlam* diximus appellari; deinde octo leucarum itinere *Barra de Datò*, modicus amnis & non niſi minoribus onerariis & celocibus navigabilis; an idem ſit cum fluvio *Mulierum*, cujus jam ante meminimus, ambigo.

de Navito.
de Dato.

Novem ab hoc leucas ſecundum eundem oræ maritimæ ductum provectos, majus flumen excipit quod *de Quameto* vocant Nautæ, (*Herrera* alicubi *Paſcuam* appellat.) Tria autem hæc flumina *Culvacanam* provinciam dicunt interſecare, unde interdum communi nomine *Culvacana* flumina à nautis nominantur. Nos ſupra in deſcriptione Provinciæ trium meminimus *Piaſtlæ, Rio de Mugeres* & *Culvacan*.

Quameto.

A poſteriori autem flumine Culvacanæ ad promontorium *Cinaloæ* viginti leucarum iter eſt, in quo limitem provinciarum pacifice in hoc tractu ab Hiſpanis poſſeſſarum conſtituunt vulgo.

Denique huic oræ Novæ Galæciæ ad altitudinem unius & viginti graduum ſeptentrionalium, viginti circiter leucarum intervallo à Promontorio *de Corrientes* verſus Corum, totidemque pene à continente Novæ Galæciæ verſus occidentem, objacent tres Inſulæ, quæ vulgo, *tres Mariæ* appellantur quarum alibi quoque mentionem faciemus: ſicuti & reliquorum quæ de hac ora dicenda ſuperſunt; nunc ad limitaneas hujus Conventus Juridici & Præfecturæ Novæ Galæciæ provincias nos convertemus; quarum aliæ freto interluente à Nova Galæcia ſunt diviſæ, uti *California*; aliæ ad eandem Continentem tantùm montibus, ſilvis aut fluminibus diſtinctæ, utræque autem nondum ſatis cognitæ aut penitus luſtratæ.

CALIFORNIA.

CAP. XI.

Californiæ *limites*, *Corteſiique navales expeditiones in Mari Auſtrali.*

CALIFORNIA communiter dicitur quicquid terrarum Novæ Hiſpaniæ atque Galæciæ ad occidentem objicitur; quæ ſane latiſſime patent & ad extremos Americæ ſeptentrionalis terminos & Fretum quod vulgo *Anian* vocant, pertinent: Utrum vero Continenti Americæ ſeptentrionalis continuæ, in aliquo Freto ab illa diviſæ ſint, incertum eſt hactenus: nam & veteres Geographicæ & Hydrographicæ Tabulæ viſuntur, quæ Californiam inſulam faciant, & freto quidem initio ſui ſatis lato, in progreſſu autem anguſtiori ab America dividant: in hodiernis vero Tabulis ut plurimum cum continenti connectitur: utut ſit, vaſtæ ſunt regiones & juxta littora tantum, minimaque ſui parte leviter cognitæ. Proprie autem & peculiariter dicitur *California*, angulus ille terræ, qui inter Corum atque Eurum,

ab

ab interiori Freti Californiani, ut ita dicam, gremio, ad promontorium *S. Crucis*, aut vigesimum secundum gradum latitudinis septentrionalis porrigitur & provinciis *Novæ Galaciæ, Xalisco, Chiametlæ, Culvacanæ* & *Cinaloæ* ex adverso objacet. Multi & intra & extra dictum Fretum portus, stationes, sinus, fluminaque commemorantur, solis nominibus vix leviter nota. E regione autem & ad latus Fretum ingredientibus dexterum, ab antiquioribus insula describitur oblonga, exiguo freto à Continenti Novæ Hispaniæ divisa, quam *Guayaval* vocant, & à flumine *de Nuestra Sennora*, alias *Sebastiani de Bora*, & ad flumen *Pascuam* in provincia *Culvacana* sese extendere scribunt; quæ insula hodie in tabulis Geographicis non comparet; neque nautica itineraria illam agnoscunt. Ut autem verus harum regionum situs, oræque maritimæ ductus, aliaque quæ huc pertinent, commodius intelligantur, Navigationes aliquot Hispanorum, quarum descriptio ad nos pervenit, hic inserere operæprecium judicavimus.

Guayaval.

Hernandus Cortesius postquam jam plerasque Novæ Hispaniæ provincias perdomuisset, ad Oceanum Australem penitius lustrandum, omnes animi cogitationes convertit, annoque à C. N. clↃ IↃ XXXIV duas onerarias instruxit, quæ è *S. Iacobi* portu provinciæ *Colymæ*, solverunt: major quidem & Ammiralia, ut vulgo vocant, ab altera valida tempestate separata cursum tenere haud potuit, sed ad sinum *S. Crucis* fuit abrepta: Ubi quum in terram exscendissent, maxima nautarum parte à barbaris cæsa, quum pauci qui supererant navi gubernandæ impares essent, illam apud littus Novæ Hispaniæ ultro fregerunt: Altera autem (cui *S. Lazari* nomen erat) quum primo cursum versus Africum instituisset usque ad altitudinem tredecim graduum & triginta scrupulorum septentrionalium; atque inde vela vertisset versus Corum usque ad gradum decimum sextum ejusdem latitudinis, & mox versus Trasciam usque ad gradum decimum sextum cum semisse; rursusque mutato cursu versus Vulturnum ad eundem gradum decimum sextum: obvertit denique proram Trasciæ atque Coro, in eoque cursu pertendit usque ad tertium & vigesimum gradum & triginta scrupula latitudinis arctoæ; atque inde ultro citroque velificando Insulam attigerunt, ad latitudinem (uti observabant) viginti graduum & totidem scrupulorum, cui *S. Thomæ* nomen imposuerunt. Visa hæc quinque & viginti leucas ambitu complecti, vernantibus arboribus læta; ad australem plagam in altum montem attollitur, sub quo commoda navibus statio, in patenti mari & viginti quinque orgyas alto; cætera littus insulæ undiquaque præruptum erat; nulla in ea aqua præter pluviam, eaque ob vicinitatem maris subamara.

S. Thomæ I.

Ab hac insula ad Novam Hispaniam redire satagentes, cursum ad Cæciam atque Aquilonem instituunt, à latitudine viginti graduum perparum declinantes, atque ita quidem primo haud longe à Novæ Hispaniæ Continente, ad latitudinem viginti graduum & totidem scrupulorum, prope *Cignatlan* anchoras jecerunt, sub orientali insulæ cujusdam latere, quæ perexiguo freto à continente divisa erat; & mox portum *Xuclutan* subjerunt, sex supra *Cignatlan*, ut annotant, leucis. Dein littus quod hic præceps est, & in juga silvosa longe lateque assurgens, legentes versus Eurum, primo quidem *Zacatulam* mox vero *Acapulco* portum tenuerunt.

Cortesius de successu harum navium certior factus, majori conatu rursus alias tres instruit, & fortunam tentare seque ipsum pelago committere certus, è portu apud quem prior navis fracta fuerat, solvit, & post aliquot dierum navigationem appulit ad Californiæ littus, quod in altissima juga consurgit, quæ ille *S. Philippi* nomine insignivit, & mox ad Insulam trium leucarum intervallo à Continenti disjunctam, cui *S. Iacobi* nomen imposuit. Mense deinde Mayo, festoque *S. Crucis* portum illum est ingressus, in quo superiori anno milites illius atque nautæ à barbaris indigenis fuerant trucidati, cui tum primum nomen *S. Crucis* inditum, quod hactenus manet. Est autem commodissimus portus & adversus incerta ventorum egregiè præmunitus, aditu quidem perangusto, sed sinu intus lato; distans ab æquatore (ut ipsi tum observabant) tres & viginti gradus & triginta scrupula versus Arctum.

S. Petri & Pauli fl.

Hinc Fretum Californiæ trajicere conatus, sed adversa tempestate rejectus, minima navi qua ipse vehebatur, ad ostium fluminis *S. Petri & Pauli* pervenit. Hic

aliquot

aliquot dies ſubſiſtens in ſummam incidit annonæ difficultatem & penuriam, neque enim à barbaris quicquam auxilii erat adipiſci, qui in illo tractu neque tecta ulla ſubire, neque terram colere ſueti, agreſtibus fructibus & ferina vitam tolerabant, plurimum quoque piſcibus, quos ratibus inſidentes (quas ex quinque trabibus, quarum media latiſſima eſt, compingunt) in flumine atque ipſo mari capiunt. Quumque hinc ſolvens adverſam Novæ Hiſpaniæ oram adnavigaſſet, tantiſper littus ſtrinxit, donec ſe inter ſcopulos & vada pene concluſum animadverteret; Atque hic alteram ſuam navem, duabus ab hoc loco leucis, in anchoris ſtantem conſpicatus, & a gubernatore ejuſdem, qui commodum ſubſidio veniebat, adjutus navem paulatim ſubduxit, nec tamen ita extra diſcrimen collocare potuit, quin jam continenti propiorem vadis ita impingeret, ut dehiſceret & frangeretur, hominibus atque impedimentis ægre ſervatis; locus hic *Guayabal* ab ipſo vocatur, octodecim leucas diſtans ab urbe *S. Michaëlis*, in provincia *Culvacana*. Hic reliquis navibus parumper refectis, rurſus ſolvit, & poſtquam Inſulam *S. Iacobi* pene ambiviſſet, Sinum *S. Crucis* denuo ingreditur, & aliquot ſuorum ſub Præfecto *Franciſco de Vlloa*, cum commeatu qui annum ſufficeret hic relinquens, ad Novam Hiſpaniam eſt reverſus.

Aliquot deinde annis intermiſſa fuit hæc navigatio, nec ante repetita, quam *Corteſius* ex Hiſpania in Americam rediiſſet, tunc enim *Franciſcus de Vlloa* ab eodem miſſus ut Mare Auſtrale & terras adjacentes porro luſtraret, de cujus navigatione jam porro agemus.

Cap. XII.

Franciſci de Ulloa *Navigatio in Freto Californiano*.

F*Ranciſcus de Vlloa* cum una navi atque liburnica ſolvit è celebri Maris auſtralis portu *Acapulco* Anno à C. N. cIↄ Iↄ xxxix octavo Julii, atque oram maritimam *Zacatulæ* & *Motin* nemorum viridantium amœnitate atque amnium frequentia ſpectabilem prætervectus, ad portum *S. Iacobi* in provincia Colymæ, vigeſimo tertio ejuſdem menſis divertit. Ibidemque ſeptem & viginti dies moratus, vigeſimo demum tertio Auguſti rurſus vela explicavit, & graviſſima tempeſtate aliquandiu hac illac jactatus, tandem flumen *Guajaval* (ut vocat) provinciæ *Culvacan* eſt ingreſſus; quia autem liburnica (cui *S. Thomæ* nomen erat) ab ipſo aberraverat, ad *S. Crucis* portum ſibi trajiciendum exiſtimavit, apud quem convenire jam ante decreverant. Subſtitit in hoc portu ad dies quinque & aquatione abſoluta, quum liburnica non compareret, inde rurſus ſolvit duodecimo Septembris, & vicinam oram legens, tres quidem inſulas conſpexit, ſed eaſdem præteriit, haud operæpretium ratus illas luſtrare. Bidui itinere inde provectus, flumen *S. Petri* & *Pauli* adiit; Hujus ori exigua inſula objacet, quatuor aut quinque leucis à continenti disjuncta; utrique autem fluminis ripæ vaſta planicies accumbit, amœniſſimis arborum lucis diſtincta; in mediterraneis attollunt ſe in ſummam altitudinem vaſti & nemoroſi montes, peramœno proſpectu. Hinc quatuor leucarum iter emenſus, quum ſolum ubique planum, & haud procul ab ora intra continentem varios lacus proſpiceret qui ſe in fretum Californiæ per emiſſaria exonerant, lembo expoſito oram propius explorare & portus tentare conſultum exiſtimavit; verum oram vadoſam, & ora emiſſariorum illorum haud ſatis alta deprehendit; Solum autem fertile & amœnum viſum, quin & barbari aliquot hic conſpecti & crebri paſſim ignes.

Haud procul hinc duo fluvii exeunt (duarum leucarum intervallo diſcreti) & tanto impetu perrumpunt fluctus, ut tribus à continenti leucis in ipſo freto alveum ſervent, è lacubus autem illis prodire haud dubium eſt. Poſtero die leucas ſedecim ſecundum oram navigarunt, in quarum medio ſinus ſe aperit quatuor aut quinque leucas patens. Hic noctu in anchoris morati, & ſummo mane iter proſequentes verſus Arctum, tria rurſus emiſſaria lacuum ſive ſtagnorum præternavigant; & mox anchoris jactis, (nam mare haud ſupra duas orgyas altum erat dimidiâ à continenti leucâ) lembum dimittunt ut oſtiorum altitudinem periclitaretur. Hic aliquot barbari viſi, herbæque virentes, ab iis quas Nova Hiſpania fert, nonnihil diverſæ; ſolum juxta littus quidem humile, ſed interius in colles atque montes aſſurgens. Hinc ſol-

ventes, cursum versus Corum dirigunt, secundum depressiorem illam oram; sex autem leucas provectos, excepit Sinus circiter quinque leucas ambiens, à qua ora magis magisque ad Corum divergit, plana quidem illa, sed nequaquam tam amœna quam antecedens: eodemque cursu ventum fuit ad Promontorium quoddam arenosum, quod *Cabo Roxo* dixerunt, ad altitudinem viginti novem graduum & quadraginta quinque scrupulorum versus Arctum: littus hîc humile est & arenosum: in interiori regione paucæ atque humiles arbores & modici colles conspiciuntur; tres quatuorve citra hoc promontorium leucas, fluvius effluit è lacu, navigiorum haudquaquam patiens ob brevia ori illius objecta: hinc jam recta ad septentriones navigantes, valida tempestate ingruente, portum adierunt haud incommodum, solo in ambitu illius depresso aut in modicos tumulos erecto.

C.Roxo.

Tribus ab hoc portu leucis, insula occurrit circiter leucam ambiens, atq; ex adverso illius alius portus, duplici ostio mare admittens, quem per septentrionalius os ingressi, decem aut duodecim orgyas in ipso aditu altum deprehenderunt, in recessu quinque, ubi plurimi visuntur sinus & portus, atque ingens piscium copia capi potest. Hic Præfectus anchoris jactis, in continentem exscendit, fixitque crucem & confectis ceremoniis Regionem hanc Regi Hispaniarum habendam possidendamq; vindicavit. Piscatoria retia hic ab ipsis reperta & fragmenta quædam testarum industriè & more Hispanico efformatarum ex argilla: Solum in ambitu herbidum læto gramine, sed nonnihil à Novæ Hispaniæ diverso; haud procul hinc colles & nemorosi montes conspiciuntur. Hunc portum egressis, cursumque versus Corum sequentibus, littus in editos montes sensim assurgere visum; & ingens multitudo avium conspecta in concavitatibus petrarum nidulantium: Postero die à dextera lævaque terram cernere cæperunt, ad sinistram autem sive occidentalem plagam varias insulas atque arduos scopulos utrimq; vero altissimos montes, Continente ad lævam magis magisq, se aperiente. Haud leve hic certamen inter ipsos fuit exortum, aliis terram omnem quam inde à portu *S. Crucis* ad lævam strinxerant, Insulam esse contendentibus, aliis vero Continentem & Novæ Hispaniæ partem opinantibus. Atque ita ora utrimque conspicua, ad promontorium quoddam deventum, quod *Cabo de las Platas* vocarunt, quia littus omne in tumulos assurgit, nullis arbustis, herbisve vestitos. Hinc provectos Fretum excepit ad Corum divergens, in ipsis faucibus duodecim leucas, uti videbatur, latum, duabusque insulis, quatuor leucarum intervallo à se invicem divisis, veluti conclusum; ora ad ortum jacens depressa aut tumulis quibusdam mediocriter edita erat, planiciemq; dividebant lacus & stagna: ad occasum vero clarior & nudis montibus prætexta: ingens denique ipsius freti altitudo, atq; incomperta. Postero die xv leucas ad Arctum enavigarunt, sinumque offenderunt ingentem, qui supra sex leucas intra continentem per varios angulos & recessus irrumpit: proximo autem die decem leucas secundum littus præruptum & in altissima juga erectum: Hinc quindecim leucas versus corum littus raserunt, quod quidem planum erat & arenosum, interior vero regio montosa & tumulis atq; arenosis collibus modice elata, raris arboribus vestita: ipso meridie scopulos aliquot, quatuor à continenti leucis, deprehenderunt, ubi terra procurrens angulum facit, hunc pone anchoræ jactæ: tota illa nocte valde pluit: sequenti die decem leucas provecti, ad dexteram quidem raros colles sine arboribus conspicantur, ad sinistram vero, quantum visu discernere licebat, frequentes atque arduos. Hic jam fluctuum color mutari cæpit, calcis instar candicans, ita ut admiratione percellerentur, haud segnius tamen versus Corum vela faciunt, & nullo leucarum numero confecto, alia Continentis pars visa fuit in Corum obversa & in altissimos montes assurgens; hanc legentes, quum transitum inter utrumque littus apertè scrutarentur, mare jam minus atque minus profundum, turbidum atque cænosum animadverterunt, donec ad quinque orgyarum altitudinem ventum: hic autem fluctus magno impetu continentem invadebant, & reciproco æstu singulis sex horis refluebant. Navarchus cum gubernatore e summo malo prospicientes, solum undiquaq; arenosum, & in ambitu conclusum animadvertunt, littusque adeo depressum atque humile ut vix e propinquo discerni posset.

C. de las Platas.

Quum itaque ulterius tendere negaretur, nullosq; mortales hic incolentes deprehenderant, vela vertere consultius judicarunt & æstu relabente ad adversam plagam rese-

referuntur, ab uno latere Continentem, ab altero plurimas insulas intuentes. Hinc jam cursum ad Africū dirigunt, licet parum admodum promoverent ob nimiam malaciam; ad dexteram altissimi & nudi montes, ad sinistram planicies, & crebri ignes noctu visebantur. Postero die eundem tenentes cursum, amplissimum portum aperiunt, atque insulam angusto freto à continenti divisam, è qua densa fumorum nebula ascendebat, è puteis quibusdam exhalans, solo omni in circuitu ambusto: frequentabant hanc multi lupi marini. Atque hic barbarum quendam, qui cum pluribus aliis piscabatur, è fuga retraxerunt, prorsus nudum & *Chichimecarum* genti haud absimilem.

Hinc oram stringentes, insulamq; excelsam prætervecti, portū quendam subeunt, atque in terram exscendunt: hic humiles aliquot casas stramine tectas invenerunt, solum autem sterile & arenosum atq; aquarum indigum; portui huic *S. Andreæ* nomen inditum, & regio in possessionem Marchionis Vallensis sub Auspiciis Regis Hispaniarum vindicata. Hic quoq; duo barbari visi statura paulò majori. Anglica versio constituit hunc portum ad altitudinem duorum supra triginta graduum versus Arctum. Ab hoc portu inter continenrem & immensam insulam (quam circiter octuaginta leucas in longitudinem patere judicabant) cursum instituunt; die Dominico autem duodecimo mensis Octobris ad partem Continentis applicuerunt, multo amœniorem & gratiorem aspectu quam præcedens fuerat; hic aliquot tuguriola barbarorum visa, qui lintre è cannis elegāter compacto, summo mane propius ad naves accesserunt, verum quum ab Hispanis minime intelligerentur, statim recesserunt: mox & alii quinq; cum lintribus suis intra lapidis jactum venerunt, sed ut propius accederent nullatenus potuerunt induci, itaq; Hispani scapha celeriter exposita fugientes insequuti, lembum quidem unum ceperunt, veruntamen barbarus exsiliit & narando atque urinando se subduxit. Aliquot deinde dies hinc provecti rursus ad terram applicuerunt longe adhuc amœniorem & gratiorem aspectu, è qua crebri amnes in mare exibant, ubi & vestigia hominum & fructiferæ arbores observatæ, neque ultra quæsitum. Decimo septimo Octobris edititissimum Promontorium superarunt & postero die ad portum *S. Crucis* redierunt, atque ibidem octiduum aquandi & lignandi gratia substiterunt. Atque hic quidem aliquot barbari ab ipsis visi, qui quum Hispani in terram exscenderent, statim fuga se in vicinum nemus receperunt.

Portus S. Andreæ.

Cap. XIII.

Navigatio ejusdem Francisci de Ulloa *secundum Californiæ littus, quod ab Australi Oceano pulsatur.*

SUPERIORI capite *Franciscum de Vlloa* fretum Californiæ lustrantem sequuti sumus, eumque ad portum *S. Crucis* reduximus; nunc navigationem ejusdem secundum exterius Californiæ littus persequemur quod ab Oceano Meridionali pulsatur.

Vigesimo itaque nono Octobris è portu *S. Crucis* solverunt, sed vento minus favente, ingens discrimen adierunt, altera navi cui *S. Trinitatis* nomen erat, vadis hærente & cum summa difficultate ægre servata; Hinc valida & tenebrosa tempestate cum nimbis & fulguribus incumbente, vix octiduo Promontorium superarunt, non sine ingenti discrimine ob littoris vicinitatem: Septimo demum mensis Novembris tempestas remisit & secus oram continentis navigantibus amœnissimæ terræ sese aperuerunt: vernantes nimirum planicies & raræ silvæ; crebri quoque ignes noctu conspecti, ex quibus terram hanc habitatam esse liquido constabat; Decimo autem ejusdem mensis, terræ facie nihil adhuc mutante, se jam quinquaginta leucas à Promontorio Californiæ provectos subductis rationibus compererunt; nec dubium erat hanc quoque terram habitatam esse; sed oræ præruptæ & fervens mare, & littus ob vehementem æstus reciprocationem periculosum, licet mari haud procul à littore quinquaginta orgyas alto, exscensionem prohibebant.

Ab undecimo Novembris ad decimum & quintum, vento vehementer adversante vix decem leucas promoverunt, navi Trinitatis totum triduum desiderata, rursusq; inventa. Decimo sexto ejusdem mensis aparctias è directo ipsis contrarius navigationem stitit; terra autem quam eminus conspiciebant, plana erat atq; campestris, quam

nocturni ignes incolis haud infrequentem arguebant,& barbarus unus cum ſuo lintre è longinquo illos aſpectans,propius accedere detrectabat: LXX jam leucas à Californiæ promontorio proceſſerant, ſed aquilone vela explicare prohibente magnum frigus patiebantur. Hinc angulum terræ conſpicati, & pone eundem anchoras figere & aquatum deſcendere parantes, ab aquilone valide perflante rejiciuntur in altum, & XX demum ejuſdem menſis ad continentem reverſi, ſub altiſſimis montibus à venti vehementia defenſi,anchoras jaciunt.Hic *Caſtellonus* navarchus cum ſex ſociis in terram deſcendit,ibidemq;offendit IV barbaros vaſtis corporibus,qui ad primum Hiſpanorum conſpectum perniciſſimo curſu ſe ſubduxerunt. Aquatum deinde ſecundo Decembris, terraque luſtrata fuit, quæ montoſa erat & crebris ſcopulis cavеiniſque aſpera & impedita. Poſt meridiem barbari magno numero in illos incubuerunt, tam inopinatò ut excubitores fallerent, pugnatum acriter, barbaris ingentem ſagittarum & ſaxorum nimbum in Hiſpanos effundentibus, ita ut dux & duo milites ſauciarentur; præcipuum auxilium in duobus moloſſis fuit, qui barbaros ita perterruerunt, ut Hiſpanis acriter in illos procurrentibus,tandem terga verterent & ad ſuos ſeſe reciperent; poſt illa barbari ingentibus pyris accenſis paululum quieverunt, intempeſta autem nocte ardentibus titionibus è pyris arreptis in diverſa abierunt,Hiſpanis itidem ad naves ſuas remeantibus. Poſtero die ſine ullo impedimento aquatio fuit abſoluta; luſtratuſque intra continentem à Navarcho ingens lacus, qui ad minimum triginta leucas ambitu ſuo videbatur complecti, emiſſarium habens ſupra leucam latum, & tres & nonnuſquam decem orgyas altum: juxta hunc tugurium barbarorum conſpicientes, quum propius accedere pararent, tanta exſiliit barbarorum multitudo, ut retro cedere & propere ad ſcapham ſe recipere cogerentur.

Portus S. Abad.

Dehinc ventum paulo faventiorem nacti, & decem leucas provecti, portum adierunt *S. Abad*, longe commodiſſimum & valde amœno ſolo incinctum; atque inde porro ad nonum uſque Decembris oram legentes, terram jucundo & vernanti aſpectu, nonnunquam montes & rurſus campos, plureſque amnes in mare deſcendentes offenderunt: poſtilla primum gelu & mox tanta tempeſtas inopinantes oppreſſit ut ruptis velis, & duabus anchoris amiſſis ad portum *S. Abad* ſe cogerentur recipere.

Aquatum hic deſcenderunt,ſed barbaris prohibentibus, nihil iſta veſpera actum fuit: poſtero mane munuſculis quibuſdam barbaros deliniunt,verum quum aquatione jam abſoluta, ad naves reverterentur, barbari primum ingenti clamore & tumultu plura poſcere,& quum non obtinerent,mox ſagittas in remiges ejaculari, Hiſpani vero duo tormenta è navibus in illos ejaculari, quæ res barbaros tantopere deterruit ut terga vertentes quam celerrime in vicinas ſylvas ſe abderent. Notandum autem hoſce barbaros, idioma alterius barbari quem Hiſpani inde à Promontorio Californiæ ſecum duxerant ut illo interprete uterentur, neutiquam potuiſſe intelligere.

Promōt. S. Trinitatis.

Hinc profecti Promontorium *S. Trinitatis* ſuperarunt,& triduum ab adverſis ventis detenti,aura rurſus obſecundante vela explicarunt, ad Calendas uſq; Januarias anni CIↃ IↃ XL littus legentes humile & peramœnum, ſolo interiori ſeſe in colles & ſylvoſos montes,jucundiſſimo proſpectu, ſenſim attollente; atque ita ad quintum uſque Januarii navigantes ad altitudinem triginta graduum ſeptentrionalium profecerunt, ubi acerrimum frigus experti,hyemem haud ſecus quam in Hiſpania ſuam vicem implere deprehenderunt.Decimo tertio ejuſdē menſis aquandi gratia deſcenſum in terram,ſed adeo aſperam & confragoſam ut mirarentur illam ab hominibus,uti è veſtigiis apparebat, habitari poſſe: ad ulteriora tendentibus, decimo octavo ejuſdem menſis, ſpecioſior terra occurrit, multiq; lintres barbarorum, qui naves cum ſumma admiratione intuebantur;ſed Coro validius inſurgēte ad Inſulam *Cedrorum* ſunt rejecti;(hanc Anglica verſio ad altitudinem octo & viginti graduum & quindecim ſcrupulorū collocat) Aquæ autem penuria preſſi,ad Continentem vela vertunt,& exſcenſione facta, indigenis nequicquam aquationem impedire conantibus, quos moloſſi facile in fugam agebant,omnia dolia impleta. Vix anchoras refixerant, quum ventus ab Arcto inſurgens ipſis non modo adverſus, ſed & frigore ſuo infenſus,ad Inſulam Cedrorum coëgit reverti; ubi ad octavum Februarii ſubſtiterunt. Aqua & ligno abundat hæc inſula,nec non piſcibus, habetque ſtationem adverſus incerta ventorum ſatis munitam.

Insula de Cedros.

Crebris

Crebris deinde tempeſtatibus exagitati & ingentibus periculis defuncti, ad vigeſimum quartum uſque Martii perdurarunt, verum tunc quum naves pene dehiſcerent, navales ſocii cœperunt tumultuari, & à præfecto ſuo *Franciſco de Vlloa* importune flagitare ut ad Novam Hiſpaniam reverteretur, verum ille propoſiti tenax, navi ſua nonnihil refecta altum repetiit, nec quid illi poſtea acciderit, hactenus eſt compertum, fluctibus hauſtum aut alio infortunio exſtinctum conſtans opinio eſt; altera autem navis non ſine ſummo diſcrimine tandem incolumis ad Novam Hiſpaniam applicuit.

Cap. XIV.

Fratris Marci de Niza *iter ad Cibolam provinciam.*

NUNC è mari ad Continentem revertemur, & famoſum *Marci de Niza* Franciſcani iter commemorabimus, cujus ſane relationem præterire potuiſſem, utpote falſi in multis paulo poſt manifeſto convictam, niſi ſequentibus expeditionibus & navigationibus occaſionem dediſſet, neque piguiſſet *Antonium Herreram* atque alios ſuis commentariis illam inſerere.

Marcus itaque *de Niza* cum ſocienno ſuo & Nigrita *Eſtevanico* (qui cum paucis Hiſpanis è tertia illa Hiſpanorum, duce *Pamphilo Narvezio*, in Floridæ provincias expeditione evaſerat (uti ſupra retulimus) & barbaris aliquot qui Hiſpanicum idioma jam callebant, Anno à Ch. Nato CIↃ IↃ XXIX ab oppido *S. Michaëlis* provinciæ *Culvacan* egreſſus, primo movit verſus *Petatlan*, locum ſexaginta, ut ipſe numerat, leucarum intervallo à dicto oppido diſſitum, & ab indigenis ubique hoſpitaliter fuit exceptus. Hic ſociennum ſuum ægrum relinquens, cum reliquis proceſſit, & licet indigenæ, per quorum fines ipſi iter erat, ſumma annonæ penuria laborarent, utpote qui integro triennio parce admodum ſementem fecerant, nihil tamen ipſi defuit. Triginta porro leucarum itinere nihil memorabile ab ipſo obſervatum fuit, præterquam quod Inſulares quidam barbari ad ipſum venerunt ab Inſula jam ante à Marchione Vallenſi viſa & luſtrata, itemque ex altera paulo remotiore, qui fragmenta quædam concharum Margaritiferarum circa cervicem geſtabant, & Margaritarum copiam apud Inſulam ſuam reperiri teſtabantur (licet nullas ipſi exhiberent) pluresque minores inſulas juxta ſitas eſſe, quæ vili atque inopi popello incolerentur.

Hinc per deſertum quatridui itinere cum plurimis barbaris, qui illum ſponte comitabantur, profectus, alios rurſus barbaros obvios habuit, qui non tantum ad Europæorum habitum, quos numquam antea viderant, ſtupebant, ſed & barbaros tanta ſolitudinis intercapedine ſibi prorſus incognitos admirabantur. Hic cũ ſumma veneratione fuit exceptus, indigenis barbaris non tantum large commeatum præbentibus, ſed & veſtimenta illius ſuperſtitioſe contrectantibus, ipſumq; *Hayotam*, id eſt, divinum virum appellantibus. Ipſe Veri Dei & Cæſaris cognitionen ipſis per interpretes prædicabat: illi autem viciſſim narrabant, quatridui à ſuis finibus itinere verſus mediterranea, latiſſimam planiciem habitari ab indigenis, qui & veſtibus induerentur & aures atque nares lapillis quibuſdam viridi colore ornarent; illo denique metalli genere abundarent, quod ipſis oſtenderat (id autem erat aurum) ita ut & vaſis aureis uterentur & templorum ſuorum parietes aureis laminis incruſtarent; veruntamen quia juſſus erat haud longe à mari intra continentem divergere, iter ad illam provinciam diſtulit. Dehinc quatridui itinere per eorundem populorum fines confecto, venit *Vacapam*, circiter quadraginta leucas diſtantem à mari, ubi feſto paſchatis ſubſtitit Vacapa.
& Americanos quidem qui illum comitabantur tribus diverſis itineribus dimiſit ad mare, Nigritam autem recta ad ſeptentriones, mandans ut ſimul ac quid magni aut memorabilis offendiſſet, ſeſe per nuncios certiorem faceret. Vix quatriduo præceſſerat Nigrita, quum nuncius ab ipſo advenit obnixe flagitans ut ſequi properaret, famam enim ampliſſimæ provinciæ, quæ *Cibola* vocaretur, ad aures ipſius accidiſſe, nec longius illam quam triginta dierum itinere abeſſe; illic ſeptem ingentia atq; incolis frequẽtiſſima oppida uni Principi parere, oppidanos veſtibus uti, domos è lapidibus & cæmẽto affabre conſtructas & conjunctim diſpoſitas eſſe, ſuperliminaria portarũ cyaneis gemmis, (Turcoides vocant) ornata, Americanus qui à Nigrita venerat, narrabat.

Eodem tempore qui ad mare requirendum missi fuerant, reversi retulerunt triginta quatuor insulas à se visas, & insulares aliquot adduxerunt, qui parmas aliquot bovillo corio obductas, quibus totum corpus tegebant, Monacho obtulerunt. Venêre & tres barbari ab orientali plaga, pectus atque brachia picti, (unde illos *Pintados* appellavit) qui se septem illorum oppidorum vicinos ferebant. Atque his assumtis iter quod Nigrita indicaverat persequi cœpit, & mox alios atque alios nuntios obvios habuit, qui rogabant ut properaret, famam enim *Cibolæ* & trium regnorum *Maratæ*, *Acus* & *Tonteac* in dies increbescere & confirmari; quod & major crux quam Nigrita fixerat indicabat: majoribus itaque itineribus profectus, quum jam bidui itinere abesset à deserto, ad cujus exordium Nigrita se præstolaturum promiserat, incidit in locum peramœnum, arvis satisque undique cinctum, quæ fossis rigabantur: incolæ autem ipsi obviam processerunt gossypino panno & taurinis tergoribus amicti; Regulusque illorum gossypina tunica indutus & cyaneis gemmis ornatus, varia monacho munera obtulit, quæ refutavit. Vestimento autem illius contrectato narrabant barbari, ejusce modi pannos maxima copia in regno *Tonteac* texi è villis bestiarum, quæ canum venaticorum, quales Nigritam secum ducere viderant, molem non excederent.

Hinc desertum quatridui itinere emensus, vallem frequentissimam incolis intravit, qui ad eundem modum vestiti erant & cervicem, auriculas atque nares eisdem gemmis ornati, quique *Cibolam* haud secus noverant, quam Novæ Hispaniæ incolæ urbem *Mexico*, nec pannos *Tonteacenses* ignorabant. Quumque hactenus littus maris recta ad Arctum vergere observasset, illud lustrare voluit & ad altitudinem sex & triginta graduum in occasum se flectere deprehendit. Deinceps per eandem vallem iter quinque diebus prosecutus, in *Cibolæ* civem incidit; qui Præfectum, quem dominus septem oppidorum ibidem constituerat fugiebat: Erat autem is ingenio minime barbaro, monachumque comitari avebat; ut illius intercessione veniam à Præfecto impetraret: Urbis illius situm uti & vicinarum disertè explicabat, metropolim appellari *Abacum*, ad occasum *Maratæ* regnum situm esse, olim quidem incolis frequentissimum, nunc autem bellorum injuria multum imminutum: *Tonteac* huic proximum esse, regnum opulentum cujus indigenæ pannis uterentur. In hac valle denique tergus dono accepit, taurino duplo majus, animali longis villis tecto, colore damæ, detractum; quod animal ut ipsi narrabant, cornu incurvum in fronte gestaret, è quo alterum enasceretur rectum, præcipuum hujus feræ robur. Itaque vallis hujusce possessione Regi Hispaniarum vindicata, postquam triduum hic incolarum rogatu fuisset commoratus, cum magno barbarorum comitatu, largoque commeatu, solitudinem quam quindecim dierum itinere hanc vallem à *Cibolæ* provincia dividere cognoverat, ingreditur nono May, latam tritamque semitam inveniens, & crebra pyrarum vestigia, quas viatores hic construere solent: Duodecimo autem die unus Nigritæ comitum ad ipsum venit, tristis atque trepidus, qui animo paulum confirmato narrabat, *Estævanicum* quum jam *Cibolæ* finibus appropinquasset, cucurbitam suam tintinabulis quibusdam & candida rubraque pluma ornatam, per nuncios ad Præfectum urbis præmisisse adventus sui indicem; verum Præfectum conspecta cucurbita tantopere excanduisse ut illam projiceret in terram & nuncios facessere & ipsorum Dominum quantocius è finibus suis excedere juberet, ni facerent, omnes ad internecionem se deleturum: Nigritam vero illo nuncio haudquaquam territum processisse, verum non modo aditu urbis prohibitum fuisse, sed & omnibus impedimentis, cyaneis gemmis, aliisque exutum, profugere coactum: se quidem siti pene exanimatum ad vicinum fluvium se subduxisse, quo & Nigritam fugere, & socios illius ab indigenis misere trucidatos observaverit. Hæc narratio barbaros qui Monachum comitabantur, supra modum consternavit, itaque illos confirmare & nuntio fidem derogare nequicquam conatus, precibus ante conceptis, sarcinas omnes reserat, & inter primarios dividit, orans atque obtestans ut se porro sequerentur: Quum ergo processissent & jam unius tantum diei itinere à *Cibola* abessent, alii duo è Nigritæ comitibus occurrerunt pene exanimati, & multis vulneribus saucii, qui præcedenti relationi consentanea retulerunt, & ultra trecentos suorum cæsos, ipsumq; Nigritam haud dubio trucidatum esse, barbarosq; ita denuo pet-

perterruerunt, ut monachus anxius & quid porro ageret incertus paulum ſecederet è turba, & precibus conceptis ad comites regreſſus, blanditiis atque munuſculis illos placare niteretur, verum nihil proficiens & a Mexicano quodam monitus, barbaros ob ſuorum ſtragem, quam ipſi & Nigritæ imputabant, efferatos extrema ipſi minari, monere barbaros cœpit nequid ſecius in ipſum admitterent, exiguum enim ipſis in ſua cæde ſolatium fore, neque impune laturos, Chriſtianos enim haud dubiò vindices adfuturos. Quum his atque ſimilibus dictis barbaros nonnihil commoviſſet ſuadere inſtitit ut aliquot ſuorum dimitterent exploratum, ut certiora de ſuorum & Nigritæ cæde cognoſcerent, verum quum non perſuaderet, ipſe cum paucis proceſſit, donec in conſpectum *Cibolæ* ventum fuit, quam dicit ad radicem montis in planicie ſitam eſſe, Mexico paulo majorem, & lapideis ædificiis atque tectis affabrè conſtructam: ut propius accederet aut urbem ingrederetur inconſultum ipſi viſum, ne ſi quid humanitus ipſi accidiſſet, tam nobilis oppidi notitia Hiſpanos penitus lateret; itaque ſaxis aliquot in cumulum coacervatis & cruce impoſita, provinciæque dominio Regi Hiſpaniarum vindicato, via qua venerat eſt regreſſus, & deſerta rurſus emenſus, planicieque quam ante præterierat obiter ſalutata, primo ad oppidum *S. Michaëlis* & mox *Compoſtellam* repedavit, atque itineris ſui deſcriptionem ad Novæ Hiſpaniæ Proregem miſit.

Hactenus Fratris *Marci de Niza* relationem compendio proſequuti ſumus, è qua liquido conſtare poterit, quam fluxa ſit ejuſmodi fraterculorum fides, qui non raro à barbaris ſibi narrata & plerumque minus intellecta, ut viſa referunt, atque ita fallunt eos, qui ipſorum dictis fidem adhibentes, longinqua itinera ſuſcipiunt, uti *Franciſco Cornado* atque adeo ipſi Proregi accidiſſe jam narraturi ſumus.

Cap. XV.

Franciſci Vaſquii de Cornado *expeditio in* Cibolam *& vicinas provincias.*

ANtonius de Mendoza Novæ Hiſpaniæ Prorex, ſuperiori illa Monachi relatione in ingentem ſpem erectus, *Franciſco Vaſquio de Cornado* Novæ Galæciæ præfecto mandat ut primo quoque tempore in illas regiones expeditionem ſuſciperet: Ille coactis centum & quinquaginta equitibus quorum multi binos equos ducebant, & ducentis peditibus bene armatis, cum campeſtribus aliquot machinis, magno belli apparatu, pecorum atq; porcorum grege, largo deniq; commeatu, menſe Aprili anni CIƆ IƆ XL è *Culvacan* profectus, quatuor dierum itinere ad flumen *Petatlan*, & deinceps triduo ad *Cinaloam* pervenit, ut *Herrera* ſcriptum reliquit: Unde d.6.l.9. deinceps iter ſuum inſtituit, quemadmodum ipſe narrat in hunc modum. c.11.

Triginta (inquit) leucis ab eo loco quem Pater provincialis tantopere in ſua relatione prædicaverat, *Melchiorem Diazium* cum quindecim equitibus præcedere jubeo, & quam maximis itineribus ad provinciam contendere, illamque penitius perluſtrare: hic quatriduum per aſperrimos montes eluctatus, neq; annonam neque ulla oppida ſe reperiſſe præter duos treſve inopes pagos viginti aut triginta humilium caſarum, quorum incolæ narrabant ulterius nihil reſtare præter fragoſos & incultos montes & meram ſolitudinem, uti ad exercitum reverſus retulit, qui prima hac ſpe tam inſigniter fraudatus haud modice conturbabatur; Veruntamen non hujus potiſſimum regionis luſtrandæ gratia hoc iter ſuſceptum eſſe, apud ipſos concionatus, aliam laborum metam in ditiſſimis illis provinciis ſubjugandis proponi, tandem perſuaſi ut procederent. Hic rurſus impeditiſſimum iter & nonnunquam præruptum experti, fidem monachi obteſtari cœperunt, qui plana omnia & expeditiſſima promiſerat, multoſque montes præter paucos colles obſtare qui vix dimidiam leucam occuparent: Contraria autem omnia accidebant ita ut ne animalia quidem & pecora aſperitatem montium ferrent, ſed pleraque præ laſſitudine deficerent. Tandem vigeſimo & ſexto May ad vallem *de Corazones* ventum (*Arroya de Corazones* vocat *Herrera*) cæteris provinciis quas hactenus tranſierant longe frequentiorem.

Hic largam quidem ſementem, ſed Mayzii maturi perexiguum penu invenimus: itaque eundem *Diazium* ad vicinam vallem *de Sennora*, ut jam à noſtris vocatur,

mitto ut permutatione quarundam mercium Mayzium ab incolis compararet;atque ita barbaris noſtris & tenuioribus militibus opportune ſubventum, qui jam annonæ penuria laborabant.

Hanc vallem quinque dierum itinere à mari occiduo abeſſe intellexi, & barbaris qui maritima accolunt accerſitis, haud longe à littore ſeptem aut octo inſulas habitari à gente bruta & annonæ indiga, nuperque hic navem grandem conſpectam fuiſſe, accepi.

Chichilticale.

Quatriduum in hac valle moratus,caſtra movi,quumq; me magis magiſq; ad mare acceſſurum opinarer, longius ab illo receſſi, adeo ut quum jam *Chichilticalen* attigiſſem, quindecim dierum itinere à mari me abeſſe deprehenderem, licet Monachus tantum quinque leucarum diſtantiam prodidiſſet, ſeque mare è longinquo vidiſſe fuiſſet mentitus: quæ res nos peſſimè habuit. *Chichilticalæ* tantum biduum ſubſtiti, ob pabuli inopiam, licet equorum laſſitudo longiorem moram flagitaret, & ſolitudinem ingredior vigilia *S. Ioannis*, in qua nulla equis pabula, ſed viam longè difficiliorem reperi, ita ut multi equi deficerent nec non aliquot Americani & Nigritæ atque unus Hiſpanus. Dein præfectum caſtrorum cum quindecim equitibus ſpeculatum præmitto, qui dextre officio ſuo functus iter exercitui expeditius reddidit. Triginta denique leucarum itinere per invios ſaltus & aſperrimos montes confecto, regionem ingredimur multis amnibus riguam & pabulo abundantem ab Europæo haud multum diverſo, multis moris, juglandibus (ſed frondibus à noſtratibus nonnihil diverſis) refertam; jamque unius diei iter eramus emenſi, quum quatuor barbari inermes obviam venerunt, qui ſe præmiſſos dicebant ut nobis adventum felicem gratularentur, poſtero die plures cum annona adfuturos: quibus auditis, rogavi ut oppidanos bono animo eſſe juberent, neque oppidum deſerere, me enim Regis mei mandato adveniſſe ut ipſos adverſus hoſtes ipſorum defenderem: Simulque præfectum Caſtrorum præmiſi ut aditus omnes exploraret & ſiquem difficiliorem reperiſſet, eundem occuparet ne à barbaris præriperetur: repperit autem unum longe impeditiſſimum, quem ſi barbari inſediſſent, magnum utique impedimentum potuiſſent objicere; commodum autem à præfecto præreptus fuerat,quum barbari ſub noctem accederent, qui quum in vigiles noſtros incidiſſent, ſtatim retroceſſerunt. Poſtero mane caſtra movi & annonæ penuria cogente celeri paſſu ad oppidum admovi & ne quid intentatum relinquerem religioſos aliquot præmiſi qui oppidanis perſuaderent me nequaquam veniſſe ut aliquid damni ipſis adferrem, ſed ut ipſos adverſus omnes hoſtes tuerer, modo religionem noſtram amplecterentur & ſe vaſallos Regis Hiſpaniarum agnoſcerent; Verum illi paucitatem noſtrorum vilipendentes tanto animoſius arma corripiunt & nos ultro aggrediuntur; repreſſi tamen adhuc meos, mandati tui & Marchionis memor, donec audacia barbaris in tantum crevit ut pene turmis noſtris miſcerentur & ſaxa atque jacula pedibus equorum noſtrorum acciderent; tunc non ultra cunctandum ratus, religioſis idem cenſentibus, in barbaros invehor & primo impetu conjicio in fugam: pars in oppidum recepti, reliqui per agros palantes diſperſi, pauci interfecti, nam quantocius ad oppidum copias admovere fames ſuadebat; itaque baliſtarios & ſclopetarios primum vallo ſuccedere imperavi, ut defenſores propellerent atque dejicerent; verum parum profecit hic conatus, nervis arcuum fatiſcentibus & ſclopetariis præ laſſitudine ſtatim remittentibus; barbari interim ſaxis & jaculis noſtros petebant è vallo, ubi ipſe magnum diſcrimen adii, bis ſaxo ictus & humi proſtratus, vulneratuſque ita ut pugna excedere ſim coactus; nihilominus barbaris ſenſim cedentibus, tribunorum & militum noſtrorum virtute oppidum cepi & in eo tantam Mayzii copiam repperi, ut neceſſitati noſtræ abunde ſufficeret. Hactenus è commentariis ipſius *Franciſci Vaſquii de Cornado* hanc expeditionem compendio retuli, nunc reliqua ex *Herreræ* decadibus ſubjungam.

Toyacã.

Quinque (inquit) dierum itinere à *Cibola* verſus Aquilonem adierunt provinciam *Tucayan*, in qua ſeptem ſunt municipia ſatis frequentia, quæ ſeptem illæ civitates videntur quarum frater *Marcus de Niza* meminit. Ad *Cibolam* uſque omnes torrentes atque amnes verſus occaſum labuntur & haud dubio in mare Auſtrale, ulteriores ad oceanum ſeptentrionalem deſcendunt.

Huex fl. Cicuique fl.

A *Tucayan* ad flumen *Huex* ventum, cujus ripis viginti leucarum spacio quindecim municipia adsident, domiciliis inter se junctis & affabre constructis, in quibus & tepidaria quæ vulgo *Stuvas* appellamus, sub terra constructa adversus hyemis vehementiam. Hoc flumen à Coro ad Eurum devolvitur, ita ut omni dubio procul in septentrionalem Oceanum exeat. Septem ab hoc dierum itinere versus boream *Cicuique* flumen attigerunt, & aliorum quinque campestria sunt ingressi in quibus tauri & vaccæ gibbosæ pascuntur: Indigenæ tuguriola sua longuriis in conum desuper connexis componunt, & taurinis tergoribus adversus aëris injurias muniunt; neque ullas præter hæc armenta divitias noverunt; his vescuntur, horum exuviis amiciuntur, his deniq; omnia ad vitam humanam necessaria explent; canes præterea habent grandiusculos, quibus pro jumētis utuntur, quoties sedes mutant. Americanus interea qui viam monstrabat, sua ne malitia an alieno impulsu incertum, in uliginosa loca & riguos campos à recto tramite Hispanos abduxerat, futurum sperans ut annona omni adesa in solitudine fame perirent: jamq; octiduum processerant quum ab altero barbaro fraudis hujus atq; periculi admonentur, nec tamen ante substiterunt quam (vigesimo tandem die) ad alterum pagum ventum esset, cujus Regulus ætate gravis & jam cæcus, se quatuor Christianos ante aliquot annos vidisse meminerat.

Haräe.

Hic *Vasquio* consultius visum cum viginti novem equitibus ulteriora lustrare, & reliquas copias ad priora stativa remittere. Progreditur itaque triginta diebus recta versus Arctum, sed haud magnis itineribus, per aquosa loca & eisdem gibbosis animalibus plena, donec ad flumen pervenit cui *S. Petri* & *Pauli* nomen indidit: hoc transmisso secus ripam descendentes versus aquilonem, tertio demum die inciderunt in barbaros venationi intentos, à quibus tam hujus quam remotioris provinciæ *Haräe* statum edocti, *Quiviram* usque processerunt, atque ibidem majus quidem flumen, pagos vero barbarorum pene unius modi repererunt. Salutato denique Regulo qui vir erat procero & bene composito corpore, quum nihil tanto conatu dignum reperissent, & Augusto jam inclinante, ne à nivibus & fluviorum inundationibus intercipererentur, metuerent; mature de receptu cogitandum existimarunt. *Vasquium* denique ad exercitum jam reversum casus afflixit, itaque plerasque copias primo ad *Culvacan*, deinde in præfecturam suam reduxit.

Cap. XVI.

Cibolæ *provinciæ situs, cœli solique qualitates à* Francisco Vasquio de Cornado *observatæ*.

SUPERIORI capite *Francisci Vasquii* iter descripsimus, nunc ejusdem literas ad Proregem adjungemus, è quibus regionum situs & qualitates clarius elucescent. Restat jam (inquit) ut Nobilitati tuæ perscribam, septem illorum oppidorum situm & regnorum illorum statum, de quibus Provincialis tam magnifica narravit.

Primo serio affirmare possum, Monachum illum omnia pene præter rei veritatem retulisse, neque quicquam veri narrasse præter oppidorum nomina & ædium structuram; licet enim nequaquam cyaneis gemmis sint ornata aut è lateribus & cæmento coagmentata, tamen perpulchra sunt & tribus quatuorve contignationibus substructa, multis atriis & cubiculis distincta, & caveis subterraneis adversus hyemis inclementiam instructa. Septem autem illa oppida sunt totidem exigua municipia, quatuor ad summum leucarum intervallo à se invicem distantia, quæ conjunctim Regnum *Cibolæ*, singula vero propriis nominibus appellantur. Municipium in quo jam moramur, quod ob similitudinem & ad tui memoriam *Granadam* appellavi, circiter ducentis constat domiciliis præter alia hac illac per agrum sparsa pene trecenta. Huic vicinum est oppidulum paulo majus circiter quingentarum casarum: tertium primo æquale: reliqua quatuor paulo minora; singula in membrana quam hic repperi, depicta mitto. Indigenæ harum regionum statura sunt justa, & pro captu barbarorum satis ingeniosi, non tamen ea videntur industriâ, ut ejusmodi ædificia struxisse verisimile sit: nam fere nudi agunt aut pudenda leviter tecti, & varie-

variegata pictaque pallia geſtant, qualia mitto. Goſſypium hæc tellus nequaquam fert ob frigoris vehemenriam, nihilo tamen minus hic illius copiam reperi. Capillos capitis in Mexicanorum modum componunt: Cyanearum gemmarum magnum numerum videntur poſſidere, verum illas ante noſtrum adventum cum reliqua ſupellectile, penu tantum excepto, alio ſubduxerant: neque in oppido ullas fœminas aut infantes offendimus, ne ſenes quidem præter paucos, qui cæteris regendis relicti videbantur. Inter ſpolia fragmenta quædam ſmaragdorum, cryſtalli, aliarumque viliorum gemmarum capta, quæ miniſtri mei negligentia perierunt. Gallopavorum hic magna eſt copia, quibus tamen ſe in cibis uti pernegant indigenæ, & plumarum tantum gratia alere perhibent: quod mihi non ſit veriſimile, ſunt enim Mexicanis longe majores & meliores.

Temperies aëris æſtate à Mexicano cœlo non multum differt, nam interdum hic æſtuat, interdum pluit, licet ſemel tantum hic pluviam viderim eamque vehementiorem & nimbo ſimilem. Nives altas, geluque acerrimum hic hybernis menſibus tolerari, indigenæ fatentur, & clyma arguit, ipſaque ædium ſtructura indicat; nec non pelles, aliaque quæ indigenæ adverſus frigus parata habent.

Nullæ hic arbores ſunt quæ fructus ferant; ſolum ipſum humile & pene æquale, nonnuſquam tamen raris montibus, eiſque aſpertimis impeditum. Pauciſſimæ hic volucres & raræ ſylvæ; una tamen quæ circiter quatuor leucis ab oppido diſtat, humilioribus cedris conſita, materiem foco abunde ſubminiſtrans. Paſcua haud longe abſunt, quæ & lætum gramen, & fœnum equis noſtris peropportune præbent, quos macies & laſſitudo mirum in modum afflixerat.

Frumentum indigenarum eſt Mayzium, quo abundant; uti & piſis perexiguis & candidis; ferina quoque, qua tamen ſe veſci negant, licet multa cervorum tergora hic invenerimus, uti & pelles leporum atque cuniculorum. Longe optima liba coquunt è Mayzio; quod tanta induſtria hic molere & conterere noverunt, ut una fœmina hic plus operis conficiat, quam in urbe Mexicana quatuor. Salem uſurpant præſtantiſſimum; quem colligunt ad ripas lacus qui unius diei itinere abeſt. Cæterum neque Septentrionalem neque occiduum Oceanum noverunt, utri autem viciniores haud facile dixerim, licet multæ rationes ſuadere videantur, occiduo propiores eſſe, à quo tamen haud minus centum quinquaginta leucas abſunt, ſed ab Arcto haud dubio longe plures: è quo colligere promtum eſt quanta ſit hujus Continentis amplitudo.

Feræ hic variæ reperiuntur, urſi, tigrides, leones, herinacei, & oves quædam equorum magnitudine, brevi cauda, cornibus ingentibus, quarum aliquot vidi ad miraculum vaſtas: capræ præterea ſilveſtres, apri, denique maximi cervi. Indigenæ octo dierum itinere ad campeſtria proficiſcuntur verſus arctoam plagam, indeque reportant taurina tergora bene præparata, eleganterque picta.

Tõteac. Regnum *Tonteac* vel *Totonteac*, quod Provincialis noſter tantopere celebrat, tantum lacum eſſe calidum narrant indigenæ, cujus ripis olim quidem plura tuguria aſſidebant, nunc vero tantum paucula & injuria bellorum valde infrequentia.

Marate. *Maratæ* regnum hic penitus ignotum eſt. *Acus* eſt exiguum oppidulum, ubi perparum goſſypii naſcitur, quod hi barbari nominant *Acucu*. Ulterius tendentibus aliquot pagi occurrunt ad ripam fluminis ſiti, quorum aliquot vidi, alios ex barbarorum relatione accepi. Hactenus *Franciſcus Vaſquius*, uti oculatus teſtis, haud dubio veram harum regionum faciem deſcripſit.

Cap. XVII.

Quiviræ *Provinciæ ſitus, indigenæ, animalia, aliaque è* Gomara.

QVIviræ regionem deſcribit *Gomara* in hunc modum: Regio omnis quæ à *Cicuic* ad *Quiviram* uſque extenditur, planiſſima eſt, nullis arboribus veſtita, nullis ſaxis aſpera: rari atque exigui pagi & incolarum ſumma infre-

insequentia: mares taurino corio non tantum pedes sed & reliquum corpus muniunt. fœminæ autem, quibus capillos quam longissimos alere summum decus est, iisdem non modo capita sed & pudenda velant. Destituuntur prorsus omnis generis farre, vescunturque carnibus, ut plurimum crudis, sive ita assuevere seu lignorum inopia: adipem e visceribus recenter extractum avidissime devorant: Sanguinem hauriunt & calentem sine noxa (licet antiqui id fieri posse negaverint) & frigidum atque aqua dilutum: quumque ollis destituantur, carnes interdum assant vel potius ad flammam quam ex arido fimo eliciunt, torrent: easque deglutiunt potius, quam masticant aut dentibus conterunt: dentibus quippe apprehensas, præacutis silicibus dividunt, atque brutorum in modum dilaniant. Gregatim quidem degunt, sed nullas fixas habent sedes, Scytarum more crebro migrant, prout aut anni tempestas cogit, aut pabuli copia invitat.

Armenta illorum tauris Europæis magnitudine & colore haud absimilia, cornuum magnitudine superantur, sunt enim ipsis parva, fere recta & præacuta: in eo maxime differunt quod gibbum habeant inter scapulas, & pilos laneos, anteriori quidem parte corporis longiores quam posteriori: & supra collum atque spinam dorsi jubarum instar crispantes: Pilos quotannis mutant, qui fere nigri sunt, & raro albis quibusdam maculis distincti: crura brevia inde à genibus longis villis tecta sunt, qui & frontem inter cornua obvelant, sub jugulo autem ita propendent ut barbam hircinam æmulentur: mares caudam habent oblongam, & ad extremitatem villosam; ita ut quædam cum Leone, quædam cum Camelo communia habeant. Cornu feriunt, & siquando rabies illos cœpit, aut si irritētur etiam equos trucidant. Animal denique deforme est, torvum terrumq; aspectu, ita ut equi occursum illius horreant, ob deformitatem, an novitatem, incertum. Præter hæc animalia nullas prærerea divitias noverunt barbari; hæc ipsis cibum potumque subministrant; (caro autem optimi est saporis) tergoribus illorum corpora sua pariter atque casulas muniunt; è laciniis eorum funes contorquent; ossa illis stilos; nervi villique funes; cornua buccinas; vesicæ utres; fimus denique siccus fomites præbet. Effigiem hujus animalis exhibuit *Gomara*, quam hic apponimus.



Sunt & alia hic animalia equorum magnitudine, quæ quia lanigera & cornuta sunt, à nostris appellantur Oves; cornua interdum libras quinquaginta dicuntur pendere. Itemque ingentes molossi, quos & tauris committunt, illisque quum aut venandi aut domicilia mutandi gratia iter faciunt, onus quinquaginta librarum imponunt.

Quiviram porro tam *Gomara* quam *Antonius Herrera* ad altitudinem quadraginta graduum septentrionalium constituunt; temperiem aëris, aquarum bonitatem, camporum amœnitatem satis laudant, cerasos, moros, nuces, vites denique & melones tribuunt.

Operæpretium autem fuerit *Gomaram* hic audire, qui *Cibolæ* provinciam ad altitudinem septem & triginta graduum & triginta scrupulorum collocans (ita habet versio Gallica, cum in Hispanico exemplari diserte triginta gradus & semissis ponuntur) *Francisci Vasquii de Cornado* iter ita porro describit. Milites *Vasquii* (inquit) quum regiones hasce tam infrequentes incolis, & tam inopes deprehenderent, monacho supra modum indignabantur, qui tam magnifica de hisce terris prædicaverat: itaque ne inopes & nullo operæ pretio facto, in Novam Hispaniam reverterentur, ulteriora lustrare in animum inducunt, præsertim quia barbari longe meliores terras haud procul inde jacere testabantur. *Acuco* munitissimo & edito loco copiæ admotæ: *Garsias Lopez de Cardenas* cum turma equitum missus ut mare requireret.

Ipse

Tiguez. Ipse *Vasquius* cum reliquis copiis movit versus *Tiguez* ad magnum fluvium situm Hic Axæ & Quiviræ fama auribus illorum accidit, narrantibus barbaris *Quiviræ* dominari regem *Tatarax*, virum barbatum, colore candido & opibus affluentem, qui in capella crucem & reginam cælorum adoraret. Hæc divitiarum fama facile milites pellexit ut procederent, licet non pauci falsa hæc & monachorum commenta haud frustra suspicarentur. Barbari interim qui Hispanos hactenus sequuti fuerant, una nocte omnes in diversa aufugerunt, quæ res exercitum haud modice perturbavit. Promota tamen castra, & municipium in itinere captum, direptum atque concrematum: deinceps in alterum impetus factus, aliquot milites desiderati, & quinquaginta equi vulnerati, *Franciscus* quoque *Obandius* captus & intra oppidum abreptus, incertum an idolis ab ipsis immolandus, an ut plenius de advenarum statu cognoscerent; atque hoc magis credibile visum, neque enim hactenus in hisce regionibus observatum fuit barbaros humanis hostiis numina sua placare. municipium itaque corona cinctum, sed vix quinto & quadragesimo die potuit expugnari. Oppidani quum de se actum animadverterent, primum pallia sua, cyaneas gemmas, & quicquid alicujus pretii possidebant conjiciunt in ingentem pyram, dein fœminis & pueris in medium agmen acceptis, magno impetu erumpunt; sed pauci admodum evaserunt, reliqui aut ferri acie fuerunt consumti, aut ab equis conculcati aut vicino fluvio hausti: Hispanis quoque haud incruenta victoria fuit, septem militibus cæsis, octuaginta vulneratis, & plurimis equis desideratis: pauci denique barbari intra oppidum rejecti, tantisper fortiter restiterunt, donec Hispani ignem in ædes injicerent, & flamma obvia quæque depasceretur. Hyems erat, & fluvius tam valida glacie astringebatur, ut equos ferret. Nives hic admodum altæ, & pene semestres: æstate tamen hic præstantes melones nasci, atque etiam gossypium produnt authores, è quo indigenæ pallia sua texunt.

A *Tiguez* quatridui itinere ventum *Cicuic* exiguum municipium, à quo circiter duodecim leucas digressi, novam speciem vaccarum offenderunt, quarum octuaginta mactarunt, insigni exercitus levamento. Cicuic. Porro à *Cicuic* ad *Quiviram* nongenta milliaria numerant: iter agitur per vastam & infœcundam planiciem, in qua neque saxa, neque arbores, atque adeo nec herbæ reperiuntur; itaque itinera & stationes, stercore illarum vaccarum in cumulos aggesto, signare cogebantur, ne in reditu à recto tramite aberrarent: & jam farre omni destitutis pereundum hic fuisset, nisi vaccæ cibum præbuissent, quæ per hos campos ingenti numero vagantur. Ventum denique *Quiviram*, & *Tatarax* inventus, vir quidem candido colore, prorsus nûdus, cuique nihil prorsus divitiarum erat, præter unam lamellam æneam, quæ à collo illius ad pectus dependebat. Hispani tam insigniter spe sua frustrati, quantocius ad *Tiguez* revertuntur, ne vestigio quidem ullo Christianæ religionis apud Quivirensem deprehenso. Et demum anno CIƆ IƆ XLII redierunt in Novam Hispaniam.

Quivira. Pleræque hodie Tabulæ Geographicæ hanc provinciam *Quiviram* submovent ad extremum pene angulum *Californiæ* versus occidentem: Quam tamen *Herrera* diserte testatur ducentas leucas à *Cibola* versus ortum divergere; quod & itinerum ratio, quæ modo descripsimus, postulat, & Lusitani cujusdam à *Quivira* per *Chichimecarum* terras in *Panuci* provinciam reditus omnino videtur exigere. Insignem itaq; hic errorem in Tabulis admissum esse facile suspicatus sum, neque tamen me extricare potui; præsertim quum veterem tabulam unam in pergameno eleganter descriptam vidissem, quæ *Californiam* in ingentis Insulæ modum à continente septentrionalis Americæ divideret: opinabar autem huic errori forte occasionem dedisse, quod à *Gomara* narratur, Hispanos illo tempore naves quasdam juxta littora vidisse variis mercibus onustas, quarum proræ avibus deauratis erant ornatæ, quas è Catayo aut Sinarum regno venire suspicabantur. Sed nuper admodum vidi relationem quandam *Alfonsi de Benavides* Franciscani, de qua mox plura dicam, in qua duæ provinciæ *Quiviræ* commemorantur, quarum una à Nova Mexicana discedat ad occidentem, altera ad orientem: quicquid sit de priore illa versus occidentem (nam fides hujus Franciscani apud me levior est) posteriorem hanc ad orientem, omnino veram esse *Quiviram* mihi persuadeo. Nam *Gomara*, ut supra, narrat post irritam illam *Francisci*

ciſci Vaſquii expeditionem, Fratrem *Ioannem de Padilla* cum altero Franciſcano & duodecim barbaris Mechuacanis, itemque *Andrea de Ocampo* Luſitano in provincia *Tiguez* aliquandiu ſubſtitiſſe, & ſecundo inde ad *Quiviram* profectum; monachoſque ab indigenis trucidatos, Luſitanum autem cum paucis Mechuacanis evaſiſſe & poſt decem menſium captivitatem & longos errores tandem per *Chichimecarum* terras *Panucum* rediiſſe. *Benavidius* denique hanc *Quiviram* collocat ad trigeſimum ſeptimum gradum ab Æquatore verſus Arctum; ſcribitque hanc provinciam (cujus incolas vocat *Aixaoros*) argenti atque auri metallis abundare, & haud longe abeſſe à finibus earum provinciarum, quas jam Angli & Belgæ coloniis occuparunt; quos à barbaris iſtis multum auri atque argenti accipere narrat, quàm falſo, Angli atque noſtrates poſſunt teſtari.

Cap. XVIII.

Hernandi de Alarcon *navigatio in Freto Californiano.*

ANtonius de Mendoza Novæ Hiſpaniæ Prorex, ſimulac *Franciſcum Vaſquium de Cornado* terreſtri itinere dimiſerat ad *Cibolæ* provincias luſtrandas, etiam *Hernandum de Alarcon* cum duabus navibus ablegavit, ut oram maritimam Freti Californiani viſeret: Hic quum ad vadorum brevia perveniſſet, à quibus *Franciſcus de Vlloa* vela retro vorterat, non ſine ſummo periculò ad intimum ſinus illius gremium penetravit: ubi flumen offendit ita rapide decurrens, ut naves plenis velis ſubeuntes remoraretur: itaque majores naves in anchoris hic conſtituens, cum duabus cymbis quibus viginti milites nautæque vehebantur, flumen aſcendere aggreditur; primo die, qui erat ſextus & vigeſimus Auguſti, ægre ſex leucas provectus, poſtero die aliquot tuguria barbarorum conſpexit, qui poſtquam res ſuas in vicinos montes abdidiſſent, ad ripam reverſi, Hiſpanos minitabundi terra prohibere ſatagebant; verum *Alarconius* promiſſis atque munuſculis barbaros ita delinivit ut mox ultro in terram exſcendere juberent, & commeatum liberaliter conferrent. Hi populi nudi agebant, & cutem variis coloribus picti; capita galeis quibuſdam muniebant, quas è cervino corio conſutas elegantiſſimis plumis ornant: arma ipſis ſunt arcus, ſagittæque & lignei gladii; corpora vaſta & validi lacerti: perforant nares, & brachia notulis quibuſdam perſignant: capillitium ſupra frontem raſum, ab occipitio ad lumbos uſque promiſſum: fœminæ pudenda ante & retro plumis tegunt, cætera nudæ & eodem quo mares modo capillatæ. Ingens autem hominum multitudo quotidie accurrebat, quos Hiſpanus, dum ſe à ſole, quem hi barbari unice venerantur, miſſum jactat, ita delinivit, & muniſculis exigui pretii, puta ligneis & papyraceis crucibus (quas res cœleſtes eſſe prædicabat) in tantum ſibi conciliavit, ut funibus arreptis, magna contentione cymbas illius adverſo flumine ſubducere aggrederentur. Invenerunt & aliquem qui ipſorum interpretem nonnihil videbatur intelligere: Hunc multa variaque quærentem, quum viciſſim de *Cibola* & *Tonteac* provinciarum ſitu & ſtatu interrogaſſent, ille nihil ſibi de iſtis conſtare reſpondit. Venit deinde ad eos *Naguachatus* barbarorum horum regulus, qui & præfectum humaniter ſalutavit & placentis aliquot è Mayzio coctis atque cucurbitulis donavit; itaque hîc crux ab Hiſpanis erecta & barbari à monachis edocti quomodo illam venerarentur. Adverſam autem fluminis ripam non minor hominum multitudo obtinebat, qui ſimili munificentia annonam offerebant, quare & ibi crux fixa. Regulum deinceps ſerio interrogantes cognoſcunt ſupra viginti tres populos ripas hujus fluminis accolere, omnes idiomate inter ſe diverſos, nec tamen defuturos aliquos, qui interpretes Hiſpanorum aliquo modo ſint intellecturi. Supra hoſce autem nationem quandam degere quæ ædes lapideas inhabitet, ferarumque exuviis induatur, & annonæ comparandæ gratia quotannis ad ipſos deſcendat.

Hinc ergo provectus in aliam gentem incidit, quæ obſcuram quandam *Cibolæ* notitiam habebat, eamque menſis itinere abeſſe teſtabatur: & mox in alium populum cujus Regulus reſtabatur, *Cibolæ* dominum Nigritam quendam ſuperioribus annis obtruncaſſe, eique virides patinas & canem Hiſpanienſem eripuiſſe. Huic proximi agebant barbari, qui magnam quidem goſſypii copiam poſſidebant, ſed

ufum illius penitus ignorabant, glifcente jam magis atque magis *Cibolæ* fama, hi namque decem dierum itinere per folitudinem abfoluto, haud longè abfuturam profitebantur: repertus denique unus qui Cibolæ fe fuiffe, & Chriftianos, eorumq; ingentes belluas ibidem vidiffe diceret. Præfectus quum *Francifcum Vafquium de Cornado*, illiufque equos defignari fatis intelligeret, nuncios ad illum mittere fummopere defiderabat, fed nemini perfuadere poterat, ut iter illud fufciperet. Biduo deinde defcendit ad naves fuas, quum vix quindecim diebus afcendiffet: Quumque ibidem falva omnia reperiffet, flumini quidem *Rio de bona guia* nomen impofuit, provinciæ autem *Campanna de bona Guia*; & poftquam fuis imperaffet capellam hic ædificare *Nueftra Sennora de bona Guia*, denuo cum pluribus cymbis flumen afcendere aggreditur: & paucorum dierum itinere pervenit ad provinciam *Coano* five *Cumanam* vel etiam *Quuamam* (nam tria hæc nomina apud fcriptores invenio, five una eademq; fit provincia, five plures & diverfæ) ubi humaniter ab incolis fuit exceptus; quumque circiter leucas octuaginta flumen afcendiffet, nec quod quærebat inveniffet, voti irritus ad naves fuas remeavit. Sublatis deinde anchoris, poftquam oras freti Californiani obiter luftraffet, naves ad Novam Hifpaniam incolumes reduxit.

Coano.

Cap. XIX.

Expeditio navalis Joannis Roderici Cabrilli *fecus littus auftrale Californiæ in mari Pacifico.*

PRorex *Mendoza* inceptis gnaviter infiftendum ratus, binas iterum naves inftruxit, iifque præpofuit *Ioannem Roderici Cabrillum* Lufitanum: qui è portu *Nativitatis* folvens vigefimo & feptimo Junii anni cIↄIↄxLII, poftero die Promontorium *de Corrientes* prætervehitur, & trigefimo ejufdem menfis poftquam littora legiffet, defcendit ad altitudinem viginti duorum graduum & viginti fcrupulorum. Secundo autem Julii portum Marchionis Vallenfis, ad *Californiæ* continentem fitum (quem vocant *de la Cruz*) prætervectus, octavo ejufdem fuperavit Promontorium *Trinitatis* ad altitudinem quinque & viginti graduum: & decimo nono ejufdem fubiit portum *de la Madalena* ad altitudinem feptem & viginti graduum fitum & adverfus incerta ventorum egregie munitum; ubi aquavit. Hinc provectus, vigefimo Augufti Promontorium *del Enganno* adiit ad altitudinem unius & triginta graduum: & demum XIV Septembris, anchoris jactis fubftitit, tribus & triginta gradibus ab Æquatore verfus Arctum, fub prærupto Promontorio, quod *de la Cruz* appellavit: Velifque rurfus explicatis, X Octobris quendam barbarorum pagum adiit, ad altitudinem quinq; & XXX graduum atq; XX fcrupulorum, quem à lemborum multitudine *Pueblo de las Canoas* appellavit. Aliquot diebus ob malaciam hîc detentus, XVIII ejufdē menfis die pervenit ad altitudinem VI & XXX grad. & XXX fcrupul. Continens hîc angufto collo in altum exiens Promontorium facit, quod à figura *Cabo de la Galera* dixerunt.

1542.

Deinceps Cori frigus vitare fatagens, relicto littore altum petiit, & decem leucarum intervallo à dicto promontorio, duas invenit Infulas, quarum una octo leucas inter ortum & occafum, altera quatuor patebat, *S. Lucæ* nomine hodie fignatæ; apud harum alteram, modicum quidem, fed fatis tutum portum ingreffus eft, quem *de la Poffeffion* nominavit. Habitatur utraque infula à barbaris, qui (quemadmodum & illi qui in Continenti degunt) nudi agunt, genas quadratis quibufdam notis fignati: & pifcatu vitam tolerantes. Ex hoc portu vigefimo quinto ejufdem menfis, Africo leniter afflante profectus, poftero die haud leve difcrimen adiit ab auftri violentia in oram importuofam, vorticofamque pene impulfus; & quatriduum crebra ventorum mutatione, nimbis & nebulofo cœlo exercitus, primoque Novembris ab impetuofo Coro, adverfaque tempeftate ad Promontorium *de la Galera* rejectus, pone illud naves fubduxit. Poftero die portum *de Sardinas* adiit. Hîc Continens habitatoribus frequens videtur, quorum multi è vicinia ad Hifpanos venerunt, & ad tympani murmur faltarunt & in navibus pernoctaverunt: dum Hifpani quietè aquam & ligna in naves fubvehunt. Habitabant hi barbari in fpatiofis domiciliis ad ripam fluminis; & nudi fere, glandibus, nucibus & pifcibus victitabant; fepulcra eorum afferibus undiquaque erant fepta. Hanc provinciam Hifpani *Seyo* appellarunt.

Seyo.

Undecimo Novembris, aura ipfis fecunda ab Euro afflante, hinc abfolverunt, curfum

cursum secundum orarum ductum instituentes: & quum flumen *de Nostra Sennora*, ut vocant, aliquandiu frustra investigassent, occurrerunt illis ad altitudinem septem supra triginta graduum & triginta scrupulorum, continua altissimorum montium juga, quæ hodie *S. Martini* audiunt: Ea autem ad altitudinem octo & triginta graduum vastum promontorium in altum exporrigunt, ejusdem nominis. Hic nocte intempesta, vehemens ab Africo procella cum nimbo & nebula ipsis incubuit, ita ut cursum tenere non possent, & ob fluctuum impetum dividerentur, superioraque armamenta in mare projicerent: itaque decimo tertio ejusdem mensis terram versus vela vortunt, ut sociam navim quærerent.

Porro quadraginta gradibus & aliquot scrupulis ab Æquatore versus Arctum, promontorium eminet, proceris pinis obsitum, à quibus & nomen accepit; à quo ora Continentis versus corum ad aliquot leucas procedit, altissimis & præruptis ripis. C. de Pinos.

Decimo quinto quum corus valide perflaret, & secus littus navigantes frigoris acrimoniam vix ferrent, juga montium niuibus candentia conspexerunt, & sociâ navi inventâ quæ ob fluctuum, quos hauserat, copiam periclitabatur, decimo sexto Sinum *de Pinos* intrarunt. Decimo octavo hinc solventes ut commodiorem portum quærerent, juga montium ad eundem modum nivibus tecta offenderunt, quibus Promontorium in altum descendit, vulgo *Cabo de Nieves*, octo & triginta gradibus & quadraginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum. Continens omnis hic pene ejusdem est temperaturæ, nam Coro flante cœlum hic sudum, nullisque nubilis tectum. Ora autem à gradu trigesimo septimo ad quadragesimum, extenditur inter Corum atque Eurum. C. de Nieves.

Quum nullum portum in hoc tractu reperissent, ad portum *Possessionis* sub insulis *S. Lucæ* redire statuunt; hic Africo pertinaciter flante, cum summo frigore, nivibus & impetuosis etiam intra portum fluctibus, miserè colluctati usque ad exitum Decembris, Oceano denuo se committunt, & decimo nono demum Januarii anni cIↃ IↃ XLIII cum summo discrimine secundò portum *de Sardinas* ingrediuntur. Atque iterum decimo quarto Februarii hinc egressi, vigesimo sexto ejusdem, Promontorium *Fortunæ* conspiciunt ad altitudinem unius & quadraginta graduum: atque C. de Fortunas. ita porro ad calendas Martias cum validis tempestatibus & obscurissimis nebulis, atque intolerabili frigore conflictati usque ad quartum & quadragesimum gradum latitudinis septentrionalis pervenerunt. Veruntamen frigoris vehementiæ haud longius pares, primo ad Promontorium *de Pinos*, & mox, jam tertiò, ad portum Possessionis remearunt; quem quum ob fluctuum vehementiam ingredi nequirent, minor navis sub insulam *S. Sebastiani* tandem se recepit, quinque diebus pene ducentas leucas, ut ferunt, emensa. Summa jam annonæ penuria laborare cœperant, itaque ad Novam Hispaniam reverti consultius judicarunt; & socia navi vigesimo sexto ejusdem mensis sub insula *de Cedros* inventa, decimo quarto Aprilis ad portum *Nativitatis* redierunt, *Ioanne Roderici Cabrillo* paulo ante in itinere defuncto.

NOVA ALBION.

CAP. XX.

Nova Albion *ex commentariis* Francisci Draci *descripta, &* *Californiæ reliqua.*

ANTEQUAM ab hisce regionibus maritimis ad interiores Continentis Americæ Septentrionalis provincias revertamur, non abs re fuerit ejus provinciæ meminisse, quam fortissimus Eques *Franciscus Dracus* in memorabili illa expeditione, qua universum terræ globum circumnavigavit, primus lustravit. Is itaq; *Freto Magallanico* enavigato, totaq; Americæ meridionalis, & Novæ Hispaniæ ora lustrata, per orientalis Indiæ insulas in Angliam remeare desiderans, cursum suum instituit versus Corum, & vastum illum Oceanum Australem ad quadragesimum usque gradum septentrionalis latitudinis emensus, quinto Junii, quum socii illius frigus haud amplius ferrent, deflexit ad Continentem Americæ septentrionalis, & ad

trigeſimum octavum ejuſdem latitudinis gradum reverſus, patentem & peropportunum ſinum intravit, & XVII ejuſdem ibidem anchoras fixit. Barbari qui oram maris accolebant, magno numero ſtatim accurrerunt & munuſcula quædam è plumis & reticulato opere confecta Præfecto obtulerunt; à quo & perbenigne excepti & viciſſim Europæis quibuſdam mercibus donati, tantopere Anglos eorumque dona admirati fuerunt, ut Deos crederent neque aliter ſibi paterentur perſuaderi. Poſtero die, quum ad jugum montis veniſſent, ſub quo Angli tentoria fixerant, ſeſeque communiverant, aliquandiu ſubſtiterunt, & poſtquam unus illorum longa oratione ſe fatigaſſet, cæterique arcus & alia arma depoſuiſſent, ad caſtra cum muneribus deſcenderunt: Fœminæ interea quæ in ſummo clivo remanſerant, miserè ſeſe affligebant, genas ſuas unguibus lacerantes, ſacrificio alicui, uti videbatur, intentæ: Viri vero poſtquam Chriſtiana ſacra (nam precibus Angli tum commodùm vacabant) cum ſumma attentione & ſtupore ſpectaſſent, quæcunq; pridie ab Anglis dono acceperant, reſtituerunt. Gliſcente interim fama adventus peregrinorum, Regulus barbarorum excitus, binos legatos præmiſit, qui quum dimidiam pene horā nequicquam peroraſſent, nutu ſignificarunt ſe petere, ut munus aliquod Regulo ſuo deſtinaretur, quo cognoſceret tutò ipſi ad caſtra licere deſcendere; quo impetrato, ad Dominum ſuum revertuntur. Ille vero regia pompa proceſſit magno ſatellitum agmine ſeptus, quorum unus ſceptrum præferebat, cum duabus coronis, quæ è variis plumis eleganter erant contextæ, tribuſq; oblongis catenulis quorumdam oſſiculorum, ejuſdem forte generis & formæ cum *Eſurgny* quo Canadenſes uti ſupra diximus. Erat autem Regulus procero corpore & geſtu minime inurbano, cuniculorum & aliarum ferarum pellibus amictus: pone ipſum ſequebatur promiſcua turba cum ſuis muneribus, prorſus nuda & variis coloribus picta. Anglis autem turmatim & militari ordine obviam egreſſis & ſalutatione eminus peracta, magnum aliquandiu ſilentium fuit: Deinde qui Regulo ſceptrum præferebat, alio inſuſurrante longam orationem habuit, cui quum à multitudine eſſet acclamatum, Regulus cum viris & fœminis (nam pueros in vertice montis ſubſiſtere juſſerat) cæpit deſcendere: jamque pene vallo Caſtrorum ſucceſſerat, quum ſceptrigerulus cantilenam canere & ad modulos illius ſubſilire cæpit, Regulo & ſatellitibus illius ſuccinentibus & choreas ducentibus: idem & reliqua turba imitabatur, præter fœminas quæ tacitæ ſaltabant: Atque ita intra vallum admiſſi diu multumque canendo & tripudiando ſe fatigarunt: Denique à Præfecto Anglorum ſupplices petiverunt, ut provinciam ipſorum in tutelam ſuam ſuſciperet, & regni habenas moderaretur; quumque annuiſſet, coronam capiti illius cantillantes atque ſubſilientes impoſuerunt, & catenulas collo illius circumdederunt, *Hioh* ipſum nominantes.

Provincia hæc univerſa abundat infinita copia cuniculorum, qui capite quidem ab Europæis nihil differunt, pedibus autem talpas magis referunt & cauda glires; habentque ab utroque latere veluti ſacculum, in quem poſtquam ſaturati fuerint, reliquias ſuas recondunt: Carnibus illorum indigenæ veſcuntur, pelles autem maximi faciunt, nam & Reguli veſtis ex eis conſuta erat. Tuguria horum barbarorum è ceſpite congeſta, viminibus eleganter in orbem conſertis ad faſtigium uſque tecta atque ita munita ut frigus facile arceant; in quibus juxta focum ſuper juncos humi projecti cubant. Mares nudi, fœminæ autem ſtoreis quibuſdam (quos è juncis induſtriè contexunt) pudenda tectæ, & ferino tergore humeris circumjecto palliatæ incedunt: Viris ſuis ſupra modum obſequentes. *Dracus* jam diſceſſurus *Novæ Albionis* nomen indidit, tum propter candicantes clivos qui littus occupant, tum ad patriæ ſuæ memoriam, quæ quondam Albion audiit. Et columna erecta Angliæ regni inſignia affixit, Reginæque nomen & ſuum inſcripſit. Denique diſcedens ingens ſui deſiderium barbaris hiſce reliquit.

Ne quid autem Geographiæ ſtudioſi hic deſiderent, auſtrale *Californiæ* atque extimum littus obiter luſtrabimus: Promontorium illius orientale à nonnullis *S. Claræ* dicitur, è regione Novæ Galæciæ: ab hoc haud longo intervallo diſtat alterum quod Promontorium *S. Lucæ* vocant, viginti duobus gradibus ab Æquatore verſus Arctum, ut *Franciſcus Gualleus* Hiſpanus obſervavit: ad hoc naves quæ ab Inſulis *Philippinis* ab Si-

& Sinarum regno ad Novam Hispaniam revertuntur, cursum suum instituunt, inde à Promontorio *Mendocino* ad altitudinem unius & quadraginta graduum sito: inter quæ duo Promontoria quingentarum leucarum intervallum rei nauticæ periti statuunt. Juxta hoc *S. Lucæ* Promontorium *Candischius* opulentissimam illam navem anno cIↃ IↃ LXXXVII eripuit Hispanis: Pone autem hoc patentissimus sinus se aperit, quem Hispani ob aquandi opportunitatem *Aguadam Seguram* vocant,) in quem fluvius descendit, cujus ripas plures barbari accolunt. Quæ ad Continentem porro sequuntur Promontoria, sinus, portus, flumina, eorum aliquot jam ante commemoravi; cæterum tam crebro pro navigantium arbitrio nomina mutarunt, & Tabulæ Hydrographicæ tantum inter se discrepant, ut si singula recenserem, lectoris tædium demereri velle meritò viderer. Denique inter utrumque Promontorium *S. Lucæ* & *Mendocinum* plures insulæ in mari Australi sparsæ continenti objacent, quarum duæ peculiariter à navigantibus observantur, *S. Augustini* una, ad altitudinem triginta graduum & quadraginta scrupulorum, altera *de Cedros* ad altitudinem octo & viginti graduum & quindecim scrupulorum, ut ab eodem *Gualleo* observatum.

C. Mendocino.

NOVA MEXICANA.

Cap. XXI.

Provinciarum quas hodie Novo Mexico *vocant prima inventio.*

Antequam ab hisce Provinciis discedamus, non abs re fuerit hic attexere quo pacto provinciæ amplissimæ, quæ jam *Nova Mexicana* nomine designantur ab Hispanis primum fuerint inventæ, prout à fratre *Ioanne Gonsalez de Mendoça* narratur in Relatione de Sinarum Regno anno cIↃ IↃ LXXXIX *Madriti* impressa.

Augustinus Ruyz (inquit) religiosus ordinis *Sant Francisci*, vallis *S. Bartholomæi* incola, quum anno cIↃ IↃ LXXX è barbaris qui *Conchi* vocantur & cum vicinis Passuagatibus commercia exercent, cognovisset, versus Arctum quamplures provincias atque oppida habitari à diversis nationibus, ad quas Hispani hactenus non penetrassent, pio zelo animas illorum populorum Christo lucrandi motus, à Comite Corunnæ qui tum Novæ Hispaniæ pro Rege præerat & à Provinciali ordinis sui licentiam petiit, gentes illas adeundi, earumque idioma addiscendi ut facilius Christianam religionem ipsis persuaderet: qua haud difficulter impetrata, cum duobus sui ordinis monachis, & octo militibus qui ultro ipsum comitabantur, itineri se accinxit: & post aliquot dierum peregrinationem intravit provinciam *Tiguarum*, quæ ducentas & quinquaginta leucas ab argentifodinis *S. Barbaræ* versus septentriones abesse credebatur. Atque hic, ob causas quæ non produntur, unus monachorum ab indigenis fuit occisus; milites qui ab hisce initiis graviora merito metuerent, & tam exiguo numero tantam barbarorum multitudinem nequaquam coërceri posse perpenderent, frustraque tam longe à provinciis Hispanorum auxilium ullum expectari, tutius judicarunt quantocius ad argentifodinas *S. Barbaræ* pedem referre. Monachi vero qui supererant militum consilio reprobato, cum tribus adolescentibus Americanis & uno Mestizo hic substiterunt, humanitati barbarorum, uti videtur, nimium confisi.

Tiguæ.

Milites ad suos reversi, rem omnem prout gesta erat, ad Proregem perscribunt; Franciscani autem de suorum salute anxii & deteriora metuentes, quorundam militum animos sollicitare cœperunt, ut cum *Bernardino Beltramo* sui ordinis monacho ad *Tiguarum* provinciam properarent, & fratres suos præsenti discrimini eriperent. Commodum acciderat ut eo tempore *Antonius de Espero* Cordubæ in Hispania natus, civis autem Mexicanus, negotiandi causa huc adveniret; Vir opulentus, magni animi atque industriæ, & imprimis ad obsequium Regis sui promtus; qui quum Monachi propositum & rei dignitatem serio perpendisset, res suas vitamque una periclitari in animum induxit, modo licentia ipsi ab aliquo regio ministro concederetur;

quæ monachorum intercessione & precibus, ipsi & omnibus qui ipsum comitari vellent haud gravate fuit indulta à *Ioanne de Ontiveros*, oppidi quod quatuor *Cienagas* vocant in provincia *Novæ Biscayæ*, septuaginta leucis ab Argentifodinis *S. Barbaræ*, prætore Urbano.

Antonius itaque *de Espeio*, omnibus ad hanc expeditionem necessariis mature comparatis, decimo Novembris anni CIↃ IↃ LXXXII è valle *S. Bartolomæi* movit cum centum quinquaginta, qua equis qua mulis, magno armorum numero, atq; apparatu bellico, largo commeatu, multisque servitiis; & recta versus Arctum biduo progressus, incidit in multos barbaros *Conchos* qui humiles casas vicatim habitabant & itineris illius gnari obviam processerant ut adventum gratularentur. *Conchi* autem hi, reliquique barbari qui vastas hasce regiones incolunt, ferina ut plurimum victitant, (nam ingens hîc cuniculorum, leporum atque cervorum est copia) item Mayzio, cucurbitulis atque melonibus, quibus abundant: amnes omnes multimodo piscium genere sunt fœcundi. Indigenæ fere nudi incedunt; arma ipsis sunt arcus atque sagittæ; parent variis regulis, quos & *Casiques* vocant uti Mexicani: nulla ipsis idola, aut quicquam præcipua veneratione, quare facilius cruces figi à Christianis patiebantur, postquam ab interpretibus quid sibi vellent, leviter didicissent. Hinc *Conchis* ducentibus viginti quatuor leucarum iter factum per eorumdem provinciam sine discrimine aut maleficio, Regulis passim officii gratia occurrentibus; ventumque ad *Passuaguates*, qui eisdem moribus vivunt, & Hispanos benignè acceptos per provinciam suam deduxerunt; multæ hîc argenti venæ, indicio peritorum, juxta viam inventæ. *Passuaguates* excipiunt *Tobosi*, diversa gens, qui Hispanorum adventum nequaquam sibi operiendum rati, se suaque omnia in vicinos montes subduxerant, quia milites quidam Hispani (uti postea patuit) superioribus annis hanc provinciam metallorum indagandorum gratia ingressi multos incolarum invitos in servitutem abripuerant. Præfectus ergo aliquot suorum ad ipsos misit, blandis verbis & ingentibus promissis rogatum ut redirent ad penates, tuta enim fore omnia neque se maleficii causa advenisse; his persuasi quamplurimi sunt reversi, & cruces erigi passi, usumque illarum edocti, Hispanos ad eundem modum duodecim leucarum itinere per fines suos deduxerunt: barbari hi fere nudi agunt, & arcubus atque sagittis armantur.

Conchi. Passaguates. Tobosi.

CAP. XXII.

Expeditionis Antonii de Espeio *in* Novam Mexicanam *progressus*.

Patarabuyes.

A *Tobosis* deducti sunt Hispani ad *Iumanos* sive *Patarabuyes*, qui frequentissimam provinciam vicatim incolunt, domus possident lapideas cum suis tectis eleganter constructas; mares juxta atque fœminæ facies atque artus lineis quibusdam persignant; robusto corpore & moribus longe urbanioribus quam præcedentes. annona his copiosa, ob opportunitatem venationis & aucupii; Crebri & piscosi amnes, qui ab Arcto descendunt, atque illorum unus vasto alveo, in Oceanum Septentrionalem exire creditus: multi quoque hic lacus salsi, quorum aquæ æstatę in optimum salem coagulantur: barbari denique hi valde bellicosi sunt, nam prima nocte, qua Hispani castra sua communiverant, tantum sagittarum nimbum in illos effuderunt, ut quinque equos exanimarent, totidemque gravissime sauciarent, nec ullum intactum reliquissent, nisi ab excubitoribus fuissent prohibiti. Hisce in hunc modum perpetratis, pago suo deserto, in montana se proripuerunt; verum Præfectus cum quinque militibus & interprete suo, atque aliquot provincialibus illos assequutus, blando alloquio ita permovit ut ad lares suos redirent & vicinis suis per nuncios significarent; Hispanos innoxium iter per provincias agere & ab indigenarum corporibus vim & bonis illorum rapaces manus continere: Itaque Regulo prius munusculis quibusdam delinito, cæteris haud difficulter persuasum fuit, ut magno numero Hispanos aliquot dierum itinere comitarentur. Secundum ripam magni illius fluminis incessum, per varios pagos eorumdem populorum, duodecim diebus: barbari autem à vicinis admoniti, inermes in via occurrebant, & annonam aliaque necessaria gratis subministrabant; inter quæ rupicaprarum tergora eminebant tam industriè præparata ut cum Belgicis certarent. Vestibus hæc natio utebatur, & levem

vem religionis cognitionem videbatur habere, nam cœlum intuentes, quod sua lingua *Apalito* dicebant, numen designabant & dominum universi, vitæque & omnium bonorum munificum largitorem profitebantur: Fœminæ ipsorum atque liberi, Religiosum qui in exercitu erat, accedebant ut ab illo benedictionem impetrarent; quumque interrogarentur à quibus hanc Dei cognitionem accepissent, responderunt à tribus Christianis & uno Nigrita, qui hac iter habuerant, & aliquo tempore hic fuerant commorati: *Cabecam de Vacca, Dorantium, Castillum* & Nigritam illorum designari ex plerisque indiciis constitit, de quibus supra egimus. (lib. 3. c. 4.) Hispanos hinc digredientes, plurimi indigenarum multos dies officiose sunt comitati, dum fluminis ripas prosequuntur. Paucorum dein dierum itinere ad alium Indorum pagum ventum; qui vicinorum fama exciti Hispanis ultro obviam venerunt, cum multis plumariis ornamentis, quæ mira colorum varietate contexta erant, & tunicis gossypinis, quæ cæruleo atque albo colore distinctæ erant Sinensium in modum.

Tam viri autem quam fœminæ, tergoribus ferarum optimè præparatis induti erant: Nomen horum barbarorum ob defectum interpretis cognosci non potuit, lapides deinde aliquot ipsis exhibiti quibus dites metallorum venæ permixtæ erant, quæsitumque an solum ipsorum ejuscemodi alicubi absconderet: responsumque ab ipsis per signa, tales lapides maxima copia reperiri in Provincia quæ quinque dierum itinere abesset versus occasum. Comitati porro Hispanos viginti & duas leucas per suam provinciam, ad proximam conduxerunt, incolis multo adhuc frequentiorem, & ad ejusdem fluminis ripas sitam. Hîc Hispani ab Indigenis perhumaniter accepti & munusculis quibusdam donati, annona quoque, & optimis imprimis piscibus quos vicinus lacus nutrit, triduum substiterunt; barbaris interim suo more choreas ducentibus; provinciæ nomen intelligere haud potuerunt, cæterum amplissima visa & soli ubertate, cœli bonitate, atque adeo metallorum copia nulli secunda. Inventus hic unus è *Conchorum* gente, qui signis quibusdam indicabat, quindecim dierum itinere versus Occidentem ingentem Lacum abesse, multis barbarorum oppidulis in ambitu cinctum, qui & vestibus uterentur & annona abundarent & amplissimas ædes incolerent; seseque ducem offerebat; verum quum iter monachorum liberandorum causa susceptum ad Arctum pertineret, ad occasum in præsens omittere visum. Quindecim inde diebus per inculta loca & vastas sylvas, quæ pinis abundabant, ab Europæis nihil diversis, iter actum, & octuaginta circiter leucas, uti putabant, progressi, ad exiguum & infrequentem pagum pervenerunt, in quorum mapalibus, quæ è stramentis leviter contexta erant, multa cervorum tergora repererunt & salis candidi & optimi copiam. Hi barbari Hispanos non modo humaniter exceperunt, sed & duodecim diebus secus ripas fluminis *del Norte* conduxerunt ad provinciam quæ hodie *Nova Mexicana* appellatur. Utramque fluminis ripam populea sylva tegebat, nonnusquam quatuor leucas lata, plurimæ quoque nuces & vites hic visæ, biduum per hasce sylvas profecti, in decem pagos inciderunt utrique ripæ appositos, in quibus supra decem millia hominum agere visa. Perhumaniter hic accepti & in pagos deducti, ædes ipsorum vastas & quatuor contignationibus in altum substructas repererunt, cum multis atriis, conclavibus & tepidariis adversus frigus: tam mares quam fœminæ gossypinis tunicis & ferarum exuviis vestiebantur ad Mexicanorum normam, & quod insolens barbaris, ideoque Hispanis novum visum, utebantur calceis atque ocreis quæ è ferarum tergoribus & taurino corio consuta erant. Fœminis capillus bene pexus & eleganter erat dispositus, nec ullo præterea velamine caput tegebât. Singulis pagis sui Reguli erant, qui per præcones suos edicta populo denuntiabant. Quamplurima passim idola visa quæ venerabâtur, & in singulis pene ædibus Sacraria Dæmonis cultui dicata, & quemadmodũ Christiani secus vias cruces fixas habent, ita hi capellulas quasdam pictas atq; ornatas, in quibus Dæmonem pernoctare & genio indulgere credunt, quum ab uno pago ad alterum movet. Studiose colunt agros & in singulis arvis quatuor palos figunt, eisque tectum desuper imponunt, ut agricolæ sub ipsis cibum capiant & meridie conquiescant: Solum fere montosum & pinorum lucis obsitum. Arma sunt validi arcus & sagittæ acutis silicibus asperatæ, oblongi lignei gladii & multis acutis silicibus utrimque muniti, ita ut hominum corpora valido ictu dividere apti sint, parmæ denique crudis taurorum tergoribus obductæ.

Cap. XXIII.

Provinciæ de los Tiguas, de los Quires, Cumanes, Ameyes, Acoma, Zuny, *quorum provincia ab Hispanis* Cibola *dicitur*, *lustratæ.*

Tigues. Poala. POST quatridui in superiori provincia moram, ad proximam *Tiguarum* transierunt, quæ sedecim pagis incolitur; in quorum uno *Poala* Franciscum Lopezium & Augustinum Ruizium cum suis trucidatos cognoverunt. Indigenæ autem viciniquc hujus facinoris sibi conscii & Hispanos vindices metuentes, laribus desertis propera fuga in montana se receperunt, neque ullis blandiciis potuerunt reduci. In tuguriis illorum magna annonæ copia reperta, multæ gallinæ, aliaque; numerus incolarum certo cognosci haud potuit. Quum itaque monachos trucidatos comperissent, deliberatum inter illos, in novam Vizcayam ne redire an ulterius progredi consultius foret, hæsitatumque aliquandiu, donec grandium & opulentarum provinciarum versus ortum fama gliscente, *Bernardino Beltramo* haud abnuente, porro lustrare visum, ut certiora ad Regem referrent, nec tamen exercitum totũ periclitari sed præfectum tantũ cum binis militibus hoc iter suscipere. Is biduo à castris progressus aliam provinciam intrat, undecim pagis cultam, & ita frequentem ut quadraginta millia
Cibolæ. animarum hic reperiri judicarent; Ager fœcundus erat & bene cultus, *Cibolæ* fines quam proximè contingens; tauris vaccisque ita abundans, ut tergoribus indigenæ se vestiant; qui moribus & institutis à vicinis nihil discrepant; hic multa metalla esse verisimile est & non pauca in tuguriis visa: Indigenæ varia colunt idola; cæterum amicè susceperunt Hispanos. Hisce observatis ad castra reditum, ad quæ interea al-
Quires. terius provinciæ fama pervenerat, quam vocant *de los Quires*, quæ secundum ripas fluminis *del Norte* sex leucas aberat; ad quam contendentes, quum jam unius tantum leucæ intervallo abessent, ab indigenis qui magno numero obviam venerant, amicè sunt invitati: quinque tantum pagi hic visi, qui à quindecim millibus tenebantur, idololatris quemadmodum præcedentes. Hic picam cavea conclusam viderunt ut solent in Hispania; itemque umbracula (vulgo *Tirazoles)* quibus Sinenses utuntur Solis, Lunæ, & Stellarum imaginibus eleganter picta. Hic poli altitudinem dimensi, ad septimum & trigesimum gradum cum semisse se pervenisse observarunt.

Quatuordecim leucas versus eandem plagam progressi, aliam provinciam in-
Cunames. grediuntur, *de los Cunames*, in qua quinque municipia offenderunt, quorum maximum dicebatur *Cia*, adeo vastum ut octo fora rerum venalium complecteretur; domus calce illitæ erant, variisque coloribus pictæ; incolæ quantum æstimare licebat, supra viginti mille: elegantissima hic pallia dono accepta, cibique & mundè parati & bene cocti propositi; ut liquido appareret barbaros hosce urbanitate & cultis moribus reliquos longe anteire: nec ditiorum metallorum indigi erant, montesque quibus illa tegebantur ultro ostentabant.

Huic provinciæ versus Corum proxima erat circiter sex leucarum intervallo, pro-
Ameyes. vincia *de los Ameyes*, in qua septem municipia numerantur & circiter triginta millia incolarum, qui à vicinorum moribus nihil differunt.

Acoma. Quindecim hinc leucis versus occasum occurrit *Acoma* vastum municipium, excelsæ & præruptæ petræ impositum, quod nonnisi gradibus è saxo excisis, uno atque angusto ascensu aditur: Proceres ultro ad Hispanos descenderunt, annonaque & multis muneribus donarunt: Sata illorum duarum leucarum intervallo aberant, quæ fossis è vicino flumine deductis rigabant, ad cujus ripas roseta visa Europæis similia: Metallis abundare videtur provincia, sed ob multitudinem & ferociam barbarorum non ausi fuerunt Hispani penitus illa scrutari.

Viginti quatuor deinde leucas ad occidentem profecti provinciam attigerunt indigenis quidem *Zuny*, Hispanis vero *Cibolam* dictam; hanc *Franciscus Vasquius* olim fuerat ingressus, pluresque cruces hic fixerat; quarum nonnullæ etiamnum hic videbantur; repertique tres Christiani qui ab illo tempore ibidem morati, patrii idiomatis pene erant obliti, è quibus tamen cognitum; sexaginta dierum itinere ingentem lacum aut forte mare abesse, cujus ripæ plura & grandiora municipia assiderent, incolæque multo auro abundarent, *Franciscum Vasquium* hujus gnarum eo iter suscepisse,

piſſe, ſed duodecim dierum iter progreſſum aquarum inopia redire coactum, nec poſteà repetiſſe uti conſtituerat morte præventum.

Cap. XXIV.

Antonii de Eſpeio *itineris reliqua*, Zaguato *municipium*, Hubatum *provincia, atque* Tamorum.

A*Ntonius de Eſpeio* ſuperiori relatione in novam ſpem erectus, ad opulentam illam provinciam cum exercitu proficiſci unice deſiderabat, verum frater *Bernardinus* & longe major militum pars reluctabatur; tempus jam eſſe dicentes ut domum redirent & ſingula prout geſta erant, Proregi exponerent: itaque Duce ſuo cum novem aliis deſtituto, rectà iter in provinciam unde egreſſi fuerant indicunt. Dux vero nihil cunctatus cum paucis ad occidentem contendit, & poſt viginti octo leucarum iter attigit provinciam, quam quinquaginta millia barbarorum incolere videbantur, qui adventus Hiſpanorum gnari, obviam ſuos miſerunt, ut finibus ſuis illos prohiberent, excidium ſi contra niterentur comminati: Verum Eſpeius qua blanditiis, qua muneribus, primò nuntios, dein & reliquam turbam ita placavit ut ipſum cum centum quinquaginta Cibolenſibus haud inviti admitterent. Quumque primario municipio *Zaguato* jam appropinquaſſent, circiter duo millia barbarorum cum plurima annona obviam venerunt, qui munuſcula Hiſpanorum licet vilia maximi faciebant; quos Reguli ſubſequuti, tanto cum gaudio Hiſpanos exceperunt, ut farinam equorum pedibus objicerent, & hoſpitio intra municipium exceptos ſatis laute pro barbarorum conſuetudine alerent. [Zaguato.]

Multi quoque mortales è vicinia accurrerunt, Regulis Hiſpanorum innocentiam atque humanitatem paſſim promulgantibus. Simplicitati deinde barbarorum præfectus illudens, monuit equos ſuos priori nuncio offenſos, quo Hiſpanos finibus ſuis abſtinere juſſerant, grave ipſis damnum minari, cui ut prævortatur, domum lapideam ipſis conſtruendam, qua equi coërceantur; quibus illi credentes ſtatim ejuſmodi domum ædificarunt: diſceſſuro autem quadraginta millia palliorum goſſypinorum aliaque plura à barbaris donata; inter quæ & metalla erant, & dites argenti, uti videbatur, venæ. Barbari hi conſentientia præcedentibus de ingenti illo Lacu loquebantur. Dux autem humanitati atque liberalitati hujus gentis confidens, quinque milites & Cibolenſes omnes cum impedimentis *Cibolam* remiſit: ipſe cum quatuor tantum militibus & aliquot itineris ducibus, ad argenti metalla, quorum fama ad ipſum pervenerat, deflexit, eaque poſt quadraginta & quinque leucarum iter, invenit. Erat autem opulentiſſima & latiſſima argenti vena in vertice montis ſita, qui nullo negotio aſcendebatur: in ambitu plurimi barbari vicatim agebant, qui Hiſpanos humaniter exceperunt & cum crucibus in amicitiæ ſignificationem occurrerunt. Duo modici amnes hic viſi, quorum ripas multæ vites tegebant, optimas uvas ferentes; & nucum nemora: linique Europæo non abſimilis magna copia. Barbari autem ſignis quibuſdam innuebant, haud longe abeſſe vaſtum flumen, & circiter octo leucas latum quod in Oceanum Septentrionalem exiret: Veruntamen Hiſpani longius abeſſe rati, illud adire neglexerunt; & compendioſiori itinere in *Zuny* provinciam regreſſi, monachum cum reliquo exercitu, & quos præmiſerant, ibidem repererunt.

Bernardinus paulo poſt cum exercitu diſceſſit verſus Novam Vizcayam: *Antonius* autem cum octo militibus aſcendit ſecundum ripas fluminis *del Norte*; & poſtquam ſexaginta leucarum itinere ad *Quirium* provinciam perveniſſet; duodecim [Quires.] poſt illa leucarum itinere ad Ortum facto tranſiit in fines *Hubatum* ubi benigniſſime ſuſceptus & annona adjutus, ditiſſima invenit metalla. Viginti quinque millia [Hubates.] barbarorum hic incolere viſa, qui goſſypinis palliis, eleganter pictis amiciebantur, uti & rupicaprarum pellibus bene præparatis. Cæterum montoſa eſt regio, crebris pinis cedriſque obſita; Domus Indigenarum vaſtæ & quatuor contignationibus in altum ſubſtructæ.

Tamorum provincia unius tantum diei itinere aberat, qui quum Hispanos ultro admittere recusarent, recipere se & domum reverti satius visum. Calendis itaque Juliis anni cIↃ IↃ LXXXIII barbaro quodam ducente, alia via quam venerant secundum ripam fluminis descenderunt, quod ab armentorum copia, *Rio de las Vacas* dixerunt, & centum viginti leucas progressi ad Conchorum flumen repedarunt & mox ad vallem *S. Bartholomæi* unde primum digressi fuerant. Unde Dux omnem rerum gestarum seriem ad Proregem atque Hispaniarum Regem perscripsit. Hactenus è *Ioanne Gonsalio*.

Cap. XXV.

Expeditio D. Joannis de Onnate, *Acoma capta & diruta, oppidum S. Ioannis conditum, Lacus Conibas obiter lustratus.*

ANTEQUAM ab hisce mediterraneis & parum cognitis regionibus ad notiores revertar, unam adhuc Hispanorum expeditionem compendio hic subjiciam, cujus descriptionem *Ludovicus Tribaldus* Toletus ad *Richardum Hackluytum* anno cIↃ IↃ CV misit. *D. Ioannes de Onnate* anno cIↃ IↃ XCIX ex urbe Mexicana movens cum exercitu quinque millium, omnis sexus atque ætatis, largo commeatu, multo pecore, capris, armentis, jumentisque & cæteris ad talem expeditionem necessariis; perque varias provincias quingentarum pene leucarum iter agens, plures gentes adiit, quæ oppida bene munita, eleganterque constructa incolebant, cum quibus fœdus atque amicitiam confirmavit, easque Regi Hispaniarum obnoxias fecit. Donec ad oppidum ventum à natura atque opere egregie munitum & editæ rupi impositum, cujus incolæ perbenigne quidem illum exceperunt & annonâ inpræsens juverunt, copiosiorem in futurum pollicentes; verum quum cognatum suum cum paucis militibus in urbem misisset ad promissa repetenda, multitudinem pene omnem in foro rerum venalium coactam offenderunt, quæ ex improviso in ipsos jam rebus necessariis comparandis intentos coorta, cognatum ducis cum senis militibus trucidavit, reliqui saucii vix ægre evaserunt. Quæ ubi Dux accepit, fortissimum quemque militum ad oppidum admovet & post aliquot dierum obsidionem crebrosque impetus, tandem irrumpit & multos mortales trucidat, paucos capit, oppidumque à fundamentis diruit. *Acoma* vocabatur hoc oppidum ad altitudinem duorum & triginta graduum & quadraginta scrupulorum. [Margin: Acoma.]

Hinc rursus sine maleficio per provinciam profectus ad aliud longe maximum oppidum venit, cujus incolas haud invitos (terrebat nimirum Acomensium excidium) in Regis Hispaniarum fidem transire coëgit. Mox & aliud grande oppidum sine certamine in potestatem accepit, & aliquot suorum militum tauros Cibolenses quæsitum dimisit, qui *Francisci Vasquii* expeditione innotuerant: illi autem plurimos quidem viderunt, paucissimos vero, ea est animalis ferocia atque velocitas, potuerunt capere, qui ab exercitu cum summa admiratione spectati.

[Margin: S. Ioannis oppidum.] Deinde parta sibi tuenda ratus, urbem condidit quam *S. Ioanni* dedicavit, & fœdere cum vicinis confirmato, ditissima argenti metalla aperuit, omnemque operam convertit ad barbaros ad Christianam religionem traducendos.

Anno deinceps cIↃ IↃ CII aliud iter ad famosum flumen *del Norte* suscepit & ab accolis peramicè est habitus: atque inde ad ingentem illum Lacum *Conibas* transiit, cujus ripis ingens oppidum adsidet, septem leucas in longitudinem, duas in latitudinem patere visum, magnificis ædificiis instructum, quæ lucis, hortis & nonnusquam fossis à se invicem distinguuntur: Nulli barbari visi, quare Dux hanc solitudinem suspectam habens, copiasque suas tanto molimini haudquaquam pares sentiens, paucos equites speculatum præmittit; qui oppidum ingressi, per latissimas plateas obequitarunt, nemine obvio, donec ad forum rerum venalium ventum fuit, ubi ingens hominum multitudo se communiverat. Quibus ad Ducem relatis, consultius visum reverti domum, & oppidi hujus expugnationem in aliud tempus differre. Hæc Tribaldus. [Margin: Conibas lacus.]

Post illa plures expeditiones in Novam Mexicanam, uti videtur, susceptæ, quibus factum ut regiones illæ tandem in provinciam redigerentur; uti satis apparet ex iis quæ

quæ à Benavidio narrantur, cujus relationis jam ante mentionem feci; hic autem ut descriptionem hujus partis concludam, subjiciam recentissimam Novæ Mexicanæ descriptionem ab ipso proditam, è qua limites & qualitates illius melius elucescent, & quæ oppida ab Hispanis ibidem hodie habitentur liquidò patescet.

Cap. XXVI.

Recentissima Novæ Mexicanæ *descriptio, è commentariis* Alfonsi de Benavides *Franciscani.*

Nova Mexicana aut saltem illius metropolis *S. Fidei* sita est ad trigesimum septimum gradum ab Æquatore versus Arctum; ad eam iter est ab argentifodinis *S. Barbaræ*, per Conchorum provinciam, quæ flumine quod hujus gentis nomine signatur, à Nova Hispania dividitur. Inter *Sanctam Barbaram* autem & Flumen *de Norte*, centum leucæ intersunt, quæ magno discrimine transeuntur per *Tobosos*, *Tarrahumares*, *Tepoanes*, *Tomites*, *Sumas*, *Hanos*, aliasque gentes barbaras & præferoces; hi nudi agunt, inter se discordes & mutuis cædibus infesti, arma ipsorum sunt arcus & sagittæ, quibus hactenus ex insidiis præsertim, gravia damna Hispanis intulerunt. A flumine *del Norte* itidem centum leucæ numerantur ad Novam Mexicanam; in quibus primo degunt barbari quos vocant *Mansos* & *Gorretas*; mares penitus nudi agunt, fœminæ ab umbelico cervorum tergoribus pudenda velant; habitant in tuguriis, quæ è ramis arborum componunt, nullam sementem faciunt, sed crudis carnibus vitam tolerant, neque ab immundis animalium visceribus abhorrent; jam autem ad fidem Christianam se componere cæperunt: Deinceps *Apaches* populosissima natio, de qua paulo post plura dicam. Ab his secundo venitur ad flumen *del Norte*, à quo Nova Mexicana exordium capit, centum leucas in longitudinem patens versus Arctum; A *Sancto Antonio de Senecu* primo *Birorum* pago, ad pagum *S. Hieronymi* in provincia *Taorum*; complectitur autem plures barbarorum gentes quæ hoc ordine jacent. A flumine *del Norte* incipiunt *Piri* qui vestibus amicti & bene culti, domos incolunt è luto & cespitibus aggestas, & Capitaneis suis parent, civiliterque agunt: magna ipsis Mayzii copia & leguminum, etiam gossypii; solum quippe eorum fœcundum, aër salubris & temperatus; amnes piscosi, sylvæ multas fructiferas arbores, nuces, quercus, & præsertim pulcherrimas pinus nutriunt. Principale oppidum, (uti & tota provincia) hodie *Socorro* dicitur ab Hispanis, quia hic primum post longum & molestum iter, largo commeatu famem enecaverant. Hic anno CIↃ IↃ CXXVI primum fidei Christianæ sementis facta, & tria templa extructa in municipiis *Senecu*, *Pilabo*, & *Sevilletta*. Ingentem hic auri & argenti copiam, ad quinquaginta pene leucas terræ venis occultari produnt, omniaque ad metalla lavanda & eliquanda in vicino opportune suppetere, solum operas & industriam metallicorum desiderari. *Piros* excipiunt *Tebæ* cum XV pagis & duobus templis affabre structis, nam & hi jam Christianismum amplectuntur. *Tebas* porro *Queres*, quibus VII sunt pagi & tria templa. Ab his atque à flumine X leuc. versus ortum, *Tompires* degunt, quibus XV sunt pagi, præcipuus *Chilili*, & sex templa; provincia hæc infœcundior est & cœlum frigidius, salinas tamen obtinet maximas, X leuc. à metallis *Socorro*. Rursus ad Arctum conversis X leuc. occurrunt *Tani*, cum quinque pagis, quibus unicum est templum. Succedunt versus eandem plagam *Peici* cum unico pago, sed longe frequentissimo & sumtuoso templo. Solum frigidum & infœcundum. Ab his VII leuc. ad occasum jacet oppidum *S. Fidei*, regni hujus metropolis, ubi Gubernator provinciæ & circiter CCL Hispani habitant: licet autem adeo pauci sint & illorum vix quinquaginta armis bene instructi, tamen ob insolita barbaris arma & crudelissima supplicia quæ in perduelles crebro irrogant, indigenis tanto sunt terrori, ut multa ipsorum millia facile coërceant. Ad eandem plagam & versus flumen *del Norte*, à quo paulo recesseramus, habitant *Teoæ*, in octo pagis, omnium primi fidem amplexi, ideoque Hispanis supra modum obnoxii; tria habent templa; & solum haud infœcundum. Ab his quidem ad occasum & trans flumen degunt *Hemes*, quibus duo sunt templa; ad arctum autem & secus ripam fluminis *Picuries* & VII leuc. ulterius *Taosii*. A *Querum* rursus provincia & extimo illorum pago *S. Anna* ad occasum,

Piri. Tebæ. Queres. Tompires. Tani. Peici. S. Fidei urbs. Teoæ. Hemes. Picuries. Taosii.

Acoma

[Acoma.] *Acoma* jacet, munitissimus locus, super editam & undique præruptam petram, difficillimus aditu; cujus Incolæ multos Hispanos & plures barbaros superioribus annis neci dederunt; anno demum cIↄ Iↄ c xxix pacem cœperunt amplecti: xxx leuc. [Zumi.] magis ad occidentem habitant *Zumi* in xii pagis, quibus solum est fertile & annona [Moqui.] copiosa; & totidem rursus leuc. *Moqui*. Atque hi quidem omnes aut Christianismum jam amplexi sunt, aut quotidie amplectuntur: & quum adhuc gentiles essent, decorè se uterque sexus amiciebat gossypinis tunicis & tergoribus ferarum; & certis monilibus aures & cervices ornabant, nam turquesias gemmas hic reperiri satis constat. Solum maximam partem fœcundum est, & ingenti fœnore reddit maizium, triticum & legumina: etiam crocum fert: arbores hic fructiferæ variæ, cerasi, pruni præcoces, tunæ, mali cydoneæ, nuces, quercus glandiferæ, mori, aliæque; pinus quoque ab Europæis nonnihil diversæ quæ magnam copiam pinearum nucum ferunt. Multi amnes [fl. del Norte.] piscosi & lacus, inter fluvios excellit flumen *del Norte*, quod optimas trutas & anguillas aliosque pisces nutrit. Ferarum ingens numerus, cervorum ingentium, quos ita cicurant, ut currus ducant; leporum, cuniculorum, vulpium, luporum, leonum & pardorum, felum silvestrium & rupicaprarum insigni agilitate & velocitate. Armenta quoque è Nova Hispania huc traducta ingens incrementum capiunt. Uti & pecudes. Æstate hic supra modum æstuat, hyeme autem acriter friget, ipsaque maxima flumina glacie concrescunt ita ut currus equosque ferant.

Tota hæc regio, quam *Novam Mexicanam* vocant, ab omnibus pene lateribus ambitur ab *Apachibus*, numerosissima gente & imprimis bellicosa; differunt ab aliis barbaris idiomate & pronunciandi modo; tarde verba ponderantes, quum cæteri velocissime ea profundant: sine certis laribus, in tentoriis degunt crebro loca mutantes; cervinis tergoribus amiciuntur tam fœminæ quam mares; fœminas plures alunt pro libitu; adulteria hic crudeliter puniuntur, deprehensis aures & nares truncando; superioribus parent; & juventutem sedulo instituunt & castigant quod aliis barbaris insolitum; Solem denique & Lunam plerique pro numinibus venerantur. Horũ lingua pro diversitate provinciarum dialectis nonnihil variat. Iidem ab Hispanis certis agnominibus distinguuntur, *Piris* finitimi *Apaches del Perillo*; his contermini *de Xila*; ad Arctum porro *de Navaio* (hi vastum terrarum spatium ad occidentem occupant & ad fretum *Anian* pertingere creduntur; à Nova Mexicana versus ortum *Apaches Vaqueros*, ab armentis illis gibbosis, (hæc alibi descripsimus) quæ maximo numero possident. Per hosce ad eandem plagam orientalem transitur cxii leuc. itinere ad *Xumanas*, *Iapies*, & *Xabotaos*; quibus finitimi sunt ad ortum *Aixai* & provincia *Quivira*; à qua ad Sinum *Spiritus Sancti*, (qui jacet inter promontorium *Apalaches* & *Tampicen* Arctoum Novæ Hispaniæ terminum, viginti novem gradib. ad [Apaches.] Æquatore) tantum centum leucas produnt Hispani. Atque hæc compendio decerpsi è relatione *Alfonsi de Benavides Franciscani*, Madriti typis expressa anno cIↄ Iↄ cxxx.

DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER SEPTIMUS.

GVATIMALA.

Cap. I.

Descriptio hujus Provinciæ sive Conventus Juridici in Communi, & quando & à quibus singulæ provinciæ primùm fuerint inventæ.



OVÆ HISPANIÆ, quemadmodum hodie ab Hispanis accipitur pro Conventu Juridico peculiari, contermina est Provincia seu Conventus Juridicus *Guatimalæ*, ab urbe & provincia principali ita agnominatus, postquam Iudices regii fixas sedes in civitate *S. Iacobi de Guatimala* posuissent; ante enim *Audiencia de los Confines* dicebatur, & longe angustioribus limitibus continebatur; quippe non nisi Nicaraguæ & Guatimalæ provincias comprehendens. Hodie autem quicquid terrarum inter extremos *Tecoantepeces* fines & extimos *Costæ Rica* limites versus ortum interjacet, hujus Conventus Juridici tribunali subjicitur. Ita ut secundum orarum quidem ductum ad Mare Pacificum sive meridionale, supra trecentas leucas inter Eurum & Corum in longitudinem se extendat, secundum rectam verò lineam inter ortum & occasum haud supra ducentas & quadraginta: nimirum ab octuagesimo quarto longitudinis gradu ad nonagesimum octavum, facto initio à Meridiano Toletano, ut fere numerat *Herrera*. Latitudo illius valde inæqualis est, ubi autem latissima est hæc provincia, patet centum & octuaginta leucas, nisi forte *Herreram* ratio hic fefellerit. Atque ita sumta provincia & intra hos limites, complectitur tredecim provincias particulares; Chiapam, Soconuscum, Suchitepecum, Guatimalam propriè dictam, Veram Pacem, Yzalcos, S. Salvatoris & S. Michaëlis provincias, Honduras, Chulutecam, Nicaraguam, Taguzgalpam & Costam Ricam. In quibus provinciis omnibus indigenæ barbari jam olim quam plurimis & diversissimis linguis utebantur, quod inter Satanæ stratagemata à religiosis Hispanis refertur, quasi hac infinita linguarum diversitate, continuas dissensiones & sævissima bella inter vicinas gentes aluerit.

Porro hæ provinciæ diversis temporibus & à diversis primum fuerunt inventæ; Nam *Gil Gonzalez Davila* primus anno clↄ Iↄ XXII adiit *Nicoyam* cujus indigenæ Her. d. 3. l.4.c.5. statim fidem Christianam amplexi, idola aurea quæ possidebant, præfecto ultro tradiderunt. Deinde & *Nicaraguam* est ingressus, & ejusdem Regulum permovit ut cum aulicis suis fidem Christianam amplecteretur: mira autem narrant Hispani de hoc Regulo, quæ si vera sunt, longe majores reliquias luminis illius naturalis, & cognitionis divinæ ipsum habuisse necesse esset, quam fere usquam hactenus apud barbaros fuerint inventa: Quærebat enim ex Hispanis, utrum Christiani quicquam accepissent de diluvio, & an aliquando alterum esset futurum? utrum terra aliquando verteretur, an vero cœlum est ruiturum? quando & quomodo Sol & Luna splendorem suum & cursum essent amissuri? Quis illa luminaria contineret & moveret? Quis honor Christianorum Deo qui condidit cœlum & terram deberetur? Et quandoquidem animæ essent immortales, ubi à corpore separatæ futuræ essent &

quid acturæ? Utrum Vicarius Christi quem commendabant ipsi, & Imperator Rex Castellæ mortales essent? Denique cur tam pauci mortales tantum auri sitirent?

Honduras primus quidem viderat Columbus; sed hæc provincia, ut fere reliquæ, auspiciis *Hernandi Cortesii* à variis tribunis militum fuerunt lustratæ; quædam etiam maximam partem ab ipsomet Cortesio; nam ut Tribunorum Christophori de Olid, & Petri de Alvarado expeditiones jam prætercam, quorum ille Honduras ex parte lustravit, hic Guatimalam domuit; ipsius Cortesii ab anno cIↄ Iↄ XXIV, usque ad Aprilem anni cIↄ Iↄ XXVI memorabilem expeditionem haud possum silere. Cortesius itaque cum centum & quinquaginta equitibus & totidem delectis peditibus, & tribus millibus barbarorum è metropoli Mexicana profectus mense Octobri, primò pervenit ad *Guazacoalco*, atque inde cum summis annonæ difficultatibus conflictatus, attigit *Aquiavilco*, atque deinceps *Copilco* caput illius provinciæ, & per *Anavaxacam*, trajecto flumine *Quitzatlapan* sive *Gryalvæ*, penetravit in provinciam Tabascensem. Transiit deinde ad *Chilapan*, *Tamaztepec*, & *Yztapan* atque *Tanytlatan* & denique *Huatecpan*; Unde primo per asperrimos montes, dein & per uliginosa loca cum summo discrimine petiit provinciam *Acalan*, & iter faciens per *Tizatpetlan*, *Titacat*, tandem pervenit ad *Yzcancanac* municipium populosum & illius provinciæ caput. Hic paucos dies moratus perrexit ad *Mazatlan*; & per *Tiac* transiit ad provinciam *Taycam* cujus principale municipium in exigua insula situm erat, parens Regulo cuidam cui nomen erat *Canec*. Ventum inde per impeditissimam viam ad *Tlecan*, unde promoventes per asperrimos montes cum tanta fame sunt conflictati, ut nec (horrendum dictu) à mortuorum sociorum carnibus abstinerent, donec attingerent *Teucix*, atque *AzuZulin*, & tandem *Nito*, ubi Gil. Gonzales jam coloniam Hispanorum collocaverat; distabat hic locus viginti leucas à *Naco*. Itinerumque ratione subductâ, patuit Cortesium cum exercitu inde à Mexico ad Nito supra quadringentas leucas absolvisse. Hinc jam per nota itinera ad sinum *S. Andreæ* pervenit, ibidemque municipium collocavit, *la Natividad de nostra Sennora*; & demum in *Truxillo* conquievit. Atque hæc compendio de Hispanorum expeditionibus in has provincias dicta sunto.

d.3.l.6. c.10.

CAP. II.

De Cacao *fructu hisce provinciis pene peculiari*, *& de* Chocolate.

LIBRO quinto quum de Nova Hispania ageremus, præcipuas arbores fructiferas & agrestes descripsimus, quæ hisce quoque provinciis, de quibus nunc nobis sermo est, communes sunt; itaque tantum agemus de una arbore quæ fert famosissimum illum in toto hoc Americæ Septentrionalis tractu fructum, qui vulgo appellatur *Cacao*; cujus fructus Iconem hic ad vivum expressam adjungimus.



De hoc fructu ita *Acosta*. *Cacao* fructus minor est amygdala, sed compactior, totusque non ingrati saporis; tanti non modo à barbaris sed & ab Hispanis fit, ut inter ditissima commercia in Nova Hispania meritò annumeretur; nam quum siccior sit fructus, diu conservatur nec facile corrumpitur, & majores aliquot naves hisce fructibus onustæ è provinciis *Guatimalæ* singulis annis solvunt; & superiori anno pyrata quidam Anglus in portu Novæ Hispaniæ *Guatulco* supra centum mille cargas exussit (loquitur de anno cIↄ Iↄ LXXXVIII quo *Thomas Candisius* dictum portum inopinato ingressus quadringentos saccos se combussisse prodidit.) Hisce autem fructibus in hisce provinciis passim utuntur pro nummis; una quippe tres quinque, alia triginta, alia centum cacais venundatur; eosdem & pauperibus in Eleemosynam erogant. Sed principalis usus est in potu quem ex illis conficiunt, *Chocolaten* vocant, insanum in modum ab incolis harum regionum dilectum, & in summo precio habitum; quum iis qui non assueverunt, spuma supernatans & fecum instar ebulliens merito

nauseam

nauseam moveat: hoc potu indigenæ hospites suos, etiam magnates, excipiunt; hunc Hispani, sed magis Hispanæ, ita depereunt ut postquam semel illi assueverunt, se sine ullo vivere posse negent. Hunc potum variis modis ita miscent, ut unus calidior, alter frigidior, tertius denique inter utrumque medius sit; nam & aromata admiscent varia & præsertim multum piperis sive Axi; etiam pastam quandam ex iis componunt, quam pectoris & stomachi vitiis, atque catharris mederi volunt, licet apud eos quibus hæc opinio non est veluti agnata, difficulter inveniat fidem. Passim integros harum arborum lucos colunt, uti in Hispania Vineta aut Oliveta, maxime autem illis abundat *Gustimala*. Hæc ille.

Sed antequam pleniorem hujus arboris descriptionem prosequamur, à *Fr. Ximenez* jam sæpius à nobis nominato, acceptam operæprecium fuerit, ramum arboris cum integro fructu hic apponere.



Indigenæ harum regionum (inquit *Ximenez*) ante Hispanorum adventum, *Cacao* fructibus loco numismatum utebantur, hodieq; multis locis usurpant. Ex iisdem potum suum conficiebant, vini ignari, licet non paucis locis vites, sed silvestres, nascantur: Est autem *Cacahuaquahuitl* arbor magnitudine & foliis aurantiæ, sed majoribus (*Herrera* comparat Castaneæ frondibus;) fructus illius est longus & similis peponi, verum stryatus & rufus, qui dicitur *Cacahuacintli*; plenus illis *Cacao* nucibus (quas supra exhibuimus) quæ divisæ sunt in duas partes æquales & bene compositas atque conjunctas; teneri sunt nutrimenti, saporis inter dulcem & amarũ medii, temperie nonnihil frigida & humida. Quatuor, quantum potui observare; hujus arboris reperiuntur species. Prima vocatur *Cacahuaquahuitl* quæ omnium maxima est & copiosissimos fert fructus. Secunda ejusdem nominis, mediocris magnitudinis, frondes & fructus ferens longe minores. Tertia appellatur *Xuchicacahuaquahuitl*, adhuc minor, cujus fructus exteriori parte magis rubet, interiori cæteris similis. Quarta omnium minima: ideoque *Tlalcacahuaquahuitl* dicitur; id est, humilis sive pumila *cacao* arbor, quæ fructum fert omnium minimum, licet colore nihil differat à cæteris. Omnes autem hi fructus easdem obtinent qualitates & eosdem habent usus, licet postremus fructus potissimum in potionibus usurpetur, cæteri commerciis magis sunt apti. Ad has species quoque referri potest arbor quæ vocatur *Quauhzapatlatli*, verum longe major est arbor & majoribus foliis, fructusque illius qui durior est cæteris loco amygdalarum sumi potest, & prius tostus utilis est ad tragemata, ad potiones planè est inidoneus. Nascitur in regionibus mediocriter calidis, locis riguis & aquosis; solent ex illius fructibus per se, sine aliorum mixtione, potionem conficere & exhibere iis qui acutis morbis laborant, valde enim utilis est ad calorem mitigandum; itemque iis qui calida intemperie hepatis laborant. Quatuor hujus *cacao* nucibus cum gummi *Olle* sive *Ulle* (de quo alibi diximus) mixtis & haustis, mirifice sistuntur sanguinolentæ dejectiones; lib. v. (possunt autem tam nuces illæ, quam gummi istud, primo nonnihil torreri;) quia fructus illi adeo pingues sunt ut facile oleum ex illis possit exprimi, & gummi admodum tenax est & glutinosum. Immodicus usus potionis è *cacao* confectæ, plurimarum infirmitatum & morborum causa est; quia generat obstructiones,

 corrum-

corrumpit colorem, & inducit Cacochymiam & ſimiles pravos affectus. Fiunt autem ex hiſce fructibus variæ potiones, prout variæ res ipſis admiſcentur, quas operæpretium erit hic deſcribere. Prima potio appellatur *Atextli* (quaſi dicas potionem humectantem) ea fit è centum aut circiter fructibus *cacao*, crudis vel toſtis, ſed probe comminutis, mixtiſque cum totidem granis Mayzii (ſive *Tlaolli* ut vocant Mexicani:) aut ſi potionē hanc magis compoſitam velint, addunt & alios fructus ſive *Mecaxuchitl* lib. v. ſive *Tlilxochitl* ſive *Xochinacaztli*: de quibus jam ſupra egimus: mittuntq; in vas grande, & transfundunt eouſq; donec ſpuma ſe attollat & partes magis pingues & oleoſæ ſupernatent, atq; ita demum hauriunt magis liquidum: at ſeparatim bibi poteſt cū majori guſtu & voluptate. Simplex enim potio refrigerat & nutrit inſigniter. Cōficitur & altera potio, ſumendo XXV fructus *Cacahuapatli* & totidem *Cacahuaquahuitl*, & pugnum Mayzii, cui nihil calidorum fructuum aut aromatum ſolent adjicere, hæc quoq; probe nutrit & refrigerat. Tertia eſt illa quæ appellatur *Chocolate*, jam ſatis omnibus nota, quæ variis modis componitur pro cujuſq; appetitu, de qua hoc tantum dicemus quod præclare nutriat: verum ſi nimis crebro & immoderate ſumatur, debilitat & alia prætetea adfert detrimenta, de quibus jam ante diximus. Non explicabimus cōponendi modum, quia nimis variat, tantum notabimus quo pacto uſurpetur: aqua limpida in vaſe admovetur igni donec ebulliat, deinde ſumitur *Chocolates* quantū lubet, inditurq; vaſi argillaceo, & ſuperinfuſa aqua illa fervente, tantiſper ligneo inſtrumento, quod vocant molinillo, agitatur, donec reſolvatur penitus & partes pingues & oleoſæ ſupernatent, quas deſpumatas ſeponunt; dein cum reliquo liquore miſcent *Atole* (cujus componendi modum ſtatim explicabimus) & poſtquam defervuerit, addita denuo illa pinguedine, hauriunt è Tecomate (quod eſt vas è Coci nuce aut fructu illo quem alibi deſcripſimus efformatum.) Eſt & aliud potionis genus quod vocant *Tzene*, ea componitur ex æqualibus Mayzii & Cacao portionibus, prius toſtis, & coquitur cum pauxillo Mayzii ebulliti, donec potui ſit apta.

Solent denique juxta arbores *Cacaoferas* collocare aliam arborem, quam vocant *Atlynam*, ut illas inumbret, & à ferventibus ſolis radiis defendat, nam ad nihil præterea utilis eſt quod ſciam. Hactenus *Ximenes*.

CAP. III.

Digreſſio de Mayzio & illius facultatibus & multiplici uſu.

MAYZII jam ſæpe meminimus & porro ſæpiſſime illius mentionem facere erit neceſſe, quare hic potiſſimum poſt *Cacao*, de illius qualitatibus & multiplici uſu agere non incongruum putavi. Iconem hujus plantæ & deſcriptionem ſiquidem notiſſima eſt, prætermitto. Differentiæ illius (ſequor hic *Fr. Ximenem*) ſumuntur fere à ſpicarum (quas vulgo *Mazorcas* vocant) colore, qui multum variat: nam aliæ ſunt colore candido, aliæ rubro, aliæ pene nigro, aliæ purpureo, aliæ cæruleo, aliæ multis coloribus variegatæ; (de exteriori granorum cortice intellige, nam polenta candidiſſima eſt.) Seritur menſe Martio hoc modo; terra prius bene ſubacta, fiunt ſcrobes paſſus unius intervallo, quibus induntur IV aut V grana: cogitur autem menſe Novembri aut Decembri, longe minore labore quam triticum: pro ſoli autem cœlique varietate, alibi quatuor, alibi tribus menſibus, nonnuſquam & quinquaginta diebus matureſcit. Porro ſi ullum far à Deo conditum, temperatæ facultatis & eximii nutrimenti, id haud dubio erit Mayzium (Mexicanis *Tlaolli*, Europæis far Indicum,) neque enim calidum eſt neque frigidum, ſed inter utrumque medium: item nec humidum neque ſiccum, ſed temperatiſſimum inter utrumque, multo minus eſt ſubſtantia groſſa aut viſcida: quare falluntur illi qui craſſo & viſcoſo nutrimento eſſe judicaverunt & obſtructiones gignere opinantur. nam in barbaris qui perpetuò illo utuntur, contrarium deprehendimus, nunquam enim laborant obſtructionibus aut pravo ſunt colore. ſed contra teſtantur facile digeri & appetitum cibi acuere; quinimo ante Hiſpanorum adventum Nephritis hic ignorabatur: denique nullum præſtantius remedium inter barbaros reperitur adverſus morbos acutos. Quod & experientia abunde teſtatur: nam Mayzium in aqua coctum nutrit corpus ſufficienter, & concoquitur ſine ulla difficultate aut noxa; lenit pectus, mitigat calores febrium, & præcipue pulvis radicū aqua maceratus & veſpertino frigori expoſitus, & poſtea hauſtus. Hippo-

Hippocrates prioribus capitibus de victus ratione in morbis acutis, ſupra modum commendat Phtiſanam, quæ eſt potio ſive pulticula cocta ex hordeo, quam ægris utiliſſimam eſſe demonſtrat, quia facillime digeritur, neque generat flatus, mundat corpus, eſtque nutrimentum humidum & frigidum, exiens cum ſumma facilitate è ventriculo & ſponte ſe ſpargens per venas & alias partes corporis. Verum ſi ex Hippocrate fuiſſet quæſitum, an Phtiſana illa omnibus morbis & ſingulis hominum complexionibus, ætatibus, adeoque omnium ventriculis conveniret; haud dubio reſponſurus fuiſſet, non omnibus congruere.

Quanto itaque major laus debetur noſtro *Atole*, ſiquidem non modo laudabilis & ſalubris eſt cibus, ſed etiam ſecurè exhibetur ſanis juxta atq; ægris, adoleſcentibus & ſenibus, maribus & fœminis, cujuſcunque complexionis; denique in omnibus omnino morbis ſine ulla noxa aut moleſtia. Præterea dicitur urinam movere & mundare meatus. Quandoquidem ergo Mayzium, ſi ut convenit ſumatur, mille adfert commoda, nullum detrimentum (niſi dicatur ſanguinem nimis augere & bilem) nequaquam audiendi ſunt illi, qui affirmant calidius eſſe tritico, & difficilius concoqui atque obſtructiones generare; ſed potius ſequendi Medici Mexicani qui abdicata Phtiſana uti ægris ingrata, Atolen introduxerunt, de cujus variis generibus & modis quibus fiant, jam breviter dicturi ſumus.

Atole Indorum eſt Mayzium molitum, & aqua ſubactum & in eadem diſſolutum & ebullitum ad modum pulticulæ tenuis, vel potius amyli. In conficiendo autem hæc eſt diverſitas; quod alii ſumant Mayzium crudum & tantummodo molitum: alii prius coctum cum calce, hoc modo; ſumunt aquæ partes octo, Mayzii ſex, calcis unam; quæ ſimul in vaſe argillaceo bene cooperto imponuntur prunis, donec grana molleſcant; tum ab igne arceantur & obturantur panno, ne vapor exeat; denique moluntur ſuper lapidem, quem vocant *Metatl*, & rurſus admoventur igni in eadem olla, donec denſentur ad modum ſupradictum, vocant *Yztac Atole*, id eſt, candidum. Utraque autem ſpecies Atoles, non mixta cum alia aliqua re calida aut frigida, eſt temperatæ qualitatis uti ipſum Mayzium, moderateque refrigerat & humectat corpora quæ aliquam intemperiem calidam aut ſiccam patiuntur: lenit pectus, nutrit eximiè, corroborat & ſaginat corpus debile & extenuatum, reſtaurat vires & nonnihil abſtergit; & utiliſſime præbetur infirmis atque adeo phyſicis; ſupplet vicem Phtiſanæ & addit vigorem iis qui è gravibus & diuturnis morbis convaleſcunt. Solent quidem Atolæ addere pauxillum *Chilles* (ſed non convenit niſi ſanis aut qui frigidis affectibus laborant) atq; ita gratiſſimus eſt cibus, atq; excitat appetitus venereos. Utuntur hoc cibo Hiſpani juxta atq; Indi per totum diem, tam valentes quam ægrotantes, ſed præſertim mane. Etiam aliam ſpeciem Atoles uſurpant quæ quidem fit ad eundē modū, ſed jam factę inſpargitur paululum *Chilles* viridis & tomates, ut vocant, & nonnihil ſalis; quas tres res alii quidem prius diſſolvunt in aqua, alii per ſe admiſcent ipſi *Atolæ*. — Atole.

Solent & aliam ſpeciem *Atoles* componere, quam Mexicani vocant *Xoco-atole* id eſt acidam, quæ fit una libra fermenti & duabus libris Mayzii cocti & fracti eo modo quo diximus, ſimul mixtis. Fit autem fermentum hoc modo; ſumunt Mayzium nigrum, & cogunt in maſſam, & ſervant IV aut V diebus donec aceſcat, & tunc miſcent cum *Atole* ut hauriat acrorem palato gratum, & poſtquam transfuderint in aliud vas, adjiciunt ſalem & *Chillen*. Hæc ſpecies datur jejunis ad corpus mundandum, promovet enim urinam & ſolvit alvum. Idem fermentum aqua frigida dilutum & hauſtum, egregie reficit corpus, quando aut valide æſtuat, aut defatigatum eſt, aut alioquin ab itinere aut labore nimis calefactum: Infantibus quoque datur quum æſtuant, aut urina illorum ita inflammata eſt ut *Cuticulam* adurat aut abradat.

Chillatole fit ex *Chille* & *Atole* mixtis ad eundem modum; niſi quod Mayzio jam dimidia pene parte cocto demum tantum *Chilles* aquâ dilutæ admiſcetur, quantum qui hauſturus eſt palato ſuo gratum judicat; ſumitur mane adverſus frigoris aſperitatem; corroborat ventriculum expellendo pituitam quæ illi ſolet adhæreſcere; purgat renes, & expellit quæcunque impedimenta. Admiſcent ad eundem modum *Chillen* & mel, vocantque *Nochil-Atolen*; intendit calorem naturalem, & excitat venerem.

Yzquiatole eſt alia ſpecies, quæ fit ex phaſeolis coctis cum *Chillatole* & herba

Epazotl. quam vocant *Epazotl* (quæ vulgaris est in hisce regionibus) foliis oblongis & in ambitu serratis, odoratis & calidis in tertio gradu, quorum decoctum usurpant ad pectus corroborandum in Astmaticis; aperit enim obstructa & dat utile nutrimentum: Solent quoque herbam crudam, atque coctam cibis admiscere lococondimenti: nutrit egregie, mundat sanguinem & expellit noxios humores.

Chian. *Chiantole* fit è semine *Chian* moderatè tosto in *Olla*, dein contuso; quod toto anno servant ad hunc usum;herba quæ hoc semen fert vocatur *Chiantzotzolli*, foliis hederæ caulibus quadrangularibus, sesquipalmum altis, floribus candidis & tenellis, vasculo quodam coopertis, in quibus generatur semen album instar lentis, quod est frigidum aut moderate calidum, & salsum; è quo præparato cum Saccharo fiunt cupediæ; & potiones commodæ ad refrigerandum, quibus solent addi amygdalæ purgatæ, & semina melonum, aliaque. Miscetur idem semen in pollinem redactum, cum mayzio tosto ac fracto, & diu incorruptum servatur; quando autem necessitas exigit, potum ex illo conficiunt; & interdum illi addunt succum *Maguey* coctum, (qui nihil fere distat à nostro melle) & pauxillum Chilles.

Tlamiz. Fit itidem potio, quam vocant *Tlamiz*, ex exigua parte mayzii & majore Chilles siccæ, simul fractis & mixtis, addito pauxillo herbæ *Epazotl:* admoventur tantisper igni donec herba percoquatur, quod brevi fit: potio hæc haurienda est calida ut efficacius operetur; excitat venerem, movet urinam & menses, additque calorem & robur toti corpori.

Yolatole componitur ex ipsa mayzii spica, (postquam grana jam dempta sunt,) ambusta & in cineres redacta; horum uni parti, addunt tres partes ipsius farris, & molunt simul coquuntque; & ubi in aliud vas transfusa fuerint, addunt *Chilcoztli* (quæ est species Chilli sive piperis Americani, croceum colorem fundens) hæc potio prodest iis qui nimio sanguine abundant.

Xocoatl: Solent quoque parare potionem, quam vocant *Xocoatl*, quasi dicas aquam acidam. Sumunt Maizium coctum & in massam coactum, & aquæ inditum relinquunt noctu sub dio, & exprimunt mane: hujus expressæ decem unciæ aut circiter aliquot diebus jejuno ventriculo haustæ, temperant mirificè ardorem urinæ, & refrigerant quodvis genus caloris.

Deinceps consideremus quam facile & quam celeriter è mayzio panis fiat: nam triticum prius molendum, cribrandum, in massam redigendum, fermentandum, in furno idoneo coquendum; horum nihil necesse est fieri in Mayzio: molitur supra lapidem, & supra eundem cogitur in massam & fit panis; nihil opus est sale aut ullo fermento sed solummodo aqua; & statim torretur in patina argillacea, & panis ita calidus editur cum singulari voluptate; atque hæc omnia tam brevi tempore perficiuntur, ut convivæ sæpe mensæ accumbere incipiant & panis adhuc coquendus nullam ipsis moram adferat. Modus hujuscemodi est: Macerant primum grana ut mollescant, deinde inter palmas utriusque manus terendo frangunt, & formant placentulas rotundas, teneras & mediocris magnitudinis; tum patinæ argillaceæ grandi & patulæ impositas admovent igni, aut prunis ardentibus superponunt; atque hic usitatissimus est modus. Alii easdem placentas longe majores formant & orbiculares ad modum pilarum, & in olla coquendas igni admovent, addentes iis phaseolos ut teneriores evadant; has placentas vocant *Tamales*. Quin etiam è maizii polline percolata componunt in usum potentiorum placentulas ita teneras ut pelluceant instar pergameni: & ad eundem modum pilas, quæ licet crassiores sint, tamen pellucere videntur.

Atque hæc quidem de farre absoluto & maturo: Etiam spica quum primum germinare incepit in scirpulo foliorum, quod vocant *Xilotl*; & granum quum formari incipit & in suo veluti lacte est, & postquam collectum fuerit victui servit & voluptati, ebullitum aut assum; ita ut etiam in hoc reliquis frugibus præstet, quæ nullius sunt usus antequam plene maturuerint, quum hoc far etiam informe, & antequam maizii nomen mereatur, utilissimum deprehendatur. Non solum autem spicæ mayzii, sed & cannæ utiles sunt, nam è viridibus conficiunt mel nigrum præstantissimum: eædem ustæ & in pulverem redactæ, mixtæque cum Terebinthina, mirabiliter curant capitis infirmitatem, quam veteres vocant Opiasin. Ne spica quidem

quam

quam planta in summitate sui exerit, usu vacat (*Mishiu* vocant barbari) nam in summa necessitate panem ex illa coquunt. Folia denique illius præstantissimum pabulum equis subministrant.

Neque prætereundum est genus panis, quod *Chichimecæ* barbari in furno subterraneo coquunt; solent hi quum ferinam carnem coquere volunt, scrobem effodere & lecto è lapidibus strato, lignis implere, eaque accendere, dein extincta flamma, ipsis prunis aut candentibus lapidibus carnem imponere, massa è mayzio coactâ tectam; cooperiunt deinde aliis lapidibus candentibus & scrobem occludentes, relinquunt quandiu ipsis videtur necessarium ut percoquantur; denique tam carnem quam massam exemtas commedunt cum summa voluptate. Quem carnem sub terra assandi modum jam Hispani qui in Nova Hispania degunt, cœperunt imitari.

Sed jam in viam redeamus, & singulas hujus Præfecturæ provincias perlustremus.

CHIAPA.

CAP. IV.

Descriptio provinciæ Chiapæ *in communi.*

EPISCOPATUS & Provincia *Chiapæ*, in mediterraneis sita est, & ad Austrum *Soconusco*, quæ provincia ad Mare Meridionale sive Pacificum jacet, clauditur, ad occasum extremis Novæ Hispaniæ finibus, ad ortum Solis & Septentriones *Tabasco* & provincia *Veræ* pacis: patetque in longitudinem inter ortum atque occasum leucas quadraginta, & paulo pauciores in latitudinem. Incoluerunt illam olim quatuor nationes, linguis plurimum inter se diversæ, *Chiapanenses, Zoques, Zeltales* atque *Quelenes*.

Regio hæc proceras admodum fert pinus & Hispaniensibus omnino similes, nisi quod rariores fructus ferant: præterea cupressos, cedros, quercus suaviorum glandium feraces: Lentiscos grandiores, myrtos minores Hispaniensibus, sed fructibus grandiusculis: Juglandes frequentissimæ opacis silvis vestiunt montana, quarum materies ad plurimos usus adhibetur, sed nuces sunt Europæis longe minores: Vites hic silvestres multæ, sed uvæ acerbiores, utpote incultæ. De quibus audiendus *Franc. Ximenez*. Nascuntur (inquit) multis locis Novæ Hispaniæ Labruscæ sive vites sylvestres, (*Mexicani* vocant *Totolotli* & *Hualchichiltic*) verum ad nostra usque tempora gentes istæ illas colere neglexerunt, uvarum usum ignorantes, licet aliis vinis atque adeo nostrate avidissime se ingurgitent. Fructus est nonnihil crassius & subrubens: pulpa illius, licet silvestris, tamen suavis est & grati saporis; unde mihi videtur si coleretur, longe suavior & blandior evaderet: cæterum hæ plantæ sunt similes nostris vitibus, quoad folia & pampinos: quidam vocant *Xocomecatl*, id est, funem acidum tam ratione saporis, quam sarmentorum & capreolorum quibus arbores amplectuntur: In Florida tot tantæque occurrunt ut integras silvas occupent & vix ulla reperiatur arbor, quam non scandant; Sæpe gustavi fructum, qui parum concedit uvis.

Arbores quæ resinas & liquores aromaticos fundunt hic plurimæ & præstantissimæ passim reperiuntur, quarum illæ quæ *Liquidambar* fundunt proceræ & vastæ, quæ *Tacamahacam* minores, nec unius generis, aliæ enim albam, aliæ subfuscam instar thuris, aliæ resinam quandam mollem instar ceræ, aliæ *Copal* edunt. Omnes lib. v.
hasce arbores & illarum resinas atque liquores jam supra descripsimus. Præterea reperitur in hac provincia arbor procera & admodum ramosa quæ fructum fert instar piperis (sunt qui *Malaguetam* Africanorum suspicentur, sed plurimum falluntur) cujus & saporem refert, nisi quod nonnihil ad Caryophyllorum saporem accedat. Hanc arborem supra descripsimus quum de *Tabascensi* provincia ageremus, cui hæc arbor perfamiliaris. Arbores item quæ *Cacao* ferunt hic admodum frequentes, uti & quæ cassiam solutivam producunt. *Guajaci* denique præstantissimi ingentes hic visuntur luci.

In *Copanavaztla*, hujus provinciæ regione, arbuscula reperitur floribus rubris, cujus

cujus folia ſiccatã & in pulverem trita, vulnera quamvis vetera & multum exulcerata ſanant. Ibidem & Palmarum quædam ſpecies abunde creſcit, quæ fructus fert orbiculares & ubi maturuerint nigricantes, edules & palato non ingratos: Veræ autem palmæ ex Hiſpania huc traductæ, octennio poſtquam ſatæ fuerunt, optimos dactylos dediſſe fuit obſervatum: Sunt & hic arbores quædam quæ reſinam fundunt inſtar Styracis: ſed colore multum elegantiore, & ferunt flores inſtar *Azahar* (ita vocant Hiſpani flores aurantiæ mali) optimi odoris, quos potui *Cacao* admiſcent & ventriculo plurimum prodeſſe autumant. In *Chicomuzelo* autem altera hujus provinciæ regione etiam arbores inveniuntur quæ fundunt balſamum.

Omnia olera ex Hiſpania huc allata uberrimè proveniunt: fabæ ſemel ſatæ, multos hic annos durant, florentque pene omnibus menſibus: braſſicæ ſilveſtres, (quas Hiſpani vocant *Llantas*) ad eundem modum hic perennant, & adoleſcunt ad modum fruticis, (ita ut aves in iis nidulentur,) quarum cymis incolæ veſcuntur. Habent & herbas quaſdam peculiares, quarum una fert flores candidos, radicem croceam & edulem; altera radicem habet candidam quæ leniter purgat; In *Quelenum* autem agris ſponte provenit radix Mechoacan. Et floribus hic ſuus honos, præſertim Caryophylleis, qui toto anno florent; ut & aliis.

Aves rapaces hic variæ, atque inter eas quæ unum pedem anſeri, alterum accipitri ſimilem habent; obambulant juxta fluminum ripas, piſcium capturæ, quibus victitant, intenti; de quibus audiendus *Fr. Ximenez*: Non poſſum (inquit) præterire monſtroſam avem; mole grandioris gallinæ, & pene ejuſdem formæ, plumis albis cum quibuſdam notulis pardis; roſtro Accipitris, ſed acutiori: rapinas agit tam in mari quam terra; pedem ſiniſtrum habet ſimilem anſeri, eoque natat in aquis; dextrum ſimilem Falconi, quo rapta comprehendit, tam in fluctibus quam in aëre: præterea Aquilæ aut nigræ aut ſubfuſcæ, earumque maximæ etiam coronatæ: coturnices quoque, palumbeſque Hiſpanienſibus paulo minores, turtures, anſeres, anates, aliæque complures. In ſumma autem olim indigenis veneratione habita (ita ut illam occidere capitale eſſet) *Totoquestal* avis, palumbe paulo minor, plumis inſtar Heliotropii virentibus, cauda oblonga: hujus plumis in principalibus feſtis ſe ornabant: De Pſittacis & Guacamaiis, quæ plumas habent eleganter rubentes atque cæruleas, quarum ingens hic ubique copia, nihil addam: de quadrupedibus pauca; & quidem primò de advenis: Taurorum, vaccarum, ovium, caprarum, ſuum ingens hic numerus; Equorum tamen generoſorum propagine imprimis laudatur hæc provincia, quare ab urbe Mexicana, (licet pene ducentarum leucarum intervallo diſtet) hinc pullos ſolent petere. Sunt & hic tigres & leones, pardi; feles ſylveſtres mire variegati; canes feroces inſtar luporum; Vulpeculæ albo, nigro & cinereo colore eleganter diſtinctæ, ſed graviſſime olentes; de quibus ita ſcribit *Fr. Ximenez*; Animalculum *Yzquiepatli* ſimillimum eſt Vulpeculæ quoad aſtutiam; duos palmos longum, rictu anguſto, exiguis auribus, pelle nigra & piloſa; cauda autem (quæ longa ipſi) pilo è nigro & candido mixto veſtitur; curvis ungulis; vivit in cavernis inter petras; victitat ſcarabeis & vermibus; ubi autem datur, etiam gallinarum & aliarum avium, quas rapit, capitibus: urina illius & ſtercus fœtet horrendum in modum, ut quæcunque contigerint penitus corrumpant; etiam flatus, quos fugiendo è ventre edunt, intolerabilem fætorem edunt, ita ut his potiſſimum armis ſe adverſus venatores defendant. Præterea reperiuntur hîc apri ejuſdem generis cum cæteris Americanis; lib. v. armadilli, ſciuri, & *Tlaquatzin* de quibus ſupra diximus. Aliaque animalcula cuniculorum magnitudine, ſed glirium forma, quæ catulos ſuos (quos tres quatuorve gignunt ſimul) dum minores ſunt dorſo geſtant, quum cibum quærendi cauſa procurrunt.

Multos quoque angues, aliaque venenata animantia nutrit hæc provincia, quorum quædam virus tam vi[illegible]ntum de ſe fundunt, ut vel bacillo contingentes vitæ diſcrimen adeant, niſi ſtatim cæſorum ſanguine illinantur; neque tamen licet præſens exitium evadant, minus diu languent. Quidam Angues in maximam molem excreſcunt, nonnumquam viginti pedes longi viſi: quidam exquiſitè rubent, nigra fimbria & albis maculis interſtincti; barbari vocant matres formicarum, & collo circumferunt ſine noxa. Denique juxta Ecatepeque Quelenum pagum duo colliculi viſuntur,

visuntur, omnimodo serpentum genere ita referti, ut indigenæ supra modum formident propius accedere.

Cap. V.

Particularis Provinciæ Chiapæ *descriptio; Urbs* Cuidad Real; *Indigenarum ingenia, mores, alia.*

PROVINCIAM hanc à quatuor diversis nationibus sive populis inhabitatam jam olim fuisse supra diximus; Inter hos Chiapenses, non modo inter hos populos primi censentur, sed & reliquis Novæ Hispaniæ populis ingenio & moribus præstant: nam & generosos atque optimos equos alunt, domantque; in musica atque pictura cæterisque Mechanicis artibus excellunt: humanissimi sunt & urbanioribus moribus, proceresque singulari obsequio venerantur. E Nicaragua, ut ferunt, provincia oriundi, huc jam olim transmigrarunt, sedesque posuerunt juxta petrosum collem, haud longe ab eo loco quem hodieque tenent.

Hispani postquam harum regionum sunt potiti, hic percommodum locum sibi elegerunt, in convalle rotunda, undique montibus circumvallata, plana, & quatuor semitis opportune divisa; in cujus medio mons eminet, ad cujus radices, qua orientem spectat, urbem condiderunt, quam vocant *Cuidad Real*; septuaginta leucis ab oppido *S. Iacobi de Guatimala* versus Corum; & totidem pene ab urbe *Nuestra Sennora de la Vittoria* provinciæ Tabasco; à qua ad urbem Chiapensem iter est, primum adverso flumine *Gryalva* leuc. quadraginta; deinde per altissimos & asperos montes, & valles multis amnibus riguas, quæ utramque provinciam dirimunt. Hæc urbs *Cuidad Real* singulari Regis Hispaniarum privilegio regitur à magistratibus urbanis, quos vocant *Alcaldes*. Ecclesiam habet Cathedralem, & monasterium; ambiunt illam multi Indorum pagi & imprimis *Chiapa* à qua non modo reliqua vallis; sed & provincia nomen sortitur. Vallis autem hæc inter utrumque mare pene media censetur, ab utroque circiter sexaginta leucas dissita, octodecim gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum secundum *Herreram*: (quem tamen hic falli manifestum est, nam situs loci & cæteræ circumstantiæ repugnant) frigida est & sicca, salubrique quidem aëre, sed subtiliori, ideoque neque limonum neque aurantiorum ferax; sed pomorum, pirorum, coroneorum, persicorum, cæterorumque fructuum qui in frigidioribus regionibus nascuntur, Tritici denique & Mayzii longe feracissima, ob fimentorum ad agros stercorandos copiam.

Cuidad Real.

Secundi populi sunt *Zoques* sive *Zoaques*, horum provincia viginti quinque pagis sive municipiis hodie habitatur, quorum præcipuum *Tecpatlan*, ubi Dominicani monasterium collocarunt: hæc provincia calida est atque humida ob imbrium frequentiam, & amnium atque torrentium multitudinem pene invia, pisciumque propterea optimorum copia dives.

Zoques: Tecpatlan.

Tertii *Zeltales* tredecim pagos incolunt, popularis regiminis in modum; solum hic uberrimum est & Mayzii feracissimum, unde multi hic porcorum greges aluntur: abundant melle atque gallinis; Coccinilla quoque qua ædes suas pingunt & gossypium suum inficiunt, nullo præterea emolumento; denique *Cacao*. Multi hic quoque amnes labuntur, sed modici: montes autem sunt altissimi, qui ipsos à *Lecandonibus*, *Zoquibus* & *Yucatana* provincia separant: *Lecandones* isti nudi agunt, juxta paludes, inter prærupta & confragosa montium juga ad limites Yucatanæ, asperi moribus & indomiti, Hispanisque (ut Chiltonus Anglus testatur qui hac iter egit) supra modum infesti.

Zeltales.

Quarti *Quelenes* viginti & quinque pagos incolunt, quorum principalis *Copanavaztla* ubi Dominicani cœnobium habent; aër hic temperie est calida atque sicca, solum tritici & aliarum frugum Europæarum ferax: armenta hic multa, quare & optimos caseos premunt: Ad hanc denique provinciam pertinet *Quebrada Rica*, sic dicta ab Hispanis, quod olim magnam vim auri hic eruerint: ab una parte Soconusco, ab altera solitudini Lecandonum contermina est hæc *Quelenum* provincia.

Quelenes. Quebrada Rica.

Princi-

Principalis Chiapæ fluvius deſcendit verſus Arctum, & *Quelenum* provinciam ſecans juxta *Copanavaztlan*, multis ſubinde amnibus acceptis, exonerat ſe in mare per Tabaſcum: Quidam illum juxta pagum *Oztutan* terra abſorberi volunt. Hic fluvius animalia quædam nutrit, quæ nuſquam præterea reperiuntur, ſimilia ſimiis, cauda oblonga & pelle maculoſa inſtar tigrum; latent ut plurimum ſub undis, raroque emergunt, barbaros dum flumen tranant, cauda cruribus circumdata, ſubmergere ſueta: neque equis abſtinent; enectos tamen devorare nondum à quoquam obſervatum: Indigenæ hujus periculi gnari ſecuriculas ſecum portant ut caudis amputatis ſe expediant.

Alter hujus provinciæ amnis, quem *Rio blanco* vocant Hiſpani, injecta ligna lapidea cruſta ſenſim obducit, cæterum limpidus & potari innoxius.

Fontes mirabiles. Inter Chiapenſis provinciæ decora, maxime illuſtria ſunt diverſorum fontium miracula; In pago *Cazacualpa* ſeſqui leucâ ab urbe primaria, fons viſitur limpidus, qui eodem quo Oceanus modo ſingulis ſex horis creſcit & decreſcit, quod illi à mari, à quo longiſſime abeſt, accidere minus veriſimile eſt. In *Taſixa* agro fons triennio integro, licet parce admodum pluat, abunde ſcaturit, proximo verò triennio, licet vel maxime pluat, areſcit. Quinque autem ab urbe leucis fons viſitur qui æſtivis menſibus exundat, hibernis plane deficit. Haud longe à pago *Cinacatan* fons eſt exilis, cujus aquæ affectibus qui cauſtica remedia flagitant, medetur; potæ vero aves, aliaque animantia enecant.

Juxta pagum *S. Bartholomæi* in provincia Quelenum, terra hiatum quendam inſtar putei aperit, in quem ſi lapidem vel minutum dejicias, ingens tumultus cietur, ſtatimque licet ſereno & tranquillo die tanta & tonitrui ſimilis procella emicat, ut procul audiatur & vix ferri poſſit. Quod & deſpecu in Dalmatia prodidit Plinius.

l.2. c.24. Denique ut alia omittam in *Chicomuzelo* pago caverna jacet, aditu anguſto, intus vero ampliſſima, planicie peramœna & lacu ad unum latus ita limpido ut intuentium oculos fallat, immobili præterea & juxta ripam duas orgyas alto.

Porro provincia hæc Chiapenſis olim valde floruit, ob auri quod eruebatur copiam: neque hodie deſunt auri venæ, ſed mancipia deſiderantur quæ effodiant. quamplurima quoque occultat argenti, ſtanni, plumbi, hydrargyri, æriſque metalla, hactenus neglecta. *Chiltonus* Anglus, cujus paulo ante memini, prodit in ſuis commentariis, principalem hujus provinciæ urbem appellari gentili nomine *Sacatlan*, ibique Epiſcopum & circiter centum Hiſpanos habitare; magnum hic eſſe goſſypii proventum, è quo indigenæ pannos texant, quos ipſi pro tributo Hiſpanis pendunt, Hiſpanique divite commercio ad Novam Hiſpaniam traducunt. Quatuordecim ab hac leucis alterum jacere oppidum *Chiapa* nomine, generoſorum equorum propagine & educatione celebre.

Sacatlan.

Ab hoc ad Novam Hiſpaniam tendentibus, iter eſt per editiſſima montium juga, uſque ad extremos hujus provinciæ terminos, ubi *Ecatepec* (quod nomen barbarorum lingua ſonat Venti montem) in tam vaſtam altitudinem ſe attollit, ut utrumque Oceanum è ſummo vertice conſpici poſſe affirment: hunc pene novem milliarium itinere aſcendi, idque potiſſimum noctu, quia ſole Oriente tam validæ procellæ ut plurimum incumbunt, ut in jugis illius conſiſtere aut iter agere impoſſibile videatur; à radicibus deniq; illius ad Tecoantepec primum Novæ Hiſpaniæ oppidulum leucas numerantur quindecim. Atque hæc de provincia Chiapa dicta ſunto.

SOCONUSCO & SUCHITEPEC.

CAP. VI.

Provinciarum Soconuſco *&* Suchitepec *deſcriptio, cæli ſolique qualitates, oppidum, reliqua.*

CHIAPÆ provinciæ proxima eſt verſus Eurum & Auſtrum provincia illa quæ barbaris dicitur *Soconuſco*, ſecundum Oceani Meridionalis oras, circiter quinque & triginta leucas in longitudinem porrecta, & haud multò pauciores

ciores in latitudine patens. Limites habet ad ortum quidem Guatimalam proprie dictam, ad Septentriones Veram pacem, ad occasum Tecoantepec ultimum Novæ Hispaniæ terminum.

Solum omne feracissimum est earum arborum quæ ferunt *Cacao*, atque hæ præcipuæ illius provinciæ divitiæ, quas ob maris vicinitatem facili admodum commercio, cum opulentioribus Novæ Hispaniæ provinciis permutant: nec eorum quæ feruntur impatiens est regio, præterquam tritici.

Unicum oppidũ ab Hispanis habitatur, quod gentili nomine à barbaris juxta atq; Hispanis appellatur *Guevetlan*, olim à *Petro de Alvarado*, dum harum provinciarum Guevetlan. præfecturam obtineret, conditum. Cæterum ipsa provincia quemadmodum à *Chiltono* accepimus qui illam anno CIↃ IↃ LXX peragravit, habitatoribus valde est infrequens, paucissimi enim Hispani hic habitant nec plures viginti; Indigenæ autem opum suarum fiducia, quas ex *Cacao* commerciis hauriunt, supra modum sunt arrogantes & feroces. Regi tamen Hispaniarum tributum pendunt, videlicet *Cacao* in singulos annos ad minimum quadringentas cargas (unaquæque autem carga capit quatuor & viginti millia *Cacao* amygdalarum, & in civitate Mexicana ut plurimum æstimatur triginta regalibus argenteis.)

A mense autem Aprili ad Septembrem assiduis procellis atque imbribus obnoxia est regio, tantaque torrentium & rivulorum vis de montium jugis in convalles & planiciem devolvitur, ut itinera omnia inundentur, & aqua restagnante invia fiant. Unde illi qui è Nicaragua aliisq; orientalioribus provinciis versus Novam Hispaniam iter agunt, hisce mensibus aliò deflectere coguntur, quum reliquis mensibus per hanc provinciam longe expeditius & compendiosius iter habeant.

Soconusco ad Orientem proximæ jacent *Suchitepec* & *Guasacapan*, duæ modicæ provinciæ & incolis admodum infrequentes; maximus quippe illarum pagus, haud supra ducentos indigenas numerat; præcipue illorum divitiæ & merces sunt *Cacao* fructus, quorum tellus feracissima censetur.

Ora maritima harum provinciarum *Soconusco, Suchitepec* & *Guasacapan* secundum Oceanum Meridionalem sive Pacificum, initium sumit, septem leucas ab *Amitla* flumine versus occidentem, atque ad *Tecoantepec* & Novæ Hispaniæ fines producitur: quo intervallo varios habet amnes, qui in hunc Oceanum descendunt: qui quidem hoc ordine jacent, primo *Coatlan*, deinde *Capanarcalte*, mox *Colatl*, *Hazatlan*, atque *Amatituc*, solis tantum nominibus noti, cætera hujus oræ nobis incomperta.

VERAPAZ.

CAP. VII.

Provinciæ Verapaz *descriptio & locorum quæ hodie ab Hispanis in illa habitantur.*

PROVINCIA cui *Verapaz*, id est, veræ Pacis nomen hæsit, quia non armis ut fere cæteræ hujus regionis provinciæ, sed Evangelii prædicatione à Monachis ordinis Dominicani, in Regis Hispaniarum potestatem pervenit, tota est mediterranea; ad occasum *Chiapa* provincia, ad austrum *Soconusco*, ad septentriones *Yucatana*, ad ortum *Hondura* & *Guatimala* proprie dicta, clausa; & triginta aut circiter leucas in longitudinem & totidem ferme in latitudinem patens. Separatur à Guatimala flumine *Xicalapa*; ab Hondura amnibus, paludidus & freto, quod vulgo *Golfo Dolce* appellant, & hujus provinciæ portus censetur.

Indigenæ, qui jam plerique Christianam religionem amplexi dicuntur, & in paucos pagos ut commodius à religiosis institui possent sunt congregati, non ultra viginti sex leucas occupant in latitudinem; cætera adhuc inculta, ab infidelibus & necdum cicuratis barbaris possidentur, *Lecandonibus* nimirum; de quibus etiam antè cap. 5. diximus & *Pochutecis*, & qui *Acalam* provinciam incolunt, similibusque ferocibus & indomitis populis. Regio montensis est, altis jugis & profundis vallibus, rara planicie,

planicie, opacis lucis & denſis nemoribus maxima ſui parte horrens: media ſui parte ſatis commoda cœli temperie gaudet, extremis valde fervet atque æſtuat: Moſquitis (ita culicum ſpeciem hiſce regionibus valde familiarem vocant) ſupra modum obnoxia, familiari regionum humidarum & calidarum peſte. alioquin optimis fructibus, piſcibus, cæteriſq; ad victum neceſſariis egregie abundans. Cœlum autem hic valde pluvium, ita ut fere novem menſibus continuis hic pluat, reliquis quoque tribus anni menſibus haud raro imbres decidunt; denique ita nubilis perpetuo obſcuratur, ut Sol perraro hic erumpat. Verum lucis aliquot cæſis, quum ſolum jam indies magis magiſque pateſcat, rariores aſcendunt vapores, faciliuſque diſcutiuntur, unde & temperies aëris multum quotidie immutari dicitur. Altiſſima hic inſuper ſunt montium juga & profundæ valles & voragines multæ, regioneſque crebris amnibus impeditæ. Innumeri fontes & ſalubrium aquarum ſcaturigines, licet nonnullæ acidiores aquas, quædam & ingrati ſaporis eructent, ob metallorum venas, per quas enituntur.

Haud longe à *S. Auguſtini* municipio, inter duos montes ſpelunca viſitur ſaxea, multorum hominum capax, ore patulo, intus obſcura & plana, cum variis cavernis, quæ continuo liquorem quendam deſtillant, qui in ſaxum convertitur, candidum inſtar Alabaſtri, variaſque molitur columnas & ſtatuas, raro naturæ artificio: interiora tam acri & ſubtili frigore rigent ut ipſa oſſa penetrare dicatur; ibidem & confuſum aquarum defluentium murmur exauditur, quæ diverſis torrentibus erumpentes, primum in profundam abyſſum inſtar lacus ſe præcipitant, & conjuncto deinceps alveo amnem emittunt, ſtatim ab ipſo egreſſu cymbarum patientem.

Solum hujus provinciæ ob nimiam illam humiditatem maligne patitur triticum Europæum, Mayzium tamen fert bis quotannis, licet & ipſum non raro nimio humore corrumpatur & putreſcat: gravibus ventorum tempeſtatibus, terræ motibus, tonitrubus deniq; & fulminibus hic vexantur. Sylvæ ingentes cedros albas rubraſque alunt, ut & multas aromatiferas arbores, quæ ſuavem odorem de ſe fundunt, multas quæ Liquidambar, quæ Animen, quæ Xuchicopal, maſtichen & ſanguinem draconis, ut vocant officinæ, fundunt. Cannas præterea ingentes producit terra, & nonnumquam centum palmos altas & ita craſſas ut ſingula internodia arobam aquæ (menſuram Hiſpanis notam) capiant: quibus indigenæ in ædificiis interdum pro trabibus utuntur. Arbores quoque quibus duriſſima eſt materies inſtar ferri, & putredini vel minimum obnoxia; & quibus verſicolor eſt materies, quæ ſecta ad varios uſus adhibetur. Florum odoratorum mira hic varietas, quibus apes paſcuntur, quæ hic plurimæ & non unius generis: unæ quæ aculeis carent & limpidiſſima mella; aliæ aculeatæ inſtar Europæarum, quædam & muſcis non diſſimiles, quæ non mala, aliæ denique quæ agreſtia & cerebrum hominibus perturbantia mella conficiunt: nullæ tamen harum favos operantur, ſed mel ſuum ſub arborum corticibus & ad earum radices in ſubterraneis cavernulis deponunt: unde liquidius quidem eſt mel ſed acidiuſculum: Hiſpani illud ſolent coquere, ita enim & ſalubrius fit & palato gratius, ad ſyrupum ex aurantiis aut cytriis compoſitum quam proxime accedens.

Beori animal. Inter quadrupedes animantes, quæ hic reperiuntur, maxima eſt, quam barbari *Beori*, Hiſpani Dantam appellant; animal vitulo non abſimile, ſed cruribus brevioribus & Elephanti in modum articulatis; anteriores pedes quinque digitos ſive ungulas habent, poſteriores tantum quatuor; capite eſt oblongo, fronte anguſtiori, oculis pro mole exiguis, proboſcide palmi longitudine ſupra os pendula; quum iraſcitur, erigit ſe & diducto rictu dentes ſuos oſtentat, quos habet inſtar porcorum; aures illi acutæ, cervix contracta, cauda brevis & raris pilis obſita, pellis craſſiſſima ita ut difficulter manu poſſit comprehendi aut ferro pertundi; victitat gramine & ſilveſtribus herbis; barbari Indigenæ veſcuntur illius carnibus; & venæ ſectionem ſe ab hoc animali edoctos memorant, nam ubi ſanguinis nimia copia ſe gravari ſentit, illico petrarum attritu, venas crurum ſibi aperit & ſanguinem derivat.

Nutrit & hæc provincia Leones, ſed imbelles, ſtertunt totos dies in cavernis aut arborum faſtigiis, è quibus noctu demum deſcendunt ad rapinam; celeres quidem ſunt, ſed timidi, & à barbaris crebro necantur, carne ſunt candida nec inſuavi, ſi barbaris credimus, qui illam in deliciis habent; atvinam autem in medicina adhibent,

bent, oſſibus in feſtivitatibus pro tibiis utuntur. Tigres hic longe majores & perniciosiores; olim miſeros barbaros è tuguriis ſuis abreptos dilaniabant, quare tantopere illos metuebant, ut ſe coram illis poſternerent & numinis loco venerarentur: nam & hic, perque totam Novam Hiſpaniam conſtans fama eſt, diabolum ſuperioribus ſeculis forma hujus animalis ſe barbaris oſtentare conſueviſſe, unde veneratio orta: Verum poſtquam Hiſpani hic ſedes fixerunt, & barbaris Evangelii lucem oſtenderunt, miſſo timore, Indi quidem ſagittis, Hiſpani autem potiſſimum ſuis bombardis tantam ſtragem ediderunt, ut jam pauciores compareant, minuſque metuantur.

Reperitur hic & aliud animal, urſo corporis mole haud multum concedens, ceterum nigris villis, cauda lata, manibus pedibuſque ad humanum pene modum, facie panda, glabra & rugoſa & ſimis naribus inſtar Æthiopum. Simile animal in Braſilia reperiri prodidit Thevetus, manus autem & pedes humanis ſimiles illi non tribuit, ſed de hoc alibi. Denique ingens hic ſimiorum & Cercopythecorum multitudo, ſicuti & caprarum ſylveſtrium, porcorum, erynaceorum, armadillorum & ſimilium ferarum. De avibus dicere nihil opus eſt, quas neque pauciores neque minus elegantes, quam Chiapæ provincia nutrit.

Nulla in hunc diem, quod quidem memoriæ proditum viderim, auri argentive metalla hic ab Hiſpanis inventa, licet ſæpius, levibus quibuſdam indiciis ab Indigenis decepti, fruſtra in quærendo operam inſumſerint, præterquam haud longe à Freto Dulci, ut ſtatim dicemus.

Cap. VIII.

Reliqua hujus Provinciæ & Freti quod vocant Golfo Dolce *deſcriptio.*

Hujus provinciæ latus quod orientem ſolem adſpicit, infiniti pene rivuli & torrentes, qui ex altis & nivoſis montium jugis devolvuntur, interſecant, qui in alveos collecti amnes plures navigabiles efficiunt, leniterque & ſine murmure per patentes & uberes campos labuntur, & à procerarum arborum ramis dextra levaque obumbrantur; fœcundiſſimi omnis generis piſcium, & illarum avium quæ piſcibus victitant. Omnes hi fluvii exonerant ſe tandem in Fretum quoddam longum & latum, quod verſus Arctum vel aquilonem deſinit in mare ſive ſinum Hondurenſem. Dulce autem appellatur hoc Fretum ab aquis ſuis dulcibus, licet turbidis & limoſis; alit ingentes piſces & imprimis *Manatos* atque haud paucos Crocodylos. Juxta hoc fretum aurifodinam fuiſſe inventam, & ſulphuris quoque venas deprehenſas teſtatur *Antonius Herrera*.

Hiſpani nullum in hac provincia habent oppidum; quatuordecim tantum, aut ut aliis placet ſeptendecim pagos; indigenæ & pauci Hiſpani ipſis permixti habitant, in quorum uno Dominicani monaſterium ædificarunt. Indigenæ olim non minus quam reliqui Americani idiomate plurimum inter ſe differebant, nunc à religioſis & conjunctim habitare & uni tantum ſe aſſueſcere didicerunt; & non parum in urbanitate morum, & Chriſtiana religione dicuntur profeciſſe. Modicæ ſunt ſtaturæ, bene compoſitis membris, moribus blandis & non invenuſtis. Marium numerus longe ſuperat, nam fœminas hic minus vivaces eſſe, quam viros, obſervarunt Hiſpani, cauſa occulta eſt: nam & nullo pene labore liberos ſuos pariunt, & ſæpe ſolæ & in triviis, ſtatimq; & ſe & infantẽ ſuum flumine abluunt; ſunt fere inopes ob goſſypii paucitatem, (quod & multoties ab humidiore tempeſtate ipſis corrumpitur) & multarum aliarum rerum defectum. Præcipuæ illorum divitiæ ſunt variarum avium elegantiſſimæ plumæ, è quibus varia ornamenta componunt; jam & alias artes mechanicas feliciter didicerunt. De antiquis illorum moribus, & inſtitutis nihil attinet dicere, quum jam omnes abdicaverint, præter ſolemnes choreas. Reguntur à Prætore urbano, qui mittitur ad hanc provinciam à Conventu Juridico Guatimalenſi. Rariſſime adeuntur cõmerciorum gratia, licet montana Zarçaparilla, Chinæ radicibus, & Mechoacan paſſim ſcateant, multiq; cortices, gummi, reſinæ, aliaq; ſimplicia ad medicinam & alios uſus idonea hic reperiantur; unus enim tantùm & ſatis difficilis navigiis ad illos aditus per Fretum Dulce, & quod rei caput, nulla ſatis ampla utilitatis aut lucri ſpes affulget.

Quidam olim per hoc fretum in mare pacificum penetrari poſſe ſunt opinati;

alii per idem in *Guatimalam* & maritimas provincias pertendere ſunt conati: & ſuperioribus annis id tentarunt Angli ducibus *Antonio Sherleio & Wilhelmo Parkero*, ſed fruſtra: nam quum onerariis ſuis in alto relictis, cum minoribus cymbis & ſcaphis hoc fretum eſſent ingreſſi, & circiter triginta milliaria cum maximo labore nec minori moleſtia, ob culicum infeſtas punctiones, confeciſſent, per varios flexus atq; reflexus, tandem ad pagum quendam appulerunt, exiguo caſtello juxta poſito munitum, cæterum tũ vacuum cultoribus, & è miſeris barbaris qui in vicinia degebant, didicerunt, Mare Meridionale, ſecus quã ſibi ipſis perſuaſerant, ab intimo hujus freti gremio haud paucioribus quam xx leucis abeſſe; & iter ad provincias maritimas propter ſaltus & aſperitatem montium qui interjacent impeditiſſimum eſſe; quare voti irriti & variis languoribus ob aëris inſalubritatẽ ſupra modum afflicti, ægre ad naves ſuas redierunt.

GUATIMALA.

Cap. IX.

Deſcriptio provinciæ quæ proprie Guatimala *appellatur.*

PROVINCIA quæ propriè *Guatimala* jam appellatur, aut Indorum idiomate *Quatuemallac* (quod nomen putrem arborem denotat) maritima eſt, patetq; ſecundum littus maris Meridionalis in longitudinẽ circiter leucas XVII; in latitudinẽ inter Auſtrum & Septentriones utplurimum XXX. Solum hujus provinciæ longe uberrimum eſt & Mayzii atq; Goſſypii feraciſſimum: non minus & Tritici noſtri, aliarumq; frugum; licet frumentum hic admodum difficulter in plures annos conſervari ſcribant. Raræ hic quidem pluviæ, ſed quum ingruunt valde vehementes, præſertim à Menſe Aprili in Octobrem. Venti hic ut plurimũ perflant aut ab Auſtro aut ab Aquilone; ſed ab hoc rarius, neq; ſupra quindecim aut viginti diebus continuis, iique valde frigidi & impetuoſi. Multis montibus aſpera eſt regio, multis amnibus impedita, unde & venationi & piſcationi peropportuna: Fructuum optimorum tam eorum quos regiones illæ per ſe producunt, quam illorum quos Hiſpani ex Europa intulerunt, egregiè fœcunda; *Cacao* vero proventu imprimis opulenta: Salis inopia hic laboratur, qui magno ſumtu ex arenis quas unda marina lavit, in fornacibus magna flammarum vi excoquitur. Amnes præter omnis generis piſces, ingentes alunt Crocodylos. Paſcuis hic imprimis abundatur, unde multa hic prædia ruſtica, & numeroſi armentorũ greges; ſed valetudine incolentium infamis habetur provincia ob nimium æſtum pariter atq; humiditatem: Culicum incredibilis multitudo, qui noctu atque interdiu moleſtiſſimi ſunt hominibus: muſcæ quoque & veſpæ infinitæ: frequentes ſcorpii, aliique vermes craſſi & hirſuti, qui ſolo contactu noxii & non raro lethales judicantur: & quos centumpedes vocant non minus formidabiles; (quanquam *Fr. Ximenez* qui hoſce à Mexicanis *Coyayahual* appellari ſcribit, dicat hunc vermem ſiccum & aqua dilutum fractumque utiliter maxillis inungi ad dolores dentium mitigandos; eſſe autem vermem valde durum ſuperiore parte fulvum, pedibus è candido purpuraſcentibus, quos habet quamplurimos, unde ad centum pedum ſpecies refertur.) Præterea ſerpentes, viperæ, aliaque reptilia venenata. Apes hic plurimæ quæ mel album & ceram conficiunt, nec tam acriter pungunt quam noſtrates.

Fert hæc provincia Balſamum, aliumque liquorem aromaticum inſtar olei (quem Gomara tradit è monte profluere) & ſulphur abſolutiſſimum. Præſtantiſſimum deniq; Anir ſive glaſtum, quod hujus provinciæ nomine celebratur: De quo nobis hic pauca dicenda, in quem finem & ramulum illius cum foliis ad vivũ & ea mole qua erat expreſſum hic adjungimus. Plantam ita deſcribit *Fr. Ximenez: Xihuiquilitl pitzahuac*, id eſt, Annir foliis ſubtilibus, eſt frutex ex una radice plures producens truncos, ſex palmos altos, & digitũ minorem craſſos, rotundos & læves, coloris cinericei; folia habens ſimilia ciceri; flores exiguos è candido roſſos, è quibus naſcuntur ſiliquę coacervatim è caulibus pendulæ, quæ ſimiles ſunt vermiculis quos vocãt aſcorides, craſſiuſculæ & plenæ ſemine nigro: (addunt alii ſemen accedere ad ſemen fænugræci, utrimq; compreſſum & veluti præciſum.) E foliis fit tinctura quam barbari vocant *Tlacchoylimihuitl*, qua capillos inficiunt colore nigro. Modus autem conficiendi colorem illum

cæruleum,



cæruleum, quem Mexicani appellant *Mohuitli* & *Tlecohuilli*; & Caſtellani *Azul* (vulgo annil) ita ſe habet: Indunt folia decerpta æneo vaſi & affundunt aquam calidam vel potius tepidam (licet quidam magis probent frigidam) & verſant valide, donec aqua tingatur, quam deinde ſenſim effundunt in aliud vas ſive ollam, cui foramen eſt in ſuperiori parte, è quo effluit aqua magis clara, turbida autem & quæ hauſit ſubſtantiam foliorum ſubſidet; ea porro colatur per ſaccum cannabinum, & craſſa ſubſtantia exponitur ſoli & formatur in placentulas, quæ in patenis impoſitæ prunis indurantur & ſiccantur. Hæc ille.

Sed apud Indos veros qui in oriente inter Indum & Gangem degunt, modus eliciendi hanc tincturam longe operoſior eſt, quem hic adjicere neceſſarium putavi. Plantam ſectam conjiciunt in oblongam ciſternam ad id paratam, & multis ſaxis ſuperinjectis deprimunt, atque diluunt & operiunt pura limpha: ita compreſſa & cooperta relinquitur ad aliquot dies, donec aqua colorem & ſubſtantiam omnem herbæ extraxerit & imbiberit: tunc aquam hanc in aliam ciſternam rotundam, in cujus fundo alia minor itidem orbicularis ſtructa eſt, emittunt; agitantque bacillis valide, & deſpumant ſenſim liquidam; atque id tantiſper, donec aqua omnis deſpumetur, & feces atque craſſior ſubſtantia in fundo ſubſidant: hanc exemtam ſuper pannos extendunt & ſiccant ad ſolem; ubi autem jam paulum indurari cœpit, in orbiculos, aut laminas aut paſtillos cogunt; & rurſus ſuper arenam porro indurandam projiciunt, nam omnis alia materies colorem ebiberet aut vitiaret. Maxima autem copia notiſſimæ hujus tincturæ ex Guatimala & vicinis provinciis per portus Honduræ infertur Europæ opulentiſſimo commercio.

Porro provincia hæc dirimitur à *Suchitepec* & *Guaſacapan*, *Michatoya* flumine, quod è lacu *Amitatan*, quatuor ab urbe *S. Iacobi* leucis, ſe præcipitat ab altiſſimis ru- Amitatā.
pibus in profundam & concavam cavernam, in cujus ſuperiore parte infiniti pſittaci nidulantur, grandeſque & noxii veſpertiliones, qui & vitulos enecant exſugendo illorum ſanguinem, neque hominibus ſi dormientes offenderint, parcunt: atque horum tantus eſt numerus, ut ob damna quæ quotidie pecori inferunt, indigenæ vicina prædia deſerere fuerint coacti.

Indigenæ hujus provinciæ valde ſunt puſillamines & abjecti; lingua Mexicana omnibus communis, licet propriam habeant. Plus quidem quam reliqui barbari in religione Chriſtiana & civili converſatione profecerunt, verum ſi metus abſit, rurſus facile ad gentiles ſuos ritus & barbaras conſuetudines relabuntur. Mares rudiores ſunt, ſed optimi ſagittarii; fœminæ paulo urbaniores & nendi peritiſſimæ.

In regione hujus provinciæ quæ *Neſticpaca* dicitur, lacus quidam ſunt, quos è ſul- Neſticpaca.
phureis venis ſcaturire, aquarum gravis odor manifeſtat; & ſulphuris fragmenta juxta ripas coagulata; paſcua autem quæ hos lacus ambiunt & rivuulos ex iis accipiunt, egregie nutriunt equos, & ex gracilibus & invalidis reddunt robuſtos & pingues.

Anno primum cIↄ Iↄ xxiv hæc regio à *Petro de Alvarado* domita & in provinciam fuit redacta, ipſoque ſuperſtite multum floruit; verum ipſo extincto multum remiſit de priſtino ſplendore, quem tamen poſtea commerciorum opulentia recuperavit, ut hodie felicioribus provinciis annumeretur: Unicum tantum portum eumque non ſatis tutum huic provinciæ tribuit *Herrera*, quam vocat *Yztapam*; in d.4.l.8.
quo ipſum falli manifeſtum eſt, niſi intelligat de portu aliquo ad mare Septentrio- c.8.
nale, ad quod tamen hæc provincia non pertingit; alibi autem *Yztapæ* fluvii & portus meminit, haud longe à fluvio Gryalvæ, per quem olim merces Europeæ ad hanc d.3. l.7. c.3.
provinciam ſubvectas fuiſſe veriſimile eſt, priuſquam Fretum dulce aliique aditus Hiſpanis innotuiſſent: de portubus ad mare Meridionale mox dicturi ſumus.

YZALCOS.

CAP. X.

Provinciæ Yzalcos *uti hodie ab Hispanis appellatur, particularis descriptio.*

Tonala. PROVINCIA *Yzalcos* capit initium à flumine *Guacapa* & terminatur ad *Gueymacum* & oram maritimam quæ vulgo *Tonala* dicitur. Patet in longitudinem secundum oræ maritimæ ductum leucas octodecim: Solo atque cœlo provinciæ *Guasacapan* plane similis, earundemque rerum abundantia & præsertim *cacao* fructibus nobilis. duas præterea fructiferarum arborum species nutrit, quas *Zicaras* & *Capotes* appellat *Herrera*; quæ fructus ferunt instar pinearum nucum, quibus viginti quinque & interdum triginta amygdala continentur. *Fr. Ximenez*, quem libenter sequor, describit arborem, *Cochiz Tlapotl*, quam dicit esse arborem grandem, deformem; foliis aurantiæ mali, raris & ternis per intervalla; trunco variegato notis quibusdam albis; floribus flavis & exiguis; fructumque ferre forma mali cotonei & interdum eadem mole, (qui Hispanis dicitur Zapote blanco,) edulem & grati saporis, verum non admodum salubrem; ossiculum autem illius esse lethale venenum. Hanc suspicor eandem esse quam *Herrera* vocat *Capoten*, licet hic nihil de amygdalis, quas ad alteram referendas puto; quanquam quæ altera illa sit quam *Zicaran* vocat nondum invenerim; nisi forte sit illa quam *Fr. Ximenez* Mexicanis scribit vocari *Tzopilotl* & *Tzopilotzontecomatl*, quæ est arbor grandis, foliis longis & angustis; fructu longo & grandiusculo, qui continet ossicula quædam amara, pectori salubria, sapore amygdalarum amararum, muscum redolentia, licet tandem saporem putridum post se relinquant; è quibus trahitur liquor quidam oleosus & emolliens, quique facultates dictarum amygdalarum videtur obtinere. *Cacao* quidem in hisce regionibus tantus est proventus, uti fructus qui quotannis in Novam Hispaniam vehuntur; quique in usus domesticos adhibentur, in quatuor hujus provinciæ municipiis, ad summam quingentarum cargarum, uti vocant, ascendant; horti autem in quibus hæ arbores coluntur, nonnulli duo milliaria occupant. Atque hos quidem fructus per *Contlas*, *Xequipiles* & Cargas numerant, quarum *Contle* quadringentis amygdalis, *Xequipil* ducentis contis aut octo millibus amygdalarum, *Carga* denique tribus *Xequipilibus* definitur: atque ad eundem modum etiam cæteras res numerant.

Zapotea.

Habet hæc provincia Vulcanum sive flammivomum montem, cui hisce quinquaginta proximis annis (quum scriberet *Herrera*) supra viginti stadia de fastigio decreverunt: nonnullis annis tantam cinerum copiam evomit, ut vicinas valles longe lateque cineribus contegat, & *Cacao* hortis & viridariis grave inferat damnum, præsertim versus Austrum, ubi solum magis declive est: plurimi torrentes ab hoc monte descendunt, quorum quidam potabiles, alii noxii & grave olentes: quidam etiam quævis injecta lapidea crusta inducit, juxta pagum hujus provinciæ, quem vocant *Tupam*.

Ab *Yzalcos* trium leucarum itinere ascenditur ad locum quendam *Apaneca* dictum frigidiusculum quidem, optimorum tamen granatorum aliorumque fructuum Hispaniensium, & præsertim tritici feracissimum: juxta hunc *Ataco* incolitur, ejusdem pœne cœli & soli, venationeque ferarum celebris: in montanis reperiuntur ea animalia in quorum visceribus Bezoar gigni dicitur: & ursorum parvulorum quædam species, qui rictus loco in extrema proboscide foramen habent parvum & rotundum, è quo linguulam, teretem, oblongam atque intus concavam exserunt, qua mel assorbent, aut melle deficiente, eandem juxta formicarum antra arundinis in modum exporrigunt, & incautas formicas miro astu attrahunt atque deglutiunt: damæ præterea versicolores, aliaque animalia, & feræ quoque hominibus infestæ.

Multæ hic herbæ nascuntur salubres & ad usum medicinæ comparatæ, arboresque quæ Mastychen, sanguinem Draconis & Animen fundunt.

Ataco proxima est *Guacapa*, regio non minus fertilis, ubi fœminæ barbaræ, optima vasa argillacea, nulla licet instrumentorum ope adjutæ, efformant; eaque limo quodam rubicundo instar Coccinillæ, qui in rivulis ibidem reperitur, elegantissimo colore

colore inficiunt: ſunt qui limum hunc bolo Armeniæ comparent, & eundem ſuſpicentur: nam & potus dyſenteriæ medetur, & adverſus peſtilentes morbos inſigne cenſetur antidotum: alii rivuli ſimilem limum ſed nigrum devehunt, quo vaſa ſua ad eundem modum pingunt. Quodam etiam loco, quem Indigenæ Infernum vocant, aqua ebullit fervidiſſima, miro murmure & vario colore; nam hîc turbida, alibi limpida, iſtic rubicunda, & aliis locis flava aut varie colorata erumpit, prout à venis metallicis, quæ in viſceribus terræ latent, tingitur: vapor autem qui exhalat, in bitumen quoddam concreſcit: barbari autem ollas ſuas ſcaturiginibus admovent ut ebulliant. Ex omnibus hiſce ſcaturiginibus gignitur amniculus, quem à re ipſa calidum vocant, nam illius aquæ pene integrum milliare ab origine ita calorem ſuum ſervant, ut equorum & aliorum animalium crura adurant: ad montium radices adhuc plures ejuſcemodi fontes viſuntur; inter alios lapis quinque ulnas Hiſpanicas longus, tres latus, & per medium fiſſus; è cujus fiſſura fumus evaporat, & ſi propius accedas inconditum murmur auditur, tempeſtate autem ingruente etiam horrendus fragor. Montes ferunt proceriſſimas quercus, quarum glandes tam patentes calices habent, ut atramentariorum vicem ſuppleant.

Scorpiones hic inveniri tradunt cuniculorum magnitudine: bufones autem ranis paulo minores, qui arborum ramis inſtar avicularum inſultant, & pluviæ tempore ingentem ſtrepitum excitant. Denique formicæ hic viſuntur grandiſſimæ, quas Indigenæ vulgo comedunt, & in foris venales habent.

SAN SALVADOR. SAN MIGUEL. CHULUTECA.

CAP. XI.

Specialis deſcriptio harum provinciarum, & eorum quæ habent peculiaria.

PROVINCIA quæ hodie *S. Salvatoris* nomine gaudet, initium ſuum ſumit à pago *Atiquizaya*, ſoli fertilitate præcedentibus neutiquam inferior. Indigenæ hîc è certis graveolentibus & virulentis vermibus efformant certos paſtillos, quos ad varios medicinæ uſus uſurpant; uti adverſus tumores è cauſa frigida, alioſque ejuſdem generis affectus.

Guacapa amnis oritur in hac provincia, & circiter ſeptem leucas à fonte ſuo progreſſus, fit grandis & navigabilis, atque poſt tredecim leucarum lapſum miſcetur Oceano Meridionali: ita ut nullum aliud Americæ flumen tam exiguo intervallo tantas aquas colligat aut emittat.

In agris municipii *S. Annæ*, duo lignorum genera cæduntur, quorum uno tingitur color quem vulgo vocant *Leonado*, altero elegantiſſime cæruleus. Ad radices autem Vulcani cujus ſupra meminimus, haud procul à *Coatan*, lacus ſe colligit admodum altus, immanibus crocodylis ſcatens: in cujus medio jacet exigua inſula; barbari *Pipeles* dicti, in vicinia degentes, credebant nulli mortalium fas eſſe illam adire, ſine manifeſto præſentis mortis periculo, donec Hiſpani ipſis hanc credulitatem ademerunt, aliquot Nigritas ad inſulam mittentes, qui ratibus compactis lacum trajecerunt, ibidemque repererunt idolum quoddam ſaxeum, fœminæ formâ; araſq; ad immolandum comparatas; quo factum ut barbari omnem metum, locique venerationem abjicerent. Leonado.

In finibus *Guaymoco* pagi, plurimæ naſcuntur arbores, quæ balſamum edunt; univerſaque ora, quam *Tonalam* vocant, nutrit arbores admodum firma atque ponderoſa materie, è qua in quodam templo reperiuntur columnæ quinquaginta pedes altæ. Indigenæ liquorem Balſami colligunt æſtate cortice trunci leviter aduſto; Hiſpani autem per ſe emanare ſinunt: fert arbor illa fructus amygdalis ſimiles, quibus ineſt ſuccus aurei coloris.

Anguſta ab hoc loco ſemita pertinet ad oppidum *Sancti Salvatoris*, & amnis quidam plus quam ſexagies tranſvadandus eſt, ad radices uſque ingentis Vulcani, qui deficiente, ut veriſimile ſit, materie, nullis amplius flammis emicat, immani cæterum cratere & dimidiam leucam ambitu complexo, vaſtaque altitudine: in cujus deſcenſu duo veluti furna conſpiciuntur, quorum extimum etiamnum denſiſſimum fumum emittit, tam gravis odoris, ut propius accedentes animo non raro delinquantur. Vulcanus.

Mons hic ab imis radicibus ad fastigium usque obsidetur ingentibus cedris, pinisque: & passim videntur ambustæ materies veteris incendii indicia.

Nixapa. Tres porro ab hoc Vulcano leucas abest *Nixapa* pagus, ubi ramentum cernitur aridi montis (Hispani vocant *el mal pays*) è saxis atque ambustis glebis accumulati, atque adeo materie, quam prædictus Vulcanus haud dubio quondam eructavit, quoniam alterius Vulcani vestigia nulla in vicinia comparent; quod tamen in tanto intervallo fere monstri simile possit videri, nisi ab alio in valle civitatis *Sancti Iacobi de Guatemala*, integros ignitorum saxorum montes longe rejectos recens admodum memoria esset; & in *Nicaragua* provincia, superiore seculo, flamma è novo Vulcano erumpens, integrum montem ingenti ruina super vicinam vallem ita effudisset, ut totam oppleret & incolas omnes subito vivos inhumaret.

Ab hoc autem Vulcano scatebræ emanant optimarum aquarum, quæ juxta *Nixapam* in unum se colligunt alveum: ab eodem & mirabilis torrens descendit, qui noctu fluens, interdiu prope montem *Sancti Ioannis* veluti absorbetur; aliusque non multum dissimilis visitur in provincia *Chuleteca*, ad meridiem usque scaturiens & post meridiem arescens.

Cuzcatl. Ad radices denique hujus flammivomi montis, hodieque visitur antrum rotundum, (craterem fuisse olim, diuque arsisse faciunt fidem adusti lapides & solum in ambitu aridum atque effœtum) è quo fons limpidissimus erumpit, ex quo *Cuzcatani* pagi incolæ, qui juxta jacet, suas aquas hauriunt; nec longe ab hoc abest ipsum oppidum *S. Salvatoris*, de quo nobis sermo est.

Secundum oram maris Australis, ad fluvium *Lempan* usque (qui hanc provinciam à provincia *S. Michaëlis* disterminat) regio omnis plana est & campestris, pecorique aptissima: Sub ipso autem Vulcano de quo modo, quatuor numerantur barbarorum pagi, qui uberrimo *Cacao* proventu certant cum provincia *Tzalcos*; ad Septentrionale vero ejusdem latus jacet vicus *Tilepeque*, scaturiginibus aliquot aquarum nobilis, quæ sulphur & alumen generant, itemque campis nobilis qui plurimas herbas medicinales producunt.

Chontales. Ab hoc loco incolunt *Chontales*, gens aspera & immanis moribus, cujus ingenia ab asperis montibus & solitudinibus adhuc magis asperantur. Nec procul hinc Lempa fl. *Lempa* amnis è lacu quodam egressus, ad oceanum devolvitur navigabili alveo, per amœnum solum & venatione & piscatu dives; nisi quod cœlo utitur ferventiori ideoque insalubri. Juxta ripas hujus fluminis quædam crescunt arbusta, quæ & suavissimos flores ferunt & odoratissimum gummi, eo non inferius neque multum dissimile, quod Beniuin vocatur.

Mimilla. Tribus autem à lacu leucis aditur pagus *Mimilla* quondam *Pipelium* atque aliarum gentium sacrarium; ubi duæ scaturigines exiguo intervallo discretæ, una pene ferventes, altera frigidas aquas, effundunt; multa præterea hic nascuntur simplicia quæ aromatum vice in cibo atque potu ab indigenis usurpantur; effoditurque terra Cecori. quædam instar Chalcanti, è qua atramenta in hisce regionibus componuntur. Non longe denique à *Cecori*, qua regio hæc versus aquilonem divergit, vastus se supra vicinos mons attollit, cujus verticem occupat lacus profundissimus & magnus, è vicino fonte sese colligens.

Denique in hisce regionibus frequens est damarum quoddam genus, duplici ventriculo ab Authore naturæ donatum, quorum uno cibos digeri, altero putrida ligna recipere observatum fuit, quem in usum, incertum, licet natura nihil frustra facere credenda sit. Barbari indigenæ vescuntur horum animalium carnibus, licet viscosiores sint & haud dubio admodum insalubres.

CAP. XII.

Oppidum S. Jacobi de Guatimala *harum provinciarum principale.*

HACTENUS provincias aliquot conjunximus ob vicinitatem, nunc oppida quæ ab Hispanis habitantur prosequemur: Quorũ facilè princeps urbs *S. Jacobi de Guatimala*, utpote Metropolis hujus Præfecturæ & Conventus Juridici sedes. Abest autem ab Æquatore quatuordecim gradus & triginta scrupul. versus Ar-

ctum: à Meridiano Toletano verſus Occidentem gradus tres ſupra nonaginta, ut *Herrera* annotavit; duodecim, vel ut alii volunt quatuordecim leuc. à Mari Meridionali. Sita eſt in medio convallis, quæ ab amne interſecatur; inter duos flammivomos montes; quorum unus urbi vicinus, alter abeſt duarum leucarum intervallo, in vertice prælti & rotundi montis; qui utplurimum denſiſſimum fumum exhalare, nonnumquam ignes cinereſque evomere & aduſtos lapides ejaculare ſolet; ubi autem ignis eniſcare cœpit, terra in ambitu graviter & crebro movetur.

Frequentia hic ſunt fulgura atque tonitrua; aër tamen haud minus hic ſalubris: Solum item perfœcundum, bonumque pecori & armentis, quorum maxima hic copia: Ager Mayzii ita ferax, ut in patentioribus & riguis arvis quingentos modios pro uno reddat, alibi pauciores, nuſquam, ut ajunt, minus centum. Arborum fructiferarum ingens copia, ita ut merito hujus oppidi ager ſuburbanus inter amœniſſimos numerari poſſit. Oppidani Hiſpanicæ gentis ab *Herrera* ſexcenti numerantur, præter barbaros & mancipia. *Chiltonus* Anglus qui anno cIↃ IↃ LXX hac iter habuit, numerum prodit longe minorem, nec ſupra ſexaginta Hiſpanos tum oppidum dicit incoluiſſe. Miniſtri regii hic utplurimum agunt; itemque Epiſcopus, qui ſuffraganeus eſt Archiepiſcopi Mexicani: hic & monaſterium Dominicanorum viſitur, itemque alterum fratrum quos vocant *de la Mercede*; & Hoſpitale: denique hic metalla omnia liquantur, funduntúrque. Agrum autem Diœceſanum viginti quinque millia barbarorum dicuntur incolere.

Diſtat hoc oppidum à Metropoli Mexicana leucas ducentas & ſeptuaginta, permoleſto itinere, quod per duas ſolitudines agitur, quarum una à *Guaxaca* ad *Tecoantepequen* quadraginta quinque; altera vero à *Tecoantepeque* ad *Soconuſcum* ſexaginta patet in longitudinem leucas. A medio autem May ad medium Novembris iter hoc fere invium eſt ob aſſiduas pluvias, uligines, atque ſtagna. A *Guazacoalco* verò, qui locus jacet ad mare Septentrionale, abeſt leucas ducentas, itinere item impedito & tortuoſo; olim tamen ab hoc portu merces petebant Europæas, magno ſumtu & longe majore moleſtiâ; nunc longe compendioſiore via per vallem *Naco*, (quæ tantum leucas quinquaginta diſtat ab hoc oppido *S. Iacobi*) eaſdem ſubvehunt à ſinu *Hondurenſi* petitas.

Hoc oppidum anno cIↃ IↃ XLI horribili tempeſtate pene totum concidit, quæ ex Vulcano (quem oppido imminere ſupra diximus) intempeſta nocte ex improviſo eruperat: magnam quippe aquarum diluviem, ingentia ſaxa atque integras arbores radicitus evulſas ſecum dovulvens, tanto impetu oppidum irrupit, ut ædificia proſterneret, multoſque mortales obrueret & miſere ſuffocaret; atque inter alios Præfecti & primi harum provinciarum Domitoris Viduam; (de cujus miſerabili exitio varia à variis auctoribus produntur, nec inter ſe conſentientia;) Verùm oppidum poſtea reſtauratum, noviſque colonis auctum, ob commercia cum Veraguanis, aliiſque gentibus, auro aliiſque divitiis hodie pollere dicitur.

CAP. XIII.

Oppidum S. Salvador, *municipiaque* la Trinidad, S. Miguël *&* Xeres de la Frontera.

OPPIDUM quod hodie ab Hiſpanis *S. Salvador* appellatur, ab indigenis olim *Cuzcatlan* ſive *Cuzcatan* dicebatur: diſtat ab Æquatore verſus Septentriones tredecim gradibus & paucis ſcrupulis; ab oppido *S. Iacobi de Guatemala* quadraginta leucis verſus Eurum; ab Auſtrali denique Oceano & portu qui vulgo *Acaxutla* nominatur ſeptem. Ad hunc portum naves omnes à Nova Hiſpania ſolent appellere, merces ſuas exponere, & *Cacao* alioſque hujus provinciæ fructus rurſus accipere. Ager ſuburbanus frugum fertilis eſt, cœlumque temperatum & per ſalubre. *Chiltonus* ſcribit hanc primariam hujus provinciæ urbem eſſe, quæ barbaro & antiquo nomine hodieque *Sonſonate* appellatur; & quum illac tranſiret à ſexaginta Hiſpanis fuiſſe habitatam. Dominicani hic monaſterium habent. Haud procul ab oppido lacus viſitur, quatuor quinqueve leucas ambitu ſuo occupans, piſcium haud-

quaquam fœcundus; Indigenæ provectioris ætatis narrant hunc lacum incredibilis magnitudinis angues olim aluiſſe, qui tamen hodie minime comparent.

Municipium Hiſpanis *la Trinidad*, barbarorum lingua communiter *Sonſonate* dicitur & idem nomen vulgo toti provinciæ impartitur; abeſt ab oppido *S. Iacobi de Guatimala* leucas ſex & viginti; quatuor autem à portu *Acaxutla*, verſus Africum. Situm eſt in agro uberrimo & *cacao* imprimis fœcundo: Emporium eſt hujus provinciæ ſingulare, ad quod è Peruvia & Nova Hiſpania merces ſubvehuntur; Dominicani monachi hic cœnobium habent; ſed barbari qui in agris degunt ad Diœceſim Guatimalenſem referuntur.

S. Michaëlis municipium ſexaginta duas leucas abeſt ab oppido *S. Iacobi* & viginti duas ab oppido *S. Salvatoris* verſus Eurum: duas denique à littore Maris Auſtralis & ſinu *Fonſecæ*, qui municipio huic portum præbet; circiter octuaginta barbarorum indigenarum vici hujus municipii finibus dicuntur concludi.

Municipium *Xerez de la Frontera*, quod barbari vulgo provinciæ ipſius nomine vocant *Chulutecan*; ſitum eſt in extremis Præfecturæ Guatimalenſis finibus, ad limitem præfecturæ *Nicaraguæ*, pene octuaginta leucas à Metropoli *S. Iacobi de Guatimala*, viginti aut ſaltem octodecim à municipio *S. Michaëlis* verſus Euroauſtrum, in uberrimo agro & Goſſypii atque Mayzii aliarumque frugum feraciſſimo.

CAP. XIV.

Portus & ſtationes hujus Præfecturæ, totaque ora maritima ad mare Auſtrale.

PORTUS Præfecturæ Guatemalenſis, præter paucos jam ante commemoratos, ſunt ad mare Auſtrale; primum *Sinus Fonſeca* haud longe à municipio *S. Michaëlis*, diſtans ab Æquatore duodecim gradus & dimidium verſus Arctum; anno CIↃ IↃ XXII primum aditus ab Ægidio Gonzales d'Avila & in honorem Joannis Roderici Fonſecæ Epiſcopi Burgenſis & Conſilii Indici in Hiſpania tunc præſidis, ita nominatus; in gremio ſinus jacet parva inſula, quam idem Ægidius appellavit *Petronillam*. Hiſpani olim quum commercia inter utrumque Oceanum, quam breviſſimo & expeditiſſimo itinere ſatagerent aperire; anno CIↃ IↃ XXXV deduxerant Coloniam in vallem *Naco* (de qua non dicemus) & ab omine appellaverant *Bonam Spem*; Regique Hiſpaniarum per litteras ſignificaverant, municipium illud opportuniſſimo loco ſitum eſſe inter portum *de Cavallos* in Præfectura Hondurenſi & ſinum hunc *Fonſecæ*; quippe tantum quinquaginta leucas intereſſe, itinere maximam partem expeditiſſimo, paucis locis aſperis exceptis, quæ facili negotio complanari poſſent, & viæ inter ſaltuoſos montes aperiri; atque ita commercia inter utrumque mare, atque adeo compendioſius & utilius inter Hiſpaniam & Peruviam exerceri, quam per iſthmum panamenſem: quod facilior & tutior navigatio eſſet, tum ab hoc ſinu ad Peruuiam, quam à Panamæ portu, tum etiam à portu *de Cavallos* ad Hiſpaniam quam à *Nombre de Dios*; denique Sinum Fonſecæ longe meliorem & tutiorem eſſe portum, quam ſit Panamenſis; itaque rogabant Regem ut hac via commercia inter utraque maria geri præciperet; ſed hactenus id nequaquam perſuaſerunt. Credo quod aliæ difficultates ſeſe aperirent, quæ ab iis qui ſuo commodo aliquid Principibus ſuggerunt, fere præteriri ſolent. *Fullerus Candiſchii* nauclerus obſervat, in Freto Fonſecæ (ita vocat hunc ſinum) decem inſulas ſparſas eſſe, quarum quatuor à barbaris habitentur, & aqua, ligno atque ſale abundent: ad occidentale autem hujus ſinus latus Indorum pagũ eſſe, *Mapal* dictum, qui armentis abundet.

Sinui Fonſecæ proximus jacet portus *Acaxutla* haud longè à Sonſonate ſive municipio Trinitatis, duodecim gradibus ab Æquatore verſus Arctum ut annotatur ab *Herrera*, ut autem vulgo in Tabulis Hydrographicis deſignatur, tredecim. Hic præcipuus hujus Præfecturæ eſt portus & navigiorum ex Peruvia & Nova Hiſpania appulſu maxime frequens.

Ab hoc portu ad ſinum *Guatimalæ* XII numerantur leucæ, tendendo verſus occidentem; à ſinu vero Guatimalæ ad fluvium *Iztalapam* leucæ ſeptem.

Ad Mare Septentrionale hæc Præfectura nullum habet portum, quum extremi illius limites ad minimum quadraginta leuc. ab illo Oceano abſint: merces tamen

Europeæ per Fretum dulce, ut vocant, ex intimo Hondurenſis ſinus gremio ſubvehuntur ad mediterraneam ſtationem, quam vulgo *El puerto de Golfo Dolce* appellant, atque inde terreſtri itinere ad oppidum *S. Iacobi de Guatimala* & reliqua hujus præfecturæ oppida.

Denique XII ab oppido *S. Iacobi* leuc. juxta viam quæ ducit ad Novam Hiſpaniam, *Atitlan* lacus viſitur, x leucas ambitu ſuo comprehendens, patenſque in latitudinem quatuor, inexploratæ altitudinis. Atque hæc de Præfectura Guatemalenſi.

HONDURA.

CAP. XV.

Præfecturæ Hondurenſis *limites, Cæli ſolique qualitates.*

PROVINCIA & Præfectura *Hondura*, uti ab Hiſpanis communiter appellatur; fines habet ad Orientem quidem *Taguzcalpam* provinciam, quam Hiſpani hodie vocant *Novam Eſtremaduram*: ad Eurum autem *Nicaraguam* & illius oppidum *Segoviam*: ad Auſtrum atq; Africum Præfecturæ Guatemalenſis provincias; ad occidentem *Veram pacem* & *Fretum Dulce*; ad Septentriones denique Oceanum Septentrionalem. Patet inter ortum & occaſum in longitudinem ſecundum ejuſdem oceani littus leucas centum & quinquaginta; in latitudinem plus minuſve octuaginta; à dicto mari ad provincias quæ Mari Auſtrali alluuntur.

Solum hujus provinciæ, aut erigitur in altos montes, aut ſubſidet in amœnas & fœcundas valles; quæ quondam indigenis fuerunt frequentiſſimæ, nunc ob inteſtina bella & mutua excidia à rarioribus barbaris incoluntur: rariſſimæ hîc planicies viſuntur. Agri non modo Mayzii, (quod ter in anno, uti & piſa, ſerere dicuntur & metere) ſed & tritici fertiles, & paſcendis animalibus idonei. Auri atque argenti metalla in viſceribus terræ abſcondita, licet indigenis olim aut ignorata aut neglecta. Deniq; omni annonæ genere abundat regio, imprimis melle atque cera. Fert autem hæc regio ingentem pulcherrimarum cucurbitarum copiam, quæ quum ab iis qui primi hujus provinciæ oram luſtrarunt in mari fluitantes eſſent deprehenſæ; mare hoc *Golfo de Hibueras* & provinciam ipſam *Hibueram* appellarunt, (Inſulares enim Hiſpaniolæ cucurbitas appellabant *Hibueras*:) ſed poſtea ab altitudine maris juxta præcipuum hujus provinciæ Promontorium, Honduræ nomen provinciæ impoſitum, quod priore illo obſoleto hodieque perennat.

Præcipuus hujus provinciæ fluvius *Haguaro*, qui haud longe ab oppido Truxillo labitur, grandis & amœnus: ad utramque ripam adſident plures barbarorum pagi; quorum agri bene culti, utpote qui è fluvio opportune rigantur. Cæteri amnes ſunt minores, quorum unus qui *Chamalucon* à barbaris vocatur, *Commyaguam* præterlabitur, interſecatque ſuburbanum agrum *S. Petri*: alter appellatur *Ulua* qui viginti leucarum ſpatio per amœniſſimas ripas & bene cultum atque habitatum ſolum in Oceanum Septentrionalem deſcendit. Omnes autem hujus Provinciæ fluvii ſtatis anni tempeſtatibus ripas ſuas egrediuntur, & vicinis agris ſe ſuperfundunt, atque ita non modo paſcua, ſed & hortos atque viridaria rigant atque fæcundant: quod utplurimum circa feſtum *S. Franciſci* aut *S. Michaëlis* ſolet accidere.

Haguaro fl.

Chamalucon.

Ulua fl.

Veteres harum regionum indigenæ ſolum longuriis fodiebant, ſupra & infra recurvis, quo facilius manibus pedibuſque anniterentur: admodum tamen parce ſementem faciebant (mira quippe gentis ſocordia atque ſegnities) quare ut plurimum aut cum fame luctabantur, aut variis radicibus, omniſque generis animantibus etiam impuriſſimis veſcebantur: In Sympoſiis ſuis Melicrati quodam genere ad ebrietatem uſque abutebantur, ebriique multis ſceleribus & abominandis vitiis ſeſe polluebant: primoribus ſolis tum *Cacao* potu licebat uti, nunc omnes promiſcue illum uſurpant: & Hiſpanorum conſuetudine civilius & cultius didicerunt vivere, & gravioribus flagitiis abſtinent. Variis & diverſis linguis utebantur, *Chontalium* tamen maxime erat inter eos communis, feræ gentis & moribus maxime incultis: Annum octodecim menſibus definiebant, *Ioalar* ſua lingua appellantes, quaſi dicas rem fluxam & vertentem; menſes ſingulos viginti diebus abſolvebant, licet noctium vocabulo diſtinguerent

guerent, quod hodicque Anglis & aliis quibusdam nationibus Europæis perfamiliare est: Annum quadraginta diebus ante nostrum inchoabant, ita ut primus tertii eorumdem mensis dies in Calendas nostras Januarias incideret.

Bartholomæus de las Casas Episcopus Chapensis in sua ad Carolum V Imperat. querela, amarè defler, duas myriadas animarum intra paucos annos in hisce regionibus ab Hispanis fuisse exstirpatas, ita ut in magnis hisce & amœnis provinciis rarissimi hodie reperiantur indigenæ; qui autem superant, fere vectigales sunt Hispanis & iis pro tributo pendunt pallia gossypina; mel quod è concavis arborum truncis & subterraneis scrobibus eruunt, Chilen sive Axi & Batatas.

Hæc provincia hodie suum habet Episcopum; quatuor Hispanorum oppida & duo municipia, de quibus ordine dicetur.

CAP. XVI.

Hondurensis Præfecturæ oppida, Valledolid, Gratias à Dios & S. Pedro.

PRÆCIPUUM hujus Præfecturæ oppidum *Valledolid*, (quod barbari sua lingua vocant *Commyaguam*) distat sexaginta leucas ab oppido *S. Jacobi de Guatemala* versus ortum, & circiter quadraginta ab ora maritima Oceani Septentrionalis, ut mirari subeat, quid *Herreræ* in mentem venerit, illud ad decimum sextum altitudinis septentrionalis gradum describere, quum portus *de Cavallos* maritimum oppidum ad decimum quintum ejusdem altitudinis gradum collocetur. Situm est autem in pulcherrima & peramœna valle; sub cœlo admodum temperato & imprimis salubri: ager abundat pecore atque armentis, mirabili incremento: in finibus repertæ sunt opulentæ argentifodinæ. In hoc oppido Præfectus provinciæ, ærarii regii quæstor, cæterique regii ministri utplurimum habitant: huc metalla quæ in vicinis provinciis effodiuntur, eliquanda subvehuntur. Hîc Cathedralis Ecclesia & Episcopi domicilium fuit ab anno CIƆ IƆ LVIII, à Truxillo huc traducta: denique cœnobium monachorum quos vocant *de la Mercede*.

Franciscus de Monteio hujus provinciæ Præfectus jam ab anno CIƆ IƆ XXXIX per Legatum suum *Alfonsum de Carceres* coloniam Hispanorum in municipium *S. Mariæ de Commyagua* deduxerat, loci opportunitate pellectus; quippe ab hoc municipio duodecim numerabantur leucæ, itineris expediti & carris peridonei ad pagum quendam barbarorum; quem amnis præterlabitur, duodecim itidem leucarum itinere lintribus navigabilis ad portum *de Cavallos*; adeo ut municipium hoc ab utroq; mari viginti sex leucas utrimque abesse contingeret. Tam opportuna sedes visa, ut municipes Regi Hispaniarum suggererent, hunc locum maxime idoneum esse commerciis utriusque maris magno compendio & summa utilitate commutandis; nam & navigationem à portu aliquo ad Mare Australe longe expeditiorem, & breviorem trajectum esse ad Peruviæ Metropolin Limam, quàm à Panama; & quum Isthmus inter *Nomen Dei* & *Panamam* valetudine cōmeantium infamis esset & multorum exitio funestus; hic contra & aërem salubrem, solum fœcundum & annonæ omnis generis abundantiâ commeantibus peridoneum; quum & tritici fertile sit & vitium non maligne tolerans: Pecori optimum ob pascua gramine læta & crebris torrentibus rigua; denique quod rei caput erat, ditissima auri metalla magnam opulentiæ spem ostendere, & municipium hoc in amœnissima valle & quatuor leucas lata conditum, omnibus terræ frugibus abundare; venationeq; cervorum, cuniculorum & ejuscemodi animantium excellere. Hæc tum jactata. Haud procul ab hoc loco postea oppidum Valledolid conditum fuisse, verisimile est, inter duo maria, quæ hîc tantum tribus supra quinquaginta leucis à se invicem separari dicuntur, à portu de Cavallos ad Sinum Fonsecæ subducto numero.

Movit superiorum & haud dubio recentiorum iterata suggestio Regem Philippum, ut Joannem Baptistam Antonellum, artis Geometricæ & muniendorum locorum peritissimum, locorum situs & viarum compendia coram juberet inspicere; qui omnibus diligenter lustratis & mature ponderatis, retulit, plurima esse quæ impedirent, opere perficere, quæ verbis jactarentur, atque ita desitum est de novo hoc itinere amplius deliberare.

Gracias à Dios alterum hujus præfecturæ oppidum diſtat à Valledolid triginta leucas pene verſus occidentem; anno quidem cIɔ Iɔ xxx conditum à Tribuno militum *Gabriele de Roias*, ad neceſſariam metallicorum, qui auri metalla in illo tractu eruebant, defenſionem; ſed quum crebris & inopinatis vicinorum barbarorum excurſionibus ſe imparem cerneret, nec à Præfectis Honduræ & Nicaraguæ, ut par erat, auxilia ſubmitterentur, rurſus ab ipſo fuit derelictum: anno autem cIɔ Iɔ xxxvi denuo à Gonſaluo de Alvarado cæpit reſtaurari. Conditum eſt ſuper aſperrimum clivum: Oppidani colendis agris & tritico ſerendo dant operam; indefeſſo utique ob ſoli duritiem labore. Plures hic muli generantur atque educantur, quibus triticum ad oppidum *S. Salvatoris* & vicina loca ſubvectant; nec carent præſtantibus equis.

Tertium oppidum *S. Petri* nomine inſigne, triginta itidem leucas diſtat ab oppido Valledolid verſus Arctum vel potius Corum; undecim à portu de Cavallos; & quia portus de Cavallos morboſior eſt locus, miniſtri qui Regis vectigalia & portoria colligunt, hic utplurimum conſueverunt habitare, & quum naves dimittendæ ſunt ad portum excurrere: Verum *Herrera* alibi, neſcio an ſui ſatis memor, hunc quoque locum valetudinarium facit, utpote præferuido aëre atque inſalubri nihilo ſecius oppidum hoc commerciis frequens fuiſſe ſatis conſtat, donec Freti Dulcis opportunitas cœpit innoteſcere, quæ jam hujus luminibus multum officit.

Cap. XVII.

Reliqua oppida Præfecturæ Hondurenſis, Portus de Cavallos, Truxillo & S. Jorge.

Portus *de Cavallos* ſitus eſt ad altitudinem, quindecim graduum Septentrionalium, ut *Herrera* prodidit: undecim à *S. Petro*, quadraginta à Valledolid leucis: hîc oppidum fuit, quod ob opportunitatem & amplitudinem portus, quem ſinus maris facit, à mercatoribus & nigritis incolebatur; licet locus valetudine incolarum infamis eſſet, uti à pleriſque inveni traditum. Portus nomen acceperat ab equis, qui ob ingruentem tempeſtatem hic à nautis projecti fuerant in mare. Vallis *Naco* (cujus jam aliquoties meminimus) abeſt ab hoc portu verſus mediterranea leucas octodecim; metallorum opulenta provincia, & indigenarum frequentia ſpectabilis: nam ut *Herrera* teſtatur, longe optima eſt totius Præfecturæ provincia, plano atque uberrimo ſolo, & montibus undique incincto, latis ſemitis, vernantibus agris, & florum eleganti varietate; frugumque abundantia & amœnitate, Valentiæ Hiſpaniæ non abſimilis. Porro quum hoc oppidum *de Cavallos* aliquoties à diverſis nationibus captum atque direptum fuiſſet, imprimis autem ab Anglis, primùm anno cIɔ Iɔ xcI Duce Chriſtophoro Neoportio, qui illud penitus exhauſit, opimis admodum ſpoliis deductis, licet paulo ante quatuor naves ditiſſimis mercibus onuſtæ inde ſolviſſent; conſtabat autem tum ut ille teſtatum reliquit domiciliis ducentis: Secundò anno cIɔ Iɔ xcvI auſpiciis *Antonii Sherley* Equitis, qui hunc locum inopem & totius Americæ miſerrimum à ſe inventum queritur. Tam crebris hujus oppidi calamitatibus, (præſertim quia portus contra hoſtium invaſiones minime ſecurus eſt, & ita à natura comparatus ut difficulter poſſit muniri) factum eſt tandem ut oppidum penitus dеſereretur, & oppidani ab *Alfonſo Criado de Caſtilla*, Conventus Juridici Guatemalenſis Præſide, traducerentur ad Amatiquen octodecim à portu de Cavallos leucis: ubi hodie oppidum eſt S. Thomæ de Caſtilla, adverſus hoſtiles incurſus egregiè munitum. Naco vallis.

Truxillo oppidum ſatis celebre, abeſt ab oppido Valledolid leucas LX verſus aquilonem, à dicto portu de Cavallos XL verſus ortum, unam autem à mari Septentrionali; portum habet reductum in intimo ſinu & adverſus incerta ventorum egregie tutum, cui nomen *Sant Gil*. Ipſum conditum eſt ſuper tumulum, inter duos amnes limpidos atque piſcoſos; inque regione tam æſtivis quam hybernis menſibus temperata. Ager ſuburbanus frumenti, pecoris, omniumque rerum copia opulentus: abundat melle & cera: armenta hic valde proficiunt, ita ut vaccæ Hiſpanienſibus magnitudine & bonitate dicantur præcellere. Vites bis quotannis dant uvas, nam vindemia abſoluta ſtatim putantur, atq; regerminant, fructuſq; ſuos ſecundò maturant circa feſtũ Nativitatis: deniq; peregrinæ arbores, Aurãtiæ, Limones & ſimiles hîc præſtantiſſimos ferunt fructus.

Hoc oppidum ex improviso fuit interceptum ab Anglis anno cIↃ IↃ LXXVI. Secundoque ab iisdem tentatum anno cIↃ IↃ XCVI ducibus *Antonio Sherleio* & *Wilhelmo Parkero*: sed irrito conatu, tumultu ab excubitoribus in urbem perlato: locus enim ut ipsi testantur, ita à natura munitus est, ut non facile aperto marte expugnari possit, prærupto undique tumulo impositus & densis sylvis circumquaque cinctus quæ nullum iter ad oppidum aperiunt, præterquam unum præcipitem & angustum tramitem, cui porta satis valida atque munita est objecta: itaque nisi vigiles inopinantes intercipiantur, nulla ad oppidum capiendum via est reliqua.

Xutical-pa. Duodecim ab oppido leucis jacet vallis *Xuticalpa*, auriferis torrentibus quondam scatens, ideoque anno cIↃ IↃ XXX ab Hispanis Castello contra barbarorum incursus munita.

Municipium *S. Iorge de Olancho*, abest à Valledolid XL leucas versus orientem; coliturque à circiter XL Hispanis; in districtu illius numerantur sedecim millia barbarorum vectigalium: olim plurimum auri hic fuit inventum præsertim in fluvio *Guayape*, qui duodecim leucis labitur ab hoc oppido.

Olãcho. Vallis autem *Olancho*, à qua municipio agnomen, valde amœna est & auri venis locuples; quare diu inter Præfectos Honduræ & Nicaraguæ de possessione illius fuit litigatum, atque adeo collatis signis pugnatum, donec lis judicio Regis Hispaniarum determinaretur.

CAP. XVIII.

Ora maritima, portus, Insulæque Præfecturæ Hondurensis.

OMNIS ora hujus Præfecturæ jacet ad mare Septentrionale & fretum sive sinum Hondurensem, qui inter Yucatanam peninsulam & Honduræ promontorium veluti concluditur: in interiore autem recessu vulgo appellatur *Golfo de Guanayos*, ubi lateribus utrimque adductis, & veluti in conum fastigiatus in provinciam *Verapaz* incurrit. Ora porro hæc sumit initium ad occasum à Freti Dulcis ostio, & promontorio quod vulgo vocatur *punta de Hybueras* ad altitudinem XVI graduum Septentrionalium, vel ut Tabulæ Hydrographicæ communiter designant, XV graduum & XXXV scrupulorum. Hinc versus orientem oræ paulum se subducunt, & cubito rursus productæ aliud faciunt promontorium, vulgo *Cabo de tres Puntas*, juxta quod olim municipium Hispanorum fuit, *San Gil de Bonavista*, sed brevis ævi. Sequuntur deinde ad eandem plagam fluvius *Piche* & *Rio baxo*, id est, vadosus amnis; itemque *Vlua*, qui & alio nomine *Balãhama* appellatur; & deinceps Portus *de Cavallos*: à quo ad flumen & portum *de la Sal* quinque sunt leucæ: Hinc rursus littus se in altum proferens, efficit promontorium, quod à municipio, quod ibidem quondam fuit, *Triumphus Crucis* nominatur: Hoc superato sequuntur aliquot ignobiles amnes & modico intervallo fluvius *Hulma*, qui & *Xagua* dicitur; denique portum oppidi Truxillo prætervectis occurrit promontorium quod *Delgado* vel etiam *de Honduras* appellatur.

[Margin: Piche fl. — Ulua fl. — Hulma fl.]

Inde ora jam recto ductu pergit ad Promontorium celebre *de Camaron*; inter duo autem illa promontoria *Delgado* & *Camaron*; viginti leucarum intervallo amnes dicuntur exire sedecim; inter quos facile princeps *Guayape* è tribus fontibus intra Continentem effluens: littus omne humilius est, & multis arboribus vernans lætissimo prospectu.

[Margin: Guayape fl.]

A promontorio de Camaron exporrigunt se, ad viginti fere leucarum spacium in altum, vadorum brevia triangulari formâ, basi quidem ad continentem versa, in alto lateribus sensim coëuntibus in angulum pene acutum fastigiata: prope basin, aliquot insulæ intercurrentibus alveis divisæ, Continenti prætenduntur; Septentrionali denique hujus ingentis pulvini lateri, scopulosæ adjacent Insulæ, quas vocant *S. Milan*.

[Margin: S. Milan.]

Præter vada hæc Continenti se immittit *Sinus Cartaginis* & ipse vadosus, crebrisque insulis vel potius scopulis intersectus: & modico intervallo alius sinus, quem *Bahiam Hondam* vocant, à Promontorio *Gracias à Dios* ad ortum clausus, quatuordecim gradibus & viginti scrupulis ab Æquatore versus Arctum. Promontorio ad Septentrionem obversantur tres minores insulæ, quas vocant *las Viciosas*; & paulo magis ad Aquilonem *Quitasuenno* & *Roncador*, infestissima navigantibus brevia. Extra quæ magis

magis versus ortum jacent naufragiis infames insulæ, Serrana & Serranilla de quibus alibi egimus; memorabile autem est quod narrat *Inca Garcilassus de Augustin Petro Serrano*, qui quum navem fregisset apud Serranam & solus ad illam enatasset, misere in eadem vitam toleravit carnibus testudinum marinarum integrum triennium; quo elapso socium accepit eodem modo ejectum; cum quo in eadem insula vixit alios quatuor annos & à navi forte prætereunte non sine discrimine fuerunt deducti. A Promontorio ora reflectitur versus Austrum; hanc legentes primum excipit fretum *Niquesa*, deinde flumen *Yare* ad altitudinem tredecim graduum, quod hujus Præfecturæ & *Nicaraguæ* limes censetur. l.1.c.8. Yare fl.

Præter jam dictas insulas, aliæ aliquot insulæ inter Aquilonem & Africum hujus Præfecturæ littori objiciuntur, quas uno & communi nomine appellant *Guanajas* ab extima illarum ad orientem, jam olim & adhuc hodie illud nomen obtinente.

Insula hæc proprie Guanaja appellata, promontorio Honduræ ad Corum est opposita & sex septemve leucarum intervallo, ut habent itineraria nautica, ab ipso divisa, alta quidem & plana qua ortum respicit, declivis autem qua vergit ad Septentrionem & importuoso littore: ad Austrum duos quidem portus habet, sed ob crebros scopulos & arenosa vada, quæ relabente æstu extant, aditu perdifficiles: Incolitur hodieque à barbaris & paucissimis Hispanis; abundant pecorum gregibus, gallinis, psittacisque. Christophorus Columbus qui primus illam adiit, *Pinorum* insulam appellaverat ab earum arborum copia; sed gentile Guanajæ nomen hactenus retentum. Guanaja.

Ab hac ad proximam quæ *Guayava* vel *Guayama* dicitur, à Figueredo in itinerario nautico numerantur tres quatuorve leucæ: à *Guayava* autem ad *Vtilam* quæ tertia censetur, sex leucæ: Hæc quinque aut sex leucas ambitu suo complectitur, tota humilis & nemorosa, *Saonæ* quæ Hispaniolæ adjacet non multum dissimilis. Præter has aliquot minores *Guajanarum* numerum augent, *Guaydua, Helen, & S. Francisci* insula, quas nominasse suffecerit. Omnes autem hæ implent Sinum illum maris quem supra de Guanajos appellari diximus. Guayava. Utila.

NICARAGUA.

CAP. XIX.

Nicaraguæ provinciæ limites, soli cœlique natura, fruges, lacus, alia.

PRÆFECTURA Nicaraguæ (quam *Didacus Lopez de Salsedo* quondam novum Regnum Legionis appellaverat) fines habet ad occasum quidem provincias præfecturæ Guatemalensis, ad Septentriones *Honduram*, ad ortum sive Eurum *Costam Ricam*, ad meridiem deniq; Oceanum Australem. Patet inter ortum & occasum in longitudinem leucas quinquaginta; in latitudinem autem ubi maxime se diducit, octuaginta. Plures minores provincias sub se complectitur, quæ barbaris nominibus, *Nicoya, Nequecheri, Mabyte, Diria, Masaya, Managua, Cocaloaque* & *Cebeaco* dicuntur: pars quoque Chontalium populorum ad illam refertur; itidemque & *Micorum* atque *Madera*.

Rarissimi in hac præfectura sunt amnes; aëris temperies æstivis mensibus supra modum calida est, hyemalibus humida & crebris tempestatibus obnoxia. Solum utplurimum est planum & curribus ducendis opportunum; tritici quidē infœcundum, quod è Peruvia petunt, cæterum aliarum rerum satis locuples. Armentis vel maxime abundat regio, uti & porcis: capras nutrit raras, nullas oves. Multum gossypii, plurimum *pitæ* hic colligitur: maizii, pisorum, mellis & axi affatim. Mare piscosum admodum; indigenæque plurimum optimi & candidissimi conficiunt salis.

Magnam harum provinciarum partem occupant ingentes sylvæ, procerissimis arboribus plenæ, præsertim *Zeybis*, quod arborum genus hic ita luxuriat, ut truncus in tantam crassitiem nonnumquam excrescat, quantam quindecim viri manibus inter se connexis complecti possunt; *Herreram* authorem habeo. Sunt & hic arbores quæ cerasorum quoddam genus ferunt, è quibus incolæ liquorem instar vini exprimunt. *Oviedus* scribit hos fructus ab Hispanis appellari pruna, non quod revera sint pruna, sed quia nōnihil ad illa accedunt; cæterum speciem judicat illius arboris quam alibi vocant Hobum, de qua suo loco dicetur: quum pleræque arbores in hoc novo l. 9. c. 16.

 orbe

orbe perpetuò vireant, hæc certis temporibus omnia ſua folia excutit. Idem deſcribit arborem (vel potius ut ipſe loquitur monſtrum arboris) huic provinciæ perfamiliarem, quæ forma foliorum & creſcendi modo à Tuna parum abludit, niſi quod truncum habeat rectiorem; cæterum foliis craſſis, ſpinoſis, deformibus: fert fructum craſſum, magnitudine olivæ, colore coccineo, & ſubtilibus quibuſdam ſpinis inſtar pilorum obſitum; è quo barbari paſtam quandam componunt, quæ elegantiſſimo colore coccineo tingit & à fœminis in fuco uſurpatur: folia autem, demtis prius ſpinis, contuſa & emplaſtro applicata oſſibus cõfractis, ſuiſq; modo locis apte repoſitis, mirabiliter eadem conſolidant: Quod à Tuna itidẽ præſtari aut ſaltem illius ſpecie ſcribit *Fr. Ximenez*; Recordor (inquit) me legiſſe in libello admodum antiquo, arboris quæ in montanis naſcitur, quam vocant *arbol de las Soldaduras* (id eſt ferruminatricem) & barbari *Zacanochtli*, (quæ eſt ſpecies Tunæ;) folia contuſa & emplaſtro applicata oſſibus confractis, brevi & facile illa conſolidare; quod credo effici à qualitate illius glutinoſa frigida & aſtringente. Hæc ille; Non multum autem aberraverit, qui crediderit *Oviedum* & *Ximenem* de una atque eadem arbore loquutos. Cucurbitæ lagenariæ, quadrageſimo ex quo ſatæ ſunt die maturantur, quarum maximus hic eſt uſus, ob aquarum & fontium in hiſce regionibus inopiam, nec quiſquam facile ſine hiſce iter paulo longius aggreditur. In ſaltibus denique & nemoroſis montium jugis, balſamum, liquidambar, & præſtantiſſima colligitur terebinthina.

l. 10. c. 1. In vicino mari ingentia cete & monſtroſos piſces olim conſpectos narrant: *Oviedus* autem ad littus hujus provinciæ, in ſinuoſo *Ortigua* freto & apud inſulas, *Chiram*, *Charam*, *Pocoſin* & alias, haud procul à Promontorio *blanco* ſitas, uniones reperiri in conchis quibuſdam, à margaritiferis forma & magnitudine multum diverſis, rotunditate veris quidem pares, colore tamen & ſplendore plurimum inferiores, quibus tamen mercatores, inſigni fraude, veras adulterare conſueſcant: conchæ oblongæ, quas barbari ſtipiti alligare, eiſque terram ſubigere ſolebant.

Chontales. Plerique indigenæ jam linguam Hiſpanorum callent, eorumque mores & veſtitum æmulantur; præter *Chontales*, qui in montanis degunt, agreſte & incultum hominum genus, qui nihil dum de priſca barbarie remiſerunt; cæteri jam pene omnes artes mechanicas percallent, quum & ingenii ſolertia inter barbaros excellant, & Hiſpanis ſupra modum dediti atque obnoxii jam dudum fuerint.

Inter memorabilia hujus Præfecturæ eminet Lacus, (quem Hiſpani *Laguna de Nicaragua* vocant,) tum ob vaſtitatem, nam ſi indigenis fides, ſupra centum & triginta milliaria ambitu complectitur, tum ob accolarum multitudinem, qui vicatim ripis illius aſſident; æſtum ſuum haud ſecus patitur quàm mare, & licet caput illius haud longius tribus quatuorve leucis ab Auſtrali Oceano abſit, tamen in Septentrionalem ſe exonerat per emiſſarium, de quo mox dicemus. Alfonſus Calera & Didacus Machica de Zuaſo primi Hiſpanorum, ſuperatis cataractis (los *Randales* vulgo vocant, ubi aqua adeo perniciter decurrit, ut cymbas in terram ſubducere atque ita deducere neceſſe ſit) in emiſſarium atque inde porro in mare Septentrionale penetrarunt. Piſcoſus eſt Lacus & ingentem nutrit Crocodilorum numerum.

Cap. XX.

Oppida Hiſpanorum in Præfectura Nicaraguæ.

CIVITAS hujus Provinciæ atque Præfecturæ principalis Legio (*Leon de Nicaragua* vulgo) centum quidem & quatuor leucas abeſt ab oppido *S. Iacobi de Guatemala* verſus Eurum; duodecim autem à mari Auſtrali: ſita eſt ad oram magni illius Lacus, de quo jam diximus. Hîc Præfectus ſeu Gubernator Provinciæ & reliqui Regis miniſtri ſua habent domicilia; hic Cathedra Epiſcopi Nicaraguenſis, cum ſuo templo & aliquot religioſorum *de la Mercede* monaſteriis: in Diœceſi autem ſupra centum & viginti millia barbarorum qui annuatim Hiſpanis tributum pendunt, dicuntur habitare. Tribus autem ab oppido leucis ad Septentrionalem Lacus oram, præaltus cernitur mons faſtigiato vertice, vaſto ore deſuper patens, veſpera atque

mane

mane denſiſſimum fumum exhalans, pumiceſque ſulphureos magna copia eructans: Vulcanum vulgo vocant: Terrâ hujus montis cum ſucco *Nacolot* (arboris cujuſdam fructum ita vocari ferunt) mixtâ, optimum fit atramentum. Quatuor ab hoc leucis in provincia *Maſaya* pene ad radices alterius Vulcani, lacus jacet exiguus rotundus, Maſaya. & ultra mille cubitos in profundum depreſſus, præceps & rupibus undique cinctus, ad quem tamen barbari maximis hydriis onuſti deſcendunt, rurſuſque aſcendunt tam dextrè ut incredibile videatur. Cæterum hæc urbs condita eſt loco arenoſo, denſis undiquaque lucis circumſepta; non inidonea olim exiſtimata commerciis inter utrumque mare commutandis, quippe quæ tantum ſeptuaginta leucas diſtet à Promontorio Hondurenſi, itinere ſatis expedito (ſi modo Hiſpanis diſtantia ſatis explorata) & medio fere intervallo vallem habet *Olancho*, de qua ſupra diximus in provinciæ Honduræ deſcriptione.

Secunda hujus Præfecturæ civitas *Granada*, juxta eundem Lacum ædificata, ſedecim à Legione, viginti quatuor autem à Rejaleio leuc. Provincia in qua ſita eſt cap.xviii. olim à barbaris appellabatur *Nequecheri*. *Franciſcus Hernandez Cordubenſis* hîc magnificum templum & munimentum adverſus barbaros conſtruxit. Sita autem eſt urbs in amœniſſimo & uberrimo ſolo, & cannarum ſacchari feraci; unde hic aliquot machinæ ab Hiſpanis excitatæ, quas *Ingenios* vocant. Non procul ab urbe minor Lacus, à barbaris *Lindiri* dictus, in majorem illum ſe exonerat. Duabuſque ab hoc Lacu & ſeptem ab urbe leucis, ingens Vulcanus quem *Mumbacho* vocant, vaſtè attollitur, nemoroſo jugo & fructiferarum arborum feraciſſimo: quibus & tota illa provincia mirifice abundat, inter quas famam meruerunt Zapotes, Plantani & Anones, quarum fructus imprimis laudant, meſpyla ſuaviſſimi ſaporis, ceraſa atque Jacotes, è quibus barbari vinum, Hiſpani autem acetum exprimunt. Ferarum ingens hîc copia & venatio perquam opportuna.

Tertia urbs nova *Segovia* ab utroque prædictarum triginta leuc. verſus Septentriones diſcreta, in agro auri venarum ditiſſimo.

Quarto *Iaën* triginta ab Oceano Septentrionali leuc. ad Lacus Nicaraguenſis fauces, per quas longo & anguſto, fluminis in modum, meatu, aquas ſuas in Oceanum egurgitat; *El deſaguadero* vocant Hiſpani, & merces Europæas inde à Portu Belo petitas per hunc canalem ad hanc urbem & loca vicina ſubvehunt. Municipium denique *Reialeio*, unâ à portu, quem *Poſſeſſionis* vocant, leucâ, viginti quatuor autem à *Granada* diſtans; ab Hiſpanis quidem ad altitudinem undecim graduum & ſemiſſis collocatur; ab Anglis autem, qui cum Candiſchio orbem circumnavigarunt, ad altitudinem duodecim graduum & quadraginta ſcrupulorum (ſi modo *Rio Lexo* ut illi ſcribunt, idem locus cum *Reialeio* tutò judicatur.) Hîc fere nautæ & fabri degunt; nam & tutiſſimus eſt portus, juxtaque materies ad naves fabricandas aptiſſima facile cædi poteſt, nulloque pene labore ad littora deduci.

Cap. XXI.

Orarum ductus, Stationes, Portuſque Nicaraguæ.

ORA maritima hujus Præfecturæ ad Mare quidem Septentrionale exordium ſumit à fluvio *Yare*, qui illam ab Hondurenſi diſterminat ut ſupra diximus. Yare fl. Hunc ſequitur ad eandem plagam *Yarepa* fluvius, deinceps portus *S. Ioannis* Yarepa fl. (ita vocant emiſſarium magni Lacus Nicaraguenſis quo in Oceanum Septentrionalem exit) cujus oſtio modica inſula prætenditur: & denique plures amnes quos cum Provincia *Coſta Rica* communes habet. Quum Caſtellæ Reges ante Fretum à Magallane inventum, tantopere ſolliciti eſſent de idoneo loco inveſtigando ad commercia utriuſque maris commutanda, magna imprimis hujus emiſſarii ratio habita, ſuggerentibus præcipue Hiſpanis qui in Nicaragua agros ſortiti fuerant anno cIɔ Iɔ XXXIV, ob patens illius oſtium & fluvio qui Hiſpalin præterlabitur haudquaquam impar, & ripas utrimque à diverſis nationibus inſigni frequentia cultas, fertiles denique agros & omnium rerum neceſſariarum affluentiam: ſed irritus conatus conſilium illorum minus laudabile fecit.

Ad mare autem Australe, præter *Reyaleio* portum, de quo supra, portus designatur *S. Iacobi* & mox portus *Nicoya* (quæ peculiaris est Nicaraguæ provincia amœnissimo & uberrimo solo) quem barbari suo idiomate *Chiram* vocabant & Hispani superioribus annis *S. Lucæ* nomine insigniverant: amplissimus hic est sinus & viginti leucarum ambitu patens; quamplurimasque insulas gremio suo complectitur. Hunc alius sinus excipit, qui à Salinis nomen accepit, in quo portus est *Paro* è regione Nicoyæ. Deinceps ora in Altum exiens prius Angulum seu cornu *S. Lazari* & mox Promontorium *de Borica* producit: ab hoc ad ortum Continenti prætexuntur Insulæ *S. Mariæ* & *S. Marthæ*, *Cobaya* & *Zebaco* ad limites usque Veraguæ.

Zebaco. Porro Insulæ *Zebaco*, ita enim communi nomine videntur appellari ab Hispanis triginta numero esse feruntur, qua magnæ, qua parvæ, sexaginta circiter leuc. à portu Panamæ versus occidentem, olim indigenis frequentes.

Fullerus Anglus Promontorii Blanci meminit ad altitudinem decem graduum & totidem scrupulorum Septentrionalium, & hunc oræ maritimæ tractum ita disponit.

A Promontorio Blanco ad portum *de Veles* VIII mill. inter Aquilonē & Africum:
A Portu *de Veles* ad portum *S. Ioannis* XVII milliar. inter Eurum & Corum:
A Portu *S. Ioannis* ad *Rio Lexo* XL milliat.

Fortissimus Eques *Franciscus Dracus* facit mentionem Insulæ *Cano* (ubi navem suam onere levatam subduxit in siccum & reparavit) ad altitudinem octo graduum Septentrionalium, duabus à Continenti Nicaraguæ leucis: percommodum habet portum & quinque orgyas sub ipso pene littore altum.

COSTA RICA.

Cap. XXII.

Costæ Ricæ *limites, oppida, cætera*: *itemque* Nicoya *provincia*.

PROVINCIA atque Præfectura *Costa Rica* fines habet ad occasum quidem & Septentriones *Nicaraguam*, ad orientem vero *Veraguam*, utrimque autem & ad arctum & ad meridiem Oceano concluditur: Patet in longitudinem (nisi *Herreram* hic ratio fefellerit) leucas nonaginta ab ultimis Nicaraguæ finibus ad orientem, ad Veraguam: nusquam latior quadraginta aut quinquaginta leucis. Ager fertilis, neque auri atque argenti metallorum expers, uti variis indiciis sibi persuadent Hispani. Tria tantum, qua oppida, qua municipia ab Hispanis in hac provincia habitantur: quorum primum *Aranivez* municipium ad Nicoyensem ditionem refertur, Chomes. in finibus barbarorum qui *Chomes* appellantur, conditum, & quinque circiter leucis à præcipuis eorumdem pagis separatum, paucioribus à mari Australi.

Alterum, *Cartago* oppidum, quadraginta leucis à *Nicoya*, viginti ab Oceano australi & pene medium inter utraque maria, ita ut portum ad ambo obtineat.

Tertium *Castro d'Austria* dicitur, quod quum in Tabulis suis Geographicis expresserit *Herrera*, nusquam tamen in descriptione sua aut alibi vel levem illius facit mentionem.

Inter fines Nicaraguæ & Costæ Ricæ sita est *Nicoya*, quadraginta & octo leucis ab oppido *Granada*, ad oram Oceani Australis, regiturq; à Præfecto Nicaraguæ per Legatum. Chira. Porro in hujus oppidi agro atque adeo provincia *Nicoya* atque in insula *Chira* quæ octo leucarum intervallo continenti hic objacet & ad Nicoyensem pertinet ditionem, plurimi hodieque supersunt barbari Hispaniarum Regi vectigales. Olim quidem hic tractus Conventui Juridico Panamensi accensebatur, sed ab anno cIɔ Iɔ LXXVI Costæ Ricæ fuit adjunctus, licet Legatum à Nicaraguensi Præfecto in civilibus, Vicarium autem in Ecclesiasticis ab Episcopo Nicaraguensi accipiat: modicum habet portum ad mare Australe.

Hisce locis olim Colonia Hispanorum fuit *Bruxellæ* dicta, quam postea desertam oportet fuisse, nulla enim vestigia hodie illius extant.

Sunt alii & inter illos Lupus Vazius Lusitanus, qui testantur provinciam *Costam Ricam* montensem esse regionem, vastam atque incultam: quod si verum est, male nomen suum tuetur. Quod superest, ad oram maris Septentrionalis sinum habet unum

unum *S. Hieronymi* nomine insignem; itemque alterum, *de Carabaco* vulgo dictum, ad limites *Veraguæ*. Ad mare vero Australe præter *Nicoyæ* portum, varios sinus, promontoria & insulas à Promontorio *Blanco* ad Angulum *de Borica* & ultra, quorum omnium superiori capite meminimus.

VERAGUA.

Cap. XXIII.

Veraguæ *Præfecturæ limites, Cœli solique qualitates, Columbi navigationes ad eandem.*

VEraguæ provincia quæ Guatemalensis præfecturæ & Conventus Juridici, ad orientem extima est; fines habet ad occasum quidem *Costam Ricam*, ad orientem vero Panamensem Conventum Juridicum. Alluitur utrimque oceano, oraque illius Septentrionalis attingit circiter decimum ejusdem altitudinis gradum. Patet in longitudinem inter ortum atque occasum leucas quinquaginta, in latitudinem inter Arctum atque Austrum, ubi minimum, viginti quinque.

Solum maxima sui parte montense, & densis arborum lucis, crebrisque vepretis pene invium, pascuorum inops, ideoque pecori & armentis inidoneum: neque tritici neque hordei ferax, Mayzii utcunque fertile uti & herbarum atque olerum: Metallorum vero, præsertim auri, locuples, quod hic passim effoditur atque è rivis torrentibus amnibusque hauritur. Indigenæ bellicosi & audaces, Hispanorumque ut plurimum hostes, quorum jugum admodum impatienter tolerant.

Primus hanc regionem adiit *Christophorus Columbus* anno cIↃ IↃ II, à Promontorio *Gracias à Dios* provinciæ Hondurensis ad Orientem revectus; primoq; applicuit ad Insulam *Quibiri*, herbidam atq; arboriferam; deinde unius leucæ trajectu ad Continentem *Cariari*, cujus indigenas satis cultos repperit & urbanis moribus; Solum pulcherrimis montibus & apricis collibus editum, amœnisque nemoribus undiquaque opacum, & limpidissimis amnibus riguum. Pagus *Cariari* situs erat ad ripam amnis, & à frequentibus barbaris cultus; qui cum arcubus atque sagittis, itemq; ligneis gladiis obviam ruentes, aliquandiuque Hispanos finibus suis arcere conati, tandem autem blanditiis & munusculis deliniti, illos receperunt & commercia aperuerunt. Hinc porro ad Orientem provectus Columbus, attigit *Caravarum*, amplissimum sinum & admodum piscosum; qui tres in latitudinem, sex in longitudinem leucas patebat: Insulæ faucibus objectæ, per quatuor angustos sed satis altos canales, admittunt naves in interiorem sinum, in harum unam exscensione facta, plures repererunt cymbas unilignεas: Incolæ fere nudi agebant, præter fœminas, quæ pudenda velabant: monilia hic aliquot aurea deprehensa, quæ barbari haud inviti pro æneis tintinnabulis permutarunt; magnam hujus metalli copiam in proxima Continenti reperiri indicantes. Hinc digressus atque *Aburena* regione obiter salutata, quæ à præcedenti nihil differebat, post duodecim leucarum iter ingrediuntur amnem, frequentibus barbarorum pagis ad ripas cultum, à quibus pauxillum auri acceperunt: inde ad *Catibam* ventum ubi amnis in mare egreditur: & paulo post ad *Huriram*, cujus incolis aurum tam vile erat, ut XC marcas triginta sex æneis tintinnabulis, ut Hispani narrant, commutarent.

Cariari. Caravarum. Aburena. Catiba. Hurira.

Ab *Hurira* digressos excepit *Cubiga*, nullo auri commercio: *Columbus* autem versus orientem provectus, quum *portum belum* jam superasset, aura vehementius ab Oriente obnitente, cursum reflexit & ad occasum vela vertere fuit coactus: deinceps horrenda tempestate ab Occidentali plaga ex improviso exceptus & novem continuis diebus jactatus, magnum adiit discrimen, atq; ob hanc causam universam hanc oram appellavit *Costa de los Contrastes*. Januario demum anni cIↃ IↃ III ineunte offendit flumen, quod barbaris *Yebra*, ipse *Belen* appellavit: huic unius tantum leucæ intervallo proximum erat alterum flumen, quod Indigenæ *Veraguam* nominabant; à quo deinceps Provinciæ huic nomen hæsit apud Hispanos. Barbari qui Yebram accolebant, profitebantur maximam auri copiam esse in *Veragua*; verum utriusque fluminis ostio explorato, consultius visum *Belen* subire, cujus

Cubiga. Yebra. Veragua.

alveum altiorem deprehenderant. Fratrem tamen suum Veraguam exploratum dimittit Columbus; qui adverso flumine cum cymba sua subvectus, ad pagum *Quibiæ* Reguli ascendit, & plurimum auri accepit pro mercibus quibusdam Europæis vilissimi pretii. Vigesimo autem quarto Januarii, flumen Velen, aquis illius mirum in modum auctis, ex improviso ita intumuit, ut naves in summo versarentur discrimine & parum admodum abessent à naufragio. Hoc aquarum diluvium è montibus descendere visum, qui supra Veraguam tam altis jugis eminent, ut à viginti leucarum intervallo eminus conspiciantur, *S. Christophori* nomen illis inditum. Hoc periculo defunctus Columbus rursus Germanum suum ablegat ad Quibiam; qui illum ad *Vriræ* metalla deduxit, adeo opulenta ut inter radices arborum, quibus regio penitus obsita est, auri ramenta passim eruerent: ad hæc pertinet ejusdem nominis amnis, qui in Septentrionalem Oceanum egreditur sex septemve leucis à flumine Belen versus occidentem; Veraguæ autem metalla longe propiora sunt, uti postea constitit. Columbus hac auri copia illectus, locum coloniæ ad ripam fluminis *Belen* delegerat, haud longè ab illius ostio eumque jam cæperat communire; quum pluviis cessantibus, fluminis alveus tam exilis derepente fuit factus, ut navibus exitus negaretur; & tam diu hic subsistere cogeretur, donec flumen rursus pluviarum accessu impleretur; itaque quum animadverteret ægerrime se suos hic sustentare posse, omnes licet invitissimus abduxit.

CAP. XXIV.

Oppida & municipia Hispanorum in Veragua, ora maritima, Insulæ objacentes.

COLONIAS aliquot jam olim in Veraguam provinciam deduxerunt Hispani, quas hic ordine recensebo. Primò, oppidum *la Concepcion* distat à *Nomine Dei* quadraginta leucas versus occidentem, haud procul ab ora maris conditum, quæ arctoam plagam respicit: Hîc Præfectus habitat, cæterique Regii ministri, qui à Conventu Juridico Panamensi solent constitui.

Secundò; Municipium *la Trinidad*, sex leucis ab oppido *la Concepcion* versus ortum; secundum oræ maritimæ ductum (terrestre enim iter impeditissimum est & fere invium) ad ripam fluminis *Belen*, circiter tribus ab Oceano Septentrionali leucis.

Tertiò, oppidum *S. Fidei*, duodecim leucarum intervallo ob oppido Concepcion versus Austrum; hic potissimum aurum liquatur, funditurque; Regiique ministri hic suos habent vicarios.

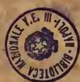
Quartò *Carlos* oppidum ad oram Maris Australis, haud longe à littore, verum quinquaginta (ut tradit *Herrera*) leucis ab oppido *S. Fidei* versus occidentem.

Cæterum multi indigenarum adhuc hodie in armis sunt fortiterque cum Hispanis dimicant pro libertate, ut ipsi Hispani fatentur.

Provincia hæc nullum insignem portum obtinet: ad oram quidem quæ ab Oceano Septentrionali pulsatur, habet Sinum *Carabaco* sive *S. Hieronymi*, & magis versus orientem flumen *la Trinidad*, dein flumen *la Concepcion* ac *Belen*, ad cujus ripam Columbum jam olim in animo habuisse coloniam collocare, jam supra diximus.

Ad oram vero quæ Oceano Meridionali prætenditur, habet Promontorium *S. Mariæ* itemque cornu *de Guerra*, (quod *Gomara* testatur septuaginta leucis distare à Panama,) atque hæc quidem ad orientem; ad occasum autem Promontorium de *Borica*. De Insulis quæ in Mari Australi objacent jam supra diximus. cap.xxi.

Escudo. Superest Insula alicujus pretii quam vocant *Escudo*, quæ Septentrionali hujus provinciæ lateri objacet, triginta leucis ab oppido *Nombre de Dios* præfecturæ Panamensis, versus occidentem; novem aut decem milliar. à Continente, ex adverso sinus, cujus gremio oppidum *la Concepcion* adsidet. Fortissimus Eques *Franciscus Dracus*, postrema sua expeditione hic anchoras fixerat: Non ambit supra duas leucas, cæterum nemorosa & perennibus limpidissimarum aquarum scaturiginibus ubique rigua; clymatis tamen vitio insalubrior & continuis pene pluviis obnoxia. Sub australi illius latere statio satis commoda est: ab orientali denique cornu aliquot scopulorum brevia, in altum sese exporrigunt, navigantibus sedulo vitanda.



NOORDT

MAR DEL NORTE

De Costa rica, Audiencia de Guatimala.

Cartago

VERAGVA

Sierras de Veraca

TIERRA FIRME

Coyba

Vraba

Golfo de Vraba

Tatabe

pop

GOVERNACION DE POPAYAN



MAR DEL ZVR

Malpelo

C. de Corrientes

I. de Palmas

B. de Bonaventura

Gorgona

I. del Gallo

Islas del Zebaco

Quicaro

La Montuosa

Barba coas

Los Tum bas

Chancos pr.

Copia pr.

Ymbra

Cali

Guambia pro.

Bamba

Chapan chita

Guanaca

Los Masteles

Los Abades

Los Pastos

Agreda

Madrigal

Chapachripa

Quillacingas

Provincia delas Esmeraldos

Sierras de Quaques

C. de S. Franco

Los Quiximies

B. de S. Matheo

R. de S. Iago

R. de S. Iuan

Val de Nore

Val de Guaca

Cima Montana

LINEA

ZVYDT

WEST

13 12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

TIERRA FIRMA item NVEVO REYNO DE GRANADA atque POPAYAN

Hispanicæ leucæ 17½ in vno gradu.

10 20 30 40 50 60 70

Germanicæ milliaria 15 in gradu.

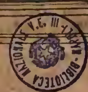
10 20 30 40 50 60

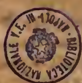
ORDT

GOVERNACION DE SANCTA MARTHA.

NVEVO REYNO DE GRANADA

C. de la Vela
Portete
B. Honda
C. de Coquibacoa
Monjes
Oruba
Curaçao
C.S. Roman
Coquibocoa
Golfo de Veneçuela
Coro
Lago de Maracaybo
Merida
C. del Aguja
Los Ancones de Buritaca
Concha
Ancon de Quaguachica
R. de Don Diego
R. de Palomino
R. de Pira
R. de Bahia
La Ramada
pta das Piedras
La Rancheria
R. de la Hacha
Tapia
Salamanca
Sierras de Sufaror
Val de Upar
Ciudad de los Reyes
Sierra Nevada
R. Guataporri
R. Cesar, Pompatao
Carta gena
Tenerife
Tamalameque
S. Maria
Alpuerto
Ocaña
R. Auyamas
S. Christoual
Caceres
Vetes
Pamplona
Montes de Opon
R. de Carare
El Desembarcadero
Plasentia
Velez
Tunja
Mariquita
Mufos
Trinidad
Tudela
S. Miguel
Colymas
Palma
Tocayma
L. de Guatavita
Sta Fe de Bogota
R. Pati
Moxcas
Panches
Ybague
Rio grande de la Madalena
Rio Cauca, o Rio grande de Sta Martha
Val de Abuhra
Cartama prov.
Arma
Arma pr.
Paucura pr.
Picara pr.
Carrapa pr.
Arbi pr.
Quinbaya pr.
Cartago
Consota
Nra Señora de los remedios
Cordillera de los Sierra Nevada
S. Sebastian de la Plata
R. Guali
Onda
Villa de los Angeles
Manipos
Pixaos
Neyva
Val de Neyva
Paezes
S. Vincente
S. Iuan de los Llanos
Coconucos
Çotara
Truxillo
Yocanco
Timana
Cibundoy
Pastoco
Laguna frigidissima
ÆQVINOCTIALIS





DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER OCTAVUS.

TERRRA FIRMA.

INTRODUCTIO.



Ontinentem Americæ universã suprà divisimus in duas veluti partes, quarum unam Septentrionalem, alteram Meridionalem appellavimus; Eæ autem conjunguntur angusto terræ Isthmo, in quo duo celeberrima Hispanorum oppida sunt sita, Panama nimirum & olim quidem Nombre de Dios, hodie autem Porto Belo. Antequam itaq; Meridionalis Americæ descriptionem aggrediamur, hujus Isthmi & provinciæ quæ illum occupat, descriptio ante omnia nobis erit absolvenda, quæ hodie vulgo Panama dicitur & communi nomine ab Hispanis Terre Ferma: Olim autem dicebatur Castilla del Oro, id est, Castella aurea: verum quia Castilla del Oro sæpius limites mutavit, hinc nonnulla in superioris seculi scriptorum commentariis nata est obscuritas, quæ nobis hic obiter illustranda est. Anno cIↃIↃ VIII Didaco de Niqueza concessa fuit præfectura, quam subjugaret & porro teneret, sub nomine Castillæ del Oro; quæ hisce limitibus circumscribebatur, ad ortum occidentali ripa fluminis Darienis in interiori sinu Vrabæ freti; ad occidentem Promontorio Gracias à Dios Honduræ provinciæ extimo ad orientem; ab Arcto concludebatur Septentrionali Oceano (nam alter adhuc ignotus erat;) porro ab altera fluminis Darienis ripa versus ortum pertendendo usque ad Promontorium de la Vela, censebatur continens nomine Novæ Andaluziæ. Sed Castillæ del Oro limites statim mutati, & ab occidente contracti, versus ortum in Novæ Andaluziæ terminos invaserunt: Tandem denique nomen Castillæ del Oro plane obsolevit, & Oceano Meridionali jam invento obtinuit nomen Panamæ: Quæ breviter hic monere oportuit, quia hodieque in multis Tabulis Geographicis nomen Castellæ aureæ latissime diducitur, etiam ad illas provincias, quæ nunquam sub illa fuerunt cõprehensæ: ne si omnino de hac re siluissemus, provinciæ hujus per ignorantiam obliti fuisse videremur. Porro in America Meridionali describenda hunc sequemur ordinem: Isthmo hoc Panamensi prius absoluto, vicinas & contiguas provincias ad ortum adjungemus, Cartagenam, Sanctam Martham & Flumen de la Hacha, quæ Continentis partes, quia primæ post Insulas fuerunt detectæ, vulgo Terræ Firmæ, id est, Continentis nomine hodieque appellantur ab Hispanis; atque hoc hujus libri subjectum erit: deinde ad interiores aliquot provincias describendas nos accingemus, quæ prædictis adjacent Novum Regnum Granatense & Popajanam; quæ ubi nos ad mare Meridionale reduxerint, omnes provincias illas quæ Oceano illi prætenduntur, ordine quo jacent, prosequemur ad Fretum usque Magallanicum; illudque emensi, & lustratis obiter terris quæ illi ab Austro objacent, oram itidem Maris Atlantici stringemus, & eodem ordine describemus, provinciasque quæ illi adjacent Flumen Argenteum, Brasiliam, & omnem oram Barbaram, Pariam, Cumanam, Venezuelam, immani ambitu ad flumen de la Hacha rursus producemus, atque ita huic operæ finem imponemus.

PANAMA.

Cap. I.

Conventus Iuridicus & Provincia Panamensis: *illius limites, cæli solique natura, particulares provinciæ.*



ONVENTUS Juridicus *Panamensis* non admodum amplis limitibus continetur, quum illius Iudices tantum classibus expediendis & juri mercatoribus dicundo vacent: in longitudinem quidem inter ortum & occasum circiter leucis nonaginta definitur, finesq; habet ad ortum *Cartagena* & *Popaiana* præfecturas, ad occasum Castellum *Veragua*: in latitudinem autem, ubi latissima est inter ambo maria leucis sexaginta, ubi arctissima inter *Panamam* urbem & *Portum Belum* tantum octodecim: idque ratione itinerum inita, quæ impeditissima & tortuosissima sunt; nam si recta ratio secundum cœli mensuram ineatur, vix septem aut octo leucæ inter ambo maria intersunt, ut ab Acosta est observatum, & altitudines locorum evincunt.

Solum maxima sui parte montosum atque asperum; ubi autem paulum subsidet crebra uligine altoque cœno impeditissimum; Cœlum utplurimum nubilum, humidum & præfervidum: supra modum insalubre, præsertim à Maio ad Novembrem: aër tamen nonnihil à maritimis ventis sufflaminatur corrigiturque; & contra à terrestribus multo gravior efficitur, insalubriorque. A mense Julio ad Novembrem hic pene continuò pluit, tonat, fulgurat, hanc hyemem incolæ patiuntur. Terra infœcundior multarumque rerum indiga; quippe quæ nihil præter Mayzium, idque perparcè producat; melior animalibus, præsertim armentis ob pabuli copiam & bonitatem. Olim ingentes porcorum alebat greges, quos indigenæ in retia sua cogebant, gramine, quod hic in summam altitudinem excrescit, totis campis incenso; hodie paucos, ita ut Hispani de illorum paucitate & lardi caritate conquerantur.

l.7. c.10. Indigenæ retia illa componebant ex Herba *Nequen* sive *Henechen* ut vocat *Oviedus* qui illam ita describit: Cabuia (inquit) est herba quæ fert folia similia carduo sive iridi, sed latiora & crassiora, magisque viridia: *Henechen* autem est altera herba, foliis itidem cardui, verum angustioribus & longioribus quam *Cabuia*: ex utraque hac herba ducuntur fila & funes satis validi & pulchri; ex *Henequen* quidem fila subtiliora. Barbari autem has herbas, quemadmodum solent in Europa linum, aliquot diebus deprimunt sub aquam in rivis aut fluentis; dein exemptas siccant ad solem, franguntque bacillo, ita ut solæ fibræ remaneant, instar lini; easque denique nent in fila aut contorquent in funes. Mirabile autem quod idem narrat, barbaros his filis ferrum secare & dividere tanquam limâ, minutam arenam aspergendo & funiculos reciprocando ad modum serræ; atque hoc pacto non modo catenas ferreas, sed & anchoras non raro divisisse.

Volatilium satis magna hic copia, phasianarum, turturum & similium. Mare piscosum, uti & flumina, in quibus multi crocodili reperiuntur, quas Barbari *Caymanes*, Hispani Lagartos vocant. Arbores hic perpetuò virent & frondes quidem abundè, fructus parcè ferunt: Multi hîc cati sylvestres & animalcula illa quæ catulos suos in sacculo circumgestant, ita tectos ut videri non possint, ædes noctu intrare sueta & gallinis aliisque domesticis avibus admodum infesta.

Plures minores provinciæ comprehenduntur sub hoc Conventu Juridico; quarum
Careta. *Careta* prima Hispanis innotuit triginta ab amne *Dariene* leucis; & mox *Acla*
Acla. quinque à *Careta*. Solum hisce editum & montosum uti & provinciæ *Dariensis*, (sed cœlo gaudent magis salubri & sereno) atque auri metallorum quondam haud expers.

Comagre. Aclam excipit versus occasum *Comagre*, à qua planicies & campestria sumunt initium;

initium; Vicinæ regiones olim fuerunt frequentissimæ; & in minutiora dominia divisæ: Hispani omnem hanc regionem usque ad *Peruqueten* primis illis temporibus appellabant *Cuebam*: proximas autem provincias, quarum indigenæ nullis regulis parentes in commune consulebant, *Behetrias*. Comagren excipiebat *Chiame* & *Coyba*, atque *Pocorosa*, ubi Hispani quondam municipium habuerunt *S. Crucis*.

Ab oppido Panama versus occidentem jacebat provincia *Chame* & septem ab hac Chame. leucis *Chiru*; à qua octo leucis abest Escoria, dives salinis; æstus enim maris accedens Chiru. implet quædam stagna, in quibus marina à solis æstu in salem cogitur.

Escoriam septem aut octo leucarum itinere sequitur *Nata*: dehinc *Tobre* atque Nata. *Trota* montosæ provinciæ atque nemorosæ, quæ pulcherrimas alunt quercus & peramplis glandibus: Ulterius *Huysia* atque *Burica* pene ad limites *Nicaragua*. Sed non omnes hæ accensentur hodie ad Panamensem præfecturam. Duodecim denique leucis à *Nata* versus Corum, possidebat provinciam *Paris* Regulus, qui Hispanis admodum infestus, multum negotii tum facessebat. Licet autem pleraque harum provinciarum nomina jam obsoleverint, ac ne tunc quidem nisi Regulorum nominibus fuerunt nota, tamen præterire nolui, forte alicubi aut aliquando usum suum habitura.

Porro harum regionum indigenas, qui plurimi fuerunt, Hispanorum crudelitas jam dudum abolevit, & summam hisce provinciis intulit infrequentiam & vastitatem; ita ut hodie plures Nigritæ hîc reperiantur quàm Americani indigenæ.

Hispani possident in hoc Conventu Juridico tantum tria oppida, Panamam, Portum Beluna & Natam, de quibus jam dicturi sumus.

Cap. II.

Oppidum Panama, *illius situs & qualitates.*

Oppidum *Panama*, à quo ipsi provinciæ nomen, assidet littori Maris Australis, ad nonum gradum altitudinis septentrionalis, & octuagesimum secundum longitudinis, productæ à Meridiano Toletano in occasum, ut *Herrera* observat in suis commentariis. Pomœrium illius angustius ob vicinitatem stagni, quod magnam cingit oppidi partem, idque ob vapores ex se ascendentes reddit insalubrius: Ipsum oppidum minus apte exædificatum, semitis omnibus inter ortum & occasum directis, quo fit ut mane ferventiores solis radii incidant in obambulantes, nullo umbrarum adminiculo, & crebros accendant morbos, multorum plerumque exitio. Quanquam autem sæpius de loco mutando fuerit consultatum, manet tamen hactenus, sive loci retineat opportunitas, sive eorum qui hodie incolunt brevis in hoc loco statio, & proinde de successuris levis cura: quippe plerique aut mercatores sunt, qui commerciis absolutis aliò migrant; aut milites qui nunc ad hæc, nunc ad alia loca mittuntur in præsidia; aut denique absterreat ædificandi difficultas in hisce locis & jam structarum ædium grande pretium: utut sit, locum incolarum valetudini vel maximè infestum, frequentissimum fecit commerciorum frequentia & rem faciendi opportunissima occasio. Nam quotannis appellunt hîc Classes è *Peruvia*, *Chile*, aliisque provinciis quæ adjacent Oceano, auro, argento, aliisque pretiosis mercibus onustæ; Solvuntque rursus ex hoc portu onustæ mercibus Europæis, quæ ab Oceano Septentrionali, primo subvehuntur per fluvium *Chagre* deinde terrestri itinere deducuntur ad hoc oppidum; opulento utrobique commercio: quin etiam, ut Hispani produnt, navigant ad Novam Hispaniam, Philippinas insulas, atque ipsum Sinarum Imperium; solventibus hinc navibus circa Festum Nativitatis. Continet civitas, secundum *Herreram*, utplurimum familias Hispanorum sexcentas, maxime mercaturæ vacantium: Hîc Judices regii cæterique ministri & publicani suas habent sedes: Hîc est Ecclesia Cathedralis (cujus Episcopus suffraganeus est Archiepiscopi Limani;) monasteria tria, Dominicanorum, Franciscanorum & religiosorum quos vocant *de Mercede*.

Portus hujus oppidi mediocris, licet naves relabente æstu in sicco destituantur, ideoque æstivis mensibus solent consistere in alto; hibernis autem se recipere ad portum *Perico*, duabus ab oppido leucis. Haud procul ab oppido labitur fluvius, de-

scendens

ſcendens è montibus, & complures rivos atque torrentes recipiens: ad cujus ripas utrimque plures viſuntur villæ, quas Hiſpani appellant *Eſtancias*, in quibus pecuaria exercetur, imprimis armentorum ob inſignem pabuli abundantiam.

Ager ſuburbanus multas nutrit arbores fructiferas, non modo hiſce regionibus domeſticas, *Pinnas* beneolentes, *Platanos, Guayavas, Caymitos, Aguacates* & ſimiles, (de quibus alibi plura:) ſed & Europæas & ex Hiſpania huc traductas, aurantia mala, limones, citrea & plures hujuſcemodi. Licet autem ſolum non niſi Mayzium ferat, idque perparce, tamen affluit oppidum omni genere annonæ, quod per mare Auſtrale è Peruvia larga copia ſubvehitur: atq; ex ipſa Hiſpania, haud difficili inter utrumque Oceanum commercio. Flumina piſcoſa, uti & ipſum mare, quod piſcibus (licet multum diverſis ab Europæis) ad miraculum uſque eſt fœtum: In littore autem & juxta ipſa oppidi mœnia, limacum quoddam genus reperitur, infinita pene copia, (Chucas vocabant barbari) nulla non anni tempeſtate, facili negotio parabile; ita ut hiſce potiſſimum imputetur hujus oppidi iſto loco ſubſtructio; quippe ita olim apud ſe reputabant Hiſpani, non facile ſibi eſuriem metuendam eſſe, quandiu hoc genus edulii ipſis ſuppeteret. Indigenæ omnes jam dudum interierunt, ſive Hiſpanorum ſævitia quod valde credibile, ſive morbis, ut Hiſpani credi volunt, licet vero abſimile ſit, barbaris cœlo inſalubri licet, tamen ſuo aſſuetis.

Cap. III.

Exactiſſima Urbis Panamæ *deſcriptio à* Joanne Baptiſta Antonelli *ad Regem Hiſpaniarum miſſa, quemadmodum illam è libris* M. Richardi Hackluyti *hauſimus.*

Panama (inquit) eſt principalis hujus Diœceſeos Civitas, octodecim diſtans leucas ab oppido *Nombre de Dios*; ſita ad oram maris Auſtralis, novem gradibus ab Æquatore verſus Arctum. Tria hic monachorum monaſteria & una domus patrum Societatis Jeſu: & Regii Iudices hîc ſuum habent Tribunal. Civitas condita eſt juxta mare ad ſinum arenoſum, ita ut unum illius latus pulſetur ab ipſo mari, alterum à brachio quodam maris, quod ad mille decempedas intra continentem ſe inſinuat. Ædes habet trecentas & quinquaginta, è materie ſubſtructas; oppidanos circiter ſexcentos: præſidiarios ut plurimum octingentos, & quadringentos Nigritas è Guinea, quorum non pauci ſunt liberti. Eſt & quoddam in vicinia municipium, quod dicitur *S. Cruz la Real*, quod totum habitatur à Nigritis libertinis (vocant *Simarones*,) numero fere centum, qui fere in Majeſtatis Tuæ ſervitio occupantur: abeſt autem à Panama leucam unam, ad ripam fluminis conſtructum, circiter leucam à mari, è regione Portus *Perico*. Hiſce autem Nigritis non nimium credendum, utpote infidis & infeſtis, ſed ſedulo providendum ne quod forte damnum incautis duint.

S. Cruz la Real.

Tria porro ſunt itinera terreſtria (nam de maritimo nihil dico,) per quæ ad hanc urbem etiam ab hoſtibus adiri poteſt. Primum per ſublicium pontem, qui ſuper fluvium ſtratus eſt: habetque ab una parte elicem, quæ urbem ab hac parte pene inacceſſam facit, tam profunda uligine & cœno, ut greſſum impediant: è regione decurrit amnis, qui urbem ambit inſtar foſſæ: ab altera parte lacus ſive ſtagnum prætenditur, tota hyeme & bona parte æſtatis, aquis repletum, ita ut hoc urbis latus exiguo præſidio poſſit cuſtodiri. Præcipuum periculum eſt ab itinere quod à *Nombre de Dios* ducit ad hanc urbem, planum quidem & arboribus nudum: duobus autem decempedarum mill. ab urbe defluit amniculus, quem vulgo vocant *Lavanderam*, quia fœminæ hîc veſtes lavare conſueverunt; Hic amniculus in prædictum lacum reſtagnat eo modo, quem Majeſtati Tuæ delineavi, ultra hunc occurrit ſemita ſilicibus ſtrata.

Alterum iter verſus urbem ducens paulo inferius jacet, juxta ponte, qui ad ſemitam pertinet quę ad portum *Perico* ducit Hęc duo itinera difficulter defendi poſſunt, quia plana & campeſtria ſunt omnia. Ad orientale urbis latus regia ædificia ſunt exſtructa ſuper rupe haud longè à mari ad quod leni clivo devergunt, quemadmodum & ſolum. Conventus Juridicus habetur in hiſce ædibus: ibidem & Carcer eſt & Gazophylacium regium: Hîc M.T. Theſaurarius, Præſes Iuridicus, & tres Senatores ſive Iudices cum Advo-

Advocato Fiscali & reliquis tuis ministris, degunt conjunctis ædibus, quæ è materie structæ visuntur super eandem rupem: locus autem cui Palatium & carcer sunt inædificata, facillime potest muniri, situs ipsius beneficio & vicinia maris, quod hîc multis rupibus consitum, quæ æstu relabente eminent, nonnullæ & plenis fluctibus. E regione harum ædium versus ortum, quingentarum decempedarum intervallo, obvertitur continenti semicircularis insula; ex adverso denique harum ædium, est statio navium postquam onera sua exposuerunt: nam cum oneribus suis non possunt huc appellere nisi solùm celoces, quas & fluctus recedens in vadis destituit, circiter triginta decempedis ab hisce ædibus; è regione autem ipsa civitas sita est. Quum superioribus annis rumor increbuisset, pyratas mare Meridionale esse ingressos; Præses atque judices curaverant hîc arcem extrui, ligneo vallo; ut hanc civitatem & Majestatis Tuæ Thesauros tuerentur: prætea *Ventam de Cruzes* & amnem *Chagre* atque *Quebradam* communiverant; auxerantque præsidium *Ballanì*; nam omnibus hisce locis hostis exscensionem facere & provinciam longè lateque posse vastare creditur.

Tribus autem modis hæc civitas levi negotio ab hostibus potest invadi, uno per mare Septentrionale & certum aditum, qui quatuordecim leucas abest à *Nombre de Dios* & appellatur *Acla*; per quem haud ita nuper Pyratam in mare Australe meminimus penetrasse: altero per *Nombre de Dios*; licet enim iter sit arduum & impeditum, riguum atque cænosum, novem tamen mensibus utuntur illo incolæ, per aquas cœnumq; eluctantes, aut per editas & inaccessas *Capiræ* montis rupes enitentes, ita ut tum facile hostis hîc à paucis militibus possit sustineri: verum æstate hæc itinera sicca, adituque facilia esse testantur. Tertio denique per fluvium *Chagre*, quod Oceano miscetur, octodecim ab oppido *Nombre de Dios* leucis versus Favonium: Hic aditus Panamenses maxime sollicitos habet; nam adverso flumine hoc ascendi potest ad *Ventam de Cruzes*, atq; inde quinque leucarum itinere terrestri perveniri ad hanc urbem. Navigatur hoc flumen cymbis, quæ trecẽtorum & plurium quintalium (pondus est Hispanicum centum & viginti libras nostrates æquans) onus ferre possunt, & merces Europæas subvehunt ad *Ventam de Cruzes*, unde trium leucarum itinere ducuntur *Limaretum*; quæ via planissima est, si incolis credimus: Unde proclive foret hostibus per hanc viam sibi aditum ad hanc urbem & mare Australe aperire: quin etiam celoces ad hunc usum paratas secum portare, & mari invehere, atque ita terra mariq; nos aggredi, uti satis constat *Franc. Dracum* quondam in animo habuisse facere. Quumque incolæ hujus civitatis fere mercatores sint, prœlio decernere pertimescunt, res suas in tutum subducere contenti: Quare si Majestati Tuæ placuerit ædes supra dictas munire, non modo refugium civibus, siquis subitus ab hostibus ingruat metus, sed & gazæ tuæ tutum poterunt præbere receptaculum. Nam pyratæ & rebelles tui, qui has oras infestant, id unum semper in votis habuerunt ut hoc loco potirentur, atq; ita una opera & commercia inter Hispaniam & Peruviam impedirent, & Majestatis Tuæ gazam deprædarentur. Quare hunc locum probe custodiri summa cautio est: nam hisce locis bene munitis, non est quod Majestas Tua thesauris suis, aut mercatores suis commerciis amplius quicquam metuant: Et si forte quidam in vicinis provinciis ab obsequio Majestatis Tuæ recedere & hostibus se conjungere tentaverint (quod Deus avertat) non est quod verearis quandiu hæc urbs & *Porto Belo* valido tenebuntur præsidio. Nam milites ad *Portum Belum* expositi (qui tantum octodecim leucas hinc abest) facile huc conduci possunt, & quum ad hanc urbem plerumque pertineant x aut xii celoces, iisdem nullo pene negotio ad omnes partes traduci. Nullus Peruviæ portus (Limanum solùm excipio) tot habet naves, quot Panamensis. Verum si hæc urbs non fuerit probe munita, fieri posset ut pyratæ per Fretum Magallanicũ in mare Australe penetrantes, eo tẽpore quo gaza huc deducitur (quæ interdum superat quinq; aut sex milliones) hic appellerent, eamq; diriperent cum exiguo suorum discrimine: cõmunita autem urbe, facile omnis gaza in tutum potest subduci. Si itaq; Majestati Tuæ videatur consultum, ab ea parte qua civitas hæc terram respicit, arx lateritia posset excitari à fundamentis, loco idoneo & ad id parato, cum suis propugnaculis & fossa: nam à parte maris nihil periculi est; quippe æstu bis quotidie accedente & recedente; neque tutus navibus accessus quum æstus implevit, neq; quum rupes retrocedẽte fluctu sese aperiunt, vestigia in lubrico possunt figi: atq; hęc ora ab illa parte de qua modo diximus pertinet ad pontẽ usq;, quem vocant *Paita*. Duabus

Duabus autem ab urbe leucis verſus occidentē alius occurrit portus, quem nominant *Perico*, à tribus contiguis pene inſulis, quæ ſemicirculari forma Continenti objacent, adverſus incerta ventorū egregiè munitus, intus patens ſemileucam: Continens autem editior, inſulæ depreſſiores: aquatio hic commoda; nec portus adhuc ullius navis exitio infamis: nam pleno mari altus eſt orgyas ſeptem; relabente æſtu tres quatuorve: & anchoræ valide tenent, & naves ubi opus eſt levi opera ſtatuuntur in ſicco, ut refici poſſint. Hunc portum ſubintrant naves è Peruvia redeuntes auro atque argento onuſtæ; & quum nullo opere ſit munitus, facillime illum pyratæ poſſent ingredi & omnes naves ſpoliare: nam celoces omnes quæ Mare Meridionale navigant, ita utplurimum ſunt inermes, ut vectores vix gladium habeant quo ſe tueantur: & nullum eſt in vicinia præſidium quod hoſtes valeat impedire. Abeſt autem hic portus à *Venta de Cruzes* leucas quinque. Itaque hic arcem excitari operæpretium erit, in media harum inſularum, & machinas aliquot majores diſponi; idque exiguo ſumtu, quia ipſa inſula neceſſaria ad hanc molem ſubminiſtrabit: atque ita non modo urbi ſed & portui optime foret proſpectum.

Perico.

Eſt præter hos, adhuc alius ad Mare Auſtrale aditus, per fluvium quem vocant *de Franciſca* juxta *Cabecam de Cattiva*, ſecus oram maris Septentrionalis: nam hoc flumen ingreſſis breve eſt iter ad flumen *Caracol*, quod quinque ab hoc oppido leucis deſcendit in Oceanum Meridionalem: Simarones aliquando Gallum quendam per hanc viam in hoc mare traduxerant. Hæc ille. Quid autem horum, quæ hic neceſſaria autumat, hactenus perfectum fuerit, mihi non ſatis conſtat.

Caracol.

Cap. IV.

Oppidum Nombre de Dios: *& locorum adjacentium ſitus & qualitates.*

ALTERUM hujus Præfecturæ oppidum eſt *Nombre de Dios*, ſed quid dixi eſt, imo fuit, quippe jam derelictum, incolis illius ad *Portum Belum* traductis: nec opus eſſet illius mentionem hic facere, niſi intereſſet loci ſitum & portus opportunitatem, locorumque adjacentium qualitates cognoſcere. Hiſpani ſcriptores ad unum omnes graviter conqueruntur de loci hujus inſalubritate; & *Herrera* teſtatur in ſua Hiſtoria, pene innumeros Hiſpanos hic variis morbis interiiſſe. Oppidum enim cingebatur paludibus & uliginoſo ſolo, è quo peſtilentiſſimi & valetudini hominum infeſtiſſimi vapores exhalant. Sed operæprecium eſt *Ioan Baptiſtam Antonelli* audire.

Nombre de Dios (inquit) conditum eſt ad arenoſum ſinum haud longe ab Oceano Septentrionali, triginta circiter conſtans familiis; domicilia lignea: incolarum autem pleríque ſunt advenæ, nec fixa hic habent domicilia; ager vicinus aut denſis ſylvis eſt opacus, aut jugibus paludibus ſuffuſus, & profunda uligine pene invius, ob aquarum abundantiam, quæ ab umbroſis montibus deſcendunt: portus neque commodus, neque aquationi opportunus, expoſitus eſt enim aquilonibus, qui jugiter hic perflant; nec ſatis altus, ita ut majora navigia maximam partem mercium exponere cogantur antequam illum ſubeant. Si vero ventus ab Arcto aut Coro vehementius perflet, coguntur onerariæ interdum ſex anchoras jacere, neque audent funes laxare, ob ſcopulos & brevia quæ utrinque imminent, fervet enim tum mare & ingentes fluctus agit ad littora, ita ut naves valide concutiantur & cum ingenti diſcrimine nunc funes rumpantur, nunc gubernaculum excutiatur, aliaque incommoda navigiis accidant. Oppidum quidem affabre conditum eſt & opportune ſitum ad orientale portus latus ſupra petram, ubi nullo pene negotio Arx ad defenſionem portus poſſet ædificari; veruntamen, quum portus tam incommodus ſit, non poſſum author eſſe Majeſtati Tuæ ut alios ſumtus hic faciat, quàm vallum circumducere, quo incolæ ſe ſuaque adverſus trium quatuorve navium claſſem poſſint tueri. Panama abeſt hinc octodecim leucas, impeditiſſimo itinere: nihilo tamen ſecus omnis auri atque argenti gaza, tam Majeſtatis Tuæ quàm privatorum hac deportatur; Europeæ autem merces, primum minoribus navigiis ad *Chagre* fluminis oſtium devehuntur; deinde adverſo flumine ſubducuntur ad *Ventam de Cruzes*

denique

denique ab hoc hoſpitio quinque leucarum itin[illegible] mulis bajulantur ad oppidum Panamenſe. Situm eſt hoc oppidum novem gradibus & viginti ſcrupul. ab Æquatore verſus Arctum. Si Majeſtas Tua conſultum putat hoc oppidum demoliri & oppidanos traducere ad *Portum Belum*, aliud iter moliendum erit per montana *Capiræ*, cætera enim difficillima ſunt & facile poſſent obturari: portuſque hujus fauces exigua impeſa obſtrui, onerariis aliquot quæ præ vetuſtate dehiſcunt, hic depreſſis & ſaxis in altum projectis: Verum magna hîc inopia eſt ſaxorum, ita ut naves quum iis opus habent, illa ex vicina inſula, quam vocant *de los Baſtimentos*, cogantur petere. Hactenus ille ſcribens ad Regem Hiſpaniarum anno CIↃ IↃ LXXXVII. Angli autem, qui anno CIↃ IↃXCV, duce fortiſſimo Equite *Franciſco Draco*, oppidum hoc diripuerunt atque everterunt, longe aliter loquuntur de hoc oppido illiuſque portu teſtanturque oppidum fuiſſe amplum, latis plateis, ædificiis ligneis ſed præaltis; templumque habuiſſe ſatis elegans licet itidem ligneum: Situm eſſe in humido ſolo & ſub cœlo crebris nimbis obnoxio, ideoque valetudine incolarum tam infami, quam ullum ſit in toto Orbe. Ad ortum ab oppido deſcendere in ſiniſtrum Sinus latus, amniculum quendam, cujus aquæ limpidiſſimæ ſint & potari pulcherrimæ: ad cujus ripas aliquot villæ & ruſtica prædia erant condita: ſtationem ante oppidum ſatis commodam, licet ingreſſuris dextra levaque ſeries rupium objectentur, levi tamen diſcrimine, quum facile vitari poſſint, utpote quæ periculi ultro admoneant, & tam intra quam extra rupes, anchoras liceat figere. Cur tam diverſa Angli atque Antonellus de hoc loco tradiderint, non aliam cauſam poſſum comminiſci quam quod huic ita expediverit, ut Regem facilius permoveret ad oppidum demoliendum & aliò transferendum, quemadmodum poſtea factum eſt, uti ſtatim dicetur.

CAP. V.

Portus Beli *deſcriptio ſecundùm* Joannem Baptiſtam Antonellum.

PORTO *Belo* (inquit) diſtat à *Nombre de Dios* leucas quinque verſus occidentem, commodiſſimus portus & quamplurium navium capax, fundo anchoris tenendis peridoneo, nam mare altum eſt ſub ipſo pene littore orgyas quinque aut ſex, in medio ipſius portus duodecim, fundo aut molli aut arenoſo, nulla hîc brevia aut ſcopuli: Duodecim qua rivi qua amniculi conjunctim in illum deſcendunt, ita ut aquatio quovis tempore hic facillima ſit. Abundat præterea adjacens ager materie cædua, perutili ad naves fabricandas; Uti & ſaxis ad navium ſentinam explendam: nullum in portu adeundo diſcrimen, præterquam quum ventus ab occidentali plaga perflat, quod hic valde rarum. Nam venti qui hîc crebrius ſpirant, ſunt Arctoi, orientalibus magis noxii & nonnumquam navigantibus permoleſti. Intra portum jacet ſtagnum, quingentas decempedas in longitudinem, totidemque in latitudinem patens, juxta fauces trecentas pene decempedas latum & ſupra quatuor orgyas altum, interius autem ſex, fundo molli & cœnoſo, ita ut naves nullum detrimentum accipiant licet impingant aliquando, vadiſque hæreant, littus ipſum vadorum & ſcopulorum expers, fidumque navigantibus, ita ut nullo diſcrimine ubicunque lubet anchoras jacere proclive ſit. Portum cingit nemus & palus quæ facili negotio objecto aggere poterit ſiccari & armentis paſcua præbere: id præcipuum oppidorum emolumentum; paſcuorum autem juxta *Nombre de Dios* ſumma eſt inopia, itaque ibidem nulla armenta paſci poſſunt, & caro omnis inde ab oppido Panamenſi petenda: Planicies præterea jacet ad auſtrale portus latus, oppido ſuperſtruendo valde idonea, ad radices montium, qui modico jugo eriguntur, & ubi tres amniculi pulcherrimarum aquarum devolvuntur: & agri Mayzio aliiſque frugibus ſerendis peridonei ſunt atque uberes. Hîc quoque permagni lapides reperiuntur, cœmento conficiendo, ut putant, apti (nam nondum cepimus experimentum) denique ne tædioſi ſimus, omnia condendo oppido neceſſaria hic abunde ſuppetunt. Solum cui oppidum ſuperſtrueretur ſaxoſum eſt, aër autem imprimis temperatus & ſalubris. Ne autem aqua pluvia, quam nimboſi montes (qui imminent,) hibernis menſibus profundunt, noceat oppido, ſtagnum ad radices montium effodiendum

Y erit

erit quo torrentes recipiantur atque inde per emissarium in Oceanum deriventur. Utilissimum autem fuerit oppidanos è *Nombre de Dios* huc traducere: quod ipsis neque grave neque sumtuosum est futurum, quia in oppido illo omnes ædes è materie substructæ sunt, quam huc transportare haudquaquam difficile erit, uti neque tegulas tectorum. Si Majestati Tuæ hoc consilium probetur, primum semita aperienda erit, deinde templum aliaque publica ædificia, & præsertim Teloneum oppidi *Nombre de Dios* destruenda & hic rursus substruenda: denique Classibus quæ quotannis ex Hispania solvunt imperandum ut hunc portum adeant: ita enim futurum est ut & mercatores huc apothecas suas transferant, & magna hominum frequentia ad novum confluat oppidum.

Ad portus autem atque oppidi tutelam necessarium erit, in montis, qui ab Arcto portui imminet, vertice, exiguum & quadratum castellum moliri, ubi quatuor quinqueve tormenta bellica statuantur, & sex præsidiarii continuo excubent; nec majori molimine hîc opus est, nam universus portus cingitur à sylvis atque crebris scopulis. E regione vero aliud castellum ad modum turris substruetur, atque in eo collocabuntur octo machinæ bellicæ, & viginti milites præsidiarii, id enim præcipuum momentum adferet ad oppidum protegendum, utpote vicinius & pene connexum. Ad Arctum porro adjacet æstuarium octo orgyas altum, commodissimam stationem præbens, ita ut hoc castrum & oppidum defendere & hostibus insigne detrimentum possit adferre, atque adeo omnem oram tutari, quæ hic nonnihil prominet & vergit ad Insulam Bonaventuræ. Licet autem prius castellum aut concidere aut ab hostibus intercipi contingeret, nihilo tamen minus hoc alterum ad oppidi defensionem sufficeret; modo tantum viginti milites in opposito colle collocentur, ita enim vel magnum hostium numerum haud difficulter poterunt arcere. Distat hic portus novem gradus & viginti scrupul. ab Æquatore versus Arctum.

Iter quod ab hoc loco ad Panamam ducendum erit, haudquaquam difficile est futurum, quemadmodum à Simaronibus accepi: Nam licet hybernis mensibus utplurimum aquis oppleatur, tamen æstivis est siccum: quibus autem locis profundiore uligine invium manet, lignis poterit sterni & saxis, quorum magna hîc copia: sumtus vero ad hanc operam haud difficulter suffici possent è Majestatis Tuæ portoriis in oppido Panamensi, quæ singulis annis duodecim aut quatuordecim reddunt ducatorum millia. Atque hæc ille.

CAP. VI.

Oppidum S. Philippi *ad* Portum Belum; *atque municipium* Nata.

PHILIPPUS II Hispaniarum Rex, consilio *Ioan. Baptistæ Antonelli*, quod supra inseruimus intellecto, & maturè cum Præside & Senatoribus supremi Consilii Indici in Hispaniis ponderato, tandem sibi persuaderi passus est ut *Nombre de Dios* penitus derelicto, aliud sui nominis oppidum ad *Portum Belum* conderetur. Antonellus itaque decreto Regis accepto, pomœria urbis designavit, & arcem unam communivit; & jam locum alteri ceperat è regione portus, quum *Franciscus Dracus* cum classe sua, post oppidum *Nombre de Dios* captum atque direptum, hunc portum adiret & haud longe ab illo fato fungeretur. Qui res ab ipso postrema hac expeditione gestas in commentarios retulit, testatur hunc portum tam majoribus quàm minoribus navigiis opportunissimum esse, atque adeo omnes hujus Continentis portus & stationes plurimum anteire: Vix octo aut decem ædes ibidem tum erant constructæ, præter majorem unam quæ Præfecto struebatur, & arcis munitissimæ fundamenta jam moliri cæpta è transversis trabibus, saxisque & terreno vallo: opus in speciem magnificum & si perficeretur validum adversus hostiles incursus munimentum futurum: hæc prima nascenti urbi calamitas ab Anglis obtigit, opera pene disjecta. Nihilo tamen segnius post Anglorum discessum, oppidum & castella perfecta; profuitque illi *Nombre de Dios* excidium, incolis illius haud invito commigrantibus: quo factum est ut oppidum *S. Philippi* statim & ædium multitudine & civium frequentia cresceret.

Anno

Anno autem cIↄ Iↄ cI oppidum hoc denuo ab Anglis interceptum fuit in hunc modum. *Wilhelmus Parkerus* cum duabus onerariis & una celoce, quibus ducenti qua milites qua nautæ vehebantur, ex Anglia profectus, ſub Inſula *de los Baſtimentos* aliquandiu in anchoris ſubſtitit, & poſtquam centum quinquaginta milites duabus liburnicis & totidem cymbis impoſuiſſet, noctu ſubluni portum eſt invectus, quumq; ad majus caſtellum, cui *S. Philippi* nomen, veniſſet & ab excubitoribus interrogaretur unde veniret, reſpondit à *Cartagena*, deinde anchoris jactis diem operiri juſſus, paruit; ſed paulo poſt cum duabus cymbis, excubitoribus oppoſiti caſtelli, cui nomen *S. Iago*, nequicquam inclamantibus, recta contendit ad oppidum & tantum triginta militibus delectis comitatus, ſuburbanum quod vocant *Trianam*, ex improviſo cepit atque incendit; inde feſtinanter ad oppidum movens & recta ad Regis Gazophylacium contendens, in aliquot milites & duo ænea tormenta impegit, quibus fortiter repulſis & tormentorum compos factus, ſuos qui commodum cum liburnicis appulerant ſuſcepit: Præfectus oppidi *Petrus Melendes* interea, ſexaginta ſuorum coactis, quum Anglos ponte, qui ipſis neceſſario tranſeundus erat, omni opera arcere niteretur, duobus vulneribus acceptis in vicinam domum ſe recipere compellitur, & mox poſt anceps certamen capitur: dein Angli, Regii Gazophylacii compotes facti, tantum novem aut decem ducatorum millia in illo invenerunt; nam paulo ante centum & viginti millia ducatorum, cum duabus liburnicis Cartagenam fuerunt miſſa. Oppido autem interdiu ſpoliato, noctu rurſus ad naves ſuas ſe receperunt, nullo alio damno oppido illato, neque ullum inſigne damnum in regreſſu ab arcibus paſſi. Teſtantur illi, duo jam tum templa in oppido fuiſſe conſtructa, ſex ſeptemve plateas ædibus utrimque ſubſtructas, & plures Mechanicorum & inſtitorum officinas. Caſtellum *S. Philippi* ad orientale portûs latus ſitum eſt, in quo triginta quinque majora tormenta erant & quinquaginta præſidiarii, è regione autem illius Caſtellum *S. Iacobi*; duo inſuper minora juxta oppidum. In oppido denique atque caſtellis haud ſupra ducentos quinquaginta erant præſidiarii milites & unum oppidanorum vexillum. Atque ea tum oppidi atque arcium facies fuit. Poſtilla adhuc majus & munitius caſtellum conditum fuit, inter arcem *S. Iacobi* & oppidum, ad occidentale ſinus latûs, quod quadraginta tormentis majoribus inſtructum volunt, quæ triplici ordine digeſta. Sinui denique, qui patentiſſimus, in alto objacent duæ parvæ inſulæ, una, quæ minima, haud longè ab angulo occidentali & arce *S. Iacobi*, altera juxta angulum occidentalem & è regione *S. Philippi*. Merces omnes ab hoc oppido duabus viis tranſportantur ad oppidum *Panamam*, una terreſtri, quæ longe expeditior & facilior quam à *Nombre de Dios*: altera maritima, primum ad *Chagres* fluminis oſtium, quod hinc abeſt leucas tredecim, deinde adverſo flumine, eo quem ſupra deſcripſimus modo; exit & alter amniculus in mare duabus ab arce *S. Iacobi* leucis verſus occidentem, ad cujus latus orientale exiguum munimentum ſtruxerunt; uti & ad ripam orientalem *Chagres* juxta oſtium.

Tertium hujus Præfecturæ oppidum appellatur *S. Iago de Nata* & ſimpliciter *Nata*; Nata.
ſitum eſt autem ad mare Meridionale, triginta à Panama leucis verſus occidentem. Ager illius fertilis atque planus, peramœnus; clauditur ad ſeptentriones *Vrraca* ſive *Veragua* montibus.

Ab hoc oppido verſus Euro auſtrum jacet provincia *Paris*, cujus regulum *Cuta-* Paris.
tiram multa hoſtilia quondam in Hiſpanos fuiſſe auſum, ſupra monuimus. Cap. 11

CAP. VII.

Flumina & littora hujus Præfecturæ Panamenſis, *& præſertim fluvius* Chagre.

PRINCIPALIS hujus Præfecturæ fluvius ad mare Septentrionale, barbaris quidem *Chagre*, Hiſpanis autem dicitur *Rio de Lagartos*, id eſt, Crocodilorum Chagre.
fluvius: qui novem gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum deſcendit in mare, octodecim quidem ab oppido *Nombre de Dios* leucis, tredecim vero ab oppido *Porto Belo*. Ab oſtio hujus fluminis ad *Ventam de Cruzes* octodecim

numerantur leucæ, ad quem locum omnes merces Europeæ ſubvehuntur, & mulis deinde atque jumentis impoſitæ, quinque leucarum itinere ad Panamam. Flumen hoc valde augetur atque intumeſcit hibernis menſibus. Cymbæ quibus hic utuntur, pleræque ſunt, ut loquuntur nautæ, ſedecim Doliorum, & trecenta circiter quintalia (ut Hiſpani uſurpant) vehere aptæ. Æſtivis vero menſibus alveus illius exilior eſt, ita ut illis menſibus ſubvectio multo difficilior ſit, multiſque locis onera ſua cogantur exponere & nonniſi magno molimine & multorum hominum opera funibus ſubducantur. Quare *Ioan. Baptiſta Antonellus*, cujus jam aliquoties meminimus, Regi Hiſpaniarum author fuit, ut caſtellum juxta fluminis oſtium communiri juberet, & minores cymbas fabricari, quibus merces æſtate ſubveherentur, majoribus in hyemem ſepoſitis: & ſemitam ad alteram fluminis ripam duci, qua expeditius cymbæ funibus ſubduci poſſent: neque difficile factu autumat, ripis fere planis & æquali ſolo: tantummodo arbores quæ utrimque incumbunt & nonnumquam tranſverſim incidentes navigationem remorantur & impediunt, cædantur. Oſtium fluminis, ad lapidis jactum, amplum, ſatiſque altum, atque adverſus *briſas* (ita vocant ventos orientales, qui hic fere jugiter perflant) nonnihil munitum. Flumen denique piſcoſum, & juxta ripas, ob ſylvarum denſitatem, multarum ferarum opportuna habetur venatio.

Chepo. Ad mare Meridionale habet hæc Præfectura fluvium *Chepo*, juxta cujus fontes ſuperiori ſeculo multum auri erutum volunt. Ab oppido autem Panama verſus ortum exit in Auſtralem Oceanum fluvius *de las Balſas*, uti vocatur ab Hiſpanis, ad cujus ripas materies fabricandis navibus peridonea reperitur; nam quum *Vaſcus Nonnius de Balboa* detecto tum primum mari Auſtrali, vicinas regiones luſtrare in animum induxiſſet & cymbas aliquot *Aclæ* præparaſſet, magnoque labore ad hunc fluvium terreſtri itinere deduxiſſet (nam inter *Aclam* & mare Auſtrale tantum duas & viginti leucas intereſſe ſcribit *Herrera*) materie omni ſubito à carie corrupta, (quippe locis mari nimium vicinis aut intempeſtive cæſa) voti pene irritus, aliam lignorum copiam hic cædere aggreſſus, feliciter quod cœperat perfecit & cum aliquot cymbis ſecundo flumine penetravit in mare Auſtrale. Fluvius autem hic certis anni tempeſtatibus in tantam excreſcit altitudinem, ut ripis ſuperatis, vicinos agros longe lateque inundet; id ejuſdem *Balboæ* diſcrimine obſervatum, cui tam inopinato hæc inundatio ſupervenit ut pene opprimeretur, nam cum ſuis in arbores eniti coactus vix evaſit exitium: utili in futurum documento, quibus forte ſimile quid in hoc fluvio moliri propoſitum fuerit. Sunt & alii hujus Præfecturæ fluvii ad utrumque mare, de quibus nihil illuſtre accepimus, itaque mox in ora maritima deſcribenda eorumdem opportune ſuis locis recordabimur.

Cap. VIII.

Flumen Darien *& Provincia ejuſdem nominis.*

PAnamenſem atque *Cartaginenſem* præfecturas dividit Fretum *Vraba*, in hujus intimum gremium, ad latus fretum ingredientibus dextrum ſive Occidentale, deſcendit *Darien*, limpidiſſimum flumen & potari pulcherrimum: à quo Provincia *Dariena* nomen accepit. Hæc & cœli temperie & ſoli fœcunditate præſertim, à multis commendatur; melones enim & ſimiles fructus, intra vigeſimum diem ex quo ſatæ fuerint plantæ, & germinare & fructus ſuos ad perfectam maturitatem perducere: vites quoque atque fructiferas arbores celerrime & exquiſite fructus ferre atque maturare non minus quam in Hiſpaniola atque aliis inſulis. Inter fructi-
Mameia. feras arbores celebrantur à *Gomara*: *Mameya* formoſa arbor, læte virens, ramoſa, frondibus magis longis quam latis, materie poroſa, fructu grandi & rotundo, ſapore mali Perſici, carne autem Cotonei; tres quatuorve nucleos habens
Guanabo. conjunctos valde amaros. *Guanabo* alta & ſpecioſa arbor, fructu grandi inſtar capitis humani, cortice tenui & ſquamis quibuſdam planis & levibus tecto, carne intus candida, tenera & ſuavi, quæque inſtar cremoris lactis in ore diſſolvatur, ſed pluribus nucleis permixta, qui dentes & gingivas offendunt: refrigerat, ideoq; æſtate fervente
Hovo. jucundiſſime ſumitur. *Hovo* (aliis *Horio*) grandis arbor, viridis, cujus umbram ſalubrem eſſe

esse volunt, quare tam Hispani quam indigenæ sub illa somnum solent capere: è germinibus illius aqua extrahitur admodum odorata: è cortice autem balnea parant ad poros cutis aperiendos & pedes abluendos atque fovendos (lassitudinem enim auferre dicitur;) è radice si vulneretur copiosus emanat liquor, potari optimus: Fructus illius fuscus est, exiguus & pauxilla carne circa nucleum plane osseum, salubris & facilis concoctu, sed gingivis ob nuclei scabritiem inimicus. *Guayava* denique arbor modicæ magnitudinis (inquit Monardes) ramis sparsis, folio laurino, sed crassiore & latiore (inquit *Gomara*) flore candido, aureæ mali floribus simili, aliquanto tamen majori & odorato; fructus malis nostris est similis, initio viridis & post maturitatem aureus, pulpa interiore alba, interdum etiam rosea. Divisus quatuor concavitates sive vascula habere conspicitur, in quibus semina reconduntur, mespilorum seminibus similia, durissima, colore fusco, omnino ossea, medullæ & saporis expertia: Fructus edi solet prius demto cortice; palato gratus, salubris & concoctu facilis: frigidus esse videtur, propterea datur febricitantibus assus: viridis adstringit, sed maturus solvit alvum. De hisce arboribus alibi quoque diximus, sed non inutile putavimus earumdem hic meminisse & *Gomaram* de illis audire.

Feræ hujus provinciæ sunt Leones, sed Africanis & minores & minus feroces: Leones pardi Africanis plane similes, hominibus tamen minus infesti quam Tigres; Cati sylvestres grandes & velocissimi: cervi Europæis similes, sed minores neque tam veloces: Vulpeculæ sed minores & diversi coloris: damæ modicis mulis magnitudine pares sine cornibus; cuniculi, lepores: Simii & Cercopitheci tam multi & tam varii ut pene superet fidem: aliaq; animantia & feræ: Unum denique animal commemorat *Petrus Martyr* ob peregrinam formam; est enim magnitudine Tauri, proboscide & auribus Elephanti, sed neque tam grandibus neq; tam patulis, pedibus & ungulis equi.

Avium elegantissimarum ingens hîc copia, sed vix ullæ à cæteris Americanis diversæ, præterquam quod ad ripas magni fluminis de quo statim dicemus, pavones quidam reperiantur, mira colorum varietate & ab Europæis nonnihil diversi. Infestantur autem incolæ à quibusdam vespertilionibus, quorum morsus admodum sunt venenati, plurimumq; sanguinis effluit è vulneribus, ita ut difficulter sisti possit, nisi aut aqua marina abluantur, aut calente cinere foveantur, quæ remedia tandem huic malo sunt inventa: nec desunt hîc angues & serpentes, aliaque noxia & venenosa animantia.

Porro *Petrus Martyr* in decadibus suis Oceanicis scribit; Sinum *Vrabæ* latum esse millia passuum quatuor & viginti, quòque magis se recipit intra continentem, eò magis angustari; in illum autem diversa flumina descendere: Eorum autem unum, quod vocant *Darien*, parvo lentoque alveo fluere, ita ut tantum unilligneis barbarorum lintribus ferendis sit idoneum. In eundem sinum exit & alterum flumen, quod Hispani ab amplitudine appellarunt *Rio grande*, æstuarium enim illius duas leucas patere scribunt, plurimosque alere crocodilos; crebro etiam superatis ripis omnibus in vicinos agros restagnare, multasque paludes & uliginosa stagna post se relinquere.

Tertium flumen quod in hunc sinum se exonerat, appellatur à Martyre *Dabayba* & *S. Ioannis*; id ab oriente ex altissimis *Dabaybæ* montibus devolutum, egreditur in Urabæ sinum per septem ostia, uti Nilus in Ægypto, quæ tria milliaria occupant quorum præcipuum nonnullibi quadraginta aut quinquaginta orgyas est altum. Distat à flumine Darienis versus ortum leuc. novem. Hispani præter jam dicta & aliorum hic meminerunt, quorum unum quidem à retibus ibidem inventis *Rio de las Redes* vocant; alterum autem *de la Trepadera*, quem *Andreas de Garabito* anno CIↃ IↃ XIIII ascēdit ad montana usq;, ubi & alium amnem offendit, qui diverso cursu ad mare Australe properabat. His accedit amnis quem Hispani dixerunt *de las Annades*, ubi quondam municipium condere cœperant, septem leucis à *Dariene*, in regione peramœna & fertili, ad fines provinciæ *Ceracanæ* cui tum Regulus præerat *Abraïben*: cujus subditi tuguria sua in fastigiis arborum instruxerant. Meminit denique *Herrera* fluvii *Corobari* haud longe à Dariene, qui permeat agros fertiles, & cœlo perquam salubri, ita ut Darienis incolæ ægros suos huc traducerent ad sanitatem recuperandam.

Dabayba.

Cap. IX.

Oppida quæ Hispani quondam habuerunt in Provincia Dariena.

SUPERIORE capite Provinciam *Darienam* & flumina quæ descendunt in Urabæ Fretum utcunque descripsimus: licet autem hodie Provincia illa pene deserta nullisque Hispanorum oppidis culta sit, tamen non abs re fuerit, paucis hic commemorare, quæ loca olim ab Hispanis hîc culta, quæque oppida variis temporibus in hac provincia condita rursusque derelicta fuerint.

In Præfatione ad hunc librum præmonuimus, hanc continentis partem quæ hodieque vulgari nomine ab Hispanis appellatur *Terra Ferme*, olim in duas veluti provincias fuisse divisam, Castellam auream & Novam Andaluziam; quarum illa occidentalem partem earum provinciarum quæ Urabæ Freto adjacent, atq; adeo Darienam complectebatur, hæc vero earumdem partem orientalem. Porro *Alfonsus Oieda* quum animum adjecisset ad novam Andaluziam subjugandam, tum vix leviter cognitam, illius præfecturam speciali impetraverat diplomate, (sub certis conditionibus) ab Hispaniarum Rege anno cIↄ Iↄ VIII. Itaque navibus aliquot, milite & omni genere commeatus instructis ex Hispaniola solvens, attigit Continentem illa parte ubi nunc *Cartagena* condita cernitur; & exscensione facta, aquandi & lignandi causa; insignem cladem passus est à bellicosis & præferocibus barbaris, qui ibidem incolebant, septuaginta suorum desideratis; quam tamen *Niquesa* cum suis commodum superveniens, longe pluribus barbarorum cæsis, egregie est ultus. Verumtamen hic nequaquam sibi consistendum ratus, cursum flexit ad *Vraba* fretum, flumen *Dariensis* investigans, (de cujus opulentia incertus rumor jam percrebuerat;) in quo quærendo quum aliquandiu frustra operam sumsisset, classem vortit ad orientale Freti Urabæ latus, & exscensione facta, condidit ibidem municipium *S. Sebastiani*, in agro perfœcundo & omnibus rebus ad vitam necessariis affluente, ut *Herrera* testatur. Indigenis autem advenarum cito pertæsis, quum Hispani annonæ penuria laborare cœpissent, & barbarorum insidiis atque armis premerentur, municipium vix inchoatum, rursus deseruit *Oieda*, suosque omnium rerum indigos destituit: quare & illi qui relicti fuerant, conscensis liburnicis, quæ supererant, in diversa discesserunt: Sed jam longius provectis supervenit *Encisus* cum annona & supplemento militum, eosq; pene invitos secum reduxit, applicuitque ad freti Urabensis latus occidentale.

Hic jam fluminis Dariensis, quod *Oieda* frustra quæsiverat, forte fortuna compos factus, ad ripam illius molitus est oppidulum, quod *S. Mariæ Antiquæ* nomini dedicavit anno à Christo nato cIↄ Iↄ X. Id paucis annis colonorum numero & opibus ita crevit ut anno cIↄ Iↄ XIV Episcopatu insigniretur. Verumtamen quum *Vascus Nonnius Balboa* non minori industria quam labore aditum ad mare Australe, (de quo prius obscura fama barbarorum indicio ad Hispanos pervenerat) aperuisset; & spes opulentiæ, quam tot tantæque provinciæ ad illum Oceanum sitæ haud frustra promittebant, cujusque non levia jam indicia perceperant, indies cresceret; oppidum hoc, ab Petreio Davila, quem Rex Hispaniarum huic provinciæ præfecerat, fuit desertum, & incolæ ad Panamense oppidum traducti anno cIↄ Iↄ XIX: causam facti sui prætexit insalubritatem aëris, quæ plures Hispanos in urbe hac brevi tempore abstulerat. Etenim, ut *Petrus Martyr* testatur, oppidulum hoc constructum erat ad fluminis ripam, in humili planicie & altissimis montibus undiquaque cincto, quo fiebat ut aër hîc & supra modum humidus & fervidus esset: quibus accedebant crebræ paludes & uliginosa stagna, gravem & tetrum odorem exhalantia.

Addit *Gomara* tam hic quam in reliquis hujus continentis provinciis, Hispanis vulgo accidere, ut colorem fuscum & subcroceum, ad modum eorum qui ictere laborant, contrahant: fieri (inquit) potest ut ingens auri appetitus, quem pectore gestant conclusum, sese hoc indicio prodat & cutem ipsis hoc aureo colore inficiat: suorum avaritiam sugillans & facetè ridens.

Sed longe maximum incommodum patiebantur oppidani, à subvectionum difficultate pariter atque caritate, quia oppidum longissime aberat ab Oceano. Has

ergo

ergo ob cauſas oppidum minus commodum fuit judicatum, licet provincia ipſa haud dubio amœna eſſet & valetudini incolarum non inimica.

Aliud præterea municipium à militibus *Avilæ* conditum fuerat in provincia *Pocoroſæ* ad ripam fluvii *S. Crucis*, uti appellabant Hiſpani; quod mox à barbaris ex improviſo captum fuit & funditus deletum.

Anno quoque cIↄ Iↄ XV ab eodem *Avila*, colonia fuit deducta ad portum *Aclæ*, viginti leucis ab oppido *S. Mariæ* antiquæ verſus Corum: (ut *Pet. Martyr* annotavit) juxta littus maris; qui portus quidem ſatis altus, ſed aditu difficilior, ob celerem Oceani fluxum, qui hanc oram radit. Ager hujus oppidi erat montoſus, ſed ſalubrior multo quam Darienis, & auri venarum haud expers creditus.

Inſula quædam hîc objacet Continenti, quam vocant *de Pinos*. Urbs tamen, de qua modo, brevis quoque fuit ævi omniſque illius memoria jam interiiſſet, niſi ſupplicio *Vaſci Nonnii Balboæ* ſignaretur, quem Avila hîc (jure an injuria non ſatis liquet) bene meritum ſane de Regno Hiſpaniarum, ob Maris Auſtralis primam inventionem, capite plectendum curavit.

Poſtilla Provincia *Dariena* atque adeo totum occidentale *Vrabæ* latus, inde à *Nombre de Dios* ad intimum Sinus hujus gremium, vaſtum atque incultum manſit, nec ulla hodie hic oppida aut pagi Hiſpanorum viſuntur: de orientali ejuſdem Freti latere poſtea dicemus, quia hodie ad præfecturam Cartaginenſem pertinet.

Cap. X.

Ora maritima, promontoria, ſinus, flumina, portus præfecturæ Panamenſis.

QUUM Præfectura hæc inter duo maria ſita ſit, utrimque oram illius deſcribemus. Ad mare Septentrionale ita ſe habet: A *Nombre de Dios* verſus occidentem littus legendo, ad *Portum Belum* leucæ numerantur quinque: è regione hujus in alto mari ſitæ ſunt inſulæ quas vocant *las Miras*, itemque Inſula *de los Baſtimentos*; quam Columbus hoc nomine inſignivit, quod cum caſu ad illam appelleret, aliquot arva Mayzio ſata hîc inveniſſet, atque ita annonæ (id enim vox Baſtimentos ſonat Hiſpanis) compos eſſet factus. Portui Belo unius leucæ intervallo proximus eſt portus *Bonaventuræ* à quo ad portum *Gallinarum* tres numerantur leucæ; & ab hoc ad portum *Locuſtarum* totidem; quem ſequitur exiguus portus vulgo *el Portete* & denique fluvius *Chagre* de quo jam ante diximus: Hactenus ora hujus Præfecturæ à *Nombre de Dios* ad occidentem pertinet. Ab eodem oppido verſus orientem tendendo, fluvius *Sardinilla* abeſt leucas duas; *Sardina* autem quatuor; & porro fluvius *Mayzii* & *Colubrorum:* à quo ad amnem *Franciſcæ* (cujus *Antonellus* cap.III.
ſupra fecit mentionem in accurata urbis Panamenſis luſtratione) & ad Freti Urabenſis exordium, octo deſignantur leucæ. Ad oræ porro converſionem verſus Auſtrum, eminent montes *S. Blaſii*, quibus objacet inſula, quam vocant *Captivam*: hanc excipit altera vulgo *Comagre* dicta; ad Continentem autem ſequitur portus *Aclæ*, cui è regione Inſula *Pinorum* reſpondet: & denique portus *Nilcos* haud longe ab oſtio *Darienis* fluvii, qui præfecturam hanc à Cartaginenſi dirimit: atque hîc deſinit *Vrabæ* fretum, unde & *la Culata*, (quaſi dicas gremium Sinus Urabenſis) Hiſpanis appellatur. Sinus enim qui proprie Urabæ Fretum ab Hiſpanis dicitur, prout traditum invenio ab *Herrera*, ſumit initium octo gradibus ab Æquatore verſus Arctum & irrumpit quatuordecim leucas intra Continentem, in ipſo quidem aditu ſex leucas latus, mox quinque & denique quatuor: quinque autem leuc. ab oſtio illius verſus Auſtrum oppidum S. Mariæ antiquæ vel Darienis, de quo ſupra diximus, fuit conditum: Atque hæc de orâ ad mare Septentrionale.

Ora porro præfecturæ Panamenſis ad mare Auſtrale, in hunc modum deſcribitur ab Hiſpanis. Ab oppido Panama verſus occidentem primo occurrit ſinus ſive Fretum *Paritæ* ſive *Paris*, ad quod Nata oppidulum jacet: Dein cornu ſive promontorium *Chamæ*, ubi Regulus Chiapes rerum potiebatur, quum Balboa primum hoc mare luſtraret. Ad ortum vero ab eodem oppido primo occurrit fluvius *Coquiræ*

five *Chepo*, dein fluvius *Ratium* five *de las balſas*: Atque hinc ora ſeſe flectente verſus Auſtrum, occurrit Fretum *S. Michaëlis*, in cujus intimum ſinum fluvius *de Congos* ſeſe exonerat. Fretum autem hoc valde fluctuoſum eſt, multis inſulis, crebris vadis, ſcopulis, brevibus impeditum, ita ut ingentes interdum fluctus tollat, & quidem potiſſimum menſibus Septemb. Octob. Novemb. & Decemb. valide concitatur, neque tum ſine diſcrimine aditur, ut Hiſpani aliquoties cum ſuo damno ſunt experti: Latus hujus auſtrale claudit promontorium *de Pinnas* & pone illud aditur portus ejuſdem nominis: quem quinquaginta leucas ab oppido Panama abeſſe ſcribit *Herrera*: Viginti autem per tranſverſum ab Urabæ freto: neque enim major eſſe dicitur hîc Continentis latitudo. Omnis autem hæc Regio montibus & ſcopulis aſpera eſt & longe maxima anni parte continuo perpetitur graviſſimos nimbos non tantum in terra ſed & in vicino mari, decem atque adeo viginti à Continenti leucis. Solum denique tam denſis ſylvis paſſim obſitum eſt, ut pene invium hominibus judicetur.

Haud longe hinc amnis in Oceanum devolvitur, quem barbari appellabant Beru, à quo Peruviæ nomen quæſitum autumant: abeſt autem *Pinnarum* portus ab Æquatore ſex gradibus & quindecim ſcrupulis, ut prodit *Herrera*.

Ab hoc portu ad alterum quem vocant *Quemado* viginti & quinque numerantur leucæ, quinque gradibus ab Æquatore verſus Arctum: à quo denique ad Promontorium quod vocant *de Corientes* paucæ ſuperſunt leucæ. Ignobilis hæc eſt ora & denſiſſimis nemoribus *Manglarium* ad ipſum littus veſtita, perpetuis nimbis & fulguribus obnoxia & multorum Hiſpanorum exitio infamis; nam *Pizarrus* prima in Peruviam expeditione, multos ſuorum partim morbis, partim inedia, aliiſque incommodis hîc amiſit, & animum haud dubio deſpondiſſet, niſi divitiarum immodicus appetitus, nihil non agere & perpeti illum perpuliſſet.

Cap. XI.

Inſulæ aliquot quæ præfecturæ Panamenſi *adjacent & præſertim illæ quæ ab unionibus nomen & famam meruerunt.*

PRÆFECTURA *Panamenſis* aliquot Inſulas habet objectas in utroque mari, quarum quidem obiter ſuperiori capite meminimus, hîc autem paulo plenius eas ſumus deſcripturi. In mari quidem Septentrionali objacent illi, primum Captivæ. inſulæ *Captivæ* ut vocant, humiles & æquori pene æquales, arenoſo littore, interius denſis arborum lucis veſtitæ, in ambitu ſcopulis & vadorum brevibus contaminatæ, itaque cavendæ aut cautè admodum adeundæ. Deinde haud procul ab iſtis obverComagre. ſantur continenti Inſulæ *Comagre*, non minus ob humilitatem navigantibus inſidioPinos. ſæ. Ab his verſus Eurum haud longo intervallo diſtat Inſula *Pinorum*, alto ſolo & ambitu pene orbiculari, tam exiguo ſpacio à Continente diſcreta, ut eminus ex Alto proſpicientibus pars illius eſſe videatur, neque antequam propius acceſſeris, dignoſcatur. Plures aliæ minores hîc ſparſæ; de quibus non eſt operæ prætium verba facere, neque ſuperiorum ſane meminiſſem, niſi iis qui à Cartagena Portum Belum petunt, ſolemne eſſet ad aliquam harum curſum inſtituere, & ſecundum earum conſpectum, itineris ſui rationes aut ſequi aut mutare.

Taboga. In mari Auſtrali ad hanc præfecturam pertinent: *Taboga* inſula, quinque ab opde las Perlas. pido *Panama* leucis; & duodecim ab hac Inſulæ *Unionum* vulgo *de las Perlas*, quæ à copia Unionum, quæ olim in vicino Oceano fuerunt inventæ nomen meruerunt: ſunt autem duæ quidem paulo majores, quarum una *del Rio*, altera *Tararequi* vulgo appellantur, & viginti aut plures aliæ minores, & magis ſcopuli quam Inſulæ: Quot gradibus ab Æquatore diſtent, non ſatis convenit inter Hiſpanos ſcriptores, & *Herrera* prodit inter ſe diſſentanea: *Petrus de Cieca* in Peruviæ Chronico, octo gradibus ab Æquatore dirimit verſus Arctum: *Comara* promovet Tararequi ad quintum gradum ab Æquatore. In hiſce Inſulis olim magna fuit ferarum copia, præſertim cervorum, cuniculorum & ſimilium; nec ulla tellus benignius incolis ſuis Mayzium & Yucam in cibum & potum ſufficiebat: major imprimis Inſula omnigenis abundabat fructibus:

fructibus: vicinoque mari multimodam optimorum piſcium copiam largè ſubminiſtrante, nihil hic ad victum neceſſarium deerat; inter arbores autem quas tellus ſponte nutriebat, quædam erant odoriferæ; quæ res primis illis temporibus, nonnullis impoſuit, qui aromatiferas inſulas haud longe hinc abeſſe ſuſpicati ſunt, quia hæ inſulæ tam gratum odorem de ſe ſpargebant. Nihil porro has Inſulas ita commendavit, quàm unionum quas vicinum mare ferebat, magnitudo atque perfectio; nam quum *Margarita* atque *Cubagua*, plerumque uniones daret, quarum maximæ octo ceratia penderent, quæ & raro rotundæ & ſine vitio naſcerentur, hic nonnumquam inventæ quæ XXVII atque adeo XXXI caratia penderent, tam rotundæ, quam ovales aut pyri forma, & quod mirabile, tanta formæ perfectione atque ſplendoris elegantia ut omnes meritò in admirationem raperent. Porro hæ inſulæ olim fuerunt frequentiſſimæ: Indigenæ quippe natandi atque urinandi admodum periti, quum placidum ſtaret mare, lintribus ſuis ad unionum capturam exibant, earumque conchas à petris magno labore & diſcrimine avellebant; arcte enim ſibi invicem & firmiter petris ſolent adhærere: & majores in profundiori mari reperiuntur, & ad minimum decem orgyas alto: nam & ipſi unionibus delectabantur, licet & eximendi è conchis induſtria & perforandi ſcientia deſtituerentur, quo fiebat ut eas plerumque corrumperent & candorem illum nativum atque ſplendorem quo maxime commendantur, detererent. Hodie autem Indigenæ illi ad unum omnes interierunt, quique hodie has inſulas poſſident, Nigritis aut Nicaraguanis ſervitiis utuntur, tum ad agros colendos tum ad pecora paſcenda; qui nunc unicus illorum eſt quæſtus, poſtquam Hiſpanorum aviditas nullas margaritiferas conchas hic reliquas fecit. *Richardus Hawkinus* Anglus unam harum inſularum appellat *Pachetam*, Pacheta. exiguo freto à Continente disjunctam, à Panama verſus Auſtrum leucas octo aut decem: quæ rotunda ſit atque edita, ſed non ſupra leucam ambitu complexa; fœcundiſſima tamen, ita ut Domini ſui induſtriæ atque labori benigniſſimè reſpondeat, qui magnam fructuum copiam, inſigni emolumento, Panamam venum traducit.

CAP. XII.

Expeditio Joannis Oxenhami Angli *in mare Meridionale per provinciam* Panamenſem, *imprimis memorabilis.*

ANTEQUAM deſcriptioni Præfecturæ *Panamenſis* finem imponam, nequaquam prætereundam puto memorabilem Angli cujuſdam expeditionẽ, quam *Lupus Vazius* in hunc modum deſcripſit: *Ioannes Oxenhamus* Anglus (inquit) expeditionis *Franciſci Draci* anno CIↃ IↃ LXXII & opulentiſſimæ prædæ quam nactus fuerat, fama excitatus, idem aggredi conſtituit: Itaque parata circiter centum & viginti doliorum navi, ſeptuaginta navales ſocios eidem impoſuit, & proſpera navigatione uſus ad Septentrionalem Præfecturæ *Panamenſis* plagam applicuit; poſtquam autem cum Nigritis qui illas partes incolebant, contuliſſet & omnem auri atque argenti gazam à Panama ad mare Septentrionale à militibus conduci intelligeret, tale quid aggreditur, quale nemo ante ipſum tentare fuerat auſus; nam exſcenſione cum ſuis facta, ubi *Dracus* ſuperioribus annis exſcenderat, primò navem ſubduxit & in vado conſtituit, dein majoribus tormentis in terram expoſitis & viridi ceſpite tectis, annonam omnem atque apparatum bellicum è navi exhauſit, vacuamque, qua potuit, arboribus ſtudioſe texit: Tum cum omnibus ſuis duabus campeſtribus machinis, largo commeatu, aliiſque rebus neceſſariis, intra continentem movit, *Simaronibus* viam commonſtrantibus: porro duodecim leucarum itinere abſoluto, ad fluvium pervenit, qui in mare auſtrale ſeſe exonerat: atque hic materie opportune cæſa, liburnicam fabricavit, quadraginta quinque pedes longam; & ſecundo flumine in mare Auſtrale devectus, ab eiſdem Nigritis ad unam Inſularum *de las Perlas* eſt deductus; quumque ibidem decem dies in inſidiis latuiſſet, celocem è Peruvia venientem nullo negotio cepit, in qua ſexaginta millia aureorum invenit, præter magnam vini & farinæ copiam; & mox alteram quæ è Limano portu ſolverat, quæ argenti maſſas ferebat pretio centum mill. pezorum; denique auro omni atque argento in lyburni-

lyburnicam suam accepto, postquam aliquandiu unionibus ab Insulanis extorquendis vacasset, ad flumen quod descenderat remeare instituit, & haud longe ab ostio illius, celoces illas, quas ceperat, dimisit, magno certe errore, uti postea patuit. Nigritæ enim qui Insulam incolunt, statim post Anglorum discessum uniligneis suis lintribus Panamam contenderunt, & præfectum, eorum quæ gesta fuerant, fecerunt certiorem. Ille autem, absque mora, quatuor liburnicas intra biduum instruxit, eisque centum milites imposuit & idoneum Nigritarum numerum ad remigium faciendum: cum quibus *Ioannes de Ortega* tribunus militum, ad insulas unionum profectus, ut de Anglorum itinere certiora indagaret, dudum frustra fuit, donec in celoces ab Anglis dimissas incidit; à nautis itaque edoctus Anglos cum liburnica sua flumen ingressos, quantocius cursum eodem convertit; ubi autem ad flumen est perventum, non minus hæsitarunt, nam quum tribus ostiis in Oceanum descendat, quod potissimum subirent aliquandiu deliberarunt, sed & hic Anglorum imprudentia ambiguitatem omnem ipsis exemit, plumis, quas gallinis detraxerant, minimum fluvii alveum descendentibus: hunc itaque ingressi, quarto demum die liburnicam Anglorum in sicco destitutam invenerunt, omnibus rebus jam exhaustam, præterquam annona, & à sex tantummodo custoditam, quorum unus statim ab Hispanis cæsus, reliqui fuga se subduxerunt. Dein *Ortega* militibus octuaginta in terram expositis, ad interiora contendit, non ante quiescere certus, quam prædam tam opulentam recuperasset: vix dimidiam leucam à ripa profectus, tuguriolum ramis arborum contextum invenit, in quo Anglus gazam omnem absconderat, quam tam inopinato successu lætus quantocius ad liburnicas suas reduxit, nihil ultra de Anglis persequendis sollicitus. Veruntamen Anglorum dux, à militibus suis, qui effugerant, de adventu Hispanorum certior factus, quam ocyssime cum omnibus suis & ducentis Nigritis ad Hispanos contendit, atque in eos præferociter fecit impetum: qui vicino nemore tecti atque defensi, Anglos fuderunt, undecim illorum cæsis & quinque captis. Ex hisce captivis demum cognitum, cur Anglus hic tam longam moram fecisset cum tanta præda; male namque ipsi cum suis comitibus convenisse, qui statim prædam dividi & unumquemque suam partem accipere importune flagitaverant & alia conditione gazam ad navem bajulare pertinaciter detrectaverant, ideoque in mediterranea ipsum profectū fuisse ut Nigritas conduceret qui onus subirent. Ab iisdem & propalatum, ubi navem suam abscondisset. Hispani *Panamam* reversi rem omnem prout gesta erat edisserunt, præfectus autem ad Legatum suum in oppido *Nombre de Dios* dat litteras, eumque rerum omnium facit certiorem, qui cum quatuor navibus ad Urabæ fretum provectus, navem & tormenta Anglorum nullo negotio intercepit. Reliqui Angli per nemora & montana diu vagati, quum jam in eo essent ut cymbas aliquot fabricarent, quibus navem aliquam in Oceano Septentrionali caperent, atque ita in patriam reverterentur; à centum quinquaginta militibus, quos Peruviæ Prorex ad ipsos indagandos miserat, sunt oppressi & captivi Panamam deducti, paucisque adolescentulis exceptis, quibus propter ætatem parcitum fuit, omnes supremo supplicio affecti. Hunc exitum habuit facinus audax & imprimis memorabile, partim ducis imprudentia an avaritia, partim navalium sociorum inobedientia & importuna tam alieno loco & tempore discordia.

Oxenhamus.

CARTAGENA.

Cap. XIII.

Præfecturæ Cartaginensis *limites, cæli solique qualitates, variæ provinciæ.*

PRÆFECTURÆ & provinciæ *Panamensi* ad orientem proxima est Cartaginensis, quæ nomen à Metropoli sua accepit: Sita autem est ad Oceanum Septentrionalem: patetque in longitudinem quidem inter ortum & occasum à magno flumine *Magdalenæ* ad fretum *Vrabæ* & flumen *Dariensis* leucas octuaginta, in latitudinem autem pene totidem, inter arctum atque meridiem, ab Oceano nimirum

rum Septentrionali ad extremos limites Novi Regni ut vocant Granatenſis; quanquam non deſint qui majorem illi latitudinem tribuant, itinerum rationem ſequentes. Solum utplurimum editum, quodque partim in altos montes & colles aſſurgat, partim in humiles valles ſubſidat, multis ſilvis atque lucis paſſim opacum: Agri præ nimia pluviarum copia fere humidi aut uliginoſi, ita ut ſemina Europæa maligne tollerent, neque triticum ſatis feliciter maturent. In montanis hujus præfecturæ multæ & diverſæ reſinarum gummique ſpecies reperiuntur, quarum nonnullæ gratiſſimum & aromaticum odorem ſpirant: multi præſtantiſſimi liquores & balſama imprimis ſingularis tum odoris tum virtutis; quæ aut arbores ſponte fundunt aut indigenæ ſingulari induſtria extrahunt: piperis quoque oblongi quoddam genus hîc provenit, longe majori acrimonia præditum quam orientale, & odore longe fragrantiori & ſapore meliori quàm vulgare piper Braſilienſe ſive Capſicum: Altæ cujuſdam plantæ fructus eſt (inquit Monardes) craſſitudine quidem funiculi, at dimidii pedis longitudine, multis veluti granulis conſtans, circa pediculum oblongum continuo & conjuncto ordine diſpoſitis, plantaginis ſeminis modo; recens viridis eſt, ſole matureſcit atque nigreſcit: Calidum eſt tertio gradu. Videantur ea quæ ſupra diximus in deſcriptione Novæ Hiſpaniæ. Solum caret auri venis, præterquam paucis in locis. Multæ hîc feræ, præſertim tigres, ſerpenteſque & alia noxia atque hominibus juxta & pecoribus infeſta animantia. Indigenæ ferociſſimi erant & imprimis bello ſtrenui, quare & Hiſpanis ſæpe clades intulerunt, præſertim venenatis illis ſagittis, quibus utebantur; ſed pene ad internecionem jam dudum ab Hiſpanis deleti ſunt, ita ut pauciſſimi admodum hodie ſuperſint. l.v.c.iv.

Sub præfectura autem Cartaginenſi complures provinciæ comprehenduntur, ſuis limitibus & nominibus diſtinctæ; ad occidentem quidem ab oppido Cartaginis, *Vraba*, cujus jam ſupra obiter meminimus, utpote *Darieni* conterminæ: hæc provincia, ut *Petrus de Cieca* teſtatur, admodum eſt fertilis & annona omnibuſque ad vitam humanam neceſſariis abundans, quippe cujus ſylvæ abunde ferinam, flumina & vicinum mare piſcium optimorum copiam ſubminiſtrent. Huic vicini ſunt *Abibe* montes, quorum altiſſima & continua pene juga (*Cordilleram* vulgo vocant Hiſpani) ad occidentem vergunt; longitudo illorum ignota, latitudo nonnullis locis viginti leucas occupat, aliis etiam plures, quibuſdam vero pauciores: calles habet peraſperos & equis pene inacceſſos: in montium jugis nulli penitus mortales degunt; ſed in vallibus, quæ plurimæ & patentiſſimæ, olim immenſa barbarorum multitudo incolebat, qui multo auro erant opulenti, quod è torrentibus & amniculis, qui de montibus ad occidentem ſe devolvunt, colligebant. Maximam anni partem in hiſce montibus pluit, arboreſque tam largas guttas in terram ſubjectam deſtillant, ut graminis proventum impediant, & pabulum equis negent: ob eandem cauſam hîc iter permoleſtum eſt, & penitus haud dubio invium eſſet, niſi hîc arbores quædam paſſim reperirentur, fagis noſtratibus haud abſimiles, materie autem molli, ſpongioſa & ſicca, quæque facile ignem poteſt concipere, ita ut iter hac agentes focum nullo negotio inſtruant. Trans montes hoſce verſus auſtrum provincia *Tatabe* jacet, olim ditiſſimis & bellicoſiſſimis barbaris plena, qui ad mare uſque auſtrale regionem omnem compleverant. Ad eandem plagam provincia ſita eſt quam vocant *del Guaca*, triginta leucis ab *Antiochia*, de qua poſtea dicemus. Abibe. Tatabe.

Porro ut propius ad Oceanum Septentrionalem revertamur, ad occidentem à Civitate *Cartaginis*, in finibus *Vrabæ*, ſita eſt provincia *Zenu*, cœli ſolique qualitatibus ab *Vraba* non multum diverſa: hæc olim vicinarum gentium veluti cœmiterium fuit, quippe ad quam etiam nationes longè diſſitæ, ſuorum cadavera deportare conſueverant, ibidemque cum omni ſua gaza & monilibus, aliiſque rebus pretioſis recondere, quare Hiſpani primis illis temporibus, multum auri, aliaque magni pretii ex ejuſmodi monumentis abduxerunt. Ad ortum denique ab urbe, vallis *Zamba* ſita eſt: & denique provincia *Mopox*, de qua mox agemus.

Cap. XIV.

Metropolis huius præfecturæ Cartago, *vulgo* Cartagena *Hispanis.*

C*Artago* hujus præfecturæ metropolis nomen accepit à *Cartagine* nova in Hispania, ob summam similitudinem quæ deprehenditur inter utriusque urbis portus; sita est ad Oceanum Septentrionalem decem gradibus ab Æquatore versus Arctum & septuaginta duobus gradibus à Meridiano Toletano versus occidentem, ut ab *Herrera* annotatum; in peninsula, super latam planitiem, quæ ad arctum quidem, plano & arenoso littore ad oceanum pertingit, qui hic vadosior & orâ est leniter declivi; ad austrum vero & versus continentem palude sive cœnoso stagno clauditur, *Canapote* appellant vulgo, quod eodem quo mare fluxu atque refluxu æstuat: ab oppido ad vicinam continentem transitur per callem silicibus stratum & ducentos quinquaginta passus longum, sub quo duo sunt arcus, qui fluctus admittunt in stagnum iterumque regurgitant. Solum oppidi arenosum est, & puteis ad duas orgyas in profundum actis hic dulces latices hauriuntur. Licet autem ob crassos vapores atque exhalationes quæ è vicinis paludibus & stagnis ascendunt, locus insalubrior sit, tamen multo salubrior est quam *Nombre de Dios*, & pro conditione harum regionum Americanarum, quæ ad hoc mare jacent, aliquo modo salubris potest judicari. Oppidum affabre structum est, habetque primum plateas quinque, quæ à portu sive occidentali plaga continuo ductu, ad oppositum & ipsum pene oceani littus pertingunt, singulæ pene sexcentos passus longæ & elegantissimis ædificiis utrimque, cum suis hortis atque areis instructæ; dein & aliam plateam, quæ totum oppidum secundum latitudinem & dictas plateas per transversum dividit, incipiens ab ipso Oceano, & ad sinum illum sive stagnum pertingens, duplo pene longior quam præcedentes. In oppido hæc sunt publica ædificia; primum Templum Cathedrale, cujus Episcopus suffraganeus est Metropolitani Novi regni Granatensis; deinde Curia, Teloneum regium, aliaque hujuscemodi; denique monasteria aliquot Dominicanorum & Franciscanorum: *Herrera* scribit hîc supra quingentas familias Hispanorum numerari, & magnum numerum mercatorum & advenarum. Portus hujus oppidi, inter optimos totius novi orbis, facile primum sibi vindicat locum, licet majora navigia paulo longius ab oppido in anchoris consistere cogantur: aditum illius concludit insula, qualis illa quæ Cartaginis novæ portui objacet, quam Hispani hodie *Escombreram* vocant, sed aliquanto major, quæ olim *Codega* dicebatur, hodie vero *Carex*, duas leucas in longitudinem, vix dimidiam in latitudinem patens, Dulcium aquarum inops, & tantum piscatorum quondam habitatio. Quum *Franciscus Dracus* hoc oppidum caperet, ut statim dicemus, puteum in hac insula offendit aquationi peropportunum; insulam autem præcipue commendat ab amœnitate, quippe quæ pene tota fructiferis arboribus consita sit, aurantiis malis aliisque similibus, tam concinno ordine dispositis & per varia ambulacra digestis, ut elegantissimi viridarii formam exprimat. Conditum fuit hoc oppidum anno cIↃ IↃ XXXII à *Petro Heredia*, qui magno labore atque industria vicinos barbaros subjugavit, erant enim indigenæ hujus provinciæ bellicosissimi & impavidi, tantaque ferocia tam mares quam fœminæ in prœlia ruebant, ut unam adolescentulam vix decimum octavum annum egressam, octo Hispanos venenatis suis sagittis confecisse, antequam deficeret, ab Hispanis memoriæ proditum invenerim. Oppidum denique mirificè crevit, ejusque cives ad summam opulentiam pervenerunt, commerciorum opportunitate, nam quotannis hîc & maxima omnimodarum mercium copia ex Hispaniis appellit, & classis regia quæ *Nombre de Dios* petit, hic nonnunquam solet hybernare; imprimis autem omnis gaza, aliæque merces è novo regno Granatensi, per magnum flumen Magdalenæ huc solent conduci. Urbs denique anno cIↃ IↃ LXXXV ab Anglis duce *Francisco Draco* capta est; nam licet pene integrum mensem ante illius adventum, de consilio illius certiores fuissent facti, omniaque ad defensionem comparassent, vallo locis maxime debilibus ducto, majoribusque tormentis adversus angustum aditum dispositis, & præsidiariorum numero adaucto; tamen ille qua erat animi magnitudine, non magno negotio illam

expu-

expugnavit atque diripuit: & parte aliqua urbis incendiis deformata, reliquam civibus centum & viginti millium ducatorum pretio redemtam reſtituit. Præda pro fama oppidi haud ita opulenta fuit, quia oppidani jam dudum quicquid habebant pretioſi, ad vicina loca & montana ſubduxerant, & imprimis ad Tolu oppidum, quod interius jacet.

Cap. XV.

Plenior Cartaginenſis *oppidi, Portusque deſcriptio per* Joan. Bapt. Antonellum.

SUperiore capite, *Herreram* potiſſimum ſequuti, Urbem Cartaginem & illius portum compendio deſcripſimus, nunc quum eandem luculentius ab *Antonello* deſcriptam invenerimus, operæpretium putavimus, quæ ille anno cIↃ IↃ LXXXVII ad Regem Hiſpaniarum perſcripſit, verbo tenus hic inſerere. *Cartagena* (inquit) urbs eſt & quidem Metropolis illius Epiſcopatus, quadraginta leucis ab oppido *S. Marthæ* verſus occidentem & decem gradibus ab Æquatore verſus Arctum ſita in arenoſa peninſula; familias habet circiter quadringentas & quinquaginta, ædificia præclara & pleraque è lapidibus ſubſtructa; tria hîc ſunt monaſteria; quorum duo ſita ſunt intra urbis ambitum, tertium extra, quod per callem ſilicibus ſtratum aditur, qui utrimque à fluctibus pulſatur: commercia hic ſupra modum vigent, ex Hiſpania, novo regno Granatenſi, Peruvia, Inſulis, & omni continentis illius ora quam vulgo *Terram Firmam* vocant; locus denique ſalubris eſt. Portum habet optimum & multarum navium capacem; duo omnino ad illum aditus patent; unus dimidia circiter ab oppido leucâ, nongentos paſſus latus & valde altus, quem pleræque naves ſubire ſolent; alter leucæ intervallo à priore disjunctus verſus occidentem, quem *la Boca Chica*, id eſt, parvum os vocant, nongentos quidem paſſus latus, ſed navigabilis illius alveus vix ducentos paſſus patet & quindecim aut viginti orgyas eſt altus, interdum & pauciores, quem tamen qui hâc in portum penetrare volunt, ſequi neceſſarium eſt; oram autem utrimque varii receſſus lancinant: hoc autem alveo ſuperato, & jam portum ingreſſuris ora Inſulæ *Carex* radenda eſt, multique ſcopuli & vadorum brevia provide vitanda, quæ fluctibus vix duos treſve palmos altis teguntur; ita ut non tantum peritiſſimo nauclero hic opus ſit, ſed & ſcapha præmittenda, quæ bolide altitudinem canalis periclitetur.

Tria porro ſunt loca, per quæ hæc urbs terrâ adiri & ab hoſtibus oppugnari poteſt. Primus eſt, quâ *Franciſcus Dracus* illam agreſſus cepit, qui eſt ſinus ſive dorſum arenoſum ab una quidem parte Oceanum habens, ab altera autem magnum lacum, qui ad portum tendit: dorſum quidem hoc, ab uno latere latum eſt paſſus quingentos, arenoſo ſolo & arboribus nudo; ita ut hoſtis ab hac parte aggreſſurus hos quingentos paſſus prorſus intectus cogatur incedere, ad vallum uſque, eoque ſuperato alios quingentos paſſus eodem prorſus modo ad oppidum: hoc dorſum centum & triginta unum paſſus latum eſt, ubi vallum tum duxerant oppidani; ab hac parte oppidum jam bis ab hoſtibus captum fuit, itaque hic maximum numerum palorum in profundum adegimus, ſpatio quinquaginta paſſuum; idque ea de cauſa, quia hoc littus periculoſum eſt & crebris vadorum brevibus contaminatum; & in convalle exiguam arcem ſumus moliti, ubi tria quatuorve majora tormenta conſtitui poſſunt; & amplam foſſam egeri, quæ utrimque reſpondet ad mare, ita ut oppidum ab hac parte jam ſatis munitum videatur. Alter aditus paulo eſt infra ſuperiorem, & ad idem dorſum arenoſum, appellaturque vulgo *la Cienaga* aut ſtagnum *del Roreado:* hîc autem dorſum hoc latum eſt paſſus trecentos ad littus uſque maris; ab altera parte palus jacet, vulgo *la Cienaga*, omnibus anni menſibus fluctibus cooperta, ita ut hoſtis hâc urbem aggreſſurus, iter cogatur agere per dorſum arenoſum, cui ab una quidem parte mare, ab altera ſylvula imminet, & denique per campum irriguum quidem, ſed non omnino ab aquis tectum: hîc itaque munimentum jam conſtruximus, cum ſuis propugnaculis, & foſſam ſexaginta pedes

latam effodimus, ita ut marini fluctus jam ad campum hunc riguum perveniant: atque ita etiam hunc aditum obſtruximus, ut oppidum jam velut in inſula ſitum ſit; duo millia & ſexaginta paſſ. ſunt inter hunc locum & alterum illum ad quem *Dracus* exſcenſionem fecerat. Portus autem oſtium eſt juxta callem ſilicibus ſtratum & pontem qui ad monaſterium *S. Franciſci* ducit; callis autem hic trecentos paſſus eſt longus, duodecim latus & pulſatur utrimque ab undis, ita ut tertius hic locus omnium munitiſſimus ſit, hîc pontem ſubductilem fieri curavimus & munimentum deſuper, in quo aliquot tormenta diſponi poſſunt, & ab utroque latere vallum duci, pone quod Sclopetarii latere & tuto hoſtem propellere poſſunt. Ad cornu terræ, quod aditum ſive oſtium portus attingit verſus Cœnobium *S. Annæ*, quodque *Tcacos* vulgo appellatur, munimentum quadratum fabricari juſſimus è lignis, cujus ſingula latera trecentos paſſus longa ſunt: poſt ligna autem vallum ductum eſt è terra quatuor pedes latum & arena à tergo ſuffultum, ubi & quindecim aut ſedecim tormenta collocari & quinquaginta milites in præſidio eſſe poſſunt. Id munimentum ſecuritati portus imprimis conſulet, etenim omnes naves quæ portum intrant tam prope ad hoc cornu accedunt, ut lapidem in illas manu jacere haud difficile ſit: quod ſi nihilo ſecius hoſtes portum ingredi moliantur, utrique triremi mandabitur, ut ſe juxta munimentum, prora ad oceanum verſa, conſtituant, atque ita ipſæ directe hoſtiles naves feriant dum munimentum per tranſverſum eaſdem quatit; futurum eſt enim ut hoſtiles naves undique quaſſatæ aut curſum ſuſtinere cogantur, aut in cæcos ſcopulos, quos *Iſmo* vulgo vocant, impingere, vel etiam vadis, quæ ab inſula *Carex* deſcendunt, cum ſummo diſcrimine hærere. Quod ſi vero hoſtis hoc oſtium prætervectus, cum ſuis celocibus aut oblongis ſcaphis per anguſtius os ingredi conetur, quatuor liburnicas paratas habere convenit, quæ remulco triremes ad anguſtiorem canalem quam celerrime promoveant; nam præterquam quod propter brevia & ſcopulos hic aditus admodum periculoſus ſit, nullo pene negotio hiſce ſubſidiis hoſtiles ſcaphæ atque adeo naves deprimentur. Et ut portus ſecuritati porro melius conſulatur, ad cornu hoc *Tcacos* munitiſſimum caſtellum cum quatuor propugnaculis ſtruere neceſſe erit; ſuper inſulam autem *Carex*, quæ è regione ſita eſt, ad orientalem illius plagam, turrim quadratam excitare, eique quatuor aut quinque tormenta imponere, ut hoc pacto etiam minora navigia à portu arceantur, quæ alioqui clam noctu irrepere & aut prædas agere, aut claſſem noſtram in anchoris ſtantem poſſent incendere, ſed ſi præſidiarii utriuſque hujus caſtelli ſollicite excubias agant, nulla hic navis aut cymba non viſa ingredi poterit. Ad anguſtum autem portus aditum ſimiliter exiguum caſtellum, ſuper eandem inſulam, qua occidentem ſpectat, excitandum eſſet & tria quatuorve tormenta collocanda, atque ſex octove præſidiarii conſtituendi, qui excubias agant. Hiſce omnibus ad hunc modum abſolutis, oppidum hoc egregie munitum erit; intereſt autem Majeſtatis Tuæ ut hæc ita fiant, nam hic locus haud dubio firmiſſimum eſt totius regionis præſidium & veluti antemulare. Hæc ille.

Qui urbem hanc nuperrime viderunt, illam nobis hoc modo deſcripſerunt. Emporium eſſe totius Americæ Meridionalis longe nobiliſſimum & frequentiſſimum; habitari enim à quatuor millibus Hiſpanorum, & quatuordecim circiter millibus Nigritarum utriuſque ſexus & ætatis: Urbem in ambitu cinctam eſſe muro octodecim pedes alto ab ipſo ſolo, cum ſuis propugnaculis, & vallo intra murum terreno: propugnacula habet duo juxta portam, qua exitur verſus cornu terræ quod vocant *de Canoa*, duo item ſed minora juxta portam quæ ducit ad ſuburbium; bina majora ſupra portum; duo denique ad littus & viam quæ ducit ad arces, quæ portus faucibus imminent, quorum propugnaculorum longe maximum eſt, quod Arctum aſpicit, ubi ipſum vallum à marinis fluctibus pulſatur. In propugnaculis & vallo, circiter ſeptuaginta tormenta majora maximam partem ænea ſunt diſpoſita. Suburbium ſitum eſt ſupra arenoſum puluillum, *Xexemani* vocant, ad quod ab oppido aditur per anguſtum tramitem, & per portam cum ponte ſubductili; ab eodem ſuburbio tranſitur ad Continentem per anguſtum itidem tramitem; ita ut ſuburbium in peninſula jaceat; quemadmodum & ipſa urbs, à qua ad Continentem anguſtus trames pertinet, habens ab una parte Oceanum, ab altera paludem vulgo *Cienaga* & mediterraneum

fretum

fretum *Canapoten*, per hunc tramitem ceperunt Angli urbem, itaque hic jam foſſa eſt egeſta, eſt urbs valide duobus propugnaculis & muro præcincta: hic trames pertinet ad aquilonem: ab eadem urbe & alter trames pertinet verſus Africum, qui exordio ſuo humilior ita ut à fluctibus interdum diluatur, & anguſtior habens ab una parte Oceanum, ab altera interiorem portum, denique manglaribus interiori ſui parte obſitus. Ad portum ex alto aditur per duo oſtia, quorum prius & urbi vicinius vocatur Boca grande, ad cujus cornu quod occidentem aſpicit, ampliſſima arx fuit, ſed quia arenæ erat inædificata ſæpeque ruinam minabatur, anno demum cIↃ IↃ-CXXVIII fuit deſtructa. E regione & ad orientale Inſulæ cujus ſupra memini cornu minor arx jacet petræ ſuperſtructa, ita ut æſtu accedente fluctibus ambiatur, habens duodecim tormenta majora & quindecim aut ſedecim præſidiarios. Inſula hæc quæ utrumque oſtium dividit, vocatur *de Nave*, edita, & circiter ſeſquimilliare longa. Angulus illius Occidentalis vocatur *Punta de Icacos*, à quo in altum ſe projicit vadum imprimis navigantibus inſidioſum, ad duo pene milliaria; *Salmedinam* appellant. Porro circiter duo milliaria intra prius oſtium grandiorum navium ſtatio habetur, è cujus regione verſus Arctum arx viſitur quadrata, lateribus CL pedes longis; muro alto cincta; & vallo interius terreno, in quo octodecim tormenta diſpoſita ſed minora; præſidiarii viginti quinque aut paulo plures. Ab hac verſus urbem & Aquilonem tendentibus haud longo intervallo, portus anguſtatur; ubi ad continentem ſuper arenoſum clivum exigua & orbicularis arx condita eſt, quam vocant *Fuerte Silla* à forma; Ab hac arce verſus urbem & ſuburbium portus haud ſupra tres palmos multis locis eſt altus. Urbs dulcium laticum indiga eſt; itaque illos petere neceſſe eſt à monte qui ſtationi majorum navium adjacet verſus ortum, & *Monte de Popa* ſive *de Galera* nominatur; ubi monaſterium monialium viſitur; quod vocant *Madre de Dios de la Popa*.

Cap. XV.

Reliquæ urbes & municipia hujus Præfecturæ.

IN præfecturâ præterea Cartaginenſi minora aliquot oppida ab Hiſpanis habitantur, quorum unum vocatur *Tolu*, *S. Iacobi* nomini dedicatum, duodecim à metropoli leucis verſus Africum, terreſtri quidem itinere admodum difficili & ob montes crebraſque paludes & uliginoſa loca pene invio: ſex ab oceano leucis, in regione ſalubri & paſcuo ſolo, nec minus frugum fœcundo; denique omnium plantarum Hiſpanienſium atque fructuum feraci.

Ab hoc loco præſtantiſſimum illud balſamum, (quod vocant *de Tolu*) Europæ importatur, quod à *Monarde* in Hiſtoria ſimplicium medicamentorum ita deſcribitur: Nunc recens advehitur ex Continentis quadam provincia inter *Cartaginem* & *Nomen Dei* ſita, *Tolu* ab Indis appellata, Balſami quidam liquor, maximarum virium, præſtantiſſimumque, quod hactenus ex iis regionibus allatum ſit, medicamentum. Arbores è quibus colligitur, pumilis pinis ſunt ſimiles, multos ramos quaquaverſum ſpargentes, foliaque Ceratiæ ſimilia obtinentes perpetuò virentia: præferuntur domeſticæ & in cultis natæ. Colligunt vero hunc liquorem Indi vulnerato & inciſo arborum cortice, qui tenuis & tenellus eſt, ſuppoſitiſque & arbori adnexis veluti quibuſdam cochlearibus è cerâ nigra, in illis regionibus nata, confectis, quæ manantem è vulneribus liquorem excipiant, quem deinde in vaſcula ad eam rem parata effundunt: id vero ferventiſſimo ſole fieri neceſſe eſt, ut liquor facilius emânet; nam noctu ob frigiditatem nihil effluit, erumpit etiam interdum ex ipſis arboris nodis & alis nonnihil liquoris, qui cum exiguus ſit & in ſolum decidat, perit. Porro apes quæ ceram iſtam conficiunt, nigræ ſunt, eamque in terræ hiatibus & cavernis ſubterraneis elaborant: ceræ fumus tetrum ſpirat odorem; perutilia tamen ex ipſa fiunt cerata ad mitigandos dolores ex quavis cauſa frigida provenientes. Cæterum balſamæus hic liquor, colore rubro eſt ad aureum tendente mediæ inter liquidum & denſum conſiſtentiæ, glutinoſus admodum & ubicunque reponatur firmiter adhærens, ſapore dulci & grato nec ſi ſumatur nauſeam movente, odore excel-

Cap. x.

lentiſſimo & limonum fragrantiam quodammodo referente, ita ut ubicunque reponatur, celari non poſſit. Ejus facultates inſignes ſunt, quia inciſione elicitur, quemadmodum olim Balſamum in Ægypto, ad eadem omnia ad quæ illud celebrabatur, efficax. Curat enim omnia recentia vulnera; conſolidat glutinatque labra, nec materiam purulentam in iis ſinit exoriri; quodque majus eſt, nullum cicatricis veſtigium curatis vulneribus relinquit, ſi illorum labra probe juncta fuerint; quapropter in faciei vulneribus ſingulare eſt, quandoquidem ea ſine purulentæ materiæ generatione curat, nec veſtigium ullum relinquit, &c. Præſertim vero utile eſt in vulneribus, in quibus confracta ſint oſſa, exemptis prius fragmentis quæ ſeparata ſunt, & reliquis intactis, nam Balſami facultas ea expellet, vulnuſque ſenſim conſolidabit. Miræ etiam virtutis eſt in articulorum vulneribus & nervorum ſectionibus, omnibuſque puncturis, nam curat eas, liberatque à contractione ne partes inutiles fiant & motu priventur. Denique utile eſt in omnibus quæ Chirurgi manum requirunt, modò nulla adſit inſignis inflammatio: ea tamen convenientibus remediis ſublatâ, Balſami eſt uſus. Aliquot illius guttæ ex vino albo hauſtæ plurimum juvant in Aſthmate: Capitis dolorem è frigida cauſa prognatum lenit lineus pannus ejus liquore tinctus capiti circumligatus: temporibus appoſitum cohibet omnem defluxionem, præſertim in oculos; eorumque dolores levat: præcalidum cerebro impoſitum, tollit dolorem, roborat, & paralyſi eſt remedio. Uſi ſunt eo nonnulli phtiſici mane aliquot guttas è manu lambendo; magnumque ſenſerunt commodum quia purgat egregiè pectus. Longâ experientiâ apud Indos probatum eſt, eos qui Hydropicorum in morem tument, ſi hoc balſamo æquis partibus cum unguento aperitivo mixto, ventrem illinant, lienis præſertim regionem, magnum ſentire levamen; reſolvit enim quoſvis tumores & ædemata cujuſque partis corporis: tollitque emplaſtri modo applicatum, omnes dolores à frigida cauſa promanantes, etiam diuturnos. Hæc, & plura ille.

Alterum oppidum appellatur ab Hiſpanis *la Villa de Maria* triginta duabus leucis à Cartagine verſus auſtrum.

Tertium *Santa Crux de Mopox* ſeptuaginta leuc. ab oppido Cartaginis; ab *Antiochia* autem Præfecturæ Popajanæ oppido centum & viginti (ut *Petrus de Cieca* teſtatur:) A Cartagine ad hoc oppidum tendentibus iter eſt, primùm mari, deinde adverſo flumine Magdalenæ, ad cujus ripam ſedet, & à cujus undis fere totum cingitur; cæterum locus valetudine incolarum infamis eſt, ob paludes & ſtagna, quibus fere undiquaque circumdatur, alioquin commerciis quæ in ingenti hoc flumine & vicinis regionibus maximo lucro exercentur, opportuniſſimus.

Baranca de Malamba, ut Hiſpani vocant, tantum Teloneum eſt ad hujus præfecturam pertinens, ſitum ad ripam fluminis Magdalenæ, triginta ab urbe *Cartagine* leucis, viginti ab oppido *S. Marthæ*, ſex denique ab Oceano Septentrionali; hìc omnes merces Europeæ, aliæque è majoribus navigiis exponuntur & unilignеis lintribus adverſo flumine ſubvehuntur ad novum regnum Granatenſe.

In provincia *Vraba*, quæ hujus præfecturæ quoque pars eſt, olim à *Petro Heredia*, conditum fuerat oppidum *Sancti Sebaſtiani de buena viſta*, ſeſqui leuc. ab Oceano, in colle modicè edito: ager illius multis arboribus veſtitus, præſertim palmis, quæ grandes admodum palmitos ferunt, adeo ut duobus ferendis vix unus vir ſufficiat, candidos, ſuaves & optimi nutrimenti. Solum perfœcundum, & varii generis annonâ, omnibuſque ad vitam humanam neceſſariis abundans. Verum hoc oppidum deſertum fuit, poſtquam opulentiſſimæ Peruviæ provinciæ luſtrari cœperunt.

Iter quod ab hoc oppido ad urbem *Antiochiam* ducere ſolebat, in hunc modum deſcribit *Petrus de Cieca*; primum ab urbe ſecundùm oræ ductum ad tenuem amniculum, quem *Rio Verde* appellant, leucæ ſunt v; à quo ad urbem *Antiochiam* leucæ colliguntur octo ſupra quadraginta; ab amniculo quidem ad radices altiſſimorum *Abibæ* montium planicies lata & pauci colles modicè editi pertinent, denſæque ſilvæ & plures rivuli atque amnes; regio omnis pene deſerta eſt, poſtquam indigenæ advenarum tædio, an odio, ſeſe ad interiora atque avia receperunt; neque

neque hâc iter agentibus propter densitatem nemorum, alia via patet quàm secundum ripas fluviorum, neque fere aliis mensibus quàm Jan. Febr. Mart. Aprili, nam cæteris hic validè pluit & fluvii mirum in modum inflantur & non raro ripas suas egressi in vicinos agros restagnant. Hanc planitiem emensis altissima *Abibæ* montium juga transcunda, de quibus antè egimus, quibus superatis in amœnissimam vallem & regionem campestrem descenditur, quam vocant *del Guaca*; Hanc continuo excipiunt valles *Nore*, in quibus *Antiochia* sita est, uti suo loco dicetur. l 9. c. 10.

Cap. XVII.

Flumina, portus, promontoria, omnisque ora Præfecturæ Cartaginensis.

Inter *Mopox* amplissimum flumen *Cauca*, quod supra oppidum *Popajam* effunditur, in maximum *Magdalenæ* fluminis descendit alveum; paulo infra confluentem, amœnissimus collis visitur quem Hispani vocant *Morro Hermoso:* qui à promontorio *de Aguja*, *Cartaginem* petunt, in hunc modum cursum suum instituunt, ut prora ad Africum conversa, vespera sub hoc monte cursum suum sustineant & in anchoris consistant, post mediam noctem, rursus vela explicant, & cursum dirigunt ad eorum, ut insulam arenarum vitent, quæ *Zambæ* ex adverso objacet, duabus à continenti leucis; hæc Insula, uti à nostratibus observatum; longa est milliaria duo & semis; pars quæ orientem adspicit modice edita est, habens aliquot colliculos; verum occidentalis pars admodum humilis & æquori pene æqualis; oram habens arenosam quæ jacet inter Aquilonem & Africum; ardet mare juxta cornu & exterius insulæ latus. Montis autem illius Formosi signa sunt, solum nigricans modicè editum & in orbem convexum. Promontorium *Zambæ* eminus intuentibus formam triremis cum malo suo & rudentibus exhibet; Sequitur deinceps ad eandem oram, terra elata & candidis præcipitiis spectabilis, quam vulgo *Buhio del Gato* appellant; & magis ad occidentem terræ cornu, *punta de la Canoa* vulgo, duabus ab oppido Cartagine leucis versus ortum: humilis hîc est ora & æquori pene æqualis: atque hactenus ora ad occidentem pertinet. Excipit dein promontorium *Tcacos*; è regione Insulæ *Carex*, de qua supra: & *punta de la Nao*, alterum continentis cornu, è regione ejusdem insulæ, versus occasum, juxta ostium minoris alvei, qui ad portum Cartaginensem ducit: cui ad arctum in alto objicitur exigua insula *Sardina*. Porro littori provinciæ *Tolu* adjacent Insulæ *Baru*, quas *Herrera* quidem sex, nauticarum autem rerum periti tres aut ad summum quatuor constituunt, suntque humiles & arboribus vestitæ.

Ad exordium vero freti *Vrabæ* jacent insulæ *S. Bernardi* è regione fluvii *Zenu*, quæ sex esse dicuntur; hæ assurgunt in editos colles habentque certos arenosos sinus, qua patentem oceanum spectant; duabus denique aut tribus, ab ipsis, leucis, altissimus hujus freti alveus se insinuat, quem Hispani vocant *Bacillam*.

Fluvius *Zenu* & amplior est & navigiorum patiens, cui provincia de qua supra egimus, nomen suum debet: Portus autem hujus provinciæ tutissimus est in amplissimo sinu qui ad occidentem patet; quinque & viginti leucas ab urbe Cartagine; hîc plurimum salis conficitur.

Insula porro, quam *Fortem* vocant Hispani, satis ampla est, & crebris montibus atque collibus tumens; à parte illius Septentrionali multi scopuli in altum descendunt ad leucas pene duas; inter insulam & continentem statio haud incommoda est in freto quindecim orgyas alto, fundo argilloso: multum salis hîc cogi tradit *Oviedus*; huic vicina est exigua & deserta insula *Tortuga*. l. 3. c. 8.

Licet flumen, (quod interdum ob magnitudinem alvei *Rio Grande*, nonnumquam *Magdalenæ* dicitur, quod festo illius die æstuarium ipsius primum inventum fuerit & ab Hispanis aditum, & non raro *S. Marthæ*, quia juxta provinciam illam descendit,) oriatur supra *Popajanam*, ideoque in illius provinciæ descriptione plenius de illo simus dicturi, tamen obiter hic illius mentionem faciemus, quia Magdalena. Popajana.

 provin-

provincia de qua jam agimus, & præfectura *S. Marthæ*, de qua ſtatim nobis dicendum, præcipuum emolumentum ex hoc flumine percipiunt. Id ad centum leucas intra continentem navicularum eſt patiens; omneſque merces Europeæ, partim remulco, partim funibus huc ſubducuntur, duorum utplurimum menſium ſpacio; idem omnis auri atque argenti gaza & Americanæ merces à novo Regno Granatenſi, tribus plerumque ſeptimanis deſcendunt. Ingenti ore in Oceanum ſe evolvit, viginti ſex ab oppido Cartaginis leucis verſus ortum, decem à *S. Martha* verſus occaſum, & duodecim gradibus ab Æquatore verſus Arctum.

l.2. c.6. *Acoſta* teſtatur, fluminis hujus curſum decem leuc. ab oſtio in alto mari, duarum leucarum latitudine deprehendi, nec ſine periculo propius adiri à navigantibus, ob vortices, & defluxus fluminis cum æſtu marino certamen. Inſulam habet in medio æſtuario quinque leucas, (ut Hiſpani produnt) longam, latam dimidiam; latiſſimus illius alveus ad præfecturam *S. Marthæ* vergit, quem pleræque naves ſubire ſolent, unde non raro, ut ſupra monuimus, ab Hiſpanis *S. Marthæ* nomen huic flumini attribuitur.

Noſtri qui ſatis prope ad flumen hoc acceſſerunt, uno ore teſtantur flumen hoc per tria oſtia in mare exire; quorum unum *S. Marthæ* proximum partem continentis admodum humilem diſſecet; reliqua ab inſula illa dirimuntur: neque queruntur de diſcrimine aut undarum vorticibus; tantum annotant juxta hanc oram & maxime in æſtuario hujus fluminis Aquilones poſt meridiem & noctu valide perflare, à quibus nonnihil periculi ſit, quia ab altis & nivalibus montibus præcipitantur. Vehementer tonat, fulgurat atque pluit in hoc flumine, præſertim à media nocte ad auroram: à menſe autem Octobri ad Aprilem alveus hujus fluminis mirum in modum intumeſcit, & devehit ingentes undas, ob pluviarum copiam, quæ in montanis *Popajanæ*, ubi oritur, illâ tempeſtate decidunt.

SANCTA MARTHA.

Cap. XVIII.

Provinciæ S. Marthæ *limites, cœli ſolique qualitates.*

SEQVITVR jam ad eandem Continentis oram verſus orientem, provincia & præfectura *S. Marthæ*, quæ ab extremis præfecturæ Cartaginenſis finibus, quibus ad occidentem clauditur, ad præfecturam fluminis *de la Hacha* verſus orientem, in longitudinem patet leucas ſeptuaginta; totidemque pene in latitudinem, ab Oceano nimirum ad fines Novi Regni Granatenſis, quod illi à Meridie prætenditur.

Temperies hujus regionis quâ Oceanum Septentrionalem contingit eſt calida & fervens, in mediterraneis autem frigidior ob vicinitatem montium nivalium qui illi imminent, viginti circiter leucis à principali oppido; imprimis autem provincia *Tairona* ob ſoli altitudinem & crebros montes algere deprehenditur. Littoralium regionum æſtum egregie temperant, orientales & aquilonares auræ, quas vulgo *briſas* vocant; plurimum autem hîc pluit menſibus Septemb. & Octobr. reliquis perparum, quia tum plerumque venti ob oriente & aquilone perflant, natura ſua ſicci & ſalubres; pluviis autem menſibus ut plurimum ſpirant venti qui è continenti aſſurgunt, quos veteres appellabant *Altanos* & Hiſpani hodie *Vendavales*.

Ab oppido *S. Marthæ* ad radices montium, tribus circiter leucis, terra eſt plana: montana autem petroſa ſunt, infœcunda, neque paſcuis apta neque frugibus, & arboribus pene nuda; multi torrentes & amniculi ab illis deſcendunt; in campeſtribus denique gramen aduritur & ſata corrumpuntur, cum orientales illi venti pertinacius perflant, quo fit ut incolæ ſæpe hic annonæ penuriam patiantur. Solum large producit aurantia & granatenſia mala, limones & ſimiles fructus, etiam vites; familiares & domeſticas arbores *Guayavas Platanos* & ſimiles abundè; omnes etiam herbas & plantas ex Hiſpania huc traductas benigne tolerat, imprimis melones,

lones, pepones, cucumereſque. Magna hic gallinarum Hiſpanienſium, columbarum, perdicum & cuniculorum multitudo: etiam feras alit tellus, tigres, leones, urſos. Denique maizii & batatarum radicum perfœcundum eſt ſolum.

In provincia *Buritaca*, juxta viam quæ ab oppido *S. Marthæ* ad *Ramadam* ducit auri reperiuntur metalla; in *Tairona* quoque plurimæ gemmæ quantivis pretii, & inter eas quæ variis humani corporis morbis & affectibus, occulta naturæ qualitate, mederi creduntur, præſertim nephritidi & ſanguinis profluvio; etiam Jaſpis & Porphyrius lapis, denique varia marmorum genera; atque auri venæ.

Ab oppido *S. Marthæ* circiter ſeſquileuc. plurimæ ſunt ſalinæ, è quibus optimum ſalem cogunt, qui in vicinas provincias magno emolumento portatur.

Barbari harum provinciarum, corpore ſunt agili & mediocri induſtria; ſed ingenio pravo & arrogantia ſingulari; à Regulis ſuis reguntur: venenatas ſagittas uſurpant in prœliis; & goſſypinis palliis, quæ diverſis coloribus ſunt variegata, amiciuntur; magnus eorumdem numerus hodieque ſupereſt, quibus cum Hiſpanis haud ſatis belle convenit, nonnulli & cum illis bellum gerunt, ita ut Hiſpani hactenus ditiſſimæ provinciæ *Taironæ* nondum compotes fieri potuerint, licet jam multa cum ſuorum ſtrage ſæpius illam ſubjugare tentaverint.

Mare quod hanc provinciam alluit, uti & flumina quæ illam permeant piſcoſa ſunt admodum, optimoſque varii generis nutriunt piſces.

Porro hac præfectura comprehenduntur hæ provinciæ particulares *Pozigueica*, Tairona.
Betonia, *Tairona*, *Chimila*, *Buritaca*. Vallis *Tairona* ampliſſima eſt & ditiſſima; & ſex aut ſeptem leuc. diſtans ab oppido *S. Marthæ*, aut ut *Herrera* alibi teſtatur octodecim; ſex ab Oceano Septentrionali: huic proxima jacet *Mongay* vallis, divitiis in eundem modum pollens.

Buritaca autem tredecim leuc. diſſita eſt ab oppido *S. Marthæ* verſus *Ramadam*. Buritaca.
Bonda vero provincia tribus leuc. & ſemiſſe; *Coto* denique vallis inter *Pozigueicam* & idem oppidum media eſt.

De valle *Eupari* mox ad oppidum *de los Reyes* dicemus.

Chimilæ provinciæ indigenæ mares quidem viribus corporis & fortitudine bellica, fœminæ vero præſtantia formæ commendantur. Chimila.

In hac provincia altiſſima nivalium montium juga, quæ Hiſpani *las Sierras Nievadas* indigitant, ſuum ſumunt exordium, & infinitas pene provincias atque adeo *Peruviam* & *Chilen* pervagata tandem deſinunt ad fretum *Magallanicum*. Hæc juga pene à triginta leucis in alto ab adnavigantibus conſpiciuntur, jugi nive tecta, & à ſubjecta hîc valle *Tairona*, plerumque à nautis *Taironæ* juga appellantur. Ab his deſcendunt ex improviſo validi venti, qui plurimum à navigantibus metuuntur; ita ut caute ſecundum has oras ſit navigandum.

Denique hodie quinque, qua oppida, qua municipia in hac præfectura ab Hiſpanis incoluntur, de quibus ſuo ordine dicturi ſumus.

Cap. XIX.

Oppidum principale hujus præfecturæ S. Martha.

PRINCIPALIS hujus præfecturæ civitas, à qua & nomen habet, appellatur *S. Martha*; decem ab Æquatore gradibus verſus Arctum, ut *Herrera* teſtatur, aut undecim ut *P. Martyr*; vel decem gradibus & triginta ſcrupulis, ut non pauci obſervarunt: & ſeptuaginta quatuor gradibus à Meridiano Toletano verſus occidentem, ut volunt Hiſpani. Condita eſt loco perſalubri ad oram Oceani Septentrionalis; habetque portum & amplum & tutum, ubi & anchoræ commodè figi, & naves peropportunè in vado deſtitui poſſunt, ut reficiantur; patet dimidiam leucam, & è regione urbis altum habet montem, à quo adverſus incerta ventorum defenditur: modicè hîc altum eſt mare, nulliſque ſcopulis aut vadis navigantibus inſidioſum; denique hic aquandi & lignandi ſumma eſt opportunitas. Magna hic quondam oppidanorum frequentia fuit, nunc autem paucitas, poſtquam claſſes Hiſpanienſes hic appellere deſierunt. Abeſt oppidum à *Salamanca*,

 quam

quam vocant *de la Ramada* leuc. viginti quatuor verſus occidentem; à *Teneriffe* ad ripam magni fluminis Magdalenæ ſitâ, quadraginta leuc. verſus Septentriones. Præfectus provinciæ, aliique miniſtri regii hic domicilia habent; Cathedrale hîc templum viſitur, cujus Epiſcopus ſuffraganeus eſt Metropolitani Novi regni Granatenſis. Mathematicus autem regius *Ioan. Bapt. Antonellus* ſcribit de hoc oppido ad Regem Hiſpan. anno cIɔ Iɔ LXXXVII in hunc modum.

Sancta Martha principalis urbs provinciæ & Epiſcopatus, ſita eſt decem gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum; ad ſinum arenoſum haud longe à mari; conſtat circiter triginta familiis, domus ex arundinibus compoſitæ & palmarum foliis tectæ, nonnullæ etiam tegulis, commercia habent cum indigenis illarum regionum, qui ollas aliaque ejuſmodi vaſa ex argilla ficta ad oppidum venalia adferunt, itemque pannos & veſtes ex goſſypio contextas: oppidani autem merces ſuas deferunt Cartaginem. Pecorum hic perparum, quia regio montenſis eſt & Hiſpanis incolis infrequens. Portum habet optimum ab altis montibus & petris ad littus uſque incinctum, à quibus uti & à duabus inſulis quæ portui objacent ad Septentriones, egregie à ventis & marinis æſtibus defenditur, quo fit ut licet hæc regio orientalium ventorum flatibus expoſita ſit & non raro tempeſtatibus, tamen hic ſine ullo diſcrimine in anchoris ſtare, omniaque in terram exponere liceat. Intra portum locus eſt, quem *Calderam*, id eſt, lebetem vocant, ubi olim naves in ſiccum ſubducere & reficere conſueverant. Porro hunc portum munire, nullum eſt operæprecium, quia raræ hic naves appellunt, & tam pauci oppidum incolunt, & quotidie magis ac magis aliò migrant, ob hoſtium crebras deprædationes. Niſi forte Regi placuerit, Claſſem quæ ab Hiſpaniis ad Novam Hiſpaniam navigat, hac iter habere atque hîc appellere, aquare & neceſſaria cætera comparare; &, quod naucleri uno ore teſtantur, faventibus ſemper Eteſiis, rite poſſe fieri, hinc recta ad promontorium *S. Antonii* Inſulæ *Cubæ*; atque ita porro ad *Novæ Hiſpaniæ* portum curſum inſtituere; hoc ſiquidem pacto Claſſis illa multa & varia pericula evitaret & præſertim ingentes illos ventorum turbines, quos *Huricanes* vulgo vocant, qui illam ſub auſtrali Hiſpaniolæ littore nonnumquam obruunt, & cum maxima hominum clade & mercium jactura aliquando ſubvertunt; & utraque claſſis conjunctim navigans, hæc quidem quæ Novam Hiſpaniam petit, hic ſubſiſtere; altera autem quæ ad Continentem, ut vocant, deſtinata eſt, rectà Cartaginem poſſet petere. Si enim id fiat, tum portus hic muniendus eſſet in hunc modum: exiguum munimentum collocandum foret ſuper montem qui oſtio portus imminet, & aliquot tormenta imponenda: ad auſtralem dein plagam turris ſtruenda & munimentum paulo grandius moliendum & pluribus tormentis inſtruendum: nam hoc facto non modò naves hîc tuto in anchoris ſubſiſtere poterunt, ſed & oppidani ſe àb hoſtium deprædationibus defendere. Omnia denique ad hæc opera neceſſaria, lapides, arena, cœmentum, ligna haud procul ab oppido commode haberi poſſunt. Hæc ille. Addamus & recentiſſimam urbis faciem, prout illam ipſe Præfectus anno cIɔ Iɔ C XXVI Regi Hiſpaniarum depinxit.

Ora (inquit) Continentis hîc jacet inter ortum & occaſum, quæ ab Arcto mari pulſatur, quod ſe hîc inſinuat inter duo cornua, ad modum ſemilunæ; orientale cornu vocatur *Taganga*, occidentale *Lipar*; medio ſpacio objacet Inſula ſcopuloſa, vocant *el Morro*; quæ portum ab impetu fluctuum defendit. Cornu Orientale habet exiguum caſtellum quadratum, in quo tantum tres quatuorve excubitores noctu atque interdiu agunt, ut oppidanos de navium ex alto allabentium numero admoneant. Oppidum ſitum eſt ad gremium Sinus, loco plano & æquori pene æquali; adjacet ad occaſum arx quadrata, haud magna, quippe cujus latera tantum centum pedes Geometricos capiant; murus circiter triginta palmos eſt altus; in quo quatuor ænea tormenta diſpoſita; cuſtoditur à præſidiariis ſeptem aut octo: Exiguum ſane munimen contra hoſtes, oppidani pauci & fere inopes, atque inter ſe diſcordes. Hæc facies tum erat oppidi & portus ſupra modum opportuni. Hoc oppidum ſæpe à Gallis, Angliſque interceptum & direptum fuit; anno autem cIɔ Iɔ XCV à *Franciſco Draco* incendiis miſere deformatum; nec minus anno proximo ab *Antonio Sherleio* Anglo equite porro exhauſtum. Senſit & calamitatem à Belgis noſtris, anno

cIɔ Iɔ-

cIↄ Iↄ cxxx, ab Architbalaſſo Societatis Indicæ Occidentalis *Adriano Iacobi Patre*, intercepta, ſed exiguo lytro redemta.

Cap. XX.

Reliqua oppida præfecturæ hujus, Teneriffe, Villa de Palmas, Cuidad de los Reyes, Ocanna *atque* Ramada.

INTER reliqua oppida hujus præfecturæ, primò numeratur *Teneriffe*, ad ripam fluminis *Magdalenæ* ſitum, quadraginta leucis ab oppido *S. Marthæ* verſus Africum; à quo difficili & impeditiſſimo itinere per terram aditur, ſed mari & adverſo magno flumine Magdalenæ haud incommodè.

Secundo *Tamalameque*, Hiſpanis *Villa de las Palmas*, ſeptuaginta & quinque leucis ab oppido *S. Marthæ* verſus Meridiem, viginti à *Teneriffe* & duas à magno flumine Magdalenæ; octo gradibus ab Æquatore verſus Arctum; in regione præfervida, quia longe maxima anni parte hic auſtrales venti ſpirant & nonnunquam graves atque inamœni favonii; ſolo licet petreo atque edito, plano tamen magna ſui parte, & paſcuis læto, ideoque armentis ſummopere opportuno; denſis item ſylvis opaco, præſertim ad ripam fluminis, cujus inundationes in regione campeſtri multa uliginoſa ſtagna & multas paludes efficiunt, ad quarum margines indigenæ tuguria ſua habent, & unilignei ſuis lintribus eaſdem permeant & magnam optimorum piſcium capiunt copiam, quibus utplurimum victitant; quamplurimi enim hîc ſunt *Manati* & non pauci Crocodili. Cæterum ſolum infœcundius eſt, licet hîc aurantia mala tam ſuavia quàm acida abunde creſcant, nec non domeſticæ hiſce regionibus *Guaiavæ*. Indigenæ hujus regionis ingenio ſunt ſtupido, tardoque & ſomno maxime dediti, cui fere ſemper indulgent niſi cùm commeſſationibus aut ſympoſiis occupantur, quibus ſupra modum capiuntur.

Tertio *Cuidad de los Reyes*, in valle *Eupari*, quinquaginta leuc. ab oppido *S. Marthæ* verſus Eurum, triginta ab oppido *de la Hacha*: centum & octuaginta à Metropoli novi regni Granatenſis; ad ripam vaſti & rapidi fluminis *Guatapori*: ager hujus Guatapori fl.
oppidi & regio vicina, haud admodum calida eſt, quia æſtate, quæ illis in menſes Dec. Jan. Febr. Martium & April. incidit, venti ab oriente perpetuo flantes æſtum eventilant; hybernis autem menſibus, quibus plurimum hic pluit, ob propinquitatem montium qui fere frigidi ſunt, multum catharris & febribus laboratur, maxime quartanis: montes ab arcto ad auſtrum totam regionem dividunt, à quibus utrimque amnes & torrentes præcipitant: Solum non modo paſcuis lætum ſed & frugum fœcundum: tota hæc provincia indigenis frequentiſſima eſt, qui nullis mediis ſe ad obſequium ab Hiſpanis cogi patiuntur; bellicoſi enim ſunt & ferociſſimi, pertinaci ingenio, & ad omnia vitia proclivi; oppidi autem hujus incolæ adeo pauci ut neutiquam tantæ multitudini pares ſint. Plures hic ſylveſtres arbores uti & quæ fructus ferunt, Platani, Guayavæ & ſimiles; longe autem plurimæ *Xaguæ*, quarum fructus fabis ſimiles ſunt, in ſiliqua autem alius fructus deliteſcit forma orbiculari, ſapore uvarum paſſarum: ſiliquas tantiſper ſervant donec ſiccentur, deinde eas comminuunt & è farina coquunt panem, optimi ut ferunt nutrimenti. Nec Hiſpanienſes fructus aut plantæ hîc deſiderantur, nec goſſypium quo barbari in veſtibus utuntur. Ubi autem ab anguibus aut aliis venenatis animantibus icti fuerint, radicem *Scorzoneræ* (quam herbam, illiuſque facultates prolixe deſcripſit Nicolaus Monardus ſpeciali commentario de Lapide Bezaar & Herba Scorzonera) crudam devorant & frondes illius vulneri imponunt, præſenti remedio, quod & Hiſpani jam imitari cæperunt; barbari quoque ſi anguem aut ſerpentem à quo læſi fuerint, nanciſcantur, caput illius & caudam, cruda devorant, idque pro præſentiſſimo antidoto commendant. Adverſus catharros & capitis dolores plurimum utuntur Tabacco, idque in minutiſſimum pulverem contritum attrahunt in nares; quin & ſuccum viridis Tabacci hauriunt ad alvum ſubducendam.

In montibus multa ſunt metalla tum æris, tum plumbi & haud dubio etiam argenti, ſi indiciis fides ſit, verum nulla eorum ab Hiſpanis excoluntur, ob eorum qui

hîc

hîc incolunt paucitatem & inopiam : sed oppidani ut plurimum armentis pascendis dant operam, aut equis alendis, qui hic optimi; Sacchari denique cannas benigne aleret solum, modò labor & industria colonorum accederet.

Quartò *Ocanna*, quæ & alio nomine *Sancta Anna* appellatur, oppidulum ad mediterraneam stationem navium, in finibus provinciæ *Tamalameque*.

Quintò *Ramada*, quæ & nova *Salamanca* primo dicta fuit, quadraginta leucis ab oppido *S. Martha* versus orientem, octo autem ab oppido & flumine *de la Hacha*, ad radices montium nivalium, & limitem vallis *Eupari*, quæ æris venis non minus scatet quàm saxis, ut *Herrera* loquitur.

Cap. XXII.

Flumina, promontoria, portus & ora omnis hujus præfecturæ.

Buhia fl. AD oram maritimam hujus præfecturæ primo in mare sese exonerat fluvius *Buhia*, non longe à *Ramada*; deinde fluvius *Piras*; tertio flumen *Palomini*, quod de montibus nivalibus se præcipitat & celeri cursu mare petit, & copia atque frequentia pluviarum quæ in montibus cadunt, interdum supra modum inflatur; nomen suum accepit à Tribuno militum qui flumen hoc equo superare aggressus, ab undis ejus absorptus interiit.

Sequitur deinceps fluv. *Didaci*, vulgo *de Don Diego*, & modico intervallo varii recessus, quos *Ancones de Buritaca* vocant; nautici homines in itinerariis suis observant, ex alto appellentibus ad hunc locum, eminus conspici littus arenosum candicans, quale nullum toto hoc littorum tractu cernitur; id ad occidentalem plagam horum recessuum & stationis navium jacet: hinc provectis promontorium *de Aguja* occurrit, duodecim ab æquatore gradibus versus arctum, ut à nauticarum rerum peritissimis est observatum.

Hæc plaga crebris tempestatibus & ventorum turbinibus obnoxia est, ob continentis altitudinem, nam & ipsum promontorium in editos & abruptos colles assurgit, & supra ipsum *Bonda* juga vaste se attollunt. Sub promontorii latere quod Corum adspicit exigua insula adjacet, petrâ candidâ spectabilis. Promontorio hoc superato, littus ad Africum se subducit, & unâ circiter ab ipso leucâ specula saxo imposita cernitur, & ultra insula exigua, inter quam & continentem alveus ad portum *S. Marthæ* ducit.

A portu autem *S. Marthæ* ad occidentem littus legentibus, primo obvius est fluvius *Gayra*, quem *Petrus Martyr* amplum & majorum navigiorum patientem esse scripsit; descendit autem ab altissimo monte, qui multa perpetuò nive candicans cernitur: aquas illius potari pulchras negant barbari; sed haud longe hinc alter fluvius exit, cujus nomen non proditur, potari pulcherrimus.

Guatapori, fl. Intra continentem autem hæc flumina memorantur; *Guatapori* (ad cujus ripam oppidum *de los Reyes* conditum esse supra diximus) è nivalibus montibus descendens, unde aquæ illius ita algent, ut haustæ catharros & lienterias provocent: lienteriæ autem obviam itur, canellæ quadam specie in pulverem redacta & ex aqua pota, quæ tam potenter alvi profluvium sistit, ut etiam Sanguinolentis dejectionibus medeatur. Arborem hanc *Carrapam* vocant barbari, quæ vox ipsorum idiomate amarum sonat, talis enim est ligni illius sapor. *Guatapori* autem descendit in flumen *Cesar*, circiter leucam infra dictum oppidum.

Cesar, fl. *Cesar* vero ad Austrum labitur & ab accolis appellatur *Pompatao*, quasi dicas principem omnium fluviorũ (id enim vox illa barbaris sonat) plurimos quippe amnes undiquaq; recipit & secum deducit; imprimis autem unum satis amplum, quem vulgo *Badillo* nominant, qui è tribus lacubus prodire dicitur; aquæ hujus fluminis dilute virent, indigenæ lingua sua *Socuigua* vocant, id est copiosum, propter piscium multitudinem, qui in ipso capiuntur, radice quadam injecta, qua pisces veluti soporantur: deinde & alterum, quem vulgo vocant *de lâs Ayumas*: quibus amnibus auctus per campestria septuaginta leucarum spatio versus occidentem labitur & denique in magnum

gnum Magdalenæ deſcendit alveum: Regio autem quæ utrique hujus fluminis ripæ prætenditur, fertilis eſt & non inamœna.

Viginti circiter leuc. ab oppido *de los Reyes* tres grandes putei viſuntur, inter certas petras, in triangulo ſiti, in quibus barbari immenſæ molis ſerpentem habitare ferunt, qui plurimos mortales neci dederit: Hiſpani ſæpius eundem ſtudioſe indagarunt, & licet veſtigia quædam deprehenderint, ipſum tamen nunquam potuerunt conſpicere: Indigenæ tamen tam firmiter credunt illum hic latere, ut præ metu illius, propius accedere, aut in vicinia habitare reformident. Sunt & alii in hiſce locis putei, qui bituminis quoddam genus eructant, adeo tenax & glutinoſum, ut etiam grandiores aves ei adhæteſcant, eoque teneantur; barbari retia ſua, quibus piſces capiunt, eo bitumine illinere conſueverunt.

RIO DE LA HACHA.

Cap. XXII.

Oppidum & Præfectura quam Hiſpani vocant Rio de la Hacha.

OPPIDUM quod hodie *Rio de la Hacha* dicitur, olim autem ab Hiſpanis *Noſtra Sennora de las Nieves* & poſtea *de los Remedios* appellabatur; ſitum eſt ad Oceanum Septentrionalem, triginta leucis ab oppido *S. Marthæ* verſus ortum & ſexaginta ab oppido *Coro* verſus occaſum; quaſi medium inter præfecturas *S. Marthæ* & *Venezuelæ*; denique à promontorio *de la Vela* verſus Meridiem: conditum eſt ſuper colliculum, circiter mille paſſus ab Oceano; portus illius plane apertus eſt & adverſus aquilones indefenſus. A promontorio *de la Vela* ad hoc oppidum octodecim numerantur leucæ, ſolo plano atque humili, nullis ſaxis aſpero, nullis torrentibus riguo: Ager illius haud ultra octo leucas intra continentem extenditur; fertilis & omnium fructuum Hiſpanienſium egregiè ferax; auri venis abundans, & gemmis varii pretii atque virtutis; necnon optimis ſalinis ſcatens. Plurimæ hîc feræ & præſertim tigres atque urſi; in amnibus autem magna crocodilorum copia. In oppido ſunt domicilia circiter centum: olim divitiis affluebat, dum hic & in vicinia magna unionum vis inveniretur,

Qui poſtremam *Franciſci Draci* expeditionem in commentarios retulit, de illo ita ſcribit: *Rio de la Hacha* viginti leucis à promontorio *de la Vela* verſus occidentem, oppidum eſt exiguum, ſed ager illius fœcundus & peramœnus. Noſtri illud interceperunt ſub mediam noctem; una circiter leuca ab oppido verſus ortum, dorſum maris & brevia objacent, à quibus navigantes dimidiam leucam abſtinere neceſſe eſt antequam ad portum accedant: haud procul ab oppido ad orientem amniculus deſcendit, ore ab arenoſo puluillo pene obſtipato, ita ut celocibus illud ingredi perdifficile ſit, ſed ingreſſis ſex aut octo leucis intra continentem liceret aſcendere.

Sex quidem ab oppido leucis verſus ſolis exortum pagus habitatur, vulgo *la Rancheria*, eorum ſedes qui margaritiferis conchis capiendis dant operam; quinque autem ſecundum oræ ductum verſus occidentem, quatuorque ab ipſo littore pagus *Tapia* jacet, & prædia aliquot ruſtica Hiſpanorum; & ultra hunc tertius pagus quem vulgo vocant *Salamcam*; (*forte Salamancam*) quam ſuprà *Ramadam* appellavimus. Præfectus hujus oppidi viginti quatuor millia ducatorum promiſerat, ut oppidum ab incendio & excidio redimeret, verum cum pretium illud in unionibus præſtare veller, quarum valorem ſupra modum augebat, nec Anglis hoc pacto ſatisfaceret; illi irati, non modo oppidum, ſed & pagos ſupradictos, incendiis plane deformarunt, alioque diſceſſerunt. Unionum vero piſcatu jam penitus aut ſaltem maximam partem (nam pauculas quaſdam nonnunquam à barbaris colligi accepimus) deficiente, & oppidanorum frequentiam & opes jam multum imminutas eſſe nullum eſt dubium; Saltem hodie locus obſcurior eſt.

Antequam deſcriptioni hujus partis Continentis, quam vulgo *Terram Firmam* vocant Hiſpani, finem imponamus, operæ precium videmur facturi, ſi paucis hic adjungamus, quo pacto ex Hiſpaniis ad has partes quotannis navigetur. Solvunt Hiſpani è

portu

portu *S. Lucar* ſive è ſinu Gaditano, menſe Aprili, cum valida claſſe, quæ ut plurimum conſtat vaſtis & bene armatis regiis navibus, quas vulgo vocant Galeones, nunc ſex, nunc octo, interdum & pluribus, rariſſime autem paucioribus, & pluribus navibus mercatorum, & quibuſdam celocibus. Hæc claſſis ita curſum ſuum inſtituit, ut primo adeat Inſulas Canarias, è quibus non raro & varias merces & præſertim vina in naves ſuas accipiunt, & dolia ſua replent aqua potabili: Deinde à promontorio *de Naga* provecti, navigant in conſpectum oræ Africanæ, potiſſimum autem promontorii *Cantin*; atque inde curſum ſuum dirigunt ad inſulas Indiæ occidentalis quæ vulgo Caribes ſive Canibales nominantur; adeuntque nunc *Dominicam*, nunc *Matinino*, nunc *Guadalupen*, interdum ſingulas haſce: ibidemque & aquandi & lignandi gratia hærent pauculos dies: quæ navigatio ab ora Africæ, ad haſce inſulas, nunc quindecim, nunc pluribus, raro paucioribus diebus abſolvitur: Indigenæ quidem Matinino minus abhorrent ab Hiſpanis; reliqui ipſis ſunt infenſiores: Hic ſues & gallinæ magna reperiuntur copia, & varii fructus, quos viliſſimo precio à barbaris redimunt, puta una ſecuri quatuor nonnunquam ſues & ſex gallinas & ita porro. Hic ſolent naves viſitari, & vectorum numerus recenſeri ab officiariis, quos vocant *Contadores Contratactionis*, ſecundum indices Iudicis Indiarum, qui in oppido Hiſpalenſi reſidet. Hinc ſolventes recta petunt Continentem, ſolentque ut plurimum illam adnavigare juxta juga nivalia, haud longe à *S. Martha* atque inde orarum ductum ſequi, uſque ad promontorium ſive cornu *de la Canoa* & ita intrare portum Cartagenæ: In hoc portu morantur ut plurimum dies octo, exponuntque merces varias, & accipiunt denuo; dein petunt Portum Belum, ubi tantiſper hærent, donec gazam regiam, & mercatorum acceperint in naves; atque inde repetunt portum *Cartagenæ*; in eoq; rurſus ſtant in anchoris ad dies quatuordecim aut circiter, & commerciis abſolutis, oneribuſq; acceptis, recta petunt Havanam, à qua denique redeunt in Hiſpaniam, ſub initium Septembris, aut interdum tardius, quod tamen non vacat diſcrimine, quia poſt Calendas Septembres validi venti hic perflant ab Arcto; & ingentes tempeſtates offenduntur juxta Bermudas, quas ſtudioſe vitant.

DESCRIPTIO



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER NONUS.

Novum Regnum Granatæ.

Cap. I.

Novi Regni Granatensis *prima inventio anno* cIↃIↃ XXXVI *duce* Gonsalvo Ximenez de Quesada Licentiato.



Uperiori libro Americæ Australis Continentem prosecuti sumus usque ad Præfecturæ *Veneçuelæ* limites, nunc ad interiores Provincias nos convertemus, ut per easdem ad Mare Australe reversi, orbem hujus Australis Americæ secundum ordinem à nobis institutum deinceps obeamus. Hic autem primò sese offert *Novum Regnum Granatæ* ut vocant, de cujus finibus, & cœli solique qualitatibus priusquam agamus, operæpretium erit de prima illius inventione pauca præmittere, quæ lucem aliquam sequenti tractationi afferent. Anno itaque cIↃ IↃ XXXVI *Ferdinandus de Lugo* Canariarum Insularum Archithalassus legatū suum *Gonsalvum Ximenium de Quesada* I. V. Licentiatum, inde ab oppido *S. Marthæ* misit, ut regiones ad ripam magni fluminis *Magdalenæ* sitas perlustraret: Qui cum idoneis copiis terra marique profectus, terrestri quidem itinere ripam fluminis ingredientibus sinistram ascendit: qua incedens, tum ob densitatem nemorum, amnium & torrentium multitudinem, uliginosa denique atque paludosa itinera, tum autem maxime ob crebras barbarorum, ferocium juxta atque crudelium infestationes, summas viarum difficultates est expertus: tandem pervasit ad locum quendam, quem barbari quidem *Toram* dicebant, ipse vero *Pueblo de los Brachos* appellavit, quod quatuor amnis brachia hîc in unum confluerent: Itinerum rationibus subductis, hactenus se CL. leuc. à mari intra continentem progressos crediderunt: & cum cymbæ quæ adverso flumine ascenderant hîc se cum illo conjunxissent, & flumina supra modum intumescerent atque in vicinos agros sese effunderent, ibidem hybernare visum fuit. Animadverterat interea, salis copiam inde ab ipso Oceano à barbaris ad LXX leuc. subvectari; contraque plurimum salis, à longinquis regionibus, ab eisdem barbaris ad hunc locum deduci; è quo haud frustra divinabat, in mediterrâneis regionibus maximam incolarum frequentiam reperiri. Hybernis absolutis, alterum fluvium ascenderunt, ad radices usque altissimorum montium, quos barbari vocabant *Opon*, qui secundum ipsorum opinionem supra L leuc. in latitudinem patent, asperis atque incultis jugis: hisce tamen superatis in planam & bene cultam regionem descenderunt, ubi salis copia è salsis quibusdam fontibus cogebatur; & per hanc in potentissimi Reguli *Bogotæ* provinciam penetrarunt: Qui de adventu peregrinorum jam antè monitus, fortiter quidem cum suis sese objecit, sed nullo negotio est profligatus; itaque nemine barbarorum deinceps contra ire auso, pagos incolarum diripuerunt & plurimum passim auri atque smaragdorum invenerunt: Hinc ad *Panchium* regionem transitum, qui modicis montibus à *Bogotæ* provincia disjunguntur, & assiduò cum subditis illius bellum gerebant: Quumque Hispani Smaragdorum venas studiose indagarent, primum ad vallem, cui postea *Trompetæ* nomen impositum, pervenerunt, à qua XV leucarum itinere abest mons editus & arboribus prorsus nudus, è quo hæ gemmæ eruebantur. Dum in hac valle moras nectunt; barbari aliquot ad ipsos

Her. d.5. l.10.c.17.

Tora.

Opon.

venerunt, qui ultro ipſis viam ſe commonſtraturos obtulerunt ad alteram provinciam, cujus Regulus *Tunia* dicebatur: quos Hiſpani aliquot duces ſecuti & *Tuniam* non opinantem interceperunt & opulentam prædam cum captivo ad Præfectum ſuum deduxerunt. Trium porro dierum itinere ab hac valle, duo alii Reguli *Sagamoſa* & *Diutama* incolebant, ad quos cum exercitu profectis, unus quidem fuga ſtatim ſe ſubduxit, alter autem pugnam tentare auſus, nulloque negotio profligatus, ad locum à natura munitum ſe recepit: hîc quoque opima ſpolia parta fuere & ad caſtra fuit reditum: jamque ratione ſpoliorum inita, ſe CXCI millia & ducenta nonaginta quatuor pezorum abſolutiſſimi auri & ſupra XXXVII millia paulo deterioris, denique viliſſimi quod vulgo *Faloniam* vocant XVIII millia pezorum: Smaragdorum autem qua grandium, qua minutorum CIↃ IↃ CCC è præda collegiſſe compererunt. Porro impedimentis omnibus & præda cum idoneo præſidio in hac valle depoſitis, expedito itinere in *Bogotæ* provinciam profecti, regulum in latibulo ſuo pene oppreſſerunt, qui tunc quidem è manibus illorum evaſit, ſed poſtea è vulnere in vertice montis defeciſſe deprehenſus eſt. Succeſſit in illius locum *Sagipa*, qui cum Hiſpanis & pacem iniit & fœdus ad *Panches* conjunctis copiis ſubjugandos; quos deinceps magna clade contriverunt & binos eorumdem pagos incendiis deformarunt: Verum pax hæc *Sangipæ* quantocius in exitum vertit; Hiſpani quippe ſupra modum miſerorum opibus inhiantes, quum *Bogotæ* theſaurum ſibi à *Sagipa* aperiri poſtulaſſent, & ille aut non vellet aut non poſſet oſtendere, infenſi hominem miſeris tormentis excruciatum necaverunt.

Neyba. Poſt illa planam regionem, in quam è ſummis montium jugis deſpectus erat *(Neybam* barbari vocabant*)* ſunt ingreſſi, vicinis barbaris mira de illius regionis opulentia conſulto mentientibus, ut advenas hoſce jam ſibi graves aliò ablegarent; ſed quum eventus voto neutiquam reſponderet, & per denſas ſolitudines nequicquam pervadere tentaſſent, ad *Bogotæ* provinciam remearunt, & per *Panchium* fines iter agentes partem illorum qua minis, qua ingentibus promiſſis, ad pacem cum ipſis colendam adegerunt.

Ximenius autem regioni huic jam ſatis, ut ipſi videbatur, luſtratæ atque domitæ, nomen impoſuit *Novi Regni Granatenſis*, (quia ipſe Granatæ in Hiſpania natus erat,) & oppidum ibidem condidit *S. Fidei de Bogota*. Jamque Hiſpaniam petere certus ut laborum ſuorum præmium à Rege impetraret; gnaruſque flumen grande XXV leuc. ab hoc loco defluere, moleſto illo per *Oponis* juga itinere omiſſo, ſecundo flumine deſcendere conſultum exiſtimavit. Dum autem ſe parat & montes interea nivales, qui hac tranſeunt, luſtrat, commodum nuntiatur illi, in adverſa fluminis ripa, Hiſpanum ducem cum ſuo agmine incedere; is erat *Sebaſtianus de Belalcazar*, qui è provincia *Popayan* digreſſus, hac via ſibi aditum ad mare Septentrionale parabat & mox etiam alterum agmen ab oriente adventare accepit, quod à *Nicolao Vredemano* ducebatur, qui è præfectura *Veneçuelæ* huc acceſſerat. Atque hic inter hos tres duces haud levis controverſia oborta eſt de harum regionum poſſeſſione, cujus tamen deciſionem quum omnes Regi Hiſpan. deferre parati eſſent, quantocius ſinguli cum paucis comitibus, ſecundo flumine deſcenderunt & ad oceanum penetrantes, in Hiſpaniam navigarunt. Hoc itaque modo Novum hoc regnum primum inventum, cætera quæ inſtituto noſtro magis conveniunt, jam perſequemur.

CAP. II.

Novi Regni Granatenſis *termini, cœli ſolique qualitates, provinciæ variæ, populorum ingenia & mores.*

Her.d. 6. l.5.c.5. NOvum *Regnum Granatæ*, quemadmodum ab Hiſpanis proditur, in longitudinem quidem CXXX leucas, in latitudinem vero ad ſummum XXX, ad minimum XX aut paulo pauciores patet. Fines habet ad orientem quidem Præfecturam *Veneçuelæ*, ad Septentrionem *S. Marthæ*, à qua vaſtis *Oponis* jugis dividitur, ad occidentem *Popayanam*, ad meridiem denique vaſtas & nondum ſatis cognitas regiones: diſtatque ab Æquatore tribus quatuorve aut pluribus gradibus

verſus

versus septentriones. Tota hac regione validè pluit: in ea reperiuntur plurimæ & densissimæ sylvæ: plurimi passim hic agunt barbari, quorum multis adhuc pessime convenit cum Hispanis. Plurima hîc numerantur armenta & jumenta; pluresque equi & mulæ ex hoc regno traducuntur ad Peruviam. Principales illius Provinciæ jam olim fuerunt *Bogota* atque *Tunia*, quæ à barbaris *Panchensibus* magna sui parte circumcinguntur. Regio autem *Panchium* intense calida est, *Bogotarum* contra frigidior aut saltem temperata: & quemadmodum isti *Panches*, ita *Bogotæ* & *Tunienses* uno & communi nomine *Moxæ* appellantur. A diversis autem Regulis quum primum Hispani has provincias lustrarent, regebantur: *Tunia* provincia auri venis & smaragdorum copia, Bogotensem provinciam longe præcellit, licet hæc quoque divitiarum minime sit expers. Aër hîc inter frigus & calorem egregie temperatus, & maxima sui parte æquabilis, ita ut vix ullum æstatis & hyemis discrimen percipiatur, ne dierum quidem noctiumque, ob æquatoris propinquitatem non nisi levis admodum differentia. Regio supra modum salubris. Domorum parietes ex asseribus structi, tecta gramine aut stramentis operta. Indigenæ pro farre utuntur Mayzio aut Cassavi, aut certis radicibus quas *Yumas*, aut rapis quas *Cubias* appellant: sale abundant, quem ad alias provincias præsertim montanas & flumini grandi proximas magno quæstu barbari traducunt; obsonium illorum ferina, cujus magna hic copia & *Frici*, cuniculorum genus, quos barbari in præfectura *S. Marthæ*, *Curies* vocant. Volucribus haud æque abundant; pauci ibi turtures, plures anseres, quos paludes nutriunt: in fluminibus denique & lacubus plurimi atque optimi pisces capiuntur. Moxæ. Tunia.

Quemadmodum autem provinciarum temperies multum diversa est, ita & mores indigenarum valde discrepant: Bogotenses enim & Tunienses, statura sunt procera, & habili corpore, fœminæ quoque formosiores & candidiore colore nec ita fusco ut aliæ barbaræ vicinarum provinciarum: palliis nigris, albis & versicoloribus amiciuntur, fascia circum lumbos constrictis, & alii quidem pectore tenus, alii autem ab humeris ad crura demissis; capillos corollis quibusdam & floribus è gossypio artificiose contextis & coloratis redimunt; nonnulli & pileolo caput tegunt aut fascia reticulata vinciunt. Supra modum dediti sunt choreis & cantillationibus, mendaces ut fere cæteri barbari Americani, sed mediocriter industrii ad artes mechanicas addiscendas. *Panches* vero moribus olim pravis atque adeo ferinis, antropophagi quippe erant, cum Bogotenses & Tunienses à feralibus hisce epulis plurimum abhorrerent. Panches.

Licet autem hæ regiones fere annona aliisque rebus ad vitam necessariis abundent, erant tamen inter eas harum rerum inopes; nam in Provincia quæ *Tuniæ* proxima erat, indigenæ cum primò Hispani huc accederent, formicis vescebantur, easque studiose ad victum educabant. In hoc Regno multa metalla passim reperiuntur, auri (& quidem valde absoluti) æris atque chalybis. Regio præterea pascuis abundat, & triticum aliasque fruges, herbas & fructus Hispanienses non minus quam indigenas benigne nutrit. Plures aliæ provinciæ suis nominibus distinctæ ad hanc præfecturam referuntur, de quibus mox dicemus.

Denique in hac præfectura hæc oppida & municipia ab Hispanis hodie incoluntur, *Sancta Fe de Bogota*, *S. Michaëlis* municipium, oppida *Tocayma*, *Trinidad*, *Tunia*, *Pamplona*, *Merida*, *Belez*, *Marequita*, *Ybague*, *Vittoria*, *S. Iuan de los Llanos*, & municipia, *Palma* & *S. Christophorus*; de quibus ordine dicemus.

Cap. III.

Metropolis S. Fe: *municipium* S. Michaëlis, *& oppidum* Tocayma.

PRINCIPALIS hujus Præfecturæ urbs atque adeo Novi Regni Metropolis, vulgo dicitur *Sancta Fe de Bogota*; sita autem est quatuor ab Æquatore grad. versus Septentriones: & LXXII grad. & XXX scrupulis à Meridiano Toletano versus occidentem ut *Herrera* testatur: Condidit *Gonsalvus Ximenius de Quesada*, ad radices montium *Bogotæ*; incolitur à familiis sexcentis Hispanorum: hîc & tribunal conventus Juridici hujus præfecturæ cernitur, & gubernator, ærarii regii præfectus,

 cæterique

cæterique miniſtri degunt; hic monetalis officina habetur vel ut Hiſpani vocant *Caſa de Fundicion:* Templum habet Cathedrale, cujus Metropolitano ſubſunt Epiſcopi, Cartaginenſis, S. Marthanus & Popayanus:) duo cœnobia, Dominicanorum unum, alterum Franciſcanorum: illiuſque Diœceſi ſupra quinque millia barbarorum vectigalium comprehenduntur: haud longe ab oppido lacus *Guatavita* jacet, ad cujus ripam barbari ſuperioribus ſeculis idolis ſuis ſacrificare, eiſque multum auri, aliaſque res magni pretii offerre conſueverant. Aër hic valde ſalubris; ut oppidani teſtantur: Sed auri copiam hic jam fruſtra requiras; ob annonæ tamen omniumque rerum ad vitam neceſſariarum, puta panis, caſei, ſuillæ atque bovillæ carnis, gallinarum, & omnis generis cupediarum, abundantiam hodie laudatur.

Municipium quod *Villam S. Michaëlis* vocant, diſtat à Metropoli *Sanctæ Fide* duodecim leuc. verſus Arctum; in *Panchium* gratiam hic conditum, quo commodius commercia cum ipſis exercerentur, nam cum regio illorum præfervida ſit, permoleſtum ipſis erat ad Bogotanam, quæ frigidior, tranſcendere.

Her. d. 7. l. 9. c. 4. Oppidum *Tocayma* xv leuc. abeſt à Metropoli, inter occidentem & Corum, ad ripam magni fluvii *Pati* conditum, qui in vaſtum *Magdalenæ* alveum deſcendit: cœlo gaudet ſalubri & ſicco, ſereno & plerumque ſudo, interdiu quidem nonnihil æſtuoſo, ſed mane temperato & ſubfrigido, idque omnibus anni menſibus pene ad eundem modum. Indigenæ regionis ſunt natione *Panches*, habili corpore & membris bene compoſitis, niſi quod fronte ſint contractiore, fortes & vicinis ſuis terribiles; humanis carnibus quondam veſcebantur, ſed jam Hiſpanorum conſuetudine mutarunt; liberales ſunt & auri nequaquam appetentes; veloces & venationibus addictiſſimi; vindictæ cupidi; dentes nigro colore inficiunt herbæ cujuſdam ſucco, quam aſſiduo in ore habent: fere nudi agunt, niſi quod fœminæ exiguo panniculo pudenda præcingant: ad ebrietatem uſque ingurgitant ſe potione quadam quam è Mayzio conficiunt.

Haud longe ab oppido fontes viſuntur qui ſulphuream ſubſtantiam eructant; argilla autem per quam ſcaturiunt adverſus ſcabiem & ſimiles affectus uſurpatur, præſentiſſimo remedio, illinitur loco affecto, deinde aqua eorundem fontium abluitur. In valle vicina etiam ſalſæ ſcaturigines reperiuntur, quarum aquæ ſuper plantas quas irrigant, bituminis quandam ſpeciem relinquunt, quo barbari cymbulas ſuas impicare conſueverunt: ſunt & calida hic balnea inter duos algidiſſimos torrentes, quæ pluribus morbis & affectibus mederi, experientia comprobatum eſt. Montium juga quæ admodum excelſa, profunda nive candicant, quæ nunquam reſolvitur: atque hîc Vulcanus viſitur, qui ſæpe flammas, ſemper fumum evomit & magnam cinerum copiam interdum ad octo aut decem leucas diſpergit.

Ager hujus oppidi fertilis eſt: viteſque, ficus, aurantia mala, etiam dactylos, omnes herbas & plantas Europæas, alioſque fructus abunde producens, præterea Sacchari cannas, è quibus jam Saccharum educere cœperunt: Triticum in editioribus & ſubfrigidis partibus; Mayzium fere ubique bis quotannis metitur: armenta omnia juxta atque jumenta hic bene proficiunt; pecora non item: tigres vero, leones & urſi hiſce animalibus grande dant damnum. Inter arbores ſylveſtres *Guayacan* celebratur, quæ arbores hîc copioſè creſcunt; quid multa; cedri, juglandes; quarum tamen nuclei nucibus deſtituuntur; aliæque arbores materiem ſtruendis ædibus magna copia ſubminiſtrant; quarum quædam tam dura ſunt materie, ut nunquam cariem ſentiant: Arboris autem *Zeybæ* folia ſingulis duodecim horis & cadunt & regerminant: Herba denique è qua glaſtum vulgo *Anil*, exprimitur, hîc ſponte creſcit, ſed non uſurpatur: de avibus & cæteris animantibus quæ cum aliis communia habet, nihil attinet dicere.

CAP.

CAP. IV.

Provinciæ Muſorum *&* Colymarum, *cæli ſoliqve qualitates, populorum ingenia & mores.*

FINES provinciarum *Bogotæ* & *Tuniæ*, verſus Corum claudunt provinciæ populorum qui vicinis barbaris *Muſi* & *Colymæ* dicuntur: quorum regio maxima ſui parte calida eſt atque humida, & ſingulis annis duas æſtates totidemque hyemes perpetitur: prima æſtas exordium ſumit à Calend. Decembribus & in exitum Februarii durat: prima autem hyems à Cal. Marr. durat ad exitum May: à quo ſecunda æſtas exordium ſumit & ad exitum Septembris continuat, quam altera hyems deinde excipit, & reliquam anni partem occupat: non quod hæ tempeſtates æſtus aut frigoris viciſſitudine diſtinguantur, ſed hybernis menſibus plurimum pluit, æſtivis autem continuo ſerenat: pluit autem plerumque tota nocte, interdiu rariſſime: Venti maxime tempeſtuoſi atque infeſti ſunt *Huracanes*, qui ab Auſtro ad Arctum & contra perflant cum tonitribus & horrendis fulminibus. Regio montenſis eſt & crebris amnibus & torrentibus in convallibus rigua, crebraque uligine & paludibus impedita; annonæ copia dives, ſed paſcuorum indiga. Indigenæ quotidie magnum incrementum capiunt, poſtquam carnibus humanis veſci deſierunt; habili quidem ſunt corpore & membris bene compoſitis, ſed laborum impatientes, pigri & modicæ induſtriæ; nudi agere ſolebant, nunc veſtibus uti cœperunt; ebrietati ſupra modum dediti, crudeles atque avari. Unam atque communem linguam uſurpant, bellicoſi quondam & ex inſidiis hoſtes ſuos opprimere ſueti: Dæmoniorum colloquiis olim perquam familiariter utebantur, ſed jam poſtquam Chriſtianis ſacris per baptiſmum initiati fuerunt, dæmonum cultum & conſuetudinem penitus abjecerunt. Inter fructiferas illorum arbores excellit una quæ amygdalarum quoddam genus producit, tereti trunco quemadmodum pinus, nuces autem renes ovillas referunt, quibus amygdalæ continentur oblongæ, ſuavi ſapore & Hiſpanienſibus æmulo: effigiem tam integræ nucis quàm amygdalæ hic appingendam curavimus.



Item altera quam vocant *Quaoque*, quæ fructum edulem fert magnitudine ovi anſerini. Inter ſylveſtres autem Cedri, & quas ipſi *Cariuros* vocant, materie dura atque coacta, ſupra modum ramoſæ & patulæ arbores: *Guayacan* cujus materies lui venereæ medetur: denique *Xaguæ* quarum ſuccus nigrum colorem inducit, licet per ſe

candidus ſit. Ficus hîc ſuaviſſimos & maximos fructus edunt, quippe quæ mole aurantium malum æquent. Habent & arborem cujus cortices cannabes uſum præſtant in funes contorti; & arborem quam vocant *Hobo* proceram & teretem, cujus germina & cortices vulneribus & crurum tumoribus medentur; frondeſque ex aqua potæ alvum ſolvunt, & plures ejuſcemodi domeſticas arbores; Unam vero egregie noxiam quam vocant *Aguapam*, cujus umbra ita noxia eſt, ut ſi quis Hiſpanus ſub illa ſomnum capiat, ſupra modum infletur, ſi vero nudus aliquis barbarus, etiam diſrumpatur. Peregrinæ autem arbores & ex Hiſpania huc traductæ, aurantiæ, limones & ſimiles, hîc jam abunde creſcunt & optimos dant fructus; etiam vites benigne alit tellus. Indigenæ in cibis ut plurimum utuntur *Mayzio*, piſis, caſſavi & batatis. Quadrupedes hujus provinciæ ſunt porci quidam ſubfuſci, qui umbelicum in dorſo habent; aliique minores qui ab apris parum differunt; cervi, damæ, Guatinaiæ deniq; leporibus noſtris haud abſimiles; Equi, oves atque capræ, quæ animalia vermibus quibuſdam ab ipſo partu obnoxia ſunt, ideoque hîc pauciora.

Hobo. Aguapa.

Denique in hiſce provinciis variæ metallorum venæ reperiuntur, auri quidem mediocriter abſoluti, ſed longius ab hominum cultu ob ſoli humilitatem & inſalubritatem: argenti quoque nonnullæ, æris autem atque ferri plurimæ; & terra quædam nigra, qua barbari veſtes ſuas tingunt. Multæ ſcaturigines ſalſæ hic paſſim inveniuntur, quarum nonnullæ in ſalem coagulantur, aliæ non item. Sex autem ab oppido *Trinitatis* leuc. ingens fons viſitur, quem vocant *de Tupa* è quo maxima præſtantiſſimi ſalis copia cogitur: mirum vero ſalſos hoſce fontes inter dulcium aquarum ſcaturigines veluti medios reperiri. Provinciæ denique *Muſorum* & *Colymarum*, (qui populi etiam communi nomine *Canapeyes* appellantur) patent in longitudinem quidem leuc. xxv. in latitudinem XIII. Duæ omnino coloniæ Hiſpanorum huc deductæ, in *Trinitatis* oppidum & municipium *la Palma*.

CAP. V.

De oppido la Trinidad, *& municipio* la Palma, *ex* Herrera, *libro* IV. *cap.* V. *Decadis octavæ.*

IN provinciis *Muſorum* & *Colymarum* Hiſpani primum incoluerunt municipium *Tudelam* dictum, ad ripam Fluminis *Zarbi*, verum ob montium vicinitatem & indigenarum nimiam ferociam, maxime autem ob annonæ difficultatem, id paulo poſt deſeruerunt, & plerique *Petrum de Orſua* ſecuti ſunt ducem in expeditione ad provincias quas vulgo vocant *el Dorado*, ob auri famam. Mox haud procul ab illo loco aliud oppidum condiderunt *la Trinidad*, ſed neq; hoc ob loci incommoditatem diu perennavit, verum aliò tranſlatum eſt, ubi hodieque perdurat; ſitus autem hujus oppidi jam quidem opportunus, ſed ob crebros indigenarum motus, oppidani diu bello fuêre vexati. Abeſt hoc oppidum à metropoli *S. Fide* leucas XXIV verſus Corum, ſex autem verſus occaſum à montibus nivalibus Novi Regni, qui ob ſummam altitudinem atque frigiditatem vulgo *Paramo* dicuntur, & frigidam atque fervidam regionem ſeparant; ſunt autem hi montes pars illorum qui inter Aquilonem atque Africum immenſo ſpatio porriguntur, & inde à provincia *S. Marthæ* ad Regnum *Chilenſe* atque adeo fretum *Magallanicum* continuis pene jugis totam hanc Americam Auſtralem permeare creduntur. *Herrera* ſcribit, hoc oppidum ſeptem gradibus abeſſe ab Æquatore verſus Arctum, & in editiſſimis vicinorum montium jugis utriuſque Poli indices proſpici. verum ſi diſtantiæ inter hoc oppidum & Metropolin ratio habeatur, potius ad quintum latitudinis ſeptentrionalis gradum conſtituendum videtur.

Zarbi fl. Flumen *Zarbi* quod unam circiter ab oppido leuc. labitur, ſatis amplum eſt, pluresque alios amnes recipit, quibus acceptis verſus Arctum defluit & in anguſtias coactum, inter duos editiſſimos montes eluctatur: *Furatenam* vocant barbari quaſi dicas virum & fœminam; *Tena* enim barbarorum illorum lingua marem ſignificat, *Fura* fœminam. In agro hujus oppidi ſmaragdorum venæ reperiuntur, nec non duriſſimi cryſtalli & adamantium inſtar in varios angulos efformati; Smaragdi autem

venæ

venæ etiam Chalcedonii lapidis ſeu candidi marmoris laminis intermixtæ hic deprehenduntur. Maximam porro harum gemmarum copiam ſubminiſtrat mons *Ytocus*, aliique complures unam atque alteram leucam ab oppido diſſiti. Ab *Ytoco* ad *Abipi* montem tres numerantur leucæ, cujus venæ infinitis & optimis ſmaragdis fœtæ, ob aquarum penuriam indagari deſierunt; In eodem hujus oppidi agro & berilli & lucidiſſima cryſtalla effodiuntur.

Alterum harum provinciarum municipium appellatur ab Hiſpanis *la Palma*, anno cIↃ IↃ LXXII demum conditum, quindecim à metropoli *S. Fidei* leucis verſus corum; temperies aëris hic magis calida quàm temperata. la Palma.

Cap. VI.

Deſcriptio reliquarum hujus provinciæ urbium, Tuniæ, Pamplonæ, S. Chriſtophori, Meridæ, Belez, Matequitæ, *&c.*

T*Vnia* urbs, provinciæ in qua ſita eſt cognominis, viginti duas leucas à Metropoli *S. Fide* verſus Aquilonem, edito montis jugo impoſita eſt, ut munimentum & receptus eſſet adverſus vicinorum barbarorum incurſus: Ager illius uti & provincia à Bogotana parum differt, tam cœli, quàm ſoli conditione: Urbs ipſa emporium hujus regionis primarium, & commeatus abundantia & annonæ vilitate præcellens: cives ſupra ducentos equos bello idoneos educere poſſunt; denique Dominicani unum hîc monaſterium habent, & Franciſcani alterum.

Pamplona oppidum ſexaginta leuc. abeſt à Metropoli *S. Fide* verſus aquilonem, aurifodinis dives & pecorum copia nobile; & hîc monaſterium habent Dominicani.

Municipium *S. Chriſtophori* nomini dicatum, triginta leuc. à *Pamplona* divergit verſus ſeptentriones, ſitumque eſt ad fines provinciæ quam vulgo vocant *Gritam*, Grita. quæ auri pene inops, ſed paſcuis ditiſſima, ideoque pecori paſcendo & propagando maxime idonea: hinc oppidanis omnis quæſtus.

Merida in ipſo pene limite qui *Veneçuelam* & *Novum Granatæ Regnum* dividit ſita, quadraginta leuc. à *Pamplona* verſus Boream, octodecim autem ab ingenti lacu *Maracaybo* (de quo in *Veneçuela* dicemus) verſus occidentem; in uberrimo ſolo & frugum omnis generis feraciſſimo, nec auri planè effœto; pagum habet ad oram dicti lacus, quò oppidani fruges ſuas aliáſque merces ſemel atque iterum quotannis deferunt, celocibus ad alias provincias transvehendas.

Belez oppidulum triginta quidem leuc. ſeptentrionem verſus à Metropoli *S. Fide*, quindecim autem abeſt à *Tunia*; habet monaſterium Franciſcanorum; ager hujus urbis, uti & vicina provincia, crebris fulgetris obnoxius eſt; in vicinia denique Vulcanus viſitur qui ſaxorum nimbos crebro ejaculatur.

Marequita urbs, (quæ & *S. Sebaſtian del Oro* dicitur) triginta vel quadraginta (nam utrumque traditum inveni) leucas diſtat à Metropoli verſus corum: campeſtri & plano loco ſita, ad radicem montis, unde hîc cœlum ſupra modum fervet, quum in urbe *S. Fidei* ferè frigeat, mira varietate in tam exiguo intervallo. Dites hic argenti venas ſub annum cIↃ IↃ XC primum repertas, fama eſt. Diſtat denique hæc urbs à *Cartagena* celeberrimo Continentis hujus emporio CC leuc.

Ybague urbs ad extremum limitem Novi Regni, qua *Popayanam* attingit, triginta leuc. à Metropoli *S. Fide* verſus occidentem; & hîc monaſterium Dominicanorum viſitur.

Urbs *Vittoria de los Remedios* (ut vocant) diſtat quinquaginta leuc. à Metropoli verſus Corum; metallorum venis ager illius abundare traditur.

Denique *S. Ioannis de Planis* oppidum, quinquaginta pene leuc. à Metropoli verſus Auſtrum, in agro auri venarum locuplete ſitum, hunc catalogum urbium quæ ad præfecturam Novi Regni Granatenſis referuntur, abſolvet.

Accepi à Luſitano qui diu in Peruvia vixerat, in Novo Regno eſſe oppidum Hiſpanorum quod appelletur *Saragoſſa*, ſed dubito an aliquod ſit eorum quæ jam memoravimus, an diverſum. Idem meminit & aurifodinarum, quas vocat de *Soruro*, ſed ſitum illius non deſignat, nolui tamen præterire.

POPAYANA.

Cap. VII.

Provinciæ Popayan *generalis descriptio, uti & particularium Provinciarum quæ sub illa continentur.*

Quia jam ante proposuimus certo ordine ad Mare Australe & Provincias quæ illud attingunt progredi, per *Popayan* necessario nobis transeundum, quæ provincias Novi Regni Granatensis ad Occasum claudit. Hujus Præfecturæ limites ab *Antonio Herrera* describuntur in hunc modum: In longitudinem inter Arctum atque Austrum patet leucas ducentas viginti, (licet idem in descriptione Indiæ Occidentalis tantum cxx leuc. tradat) ab extremis Provinciæ Quitensis finibus, ad primos Præfecturæ Cartaginensis: in latitudinem vero à Novi Regni limite ad mare Australe circiter centum. *Petrus* autem *de Cieca*, qui ipsemet hanc Provinciam obivit, longitudinem hujus Præfecturæ ducentis paulo plus aut minus leucis definit; latitudinem triginta aut quadraginta, inter mare Australe & altissimos atque asperrimos montes illi adjacentes & inter Andium editissima juga, quæ vulgo *Cordilleram* vocant: ab utrorumque jugis latæ valles declinant, multique amnes in planiciem descendunt.

d.5. l.10. c.13.

Solum potissima sui parte asperum & ob frequentes pluvias humidius: parum Mayzii, multo minus tritici ferax, & armentorum, pecorumque pene inops: sed auri venis opulentum. Complectitur hæc præfectura complures provincias, cœli solique natura ita dissimiles, ut de illis in communi vix quicquam dici possit, quare nobis satius est visum, cum de oppidis Hispanorum agemus, quæ in iis condita, eorum particulatim mentionem facere: hîc autem de provincia propriè *Popayan* dicta, quæ huic præfecturæ nomen dedit, primum dicemus.

Her. d.5. l.10. c.13.

Sebastianus de Belalcaçar, Provinciæ *Quitensi* à *Pizarro* Præfectus, cum jam anno cIɔ Iɔ xxxvi plerasque regiones quæ eandem provinciam versus occasum claudunt ad mare usque Australe obiter lustrasset, ad eas, quæ versus Arctum præfecturam suam contingebant, adeundas animum adjecit, ut hac via aditum ad Mare Septentrionale aperiret, idque eo impensius, quia certis indiciis cognoverat, à duobus fratribus germanis *Calambaz* atque *Popayan* regionem amplissimam & auro divitem in illo tractu possideri: Omnibus ergo ad hanc expeditionem necessariis comparatis, ex oppido *Quito* ad *Otabalum* pagum est profectus, qui locus hodie limites utriusq; provinciæ dirimit: *Pastorum* & *Patiarum* populorum Reguli adventus illius gnari, copias suas in unum cogunt, acriterque venienti sese objiciunt, & agmen illius per intervalla carpentes aliquandiu remorantur: accedebat haud leve incommodum à viarum difficultate, nam per editos montes & asperrimos clivos enitendum erat, & commeatus inopiâ, quem barbari consulto in saltus atque avia subduxerant: *Belalcaçar* tamen hisce incommodis nihil fractus, lento itinere processit donec ad Reguli *Popayan* regionem ventum est: hic stativa habere, & milites corpora sua curare consultius visum fuit: invitabat regionis planicies & villarum copia quas barbari passim extruxerant in campis, qui ad fluminis usque ripam per quatuordecim pene leucarum spatium sternuntur, plurimis fructiferis arboribus, quas regio sponte sua producit, consiti, & præsertim *Aguacatibus*, quarum fructus saporis jucunditate plurimum commendantur; multis torrentibus & amniculis divisi, qui ab Andium jugis devoluti, limpidissimis & saluberrimis lymphis hanc amœnissimam planiciem rigant.

Licet autem primo à vicinis barbaris, qui fere anthropophagi erant, creberrime infestarentur, tamen successu temporis non modo hujus, sed & vicinarum provinciarum compotes facti sunt Hispani: atque in iisdem sequentia oppida & municipia condiderunt: *Popayan*, *Sancta Fe de Antiochia*, *Sant Iago de Cali*, *Caramantam*, *Sant Iago de Arma*, *Santannam de Anzerma*, *Guadalajaram de Buga*, *Timanam*, *Sant Sebastianum de la Platá*, *Almaguer*, *Sant Ioannem de Truxillo*, *Madrigal* sive *Chiapanchicam*, *Agredam*

Agredam sive *Malagam*, *Sant Ioannem de Pasto*, *Sant Sebastianum de los Paezes*: quorum nonnulla Hispani postea deseruerunt, nequaquam pares tantæ ferocissimarum gentium multitudini in officio continendæ. Hæ Provinciæ hodie per Vicarium Præfecti reguntur, quia nonnullæ Conventui Juridico Quitensi, aliæ Novi Regni Granatensis Diœcesi sunt attributæ.

Cap. VIII.

Urbis Popayan, *& vicinarum provinciarum descriptio.*

PRINCIPALIS hujus provinciæ civitas appellatur *Popayan*, à Reguli quem Hispani ibidem repererunt nomine: sita est ad altitudinem duorum graduum & triginta scrupul. ab Æquatore versus Septentriones & longitudinem septuaginta graduum & XXX scrupul. à Meridiano Toletano versus Occidentem solem, ut *Herrera* testatur: Intersecat urbem flumen limpidissimum: Cœlo gaudet salubri & bene temperato; nam toto anno hic veluti vernat, absque ulla notabili æstus frigorisve vicissitudine, dies noctesque pæne æquales ob Æquatoris vicinitatem: sed unum est incommodum, quod hic crebrius pluat quam alibi fere, tonitruaque & fulgura pene quotidie accidant. Solum agri perfœcundum; Mayzium quod hic provenit longe excellit cæterarum Americæ regionum fruges: binæ hic quotannis tritici messes: magnaque armentorum, pecorum, porcorum atque caprarum copia & incredibilis tam domesticorum quam peregrinorum fructuum abundantia.

Indigenæ industria & civilitate morum atque affabilitate cæteros Americanos longe antecedunt. Urbs ipsa in edita planicie ædificata situ peramœno atque imprimis salubri, privata ædificia perampla quidem, sed leviter substructa. Fines habet ad orientem vastissima Andium juga, ad occidentem vero altissimos illos montes qui ad mare australe usque pertingunt; Ad Septentriones & urbem *Cali* versus, patentissimos campos & pascua, in quibus plurimæ Hispanorum villæ visuntur, in quibus pecuariam exercent; innumeri denique torrentes & rivuli hanc planiciem intersecant ab altissimis *Andium* jugis huc se derivantes. Vice præfectus regius in hac urbe commoratur, jurisdictionem in totam provinciam exercens: est in eadem & Cathedrale templum & cœnobium monachorum, quos vocant *de Mercede.*

Diœcesis hujus urbis amplissima est, pluresque majores pagos complectitur: ad ortum solis attingit provinciam *Guambiam* incolis atque indigenis frequentissimam; atque dein *Guançam*, *Maluasam*, *Polindaram*, *Palacen*, *Tembion*, *Colaçan* aliasque complures frequentibus incolis refertas. In hisce regionibus multum auri, (sed inferioris notæ) reperitur, perparum absoluti.

Ad Andium radices *Coconuci* populi patentiores valles incolunt, ubi ingens *Magdalenæ* flumen è suis fontibus prosilit: in editis jugis aliquot flammivomi crateres conspiciuntur: ibidemque & aquæ fervidæ ebulliunt & salsæ è quibus copia optimi salis cogitur. Ad Austrum prætexitur hujus urbis limitibus Provincia *Guanaca* cum pago *de las Barrancas* ut vocant & amniculo ejusdem nominis; nec procul hinc jacent pagi quos vocant *las Iuntas* & *de los Capitanes*: Sequitur deinceps amplissima provincia *de los Mastelos* & municipium *Patia* in amœnissima valle, quam limpidus fluviolus intersecat. Ad occidentem jungitur hujus urbis territorio provincia *Bamba* in qua Hispanorum colonia *Chapanchica* sita est, de qua mox dicetur.

Cap. IX.

Descriptio Fluminis Magdalenæ, *ejus origo & per varias provincias decursus.*

ANTEQUAM ad descriptionem cæterarum hujus præfecturæ provinciarum pergamus, operæpretium fuerit ingentis fluminis quod vocant *Magdalenæ* vel etiam *Santæ Marthæ* origines & cursum hic describere, quia haud procul ab urbe *Popayan* fontes visuntur magni fluminis, quod barbari paulo inferius *Caucam* vocant, quodque infra *Mopoxium* in alterum flumen quod proprie *Magdalenæ* nomine insignitur,

inſignitur, confluit. Nam vaſtum hoc flumen aquas ſuas accipit à duobus amnibus, quorum fontes magno intervallo à ſe invicem diſcreti ſunt: Unus quippe illorum, ſupra urbem *Popayan*, è valle, quæ ab Andium radicibus ſeſe explicat, (quæque à *Coconucis* populis ut jam ante diximus habitatur) juxta pagum eorundem barbarorum, quem *Cotura* vocant, erumpit, & primum modico alveo per patentiſſimos *Cali* provinciæ campos labitur, & mox variis rivulis, torrentibus atque amnibus, qui ab altiſſimis montibus defluunt, ita augetur, ut ſub urbe *Cali* jam ingens & *Bæti* flumini quod *Hiſpalin* prælabitur pene æqualis evadat: hinc dilapſus & pluribus inſuper fluviis acceptis, juxta *Buriticam*, haud longe ab oppido *Santa Fe de Antiochia*, jam vaſtus & *Caucæ* nomine Indigenis notatus (ut *Petrus de Cieca* tradit) infra oppidulum *Mopoxium* cum altero amne conjungitur.

Alter autem ille oritur ſupra urbem *Timanam* (de qua ſtatim dicemus) ſub orientali Andium plaga, ita ut continua hæc editiſſimorum montium juga; utriuſque amnis fontes quadraginta circiter leucarum intervallo dividant: Perlabitur autem pleraſque *Novi Regni Granatenſis* provincias, variis nominibus ab Indigenis inſignitus: & novem ſub *Mopoxio* leuc. aut *Caucam* accipit aut ab illo accipitur; atque ita conjuncti uno deinceps alveo in oceanum Septentrionalem per duo aut tria ora exeunt. Inter utriuſque porro amnis alveos antequam confluant, multæ regiones atque provinciæ interjacent, incolis quondam frequentiſſimæ: ubi autem confluxerunt quamplurimas inſulas patentiſſimo ſuo alveo complectuntur, quarum non paucæ à barbaris habitantur: plurimos Crocodilos atque Manatos nutriunt: denique *Petrus de Cieca* ab utriuſque origine ad oſtium circiter quadringentas leucas numerat.

Merces omnes Europææ adverſo hoc flumine ſubvehuntur lintribus, quibus indigenæ jam diu utebantur, Hiſpani autem jam longe majores & capaciores fabricant; Sunt enim plerumque in longitudine pedum ſexaginta, in latitudine quatuor, unilignei tamen & non raro cedrini, portantque centum aut plures *Botias* (ut Hiſpani vocant) vini, duodecim remiges & annonam in viginti dies: tot ſiquidem diebus plerumque aſcenditur ad mediterraneam ſtationem, quam vocant *del Angoſtura* haud procul ab urbe *Marequita* & (ſi *Herrera* non fallitur, nam plures eſſe oportet) viginti quinque ab oppido *S. Fe de Bogota*, leuc. hic locus à re ipſa nomen accepit, nam flumen hoc inter editum montem & modicum ex adverſo collem ita coarctatur, ut ulterius aſcendi ob præcipitem curſum nequeat. Reliqua hujus fluminis ſuperiore libro abſolvimus.

lib. VIII. cap. XVII.

Cap. X.

Antiochiæ *urbis deſcriptio, regionumque adjacentium: iter ab hac urbe ad* Anzermam; Caramantæ *oppidum.*

Descriptionem urbium hujus Provinciæ *Popayan*, ſupra à Metropoli provinciæ inchoavimus, ut diſtantiarum ratio, quæ ut plurimum ad hanc referuntur, liquidius conſtaret: nunc reliquarum deſcriptionem ordiemur ab *Antiochia* omnium extima ad Septentriones, & ad ipſos fines præfecturæ Carthaginenſis ſita, de qua longum & anceps certamen fuit inter utriuſque provinciæ Præfectos, donec Regia authoritate determinaretur & hæc urbs cum agro ſuo *Popayanæ* Præfecto adjudicaretur. Urbs ergo *Sancta Fides de Antiochia* (ita enim utplurimum ab *Herrera* aliiſque Hiſpanis appellatur) condita eſt in valle quæ gentili nomine *Nore* dicitur, inter duo maxima & celeberrima flumina *Darienis* & *S. Magdalenæ* ſive *Marthæ*: interque altiſſima & continua montium juga quæ ſecundum utriuſque fluminis ripas longo & continuo ductu exporriguntur. Ipſa urbs in patentiſſima & pulcherrima planicie ſita eſt ad ripam modici amnis: ager autem à pluribus amnibus irrigatur, qui ex hiſce montibus utrimque deſcendunt & utplurimum auri ramenta ſecum deferunt, amœniſſimis fructiferarum arborum lucis undiquaque tecti.

Antiochia.

Petrus de Cieca hanc ad altitudinem VII graduum Septentrionalium collocat, duodecim à flumine *Cauca* leuc. & plus quam centum à Metropoli *Popayan* verſus boream, ut *Herrera* obſervat. Indigenæ harum regionum placido ſunt ingenio, habitu

bitu corporis decoro & colore candido: Aër temperatus atque salubris, ita ut indigenæ noctu sub dio humi conquiescant, nec ullam noxam à nocturno rore patiantur. Ovibus abundat regio & omnimodis fructibus; amnes autem magnam copiam optimorum piscium nutriunt.

Porro ab urbe hac *Antiochia*, duæ viæ producuntur, una ad *Anzermam*, altera autem ad *Cartaginem* atque *Armam*: de priori è *Cieca* Chronico jam dicemus, ut regionum situs melius elucescat. Ab *Antiochia* ad *Anzermam* septuaginta leucæ numerantur, impeditissimo & permolesto itinere, per altos & asperrimos montes, nullisque arboribus vestitos: indigenæ autem procul à via habitationes suas & tuguria submoverunt.

Antiochiam egressis statim occurrit monticulus qui *Corome* aut (ut *Herrera* scribit) *Curume* dicitur, angustis quibusdam vallibus imminens, quæ quondam frequentissimæ incolis fuerunt, sed ii post Hispanorum adventum ad summam paucitatem sunt redacti, pagus adjacet multo auro opulentus, quod in vicinis torrentibus reperitur. paucæ hic fructiferæ arbores & Mayzii parca admodum messis. Corome.

Hinc transitur ad alium pagum, sub vasto & excelso monte positum, quem *Buriticam* vocant, ubi quondam metallicorum stativa fuerunt, ob auri copiam, quam hæc regio suppeditabat: constans quippe fama est, ingentem auri opulentiam quæ quondam è sepulchris *Zenu* vel *Cenu* ab Hispanis fuit rapta, ex hisce regionibus haustam fuisse. Ab hoc pago amniculus originem sumit qui planiciem vel potius convallem secat, in qua hodie *Santa Fe* visitur, municipium ad jurisdictionem Antiochensem spectans, quod à metallicis incolitur, qui ditissima auri metalla hic effodiunt, haud procul ab ingenti *Caucæ* alveo. Huic municipio vicinus est pagus *Xundabe*, qui à barbaris habitatur, qui eodem ingenio & moribus cum præcedentibus barbaris agunt, in frequentissimis vallibus quæ præcelsis montibus à se invicem separantur. Buritica. Xundabe.

Hinc ad *Caramantæ* provinciam & vallem transitur, cujus regulus, cum primum Hispani hanc adirent, *Cauroma* vocabatur. Indigenæ hujus provinciæ haud inelegantes & imprimis bellicosi erant, diverso autem à præcedentibus idiomate utebantur. Vallis autem hæc circumquaque altis & asperrimis montibus cingitur, mediam secat fluvius, pluresque illam torrentes & scaturigines rigant, à quibus, quod mirabile est, indigenæ optimum & candidissimum salem conficiunt, præsertim ex exiguo lacu qui ibidem visitur. Ager Mayzii & radicum, quibus barbari communiter pro farre utuntur, fertilis, sed fructiferarum arborum haud æque tolerans. Caramãta.

Trans montes versus orientem *Cartama* provincia jacet: cujus indigenæ à Caramantanis nec lingua nec moribus differunt: auro abundat; habitabant in parvis tuguriis & fere nudi incedebant aut exiguo panniculo pudenda velati. Cartama.

Sed antequam reliquam viam prosequamur, de *Caramanta* oppido pauca dicenda sunt: Distat à Metropoli *Popayan* sexaginta aut septuaginta leuc. versus Aquilonem, ad ripam *Caucæ* fluminis sita; pertinetque ad conventum quidem Juridicum *Novi Regni Granatensis*, ad Episcopatum vero & præfecturam *Popayanam*: abundat Mayzio aliisque fructibus, excepto tritico, oves aut armenta habet pauca, porcorum abundè: quinquè aut sex horis ab hac urbe ad *Antiochiam* descendi volunt, secundo flumine *Cauca*, quod velocissime hic decurrit, cum alioquin ab *Antiochia* pene L leuc. absit itinere terrestri.

Cap. XI.

Iter quod ab Antiochia Anzermam *ducit, & urbis* S. Annæ de Anzerma *descriptio.*

PERAGRATA provincia *Caramanta*, de qua jam egimus, è vestigio altissimi montes occurrunt, qui septem pene leuc. in latitudinem patent, *Cima* sua lingua appellant indigenæ, densissimo nemore undiquaque vestiti: iter difficile & impeditum, multorumque Hispanorum exitio pene infame, qui cum primum hanc viam aperirent, fame atque aliis incommodis hic interierunt: Hisce montibus superatis, primò in modicam vallem descenditur, raris incolis cultam; verum paulum Cima.

lum progreſſos ampliſſima & peramœna vallis excipit, incolis quondam frequentiſſima, quum primum ab Hiſpanis adiretur & multis magniſque ædificiis culta, abundans commeatu, & Mayzii atque radicum quibus barbari veſcuntur feraciſſima, nunc pene deſerta, poſtquam Hiſpanorum inſolentia atque ſævitia maximam indigenarum partem abſumſit, reliquos autem deſertis laribus in abrupta vicinorum montium & invios ſaltus ſeſe recipere coëgit: duabus ab hac leucis, minor vallis occurrit, quæ ad montes pertingit quibus *Anzermæ* civitas inædificata eſt.

Anzerma. Hæc civitas primum *Sanctæ Annæ de los Cavalleros* nomine ab Hiſpanis nuncupata, inter duos amnes in edito tumulo ædificata, amœno circumdata luco & omnigenis fructiferis arboribus, tam peregrinis, quam domeſticis circumſepta eſt: natura loci egregie munita & deſpectu in patentes undiquaque campos adverſus ſubitos hoſtium incurſus ſatis tuta: vicina loca à plurimis indigenarum pagis occupantur. Solum cui urbs ſuperſtructa olim ab Indigenis *Vmbra* dicebatur, ſed *Sebaſtianus de Belalcazar*, quum provincias haſce primum luſtraret & inopia interpretum laboraret, deprehendens ſalem ab indigenis *Anzer* vocitari, provinciam *Anzermam* appellabat, quod nomen poſtea tam provinciæ quam urbi huic manſit. Quatuor ab hac urbe leuc. verſus occidentem, pagus quidam jacet modicus, raris ſed permagnis ædificiis, & frequentiſſimis incolis incultus, juxta amniculum, qui leucam circiter progreſſus in *Caucam* ſe condit. Indigenæ eadem lingua qua Caramantani utuntur, inſigni olim feritate & humanorum viſcerum paſtu abominabiles. E monte qui huic imminet, aliquot torrentes deſcendunt aureis arenis celebres, quæ non modo ab Indigenis, ſed & à Nigritis, quos Hiſpani adduxerunt, magna copia hic hauriuntur.

Copia. *Copia* provincia huic proxima eſt, quam fluvius aurifer ſecat, nunc frequentibus Hiſpanorum prædiis obſeſſus; ab una parte *Cartamæ* provinciæ jungitur, per quam *Cauca* labitur: ab altera vero *Pozo* provinciam attingit & cum ejuſdem incolis dives commercium exercet: Qua autem *Anzermæ* civitas orientem adſpicit, multi magnique ſunt barbarorum pagi: erat ea gens imprimis culta neque tam appetens humanarum carnium, & ante Hiſpanorum adventum auri ditiſſima; malos angelos ſua lingua *Xixaramas*, Hiſpanos autem *Taramacas* vocabant; omnis illorum regio montenſis eſt atque edita, pauci colliculi, planicies admodum rara.

Denique hæc civitas *Sancta Anna de Anzerma*, ut nunc vulgo vocatur, tradente *Herrera*, quinquaginta leuc. abeſt ab oppido *Popayan* verſus Aquilonem, ad cujus præfecturam atque Epiſcopatum pertinet; cæterum à tribunali *Novi Regni Granatenſis*, *Audientiam* vulgo vocant, jus petere conſuevit. Temperies aëris præfervida, crebriſque fulguribus obnoxia; ſolum nec pecoribus bonum nec frumenti ferax, ſed auri venis nobile. Quicquid inter hanc urbem & mare Auſtrale terrarum intereſt, frequentibus Indorum pagis atque municipiis occupatur, ubi flumen *Darienis* oriri conſtans fama eſt.

CAP. XII.

Iter ab Antiochia *ad urbem* Armam; *provinciarum quæ interjacent ſitus atque conditio: urbis* Armæ *deſcriptio.*

AB *Antiochia* ad urbem *Armam* tendentes, primo ad magnum flumen quod Indigenis *Cauca*, Hiſpanis *S. Marthæ* dicitur, duodecim leucarum itinere procedunt: deinde flumen cymbis trajiciunt, quæ frequentes in illis locis reperiuntur, licet rariores indigenæ ripam accolant & minutioribus pagis, quia maxima pars barbarorum domicilia ſua longius à via removit. Hinc paucorum dierum itinere pervenitur ad pagum (*Pueblo Llano* vocant Hiſpani) olim indigenis frequentem: Indigenæ ſtatura ſunt brevi & olim pene nudi agebant, præter fœminas quæ panniculo lumbos præcingebant; Salem præcipuo loco habent, neque aliæ ipſis merces, licet torrentes & amniculi auro imprimis abundare dicantur. *Mugia* pagus ſalis proventu opulentus nonnihil à via remotior eſt.

Aburra. Ab hoc ad orientem flectentes vallis *Aburra* excipit, trans Andes ſita, qui hic facile & unius diei itinere ſuperantur: hæc vallis in peramœnam planiciem ſternitur,

ſolum

solum illic altercantium & multis amniculis irriguum. Indigenæ olim sævitiam Hispanorum tantopere exhorruisse dicuntur, ut tam fœminæ quam mares magno numero vitam voluntario suspendio finirent. Porro è *Pueblo Viejo* ad *Carthaginem*, [illegible] & opulentissimis sepulchris, [illegible] nobilem: & ab hoc ad aliud [illegible] quem appellant *Pueblo Nuevo*. a quo ad *Armam* tendentibus flumen *S. Martha* ad dextram relinquendum est. Omnis hæc regio usque ad magnum flumen, olim ad urbem *Cartaginem* pertinebat, donec [illegible] primo quidem supra montem in ipsa provinciæ *Arma* [illegible] quia Hispani hic [illegible] a barbaris infestabantur, & annonæ difficultate ob montium angustias laborabant, in planicie, inter duos minores amnes, juxta palmetum impinnis fructiferum; atque sic hodie hæc urbs abest a magno flumine [illegible] leuc. ab urbe *Cartagine* [illegible], ab *Anserma* [illegible], denique a Metropoli *Popayan*, ut *Herrera* prodit, quinquaginta versus Aquilonem. Solum hujus regionis fertilissimum, sed valetudine habitantium infame habetur, quamvis annis binæ hic Mayzii messes [illegible]. Auri metallis hic opulenta, imprimis ad ripas magni fluminis.

Arma. *Arma* provincia, à qua huic oppido nomen impositum, latissime patet, incolarumque frequentia & divitiis vicinas provincias longè præcellit. Indigenæ domicilia rotunda & in fastigio in [illegible] stramentis tecta habitabant. Decem in longitudinem, sex septemve in latitudinem leucas hæc provincia patet, maxima sui parte montensis & fructiferarum arborum luco opaca, quæ delicatissimos fructus ferunt, inter præcipuos autem illum quem vocant *Pitahaya*, cujus hæc est qualitas ut urinam tingat colore plane sanguineo, sine noxa tamen. Ab his montibus crebri amnes descendunt, & inter illos, quem Hispani *Rio de Arma* vocant, hybernis mensibus rapidus & transeuntibus periculosus, cæteri minores sunt. Ad orientem altissima Andium juga huic provinciæ prætenduntur.

Oppidum *S. Iacobi de Arma* (inquit *Herrera*) auri fodinis dives, conventui Juridico Novi Regni Granatensis accensetur, præsidem autem atque Episcopum Popayanum agnoscit, tritici atque adeo omnium peregrinorum frugum inops, sed Indici farris opulentum. Indigenæ vicinarum regionum humanas carnes avide appetunt, adeo ut idem *Herrera* testetur, supra octo millia barbarorum & Hispanorum ab ipsis immaniter devorata, postquam hoc oppidum habitari cœpit.

Paucura. Magnæ provinciæ *Armæ* limites transgressos *Paucura* excipit, fertilissima provincia, soli ubertate & Mayzii aliarumque frugum feracitate nulli secunda: Indigenarum lingua ab Armanorum idiomate multum diversa est; Auri metallis haud æque abundat; secat illam modicus amnis, variique torrentes.

Pozo. Huic proxima est provincia *Pozo*, cujus indigenæ lingua atque moribus cum Armanis consentiunt: ab una parte ingenti flumine *Cauca* alluitur, ab altera *Carrapa* & *Picara* provinciis clauditur; abundat auri metallis, præsertim juxta magni fluminis ripas & in ipso Pozensium pago [illegible].

Picara. Pozensi provinciæ ad ortum prætenditur *Picara* amplissima provincia atque incolis frequens, qui Paucuranorum idiomate utuntur: clauditur autem ad ortum vastis Andium jugis, ultra quæ *Arli* provinciam esse testantur indigenæ, nam Hispani nondum ulteriora lustraverant, cum *Petrus de Cieça* scriberet, quem hic secuti sumus. *Arli.*

Cap. XIII.

De Provincia Carrapa, Quimbaya, *atque urbe* Cartagine.

Carrapa. Carrapa provincia duodecim leuc. abest ab urbe *Cartagine*, solo edito atque aspero, non tamen montoso, præterquam ea parte qua altissimis Andium jugis tegitur, à quibus exiguæ valles & planicies subsidunt, multis torrentibus atque amniculis riguæ, quorum tamen aquæ nequaquam tam limpidæ aut sapidæ sunt quam in præcedentibus provinciis: indigenæ obeso sunt corpore & facie oblonga, olim auri divites.

Quimbaya. *Carrapam* excipit *Quimbaya* provincia, in qua *Cartago* condita viginti duabus leucis ab oppido *Arma*. Patet hæc provincia in longitudinem quidem quindecim leucas in

 latitu-

latitudinem decem, a flumine *Cauca*, ad summa Andium juga: tota pene crassis & procerissimis arundinibus obsita est, e quibus indigenæ ædes suas sublimant. Nivales montes sive summa Andium juga ab hujus provinciæ pagis absunt leucas VII, in quorum vertice Volcanus cernitur, qui crassum fumum exhalat: ex iisdem plures amniculi oriuntur, quorum celeberrimi *Zacarondo* & *Rivus de la Vega*, qui propter oppidum labitur, pluresque alii, in quibus plerumque aurum reperitur: inter hosce amniculos & scaturigines, quædam sunt salsæ. Plurimæ hic fructiferæ arbores, tam eæ quas regio sponte producit, quam quas Hispani intulerunt. Aer hic admodum salubris, neque frigidus neque fervens, ita ut Hispani hic degentes raro a morbis tententur & diu vivant. Plurimas apes alit, quæ in cavis arborum truncis aut arundinetis mellificant. Multæ hic arbores quæ fructum ferunt, quem vocant *Caymito*, persici mali magnitudine, intus nigrum & pellucido quodam succo refertum & succo ita lento, viscoso atque tenaci ut difficulter abluatur: nec non *Aguacates* & *Guayavæ* quarum quædam fructus ferunt acidulos, aliæ dulciores, odore atque sapore pergrato. In arundinetis multæ feræ nidulantur, ingentes leones & animalculum illud quod catulos suos in sacculo circumfert, quod hic indigenis *Chucha* dicitur; plures *Cervi*, cuniculi & *Guadaquinajes*, leporibus paulo majores, carne & optimi saporis & nutrimenti; & ejuscemodi complures.

Caymito.

Urbs *Cartago* in planicie sita est, inter duos torrentes, septem leuc. à magno flumine *Cauca*, ad ripam amniculi, cujus lymphas Hispani potant: unum in illa monasterium fratrum minorum: itinera undiquaque impedita ob profundas uligines & cœnum, nam maximam anni partem hic pluit & creberrime fulgurat. Unam aut paulo amplius ab urbe leucam, amniculus decurrit, quem vocant *Consota*, juxta quem lacus modicus jacet & fons salsus e quo indigenæ præstantissimum salem coquunt. Abest autem *Cartago* (ut *Herrera* refert) à Metropoli *Popayan* viginti quinque leuc. versus Aquilonem, pertinetque ad Conventum quidem Juridicum *Novi Regni Granatensis*, ad Episcopatum vero & præfecturam *Popayanam*: ager illius neque triticum neque ullum far Hispaniense producit, armentis vero atque jumentis pascendis egregie est opportunus: auri pene inops; cæterum cœlo & temperato & salubri.

Cartago.

Qui ex hac urbe ad oppidum *Cali* proficiscuntur, primo arundinetum transeunt ad fluvium *de la Vieja*, (hybernis mensibus perdifficilem trajectu,) leuc. IV: deinde ad *Caucam* leuc. unam, quem ratibus aut lintribus trajiciunt. Hic jam duæ viæ in unam coeunt, nimirum ea quæ à *Cartagine* descendit & illa quæ venit ab *Anzerma*. Distantia denique inter *Cartaginem* & *Cali* quadraginta quinque leuc. inter *Anzermam* & *Cali* quinquaginta definitur.

CAP. XIV.

Oppidi Cali *descriptio & vicinarum provinciarum: & de portu ad mare Australe, qui* Bonaventura *dicitur.*

OPPIDUM *Cali* conditum est in plana valle ad radices altissimorum montium, quatuor ab Æquatore gradibus versus Septentriones, viginti duabus leucis à Metropoli *Popayan*, viginti octo leuc. a mari Meridionali, una tantum a magno flumine *Cauca*, ad ripam alterius amnis qui è montibus, qui oppido imminent, descendit: nisi tempestas æstu hic admodum fervida esset, inter saluberrima totius Americæ loca numerari posset: incolis morbus hic frequens est: nam Præses totius Provinciæ & alii regii ministri hic plerumque habitant & ditissima commercia hic exercentur. Duo hic monasteria, unum Augustinianorum, alterum fratrum quos vocant *de Merced*. *Sebastianus de Belalcazar* oppidum hoc primum collocaverat inter populos quos Hispani appellabant *Gorrones*: cujus nominis hanc originem produnt: Hispanos linguæ barbarorum ignaros, quum pisces ab hisce populis *Gorron* audissent nominari, ideo nomen populis imposuerunt, sicuti jam ante in *Anzerma* factum fuisse audivimus.

Porro ut hujus provinciæ in qua *Cali* hodie habitatur, atque adeo adjacentium

tium regionum situs & qualitas melius cognoscatur, è *Petro de Cieca*, descriptionem hujus regionis paulo altius repetemus. Infra oppidum *Popayan*, altissimorum montium ordines sese incipiunt diducere & vallem quandam exporrigere, quæ initio angustior, paulatim ita dilatatur, ut duodecim leucas in latitudinem tandem pateat, rursusque per intervalla ita arctatur, ut denique flumen, quod vallem permeat, intra editos utrimque montes ita concludat, ut alveo veluti contracto perniciter inter obstantes & imminentes scopulos eluctetur, nullisque cymbis aut ratibus hic transiri possit, sed magnos vortices agat, qui omnia in profundum attrahant & superfluitantia evertant. Ab his angustiis vallis *Cali* sese pandere incipit, plurimis pagis & magna populorum frequentia jam olim culta; verum postquam Hispani harum regionum potentes facti sunt, maxima horum populorum pars excisa est & pene ad internecionem deleta; pauci autem qui supersunt, ad montana quæ versus occidentem hanc vallem concludunt, se receperunt, de quibus paulo post dicetur. Hanc vallem ad Arctoam plagam attingit altera provincia, quæ fines suos cum *Anzerma* dividit, cujus indigenæ superiori seculo *Chanci* dicebantur; gens Chanci. procera admodum statura, ita ut è gigantum prosapia haud immerito descendere judicarentur, facie oblonga & patenti fronte.

In vicinis montibus, qui à vastis jugis, (quæ vulgo *Cordilleram* vocant & ad occidentem ab hac valle sita sunt,) sensim declinant & in vallibus quæ inter eosdem sese aperiunt, *Gorrones* isti, de quibus ante dicebamus, incolebant tribus aut quatuor Gorrones. leucis à valle *Cali* & magno flumine, frequens natio, pauxilli idque vilioris auri compos, quæque utplurimum piscibus, quos in vicinis amnibus certis anni tempestatibus capiebant, victitare consueverat. Horum provincia hodieque ad agrum urbis *Cali* pertinet: Mayzii aliarumque frugum & fructuum variorum satis fœcunda. Multi hic cervi, *Guadaquinaye* aliæque ejusdem generis feræ; volucrum quoque copia. Maxima autem vallis *Cali* licet valde fertilis, tamen magna sui parte vasta & inculta jacet & ferarum tantum latibulum est, ob paucitatem oppidanorum, qui tam latis agris colendis minime sufficiunt. Porro ad oppidum *Cali* tendentibus primum Cali. convallis transeunda, trium leuc. spatio, dein fluviolus trajiciendus, ad utramq; ripam denso luco tectus, qui & perniciter admodum defluit & pro montium è quibus effluit conditione egregie alget, unde & nomen apud Hispanos invenit, *Rio Frio*; denique postquam magnam hujus *Caliensis* vallis partem permeavit, condit se in magnum flumen. Hoc fluviolo trajecto patentes campi adeuntur, in quibus Hispani prædia sua & villas habent, ibidemque per servitia gnaviter pecuariam exercent: ager autem omnis pluribus arboribus fructiferis amœne admodum consitus est.

Ab oppido *Cali* versus occidentem & montana, plures vici incoluntur à barbaris qui oppidanis subjecti sunt & vectigales; ingenio facili, sed industria tantum mediocri. Quinque autem ab oppido leuc. alia vallis sita est, (quam vocant *Lilen*,) Lile. Mayzii & Jucæ perfœcunda, fructiferis arboribus plena; mediam secat amniculus, ad cujus ripam varii fructus crescunt, præcipuè autem sapidissimæ & beneolentes *Granadillæ*. A qua porro versus Oceanum Australem, *Timbæ* populi, valles quasdam Timbæ. profundas, inter excelsos, asperos atque incultos montes, incolunt, quæ fructiferis arboribus plenæ sunt & Mayzii aliarumque frugum proventu abundantes: barbari hi primis illis temporibus plurimos Hispanos neci dederunt.

Præter hasce provincias de quibus jam egimus, sub Diœcesi oppidi *Cali* adhuc longe plures comprehenduntur, præsertim montanæ, ubi varii populi inter editos & asperrimos montes, valles quasdam & declivia loca habitant, omnibus rebus ad victum necessariis sufficienter instructi: in saltibus autem & præcipitiis montium latent varia animantia hominibus juxta atque aliis animalibus infesta; præsertim tigres quæ multos barbaros & non paucos Hispanos, qui hac iter ad mare aut à mari agunt, dilaniaverunt.

Trium autem dierum itinere, trans asperos & incultos montes multis palmarum nemoribus obsitos, & paludibus tristique uligine in convallibus squalidos, portus *Bonaventuræ* aditur, XXX ab oppido *Cali* leuc. ad cujus Diœcesin pertinet: tribus Bonaventura. gradibus & triginta scrup. ab Æquatore versus Arctum ut *Herrera* testatur. Paucæ hic Hispanorum familiæ habitant, in eum maxime finem, ut merces quæ

è *Nova Hiſpania* aut aliunde hic appellunt, accipiant & ad *Popayan* & alia oppida ſubmittant. Locus valde humidus & inſalubris judicatur, ſitus quippe in gremio profundi ſinus, quem vulgo *Bahiam de Bonaventura* vocant: tota autem regio circumvicina altiſſimis & incultis montibus aſpera eſt, ubi pene continuo pluit, ita ut varii amnes hinc prodeant qui omnes in mare Auſtrale deſcendunt; unus autem in ipſum portum: Denique portus hic abſconditus, & oſtium illius inventu atque aditu perdifficile, niſi cum peritiſſimo nauclero. *Petrus de Cieca* ſcribit, unicum remedium eſſe merces ad oppidum *Cali* ſubvehendi, eas barbaris ſuccollandas & bajulandas tradere, nam propter locorum aſperitatem & viarum difficultatem nullus hic jumentorum uſus eſt: licet ſecundum ripam fluminis *Dagua* nonnunquam equis vectentur, ſed hi tam miſerum in modum fatigantur ut nullius poſtea pretii ſint: barbari autem hic onus trium aut quatuor arobarum (*Aroba* Hiſpanis eſt pondus viginti quinque aut paulo plurium noſtratium librarum) portare ſolent; quinetiam mares, fœminaſque in portatili ſella locatos, per impeditiſſima loca, per montes & trans flumina, ſuper humeros ſuos bajulant, nullo ſuo emolumento, quum merces omnis heris ipſorum, Hiſpanis nimirum cedat.

Dagua fl.

Cap. XV.

Iter ab oppido Cali *ad Metropolin* Popayan, *& regionum interjacentium qualitates.*

Ab oppido *Cali*, ut ſupra diximus, ad Metropolin hujus Provinciæ viginti duæ numerantur leucæ, expedito ſatis itinere, per campeſtria utplurimum, abſque ullis montibus, & per colles modicè editos & nequaquam aſperos aut difficiles ſuperatu. Ab oppido ſiquidem *Cali*, primo proficiſcendum eſt per campos & planiciem, quæ ab aliquot tenuibus amniculis interſecatur, donec perveniatur ad modicum amnem, qui vulgo *Xamundi* appellatur, cujuſque ripæ ponte ex majoribus cannis conſtrato conjunguntur, quem homines tranſire ſolent, jumenta autem vado traducuntur. Juxta fontes hujus amniculi, barbari quidam degebant, quorum regulus *Xamundi* dicebatur, à quo genti huic & fluento nomen primis illis temporibus inditum fuit, quod hodieque manet. Hi olim commercia cum *Timbis* populis quorum ſupra meminimus exercebant & abundabant multo auro, quod omne Hiſpani, quibus commendati, id eſt, inſervitutem traditi fuere, ipſis eripuerunt. Ab hoc amniculo ad magnum flumen quod inferius *S. Magdalenæ* appellatur, quinque ſunt leucæ: Id autem ratibus aut uniligneis lintribus facile tranſitur, ope barbarorum qui ripas accolunt. Utraque autem hujus fluminis ripa à frequentibus barbaris olim fuit habitata, qui nunc ad ſummam paucitatem redacti ſunt, partim eorum & propria feritate, qua alii alios mactabant & devorabant, partim Hiſpanorum crudelitate & bellicis cladibus: qui autem ſuperant, ad eaſdem ripas degunt & *Aguales* (gentili nomine, an ab Hiſpanis invento, non dixerim) vulgo appellantur & hodie oppidanis Calienſibus vectigales ſunt, eiſque ſerviunt.

Xamundi.

Aguales.

A trajectu autem magni hujus fluminis ad Metropolin *Popayanam* quatuordecim ſunt leucæ: Superato quippe flumine, paluſtria loca & uligine impedita tranſeunda ſunt, ſed vix quartæ leucæ partis ſpatio; reliqua itineris expedita ſunt & plana uſque ad alterum fluvium, quem vocant *de las Ovejas*, qui æſtate quidem nullo negotio, hyeme vero cum ſummo diſcrimine tranſitur, tum propter alvei ipſius altitudinem, tum maxime quia vadum illius tam brevi intervallo diſtat à magno flumine, quod hunc quoque in ſe admittit: plures hic tam barbari quam Hiſpani abſorpti interierunt.

Piandamo fl.

Ab hoc porro ſex leucas per editam planiciem expedito & facili itinere progreſſis alius rurſus fluvius occurrit, quem *Piandamo* vocant: hunc itidem multi mortales olim accoluerunt, qui ob cauſas quas jā ſæpius indicavimus, hodie aut interierunt aut aliò, ut tyrannidem advenarum effugerent, in abdita aut aſperos montes commigrarunt.

Guambia.

Ad ortum ab hoc fluvio ſita eſt provincia *Guambia* pluribus vicis barbarorū culta. Deinceps & alius amniculus tranſitur, *Plaça* vulgo dictus, juxta fontes & ad utramque ripam

ripam accolis frequens; & jam secundo magnum flumen *Magdalenæ* & quidem vado, quia hic non supra dimidiam orgyam altum deprehenditur. Ab adversa ripa ad oppidum *Popayan* ager omnis amœnissimis villis & prædiis Hispanorum egregie cultus est, ubi & sementem faciunt & pecuariam exercent. Multi rivuli ab Andibus devoluti hos campos rigant, in quorum nonnullis olim auri ramenta fuerunt reperta. Hæc regio quondam multos barbaros aluit, qui jam penitus defecerunt. Denique hæc via ab oppido *Cali* ad Metropolin *Popayanam* frequentissimè usurpatur, nam si *Herreræ* credimus, nulla commodior aut expeditior reperiri potest, ad merces è provincia *Veneçuela*, & omnibus aliis quæ ad mare Septentrionale sitæ sunt, ad hanc *Popayanam* Metropolin, & porro ad *Peruviam* & *Chilen* subvectandas.

CAP. XVI.

Iter quod ab oppido Popayan *ad oppidum* Pasto *ducit, Provinciarum intermediarum qualitates; Populorum mores: oppidum* Pasto.

AB oppido *Popayan* ad urbem *Pasto* tendentibus, primo fines *Conconucorum* transcundi sunt, de quibus populis jam ante diximus cum de Metropoli ageremus: quibus superatis, vallis *Patia* quam magnum flumen perlabitur, sensim angustatur, & occurrit pagus olim amplissimus & barbarorum incolatu frequens, ac ne nunc quidem infrequens, licet bona pars indigenarum hodie domicilia sua ad montana, quæ ad occidentem proxima sunt, transtulerit: Hispani nominant hunc pagum *Pueblo de la Sal*; ejus incolæ ditissimi fuerunt & plurimum probi & absoluti auri heris suis atque dominis contulerunt. *Patia.*

Paulo ultra hunc pagum incipit provincia barbarorum quos vulgo vocant *los Masteles* & juxta illam provincia *Abadum*, quorum pagi sunt *Ysancal, Pangam & Zacampus*; itemque *Chorrorum* populorum regio & denique *Pichilumbuy*: quin & ad occidentem ab hoc pago plurimi populi & gentes incolunt, ad oram Maris Australis usque; & regionem hanc auri venarum haud expertem esse, vulgo creditur. Multi hic pagi juxta sparsi, *Asgual, Mallama, Tucurres, Capuyes, Iles, Gualmatal, Funes, Chapal, Malos & Pyales, Pupiales, Turca* atque *Cumba*. Omnes hi pagi & eorumdem Reguli, olim communi nomine *Pasti* dicebantur, à quibus oppidum quod hodie hic visitur nomen suum mutuavit. Hisce autem pagis & populis, alii item barbari ad orientem finitimi sunt, quos vocant *Quillacingas*, quorum præcipui pagi sunt *Mocondino & Bexendino, Buizaco, Guajanzangua & Moxoconduque, Guaquanquez* atque *Macaxamata*: Et adhuc magis versus ortum ampla & mediocriter fœcunda provincia sita est, quæ *Cibundoy* dicitur: Cui adjacet pagus *Pastoco*, itemque alter haud longe à ripa lacus, qui summitatem editissimi montis ad leucas circiter octo in longitudinem, & pene quatuor in latitudinem occupat, adeo frigidus ut aquæ illius nullos plane pisces nutriant, nec à lacustribus volucribus facile adeantur: Solum quoque in ambitu plane effœtum ita ut neque Mayzium producere, nec ullam arborem fructiferam alere queat. *los Masteles. Abades. Chorri. Pasti. Cibundoy.*

Porro omnis *Pastorum* ager Mayzii quidem atque frugum infœcundior est, præterquam avenæ, quam benignius tolerat: sed pascuis satis lætus, unde hic quamplurima armenta pascuntur, imprimis autem ingentes porcorum greges. *Papæ* radices, *Xiquima* & sapidissimæ *Granadillæ* hic abunde crescunt. *Quillacingarum* autem ager Mayzii & aliarum frugum atque fructuum fœcundissimus est. *Quillacingæ.*

Novem vero ab oppido *Pasto* leuc. fluvius labitur quem Hispani *Rio Caliente* vocant, cujus aquæ supra modum commendantur; hybernis autem mensibus ita inflatur, ut perdifficulter transiri possit. Hoc fluvio trajecto, altissima montium juga ascendenda trium circiter leucarum spatio, dein rursus in planiciem descenditur & per solitudinem iter agitur, ubi acriter friget: qua emensa ad editum montem pervenitur, cujus vertex densum fumum ut plurimum exhalat; hunc Vulcanum ad dexteram relinquunt, quibus à *Popayan* ad *Pasto* oppidum iter est.

Pastorum denique regionem alius præterea fluvius interluit, vulgo *Angasmayo*, ea re potissimum celebris quod olim regni Peruani limes fuerit ad Arctum, quemadmodum

modum fluvius *Maule* in provinciis Chilensibus ejus limitem clausit versus Meridiem, dum Ingarum imperium maneret.

Oppidum *S. Ioannis de Pasto*, abest à Metropoli *Popayan* versus Africum leucas quinquaginta, ut *Herrera* affirmat, vel quadraginta ut *Petrus de Cieca*, quod veritati & itinerum rationibus magis convenit: à Metropoli autem Quitensi versus Aquilonem leucas quinquaginta, vel ut *Didacus Fernandez* vult, quadraginta: à mari denique australi leuc. quadraginta secundum *Herreram*. Uno ab Æquatore gradu versus Arctum. Conditum est autem in pulchra & amœnissima valle, quam fluvius limpidissimæ & optimæ aquæ interluit, præter alios quamplurimos rivos & torrentes, vallem *Atris* olim appellabant: fuitque incolis satis frequens ante Hispanorum adventum, qui jam ad montana sese receperunt: solo edito undiquaque cincta est, quod partim in colles assurgit, partim in convexam planiciem sternitur. Hispani hic multas villas & rustica prædia habent, in quibus pecuariam exercent; ad ripam vero fluvii etiam tritici & Mayzii sementem faciunt. Omnis autem regio *Pastorum* subfrigida est aut saltem temperata & quidem frigidior æstate quam hyeme, uti hic anni tempestates distinguunt, quod & in oppido locum habet: cæterum salubris & maxima sui parte aut fœcunda aut pecori optima: Auri venarum haud expers credita. Regiones quæ oppidum à Meridie contingunt proximo libro prosequemur, ubi de *Peruvia* agetur. Denique ad Diœcesim hujus oppidi supra viginti quatuor millia barbarorum pertinere refert *Herrera*, qui Hispanis vectigal & operas gratuitas debent: ab humanis carnibus etiam dum gentiles erant abstinebant, cæterum nec habili corpore nec urbano ingenio, sed sordidi, bardo ingenio, & industriâ pene nullâ.

Atris.

Cap. XVII.

Reliqua oppida & Municipia hujus Præfecturæ.

RELIQUA hujus præfecturæ oppida hæc sunt. *Timana* urbs quadraginta leuc. à Metropoli *Popayan* versus Eurum, sexaginta ab oppido *S. Fe de Bogota*, ad initium vallis quæ *Neyva* dicitur & ab altissimis Andium jugis (quæ vulgo *Cordillera* dicuntur & omnem hanc Americam uti ante diximus peragrant) ad orientem sita est, in regione æstuosa. Cæterum provincia *Timana*, à qua urbi nomen est, persalubris est & optimis aquarum fluentis irrigua, pascuis læta & armentis pascendis peropportuna. Oppidanorum & incolarum præcipuus hodie quæstus est, omnimodos fructus, qui hic longe optimi passim crescunt, sacchαro aut melle, quod hic maxima copia in concavis arborum truncis reperitur, condire; imprimis autem è nucibus quibusdam quæ amygdalarum saporem æmulantur, cupedias quasdam placentarum in modum efformare; quæ omnia ad *Almaguer* oppidum venum portant. Hic quoque quamplurimi sunt horti & viridaria in quibus *Cocam* tantopere omnibus hujusce Americæ populis expetitam, magna cura excolunt. Abundant & *Pita* quam in tenuissima fila ducere singulari industria consueverunt, quæ in magno ubique sunt precio. Oppidum valde salubre est & incolæ illius longævi. Subpræfectus provinciæ hic habitat, cui & oppidum *S. Sebastiani de la Plata* attribuitur. Haud longe ab hoc oppido abest mons quidam in cujus visceribus magnetem reperiri testantur.

Timana.

Yalcones. Provinciæ hujus terminos contingunt *Yalcones*, ferox & pugnax natio, quæ vallem *Aquirgam* possidet: hanc vallem claudit *Paezium* populorum provincia.

Paezes. Hi populi à præcedentibus ingenio & moribus nihil discrepant & jam olim Hispanis qui urbem *Timanam* incolebant gravia damna intulerunt; & oppidum *Neyvam*, quod in eadem provincia viginti ab oppido *Timana* leuc. conditum fuerat, deserere coëgerunt: Iidem quoque *Paezes* cum vicinis *Pixais* atque *Manipis* urbem *S. Vincentii* quam Hispani in *Paezium* provincia moliebantur sexaginta leuc. ab oppido *S. Ioannis*, ut vocant *de los Llanos*, in finibus præfecturæ *Popayanæ*; & villam *de los Angeles* novem ab oppido *Neyvæ* leuc. viginti duabus à *Tocayma*, vastarunt & colonos Hispanos procul à suis finibus submoverunt.

Pixai. Manipi.

Buga. Oppidum *Guadalajara de Buga*, in valle *Buga* situm est, à qua & agnomen mutuatur,

tur, quindecim leuc. à Metropoli *Popayana* versus Boream, inter summa Andium juga (ut *Petrus de Cieca* testatur) quæ provinciam *Popayanam* à vallibus *Neyvæ* dividunt: Incolæ hujus oppidi jus quidem accipiunt à Conventu Juridico Quitensi, sunt autem sub præfectura *Popayana*, illiusq; Episcopum agnoscunt in causis Ecclesiasticis.

Oppidum *S. Sebastiani de la Plata*, situm est in limite præfecturæ *Popayanæ*, triginta quinque leucis à Metropoli *Popayan*, triginta leucis ab oppido *S. Fe de Bogota* versus Africum: in hujus agro multæ sunt argentifodinæ, à quibus oppidum cognominatur; indigenæ autem provinciæ in viginti quatuor tribus partiti sunt, *Repartiementos* vocant Hispani, quarum singulæ dominis suis Hispanis tributum pendunt & gratuitam operam præstant. Abest porro hoc oppidum tres leucas à portu mediterraneo ad ripam magni fluminis *Magdalenæ* sito, quem vocant *Ondam*; ubi cymbæ quæ merces ad hanc præfecturam adverso flumine ab urbe *Cartagena* & præfectura *S. Marthæ* subvehunt, onera sua exponere solent. Conditum est oppidum in patenti campo ad ripam fluvii *Guali*; terræ motibus admodum obnoxium est, & hyeme hic magis æstuat, quam alget: indigenæ fere omnes ad internecionem deleti sunt à vicinis barbaris, quos vocant *del Rincon*; qui illos ex insidiis captos abripiunt, mactant & in publicis macellis suis carnes illorum venales prostituunt; neque huic malo hactenus ab Hispanis potuit obviam iri.

S. Sebastian. Onda. Guali fl.

Urbs *Almaguer* sita est viginti leuc. à Metropoli *Popayan* versus Eurum, super planum & incultum montem; aër hic frigidiusculus sed amœnus: indigenæ gossypinis vestibus amiciuntur: ager vicinus tritici, Mayzii & aliarum frugum atque fructuum perfœcundus: pecorum & armentorum magna hic copia; denique opulentissimæ auri venæ hic repertæ, quæ hunc locum plurimorum concursu frequentiorem fecere.

Almaguer.

Oppidum *S. Ioannis de Truxillo*, quod barbarorum lingua *Yscance* dicitur, distat triginta leuc. à Metropoli *Popayan* versus Eurum; incolarum numerum aut opes nondum ab Hispanis scriptoribus tradita inveni.

S. Joan.

Urbs *Madrigal*, quæ barbarorum lingua *Chapanchica* appellatur, distat ab oppido *Popayan* triginta quinque leuc. pene versus Meridiem: regio aspera est & petrosa, ubi nec triticum seritur, nec pecora pascuntur; Mayzium tamen quotannis bis non infeliciter provenit. Indigenarum ingenia, à locorum natura magis asperantur, ita ut non facile perdomari aut ad humanitatem traduci possint: in agro autem auri metalla sunt inventa haud contemnenda.

Madrigal.

Agreda, quæ & *Malaga* ab Hispanis appellatur, distat à Metropoli quadraginta quinque leuc. versus Africum: hic quoque non vulgaria auri metalla sunt inventa, ut tradunt Hispani.

Agreda.

Cap. XVIII.

Portus, Stationes, Flumina, Promontoria, omnisque ora huius Præfecturæ Insulæque eidem obiectæ.

Secundum oram maritimam hujus Præfecturæ, ad mare Australe, à Promontorio *de Corrientes* ad altitudinem quinque graduum Septentrionalium, primo occurrit fluvius, quem vulgo vocant *R. de Salinas*, inter dictum Promontorium & Insulam *Palmarum*. Insula *Palmarum*, quæ à multitudine harum arborum, quibus passim obsita est, nomen suum accepit, haud supra sesquileucam ambitu suo complectitur, amniculos aliquot & torrentes habet limpidarum & potabilium aquarum, fuitque quondam à barbaris habitata; distat à Promontorio *de Corrientes* leuc. viginti quinq;, ab Æquatore vero grad. IV & XX scrup. versus Arctum. Ab hac ad sinum *Bonaventuræ* tres numerantur leucæ, de quo sinu & illius portu jam ante diximus.

I. de Palmas.

Hactenus ora pene ad Austrum pertinet: à sinu autem *Bonaventuræ* ora ad Euroaustrum convertitur ad leucas viginti quinque, ubi Insula *Gorgona* continenti objacet. Omnis hæc ora vadosa est & leniter declivis & ad ipsum litus usque densis arborum sylvis obsita, quas vulgo appellant *Mangles*. Inter flumina autem quæ hîc in Oceanum egrediuntur, facile princeps est rapidissimum flumen *S. Ioannis*; utraque illius ripa accolitur à vere barbaris gentibus, quæ tuguria sua in fastigiis

arborum collocarunt, ſiquidem flumen hoc ripas ſuas non raro excedere & vicinam regionem inundare conſuevit: certis autem temporibus in terram deſcendunt & faciunt ſementem phaſeolorum, fabarum, piſorumque & meſſe abſoluta capiunt piſces, quantos ſibi ad victum ſufficere arbitrantur, rurſuſque ſe ad tuguria ſua recipiunt: auro abundant, cujus ramenta ab amnibus deportantur; Solum vicinum haud infœcundum, ſed inæquale & crebris ſtagnis & triſti uligine ſquallidum.

Gorgona.

E regione æſtuarii hujus fluminis ſita eſt Inſula *Gorgona*, tribus gradibus ab Æquatore verſus Arctum. Hæc Inſula ab iis qui illam luſtrarunt, inferno comparatur, nam propter montium altitudinem & nemorum opacitatem, incredibilis hic moſquitorum multitudo generatur; aër autem inſalubris eſt & tempeſtuoſus, nam fere continuo & indeſinenter hic pluit, ita ut rariſſime Sol hic videatur. Ingens hic *Guadaquinajarum* copia reperitur; animal hoc à lepore non multum abludit. Arbores hic reperiuntur quæ fructus quoſdam ferunt, inſtar caſtanearum, quæ alvum utiliter ſolvunt & noxios humores evacuant: etiam minutæ uvæ hic creſcunt ſaporis haud ingrati. Plurimi hic piſces capiuntur, inter ſcopulos qui oram undiquaque tegunt: infinitæ aves in nemoribus: denique aliquot amniculi & torrentes de montibus deſcendunt, Inſula tres circiter leucas ambitu capit, cætera ignobilis & tantum *Franciſci Pizarri* cum Peruviam primo peteret latibulo nota, qui hic cum tredecim ſociis aliquanto tempore ſubſtitit.

Ab Inſula *Gorgona*, ora ſe ad zephyronotum convertit, ad Inſulam, quam vocant *del Gallo*: tota autem hæc ora humilis eſt & vadoſa; plureſque amnes hic in oceanum è Continenti deſcendunt, & nominatim amnis *S. Lucæ*, *Nicardi* & *Cedrorum*.

de Gallo.

Inſula autem *del Gallo* exigua eſt, vix leucam ambitu complexa, diſtatque ab Æquatore verſus ſeptentrionem duobus circiter gradibus. Ab inſula hac, ora ad Auſtrum ſeſe inclinat ad promontorium *Manglarum* uſque, duobus gradibus ab Æquatore verſus Arctum diſſitum, & octò leucarum intervallo ab Inſula; intermedio ſpatio portus ſe aperit cui *Crucis* nomen indiderunt: Ora ejuſdem plane conditionis eſt cum præcedente, & amnibus aliquot diviſa, & à barbaris culta, qui vivendi norma ab accolis fluv. *S. Ioannis* nihil differunt. Hac tenus ora hujus præfecturæ *Popayanæ* pertinet, à promontorio autem *Manglarum*, *Peruviæ* ora initium capit, quam proximo libro ſumus deſcripturi.

DESCRIPTIO




BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. III NAPOLI



PERV
Anglica leucæ.
Hispanicæ leucæ.
German. milliar.
LINEA ÆQVINOCTIALIS
NOORDT
PACAMORES
YGVARSONGO
IVAN DE
SALINAS
CANELA PROV.
MAMA
PROV.
Los Quixos
Chiachiapoyas
Conchucos
Canares
Cumbianama
Xaroca
Palanda
Viticos
Bombon
Quilla
cin.
gas
Los Pastos
Chumbo
Mejor
Guayal
Guancabilcas
MAR
D
WE



MOIAS
Marquires
Cheriabonas
Abisca prov.
Cochabamba
Chuquisaca
La Plata
Potosi
CHICHAS
Val Omaguaca
Val Xuxuy
Talavera
Salta
Chuquiabo
La Paz
Desaguadero
Chiquiguanita
Hubinas
Quimistaca
COLLAGVAS
Andaguaylas
Chumbibilcas
Yanaguanas
PARINACOCHA
Sierras Nevadas
Guamanga
SORAS
LOS LVCANES
Atacama
Arica
Ciudad de Lerma
S. Bernardo de la frontera
Mala
Azangaro
Arequipa
Guancavelica
Morro de los Diabolos
Tropicus Capricorni
ZVYDT
DEL ZVR

DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS,

LIBER DECIMUS.

PERUVIA.

CAP. I.

Generalis Regni Peruviani *deſcriptio, cæli ſolique qualitates: Indigenarum ingenia & mores.*



UPERIORI libro *Popayanam* abſolvimus, quæ nos ad Oceanum Auſtralem & Peruviani Regni limites reduxit; quod deinceps nobis deſcribendum erit; de illo ita in communi Acoſta: Peruviæ, inquit, nomine nequaquam accipimus ampliſſimam illam novi orbis partem, quam vulgo Americam appellant, qua & Braſiliæ, & Chiles & Granadæ patentiſſimæ regiones comprehenduntur, quibus Peruviæ nomen neutiquam competit; ſed illam Auſtralis Americæ partem, quæ ad Auſtrum vergit, à Quitenſi regno pene ſub ipſo Æquatore conſtituto, ad Regnum uſque Chiles extra Tropicum Capricorni, ſpatio ſexcentarum leucarum in longitudinem, in latitudinem autem ad altiſſima Andium juga, quinquaginta; præterquam paucis locis & præſertim verſus *Chachapoyarum* regiones, ubi paulo latior eſt. Hæc Novi Orbis pars, quæ vulgo *Peru* dicitur, ob peregrinas & mirabiles cœli qualitates, inter omnes hujus orbis provincias diligentius conſideranda: nam primo oram illius maritimam non niſi unus ventus afflat, nec tamen is qui ſub torrida *Zona* utplurimum alibi flare conſuevit, ſed illi è diametro contrarius, nempe Auſter aut Africus. Secundò, quum hic ventus natura ſua tempeſtuoſiſſimus, graviſſimus & inſalubris alibi judicetur, hic contra amœnus, ſalubris & gratiſſimus accidit, adeo ut huic potiſſimum debeatur, quod ora maritima poſſit habitari, quæ per ſe fervidiſſima & valetudini hominum noxia erat futura. Tertiò ad oram maris nunquam hic pluit, tonatve, nec grando aut nix unquam decidit. Quartò, exiguo à dicta ora intervallo, non tantum pluit, ſed & ningit & horrendum in modum tonat. Quintò, quum duo montium ordines æquali pene ubique intervallo totam *Peruviam* interſecent, ad eandem prorſus *Poli* altitudinem, unus arboribus in totum veſtitus, maxima anni parte pluvias & gravem æſtum perpetitur, alter vero pene nudus, potius frigus tolerat & æſtatem atque hyemem, pluvias atque ſerenitatem alternatim experitur. Verum ut hoc commodius intelligatur, ſciendum eſt, *Peruviam* univerſam in tres veluti tramites eſſe diviſam, longiſſimos quidem illos, ſed perangu|tos; Plana nimirum, Montana & Andes: Plana ſunt juxta oram Maris Auſtralis ſive Pacifici; Montana ſunt colles, montes atque valles; Andes denique vaſta atque altiſſima juga. Plana communiter in latitudine decem occupant leucas, alibi plures, nonnuſquam & pauciores, montana viginti, Andes totidem: longitudo inter Arctum & Auſtrum, latitudo inter ortum atque occaſum accipitur. Monſtri autem ſimile, in tam exiguo intervallo & quinquaginta utplurimum leucarum, inque eadem diſtantia ab Æquatore & polo, tantam diverſitatem reperiri, ut hic fere continuo, illic nunquam pluat; tertia vero regione alternatim & pluat & ſerenet. In Planis nunquam pluit, licet interdum ros quidam cadat (quem barbari *Garuam*, Hiſpani *Mollinam* vocant) qui nonnunquam in guttulas quaſdam reſolvitur, verum tam exigua copia, ut neque tectis neque canalibus opus

l.3.c.10.

opus ſit; nam ædes hic tantum ſtorea quadam teguntur, cui paululum terræ ſuperinjicitur. In Andibus fere continuo pluit, licet uno anno magis ſerenet quam altero. In montanis autem quæ inter hæc duo extrema veluti media, iiſdem pene menſibus pluit, quibus in Hiſpania, à Septembri nimirum in Aprilem; reliquo tempore ſudum eſt cœlum, quum nimirum ſol longius ab ipſorum vertice recedit. Porro tam Andes quam montana hæc ſunt editiſſima juga quæ continenter & pene æquali inter ſe diſtantia ad mille leucas ut minimum exporriguntur: In montanis innumerabiles *Vicunnarum* greges vagantur, animalia capris montenſibus velocitate ſimillima, nec non *Guanaci* & *Paci* de quibus mox dicemus. In Andibus vero generantur ſimii & cercopitheci quamplurimi & gratioſiſſimi, itemque innumerabiles pſittaci, creſcitque hic precioſiſſima illa Coca. Ubi autem montes ſe diducunt, quamplurimas aperiunt valles, quæ & opportuniſſimam & ſaluberrimam totius Peruviæ habitationem ſubminiſtrant, & tritici Mayziique fertiliſſima habentur, uti *Xauxa*, *Andaguails*, *Yucay* & plures: quare etiam ſuperioribus ſeculis frequentiſſimæ fuerunt. Atque hæc de cœlo ſoloque in communi dicta ſunto, particularia ſuis quæque locis proſequemur. Nunc de Indigenis videamus. Qui planiciem olim incoluerunt, ſub dio utplurimum agebant, aut ſub patulis arborum ramis, mares induſiis quibuſdam utebantur uſque ad genua & palliolis ſupra humeros: fœminæ vero veſtibus goſſypinis ad pedes demiſſis: utrique capillos vittis laneis ſubligabant, aut faſcia unius aut variorum colorum, quibus maxime diſtinguebantur: Montenſes vero, qui & viribus corporis & ingenio atque induſtria cæteros longe ſuperant, ædes incolebant ceſpite deſuper tectas, mares induſiis & palliis è lana ovium Peruvianarum amiciebantur, fœminæ tunicis, faſciis quibuſdam per totum corpus reſtrictis & mantello circa collum, acutiſſimis aciculis aureis aut argenteis, quas ſua lingua *Topos* vocabant, connexo: ſunt utplurimum candidæ & bene moratæ: viroſque ſuos in colendis agris aliiſque operibus gnaviter adjuvant, maxime delectantur capillis prolixis & nigris: atque ut nigrorem illis concilient, cum ſumma moleſtia nec non diſcrimine, eoſdem in ferventem aquam dimittunt (idq; nonnunquam ad horam aut alteram, prout ſcribit *Yuca Gartillaſſus*;) in qua coctæ fuerint, variæ herbæ & imprimis *Radix Maguey* ſive ut ipſi vocant *Chuchau*. Venando utplurimum gentes hæ ſeſe exercent, & nonnunquam ſolemnes inſtituunt venationes in hunc modum: quatuor aut quinque millia hominum pro frequentia Provinciarum conveniunt, & corona modico inter ſingulos intervallo facta, quæ interdum duas aut tres leucas ambit, pedetentim ad modulos cantionum coëunt, donec manus jungant & brachia connectant, atque ita magnum ferarum numerum indagine cingunt, & quot volunt mactant, tantum enim murmur vociferando cient, & feras ita terrent ut manibus ſe apprehendi aut in retia ſe concludi patiantur.

Antequam hæ gentes ſub unius imperium cogerentur, variis diverſiſque moribus & inſtitutis agebant, ſed barbaris atque inhumanis; & pro ſuo quique libitu varias res ſuperſtitioſe venerabantur; Plantas, animalia, flumina, montes; imprimis autem ferocia animantia; & omne denique quod aut impenſe diligebant, aut horrebant. Nec tamen deerant, quibus nihil erat præcipua aliqua veneratione. Verum poſtquam *Yncarum* jugum ſubjerunt, & veluti ad unam Rempublicam ſunt revocati; urbanius vivere, civiles mores atque inſtituta amplecti; & ſuperſtitioſus illorum cultus, antea vagus, ad certam formam cœpit revocari. Ab eo enim tempore Solem adorarunt, perſuaſi Creatorem huic ſideri inter cætera principem locum aſſignaſſe, idque optimè de rebus humanis mereri; & licet Lunam tanquam illius conjugem venerarentur, nullum tamen illi divinum cultum impendebant; uti nec fulmini, fulgurive aut tonitru (quod perperam ab Hiſpanis ſcriptoribus traditur.) Narrat autem *Ynca Gracillaſſus* Peruvianus natione, ſuos licet ſolem tantum viſibiliter adorarent, tamen nonnullam habuiſſe cognitionem Veri Dei; quem appellabant *Pacha Camac*, id eſt, mundi animatorem (à *Pacha* mundus & *Camac* participio vel derivativo verbi vel nominis *Cama*, quod animam denotat vel animare) & tantopere in animo venerabantur, ut ne nomen quidem hoc ſine præfatione aut ſcrupulo uſurparent; uti nec nomen *Cupay*, quo malum genium notabant ſine abominatione & exſecratione. Nihilominus unicum tantum templum *Pacha Camac* conſecrarunt, in valle

valle de ipsa gesserat. Quum Soli insignia pene templa, eaque sumtuosissima passim a sibi erexerint, ascendiderint, virginesque dedicaverint, & plurima sacrificia immolaverint. Docet idem, perperam ab Hispanis plures deos deasque Peruanis attributos, nam licet varias res, in quibus Dæmon apparere aut per quas verba facere consueverat, veluti sacras summa habuerint veneratione, non tamen adorarunt. Errorem inde natum quod Peruviani omnes ejusmodi res nominarent *Huaca* vel *Guaca*; nomen autem *Huaca* latissimam apud ipsos habet significationem, etenim quicquid sacrum, quicquid excellens in sua specie, quicquid monstrosum, denique omne quod aut pulchritudine aut deformitate in rerum natura eminet, id omne hoc nomine ab ipsis insignitur: Unde quum & idolum hoc nomine designarent, facile crediderunt Hispani barbaros tot Deos colere, quot *Huacas* nominarent. Eundem errorem notat & in voce *Apachitas*; nam quum barbaris solenne esset, quoties onus aliquod grave bajulantes, difficilem aut arduum collem aut montem ascendissent, in ipso jugo onus deponere, & ter, oculis ad cœlum erectis & rursus demissis, dicere *Apachecta*, id est, uti ille interpretatur, *illi qui facit ut levemus*, quasi dicerent, gratias agimus illi qui nobis vires largitus est ut hoc onus super tam celsum locum tolleremus (familiare enim hisce gentibus uno aut altero verbo, integram sententiam exprimere.) Hispani qui sæpius illud audiverant suspicati fuerunt, montes & colles a barbaris adorari, ipsosque dici Apachitas. Atque ita ad eundem modum plurima alia numina ob linguæ ignorantiam ab Hispanis fuisse attributa, tum his, tum aliis barbaris, perquam verisimile est. Porro credebant barbari hi, aut saltem illorum sapientes, qui dicebantur *Amautas*; hominem constare e corpore & anima, hanc esse incorruptibilem, illud mortale, ideoque vocabant *Allpa camasca*, id est, terram animatam, & ad differentiam brutorum *Runa*, id est, rationis compotem, quum cætera animantia communi nomine appellarent *Llama*. Credebant quoque aliam vitam superesse post hanc præsentem; itaque hoc Universum in tres dividebant partes; nimirum in cœlum, ipsis *Hanan Pacha*, id est, mundum altum quo boni reciperentur ut præmia perciperent; in mundum hunc terrestrem & corruptioni obnoxium, ipsis *Hurin Pacha*, id est, mundum inferiorem. & denique *Veu Pacha*, id est, infimum vel subterraneum, in quo mali pœnas tolerarent; hunc & ad majorem evidentiam vocabant *Cupay pa Huacin*, id est, domicilium Dæmonis. Neque putantur retinuisse generalem corporum restaurationem, uti plures Hispani authores testantur. Longissime autem abfuerunt ab immanibus Mexicanorum moribus ut humanis hostiis numini suo litarent; tantum abest ut humanis carnibus vescerentur. Quæ supersunt de civili ipsorum & politico regimine, & *Yncarum* serie, alibi à nobis adjungentur.

CAP. II.

Plantæ, fruges, fructusque Peruviæ *peculiares, præsertim* Coca.

FRUMENTUM *Peruviæ* maxime commune est Mayzium, quod ipsorum lingua vocatur *Zara* vel ut scribit *Ynca Garcilassus Cara*; cujus duas habent species, unam cujus far est durius, ipsis *Murucchu*, alteram cujus est mollius & delicatius, ipsis *Capia*; ex utroque autem panes coquebant duorum generum, unum nimirum quod tantum in sacrificiis adhibebant, ipsis *Zancu*; alterum quod in cibis vulgo usurpabant & vocabant *Huminta*. Panem autem communi nomine vocabant *Tanta*. Mayzium autem ebullitum cum aqua *Mute* vel *Mote*, quod calens sorbebant: idem in pollinem redactum & in pastillos coactum atque tostum in quibusdam provinciis dicebant *Ireppas*: idem integrum tostum vocabant *Camcha*. Quin & diversis modis usurpabant in potu; nam aut (ad eundem pene modum quo in Europa cerevisia fit) grana tantisper humectabant donec pullulare inciperent: tum siccata molebant & ebulliebant; hanc potus speciem vocabant *Vinnapu* & in quibusdam provinciis *Sora* singulari inebriandi facultate præditam; ideoque legibus Yncarum vetabatur: aut grana masticantes, fermentum quoddam conficiebant (ut scribit *Acosta*) quod deinde cum aqua coquebant; credunt autem Americani præstantissimum fieri a vetulis: aut denique grana prius torrendo, comminuendo & denique coquendo; quod

quod genus potus maxime commendatur, utpote saluberrimum & utilissimum iis qui calculo aut arenulis vexantur. Potum denique e Mayzio communiter vocant *Azua*, & alibi quoque *Chicha*. Mayzio autem accedunt varia legumina, quaedam instar fabarum licet minora quæ ipsi nominant *Purutu*, & adhibent in cibis; quaedam minime edulia, rotunda, & variorum colorum, quæ vulgo vocant *Chuy*, & varia addunt agnomina pro colorum diversitate. Multæ hic repeiuntur radices, quæ in provinciis quibus Mayzium deest, illius loco usurpantur: Inter has agmen ducunt *Papæ*, quas ad solem siccatas comminuunt & appellant *Chunno*, hujus ingens copia, ditissimo commercio subvehitur ad argentifodinas Potosianas. Deinde *Oca*, quæ est radix oblonga & pollicem crassa, quæ & cruda comeditur utpote suavissima, & cocta; & ad solem siccatur, atque tum nominatur *Cavi*. Tertio *Anus*, forma quidem & mole præcedenti similis, sed sapore multum diversa, amarica enim, unde non nisi cocta comeditur; ferunt Indi illam inimicam esse potentiæ generandi. Quas Hispani vocant *Batatas*, eas Peruviani dicunt *Apichu*, habentque quatuor earum species, sed coloribus tantum diversas. Habent & alium fructum subterraneum, quem vocant *Inchic* & Hispani *Mani* (nomine Insularibus usitato) medulla & sapore similem amygdalis; qui si crudus comedatur offendit cerebrum, tostus autem non modo palato gratus est sed & corpori salubris; Ex eodem & oleum exprimitur ad plures infirmitates utile.

Chamico. A Lusitano qui diu in Peruvia vixerat accepi, hic nasci semen quoddam, (vocant *Chamico*,) simile semini ceparum, sed monstrosa facultate: nam si aqua in qua coctum fuerit aut per se aut cum vino hauriatur, altissimum somnum conciliat pene ad horas XXIV; & qui hauserit ridens aut plorans, talis perseverat ad longum tempus, ita ut non invitus & tanquam stolidus res suas furto subduci patiatur, atque aliis modis sibi illudi. Idem narrat Linschotanus de Indorum *Datura*.

Pepini. Inter fructus plurimum commendantur primo; *Pepini* ut vocantur ab Hispanis, (Garcilassus dubitat an ab Indis appellentur *Cacham*) quia (ut scribit Acosta & Garcilassus) longitudine & rotunditate accedunt ad formam peponum, quum cætera multum differant; neque enim colore sunt viridi, sed fusco aut candido; neque spinoso aut scabro cortice, sed levissimo: Sapore denique plurimum excellunt, sunt enim ex acri & dulci misto, palatoque gratissimi, pleni succo; facillimeque digeruntur: & in calidis hisce regionibus egregie refrigerant. Deinde Cucurbitæ sive Melones, quæ ipsorum idiomate vocantur Capallu, & hic (ut ait Acosta) nascuntur monstrosa magnitudine & insigni varietate.

Inter plantas denique *Peruviæ* peculiares eminet *Coca* vel *Cuca*, quam pene su- cap.LII. perstitiose colunt, tantique faciunt, ut incredibile videatur: Hanc Monardes ita describit: Planta est ulnæ magnitudine, foliis myrti paulo majoribus (quæ veluti aliud folium simili forma in meditullio delineatum habent) mollibus & dilutius virentibus: fructu racematim cohærente, uti myrti fructus, rubente quando maturescit, ejusdemque magnitudinis, quando vero plenam maturitatem adeptus est nigricante: tum vero herbæ est messis, quæ collecta in canistris aliisque rebus ad exsiccandum reponitur, ut melius conservari & in alias partes transferri queat; nam è montibus in alios montes transfertur mercimonii gratia, proque aliis mercibus commutatur, vestibus, gregibus, sale & aliis rebus, quia illis pro pecunia est. Præterea vulgaris illius est usus apud Indos, tum ad eas res quæ ad iter necessariæ sunt, tum quæ ad voluptatem in suis ædibus serviunt; hoc modo: conchylia aut ostreorum conchas urunt & calcis modo comminuunt, folia deinde Cocæ dentibus atterentes subinde pulverem illum admiscent & simul quasi fermentant, ut tamen minor sit calcis quam foliorum quantitas: ex hac massa trochiscos sive orbiculos conficiunt & siccandos exponunt. His & domi & iter facientes utuntur, eosque ore versant & l.4.c.22. exsugunt, atque famem sitimque sibi levari & vires sustentari asserunt. *Acosta* quoque prolixe illius meminit, atque inter alia commemorat superioribus seculis sub Ingarum imperio, haudquaquam vulgo licuisse hanc herbam usurpare sine Regis aut ministrorum illius licentia. Hodie autem in sola Potosia tam ingentem hujus herbæ copiam ab incolis consumi, ut precium ad quingenta millia ducatorum ascendat: nonaginta quippe & nonnunquam centum millia canistrorum inferri, quorum singula in

Cuscensi

Cuſcenſi quidem oppido duobus aut tribus regalibus, in Potoſia vero quinque veneant. *Blaſius Valera* apud *Yncam Garcilaſſum*, ſcribit, Arbuſculam eſſe proceritate & craſſitie vitis, parcis ramulis, ſed copioſis frondibus, neque inodoris; Addit *Garcilaſſus*, eſſe proceritate corporis humani; & inſtar vitium propagari; folium illius & quoad ſuperficiem & quoad pediculum ſimile eſſe Arbuto (Hiſpan. *Madronno*) ſed multo tenerius & delicatius: quod cautè decerpendum ſit ne novum germen lædatur, & ſiccandum modicè ne præ nimia ſiccitate in pulverem abeat, aut humiditate ſitum contrahat; decerpi denique ter quaterve quotannis.

Eſt & altera herba Peruviæ familiaris, quam indigenæ vocant *Payco*, cujus folia (inquit *Monardes*) plantaginis foliis forma & colore ſimillima ſunt; reſiccata valde cap. 28. tenuia, impenſe acria, calidaque. Ejus pulverem ex vino ſumtum, nephriticum dolorem à flatibus aut frigida cauſa provenientem, ajunt, tollere: ipſam vero plantam coctam & emplaſtri modo loco dolenti impoſitam, eundem præbere effectum; quod veriſſimum eſſe experientia docuit.

Reperitur præterea hîc herba quædam (ut inquit *Auguſtinus de Carate*) cujus folia conveniunt cum apio, quæ vulneribus licet putridis impoſita, eadem ſtatim mundant; integram vero carnem, ſi ad illam applicentur, ad oſſa uſque conſumunt; floſculum fert ceruleum.

In *Peruvianis* quoque montibus ſponte naſcitur fructus, qui Hiſpanis appellatur cap. 66. *Granadilla*, ob ſimilitudinem quam cum malis Granatenſibus habet, nam ejuſdem fere eſt amplitudinis atque coloris, quando maturuit, niſi quod careat coronâ: in eo reſiccato, ſi agitetur, ſemen intus concluſum edit ſtrepitum, pyri ſemini ſimile ſed aliquanto majus, tuberculis quibuſdam eleganter elaboratum & jucundum aſpectu; pulpa illius candida, ſed inſipida. Planta ſimilis eſt hederæ, eodem modo repens & ſcandens quocunque loco ponatur. Elegans fructu ſuo onuſta propter ejus amplitudinem: Florem fert ſimilem albæ roſæ, in cujus foliis aliquæ veluti paſſionis Chriſti notæ (inquit *Monardes*) delineatæ conſpiciuntur, quas magna diligentia iſtic pictas exiſtimes; eam ob cauſam flos eſt elegantiſſimus: fructus ipſi ſunt granatula jam dicta, quæ matura, liquore abundant acidulo, & ſemine copioſo; aperiuntur ut ova, & liquor cum magna voluptate abſorbetur ab Hiſpanis juxta atque barbaris: nec etiamſi multos ſorbeas, ullam ventriculi gravedinem, ſed potius alvum laxatam ſenties. Herba rara eſt quæ duntaxat uno loco invenitur. Fructus temperatus eſt & aliquantum humidus. *Petrus de Cieça* tamen ſcribit, hanc in valle *Lile*, in qua oppidum *Cali* ſitum eſt, abundè creſcere: Innotuit jam Europæ, ubi Flos paſſionis vulgò audit.

E *Peruvia* quoque primum accepimus plantam extremæ magnitudinis, ubique jam notiſſimam, quam vocant Florem Solis, Dodonæus deſcribit ſub nomine Chryſanthemi *Peruviani*: Monardes vocat Herbam Solis: *Franc. Ximenez* ſcribit, à *Peruvianis* vocari *Chimalacatl*.

Ex eadem primum ad nos venit ſemen herbæ, quam communiter vocant, Naſturtium *Peruvianum*, de qua *Monardes* loquitur ſub nomine Floris Sanguinei: cap. 69. Planta, inquit, duos circiter palmos aſſurgit, ramis rectis, quos ambiunt rotunda & tenuia folia, valde virentia: flores in ſummis ramis naſcuntur aureo admodum colore fulgentes: quinque foliis conſtantes, in quorum ſingulis ſanguinea & maxime rutilans macula eſt impreſſa, oblongo cucullo extremos flores occupante & longè prominente. *Franciſcus* autem *Ximenez*: Naſcitur (inquit) hodie magna copia in hortis Mexicanorum, herba quam vocant Naſturtium Peruvianum, cujus floribus barbari mirabiliter delectantur, vocantque hanc plantam *Pelon mexix quilitl* & *Pelon Chille*; folia illius ſunt quaſi rotunda, tenuia cum quibuſdam angulis, pendula è pediculo, qui non naſcitur directe è medio foliorum, ſed è latere circumferentiæ veluti ex obliquo, ſuntque ſuperiore parte viridia, inferiore pallida; caulem habet teretem, tenerum, volubilem, qui vicina complectitur: Flores ſunt colore flavo ſubrubente, inſtar aquilegiæ florum compoſiti, deſinunt enim in canniculum recurvum qui ſe ſenſim dilatans in ſeptem folia emergit, quorum duo cætera ſuperant magnitudine, ſequentia duo ſunt minora reliquis tribus,

quatuor autem ista signata sunt lineis quibusdam rossis, quæ valde similes sunt vulneribus Domini nostri crucifixi prout pinguntur, reliqua tria quæ media sunt inter jam dicta, tres habent notas similes capitellis clavorum. Planta est calida & sicca pene in quarto gradu, & tam similis nostro nasturtio sapore & facultatibus ut vix ulla differentia percipiatur: itaque licet forma differant, non incommode tamen ad unum genus possunt referri, & hæc ad eadem omnia quæ illa adhiberi, viret floretque omnibus anni mensibus, nisi quod interdum a frigore adurantur. Utuntur floribus in lactucinиis, acuunt enim ciborum appetitum & conducunt ventriculo refrigerato aut ob flatuum copiam debili: folia contusa & applicata medentur tussi; cum alumine convoluta mitigant dolores dentium: flores & folia simul macerata & & per sublimatorium cum granis aliquot aluminis destillata, singulare est lavatorium adversus plagas oris & reliquorum membrorum; licet nonnihil caleat, sanat tamen tumores è calore natos, resolvendo crassiores humores, quum frigida medicamenta non prosunt; curat vulnera inflammata: denique hos flores, uti & nasturtii nostratis usurpant contra dolores è causa frigida.

l. 2. c. 29. Nascitur ibidem herba (inquit *Garcilassus*) admirabilis efficaciæ in affectibus oculorum; vocant *Matecllu*; crescit in rivulis, unum tantùm habet caulem & unicum folium rotundum: instar herbæ quam in Hispania vocant *Oreia de abad*, (id est, *Cymbalaria*) hæc masticata, & succo infuso oculis, sub noctem, atque adeo folio ipso masticato superligato, mirabiliter aufert scotomata & sanat quosvis affectus oculorum. Idque se expertum testatur.

Habuit & Peruvia *Tabacum*, quod ut scribit *Garcilassus*, vocabant Sayri; & crebro in medicina usurpabant, pulverem naribus indentes, ut exonerarent cerebrum à noxiis humoribus.

c. LXXIV. Plures aliæ herbæ designantur à Monarde, quas è Peruvia acceperat; quas hic brevitatis causa præterimus: Unam non possumus, de qua mirabile aliquid observat. Anno (inquit) CIↃ IↃ LXII Comite de Nieva in Peruvia commorante, in ejus familia mulier quædam illi inserviens maritum habuit gravi morbo decumbentem; cujus causâ quum ipsam admodum tristem Indus quidam primarius conspiceret, interrogavit an scire cuperet, utrum ex eo morbo periturus esset, an superstes futurus maritus, herbæ ramum se illi missurum, quem in sinistra mariti manu positurus esset, eamque deinde diutius comprimeret: nam si superstes futurus esset, quandiu eam herbam manu teneret, alacrem & lætum; sin moriturus, mœstum & anxium fore. Missum ab Indo ramum marito in manum dat, comprimeteque jubet: sed ilico tanta mœstitia & anxietas ipsum oppressit, ut illa, metuens ne subito extingueretur, ramum e manu tolleret & abjiceret: is deinde post paucos dies extinctus est. Cupienti mihi an ista vera essent perscrutari, nobilis quidam, qui multis annis in Peruvia vixerat, certum esse affirmabat, & usitatum apud Indos in ægritudinibus id facere: quod sane magnam admirationem mihi attulit.

CAP. III.

De Arboribus fructiferis, & præsertim Cachoz *&* Molle.

Ynca l. 8. c. 11. PLURES arbores reliquis quoque partibus Americæ familiares hic nascuntur, quas tantum obiter hìc commemorabimus. *Guayavæ* quas alibi descripsimus hic appellantur *Savintu*: *Guava* autem *Pacay*. Fructus, quos Hispani, ob simi-

Palta. litudinem coloris & formæ, vocant pyra, ab indigenis vocantur *Palta*, à provinciæ nomine ubi copiosè nascuntur: excedunt ter quaterve mole pyra Europæa, corticem habent tenerum & levem, medullamque quæ digiti transversi crassitie ambit ossiculum ejusdem formæ cum fructu, quod an utile sit nec ne non constat, caro autem sive medulla jam dicta optimi est saporis, salubrisque ita ut etiam ægris præbea-

Rucma. tur cum Saccharo. Reperitur hic & alius fructus, quem barbari vocant *Rucma* & Hispani *Lucma*, sapore magis dulci quam acri aut amaro; nec insalubris, licet grossior cibus æstimetur: Forma & mole accedit ad aurantia mala communia; intra medullam continet ossiculum (vel ut alii duo) valde simile castaneæ, tam colore corticis, quam albedine ipsius nuclei; qui amarus est & cibo inidoneus.

Magucy

Maguey Mexicanorum, hic vocant Chuchau.

Reperitur hic & ſpecies ceraſorum, barbari vocant *Vſſun*, colore rubro, ſapore Vſſun. autem dulci: quæ comeſta hodie, craſtino faciunt excernere urinam veluti ſanguine tinctam. In vaſtis illis montibus, quos Hiſpani vocant *Andes*, & *Garcilaſſus Antis*, plures creſcunt plantæ quæ optimos fructus ferunt: inter quas celebrantur *Platanus* ut appellatur ab Hiſpanis, ob cauſas incertas, nam nihil commune habet cum Platano Europæorum: ſed potius ſimilis eſt palmæ tam forma, quàm magnitudine foliorum, quæ tam grandia habet ut totum hominem à capite ad talos cooperiat. Eſt autem planta (ut ſcribit *Acoſta*) quæ ſurculum facit intra ſolum, è quo plures l.4.c.21. erumpunt ſtolones ſingulares, qui in molem excreſcunt arboream, eduntque folia jam dicta, læte virentia & levia: è quibus enaſcitur racemus, qui conſtat interdum pluribus interdum paucioribus fructibus, (numerati interdum trecenti) palmum plus minuſve longis & duos digitos aut circiter craſſis: Demitur facillime cortex, ſuperatque medulla tenera, edulis, ſalubris, & boni nutrimenti. Solent hunc fructum viridem decerpere & in vaſis quibuſdam ſub foliis certis maturare; ſed ad arborem maturus factus, magis guſtoſus eſt & odoratus. Dant fructus omnibus anni menſibus, nam è ſurculo ſurgunt continuo novi ſtolones, iis qui jam fructum dederunt ſuccedentes (qui ſtatim amputantur, ſiquidem nonniſi ſemel fructum ferunt ſinguli:) requirunt ſolum humidum & cœlum fervens. Reperitur hæc planta magna copia in India vera atque Africa ubi varia obtinet nomina, de quibus videndus l.2.c.10. Garzias ab Horto: & paſſim in calidioribus Americæ regionibus: qui plura deſi- l.8.c.1. derat, adeat Oviedum. Iconem fructus dabimus in Braſiliæ deſcriptione, ubi Pacovere vel Bacova appellant.

Platano accedit fructus, quem Hiſpani, ut ſcribit *Garcilaſſus*, vocant *Maniar blanco* (pulmenti genus eſt ipſis uſitatum) quia diviſus non male refert duo cochlearia eo pulmento repleta, tam colore, quam ſapore: medullâ continentur aliquot nuclei nigri inſtar amygdalarum, qui non ſunt edules: magnitudine & forma non abludit à minore melone; ſed corticem habet duriorem inſtar cucurbitæ lagenariæ ſiccæ: medulla illius eſt candida; dulcis & nonnihil acida, palato gratiſſima.

In *Peruvia* quoque duntaxat reperitur arbor *Cachos*; quam Monardes ita de- cap. xxx. ſcribit: Miſſum præterea ſemen plantæ *Cachos* appellatæ, quam naſci ferunt ar- Cachoz. buſti modo, inſigni viriditate præditam, folio rotundo & tenui: fructum ferre malo inſano ſimilem, altera parte ſeſſilem, altera turbinatum, cinerei coloris, grati ſaporis & acrimoniæ expertis, valde minutum ſemen continentem. Magnæ eſt apud incolas æſtimationis, ob inſignes illius facultates: Nam urinam ciet, arenulas & calculum pellit è renibus: quodque præſtantius eſt, illius uſu calculum in veſica ferunt comminui, ſi mollis adhuc ſit, ulliſque medicamentis comminui queat: ejuſque rei tam multa proferunt exempla, ut admirationem mihi pariat: nam mea eſt hæc opinio, veſicæ calculum expelli non poſſe, ſolamque exemtionem illius eſſe remedium; nullum autem remedium tam efficax reperiri, quod eum confringere valeat; ajunt tamen illius ſemen tritum & ex aqua aliqua ad eam rem idonea ſumtum, calculum in lutum diſſolvere, quod excretum denuo concreſcat, & in lapideam duritiem convertatur. Adoleſcentem vidi, cui hoc obtigiſſe ſcio. Is quum veſicæ calculo torqueretur, idque à lithotomis, qui calculum deprehenderant intellexiſſem, & ex ſymptomatis quæ patiebatur agnoſcerem; hominem veris initio ad fontem, qui à *Petra* nomen habet ablegavi: ubi quum duos menſes hæſiſſet, à calculo liberatus rediit, & omne lutum, quod paulatim ejecerat, denuo in lapidea fragmenta concretum in charta ſecum retulit.

Præſtantiſſima denique & *Peruviæ* maxime peculiaris arbor eſt *Molle* ſive *Mulli* Molle. ut ſcribit *Garcilaſſus*; eam à pluribus deſcriptam invenimus, diligentiſſimè autem à *Franciſco Ximenes*. Arbor, inquit, eſt grandis, pulchra & ramoſa, rami illius ſunt coloris viridis vergentis ad purpureum; folia oleæ frondibus ſimilia, ſed anguſtiora & teneriora, ſerrataque, ad utrumque rami latus veluti per ordinem diſpoſita: flores eleganter candidi & racematim penduli, qui quantocius convertuntur in fructus ſimiles oxyacanthæ acinis, ſed paulo majores & ubi maturuerint

 clare

clare rubentes, caro illorum dulcis cum certa acrimonia, nucleus admodum durus & oſſeus. Folia & fructus redolent lentiſcum & illius gummi, obtinentque ſaporem qui ad fœniculum accedit: quare forte nonnullis lentiſci ſpecies videbitur, ſed eſt arbor ſui generis: frondes & fructus omnibus anni menſibus durant, ſibi invicem ſuccedentes. Silveſtris eſt arbor licet jam dudum à non paucis in hortis colatur; facillime enim propagatur ſive è ſemine ſive è ſtolonibus, & in quocunque ſolo. Exſudat certam lachrymam, quæ non minus quam truncus & folia lentiſcum olet: Saporis acris & ſuavis cum quadam amaritudine & aſtringendi facultate: calida eſt & ſicca pene in tertio gradu: nucleus corroborat cerebrum & ventriculum, aſtringit alvum; & ut quidam volunt uſum præſtat Terebinthinæ; & fructus ſi neceſſe ſit cardamomi; promovet urinam, diſcutit flatus, ſiccat humores ſuperfluos. Folia maſticata corroborant gingivas & dentes; Sanant vulnera; idem & poſſunt fructus. Hæc ille. Meminit & *Petrus de Cieça:* Toto, inquit, hoc tractu conſpiciuntur magnæ quædam & etiam parvæ arbores, quas incolæ appellant *Molles:* folia habent minuta, odore fœniculi, cortice adeo commendato, ut ejus decocto crurum dolores & inflationes ſumma cum utilitate foveantur: ex ramulis fiunt dentiſcalpia utiliſſima. Ex hujus fructu cum aqua decocto, pro cocturæ modo, fit aut vinum ſive potio admodum bona, aut acetum, aut mel: tantoque in pretio apud Indos ſunt hæ arbores, ut quibuſdam locis eas ſuis idolis conſecratas habeant. Addunt nonnulli (inquit Cluſius) ejus arboris foliorum decoctum doloribus ex frigida cauſa ortis auxilio eſſe: illius vero gummi, quod mannæ modo candidum eſt, lacte diſſolutum, caliginem oculorum abſtergere. Natæ ejuſmodi arbores è ſemine in Hiſpania, atque adeo Belgio; ramuli cum fructu iconem dedit nobis Cl. V. Car. Cluſius, quam hic apponimus.



Audiamus & *Garcilaſſum*: Arbor *mulli* ſponte naſcitur in campis, dat fructus in racemis longis & anguſtis, qui ſunt granula quædam rotunda; forma coryandri; folia ſunt minuta & ſemper viridia: granum maturum habet in ſuperficie parum admodum carnis ſuavis & palato gratæ, reliquum egregie amaricat. Conficiunt ex eo potum, confricando blande inter manus in aqua calida, donec dulcor omnis defricetur; cavendum enim ab amaro, quod potum corrumpit. Percolant hanc aquam, ſervantque dies tres quatuorve donec ſubſideat, potus eſt limpidus, gratiſſimus, atque adeo ſalubris, præſertim illis qui affectibus renum aut veſicæ laborant; maxime ſi Mayzii potus admiſceatur. Aqua eadem cocta convertitur in optimum mel; & ſoli expoſita, additis neſcio quibus rebus, in præſtans acetum. Decoctum foliorum valde utile eſt ad crura & alia membra abluenda quæ ſcabie laborant; & ad vulnera inveterata ſananda.

Præterea; Arboris fructum (inquit
cap. 41. Monardes) ex Peruvia accipiebam ab incolis Leucoma nuncupatum, ſimilem noſtræ caſtaneæ forma & magnitudine, tum etiam ſeſſili illa & albicante parte, quam caſtanea obtinet: nucleum continere videbatur, ſed quia binos duntaxat accipiebam, confringere nolui, quandoquidem alterum ſerebam, qui non prodiit, alterum in aliud ſationis tempus ſervem. Arbor in qua provenit, vaſtæ magnitudinis, materiaque robuſta & firma eſſe dicitur: folia

arbuti obtinere, fructum autem edulem gratique saporis & temperatum; atque propter adstrictionem, alvi profluvia sistere.

Plures hic nascuntur arbores quantivis pretii, sed certis provinciis peculiares, de quibus à nobis dicetur, quum ad illas pervenerimus.

Cap. IV.

Animalia quædam Peruviæ *peculiaria.*

ANIMALIA Domestica (inquit *Garcilassus*) Peruvianorum, sunt duorum generum, majora & minora; quæ communi nomine ipsi vocant *Llama*, id est, pecudes; uti pastores *Llama michec:* majus pecus vocant *Huanacu-llama*, ob similitudinem cum animali sylvestri quod *Huanacu* appellatur, à quo solo colore differt; domesticum enim pecus variis coloribus reperitur uti & equi, sylvestre tantum uno instar castaneæ. Majus pecus summam similitudinem habet cum Camelo, nisi quod gibbo careat, neque tanta sit mole. Minus pecus vocant *Paco-llama*, quod oneribus ferendis impar, solum propter carnes alitur, & lanam quæ optima & longissima. Sed *Acostam* audiamus. l.8. c.16 l.4. c.41.

Peruvia, inquit, nihil habet præstantius aut utilius, quam pecus, quod nostri quidem oves Peruvianas, ipsi vero sua lingua *Llama* appellant; nam & plurimum emolumenti adfert & vilissimo alitur. Hoc pecus ipsis lanam ad vestimenta, haud secus quam nobis oves, subministrat: iisdemque pro jumentis ad onera quæque bajulanda utuntur: nec soleis ferreis munire, nec freno regere aut avena alere necesse est, gratis domino suo servit, herbis campestribus & passim obviis contentum. Sunt autem duæ hujus animantis species; una quæ lanigera est, & *Paco* ab indigenis dicitur: altera quæ levibus tantum villis tecta & pene nuda, ideoque ferendis oneribus aptior, quæ *Guanaco* appellatur. Ovibus paulo majores sunt, minores tamen juvencis, collo oblongo instar Camelorum, altis cruribus & corpore bene compacto; varii coloris; quædam enim sunt candidæ, quædam nigræ, quædam fuscæ, quædam denique versicolores, quæ *Moromori* appellantur. Caro illarum bona est licet spissior, agnorum autem longe optima & delicatissima: rarissime autem mactantur, quia longe majorem usum bajulando præbent, & lana ipsorum lanificio serviat; Hanc barbari purgare, in fila ducere & ex iis pannos texere consueverunt; lana autem duplicis est generis; una rudior & vilior quam vocabant *Havascam*, altera tenuior & absolutior quam vocant *Cumbi (Garcilass. Compi;)* ex hac posteriori, varia aulea & peristromata elegantissimo texunt opere, quæ in longum tempus durant, & splendore certant cum serico; & quod mirum in barbaris, telas suas ita concinnant ut ab utraque parte elegantia pene par, nec tela nec subtegmen usquam, appareat, Antiqui Peruviæ Monarchæ, complures operas Cumbo texendo alebant, quorum præcipui artifices degebant *Capachicæ* ad oram lacus *Titicacæ*. Lanas autem hasce tingebant variis herbarum succis, prout operum ratio exigebat. Cæterum plerique barbari Peruviæ hanc textoriam percallent, atque in tuguriis suis habent instrumenta ad hanc artem comparata; & ex hisce ovibus pleraque ad vitam humanam necessaria sibi sufficiunt. Longe autem maximus horum animalium usus in oneribus ferendis; horum enim nonnunquam trecenta, interdum & mille gregatim, varias merces, vini utres, Cocam, Mayzium, *Chunno*, argentum vivum, ad Potosianas aliasque fodinas & oppida subvectant, inque eundem modum argentum à *Potosia* nunc *Aricam* LXX leucarum itinere deportant, uti ante hac *Arequipam* leuc. CL. Sæpe autem (inquit) miratus sum, horum animalium greges, interdum mille, nonnunquam duobus, & non raro tribus millibus laminarum argenti, quæ trecenta millia ducatorum valerent, onustos, paucis tantum barbaris qui viam demonstrant & onera imponunt atque deponunt, & vix uno aut altero Hispano comitatos, sub dio pernoctare & incustoditos atque indefensos cum tanto thesauro iter facere, idque tam tutò ut vix unquam vel una lamina desideretur, ea est viarum in Peruvia securitas. Onus illorum singulorum sunt centum & nonnunquam centum quinquaginta libræ, quæ ob itineris longitudinem tres aut ad summum quatuor leucas quotidie portant: ductores autem suas stationes norunt, ubi & pabulum pecori & aqua abundat; hîc tentoria sua figunt

 & onera

& onera deponunt. Quum vero unius tantum diei iter faciendum vel ducentarum librarum onus ferre, vel octo aut decem leucas promovere possunt. Hæc animantia cœlo gaudent magis algido quam ferventi, ideoque in montanis in immensum propagantur, in planis præ nimio æstu deficiunt, calvum pecus (sive *Guanaci*) vernili & blando est intuitu, sæpe inter gradiendum se sistit & longo tempore prætergradientes sine ulla timoris aut voluptatis significatione erecto collo tam attente intuetur, ut risum tenere perdifficile sit: nonnunquam tamen tam subito terrentur, ut cum onere suo ad præcipitia montium summa velocitate se subducant, ita ut scloperi ictu occidere necesse sit ne onus pereat. *Paci* quoque interdum ita efferantur, vel laboris intolerantia defatigantur ut cum onere humi procumbant; neque minis neque verberibus adigi possunt ut resurgant; unde in Peruvia proverbio usitatur, de hominibus propositi nimis tenacibus aut præter rationem atque modum obstinatis, *Impacatos* esse: huic malo nullum præsentius remedium, quam ut ductor unà subsistat & juxta animal considat, blanditiisque tantisper permoveat donec sponte resurgat. Scabies quædam hæc animalia infestat (& potissimum infestare cœpisse scribit *Garcilassus*, cum *Vascus Nonnius Vela* pro Rege huic Regno præesset) quam barbari vocant *Carachen* quæ non modo illi quod cepit, lethalis est, sed & contagio serpit in gregem, unde pene unicum remedium est scabiosum pecus statim sub terram defodere. (*Garcilassus* tamen scribit varia remedia tentata, tandem potentissimum fuisse deprehensum adipe suilla tepida partes affectas inungere.) pretium uniuscuiusque animalis pro Provinciarum diversitate diversum est; sed barbarus qui bina ternave possidet satis locuples existimatur. Scribit adhæc *Garcilassus*, *Peruanos* ante Hispanorum adventum non habuisse rationem lactis horum pecorum, quod sane dant perparce neque ultra quam fœtibus lactandis sufficiat, neque consuevisse caseos ex illorum lacte premere: lac autem ipsorum idiomate dici Numnu, quod & verbi formam induat & significet lactare.

Præter hoc domesticum & familiare pecus, silvestria aliquot animalia nutrit Peruvia quæ in aliis novi orbis partibus haud facile videre est, præterquam in Chile huic contermina. Eorum aliqua dicuntur *Guanaco* sive *Huanacu*, à quorum similitudine domesticas pecudes dictas supra retulimus; cujus carnes bonæ sunt ut ait *Garcilassus*, licet non tantum quantum domesticæ *Huanacu llamæ*: mares in summis collibus veluti excubias agunt, tantisper dum fœmellæ in vallibus pascuntur, & quum homines è longinquo advertunt, hinnitum edunt pene ad equorum modum ut fœmellas moneant; qui si propius accedant fœmellas fugiendo ante se agunt: lana horum animalium curta est & asperior, nihilo tamen secius in lanificio à barbaris usurpatur; decipulis & laqueis solent capi. Alia dicuntur *Vicunnæ*, capreis haud admodum dissimilia, nisi quod cornubus careant & majora sint, colore leonino vel magis rutilo; degunt in altissimis montibus & saltibus, amantque regiones frigidiores, potissimum autem solitudines quas Peruviani vocant communi nomine *Punas*, neque nivibus aut gelu offenduntur sed potius recreantur: incedunt gregatim, curruntque velocissime, atque ad hominum aut aliarum feratum conspectum, ea est animalis timiditas, statim in avia atque abdita sese proripiunt. Olim maxima horum animalium hìc erat frequentia, nunc ob promiscuam venandi licentiam rariora sunt. Lanam gestant tenuissimam & serici vel potius Castoris pilorum æmulam, quam merito magni faciunt Indigenæ, nam præter alias dotes, etiam æstui resistere & refrigerare, creditur; unde pileis imprimis adhibetur.

His proximè accedunt *Tarugæ* sive *Tarucæ*, vicunnis majores & velociores, colore magis ambusto, auribus pendulis & levibus, quæ raro gregatim, plerumque singulæ inter præruptas petras vagantur. *Garcilassus* dicit cervorum speciem esse, sed minorem Europæis. Innumeri hìc fuerunt tempore *Yncarum*, ita ut ipsa municipia ingrederentur; nec defuerunt hinnuli & damæ.

Ex omnibus hisce animalibus lapides eximunt quos *Bezaar* vulgo vocant, ex Pacis quidem & Guanacis minores & nigriores nec tam probati in medicina usus; è vicunnis autem paulo majores & meliores, fuscos aut subcinericeos, aut denique

croceos:

croceos: E Tarugis denique omnium optimos & maximos coloris ſubfuſci & tunicis craſſioribus.

Reperiuntur præterea hîc vulpes ſed multo minores Hiſpanicis, vocant *Atoc:* & animalcula quæ Indi vocant *Annas*, Hiſpani *Zorrinas*, quæ tam graviter olent, ut quum noctu pagos aut municipia ingrediuntur, fœtor intra ædes licet occluſis feneſtris ſentiatur; atque adeo à centum & pluribus paſſibus offendat, neque ferri poſſit: commodum autem accidit quod rariores ſint hæ beſtiolæ, nam ſi plures eſſent, integram provinciam veluti intoxicare poſſent.

Nec deſunt cuniculi tam domeſtici quam campeſtres, vocant *Coy*, qui colore & ſapore inter ſe differunt, & nonnihil diverſi ſunt ab Europæis. Habent & aliam ſpeciem cuniculorum, quam vocant *Vizcacha*, cauda oblonga inſtar felis, generantur in ſolitudinibus nivalibus. Sub imperio *Yncarum* atque adeo poſtea, villos illorum ducebant in fila, quibus pannos nobiles intertexebant elegantiæ gratia, ſunt enim colore pardo diluto vel cinereo, blandique & tenues.

CAP. V.

Alia animalia quæ cum aliis regionibus communia habent, ſerpentes, aves.

REPERIUNTUR in Peruvia leones licet pauci, neque tam feroces quam ſunt Africani, vocabant ſua lingua *Puma*. Item urſi, ipſis *Veumari*. Tigres quoque, ſed in ſolis Andibus: in quibus & majores angues generantur, quos appellant *Amaru*, viginti quinque atque adeo triginta pedes longi, & craſſi inſtar poplitis humani: itemque minores, ipſis *Machachuay*; viperæ venenoſæ, aliaque noxia animantia; quibus reliqua Peruvia caret. In iiſdem Andibus reperiuntur animalia inſtar vaccarum, mole juvencarum, ſine cornibus; quorum tergora craſſiſſima & validiſſima ſunt. Præterea apri ex parte ſimiles porcis domeſticis, & denique innumerabiles ſimii & cercopitheci. Acoſt. l.4. c.33.

Veris canibus caruerunt Peruviani, habebant tamen animalcula, minutioribus canibus non abſimilia, quæ vocabant *Alco*, & ſupra modum diligebant.

Peruviani paucas habuerunt aves domeſticas & familiares, præter anatum quandam ſpeciem, ipſis *Nunnuma*, paulo majorem noſtratibus, neque tamen ea mole, qua ſunt anſeres. Inter ſylveſtres commemorant Aquilas, licet minores Hiſpanicis: falcones variorum generum, ipſis *Huaman*; inter quos celebrant minores ipſis *Neblies*, colore pene nigro. Inter rapaces aves merito cenſeri poteſt *Cuntur*, Hiſpanis *Condor*, vaſta mole, ita ut viſæ fuerint, quæ expanſis alis quindecim aut ſedecim pedes occuparent; carent aduncis unguibus, pedibus ſimiles gallinis: roſtrum tamen habent ita validum ut eo vaccinum tergus perforent; nam duæ illarum vaccam occidere valent & comedere, neque ab hominibus abſtinent: plumas habent albas, nigraſque mixtas: & criſtam parilem inſtar novaculæ & non ſerratam inſtar gallinacei: pauciores ſunt, nam ſi earum copia hic reperiretur, pecus plane deſtruerent, adeo carnivoræ deprehenduntur: & ut ſcribit *Acoſta*, non modo ovem dilaniant, ſed & juvencam.

De minimis illis aviculis alibi diximus, itaque hic tantum addo, à Peruvianis appellari *Quenti*, ab Hiſpanis *Tomineios*.

Genus corvorum opinatur *Acoſta*, aves quas Peruviani vocant *Suyuntu* & Hiſpani *Gallinaza*, nam licet minime rapaces ſint, tamen cadaveribus victitant, ſuntque adeo carnivoræ & guloſæ, atque interdum tantopere ſe ingurgitant, ut licet velociſſimæ per ſe ſint, ſe à terra levare non poſſint; verum ſi ſe ab hominibus urgeri ſentiant, tanta facilitate regurgitant quod ipſas onerat, quam devorarunt: caro ipſarum inutilis; id tamen commodi præſtant, quod immundicias viarum tollunt. l.4.c.37.

In fluviis quoque & paludibus reperitur hic infinita copia avium, puta Ardeæ, anates, phoyces, & quas Hiſpani vocant *Flamencos*, & aliæ quamplurimæ; inter quas celebrantur quædam majores ciconeis, quæ piſcibus victitant, plumis candidiſſimis ſine ulla mixtura, cruribus altis; binæ utplurimum incedunt; rariores ſunt.

ſunt. Perdices, quas hic vocant Yutu, à ſono quem edunt, duorum ſunt generum, aliæ majores quæ mole accedunt ad gallinas, & tantum in ſolitudinibus reperiuntur: aliæ minores quam Hiſpanienſes, ſed carne longe optima; utræque ſunt colore pardo, roſtris & pedibus albis. Palumbes Europæis forma & plumis non diſſimiles, ipſis *Vrpi.* Turtures item, ipſis *Cocohuay*, itidem à cantu. Aviculæ quas ipſi appellant *Pariapichiu*, Hiſpani *Gorriones* ob ſimilitudinem quoad molem & colorem, licet in eo differant quod hæ optimè cantent. Itidem aviculæ plumis rubicundis, quas Hiſpani ob ſimilitudinem nominant Luſcinias, quanquam cantus harum adeo ſit ingratus ut mali augurii olim duxerint barbari. Necnon quibus plumæ ſunt nigræ & flavæ, quas barbari à cantu appellant *Chayna*, Hiſpani à ſimilitudine *Sirgueros*, id eſt, aurivites.

Plurimæ hic reperiuntur apes ſilveſtres, quæ mellificant in concavitatibus petrarum & ſcrobibus juxta radices arborum: In frigidioribus provinciis parum mellis condunt, & fere amarum, ceramque nigram atque inutilem: in temperatis autem ob herbarum optimarum copiam, longe optimum, candidum & limpidum, quod maximi ab ipſis fit.

Porro in eodem regno (inquit Monardes) reperiuntur quædam inſecta, quas appellant araneas, eo quod ubicunque fuerint, ſua retia texant aranearum Hiſpanicarum modo, magna ſunt ea inſecta, malum aureum amplitudine æquantia, adeo virulenta ut eorum ictus jugulent, niſi efficaci remedio ſuccurratur: nam ſi diutius differatur & ſubeat virus ad cor, præſens mors conſequitur nec ulla proſunt remedia: miram autem utilitatem experti ſunt in ficu, ſi icti ſtatim ad illam confugiant & lac ex foliis ficus manans bis aut ter in vulnus inſtillent: nam venenum ex ictu in vulnere relictum omnino extinguitur, tolluntúrque dolores & ſymptomata ſuccedentia, ſolo vulnere relicto; quod quum ſit exiguum facile curatur: diu tamen apertum conſervare ſolent: Atque ut præſens ſemper adeſſet hoc remedium, voluit Deus ut ficus nunquam iſtic folia deponerent ſed perpetuò virerent.

Licet multos amnes habeat Peruvia, etiamque de maximorum fluminum exordiis glorietur, tamen pauciſſimi nutriuntur in iis piſces, & fere unius generis (ut
l.8. c.22. ſcribit *Garcilaſſus*) ſine ſquamis, capite oblongo & plano inſtar bufonis, rictu valde amplo: optimi nutrimenti & grati ſaporis: Indigenæ vocant *Challua* communi nomine quod omnibus piſcibus tribuunt. Reliqua hujus generis ſuis locis explicabimus, nunc ad ſingulas partes Regni Peruviani nos accingemus.

QUITO.

CAP. VI.

Peruviæ *diviſio in provincias principales:* Quitenſis *provinciæ limites, cœli ſolique qualitates.*

PEruvia quaqua patet, regitur ab uno Pro-Rege; à quo & Chilenſes provinciæ verſus Auſtrum ſitæ, & Inſulæ, ut vocant *Salomonis* verſus occidentem; provincia denique *de la Plata* ad orientem ſuos accipiunt præfectos. Dividitur ab Hiſpanis, ſecundum trium Conventuum Juridicorum limites, in tres partes; quarum prima *Quito*, altera *los Reyes* ſive *Lima*; tertia denique *los Charcus* & non raro *la Plata* à ſua Metropoli appellatur.

Conventus Juridicus Quitenſis complectitur ſub ſe, *Popayanam*, *Quitu* propriè dictam, *los Quixos*, *Canelam*, *Iuan de Salinas*, *Pacomoros*, *Ygualſongo*, pluresque particulares provincias: de *Popayana* jam ſupra egimus; de cæteris ſuo ordine dicemus.

Provincia quæ propriè QUITO appellatur, ſumit initium ab ipſo pene æquatore; patetque ab eodem verſus Auſtrum ſecundum *Herreram* leucas octuaginta, vel ſecundum *Petrum de Cieça* tantum ſeptuaginta: in latitudinem viginti quinque aut triginta. Conventus autem Juridici limites, ſecus oram quidem maris Auſtralis, producuntur in longitudinem, ab arcto ad Auſtrum, à *punta de Manglares* ad promontorium *del Aguja* citra Æquatorem verſus Auſtrum: in mediterraneis autem à

Cardu-

Carlusama ad fines Conventus Juridici Limensis; in latitudinem autem à mari Australi ad provincias quæ Andibus coërcentur; quæ quidem maxima est, inter *Baezam* provinciæ *de los Quixos* oppidum ad orientem, & *Portum Veterem*, sive *la Montanna* ad mare Meridionale.

Temperies hujus provinciæ magis frigida est quam calida: ita ut hyeme interdum foco hic opus esse ferant; cœlum sudum atque serenum, raro nubilum, nisi quum pluit aut pluviam minatur. Hyems hîc ab Octobri durat in Martium, quibus mensibus intermediis plurimum hîc pluit, sed nunquam ningit, præterquam in montanis quæ vulgo *Andes* & *Cordilleram* appellant Hispani. Denique saluberrima est
regio, ita ut indigenæ & incolæ longæviores sint quam in Hispania. Anno quinqua- 1558.
gesimo octavo supra millesimum quingentesimum, variolorum morbus, omnes pene Americæ provincias pervagatus hic quoque multos mortales destruxit: alioquin maxime familiares morbi & maxime lethales tam barbaris quam Hispanis sunt catharri, qui ineunte & exeunte æstate homines opprimunt: communissimus autem est morbus, lues venerea, quam Hispani ex barbararum fœminarum consuetudine sibi acquirunt; nam fœminæ omnes, etiam virgines huic morbo ita obnoxiæ sunt, ut illum à parentibus trahere vix sit dubitandum: potentissimum autem remedium est in *Zarzaparilla* & ligno *Guayacano:* plura alia inventa postquam hoc malum pene omnem orbem contagio pervasit. Fert hæc Provincia multas virulentas herbas, quibus indigenæ leves interdum ob causas alii alios enecant. E *S. Barbaræ* aurifero fluvio; multa auri ramenta jam olim collecta, nunc vero pauciora, postquam edicto regio sancitum fuit barbaros ad hunc laborem nequaquam cogere. Quamplurimis hujus provinciæ regionibus, ubi uliginosius est solum, multum nitri eruitur, è quo optimum hîc conficiunt pulverem tormentarium.

In calidioribus regionibus hujus præfecturæ, provenit quidam fructus, quem vocant *Guabam*, binos palmos longus, cinereo cortice, pulpa candida & durissimis quibusdam nucleis permista, suavis & refrigerans: nec non *Guayabi* arbores, quæ fructus ferunt instar pomorum, plenos albis atque rubentibus granis, salubres & non ingrati saporis: Denique *Platani:* fructus itidem Europæi, mala persica, aurantia, granatensia, cidonia, aliique perplures, maxima fœcunditate hic quidem maturescunt verùm putrescunt quantocius. Vites quoque variis locis nascuntur: benignissime autem tolerat triticum, hordeum, Mayzium, sataque reddit insigni fœcunditate: Denique & olera, omnisque generis herbas ex Hispania huc traductas, haud secus alit, quam suas.

Armentorum, jumentorum & pecudum ingens hic est copia & insignis fœcunditas; Ovium Peruvianarum haud magnus numerus, quippe quæ sub oneribus dominorum inclementia deficiant. Omnimodarum volucrum hic abundè est: piscium vero amnicorum perparum, quibus marinos sed muria conditos vicinum surrogat mare.

Indigenæ magis sejunctim quam vicatim degunt, nec facile patrios penates aut nativum mutant solum, nisi forte interdum herorum sævitia coacti; decora sunt statura & singulari industria, ut quamcunque artem haud difficulter addiscant; corpore robusto & bene sano: mores minus commendantur, sunt enim mendaces, vani, rerum novarum cupidi, mobili ingenio, ebriosi, nec ad civilia instituta se traduci patiuntur, præter paucos qui in suburbanum *S. Francisci del Quito* commigrarunt: vestis eorum communis, est tunica sine manicis, supra & infra æque laxa, ita ut brachia & crura nudi incedant: capillos alunt & ne impedimento sint loro subligant: Christiana sacra ægre & pene coacti amplectuntur, & plerumque nonnisi morti jam vicini petunt Baptismum. Præcipua eorum occupatio & quæstus lanam & gossypium emere, mundare, nere, & ex utroque pannos texere, artes has ab Hispanis edocti, quibus tributum pendunt secundum Canonem regalem.

Mittit nobis (inquit *Monardes*) *Quito* provincia sulphur vivum præstantissimum,
ut nitrum translucidum, colore auri purissimi, cujus fragmentum pusillum lucernæ cap. LVI.
admotum odorem maximum sulphuris ejaculatur fumo viridi permistum; sed antequam incendatur, nullum sulphuris odorem præbet. Eruitur istic è venis proximis aurifodinis: itaque non sine causa ajunt Chymistæ, Argentum vivum auri esse materiam, sulphur vero formam.

Sub hac Quitenſi Præfectura, plures comprehenduntur provinciæ minores, de quibus particulatim poſtea agemus: Denique hæc oppida ab Hiſpanis hic habitantur *S. Franciſci* urbs; *Rhiobamba, Cuenza, Loxa, Zamora, Iaën, S. Michaël de Piura, S. Iacobus de Guayaquil,* & *Puerto Veyo:* de quibus ordine deinceps agemus: Sed prius viam proſequemur quæ ab oppido *Paſto* ducit ad metropolin Quitenſem; ut ſitus & conditio harum regionum melius percipiatur.

Cap. VII.

Via quæ ab oppido Paſto *ad Civitatem* S. Franciſci *ducit & loca intermedia.*

Ipiale. AB oppido *Paſto* ad Civitatem *Quitenſem* tendentibus, primo aditur pagus *Funes*; hinc trium leucarum itinere *Iles:* & totidem Palatium *Gualmatan*; inde trium leucarum itinere pagus *Ipiales*; quem *Didacus Fernandez* in Peruviæ hiſtoria, quatuordecim à *Paſto* leucas abeſſe prodidit. In hiſce pagis Mayzium admodum parce naſcitur, quippe frigoris impatiens, quo hæc regio laborat, ſed *Papæ* aliæque ejuſcemodi radices, quas Indigenæ plantant, liberaliſſime.

Guaca. *Ipiale* digreſſos excipit *Guaca*, exigua provincia: hic jam illa Ingarum via cerni incipit toto hoc novo orbe celeberrima; meritoque admirabilis, quippe per arduos montes, perque inculta & aſperrima loca, non minori induſtria quam labore ducta, & tot hoſpitiis per ſingula intervalla, ad ſolatium iter agentium inſtructa. Hanc perfectam fuiſſe ab Indigenis, ſcribit *Garcilaſſus*, ætate regis *Huayna Capac*, quem Hiſpani vulgo vocant, *Guaynacavam*: hujus meminerunt pene omnes ſcriptores Hiſpani, *Auguſtinus de Zarate* lib. I. cap. XIII. *Petrus de Cieça.* cap. XXXVII; alii. Hoſpitia autem
Tābos. vocabant *Tambos*, quorum hodieque adhuc magnus eſt uſus in Peruvia: nam uti accepi à quodam qui nuper vixerat in Peruvia, & pene per univerſam iter egerat: diverſoria hæc juxta viam regiam collocata ſunt, quinque aut ſex & interdum pauciorum leucarum intervallo, pro difficultate & aſperitate viarum; In iis autem perpetuo agunt aliquot indigenæ cum ſuo Præfecto, quem Hiſpani vocant *Alcalde*, cujus munus eſt, itineranti ſimul atque advenerit, attribuere Americanum unum qui ipſi miniſtret aquam, & ligna adferat, focum ſtruat, lectum ſternat, aliaque obſequia præſtet; itemque alterum qui ipſi commeatum conquirat; & tertium qui mulam ducat ad paſcua & mane reducat, ſarcinas cuſtodiat; quæ omnia ſumma ſedulitate & fide ab ipſis præſtantur; & quidem gratis; abeunti dantur etiam itineris duces, ſi poſtulet; ſervitium vocant perſonale, ad quod omnes Indigenæ tenentur.

Hîc porro juxta amnem viſuntur rudera veteris Caſtelli, olim à Peruvianis monarchis conditi ad Paſtos populos in officio continendos. Super hunc amnem duriſſima petra inferius perforata, pontis inſtar, à natura ſtrata fuit, ita ut hominibus tranſitum ad oppoſitam ripam præbeat; & undas per foramen inoffenſo alveo tranſmittat, barbari ſua lingua vocant *Lumichacam*, id eſt, pontem lapideum. In hiſce
Mortūnon. partibus reperitur fructus quidam maxima copia, quem vocant *Mortumnon*, pruno Damaſceno paulo minor & nigri coloris; cui plures minores ejuſdem formæ racematim annaſcuntur: Si largius ſumatur inebriat atque obſtupefacit, magno vitæ diſcrimine.

Tuza. A *Guaca* tranſitur ad *Tuzam* extremum *Paſtorum* pagum (quem *Auguſtinus de Zarate* viginti leucas abeſſe ſcribit ab oppido *Quitenſi*) & mox ad modicum montem, cui quondam caſtellum à Regibus Peruvianis fuerat impoſitum: atque inde ad fluvium *Miram*, ubi admodum fervet; ager tamen omnium frugum eſt fertiliſſimus.

Hinc jam ad magnum & ſumtuoſum Palatium *Carangues* deſcenditur, lacu *Taguarcocha* ſive *Yahuarcocha* de via ante ſalutato, quæ vox barbarorum idiomate mare ſanguinis denotat, quia *Guayanacapa* Ingarum longe maximus, viginti millia cadave-
cap. 37. rum, (ut ſcribit *Petrus de Cieça*) hominum ſuo juſſu jugulatorum in hunc lacum projici
L. 8. c. 7. imperavit. *Garcilaſſus* ſcribit, *Carangues* populos olim truculentiſſimos fuiſſe & viſcerum humanorum tam appetentes, ut vicinis omnibus terrori eſſent, quos paſſim rapiebant & crudeliſſime dilaniabant; domitos autem ab *Huayna Capac* ſtatim rebellaſſe, miniſtros Regis & præſidiarios ex improviſo cæcidiſſe & devoraſſe, hinc factum ut Rex

ut Rex cum maximo exercitu fines illorum ingrederetur & multa millia daret neci; & denique duo millia captivorum ad ripas hujus lacus jugularet. Palatium autem *Carangue* modicæ planitiei superstructum est; & è grandibus saxis sine calce aut cemento, singulari industria congestum: licet autem jam ævo & neglectu pene conciderit, tamen vel rudera illius antiquam magnificentiam satis demonstrant.

Post Caranguen sequitur juxta viam regiam *Otabalo*, vel ut *Garcilassus* scribit, *Otavalu* regium itidem jam olim palatium, nomen provinciæ servans; pagus autem jam nobilis (duodecim à Civitate *Quitensi* leuc. ut observat *Augustinus de Zarate*) cui ad occidentem vicini sunt Indorum pagi *Poritaco, Collaguaco, los Guancas* atque *Cayambe*; ad orientem *Cotocoyambe* & *Yumbo* montes, aliique quamplurimi. Indigenæ autem Carangues atque Otabali gentili nomine appellantur *Guamaracones*. Otabalo.

Ab Otabalo per editum & nivosum montem, in cujus vertice pene intolerabile frigus sentitur, transcenditur ad palatium *Cochesqui*; atque ab eo descenditur ad fluvium *Guallabambam*: hæc regio immodico quidem æstu fervet, quippe humidi solo & sub ipso pene Æquatore, habitatur tamen, subministratque incolis suis omnia ad vitam humanam necessaria perquam benigne. Guallabamba.

A *Guallabamba* ad Civitatem *Quitensem* quatuor leu carum iter est; quo intervallo multæ jacent Hispanorum villæ, in quibus pecuariam exercent, donec ad campum *Anaquito* perveniatur haud procul ab oppido, in quo anno CIƆ IƆ XLVI cruentum illud prœlium fuit inter Proregem *Blascum Nonnium Velam* & *Consalvum Pizarrum*, & Prorex indigne cæsus & copiæ illius pene deletæ; quod facinus *Pizarro* exitium acceleravit.

CAP. VIII.

Metropolis Provinciæ Quitensis *S. Francisco Sacra, & Regionum adjacentium qualitates.*

QUitensis provinciæ Metropolis *S. Francisci* nomine celebratur, & plerumque simpliciter provinciæ nomine appellatur *Quito*, vel *Quitu*, quod nomen alii ipsi mansisse volunt à vetusto Regum Peruvianorum Palatio, cujus ruinis hoc oppidum superstructum sit; in quo tamen falli videntur, nam ut scribit *Garcilassus*, habuit hæc provincia *Quitu* proprium suum Regem, quem Guayanacapa sub jugum primum misit: Condita autem est urbs in declivi convalle, quæ ab Arcto & occasu solis tegitur arduo montium jugo, qui, ut testatur *Herrera*, à portu Veteri ad mare Australe, longo atque continuo ductu se exporrigunt ad Cartagenam usque ad mare Septentrionale: Sita est ad altitudinem triginta tantum scrupulorum citra Æquatorem versus Austrum, ut *Cieça* & *Herrera* tradunt (à quibus plurimum dissentit *Augustinus de Zarate*, qui ad quartum gradum Australem illam submovet) octuagesimum autem & secundum gradum longitudinis à Meridiano Toletano in Occidentem productæ. Distant ab ea *Puerto Veyo* atque *Guayaquil* leucas octuaginta & sex versus occidentem: (alii scribunt & vero magis consentaneum est, *Guayquil* abesse à *Quito* leucas quadraginta.) *Loxa* octuaginta versus Austrum: *S. Miguel* longe plures versus Africum: *Cartagena* emporium versus Arctum pene sexcentas; *Lima* denique versus Austrum ut volunt, circiter trecentas. Ager illius ad orientem clauditur vastis montibus, ad Arctum Popajanæ præfecturæ parte. Solum licet sterilius videatur, tamen & frugum est fertile & bonum pecori; regio peramœna est & tam graminis forma, quam anni tempestatibus ab Hispania non multum dicitur differre, nam æstas hic à Martio atque Aprili initium capit & desinit in Novembri, insigni temperamento.

Indigenæ huic civitati proximi longe urbaniores magisque industrii sunt quam reliqui Peruviani, statura modica & laborum tolerantes. Magna hic reperitur gossypii abundantia, è quo panni texuntur, quos & indigenæ dominis suis Hispanis tributi loco pendunt. Solum urbis arenosum atque aridum, magna fissura per mediam urbem dehiscens, super quam plures pontes strati sunt. Semitæ urbis latæ atque rectæ; quatuorque patentes areæ, una ante Cathedrale templum, reliquæ ante Cœnobia Dominicanorum & Franciscanorum: præter autem Cathedrale hoc, alia duo hic templa

templa visuntur, quorum unum *S. Sebastiano*, alterum *S. Blasio* dicatum, quingentæ familiæ Hispanorum dicuntur incolere & aliquot Lusitanorum & aliorum peregrinorum. Thesaurarius regis aliique ministri regii hic habitant; uti præses & judices Conventus Juridici Regalis; itidem Episcopus cum nobilissimo collegio Canonicorum: In Diœcesi autem ad quinquaginta millia Indorum vectigalium, qui in octuaginta & septem partitiones sunt distributi. Munitissimum denique est oppidum & ab omni belli apparatu egregiè instructum; nam & exquisitissimus pulvis tormentarius hic conficitur.

Supra urbem, unius ab eodem leucæ intervallo, in montana regione, eminet mons, quem vocant Vulcanum, qui densum fumum exhalat & strepitus edit instar tonitruum; & interdum copiosum eructat cinerem, quo; mense Octobri anni clↄ Iↄ LX, vicinos agros ita opplevit ut non leve damnum satis atque pecoribus inferret, usque dum à pluviis dilueretur.

Mira. In finibus *Miræ*, (qui pagus Otabali dominum agnoscit,) putei reperiuntur salsi, è quibus sal fuscus & subamarus coquitur, quem tamen indigenæ magni faciunt. Dimidiam ab urbe leucam lacus jacet, circiter leucam ambiens, qui complures anseres & alias lacustres volucres nutrit.

Vina, oleum, aromata aliæque merces Europeæ, à mari subvehuntur Australi, primum adverso flumine *Guayaquil*, dein curribus. Etiam barbari hîc fora sua rerum venalium celebrant nullo certo pondere aut mensura, sed permutatione ad oculum facta, quæ ab Hispanis multum frequentantur. Præcipuæ autem harum partium merces sunt, (præter fruges & animalia) casei ovilli, vaccini atque caprini; gossypinæ vestes, panni omnis generis, (qui maximam partem texuntur in pago *Tacunga*;) pilei, funes nautici, coria, linum, lanæ: Saccharum quoque jam dudum hic excoli cœpit, multæque artes Mechanicæ singulari industria etiam ab Indigenis exerceri.

Præter Mayzium, duo humanis usibus comparata hic passim nascuntur, *Papæ* nimirum radices subterraneæ, bulbo castanis haud absimiles, quæ coctæ mollium castanearum saporem æmulantur, frondem autem emittunt papaveris silvestris, ut ait *Cieça*, frondi similem; sed perperam: planta toti Europæ jam notissima est, quam
l. 4. c. 32. diligentissime descripsit V. C. Carolus Clusius in Historia Rariorum Plantarum. Deinde *Quimba* sive *Quinua* planta (ut loquitur *Cieça*) humanam altitudinem æquans, foliis bliti Mauritanici, semine pusillo albo vel rubro, ex quo potionem parant, aut
l. 4. c. 53. elixo vescuntur ut nos oryza: planta jam dudum Europæ nota fuit (inquit idem Clusius) licet non illo nomine. Nihil igitur aliud est *Quinua*, quam majus illud *Bliti* genus, humanam altitudinem interdum superans, caule crasso, firmo, in multos ramos inæqualiter nascentes diviso, vulgaris *Bliti* foliis, sed amplioribus & longioribus, summo caulis fastigio multas ferens spicas, sive paniculas, palmum & amplius longas, nutantes, extrema nonnunquam parte latiusculas & quodammodo cristatas instar comæ amaranthi cristati, coloris coccinei obsoletioris & degeneris, quæ maturæ, multa granula alba rotunda continere conspiciuntur. Sed jam ad itinerum rationem describendam revertamur: quæ nos ad reliqua hujus provinciæ oppida & municipia deducent.

CAP. IX.

Iter ab urbe Quitensi *ad* Rhiobambam, *regionum qualitas & Indigenarum ingenia atque mores.*

AB urbe *S. Francisci del Quito* ad regalia palatia *Thomebambæ* quinquaginta tres, aut ut ab *Herrera* alibi dicitur & nos in tabula Geographica secuti sumus, quinquaginta & quinque leucæ numerantur. Iter autem à *Petro de Cieça* particulatim designatur in hunc modum.

Ab urbe *Quitensi* viâ regiâ proficiscentibus versus Austrum & Metropolim *Cusco*,
Pãzaleo. primo occurrit *Panzaleo*: cujus indigenæ à vicinis suis nonnihil differunt, tum idiomate, cum capillos in nodos colligandi modo; qui modus utplurimum barbaros harum provinciarum discernit. Intermedio spacio utrimque aliquot pagi jacent in montanis; ad dexteram quidem sive occidentalem plagam *Uchillo* & *Languazi* valles, cœli temperie

temperie & soli ubertate nobiles, à quibus semita ducit ad *Yumbi* montes, in quibus durum atque incultum hominum genus agit, quod ab asperis atque aditu difficilibus locis magis efferatur: ad sinistram vero alia semita ducit ad *Quixos* populos de quibus mox dicemus.

Mulahalo.

A *Panzaleo* trium leucarum itinere *Mulahalo* aditur, ubi quondam diversorium sive *Tambo* fuit & penu in usum militarem à Regibus sepositum, quum illac iter facerent, nunc pagus est infrequens: ad dexteram Vulcanus cernitur, qui olim multos pumices & cineres egerebat.

Tacunga.

Paulum progressis occurrit *Tacunga* (quindecim ut *Didacus Fernandez* testatur à Metropoli *Quitensi* leucis) sumtuosum olim palatium & *Quitensi* nequaquam inferius, uti è ruinis illius hodieque apparet; nam & foramina videntur in parietinis, quæ dum res Ingarum starent, aureas ovium imagines, ut volunt, continuerunt: hîc templum Solis fuit cum suis Vestalibus quas *Mamacones* vocabant, variaque horrea in quibus omnis generis annona recondita erat, multa animalium stabula & caveæ omnis generis volucrum: ædes omnes lapideæ & stramine tectæ. Indigenæ sunt colore fusco, licet fœminarum genus non illepidum sit & decora facie. Hîc hodie frequens est pagus, ubi multos pannos texi supra diximus, è quibus incolæ questum faciunt.

Mulambatum. Mocha.

A *Tacunga* per regiam viam venitur *Mulambatum*, ubi similia hospitia erant, populus autem nihil pene differt à *Tacunganis*. Hinc ad *Ambato* fluvium, & tribus ab hoc leucis transitur ad Palatium *Mochæ*, speciosum quondam ædificium, nunc uti & cætera Ingarum ædificia, pene collapsum: pauci hic barbari eisdem moribus & institutis quo præcedentes degunt.

Ad occasum *Sichi* in aliquot pagos divisi, ad orientem *Pillani* agunt in perfœcunda regione, ità ut nihil eorum quæ ad vitam humanam necessaria sunt illis desit; multique Hispani pascuorum bonitate allecti hic exercent pecuariam: aluntque imprimis multos porcos, qui omnium Peruvianorum optimi judicantur.

Rhiobamba.

A *Mocha* venitur ad *Rhiobambam*, magnifico Palatio olim spectabilem, in *Purvaiorum* provincia sitam, quæ tota campestris & cœli temperie & herbarum copia, florumque elegantia Hispaniæ simillima: Indigenæ miti sunt ingenio & vestiuntur ad *Quitensium* normam, comam & alunt & subligant eleganter. Hîc quondam *Quitense* oppidum conditum fuisse scribunt, donec ad locum ubi nunc visitur traduceretur. Distat autem *Rhiobamba* ab oppido *Quitensi* leucas quinque & viginti, ut *Herrera*, vel duas & viginti, ut *Didacus Fernandez*, versus Africum: pecuariorum modo sedes, ita ut hic ultra quadraginta millia pecudum numerentur. Ad orientem degunt multi barbari inter montana, à quorum finibus fluminis *Marannon*, ut *Herrera* scribit secundum communem Hispanorum opinionem, fontes haud longe putantur abesse: ad hanc plagam & *Tangaraga* vel *Tincuracu*, juga sita sunt, multis barbarorum pagis culta. Ad occidentem vero *Vrcolazo* vel *Vrcollasu*, montium nivosa juga videntur, incolis frequentissima, per quorum fines iter ad urbem *Guayaquil* ducit.

Cayãbe.

A *Rhiobamba* progrediuntur ad *Cayamben* sive *Cayampi*, ubi hospitia itinerantibus parata in patenti campo sub frigidiore cœlo. Hinc ad *Teocaxarum* (sive *Tucassa*, ut *Garcilassus* scribit) diversoria, in medio solitudinis cujusdam sive *Punæ* sita, ubi acriter frigetur.

Tiquicambi. Macæ.

Trium deinceps leucarum itinere aditur Palatium *Tiquicambi*, ad dexteram quidem habens urbem *Guayaquil*, ad sinistram vero *Palatam* sive ut *Garcilassus* vocat, *Pumalactan*, quæ vox sonat terram leonum, quia hæ feræ plurimum hîc generantur: & *Quisnam* vel *Quespam* provincias; & populos quos vocant *Macas*, aliasque vastissimas provincias.

Chãcha.

Hinc descenditur ad *Chanchan* & calidiores regiones, quæ ut & cæteræ ejusdem conditionis ab indigenis communi nomine appellantur *Tungæ*.

Denique ab hoc pago ad Palatium *Thomebamba* viginti numerantur leucæ, quo intervallo singulis tribus quatuorve leucis, *Tambo*, id est, diversoria olim condita, inter quæ duo eminent *Cannaribamba* & *Hatuncannari*, ab indigenis qui vulgo *Cannares* dicuntur, haud dubio ita appellata, de quorum ingeniis & moribus statim dicemus.

Cap. X.

De Magnifico Palatio Thomebamba, *deque Provincia & moribus populorum quos vocant* Cannares.

INTER Palatia quæ ab Ingis Peruviæ monarchis complura per totum regnum passim fuerant constructa, cum adjunctis ædificiis, in quorum unis arma militaria varii generis, in alteris vestimenta aut annona maxima copia congerebantur: principem locum suo merito flagitat magnificentissimum & opulentissimum Palatium *Thomebamba*, (vel ut *Garcilassus* effert *Tumipampa*,) in provincia *Cannarum* situm; de quo licet barbari multa mirabilia & stupenda referant, tamen illius reliquiæ vel potius rudera coram visa, admirationem supra modum dicuntur augere: ager illius ad occasum quidem provincia *Guancabilcarum* populorum, ad ortum concluditur excelsis montibus: ipsum in lata planicie, quæque duodecim circiter leucas ambitu complectatur, est ædificatum, ad duorum amnium confluentem. Regio paulo frigidior est, cæterum venationi cervorum, cuniculorumque, & aucupio perdicum, turturum, aliarumque volucrum peropportuna. Templum hic erat Soli dedicatum, è majoribus saxis, quorum quædam nigra erant instar lydii lapidis, alii colore jaspidis virentis: vestibula eleganter picta & variis gemmis atque aliis ornamentis distincta: parietes autem non modo hujus templi, sed & regiæ aulæ interius auro erant tecti, in quibus variæ figuræ sculptæ erant: tecta autem licet stramentitia, tamen tantâ industria erant concinnata, ut ævum possent ferre; denique incredibilis auri atque argenti gaza hic erat congesta. Insigne autem indicium obsequii subditorum erga principes, quod refert *Cieça* & confirmat *Garcilassus*, ingentia illa saxa, è quibus magnificum hoc palatium & templum Solis fuere congesta, inde à *Cusco* longissimo & difficillimo itinere fuisse deducta. Cæterum sumtuosissimum hoc ædificium jam penitus est collapsum, nihilque superest præter vastum cadaver.

Indigenæ hujus provinciæ appellantur *Cannares*, gens facie pulchra & corpore valde agili; promittunt quidem capillos, verum tam eleganter colligunt in nodos & coronæ in modum concinnant supra verticem, ut hac nota potissimum à vicinis populis distinguantur; amiciuntur laneis aut gossypinis pannis; muniuntque crura & pedes ocreis, quæ è *Cabuta* ingeniose admodum sunt contexta. Fœminarum genus haud invenustum sed impudicum, Hispanorum atque aliorum peregrinorum consuetudinis supra modum appetens: licet operis rusticis aliisque masculis exercitiis utplurimum occupentur; dum viri domi desident, trahunt pensum, texunt, atque alia fœminarum officia facere minimè erubescunt: qui etiam Hispanis per provinciam iter facientibus, uxores atque filias ultro concedunt ad onera, instar jumentorum, succollanda: Causam arbitrantur plerique, quod longe plures fœminæ, quam mares in hac provincia, reperiantur. De cæteris illorum moribus dum pagani essent, non est necesse plura jam dicere, siquidem jam diu religionem Christianam cœperunt amplecti.

Provincia porro horum populorum amplissima est atque latissima, multis amnibus rigua, è quibus maximæ divitiæ olim fuerunt erutæ; nam anno CIↃ IↃ XLIV tam opulenta metalla hîc reperta narrant, ut cives *Quitenses* brevi tempore supra octingenta millia ducatorum ex iis hauserint; tantaque erat auri opulentia ut pene tantum auri quantum terræ effoderent (Hispanos sequor Authores & imprimis *Petrum de Cieça*.)

Ager tritici atque hordei satis ferax: nec maligne tolerat vites, ea est temperies hujus provinciæ. Ab hac provincia nulla pertinet via ad mare Australe; nisi forte per valles *Piuræ* & oppidum *S. Michaëlis* de quo mox dicemus.

Verum antequam viam regiam quæ per montana ducit, prosequamur & provincias mediterraneas describamus, quæ dextrá levaque illam attingunt: paulum nobis divertendum ad provincias quæ propius attingunt mare Australe, & dicendum de *Portu Veteri* cæterisque locis quæ jacent versus occasum ab iis, de quibus hactenus diximus.

Cap.

Cap. XI.

Iter quod à Provincia Quitensi *ducit ad mare Australe, & Regionum adjacentium qualitates.*

AD Latus Provinciæ *Quitensis*, haud procul à *Rhiobamba* (de qua supra) sita cap. ix.
est provincia *Chumbo*; intermedio autem spacio habitantur plurimi pagi à Chũbo.
frequentibus incolis, qui omnes certis notis, uti in universa *Peruvia* est usitatissimum, inter se distinguuntur. In hisce regionibus jam plurima templa constructa esse dicuntur, in quibus Sacra Romano ritu celebrantur, & juventus à religiosis docetur preces & sacras cantilenas. Ab hac provincia *Chumbo*, difficili atque impedita via quatuordecim leucarum pervenitur ad fluvium, ad cujus ripas indigenæ semper rates habent paratas, quibus itinerantes devehunt ad locum in hoc imperio celeberrimum & notissimum, quem Hispani vocant *el Passo de Guaynacapa*, de quo paulo post plura dicemus.

Primus autem *Peruviæ* portus ad mare Australe appellatur *Passao*, à quo uti & à Passao.
flumine *S. Iacobi* olim limites præfecturæ quam *Franciscus Pizarrus* ab Imperatore impetraverat, sumebant exordium; nam terræ quæ magis versus Austrum vergebant, accensebantur flumini *S. Ioannis*; de quo supra. l. 9. c. 18.

Indigenæ Provinciæ *S. Iago* quam vulgo vocant de *Puerto Vejo* statura sunt mediocri, possidentque solum longe uberrimum, quod & optimum Mayzium & Yucam Batatasque & alias edules ac salubres radices ad usum generis humani producit abundantissime: Optimæ hic reperiuntur *Guayavæ* duorum triumve generum; *Guavæ* atque *Aguacates*, *Tunæ* duorum generum; *Caymiti* atque *Cerezillæ*: quin & melones aliique Europæi fructus, hic egregie maturantur. Plurimi hic passim vagantur porci Americani quibus umbelicus est in dorso, atque etiam Europæi. Cervi quoque carne imprimis sapida. Innumeræ aves, atque inter illas *Xutæ* anseribus haud absimiles, quas barbari cicurant & domi alunt; atque ad mensarum adhibent delicias. Deinde & aliæ volucres quas vocant *Macas*, galli- Xutæ.
naceis nostratibus paulo minores, rostro oblongiori, coloris flavi atque rubentis, Macæ.
plumis autem tam mira varietate distinctis, ut intuentes in sui admirationem rapiant.

Montes atque convalles densis nemoribus variarum arborum passim sunt obsitæ, quarum materies ad ædificia perutilis censetur.

Indigenæ capiunt varii generis pisces, quorum ii qui *Boniti* appellantur, viliores æstimantur, quia febres & alios morbos putantur generare. Barbari autem qui ad oram maris Australis degunt, maligno quodam rubentium verrucarum sive pustularum genere infestantur, quæ interdum nucum magnitudine in fronte & ad nares, cæterasque humani corporis partes emergunt; quod à piscis cujusdam usu in cibis ipsis contingere quidam opinantur, alii aliis causis imputant; molestissimus cæterum est affectus & non raro lethalis.

Duplex autem hominum genus observant hanc oram & mediterranea incolere: nam à Promontorio *Passao* & flumine *S. Iacobi* usque ad pagum *Zalango*, tam mares quam fœminæ persignant faciem notis quibusdam, ab auriculis ad mentum usque ductis, ornanturque diversis monilibus aureis & imprimis certis rotulis, quas vulgo vocant *Chaquiram Coloradam*, quam in hisce partibus maximi faciunt. Notandum autem *Chaquira* vocem esse *Peruvianis* propriam, qua designant catenulam ex auro Chaquira.
artificiose elaboratam, quales etiam ante Hispanorum adventum tam scite & subtiliter elaborare noverant, ut Europæis admirationi essent, ut scribit *Garcilassus*. l. 8. c. 5.

Præcipui pagi horum populorum sunt *Passao*, *Xaramixo*, *Pompaguace*, *Peclansemeque* & vallis *Xagua*, *Pechonse* seu Monte Christo, *Apechigue*, *Silos*, *Canillega*, *Manta*, *Zapil*, *Manavi*, *Xaraguaca* & alii. Domus eorum sunt ligneæ & stramine desuper tectæ.

Manta municipium ad oram maris Australis est situm: hic quondam ingens Smaragdus magno vicinorum concursu colebatur pro numine: nec dubium est ditissimas harum gemmarum venas haud longe ab hoc loco abesse, quemadmodum testatur *Aco-*

l.4.c.14. tur *Acosta*: Juxta *Mantam* (inquit) & portum Veterem quamplurimi inveniuntur Smaragdi & in mediterraneis celebratur locus, vulgo *de las Esmeraldas*, ob copiam illarum gemmarum; licet ea regio nondum ab Hispanis perlustrata aut domita sit. Manta. *Manta* autem hodie est primus Peruviæ portus, ad quem plerique à Panama venientes solent appellere, & maris pertæsi, terrestri itinere Limam petere: Statio navibus haud incommoda est: pauci hic degunt Hispani, omnes sunt indigenæ, qui rudentibus torquendis & aliis ministeriis nauticis utplurimum occupantur; nam & aliquot celoces hic habent.

Barbari qui mediterranea incolunt, idiomate utuntur diverso, licet moribus à littoralibus haud multum discrepent; in fluminibus illorum multum auri reperiri Caraques. constans est fama. Alterum genus barbarorum appellatur *Caraques*, qui uti & vicini illorum diversis moribus & institutis agunt à superioribus; neque enim faciem ullis notis persignant, neq; ingenio sunt tam habili aut industrio, sed hebeti & rustico.

Quidam eorum præsertim qui ad Arctum à *Colyma* degunt, ante Hispanorum adventum penitus nudi agebant; quod jam mutarunt.

CAP. XII.

Descriptio oppidi Puerto Veyo *atque* S. Jacobi de Guayaquil, *nec non oppidi* Castro *in Provincia* Bunigando.

OPPIDUM *Puerto Vejo* secundum *Herreram* situm est ad altitudinem unius gradus citra Æquatorem versus Austrum, octuaginta leucis ab urbe *S. Francisci del Quito* ad occasum Solis, itinere difficili & valde impedito; quinquaginta ab oppido *S. Iago* de *Guayaquil*: haud longe ab Oceano Meridionali; ad quem habet portum Mantam. Locus insalubrior est, & indigenæ regionis illius brevioris ævi, quod quidem ex eo oriri existimant, quod tam vicina sit Æquatori, sed quum experientia constet sub eodem clymate regiones jacere longe saluberrimas, ab aliis causis licet occultis esse necesse est, à quibus & verrucæ illæ proficiscuntur, de quibus supra diximus, quæ & hic vel maximè sunt exitiosæ. *Lupus Vazius* Lusitanus testatur, oppidum hoc quondam fuisse opulentum, sed Smaragdorum pretio præ nimia copia vilescente jam ad inopiam esse redactum. In finibus hujus oppidi maligne admodum nascitur triticum ob nimias pluvias, quæ hic fere continuo octo mensibus decidunt, inde à mense Octobri: cæterum ditissimas auri venas terræ gremio hîc abscondi, ab Hispanis vulgo creditur: oppidani tamen magis pecore abundant, quam pecunia, uti accepi à quodam qui nuper viderat.

Guayaquil. Urbs *S. Iacobi de Guayaquil*, quæ etiam alio nomine ab Hispanis appellatur *la Culata*, distat ab urbe *S. Francisci del Quito* leucas sexaginta versus Africum; & quindecim ab Oceano Meridionali; sita ad interiorem ejusdem recessum, quadraginta leucas à portu *Païta* versus arctum: ad ipsum autem hujus recessus exordium sive super fluminis *Guayaquil* æstuarium, jacet Indorum vicus olim celebris quem veteri nomine vocant *Tumbez*. Iter à Portu Veteri ad hanc urbem agitur per plurimos pagos quidem Indorum, sed & per plurima nemora & solitudines. Cæterum *Guayaquil* est emporium alicujus pretii, quod à frequentibus Hispanis habitatur. Hic & naves fabricantur ob materiei bonitatem & affluentiam; & funes torquentur nautici: largam quoque materiem vehunt Limam, tam ad ædificia, quam ad naves fabricandas. Solum suburbanum admodum est fertile, atque amœnum: multumque mellis hic colligitur è concavis arborum truncis.

Fluminis *Guayaquil*, à quo huic urbi agnomen, undæ admodum salubres judicantur, & egregium adversus luem veneream atque similes affectus remedium, adeo ut è vicinis atque longinquis regionibus plurimi huc confluant; Hanc virtutem aquis hujus fluminis communicari autumant à Zarsa parilla quæ ad ripas illius & in vicinis agris lætissimè provenit, & in alias regiones maxima copia deportatur. Nemorosa est regio, quæque optimam materiem navibus fabricandis subministrat. Sola est urbs totius oræ Peruvianæ in qua pluat, inde ab Atacama in finibus Regni Chilensis.

Guaya-

Guayaquil flumen tantum eſt modicum, ut fere cætera quæ in mare Meridionale egrediuntur, ſi cum iis quæ in Septentrionalem Oceanum exeunt, comparentur, ob decurſus eorum brevitatem; rapidiſſima autem propterea ſunt, facilique momento egrediuntur ripas ſuas, ob vicinitatem montium à quibus deſcendunt. Oritur autem hoc in provincia *Quitenſi* ex editiſſimis jugis, quæ ad ortum vergunt; variiſque amniculis per intervalla acceptis augetur ſenſim, ita ut oſtium illius ſive æſtuarium pene ſeſquileucam pateat. Maximus Peruviæ Monarcha *Guaynacapa* aggreſſus erat iter ſternere ſilicibus per hoc flumen, ſed minime abſolvit, ſtupendum opus futurum fuiſſe, reliquiæ operis inchoati ſatis demonſtrant: *Paſſo de Guaynacapa* hodie appellatur, duodecim, ut *Petrus de Cieça* tradit, ſupra Inſulam Punam leucis. Merces omnes *Quitenſi* provinciæ deſtinatæ hoc flumen longo & laborioſo itinere ſubvehuntur.

Barbari qui gentili nomine appellantur *Guancabilcæ*, parent oppidanis *Guayaquil*: ad ejuſdem Diœceſin pertinent pagi *Yaqual*, *Colonche*, *Chinduy*, *Chongen*, *Daule* & *Chonana* aliique complures, ſolo imprimis fertili atque omnibus ad vitam humanam neceſſariis affluente. Urbem ipſam cingit patentiſſima planicies, pauci colles, ſed luci longe amœniſſimi.

Chonorum item natio, accolit haud longe ab urbe *Guayaquil*, ripas fluminis *Daule* Choni. qui compactis ratibus merces omnes adverſo flumine ſubducere conſueverunt, ad Daule. alia miniſteria pene inutiles.

Antequam ab hiſce regionibus diſcedamus, haudquaquam omittenda Hiſpanorum Colonia *Caſtro*, à tribuno militum *Contrera* anno CIↃ IↃ LXVIII ab urbe *Guayaquil* Caſtro. in vallem *Vili* deducta, quæ ad provinciam *Bunigando*, *Imdinono* atque *Gualapæ* pertinet, quæ aliter quoque vocatur provincia *Smaragdorum*, cujus & ante meminimus. Idem primus perluſtravit regiones littorales à promontorio *Paſſao* ad flumen *S. Ioannis*, ſed illius obſervationes nondum vidimus.

Cap. XIII.

Itineris ratio à Palatio Thomebamba *ad oppidum* Loxam; *ejusdemque &* Cuençæ *deſcriptio.*

REVERTAMUR jam ad viam Regiam & montanas mediterraneaſque regiones. A Palatio *Thomebamba* ad metropolim *Cuſco* tendentibus, primo iter eſt per provinciam *Cannarum* donec *Cannaribambam* aliaque Palatia prætererint: ad utrumque autem viæ latus, plures ſpectantur ejuſdem provinciæ pagi; ad ſiniſtram etiam altiſſimi montes, quorum radices quæ ad orientem ſpectant, à variis habitantur populis, qui ad flumen *Marannon* ut loquitur *Herrera*, exiſtimantur pertingere.

Fines *Cannarum* egreſſos excipit provincia *Paltarum*, veteribus Peruviæ Monar- Paltæ. chis perchara, uti apparet è veſtigiis magnifici Palatii, quod hodie ab ingentibus ſaxis, ſummo labore & induſtria huc traductis, Hiſpani vocant *de las Pedras*: habet hæc provincia ad occidentem *portum Veterem*; ad ortum *Bracamoros*, & alias ampliſſimas provincias, vaſtos montes, plureſque populos linguis atque inſtitutis diverſos, quorum qui ad radices montium ad orientem incolunt fere nudi agunt, neque ingenio neque moribus cum Peruvianis ullatenus comparandi. De *Paltis* ipſis ſcribit *Garcilaſſus*, ipſos imprimis decorum & formoſum æſtimaſſe, eſſe fronte lata & capite pando; ideoque infantibus primum natis tabellis quibuſdam frontem & occiput compreſſiſſe uſque ad tertium ætatis annum ut tales evaderent, quod alii imprimis indecorum & turpe judicant; unde proverbio inter gentes Peruviæ uſurpatum, ut qui lata fronte & pando occipite eſſet, & capite utrimque compreſſo, quod fœdum aſpectu, tales appellarent *Palta uma*, id eſt, caput *Paltæ*.

A *Cannarum* provincia ad urbem *Loxam* ſeptemdecim numerantur leucæ, difficili itinere & crebris paludibus impedito. Statim autem à Palatio *de las Pedras*, aſcenduntur montes, modice quidem editi, ſed admodum frigidi, qui decem leucas in longitudinem ſe extendunt ad alterum palatium, ad radices eorumdem poſitum,

Tambo-blanco. vulgo *Tamboblanco*, à quo via regia declinat ad fluvium *Catamayo*, ad cujus ripas urbs Loxa ab Hiſpanis condita: ad dextram atque ſiniſtram plurimi pagi habitantur à barbaris, qui ingenio & moribus à præcedentibus nihil differunt. Provincia hæc ſalubris eſt & cœlo perquam benigno, qua ſubſidet in valles: nam montoſiora loca, licet habitentur, frigidiuſcula ſunt; ſolitudines autem & nivoſæ petræ longe frigidiſſimæ. Utramque fluminis ripam tegunt ſylvæ, multæque fructiferæ arbores ab Hiſpanis hic conſitæ, quæ maximum capiunt incrementum.

Calua Ayava-ca. Caxas. A *Tamboblanco* ingrediuntur *Calluam* & *Ayavacam* provincias, quæ ad ortum quidem concluduntur ab Andibus, ad occaſum vero finibus oppidi *S. Michaëlis de Piura:* præcipuum harum municipium *Caxas*, ubi inſigne Regis palatium, aliaque ædificia quondam fuerunt: hiſce proxima eſt *Guancabamba*, Palatio regio & ingentibus ſtructuris nobilis, quarum hodie tantum rudera viſuntur: aliæque provinciæ perplures, quæ ad Loxenſem Diœceſin referuntur. Sed de oppidis jam dicamus.

Cuenca. *Cuenca* quæ & *Bamba* gentili nomine dicitur, abeſt ab oppido *S. Franciſci del Quito* leucas unam ſupra quinquaginta: habet cœnobium Dominicanorum & alterum Minorum; regitur per Legatum, quem Hiſpani vocant *Corregidor:* Diœceſis illius, auri, argenti, æris, ferri atque ſulphuris venis dicitur abundare.

Loxa. *Loxa*, quæ & *Zarza* vocatur, aſſidet regiæ viæ, ſedecim à *Cuenca* leucis verſus Auſtrum, ut *Petrus de Cieça* teſtatur, octuaginta à Metropoli *Quitenſi*; fines habet ab Oriente *Zamoranam* Diœceſin, ab occidente viam quæ ducit ad *Païtam:* ad Africum denique oppidum *S. Michaëlis.* Sita eſt autem ad altitudinem quinque graduum Auſtralium, inter duo flumina limpidiſſima, in amœna & formoſa valle *Cuxibamba*, quæ nullis culicibus obnoxia eſt, & nullis venenatis animantibus infeſtatur. Aër hic ſalubris, magiſque calidus quam frigidus, raro nubilus; à Martio ad Auguſtum hic multum pluit, ningit autem nunquam. Copioſa hic materies & longe optima, cedrina, quercina, aliarumque arborum, uti ad ædificia abunde ſufficiat. Multi hic fontes & ſcaturigines ſaluberrimarum aquarum: In provincia autem *Caruma* viſitur fons ita æſtuans, ut ab animantibus tolerari non poſſit, graviter tamen vulnerati utiliter ejuſdem aquis foventur; cæterum ſapore ſunt peramaro & odore ſulphureo. Solum Mayzii & tritici perfertile; pecori optimum, tam domeſtico, quam peregrino: luci volucribus, amnes piſcibus pleni. Cives equis & armis ſic ſatis inſtructi, cætera haud opulenti. Barbarorum numerus quotidie augetur & Chriſtianam religionem haud ſegniter amplectuntur. In urbe præter templum, ſunt cœnobia Dominicanorum & Minorum.

CAP. XIV.

Zamora *atque* Jaën *oppida &* Chuquimayo *Provincia deſcripta.*

VRBS *Zamora* collocatur ab *Antonio Herrera* ad ſextum gradum altitudinis Auſtralis, nos in Tabula Geographica ad quintum removimus, diſtantiis vicinorum locorum perſuaſi: diſtat à *Quitenſi* Metropoli octuaginta leucas verſus Eurum, ab oppido Loxa viginti recta verſus ortum, & ſub orientali Andium latere; denique ſeptuaginta ab oceano Meridionali. Provincia haud ſupra viginti leucas complectitur, quam barbari vicini quondam appellabant *Proaucam*, quæ vox bellatorem populum ſignificat. Aëris conſtitutio humida atque calida; licet aquilo hîc maximam anni partem perflet, (haudquaquam gravis aut tempeſtuoſus) crebræ hîc pluviæ, quibus tamen ceſſantibus egregie hîc ſerenat. Peſtilentia aliique contagioſi morbi hîc fere incogniti, cæteris Tabacco imprimis obviam eunt: habent & aliam herbam, quam vocant *Aguacollam*, & in omnibus pene medicamentis uſurpant. Solum producit quoque ſponte certas nuces, quæ crudæ lethales, coctæ vero inſigniter nutriunt. Regio quibuſdam locis montoſa, cæteris plana atque campeſtris. In montanis naſcuntur frequentes cedri, aliæque arbores duriſſima atque incorruptibili materie. In finibus hujus oppidi plura ſunt auri metalla, è

quibus

è quibus grana quædam effossa, inusitatæ molis, quorum unum Hispaniarum Regi Philippo II oblatum ferunt octo appendens libras: nec dubium quin alia quoque metalla terræ gremio abscondantur, licet hactenus neglecta ab incolis. Putei & scaturigines salsæ hîc frequentes, è quibus optimi salis cogitur copia. A jugis montium descendunt aliquot amnes, versus orientem atque etiam occasum, uniligneis scaphulis navigabiles, quorum aquæ limpidæ & potari pulcherrimæ; quumque per auriferos montes defluant, multa secum devehunt auri ramenta. Omnis generis fructiferæ arbores, tam Domesticæ, quam Europeæ, admodum hîc proficiunt; uti & fruges atque herbæ: Solummodo triticum atque hordeum malignè admodum patitur tellus. In montanis reperiuntur aliquot ferarum genera, uti tigres & leones, sed pauci atque pusilli: plurimi hîc *Paci*; armentorum quoque Europæorum, suum, caprarumque copia. Quid multa; & amnes nutriunt optimos pisces maxima copia, & tellus alit apes, quæ & plurimum mellis faciunt, & carent aculeis. Oppidum ipsum perpulchrum est; ædes è lignis atque lapidibus substructæ; Templum elegans: & Dominicanorum cœnobium haud vulgare. Regii ærarii Præfectus hîc habitat. Cæterum aurifodinæ excoluntur à Nigritis: indigenæ enim hujus provinciæ sunt ingenio humili; industria pene nulla, laborumque impatientes: Ante Hispanorum adventum vivebant raptu, & spoliabant alii alios, obtruncabantque nonnunquam, nunc & vestibus amiciri & cultioribus didicerunt moribus vivere.

Iaën.

Oppidum *Iaën*, distat ab oppido *Loxa*, (ut testatur *Anton. Herrera*) leucas quinque & quinquaginta; à *Chachapoya* triginta; situm in meditullio provinciæ *Chacaynga* (quæ numeratur inter provincias quæ communi nomine, à barbaris vocantur *Chuquimayo*) in edita quidem regione atque montosa, sed egregiè temperata.

Chuquimayo.

Provinciæ porro quas communi nomine appellant *Chuquimayo*, nomen suum mutuantur à flumine *Chuquimayo*, quod easdem interluit; habetque ad occasum & Austrum provinciam *Chenchipen*. Flumen est vastum atque piscosum, & quam rapidissime decurrens, ita ut Hispani atque aliæ nationes illud transnatare pertimescant: *Chenchipanis* vero atque aliis harum regionum Indigenis, qui natandi sunt peritissimi, tam familiare est, illud tranare, ut etiam fœminæ cum suis infantibus illud aggredi minime vereantur. Plurimum Mayzii fert hæc regio, quod singulis quaternis mensibus maturatur; multum Yucæ & similium radicum; aliorumque fructuum Americanorum; inter quos & Xaquæ quibus nigredinem cuti inducunt, ut Nigritæ esse videantur. Præter vallem, quam transit, & paucos campos quos suis meandris interscecat, obtegunt ripam fluminis utramque altissimi montes; ultra quos, trium leucarum à dicto flumine intervallo, alia aditur provincia, quam vocant *Perico*, cujus indigenæ ab iis qui ripas fluminis accolunt, differunt lingua atque moribus: provincia hæc incolis frequens, fœcunda & bene culta.

Perico.

Cherini.

Ab hac septem leucæ numerantur ad *Cherinorum* provinciam, itidem frequentissimam indigenis, qui aliud flumen satis vastum accolunt, suntque valde bellicosi & alterius linguæ: Solum perfœcundum & flumen auriferum.

Silla. Chachaynga.

Cherinorum provinciam sequitur *Silla* & dein *Chachaynga*, utræque montosæ provinciæ, non tamen asperæ; & temperie aëris singulari.

Provincia *Copallen* ejusdem est genii, dives ovibus. Indigenæ autem provinciarum *Lanque* sive *Lanza*, & quam Hispani vocant *Lomam del Viento*, iisdem vivunt moribus atque institutis.

Vagua.

Tomependæ vero populi, qui *Vaguam* vallem inhabitant; in planicie atque campestribus agunt & propterea vocantur *Tungæ*; perurbana natio: Solum illorum fertilissimum & ager omnibus rebus affluens, præsertim melle & omnigenis fructibus. Paulo ulterius jacent hæ provinciæ, *Anta*, *Coanda*, *Tabancara*, *Palandra*, *Xaroca* atque *Cobinbinama*, montanæ omnes, nec tamen infœcundæ aut annonæ indigæ; & si vulgaris opinio non fallit auri atque argenti venis locupletes. Satis autem constat, quod à quodam qui nuper Peruviam adierat accepi, plerasque gentes qui Andes accolunt, aut in intermediis vallibus degunt, aurum possidere, nam plurimi indigenæ, qui Hispanis moribus jam assuevere, cum variis mercibus ad istos solent penetrare,

& pro mercibus ſuis aurum reportare, ejus generis quod vocant Bolador, duorum & viginti Caratorum.

Cap. XV.

Plana Peruviæ, Vallis Tumbez, S. Michaëlis *oppidum & portus* Païta.

VIAM regiam quæ per montana ducit, ſuperioribus capitibus perduximus ad *Guancabambam*, & eadem opera notiſſimas provincias mediterraneas atque montenſes recenſuimus; nunc ad planiciem Peruvianam tranſibimus, ubi prius obiter è *Didaco Fernandez*, annotavero, inter *Caxas* & *Chinchacaram* novem, inter *Chinchacaram* autem & *Piuram* ſeptem numerari leucas, ut ex hiſce connexio inter montanas & maritimas provincias nonnihil illuſtrari poſſit.

Tũbez. Planicies *Peruviana*, quam Hiſpani vocant *los Llanos*, initium ſumit à valle *Tumbez*, per quam fluvius ejuſdem nominis, in *Paltarum* provincia oriens, ſeſe exonerat in mare Auſtrale. Vallis autem atque provincia *Tumbezina*, aridiori atque infœcundiori eſt ſolo, quia ſecus oram maris aliquot leucarum latitudine nunquam; ad radices autem montium, qui illum ob oriente prætexunt, raro admodum pluit: Nihilominus olim & incolis frequens & bene fuit culta, aqua quæ per plurimos canales & aquæductus ſingulari induſtria & labore è fluvio derivatur, ſata paſſim rigante; quo fiebat, ut & copioſam Mayzii meſſem facerent, & omnibus rebus ad vitam humanam neceſſariis abundarent. Indigenæ veſtibus utebantur, erantque induſtrii, laborum tolerantes & longe cultiores quam ii qui montana incolebant. Peruviæ monarchæ hic quondam arcem habuerunt & præſidium ad vicinos & præſertim *Puna* inſulæ incolas in officio continendos.

Solana. E valle *Tumbozina* bidui itinere tranſitur ad *Solanam*, per viam regiam quæ per plana ducitur, quæ vallis haud minus frequens & præclaris ædificiis fuit inſtructa.

Poëchos Solanam ſequitur vallis, quam à fluvio *Poëchos* ſive *Pocheos*, aut à Regulo ſive *Curaca*, ut vocabant, qui illi, quum primum Hiſpani ingrederentur, imperabat, appellant *Mayabilcam*. Hanc *Auguſtinus de Zarate* triginta leucas à *Tumbezina* teſtatur abeſſe & olim longe frequentiſſimam & celeberrimam fuiſſe, plurimæ magnificentiſſimorum ædificiorum ruinæ hodieque faciunt fidem.

Piura. Ab hac bidui itinere diſtat *Piura*, latiſſima vallis ob aliquot amnium confluxum; in qua oppidum *S. Michaëlis* jacet, antiquiſſima & prima Hiſpanorum in Peruvia colonia; quam primum in *Tangaralam* deductam accepimus, ſed ob loci inſalubritatem haud multo poſt huc traductam; pomerium urbis barbaris dicebatur *Chila*, inter duas planas & amœnas valles & pulcherrimarum arborum lucos, in ſolo arido, duroque ita ut aqua difficulter in oppidum duci poſſet: neque tamen hic locus admodum ſalubris, ſed oculis admodum infenſus, æſtate quidem, ob ariditatem ſoli pulverulentus, hyeme ob pluviarum aſſiduitatem ſupra modum humidus. S. Michaël. Cæterum oppidum nullis mœnibus cinctum eſt neque magni pretii: licet à Vicario regatur (*Corregidor* Hiſpanis) cui non modo hoc oppidum ſed & *Païta* & multa alia loca, indigenis in ambitu habitata, parent. Oppidani & qui in agris degunt, quæſtum faciunt è pecuaria. Ab hoc iter pertinet ad montana, quæ Olmos. vocant *las Sierras:* itemque alterum unius & viginti leucarum ad *Olmos*; per ſolitudines & ſylvarum adyta, ita ut indigenis ductoribus hic fidendum ſit, qui itinerantes ad aquas potabiles deducant, quarum hic magna eſt inopia, ut juxta ſomnos capiant. Abeſt autem *Olmos* à *Païta* leucas quadraginta Indigenarum pagùs, qui pecuariam exercent, & plures poſſident mulas, quibus advenas vehunt ad vicina oppida atque adeo Limam. *Herrera* inter oppidum *S. Michaëlis* & Metropolim *Quitenſem* edit intervallum centum & viginti leucarum, via à *Quito* verſus Africum deflectente.

Sed antequam ulterius procedamus, quod ſupra diximus, in planis hiſce & convallibus nunquam pluere, quomodo accipiendum ſit, è *Petro de Cieça* paulo plenius explicemus: In montana regione, quam Hiſpani vocant *las Sierras*, æſtas capit exordium,

exordium, mense Aprili & desinit in Septembri: hyems autem durat ab Octobri in mensem Martium: In planicie vero quæ mari Australi adjacet, res secus se habet: nam ab Octobri ne guttulam quidem hic pluit, tantum decidit ros quidam ita minutus ut vix terræ superficiem humectet; ita ut indigenæ magno labore agros cogantur irrigare; maximam autem soli partem occupant steriles arenæ & arentes petræ, quas pumilæ aliquot arbores & fruticeta vestiunt, quæ paucas frondes, nullos autem fructus ferunt; multi autem passim visuntur cardui atque tribuli. Hyeme autem, ut ipsis vocatur, cœlum continuo fere nubilis tegitur, quæ solis conspectum adimunt & ingentes nimbos videntur minari, quum vix tenuissimis guttis pulverem irrorent. Ab altissimorum montium vicinitate id fieri autumant, qui nubes attrahunt, & super planiciem prohibent discuti. Nam quum maxime pluit in montanis, planicies serenissimo cœlo gaudent & maxime sudo; & contra quum planicies minutilo licet rore humectantur, in montanis plurimum serenat. Ingæ Veteres Peruviæ Monarchæ per planicies itidem viam regiam duxerunt quindecim aut sedecim pedes latam, silicibus stratam & macerie utrimque munitam, arboribusque quantum soli ratio patitur adversus æstum solis tectam; diversoriis & palatiis per intervalla, ut supra de montana regione retulimus, opportune structis.

Ad oppidi *S. Michaëlis* Diœcesin pertinet *Païta*, nobilis Peruviæ portus, ad altitudinem quinque graduum Australium situs, ut *Herrera* notat, quibus alii paucula scrupula addunt, viginti quinque, vel ut alii tantum duodecim ab oppido leucis: itinere molestissimo per loca arenosa & aquarum atque adeo omnium rerum necessariarum indiga. Est autem amplissimus sinus & adversus incerta ventorum egregie à natura munitus; naves quæ à *Guatemala* Peruviam petunt hic appellere & onera sua solent exponere, quæ opportunitas multos Hispanos allexit ut hic municipium conderent. Quod superioribus annis iterata clade pene excisum fuit: semel anno CIↃ IↃ LXXXVII à *Thoma Candischio* Anglo qui incolis nequicquam repugnantibus locum cepit, qui tum ducentis ædibus cum suo prætorio constabat, arce quam moliebantur nondum absoluta: & cives qui ad vicinum montem confugerant, non opinantes adortus, fugavit & viginti quinque argenti libras eripuit, descendensque totum oppidulum concremavit. Iterumque anno CIↃ IↃ CXV à *Georgio Spilbergio* Belga, qui civibus omnibus, qui se cum fortunis suis omnibus in montana subduxerant, vacuum ingressus, denuo ædes Vulcano tradidit: Qui nuper locum viderunt, asserunt paucos Hispanos hic habitare, qui annonam venalem habent, plurimos autem indigenas. Paita.

CAP. XVI.

Provincia de los Quixos, *ejus limites, qualitates, oppida; itemque Provincia quam vocant* Canclam.

HACTENUS propinquiores Oceano provincias perlustravimus, quæ tam ad planiciem quam ad montana intra limites Conventus Juridici *Quitensis* concluduntur; nunc & remotiores dicendæ, quæ similiter ad hunc Conventum referuntur. Earum unam vocant Hispani *los Quixos*, anno demum CIↃ IↃ LVII lustratam, postquam colonia Hispanorum in *Cuencam* (de qua supra) esset deducta: cap. XIII. fines habet ab occidente provinciam *Quitensem* proprie dictam; ab arcto *Popayanam*; ab Oriente provincias, quæ ab auri copia, si fama verax est, vulgo *El Dorado* appellantur; ab austro denique *Yguarsongo* provinciam de qua mox dicemus. Arctoo limite vix primum gradum citra Æquatorem versus Austrum attingit; in longitudine quidem pene quadraginta, in latitudine vix viginti occupans leucas. Tota regio hujus provinciæ admodum fervet, & largissimis humectatur imbribus: Mayzii fert pauxillum, nullum triticum: vix ullus Peruvianorum fructuum hic desideratur, quos autem vocant *Granadillas* tam præstantes producit, ut omnibus aliarum provinciarum præcellant. Europæi quoque fructus ipsi familiares esse cœperunt, uti & olera atque herbæ. Gossypii dives est, è quo optimos pannos texunt: nec auri penitus expers creditur. Suum habet præfectum, qui à Pro-Rege Peruviæ instituitur. Quatuor omnino oppida hic habitantur ab Hispanis, quorum primum & præcipuum

Baëza,

Baëza. *Baëza*, anno cIↄ Iↄ LIX ab *Aegidio Ramires Davalos* conditum, octodecim à Metropoli *Quitensi* leucis versus Eurum, Præfectus provinciæ hic sedem habet.

Archidona. Secundum *Archidona*, distans circiter viginti leucas à *Baëza* versus Euro austrum.

Avila. Tertium *Avila*, cujus distantiam non inveni proditam, abest autem ab *Archidona* versus septentriones.

Sevilla. Quartum denique *Sevilla del Oro*: licet *Herrera* in descriptione Indiarum illius non meminerit, neque in Tabula Geographica curaverit exprimendam.

Ad Episcopatum *Quitensem* pertinet hæc Provincia, illiusque indigenæ gnaviter Christianam religionem cœperunt colere: propriam habent linguam, licet & communi Peruviæ utantur, eamque calleant: cæterum à reliquis harum regionum barbaris neque habitu, neque moribus, neque superstitione quicquam olim differebant: verum magnam indigenarum partem, tum belli rabies, tum morbi exstinxerunt. Nam quum primum Hispani provinciam ingrederentur, acriter armis illis restiterunt, ferociam suam, qua omnes hi transmontani barbari pollent, incassum ostentantes, dein domiti quum jugum impatienter ferrent, semel atque iterum rebellarunt: jam vero perdomiti pacis consilia amplectuntur & agris colendis dant operam.

Provinciæ *de los Quixos* proxima est ad orientem provincia quam vocant *Canelam*, ab arborum copia (atque adeo integri illarum sylvis, quæ in multarum leucarum spatia patescunt) quas ob similitudinem quandam cum notissimo aromate, vocant *Canelas*. Est autem arbor oleæ magnitudine, folliculos quosdam cum suis floribus producens qui contusi ad aromatis illius odorem atque saporem nonnihil accedunt. *Monardes* describit hanc arborem in hunc modum: Arbores quæ *Canelam* ferunt, mediæ sunt magnitudinis, & immortali coma præditæ, uti reliquæ Indicæ arbores, foliaque habent laurinis similia: fructus est parvo pileo sive petaso similis, ea latitudine qua nummus Hispanicus octo regalibus æstimatus, interdum etiam major, intrinsecus & extrinsecus ex purpura nigricans, interius lævis, foris asper, quibus margines crassitudine jam dictum nummum æquant, summitas vero longe superat & pediculo prædita est, unde ex arbore dependet: gustatus eandem saporis suavitatem & odoris fragrantiam habere deprehenditur, quam legitima canella ex orientali India allata, cum nonnulla astrictione conjunctam: arboris cortex qui crassus est, nullum canellæ spirat odorem aut refert saporem. An interior tenuiorque membrana simile quid obtineat, me latet. Hæc ille.

Canela. cap. xxv.

Magna de Provinciæ hujus opulentia in vicinis Peruviæ regionibus quondam fuit opinio; donec à *Gondisalvo Pizarro*, infelici illa in *Dorado* provincias expeditione longe secius deprehenderetur: nam præter ingentes illarum arborum sylvas & invios saltus, nullum operæpretium hic inventum. Indigenæ enim omnium rerum indigi erant & bardo ingenio; habitabantque humiles casas & ruinosa tuguriola: Vicinarum provinciarum penitus ignari, ac ne suæ quidem satis scientes: hos tamen *Pizarrus* inaudita crudelitate, canibus suis dilacerandos objecit, & aliis tormentis misere excruciavit, quia viam demonstrare non poterant, ac ne quidem novisse querebantur ad ditissimas illas regiones, quas Tyrannus ille jam spe devoraverat. Sub Æquatore sita est provincia, appellaturque ab accolis gentili nomine *Zumaca*.

CAP. XVII.

Provincia populorum quos vocant Bracomoros, *coloniæ Hispanorum in eadem, & de auri venis pauca.*

AD eundem Conventum Juridicum *Quitensem*, referuntur & aliæ mediterraneæ provinciæ, quas *Bracomororum* vel *Pacamororum* vocant, & nonnunquam *Yguarsongo*, utplurimum autem *Iuan de Salinas*; sive una sit provincia sive plures & diversæ: fines autem habent ab occidente vastissima illa & continua Andium juga, quæ vocant *Cordilleram*, ultra quæ *Zamoram* quoque habitari diximus; à cujus agro provinciæ hæ absunt leucas viginti versus ortum. Patent autem in longitudinem, ortum inter atque occasum, leucas pene centum; totidemque in latitudinem

nem inter Arctum atque meridiem. Regiones & cœlo læto & solo fœcundo, omniumque frugum præsertim tritici feraci, pecori autem ob graminis copiam longe optimo. Abundant insuper auri metallis, in quibus grana insolitæ magnitudinis reperta, magno Hispanorum qui huc in colonias missi fuerunt emolumento. Quatuor autem oppida sive municipia hic ab illis habitantur, à *Ioanne de Salinis à Loyala*, dum hanc provinciam pro Præfecto administraret, condita.

Quorum primum *Vallodolid* ab *Antonio Herrera* ad septimum gradum Australem collocatur, viginti leucarum intervallo ab oppido *Loxa* trans vasta & pene contigua Andium juga: verum quum *Loxa* ad altitudinem quinque graduum sit constituta, & *Zamora* quoque pene ad eandem altitudinem viginti leucis à *Loxa*, Andes versus ortum transcendat, inducor ut credam *Herreram* hic *Loxam* pro *Zamora* scripsisse & oppidum Vallodolid viginti leucas versus ortum a *Zamora* abesse; in altitudine autem ipsum nonnihil hallucinati. Vallodolid.

Secundum est *Loiola* & gentili nomine *Cumbinama* viginti leucis versus ortum à *Vallodolid* situm. Loiola.

Tertium *S. Iago de las Montannas* quinquaginta pene leucis à *Loyola* versus ortum, in regione auri ditissima, & quidem tam præstanti, ut ferunt, ut adjacentium provinciarum aurum longe superet: & à solo *Caravaiano* in Peruvia & Valdiviensi in Chili superetur. S. Iago.

Quarti nomen non proditur ab *Herrera*, neque in descriptione Indiarum, neque in Historia. *Acosta* in suis commentariis de rebus naturalibus & moralibus, meminit *Cartamæ* aurifodinarum in præfectura *de Salinas* & se grandes & durissimos lapides vidisse testatur, aureis venis per totum corpus discurrentibus, nonnullos & media sui parte aureos, juxta quas fodinas quartum municipium conditum suspicor. l. 4. c. 4. Civitama.

Quia autem in hac auri metalla jam sæpius incidimus, haud abs re fuerit hic commemorare, aurum fere tribus modis in America reperiri; primo granis sive ramentis è puro putoque auro, nulla marmoris glarea aliave materie admixta, ita ut tantum illud fundere necesse sit; sunt autem ramenta illa utplurimum magnitudine seminis cucumeris aut etiam cucurbitæ, nonnunquam minora, rarissime majora: atque hoc auri genus omnium rarissime invenitur. Secundo saxis, petris aut marmori annatum atque innatum & illustribus venis per eadem discurrens. atque hujus generis potissimum invenitur in provincia de qua jam agebamus, ut testatur *Acosta*, eruiturque summo labore puteis aut scrobibus in profundum actis; difficillimeque ob petrarum duritiem eliquatur. Tertium denique pulvere aureo & minutissimis arenulis, (*Oro en polvo* vocant Hispani) quod genus longe maxima copia invenitur in amnibus atque torrentibus, aut locis quæ flumina aliquando diluerunt atque inundarunt. qualibus amnibus atque locis & Insulæ & plurimæ Continentis provinciæ & olim abundarunt & hodie abundant. Plura de his *Acosta* lib. IV. Sed & veteres hoc observarunt uti videre est apud *Plinium*.

CAP. XVIII.

Ora maritima Quitensis *Provinciæ, promontoria, sinus, portus, flumina & insulæ continenti objectæ, præsertim* Puna.

AD oram maritimam hujus Conventus Juridici *Quitensis*, hæc promontoria, sinus & flumina recensentur. Ab Angulo *de Manglares* de quo superiori libro egimus, ad sinum *S. Iacobi* ora producit se versus Africum, admittitq; amplissimum sinum in quo primum se pandit recessus, vulgo *Ancon de Sardinas* quindecim à prædicto Angulo leuc. qui Popajanæ provinciæ extimus censetur.

Atque hic descendit in mare Australe vastum flumen *S. Iacobi*, tam præruptis ripis ut navium proris vado hærentibus, sub puppibus non raro octuaginta orgyarum altitudo deprehendatur: flumen enim rapidissimo cursu per ostium se evolvens arenas egerit in summam altitudinem; naves tamen nullo discrimine subeunt flumen.. Paulo ulterius alter sinus se aperit *S. Matthæa* dedicatus ad altitudinem unius gradus ab Æquatore versus Arctum, cui in mediterraneis oppidum *Quitense* pene respondet, ut *Herreræ* observatum. *Richardus* autem *Hawkinus* Eques Anglus, scribit S. Iago fl. S. Marthæo.

percom-

percommodum hîc esse portum & fluvium satis profundum, utpote cujus undæ fluctu accedente ad quindecim aut sedecim pedes augeantur: Solum quod sinum ambit fertile & indigenis frequens, qui tam auro quam Smaragdis dicuntur abundare; Hispani qui urbem *Guayaquil* incolunt huc coloniam deduxerant, indigenis haud invitis: qui mox insolentiæ advenarum pertæsi, conjuratione cum Mulato quodam clam inita, Christianos ex improviso adorti, trucidarunt, duobus tantum exceptis, qui maximo periculo ad oppidum *Quitense* profugerunt. Idem *Hawkinus* inter hunc *S. Matthæi* sinum & Promontorium *S. Francisci*, celebrat alterum sinum atque flumen septem à dicto Promontorio leucis; Angulo sinus imminet collis qui à longinquo intuentibus insula videtur: flumen quidem ingens, verum aquæ illius, in ipso ostio, ubi fluctus implevit, subamaræ deprehenduntur.

S. Francisci promont. A sinu *S. Matthæi* ad Promontorium *S. Francisci* ora tendit directe in occidentem, decem leucarum spacio: Promontorium autem ab edito colle & multis arboribus vestito descendit in altum, uno gradu ab Æquatore versus Arctum.

Passao. A *S. Francisci* Promontorio ad alterum quod vulgo vocant *de Passao*, sub ipso pene Æquatore constitutum explicat se ora maritima versus Africum. Intermedio autem spacio, quatuor amnes erumpunt in mare, quos uno & communi nomine appellant *Quiximies*: *Didacus Fernandez* vocat Elyces, testaturque ad decem millaria in Continentem invadere, & regionem ita interdum opplere, ut inviam faciant. Sub Promontorio modicus se aperit portus vulgo Hispanis *El Portete*, ubi & aquare & ligna cædere licet peropportune, quum ita necesse est. Promontorium ipsum mediocriter elatum, pone quod *Quaque* montes sese ostentant, qui ad provinciam *Chumbo* producuntur: Hîc uti & in *Quaque* montibus, *Franciscus Picarrus* olim indigenis eripuit magnam auri & Smaragdorum copiam, quum prima in Peruviam expeditione barbaros hosce inopinantes oppressisset. Octuaginta aut circiter leucis ab hoc Promontorio versus occidentem aliquot insulæ in Oceano sparguntur, quos Hispani vocant *de los Gallopavos*, desertæ & infœcundæ, ut memoriæ tradidit *Richardus Hawkinus*.

Quiximies.

cap. xi. A Promontorio *de Passaos* inclinat littus paulo magis versus Austrum, intermedio spacio sinum admittens, quem vulgo vocant *de los Caraques*, à populis de quibus supra egimus: percommoda hîc navibus statio, & grandiores quoque & in siccum hic subduci & refici possunt, facilis ingressus & egressus, ac licet insula quædam vel potius scopulus objaceat, tamen nihil hic periculi, quod non & facilè videri & vitari possit.

la Plata. Quinque à *Portu Veteri* leucis secundum eundem littorum ductum, prominet Cornu *S. Laurentii*, cui versus Africum, trium leucarum intervallo, adjacet *la Plata*, parva Insula neque supra sesqui leucam ambitu complexa: in hac quondam fuit templum, *Guacam* vocabant sua lingua indigenæ, in quo etiam Continentis Indigenæ dæmonio sacra faciebant, & non modo oves sed & infantes suos immolabant: *Picarrus* quum prima sua in Peruviam expeditione hîc forte appulisset, multum auri atque argenti, plurima monilia, magnum numerum vestium, qua lanearum qua gossypinarum hîc repperit, vicinarum gentium donaria: unde & nomen huic Insulæ ab Hispanis impositum, nam *Plata* denotat illis argentum: cæterum ut à nostratibus anno CIↃ IↃ XCIX observatum, sterilis est insula & præter paucas aridas arbusculas vix quicquam aliud exhibens.

S. Helena. A Promontorio *S. Laurentii* ad Cornu *S. Helenæ*, numerantur leucæ quindecim: intermedio autem spacio, duo signantur portus *Callo* & *Zallango*, peropportuni navigantibus, quippe & aquam hic haurire & ligna cædere percommode possunt & tutissimo in anchoris consistere. Cornu *S. Helenæ* prominet ad altitudinem duorum graduum Australium; & pone se aperit portum ad Septentriones, juxta quem puteus visitur, è quo bitumen effluit instar picis: *Acosta* meminit illius in hunc modum: Juxta Cornu *S. Helenæ* (inquit) scaturit fons bituminis, quod Peruviani vocant *Copey*, nautæ funes suos eo oblinunt uti & alia armamenta, est enim pici quoad usum perquam simile.

l. 3. c. 17.

Barbari narrant mirabilia de Gigantibus qui haud longe ab hoc cornu olim habitaverint & à juvene de cœlo dilapso, simul omnes in quadam valle fuerint confecti & deleti:

& deleti: *Auguſtinus* autem *de Zarate*, reliquit ſcriptum in ſua Peruviæ hiſtoria; Præfectum Portus Veteris anno cIↄ Iↄ XLIII in hac valle ſcrobes agere juſſiſſe, atque ita tum coſtas tum alia humani corporis oſſa fuiſſe inventa ingentis magnitudinis & imprimis dentes tres digitos tranſverſos latos, longos quatuor. Meminit & *Petrus de Cieça*, & *Ioſephus Acoſta*, aliique prolixe autem *Garcilaſſus*. l.9.c.9.

A Cornu *S. Helenæ* ad flumen *Tumbez* (tribus gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum,) numerantur leucæ quinq: ſupra viginti, maximo ſinu intermedio, in quem deſcendit flumen *Guayaquil*. Porro ab hoc flumine *Tumbezino* XII leucis verſus Boream (ut *Auguſtinus de Zarate* annotavit) intra ſinum prædictum, occurrit Inſula *Puna*, 11 gradibus & L ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum, ut ab Anglis accuratè fuit obſervatum. Puna. Hæc, uti communis fert opinio, ambit leucas X aut XII (nam *Herrera* qui illi XX tribuit haud dubio fallitur) magnæ quondam apud omnes Continentis indigenas famæ, nam & omnibus rebus ad vitam humanam neceſſariis, abundabat, illiuſque indigenæ & mercatores induſtrii & bellatores audiebant ſtrenui: cum vicinis ſuis *Tumbezinis* olim maxima geſſerunt bella, donec tandem a Peruviæ Monarchis componerentur; modicæ erant ſtaturæ, colore fuſco: tam mares quam fœminæ veſtiebantur pannis goſſypinis, ornabantque ſe Chaquiris, aliiſque monilibus. Porro Inſula & ſylveſtrium arborum lucis opaca eſt, & fruticibus conſita: Mayzii & Yucæ aliarumq; edulium radicum fœcunda: nemora plena omnis generis volucribus, præſertim pſittacis, & Guacamayis; ſimiis quoq;, vulpibus & aliis feris referta. Solum admodū liberaliter producit Zarzaparillam. Cæterum dulcium & potabilium aquarum penuria hîc laborari ſcribit *Herrera*, incolaſq; tam aquandi, quam ſementem faciendi gratia, ad proximam ſe conferre Continentem: à qua multis locis tantum anguſto freto dirimuntur: Portus tamen abeſt à Continente leucas circiter duas. Indigenæ jam amplectuntur religionē Chriſtianam: & pleraq; navigia hîc fabricantur, quæ Mare Auſtrale navigant; maximaque lignorum copia ſecundo flumine à *Guayaquil* deſcendens, ſubvehitur Limæ aliiſque Peruviæ portubus. *Thomas Candiſchius* anno cIↄ Iↄ LXXXVII hanc inſulam ex improviſo ingreſſus, ejuſque compos factus, Regulo cum uxore atque familia, reliquiſque pene incolis ad proximam Continentem dilapſis, eandem diripuit & concremavit pleraque domicilia. Reguli domus haud longè à portu ſplendidè erat ſtructa, cum ſuis pergulis atque apothecis. in quibus multum picis, quamplurimi funes nautici è corticibus arborum contorti fuerunt inventi; juxta autem vulgarium indigenarum ædes viſebantur circiter ducentæ, & templum cum ſua turri & æneis campanulis: in medio Inſulæ præterea habitabantur duo pagi.

In patenti oceano alia cernitur Inſula, quam Hiſpani vocant *S. Claram*, deſerta plane & aquæ potabilis, lignorumque inops, in qua Punenſes jam olim cadavera ſua ſepelire conſueverant. S.Clara.

A flumine *Tumbez* (ut ad Continentem regrediamur) ad promontorium *Blancum*, ora pene in Auſtrum ſe ſubducit, leucis XV: Situm eſt autem hoc Promontorium ad altitudinem IV grad. Auſtralium ut *Herrera* annotavit, aut III grad. & XXX ſcrupul. ut *Cieça*. C.Blanco. Ab hoc promontorio recta curſus in Auſtrum inſtituitur ad Inſulam *de Lobos* in qua fons eſt ejuſdem bituminis, cujus ad *S.Helenæ* cornu meminimus. Inter utrumq; prominet alter Continentis angulus, nautis *Punta de Parina*, à quo littus ad Africum reflectitur uſque ad *Paytam*, quemadmodum ab *Herrera* & *Cieça* proditur; ut vero ab Anglis aliiſque, ad Euro-Auſtrum: omnes autem collocant hunc portum ad altitudinem quinque graduum; diſtatque à dicto promontorio octo leucis aut paulo amplius: Payta. Nobiliſſimus eſt portus & omnium Peruvianorum uſitatiſſimus. Ab hoc ad promontorium *del Aguja* vergit ora recte ad Auſtrum, aperitque in medio ſinum in quo duo ſunt portus vel fortè ſtationes *Silla* & *Tangora*.

A promontorio deniq; duæ videntur Inſulæ, quas vocant *de Lobos Marinos*, quarum una tantum IV leuc. intervallo à Continente dirimitur, altera à priori decem: utraque ut à *Richardo Hawkino* obſervatum ad altitudinem VI grad. & XXX ſcrupul. Sunt autem admodum ſteriles, neque arbuſta producunt neque ullam herbam; aquarum potabilium penitus indigæ, à lupis tantum marinis & penguinis, aliiſq; littoralibus avibus frequentantur. Hactenus ora maritima Conventus Juridici *Quitenſis* pertinet.

Ee LIMA

LIMA sive LOS REYES.

Cap. XIX.

Conventus Iuridici Limani *limites descripti, oppida enumerata viaque Regia per plana ab oppido* S. Michaëlis *ad urbem* Truxillo.

SECUNDUS Regni Peruviani Conventus Juridicus, nomen sortitur à Metropoli *Lima* vel *los Reyes*; pertingitque inter arctum & austrum à sexto latitudinis Australis gradu ad decimum sextum aut septimum: habetque in longitudine quidem secundum littorum ductum leucas ducentas & viginti, (quanquam alii trecentas prodant) à Promontorio *del Aguja* ubi *Quitensis* conventus desinit, ad *Arequipam* & paulum ultra, ubi Charcensis orditur; In latitudine vero ab occasu in ortum quibusdam locis circiter centum, alibi etiam plures præter vastissimas regiones nondum satis illustratas aut cognitas, versus *Brasiliam* & Fluminis *de la Plata* Præfecturas, ad quas indefinitis limitibus se protendit. Oppida atque municipia in hoc conventu numerantur ista; *Lima* sive *Civitas Regum*, *Arnedo*, *Santa* quæ & *Parilla*, *Truxillum*, *Miraflores*, *S. Ioannes de la Frontera*, *S. Iacobus de los Valles*, *Leon de Guanuco*, *Guamanga*, *Cusco*, *S. Franciscus de la Vittoria*, *S. Ioannes del Oro*, *Arequipa*, *S. Michaël de la Ribera*, *Valuerde*, *Cannete* sive *Guasco*, *Castrovirreina* atque *Oconna*. Ut autem harum regionum situs melius intelligatur, descriptionem hujus Conventus Juridici à planicie ordiemur, & primo viam regiam per valles maritimas ab oppido *S. Michaëlis* prosequemur.

Augustinus de Zarate in sua Peruviæ Historia distinguit Planiciei indigenas in tres nationes, *Tungas* nimirum, *Tassanes* atque *Mochichas*, qui idiomate inter se discrepant, licet omnes communem illam Cuscensem linguam promiscue intelligant & loquantur. *Garcilassus* autem scribit, Peruvianos suo idiomate omnes terras littorales, atque adeo universas terras calidas appellasse *Tunca*, quod idem nomen cum *Tunga*: unde incolæ planorum & calidarum vallium itidem dicebantur *Tunca* sive *Tunga*: omnes denique littorales Peruviani, antequam ab *Yngis* subjugarentur, inde à *Truxillo* ad *Tarapacam*, imprimis adorabant Mare, quod appellabant *Mamacocha*, uti & balenam, & alios quoque pisces: idque ob hanc caussam, quod non modo ipsis nutrimentum præberent, sed & agros suos fœcundarent; usitatissimum enim illis erat piscibus agros suos stercorare.

cap. XIII. Motupe. Ab oppido *S. Michaëlis* ad vallem *Motupe* (in qua *Olmos* pagus situs est, de quo supra) duæ & viginti sunt leucæ, arenoso & permolesto itinere, præsertim qua nunc agitur: nam inter tumulos & colles, subsidunt quædam valles, in quas varii quidem torrentes à summis montium jugis descendunt, verum statim ab arenoso solo absorbentur, ut itinerantibus nullum aut perexiguum solatium præbeant: ut hæc viarum difficultas opportunius superetur, plerumq; sub vesperam, discedunt ex oppido *S. Michaëlis*, progrediunturque totam noctem, ut summo mane perveniant ad certos puteos sive scaturigines aquarum, *Cieça* appellat *los Xaguyes*: hinc cum utribus aqua plenis & lagenulis vino, procedunt, æstum quantum fieri potest devitantes: in Motupensi autem valle via regia occurrit, de qua ante. Lata & perfœcunda est vallis, ad quam modicus amnis ex vicinis montibus allabitur, sed absorbetur ab arenis antequam in Oceanum exeat: Nihilo tamen minus hic luxuriant arbores, ob copiam humiditatis quam in imo solo offendunt: incolæ autem hauriunt aquam è puteis; possidentque quamplurimas arbusculas quæ gossypium ferunt, quo non modo in amictu utuntur, sed & commercia exercent.

Xayanca. Quatuor à *Motupe* leucis, aditur pulcherrima & fœcundissima vallis *Xayanca*, quatuor leucas lata: hanc interseeat fluviolus, è quo incolæ fossas deducunt ad arva sua irriganda: Nobilitas Peruviana hîc olim prædia multa possedit & coluit agros per suos servos.

Tuqueme. Ab hac transitur ad vallem *Tuqueme*, peramœnam & lucis arborum opacam, quam olim frequentissimam fuisse, villarum rudera hodieque testantur. Hinc Cinto. diei itinere abest formosa vallis *Cinto*. Semel monendus est Lector inter has valles nihil

nihil intereſſe præter arenarum tumulos & aridas petras, in quibus nulla animantia occurrunt, neque arbores neque quicquam herbidi, ſed merum deſertum, ita ut hac iter facientes, duces viarum gnaros ſequi ſit neceſſe.

A *Cintana* valle tranſitur ad *Colliquen*, quam fluvius ſecat, qui vado non poteſt tranſiri niſi quum æſtas eſt in montanis, & hyems in planicie: lata eſt vallis & nemoroſa, ſed incolarum pene inops, quos Hiſpanorum civilia bella olim pene deleverunt. *Auguſtinus de Zarate* ſcribit hanc vallem ab oppido *S. Michaëlis* abeſſe leucas quadraginta. Colliquen.

Colliquen ſequitur *Sana* vel *Zana*, haud diſſimilis vallis, à qua duo itinera pertinent; unum ad *Truxillo*, alterum ad montana & *Caxamalca*, in quo occurrit municipium quod vocant *Pueblo Novo*, habens monaſterium Auguſtinianorum, quod vocatur *Guadalupe*. Zana.

Zanam ſequitur *Paſcamajo* omnium vallium fœcundiſſima & incolis longe frequentiſſima: indigenæ hujus vallis, antequam ab Ingis ſub jugum mitterentur, potentiſſimi erant, & vicinis ſuis terribiles: plura templa conſtruxerant, in quibus idolis ſuis immolabant, quæ jam penitus conciderunt: hodie complures ſacerdotes & religioſi hic agunt, qui indigenas docent fundamenta religionis Chriſtianæ. Pulcherrimus fluvius decurrit per hanc vallem, è quo incolæ varias foſſas derivarunt ad agros ſuos irrigandos; per eandem & via Regia ducitur. Plurimi goſſypini panni hic texuntur, & armenta hîc capiunt magnum incrementum, ſues autem & capræ longe maximum. Paſcamayo.

A *Paſcamajo* ad *Chacamam* vallem tranſitur; fœcunditate haudquaquam inferiorem: ubi & Sacchari cannæ excoluntur; aliique fructus naſcuntur abundè. Chacama.

Quatuor à *Chacama* leucis aditur *Chimo* vel ut *Garcilaſſus Chimu*, ampliſſima vallis, & Peruviæ Regibus quondam perchara, quod & Palatii rudera teſtantur & hortorum veſtigia; urbs *Truxillo* hic hodie viſitur. Hanc vallem primo ſubjugavit *Ynga Pachaucutec*, cui tum, uti & vicinis vallibus, princeps quidam imperabat *Chimu*, à cujus nomine principalis hæc vallis fuit appellata. Chimo.

Cap. XX.

Municipium Miraflores, *oppidum* Truxillo, Parilla, Arnedo.

ANTEQUAM Vallium deſcriptionem ulterius proſequamur, neceſſarium erit oppidorum, quæ in illis ſpectantur, meminiſſe, ne quid forte inconſultò prætereamus.

Primum itaque oppidulum, quod in hac planicie ad Conventum Juridicum Limanum ſpectat, appellatur ab Hiſpanis *Miraflores*; conditum in valle *Zana* vel *Sana* (cujus nomine plerumque appellatur) haud procul à mari, & nonaginta quinque, (vel ut alii decem ſupra centum) leucis à Metropoli *Lima* verſus Arctum: viginti à *Truxillo*: ſeptuaginta à *Païta* verſus meridiem. Municipium frequens & opulentum (prout accepi ab iis qui nuper viderunt) inter omnia quæ in planicie ſita ſunt: naſcitur in agro illius multum tritici; etiam Sacchari cannæ: conficitur & *Anil*, ſed inferioris notæ: Oppidum abeſt quinq; leucas ab oceano, ad quem portum habet *Chencepen*: intermedio autem intervallo, nemora ſunt amœna, & plures villæ ruſticæ: portus haud admodum eſt commodus aut ab incertis ventorū & tempeſtatibus tutus, ſed fluctuoſior; quo fit ut naves in oneribus exponendis aut accipiendis diu multumq; laborent. Sana.

Proxima eſt urbs *Trugillo* vel *Truxillo*, in valle *Chimo* ad ripam modici amnis, è quo Hiſpani atque indigenæ variis canalibus & foſſis aquam derivant ad hortos ſuos & viridaria irriganda; & per aquæductus deducunt in ipſum oppidum. Ager ſuburbanus hujus urbis judicatur imprimis ſalubris; illuſtraturque undiquaq; multis prædiis ruſticis, in quibus Hiſpani & pecuariam exercent & ſementem faciunt: Vinea hîc admodum frequentia, multæ ficus, & granatorum, aurantiorum malorum, atq; adeo omnium fructuum Hiſpanienſium ingens abundantia: tritici uberrimæ meſſes: ita ut cives atque indigenæ abundent omni genere annonæ, & propter viciniam maris nunquam pene piſcibus deſtituantur: Urbs ſita eſt ad altitudinem VII grad. & XXX ſcrupul. citra Æquatorem verſus Auſtrum; LXXX leucas à Metropoli *Lima*, ut tradit *Herrera*; in Truxillo

planicie

planicie vallis exſtructa, juxta petroſos atque aridos colliculos, plateis latis & contiguis ædificiis: barbari monticolæ deſcendunt tributim ad hanç urbem, ut civibus operam ſuam impendant & neceſſaria provideant. Inter præcipuas Peruviæ urbes merito recenſetur, & ut quidam tradunt, ſupra quingentas numerat domos; quatuor monaſteria Dominicanorum, Franciſcanorum atque Ordinis S. Auguſtini: Regii miniſtri hic habitant: in diſtrictu illius habitant quinquaginta millia barbarorum vectigalium, ut cenſet *Herrera*. Saccharum quod in hiſce regionibus conficitur in valle *Chacama* ſive *Chicama* potiſſimum creſcere docet *Acoſta*: Portus denique quem vocant *el Arrecife de Trugillò*, abeſt ab urbe duas leucas, in ſinu patenti & adverſus incerta ventorum nequaquam præmunito; ſtatio carinis malefida. Qui nuper oppidum hoc viderunt, inſigne emporium eſſe teſtantur, & opulentum, ob agri ſuburbani & vallis imprimis *Chichamæ* inſignem ubertatem: portumque illius vocari *Guanchaco*, diſtareque ab oppido leucas quatuor: habitari denique urbem à mille quingentis Hiſpanis, & plurimis indigenis atque nigritis.

l.4.c.32.

Parilla.

Municipium *la Parilla*, quod & *Santa* dicitur à valle in qua ſitum eſt, diſtat à *Truxillo* viginti, vel ut alii viginti quinque leucas verſus Auſtrum, & quinque ſupra quinquaginta, vel ut alii ſexaginta à metropoli Lima verſus Arctum; ad altitudinem novem graduum Auſtralium ſecundum *Herreram*: jacet juxta mare, ad ripas pulcherrimi fluvii, & omnium qui hanc planiciem ſecant maximi, qui peropportunum navigantibus portũ præbet, adeo ut hi qui has oras prætervehuntur, hîc aquare, ligna cædere, aliaq; neceſſaria cõparare conſueverint. *Olyverius à Noordt* Belga ex aliorũ relatione prodit in ſuo itinerario, haud lõge ab hoc municipio argenti metalla nuper eſſe inventa. Qui nuper locum viderunt teſtantur, *Santam* amnem ſingulari artificio tranſiri, naſci enim hic arbores quæ fructus ferunt inſtar cucurbitarum, ſed utrimq; compreſſos & orbiculares fere ad modum parmæ, quos indigenæ funibus trajiciant & inter ſe committant inſtar ratis: huic autem moli merces & impedimenta homineſque imponi, & à barbaris prænatantibus traduci, equis & jumentis juxta fluitantibus. Portum autem eſſe inter oppidum & amnem, in ſinu adverſus incerta ventorum ſatis munito. Agrum denique hujus oppidi fertilem eſſe longè optimi tritici, quod utplurimum longe majori precio venundetur in oppido *Lima*, quam cæterarum convallium fruges. Oppidumque habitari à ſeptuaginta aut circiter familiis Hiſpanorum, & multis indigenis atque nigritis.

Arnedo.

Arnedo municipium ſitum eſt in valle *Chancay*, novem aut decem leucis à Metropoli *Lima* verſus Arctum, & dimidia ab Oceano Auſtrali; dives eſt vinetis: Dominicani hic habent monaſterium. Addunt qui nuper viderunt, numerare circiter centum familias Hiſpanorum & multas indigenarum: amnem habet adjunctum, ad cujus ripas multa jacent prædia ruſtica: plurimum Sacchari hic fit; nec vindemia illaudata.

Cap. XXI.

Viæ, quæ per plana ab oppido Truxillo *ad* Limam *ducit, reliqua.*

Guanape.

AB oppido *Truxillo* ad *Limam* à plurimis octuaginta numerantur leucæ. A valle nimirum *Chimo* ad *Guanapen* (quam *Garcilaſſus* vocat *Huanapu*;) leucæ ſeptem: nobilis fuit hæc vallis & indigenis olim frequentiſſima, & ob bonitatem potus (quem *Chicam* vocant ſuo idiomate) haud minus hîc celebris, quam Madrigal in Hiſpania ob præſtantiam vini, quod in agro illius naſcitur: Indigenæ jam ad ſummam paucitatem redacti. Portus hîc eſt amplus atque peridoneus, quem naves à Panama verſus Limam tendentes ſolent ingredi, annonæ reſtaurandæ gratia.

Guanapen excipit alia vallis parva cujus nomen non proditur, in qua tantum puteus viſitur ad ſolatium itinerantium comparatus, cujus aquæ à fluvio ſubterlabente provenire credit vulgus.

Santa.

Hanc ſequitur *Santa*, longiſſima & latiſſima vallis & indigenis olim frequentiſſima, qui nunc ad extremam paucitatem devenerunt, ita ut multi agri, colonorum inopia, inculti & vaſti jaceant. Veſtimẽtis jam olim utebantur, & vittis peculiaribus ſubligabant capillos, aliaque uſurpabant capitis ornamenta, quibus à vicinis diſtinguebantur:

bantur: fructuum hic magna abundantia tam peregrinorum, quam domesticorum; secatur à pernici fluvio & satis lato, qui quum plusculum pluit in montanis, plurimum inflatur & cum discrimine atque non raro cum exitio tentatur, de quo supra. Qui mare Australe navigant, plerumque hic appellunt aquandi gratia. Cæterum ob nemorum & vepretorum in hac valle densitatem, tanta hic mosquitorum (culicum id genus) gignitur copia, ut iter hac habentibus atque incolis sint molestissimi.

Guambacho. Guarmey.

A *Santa* biduo itinere (vel ut alii sex leucarum) transitur ad vallem *Guambacho*, quæ amne modico irrigatur: ab hoc porro sesqui diei itinere ad *Guarmey* vallem (quam *Garcilassus* videtur vocare *Huallmi*:) fuit & hæc olim frequens indigenis, nunc tantum pecuariorum receptus, qui plurimos hîc porcos, paucissima armenta alunt: habitantq; pagum ejusdem nominis, juxta portum percommodi & multarum navium capacem; ad quem *Spilbergius* noster anno cIɔ Iɔ cxv, post Classem Pro-Regis Peruviæ ab ipso profligatam, applicuit: observavitque eum distare ab Æquatore x gradus versus Austrum, sic satis illum commendans, licet nostri aquas è stagno haurire fuerint coacti: incolæ omnes cũ suppellectile se subduxerant; hic visuntur rudera cujusdam castelli.

Parmonga.

Sequitur deinceps vallis *Parmonga*, sive ut *Garcilassus* vocat *Parmunca*, quæ licet præcedentibus omnino similis sit; tamen antehac nunquam videtur fuisse habitata si lucorum densitatem & agrorum vastitatem spectes: nihilq; illustre sortita est præter rudera magnifici Palatii vel potius castelli (& prout res barbarorum erant) etiam bene muniti, & interius eleganter picti: multa hic atria atque sellas fuisse apparet è vestigiis ruderum; quæ nunc penitus conciderunt, & plurimis locis sunt suffossa ab Hispanis, qui in defunctorum monumentis & ejuscemodi ruderibus magnos credunt abscondi thesauros. Narrat *Garcilassus* vallẽ hanc, cum adjacentibus, imperio Cuscensi (l.6.c.33.) fuisse adjectas, ab *Inga Pachacutec*, perdomito *Curaca Chimu*. Ingas autem imprimis magni fecisse vallem hanc *Parmuncam*, inque ea arcem condidisse, opere admirabili, ad memoriam victoriæ de præcipuis littoralium Regulorum partæ: quæ tamen jam diu penitus conciderit.

Guamã.

Duabus à *Parmonga* leucis, sequitur fluvius *Guaman*, sive ut *Garcilassus* effert *Huaman* (quæ vox barbaris notat accipitrem) qui descendit in mare Australe, per convallem ejusdem nominis, quam tamen Hispani nominant *la Barranca*, hic fluvius ita turget dum pluit in montanis,ferturque tam præceps ut summa cum molestia & non levi discrimine transeatur & non paucis exitio fuerit.

Gaura. Chãcay.

A *Guaman* transitur ad *Gauram*; & per hanc ad *Limam* ut *Pet. de Cieça* scriptum reliquit, quem hîc potissimum sequuti sumus: Verum obliviscitur vallis *Chancay* in qua situm est oppidum *Arnedo* quam inter *Gauram* & *Limam* mediam esse oportet: nam *Gauram* octodecim intervallo abesse à *Lima*, prodit *Augustinus de Zarate* in sua Historia. Qui nuper hac iter habuerunt, testantur; post *Santam* sequi *Guambachi*; & mox *Casmam* inferiorem & superiorem, loca indigenis tantũ culta; quæ vinum ferant, frugesq;, & nutriant pecora. Hinc perveniri ad *Guarmey*, itinere xii leuc., per arenosos tumulos, aridissimos, & vix quicquam herbidi sortitos: à *Guamey* ad *Barancam* iv esse leucas; inde iter esse ad *Parmongillam* amnem, juxta cujus ostium visitur mons editus & supra illius verticem ruinæ antiqui ædificii; hinc ad amnem *Barrancam*, qui distet xxiv leuc. à *Lima*: proximam esse *Gauram*, ubi optimæ sunt salinæ: in municipio autem habitare circiter centum familias Hispanorum, & longe plures indigenarum: Hîc sunt aliquot machinæ sacchаro conficiendo aptæ. Distat à *Lima* leucas viginti. Sequuntur loca arenosa, planissima, & denique *Chancay* sive *Arnedo* novem leucas à *Lima*.

Lima.

Lima vallis, omnium quæ inde à *Tumbez* hanc planiciem occupant, longe maxima & latissima: quam *Garcilassus* etiam *Rimac* vocatam antiquitus scribit. (l.6. c.30.)

Mira narrant, qui hîc diu habitarunt, de cœli bonitate, & soli ubertate atq; amœnitate; Temperiem enim aëris tantam esse, ut neque calor offendat, nec frigus sentiatur, aut unquam foco sit opus ne quidem infantibus primum natis. Maximus æstus sentitur mensibus Decemb. Januar. Febr. & Martio, hæc vera ipsorum æstas, dies autem ipsis sunt longissimi mense Januario, & quidem quatuordecim horarum; brevissimus vix infra xii horas. Metunt triticum mensibus Decemb. & Jan. uvæ incipiunt formari circa festum Nativitatis, & maturantur mense Aprili, hoc enim mense vindemiam habent. A mense autem Mayo ad exitum Septembris hyemem suam patiuntur;

qua fit ut cœlum plerumque sit nubilum, & Sol interdum non videatur integro quatriduo, & ros quidam cadat instar nebulæ, (*Garuam* vocari jam supra diximus) qui licet vix pulverem humectet, facit tamen ut colliculi, qui passim planiciem occupant, plurimum graminis producant, quo armenta & pecora mirum in modum saginantur: Atque hæc quidem tempestas longe jucundissima est; qua & oleæ & aliæ arbores fructiferæ fructus suos maturant; Platani, Paltæ, Lucumæ, & aliæ domesticæ plantæ juxta atque advenæ. Reperiuntur hic grandes (ut author meus loquitur) *Alfarfares*, id est, campi, in quibus nascitur herba quædam grossa & procera, qua equi & jumenta nutriunrur, (nam paleæ nullus hic est usus;) ex quibus plurimi patritii faciunt summum questum. Omnes campi hujus vallis rigantur è tribus amnibus spacio sex leucarum, intersecanturque plurimis pulcherrimis fossis; ita ut hic plurima visantur prædia rustica & amœnissimæ villæ, horti & pomaria. In toto deniq; agro suburbano nulli reperiuntur angues, aliave venenosa animantia: tantummodo plures hic sunt culices. In hac valle plurimæ nascuntur cannæ Sacchari; ita ut Saccharum hic admodũ vili veneat, nimirum aroba Hispanica viginti quatuor aut viginti octo regalibus. Magna quoque hic copia ficuum & uvarum passarum; denique omnis annona hîc longe vilissima: nam aroba carnis bubulæ obesæ & optimæ venit sex regalibus; in montanis autem bos maximus quatuor pezis sive ducatis: ovis Limæ quidem decem, in montanis quatuor regalibus, & alia ad eundem modum. Pisces hîc quoque viles & varii generis, longeque optimi; maxime ordinarii sunt quos Hispani vocant *Coruinas*, *Chitas* lingulacæ sive soleæ, rayæ, anchovæ, boniti & crustacei varii. Triticum in urbe admodum vile, venit enim Hanega, id est; modius decem aut duodecim regalibus; Mayzii idem pene est pretium. Sed jam tempus est ut de ipsa urbe dicamus.

CAP. XXII.

Lima *sive civitas Regum*, Peruviæ *hodie Metropolis*.

METROPOLIS hujus Conventus Juridici, atque adeo hodie totius *Peruviæ*, appellatur ab Hispanis *Cuidad de los Reyes*, id est, civitas Regum, & plerumque vallis ipsius nomine in qua sita est, Lima. Distat ab Æquatore duodecim gradus & triginta (vel ut alii quadraginra) scrupul. versus Austrum: à Meridiano Toletano octuaginta & duos gradus versus occidentem. Urbs & magnitudine & magnificentia nulli Peruvianarum urbium secunda (nisi forte *Cusco* excipias.) Operæpretium autem facturus videor, si illam paulo accuratius descripsero, prout accepi à quodam qui plures annos in illa vixit.

Urbs tota divisa est in regiones quadratas, centum & quadraginta passuum singulas, per quas ducuntur calles æqualis latitudinis, rectissimi omnes sine ullo flexu aut cubito; harum duæ & viginti quadræ jacent inter ortum & occasum; quatuordecim inter Arctum & Austrum: ad arctum præterlabitur grandis fluvius, lapideo ponte satis valido stratus, quum Marchio *de Montes Claros* has provincias Pro-Rege administraret: Ad eandem plagam jacet & suburbium, *S. Lazaro* dicatum, itidem in quadras partitum: Ad orientem autem suburbium alterum in quo circiter octingentæ degunt familiæ indigenarum, qui & Hispanicam linguam percallent & opibus affluunt: Cingitur id vallo terreno, suasque habet portas; haberque collegium Jesuitarum satis opulentum; proprium habet legatum, cui cum aliquot suburbicariis pagis paret. In Civitate porro est Tribunal regium, constans ad minimum octo judicibus, quatuor ministris quos vocant *Alcaldes de Corte*, duobus Advocatis Fisci; cæterisque ministris: Præsidet utplurimum ipse Pro-Rex, qui & varios habet Secretarios: Percipit quotannis quadraginta millia pezorum sive ducatorum; & quoties ad portum Callao descendit, tria millia ad expensas itineris; si vero ad alias regni provincias proficiscatur, decem. Præfecti prætorianorum stipendium annuum sunt tria millia ducat. Præfecti portus; Auditorum; Tribunorum militum vocant *Maestres de Campo*, totidem. Munia hæc omnia, præter Auditores, mandat Pro-Rex quibus vult, & alia longe plura: inrer quæ numerantur supra centum Vicariatus, sive ut ipsi vocant Corregiementos; magno amicorum suorum & familiarium emolumento;

limento; ſunt enim vicariatus, è quibus triennio, quo plerumque durant, centum millia ducatorum hauriri poſſunt: nec mirum quum ille quem ſequor, ſancte affirmet, ſe noviſſe Confeſſorem Pro-Regis, qui ſecum abduxerit tercentum millia ducatorum. Quid multa, innumera habet media Pro-Rex quibus & ipſe rem faciat, & beneficus ſit in ſuos. Habet & urbs ſuum Archiepiſcopum, cujus annuus reditus accedit ad triginta millia ducatorum; plures prebendarios & Canonicos, quorum reditus annui ſunt quinque aut ſex millia; in ſumma omnes clerici opulentiſſimi ſunt, ita ut hic Canonici ſint qui poſſident trecenta millia ducatorum: Fide authoris mei refero. Sed ad urbem redeamus. In medio habet aream majorem, ad cujus latus quod vergit verſus Arctum, Palatium eſt extructum longe ampliſſimum, in quo & Pro-Rex Domicilium habet cum familia; & jus dicitur ab Auditoribus regiis; ibidem & *Gaza* regia cuſtoditur. Ad orientale hujus areæ latus viſitur domus Archiepiſcopi & Eccleſia major facta ad normam Hiſpalenſis: Ad Meridionale ſunt officinæ variorum inſtitorum; ad occidentale denique, officinæ aliquot inſtitorum, & porticus ſcribarum publicorum; claudit prætorium Urbanum cum ſuo carcere: è regione armamentarii publici, in quo varia armorum genera, & largus belli apparatus reconduntur. In medio areæ pulcherrimus fons, aquas ſuas egerit in lapideum craterem. Porro ex hac Area ducuntur octo calles, qui omnes recta tendunt ad agros, ad ſingula latera bini, in hunc modum: primo callis qui ſecus prætorium Vrbanum & latus Palatii, itemque Armamentarium publicum ducit ad fluvium & pontem; nam inter pontem & Aream majorem, præter ipſum Palatium, intereſt tantum una quadra calle tranſverſo à Palacio diviſa: trans pontem tranſitur per ſuburbium *S. Lazari*, ad viam quidem regiam, declinando ad ſiniſtram, quæ ducit per plurimos hortos & prædia ad alterum fluvium, ad cujus ripas jacet municipium *Caravaillo* quatuor ab urbe leucis. Ad dexteram tranſitur ad arboretum, vocant *Alamedam*, & montem ſive collem *S. Chriſtophori* qui multis arboribus fructiferis conſitus eſt in medio hujus ſuburbii, cum quatuor fontibus, & pluribus canalibus è fluvio derivatis, ad hortos & agros irrigandos; ab hoc pertinent octo ordines arborum ad monaſterium fratrum diſcalceatorum, ad radicem collis ſupradicti; inter quod & fluvium via ducit ad Lurigancho Indigenarum pagum, unam ab urbe leucam, & pertendit ad montana uſque per plurima prædia ruſtica. Secundus callis orditur ab area ad plagam orientalem, & ab ipſo Palatio, & tendit ad macellum publicum, ſecus monaſterium *S. Franciſci* longe maximum, occupat enim cum ſuo horto duas quadras; & ſecundum illius parietes ducitur callis ad monaſterium *S. Claræ*, quod eſt monialium, & recta tendit ad ſuburbium Indigenarum verſus Arctum; perducitque ad ſtagnum, ſive pulcherrimum fontem: è quo per fiſtulas ſubterraneas ſive aquæductus, aqua deducitur ad reliquos fontes civitatis, nam lymphæ illius longe limpidiores & ſalubriores ſunt, quam fluvii; pergit porro hic callis per multa prædia ad vallem *S. Ynes* longe amœniſſimam, quæ diſtat ab urbe quinque leucas. Tertius callis orditur à latere Palatii, & domus Archiepiſcopalis, & pergit recta ad areolam Inquiſitionis ad quam viſitur *Caſa Charitatis*, quæ accipit puellas pauperculas & fœminas valetudinarias: atque inde ad areolam *S. Annæ*, ad quam jacet cœnobium monialium diſcalceatarum, & Hoſpitale & parochialis Eccleſia *S. Annæ*; In hoc Hoſpitali curantur indigenæ infirmi, habetque in annuo reditu triginta millia ducatorum: atque ita per alia loca, ducit ad viam regiam, quæ pertendit ad montana: de qua alibi dicemus. Quartus callis orditur ab area juxta Eccleſiam majorem, tenditque recta ad monaſterium *de la Concepcion* longe maximum, & opulentam domum monialium: & porro ad Eccleſiam *S. Andreæ* & opulentum Hoſpitale Hiſpanorum; & declinando ad ſiniſtram quidem jungit ſe cum area *S. Annæ*, & via regia ad montana: ad dextram vero per alium callem ad furna in quibus lateres fiunt; qui deinde deſcendit ad viam Regiam quæ per planiciem ducta eſt: Sequendo autem callem principalem verſus orientem, pervenitur ad locum ubi optimus pulvis tormentarius conficitur, diſtantem ab urbe quartam leucæ partem, & denique per multa prædia ad *Seneguillam*. Quintus callis ſecat latus meridionale areæ majoris, & per plateam inſtitorum qui pannos vendunt ſive veſtes, tendit recta ad meridiem, ſecus monaſterium fratrum *de la Merced* & cœnobium *Incarnationis*, quod eſt monialium, occu-

patque duas quadras; atque ita ad cœnobium novum Dominicanorum quos vocant recolectos: & desinit in viam Regiam quæ ducitur per plana: per hunc quoque descendi potest ad mare. Sextus callis orditur ab eodem latere, & post quadram institorum, in qua circiter quadraginta officinæ numerantur prætiosissimarum mercium, radit monasterium fratrum *de la Mercede*, parochiam *S. Didaci*, & Hospitale convalescentium, ad quod ex Hospitali majori Hispani traducuntur ut ibidem hæreant donec laborem possint tolerare; pertenditque ad Magdalenam indigenarum pagum, dimidiam ab urbe leucam, & ad oram maris, quod ab hac plaga tantum tres quartas partes leucæ abest ab urbe. Septimus callis orditur à latere Areæ majoris occidentali, & complectitur primo plures institorum officinas, deinde pergit ad Ecclesiam *de Monserrate* (à qua alius callis declinat ad meridiem, qui desinit in viam quæ ducit ad *Callao*) & deinceps per hortos ad fluvium. Octavus denique callis orditur ab Area majore secundum latus Prætorii urbani, & una quadra intermedia, pertingit ad monasterium Dominicanorum, omnium longe opulentissimum; cujus muros ab arcto lambit fluvius; ad quem descenditur per hunc callem. Atque hi quidem sunt octo illi calles principales, quos ab Area majori ordiri diximus, sunt & alii, quos obiter attingemus. A monasterio *S. Francisci*, (de quo supra,) orditur callis qui pergit primo ad Collegium Jesuitarum, quos hîc vocant *Theatinos*, longe opulentissimum: pone quod alter callis ducit ad *S. Martinum*, alterum eorundem collegium, in quo sunt circiter quingenti collegiales, maximam partem filii magnatum hujus regni, qui ab ipsis instituuntur. Deinceps ad Trinitatem monialium cœnobium; ad domum orphanorum; & tertium collegium Sociorum Jesu, itidem locuples: porro ad *nostra Sennora de Guadalupe* monasterium Franciscanorum; & hinc salit via regia quæ per plana ducit recte ad Austrum, habens mare ad dexteram; hic jacent *Surco* & *Surquillo* duo Indigenarum pagi, unam atque alteram leucam ab urbe, secus mare, & pergit hæc via ad Pachacamam, in transitu invisens Jesuitarum prædium, ubi & Sacchari cannas plantarunt, & olivetum. Est & alter callis secus Collegium Theatinorum, per aliquot quadras mercatorum, tendens ad opulentum Conventum Augustinianorum, & *S. Sebastianum* parochiam divitem. Alii duo calles secundum parochiam *S. Didaci* recta descendunt ad Callao, habentque in medio principalem parochiam *S. Marcelli*, & monasterium Augustinianorum recollectorum. In summa habet hæc urbs sex parochiales Ecclesias & alias plures; quindecim cœnobia monachorum, Societatis Jesu, & monialium; quatuor Hospitalia in usum infirmorum & pauperum. Per superiorem partem urbis sive ad orientem discurrunt duæ latæ fossæ, quæ molas agunt intra civitatem: è quibus canales derivantur per omnes civitatis quadras, ita ut vix ulla sit domus quæ non habeat suum aquæductum. Omnes domus habent atrium, & porticus, & pleræque hortos, qui per istos aquæductus rigantur. Attamen ædes utplurimum tantum uno tabulato sunt substructæ, ob materiei vitium, quæ hîc pauculos annos durare dicitur & cito à carie corrumpi; parietes fere è trabibus aut tignis asseribusque compacti, & limo vel luto constipati; tecta constant è rudibus tignis, quæ pictis linteaminibus inducunt, satis valido adversus aërem, quum nunquam hic pluat, remedio.

Opulentissimâ haud dubio est civitas, utpote & Regalis Cancellariæ sedes, & Pro-Regis aula, & Archiepiscopi & reliquorum regiorum ministrorum domicilium: Eadem & Australis Americæ Emporium, atque adeo maris Meridionalis pene unicum: huc quippe omnis auri argentique gaza è vicinis Peruviæ & Chiles regionibus conducitur; huc omnes pene Europeæ merces à Panamensi oppido & aliunde subvehuntur; eadem & Novæ Hispaniæ merces accipit; ita ut quotidie maximus mercatorum numerus confluat, & officinæ institorum omnigenis mercibus ad miraculum abundent. Hinc omnis auri atque argenti gaza semel utplurimum quotannis ad Panamensem portum traducitur, quæ non raro plures aureorum myriades excedit. Tota autem urbs aperta est, nullo muro aut vallo cincta, nullis excubiis noctu aut interdiu aut ullo præsidio firmata, tantum in ambitu plures sunt horti, qui aggere terreo concluduntur. Oppidani gentis Hispanicæ, qua mares qua fœminæ, omnis ætatis, non dicuntur excedere quinque millia: quum Nigritarum tam in urbe quam in vicino agro quadraginta millia dicantur numerari, utriusq; sexus & omnium ætatum;

quos

quos Hispani plurimum omnino inermes tenent, quia metuunt ne quid hostile in ipsos moliantur. Militum in civitate perparum est; nam præter duas turmas equitum, quarum una lanceis, altera bombardis militat, quæ stipendium à Rege accipiunt; & Pro-Regem quum extra urbem procedit, comitantur: octo utplurimum sunt vexilla peditum, quæ è numero honestiorum civium collecta, nulla stipendia merent; quæque singula constant centum & quinquaginta viris: & sexcenti equites utrique in armis parum exercitati. Urbanus Magistratus constat viginti quatuor viris, ex ordine eorum qui census & ministeria Indigenarum possident, & magnis opibus pollent.

CAP. XXIII.

Portus civitatis Limæ *qui dicitur* Callao.

PORTUS civitatis Regum, appellatur *Callao*; distat ab ea circiter duas leucas; accolunt circirer sexcentæ familiæ Hispanorum & aliquot nigritarum atq; indigenarum; maximam partem nautæ, aut qui in mari questum faciunt: municipium extenditur in longitudinem secundum littus, habens diversos calles, quorum ii qui tendunt versus urbem sunt breviores: est monasterium hic unum atque alterum monachorum & domus patrum Societatis Jesu. Ædificia quæ ad oram spectant, sunt fere cellæ & penuaria, quibus vina, tabaccum, pix, funesque & alia conduntur; itemque apothecæ, quibus recipiuntur merces omnes, quæ ex Europa, Nova Hispania, aliisque orbis partibus afferuntur; quæque sine intermissione pene, ad urbem subvehuntur, carris, rhedis, atque jumentis: quorum quotidie iter hoc plenum videre est: neque ullum facile in toto orbe iter reperias, per quod eundo & redeundo, tanta gaza periclitetur. Ducitur autem totum hoc iter per hortos & prædia rustica, (quæ vocant hîc *Chacaras*,) ita ut aquarum inopia nusquam laboretur; ad aditum urbis, ubi carcer visitur Nigritarum, quem vocant *Peralnillo*, à quo deinde progredi licet, per omnes calles, qui allibuerint.

Portus ratio ita se habet; A Pachacama (de qua mox plura) extendit se ora ad pagum *Surco*, indigenis habitatum; ubi ora prærupta est instar muri, ita ut hic appelli aut exscendi non possit, inter medias tamen rupes exsiliunt dulces scaturigines: sequitur ad eandem oram *Surquillo*; & deinceps *la Magdalena* paulum à littore, & mox *Maranga* inter *Madalenam* & *Callao* (omnes hi sunt indigenarum pagi;) atque hinc prominet continens angusto veluti collo ad insulam *de Lobos*; quæ admittit angustum fretum, per quod liburnicæ & minora navigia quæ ab Austro adveniunt, in portum Limanum ingrediuntur; qui inde sese dilatat, cubito flexus intra continentem. Portus autem est securissimus & capacissimus, nullis brevibus aut rupibus contaminatus: grandiores autem onerariæ quæ ab Austro allabuntur, superant dictam insulam de Lobos, atque ita subeunt portum: à portu porro pergit ora ad ostium fluvii qui Limam præterlabitur, & juxta se producit in altum, sinum moliens: quinque leucas ab urbe, ad quem tantum Piscatores degunt. Ad hunc portum pertinent quadraginta qua majores qua minores naves; quarum tantum duæ, videlicet Ammiralia & Vice-Ammiralia (Hispani vocant Capitaneam & Almirantam) æneis tormentis solent esse instructæ, reliquæ pene inermes: & una triremis, quæ tantummodo carcer est facinorosorum & nigritarum. Municipium autem quod ad portum jacet, quod proprie dicitur *Callao*, nullis mœnibus diu fuit cinctum; sed postquam ab Anglis & nostratibus infestari cœpit, nonnihil valli adjectum, & duo castella juxta ædificata & circiter triginta ænea tormenta disposita, ante ædes aut apothecas Regias; supra præruptum clivum, qui à fluctibus marinis valide pulsatur. *Franciscus* enim *Dracus* anno CIↃ IↃ LXXIX hunc portum ingressus quum duodecim naves in anchoris stantes invenisset, & in una illarum opulentam argenti gazam, præter varias omnis generis merces; maximam partem diripuit, & naves incisis rudentibus oceano committens, cum suis se contulit ad *portum Paitæ*.

Porro insula quæ hic continenti objicitur inter arctum atque Austrum in longitudinem diducta, communiter vocatur Insula *de Callao* vel etiam *de Lima*; oblonga & angusta. Hanc nostrates adjerunt cum Classe Nassovia, cui præerat *Iacobus*

Eremita anno cIↄ Iↄ c xxiv, mense Aprili, & in eadem se communiverunt: Est autem multis scopulis aspera & dulcium scaturiginum penitus expers: in jugis tantum montium, reperitur herbæ cujusdam copia, quam nostri adversus scorbutum sumebant, præsenti remedio: dum hic hærerent nostri & non satis virium haberent ad urbem aggrediendam, tentarunt aliquoties municipium Callao capere, sed frustra: E quinquaginta tamen aut circiter navibus, quas in portu stantes repererant, supra triginta incenderunt: nonnullas & ipsi Hispani ardentes postero die in nostrarum classem impulerunt, nullo nostrorum damno. Notandum denique è portu hoc quotannis solvere mense Februario Classem, ipsi vocant *la Armadilla*, quæ petit Aricam; atque inde revertitur sub finem, utplurimum, Martii mensis, auro argentoque onusta; quæ à Potosianis fodinis, aliisque vicinis provinciis fuerunt deducta: omnis autem gaza exponitur in portu Limano, & ducitur carris & jumentis ad civitatem: eodem pene tempore accurrunt mercatores ex omnibus Regni Peruviani partibus, & advehitur aurum atque argentum à Cusco & intermediis provinciis, ita ut toto mense Aprili, ingens Thesaurus hic aggregetur: qui sub initium May altera classe ad Panamam destinatur. Atque hæc de urbe illiusque portu dicta sunto.

Unicum hic addam, omnem hanc oram valde obnoxiam esse terræmotibus; narrat author meus, anno cIↄ Iↄ c ix mensis Octobr. die xix sub vesperam, tam gravem accidisse Civitati Limæ, uti supra quingentas ædes prorueret, & pene omnes aliquo damno afficeret: anno autem cIↄ Iↄ c v: xxvi Novemb. idem accidisse in oppido *Yca*: In *Arica* vero etiam mare se movisse in illum modum, ut subito fluctibus oppidum oppleret, plures ædes prosterneret, & apothecas arenis & limo oppleret. Narrant nostri se terræ motum sensisse in insula de Callao mense Junio.

Cap. XXIV.

Pachacama *vallis*, *cæteraque usque ad* Guarcensem, *& de municipio* Cannete.

Pachacama. REVERTIMUR jam ad Planorum descriptionem: Limanam vallem excipit celeberrima vallis *Pachacama*, distans à Metropoli, ut plerisque placet, leucas quatuor: amœnitate & fœcunditate nulli secunda; in qua fuit templum illud, auro atque argento opulentissimum, è quo *Ferdinandus Pizarrus* suprà nongenta millia ducatorum dicitur hausisse, præter ingentem gazam, quam aut milites ante abripuerant, aut Indigenarum sacerdotes ante Hispanorum adventum clam subduxerant; nam communis opinio est, barbaros immensum argenti pondus, & quantum quadringenti validi homines humeris ferre possent studiose occultasse; quamvis hactenus nihil horum fuerit inventum, licet Hispani miseros barbaros variis tormentis haud semel miserum in modum laceraverint, ut thesauros hosce revelarent: extant adhuc hodie rudera magnifici hujus ædificii, quod olim templum fuit
l.6.c.30. Conditoris universi, ut scribit *Garcilassus*, non autem Solis, ut alii fuerunt opinati.

Chilca. *Pachacamam* excipit *Chilca* vallis, quæ licet neque unquam pluviis humectetur, aut ullo amne aut torrente rigetur, tamen Mayzio & edulibus radicibus admodum est fertilis & fructiferis arboribus haud infœcunda: idque singulari indigenarum industria ac labore; qui altas scrobes agunt, in iisque faciunt sementem; ut autem Mayzium lætius germinet, Sardarum (piscium id genus, quod proximum mare infinita pene copia subministrat) capita pro fimo scrobibus indunt, usu & experientia edocti id fœcunditati plurimum addere. Incolæ autem ex altissimis puteis aquam hauriunt ad potandum. Ingæ Peruviæ monarchæ hic quoque Palatium, horrea & hortos habuerunt, & magnam annonæ vim congestam. Distat decem leucas ab urbe *Lima*, sex à *Pachacama*; habetque pagum indigenarum, qui gnaviter agris colendis dant operam.

Mala. *Chilcæ* trium leucarum intervallo proxima est *Mala* vel *Malla* vallis, quam dividit modicus amnis; & opacæ sylvæ pene totam obsident. *Acosta* in suis commenta-
l.4.c.32. riis mirabile quiddam commemorat de hac valle. In *Mala* (inquit) tredecim leucis à Civitate Regum ficus arbor visitur, quæ ab uno quidem latere, quo Austrum & montanam regionem adspicit, germinat & fructus producit, iis mensibus quibus æstas

æstas est in montanis, ab altero latere vero contra, iis mensibus qui æstivi in planicie indicantur: miro naturæ alternantis in tam exiguo intervallo & in una arbore indicio: quanquam alii de pluribus hoc asserant.

Quinque porro leucis à valle *Mala*, aditur *Guarco* vel ut *Garcilassus Huarcu*, vallis non minus in illis partibus celebris, quam præcedentes; maxima enim & latissima est, arboribusque plena, imprimis beneolentibus, delicatissimis *Guayavis* & longe pluribus *Guavis*. Solum tritici & Mayzii egregie est ferax, & reliquorum quæ seruntur admodum benigne patiens. Ingæ veteres Peruviæ Monarchæ, hic sumtuosissimam & longe munitissimam arcem, ingentibus quadratis saxis substruxerant super editum collem, qui convalli imminet, cum suis atriis atque vestibulis: à summa arce descendunt ad mare gradus lapidei, ita ut fluctibus marinis verberarentur, ita ut mirum videatur, quo pacto ista moles primum jacta fuerit. Palatium elegantissimis sculpturis, pro barbarorum captu, erat ornatum, & ingens Regum Thesaurus hic custodiebatur; auget autem admirationem, quod tam vasta saxa, sine ulla calce aut cemento ita sint coagmentata, ut juncturæ vix conspiciantur; licet autem hæc moles ævo jam concesserit, tamen vel ipsa rudera, magnificentiam operis hodieque satis demonstrant. Meminerunt illius plerique scriptores, & imprimis *Garcilassus*, qui narrat, temporibus Ingæ *Pachacutec*, hanc vallem cum *Chilca* & *Mala*, ereptam fuisse Principi in illis partibus potenti, cui nomen erat *Chuquimancu*, & imperio *Cuscensi* adjunctam: *Guarco* autem imprimis indigenis tum fuisse frequentem, ita ut circiter triginta millia incolarum numeraret: & adjunctas valles ad eundem pene modum; nunc vel frequentissimam illarum (loquitur de suo ævo) vix duo millia numerare. Ingam autem ædificium hoc mirabile propter situm, exstruxisse in victoriæ suæ memoriam & tanquam trophæum erexisse.

Guarco. l.6.c.29.

In hac valle hodie municipium ab Hispanis conditum, quod *Canneten* vel etiam antiquo nomine *Guarco* appellant; viginti quinque leucis à Metropoli *Lima* versus Austrum; sesqui autem leucam ab ipso Oceano Meridionali; ager hujus municipii tam est fertilis frumenti, & quidem optimi tritici, ut panis hic coctus plurimum celebretur; & maxima optimæ farinæ copia hinc ad alias Australis Americæ provincias navigiis transvehatur. Qui nuper hunc locum viderunt, testantur oppidulum incoli à trecentis Hispanis, pluribus Indigenis & Nigritis; ab hoc iter agi per oram maris ad diversorium *Asie* & inde ad *Malam*, ubi varia prædia rustica visuntur, quæ Limanos dominos agnoscunt.

Cannete.

Cap. XXV.

Via per plana Peruviæ *secundum oram maris à* Guarco *ad* Ycam *municipium* Valuerde & Castro Virreyna, *oppidum.*

DUABUS ab Arce *Guarcensi* leucis versus Austrum, descendit in Oceanum Australem insignis fluvius, quem, quemadmodum & adjunctam vallem, vulgo appellant *Lunaguanam*, nomine, uti *Acosta* indicat, à *Guana* mutuato, quod barbarorum idiomate, maritimarum avium fimum designat, qualem littora hæc legentes observant in objectis Continenti insulis & scopulis, magna copia, in tumulos & monticellos coacervatum, qui à barbaris traducitur in Continentem ad agros stercorandos; utilissimam enim & opportunissimam hanc agrorum stercorationem docuit illos experientia, adeo ut valles hasce fœcunditatem suam huic fimo debere vulgo fateantur. Author meus qui nuper has partes lustravit, monet fluvium hunc satis amplum esse, descendere autem è jugo *Pariacaca*, sive è deserto ad illius radices, quod vocant *Punam*, quatuor leucis à Cannete; vallem autem Lunaguanam, ad radices montium sitam esse, & optimis fructibus abundare, (præsertim uvis, Granatensibus malis atque cydoneis) qui cæteris omnino Peruanis fructibus palmam præripiant; unde & optimum vinum hic premitur: non minus tritici, Mayzii & Paparum radicum fœcundum esse solum: habitatur à pluribus indigenis, & paucis Hispanis.

Lunaguana. l.4.c.37.

Ad ripas autem hujus fluvii, supra ostium, jacere terras incultas, ob aquarum inopiam, rupto aquæductu cujus beneficio olim rigabantur; quæ tamen per se uberes sint,

ſint, & magnam tritici & aliarum frugum copiam ferre poſſent, ſi induſtria & labor incolarum accederet.

Sex deinde à *Lunaguana* leucis viſitur *Chinca*, magna & amœna vallis, & tam famoſa per totum Peruviæ regnum, ut *Pizarrus* quum haſce provincias regio diplomate ſibi concedi impetraſſet, limites præfecturæ ſuæ, *Tembopulla* quidem ſive Chinca. *S. Iacobi* flumine ad Arctum, *Chinca* vero ad Auſtrum definiri poſtularet; licet nondum eouſque tum penetraſſet, ſola nominis fama permotus. Porro hæc vallis omnium littorariarum longe maxima eſt, arboribus opaca & imprimis fructiferis, tam domeſticis, quam ex Hiſpania aut aliunde huc tranſlatis: Tritici adhæc perfœcunda, vitiumque quas Hiſpani intulerunt perbenigne tolerans. Indigenarum numerum, civilium bellorum rabies & Hiſpanorum ſævitia multum imminuit, ita ut jam ad ſummam paucitatem ſint redacti. Plurima rudera hic viſuntur antiquorum ædificiorum; multaque monumenta in quibus cadavera viſuntur pene integra, l.6.c.18. 19. & juxta illa multæ divitiæ conſepultæ. Scribit *Garcilaſſus*, vallem hanc olim frequentem fuiſſe, & proprium habuiſſe *Curacam*, quem *Inga Capac Ypangui* domuit, & pro numine huic genti peculiari, quod vocabant *Chinca Camac*, ſolem adorare docuit, condito in hac valle ſumtuoſiſſimo Solis templo, & veſtalibus illi adjunctis. Hic hodie pagus eſt indigenarum, ad quem à *Guanca Velica Hydrargyron* deducitur, hinc navibus ad Aricam ſubvehendum. Ager eſt campeſtris ita utplurimæ pecudes hic nutriantur, & plurimum caſei fiat. Diſtat à Cannete novem leucas ut teſtatur author meus, qui nuper vidit. Qui & hoc narrat, Indigenas Hiſpanorum adventum tantopere horruiſſe ut ſponte ſe vivos ſepelirent, & abderent in cavernis, cum ſua ſuppellectile & plurimo argento; quæ quotidie ab Hiſpanis eruantur incorrupta.

Yca. A *Chinca* tranſitur ad *Ycam* vallem ſuperioribus parem, tum ſoli ubertate, tum incolarum frequentia;ſecat illam fluvius amœno blandus alveo, (*Piſco* vocat *Herrera*) verum æſtivis menſibus & quum in montanis non pluit, tenuior, ita ut indigenæ tum aquarum inopiam patiantur: ut autem huic incommodo obviam irent, ſuperioribus ſeculis, indefeſſo labore, in agros ſuos derivaverant foſſam ſive aquæductum inde à montium radicibus, qui jam temporum injuria penitus eſt collapſus; cæterum fructiferis arboribus perfœcunda eſt vallis,& vini copia imprimis commendatur l.4. c.32. ab *Acoſta*. Secat mediam vallem fluvius è quo plurimæ & grandes foſſæ derivantur, quæ vineas rigant;hic fluvius incipit intumeſcere & inflari menſe Decembri; neq; tamen par eſt toti valli rigandæ, ſed plurimi agri aquarum inopia manent inculti. Sunt in ea aliquot indigenarum pagi, uti *S. Ioannes* & *S. Martinus*; plurimi quoque barbari habitant circum oppidum: de quo jam dicam.

Valuerde. Deducta ab Hiſpanis colonia in hanc vallem, oppidum vocant *Valuerde*, à valle adjuncta ejus nominis longe amœniſſima, quam ad ſex leucas in longitudinem vineis plantatam tradunt, quæ generoſiſſimum vinum maxima copia profundunt; ſunt qui in hac valle quotannis quingenta millia botyarum (menſura eſt Hiſpanica æquans arobam unam liquidi, de qua alibi diximus) vini exprimi teſtentur. Oppidum eſt pulcherrimum & locuples; numerans circiter quingentos Hiſpanos, habet Eccleſiam majorem, tria monaſteria religioſorum, & Hoſpitale. Aër hic ſerenus & imprimis ſalubris; & ſolum expers omnium animantium venenatorum. Fœminæ Peruviæ univerſæ formoſiſſimæ prædicantur. Habet portum ad mare Auſtrale ſex ab urbe leucis, quem vocant *puerto Quemado*, ad quem vina deducuntur, ut navigiis ad alias provincias & *Limam* imprimis deducantur. Vindemia incidit in menſem Septemb. & Octobrem: muſtum primo funditur in grandia vaſa, quæ vocant *Tinajas*, deinde transfunditur in utres; Utraque autem tam vaſa, quam utres, fiunt in hac valle à Nigritis dextris in hac arte. Oppidum hoc habet Vicarium (vocant Corregidor) cui & Lanaſca & Piſco parent: qui ab ipſo Rege Hiſpaniarum conſtituitur; eſt enim magni emolumenti hic vicariatus, & imprimis opulentus. Diſtat oppidum à Metropoli *Lima*, ut *Herrera* tradit, triginta quinque leucis, ut alii, quinquaginta: à *Piſco* duodecim. In medio autem, ut ab idoneo authore accepi, harum duodecim leucarum, jacent quamplures *Mahamares*, id eſt, prata, cum aquis in uſum jumentorum; mirabile autem, quum fluvius qui *Ycam* vallem ſecat, intumeſcit, tunc aquas horum pratorum minui atque areſcere; & contra quando fluvii alveus tenuior

eſt, tunc

eſt, tunc aquas in hiſce pratis abundare. Inter arenoſa loca & aquarum indiga jacet *Villacuri*, alia vallis, quæ licet & ipſa aquarum inopia laboret tamen abundat vineis, & optimum fert vinum. Fert quoque ficus; arborum autem ea eſt proprietas, ut medio anni ſpatio fructus ferant ad latus ſuum orientale, reliquo ad occidentale, quod ſupra de una tantum arbore retulimus ex *Acoſta*. A *Villacuri* ad *Piſco* vel *Piſcam*, numerant quatuor leucas: portus eſt ad mare Auſtrale non incelebris, (qui verſus *Puerto Quemado* de quo ſupra, habet Inſulam *de Sangallam*, itemque alteram quam vocant *de Paxaros*;) & ſecuriſſimus; ſtant naves in anchoris mediam leucam à littore, nam quotidie ſub veſperam perflant venti ſatis impetuoſi à terra, quos hic vocant *Paracas*: oppidum juxta portum ejuſdem nominis circiter quadringentos Hiſpanos numerare dicitur; habet monaſterium Franciſcanorum extra oppidum; pluresque apothecas ad oram maris, quibus vina aliæque merces recipiuntur. Oppidum quondam nullis mœnibus fuit cinctum, verum poſtquam Angli & noſtri in Mare Auſtrale cœperunt penetrare, murum duxerunt oppidani, ſecuritati ſuæ conſulentes, circiter quindecim pedes altum; uti à noſtris fuit deprehenſum anno CIↃ IↃ CXXIV. Corregidor, ut vocant Hiſpani, *Valuerdes* ſive *Ycæ* hic conſtituit qui ſuum teneat locum: habet & vallem adjunctam quæ ab amniculo rigatur, & vina fert præſtantiſſima, & multo generoſiora quam ſunt *Ycenſia*. Pertingit hæc vallis ad *Humay*, (quatuor leucarum diſtantia) municipium barbarorum, per quod Humay.
iter ducitur ad *Chocolococham*, de qua mox dicemus, longe aſperrimum ut fere ſunt omnia montana, viginti ſex leucis à *Piſco*. Sed ad *Valuerden* redeamus: quatuor leucis ab oppido verſus orientem, ſecus viam quæ ducit ad montana, aditur vallis *Tingez*, quæ licet neque amnem neque rivos habeat, atque ne pluviis quidem unquam humectetur, fert tamen ciceres omnium Peruvianorum longe optimos, & plurimum vini, alioſque fructus: plurimum quoque goſſypii; ita ut à frequentibus indigenis habitetur, quæ hic prædiola ſua colunt: per hanc vallem tranſit via ad montana, & quidem primo ad pagum ſive municipium *Cordubam*; à quo tranſitur ad *Lucanes*, provinciam indigenis habitatam; per quam iter habent, qui cum variis mercibus à *Lima* tendunt verſus *Cuſco*.

Ab eadem urbe *Valuerde* pertinet iter ad *Guamangam*; ad *Chocolococham*; & *Guancabelicam*, & reflectitur ad vallem *Xauxam* & alias, nam vina *Ycana* pene ad omnes provincias montanas traducuntur.

CAP. XXV.

Chocolococha *ſive* Caſtro Virreyna *& reliquæ valles ab* Yca *ad* Tarapacam *& oppida aut municipia in eiſdem ſita.*

PAULO ante diximus *Chocolococham*, quæ ab Hiſpanis vocatur *Caſtro Virreyna*, oppidum recentius, diſtare à *Piſco* leucas ſex & viginti itinere aſperrimo, verſus ortum: idem ut plerique tradunt, abeſt à Metropoli *Lima* ſexaginta leucas & à *Guancabelica* quatuordecim verſus Meridiem. Celeberrimum eſt oppidum in hiſce partibus ob magnam copiam abſolutiſſimi argenti, quod eruitur è fodinis, quæ abſunt ab oppido circiter duas leucas; ſitæ autem ſunt fodinæ iſtæ in jugo aridi montis ſive punæ, jugiter nivibus tectæ, & ſupra modum frigidæ, ita ut omnes alias Peruviæ punas nimio ſuo frigore dicatur anteire: regio nihilo ſecius ſaluberrima eſt, & ab omnibus venenatis animantibus immunis, quæque indigenas nutriat imprimis proceros & robuſtos: fœminæ Hiſpanicæ hic parere detrectant, ob nimium algorem, itaque prægnantes & partui propinquæ deſcendunt ad plana: ob eaſdem cauſas & ſolum paucas alit arbores: labitur juxta oppidum exiguus amnis, qui tamen molas agit quibus metallum tundunt franguntque: eſt autem vena ſaxea, quæ maxime commendatur colore cæruleo obſcuro, aut candido ſubfuſco: iſta ſaxa conjiciunt in furnos, uruntque *Ycho*, (quod eſt grammis quoddam genus oblongum, & ductile, quo in hiſce regionibus ædium tecta ſolent concinnare:) aduſta molunt tunduntque in pulverem; quem vaſis indunt, diluuntque aqua & hydrargyro; quod argentum attrahit & cogit in maſſam, ſcoreis intactis; (è quibus

Ff tamen

tamen & quæstum facere norunt nonnulli; ex iis conficientes metalli quoddam genus quod vocant *Negrillo:)* deinceps argentum vivum igne separant ab argento; quod denique fundunt in laminas, quas vocant *Barras:* eæ deinceps feruntur ad exploratores regios, qui tributo regio prius recepto, imprimunt notas quibus & argenti qualitas, & annus & numerus laminarum exprimitur. Observandum autem fodinas hasce argenti minus fœcundas esse, quare Rex Hispaniarum hic tantum recipit decimas: attamen argentum longe absolutissimum generare, ita ut singulæ marcæ octo unciarum, æstimentur duobus millibus, trecentis & octuaginta maravedisiis: & quotannis edere circiter nongentas *Barras*, argenti decimati; præter illud quod clam subducitur aut ab argentariis usurpatur ad omnis generis vasa. Habet hoc oppidum suum Præfectum, qui maximas divitias hic valet coacervare. In oppido sunt plurimæ officinæ institorum; & vini cellaria, quod á planis huc adducitur, & (quod mireris) ibi etiam vulgare, hic evadit generosum, & optimum: est enim saluberrima & amœnissima cœli facies, ita ut etiam boves mactatos quam diutissime conservent incorruptos sine ullo salis adminiculo. Ab hoc oppido pertinent calles ad *Piscum* & *Chincham* atque *Ycam:* itemque ad *Guamangam* per Regiam viam montensem: præcipue autem ad *Guancabelicam*; transeunt autem inter tres lacus, altissimos & terribiles; quorum singuli pene leucam unam sunt longi; atque inde tendunt ad molendinum argenti: & rursus secus magnum lacum, & per nivales montes, & tam tremendos ut vix universus orbis similes habeat; hi montes jungunt se cum *Pariacacca* (de qua alibi.) & mox per cœnosam paludem, ubi difficile est rectum tramitem invenire; & per invios montes & vallem in qua plurimi guaci pascuntur, pervenitur ad *Guancavelicam*. Invenio ab aliis annotatum inter Sangallam & Cuscense oppidum interesse vastissima illa montium juga quæ vulgo ab Hispanis appellantur *la Sierra de Guaytara*, quæ ingens terræ spacium occupare necesse est, [d.6.l.4. c.1.] si *Herrera* recte admonuit, haud supra quatuor leucas à *Lima* abesse. Sed ad valles littorarias regrediamur.

Ycensem vallem excipiunt nobilissimæ & amœnissimæ valles, & limpidi amnes; vocant *Lanasca*, [Lanasca.] sive ut *Garcilassus*, *Nanasca*, (qui hanc vallem ab *Inca Capac Yupanqui* [l.5.c.18.] imperio *Cuscensi* adjunctam narrat;) infinito pene quondam incolarum numero celebres, quos Hispanorum seditiones & bella civilia penitus deleverunt. In una harum vallium, quæ peculiari nomine dicebatur *Caxanulca*, Ingæ quondam habuerunt stupenda ædificia & largam annonam in omnes usus sepositam: hodie excoluntur in hisce vallibus plurimæ Sacchari cannæ ab Hispanis, ita ut interdum annuus [cap.22.] optimi Sacchari proventus, teste *Acosta*, ad triginta millia ducatorum ascendat, quod mirum in tanta Sacchari vilitate, quam supra indicavimus. *Augustinus de Zarate* scribit has valles distare ab urbe *Lima* quinquaginta leucas. Portum habent ad mare Australe, quem vocant *S. Nocalaum*, à quo ad principalem vallem & Villacurin leucæ numerantur octodecim. Per has uti & cæteros ducitur Regia via jam sæpius à nobis nominata; visunturque locis arenosis & impeditis adhuc vestigia columnarum, quæ rectam semitam demonstrabant.

Atque ut hinc paulum digrediamur, ultra hanc vallem secundum viam quæ per montana ducit ad *Cusco*, habitant *Lucanes* populi, à quibus transitur ad provinciam [l.5.c.9.] *Parina cocham*, sive ut *Garcilassus* effert, *Parihuana cocham*, (id nomen sonat paludem volucrum quas Hispani vocant Flamencos;) grandem, fœcundam, & auri divitem.

Ab hac autem per vastas solitudines, & nivosos colles ad *Aymaraum* provin- [l.5.c.8.] ciam: inde ad *Totoram*; à *Totora* ad regionem *Cumbibilcarum*, atque ita ad *Acham* super fluvium *Apurima*, uti observat *Herrera*. Invenio autem apud *Garcilassum*, Incam ponte strato super *Apurimam*, transisse in provinciam ut ille loquitur *Cumpivillcarum* ad occidentem ab urbe *Cusco*, viginti leucas longam & decem latam. Hinc per desertum & paludem, locaque uliginosa, sedecim leucarum itinere, promovisse ad *Allcam*; atque ita porro ad grandes provincias *Taurismam*, *Cotahuaci*, *Pumatampu*, *Parihuana cocham:* Ab hac per solitudinem *Coropuna* transisse ad provinciam *Arunni*, & porro *Collahuam* quæ fines vallis *Arequepa* attingit, de qua statim.

La Nascam

Hacari.

La Nascam excipit vallis *Hacari*, septuaginta leucis ab urbe *Lima*, ut *Didacus Fernandez* numerat: *Garcilassus* scribit, Ingam à *Guallaripa* (famoso monte ob copiam auri quæ ex illo fuit eruta) per solitudinem quinque supra triginta leucas latam, descendisse in hanc vallem, grandem, fertilem, & tum indigenis valde frequentem.

Oconna. Camana. Quilca.

Hacarin sequitur *Oconna*, sive ut *Garcilassus* vocat *Vvinna*: inde *Camana* & *Quilca* valles quæ suos habent amnes, & olim fuerunt populosissimæ, nunc ob causas sæpe jam dictas pene desertæ.

S. Michaël.

In *Camanam* autem vallem colonia deducta fuit, *S. Michaëlis de Ribera* nomine, centum & tredecim leucis ab urbe *Lima*, versus Austrum: duas & viginti ab *Arequipa* versus Arctum, pertinet ad Episcopatum *Cuscensem*. Ager illius ficuum, vini, & frugum fœcundus.

Arequipa.

Arequipa oppidum conditum est in valle *Quilca*: distat ab urbe *Lima* secundum *Petrum de Cieça* leucas centum & viginti; secundum *August. de Zarate* & *Herreram* in descriptione Indiarum, centum & triginta; à *Cusco* septuaginta aut octuaginta: (quod iter dum res Ingarum starent pisces inde à mari subvehebantur, brevissimo tempore, quum per totum hoc spacium barbaris consistentibus, tantum veluti per manus traderentur, ut narrant Hispani) à mari denique Australi duodecim aut quatuordecim: agri bonitate & aëris temperie atque salubritate nulli Peruvianorum oppidorum concedens: nam & tritici perfertile est solum & optimi vini ferax: portum habet ad *Chila* fluvii ostium, quod secus oppidum descendit, ita ut mercibus Europæis & quæ è vicinis provinciis petuntur utplurimum abundet. Distat autem ab argentifodinis Potosianis centum & quinquaginta leucas difficili atque impedito itinere; nihilo tamen secius olim omnis gaza per hoc oppidum deducebatur ad mare, uti hodie longe compendiosore via ad *Aricam*. Haud procul ab oppido visitur Vulcanus, de quo mira narrantur: Estque ager hujus oppidi, (ut & omnis planicies quod jam monuimus,) valde obnoxius terræmotibus ita ut anno CIↃIↃLXXXII oppidum horribili concussu pene concideret: Anno autem CIↃIↃC flammivomus hic mons tantum pumicum & cinerum eructavit, ut pene per totam Peruviam fructus omnes corrumperet, adeo late sese hunc cinerem dispersisse memorant: In agro suburbano vineæ ita fuerunt afflictæ ut quinquennio fructus suos negarent: murmur & horrendum boatum *Limæ* auditum ferunt. Quid multa? ingens calamitas tunc urbem pluribus mensibus misere oppressit, quam prolixe describit *Ynca Garcilassus*. (l.7.c.25.) Habet oppidum suum Episcopum, & Corregidorem: Denique Diœcesis illius habet ab Arcto quidem *Hacarin* vallem, ab austro vero *Tarapacam*; ad orientem in provinciis Condesuyo, ut communi nomine ab Indigenis nominantur; complures pagos, quorum præcipui *Hubina*, *Chiqui-Guanita*, *Quimistaca*; & partem *Collaguarum* populorum: fuerunt autem hæ provinciæ olim indigenis frequentes, nunc Hispanorum discordiis & bellicis expeditionibus mirum in modum exhaustæ: licet *Herrera* scribat in hac Diœcesi quinquaginta millia barbarorum vectigalium numerari. Haud longe ab oppido juxta viam quæ ducit *Chuquitum*, jacet vallis Moquegua fertilis & amœna. Denique juxta viam quæ ab oppido ducit ad *Collao*, duo visuntur lacus, è quorum uno *Apurimam* amnem effluere credunt.

Quilcam vallem sequitur *Chuli*; inde *Tambopalla* atque *Ylo*; denique ditissimæ valles *Tarapacæ*, plures enim hic & opulentæ argentifodinæ reperiri ferunt: Indigenæ valde pauci, qui piscibus capiendis utplurimum vacant, iisque victitant. *Garcilassus* (l.3.c.13.) has valles hoc ordine commemorat *Vvinnam*, *Camanam*, *Caravilli*, *Pictam*, *Quelleam*; dicitque valles istas in longitudinem, à montanis ad oram maritimam, utplurimum extendi ad leucas viginti; in latitudinem vero haud amplius, quam fossis è fluviis derivatis rigari possunt; quod est pro fluviorum amplitudine nunc duas, nunc tres, plus minusve leucas; reperiri denique hic amnes, quos Indigenæ ita derivent, ut ad mare minime pertingant.

Cap. XXVI.

Provinciæ mediterraneæ; via regia per montana Peruviæ *à* Guancabamba: *provincia* Chachapoja; *&* Moyobamba.

SUPERIORIBUS capitibus Planiciem *Peruviæ* secundum oræ maritimæ ductum prosecuti ad extremos Conventus Juridici *Limani* limites, ad mediterraneas, & montanas provincias nos convertemus, facto initio à *Guancabamba*, ad quam viam regiam supra deduximus, quum de *Quitensi* Conventu pertractaremus: quæ porro sequuntur pertinent ad *Limanum* Conventum.

Caxamalca. A *Guancabamba* ad *Caxamalcam* sive *Cassamarcam* leucæ numerantur quinquaginta; via autem intermedia non describitur à *Petro de Cieça*; neque ex prima *Pizarri* expeditione satis potest intelligi. *Pizarrus* enim cum exercitu movens ex oppido *S. Michaëlis* in valle *Piura*, trajecto flumine, primo intravit provinciam *Curacæ Pavoris*, inter amœnas & herbidas valles, à quibus bidui itinere aberat *Caxa*, vel ut *Garcilassus Cassa*; à *Caxa* autem unius diei itinere *Guancabamba*; interjacet fluvius multis pontibus stratus, viaque regia hac ducitur. Ille autem provinciis hisce ad lævam relictis, è *Pavoris* provincia per desertum declinans ad pagum *Motux*, bidui itinere processit per frequentissimas valles, & postero die per arenosa & deserta loca pervenit ad fluvium: quo trajecto & tridui itinere per viam regiam, quæ per plana ducitur, absoluto, deflexit ad sinistram, atque ita per montana magnis itineribus contendit ad *Caxamalcam*.

Almagrus in eundem pene modum à *Caxamalca* ad oppidum *S. Michaëlis* revertens, iter habuit per vallem *Xayanque*. Ut liquido pateat hos duces, maximam partem per plana Peruviæ profectos. Plures autem provinciæ montanæ intersunt inter *Guancabambam* & *Caxamalcam*, quarum situs atque conditio, ex oppidi *Yaën* & provinciarum *Chuquimayo* descriptione utcunque patuit.

cap. XIV. *Caxamalca* provincia, ad quam pervenimus, longe maxima olim fuit & magni nominis dum res Ingarum starent; nunc etiam *Pizarri* victoria, & *Athualpæ* postremi Peruviæ Monarchæ, clade, carcere & supplicio nobilis. Ingæ etenim habuerunt hic sumtuosissimum Palatium, cum magnificentissimo Solis templo, balneis, aliisque regiis ædificiis, quorum hodie tantum rudera visuntur; provincia autem hæc Diœcesi *S. Michaelis* fuit adjuncta. Ager supra modum fertilis, & tritici haud minus ferax quam Sicilia; pascuis abundans & armentis; Mayzii & radicum quibus barbari pro farre utuntur egregie tolerans, nullorumque fructuum quos hæc Americæ pars sponte producit, indigens: uti nec variorum metallorum venæ hic desiderantur. Indigenæ placido sunt ingenio, industrii & aulæorum, è lana ovium Peruvianarum, haud minus dexteri textores, quam Belgæ. Municipium autem quod provinciæ nomen servat, ad radices montium situm est in patenti campo, qui à duobus amnibus secatur, super quos pontes strati sunt. Distat hæc provincia nonaginta leucas à *Lima* & totidem à *Truxillo*. Qui autem à *Caxamalca* per montana, ut vocant, petunt *Limam*, iis iter est per provinciam *Guaylas*, in qua pauci degunt Hispani; plurimi autem barbari, quibus sunt ingentes pecudum greges, è quarum lana, varia pannorum genera texunt. Vicariatus est *(Corregiemento)* imprimis utilis & locuples.

Præter hanc provinciam *Caxamalcam*, alia via à Peruviæ Regibus strata est ad *Chachapoyarum* regionem, de qua antequam progrediamur pauca dicenda. Garcilassus describens nobis expeditionem *Ingæ Tupac Yupanqui*, qui *Chachas* vel *Chachapuyas* primus subjugavit; scribit illum primò ingressum provinciam cujus indigenæ vocabantur *Huacrachuci*, inde penetrasse in *Chacharum* regionem, superato prius asperrimo clivo *Pias*; & oppidum ejusdem nominis vacuum ingressos, diu hæsisse antequam transirent *Chirmac cassam*, nivosum per asperos montes aditum; cepisse postea *Cuntur marcam*, *Cassa marquillam*, *Papa marcam*, *Roymy pampam*, *Sutam*, *Llevantu* pagos principales, præter plurimos minores. A *Llevantu* autem *Ingam* misisse copias in *Muyupampam*, eamque imperio suo adjecisse, uti & *Cassajuncam* & *Guancabambam*.

l.8.c.1.

In *Cha-*

In *Chachapoyarum* terra oppidum ab Hiſpanis eſt conditum, *S. Ioannis de la Frontera*, centum viginti leucis à Lima verſus Boream: primum quidem loco aſpero & inæquali ſuperſtructum, quem indigenæ appellabant *Llevanto*, poſtea autem ad commodiorem locum in provinciam *Guancarum* tranſlatum: (ita *Herrera*, credo affinitate nominum deceptum pro *Chachis Guancas* dixiſſe, nam *Guancæ* incolunt *Xauxam* uti mox dicetur) pertinent autem ad Diœceſin hujus oppidi latiſſimæ *Chachapoyarum*, *Huacrachucorum* & *Caſſaynca* provinciæ: in quibus haud paucæ ſunt auri fodinæ; ingens armentorum & pecudum copia, è quarum lanis incolæ optimos faciunt pannos.

In hac provincia naſcitur maxima copia, Amygdalarum quoddam genus, de quibus ita *Acoſta*; Amygdalas omnes atque adeo cæteros Americæ fructus longe ſuperant Amygdalæ *Chachapoyarum* (nam aliud nomen ipſis nequeo imponere:) delicatiſſimus eſt fructus, omnium quos unquam in America guſtaverim, & doctiſſimi L. 4. c. 26
Medici judicio omnes omnino tam Americanos quam Hiſpanienſes fructus antecellens: Sunt autem Montenſibus ſive Andinis paulo minores, Hiſpanicis autem majores aut ſaltem craſſiores, teneræ admodum atque molles, ſucci plenæ & ſuaviſſimæ: Arbor quæ has fert procera eſt & ramoſa; fructus autem aculeato cortice tectus inſtar caſtanearum, ſed majore paulum & ſpinoſiore, qui poſtquam aruerit facile ſe pandit.

Porro hæc provincia *Chachapoyarum* fines habet ad orientem ſublimia Andium juga, ultra quæ ingens fluvius *Moyobamba*, vel ut *Garcilaſſus Muyupampa*, aliique minores ex hiſce montibus orti, ad mediterranea decurrunt. Denique in hujus oppidi agro viginti millia barbarorum vectigalium dicuntur habitare, gens magis induſtria & candidiore fere colore quam reliqui Americani; fœminæ autem formoſæ, ita ut ſuperioribus ſeculis in concubinas Peruviæ monarchis ſubmitterentur. Vicinæ provinciæ ad Orientem ſunt *Longa*, *Charaſmal*, & pagi *Gomora* & *Coxon*: ad aliam plagam provinciæ *Haſallao*, *Toncho* atque *Chillao*.

Moyobambæ indigenæ vicatim habitant, ſuntque ingenio obtuſiore, & *Chancarum*, ut communis fert opinio, progenies. Hiſpani in hanc provinciam deduxerunt coloniam; municipio nomen *S. Iago de los Valles* vel etiam à provinciæ nomine *Moyobamba*, ſupra centum leucas ab urbe Lima verſus Aquilonem: viginti quinque ab Moyobamba.
oppido *S. Ioannis de la Frontera*; in regione ob creberrimas pluvias quidem humida, ſed paſcuis læta. Cæterum hæc provincia inſalubrior judicatur ob amnium multitudinem, montium altitudinem & ſylvarum pene inviam denſitatem.

Inter utramque autem provinciam *Chachapoyam* & *Moyobambam*, interjacet altera quam Hiſpani vocant *los Motilones*, incolis infrequens, annonæ indiga, & multitudine intercurrentium amnium admodum impedita.

CAP. XXVII.

Via Regia per montana à Caxamalca *ad* Guanucum.

AD *Caxamalcam* revertor, à qua ad *Xauxam* famoſiſſimam totius Peruviæ vallem plures quam octuaginta leucæ numerantur. Ab extremis enim hujus provinciæ finibus ad *Guamachuco* vel *Huamachucu*, ut vocat *Garcilaſſus* à nomine *Curacæ* qui illi imperabat, antequam ab Inca Capac Yupanqui ſubjugaretur; Ampliſſimam vallem atq; indigenis olim frequentiſſimam, undecim leucarum iter eſt. Interjacet autem altera vallis peramœna & fertilis, cujus nomen non proditur, quæ propter Guamachuco.
montes qui illam cingunt, fervidior exiſtimatur: interſecat illam fluvius, cujus ripæ & tritici fertiles & vitibus, ficubus aliiſque Europæis fructibus peropportunæ. Veteres Peruviæ monarchæ hic Palatium, horreaque conſtruxerant, multaque arva in uſum militaris annonæ ſepoſuerant. Provinciæ *Guamachuco* incolæ neque lingua neque moribus quicquam differunt à *Caxamalcanis*, ſed numerus illorum ſuperioribus annis multum imminutus; cœlum magis frigidum quam calidum; Solum abunde ſubminiſtrat omnia vitæ humanæ neceſſaria. Maxima Peruvianarum ovium copia hic quondam fuit, hodieque in montibus ingens *Guanacorum* & *Vicunnarum* vagatur multitudo. Ab hac provincia, alia via in eundem modum ab *Yngis* com-

planata fuit quæ ad *Conchucorum* provinciam deflectit & in provincia *Bombon* demum cum priori se conjungit.

Côchuci. *Conchucorum* vel *Cunchucorum*, ut vocat *Garcilassus*, provincia abest bidui itinere à *Guamachuco*; indigenæ illius statura sunt modica, olim quidem frequentes, nunc Hispanorum vexationibus & crudelitate pene exhausti. Multa hic auri atque argenti metalla esse dicuntur; & Ingæ quidem juxta viam regiam hospitia, in medio autem Provinciæ habuerunt Palatium, quæ jam ævo concesserunt.

Piscobâba. A *Conchucis* ad *Piscobambam* vel *Piscopampam*, ut vocat *Garcilassus*, septemdecim sunt leucæ, indigenæ hujus provinciæ sunt moribus bene compositis & amantes Christianorum: ager illorum fertilis, omni genere frugum & fructuum abundans.

Guaraz. A *Piscobamba* ad *Guaraz*, vel ut *Garcilassus* vocat, *Huaraz* sunt octo leucæ; provincia hæc est montosa, adeoque aspera, ut mirum sit quomodo hic viam regiam potuerint moliri: indigenæ duri & laborum patientes; ita ut ne à metallicis quidem abhorreant. Arcis quadratæ vestigia hic videntur, è saxis satis eleganter pro barbarorum captu exstructæ.

Pincos. A *Guaraz* transitur ad *Pincos*, sive ut *Garcilassus*, *Pincu*; quam provinciam interluit fluvius: indigenæ & decora sunt facie & moribus minime inurbanis. *Garcilassus* meminit & alterius provinciæ prope *Pincos*, quam vocat *Chucurpu*. (l. 6. c. 12.)

Guanco. Sequitur deinde longe maximum & sumtuosissimum Palatium post *Caxamalcam*, quod appellant *Guanco* & *Garcilassus Huanucu*; de quo *Petrus de Cieça*; (cap. 80.) In *Guanucu* (inquit) erat Palatium regium, operis admirabilis, nam & saxa erant prægrandia & concinnè admodum coagmentata. Id erat caput vicinarum provinciarum usque ad Andes; adjunctum erat Templum Solis, cum suis virginibus & ministris & tantæ fuit dignationis dum res Ingarum stabant, ut continuo hic ad triginta millia barbarorum ministrarent.

Hic jam cernitur colonia & oppidum Hispanorum, vulgo *Leon de Guanuco*, quinquaginta vel ut alii quadraginta leucis à Metropoli *Lima* versus Aquilonem, secus viam regiam quæ ducit per montana. Urbs ab aliis vocatur *Guanuco de los Cavalleros*; est imprimis locuples, & amœna, omnibusque rebus necessariis abundans tam ad vitam quam voluptatem: circiter trecentas familias Hispanorum numerare testantur, qui haud ita nuper videre, & plures barbaros atque Nigritas: habet suum *Corregidorem*, & monasteria religiosorum, & Collegium Jesuitarum; & casas nobilium. In ambitu jacent plures indigenarum pagi: & haud longe ab oppido argenti fodina, quæ argentum edit minus absolutum. Haud longe quoque ab oppido labitur fluvius *Marannon*, ut vocant, qui in montibus *Bombon* oriens, labitur per *Xauxam*, pene ad *Guamangam*, colligens in se omnes omnino amnes qui ex altissimis illis montibus descendunt; & reflectens se præterlabitur *Guanucum*. Ager porro urbis, quem quidam vocat Paradysum, & salubri gaudet cœlo & solo perquam fertili & pecorum fœcundo; nec argenti venarum inopi. Indigenæ sunt acri ingenio, impigro, docilique; jam tritici sementem facere didicerunt ab Hispanis, Mayzio suo pene abdicato, quippe quod & minus nutriat & crassiorem & magis copiosum gignat sanguinem, ut quidam opinantur. Vitem quoque tolerat regio, & ficus aliasque domesticas & advenas arbores fructiferas. Armentorum & jumentorum, pecorumque jam ad miraculum dives: Sylvæ scatent perdicum aliarumque avium copia; montes vero & saltus feris, leonibus, ursis & similibus. Diœcesi hujus oppidi comprehenduntur *Conchuci*, amplissima *Guaylarum* provincia, *Tamara*, *Bombon*, & plures aliæ: adeo ut triginta millia barbarorum vectigalium intra fines illius contineri scribat *Herrera*. Quæ quidem provinciæ & populi olim ad Metropolim *Limam* pertinuerunt, sed postquam Regni utilitas postulavit alterum hoc oppidum condi, multum licet adversantibus *Limanis*, (cap. 79.) ut scribit *Cieça*, *Guanuci* civibus fuerunt attributæ.

Ad eandem quoque Diœcesin referuntur *Vitici* in summis Andium jugis, asperrima & impeditissima loca incolentes, ad quos *Mango Inga*, Hispanorum sævitiam declinans postquam Ingarum imperio everso aliquot annos per ludibrium regnasset, securitatis causa profugit, & Hispanis sæpe ex improviso magnam intulit cladem; ut Historiæ Hispanorum testantur.

CAP.

Cap. XXVIII.

Via regia per montana, & provinciæ à Guanuco *ad* Guamangam; *itemque à* Lima *ad* Xauxam.

Guanucensem provinciam excipit *Bombon*, provincia & natura munitissima & situ locorum aspera, incolisque imprimis bellicosis & pugnacibus frequens: editissimam esse totius Peruviæ regionem & non minus planam, testatur *Augustinus de Zarate*: ideoque & frigidissimam & multa grandine & assiduis nivibus rigentem. Hic visitur Lacus decem leucas ambitu suo complectens, in solo modice elato, & altissimis montibus in ambitu undiquaque septus; indigenæ ripas illius accolunt vicatim, olim quidem frequentissimi, nunc vero numero paulum imminuto, præterquam in montanis & asperis regionibus, ubi hodieque maxima ferocissimorum barbarorum copia reperitur. Ob soli frigiditatem, Mayzii quidem penuria hic laboratur, non desunt tamen radices, aliaque edulia humanis usibus comparata. In ipso lacu eminent scopuli, multæque perexiguæ insulæ, quæ juncos, aliasque ferunt herbas, quibus indigenæ pecora sua non modo alunt, sed & saginant: aquis autem hujus lacus famosum illud flumen, quod vulgo vocant *Marannon*, cujus jam supra meminimus, nutriri volunt, nam è lacu profluens amnis & per *Xauxæ* vallem delatus, jam vastus per se, mox receptis aliis amnibus, *Parco*, *Bilca*, *Abancay*, *Apurima* atque *Yucay* ad orientem citus fertur & pluribus fluminibus in progressu auctus, descendit in *Marannon* ut vulgo credunt, ut autem magis verisimile judico in *Paraguayam*. Sunt qui provinciam *Bombon* tantum viginti quatuor leucas abesse volunt ab urbe *Lima*. *Garcilassus* vocat hanc provinciam *Pumpu*. Lacum autem jam dictum appellant nonnulli *Laguna de Chinchacocha*. Bombō. c.xxvii.

Bombon decem leucarum intervallo excipit provincia *Tarama*, cœlo longe melior ideoque & Mayzii atque tritici fertilior, cæterorumque fructuum longè feracior: Multa hic olim fuerunt regalia ædificia. Hujus latus claudit provincia *Attavillorum* & ad orientem in ipsis montibus aut paulo ultra *Chupachorum* regio, atque flumen, per quam transitur in regionem *Mamæ*, ultra quam ad orientem densissimæ occurrunt sylvæ & meræ solitudines. Tarama.

A *Tarama* per regiam viam pervenitur ad *Xauxam*, totius Peruviæ celeberrimam provinciam, per quam *Xauxa* fluvius labitur, quem è lacu *Bombon* aut saltem ex illius montibus oriri diximus; & qui vulgo in Peruvia appellatur *Marannon*; credunt enim longissimo intervallo per mediterraneas provincias dilapsum & plurimis aliis fluminibus auctum in mare Septentrionale exire. Patet hæc vallis quatuordecim leucas in longitudinem, quatuor aut quinque in latitudinem; olim incolis ita frequens, ut quum primum Hispani hac iter agerent, triginta millia barbarorum hic habitasse credantur: nunc vero (inquit *Cieça* de ævo suo scribens) vix decem supersunt millia. Indigenæ uno nomine dicebantur *Guancæ*, vel ut *Garcilassus*, *Huancæ*, licet *Herrera* eosdem etiam appellet *Yaos*; verum *Garcilassus* longe aliam provinciam videtur facere, in qua *Yauyu* ut ille scribit, habitarint: nam post *Xauxam* atque adeo *Caxamalcam* jam perdomitas, quum *Ynga* jam triumphabundus repeteret *Cusco*, ex itinere ad hanc divertisse provinciam, quam dicit asperam situ, & bellicosis barbaris frequentem fuisse. Eundem post *Xauxam* subjugatam, provinciam divisisse in tres regiones, quarum prima dicta fuerit *Sausa* sive *Xauxa*, altera *Maricabilca* vel *Marcavilca*, tertia *Laxapalanga* vel *Lacsapallanca*: in singulis autem condita fuerunt regia Palatia, in priori autem ad ipsum vallis ingressum longe sumtuosissimum: cingitur hæc vallis undiquè à nivosis montibus; abest à Metropoli *Lima*, ut *Herrera* numerat, leucas triginta & sex, vel ut alii quadraginta. Atque ut hoc per digressionem moneamus, iter à *Lima* ad *Xauxam* instituitur in hunc modum. Xauxa. l.6.c.16.

A *Lima* transitur per vallem *Seneguillam* (quæ distat ab urbe quatuor leucas) ad *Chontajo del Mar*, alteram vallem copiosam novem leucis à *Lima*; & deinceps superato amne venitur *Sisicayum*, indigenarum municipium, decem ab urbe leucis: mox

 adversa

adversa fluvii ripa ascenditur ad *Chorillo*, indigenarum itidem pagum, loco edito situm, tredecim leucis ab urbe: hic jam pluere & tonare incipit. [Guadacheri.] Hinc ad *Guadacheri* opulentum indigenarum municipium, qui in pluribus pagis habitant ad clivos & in convallibus, & communi nomine appellantur *Capiyungæ*. Inde per valles & montes [Pariacacca.] ascenditur ad editissimum horum montium jugum, quod appellatur *Pariacacca* duas & viginti leucas ab urbe; itinere longe difficillimo & periculosissimo; & quidem duplici, uno quod vocatur *la Escarilla*, quia gradibus quibusdam è petra excisis ascenditur cum summo discrimine, ruendi in præceps, atque adeo in paludem admodum altam quæ subtus jacet; id iter exit ad *Atunxauxam*, ubi fluvius *Marannon*, ut vocant, lapideo transitur ponte. Altero (vocant *El Atajo*) quod per amnem (qui per plana delapsus in mare Australe egreditur juxta *Canneten*) ducit, qui se abscondens sub terra leucam unam, rursusque emergens, ponte ab ipsa natura strato transitur: & [Pacacacha.] tendit porro callis ad rupem *Pacacacham*, ubi hic amnis de jugo se præcipitat per certam rupem in abyssum cum horrendo murmure; à *Pacacacha* per montes & solitudines tandem descenditur in vallem *Xauxam*.

Denique, uti accepi à quodam qui nuper viderat, in hac valle sunt hodie quatuordecim indigenarum pagi; est grande & amplum *Corregiemento*, ut vocant, in quo visuntur aliquot cœnobia Franciscanorum & Dominicanorum; qui barbaros instituunt: Abundat vallis Mayzio & tritico; optimâ suillâ; & fructibus omnis generis. [Guancajo.] Inter pagos celebratur *Guancajo*, ubi diversorium sive *Tambo* visitur itinerantibus valde opportunum. Licet autem indigenæ hujus vallis, jam plerique Christianis Sacris sint initiati, sunt tamen inter eos non pauci qui antiquas gentilitatis suæ superstitiones retinent; quique Dæmonem adorant, quem vocant Supay, non quod malum esse diffiteantur, sed ne ipsis male faciat.

A *Xauxa* ad oppidum *Victoriam* sive *Guamangam* leucæ sunt triginta. Nam viam regiam sequentibus, primum occurrunt loca edita sive montes, qui vallem illam claudunt, in quibus veterum ædificiorum rudera visuntur: [Acos.] & deinceps pagus *Acos* juxta paludosum arundinetum: Indigenæ autem degunt paulum extra viam, in asperis atque incultis montibus qui ad dextram jacent.

[Pico.] Ab *Acos* transitur ad Palatium *Pico*, atque ita per editam planiciem sensim descenditur ad fluvium *Xauxam*, cujus ripæ hic junguntur ponte, quem barbari vocant *Angojaco*; juxta hunc olim fuit Palatium regium & balneum aquarum calidarum, quæ è vicina scaturigine ebulliunt: ab hoc ponte transitur ad alterum, qui stratus est super alterum amnem, æstivis quidem mensibus tenuem, sed qui hybernis in immensum augetur: adversæ ripæ adsidet pagus *Picoy*: à quo rursus ascenditur ad [Parcos.] Palatium *Parcos*, quod situm est in vertice montis, & undique incultis, atque asperis collibus cinctum, quos indigenæ habitabant. Haud procul hinc in solitudine visuntur rudera *Pucaræ* cujusdam (nam nomen hoc commune est omnibus locis à natura aut arte munitis) regii quondam Castelli, ad quod vicini barbari tributa sua comportare jubebantur. Indigenæ autem harum Regionum, utplurimum domicilia sua habent in nivosis montibus, in convallibus vero faciunt sementem, quæ ab altis montibus à frigore defenduntur: plurima hîc dicuntur reperiri argenti metalla.

A *Parcos* per montes & declives colles ad fluvium ejusdem nominis descenditur, qui ponte transitur super lapideas columnas strato. Hoc flumine superato, ducit via [Assangaro.] regia, primo ad *Assangaro*; deinde ad *Guamangam*: A *Parcos* autem ad *Guamangam* numerat *Herrera* leucas undecim; *Augustinus de Zarate* ad *Cuscense* oppidum quinquaginta.

Rationem hujus itineris in hunc modum descriptam accepi ab uno qui nuper viderat; E *Xauxa* nimirum venitur *Acos*, diversorium sive *Tambo*; inde per certos clivos [Casma.] secundum ripam fluminis *Marannon*, ut vocant, venitur *Casmam* ubi pulchri visuntur horti, & sequendo fluminis ductum per difficiles tramites, transitur pons lapideus, & relinquitur via ad levam qua itur ad *Guanca Velicam*, de qua mox: hinc ascenditur editum jugum & valdè asperum, veniturque ad diversorium *de Picois*, unde se aperiunt tanti & tam alti montes, ut nullus inde egressus videatur, in quibus tamen visuntur aliquot indigenarum pagi, & flumen ob profunditatem tam angustum apparet,

ut tantum rivulus eſſe videatur: hinc tranſitur ad diverſorium *Parcos*, à quo clivus deſcendit, leucas duas & ſemiſſem, unde videtur Inſula in medio fluminis *Marannon*, in qua eſt plumbifodina & frequens pagus indigenarum; atque hic flumen quod hactenus, nimirum uſque ad inſulam, labitur ad orientem, cubito flectitur verſus occidentem accipitque hic alterum fluvium, qui ad finem hujus clivi tranſitur ponte ſingulari induſtria facto: tendunt nimirum craſſos funes ab una ripa ad alteram, & tranſverſis alligant faſciis; quæ uti & funes contorti ſunt è pita aut maguey; & ſuperſternunt ſtoream è villis textam; muniuntque ad latera aliis rudentibus & faſciis: ſuſtentant utrimque pontem hunc columnæ ſaxeæ; in medio vero pendet tremulus, ita ut ſæpius Grue aſtringi opus habeat; ubi autem alveus fluminis tenuior eſt, vado tranſitur. Poſtilla pervenitur ad diverſorium *Aſangaro*, & relinquitur ad ſiniſtram *Guanta* & alii pagi indigenarum, quæ ſuum habent *Corregidorem*. Hinc denique, ſi fluvius vado tranſiri poſſit, per vallem *Vinaquen* venitur ad *Guamangam*, de qua jam dicemus. Guanta.

Guamanga ſive *S. Iuan de la Vittoria* oppidum ſitum eſt ad altitudinem tredecim graduum ab Æquatore verſus Auſtrum; Sexaginta vel ut alii octo ſupra ſeptuaginta leucis ab oppido Lima verſus Eurum, juxta regiam viam quæ per montana ducit, in patenti planicie ad radices monticulorum, qui uno & continuo ductu ad auſtralem plagam urbi prætexuntur: ad ripam limpidiſſimi & potari aptiſſimi torrentis: ædes fere è ſaxis ſubſtructæ & tegulis deſuper tectæ; tria in urbe templa, diverſa monachorum cœnobia, multæque confraternitates, ut vocant, tam barbarorum quam Hiſpanorum: nec non una Nigritarum; & Hoſpitale quod cum pulcherrimis harum regionum facile certat: Habet ſuum Epiſcopum, & Corregidorem ut appellant. Cœlum hic admodum ſalubre nec ſolis ardore nec veſpertino rore noxium, ſed alternante frigore atque calore egregie temperatum: in agro multæ viſuntur Hiſpanorum villæ, in quibus ob paſcuorum bonitatem & amniculorum intercurrentium opportunitatem, ingentes pecorum greges paſcunt. Amniculorum autem maximus dicitur *Vinaque*, ad cujus ripas viſuntur rudera antiquiſſimorum ædificiorum, quæ barbari ſuperioribus ſeculis ab alia natione extructa narrant; nec vero id abſimile, nam Architecturæ modus longe differt ab eo quem poſteriores Peruviæ Reges ſunt ſecuti. In vicinis flumini agris, copia colligitur optimi tritici, & quod cum Europæo certet, è quo præſtantiſſimum panem coquunt. Æſtivis menſibus nonnunquam pabuli inopiam patiuntur jumenta, præſertim quia in America nullum fœnum colligere conſuevere. Andium juga, quæ ab Hiſpanis appellantur *Cordilera*, abſunt ab hoc oppido leucas octodecim.

Indigenæ hujus provinciæ, ſtatura ſunt mediocri, ſubfuſco colore, tardo ingenio, pigri & mendaces; ad nequitiam ſatis induſtrii. Eorum numerus, qui quidem vectigales ſunt, ad triginta millia dicitur aſcendere. *Cocæ* magna copia colligitur in finibus hujus provinciæ, nec non mellis: medicis quoque herbis luxuriat tellus; una autem noxia & venenoſa, *Mio* vocant, quæ animalia, ſi attigerint, enecat. Inter animalia humano victui apta, excellunt damæ, quarum carnes comparant vitulinis: inter noxia unum, cujus urina tam gravem atque adeo peſtilentem fundit odorem, ut è longinquo ſentiatur, & nunquam è veſtimentis elui poſſit. Multæ denique in hac provincia, auri, argenti, hydrargyri, æris, ferri, plumbi, ſulphuris nec non magnetum fodinæ.

CAP. XXIX.

Reliquæ mediterraneæ provinciæ ab oppido Guamanga *ad* Cuſco: Guancabelicæ *fodinæ;* & Chocolococha *ſive* Caſtro Virreyna.

A Provincia & oppido *Guamanga* ad Cuſcenſem Metropolin vulgo ſexaginta numerantur leucæ, ab *Auguſtino* autem *de Zarate* octuaginta: aſpero & permoleſto itinere, ob montium vaſtitatem & petrarum aſperitatem.

Duabus à *Guamanga* leucis planicies *Chupæ* jacet; undecim vero Palatium longe maxi-

Bilcas. maximum *Bilcas*, quod in ipſo regni Peruviani meditullio ſitum eſſe barbari jam olim judicarunt, & Hiſpanorum itineribus comprobatum, tantundem viæ eſſe à *Quitenſi* oppido ad *Bilcas*, quantum à *Bilcas* ad regnum *Chile*. Palatium autem hoc totius regni longe maximum & ſplendidiſſimum fuit, hodie tantum rudera & miſerum cadaver tantæ molis conſpicitur. Hic jam viſitur municipium indigenarum, multis pagis undiquaque cinctum, quod ſuum habet *Corregidorem*, ut vocant; Solum hoc totius Peruviæ editiſſimum judicatur.

Vramarca. A *Bilcas* ad *Vramarcam* ſeptem ſunt leucæ, flumine intermedio, quod à ſuperioris Palatii nomine *Bilcas* appellatur & ponte centum & ſexaginta paſſus longo tranſitur. Hoc flumen oritur in provincia *Sorarum*, perfœcunda & rebus omnibus neceſſariis affluente; indigenæ illius bellicoſi, eademque lingua utuntur, qua *Lucanes*, eodemque modo laneis veſtibus amiciuntur, poſſidentque ditiſſimas auri & argenti fodinas. *Vramarca* indigenæ olim dicebantur *Chanca*, provincia autem *Andabayla* ſive *Andaguayla*, in qua multa ædificia regalia fuerunt atque horrea. Maxima & latiſſima eſt provincia, armentorumque fœcunda, tritici fertilis, & in calidioribus vallibus multorum fructuum. Jam maxima indigenarum pars ſævitia & civilibus Hiſpanorum bellis pene eſt abſumta. Andaguayla. A *Guamanga* ad *Andaguaylam* viginti leucas numerat *Herrera*. *Garcilaſſus* vocat hanc provinciam *Antahuayla*, & ſcribit nationem *Chancam* olim plures populos comprehendiſſe, uti *Hancohuallu*, *Vtunſulla*, *Vramarca*, *Villca* & alios. Notandum autem illarum gentium idiomate *Marcam* ſignificare Caſtellum ſive locum munitum. Per hanc provinciam labitur fluvius, eorum qui in *Marannon*, ut vocant, influunt fere maximus; ad cujus ripas plurimæ cannæ Sacchari naſcuntur, vocatur *Vramarca* à vicino *Tambo*.

Ab *Andaguaylas* ad *Abancay* leucas numerant novem: iter jacet ad hunc modum; Pingos. primo venitur ad diverſorium *Pingos*, & per editum clivum aſcenditur ad *Guancavamam* ubi optimi fiunt ſocci, qui in pleriſque provinciis Peruviæ maximi fiunt.

Hinc per viam regiam, aſcendendo, deſcendendoque editos & aſperos colles Cochacaxas. tranſitur ad diverſorium *Cochacaxas* ſive *Cocachaca* (*Garcilaſſus* vocat *Cochacaſſam*) diſtans à flumine *Abancay* verſus Arctum tres leucas, aut ut aliis placet, duas, itinere perdifficili, ob aſperos & declives colles, ad quorum latera tamen terræ jacent tritici & Mayzii ſatis uberes.

Flumen *Abancay* tranſitur lapideo ponte, ſuper columnas lapideas barbara induſtria ſtrato; haud procul à ripa viſuntur rudera regalium ædificiorum. Vallis Abâcay. *Abancay* flumini contigua plurimas alit Sacchari cannas; diſtatque à *Cuſco* leucas viginti duas ſecundum *Herreram*, aut viginti quatuor ſecundum alios: habet ſuum diverſorium quod à fluvii nomine appellatur *Abancajo*, juxta quod altiſſimus mons viſitur, quem argenti venis ſcatere opinantur, quæ tamen hactenus non fodiuntur. Secundo flumine deſcenditur ad vallem *Cotabambam*, iter eſt duodecim leucarum.

Apurima. Ab *Abancay* ad *Apurimà* fluvium numerant leucas octo. Itineris ratio, quemadmodum accepi ab eo qui nuper fecerat, ita ſe habet. Ab *Abancajo* tranſitur inter altos montes & profundas valles ad alterum diverſorium & pagum indigenarum: à quo deinceps deſcenditur ad flumen Apurima, omnium Peruvianorum longe rapidiſſimum; ubi duo periculoſiſſima loca tranſeunda; *la Laxa* nimirum, ut vocant, & pons Apurimæ: *Laxa* iſta eſt trames quadringentorum paſſuum, inter duriſſimas petras exciſus, qui inſtar ſcalæ deſcenditur, gradibus ita comparatis ut ſingula jumenta in iis poſſint conſiſtere; ab uno latere habens petras & altiſſimos montes ad quatuor leucas, ab altero flumen, cujus ripa itidem petra eſt, præcipiti clivo, quæ veluti muro, aut vallo exciſo ad latus eſt munita, ne viatores in præceps ruant: ad adverſam fluminis ripam jacent montes, & nemora & ſaltus invii. Veteres tamen Peruviæ Reges tramitem per aſperrima hæc loca ita complanaverant, ut per illum, quatuor leucas ab *Laxa*, ſecundo flumine, crebro peterent ſeceſſum quendam, in profunda valle ſitum, juxta quem plurimum auri hodieque ferunt reperiri. Pons admirabili opere eſt factus, ab una enim parte ſuſtentatur à petra, ab altera à mole lapidea; ipſe autem eſt ſublicius, centum & octuaginta paſſus longus, & tanto artificio annulis, clavis, catheniſque ferreis ita concinnatus & connexus, ut licet nullis columnis

columnis intermedio ſpacio ſuſtentetur, tamen maxima onera ſuſtineat: fluvius enim hic altiſſimus eſt, ita ut nullæ trabes in fundum adigi poſſint: huic ponti reſtaurando præeſt Hiſpanus, cum ſtipendio mille ducatorum: omnes autem merces ſolvunt dimidium ducatum pro ſingulis centenis.

Supra hunc pontem, haud procul à ripa hujus fluminis jacent plurimi pagi barbarorum quos vocant *Alimarranes* vel *Aymaraos*; ad Arctum autem ab ejuſdem ripis ſita eſt *Vilcabamba*, ubi fodina eſt argenti, ſed minus abſoluti, è qua quotannis, plus minuſve, quingentæ barræ, ut vocant, ſive laminæ argenti eguntur: In hiſce partibus pauci habitant Hiſpani, ſed multi mercatores veniunt huc cum mercibus, redeuntque, qui magnum quæſtum faciunt.

Vilcabamba.

Ab *Apurima* ad Metropolin *Cuſco* ſtatuunt *Didacus Fernandes* & *Auguſtinus de Zarate* duodecim leucas. Nam ſuperato ponte primum aditur diverſorium ſive *Tambo:* in jugis autem montium jacet *Mollopata* & plures indigenarum pagi. Hinc tranſitur ad *Limatambo* ubi plurima rudera viſuntur regalium ædificiorum; diſtat novem leucas à *Cuſco*. Hinc per *Bilcaconga* vaſta juga deſcenditur in vallem *Xaquixaguanam*, (quam *Garcilaſſus* vocat *Saeſahuanam*:) inter altiſſimos montes anguſto ſpacio concluſam. In qua veteres Peruviæ reges hortos ſuos & viridaria habuerunt, in quæ ſæpius ſecedebant animum relaxandi gratia; abeſt ab oppido leucas quinque. Aquæ fluvioli, qui è vicinis montibus oritur, reſtagnant hîc in cœnoſam paludem, perdifficilem tranſitu, niſi Reges per mediam paludem ingenti molimine, viam utrimque muro communiviſſent ac ſilicibus ſtraviſſent, ultra quam colles quidam ad oppidum uſque tranſcenduntur. Hæc vallis ſuperioribus ſeculis fuit frequentiſſima, arvis omnibus atque agris mirabilem in modum diviſis atque diſtinctis: Hiſpani hîc hodie ob inſignem ſoli ubertatem & faciunt ſementem, & exercent pecuariam. Antequam autem ad Cuſcenſis oppidi deſcriptionem procedamus, de Guancabelicæ fodinis neceſſario nobis dicendum.

Limatambo. Xaquixaguana. l.7.c.10.

Octo aut decem leucas à *Guamanga* verſus Corum, ſitæ ſunt celeberrimæ fodinæ *Guancabelicæ*, quas Hiſpani hodie vocant *El Aſſiento de Oropeſa*, è quibus ingens vis argenti vivi eruitur. Fuit ſane id metalli genus Peruviæ indigenis penitus incognitum, minium tantum effodiebant, quod ipſi vocant *Limpi*; eoque corpora ſua inficiebant, ſive embixabant (ut barbarorum vocabulo utar,) uti & hodie ad ſingularem ornatum uſurpant. In hunc finem varios cuniculos (*Socabones* vocant Hiſpani) intra montis viſcera per ampla ſpatia egerunt, qui hodieque viſuntur, ita intricati, ut ſi quis ingrediatur, difficulter admodum ſe poſſit explicare. Argenti autem vivi, quod hiſce minii venis continetur, nulla ratio habita fuit, ne quidem ab Hiſpanis, uſque ad annum cIↃ IↃ LXVI & LXVII, quibus res hæc primum in Peruvia innotuit, ut *Acoſta* teſtatur, hac occaſione: *Henricus Garſias Luſitanus* à barbaro quodam dono acceperat maſſam *Limpi*, quam quum verſaret, & rerum metallicarum ſcientiâ, quo pollebat, idem metallum eſſe judicaret è quo in Hiſpania & minium (quod barbare vermiliura vocatur) & hydrargyrum eruitur: ad ipſas fodinas proficiſcitur, & periculo facto, ita ſe rem habere ut ſuſpicabatur, invenit. Metallis *Palcarum*, in finibus oppidi *Guamangæ*, ad hunc modum detectis, magno numero accurrerunt Hiſpani, ut hydrargyrum elicerent ad Novam Hiſpaniam tranſportandum, ubi argenti vena hoc metallo perpurgatur: quæ res & multos opibus auxit, & locum ædificiis & accolis frequentiſſimum fecit. Inter fodinas autem excellit, quæ amedei Cabreræ vel etiam Sanctorum nomen ſervat, duriſſima rupes, & infinitis hydrargyri venis per totam molem diſcurrentibus tumens, octuaginta quidem olnas Hiſpanicas in longitudinem, quadraginta in latitudinem occupans, & quaqua patet octuaginta cubitos in profundum ſuffoſſa, ita ut trecenti metallici hic ſimul operi poſſint vacare. Hanc *Amador Cabrera* à ſervo ſuo *Mavincopa* primum detectam, à Pro Rege Peruviæ, Advocato Fiſci nonnihil licet reluctante, habendam atque poſſidendam accepit: eamque poſtilla ducentis & quinquagita millibus ducatorum venditam, facti pœnitens (nam duplum valere judicabatur ab omnibus rei metallicæ gnaris) redhiberi ſibi poſtulavit atque evicit: quum autem, *Franciſco Toletano* Peruviæ Pro-Rege, *Franciſcus Fernandez de Velaſco*, in Nova Hiſpania hydrargyri uſum in argento purgando edoctus, idem in Potoſia feliciter tentaſſet, anno demum cIↃ IↃ LXXI magnum

Guancavelica. l.3.c.17.

magnum argenti vivi pondus ad Potoſianas fodinas ſubvehi cœpit; cujus ope non tantum metallum recens effoſſum majori compendio eliquatum, ſed & vetera recrementa, quæ Hiſpani appellant *des Montes*, perpurgata ſunt, major enim copia argenti, hujus metalli ope extrahitur, quam alias flamma educeret. E fodinis denique *Guancavelicæ* decies centena millia pondo hydrargyri quotannis hauriuntur, & terreſtri itinere deducuntur Limam, dein, maritimo Aricam, & inde rurſus Potoſiam: unde utplurimum Ærario Regis accedunt quadringenta millia ducatorum, præter alia emolumenta.

Haud procul à *Guancavelica*, viſitur fons, cujus aquæ calidiſſimæ ſunt & ſimulac profluunt, lapideſcunt: hoc lapide plurimum utuntur ad ædificia, eſt enim mollior, facileque cæditur, haud ſecus quam lignum, & licet levis ſit, ævi tamen haud minus patiens: Nec homo nec ullum animal has aquas haurit ſine noxa, nam etiam intra viſcera ſtatim convertitur in lapides.

Qui haud ita nuper viderunt *Guancavelicam*, teſtantur oppidum eſſe imprimis opulentum, habitarique à duobus millibus Hiſpanorum, & longe pluribus barbaris qui in metallis occupantur. Hydrargyrum autem ab hoc loco deduci, ovium Peruvianarum ope ad portum Maris Auſtralis, qui appellatur *Chincha*, atque inde navibus *Aricam* & ita porro *Potoſiam*. Diſtat oppidum ſexaginta leucas à *Lima*.

Porro quatuordecim leucas à *Guancabelica* aditur oppidum *Caſtro Virreyna* & barbarorum lingua *Chocolococha*; itidem ſexaginta leucas diſtans à *Lima*, juxta hanc urbem jacent fodinæ argenti abſolutiſſimi; quæ quotannis dant ad minimum nongentas laminas argenti quintati: diſtant ab urbe duas leucas in vertice editi & deſerti montis ſive *Punæ*, ut vocant, totius Peruviæ longe frigidiſſimæ, ſaluberrimæ tamen, quippe ubi nulla animalia noxia generantur, ne quidem pulices aut araneæ; ſecus urbem labitur amniculus qui machinas agit, quibus argenti vena frangitur. Præfectum habet urbs, qui hic magnas divitias cogit. Ab ea variæ ſemitæ pertinent ad *Ycam*, *Piſcamque* quæ ad mare Auſtrale jacent.

Choco-lococha.

Cap. XXX.

Cuſco *Peruviæ quondam Metropolis: Regionum adjacentium ſitus & qualitates: Oppidum* S. Franciſci de la Vittoria; *&* S. Juan del Oro *in* Caravaya.

CUSCO, olim Regni Peruviani metropolis & *Yngarum* domicilium, nobiliſſima civitas, ſita eſt ad decimum tertium gradum & ſemiſſem altitudinis Auſtralis; ad ſeptuageſimum autem octavum longitudinis à Meridiano Toletano, ut *Herrera* numerat, ad occidentem productæ: centum & viginti, vel ut alii quadraginta leucis ab oppido *Lima* verſus ortum: in duro atque aſpero ſolo & undique montibus incincto. Prima illius ædificia ſtructa fuerunt in clivis montis *Sacſahuaman* qui jacet inter ortum & Arctum à civitate, in cujus faſtigio ſive vertice Yngæ moliti ſunt mirabilem illam Arcem de qua poſt. Civitas autem diviſa eſt in duas partes, *Hanam Cuſco*, id eſt, ſuperiorem, & *Hurin Cuſco*, id eſt, inferiorem, per ſemitam *Antiſuyo* quæ ducit ad orientaliores provincias, ita ut illa pars ad ſeptentriones vergeret, hæc ad Meridiem. Principalis regio Civitatis appellabatur *Collcampata*, in qua *Mancocapac* palatium ſuum exſtruxerat: altera huic ad ortum vicina *Cantutpata*: & tertia *Pumacurcu*: quam excipit quarta & maxima *Tococachi*; deinceps verſus meridiem *Munaycenca*, & ad eandem plagam *Rimacpampa* in cujus medio area erat in qua præcones Regis mandata proclamabant; & demum *Pumapchupan*. Mille autem aut circiter paſſus ab hac regione, urbis ſuburbium erat *Cayaucachi*; & magis ad occidentem alterum *Chaquillchaca*, per quam ſalit ſemita *Cuntiſuyo*. Ad arctum habuit *Pichu* & *Quillipatan*, utramque extra civitatem. Et paulo ulterius *Carmencam*, per hanc egreditur ſemita *Chinchaſuyo*: declinando autem ad ortum occurrit regio *Huacapuncu*, per quam ingreditur torrens qui ſecat principalem aream civitatis, & juxta illam trames latus & longus, qui ſeſquileucam extra civitatem ſe conjungit cum via regia *Collaſuyo*. A *Sacſahuaman* itidem deſcendit tenuis rivus; ſecundum quem ſemita

Garcil. l.7. c.8.

semita *S. Augustini* urbem permeat ab Arcto ad Austrum, usq; ad *Rimacpampam*. Tres prætereà aut quatuor calles dividunt amplissimum illud spatium inter semitam illam & rivulum; ubi olim solebant habitare omnes è regia prosapia, secundum suas *Ayllus*, ut vocabant, id est, gradus, quum totam regiam familiam appellarēt *Capac-Ayllu*. Porro secundum semitam *S. Augustini* situs est conventus *S. Claræ*: item domus Episcopi; & imprimis Ecclesia Cathedralis quæ exit in Aream principalem. Forum principale dicebatur *Haucaypata*, patens in longitudinem inter arctum & austrum passus quadringentos: & in latitudinem inter ortum & occasum centum quinquaginta. Atque hæc quidem ædificia & loca ab eo torrente pertinent ad ortum; ad occidentem primo jacet area *Cussipata*, quam hodie vocant *de Nuestra Sennora de las Mercedes*; & ita porro alia ædificia.

Diximus supra, *Yngas* munitissimam arcem molitos fuisse in vertice montis *Sacsahuaman*, cujus licet hodie bona pars collapsa sit, satis tamen apparet stupendum opus fuisse; nam murus illius congestus est è tam ingentibus saxis, ut vix cogitatione quisquam assequi possit, quo modo barbari omnium ferramentorum indigi, tanta saxa potuerint excidere; aut sine jumentorum, carrorum aut similium machinarum ope sex aut decem & nonnunquam plures leucas deducere, & quidem trans flumina satis vasta, aut denique saxa mole & forma inter se minime congruentia, tamen ita inter se sine ulla calce aut cemento aptare. Nam quum Arx hæc structa sit in vertice montis qui civitati imminet ab Arcto, & ab hac parte ad perpendiculum præruptus est, hic tantum murum eduxerunt è grandibus saxis magna industria connexis, & politis, ducentas aut circiter orgyas longum; diversa autem parte, ubi mons leni clivo ascendit, tres muros struxerunt, æqualibus intervallis, qui semilunari forma cum priore muro conjunguntur; extimus autem factus erat è grandioribus saxis & ita porro, quorum singula ita reliquerunt uti nata erant, nisi quod concava, aliis convexis implerent, & quatuor veluti digitis consererent: In medio uniuscujusque horum murorum porta erat, quam uno ingenti saxo concludere poterant; primam & extimam portam vocabant *Tiupuncu* (*Puncu* sonat portam, *Tiu* arenam) quia mons ea parte arenosus est: Secundam *Acahuana Puncu* ab Architecti nomine. Tertiam *Viracocha Puncu* ab Idoli sui aut Principis nomine: inter singulos muros intervallum erat viginti quinque aut triginta pedum, terra aut arena aggestum, usque ad fastigium, singuli autem habebant loricam sive antimurale ulnam unam altum. Intra muros area erat, & in illa tres turres sive castella, in triangulo disposita; quorum medium & principale vocabant *Moyoc Marca*, id est, castellum rotundum à formâ; in quo fons erat limpidus, è longinquo sub terra huc deductus: in hoc castello regis erat domicilium, parietibus auro atque argento obductis, variisque animalium formis ad tapeti modum variegatis: Secundum *Paucar marca*, & tertium *Sacllac marca*; utrumque quadratum: in quibus plurima erant conclavia in usum præsidiariorum. Ab uno autem castello ad alterum ibatur per cavernas subterraneas, in quibus & plurimæ erant portæ & varii flexus atque reflexus instar labirynthi. Quid multa; opus tam stupendum erat, ut magis à dæmoniis quam hominibus factum crederetur. Hispani mirabilem hanc structuram mirum in modum deformarunt, plurimis saxis ad ædificia intra civitatem traductis, ita ut hodie tantum muri qui ambiebant supersint, quorum saxa adeo sunt grandia ut ea amoliri minime potuerint. Sed de hisce antiquitatibus Peruvianorum hactenus.

Garcilass. l.7. c.27.

Plateæ hujus civitatis longæ, sed angustæ; ædes lapideæ & è vivis saxis magnæ molis industriè concinnatæ: multa hic erant ædificia regia; & imprimis Templum Soli dedicatum, longe sumtuosissimum, quod vocabant *Curiacanchen*; auro atque argento locupletissimum, cujus fundamentis hodie inædificatum cernitur monasterium *S. Dominici* longe famosissimum, nec ullum in tota hac Americæ parte oppidum inventum, quod aliquam urbis formam haberet præter hoc: cæterum omnium oppidorum Peruviæ longe opulentissimum fuisse, haud mirum debet videri, quum omnis auri atque argenti gaza ex diversis & longe dissitis provinciis ad hanc regiam sedem deduceretur: multæ hodieque caveæ & subterraneæ cellæ visuntur, in quibus immensum auri atque argenti pondus à multis annis depositum Hispani repererunt.

Quatuor sunt hodie in urbe templa quatuorque monasteria ordinum mendicantium, collegiumque Societatis: Et Hospitalia aliquot, inter quæ unum Indigenarum imprimis opulentum, de quo mira narrat *Garcilassus*. Aër licet hic frigidior sit, tamen longe saluberrimus: Annonæ atque omnium rerum quæ ad vitam humanam necessariæ sunt, summa abundantia: Hispani autem qui hoc oppidum incolunt, possident plures barbaros vectigales (*Encomiendas* vocant ipsi) quam usquam alibi in tota Peruvia. Suburbanus ager & valles vicinæ non modo herbarum & florum amœna varietate spectabiles, sed & fructiferarum arborum tam domesticarum quam peregrinarum copia delectabiles. Super rivum qui oppidum dividit aliquot molæ constructæ in usum oppidanorum: in medio denique urbis fons scaturit, cujus aquæ in optimum & candidissimum salem coagulantur, è quo alibi maximus questus fieri posset, hic ob copiam vilior est. Quatuor denique ab urbe leucis Lapicidinæ sunt, è quibus oppidani sibi lapides petunt ad structuras. Accepi à quodam qui haud ita nuper viderat, habitare in hac urbe circiter tria millia Hispanorum, & decem millia barbarorum: Regi autem à Corregidore, ut vocant, magni imprimis nominis: Et Episcopatum habere, olim quidem longe opulentissimum, sed qui hodie, postquam *Guamangensis* & *Arequipensis*, Episcopatus sunt instituti, tantum quotannis percipiat viginti millia ducatorum. Continet præterea in sua Diœcesi octo aut decem *Corregiementos*, ut vocant, quę sunt præfecturę admodum questuosæ, ita ut inter eas sit, quæ triennio valeat centum millia ducat.; conferuntur autem omnes à Pro-Rege.

l.7.c.12.

Toyma. Ad oppidi hujus districtum pertinet vallis *Toyma*, pluresque aliæ in quibus *Coca* illa tantopere barbaris dilecta, infinita carpitur copia: plura hic indicia venarum auri, argenti, hydrargyri: Indigenarum centum millia, qui Hispanis tributum & operam pendunt, ut *Herrera* scriptum reliquit.

Yucay. Vallis *Yucay* abest ab urbe quatuor leucas ut scribit *Garcilassus*, versus aquilonem: inter arduos montes veluti conclusa & ab eisdem adversus omnes aëris injurias tam insigniter munita, ut temperatissima & saluberrima merito æstimetur: & Cuscenses proceres sæpe deliberaverint oppidanos ad hanc vallem traducere: plurimi in illa horti & viridaria; Ingæ hic olim secessum suum habuerunt, plurimaque ædificia imprimis magnifica, quorum vestigia hodieque apparent, præsertim in *Tambo* tres infra hanc vallem leucas, inter duos editos montes, ad ripam torrentis, qui è montibus descendit. Licet autem vallis ipsa tam egregie sit temperata, tamen cacumina montium quibus cingitur, multa candent nive, omnibus fere anni mensibus. Ingæ in eadem valle arcem habuere à natura ita munitam ut à paucis contra ingentem multitudinem defendi posset: erat enim edito scopulo superstructa, & durissimis petris in ambitu veluti vallo cincta, & à summo clivo ad imas radices, pluribus ejusmodi petrarum ordinibus per intervalla circumdata, è quibus leonum aliarumque ferarum effigies excisæ erant, diversa arma ungulis tenentium: singuli autem petrarum ordines areas includebant ad sementem faciendam comparatas; parietes denique Palatii ab una parte bitumine quodam cementati erant, è quo aureus pulvis emicabat. Habet hæc vallis ad ortum quidem editissima montium juga, quæ pars sive ramentum Andium creduntur; de quibus plures torrentes descendunt; ad occasum autem montes editos quidem, sed leniter declives, ad quorum radices labitur amnis *Yucay* placido alveo. Hispani hodieque maximi faciunt hanc vallem & summa industria excolunt illius agros, in quibus plurimas Sacchari cannas jam conseverunt: Creduntque Cuscenses male cum oppidanis actum, qui non aliquid terrarum in hac possident: Denique ægros suos huc solent traducere ut facilius & citius convalescant.

Versus occasum & mare Australe habet hæc civitas *Cumbibilcas*, quæ est provincia ut scribit *Garcilassus*, viginti leucas longa & supra decem lata: *Vbinas*, *Aymeraes*, aliosque populos, quorum aliqui superioribus seculis strenui fuere bellatores & pecoris divites, quod ob pascuorum bonitatem hic admodum proficiebat: in fluviis quoque qui *Aymeranum* provinciam secant, multa auri ramenta olim inventa. In *Pomatambo* autem & vicinis pagis, elegantissima texuntur aulea ob lanæ tenuitatem & tincturarum quæ ibidem reperiuntur exquisitam varietatem juxta ac bonitatem.

Ad ortum & versus Andes habet vallem *Vilcabambam*, ubi in regione montosa atque aspera,

aſpera, Hiſpani condiderunt oppidum *S. Franciſci de la Vittoria*, inter ipſa Andium juga, viginti pene leucis ab urbe *Cuſco:* quæ præfectum accipit à Peruviæ Pro-Rege Epiſcopum autem agnoſcit Cuſcenſem. Tredecim autem leucis ab urbe directe verſus ortum labitur amnis *Paucar tampu*, ut vocat *Garcilaſſus*. S.Franciſcus de la Vittoria. l.3.c.17.

Ad Eurum & quidem quadraginta leucas ab urbe Cuſco, habet *Caravayam*, ſive ut *Garcilaſſus* vocat *Callavayam*, vallem, inter aſperrimos montes ſitam, in quo reperiuntur famoſiſſimæ fodinæ auri longe abſolutiſſimi, (viginti quatuor aut viginti trium & ſemis ceratiorum ut loquuntur metallici,) quod magnis interdum ramentis eruitur: narrat *Garcilaſſus* anno CIƆ IƆ LVI hic ſaxum erutum, ex eorum genere, quæ metalli venis annaſcuntur, mole capitis humani, colore pulmonis, atque adeo forma non multum abludens, multis poris & foraminibus pervium, quibus auri ramenta inerant acuminata, quorum quædam extabant, alia intus concludebantur: judicabant metallici futurum fuiſſe ut totum ſaxum in aurum converteretur, niſi ante tempus fuiſſet exemtum è terræ venis. Hiſpani juxta has fodinas condiderunt oppidum ſeu municipium *S. Ioannis del Oro*. quod *Herrera* ſcribit, octuaginta leucas diſtare ab urbe *Cuſco*, haud dubio falſus, nam *Garcilaſſus* & qui nuper viderat, conſtanter ab urbe ad vallem *Caravayam* deſignant tantum quadraginta. Caravaya. l.8.c.24.

CAP. XXXI.

Itinera trans Andes ad varias provincias quæ nondum ſatis ſunt cognitæ, & expeditiones aliquot Hiſpanorum.

QUIA ultra vaſta Andium juga, cõplures provincias jacere fama erat, (quarum quædam jam ab Hiſpanis habitantur) argenti divites & imprimis amœnas; diverſa itinera quæſiverunt & aperuerunt Hiſpani, quibus in eaſdem penetrarent: Quatuor autem enumerat *Herrera*, quæ omnes inter *Opotari* & *Cochabambam*, ſpatio ſeptuaginta leucarum, inter Arctum & Auſtrum, comprehenduntur. Eorum primum vocant *Opotari*, tredecim ab Æquatore gradibus verſus Auſtrum, per Andium juga, quæ peculiari nomine appellant *Tono*, xxx leucis vel ut ſcribit *Garcilaſſus* viginti & ſex ab urbe Cuſco: iter autem inſtituitur ad hunc modum: ab oppido Cuſco ad vallem *Paqual* leucas decem: à *Paqual* ad Andium radices, quinque; ad ſummum *Toni* Jugum & ab eo ad flumen *Opotari*, tres, ubi quondam pagus indigenarum fuit, valde frequens: deinceps per denſa nemora, editiſſimos montes & præcipites petras, difficillimo atque impeditiſſimo itinere proceditur ad provinciam *Abyſcam*, in qua plures calidiores & commeatu abundantes valles reperiuntur, quæ à ſolitudine pene invia clauduntur. Scribit *Garcilaſſus*, *Yncam Yupanqui* primum tentaſſe per Andes pervadere in provincias tranſmontanas, de quarum divitiis multa acceperat; præſertim de unâ quam barbari vocabant *Muſu*, Hiſpani hodie *Moxos*; perſuaſiſſe autem ſibi facillime ad eas perveniri poſſe ſecundo flumine *Amarumayu*, quod ad ortum à *Cuſco* è compluribus fluviis in unum alveum colligitur, & fluere creditur verſus Oceanum Septemtrionalem; nomen accepit ab angue, quem vocant *Amaru*; *Mayu* enim ipſis ſonat amnem. In hunc finem plures rates paraſſe è materie arboris, quam Hiſpani vocant *Higuera* (non quod ſit ficus, ſed quod lignum illius ſit leviſſimum:) quibus ſecundo flumine *Amarumayo*, dimiſerit plures duces è regia proſapia; qui non ſine variis conflictibus, cum indigenis, qui dicebantur *Chunchu*, (à quorum nomine & flumen ſæpe appellatur) iiſque ſubjugatis pervenerint ad provinciam *Muſu*, ducentas, ut opinantur, leucas à *Cuſco*; ibique conſederint & indigenis permiſti hodieq; habitent. d.6.l.6.c.2. Tono. Paqual. Abiſca. l.7.c.13. Moxos.

Secundum iter agitur per *Caravayæ* fines, ſecundum *Sandiam* & oppidum *S. Ioannis del Oro*, triginta circiter leucis à priori verſus Auſtrum: per quod Hiſpani ſæpius jam ab anno CIƆ IƆ XXXVIII conati ſunt penetrare in provincias ditiſſimas, quarum obſcura fama ad ipſos pervenerat. Eo enim anno, *Petrus Anzurez*, quum per *Caravayam* in *Zamæ* provinciam non ſine ſumma moleſtia penetraſſet, aſperrima juga, niveos ſaltus & meram ſolitudinẽ offendit; iis tamen ſuperatis *Tacanam* provinciam intravit, & ſummo cum labore atq; diſcrimine pervenit ad flumen *Omopalcarum*, quod in Moxis oriri creditur ad radices Andium qua orientem ſpectant; & in Oceanum Septentriona- Omopalcar.

Cherio-bonæ. Marqui-res. trionalem deſcendere. Hinc per *Cheriobonarum* fines profectus, ratibus in adverſam fluminis ripam trajecit, illius accolis, quos *Marquires* vocant, acriter, ſed incaſſum repugnantibus: verum quum hic nihil præter ſolitudines & loca inviis ſilvis horrida offendiſſet, adverſo flumine aſcendere viſum, ut ita per *Moxos* & *Cochabambam* in *Chuquiabo* penetrarent: ſed poſt longos errores, pluribus, partim morbis, partim inedia abſumtis, ad *Tacamæ* provinciam, & denique *Ayaviren*, provinciæ *Collao* pagum redierunt.

Camata. Tertium iter tendit per *Camatam* octodecim aut viginti leucis à Sandia magis verſus Auſtrum.

Quartum denique per *Cochabambam* (de qua poſtea) ſeptemdecim ab Æquatore gradibus verſus Auſtrum, & tribus ſupra viginti leucis à *Camata*. Hanc Hiſpani vulgo vocant *la Entrada de los Moxos*, quia per hoc iter primum aditus ad has gentes fuit apertus.

l. 7. c. 17. Narrat *Garcilaſſus* anno cIↃ IↃ LXIV *Didacum Alemanum*, oppidi *de la Paz* civem, cum Curaca quodam & duodecim Hiſpanis iter ſuſcepiſſe ad *Moxos*, quos perſuaſus fuerat ab hoc Curaca, multo auro abundare: profectum per *Cochabambam*, & poſtquam octo & viginti dies per montes & ſaltus ægre eſſet eluctatus, in conſpectu primi pagi provinciæ, quam quærebat, perveniſſe; atque inconſulto cum tam paucis in barbaros noctu impetum feciſſe; à quibus captus fuerit, pleriſque ſuorum cæſis, adeo ut tantum unus meſtiſus *Franciſcus Morenus* incolumis domum rediret. Ab hoc plures fuiſſe permotos ut eandem expeditionem ſuſciperent, & inter primos *Gomeſium de Tordoya*, impetrata prius venia à Pro-Rege Comite de Nieva, & mox ſuſpenſa, quia militum ſeditio, qui plures ſe illi conjunxerant, metuebatur. Anno dein cIↃ IↃ LXVI eadem venia conceſſa, à Pro-Rege Licentiato de Caſtro, *Gaſpari de Sotelo*; qui plures delectos milites coëgit, & ſocietatem iniit cum *Ynca Tupac amaru*, qui ſeceſſerat in *Vilcabambam*: propoſitum erat ipſis ratibus deſcendere flumen *Vilcabambam*; ſed & huic venia abrogata, & denuo conceſſa *Ioanni Alvarez Maldonato*. Qui ſupra ducentos & quinquaginta milites coëgit, & ſupra centum equos, quos magnis ratibus impoſitos flumen *Amarumayo* deduxit. *Tordoya* qui rem familiarem graviter apparatu ſuo afflixerat, ſibi injuriam factam queſtus, cum ſexaginta quos ægre adunaverat, invito licet Pro-Rege, expeditionem aggreditur, facto itinere per *Camatam*; & per aſperos montes & paludes eluctatus pervenit ad ripas *Amarumayo*; cognoſcenſque æmulum ſuum nondum adveniſſe, hic illum ſtatuit operiri. *Maldonatus* interim ſecundo flumine deſcendens, incidit in *Tordoyam*; & ſine mora acre prælium inter ipſos fuit commiſſum; pugnatum fortiter ab utraque parte tribus diebus; ita ut plerique ab utraque parte caderent, & reliqui inutiles bello fierent. *Chunchi*, in quorum provincia hæc gerebantur, hac occaſione utendum rati, faciunt impetum in reliquos, cæduntque omnes, atque inter eos ipſum *Tordoyam*: tres omnino ſuperſtites ab ipſis capti, *Maldonatus*, & frater *Didacus Martinus Luſitanus*, & *Simon Lopez* ſumma in bombardis concinnandis induſtria: quos tamen poſt duos annos in *Caravayam* reduxerunt.

Cap. XXXII.

Promontoria, ſinus, portus, flumina, atque ora omnis maritima Conventus Iuridici Limani.

ORA maritima hujus Conventus Juridici, ſumit exordium, ab Angulo ſive Promontorio *del Aguja*, ubi *Quitenſis* deſinit: Atque hic primum objacent Continenti Inſulæ luporum marinorum, vulgo *de Lobos Marinos*, ſeptem gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum; quarum una abeſt quatuor leucis à Continente, altera paulo pluribus, (Angli collocant utramque ad altitudinem ſex graduum Auſtralium.) Ab his verſus eurum abeſt Inſula *S. Rochi*, è regione fluminis *Paſcamayo*. Noſtri Belgæ qui anno cIↃ IↃ XCIX hæc littora legerunt, inſulam obſervarunt ad altitudinem ſex graduum & triginta ſcrupulorum, in qua infinitam volucrum copiam invenerunt, quas vulgo vocant *Penguins*, & vitulorum marino-

S.Rocho.

rum;

rum; cæterum nec arbores neque quicquam herbidi ferentem, exterius quidem duriſſimis petris ſeptam, interius arenoſam; Angulo qui Eurum adſpicit duæ adjacent inſulæ vel potius ſcopuli, totidemque angulo qui ad Corum vergit.

Ad Continentem primo occurrit portus *Malabrigo*, adverſus incerta vento- Malabrigo. rum, quod nomen indicat, male munitus: *Richardo Hawkino* obſervatus ad altitudinem ſeptem graduum ab Æquatore verſus Auſtrum.

Decem à *Malabrigo* leucis, alia ſtatio aditur, quam vocant *el Arrecife de Trugillo*, à tempeſtatibus minus tuta., abeſt ab hac *Truxillo* oppidum intra Continentem leucas duas: quod tamen & alterum habere portum, *Guancacho* nomine, ſupra cap. xx. indicavimus.

Septem deinde leucas ſecundum orarum ductum provectis, occurrit *Guanape* Guanape. portus, diſtans ab Æquatore verſus Auſtrum octo gradibus & viginti ſcrupula, ut *Petrus de Cieça* obſervat: in quo illum aut nonnihil falli, aut diſtantiam oportet eſſe majorem.

Hinc ad Auſtrum provectis obvius fit *Santæ* portus ad altitudinem novem gra- Santa. duum Auſtralium, juxta quem amnis exit in Oceanum; ora hæc humilis eſt, ſine montibus, arenoſa & ſcopulorum atque vadorum expers.

A *Santæ* portu ad *Ferrol* leucæ ſunt quinque, commodus quidem hic eſt portus & Ferrol. tutus, ſed neque aquationi neque lignationi opportunus.

Ab hoc ad *Cazmæ* portum, leucæ ſunt ſex; juxta hunc exit fluvius, è quo limpi- Cazma. diſſimæ aquæ peti poſſunt, & lignorum copia cædi, magno navigantium ſolatio. *Cieça* conſtituit ad altitudinem decem graduum. Hactenus pertinet ora ad Euro-auſtrum, uti à curioſis obſervatum invenio.

A *Caſma* ad *Guarmey* leucas numerant octo, hîc quoque fluvius egreditur in Occa- Guarmey. num, cætera locus eſt ignobilior, & carbonum tantum copia notus, uti ab *Oliverio* noſtrate eſt obſervatum, quum mare Auſtrale enavigaret.

A *Guarmey* ad *Barrancam* numerantur viginti leucæ, quam *Oliverius* ad altitudi- Barrãca. nem undecim graduum agnoſcit, & triticea meſſe teſtatur abundare. *Auguſtinus de Zarate* ſcribit illam diſtare à Lima quatuor & viginti leucas.

A *Baranca* ad *Gauræ* portum ſunt ſex leucæ, juxta hunc jacent ſalinæ, quas idem Gaura. *Oliverius* duas à portu leucas, octodecim autem dirimit à Lima: Scribit autem ex Hiſpanorum relatione, ſalem hic in valle quadam reperiri, ad quam marini fluctus neutiquam penetrent, magnis & duriſſimis maſſis in tumulos erectum.

A *Gaura* ad *Farallones* leucas conſtituunt quatuor; hi ſcopuli objacent continenti Farallones. longo intervallo: nam extimus octo leucis abeſſe dicitur verſus Africum.

Sequitur deinde *Callao* portus, de quo jam ante diximus; intermedio autem ſpa- c.xxiii. cio, ſed propius ad *Callao*, jacet *Salmerina* vorticoſum vadum, novem aut decem leucis à Continenti Peruviæ.

Ab inſula *Callao* ad promontorium *Guarco* colligunt viginti leucas, huic quoque Guarco. objacet inſula parva luporum marinorum: Ab hoc autem promontorio ad portum *Sangallæ* leucas quindecim. Portus hic tutiſſimus eſt & opportuniſſimus, di- Sangalla. ſtans ab Æquatore quatuordecim gradus aut circiter: adjacet modica Inſula *de Lobos* & ſeptem octove aliæ minores, partim humiles, partim editæ, omnes autem potabilium aquarum indigæ, nec arbores neque quicquam herbidi ſortitæ, phocarum tantum ſtatio & littoralium volucrum.

Alia deinde modica inſula occurrit, & ipſa nomen à lupis marinis ſortita, quatuordecim gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquatore: à qua ad *la Naſcæ* promonto- la Naſca. rium, (quatuordecim gradibus & quinque ſupra quadraginta ſcrupulis ab Æquatore) duodecim numerantur leucæ: Hic ſtatio quidem navibus bene fida habetur, ſed difficilis ad littus appulſus, oceano hic ingentes fluctus ad terram agente, qui ſcaphas evertunt nonnunquam.

Sequitur deinceps promontorium *S. Nicolai*, quindecim gradibus & viginti ſcru- S.Nicolas. pulis ab Æquatore verſus Auſtrum; à quo ad *Hacari* portum, duodecim conſtituunt Hacari. leucas, ſedecim gradibus ab Æquatore. Hic qui hoc mare navigant annonæ gratia ſolent appellere, quam vicina vallis liberaliſſimè ſubminiſtrat.

Oconna. Hinc provectos excipit fluvius *Oconnæ* & modico intervallo *Camanæ* amnis, & denique *Quilca*; quemadmodum *Petrus de Cieça* hanc oram deſcripſit. *Oliverius* autem à *Noort*, Belga, *Naſcæ* adjungit tutiſſimum portum *S. Nicolai*, ubi præſtantiſſima totius Peruviæ vina in naves accipiantur.

S. Laurens. *Quilcæ* autem vallis projicit in altum Promontorium *S. Laurentii*, pone quod fluvius, anguſto ore & inter editos montes veluti concluſo, portum pandit *Arequipæ* (de qua mox) ſeptendecim gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum.

Chuli. A *Quilca* ad *Chuli* inſulam, perexiguo quidem, ſed ſatis alto freto à Continenti diviſam, duodecim numerantur leucæ; & ab hac ad flumen *Tambopallam* (quod hodie ab Hiſpanis appellatur *Nombre de Dios*) duæ: Hic terminatur ora Conventus Juridici *Limani*, & incipit *Charcenſis*.

Ab Anglis atque Belgis noſtris, aliquoties obſervatum, hanc Peruviæ oram, inde à decimo tertio gradu & dimidio ab Æquatore verſus Auſtrum, ad decimum octavum uſque, ſenſim ad Eurum ſe ſubducere, licet *Cieça* aliique Hiſpani longe aliter prodiderint, quod non leves errores hactenus peperit in Tabulis Hydrographicis.

DESCRIPTIO



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER UNDECIMUS.

PERUVIÆ ſive CHARCÆ.

Cap. I.

Charcenſis *Conventus Juridici limites, cœli ſolique qualitates.*



ERTIUS Peruviani regni Conventus Juridicus, vulgo dicitur *de los Charcas*, vel etiam *de la Plata*, à nomine principalis harum provinciarum urbis: dividitur autem à *Limæ* Conventu, ſecus oram quidem Oceani Auſtralis, flumine *Tambopalla*, (de quo paulo ante) in mediterraneis autem extremis & ſeptentrionalioribus *Collao* provinciæ terminis. Patet in longitudinem à dictis finibus, ad *Copiapo* vallem, ubi *Chilenſe* regnum orditur, (xx ſeptem ab Æquatore gradibus) ſecundum rectam lineam trecentas leucas; (nam ſi orarum ductum aut viarum devia ſequaris, ſupra quadringentas reperies:) in latitudinem autem, ortum atque occaſum inter, ab Oceano Auſtrali, ad fluminis argentei provincias, indefinitum leucarum numerum. Complectitur enim Conventus Juridicus plurimas & vaſtas provincias extra Peruviam proprie dictam, *Sanctam Crucem de la Sierras*, *Tucumanam*, *Iurias* atque *Diagutas* populos, de quibus hic parcè, alibi plenius agemus: *Charcarum* autem provincia, de qua nobis potiſſimum propoſitum hic agere, longe anguſtioribus continetur terminis, neque ultra centum quinquaginta leucas patet in longitudinem, ab extremis Limani Conventus finibus, ad Potoſianarum argentifodinarum terminum auſtralem. Pleræque autem hujus Conventus provinciæ magis frigidæ ſunt quam calidæ: & æſtatis atque hyemis viciſſitudines hic fere diverſæ ſunt ab Europæis.

Solum maxima ſui parte minus fœcundum, & tritici atque aliarum frugum malignè admodum patiens; ſed paſcuis lætum, maxime in latiſſimis *Collao* provinciis, & ad oras *Titicacæ* lacus, qui magnam *Collao* partem occupat: & pecori imprimis bonum, quod hic & numeroſum eſt admodum, & tenuiſſimam geſtat lanam. Licet autem regio hæc frigidior ſit utplurimum; non tamen deſunt & calidiſſimæ fertiliſſimæque valles, altis montibus incinctæ: Magna autem hujus Conventus Juridici pars ſcatet ad miraculum argenti & aliorum metallorum venis, uti ad ſingulas provincias commodius dicetur.

Reperiuntur paſſim in hiſce provinciis apiculæ quædam quæ in ſpecubus ſubterraneis mellificant; mel autem eorum acidiuſculum eſt & fuſci coloris, quemadmodum & favi (quos barbari ſuo idiomate vocant *Leciguanas*,) qui & aridiores ſunt & magis ſimiles ſtramentis, quam Europæis favis.

Ex *Charcis* (inquit *Monardes*) advehuntur quædam radices, iridis radicibus valde ſimiles, ſed minores & ficulnei folii odore. Hiſpani qui Indias habitant, vocant *Contrayerva*, quaſi dicas Alexipharmacum, quoniam earum pulvis ex albo vino ſumtus, adverſus omne venenum, cujuſcunque tandem ſit generis, præſentiſſimum eſt remedium, (uno ſublimato excepto, quod ſola lactis potione extinguitur) vomitione illud rejicere faciens, aut evacuans per ſudores. Ventris etiam pellit animalia.

Parent hæ provinciæ Peruviæ Pro-Regi, uti & cæteræ: Sunt tamen in iis duæ

præfecturæ quæ per Legatos adminiſtrantur, Charcenſis & Tucumana: & duo Epiſcopatus.

Denique in Charcenſi præfectura proprie dicta, (nam de Tucumana alibi dicetur) hæc oppida incoluntur ab Hiſpanis; Metropolis *la Plata*; *Nueſtra Sennora de la Paz*; *Oropeſa* & *Potoſia*: & aliquot municipia, *Chaqui*, *Porco*, *Arica*, *Arequipa*, *Miſque*, *Tarixa*, *Tomina*, *Lagunilla*, *Sicaſica*, &c. Quæ uti commodius à nobis deſcribantur, regiam viam repetemus, eamque ſequemur uti à *Cieça* monſtratur, ſingularumque provinciarum & oppidorum rationem habebimus ſuis locis, uti & ante fecimus.

CAP. II.

Via Regia ab oppido Cuſco *ad urbem* de la Paz: *provinciæ quæ adjacent & imprimis* Collao.

A Metropoli *Cuſcenſi* ad urbem *de la Paz* numerantur paulo plures aut pauciores quam octuaginta leucæ: iterque inſtituitur ad hunc modum.

A *Cuſco* ducit via regia (quæ ab indigenis dicitur *Collaſuyo*,) primo ad an-
Mohina. guſtias *Mohinæ*, relicto ad lævam Palatio regio *Quiſpichance*. hæc via ingentibus ſaxis ſtrata eſt, per vaſtam Mohinæ paludem etiam muro utrimque coërcita: Mohinæ quondam ſplendida fuerunt ædificia, quorum hodie tantum rudera viſuntur; è quibus *Pizarrus* magnum auri atque argenti pondus rapuit, quum has provincias ſubjugaret. *Garcilaſſus* vocat *Muynam*, & ante memorat Salinas, leucam ab urbe, prœlio inter *Almagrum* & *Pizarrum* notatas.

Vrcos. Sex porro à *Cuſco* leucis occurrit *Vrcos*, antiquus pagus, & quondam regio palatio quod in vertice montis extructum erat, nobilis.

Quiquixana. Ab *Vrcos* ad *Quiquixanam* (ſive ut *Garcilaſſus* vocat *Quequeſanam*) ſunt tres leucæ, itinere aſpero atque montoſo: pene mediam ſecat fluvius *Tucay* ponte ſtratus, diſtat à
Cavinæ. Cuſco ut volunt novem leucas. *Cavinæ* populi incolunt hanc regionem, monticolæ, quique lapideas ſtruunt ædes.

Canches. *Cavinas* excipiunt *Canches*, induſtria natio & placido ingenio minimeque doloſo, adhæc laborum patientiſſima, quos ſuperioribus annis in metallis exantlavit; pecudum denique Peruvianarum locuples. Ager ipſorum tritici & Mayzii fertilis, perdicibus aliiſque volucribus abundans: amnes ſupra modum piſcoſi.

Canæ. *Canches* ſequuntur *Canæ*, alia natio & à ſuperiore diverſa, quorum pagi ſunt *Ha-*
Chiquana. *tuncana*, *Chiqnana*, *Horuro*, *Cacha* & plures alii: in Cacha autem Reges magnificum habuere Palatium. In utraque provincia tam Canchium quam Canarum, nonnihil frigêtur, licet omnis generis frugibus & pecoribus affluant. *Hatuncana* ſecundum *Herreram* deflectit nonnihil à regia via & diſtat ab *Ayabire* tantum duas leucas.

Ayavire. A *Chiquana* ad *Ayabiren* iter eſt quindecim leucarum per plures Canarum pagos. *Ayavire* pagus olim uti & hodie multis ſplendidis ædificiis nobilis, præſertim monumentis defunctorum, quæ reliqua ædificia numero longe ſuperant: ſed incolæ illius, per Hiſpanorum bella civilia, pene funditus deleti: præterlabitur pagum amniculus cujus nomen non produnt. Credo hunc locum eſſe, quem Author meus qui has partes ſuperioribus annis peragravit, Hiſpanis dicit vocari *las Sepulturas*, ubi totius Peruviæ antiquiſſima viſuntur monumenta, & ſaxa ingentis molis, & tam eleganter polita, ut monſtro ſimile videatur barbaros ſine ferreis aut chalybeis inſtrumentis eadem ita potuiſſe polire, quod tamen attritu perfeciſſe ſatis conſtat.

Collæ. Ab *Ayavire* incipiunt *Collæ*, qui maximam & frequentiſſimam regionem poſſident totius Peruviæ, ab hoc loco uſque ad *Caracallo*: habent autem fines ad ortum quidem vaſta Andium juga, ab occaſu autem montes nivales: qui duo montium ordines ab oppido Cuſco utrimque paulatim ſe deducunt & relinquunt in medio latiſſimam planitiem, quam vulgo vocant *El Collao*.

Porro inter *Ayaviren* & mare pacificum ſeu plana Peruviæ, interjacet ingens
Parinacocha. l. 3. c. 9. ſolitudo, quam vocabant *Parinacocham*, triginta & duas leucas occupans, ut tradit *Herrera*: *Garcilaſſus* ſcribit *Cocha* Peruvianis ſignificare mare aut paludem lacumve, *Parihuana* eſſe volucres illas quas Hiſpani vocant Flamencos: barbaros autem id nomen dediſſe provinciæ grandi, fertili & amœnæ, atque auri diviti: alii contra ſcribunt,

frigidam

frigidam esse regionem, & nivosis montibus passim obsitam, vallibus item paludosis & tristi uligine pene inviam: per quam tamen, atque per Lucanes populos semita aperta fuerit ad Nascam vallem & Mare Australe. Ab extremis hujus provinciæ finibus ad fodinas *Guallaripæ*, sive ut *Garcilassus* vocat *Huallaripæ* sedecim sunt leucæ: à *Guallaripa* ad *Chuquingam* quatuor: est autem *Chuquinga* locus natura munitissimus & pene inaccessus, quippe ad quem ducat trames angustissimus, & unius tantum hominis capax, trium leucarum spacio: claudunt ab uno latere altissimi montes, ab altero fluminis *Abancay* præruptæ ripæ; quo fit ut valde sit præceps. *Garcilassus* describens expeditionem *Incæ Maytæ Capac* ad provincias *Contesuyo* subjugandas, narrat illum è *Chumpivillca*, ut vocat, profectum, primo obvium habuisse cænosam paludem, per quam necesse fuerit iter silicibus sternere, (quod hodieque manet, summa inter barbaros veneratione, quia ipsum *Yncam* una laborasse fama est) atque ita ingressum in provinciam *Alcam*, per angustias imprimis difficiles; atque in alias provincias *Taurisinam*, *Cotahuacin*, *Pumatampu*, *Parihuana cocham*: è qua per desertum *Coropunæ* venit in provinciam *Aruni*, & ita porro in *Collahuam*, quæ jungit fines cum valle *Arequipa*. Idem describens alteram expeditionem in easdem partes; narrat *Auqui Titu* cum copiis transiisse per pontem *Huaca chacam* in provincias *Cotapampam*, *Cotaneram* & *Huamanpalpam*; quarum duæ priores habitabantur à *Quechuis*. Inde transiisse flumen *Abancay*, sive ut ille vocat *Amancay*, (cujus unum brachium descendat juxta *Chuquimcam*, duobus præliis Hispanorum nobilem;) & ingressum solitudines *Hualla ripæ*, aurifodinis quondam celebris, & triginta quinque leucarum itinere penetrasse in vallem *Hacari*. Atque hæc per digressionem dicta sunto, (nam hæ provinciæ ad Limanum pertinent conventum) regrediamur ad viam regiam & iter institutum.

Guallaripa. Chuquinga. l. 3. c. 9. 10. Coropuna. l. 3. c. 12.

Cap. III.

Provinciæ Collao *particularior descriptio.*

Tota regio *Collao* plana est, & crebris amnibus intersecta, pascuis imprimis læta, unde hic plures sunt pecudum greges, quam in aliis Peruviæ provinciis; gramen æstate haud secus quam in Hispania arescit. Hyems illorum ab Octobri durat in Aprilem; magis hic alget, quam in ulla Peruviæ regione, si nivosos montes excipias. Hujus causam comminiscuntur hanc: quod planicies hæc editissima sit instar montium; vento paulo vehementius flante, iter hic permolestum, sed sudo atque sereno cœlo longe jucundissimum, ob amœnissimam camporum faciem. Cœli autem frigiditate fit, ut neque Mayzii neque aliarum frugum satis fertile sit solum, nec arboribus fœcundum. Annona ipsorum principalis, sunt Papæ radices, quas ad solem siccatas in penuariis recondunt & vocant *Chunno*. Hispani harum radicum commercio, rem familiarem supra modum augent, maxima enim copia ducunt illas ad fodinas Potosianas: hisce succedaneam habent alteram, quam vocant *Ocam*; nec *Quinua*, de qua alibi diximus, destituuntur. Tritico autem & Mayzio utuntur advectitio; quamquam sunt qui utrumque etiam pluribus *Collao* regionibus nasci testentur. In eadem regione reperiuntur certa animalia, quæ vocant *Biscachos*, quorum caro similis est nostratibus cuniculis; caudas habent oblongas instar sciuri. Itemque certæ aves, mole sturnorum plumis alaudæ, sed sub ventre viridibus, longo rostro atq; cauda, vocant *Pito*; solet autem rostro suo petras excavare ut in iis niduletur: Sunt qui naturali industria certam herbam ad hoc opus adhibere narrent, quam propterea Hispani vocant *Ierva del Pito*; cui miras tribuunt vires, ad ferrum & durissima quæque perforanda. *Collæ*, (id barbarorum est gentile nomen,) ingenio sunt satis prompto & mediocri industria: nam & ante Hispanorum adventum Solis Lunæque cursus distinguere noverant, & annorum mensiumque rationes & numerum inire: Annum *Mari*, diem *Auro*, Lunam *Alespaquexe* appellantes.

Collao.

Ab *Ayavire* secundum Regiæ viæ ductum ad *Pucaram* leucæ numerantur quatuor, *Pucara*, ut alibi jam notavimus, ipsis sonat locum munitum; hodie hic tantum magnorum ædificiorum ruinæ, lapideaque visuntur hominum simulacra: rarissimi incolæ, quum locus superiori seculo frequentissimus fuerit. Hic memorabili prœlio victus fuit *Franciscus Hernandez de Giron*, de quo in Historiis Hispanorum.

Pucara.

A *Pucara*

Hatuncolla. A *Pucara* ad *Hatuncollam* leucæ colliguntur quindecim. Interjacent minores aliquot pagi, *Nicaſio, Sullsca*, alii: *Hatuncolla* caput gentis, nam *Hatun* Peruvianorum idiomate ſonat magnum; nunc tantum umbra illius, quod quondam fuit. Notandum autem ab *Ayavire* aut à *Chuncara* ut ſcribit *Garcilaſſus*, viam regiam Collaſuyo ſe diſpeſcere in duas ſemitas *Vmaſuyo* & *Orcoſuyo*, quæ *Lacum Titicacam* mediam complectuntur; quarum illa jacet ad ortum illius, hæc ad occaſum. Illa tendit ad pagos *Horuro, Aſſillo, Aſſangaro*, alioſque quamplures & pecore divites & annona abundantes. Haud procul ab hiſce in montana regione oritur fluvius *Caravaye*, è quo magnam copiam abſolutiſſimi auri & olim hauſtam fuiſſe ferunt & quotidie hauriri; ſed provincia illa valetudine incolarum infamis habetur. Qui à Potoſia veniunt, poſtquam *Ayaviren* attigerint, iter flectunt ad dexteram ut *Caravayam* adeant.

» Denique in provincia *Collao* (inquit *Monardes*) locus eſt prorſus nudus, in quo nulla arbor, nulla planta naſcitur, quoniam terra bituminoſa eſt, ex qua Indi liquorem eliciunt, ad plurimos morbos curandos utilem, hac ratione: Scindunt terram in ceſpites, quos loco Soli expoſito, ſupra perticas aut craſſiores arundines diſponunt & vaſa ad excipiendum liquorem apta ſubjiciunt: nam ſolis ardoribus liqueſcit hoc bitumen aut ſuccus terræ incluſus, remanentibus ceſpitibus ſiccis & ſine pingui aliquo humore, ad focum ſtruendum aptis, quia eo loco & ligna & alia ſtruendo igni idonea deſunt; is tamen ignis noxius eſt, ob denſam fumi nigredinem & tetrum quem exhalat odorem: nihilominus alterius materiæ penuria his ceſpitibus utuntur.

Cap. IV.

Maximi Lacus Titicacæ *deſcriptio.*

IN medio *Callao* ſitus eſt *Lacus*, omnium Americanorum, quorum quidem certa notitia ad nos pervenit, longe maximus atque latiſſimus, ad cujus ripas plerique harum provinciarum pagi aſſident; & in majoribus inſulis, quæ quamplurimæ in hoc ſparguntur, ſementem faciunt indigenæ, & pretioſiora quæque recondunt in iiſdem. In Juncetis autem atque arundinetis quamplurimæ nidulantur omnis generis volucres, præſertim paluſtres, interque eas grandes admodum anſeres. Ambit octuaginta aut plures leucas, tantæ quibuſdam in locis altitudinis ut ſeptuaginta aut octuaginta orgyas capiat; & ventis agitatus ingentes fluctus & æquoreis pares tollat; ita ut fretum quoddam videatur, licet circiter ſexaginta leucas abſit à Mari Auſtrali; deſcendunt in illum ab altis utrimque montibus plures amnes & infiniti pene rivuli. Dicitur vulgo *Titicaca*, *Gomaræ* autem *Tiquicaca*, quæ vox ſonat inſulam plumbi, ut *Tiqui* plumbum, quod in inſulis hujus lacus volunt reperiri. Caput illius
l.2.c.6. abeſt à Metropoli *Cuſco* leucas quadraginta. *Acoſta* deſcribit illum diligenter, quem audire operæpretium fuerit.

In hunc Lacum (inquit) ſupra decem deſcendunt juſtæ magnitudinis flumina, unum autem tantum habet emiſſarium, haud valde latum, verum ſuprà modum altum, per quem aqua tam perniciter decurrit, ut pontem hic moliri lapideum aut ſublicium plane ſit impoſſibile, ne ratibus quidem aut cymbis trajici poſſe affirmant: verumtamen barbari mira induſtria pontem ſtramineum funibus utrique ripæ firmiter alligatum ſuperſtruxerunt, qui & levitate ſua facile ſuſtentatur & vinculorum tenacitate, nullo diſcrimine ab hominibus atque jumentis tranſitur. Triginta & quinque leucas patet in longitudinem Lacus, in latitudinem, qua maxime ſe pandit, quindecim; multæ in eo viſuntur Inſulæ, & cultæ olim & habitatæ, nunc vero vaſtæ & va-
Totora. cuæ: Juncorum quædam ſpecies in illo naſcitur, quam accolæ vocant *Totoram*; hiſce ad quamplurima utuntur, nam & in cibis uſurpant barbari; iiſdem & porcos ſaginant, aluntque jumenta: integunt iiſdem tuguria ſua, conſuunt ex illis lintres, in-
Vri. ſtruunt focum, denique *Vri* adhibent pene ad omnia quæ vita humana flagitat. *Vri* (inquam) brutale hominum genus, & vix quicquam humani præter formam ſortiti, qui olim junceta Lacus incolebant, & ſuper juncos ratium in modum connexos per Lacum fluitabant & à fluctibus nunc in hanc nunc in illam impellebantur partem.
l.3.c.16. Aqua hujus Lacus (inquit idem) neque penitus amara aut ſalſa eſt inſtar maris, turbida

bida tamen & craſſa & potari prorſus inidonea. Duas ſpecies piſcium nutrit, quorum primam vocant indigenæ *Suchos*, qui majores ſunt & ſaporis neutiquam ingrati, ſed phlegmatici atque inſalubres: alteræ ab Hiſpanis *Bogæ*, multo ſalubriores, licet minores & pluribus oſſibus præditi. Scribit *Garcilaſſus* ab his multum diverſa; *Suchos* l.8.c.21. admodum pingues eſſe, ita ut non alia pinguedine ad friendos opus ſit; Bogas, minutos eſſe, mala forma & pejore ſapore. Nutrit præterea paluſtres aves pene infinitas, anſeres, anates & ſimiles. Quum accolæ hoſpitibus ſuis, qui ſecundum utramque Lacus ripam iter agunt, gratificari volunt, plurimas rates, quas vocant *Balſas*, contrahunt in unum, iiſque anſeres & anates in ambitu veluti indagine cingunt, donec eaſdem manu capiant. Poſtquam autem emiſſarium pene quinquaginta leucarum iter deſcenderit, alterum ſed minorem facit Lacum, quem vocant *Pariam* vel *de Aulagis*, multæ hic quoque viſuntur inſulæ, nullum autem emiſſarium, ita ut multis perſuaſum ſit, hunc Lacum per occultos terræ meatus, in Auſtralem Oceanum ſeſe exonerare, idque eo potiſſimum argumento, quod fluvius quidam, haud procul hinc in mare exeat, cujus fontes ignorantur. Ager qui Lacum majorem ambit, pecore abundat, maxime autem ſuibus, ob Totoræ copiam, qua pecus hoc mirum in modum delectatur atque pingueſcit.

Cap. V.

Reliquæ provinciæ Collao *ſecundum Regiam viam quæ ducit à* Cuſco *ad oppidum* de la Paz: Chiquito *provincia &* Nueſtra Sennora de la Paz *in* Chuquiabo.

AB Hatuncolla ducit via Regia per *Paucarcollam* & reliquos Collarum pagos ad Provinciam *Chiquito*, vel ut *Garcil.* vocat, *Chucuytu*; quæ frequentiſſima eſt omnium harum regionum & amœniſſima: pagi qui hic viſuntur ſunt ſequentes: primo *Xuli* ſive *Zule*, locus frequentiſſimus, adeo ut author quem jam crebro citavi, Xuli. affirmet, ibidem habitare triginta millia barbarorum; & patres Societatis hic tres habere ſcholas, & immenſis opibus affluere. Dein *Chilane*, *Acos*; tum *Pomata* itidem Pomata. frequens & opulentus pagus: *Cepita* denique juxta emiſſarium Lacus, à quo & nomen meruit. Ingæ hic quondam ſuos habuerunt publicanos qui portorium exigebant ab iis qui ſtramineum pontem tranſibant. Incolæ abundant pecore, præſertim hiſce regionibus domeſtico; in pleriſque pagis jam templa ſunt condita; indigenæque præſertim nobiliores avide amplectuntur religionem Chriſtianam.

Chiquito oppidum Hiſpanorum, diſtat à Metropoli Charcarum *la Plata* ſupra centum leucas verſus Corum; ad ripam Lacus Titicacæ: habet Præfectum (uti ab eo accepi qui nuper viderat) primæ dignationis, ubi ab ipſo Hiſpaniarum rege conſtituitur, eſt enim præfectura imprimis quæſtuoſa; nam quum ſtipendium annuum ſit decem millium, emolumenta illius ad quadraginta millia ducatorum putantur aſcendere: Epiſcopum Charcenſem agnoſcit urbs. Chiquito.

Haud procul à *Cepita* jacet *Quaqui* pagus, ubi Reges Peruviæ olim habuere Palatium, Hiſpani autem Templum & Scholam in qua barbarorum juventus, principiis religionis Chriſtianæ imbuitur. Quaqui.

Tiaguanaco ſive ut *Garcilaſſus* ſcribit, *Tiahuanaco* jacet trans dictum emiſſarium, Tiaguanaco. mediocris quidem pagus, ſed ſtupendis ædificiorum molibus viſendus: præter quas hic cernitur quidam collis, valido muro cinctus, ſupra quem duæ ſtatuæ humanæ ſunt collocatæ, è ſaxo tam eleganter cælatæ, ut à peritiſſimis ſtatuariis merito videantur effictæ, præterea gigantea mole, & veſtibus oblongis, & velamentis capitum peregrinis, atque à conſuetudine vulgari Peruvianorum multum diverſis: juxta has ſtatuas videntur veſtigia antiquiſſimi ædificii, cujus hodie tantum parietes ſuperſunt, è prægrandibus ſaxis compoſiti, pluraque antiquitatis monumenta, ut jure antiquiſſimum totius Peruviæ municipium poſſit videri: à quibus populis ſit conditum in tanta antiquitatis ignorantia, deprehendi non poteſt. Scribit de hiſce antiquitatibus *Cieça* capit. CV: & *Garcilaſſus* lib. III. cap. I.

A *Tiaguanaco* ad *Viacham*, ſive ut *Garcilaſſus* vocat, *Huaycu* pagum ſecundum viam Viacham. regiam

regiam ſunt leucæ ſeptem. Prætereuntur autem ad ſiniſtram *Carayavire*, *Caquingera* (*Garcilaſſo* ut opinor *Cauquicura*) *Mallama* & plures alii pagi. Haud longe hinc jacet Guarina. planicies *Guarinæ* vel *Huarinæ* (ut ſcribit *Garcilaſſus*;) prœlio Hiſpanorum inter ſe memorabilis. Qui oppidum *de la Paz* petunt, hic paululum divertunt à Regia via ad Pagum *Laxam*, qui unius tantum diei itinere diſtat ab oppido illo.

la Paz. Oppidum *Nueſtra Sennora de la Paz*, quod & *Pueblo Neuvo* dicitur ab Hiſpanis, atque etiam *Chuquiabo* à provinciæ gentili nomine, ſitum eſt in medio *Collao*; à *Cuſco* centum ut *Herrera*, aut ut *Cieça* tradit circiter octuaginta leucas: ab oppido *de la Plata* octuaginta aut nonaginta; à *Lima* ducentas & viginti; à *Potoſia* octuaginta; ab *Oropeſa* in valle *Cochabamba* quinquaginta. Occupat modicam vallem inter editos montes, & aquarum ſcaturigine, & lignorum copia imprimis laudatam; aliqua hîc arva, in quibus Mayzii ſementem faciunt; & plures fructiferæ arbores: reliqua annona ex calidioribus vallibus & vicinis provinciis ſubvectatur: Labitur præter oppidum amniculus limpidus & potari pulcherrimus. Provinciam *Chuquiabo* ab Aurifodinis d.8.l.5.c.3. nomen accepiſſe opinantur *Herrera* & *Chuquiabo* barbarorum lingua ſonare auri hæreditatem, ſed repugnat *Garcilaſſus* & interpretatur lanceam principalem. Cœlum hic frigidius & ſolum ſatis aridum: Pluit hic à Decembri ad Martium, ab Aprili autem ad Auguſtum friget & gelat interdum, ita ut herbæ atque arbores areſcant: September, October, November maxime ſudi & temperati; his menſibus germinant hic arbores uti in Hiſpania Martio. Venti hic haudquaquam graves & cœlum fere ſudum, aërque temperatus & ſalubris; præterquam frigidiſſimis menſibus, tum enim catharris & hypochondriorum doloribus hic laboratur. Oppidum ipſum ad radicem montis conditum, ut à ventorum injuria magis tutum eſſet; in profundam vallem & quæ vix dimidiam leucam ambit, deſpiciens. Plures habet fontes; paſcuaque longe optima: alit ager vites & ficus, aliaſque fructiferas arbores: menſe Januario incipiunt omnes fructus matureſcere; uvæ autem à medio Aprili ad exitum May.

Indigenæ hujus provinciæ mediocris ſunt induſtriæ, puſillanimes, & ut facillime quid addiſcunt, ita cito ejuſdem obliviſcuntur: utuntur jam veſtibus coluntq; Chriſtiana Sacra. Andes diſtant ab ipſorum finibus leucas decem. Præſtantiſſima hic dicuntur eſſe auri metalla, & ſalinæ quoque, quæ copiam ſalis vicinis provinciis magno compendio ſubminiſtrant.

Vallis *Caracato*, quæ ad provinciam hanc pertinet, longe optimas fert uvas, & harum regionum primas.

L.3.c.26. Anno CIↃ IↃ LXXXI (inquit *Acoſta*) mirabile quid accidit in hac provincia; bona quippe pars pagi *Angoango*, cujus incolæ habentur inſignes præſtigiatores, ex improviſo à vicino monte fuit obruta, ita ut multi mortales ſuffocarentur; terra autem decidua in modum aquæ effuſæ, ſpatio unius & dimidiæ leucæ ita procurrit, ut exiguum lacum totum oppleret, totaque via qua inceſſerat, ſpargeretur.

Cap. VI.

Viæ Regiæ Collaſuyo *progreſſus uſque ad oppidum* la Plata.

Superiore Capite viam regiam ſequuti uſque ad *Viacham*, paululum ab illa divertimus ut oppidum *la Paz* in tranſitu ſalutaremus; nunc viam repetimus.

Hayo-Hayo. A *Viacha* tranſitur ad *Hayo-Hayum*, ubi *Yngæ* quondam Palatium habuerunt imprimis magnificum.

Siquiſica. A *Hayo-Hayo* ad *Siquiſicam* olim tantum pagum, nunc municipium ſatis frequens, poſtquam hic argenti venæ fuerunt inventæ ſatis opulentæ, uti accepi ab iis qui ſuperioribus annis hic fuerunt; diſtat à Potoſia ſex & ſexaginta leucas.

Caracollo. A *Siquiſica* ad *Caracollum* undecim numerant leucas, pagus eſt in patenti planicie ſitus haud longe ab ampliſſima provincia *Paria*. *Garcilaſſus* deſcribens quo pacto *Ynca Loque Ypanqui* has regiones *Collao* imperio ſuo adjunxerit, narrat illum ex *Pucara* profectum, primo adiiſſe *Paucarcollam* & *Hatuncollam*; atque inde *Chicuyto*; cujus præcipui pagi tum fuerint *Hillavi*, *Chulli*, *Pumata*, *Cipita*, alii. A quibus deflectens ad occidentem, adiit atque ſubjugavit provinciam *Hurin capam*: Subjungit deinceps

Incam

Incam Mayta Capac, veniſſe ad emiſſarium *Titicacæ* & illo ſuperato, primò imperio *Incarum* adjunxiſſe *Tiahuanacu*, atque inde moviſſe in provinciam *Hatunpacaſſam*, eaque ſubjugata, veniſſe *Cacyaviren* atque hic ipſi ultro ſe ſubjecerunt tres grandes provinciæ, pecoris divites, & frequentes gente bellicoſa; nimirum *Cauquicura*, *Mallama* & *Huarina*. Deinceps miſiſſe duces ſuarum copiarum ab *Hatuncolla* verſus occidentem; qui ægre ſuperata ſolitudine *Hatunpuna*, quæ hic patet in latitudinem circiter triginta leucas, penetrarunt in provinciam *Cuchunam*, eoque deduxerunt duas colonias *Cuchunam* & *Moquehuam*, quæ diſtant à ſe invicem quinque leucas. Poſtilla idem Rex movens è *Pucara Omaſuyo*, (quæ eſt diverſa ab illa cujus ante meminimus) profectus eſt verſus ortum, ſubjugavitque provinciam *Llaricaſſam*, & mox *Sancavan*, quæ provinciæ ampliſſimæ erant: patebant enim in longitudinem quinquaginta leucas, in latitudinem partim triginta, partim viginti. Inde tranſiit in *Pacaſſam* cujus pars jam ante fuerat domita, rediitque ad viam Regiam quæ dicitur *Omaſuyo* juxta pagum qui hodieque dicitur *Huaychu* ſive *Viacha*. Et poſt acre certamen cum incolis ad ripas fluvii *Huaychu*, adjunxit imperio ſuo pagos omnes ab *Huaychu* ad *Callamarcam*, qui occupant triginta leucas verſus meridiem. Inde promovit quatuor & viginti leucas ad *Caracollo*, & ſubjugavit pagos omnes ad dextram & lævam à via Regia uſque ad lacum *Pariæ*.

Paria, uti diximus, ampliſſima eſt provincia, habens oppidulum ejuſdem nominis, diſtans à *Potoſia* ſexaginta aut circiter leucas, ad quam oppidani plurimos caſeos venum ducunt. Cæteri hujus provinciæ pagi, jacent ad ripam emiſſarii magni Lacus *Titicacæ*, aut paulum ab illo diſcreti, uti *Coponata* & alii. Ultra *Pariam* quoque varii incoluntur pagi *Pocoara*, *Macha*, *Caracara*, atque *Moromoro*. Sub Andibus autem plures populi degunt in diverſis provinciis, de quibus nihil ſingulare accepimus. Paria.

Cap. VII.

Urbis la Plata *ſive* Chuquiſacæ *deſcriptio; nec non minorum aliquot oppidorum.*

Metropolis hujus Conventus Juridici *la Plata*, diſtat ab Æquatore verſus Auſtrum gradus novemdecim ſecundum *Herreram* (in quo tamen & falli & ſui immemorem eſſe ſuſpicor, ſiquidem ipſe alio loco cum *Acoſta*, hanc ad eandem altitudinem collocat cum *Potoſia*) & duos ſupra ſeptuaginta gradus à Meridiano Toletano verſus Occidentem. In diſtantia ab urbe *Cuſco* variant authores, *Didacus Fernandez* numerat centum octuaginta leucas, *Herrera* centum & quinque ſupra ſeptuaginta; *Auguſtinus de Zarate* centum & quinquaginta. Provincia barbarorum lingua dicebatur *Chuquiſaca* (quod nomen etiam urbi non raro tribuunt ſcriptores Hiſpani:) Ager frugum fertilis, tritici atque hordei ferax, vitiumque & aliorum fructuum patiens. De cœli qualitatibus diverſa tradit *Herrera*, hîc enim temperiem aëris egregie laudat, *Cieçam* haud dubio authorem ſecutus, alibi autem contra (forte *Auguſtino de Zarate* credens) ſupra modum frigidum dicit, idque contra clymatis naturam: in quo haud dubio fallitur, nam *Acoſta* & diligens & idoneus Author, inter admiranda hujus regionis recenſet, quum *la Plata* & *Potoſia* ad eandem *Poli* altitudinem ſint conſtitutæ, & non ſupra octodecim leucarum intervallo diſcretæ; quod tamen ager *Potoſianus* ſupra modum frigidus, aridus atque infœcundus ſit; Platæ vero contra calidior, temperatus, fœcundus & amœniſſimus, quippe qui & fructus Hiſpanienſes benigne ferat. Porro in hoc oppido celebratur Conventus Juridicus totius provinciæ *Charcarum*, unde & incolis valde frequens eſt: hic & Cathedralis Eccleſia & aliquot monaſteria Dominicanorum, Franciſcanorum & aliorum ordinum viſuntur. (Epiſcopi reditus annui dicuntur eſſe octuaginta millia ducatorum.) Limites hujus Diœceſeos longe lateque patent, variiſque rigantur amnibus: antiqui indigenæ dicebantur *Charcæ* & *Carangues*, bellicoſæ gentes atque feroces. Peruviæ Monarchæ ſuperioribus ſeculis hîc multa mancipia occuparunt in metallis eruendis & eliquandis, imprimis è monte la Plata.

Parco ſive *Porco*; è quo ingentem illam argenti copiam, quam Hiſpani in Peruviæ theſauris repererunt, egeſtam ſatis liquet: Metalla hujus montis à *Pizarro* denuo ſunt tentata, antiquis cuniculis egeſtis & repurgatis; nec dubium eſt quotannis ducenta millia ducatorum egerere potuiſſe, ſi, ut cœperat, pertendiſſet. Plurima præterea hic ſunt metalla, atque adeo totam hanc regionem ditiſſimas argenti venas abſcondere, conſtans eſt fama, unde & urbi nomen inditum. In agro denique hujus oppidi, ſi *Herreram* audiamus, degunt in variis prædiis & villis, quas vocant *Chacaras*, Hiſpani ſupra octingentos: & in Diœceſi ſupra ſexaginta millia barbarorum vectigalium; qui in viginti novem portiones, *Repartiementos* vocant Hiſpani, ſunt diviſi: ita ut hujus oppidi atque agri incolæ divitiis atque omnium rerum opulentia cæteros Peruviæ incolas præcellant.

[l.3.c.14. Tapacri.] Ad hanc Diœceſin præter pagos jam ante enumeratos, pertinent *Totora*. *Tapacri* provincia (ut ſcribit *Garcilaſſus*) fertiliſſima, & indigenis frequens, & pecoris dives, patens in longitudinem viginti leucas, in latitudinem pluſquam duodecim. Notandum autem inter hanc provinciam & *Collao* interjacere vaſtam ſolitudinem, & circiter triginta leucas latam, in qua plurimæ reperiuntur ſcaturigines admodum ferventes; diſtat *Tapacri* octo leucas à *Cochabamba*. [Cochabamba.] *Sipſipe* de qua nihil accepi. *Cochabamba* vallis imprimis fertilis & tritici atque Mayzii ferax, paſcuiſque abundans: in qua oppidulum [Oropeſa.] à Pro-Rege *Franciſco Toletano* conditum *Oropeſæ* nomine, viginti leucis ab oppido *la Plata*, cujus incolæ agris colendis & pecuariæ gnaviter incumbentes magnum faciunt quæſtum: accepi ab iis qui hac iter habuerunt, diſtare à *Potoſia* ſecus viam quæ ducit ad *Cuſco*, leucas duas ſupra triginta: fruges autem ſuas & pecora potiſſimum ducere *Potoſiam*.

[l.3.c.14.] Scribit *Garcilaſſus*, in valle *Cochapampa*, ut ille effert, ob inſignem ubertatem ab Hiſpanis anno CIƆ IƆ LXV condìtum fuiſſe oppidum *S. Petri de Cardenna*, quod an idem ſit cum *Oropeſa*, ambigo.

[l.5.c.15.] Præterea *los Carangues*; *Chayanta*, de qua *Garcilaſſus* ſcribit, à *Cochabamba* tranſiri in hanc provinciam per deſertum longe ſteriliſſimum, triginta pene leucarum, in quo nihil viſitur præter petras & præcipitia, & tribulis quo aculeos ferunt oblongos inſtar digiti humani & ita validos atque acutos, ut acuum & acicularum uſum ſuppleant; ſunt autem toti Americæ familiares: provinciam autem *Chayantam* patere in longitudinem leucas viginti, in latitudinem fere totidem.

[Chaqui.] *Chaqui* provincia, proprie *Charcarum*, in qua Hiſpani hodie oppidulum incolunt ejuſdem nominis, quatuor leucis à *Potoſia*; cœlum hic frigidius, ſed ager paſcuis lætus; unde oppidani hic potiſſimum pecuariæ dant operam.

Los Chicas populi, qui plures pagos incolunt.

Auguſtinus de Zarate addit his *Poconam*, quadraginta leucis à *la Plata* & [Moxtoro.] octuaginta à *Paria*. Alii quoque prope *Chicarum* regionem vallem *Moxotoro*, in qua plurima ſunt viridaria, & fructuum omnis generis, vini & Sacchari copia.

Inter oppidum *de la Plata* & *Potoſiam* labuntur duo fluvii; quorum unus diſtat ab [Chacomayo.] urbe circiter duas leucas, *Chacomayo* vocant Indigenæ, qui ponte ſublicio jungitur & plures agit molas. Alter *Pilcomayo* diſtat à *Potoſia* duodecim leucas, à *Plata* ſex, cujus ripæ lapideo ponte junguntur, quia pluviis menſibus intumeſcit, ut vado non poſſit tranſiri.

In hac regione nulli ſunt lupi, ſed alia ferocia animalia, quæ Hiſpani quidem vocant tigres, barbari autem *Ottorongos*, ſimilia ſunt leonibus pardis, mole vitulorum, quæ pecudes, atque adeo armenta atque jumenta dilaniant, nec abſtinent ab hominibus, ſi obvios habeant. Nec deſunt leones, ſed neutiquam tam feroces quam Africani, ita ut à canibus facile ſuperentur.

Circiter triginta leucis à *Chuquiſaca* verſus ortum, jacent tria oppidula, præſidia contra *Cheriguanas*, *Tomina*, *la Lagunilla*, & *Tarixa*; quæ plurimum tritici, Mayzii, fructuum variorum, Sacchari & ſimilium ferunt; quæ univerſa ad hanc urbem aut *Potoſiam* ſubvehunt.

[Miſque.] Præterea circiter quinque & viginti milliaria à *la Plata*, jacet oppidulum *Miſque* à quo

à quo multa vina ad *Potosiam* subvectantur: intermedio itinere labitur fluvius quem Hispani vocant *de Condorillo*, octo quidem leucas à *la Plata*, septemdecim autem à *Misque*; ager hujus oppiduli & tritici fertilis & vitium tolerans.

Cap. VIII.

Urbs Potosia *& opulentissimæ illius Argentifodinæ.*

IMPERIALIS (ut Hispani vulgo loquuntur) civitas *Potosia*, sita est ad altitudinem unius & viginti graduum & quadraginta scrupulorum ab Æquatore versus Austrum, ut restatur *Acosta*; quem ut accuratum scriptorem in hoc lubenter sequimur, licet alii hanc magis ad æquatorem retrahant. Octodecim leucas ab oppido *la Plata*: octo à *Lacu Pariæ* sive *de Aulagis*, denique sexaginta supra centum à *Cusco*, itinere satis expedito & per provincias incolis frequentes: octuaginta autem circiter ab *Arica* ad mare Australe; denique à *Buenos Ayres* ad flumen Argenteum oppidum, ut plerique tradunt, trecentas & quinquaginta & plures, ut suo loco dicetur. Cives Hispanos numerat circiter sex aut quatuor mille; & longe plures advenas: ingens enim hic est concursus mercatorum, atque etiam otiosorum hominum qui tantum aleæ & voluptatibus dant operam. In suburbiis ac vicinis agris degunt utplurimum triginta aut plura millia barbarorum, qui in metallis occupantur, & etiam è valde longinquis provinciis adveniunt, ut Hispanis hanc servitutem serviant. Regitur à suis magistratibus; quorum caput est Præfectus, Hispanis *Corregidor*, quem Rex Hispaniarum mittit ad triennium, cujus annuum stipendium alii scribunt esse tria millia ducatorum quotannis, alii decem millium, nam emolumenta immensa sunt. Cœnobia monachorum hic plura sunt & opulentissima, nec deest collegium Societatis, & monialium conventus. Licet autem ager sit frigidissimus & valde sterilis, quippe qui nullas fruges ferat, præter avenam, quæ tamen raro maturescit, sed fere secatur instar fœni ut jumentis serviat: tamen hic omnium rerum summa est copia, nihilque deest non modo ad necessitatem sed & ad voluptatem.

Famosissimum autem montem describit *Acosta* ad hunc modum: Celeberrimus *Potosi* mons situs est ad altitudinem unius & viginti graduum & quadraginta scrupulorum, intra Tropicum Capricorni, & in torridæ Zonæ pene extremo; nihilo tamen secius, regio hæc longe frigidior est, quàm Belgium, ne dicam Hispania; quum pro ratione clymatis calidam vel saltem temperatam esse oporteret; in causa est Soli altitudo & frigidorum atque tempestuosorum ventorum fere continuus flatus; præcipue illius quem hic vocant *Tomohavi*, longe frigidissimi, qui hic Maio, Junio, Julio atque Augusto regnat. Solum in ambitu aridum, frigidum, inamœnum, squallens & non modo frugum, sed graminis quoque & herbarum infœcundum, ita ut per se inhabitabile sit: verum argenti sitis non modo hunc locum totius Peruviæ frequentissimum, sed & omnibus rebus affluentissimum fecit: nam licet vicina regio etiam necessariorum indiga sit, omniaque è longinquis provinciis subvehere necessarium sit, tamen fora venalium, nunquam non omnimodis fructibus, cupediis, optimis vinis, pannis sericis, aliisque rebus omnibus & ad ornatum & ad voluptatem necessariis ad miraculum sunt plena. Mons Potosi eminet supra vicinos, tentorii aut panis Sacchari in modum, colore obscure rubenti, jucundo aspectu; ascensu per se difficilis, licet jam equis quoque ascendatur: radices illius occupant unam Leucam; vertex desinit in conum, à quo ad imas radices mille sexcentæ & viginti quatuor decempedæ numerantur, quæ ad mensuram Hispanicam revocatæ quartam leucæ partem constituunt. Hujus radicibus adhæret ramentum montis, quod à majori oritur, ubi quondam argenti massæ veluti in loculis quibusdam & solutæ extra venas fuerunt repertæ, ditissimæ quidem, sed paucæ: Ramentum hoc vocant barbarorum lingua *Potosi guaynam*, id est, minorem; ab hujus declivi incipiunt Hispanorum & barbarorũ ædificia, quæ pene duas leucas ambitu suo complectuntur, ita ut hoc oppidum totius Peruviæ sit amplissimum. Metalla hæc ignorata fuerunt Peruviæ Monarchis, & duodecimo demum anno post Hispanorum in Peruviam ingressum, casu à barbaro quodam inventa: Anno autem CIↃ IↃ XLV duæ fodinæ à *Villaroele* Hispano & *Guanca* barbaro primum inchoatæ, quarum una

Rica, altera vena *Dilaci Centeni* dicitur: paulo poſt & tertia quam ob duritiam pene ſiliciam vocant *del Eſtanno*; denique menſe Auguſto ejuſdem anni quarta, quam *Mendietam* appellant. Atque hæ quatuor præcipuæ hujus montis fodinæ. De prima quam divitem diximus appellari, narrant, argenti venam lanceæ altitudine ſupra terrę ſuperficiem inſtar criſtæ galli gallinacei protuberaſſe, longitudine trecentorum pedum & latitudine tredecim, opinanturque ita à diluvii tempore nudam relictam, ob inſignem duritiem nihil à fluctibus paſſam. Tanta autem hujus metalli opulentia erat, ut dimidia pene pars purum putum eſſet argentum, idque ad quinquaginta aut ſexaginta orgyas in profundum, ubi nonnihil mutari cœpit. Divitiæ famoſiſſimarum totius orbis fodinarum, quarum quidem veteres ſcriptores meminerunt, cum hujus opulentia nequaquam comparandæ: nam & libri regii loquuntur & ſenes fide digni teſtantur, quum Licentiatus Polus hic præſideret, pluribus annis poſt primam inventionem jam exactis, ſingulis Sabbathi diebus, ad ipſum adferri ſolita, ut quinta Regis portio deduceretur, centum quinquaginta & interdum ducenta millia pezorum (quorum ſinguli valent octo regales Hiſpanienſes) ita ut hæ fodinæ triginta ad minimum millia ſubminiſtrarent in ſingulos dies: nec tamen omne argentum, & forte ne dimidia quidem pars ad Præfectum fuit allata: Uſitatum namque in Peruvia argento ſignato (quod vocant *Corriente*) quo in commerciis utuntur, quintam non deducere: Satiſque conſtat primis illis temporibus maximam argenti partem in pecuniam verſam fuiſſe. Id quoque harum fodinarum præſtantiam arguit, quod putei nonnulli jam ad ducentas orgyas in profundum acti, nullis dum aquis infeſtentur: quum in nobiliſſimo Hiſpaniæ puteo *Bebelo*, qui Hannibali CCC pondo ſubminiſtravit in dies, ad mille quingentos paſſus cavato monte, per omne id ſpatium Aquitani ſtantes diebus noctibuſque egerere aquas, lucernarum menſura, amnemque facere coacti fuerunt, ut *Plinius* ſcriptum reliquit: & *Porcenſes* putei, ditiſſimis alioquin venis referti, ob aquarum copiam jam deſerti fuerint. Quid multa? Rex Hiſpaniarum ex fodinis *Potoſianis* quotannis percipit millionem ducatorum, idque ex quinta parte argenti tantum, ut interim taceam cætera emolumenta quæ ex argento vivo & vectigalibus conſequitur. Ita ut rationibus per viros harum rerum ſcientiſſimos accurate ſubductis, tempore Pro-Regis *Franciſci Toletani*, certo conſtiterit à prima inventione ad annum CIↃ IↃ LXXIV ſeptuaginta & ſex milliones hic fuiſſe quintatas; poſt illa adhuc majorem argenti vim egeſtam volunt. Siquidem *Acoſta* alibi teſtatur anno CIↃ IↃ LXXXVII utraque claſſe, tam Peruviana quam Novæ Hiſpaniæ, undecim milliones in Hiſpaniam advectas, quarum pene dimidia pars ad Regem pertinebat, & fere duæ tertiæ è Peruvia venerant.

l.33.c.6.

CAP. IX.

Alia obſervatu digna de Argenti fodinis Potoſiæ.

l.4.c.8. IOſephus de Acoſta ſcribit, quatuor principales illas venas, quas ſupra deſignavimus, ſitas eſſe ad orientale montis latus; extendi autem ab Arcto ad Auſtrum; latas eſſe ubi maxime, pedes ſex, ubi minimum, unum; ſpargere autem ſe in plures minores veluti ramos; qui diverſos dominos agnoſcunt. Maximam venam tenere octuaginta ulnas; minimam quatuor. In vena *Rica* numerantur ſeptuaginta octo putei, qui deſcendunt in profundum ad centum & octuaginta, & interdum ducentas altitudines corporis humani. In vena Centeni numerantur quatuor & viginti putei, quæ deſcendunt ad ſexaginta & octuaginta ejuſmodi altitudines. Ut tantæ altitudini obviam iretur, inventi ſunt cuniculi, quos vocant *Socabones*, per quos à latere montis penetratur ad venas. Credunt enim illas ad radicem uſque montis deſcendere, & in fundo longe opulentiores futuras, licet experientia hactenus contrarium docuerit. Ejuſmodi cuniculi fere ad altitudinem corporis humani ſunt egeſti, latitudine octo pedum: clauduntur ſuis portis; & domini cuniculorum accipiunt quintam partem metalli quod educitur. Erant, quum *Acoſta* ſcriberet, nimirum anno CIↃ IↃ XC, jam novem aperti, pluresque aperiebantur. Eorum unus quem vocant *del Venino*, qui ducit ad venam Ricam, perfectus fuerat annis viginti novem, improbo ſane labore: licet os illius a loco, ubi puteo jungitur (vocant *El Cruzero*) tantum

tantum abſit ducentas & quinquaginta ulnas Hiſpanienſes. Porro Vena argenti utplurimum concluſa reperitur inter duas veluti rupes; (vocant *la Caxa*) quarum una duriſſima eſt inſtar ſilicis, altera mollior: metallum autem medium diverſi eſt valoris: eſt enim quoddam opulentum (vocant *Cacilla* ſive *Tacana*,) quod plurimum argenti abſoluti; alterum inops, quod pauxillum edit. Opulentum metallum eodem eſt colore quo ſuccinum.

Iter denique à *Potoſia* ad *Cuſco* (quemadmodum à Belga quodam accepi) inſtituitur in hunc modum; per provincias *Collao*, ad *Chuquiabo*; tranſeundum autem per *Sicaſicam*; nec tamen neceſſe eſt ingredi *Chuquiabo*, ſed relinqui poteſt ad dexteram; hic ſingulis V, VI aut VII leucis occurrunt *Tambos* & barbari, qui gratis miniſtrant advenis. A *Chuquiabo* ad *Tiahuanaco* numerant novem leucas; hic jam ingens ille Lacus viſitur, & agitur iter ſecundum illius ripas, donec perveniatur ad pontem, qui ſtratus eſt ſuper illius emiſſarium; à quo ad *Chicuito* numerant leucas tres: hinc pergunt ad *Ayaviren*, à qua via declinat ad dexteram quæ ducit ad *Caravayam*; pergit via ab *Ayavire* ad *Chongaram* & inde ad *Lunacachen*, duo municipia barbarorum, quæ diſtant à ſe invicem ſex leucas: Hæc regio editiſſima totius Peruviæ judicatur: à qua ad metropolin *Cuſco* ſuperſunt tres & triginta leucæ.

Accepi à Belga qui anno CIↃ IↃ C & poſtea hic vixerat, venam jam in dies parciorem fieri, & quum ſoleret è centum libris, ducentos atque adeo trecentos pezos abſoluti argenti reddere, nunc vix decem, imo & pauciores eliquari: Rationem item eliquandi jam multum diverſam eſſe ab ea quam olim uſurpabant, tunc enim venam in pulverem redactam in exiguis furnis, Hiſpanis *Guayros*, ore anguſto ventis expoſito, ignis vi excoxiſſe: Nunc autem multo labore pulverem hunc in ciſternis ad id comparatis, & aqua ſubigi, & miſceri cum raſuris ferri, æris, & potiſſimum cum hydrargyro, pluribuſque diebus verſari, lavari, & tandem uri in fornacibus, ut hydrargyrum conſumatur & abeat in fumum. Porro ad venam metalli frangendam pluribus machinis opus eſt, quæ ab aquis aguntur inſtar molarum; aquarum autem indigus eſt ager, præterquam pluviarum; itaque neceſſe eſt illas pluviis menſibus colligere in ingens ſtagnum, & reductis repagulis emittere certo ordine & menſura; ad molas circumagendas, quas hic ſexaginta numerant. In valle quoque *Tarapaya*, quæ duas treſve leucas diſtat ab oppido, aliquot ejuſmodi molæ, ab amniculo circumaguntur. Ad caput denique hujus vallis viſitur lacus plane rotundus, cujus ſcaturigines, licet ſolum in ambitu frigidius ſit, ad ripam quidem modice calent, in medio vero ita fervent, ut ab hominibus tolerari non poſſint: ebullit aqua in medio viginti pedum ambitu: nec tamen, quod mirabile, lacus unquam augeri aut minui cernitur; ne nunc quidem cum canalis ex illo deductus eſt ad molam agendam.

Porcenſes fodinæ abſunt ſex leucas à *Potoſianis*, ſecus viam quæ ducit *Aricam*, & duas à Lacu Pariæ: quem vocant de Aulagis; quæ olim totius Peruviæ celeberrimæ fuerunt, & hodieque valde abſolutum argentum edunt; verum ab aquis mirum in modum infeſtantur.

Sunt & aliæ in hiſce partibus fodinæ argenti, quæ *Oruro* aut *Horuro*; & quæ *Berengela* dicuntur, ſed de ſitu earum non ſatis mihi conſtat. Dicemus adhuc pauca de finibus *Charcarum*, ubi ad *Tucamanam* pervenerimus, quæ neceſſario videnda ut lib. XII.
regionum vicinarum ſitus melius percipiatur.

Cap. X.

Provinciæ Charcenſis *littus*, *promontoria*, *ſinus*, *portus* *atque ſtationes*.

Diximus ſupra Conventus Juridici Limani littus deſinere in *Tambopalla*; ubi *Charcenſis* Conventus incipit. Decem à *Tambopalla* leucis verſus Auſtrum, littus ſupra leucam in altum progrediens facit Promontorium, quod tribus eminentibus ſcopulis tegitur; eo ſuperato aperit ſe *Ylo* ſive *Hilo*, commodus portus, Hilo.
juxta quem fluvius egreditur, XVIII gradibus aut circiter ab Æquatore verſus Auſtrum. Ab hoc ad editum montem qui littori imminet & ab Hiſpanis dicitur *Morro de*

los Diablos (cauſa mihi non liquet) ſunt leucæ ſeptem. Ab hoc ad modicum amnem cujus nomen non proditur, ſed aquæ commendantur, ſunt leucæ quinque. Dein ad alterum excelſum montem cui inſula objacet ad Euronotum, leucæ decem. Juxta hunc jacet nobiliſſimus *Aricæ* portus: quem *Petrus de Cieça* & *Herrera* collocant ad decimum nonum gradum & viginti ſcrupula: verum Angli qui cum *Draco* & *Candiſchio* orbem circumnavigârunt & hæc littora legerunt, ad decimum octavum & viginta ſcrupula: *Oliverius* autem *à Noort* ad XVIII gradus & quadraginta ſcrupula; itaque ſecundum accuratas Anglorum & Noſtratum dimenſiones ad decimum octavum gradum & dimidium aut circiter cenſemus collocandum.

Arica.

Noſtrates qui anno CIↃ IↃ XCIX hunc locum adierunt ſinum eſſe teſtantur, & non tam portum quam ſtationem eſſe appellandam: eſt autem ab Auſtralibus, orientalibus & aquilonaribus ventis egregiè defenſus, ab occidentalibus non item; & facile adiri poteſt & ſine diſcrimine, præterquam quod ſe prodit. *Acoſta* ſcribit illum diſtare ab Argentifodinis *Potoſianis* leucas ſeptuaginta: alii octuaginta, quod magis probo. Maximus hujus portus eſt uſus; nam omnis argenti gaza quæ è *Potoſianis* & vicinis fodinis eruitur, huc ab ovibus Peruvianis bajulari & à paucis Hiſpanis & barbaris ſolet conduci, medio Martii ita ut ſub finem illius menſis aut exordium ſequentis veniat Aricam; unde claſſe paucarum navium portatur Limam, ubi utplurimum ſolent appellere ſub initium May aut circiter. Itaque hunc locum hactenus apertum, diligenter ſuperioribus annis muniverunt Hiſpani, & plura majora tormenta locis idoneis ad littus collocarunt, ut naves hoſtiles è portu arceant, & exſcenſum prohibeant. Regitur à Corregidore, ut vocant, quem accipit ab ipſo Rege ad ſexennium, magnæ utplurimum dignationis.

Franciſcus Dracus memorabili illa in Mare Pacificum expeditione, hunc portum inopinantibus Hiſpanis ingreſſus tres ibidem celoces intercepit, in quarum una ſeptem ſupra quinquaginta argenti maſſas invenit, viginti librarum ſingulas: teſtaturque municipium quod portui adjacet, viginti tantum domiciliis conſtitiſſe: verum alii centum aut circiter tribuunt; quod magis veriſimile, propter commercia quæ hic exercentur & portus opportunitatem, qua reliquos hujus maris portus aut æquat aut ſuperat: nam omnis argenti gaza è Charcis quotannis huc traducitur & minoribus navigiis vectatur ad portum Limanum; & viciſſim omnes Europææ & Americanæ merces, quas ora Peruviæ fert, hic exponuntur & terreſtri itinere ad fodinas Potoſianas & alia loca conducuntur.

Piſagua.

Ab *Aricæ* portu tendit littus ad Africum leucas novem: ubi fluvius *Piſagua* in Oceanum exit: quem *Oliverius* noſter ad vigeſimum gradum Auſtralem conſtituit, neſcio an accurate. Porro noſtrates qui anno CIↃ IↃ XCIX hæc littora adierunt, hæc obſervarunt: ad altitudinem novendecim graduum & aliquot ſcrupulorum, ſinum ſemicircularem, pone editum & præruptum terræ cornu: ad altitudinem viginti graduum; pagum *Hickahic*, in terra aſpera, ſterili & vix quicquam herbidi ſortita: atque ita porro ad vigeſimum gradum & dimidium, littus præruptum vergens ad Africum, & inſulam eidem objectam arenoſam & ſterilem.

Hickahic.

Hiſpani à *Piſagua* ad *Tarapacæ* portum ſtatuunt leucas XXV; hic objacet continenti Inſula leucam aut circiter ambiens, concluditque quendam ſinum quo portus hic continetur ad altitudinem unius & XX graduum ab Æquatore verſus Auſtrum.

Tarapaca.

A *Tarapaca* ad *Tacamæ* promontorium ſunt quinque leucæ. Ab hoc ad portum, vulgo *de los Moxillones*, ad altitudinem duorum & viginti graduum, & triginta ſcrupulorum leucæ numerantur ſedecim. Omnis hæc ora edita eſt & prærupta. Inter utrumque autem locum, deſcendit in Oceanum fluvius *Pica*; itemque fluvius *de la Hoya* (quem *Oliverius* noſter vocat *de Loa*, & ad vigeſimum ſecundum gradum collocat, illiuſque terræ indigenas omnium rerum indigos, piſcibus ægre teſtatur vitam ſuſtentare) denique amnis *Montelo*.

Pica fluv.

Noſtrates, ut ſupra, agnoſcunt ad altitudinem duorum & viginti graduum & quadraginta quinque ſcrupulorum Angulum *Agamæ*, & pone ipſum inſignem ſinum: & quinque ab hoc leucis verſus Africum, *Morromoreno* ampliſſimum ſinum atque portum, qui ab inſula objecta veluti clauditur, & adverſus incerta ventorum egregie defenditur: facilis eſt aditu & in ipſo ingreſſu ab Auſtrali plaga quinque ſupra viginti

Morromoreno.

orgyas

orgyas altus, plurimarum navium intus capax: verum neque aqua hîc hauriri neque ligna cœdi poſſunt, ob ſoli infœcunditatem atque ariditatem; habitatur tamen tellus à barbaris, qui crudis piſcibus victitant, cæterarum rerum inopes, ingenio ſtupido, Hiſpanos ſupra modum metuentes, quibus & tributum de piſcatu ſuo pendunt, natandi atque urinandi peritiſſimi, & aquam marinam bibere ſueti abſque noxa: Denique ut *Richardus Hawkinus* teſtatur, nihil humani ſortiti præter formam & loquelam, cætera brutis magis affines.

Hinc porro ad Auſtrum recenſet *Herrera*; *Quebradam*, *Puntam blancam*, *Quebradam hondam*, fluvium *S. Claræ* triginta leucas à *Copiapo* valle provinciæ *Chilenſis*; cæterum incertis intervallis.

Noſtrates vero numerant à *Morromoreno* ad alterum terræ cornu milliaria duo, & juxta hoc ad Euro-notum exiguum portum & vix trium quatuorve navium capacem, pone inſulam quam vocant *de Guana*; in continenti, ſed longius à littore multum ſalis jacet (Polonico haud abſimile) in ſolo infœcundo, nudo, minimeque herbido. Ulterius verſus Auſtrum obſervant inſulam *de Lobos*, quæ præruptæ Continentis potius ripæ quam littori prætenditur, mari prope terram ita alto, ut bolide fundum incaſſum periclitarentur. Dehinc Anguli *Michaëlis Dias* & Promontorii *de Lopéz* meminerunt, & ut paucis abſolvam, regionem hanc omnem uſque ad *Chilen*, ſterilem, petream, aſperam, quæque nec farra nec ullam herbam pariat, & merum deſertum eſſe declarant: altas autem ad mare ripas nec aditu faciles nec humanis veſtigiis aptas.

S. CRUX DE LA SIERRA.

CAP. XI.

Sancta Crux de la Sierra, *& aliquot aliæ vicinæ provinciæ.*

SUPEREST ut de interioribus quibuſdam Provinciis agamus, quæ huic Conventui Juridico accenſentur, & præſertim una, quam Hiſpani à Coloniæ illo deductæ nomine, vocant *Sancta Crux de la Sierra*.

Hoc oppidum (ut teſtatur *Herrera*) centum pene leucas diſtat à provincia *Charcarum* proprie dicta, verſus orientem, juxta viam quæ ducit ad urbem *Aſſumcionis* ad flumen *de la Plata*. Provincia autem ſuum habet Subpræfectum qui à Pro-Rege Peruviæ delegatur. Ager hujus oppidi, aquarum quidem indigens, non tamen infœcundus, tritici, Mayzii atque adeo vini ferax; Oppidum ad radicem montis ſitum in patenti campo, à quo cæteræ planicies, & valles aquarum inopes producuntur: ædes incolarum ſunt palmarum foliis tectæ; juxta currit torrens è petra ſcaturiens, qui reſtagnat in lacum, quatuor leucis ab oppido, admodum piſcoſum, adeo ut magna optimorum piſcium copia quotidie ad oppidum ſubvehatur. Solum abundat variis fructibus domeſticis & Americæ familiaribus, *Platanis*, *Guayavis*, *Pinnis*, *Granadillis*, *Ambabayis*, *Luiumis*, *Tucumaiis*, qui omnes & ſaporis bonitate & ſalubritate commendantur. Palmarum quædam ſpecies hic frequens; è quarum truncis farina conficitur magnâ copiâ, boni & grati nutrimenti. His accedunt Europæi fructus, uvæ, ficus, melones: Verum arbores hic fere ſunt brevis ævi: mala Granatenſia & Cidonia maligne patitur tellus, uti & frumentum: licet conſtans opinio ſit in *Chiquitorum* terris; quæ ad hanc provinciam pertinent, non inutiliter ſeri poſſe.

Indigenæ olim incolebant luteas caſas, & pluviales aquas cogebant in puteos, peribant nonnunquam ſiti, aut trucidabant alii alios aquarum cauſa: exagitabantur denique à vicinis populis *Chériguanis* miſerum in modum: nec minus à *Titanibus*, qui regionem incolunt perfœcundam, & plumbi, æris, atque adeo argenti ut credunt haud expertem, quinque ſupra triginta ab oppido *S. Crucis* leucis.

Chiquiti autem dicuntur eſſe induſtrii, bellicoſi, & laborum tolerantes: abundant Mayzio, phaſeolis, & ſimilibus frugibus & plurimo goſſypio: fœminæ utuntur veſtibus; mares in bello venenatis ſagittis. Plurimi horum barbarorum uti & campeſtrium *Cherignanorum*, haud inviti in viciniam atque ſuburbia hujus oppidi Chiquiti.

 commi-

commigrarunt; Monticolarũ *Cheriguanorum* ſævitiam fugientes, qui humanis carnibus tantopere capiuntur, ut ne cognatis quidem gentibus parcant. Indigenæ porro hujus provinciæ abundant variis tincturis, quas è certis radicibus & virgultorum frondibus l. 4. c. 3. exprimere & coquere noverunt, quibus goſſypium ſuum inficiunt. Unde & *Acoſta* diſerte teſtatur, goſſypium in fila ductum, textumve in hac provincia nummorum vicem ſupplere.

Paicani. In *Paicanorum* provincia, quæ diſtat XX leucas ab oppido *S. Crucis*, naſcuntur *Cucurbitæ* quædam lagenariæ, perpulchræ aſpectu & tam grandes, ut cadum vini capiant, in quibus incolæ, veſtes aliamque ſupellectilem recondunt. Regio & ſummum calorem patitur & frigus: nam frigus hic à menſe Mayo durat ad principium Auguſti, ita penetrabile interdum, ut omnes arbores quæ goſſypium ferunt extinguat, *Ambaybas* autem ad imas radices adurat; idque Auſtrali vento pertinacius flante, qui hic à medio Junio ad exitum Julii, veluti imperium obtinet ſolus. Calor autem maxime intenditur circa feſtum Nativitatis: feſto quoque *S. Franciſci* hic plurimum pluit; initio Novembris faciunt ſementem, metunt ſub finem Martii.

Moleſtiſſimum eſt iter ad provinciam *S. Crucis*, pluviis quidem & hybernis menſibus ob fluminũ exundationes & crebras paludes, maxime ob Palmetum, quod quatridui itinere vix tranſitur, multaque uligine & cœno pene invium quod diſtat ab oppido quinq; & viginti leucas verſus occaſum. Æſtivis vero menſibus imprimis ab exitu Junii ad initium Octobris, ob ſiccitatem & aquarum inopiam iter itidem eſt difficile, quo fit ut aquam in lagenulis, ſumma cum moleſtia, ſecum ferre neceſſe ſit, aut ſiti in itinere deficere. In finibus oppidi creſcunt hodie multæ Sacchari cannæ, è quibus incolæ Saccharum conficiunt & longe optimum apozema. Saltus haud longe ab oppido diſtans abundat variis feris; nemus avibus: inter quas una commemoratur *Picæ* ſimilis, ſed roſtro tam grandi ut è ſuperiori illius parte elegantes lagenulas faciant.

Indigenæ harum provinciarum ingenio ſunt bardo, humili, nullaque pene induſtria; olim quidem Dæmoniorum cultui addicti, nunc Chriſtianorum ſacra cœperunt amplecti. Diaguitarum linguam loquuntur ut communem, alias præterea quatuor peculiares, pro diverſitate nationum uſurpantes. Mares quidem laxis tunicis, quas è ſtruthionum plumis contexunt, amiciebantur, fœminæ vero multo arctioribus è paleis aut ovium Peruvianarum lana; nunc goſſypii uſum edocti, pannis goſſypinis utplurimum utuntur.

Nuflo de Chaves primus per hanc provinciam, è Peruvia penetravit in provincias quæ flumini *de la Plata* adjacent anno CIↃ IↃ XLVIII. Abeſt enim provincia *Ytatin* metallorum dives tantum triginta leucas ab hac verſus ortum.

Plures denique provinciæ barbarorum hanc proxime contingunt, *Chiniti cocorum*, l. 7. c. 17. *Moxorum*, *Cheriguanorum*, *Tipiorum*. Narrat *Garcil. Yncam-Ypanqui* olim tentaſſe *Cheriguanos* monticolas ſubjugare & urbanioribus moribus imbuere: Itaque miſiſſe ſuos ad Andes, quibus vicini degebant, in aſperis itidem montibus, omnium frugum indigi, adhæc ita feri & humanarum carnium appetentes, ut non modo hoſtes raptos devorarent crudos, ſed & cognatos mortuos ad eundem modum intra viſcera ſua ſepelirent: ſed difficultate itineris & aſperitate locorum deterritum, deſtitiſſe. Idem aggreſſum Pro-Regem Peruviæ *Franciſcum Toletanum* anno CIↃ IↃ LXXII, ſed tam inauſpicato ſucceſſu, ut pluribus ſuorum inedia & laboribus ſuccumbentibus, relictis impedimentis propere fugere cogeretur & ægre evaderet.

Hiſpani ſuperioribus annis etiam aliud oppidum in hac provincia conſtruxerant, vulgo *Nova Riöia*, itemque municipium *Barrancam*; quæ loca à vicinis barbaris, præſertim *Cheriguanis* haud multo poſt deleta fuerunt, quum *Comes de Neyva* Peruviam Pro-Rege adminiſtraret; *Nuflo de Chaves*, qui præfectum ibidem agebat, ante à barbaro quodam ex inſidiis trucidato.

Video, ab iis qui nuper has partes viderunt, in provincia *S. Crucis de la Sierra* duo tantum oppida commemorari; oppidum nimirum *S. Crucis*, & *Barrancam*: Diſtare autem à *Potoſia* circiter ſexaginta leucas. Sed alia quædam oppidula circiter triginta leucis à *Potoſia* jacere, veluti præſidia adverſus feroces *Cheriguanos*, *Tominam*, *Lagunillam* & *Tarixam*; in quorum agris plurimum tritici, Mayzii, aliarumque

rumque

rumque frugum & fructuum nascatur, etiam saccharum. Quum ager *S. Crucis* fruges minime toleret, *Barrancæ* autem parcè. Denique *S. Crucem* præfecturam esse, *Tarixam* Corregimentum, ut ipsi vocant.

CAP. XII.

Peruvianorum *Monarcharum origo & series usque ad decimum* Yncam Yupanqui.

ANTEQUAM ad reliquas provincias Americæ Meridionalis describendas pergamus operæprecium facturi videmur, si de Peruvianorum Monarchis, eorum serie; deque eorundem institutis & regimine pauca dicamus, sicuti jam ante de Mexicanis fecimus, siquidem & hi quoque bene constitutum regimen habuere.

Narrant Peruviani, ut fere solent omnes gentes, plurima fabulosa, de Regum & Reginarum suarum prima origine, quam à Sole derivant, uti videre est apud *Yncam Garcilassum de la Vega*, libro primo, capite decimo quinto & sequentibus, quæ non est necesse hic referre; scripserunt de Monarcharum horum serie & successione etiam alii; in eo fere conveniunt omnes, uti sequitur.

Primus Peruvianorum Rex, qui tamen satis angustis limitibus imperavit, fuit I. *Ynca, Manco-Capac*, & conjux illius *Coya Mama Oello Huaco* ipsius Germana: à quibus Metropolis *Cusco* condita dicitur, circiter quadringentis annis antequam Hispani Peruviam ingrederentur, eamque subjugarent.

Observandum autem Peruvianos Reges suos appellasse *Yncas*, id est, Reges vel Imperatores & per excellentiam *Capa-Yncas*, id est, Solos Reges: descendentes autem à Regibus in linea masculina simpliciter *Yncas*: Eundem Regem vocabant *Huaccha-Cuyac*, id est, beneficum in pauperes, itemque *Capac*, id est, magnificum; denique *Yntip-Chutim*, id est, filium Solis; affectabant enim divinæ originis opinionem: Liberos autem regum mares & ab illis per lineam masculinam descendentes appellabant *Auqui*, id est, infantes, donec ducerent uxores, tum, ut supra, vocabant *Yncas*: Reginam vocabant *Coyam*; concubinas Regis, si consanguineæ essent, *Pallas*, cæteras vero *Mamacunas*, id est, matronas: Filias legitimas aut ex illis natas *Nustas*, id est, puellas è sanguine regio; illegitimas adjecto nomine provinciæ, è qua matres earum erant oriundæ, ut *Colla-Nusta*, *Quitu-Nusta*, &c. magnates denique Regni vocabant *Curacas*.

Huic successit *Sinchi-Rocha* primogenitus, qui duxit in uxorem Germanam suam II. *Mama Oello*, vel ut alii, *Cora*: hic promovit terminos imperii in *Collao*, usque ad *Chuncaram* atque etiam alibi: anni regni illius sunt incerti, quidam tamen volunt fuisse triginta.

Lloque-Yupanqui successit parenti suo *Sinchi Rocæ*: hic subjugavit *Canas*: domuit III. *Ayavirios* & in eorum finibus condidit *Pucaram*: subjecit sibi *Collas*; *Chicuytum* & reliquos populos qui accolunt Lacum *Titicacam*: uxor illi fuit *Mama Cava* è qua unicum reliquit hæredem, & duas tresve filias.

Mayta Capac successit patri: adjecit imperio suo *Hatun-pacassam*, ad levam emis- IV. sarii *Titicacæ*: itemque *Cauquicuram*, *Mallamam* & *Huarinam*; *Llaricassam*, *Sancavan*, *Charcasque* usque ad Lacum *Pariam*: *Chuquiapu* quoque & alias provincias: fuit illi uxor *Mama-Cuca*, quæ plures illi peperit liberos.

Capac Ypanqui successit patri, & promovit imperii limites versus occidentem, sub- V. jugando provincias *Yanahuaram*, *Aymaram*, *Cotapampam*: Itemque provincias omnes ad utramque fluvii ripam, quem vocant *Amancay* (aliis *Abancay*.) Deinde per solitudines *Huallaripæ* pervenit ad planiciem, quæ Mari Australi adjacet, & nominatim ad vallem *Hacaris* à qua transiit & subjugavit *Yvinnam*, *Camanam*, *Caravillin*, *Pistan*, *Quellcan* & alias valles. Uxor fuit *Coya-mama Curi-ypalli* ipsius Germana, quæ plures illi genuit liberos.

Inca Roca primogenitus successit patri, multis rebus jam ante feliciter gestis: hic VI. promovit fines imperii versus septentriones; subjugando *Tacmaram*, *Quinuallam*, *Cochacassam*, *Curampam*, *Antahuyallam* maximam provinciam, quam *Chanæ* incolebant:

bant: & plures alias. Uxor illius & germana fuit *Mama-micay*; è qua plures illi nati sunt liberi.

VII. *Iahuar-Huacac* successit parenti; qui paucas res per se gessit, augurio quodam sinistro deterritus; præfecit autem copiis suis fratrem suum *Mayta*, qui deinceps dictus fuit *Apic-Mayta*, id est, Capitaneus generalis. & adjectum fuit Imperio quantum restabat versus Austrum ab *Arequipa* ad *Tacamam*. Dein plures gentes quæ a *Cusco* versus Arctum degebant rebellarunt, ita ut Rex *Cuscum* cogeretur deserere, verum succurrit illi primogenitus ipsius *Vira-Cocha*; qui rebelles maximâ clade afflixit; & *Cuscum* reversus, Patrem compulit imperio se abdicare.

VIII. *Vira-Cocha Inca* (de quo mira narrant Hispani, & quem falso principalem Peruvianorũ deum suspicantur) patre exauthorato, & rebellibus ad obsequium reductis; plures adjunxit Imperio provincias; perfecitque mirabilia opera: inter alia stupendos aquæductus. Illo autem imperante profugit *Hancohuallu* Rex *Chancarum* cum multis suorum millibus, in provincias remotiores; de quo multa, sed incerta, narrant Peruviani. Huic fuit uxor *Mama-Runtu*, quæ plures illi dedit liberos.

IX. *Pachacutec-Ynca* successit patri in imperio; domuitque *Huancas* famosæ vallis *Xauxæ* (vel ut *Garcilassus* vocat, *Sausæ*) indigenas, per germanum suum *Capac-Yupanqui*: itemque *Tarma* & *Pampu* (vel *Taramam* & *Bombon*) provincias fertilissimas; aliasque plures versus *Andes*: item *Huamacuchu* & *Caxamalcam* (quam *Garcillassus* vocat *Cassamarcam*) versus Arctum. Et versus occidentem *Nanascam*, *Yncam*, *Pisco* & *Chincam* & reliquas valles ad mare Australe. Huic fuit uxor & germana *Coya-Anahuarque*.

Cap. XIII.

Reliqui Peruvianorum *Monarchæ usque ad* Atahualpam; *&* *cæteri descendentes ab* Incis.

X. INca-*Yupanqui* successit patri; subjugavitque *Conchos* & *Moxos*: atque animum adjecit ad *Chilem*, cujus etiam partem domuit, usque ad fluvium *Maulen*. Huic fuit uxor & germana *Coya Chimpu Oello*.

XI. *Tupac Inca Yupanqui* patri succedens, petiit per *Caxamalcam*, *Chacapuyas* & *Huacracuchos*, ut vocat *Garcilassus*, & subjugavit utrosque. Adjecit quoque suo Imperio *Muyupampam* vel *Moyobambam*, *Huancapampam*, *Cassam*, *Ayahuacam* & *Calluam*; & denique *Cannarum* provinciam atque *Paltas*; aliasque complures provincias usque ad *Quito*. Huic fuit uxor *Mama Oello*.

XII. *Huayna-Capac* patri succedens, rebus jam ante præclarè gestis, *Quitensi* regno aliisque vicinis provinciis perdomitis, plurimum dilatavit imperii sui fines. Huic prima uxor fuit soror illius major natu *Pillcu Huaco*, è qua nullos sustulit liberos: altera secundò genita *Rava Oello*; cui accessit tertia *Mama Runtu* patrui sui filia. Ex *Rava* sustulit *Huascar Incam*: ex *Mama* autem *Manco Incam*; ex filia denique & hærede Regis *Quitensis*, *Atahualpan*. Huic Regi tribuuntur duæ illæ semitæ regales, de quibus alibi diximus. Moriturus denique substituit sibi in Regno *Quitensi* filium *Atahualpam* valde sibi dilectum, reliquo imperio *Huascari* demandato.

XIII. Mortuo *Huana-Capac*, filii illius *Huascar* & *Atahualpa*, annis quatuor aut quinque regnarunt in suis quique regnis sine ulla notabili discordia: Verum uti omnis potestas impatiens est consortis: *Huascar* quem pœnitebat fratri *Atahualpæ* tam facile non minimam Regni partem cessisse, Legatum mittit ad fratrem, postulatum ut se Vasallum suum agnosceret, neque regni sui fines ulterius dilataret. *Atahualpa* fingit se lubentem accipere conditiones præscriptas, atque adeo paratum esse fratri, ut supremo domino obedire; petitque ut sibi cum majore comitatu *Cuscum* venire liceat ad exequias mortuo Parenti summa frequentia & solemnitate persolvendas; id à *Huascare* doli ignaro impetrat cum gratia: Quare quam ocyssime ex omnibus suis provinciis, bellicosissimum quemque & maxime Parentis sui Veteranos præmittit *Cuscum*, eventum in regni sui finibus præstolari certus. Supra triginta millia fuisse tradunt: neque *Huascar* ante persensit dolum, quam quum jam fratris sui copiæ vix centum leucis abessent a *Cusco*: Tunc enim à fidis provinciarum suarum præfectis monitus, fratrem cum majoribus copiis advenire quàm exequiarum solemnitas requireret, atque adeo

cum

cum armatis, quibus nihil opus esset, si ad obsequium majoris fratris, quod simulabat, properaret: Quare ille, licet serius, sibi impositum sentiens, quam celerrime delectum indicit, & ex omnibus vicinis provinciis advocat copias: verum *Atahualpa* copiis interea festinantibus ex improviso ab illis fuit oppressus & captus, pluribus suorum in prœlio haud longe à Cusco desideratis. Crudelissime usus est hac victoria *Atahualpa*; nam omnes principes è prosapia regia, quos quidem nancisci potuit, variis suppliciis sustulit, idque ante fratris sui oculos, ut miserum magis excruciaret; neque fœminis parcitum fuit aut infantibus, nec denique ipsi Huascari, quum jam Hispan Regnum illius essent ingressi; ipsique imminerent. Quæ prolixe commemorantur ab Ynca Garcilasso. Veruntamen non tulit hanc crudelitatem impunitam, ab Hispanis imperio & vita privatus in Caxamalca. Cæteri post illum Yncæ magis in speciem, quam revera aliquot annis post regnarunt; de quibus consulendæ historiæ Hispanorum. Atque hæc quidem è commentariis Yncæ Garcilassi de la Vega, qui se ex illorum prosapia genus duxisse profitetur, compendio retulimus.

Cap. XIII.

Peruvianorum Regum series & familiæ ex Josepho de Acosta.

Iosephus de Acosta in libris de Historia naturali & morali Indiarum, seriem Regum Peruvianorum paulo aliter designat, quam hic compendio referemus.

Primum Regem itidem vocat *Mangocapa*: hic author fuit duarum familia- I. rum regiarum *Hanancuzco* & *Vrincuzco*, è quarum prima descendunt Reges qui Imperium hoc summopere dilatarunt.

Secundum vocat *Ingaroca*, authorem familiæ, (ipsi vocant *Ayllo*) *Viçoquirao*; hic II. primus usus fuit vasis aureis, & idola aurea consecravit.

Successit *Taguarquaque*, quem ab hostibus superatum & captum, sanguinem plo- III. rasse produnt, unde illi nomen partum: ab hoc descendit familia *Aocailli panaca*.

Huic successit filius *Viracocha Inga*, à quo familia *Coccopanaca* descendit; hujus ca- IV. daver, quia ingens thesaurus cum ipso inhumatus credebatur, anxie quæsitum fuit à Gonsalvo Pizarro, & tandem inventum in *Xaquixaguana*, atque crematum: cineres autem in summa veneratione dudum tenuerunt barbari, donec ab Hispanis vetarentur, qui aliorum quoque Ingarum corpora inventa deleverunt.

Pachacuti Inga Yupangi successit, qui regnasse dicitur sexaginta annis & imperii li- V. mites supra modum dilatasse: de hoc memorant multas fabulas, quas hic referre nihil attinet. Hic fuit author familiæ *Ynaca panaca*: fabricavitque aureum idolum *Indiillapa*, quod in aurea sella circumferebant.

Successit *Topa Inga Yupangui*; atque illi filius ejusdem nominis, qui fuit caput fa- VI. miliæ, quam barbari vocabant *Capac Ayllo*. VII.

Huic successit *Guaynapaca*, omnium Regum longe opulentissimus; ita ut huic po- VIII. tissimum tribuantur sumtuosissima ædificia hujus Regni: Author fuit familiæ *Temebamba*.

Guaynacapæ successit in urbe Cusco *Tito Cusci Gualpa*, quem postea vocarunt *Guascar*; IX. hic à ducibus *Atahualpæ* fratris sui, *Quixquiz* & *Chilicucima* captus fuit & concrematus, quum jam Hispani Peruviam essent ingressi.

Atahualpa ab Hispanis in Caxamalca capto & strangulato; quum Pizarrus jam X. regni potens esset; supervenit *Mangocapa* filius itidem *Guaynacapæ*, qui aliquandiu Hispanos arcta obsidione cinxit in urbe Cusco; verum fugere coactus, recepit se in *Vilcabambam* inter asperrimos montes, ubi ipse & successores illius pluribus annis se ab Hispanis sunt tutati, donec tandem *Amaro* caperetur, quem Hispani in urbe Cusco publico supplicio sustulerunt. Habuit Guaynacapa & plures filios, quorum unus baptismo initiatus, *Pauli* nomen assumsit, huic filius fuit *Carolus*, qui sicuti & Pater Hispanos juvit contra cognatos suos.

Marchione autem de Cannete Peruviam Pro-Rege administrante è *Vilcabamba* ultro venit Limam *Sayritopa Inga*, cui Rex Hispaniarum dedit vallem *Yucay*.

Familiæ denique *Vrincuzco*, quæ, ut supra, Magocapam quoq; authorem agnoscit, princi-

principes numerat *Iosephus de Acosta*, *Chinchirocam*, *Capac Yupangui*, *Lluqui Yupangui*, *Mayta capam*, *Tarco guaman*, anonymum, & denique *Tambo Maytapanacam*, qui Christianis Sacris initiatus dictus fuit Joannes: Hactenus ille; quæ quamplurimum differunt ab iis quæ *Garcilassus* tradidit; neque mirum quum literis & libris caruerint Peruviani, sine quibus difficulter rerum memoria conservatur.

Ut autem obiter hic referam, captus fuit *Atahualpa* ab Hispanis, mense Mayo, anni cIↄ Iↄ xxxiii & paulo ante à ducibus *Atahualpæ*, frater illius *Guascar* in urbe *Cusco:* quem deinde barbari mandato *Atahualpæ*, ut referunt Hispani, suffocarunt in fluvio *Andamarca*; Hispani autem inaudita crudelitate, paulo post ipsum *Atahualpam*, sustulerunt; deinde *Pizarrus* per ludibrium filium illius *Toparpam* consuetis ceremoniis à primoribus voluit inaugurari: sed subrogavit ipsi anno cIↄ Iↄ xxxiv *Mangonem* filium *Guaynacavæ* uti legitimum imperii hæredem. Verum discordia inter *Pizarrum* & *Almagrum* paulo post orta, animos quoque barbarorum distraxit in partes, ita ut *Mango* potissimum ad *Almagrum* se applicaret; neque desperaret avitum imperium, pulsis Hispanis posse recuperare; unde factum fuit, ut anno cIↄ Iↄ xxxv clam è *Cusco* se proriperet, & maximis copiis Hispanos in illa urbe obsideret, & variis modis infestaret: Rediit postilla *Almagrus* ab expeditione *Chilensi*, quem *Mango* speraverat, ut *Pizarris* infestum, ita demereri, ut cum ipso *Cuscenses* expugnaret, verum quum id minime procederet, etiam in *Almagri* copias irruit, sed exiguo profectu: Qui postquam cum *Pizarris* in gratiam, ut putabat, rediisset, *Mangonem* qui è *Tambo* se receperat in vallem *Amayabambam*, per *Tribunum* suum *Rodericum Orgonnez* ita terruit, ut in asperrimam provinciam viginti quinque leucis à *Cusco* profugeret, quam vocant *de Viticos*, haud longe à provincia in qua urbs *Guanuco* condita fuit. Certatum dein aliquot annis inter Hispanos mutuis cædibus. *Almagrus* publico supplicio sublatus, *Franciscus Pizarrus* ab *Almagrianis* in oppido *Lima* trucidatus. Anno cIↄ Iↄ xli advenit ex Hispaniis à Rege missus *Vaca de Castro* qui Peruviam est ingressus, & quum varii duces cum suis copiis illi se adjunxissent, Præfecturam iniit sub initium anni cIↄ Iↄ xlii, & promovit exercitum ad vallem *Xauxam*, & deinde ad *Chupas*, ubi prœlium fuit commissum, in quo *Almagriani* fuerunt profligati, & paulo post *Almagrus Iunior* captus, & anno cIↄ Iↄ xliii supplicio affectus. Missus deinceps à Rege *Blasco Nunnez Vela*, ut Peruviam Pro-Rege administraret, cui mandatum, ut *Mangonem* ad officium reduceret, & anteacta condonaret: Hic venit in Peruviam anno cIↄ Iↄ xliv: *Gonzalus* autem *Pizarrus* rebellavit in urbe *Cusco* seque Ducem professus est contra *Mangonem*; verum quum copias suas eduxisset è *Cusco* & contra Pro-Regem festinaret; *Mango* opportunum ratus urbem pene vacuam uti opinabatur, intercipere; dum in eo est, à paucis Hispanis, qui aliquandiu apud illum latitaverant, fuit interfectus, & copiæ illius se inter Andium juga subduxerunt. Pro-Rex interim à regiis Judicibus captus, & rursus ab uno illorum in libertatem restitutus; *Pizarrus* à reliquis Præfectus Peruviæ proclamatus, ita ut Pro-Rex versus *Quito* profugeret, & quum à copiis *Pizarri* urgeretur, ad *Popayan*; unde reversus ad provinciam *Quitensem*, in *Anaquito* à *Pizarri* copiis profligatur, & cæditur à Nigrita ex mandato *Carvajalis*, anno cIↄ Iↄ xlvi. Advenit deinde Licenciatus *Petrus de la Gasca*, qui consilio atq; armis tantum effecit, ut *Pizarrum* superaret, caperet & supplicio afficeret, in *Guaynarima:* atque ita *Pizarri* terris penitus exciderunt quas Regno Hispaniarum acquisiverant, anno cIↄ Iↄ xlviii.

Cap. XII.

De Regimine politico Peruvianorum, ex Commentariis Yncæ.

l. 2. c. 11. DIVISERANT jam olim Reges Peruviæ, imperium suum in quatuor partes, secundum quatuor mundi plagas: Partem orientalem vocabant *Antisuyo*, à provincia *Anti*, quam nomen suum vastis illis montibus communicasse volunt, quia ab Hispanis appellantur *la Cordillera:* Occidentalem *Cundisuyo* ab altera provincia *Cunti:* Septentrionalem *Chincasuyo* ab ampla quadam provincia quæ ab urbe jacet versus Arctum; Meridionalem denique *Collasuyo* à *Collao*. Populum autem cap. 12. distribuebant in decurias, ita ut singulis decem unus præesset; & rursus quinque decuriis

curiis ſuperior aliquis miniſter, atque ita porro centenis, quingentis, & millenis generalis dabatur præfectus,neque facile excedebant hunc numerum.Decurionum munus erat ſingulorum curam gerere, & operam dare, ne quicquam eorum, quibus opus erat ipſis, deeſſet: itemque ſi quid peccaſſent,ad ſupremum præfectum deferre: nec non naſcentium & morientium nomina & numerum ſingulis menſibus indicare. Decuriones autem vocabant *Chunca Camayu* à *Chunca* decem & *Camayu*, id eſt, procurator; & ita de aliis pro numerorum ratione. In ſingulis pagis erant judices qui lites terminabant citra appellationem; ſi tamen controverſiæ inter provincias orirentur, de iis ipſe Inga agnoſcebat.

Ingens erat legum reverentia; nec otioſos patiebantur aut vagabundos: Regem autem inſtar numinis obſervabant, nam per decuriones iſtos exactè noverat numerum ſuorum ſubditorum, ſexum & ætates: & ut inferiores miniſtri melius in officio continerentur, ſecretos viſitatores ablegabat, qui in actiones illorum inquirebant & plectebant delinquentes: hos vocabant *Tucuyricoc*, quaſi dicas omnia pervidentes: gravius autem plectebantur miniſtri illi delinquentes, quam vulgus.

Regum autem poteſtas abſolutiſſima erat,ſiquidem non tantum omnium rerum domini erant ſed & perſonarum; ita ut non tantum ſibi ſumerent quantum libebat, ſed & virgines quaſvis ſibi peterent & impetrarent cum gratia, ſive in concubinas ſive in ancillas.

Obtinuit autem inde à primo rege conſuetudo, ut regni hæres duceret in uxo- l.4.c.9.
rem germanam ſuam majorem ex utroque parente,aut ſi illa deeſſet aut ſterilis comperiretur, ſecundo genitam, & tertiam; vel ſi ſorores deeſſent, cognatam vel etiam amitam, aut propinquo ſanguine conjunctam: cæteri autem principes conſanguineas ducebant uxores, exceptis tamen ſororibus, ut hoc Regibus & illorum primogenitis eſſet peculiare. Semper autem ſuccedebat in Regnum primogenitus, neque aliter factum in duodecim illis Regibus, inquit *Garcilaſſus:* licet aliter prodat *Acoſta.* Succeſſio autem Curacarum ſive minorum principum pro diverſitate provinciarum variabat; nam in aliis primogeniti ſuccedebant parentibus: in aliis unus filiorum qui populo magis placebat, ita ut potius ex electione, quam ſanguine videretur ſurrogari: in quibuſdam omnes fratres ex ordine ſuccedebant, & poſt illos majoris natu nepos & ita porro: quod Hiſpani licet falſo etiam de Monarcha crediderunt.

Primogenitos ſuos magna ſolemnitate ablactabant, poſtquam ſecundum ætatis annum ſuperarent: & tum capillum attondebant, & imponebant nomen: patrino præeunte, qui ex conſanguineorum numero aſſumebatur quidem in reliquis, in primogenito autem Principis erat ſummus ſacerdos Solis.

Maximam dabant operam Ingæ ut in omnibus provinciis; quas imperio ſuo adji- l.5.c.1.
ciebant, agri quam diligentiſſime colerentur, & larga Mayzii ſementis fieret; & quia hic aquarum penuria eſt, famoſiſſimos ubique moliebantur aquæductus, qui licet ævo & Hiſpanorum indiligentia, plerique jam conciderint, tamen ruderibus ſuis magnificentiam operum ſatis demonſtrant. In eundem uſum & campos diligenter complanabant. Agros autem univerſo ſementi faciendæ idoneos, partiebantur in tres partes, quam prima Soli, altera Regi, tertia colonis cedebat, ita tamen ut numero colonorum aucto, Soli Regique detraheretur, quod ipſis videbatur deeſſe: Solum autem quod rigari nequibat,radicibus & aliis fructibus occupabant,& ad eundem modum dividebant;eamque diviſionem ſingulis bienniis aut trienniis mutabant, ne terræ nimia cultura redderentur effœtæ.In colendis denique agris hunc ſervabant ordinem, ut primum colerent agros Soli dicatos: Dein terras viduarum & orphanorum, qui uti diligentius colerentur, erat in ſingulis pagis Curator pauperum,quem vocabant *Llacta Camayu*, qui è turricula ad id comparata veſperi denunciabat, quæ pars agrorum poſtero die colenda foret: in viduarum autem numero cenſebantur etiam militum conjuges quandiu mariti in caſtris principis militabant. Secundo loco colebat quiſque ſuos agros; & poſtremo loco Curacæ aut Principis.

Attribuebant autem ſingulis ſubditis tantum terræ,quantum poterat ferre ſeſqui modium; id vocabant *Tupu:* licet id nomen etiam milliare, itemque fibulam qua fœminæ utebantur, denotet; & verbi naturam induens denotet metiri. Ad eundem modum & ſolum minime riguum partiebantur. Agros autem ſuos ſtercorabant

fimo humano, aut ovillo: in planicie autem quæ mari adjacet avium marinarum; quare nefas erat illas occidere: in quibusdam denique vallibus littoralibus capitibus piscium.

Princeps nullas decimas aut aliud tributum capiebat à suis subditis, præterquam quod gratis sementem illius facerent & messem colligerent & in horrea ad id in singulis pagis & municipiis comparata inferrent:& vestes atq;arma tam militibus quam pauperibus providerent, pro ratione provinciarum, quibus ea potissimum imperabantur, quibus abundabant: A pauperibus autem pro tributo exigebant certum numerum pediculorum, ne sordibus suis sibi ipsis miseriam augerent. Erant autem liberi ab omni tributo omnes è familia regia; item domini provinciales, Iudices, reliquique regii ministri: milites denique in castris agentes omnesque viduæ & pauperes. Aurum aut argentum à subditis accipiebant non ut tributum, sed ut munus, quum nullum illius usum nossent quam templa sua & palatia illis exornare. Tributa annonaria, uti & vestes & arma, primo quidem in singulis pagis collecta ibidem in apothecis condebantur, deinde ad diversoria publica, quæ singulis tribus quatuorve leucis constructa erant, quantum opus erat, deducebant, ita ut quantovis exercitu transeunte, miles sine gravamine vulgi, ex apothecis regiis ali posset: spacio autem quinquaginta leucarum in ambitu *Cusco*, omne tributum conducebatur ad urbem in usum aulæ regiæ, & sacerdotum Solis.

CAP. XVI.

De Regalibus ædificiis quæ passim in Peruvia *visebantur, & de Religione* Peruvianorum.

REGALIA ædificia supra modum magnifica fuerunt & longe sumtuosissima: nam primo constructa erant è grandibus saxis elegantissime politis & levigatis; quod mirabile in gentibus quæ ferri usum ignorabant;& tam apte conjunctis & concinnatis, ut juncturæ vix apparerent: unde Hispani fuerunt opinati nullo cemento fuisse colligata; Verum quidem est, Peruvianos calcis aut cementi usum ignorasse; utriusque tamen loco adhibuerunt nunc argillæ quoddam genus valde tenue & glutinosum, quod vocabant *Llancac-Allpa*, id est, lutum glutinosum, quod ob tenuitatem tandem disparebat: nunc plumbo, argento & auro permixto: quæ res occasionem dedit ut plurima maxima ædificia ab avaris Hispanis penitus corrupta fuerint atque destructa, ut narrat *Petrus de Cieça* cap. XLII & LX atque XCIV.

Parietes cubiculi regii,ut & templi Solis aureis laminis erant incrustati,in quibus sculptæ erant variæ figuræ hominum atque animantium. Sella regalis, quam vocabant *Tianam*, tota aurea erat & aureo solo imposita. Vasa omnia domestica, tam majora quam minora, aut argentea erant aut aurea; taliaque magno numero in omnibus & singulis Palatiis reposita erant, ita ut Rege iter faciente, nihil necesse esset quicquam vasorum aut suppellectilis secum ducere. Præterea ex auro atque argento efformabant omnis generis animantia, plantas, adeoque grandes arbores cum suis frondibus, floribus & fructu: & quod fidem pene superat, etiam strues grandes lignorum. de quibus præter *Garcilassum* lib. VI. cap. VII videndi *Petrus de Cieça* cap. XXI. XXXVII. XLI. *Augustinus de Zarate* lib. I. cap. XIV. *Gomara* cap. CXXV.

Ingentes autem hos thesauros maximam partem ab indigenis post Regem *Atahualpam* captum, fuisse absconditos, neque hactenus inventos (nisi forte casu quicquam eorum in cujusquam manus inciderit) uno consensu tradunt scriptores.

His accedebant magnifica templa, quæ passim soli, summo ipsorum numini, construxerant: imprimis autem sumtuosissimum illud in urbe *Cusco*, cujus parietes laminis aureis à solo ad fastigium tecti erant. Figura quoque solis quemadmodum vulgo pingitur, tota aurea erat cum suis radiis: quam Hispanus quidam nactus integram alea decoxit una nocte. Id templum hodie superest, pars monasterii *S. Dominici*. Juxta principale templum erant & alia quatuor, quorum primum lunæ uti solis conjugi & germanæ dedicatum erat,cujus fores atque parietes laminis argenteis erant

erant obducti. Alterum Stellæ Veneris quam vocabant *Chasca*, cujus parietes itidem argento tecti erant; Tertium fulmini, tonitruo & fulguri, quæ communi nomine vocabant *Yllapa*: Quartum Iridi quam vocant *Cuychu*, quod totum auro obductum erat. Præter hæc & domus his conjuncta erat itidem à solo ad fastigium auro polita, in qua summi sacerdotes conveniebant, de rebus Sacris acturi, quos omnes è prosapia regia esse necesse erat. Ad eundem modum & alia templa Soli dicata visebantur in variis provinciis, licet non tam magnifica, quam hoc *Cuscense*: nisi forte excipias longe antiquissimum in Insula Lacus *Titicacæ* conditum, quod sicuti & ipsam insulam barbari imprimis venerabantur, quia reges suos inde ortos fabulantur: Id enim templum ad eundem modum auro argentoque erat ornatum, tantaque præterea vis auri atque argenti congesta, ut barbarorum narratio pene fidem superet.

Quia autem de templis eorum diximus, non abs re fuerit pauca hic addere de illorum superstitionibus: Peruvianos Solem tantum pro numine coluisse superiore libro dictum: Huic immolabant omne pene genus animalium, potissimum autem oves ipsis domesticas; item omnis generis fruges, & potiones vestesque. Abhorrebant autem Incæ ab hostiis humanis: non minus quam humanarum carnium usu in cibis, quem vetabant; licet Hispani quidam aliter memoriæ tradiderint. Plures habuerunt sacerdotes, quorum summum vocabant *Villac Vmu*, id est, hariolum sive prophetam; horum autem amictus nihil differebat à communi. Soli itidem consecrabant virgines ab octavo ætatis anno, quas concludebant certis ædibus ad id destinatis, in quas mares intrare nefas erat, haud minus quam fœminis vetitum erat intrare in templum Solis, ut multum falsi fuerint Hispani qui scripserunt, virgines has unà cum sacerdotibus in templo Solis sacris ministrasse: Harum numerus in urbe *Cusco*, ut plurimum erat supra mille, & fere è sanguine regali, quæ autem inter eas ætate præcellebant, vocabantur *Mamacunæ*, quasi dicas matronæ & matres juniorum: Servabant perpetuam Virginitatem, neque unquam prodibant in publicum, aut ab aliis fœminis, ut mares taceam, videbantur, præterquam à Regina aut regiis filiabus. Principale earum exercitium erat nere vestes in usum Regis & Reginæ. Amictus autem Regis erat primo indusium ad genua usque descendens, quod vocabant *Vncu*; & mantile quadratum, quod dicebant *Yacolla*; gestabant præterea bursam, ut ita dicam quadratam, & ab humero sinistro pendulam versus latus dextrum, in qua Cucam suam circumferebant, quam dum res Ingarum starent, ipsis solis & ipsorum consanguineis masticare fas erat, præter paucos primores quibus Rex singulari privilegio indulgebat. Caput denique redimibant tænia quadam quam vocabant *Llautu*; ea erat digitum transversum lata & satis grossa, ambiebatque ter quaterve caput; quibus accedebat rubra fascia, quæ diadema inter utraque tempora conjungebat.

Eædem virgines & panes coquebant, quibus in solemnibus sacrificiis utebantur, ipsis *Cancu*, quosque Soli offerebant in festis majoribus *Raymi* & *Cittua*: nec non potum quem festis diebus Inga & illius consanguinei usurpabant, ipsis *Aca*. Vasa autem omnia quibus hæ Virgines utebantur, erant argentea aut aurea, haud minus quam in templo Solis.

In cæteris regni partibus erant similia monasteria, in quæ filiæ *Curacarum* & aliorum quoq;, quæ forma aut elegantia cæteras excedebant, recludebantur; non tamen Soli erant sacræ, aut servabant virginitatem, verum Regis erant concubinæ, & è claustris exibant quoties à Rege vocabantur: custodiebantur tamen à suis mamaconis, & exercebantur variis operis; & texebant pannos, vestesque & alia elaborabant Regi; quæ ille, summi muneris loco impertiebatur consanguineis suis, aulicis, & militibus qui strenue rem gesserant.

Quas autem Rex semel exciverat aut cognoverat, eæ nunquam ad claustrum remittebantur, sed aut in aula ministrabant Reginæ, aut cum singulari dignatione ablegabantur ad consanguineos suos. Si quæ autem virginum, (quod tamen nunquam accidisse volunt) se corrumpi passa esset, illam lex vivam defodere jubebat, corruptorem autem laqueo tolli, una cum tota familia sua, atque adeo si *Garcilasso* & aliis credimus, cum toto pago in quo habitabat. Denique nunquam hæ reclusæ sive adhuc virgines sive ab Inca corruptæ ullis aliis in uxores dabantur,

aut concubinas: tanta erat Principis & ipſius mulierum veneratio: licet quidam ſecus tradiderint, quos decepit quod Inga interdum ſubditorum ſuorum, maxime procerum, filias ob ſpeciales cauſas ipſe elocaret; ſed quæ nunquam virginum clauſtra fuerant ingreſſæ.

Cap. XVII.

De Peruvianorum *feſto principali, quod vocant* Yntip Raymi.

INTER quatuor feſta principalia, quæ ab Incis celebrabantur in urbe *Cuſco*, eminebat unum, quod vocabant *Yntip Raymi*, id eſt, Solis feſtum ſolemne, & ſimpliciter *Raymi:* id celebrabatur menſe Junio poſt ſolſtitium ſumma ſolemnitate: nam tum confluebant ex omnibus regni partibus ad urbem, omnes militares tribuni & duces exercituum, omneſque Curacæ & primores Regni, aut per ſe aut per liberos ſuos & conſanguineos, ſi ſenio aut aliis occupationibus impedirentur. Ceremonias ordiebatur ipſe Rex, tanquam filius Solis & ſummus ſacerdos, licet ſemper præter Regem haberent alium ſummum ſacerdotem è proſapia regia. Certabant inter ſe proceres, ut quam elegantiſſime ornati & amicti peregrinum in modum ad hoc feſtum accederent.

Parabant ſe univerſi ad hoc feſtum triduano jejunio, quo & à fœminarum conſortio penitus abſtinebant, neq; quicquam guſtabant, præter paululum Mayzii candidi, & Cucam herbam & puram aquam: neque toto illo triduo fas erat focum in urbe accendere. Abſoluto jejunio, nocte quæ ipſum feſtum præcedebat, Sacerdotes quidem parabant agnos & oves, aliaque neceſſaria ad ſacrificia, pro numero eorum qui confluxerant; Virgines autem Soli dicatæ, panem illum *Cancu*, & potum quem Inca & illius conſanguinei uſurpaturi erant; nam ad panem cæteris parandum plures aliæ fœminæ deputatæ erant.

Summo dein mane, Inca cum ſuis conſanguineis, ſecundum ordinem ætatis & dignitatis procedebat in aream majorem urbis, quam vocabant *Haucaypato*, ibidemque attente converſi ad orientem & nudi pedes, præſtolabantur, donec Sol aſcenderet ſupra Horiſontem; ad primum illius conſpectum, conſidebant humi, & brachiis apertis & elatis manibus, atque ori objectis, aërem veluti oſculabantur ſolem ut ſupremum Numen & Parentem venerantes. Cæteri proceres, in vicina area quæ dicebatur *Cuſſipata* eadem ſolemnia obibant. Rex deinde aſſurgebat, cæteris conſidentibus, & ſumebat in manus duo grandia vaſa aurea, quæ vocabant *Aquilla*, plena potu illo, quo utuntur; & vas dexterum propinabat Soli & conſanguineis ſuis, dein potum illius vaſis effundebat in cadum aureum, à quo canna lapidea eleganter polita pertinebat ad templum Solis, ut ipſe illum potum haurire videretur. E vaſi autem ſiniſtræ manus, primum libabat Inca, dein conſanguineis ſuis effundebat, ſingulis exiguum hauſtum, in ſcyphos ad id comparatos, de ſacro hoc liquore. Curacæ autem & alii qui non erant è proſapia regia, bibebant alium liquorem à Virginibus præparatum. Hac ceremonia abſoluta, procedebant omnes verſus templum: Solus autem Inga, & illius conſanguinei ingrediebantur, & ſolus Rex per ſe offerebat Soli vaſa in quibus libaverat, illumque veluti coram adorabat: cæteri Incæ uti & proceres reliqui qui conſiſtebant in area ante fores, tradebant vaſa ſua ſacerdotibus, per ipſorum manus Soli offerenda, unà cum variis animalibus ex auro & argento affabre concinnatis.

Oblationibus jam perfectis redibant ſinguli ad ſua loca: & accedebant Sacerdotes cum magno numero agnorum & ovium illius terræ, quæ Soli erant conſecratæ: ex horum numero ſumebant agnum nigrum, (hunc enim colorem maximi faciebant barbari) ut ex illo auſpicia caperent: & humi ſtrato, capite verſo ad orientem, aperiebant latus ſiniſtrum, & ocyſſime manibus eruebant cor & pulmones cum arteria aſpera; auſpicatiſſimum autem ducebant, pulmones exire palpitantes adhuc & plenos vitali ſpiritu: inauſpicatum vero ſi agnus, dum aperiunt latus, è tenentium manibus eluctando in pedes ſe erigeret, præter alia quæ ut inauſpicata notabant. Si agnus inauſpicatus videretur, ſumebant ovem & ita porro. Deinceps plures agnos & pecudes immolabant, ſed non ea ſolemnitate, ſiquidem jugulabant tantum, & cor

atque

atque sanguinem flammis absumebant, quas artificio quodam naturali à sole fœnerabantur. Carnes autem assabant in publico & assas comedebant cum singulari ordine & festivitate: & post cibum captum demum largo potu se invicem ingurgitabant, familiari & pene agnato hisce barbaris vitio. Novem diebus durabat hæc festivitas, quæ maxime conviviis & symposiis absolvebatur; quibus absolutis singuli revertebantur ad sua.

Cap. XVIII.

De Peruvianorum Idiomate atque Poësi.

IDIOMA Peruvianorum, præsertim commune sive Cuscense, valde fuisse concisum & inops verborum, ita ut uno nomine sæpe diversas res explicarent, & uno verbo non raro integram sententiam exprimerent, pluribus locis monet *Ynca Garcilassus* qui optime potuit scire. Tamen ad eundem modum, quem in Nova Hispania indicavimus, de lingua Mexicana, commune fuit toti Peruviæ, Regibus illud una cum legibus suis & institutis, in domitas provincias inferentibus. Observat *Garcilassus*, Patres liberos suos vocare *Churi*, matres autem *Vava:* Sexus autem distinguere adjectione particulæ quæ sexus discriminet. Item fratres se invicem appellare *Huauque*, sorores *Nanna:* si autem frater sororem alloquatur, dicit *Pana*, non autem *Nana*, ne & ipse fœminam se faciat; Soror autem ob similem causam fratrem compellans non dicet *Huauque* sed *Tora:* nec sororem compellans *Pana*, sed *Nanna*. Idem monet, Cuscense idioma caruisse aliquot literis Alphabeti Latini & Castellani atque Vulgaris, puta b.d.f.g.i.l, nisi quod ll uterentur duplice, & x. & r. itidem uterentur tantum simplice, nunquam duplice; quas dum Hispani supplent pro suo arbitrio, multa vocabula illius idiomatis depravaverint. Secundo habuisse tres pronuntiandi modos, quibus & significationem singulorum nominum & verborum variabant; nimirum intra labia, palatum & intra fauces, qui modi omnino sint observandi, ut differentia significationum deprehendatur. Tertiò non reperiri in hac lingua syllabas quæ duas consonantes habeant, sive mutam cum liquida; & si quædam vocabula ejusmodi syllabas videantur habere, in pronunciatione mutam à liquida esse dividendam, ut Pap-ri, Poc-ra, Chac-ra, &c. Verum lingua hæc communis, postquam Hispani Peruvia sunt potiti, apud plures nationes obsolevit, quæ jam propriis utuntur; quæ res insigne impedimentum adfert religiosis in instituendo barbaros principia religionis Christianæ.

Porro hanc communem linguam plurimum excoluerunt ipsorum litteratores & philosophi, quos vocabant *Amautas*, ita ut ad Poësin accommodarent: quos poëtas singulari nomine appellabant *Havarec*. Versus autem illorum fere tribus aut quatuor syllabis constabant, quos ita disponebant, ut interdum omnes quatuor syllabis constarent; interdum essent mixti. Utriusque compositionis exempla proponit *Garcilassus*; & quidem mixti generis cantilenam hanc brevem; l.2. c.17.

Caylla llapi		Ad canticum
Punnunqui	id est	Dormies
Chaupituta		Media nocte
Samusac		Veniam.

Alterius autem hanc longiorem, cum interpretatione latina *Blasii Valera*, qui versuum modum servans sensum minus expressit, & sua ad verbum:

Cumac Nusta	Pulchra Nympha	Formosa domicella
Torallayquin	Frater tuus	Aqua implevit germanus tuus
Puynnuy quita	Urnam tuam	Cantharum tuum
Paquiz cayan	Nunc infringit	Quem nunc frangit
Hina mantar	Cujus ictus	Qua ex causa
Cunun nunun	Tonat fulget	Tonat & fulgurat
Ylla pantac	Fulminatque	Fulminatque
Camri nusta	Sed tu nympha	Tu regia domicella
Vnuy quita	Tuam lympham	Tuas pulchras aquas

Para munqui	Fundens pluis	Nobis das pluendo
Riti munqui	Interdumque	Et certis vicibus
Pacharurac	Grandinem seu	Ninges nobis
Pacha camac	Nivem mittis	Et grandinem fundes
Vira cocha	Mundi factor	Deus qui animat
Cay hinapac	Vira cocha	Magnusque viracocha
Chura sunqui	Ad hoc munus	Ad hoc officium
Cama sunqui	Te sufficit	Te collocarunt
	Ac præfecit.	Et te animarunt.

Argumentum est fabula, quam philosophi illorum commenti fuerant; Puellam è regia prosapia à summo Deo in regione aëris fuisse collocatam, cum phiala aquis plenâ, ut illam in terram profunderet quum opus esset: hanc phialam à puellæ germano interdum frangi valido ictu, atque ita generari tonitrua, fulmina atque fulgura. *Ylla pantac* enim unico nomine concludit tonitru, fulmen atque fulgur. *Cunnunnuni* significat strepitum edere. *Unu* notat aquam, *Para* pluere, *Chiti* grandinare; *Riti* ningere: *Chura* significat ponere: *Cama* animare. Unde supremum numen *Pacha-Camac* dixerunt. Idem author testatur, Peruvianorum *Amautas* dramata composuisse & egisse coram aulicis, in quibus illustria defunctorum Regum gesta celebrabantur.

Cap. XX.

Scientiæ, quarum Peruvianorum Philosophi gnari fuerunt; & quo pacto rerum gestarum memoriam conservaverint, & illorum Arithmetica.

VETERES Peruvianorum *Amautæ*, Astrologiæ haud penitus fuerunt ignari; trium tamen siderum tantum habuerunt rationem: Solis quem vocabant *Ynti*, Lunæ quam *Quilla*, Veneris *Chasca*: Stellas autem omnes communi nomine dicebant *Coyllur*. Itaque & anni ambitum, quem nominabant *Huata*, observarunt, quem vulgus messibus distinguebát. Et solstitiorum rationem habuerunt, uti apparet è turriculis, quæ & ad orientem & occidentem urbis *Cusco* erant positæ; de quibus *Iosephus de Acosta* videndus. Verum in numero turricularum & illarum usu plurimum ab illo discrepat *Garcilassus*; scribit enim fuisse duodecim, & signasse duodecim menses: *Acosta* vero tantum octo ad unam, & itidem octo ad alteram urbis plagam: easque ita fuisse dispositas, ut quatuor minores in medio, octodecim aut viginti pedes à se invicem distarent, & majores æquali pene spacio utrimque ab hisce abessent; ita ut minorum umbra solstitium proderet, permolesta observatione. Æquinoctia ad eundem fere modum observabant, columnis elegantis operis erectis ante templum Solis, & circulo circumducto. Observabant & Ecclypses tam Solis quam Lunæ, licet causas penitus ignorarent, sed ridiculas comminiscerentur; nimirum Solem ipsis iratum faciem suam abscondere & malum minari: Lunam ægrotare, & si totalis esset Ecclypsis mortuam aut moribundam; idque unice pertimescebant, casuram enim & mortales omnes obruituram: itaque plorabant, clamabant, & verberibus canes ad ululandum adigebant, persuasi Lunam canibus delectari.

l. 6. c. 3.

Menses lunares habuerunt, & *Luna* nomine vocabant *Quilla*, partiebanturque in quatuor partes. Iisque, ut scribit *Acosta*, propria nomina & singularia festa attribuebant. Annumque inchoabant olim à Januario; sed post Regem *Pachacutec*, quem anni reformatorem vocant, à Decembri.

Medicinæ parum scientes fuisse haud dubium est; herbarum tamen quarumdam vires & facultates à quibusdam haud ignoratas, qui in summa æstimatione propterea fuere apud Regem & magnates: cæterum fere duobus remediis utebantur, venæ sectione & purgatione; venam utplurimum secabant in parte affecta: in purgatione adhibebant radicem quandam candidam instar rapi, utplurimum duarum unciarum quantitate; atque ita valide & vomitum ciebant & sedes, non sine insigni languentium discrimine. Medicamenta in initio morborum tantum adhibebant; ubi invaluerant,

valuerant, diætam præſcribebant aut inediam: nec niſi ſimplicibus utebantur, mixtionis plane ignari.

Geometriam utcunque calluerunt, ſed rudi modo; uti & Geographiam: & muſicam pneumaticam, præſertim in Collarum regione, ſed ita inconcinnam & indigeſtam, ut vix Harmoniæ nomen mereretur; utebantur cannis utplurimum quatuor conjunctis & diverſorum tonorum, nonnunquam & una fiſtula ad unam tantum cantilenam comparata.

Peruviani (inquit *Ioſephus de Acoſta*) nullum genus ſcripturæ noverant ante Hi- *l. 6. c. 3.*
ſpanorum adventum, neque per literas, neque per characteres aut picturas, ut Chinenſes & Mexicani: nihilo tamen ſecius & memoriam antiquitatis conſervabant, & rationem dabant de omnibus tam pace quam bello geſtis. Diligentiſſimi enim erant in tradendo minoribus quæ à majoribus acceperant, & minores in conſervando quæ ipſis tradebantur. Litterarum autem defectum ſupplebant partim picturis, (quemadmodum & Mexicani) licet valde rudibus; potiſſimum autem *Quipis*. Sunt autem *Quipi* memorialia ſive regiſtra facta è funibus, in quibus diverſi nodi & diverſi colores, res diverſas denotabant. Incredibile videtur quantum illis perfecerint, etenim quicquid ſcripturâ & libris explicari poteſt, Hiſtoriæ, leges, ceremoniæ, rationes mercimoniorum & ſimilia, id omne ſumma dexteritate & explicatiſſime illis nodis adnotabant: quin & circumſtantias omnes variis funiculis annexis deſignabant. Ad hæc memorialia conſervanda certi erant deputati miniſtri, quos vocabant *Quipa-Camayo*, qui rationem reddere tenebantur, quemadmodum apud nos Notarii publici, aut Secretarii, neq; minor fides ipſis habebatur. Ad diverſa autem rerum genera, puta bellum, regimen politicum, tributa, ceremonias, agros, &c. diverſi adhibebantur *Quipi* ſive funes: & in ſingulis eorum tot nodi & noduli & funiculi penduli, alii virides, cærulii, candidi & in ſumma tot modis variegati, ut quemadmodum nos per viginti quatuor literas variis modis diſpoſitas, infinita vocabula producimus, ita illi per varietatem nodorum & colorum, infinitas rerum ſignificationes denotarent. Ita (ut notat *Garcilaſſus*) per luteum colorem notabant aurum, per candidum argentum, per rubrum milites.

Monſtro autem ſimile (inquit *Acoſta*) quod barbaros hos videas, granis Mayzii rationes etiam difficillimas nullo negotio ſubducere & expedire: Exempli gratia; ut inveniant quantum ſingulis pro certa proportione, pendendum ſit de integra tributi ſumma pluribus imperata; arripient grana ſua & ponent hic unum, illic tria & alibi octo; tranſponent unum granum hinc, tria permutabunt inde; & in ſumma tam accurate explicabunt rationes, ut ne hilum quidem aberrent; & non minus dextre invenient quid, quantumque unumquemque dare aut accipere oporteat, quam noſtrates pluma aut atramento.

Cap. XXI.

De moribus & inſtitutis eorum domeſticis pauca.

PERUVIANI, tam proceres quam plebei, educabant liberos ſuos frugaliter; primum natos abluebant frigida: uti & ſingulis diebus antequam faſciis illos vincirent; neque ante tertium menſem brachia ipſis libera dimittebant, id robori prodeſſe autumantes, reclinabant in cunas ligneas, ſuper reticulos, lectorũ loco. Nunquam illos in brachia attollebant aut in gremium, ne quidẽ quum mammam dabant. ſed ſe ad illos inclinabant: idq; ter tantum quotidie. Ipſæ matres, etiam Reginæ, lactabant liberos ſuos, niſi forte morbo aut alia ſontica cauſa impedirentur: & à maritorum conſuetudine fere abſtinebant, ne liberos ante tempus ablactare tenerentur; nam ejuſmodi ob cauſam ante tẽpus ablactatos, propudioſo nomine vocabant *Ayuſca*, quaſi dicas nothos. Fœminæ hic facillime pariebant, etiam ſine obſtetricibus, & poſt partum abluebant ſe frigida, neq; domeſticis exercitiis vel tantillum abſtinebant. In quibus univerſæ admodum diligentes erant; ſuetæ nere & texere, in calidioribus quidem provinciis goſſypium, in frigidioribus lanam. Texebant autem in uſum tantum familiæ ſuæ, telas utplurimum quadratas, & pro ratione & modo veſtimentorum; ſuere inſuetæ, quia fibulis quibuſdam veſtes connectebant. Quemadmodum autem fœminæ veſtes, ita mares calceos aut ocreas parabant; nulli enim hîc reperiebantur

 artifi-

artifices communes, unuſquiſque ſibi ipſi & ſuis operabatur ea quibus opus erat: Agriculturam, tam mares quam fœminæ, adminiſtrabant.

Mira autem erat fœminarum diligentia, nam & prodeuntes in publicum aut fila ducebant, aut jam ducta torquebant, aut ſemper aliquid operis agebant; ne quidem quum vicinas aut opulentiores inviſerent, ab opere vacantes.

Summam quoque honeſtatis publicæ rationem habebant Reges & proceres, neque ſcorta publica intra oppidorum aut pagorum limites habitare permittebant, ſed per agros in vilibus & abjectis caſulis; Scorta autem ejuſmodi appellabant *Pampayruna*, id eſt, proſtibula publica; eaque tantopere contemnebant, ut fœminæ cum ipſis ſermones ſerere formidarent, ne forte ſuſpicionem incurrerent: & viri indignis interdum modis ipſa tractarent.

Matrimonia contrahebantur ad hunc modum: Imperator ipſe in oppido *Cuſco* ſingulis annis, aut interdum ſecundo anno, rationem inibat eorum qui nubiles erant, id eſt, marium qui vigeſimum quartum, & puellarum quæ decimum octavum annum ætatis ſuperabant; deinde die deſtinato, primo omnes è regia proſapia in loco publico conveniebant, atque ab *Ynca* ipſo, dexterarum contactu, copulabantur; & ad ſponſorum parentes divertebant, aliquot diebus epulis operam daturi: poſtero aut tertio deinceps die, reliqui nubiles, ad eundem modum, copulabantur à miniſtris ad hoc ſpecialiter à Rege delegatis. Eadem pene ratio obſervabatur in cæteris provinciis, ubi Curacæ Regis vice fungebantur. Vetitum denique erat extra provincias aut cognationes nubere: neque præter unam, legitima conjux habebatur.

Id quoque ad regni ſui robur & concordiæ inter ſubditos vinculum rebantur, nequaquam permittere, ut ex uno pago in alterum, (ne dicam ex provincia in provinciam) commigrarent, niſi à Rege juſſi; qui ut domitas provincias melius in officio contineret, ejuſmodi migrationes aliquando imperabat.

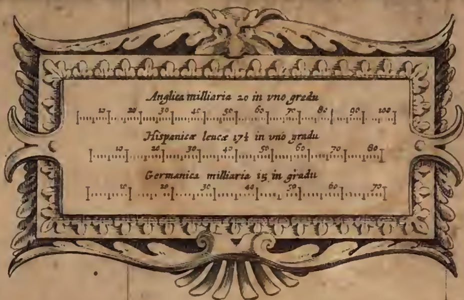
Plura addit *Garcilaſſus*, quæ nos tanquam jam obſoleta prætermittimus, quum ex iis quæ diximus ſatis putemus liquere, gentem hanc, pro modulo eorum qui literis tam ſacris quam profanis deſtituuntur, Rempublicam habuiſſe ſatis juſtè & ſapienter conſtitutam, & multis Europæis pudorem poſſe incutere.

DESCRIPTIO




CHILI
Sierra Nevada de los Andes.
Chucuito
Val de Copayapo
Val de Guasco
Val de Chile,
Val de Quillota
Mapocho
Promaucaes.
MAR DE CHI
NOORDT
WEST
OOST

36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46



1. P[to]. de Talcaguana
2. I. Quiriquina
3. R. Biobio
4. R. Llandalien
5. R. de la Laxa



ZUYDT

36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER DUODECIMUS.

CHILE.

Cap. I.

Chilensis *Præfecturæ limites, cœli ſolique qualitates.*



RÆFECTURA *Chilenſis*, ſi paulo latius ſumatur, (quemadmodum illam fere ſumit *Herrera*) pertingit ab extremis Peruviæ finibus ad Fretum uſque Magallanicum; patetque in longitudinem quidem inter Arctum atque Auſtrum, inde ab exordio vallis *Copiapo* ſive vigeſimo ſexto gradu latitudinis Auſtralis, ad ipſum Freti os, leucas circiter quingentas; in latitudinem vero inter Occaſum atque ortum, à Mari Auſtrali ad Atlanticum, ubi maxime quadringentas aut quingentas leucas, ubi minimum nonaginta vel paulo plures aut pauciores; quibus limitibus plurimæ vaſtæ regiones atque provinciæ continentur, quarum pleræque nondum ab Hiſpanis domitæ, multæ quoque ne quidem unquam fuerunt luſtratæ. Si vero proprie & ſtrictius accipiatur, pro ea regione quam Hiſpani jam à multis annis, pauculis oppidis colere cœperunt, longe anguſtioribus limitibus comprehenditur, quippe quæ ſecundum littorum ductum in longitudine non ſupra trecentas leucas contineat, in latitudine tantum viginti & nonnullibi pauciores: ab ora nimirum Maris Auſtralis ad vaſta Andium juga, quæ uno & contiguo pene ordine ſecus orientalem harum regionum plagam, ad Fretum uſque Magallanicum diſcurrunt & hic imprimis vaſte ſeſe attollunt & perenni nive tecta viſuntur. De ea autem potiſſimum nobis propoſitum hoc libro agere, de Magallanica ſequenti.

Nominis rationem explicat *Auguſtinus de Zarate* in Hiſtoria Peruviæ: *Chilem* dici à frigore, quia è Peruvia non niſi per frigidos & nivoſos montes poteſt adiri, *Chili* enim Peruvianis ſignificat frigidum. Tota autem hæc regio extra torridam Zonam & ultra Tropicum Capricorni ſita, pro variis à Polo Antarctico ſive Auſtrali diſtantiis, varias aëris temperies & tempeſtatum viciſſitudines perpetitur: quumque pene totidem gradibus à Polo Antarctico, quot Hiſpania ab Arctico divergat, contrarias plane anni tempeſtates experitur, ita ut hic hyems ſit, quum æſtas eſt in Hiſpania & contra. Nam quum Sol ſuperato Æquatore ad Cancri Tropicum properat, tum & pluviæ ingruunt & frigus hic ſentitur; nempe à menſe Aprili ad Septembrem; & contra quum Sol ad Tropicum Capricorni revertitur, raræ hic pluviæ, ſudum plerumque cœlum & modici æſtus percipiuntur. Hac anni tempeſtatum viciſſitudine fit ut & Indigenæ harum provinciarum, ingenio atque induſtria ad Europæos propius accedant, quam cæteri Americani, & major frugum atque fructuum ſimilitudo deprehendatur.

Solum harum provinciarum ſecundum oram Maris Auſtralis magna ſui parte planum aut in modicos colles aſſurgens, montes autem, quos in Peruvia *la Serrania* appellari diximus, tribus quatuorve leucis à littore communiter abſunt, nonnunquam & deſcendunt ad ipſum littus & à fluctibus marinis pulſantur, ut ſuo loco annotabitur. Amœniſſima porro eſt regio & perfœcunda, atque omnium frugum haud ſecus quam Hiſpania ferax, Tritici meſſe atque vindemia juxta abundans, paſcuis

pascuis denique supra modum luxurians: salubris quoque & egregium inter æstum atque frigus sortita temperamentum, æstatis atque hyemis pro tempestatum mutatione æqualiter compos: Ver illorum inchoatur à Septembri, æstas à Decembri, autumnus à Martio, hyems à Junio: longissimum diem festo *S. Luciæ*, brevissimum *S. Barnabæ* experiuntur: majorem tamen æstivis mensibus calorem quam hybernis frigus tolerant, rara tonitrua aut fulgura. In quibusdam vallibus, stato tempore ros quidam decidit ita spissus ut coaguletur & frondibus plantarum instar sacchari adhærere videatur, qui collectus & suavis admodum est & eundem pene usum præstat, quem Manna. Gramina hic propter idoneam humiditatem fere perpetuo virent, & arbores in montanis nunquam frondes suas deponunt: pascua, Rege Hispaniarum ita volente, communia sunt omnibus & singulis colonis: Venationis & piscationis jus promiscuum, tam in mari quam in fluminibus, lacubus & stagnis: Iter hac agentibus in oppidis atque prædiis, victus atque hospitium gratis præbere consuetudo obtinet.

Cap. II.

Animalia, fruges, plantæ hujus præfecturæ, Indigenarum mores.

IN tota *Chilensi* regione ovium quoddam genus reperitur, tam domesticarum quam silvestrium, quæ formâ ad Camelos magis accedunt, nisi quod gibbo careant, cæterum longe majores quam Europææ & plerumque ulnam Hispanicam proceræ, collo oblongo & tereti, rictu fisso, per quem spumam, quum irascuntur, ejaculantur in illos à quibus se lædi opinantur; caro illarum paulo siccior quam Europæarum; cicures colore utplurimum sunt candido aut nigro, interdum & cinericio; silvestres vero & montenses colore sunt igneo aut fulvo; longa, levi atque adeo nitenti lana vestiuntur, quæ precio Hispaniensem longe superat: nam quum vellus ovillum in Hispaniis uno regali venundetur (Hispani authoris sunt verba) harum singula vellera aureo æstimantur. Ex hac lana certi panni texuntur, quorum splendor ad Camelottorum nitorem quam proxime accedere dicitur. Porro ovibus hisce aures perforant, & foraminibus innectunt funes, quorum attractu easdem regunt & educunt quo libet; solutæ enim velociter admodum currunt, præsertim silvestres, quæ equis pernicitate pares esse feruntur. Sed de his in Peruvia plura diximus.

Chincilla. *Richardus Hawkinus*, meminit hic cujusdam animalculi, quod appellant *Chincillam*, magnitudine sciuri, colore fusco, sed pilo adeo levi & glabro, ut omnes aliorum animalium pelles superet, & in hisce regionibus & vicina Peruvia ab omnibus maximi fiat.

Teca. Præter triticum, hordeum, Mayzium, quæ tellus abunde producit, nascitur in hisce provinciis aliud quoddam genus farris, quod ab Indigenis nominatur *Teca*: folium illius parum differt ab hordei fronde; culmus instar avenæ assurgit ad dimidiæ ulnæ Hispanicæ altitudinem, frumentum illius paulo minus est siligine: Barbari solent illud demetere antequam plane maturuerit & in aristis siccare ad solem, dein excussum quum opus habent, sub cineribus torrere, denique tostum super saxum quadratum, rotula lapidea redigere in pollinem; hanc circumgestant iter facientes, nutrit enim egregie, ita ut modiolus viro ad octiduum sufficiat; hæc & cibum & potum ipsis subministrat; nam modica aqua mistam pro obsonio, copiosiore autem dilutam pro potione usurpant.

Præterea & genus quoddam silvestrium arborum hic passim reperitur, inde à triginta & sex gradibus ab Æquatore versus Austrum, ad Fretum Magallanicum usque, quæ fructus ferunt uvarum in modum racematim collectos & pendulos, pisorum magnitudine, granorum mali Granatensis forma, atque adeo colore: Indi-
Murtilla. genæ vocant hanc arborem *Vnni*, Hispani *Murtillam*; fructus sunt sapore inter suavem atque acrem medio; quique & calefaciunt & exsiccant: Liquor autem quidam ex ipsis exprimitur, qui quam proxime accedit ad vinum, non modo palato gratus, sed & ventriculo propitius: digerit superfluos corporis & præsertim capitis humores; adjuvatque ventriculi appetitum; clarus est atque dilutus, quippe feces suas sponte & sine ulla ignis ope egerens; etiam acetum ex iisdem fructibus

ctibus fit, odore & sapore longè præstantius, quam quod ex uvis immaturis conficitur.

Nihil autem hasce provincias ita commendat quam auri copia, & quidem ita absoluti, ut omnium aliarum provinciarum aurum longe superet.

Ibidem jam postquam Hispani sunt ingressi, tanta dicitur reperiri caprarum copia, ut singulis annis suprà quinquaginta millia mactenr tantummodo vellerum gratia, & sevi. Triticum quoque supra modum commendatur: habeo enim authorem, qui far tritici mole ad pineas nuces dicat accedere; unde non raro Peruviam annona juvant; quod Chilensibus perfacile est, aura semper secunda à Chile ad Peruviam flante.

Indigenæ colore sunt candido, sed fronte hirsuta & capillata, quod ipsis ab aëris nimia humiditate volunt accidere: olim quidem pene nudi agebant, nunc vero amiciri & vestibus uti gaudent: pecuariæ quoque studiosissime danr operam, carpunt lanas & texunt pannos. Cæterum ob continua bella, quæ Araucani & illorum confœderati jam à pluribus annis continuo cum Hispanis gerunt, regio magna sui parte malè culta & incolis est infrequentior; nulla enim orbis Americani pars carius Hispanis constat, quam *Chile*, nullibi hodieque incertiores sedes habent; nusquam plures aut graviores clades sunt perpessi, & adhuc hodie perpetiuntur, uti mox plenius dicemus.

Cap. III.

Atacama *desertum, & itinera è Peruvia ad Chilen, primaque Almagri expeditio in has provincias.*

CHarcensem Conventum Juridicum sive Australiorem Peruviæ partem, dirimit à Chilensibus provinciis, vasta solitudo, quæ vulgo *Atacama* appellatur: à Peruvia enim ad Chilen, ducunr duo terrestria itinera, (quibus tamen quam rarissime utuntur Hispani,) unum per hanc solitudinem, alterum per montana. Patet hæc *Atacamæ* solitudo in longitudinem, inter Arctum & Austrum, secundum oram Maris Pacifici nonaginta sive centum leucas, Tropico Capricorni quasi mediam secante: Regio tristi & inamœno aspectu, aridissima & propter aquarum penuriam effœta, & arborum non modo fructiferarum, sed & sylvestrium plane impatiens, tellure nuda neque herbida, præterquam tribus quatuorve locis, ubi nonnihil graminis nascitur, & paucæ oves illarum regionum (*Guanacos* dici supra meminimus) vagantur: hibernis vero mensibus tam aspero cœlo, tamque nivibus & pruinis est horrida, ut sine summo discrimine & præsenti nonnunquam exitio iter hac agi non possit.

Pene mediam interluit torrens sive amniculus quem Hispani vulgo vocant *Rio de la Sal*, viginti tribus gradibus & quadraginta & quinque scrupulis ab Æquatore versus Austrum, qui è montibus, qui ad orientem hanc solitudinem claudunt, descendens, per siticulosam hanc terram atque adeo profundissimam convallem versus occasum devolvitur, & egreditur tandem in Oceanum Meridionalem, viginti duabus leucis à *Xagnyes* (ita dicuntur putei quidam, è quibus hac iter habentes aquam hauriunt, nulla alia toto illi viginti duarum leucarum intervallo obviâ.) Dicitur autem *de la Sal*, quia aquæ illius ita amaræ sunt & salsæ, ut in vasis atque adeo in manibus haurientium statim convertantur in salem, ripæque illius perpetuò mulro sale candicent. R. de la Sal.

Secundum iter quod à Peruvia ad Chilem ducit per montana, multo prolixius est atque impeditius, longeque periculosissimum; nam Andium summum jugum cum summo discrimine superandum, quod perenni nive rectum est atque ita frigidum, ut ab ullo mortalium sine præsenti exitio, præterquam paucissimis anni mensibus, ne tentari quidem possit. Perflat hic enim (ut *Acosta* testatur) tenuis quædam & debilis aura, quæ corpora humana in eum modum pervadit & penetrat; ut homines hac afflati ex improviso concidant, statimque emoriantur antequam mori se sentiunt; omni vitali calore, uti verisimile est, subito ab hac aura extincto: quemadmodum prima illa *Didaci Almagri* in *Chilenses* provincias expeditione accidisse l.3.c.9.

disse accepimus, & plurimos mortales ab hac aura enectos, quorum cadavera post plurimos annos integra fuisse reperta, & nullam graviorem odorem fudisse ab Hispanis observatur: plura & mirabilia hujusce rei exempla producuntur ab *Acosta*, quæ nos brevitatis causa hic præteribimus.

Her.d.5. l.10.c.1. Itineris autem à *Didaco Almagro* instituti ratio ita se habuit: Anno à Christo nato cIↃ IↃ XXXVI è *Charcarum* provincia cum copiis suis profectus, primo venit *Topisam*, is pagus est in provincia *Chicarum*; à quo transiit ad provinciam barbarorum qui *Xuxuyes* appellantur (de qua alibi quoque agemus,) gentis bellicosæ & humanis carnibus vesci suetæ: ab hac pervasit in provinciam *Chaquanam*: atque inde porro per vastas & desertas regiones, (solo omni asperrimo, nitroso & penitus infœcundo) difficillimo & molestissimo itinere pervenit ad radices montium, quorum summa juga multa nive candicabant: & jam exantlatis incommodis nihil fractus, aut majoribus quæ haud dubio imminebant deterritus, inexplicabili pene difficultate progreditur per editos & præcipites colles; ubi magnam hominum atque jumentorum jacturam est passus, quæ ab intenso frigore & lethali illa, quam diximus, aura constricta derepente corruebant: nihilo tamen secius ad summum Andium verticem evasit; atque ab illo descendit in vallem *Copiapo*, ubi *Chilenses* provinciæ ordiuntur, duodecimo circiter leucarum descensu. Rediens denique in Peruviam, per solitudinem *Atacamæ* pervasit, non sine jactura hominum atque jumentorum. Per hanc enim *Inca Tupanqui* jam olim in *Chilenses* provincias fuerat ingressus & penetraverat usque ad fluvium *Maule*, de quo suo loco dicetur. Hispani autem hodie ob utriusque hujus itineris difficultates & pericula, mari fere utuntur; rarissime tantum secundum oram maritimam, per *Atacamæ* solitudinem, terrestri itinere proficiscuntur, periculosissimo illo per montana penitus abdicato; præterquam ea parte, quam postea designabo.

Observatum porro ab Hispanis, à viginti tribus gradibus aut circiter ab Æquatore versus Austrum, ad Fretum pene Magallanicum usque, communiter ventos perflare à tribus tantum mundi plagis: Africum nimirum vernis & æstivis mensibus, & paucis aliis diebus quibus sudum est cœlum; à Septentrionali autem plaga hybernis mensibus & pluvia tempestate; Favonium denique, qui hanc oram legentibus maxime infestus est & adversus, quique interdum validos cogit nimbos, quum septentrionales venti remittunt.

Chilensis provincia suum habet Præfectum, qui Peruviæ Pro Regi paret, ab eoque designatur; oppidani autem atque coloni aliquando jus petierunt à Conventu Juridico Limæ, quum nullus dum Conventus Juridicus hic esset institutus; nunc proprium Tribunal habent in oppido *S. Iacobi*: duos præterea habent Episcopatus, undecim oppida seu municipia ab Hispanis habitata, de quibus porro suo ordine dicemus, prout jacent ad mare Australe.

CAP. IV.

Primarum vallium Chilensis *præfecturæ*, Copiapo, Guasco *&* Chili *descriptio.*

Copyapo. EXTREMOS *Atacamæ* solitudinis limites (quam supra absolvimus) excipit vallis *Copiapo*, quæ *Chilensis* regni (ut vulgo vocant) provincias inchoat. Id nomen ajunt barbarorum lingua sonare Agrum cyaneorum lapidum (quos vulgo vocamus *Turcinos*) harum enim gemmarum maxima copia eruitur è monte quodam qui valli huic imminet, quæ præstantissimæ quidem sunt, sed ob nimiam copiam hodie viliores; neque æstimantur ut olim. Hæc vallis omnium quæ in *Chilensi* præfectura censentur, longe fœcundissima prædicatur, quippe quæ Mayzii altissimos culmos ferat instar lancearum, aristas autem dimidiam ulnam longas; ita ut messis ingenti fœnore trecenties sementem dicatur superare, ut scribunt Hispani: Quod tamen non incredibile neque mirum iis qui farris hujus ubertatem noverunt. Neque minus aliarum frugum fertilis est vallis, tam domesticarum, quam exoticarum quas Hispani intulerunt. Secat illam amniculus, qui è summis montium nivalium jugis devolutus, per viginti leucarum spatia hanc vallem rigat, & denique in patentem sinum ad mare Meridionale descendit, ibidem percommodum & latum

portum

portum navigantibus aperiens: diſtat autem ab Æquatore ſex & viginti gradus verſus Auſtrum, ut memoriæ prodidit *Herrera*.

Lupus Vazius teſtatur, in hac valle modicum jacere portum & juxta illum indigenarum pagum, qui Hiſpanis ſunt vectigales; ibidemque eſſe machinam qua Saccharum conficitur.

A portu vallis *Copiapo*, ad vallis *Guaſco* itidem portum, numerantur leucæ quinq; Guaſco. ſupra triginta. Portus hic ſive ſtatio diſtat ab Æquatore gradus novem & viginti verſus Auſtrum, ut teſtatur *Herrera*: continetur que gremio patentis ad Mare Meridionale ſinus, per quem amniculus in Oceanum Auſtralem ſeſe exonerat, è montibus nivalibus, qui vallem hanc ab Oriente tegunt, exiens & agros hujus vallis ad eum modum permeans atque irrigans, ut fœcunditate, & frugum bonitate ad Copiapenſem vallem (de qua ſupra) quamproximè accedat. In hac valle, uti fere in cap. 2. reliquis, reperiuntur innumeræ perdices; & quod præcipuum, hic alitur magna ovium illarum (de quibus diximus) copia: præterea ingens copia ſciurorum, coloris è fuſco cinericei, quorum pelles magno ſunt uſui.

Valdivia quum primum ad *Chilenſes* provincias ſubjugandas cum exercitu advenisset, in hac *Guaſcenſi* valle coloniam Hiſpanorum depoſuerat, condito oppido *S. Iago de la Neuva Eſtremadura*, ut ipſe vocabat, & idoneo caſtello adverſus barbarorum impetum communito, in agro quem Indigenæ appellabant *Mapocho*, circiter quatuordecim leucis ab Oceano Auſtrali, & modico ſed opportuno ad eundem portu: verum hoc oppidum haud diu perennavit, ſed alio fuit tranſlatum, ut proximo capite dicetur.

Oliverius noſter obſervat in commentariis ſuis, *Guaſco* portum ſitum eſſe viginti octo gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum, ejuſque ſtationem eſſe percommodam & à ventorum injuria tutam, pone certos ſcopulos, qui faucibus ſinus objacent: in hunc ſinum deſcendit pulcherrimus amniculus, qui & vulgo vallis nomine appellatur, ſed aquatio hic perdifficilis eſt: veſtiunt hanc oram raræ arbores; domiciliaque indigenarum longius diſtant ab ora Oceani Auſtralis.

Guaſcenſem vallem excipit Vallis *Chile*, omnium vicinarum facile princeps, unde Chile. & nomen toti huic oræ & provinciæ dediſſe veriſimile fit: in hac valle olim fuerunt celeberrimæ aurifodinæ, quas vocant *de Quillota*, è quibus Valdivia opulentam auri gazam quondam hauſit; quare & Caſtellum hic communiverat, ut foſſores ab hoſtium injuria tutaretur.

Cap. V.

La Serena & Sant Jago *oppida deſcripta.*

PRIMUM oppidum *Chilenſis* Præfecturæ, quodque omnium proximè abeſt à Peruvia, appellatur ab Hiſpanis *Serena*: Conditum fuit à Præfecto Valdivia anno Serena. cIↃ IↃ XLIV, in valle *Coquimbo* (unde non raro *Coquimbo*, vallis nomine, ap- Coquimpellatur ſcriptoribus Hiſpanis & Noſtratibus:) haud ita longe ab ora Oceani Meri- bo. dionalis; & triginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum ſecundum *Herreram*; à quo & obſervatum invenio, Solſtitium quidem æſtivum hic incidere in XI Decembris (& longiſſimum diem eſſe horarum quatuordecim) hyemale vero in undecimum Junii. Diſtat ab oppido *S. Iago* leucas ſexaginta verſus Arctoam plagam. Portum obtinet amplum & peropportunum, ad patentem & latum ſinum, qui diſtat ab oppido circiter duas leucas; hic omnia onera exponuntur è navibus. Agrum oppidi permeat mediocris amnis, quo pleraq; arva & ſata rigantur, ita ut omnes fruges, plantæque hîc lætiſſime proveniant: maxima itaque hic annonæ copia & vilitas frumenti, vini, carnium, piſciumque atque adeo omnium rerum quæ vitæ uſus poſtulat, ſumma abundantia. Rariſſime quidem hic pluit, vix ter quaterve quotannis, nihilo tamen ſecius ſunt hic pulcherrima arva, quæ ſata feliciſſime reddunt.

In Agro hujus oppidi, multa ſunt auri metalla; imprimis ſeptem ab oppido leucis jacet editus mons, è quo Hiſpani jam dudum multum auri eruerunt. Adhæc quemadmodum à quodam Belga accepi, qui viderat, haud longe ab oppido, mons optimi

 æris

æris venis scatens. *Lupus Vazius* scribit oppidum *Serenam* supra ducenta domicilia continere: & certe satis frequens esse oportet, quum in Historia memorabilis illius expeditionis navalis *Francisci Draci*, qua orbem universum circumnavigavit, narretur, quum Anglorum naves portum *Coquimbo* essent ingressæ, ibidemque in anchoris consisterent aquandi gratia, trecentos equites & ducentos pedites ex oppido sese effudisse, Anglosque ad naves suas se recipere coëgisse. Regio hæc omnis quondam indigenis fuit frequens, sed jam longe maxima pars (si non omnes, ut nonnulli tradunt) ab Hispanis aut laboribus in metallis fracta, aut summa sævitia excisa est atque deleta, ita ut jam oppidani auri venis scrutandis & elaborandis præ operarum inopia, sint impares & plurima auri atque æris metalla intacta sinere compellantur.

S. Jago. Principale porro hujus Chilensis Præfecturæ oppidum vulgo appellatur *S. Iago*: quod situm est triginta quatuor gradibus ab Æquatore versus Austrum; & septuaginta & septem à Meridiano Toletano versus solis Occasum: quindecim leucis à Mari Meridionali. Præfectus totius Provinciæ hic sibi aliquando domicilium elegit; nunc utplurimum ob bella cum Chilensibus Araucanis commoratur in oppido *Concepcionis*: Sed hic jam ab aliquot annis Conventus Juridicus suum habet tribunal: Denique cernitur hic Cathedralis Ecclesia & aliquot cœnobia Dominicanorum & Franciscanorum; & si *Lupum Vazium* audiamus, octingenta domicilia privatorum.

Ager suburbanus fertilis, & tritici, vini & aliarum frugum abundans: auri venis admodum locuples & indigenis hodieque frequentissimus, quum in illius Diœcesi fere octuaginta millia barbarorum numerentur, qui in sex & viginti tribus partiti, Hispanis tributum pendunt & gratuitam serviunt servitutem. Plurimi hîc reperiuntur equi, ita ut multi in campis & sylvis sine certis dominis vagentur, atque ita efferentur, ut non facile domari possint.

Daule fl. Flumen *Daule* per montium declivia eluctari & hac transire, atque demum Mari Australi se miscere testatur *Didacus Fernandez* in Peruviæ Historia: alii flumen quod oppidum secat aut præterlabitur vocant *Topocalma*: quod & postea descendit in oppidi hujus portum, universæ hujus oræ famosissimum & optimum, appel-

Valparayso. lant vulgo *Valparayso*, distat ab Æquatore tres & triginta gradus & quadraginta scrupula versus Austrum, uti ab Anglis diligentissime & accurate est observatum. In hoc portu exponuntur omnes merces quæ mari veniunt ab urbe Lima & reliquis Peruviæ portubus; & vicissim omnis auri gaza quæ in vicinis provinciis colligitur huc conducta, imponitur in naves.

Fortissimus eques *Franciscus Dracus*, hunc portum inopinantibus Hispanis invectus, navem hic intercepit, in qua invenit viginti & quinque milli à pezorum, ut vocant, auri Valdiviensis absolutissimi, & magnam Chilensis vini copiam: & exscensione facta, ibidem invenit novem aut decem ædes cum exigua capella, quas illius milites diripuerunt & incenderunt.

Belgicæ quoque Classis præfectus *Georgius Spilbergius* hic appellens, navem in anchoris stantem offendit, quam Hispani quantocius, ne nostris usui esset, flammis injectis corruperunt: multi præterea equites peditesque ad portum accurrerant, & tuguria aliquot incenderant, ita ut nihil memorabile hic à nostris perpetrari posset.

Denique quatuordecim ab oppido leucis flumen decurrit, quod indigenæ vocant *Chacapol*. Valli autem in qua urbs *S. Iago* communita est, vicina est provincia populorum, quos gentilitio nomine appellant *Parmacanes*, sive ut *Garcilassus* effert *Purumaucas*; per quam transitur ad flumen *Maule*, & ad pagos *Gueler* atque *Tatam*; atque ita porro ad *Quilacuram*.

CAP. VI.

Oppidum Concepcionis *&* *Insula* S. Mariæ *descripta*.

OPPIDUM tertium hujus Præfecturæ quod dicitur *Concepcion*, situm est ad oram Oceani Meridionalis, ad patentem sinum & juxta percommodum portum: Ager illius fines habet ad Arctum quidem fluvium *Maulen*, ad Austrum autem fluvium *Biobio*; (nam *Herreram* falli haud dubium est, qui ipsi fluvium *Itaten* sive

Itatayan

Itatayan pro limite Australi tribuit, quum fluvium hunc aliquot leucis ab oppido versus Arctum in Oceanum exire certissimum sit, nisi forte olim oppidum alio loco situm fuerit.) Abest ab Æquatore sex & triginta gradibus & quadraginta scrupulis versus Austrum: ora maritima vergit hic ad viginti & trium leucarum spacium versus Libonotum.

A fluvio *Ytaten* ad portum quem Hispani vocant *de la Herradura*, (quia soleam equinam forma repræsentat) numerantur tres leucæ: portus hic petidoneus est & adversus incerta ventorum egregiè munitus; distat ab Æquatore versus Austrum triginta & sex gradus & triginta scrupula: ab hoc ad sinum *Penco*, juxta quem oppidum *Concepcion* conditum est, sunt quatuor leucæ. Exeunt in hunc sinum duo pertenues amnes vel potius rivuli, quorum minimus dividit oppidum, alter vero labitur paululum ab oppido versus Austrum, vocaturque vulgo *Rio de Landalien*, à vicina valle quæ *Andalien* audit. Ytaten.

Littori autem, quod hic angustius est, imminent colles & montes modicè editi, qui portum undique muniunt, præterquam contra Aquilonem & Arctoam plagam, versus quam sinus hic tempestatibus est expositus.

Licet autem hi colles, atque adeo súburbanus ager per se neque fœcundus neque amœnus sit adspectu, tamen hominum industria & cultura jam amœnissimus est factus; plurimi enim horti cum suis viridariis ab Hispanis hic exculti visuntur, & pulchri aspectu & omnibus omnium generum fructibus abundantes. Mare oppido vicinum supra modum est piscosum; juxta littus quoque visitur lapicidina; è qua lapides quidam nigri & bituminosi cæduntur, qui oppidanis carbonum usum præstant. Quia autem portus hic Septentrionalibus ventis est expositus, & illis perflantibus intutior, periti navarchæ naves suas pone insulam quandam exiguam, quæ sinui prætenditur, in anchoris solent constituere, ut ab aquilonibus defendantur.

Ab oppido ad flumen *Biobio* duæ sunt leucæ; flumen hoc valde latum est & altum, ita ut vado transiri nequeat, nec tamen navium est patiens: ab hoc ad flu- Biobio.
men *Labapi* quindecim numerantur leucæ; intermedio vero spacio, admittit Con- Labapi.
tinens amplissimum sinum, ad quem provincia *Araucana* sita est.

Porro oppidum *Concepcion* abest ab oppido *Sancti Iacobi* leucas, ut volunt, septuaginta versus Austrum. Præfectus universæ provinciæ hodiè hic residet, postquam Conventus Juridicus, qui tribunal hic habuit ab anno CIƆ IƆ LXVII ad annum CIƆ IƆ LXXIV, ad oppidum *S. Iacobi* fuit translatus. In oppido sunt aliquot monasteria Dominicanorum & Franciscanorum.

In Diœcesi hujus oppidi & illius finibus sunt plurima auri metalla, è quibus magna vis auri olim fuit eruta, ita ut oppidum hoc longe florentissimum & opulentissimum fuerit; verum hodie ut *Lupus Vazius* testatur, penè ad inopiam est redactum, quippe ad minimum quater à Chilensibus direptum & concrematum, adeo ut hodie vix ducentas ædes numeret: & quia *Araucanos* infensissimos Hispanorum hostes tam vicinos habet, cinctum est hodie latericio muro, habetque arcem adjunctam, in qua utplurimum quingenti præsidiarii dicuntur agere.

Fodinæ *Quilacoyæ* sive *Quilacuræ*, è quibus Valdivia dum hic præfectum ageret, Quilaco-
magnam auri vim eruit, absunt ab oppido quatuor leucas. ya.

Oliverius à Noord narrat anno CIƆ IƆ C septingentos Hispanos à Pro-Rege Peruviæ ad hoc oppidum missos, ob novos Chilensium motus, & Auracanorum imprimis, qui oppido imminebant, & quotidie lacessebant præsidiarios. *Georgius* itidem *Spilbergius* Belgicæ Classis Archithalassus, applicuit hic anno CIƆ IƆ CXV, jecitque anchoras pone insulam quæ sinui objacet (quam *Quiriquinam* scribit appellari) vento vero adversante non potuit propius ad oppidum accedere, tantum è captivis didicit, circiter ducentos præsidiarios in oppido agere & magnum numerum vectigalium barbarorum.

Ab extremo sinus, de quo jam diximus, ostio, ad Insulam *S. Mariæ* leucæ nu- S. Mariæ
merantur tredecim: vel ut *Petrus de Cieça* scribit quindecim; qui hanc insulam à Insul.
barbaris dicit appellari *Lucengo*: Sita autem est ab Æquatore septem & triginta gradibus & viginti aut paulo paucioribus scrupulis versus Austrum: ex adverso

Provinciæ *Araucanæ*, (ubi Continentem magnum & amplum Sinum admittere jam diximus) præruptis & à fluctibus Oceani exeſis rupibus incincta, ita ut olim hæc inſula Continenti connexa fuiſſe quibuſdam videatur & ſenſim ab interluente freto, quod jam circiter tres leucas latum eſt, ab illa diviſa; quod tamen mihi non fit veriſimile. Solum hujus inſulæ uberrimum eſt, tritici & hordei ferax: mare vicinum pluribus piſcibus fœtum, præſertim uno è ſepiarum genere, è cujus oculis calloſa quædam ſubſtantia eximitur, quæ candore & nitore ad uniones quam proxime accedit, ſed non habet illarum duritiem: fœminæ tamen pro unionibus ſolent uſurpare in monilibus: Hic & teſtacei quidam piſces repetiuntur, quos *Choros* appellant, in quorum teſtis, unionum quoddam genus reperitur, magnitudine ſeminis Cannabini & ſingulari candore, verum quia artem perforandi ignorant barbari, nullius pretii habentur.

Thomas Candiſchius cum navibus ſuis hic appellens, ad occidentalem inſulæ plagam conſtitit, loco figendis anchoris peridoneo; & exſcenſione facta, magnam invenit tritici copiam. Incolæ autem barbari Hiſpanis adeo ſunt obnoxii, ut ne gallinam quidem, ne dicam porcum, mactare aut manducare auſint, licet utriſque vel maxime abundent: jam Chriſtiana ſacra amplectuntur, habentque ſacellum & in eo altare cum ſuis ornamentis ad Romanum morem. Mayzium quoque hic abunde creſcit, uti & varii fructus: ita ut omnis generis commeatus hinc peti poſſit, ab iis qui viribus potiores ſunt. *Georgius* ſane *Spilbergius*, cujus jam aliquoties meminimus, anno cIɔ Iɔ cxv Inſulæ compos factus, ſupra quingentas oves, magnum gallinarum numerum, & cæteræ annonæ copiam hinc abduxit.

Cap. VII.

Provinciæ Arauco, Tucapel *&* Puren *deſcriptæ, & clades ab Hiſpanis in hac parte* Chiles *acceptæ.*

Inter oppidum *Concepcion*, de quo jam egimus, & oppidum *Imperial* de quo mox ſumus dicturi, mediæ ſunt populoſiſſimæ provinciæ *Arauco, Tucapel* & *Puren*; quarum indigenæ bellicoſiſſimi ſunt & Hiſpanis ſupra modum infeſti, utpote quibus magnas clades ſæpe intulerint, & hodieque cum ipſis pro libertate magnis animis certent: Quæ autem ſuperioribus annis hic geſta fuerunt, operæpretium fuerit commemorare.

Valdivia primus harum Provinciarum domitor, poſtquam oppida *Imperial* atque *Valdiviam* condidiſſet, anno cIɔ Iɔ LI ad oppidum *Concepcion* reverſus, conſultum exiſtimabat, tria inſuper munimenta ſive caſtella, octo leucarum intervallo, excitare: Unum quidem in Provincia *Tucapel*, alterum in *Purene*, tertium denique in *Aurauco*; ut his veluti compedibus, ferociſſimas nationes & nunquam ante à Peruviæ monarchis domitas, coërceret & vel invitiſſimos in officio contineret, aut ad obſequium cogeret: Et quum haud longe poſt ditiſſimas auri venas in planicie quam barbari vocant *Ongol*, obſervaſſet, huc quoque coloniam in municipium *de los Confines*, ut vocant, deduxit; ut inter duo jam dicta oppida veluti medium eſſet, quod tamen ſtatim fuit deſertum & alio tranſlatum. Indigenæ interea advenarum pertæſi & ſervitutis impatientes, omni ope ſibi annitendum putabant, ut peregrinorum jugum à ſuis & vicinorum ſuorum cervicibus depellerent; crebriſque clandeſtinis coitionibus inter ſe confœderati, Hiſpanos inopinantes aggrediuntur, & primo Caſtellum in provincia *Purene* oppugnant magno conatu; Hiſpani enim tantæ barbarorum multitudini impares jam ſponte ſua deſeruerant alterum in *Tucapele*, ſeque conjunxerant cum præſidiariis Purenis: atque hic Hiſpani, accitis inſuper è caſtro Araucano auxiliis, ultro hoſtibus obviam iverunt, atque ab ipſis cœſi, fugatique, unicum receptum habuerunt ad caſtellum Araucanum. Præfectus, eorum quæ geſta fuerant certior factus, quantocius ad caſtellum advolat, & ſuis nequicquam diſſuadentibus, magnis itineribus, cum quinquaginta & tribus tantum militibus, contendit ad hoſtes, qui circum Tucapelis caſtellum hærebant: Quumque *Cotonem* perveniſſet, notiſſimum illa regione campum, unum ſuorum tribunorum cum tantum decem militibus præmittit, qui hoſtium caſtra & molitiones è propinquo ſpecularetur, qui cum ſuis in inſidias præcipitans, ab hoſtibus cæditur: Præfectus hac

hac ſuorum clade nihil dum territus proceſſit, verum à barbaris profligatus, cum quatuordecim ſuorum qui è clade ſupererant, arripuit fugam, & ad ripam fluvii *Ledi* ſe ſubduxit; ubi & ipſe cum ſuis cæſus fuit, nullo è tanta clade ſuperſtite præter unum *Chilenſem* adoleſcentem jam Chriſtianum, qui præſidiariis, qui in caſtello *Araucano* ſubſtiterant, cladem hanc nunciavit. Memorabile eſt quod *Lupus Vaʒius* aliique narrant, *Valdiviam* quum vivus in hoſtium poteſtatem perveniſſet, ab iiſdem auro liquefacto in os illius effuſo, enecatum, barbaris inſultantibus, ut tandem aliquando auri ſatur fieret, quod tantopere ſitiverat. Quod tamen ab aliis non proditur. Hiſpani præſidiarii qui in *Araucano* caſtello relicti fuerant, quum nullum aliud imminentis diſcriminis remedium invenirent, loco deſerto ad oppidum *Concepcionis* ſe receperunt: Purenenſes autem præſidiarii ad oppidum *Imperial*.

Poſtilla *Franciſcus de la Villagra* Valdiviæ Legatus, ducis ſui & tot commilitonum cædem ulciſci ſatagens, cum centum & ſexaginta militibus movit ex oppido *Conceptionis*; verum quum ſuperato flumine *Biobio*, jam in conſpectum caſtelli *Araucani* veniſſet, juxta terræ cornu, quod à Maris Auſtralis fluctibus pulſatur, & ab Hiſpanis vulgo appellatur *la Raquette*, magnam hoſtium multitudinem obviam habuit, qui tam ferociter illum ſunt agreſſi, ut nonaginta & ſex ſuorum in conflictu deſideratis, cum reliquis magnam partem ſauciis, ad *Conceptionem* præpropera fuga ſe recipere cogeretur. Hiſpani tot cladibus tam brevi tempore acceptis animo linqui cœperunt, & quum adhuc pejora ab imminentibus barbaris metuerent, oppido *Conceptionis* deſerto, ad urbem *S. Iacobi* ſe receperunt: alia præterea oppida tunc ab Hiſpanis deſerta, *Villa Rica*, *Los Confines*, quum ſe vix oppidis *S. Iacobi* & Imperiali tutandis pares eſſe cognoſcerent.

Barbari autem hi longe aliter quam cæteri belligerare noverunt, nam & ordines ſervare & arma ſcite tractare callent: arma ipſis ſunt arcus & ſagittæ, prælongæ haſtæ, bipennes; quin & galeas & ſcuta, thoraceſque ex phocarum tergoribus eleganter parant: haſtas ſuas quondam ære, nunc etiam ferro, cujus copiam ab Hiſpanis nacti ſunt, aſperant: etiam armis, quæ Hiſpanis in præliis ademerunt, dextere uti didicerunt. Cæterum in præliis & acies ordinant Europæorum pene ad modum, & ordines atque militarem diſciplinam obſervant; etiam vallum ducere & caſtra per intervalla communire didicerunt: adhæc ex inſidiis hoſtem aggredi & ex improviſo oppida illorum, villas & prædia aggredi, capere & concremare: In præliis fortes atque impavidi, magnas ſæpe ſtrages Hiſpanis dederunt, nonnunquam & ſunt paſſi: quæ omnia ab Hiſpanis ſcriptoribus commemorata & fere in majus aucta, hic commemorare longum & forte præter inſtitutum noſtrum foret. Hoc ſaltem obiter hic dicemus, horum barbarorum armis & virtute factum eſſe, ut Hiſpani hodieque longe minimam harum regionum partem poſſideant, & plurima oppida deſerere, & variis provinciis excedere fuerint coacti & ſe vix ab eorum armis tueantur. Nam licet poſt Valdiviæ miſerandum caſum & tot clades ab Araucanis & ipſorum confœderatis acceptas, Hiſpani nonnihil reſpiraverint, *Garſia de Mendoza*, Pro-Regis Peruviæ filio, hic præfectum agente (qui bonam partem barbarorum ad obſequium redire compulerat) tamen barbari majori conatu bellum redintegrarunt, & tam fortiter atque pertinaciter geſſerunt, ut hodie pauca oppida Hiſpanis reliquerint, eaque ita intuta, ut quotidie hoſtes ad ipſa mœnia expectare, & ſollicite noctu atque interdiu excubias agere cogantur.

Cæterum provincia hæc *Araucana*, cum *Tucapele* & *Purene*, quæ fere ſimul accipiuntur, & ab Hiſpanis vulgo appellatur *El Eſtado de Arauco*, quemadmodum *Alfonſus de Erzilla* in famoſo ſuo poëmate prodidit, anguſtis admodum limitibus continetur, ſiquidem in longitudinem tantum patet circiter viginti leucas, in latitudinem vix ſeptem. Auri metallis locuples eſſe creditur, ſed ad quæ Hiſpanis hactenus acceſſus minime patuit, ideoque etiam hodie intacta. Maxima ſui parte aſſurgit in montes aut editos colles; qua mare meridionale attingit, præruptis potius ripis, quam littoribus; fluctus admittit magno & amplo ſinu, in quo ſtatio haud infida navibus exiſtimatur, ſed deſcenſus in terram difficilior. Denique Provincia hæc inde à trigeſimo & ſeptimo gradu Auſtralis latitudinis, ad breve tantum ſpatium exporrigitur verſus Auſtrum.

In vicinis porro montibus, qui *Araucanam* ab ortu tegunt, agunt barbari qui vulgo *Pulches* appellantur, gens velox & pugnandi avida, nec minus ferox, veruntamen nequaquam eo ingenio atque induſtria, qua *Araucanos* eſſe diximus, à quibus omnibus modis ſuperantur, cæterum animis in Hiſpanos haud minus iniquis atque infeſtis; quo fit ut ſe cum reliquis ipſorum hoſtibus lubenter conjungant.

Cap. VIII.

Mocha *Inſula deſcripta, indigenarum ingenia & mores, & variorum ad eam navigationes.*

AD provinciam *Araucanam* quam jam deſcripſimus, pertinet Inſula, quam vulgo appellant *Mocham*; incoliturque ab ejuſdem gentis populis, qui è Continente ſe huc receperunt & jugum Hiſpanorum hactenus effugerunt. Diſtat hæc inſula ab Æquatore octo & triginta gradibus & aliquot ſcrupulis, prout à diverſis tam Hiſpanis, quam Anglis & Belgis varie eſt obſervatum, qui omnes in ſcrupulorum numero nonnihil diſcrepant, prout variis locis altitudinem ſunt dimenſi; de gradibus conveniunt: A Continente quidem leucas quinque, à flumine autem *Lebo*, quod fere ex adverſo è Continente exit in Mare Auſtrale, ſex leucas verſus Zephyro-notum, ab Inſula denique *S. Mariæ* (de qua ſupra egimus) octodecim verſus Africum aut Libonotum. Fretum quod interluit utplurimum duodecim orgyas eſt altum, non raro & pauciores, eſtque nonnullis partibus certis brevibus atque vadis inquinatum.

Inſula hæc ſatis ampla eſt; in medio pene ipſius, attollit ſe mons in ſummam altitudinem, juxta verticem veluti diviſus aut biſurcatus; à quo amniculus delabitur limpidiſſimus & potari pulcherrimus: à radice autem montis ad oram uſque ambientis maris, reliqua tellus declivior eſt & in planiciem ſtrata; ſolum fœcundum & non modo omnimodarum frugum patiens, ſed & paſcuis lætum. Sub Inſula haud incommoda ſtatio eſt, & facilis anchoratum jactus, in mari ſeptem aut octo orgyas alto; ſed in anchoris ſtantibus, aquilones maxime metuendi ſunt, qui tamen rariſſimè hic perflant.

Franciſcus Dracus, quum hic cum navibus ſuis conſiſteret, indigenis primum ſatis propitiis eſt uſus, & aliquantulum commeatuum ab ipſis permutatione mercium accepit, verum quum poſtridie duos ſuorum ad terram ablegaſſet, Inſulares (uti veriſimile fit) aut Hiſpanos aut eorundem vel amicos vel fœderatos ſuſpicati, eos trucidarunt & Anglos poſt illa in terram deſcendere prohibuerunt. *Thomas Candiſchius* Anglus ad eandem poſtea appellens, pene ad eundem modum ab Indigenis fuit acceptus, in terram deſcendere vetitus.

Belgarum noſtrorum longe melior fortuna fuit; nam primum *Oliverius à Noord*, quum hic applicuiſſet, peramice cum inſularibus exercuit commercia & pro ſecuribus, cultelliſque, oves accepit atque omnis generis annonam: pro ſecuri quidem ovem, pro cultello gallinam aut interdum binas; cætera Mayzium, batatas, cucurbitas & alios fructus, quos inſula fert, ad eundem modum. Barbari juxta ſtationem incolebant pagum, qui circiter quinquaginta domiciliis conſtabat; quæ è ſtramentis affabre erant contexta, oblonga & in medio veſtibulo quodam ornata. Licet autem noſtrates perbenigne acciperent, tamen ædes ſuas ingredi minimè permittebant, aut cum fœminis ſermones ſerere; ſed fœminas omnes boatu quodam ex ædibus in vicinam aream excitas, in genua procumbere per varios ordines jubebant in noſtrorum conſpectu. Conſuetudo ipſis tot conjuges ſibi aſſumere, quod lubet; & quo quis plures filias habet, eo opulentior judicatur, nam proci ſponſas ſuas à parentibus mercari ſolent, & bovem aut oves aut aliud quid de quo ante inter ipſos convenerit, pro filiabus redhibere. Amiciunt ſe longis tunicis, ab humeris ad talos uſque demiſſis, tam mares quam fœminæ; quas conſuunt è panno, contexto è lana illarum ovium, de quibus jam ante diximus. Mares quidem promittunt comam uſq; ad humeros; fœminæ vero eandem ſuccingunt, & pone cervicē componunt nodis quibuſdam.

Georgius Spilbergius Belga, ad eundem modum inſulæ incolas, propitios fuit exper-

expertus, atque ab iis omnis generis accepit commeatum: Qui navigationem illius descripsit, testatur Insulam hanc, qua Arctum adspicit, humili esse solo atque campestri, qua vero Austrum spectat, pluribus scopulis & petris incinctam esse, & à fluctibus marinis valide pulsari. Qui exactè Insulæ amplitudinem explicaret aut ambitum illius leucis definiret, nondum vidi.

Cap. IX.

Insularum Joannis Fernandez *descriptio.*

QUONIAM jam in Insulas incidimus, peropportunum fuerit: antequam ad Continentem revertamur, earum meminisse, quæ à primo inventore *Ioanne Fernandez* nomen acceperunt: Eæ omnino sunt duæ, triginta & tribus gradibus & octo supra quadraginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum sitæ, ut à *Iacobo Lemairio* Belga fuit observatum, ambæ valde edito solo; occidentalior autem minima est, infœcunda & vix quicquam herbidi sortita, meræ petræ atque aridi colles: orientalior vero major est & ipsa quoque montibus edita, verum pluribus arboribus vestita & grata amœnitate virens, neque infœcunda esse creditur: magna hic repetitur caprarum & porcorum copia: mare in ambitu ita omnis generis piscibus fœtum, ut Hispani hanc non raro piscandi causa accedant, & brevi tempore magnum piscium numerum capiant, & ad Continentem atque Peruviam venales traducant.

Commodissima statio habetur pone orientale illius cornu. itaque ut hic anchoræ jaciantur, orientalis ora radenda est; nam si quis occidentalem legerit, ob malaciam facile abripitur ab æstu marino, & præter insulam vectatur, ita ut illam assequi nequaquam possit. Sub ora quidem quæ Occidentem adspicit, haud longe à littore, mare quadraginta, mox triginta & sensim ascendendo, tantum tres orgyas est altum, tutoque hic consistitur loco anchoris tenendis peridoneo; ex adverso viridis & peramœnæ vallis, quæ virentium arborum nemore vestita est, gratiosissimo prospectu. Anno porro clↃ Iↄ cxxiv Nostrates cum Nassovica, ut vulgo vocabant, classe has Insulas adnavigarunt, à quibus sequentia accepimus. Insulæ *Ioannis Fernandez* duæ sunt, quarum orientalior distat ab Æquatore versus Austrum tribus & triginta gradibus & quadraginta scrupulis, à Continente autem Americæ Meridionalis milliaria germanica circiter septuaginta: altera vero insula, secundum Hispanos, viginti circiter leucas ab hac versus Corum: hanc *Isola de Fuera*, illam vero *Isola de Tierra* solent appellare, causa manifesta est, quod nimirum orientalior propius à Continenti absit: quare insigniter erratur ab iis, qui scopulum potius quam insulam, qui orientaliori insulæ adjacet, pro secunda *Ioannis Fernandez* insula accipiunt, quum viginti leucarum intervallo hæ duæ insulæ discretæ sint, & occidentalior haud minus ejusmodi scopulos adsitos habeat.

Orientalior (inquit author qui navigationem illam in commentarios retulit) sub qua nos anchoras fiximus, complectitur suo ambitu circiter sex milliaria, in longitudinem inter ortum & occasum duo aut tria milliaria patens: Stationem habet ad borealem plagam, ubi valles quædam visuntur gramine & trifolio, grata amœnitate virentes: Sinus autem fundo est admodum declivi, & partim scopulis & vadorum brevibus inquinato, partim nigris arenis conspicuo; permolestum vero est propius ad terram accedere & locum figendis anchoris idoneum capere. Abundat hæc Insula dulcium & potabilium aquarum scaturiginibus: vicinum mare optimis piscibus fœtum, qui nullo pene negotio hic maxima copia capiuntur. Phocarum quoque & leonum, ut vocant, marinorum infinitus est numerus. In nemoribus ingens caprarum multitudo, sed harum caro neutiquam tam grati est saporis quam quas insula *S. Vincentii*, *Hesperidum* una, nutrit; difficillimeque hic capiuntur ob arbustorum densitatem, quæ itinera omnia impediunt & pene invia faciunt. Alterius generis animalia hic nulla à nobis visa. In Montanis multæ nascuntur Palmæ, prope littus autem hujus stationis tres mali cydoniæ visuntur. Repetitur hic præterea ingens copia Sandalii ligni, sed quod ab illo, quod *Timor* insula gignit, plurimum superatur: aliæque materies & duritie & tenacitate insigni & ad quævis fabrilia

opera peridoneæ: verum proceriores arbores, quarum trunci navigiorum malis inservire possint, nullas hic vidimus. Hic quondam decem aut duodecim barbaros habitasse satis constat, qui oleo è phocarum & ejusmodi belluarum pinguedine excoquendo operam dabant, nunc penitus deserta est insula; nisi quod sex nostrorum, qua milites, qua nautæ, longæ navigationis pertœsi aut aliam ob causam nobis ignotam, hic sponte se è navibus surripuerunt & invito præfecto substiterunt. Hæc ille.

Bartholomæus Leonardi de Argensola, libro tertio de Moluccis Insulis, facit mentionem duarum insularum, à *Joanne Fernandez*, quum anno CIↃ IↃ LXXIV Chilen peteret, casu inventarum, quæ hodie *San Felix* & *Sant Ambor* appellentur; sed hæ non possunt esse illæ, de quibus hic agimus, siquidem scribit has ab Æquatore versus Austrum distare tantum viginti quinque gradus & viginti scrupula; nisi forte hic illum ratio fugerit. Utramque autem scribit ab Hispanis vocari *Desuenturadas*, id est, infortunatas.

CAP. X.

Oppidorum de los Confines *vel etiam* de los Infantes, *&* *Imperialis descriptio.*

OPPIDUM, quod *Villagranius* post *Valdiviam* harum provinciarum præfectus, quum primum conderetur, *de los Confines* appellaverat, & *Garsias de Mendoza* postea *Villam Novam de los Infantes* nominavit; in mediterraneis situm est; triginta & septem gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum, secundum *Herreram*: Octodecim quidem leucis ab Oceano Meridionali; viginti autem ab oppido Conceptionis versus Euro-Austrum: in planicie conditum, quæ ab indigenis vulgo appellatur *Ongol*, unde & non raro id nomen huic oppido tribuitur à scriptoribus Hispanis. Amnis qui à nivosis montibus sive Andibus descendens, hanc planiciem dividit, præterlabitur oppidum ad Australem plagam; alter vero torrens qui aliquot molas in oppidanorum usum circumagit, ad Arctoam: ita ut oppidum inter utrumque jaceat.

Ongol.

Ager hujus oppidi & frugum est fertilis & pascuis dives; omnisque generis fructus & felicissime hic nascuntur & tempestive maturantur. Unde hic non modo optimum vinum premitur, sed & ficus & uvæ passæ siccantur. Concluditur utrimq; altis montibus, ita ut oppidum ab Andibus quidem sive nivalibus montibus absit leucas octo, ab alteris autem montibus qui propius ad littus maris Australis accedunt, vulgo *la Serrania*, duabus aut ad summum tribus: & ager hic in latitudine inter ortum & occasum x pateat leucas; in longitudinem inter Arctum & Austrum octodecim: versus Arctum quidem leucas octo, ab oppido ad flumen quod vocant *de la Laxa* (quia certo loco *de Cataracte* se præcipitat in altitudinem orgyarum pene xx) versus Austrum vero x leucas, ab eodem oppido ad fines oppidi Imperialis, secundum viam quæ ad illud ducit.

Magna hic cupressorum copia, quæ non modo materie beneolente, sed & *Lacca*, ut vocant, lacryma commendantur.

Biobio.

Secant hanc provinciam plures fluvii, imprimis *Biobio*, qui plures minores acceptos secum devehit, & is qui *Nivequeten* appellatur ab indigenis. Nec desunt præstantia auri metalla, licet ob operarum & mancipiorum inopiam fere intacta. Duo deniq; sunt in oppido monasteria, Dominicanorum & Franciscanorum: & quia barbari indigenæ, qui continuo cum Hispanis bellum gerunt, haud longe ab oppido agunt, utplurimum ducenti præsidiarii Hispani hic stativa dicuntur habere.

Imperial. Cauten fl.

Imperiale oppidum, abest ab Æquatore versus Austrum VIII & XXX gradibus & XL scrupulis: ab oppido *de los Confines* versus Africum aut Zephyro-notum leucas XX: ab Oceano denique Australi leucas IV. Conditum est ad ripam fluminis *Cauten*, quod è summis nivalium montium jugis præcipitans, & ad occasum properans, latus Australe hujus oppidi præterlabitur, & cum altero amne, qui occiduum illius latus radit conjunctum, efficit cornu quoddam terræ, convexum & præceps, difficileque ascensu, super quod oppidum constructum cernitur.

Queule fl.

Ager hujus oppidi patet in longitudinem leucas XVIII, ab oppido quidem versus Arctum leucas decem; ad Austrum vero ad ripas fluvii *Queule* (qui ab Æquatore

tore diſtare dicitur novem & triginta gradibus & ſemiſſe) leucas octo: In latitudinem leucas viginti inter occaſum atque ortum, ab oceano nimirum Auſtrali, ad Andium uſque radices. Eſt autem paſſim frumentorum feraciſſimus; nec malignè tolerat vites, licet cœlum uvas haud bene maturet, præterquam unius generis, quas vulgo vocant muſcatas. Paſcua quoque ſubminiſtrat armentis læta; nulli tamen hic caſei premuntur, quia vaccæ lac haud ſatis idoneum dicuntur edere.

Minora navigia ad oppidum uſque poſſunt aſcendere; cæterum littus eſt importuoſum & arenarum puluillis inquinatum, nec ſupra dimidiam orgyam ſub ipſa ora altum.

Secundus *Chilenſis* præfecturæ Epiſcopatus ab hoc oppido nomen habet. In Diœceſi autem ſupra octuaginta millia barbarorum eſſe dicuntur, qui Hiſpanis non minus quam cæteri ſunt infenſi, ita ut ſuperioribus annis ab ipſis hoc oppidum dicatur fuiſſe exciſum.

Opulentiſſima denique hic ſunt auri metalla, è quibus maxima auri vis erui poſſet ſi per indigenas liceret, aut operarum copia ſuppeteret.

Cap. XI.

Urbes Villa Rica, *&* Valdivia, *& regiones adjacentes.*

Urbs, quæ *Villa Rica* Hiſpanis appellatur, abeſt ab Æquatore verſus Auſtrum novem & triginta gradibus, ab oppido *Imperiali* circiter leucas ſedecim verſus Euro-Auſtrum: ab Oceano Auſtrali viginti & quinque verſus ortum; ab Andibus ſive nivalibus montibus verſus occidentem tribus. Sita eſt ad occidentale latus Lacus quem Indigenæ vocant *Mallabauquen* & illius emiſſarium, quem vulgo dicunt *Rio Tolten:* patet autem hic Lacus inter ortum & occaſum leucas tres, inter Tolten fl. Arctum vero atque Auſtrum duas. Ad caput illius, quod Euro-Auſtrum adſpicit, ſitus eſt mons flammivomus ſive Vulcanus, ad cujus radices fons cernitur, qui duabus ingentibus ſcaturiginibus exſiliens, torrentem producit, qui brevi intervallo Lacui miſcetur.

Ager ſuburbanus ſatis fœcundus fertur, ſolo argilloſo, è quo optimi fiunt lateres: cætera aſſurgunt in colles & fere ſterili ſunt ſolo; licet plurimas pinus alat, quas Hiſpani *Pinnones de Libano* appellant: harum fructus ita ſaginant ſues, ut vix ulla alia regio præſtantiorem ſuillam generet, aut gratioris ſaporis.

Sub radicibus montium degunt barbari, qui nominantur *Pulches*: ferox homi- Pulches. num genus & omnium rerum indigum, venatu utplurimum vitam tolerans & in feras ſagittis ſuis exanimando ſatis gnavum & induſtrium. Trans nivoſa autem Andium juga verſus ortum, jacet planicies arenoſa, deſerta penitus & aquarum inops & mera ſolitudo.

Porro Agri ſive Diœceſeos hujus oppidi fines ſunt, ad Arctum quidem fluvius *Tolten*, qui ab oppido abeſt leucas octo: ad Auſtrum vero ſecus viam quæ *Valdiviam* ducit, ad vallem uſque *Marequinam*, totidem. Regio maxima ſui parte frigidior eſt, & frumenti vitiumque minus fœcunda: Oppidani fere dant operam linificio, texuntque optimos pannos & amicula linea, quibus commercia tum in hac præfectura tum alibi exercent.

Valdivia, urbs toto hoc terrarum tractu celeberrima, pene media jacet inter Valdivia. arctoum *Chilenſis* Præfecturæ limitem & Fretum Magallanicum: Sita eſt in provincia quam Indigenæ peculiari nomine vocabant *Guadallanquen*; duabus circiter leucis ab Oceano Auſtrali, & quadraginta non plenis gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum ſecundum *Herreram*: qui & hoc à curioſis obſervatum prodit, quum in urbe Hiſpalenſi Hiſpaniæ jam meridies eſt, in hac urbe ſolem adhuc quinque horis & tertia parte horæ à meridie abeſſe; id eſt, ſi recte rationem ineas, octuaginta gradibus à meridiano Hiſpalenſi verſus occidentem diſtare.

Percommodum habet portum, qui ad arctum patet & grandiores quoque naves admittit; fluvius placidus, limpidus & amœnus, ſupra urbem in duos alveos diviſus, totidem oſtiis in portum egreditur: majorem autem alveum ſubire poſſunt navigia ad leucas duas; ad minorem tamen urbs condita, ſuper convexam & prærupt-

ruptam planiciem, quæque reliquam ſoli ſuperficiem circiter quinque orgyis ſupergreditur, æſtus autem marini aſcendunt utrumque alveum, ad planiciem illam, undique collibus incinctam, quam ſupra diximus vocari *Guada-llanquen.*

Ager hujus urbis (qui tamen quam longiſſime abeſt ab ipſa urbe & ut quidam produnt, circiter leucas decem) maxima ſui parte humilis & planus, perfœcundus & tritici atque hordei feraciſſimus, fructuum quoque omnis generis, præterquam uvarum, quas cœlum hic non ſatis mitigat aut maturat. Fines habet, ad Arctum quidem vallem *Marequinam*, à qua ad urbem numerantur leucæ octo: ad auſtrum vero ab urbe leucas decem; ita ut in longitudinem inter Arctum atque Auſtrum pateat leucas octodecim: & fere totidem in latitudinem, nimirum ab Oceano Auſtrali ad urbem leucas duas, ab urbe porro ad Andium radices ſedecim.

Marequina.

Nulla hujus *Chilenſis* Præfecturæ pars tam copioſo, tamque abſoluto auro abundat: nam conſtans fama eſt, quum Præfectus *Valdivia*, à quo urbi nomen hæſit, hic primum pedem figeret, tam divites auri venas hic fuiſſe; ut ſingula barbara ſervitia indies viginti quinque, nonnunquam & triginta aureos ut vocant pezos eliquarent. Anno denique cIↃ IↃ XCIX (ut Hiſpanus nauclerus *Oliverio à Noord* retulit) vicini barbari Hiſpanos inopinantes aggreſſi, urbem ceperunt & incolas omnes trucidarunt: poſtilla tamen Hiſpani eodem rediiſſe & urbem reſtauraſſe dicuntur & ibidem ducentorum militum præſidium alere.

CAP. XII.

Oppida Oſorno *&* Chilue *ſive* Caſtro, *Provinciæ vicinæ & præſertim* Chucuito.

Oſorno.

SEXAGINTA aut paulo pluribus leucis ab oppido *Concepcionis* verſus Auſtrum & Fretum Magallanicum ſita eſt urbs *Oſorno* (ut ab *Herrera* traditur) ſeptem circiter leucis ab ora maris Meridionalis; duobus & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: in regione frigidiuſcula & annonæ omniumque rerum ad vitam humanam neceſſariarum indiga; ſed auri metallis opulenta; unde fit ut hæc urbs (teſte Hiſpano nauclero, quem *Oliverius à Noord* in illis partibus ceperat) multo amplior & frequentior ſit ipſa Valdivia: oppidani præterea pannorum tam laneorum quam lineorum copiam texunt: In agro atque adeo limitibus hujus urbis, ſupra ducenta millia barbarorum dicuntur habitare, qui Hiſpanis tributum pendunt & gratis inſerviunt.

Caſtro.

Urbium denique quæ ab Hiſpanis in hac regione habitantur extrema eſt, quæ vulgo *Caſtro* appellatur, barbaris autem *Chilue:* ea ſita eſt in una inſularum, quæ magno numero ſparſæ ſunt in Lacu ſive freto *Ancud* vel *Chilue*, ut ab indigenis nominatur, quadraginta duabus leucis ab oppido *Oſorno* verſus Auſtrum. Archipelagus autem harum inſularum initium ſumit quadraginta & tribus gradibus ab Æquatore verſus polum Antarcticum. In vicinia hujus oppidi *Caſtro* ſupra duodecim millia barbarorum incolunt, qui Hiſpanis ſunt attributi: nam inſulam in qua urbs condita eſt, ad quinquaginta leucas in longitudinem patere ſcribunt Hiſpani (quod tamen minus veriſimile eſt) & in latitudinem, ubi latiſſima eſt, novem; ubi anguſtior eſt, tantummodo duas.

Omnis autem hæc ora æſtuariis & intercurrentibus alveis eſt diviſa, multæque inſulæ hic objacent continenti, uſque ad altiſſima Andium juga, quæ hic ipſi Lacui ſive Freto imminent. Solum harum Inſularum, montibus undique eſt concluſum, Mayzii fertile, neque triticum malignè tolerans: Auri vero ſupra modum locuples, ita ut ramenta illius ad ipſum uſque littus deprehendantur, quod alibi rariſſime ſolet accidere.

Nauclerus ille, de quo ſupra, urbem hanc teſtatur quatuor & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum diſtare, & in inſula ſitam eſſe quæ ab Hiſpanis quaqua verſum colitur, abundareque lanis ovium Chilenſium, è quibus ibidem optimos pannos & togas conficiant.

Hæc urbs (uti è commentariis *Georgii Spilbergii* didicimus) à Belgis noſtris, non

non magno negotio intercepta fuit, ducibus *Balthasare de Cordes* & *Antonio Antonide* cognomento *Nigro*, (qui cum navi, cui Fidei nomen erat, Fretum Magallanicum penetraverant) rursusque amissa. Verum rei gestæ series non satis mihi comperta est: nisi quod à quibusdam accepi, nostros quum incautius agerent, ab Hispanis qui ab Osorno suis auxilio venerant inopinantes fuisse oppressos. Vidi tamen hujus loci delineationem ab hoc *Antonio Nigro* satis accurate factam, è qua observavi, hoc oppidulum quadraginta & tribus gradibus ab Æquatore distare versus Austrum; insulamque in qua situm est, in longitudinem pene inter Arctum atque Austrum expansam esse, secus oram Maris Meridionalis. Oppidum non nisi una aut altera leuca dissitum est ab eadem ora, licet longo & sinuoso itinere ad ipsum perveniendum sit: nam ad Septentrionale Insulæ cornu, canalis sese insinuat tendens ab occasu in ortum (ore circiter duas leucas & dimidiam lato) & circa gremium orbicularis & incurvus, ubi in angustum alveum contrahitur, rursusque se diducit in amplissimum fretum, crebris minoribus insulis divisum: oppidum autem *Castro* petentibus, insulæ ora quæ orientem respicit primum radenda est versus Eurum, usque ad angustum Insulæ promontorium, quo superato deflectendum est ad dexteram & Africum versus, & paulo ulterius provectis rursus vela sunt vertenda versus Corum, usque ad stationem ipsius oppidi, quod jacet inter duos torrentes, cum exigua arce, quæ ipsi stationi sive portui incumbit; reliquæ oppidi ædes hac illac sunt sparsæ, & repræsentant magis pagum aliquem, quam oppidum, quippe quæ nullis mœnibus aut vallo sint incinctæ.

Præter hæc *Chilensis* Præfecturæ oppida jam à nobis commemorata, alia insuper duo pertinent ad præfecturam *Chilensem*, trans Andium juga & ad orientalem eorundem montium plagam sita, in provincia quam vulgo vocant *Chuciuto* (*Herrera* etiam alibi appellat *Cuyo*) regione frigida & infœcunda; nempe *Mendoza* & *Sant Iuan de la Frontera*; utraque à *Garsia de Mendoza*, ut ferunt, condit, quum præfectus esset *Chilensis*. Chuciuto.

Oppidum *Mendoza*, pene ex adverso oppidi *Sant Iago* Chilensis provinciæ situm est, quod supra descripsimus, circiter quadraginta leucis ab ipso dissitum versus ortum solis; quo perdifficili itinere & per alta Andium juga & perenni pene nive tecta proficiscendum est è provincia Chilensi; nam è provincia fluminis *de la Plata* ad hoc quoque iter pertinet, ut mox dicetur. Mendoza.

Alterum oppidum *S. Iuan de la Frontera* à superiori paulum divergit versus Austrum. Quantum è Belga quodam, qui ex provincia fluminis *de la Plata* hac iter habuit & penetravit in Chilen, potui expiscari; oppidum hoc *S. Ioannis* haud supra centum & decem leucas distat ab oppido *Buenos Ayres* (de quo suo loco dicemus) recto quidem, sed solitario itinere; quare hoc oppidum petentes utplurimum à *Buenos Ayres* per *Cordubam* instituunt iter, longius quidem illud, sed longe frequentius accolis ideoque & securius. lib.xiii.

Idem testatur, Chilensem provinciam circa oppidum *S. Iacobi* latissimam esse, & ab illo ad pontem è viminibus textum, & inter convalles montium, flumini quod illac discurrit superstratum, sexaginta milliaria numerari; ità ut oppidum hoc *S. Ioannis de la Frontera* longius à Mari Meridionali abesse necesse sit, quam vulgo in Tabulis Geographicis collocetur.

Quot autem gradibus hæc oppida ab Æquatore versus Austrum absint, & quæ agrorum facies aut conditio sit, à nemine adhuc inveni descriptum, quare de his hactenus hæc dicta sunto.

Cap. XIII.

Oræ omnis maritimæ Chilenſis, *Portuum*, *ſtationum*, *ſinuum & Promontoriorum deſcriptio ad trigeſimum tertium gradum Auſtralis latitudinis.*

C*Hilenſis* Præfecturæ ora maritima, ut ſupra diximus; ſumit initium à ſinu & valle *Copiapo*, viginti ſex gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: ab hoc ſinu verſus meridiem oram legentibus (ſecundum *Petrum de Cieça*) primo occurrit Angulus quidam Continentis nonnihil prominens, & pone illum ſinus, ſupra quem duo ſcopuli eminent, & ſinu hoc enavigato fluvius, quem vocant *Guaſco*; viginti & octo gradibus & quindecim ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum. Intervallum inter *Copiapo* vallem & *Guaſco* eſt triginta leucarum, ut ſcribit *Herrera*, qui *Guaſco* collocat viginti novem gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: *Oliverius* noſter obſervat *Guaſco* ad vigeſimum octavum gradum & dimidium; ſcribitque ibidem ſatis commodam eſſe ſtationem navibus, pone ſcopulos qui hic Continenti objiciuntur, fluviumque ejuſdem nominis in ſinum ſe evolvere, optimæ quidem aquæ, ſed aquationi minime opportunum eſſe, ob difficilem aditum; cæterum regionem hanc ad oram pauciſſimis arboribus veſtitam eſſe, nec ulla hominum habitatione cultam, niſi procul à littore.

Guaſco.

Hactenus ora fere ad Africum pertinet: A *Guaſco* vero paulo magis ſe flectit ad Auſtrum, uſque ad portum *Coquimbo*, triginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, uti ab *Herrera* traditur, & ab Equite Anglo *Richardo Hawkino* eſt obſervatum: *Petrus* vero *Cieça* qui hanc oram particulatim proſequitur, dicit hunc portum tantum viginti & novem gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore diſtare; cui & *Fullerus* adſtipulatur, qui cum *Candiſchio* hanc oram viſitavit. Portus autem hic, à *Richardo Hawkino*, inter præcipuos hujus Meridionalis Americæ portus celebratur, tum ob inſignem capacitatem, tum potiſſimum, ob ſummam illius ſecuritatem; eſt enim adverſus incerta ventorum undiquaque tutus, & commodiſſimam præbet navibus ſtationem inter Continentis oram & ſcopulum illi objectum.

Coquimbo.

Decem ab hoc portu leucis (ut *Petrus de Cieça* annotat) rurſus prominet cornu, quod ſinum pone ſe aperit, quem vulgo vocant *Atongayo*, à quo ad *Limaram* amnem quinque numerantur leucæ; ab hoc porro novem ad alium ſinum, qui *Choapa* vocatur, triginta & uno gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum; ubi nulla datur aquandi opportunitas; ab iſto denique una & viginti leucæ ad portum *Quintero* triginta duobus gradibus ab Æquatore.

Quintero.

Angli obſervant eundem portum ad trigeſimum tertium gradum & aliquot ſcrupula: *Georgius Spilbergius* noſter quum hanc oram legeret, conſtitit cum claſſe ſua in hoc portu; teſtaturque pulcherrimum & longe amœniſſimum eſſe ſinum & ab omni parte tam egregie adverſus incerta ventorum & tempeſtates munitum, ut opportunam & ſecuram navibus ſtationem præbeat. Summa præterea eſt hic aquandi opportunitas: nam ad Auſtrale illius latus, amniculus evolvitur in ſinum limpidiſſimæ aquæ, & haud longe inde alter optimorum piſcium copiam nutriens; nec lignandi commoditas deeſt; ita ut merito inter præſtantiſſimos hujus oræ portus cenſeri debeat. Dum noſtri hic aquationi darent operam; plures intra Continentem conſpexerunt equos ſilveſtres & indomitos, qui gregatim ad rivulum, (qui haud procul inde de jugis montium præcipitans in amniculum ſupradictum deſcendit) potandi gratia accedere ſoliti, poſtquam noſtros viderant, celeri fuga in ſylvas ſe ſubduxerunt, nec poſtilla comparuerunt; pauci admodum hic habitant Hiſpani & fere procul à littore.

Valparayſo.

A *Quintero* ad *Valparayſo*, ſeptem leucas numerat *Herrera*; *Petrus de Cieça*, cum quo *Hawkinus* conſentit, decem: De latitudine multum variant inter ſe authores: A *Cieça* enim obſervatur ad trigeſimum ſecundum gradum & quadraginta ſcrupula;

pula;

Pula; à *Fullero* Anglo ad trigesimum tertium & quadraginta scrupula; ab *Oliverio à Noord*, ad trigesimum tertium tantum: ut difficile sit dictu, quid potissimum sequendum sit in tanta varietate, sed de hoc portu jam supra plura diximus. cap. 5.

Cap. XIV.

Ora Chilensis *reliqua à* Valparayso *ad quadragesimum secundum gradum latitudinis Australis aut paulum ultra.*

A Portu *Valparayso*, procedendo versus Austrum, ora aliquot sinubus & promontoriolis lancinatur usque ad fluvium *Maypam* & intervallum est circiter Maypa. quinque leucarum: Ab hoc ad fluvium *Chacapol* leucarum circiter sedecim: à *Chacapol* ad cornu terræ quod in Tabulis Hydrographicis vulgo *Punta de Bairres* appellatur, leucæ constituuntur quatuor; à cornu ad hoc flumen *Maule* viginti quatuor: Maule. hic fluvius claudit limitem Diœceseos oppidi *Concepcionis* versus Arctum, ut supra diximus.

A *Maule* ad fluvium *Ytaten* ab *Herrera* quidem tres supra viginti, à *Petro de Cieça* Ytaten. autem quindecim numerantur leucæ; qui distat ab Æquatore sex & triginta gradibus & quindecim scrupulis, ut bene ab eodem *Cieça* fuit observatum.

Ab hujus fluvii ostio paululum se subducit ora versus Eurum, panditque primò, (trium pene leucarum intervallo) portum sive sinum quem à soleæ equinæ forma vulgo ab Hispanis diximus appellari *la Herradura:* ab hoc ad *Concepcionis* Penco. portum, qui barbaris appellatur *Penco*, quatuor aut quinque restant leucæ.

Angli juxta atque nostrates scribunt, hunc portum vel potius stationem distare ab Æquatore sex & triginta gradibus & quadraginta scrupulis. Portus denique hic valde commendatur à nostratibus qui illum anno CIƆ IƆ C subjerunt; testantur enim in ipso aditu esse ad triginta orgyas altum, nullumque ingredientibus discrimen à vadis aut scopulis metuendum esse; nisi quod manifeste in omnium oculos incurrit; pone angulum, qui ab austro venientibus & ingredientibus dexter est, jacet exigua insula haud supra unum milliare longa & vix dimidium lata, inter Aquilonem pene & Africum expansa, & freto circiter unum milliare lato à Continente divisa: in hac aquandi facultas peropportuna est: alit insuper diversas fruges, legumina & optimas radices quas vocant potatos: ibidem & gallinarum reperitur copia & non exiguus numerus ovium: Denique quum latitudinem accuratissimè fuissent dimensi, sex & triginta gradibus, duobus & quinquaginta scrupulis ab Æquatore versus polum Antarcticum divergere observarunt.

Continentis autem solum hîc non ita editum est, verum ubi paululum provectus fueris versus Austrum, triplici ordine in altissima montium juga ascendere deprehenditur, quæ perenni nive tecta visuntur & eminentibus rupibus hic illic aspera: qui sub hisce montibus apparent colles, neque ita editi sunt, neque nivosi, sed densis arborum lucis opaci amœnissimo prospectu. Ad ipsam quoque maris oram, tellus cernitur modice elata, verum arboribus nuda, & quantum eminus discernere datur infœcundior.

De Insulis *S. Mariæ* & *la Mocha* quæ Continenti objacent, supra satis multa diximus, itaque nobis propositum hic, ab ora neutiquam declinare.

A sinu *Penco* ad flumen *Biobio*, tantum duæ numerantur leucæ, itinere terrestri, Biobio fl. maritimo enim paulo plures sunt, ob bicorne Continentis promontorium, quod hic in altum se exserit vasto spatio.

A *Biobio* ad flumen *Labapi*, numerat *Herrera* leucas quindecim (quæ duo flumi- Labapi fl. na patenti & spatioso sinu dirimuntur, ad quem Araucana provincia jacet) flumen autem *Labapi* distat triginta & septem gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum, secundum *Herreram:* labitur autem ab arce quam Hispani hic tenent contra Araucanos, versus Africum; ita ut in ipsum sinum videatur exire: ceterum tantum minoribus navigiis navigatur; plurimis piscibus fœtum.

Ab ostio *Labapi*, vel promontorio ejusdem nominis ad amnem *Lebum*, sex nu- Lebo fl. merantur leucæ; ad hujus ripam oppidulum *Cannete* conditum fuerat à *Garsia de*

Mendoza, pene octo & triginta gradibus ab Æquatore; quod tamen oppidani ob ingruentia bella cum barbaris vicinarum provinciarum postea coacti fuerunt deserere, ut nunc vix memoria illius supersit.

Carnero. Sequitur deinceps ad eandem oram incerto intervallo portus *Carnero*, ubi ii, quibus propositum est Confinium oppidum petere, solent exscendere.

Cauten fl. Hunc non longo intervallo excipit promontorium *Cauten*: à quo ad fluvium ejusdem nominis leucæ quatuor numerantur ab *Herrera*; distat autem ab Æquatore, ut volunt, octo & triginta gradibus & quadraginta scrupulis, hunc fluvium aditum aperire ad oppidum Imperiale, diximus supra. **Cap. 10.**

Tolten fl. A *Cauten* ad fluvium *Tolten*, sex numerant leucas; latitudo illius dicitur novem & triginta graduum ab Æquatore versus Austrum. hic fluvius navigiis ferendis idoneus judicatur, licet non ita grandibus.

Queule fl. A *Tolten* ad *Queulen* itidem amnem, octo statuuntur leucæ; & latitudo novem & triginta graduum & triginta scrupulorum: patet hic amnis mediocri ostio adversus Arctum, non nisi mediocribus navigiis ferendis idoneus.

Valdivia. A *Queule* ad *Valdiviam*, novem statuuntur leucæ: distat ab Æquatore quadraginta gradibus, demtis pauculis scrupulis; totoque illo spacio vastissima Andium juga videntur ipsi pene littori incumbere.

Vidi delineationem *Valdiviæ* & illius oræ atque portus, sed satis rudem; è qua tamen observavi; inter duo Continentis veluti cornua, quorum arctoum vocant *Punta S. Nicolai*, Australe autem *Punta Coral*, mare se intra Continentem insinuare alveo tertiam partem leucæ lato, in patentissimum sinum, qui & ab Austro & ab Ortu vastis montibus concluditur; inter quos tamen egreditur fluvius *Chabin*, aut ut tabula illa præferebat *Rio Denlay Cabrero*: cornu autem *S. Nicolai* ad ortum objacet exigua insula quam vocant *Constantini*; inter utrumque autem ingrediuntur naves quæ *Valdiviam* petunt per canalem, qui ubi insulam *Constantini* post tergum reliqueris, rursus dividitur ab Insula, quam vocant *de Don Pedro*; in duo veluti brachia, quorum sinistrum, quod vocant *Porto Claro*, minora ascendunt navigia; dextrum grandiora, coëuntque rursus ante ipsam urbem: dexterum autem subeuntibus, occurrunt duo amnes, quorum unus ab ortu videtur descendere & vocatur *Rio de Tensuelen*, alter à Coro, *Rio de Ausachilla* (vereor ne hæc nomina corrupta sint à scriptoribus) à quibus oppidum petentibus, flectendum est ad sinistram, ubi fluvius, qui proprie *Valdivia* dicitur, secus urbem delabitur, è Lacu *Guadalauquen*. Denique inter Australe cornu *de Coral*, & promontorium *de la Galera*, cui aliquot scopuli objacent, interjacet *Morro de Gonzalo*, ut vocant, qui sunt editi montes, & pone illos Continens omnis in vasta juga dicitur assurgere.

Chabin fl. A *Valdivia* ad fluvium *Chabin*, qui quantævis magnitudinis naves admittit, tres numerantur leucæ, & ab illo ad Promontorium quod vocant *de Galera* duæ; à quo **R. Bueno.** ora directè fertur versus Austrum: & porro ad amnem, qui *Rio Bueno* dicitur, leucæ septem. Hic amnis recipit supra ostium suum septem minores amnes, & imprimis unum qui haud longe ab oppido *Valdivia* labitur.

Villiva. A *Rio Bueno* ad promontorium (sive Angulum *Villivæ*) quod distàt ab Æquatore uno & quadraginta gradibus versus Austrum, leucæ numerantur decem: & ab hoc ad promontorium *S. Marcelli* septem: Omne hoc littus ob imminentia altissima Andium juga præceps est; & mare quod alluit altum, licet nullis scopulis vadisque contaminatum sit, tamen importuosum habetur: aut si aliqui hic reperiuntur portus, parvi admodum sunt, momenti neque hactenus, quod sciam, lustrati aut observati.

Chanqui. A promontorio *S. Marcelli* ad *Chanqui* itidem promontorium, numerantur octo leucæ, distat ab Æquatore versus Austrum unum & quadraginta gradibus & triginta scrupulis & circiter dimidiam leucam ab hoc promontorio versus Arctum objacet continenti modica insula à barbaris culta, & tres aliæ minores & incultæ, quæ universæ paulum plus quam unam leucam occupant.

A *Chanqui* ad promontorium *de la Vallena*, numerantur leucæ quatuor, inter utrumque autem promontorium insinuat se mare, efficitque Fretum quoddam, quod Hispani vocant *de los Coronados*; id vasto impetu in Continentem invadens, pone oblongam

longam insulam, (de qua supra diximus quum de *Castro* sive *Chilue* ageremus) implet Lacum illum, qui ab aliis *Anend*, ab aliis *Agnlay* appellatur, nominibus, uti verisimile est, barbaris. cap. 12.

A Promontorio *de la Vallena* ad Promontorium *S. Felicis*, colligunt novem vel decem leucas, id distat ab Æquatore versus polum Antarcticum tribus & quadraginta gradibus: ora autem hic se incurvans sinum admittit; in continenti vero plurimas auri venas reperiri constans fama est.

Hactenus ora maritima Præfecturæ Chilensis, quatenus ad hunc diem aut ab Hispanis habitatur, aut paulo accuratius fuit observata, pertinet. Nunc antequam ad sequentem provinciam & Magallanicum Fretum progrediamur, obiter attexenda sunt quæ *Ynca Garcilassus* de hac Præfectura scribit, imprimis observanda, licet superius obiter quædam de hisce meminerimus.

Cap. XV.

Excidium urbis Valdiviæ *& aliorum oppidorum* Chilensis *præfecturæ quemadmodum narrantur ab* Ynca Garcilasso.

RELATIO de excidio urbis Valdiviæ, quod accidit anno cIↄ Iↄ XCIX vigesimo quarto Novembris. Sub auroram illius diei incubuit urbi exercitus quinque millium barbarorum, qui in vicinia degunt, & circa oppidum *Imperial, Picam* & *Puren*; in quo erant ter mille equites & reliqui pedites, inter quos fuisse dicuntur septuaginta sclopetarii, & supra ducentos ferreis thoracibus muniti. Supervenerunt autem oppidanis inopinantibus, quia speculatores ex ipsa urbe adduxerant: & oppidani somno sepulti, excubitores extra oppidum disponere neglexerant præterquam duos: quia nihil sibi ab hostibus metuebant, quibus circiter viginti diebus ante, castellum quod communiverant in loco dicto *la Vega*, abstulerant; pluresque eorundem ceciderant juxta paludem *Paperlen*, ita ut sibi persuaderent, intra octo leucarum spatium non superesse hostes, qui adversus ipsos auderent hiscere aut quos merito deberent metuere. Barbari itaque Hispanis inopinantibus oppidum ingressi, singulos calles occuparunt, & portarum aditus obsepserunt, & flammis in domos injectis, omnes ædes concremarunt & solo tenus everterunt, quin & arcem interceperunt jam desertam, & machinarum bellicarum compotes sunt facti. Cæsorum & captivorum numerus fuit, quadringentorum Hispanorum, qua virorum, qua fœminarum & infantium; pauci admodum evaserunt ad tres naves, quæ commodum in vicino flumine in anchoris consistebant, absque quibus fuisset vix unum qui nuntium tantæ cladis ad Hispanos perferret, fecissent reliquum. Efferaverant barbaros clades plures jam ante acceptæ, imprimis vero quod Hispani fœminas eorum & liberos captos vendiderant, & in miseram servitutem alio traduxerant: licet jam à quinquaginta annis Hispanis obsequentes, plerique eorum baptizati & à sacerdotibus in religione Christiana fuissent instituti. lib.7. c.25.

Decimo post hoc excidium die, advenit Tribunus militum *Franciscus de Campo* à Pro-Rege missus cum supplemento trecentorum militum; qui nihil prius habuit quam reliquis oppidis, quæ barbari post Valdiviæ excidium validis copiis obsederant & arcte premebant, succurrere; & imprimis *Osorno*; quod oppidum tum à simili excidio feliciter defendit. *Imperialis* enim incolæ post obsidionem pene integro anno toleratam, & magnam partem inedia & aliis incommodis enecti, & pauci admodum superstites deditionem jam fecerant, à barbaris in miseram servitutem abrepti.

Altera Relatio apud eundem extans è Peruvia missa anno cIↄ Iↄ CII, quæ pervenit in Hispaniam anno cIↄ Iↄ CIV ita se habet.

Barbari de tredecim urbibus quas Hispani in Chilensi præfectura possidebant, sex omnino destruxerunt, *Valdiviam*, *Imperiale*, *Angol*, *Sanctam Crucem*, *Chillam*, & *la Concepcion*. Demoliti fuerunt & desolarunt omnes ædes, profanarunt templa, imaginibus omnibus confractis, & agris summam intulerunt vastitatem; atque animis propter hunc successum, mirum in modum auctis, obsidione cinxerunt oppidum *Osorno*, Hispanosque compulerunt in castellum, & aliquandiu fame obsessos

macerarunt, tandemque illos oppreſſerunt, atque omnes captivos abduxiſſent, niſi à ſupervenientibus auxiliaribus magnam partem fuiſſent è manibus illorum liberati.

Denique interceperunt Villam Ricam, eamque penitus everterunt, injecto in quatuor urbis partes incendio, & pluribus incolarum trucidatis, fœminiſque & pueris in miſeram ſervitutem abductis; atque ita quoque excidium intulerunt oppido illi imprimis opulento & florentiſſimo.

Denique barbari Chilenſes tantos ſumſerunt ob felices hos ſucceſſus, animos, tantumque in armis profecerunt, ut jam equo vehi & lanceis atque aliis Europæorum armis tam dextre uti didicerint, ut nulli non Hiſpano jam in os obſiſtere audeant: quotannis autem ſupplementa militum è Peruvia mittuntur ad Chilen, quorum pauciſſimi incolumes revertuntur. E quibus ſatis liquet, quod ante monuimus, Chilen multo ſanguine Hiſpanis & conſtitiſſe olim, hodieque conſtare: nec ullam partem hujus Continentis facilius Regi Hiſpaniarum eripi poſſe, nec majori operæpretio, quam hanc, niſi tam longa navigatione ad illam opus eſſet, quæ tamen compendioſior multo eſſe cœpit, poſtquam Belgæ noſtri fretum illud novum invenerunt, de quo proximo libro dicemus.

DESCRIPTIO







59 58 57 56 55 54 53 52 51 50 49 WE 48
1 Abra de San Victoriana
2 Roca partida
3 Porto de S. Amaro
4 C. de Sta. Catalina
5 C. de la roja
6 Pta. de S. Augustin
7 Po. de los inocentes
8 Po. de los Reyes
C. de la Victoria
Sierra Nevada
Ancon sin salida
Serrania
Abra de S. Gullen
Aqui se perdio
Riddersbay
C. de quade
S. Ieromo chanael
C. Gallant
Cordesbay
C. Hollande
C. Froward
Mosselbay
Porto famine
Mußkleceue
Tierra del Fuogo
Elisabeths eylandt
tweede nauw
Eerste nauw
Rio de Gallegos
Rio de la Cruz
C. de las bareras,
Morro de S. Ynes
B. de San Iulian
yas de S. Dionizio
Spiringbay
NIE:
WE
ZVYD
ZE.E
ZVYDT
I. de Diego Raimires
C. Hoorn
yas de S. Ilefonço
I. de Gonçalo
Barnevelds eylanden
Entrada de S. Sebastian
C. de Peñas
C. de S. Ines
C. de las Virgines
Straet van Magallanes
Po. del buen suceso
Mauritius landt
Straet le Maire
C. del Bartolome
Staten landt.
Sebold de Waerdts eylanden
MAR DEL
Anglicæ leucæ
Hispanicæ leucæ
German. milliar.
59 58 57 56 55 54 53 52 51 50 49 OO

PROVINCIÆ · SITÆ

AD FRETVM MAGALLANIS itemque FRETVM LE MAIRE.

47 46 45 44 43 42 41 40 39 38 37

CHILI.

Pr. de Ancud

Castro

P.to de S. Domingo

C. de Diego Gallego

P.to S. Steuan

C. de S. Andres

C. de Ochavario

v de Nuestra Señora

Diego Gallego

B. de los trabajos

Porto desire

Spiringbay

C. S. Iorge, C. Blanco, Barrancas blancas

Rio de los Camarones

C. de S. Elena, C. de Matas

Ancon de Sardinas

Cabo Redondo

Puerto de los Leones

Bahia sinfondo

Costa desierta

Punta de Tierra llana

B. Anegada

Costa de Baixas

Cabo de S. Andres

C. das arenas gordas

R. de S. Anna

C. de S. Antonio

NOORDT

L NORTE



47 46 45 44 43 42 41 40 39



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER DECIMUS TERTIUS.

MAGALLANICA.

Cap. I.

Magallanicæ *Provinciæ limites & generalis deſcriptio.*



SUPERIORI libro Chilenſem Præfecturam abſolvimus, ſequitur nunc *Magallanica*: hujus autem nomine vulgo cēſentur provinciæ illæ & Regiones, quæ ad Mare quidem Auſtrale, à Præfectura Chilenſi, ſive quadrageſimo tertio aut quarto gradu ab Æquatore verſus Auſtrum, ad Fretum Magallanicum ſive ad quinquageſimum tertium ejuſdem latitudinis gradum aut etiam ultra excurrunt: ad Mare vero Septentrionale ſive Atlanticum quæ ab ingenti Fluminis *de la Plata* æſtuario, ad idem Fretum pertinent. Vaſtæ quidem & ampliſſimæ regiones, ſed parum vel ſecundum oram utriuſque maris cognitæ, nullatenus autem hactenus in mediterraneis vel luſtratæ: Conditionis vero variæ, ſive cœli ſive ſoli qualitates ſpectes; nam quo magis ab Æquatore verſus Polum Antarcticum divergunt, horridæ aſperæque ſunt & incultæ, & acerrimo frigori obnoxiæ, præſertim qua Fretum Magallanicum attingunt, ubi pleriſque anni menſibus videre eſt juga montium alta & perenni nive contecta; cætera ſuis locis commodius perſequemur.

Porro in hac parte Americæ Auſtralis deſcribenda tria à nobis præſtabuntur, nam primo deſcribemus illam partem, quæ Oceanum Meridionalem ſive Pacificum attingit, ab extremis Præfecturæ Chilenſis finibus ad Fretum uſque Magallanicum; deinde ipſum Fretum Magallanicum, & alterum illud quod ſuperioribus annis à Belgis noſtris inventum & perluſtratum eſt, quod vulgo *Lemarium* appellamus: tertio denique illam partem quæ à Freto Magallanico, ad magnum æſtuarium Fluminis *de la Plata* pertingit.

Priorem partem à ſolis Hiſpanis hactenus luſtratam & obiter delineatam invenio: nam Angli & Belgæ noſtri qui per Fretum Magallanicum in Oceanum Auſtralem penetrarunt, aut ab ora hac penitus abſtinuerunt, aut tantum obiter ſunt prætervecti. Primus autem Hiſpanorum, qui è Mari Auſtrali per Fretum Magallanicum in Mare Atlanticum regredi eſt conatus, fuit Tribunus militum *Ladrillerus*, qui *Garſiæ de Mendoza*, Chilenſis provinciæ Præfecti juſſu, ex Chilenſi provincia profectus, Fretum quidem Magallanicum eſt ingreſſus, illudque ad Septentrionalem uſque Oceanum penetravit, ſed Fretum egredi nequaquam auſus ob ingruentem in illis partibus hyemem & ſævas tempeſtates, eadem pene via, qua venerat, ad Chilenſem præfecturam eſt reverſus.

Hunc ſequutus eſt *Petrus Sarmientus*, à *Franciſco Toletano* Peruviæ Pro-Rege miſſus, poſtquam fortiſſimus Eques *Franciſcus Dracus* per Fretum Magallanicum in Oceanum Meridionalem penetraſſet & opulenta ſpolia pluribus navibus interceptis & direptis ex illo mari abduxiſſet. Qui Sarmientus quum duabus cum navibus è Peruvia eſſet profectus, cum una quidem nave per Fretum Magallanicum in Hiſpaniam pervenit; altera autem illius navis, antequam Fretum ingredi poſſet, à tempeſtatibus & æſtuoſo mari verſus Polum Antarcticum abrepta, ad quinquageſimum & ſextum Auſtralis latitudinis gradum pervaſit, neque tamen ullas terras, ut

ſcribunt obvias habuit: tempeſtate vero remittente vela verſus Arctum convertit, & licet alveum patentem inveniret, qui haud dubio in Fretum Magallanicum deſinebat, tamen navalibus ſociis refragantibus, eundem ingredi prætermiſit, ſed voti irritus ad Chilenſem Præfecturam rediit. Quia autem hæc *Petri Sarmienti* navigatio primum lucem aliquam huic Magallanicæ parti attulit, illam hic compendio inſeremus, quemadmodum à *Leonardo ab Argenſola* deſcriptam invenimus libro tertio cap. XI. operis ſui, quod inſcribitur, *Conquiſta de las Iſlas Malucas*, & impreſſum fuit Hiſpanico idiomate Madriti anno Domini cIↄ Iↄ CIX.

CAP. II.

Petri Sarmienti *navigatio ſecundum oram Magallanicæ ad mare Auſtrale ſitæ, è commentariis* Leonardi de Argenſola.

POSTQUAM *Franciſcus Dracus* in Oceanum Auſtralem hactenus ab aliis nationibus, præter Hiſpanos, intentatum, per Fretum Magallanicum penetraſſet; à *Franciſco Toletano* Peruviæ Pro-Rege duæ naves inſtructæ fuerunt, iiſque *Petrus Sarmientus* præpoſitus, ut *Dracum* cum ſuis, quem ad Fretum Magallanicum reverti communis opinio erat, perſequeretur. *Sarmientus* cum utraque navi è *Callao* Limæ portu ſolvit menſe Octobri anni cIↄ Iↄ LXXIX: & Kalend. Novembris inſulas conſpexit quas Hiſpani vulgo *Deſuenturadas* vocant, viginti quinque gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, ut ille obſervat, anno primum cIↄ Iↄ LXXIV à *Ioanne Fernandez* dum Chilen è Peruvia peteret, caſu inventas, quæ hodie *S. Felix* & *S. Ambor* dicuntur. Hinc ad Continentem divergens, in illius conſpectum primum venit novem & quadraginta gradibus & triginta ſcrupul. ab Æquatore verſus Auſtrum: hic appellens & difficulter admodum in littus egreſſus, veſtigia quidem hominum, ſagittas, remos & retia offendit, cæterum ipſos barbaros nuſquam conſpexit: dein magno labore ad ſumma montium juga enixus, oras omnes variis alveis & ſinubus lancinatas, & plurimas inſulas continenti objectas, deſpexit, ita ut non dubitaret hic Archipelagum inſularum eſſe (quarum ſupra octuaginta ab illo faſtigio dinumerare poterat) & hac tranſitum quoque patere ad Fretum Magallanicum fuit opinatus. Portui nomen *Nueſtra Sennora del Roſario*, vicinæ inſulæ *S. Trinitatis* nomen inditum & conſuetis ceremoniis poſſeſſio harum terrarum Regi Hiſpaniarum vindicata: Dehinc cymba canalem qui inſulas inter & continentem labitur ingreſſus, portus omnes, ſtationeſque luſtravit & variis locis nomina impoſuit, præſertim uni cui à vicini amnis arenis, portus *Bermejo*, id eſt, rubri nomen indidit: hic quoque hominum veſtigia reperta fuerunt: alvei autem omnes qui inſulas interluunt piſcoſi ſunt, & præſertim grandibus oſtreis fœti, in quibus & uniones repertæ, ſed maximam partem ſubfuſcæ.

A portu *Bermejo* provecti ſinum quendam intrarunt, cui *S. Franciſci* nomen impoſuerunt; quem mons ſatis editus ad Auſtrum claudebat, quem *Punta de la Gente* dixerunt, quia hic primum barbaros aliquot viderant, totum corpus rubrica quadam tinctos, quorum unus quem invitum in cymbam pertraxerant, paulo poſt natando evaſit: Dein rurſus innumeras pene inſulas adierunt, omnes autem incultas; tandem quum ad ſinum *Noſtra Sennora de Guadalupe*, uti vocant & promontorium quod illum ſinum claudit perveniſſent, ibidemque tantum unum humile turiolum deprehendiſſent, ſtipitibus undique ſeptum & corticibus arborum atque luporum marinorum coriis deſuper tectum, nullis præterea barbaris conſpectis, ad navem ſuam remearunt.

Deinceps cum navi tantum ſua profectus (nam altera jam ab ipſo aberraverat) portum *Miſericordiæ* & tribus ab hoc leucis portum *Noſtra Sennora de Candelaria* tenuit & tandem Inſulam *S. Ynes*: (hæc nomina tunc locis illis indita) ubi quinque barbaros invenit, qui ſignis quibuſdam ipſi ſignificarunt, haud procul inde in anchoris conſtitiſſe duas naves, quibus homines barbati vehebantur, qui veſtiti erant ad Hiſpanorum modum: De Anglis quos quærebant loqui ipſis viſi fuerunt.

Hinc ad Eurum converſus inſulam adiit quam barbari *Puchachailgua*, itemque alteram

alteram quam *Cayrayxa xylgua* nominabant & tandem alveum ingressus, cujus æstuarium *Xaulteqa* appellabant, rursus in innumeras insulas incidit, quarum unam barbari *Tinquichisgua* dicebant, *Sarmientus* verò Insulam *S. Crucis* appellavit; atque ita unam atque alteram insulam prætervectus, insignem portum subiit, & è vertice montis perpulchram urbem despicere sibi visus fuit ad Europæum modum ædificatam, & in ea plurimum virorum in armis.

Hinc iter suum prosecutus est ad cornu quoddam quatuor & quinquaginta gradibus ab Æquatore versus Austrum, quod *S. Isidoro* appellavit: hinc conspicere erat flammivomum quendam montem, perenni nive desuper tectum; dein canalem enavigans pervenit ad *S. Annæ* cornu, tribus & quinquaginta gradibus & triginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum, ubi crucem erexit & literas ad pedem illius deposuit, quibus cæteris omnibus nationibus denuntiabat, has regiones Hispaniarum Regis proprias esse & consuetis ceremoniis possessionem illarum à se vindicatam, secundum bullam donationis Alexandri VI Pontificis Romani.

Flumini quod pone dictum cornu in Fretum Magallanicum descendit, nomen *S. Joannis* imposuit & Freto Magallanico quod insulas interluit *Madre de Dios*. Angustiis autem Freti ad altitudinem trium & quinquaginta graduum & triginta scrupulorum ab Æquatore versus Austrum *Nuestra Sennora del Valle* nomen indidit. Hic cum indigenis cruentum certamen aggressus, non ignobilem victoriam reportavit. Et in Continentem descendens, regionem hanc *Nuestram Sennoram del Valle* itidem appellavit & quum in summum montem ascendisset, amœnissimam planiciem sibi despicere visus fuit & quamplurimos pagos, ædificia magnifica & altas turres, deniq; splendida templa, ita ut oculis suis vix crederet, & magis urbem quandam in aëre quam in terris sibi conspicere videretur.

Nullus dubito quin qui hæc lecturi sunt, & cum iis quæ secundum rei veritatem ab aliis referuntur comparabunt, judicaturi sint *Sarmientum* hunc vanissimum hominem fuisse & de aliorum credulitate nimis securum.

Denique Freto Magallanico enavigato, Brasiliam petiit & tandem in Hispaniam pervenit, quæ autem ibi Regi suo persuaserit & quæ inde sequuta fuerint, paulo post dicturi sumus.

Cap. III.

Oræ hujus omnis à Chilensis *præfecturæ finibus ad Fretum* Magallanicum *descriptio ex* Herrera.

SUPERIORI libro oram hujus Continentis ad Mare Australe sitam perduximus ad Promontorium *S. Felicis*, à quo porro secundum *Herreram* in hunc modum jacet: à dicto Promontorio ad cornu *S. Cypriani*, leucæ numerantur quatuordecim inter Arctum atque Austrum. d.8.lib.7. cap.11.

Ab hoc cornu ad cornu *S. Claræ* quatuor leucæ.

Inde ad Promontorium insularum vulgo *Cabo de las Islas* decem leucæ.

A quo ad Insulam *Nuestræ Sennoræ del Socorro* sunt octodecim leucæ: hæc insula exiguo intervallo à continente disjungitur: ab illa paululum versus ortum declinando ad portum *S. Dominici*, statuuntur sex leucæ; à quo ad promontorium *Didaci Gallæci* novemdecim leucæ, quod sex & quadraginta gradibus dicitur abesse ab Æquatore versus Austrum.

Ab hoc Promontorio ad portum *S. Stephani* duodecim sunt leucæ & à portu hoc ad promontorium *S. Andreæ* sex leucæ: septem & quadraginta grad. ab Æquatore.

Hinc ad Promontorium *Ochiuvary* octo numerantur leucæ, & ab hoc ad vallem nostræ *Sennoræ* decem leuc. ita vocant sinum inter duos colles conclusum, octo & quadraginta pene gradibus ab Æquatore versus Austrum.

Ab eo sinu ad portum *Ferdinandi Gallæci* octodecim statuuntur leucæ, novem & quadraginta gradibus ab Æquatore versus Austrum: à portu isto ad *Abra S. Guillen*, (ut vocant) quindecim leucæ, quadraginta novem gradibus & quadraginta scrupulis ab Æquatore.

Ab *Abra S. Guillen* ad terræ cornu quod vocant *Punta Delgada* ſex ſunt leucæ, quinquaginta gradibus ab Æquatore.

Sequitur deinceps *Porto de los Reyes* quinquaginta gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquat. & ſex ab hoc leuc. *Portus Innocentum*; & mox cornu *S. Auguſtini*; promontorium *de la Roia* & *S. Catalinæ*; uno & quinquaginta gradibus & quadraginta ſcrupulis ab Æquatore: & ſtatim portus *S. Amari* & *Abra S. Victoriani*, duobus & quinquaginta gradibus & viginti quinque ſcrupulis ab Æquatore, qui canalis inter editas inſulas & juge nive tectas ſe inſinuat. Auſtrali autem illius promontorio tres exiguæ inſulæ adjacent, in triangulum projectæ, indubitatæ indices oſtii Freti Magallanici quod in Mare Auſtrale exit: Hactenus ille decade VIII. lib. VII. cap. XI.

Idem paulo aliter hanc oram delineat in deſcriptione Indiarum: Ora (inquit) quæ à Chilenſi præfectura ad Fretum Magallanicum uſque pertinet & à *Valdivia* pene centum leucarum ſpatio ad zephyro-nothum (W. S. W. vulgo) vergit, habet primo Promontorium *S. Andreæ* ſeptem & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum; à quo ora ſeſe flectit ad Auſtrum & recta verſus Fretum Magallanicum.

Secundo Promontorium *S. Romani* quadraginta octo gradibus ab Æquatore; & juxta illud Inſulam *S. Catharinæ*, ad introitum magni ſinus, quem vocant *Alcarchofadam*. In ipſo dein ſinu, receſſum *Noſtra Sennora* & Inſulam *S. Barbaræ*; & paulo ultra Portum *Fernandi Gallæci* quadraginta octo gradibus & quadraginta ſcrupulis ab Æquatore; dein octodecim leucis à dicto portu *Sinum Regum* & *S. Ioannis* quinquaginta gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquatore. Promontorium *S. Franciſci* uno & quinquaginta gradibus ab Æquatore, pone quod aliquot canales ſeſe intra continentem inſinuant; & inſulam *Campanam* undecim leuc. à Promontorio *S. Fran-*
lib. 3. c. 11. *ciſci* (quam *Acoſta* ita à forma dictam, & introitum Freti Magallanici indicare ſcribit) ſinumque *S. Lazari* duobus & quinquaginta gradibus ab Æquatore, in quem ſex ad minimum alvei exeunt, nondum à quoquam luſtrati, denique Archipelagus Inſularum. Hæc *Herrera*.

Alii adhuc alia nomina huic oræ imponunt, vidimus enim Tabulam Geographicam anno cIɔ Iɔ cXIX in Hiſpania expreſſam & à Coſmographo Regio *Petro Texerra Ealbornas* poſt duarum navium è freto novo Lemario reditum delineatam; in qua hæc nomina appoſita invenimus; ad gradum quintum & quadrageſimum ab Æquatore verſus Auſtrum, flumen *de los Barbudos*, id eſt barbatorum, quod in ſinum *de los Coronados* ſe exonerat: ad altitudinem quadraginta ſex graduum & triginta ſcrupulorum, *Rio ſin fondo*: inter quadrageſimum ſeptimum & octavum gradus certos receſſus ſive ſinus quibus aſſcriptum eſt *Aqui ſe perdio Diego Gallego*, hic periit *Didacus Gallæcus*: ad quadrageſimum nonum & triginta circiter ſcrupula Promontorium *Corca*; à quo terra longo intervallo pene ad ortum recedit & ingentem ſinum aperit, qui ſemicirculari ambitu uſque ad quinquageſimum ſecundum gradum circumducitur, & varios amnes in ſe videtur admittere, ad mare denique Auſtrale quamplurimis inſulis clauditur; nullum huic ſinui nomen additum, ſed in interiori illius gremio receſſus eſt ſatis patens in ipſo aditu, cui nomen additum *Ancon ſin Salida*, quaſi dicas receſſum minime pervium.

In eadem tabula facies harum terrarum pingitur montoſa fere & hac illac nemoribus veſtita. Nunc porro de ipſo Freto dicendum.

CAP. IV.

Ipſius Freti Magallanici *deſcriptio ſecundum Hiſpanos qui primi illud penetrarunt.*

IN deſcriptione ipſius Freti Magallanici, trium nationum obſervationibus utemur, quæ ſingulæ varia nomina eiſdem ſæpe locis indiderunt: nam licet à Belgis noſtris demum accuratiſſime obſervatum & deſcriptum fuerit, tamen non inutile erit ea quoque cognoſcere quæ inde à prima hujus Freti inventione à ſingulis fuerunt prodita.

Ordiemur autem ab Hiſpanis, quibus prima illius luſtratio debetur: *Ferdinandus* namque *Magallanus*, Luſitanus Eques non ignobilis, illud primus anno cIɔ Iɔ XX auſpiciis

auspiciis Regis Castellæ, detexit in hunc modum *Magallanus*, postquam in sinu & portu *S. Iuliani* hybernasset (nam quæ ante illi acciderunt, hic prætereo) ex illo cum navibus suis solvit XXIV Augusti anni CIↃ IↃ XX ibidem relinquens *Ioannem de Cartagena* & Clericum quendam Gallum ob gravia delicta condemnatos: atque inde petiit Flumen *S. Crucis*, ubi mensibus Septembri & Octobri substitit & magnam piscium copiam cepit. Her. d.2. l.9. c.14.

Hinc sub finem Octobris profectus oram legit versus Austrum, cum multis difficultatibus & sævis tempestatibus conflictatus, tandem pervenit ad Promontorium *Virginum*, ita ab illo appellatum à *S. Ursula*, cujus festo die illud detexerat: hic primum magnus recessus maris visus in Continentem pervadere, itaque duæ naves dimissæ quæ illum perlustrarent; harum una nihil certi reportavit, altera magnam spem fecit, hoc fretum navibus majoribus esse pervium. Una circiter leucâ ab ore Freti in continentem exscensione facta, tuguriolum ibidem repperit & plurima sepulcra barbarorum; quippe indigenæ hujus regionis æstivis mensibus huc accedere solent & cadavera suorum contumulare, hybernis vero in mediterranea concedere: ingentem itidem cetum in littus ejectum, & plurima ossa repererunt, è quibus proclive erat judicare, hæc loca ingentibus tempestatibus obnoxia esse.

Sub finem Octobris Promontorium *S. Severini* (ut vocabant) superatunt, quinquaginta duobus gradibus & quinquaginta quinque scrupulis ab Æquatore versus Austrum: & quia noctu plurimos ignes in continente videre erat, *Terra del Fuego* nomen Continenti illi, ut putabant, indiderunt. Atque per angustias Freti eluctati sub finem demum Novembris in Australem Oceanum penetrarunt. Periit quidem postea ipse *Magallanus* in hac expeditione, sed non ipsius fama; meruit enim præclaro hoc facto, ut non modo Fretum hoc, sed & Australior hæc Americæ Meridionalis pars hodieque ab ipsius nomine appelletur.

Post illum *Garsias de Loyasa* anno CIↃ IↃ XXV idem Fretum ingressus Her. d.3. mense Aprili, illud sub finem May satis feliciter enavigavit: hic cum accolas l.9. c.4. barbaros conspexisset statura proceriore, illis Gigantum atque *Patagonum* nomen indidit. Longitudo Freti & angustiæ illius, variique recessus, stationes & portus paulo accuratius tum fuerunt observati. Nam superatis secundis Freti angustiis, invenit ibidem portum, cui imposuit nomen *S. Iorge*, ad quem observarunt arbores illas, de quibus postea dicetur, quarum corticibus usi sunt, & viridem canellam sunt suspicati. Atque item alterum portum cui nomen dedit, *Puerto Frio*, ob ingens frigus, quod ibidem perpetiebantur, ita ut non pauci illic deficerent. Her. d.5.

Hunc jam tertius excepit *Simon de Alcazova*, qui anno CIↃ IↃ XXXIV sub initium Octobris ex *Gomera* Insula solvens, recto cursu & nulla pene terra conspecta decimo septimo Januarii die anno CIↃ IↃ XXXV ad flumen *Gallecorum* pervenit viginti quinque à Freto leucis versus Arctum, & paulo post Fretum ingressus, à navalibus sociis tumultuantibus ad portum *Leonum* reverti coactus fuit, ubi misere periit. l.1. c.5.

Anno denique CIↃ IↃ XXXIX ab Episcopo Placentino tres naves missæ, quæ cum Her. d.7. l.1. c.8. mense Augusto ex Hispania solvissent, vigesimo demum Januarii anni CIↃ IↃ XL fretum conspexerunt, ubi navis Ammiralia (ut vocant) misere fracta fuit, vectoribus maximam partem salvis: altera navis Freto feliciter enavigato *Arequipam* appulit: tertia voti irrita in Hispaniam remeavit, postquam in ipso Freto hybernasset in portu *de las Zorras* (ut ipsi vocarunt à vulpecularum copia, quas ibidem conspexerant.) Atque hæ fere Hispanorum per hoc Fretum navigationes, antequam ab Anglis idem tentaretur: è quorum relatu *Acosta* Fretum in hunc modum describit libro III. cap. XIII.

Fretum Magallanicum (inquit) jacet quinquaginta & duobus non plenis gradibus ab Æquatore versus Austrum, patetque in longitudinem ab uno Oceano ad alterum nonaginta, aut ad summum, centum leucas, in latitudinem vero ubi maxime angustatur tantum unam; atque hic Regi Hispaniarum persuasum fuerat, ut arcem conderet, ut hoc pacto aliis nationibus aditum in Mare Australe intercluderet; mare hic nonnullis locis ita est altum, ut bolide jacta vix fundum sit reperire, aliis vero tantum quindecim vel octodecim orgyas: leucarum autem illarum centum, quas in longi-

longitudinem patet, triginta quidem ſibi vendicat Oceanus Meridionalis, ſeptuaginta vero Eous ſive Atlanticus; manifeſto inter utriuſque fluctus divortio, & æſtuum quadam reciprocatione: porro triginta illarum leucarum ſpacio Fretum anguſtius eſt & altiſſimis montibus atque perenni nive tectis, utrimque ita concluſum, ut vertices montium, eminus, pene coïre videantur, & oſtium ipſius Freti ab illis qui ab occidente adnavigant difficulter diſcerni poſſit; eodem ſpatio & altiſſimum eſt & oræ utrimque præruptæ, ita ut anchoræ difficulter hic figi poſſint: Septuaginta vero illarum leucarum ſpacio, paulo latius eſt Fretum & minus altum, & oræ utrimque leniter acclives. Varia tum nomina ab Hiſpanis, locis intra Fretum impoſita, quorum pleraque jam obſoleverunt; præter Promontoriorum ad utrumque Oceanum, quorum illud quidem quod ab Oceano Atlantico ingredientibus dextrum eſt, *Cabo de las Virgines*, id vero quod in Auſtralem Oceanum prominet, *Cabo Deſſeado* hodieque dicitur.

Cap. V.

Anglorum navigationes per Fretum Magallanicum *& quidem primum* Franciſci Draci.

AB anno CIↃ IↃ XL ad annum CIↃ IↃ LXXVII non invenio memoriæ proditum, Fretum hoc à quoquam Hiſpanorum, aut aliarum nationum, tentatum, controverſia enim illa notiſſima de *Molucis* Inſulis, inter Reges Caſtellæ & Portugalliæ ſopitâ, exiguus eſſe illius videbatur uſus & ſumma ſuperandi difficultas & aliorum qui ante tentaverunt, diſcrimina meritò deterrebant; neque quiſquam adhuc è mari Auſtrali in Septentrionale regredi fuerat conatus. Anno demum CIↃ IↃ LXXVII fortiſſimus Eques & maritimarum rerum peritiſſimus *Franciſcus Dracus* Anglus, heroico plane auſu, cum paucis navibus, neque ita magnis, expeditionem in Oceanum Auſtralem per hoc Fretum ſuſcepit. Hic medio Decembri ex Anglia ſolvens, ſub initium Aprilis anni CIↃ IↃ LXXVIII Braſiliam adiit, triginta tribus gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: & ſub finem pene Junii Portum *S. Iuliani* eſt ingreſſus; è quo decimo ſeptimo menſis Auguſti profectus, vigeſimo ejuſdem menſis die, Fretum Magallanicum attigit; illud autem ingreſſus, tres inſulas offendit, quarum uni *Eliſabethæ*, alteri *S. Bartholomæi*, tertiæ *S. Georgii* nomen impoſuit, atque in illis quidem brevi tempore tria millia avium, quas *Penguins* vocant, mactavit.

Sub initium Septembris Fretum ſatis feliciter enavigavit, & ſub inſula quadam quæ oſtium Freti ad Mare Auſtrale veluti concludit, anchoras jecit, ut aditus in mare illud penitius luſtraret: itaque cymba dimiſſa canalis qui verſus Arctum ſe aperit ſedulo inſpectus; hic barbarorum lintrem obvium habuerunt è corticibus arborum mira induſtria conſertum, & cingulis quæ è phocarum tergoribus diſſecta erant, ita conſutum, ut nihil aut perparum undarum per rimulas admitteret; prora atque puppi ſemilunæ in modum recurvis.

Barbari hi ſtatura erant mediocri, membris bene compactis, faciem rubrica quadam picti: in Inſula autem ruguriolum illorum inventum fuit, è ſtipitibus compoſitum & animalium tergoribus tectum; in quo præter ignem & aquam, quam in corticibus ad eundem modum conſutis aſſervabant, luporum marinorum carnes, muſculi & ſimilis annona fuit reperta: Muſculorum autem qui hic ſupra modum grandes ſunt, teſtas ita lapillorum attritu acuunt, ut iiſdem non modo duriſſima ligna, ſed & oſſa dividant.

Sexto demum Septembris Oceanum Auſtralem ſunt ingreſſi. Atque hic illos ſtatim tempeſtas excepit, adeo horrida & pertinax, ut quinquaginta duobus diebus nihil pene remitteret; quare illos cum ſummo diſcrimine ita exagitavit, ut præter inſtitutum ad altitudinem ſeptem & quinquaginta graduum Auſtralium abriperentur; ubi quum in portu quodam anchoras jeciſſent, à violentia ventorum & æſtuoſo mari rurſus in altum ſe ſubducere fuerunt coacti, & una ipſorum navis, & mox altera, ab Ammiralia, qua ipſe *Dracus* vehebatur, ſeparatæ: quare huic ſtationi nomen ab

ab ipſo inditum fuit, **The Cape of Severing of Friends**/ id eſt, amicorum divortium.

Ab hoc eadem tempeſtas illos rurſus abripuit, egitque ad altitudinem quinquaginta quinque graduum ab Æquatore verſus Auſtrum, inter plurimas inſulas, juxta quas porro conſtiterunt donec tempeſtas deſæviret; Inſulas has *Elyſabethides* dixerunt: Sunt autem eæ pars terræ Auſtralis, quæ olim continens eſſe credebatur, tam latis & altis alveis diviſæ, ut totidem freta videri poſſint: hic barbaros ultro citroque lintribus ſuis commeantes offenderunt, mares & fœminas quæ infantes ſuos pellibus tectos ſupra dorſum pendulos circumgeſtabant. Ab iiſdem tum obſervatum, extremas harum inſularum quinquaginta & ſex gradibus ab Æquatore abeſſe verſus Auſtrum, pone quas vaſtum mare jacet, ſecus quam ſuperiori ſeculo fuit creditum. Denique ſub finem Octobris vento jam remittente, verſus Arctum curſum inſtituerunt. Cætera hujus expeditionis, quia non faciunt ad hoc noſtrum inſtitutum, hic omittimus.

Sed nequaquam prætereunda ſunt, quæ à *Ioanne Wintero* ſunt obſervata, qui uni navium hujus claſſis præfuit; Nam cum *Draco* in Mare Auſtrale ingreſſus iter proſecutus eſt verſus Corum, ad ſeptuaginta, ut ipſis videbatur leucas; ubi decimo & quinto die Septembris, hora ſexta matutina Ecclypſin obſervarunt, quæ in Anglia viſa fuit, ante horam primam poſt mediam noctem. Ingruit eo die ſæviſſima tempeſtas, ita ut velis uti non poſſent, quæ duravit octodecim diebus, eoſque impulit verſus Auſtrum uſque ad altitudinem ſeptem & quinquaginta graduum; hic vento nonnihil remittente rurſus vela explicarunt, & curſum inſtituerunt verſus ortum; Septimo Octobris denuo conſpexerunt terram, ſubjeruntq; ſinum multis ſcopulis contaminatum, è quo ſe non ſine diſcrimine abſolverunt, & in Fretum Magallanicum ſunt regreſſi, & omiſſa ulteriori navigatione, domum.

CAP. VI.

Thomæ Candishii *navigatio per Fretum* Magallanicum, *itemque* Richardi Hawkini *Equitis*.

FRanciſcum Dracum ſecutus eſt in eodem conatu *Thomas Candiſhius*, qui anno cIↄ Iↄ LXXXVI cum tribus navibus ex Anglia ſolvens menſe Julio, & circa exitum Decembris ad continentem Americæ delatus, octo & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, Portum ſubiit quem ob opportunitatem *Port Deſire* appellavit; à quo rurſus ſolvens ſexto Januarii ann. cIↄ Iↄ LXXXVII Fretum Magallanicum eſt invectus, & cum aliquantulum proceſſiſſet Hiſpanum quendam cepit, qui cum viginti tribus aliis ſuperabat è quadringentis, quos Rex Hiſpaniarum eo miſerat, ut oppida aliquot conderent, de quibus poſtea dicemus: & poſtero die primas anguſtias ſuperavit, quæ ſecundum illius computationem abſunt ab oſtio Freti milliaria Anglica quatuordecim, ab his ad inſulas *Penguinûm* milliaria decem provectus, flexit verſus Africum & Philippopoleos (vulgo *Cuidad del Rey Phelippe*) deſertæ mœnia luſtravit & tormenta aliquot à colonis defoſſa eruit: & quia maxima pars Hiſpanorum hic variis incommodis & maxime inedia interierat, loco *Port Famine* nomen impoſuit: ſitum autem erat oppidum tribus & quinquaginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum.

Itinerarium nauticum Hiſpanorum collocat Promontorium, ipſis *Punta de Santa Ana*, ad altitudinem trium & quinquaginta graduum & triginta ſcrupulorum; notatque oppidum Philippi, eo ſuperato jacuiſſe verſus corum ad angulum quendam terræ.

Movit ab hoc loco decimo quarto Januarii & Promontorium maxime Auſtrale (quod *Cape Frauward* nominavit) prætervectus, quatuor & quinquaginta gradibus ab Æquatore, XXI ejuſdem menſis in arenoſo ſinu ad dextrum Freti latus anchoras fixit, ſinui *Elizabethæ* nomen inditum, ab hoc duorum milliarum ſpatio abeſt fluvius, qui è continenti deſcendit, quem cymba ſubeuntes ad milliaria tria. pulcherrimam planiciem & campeſtrem vernantemque regionem ad utramque illius ripam invenerunt; quod rarum in hiſce regionibus, nam reliqua ferè regio aſperis atque incultis horret

horret montibus: hic plurimi barbari incolebant, humanis visceribus & aliis immundis cibis victitantes: quos & Hispanos aliquot trucidasse & comedisse verisimile erat, nam cultelli, aliæque plures Hispanorum exuviæ in tuguriolis illorum fuerunt deprehensæ. Hinc & canalem *S. Hieronymi* (ut Hispani vocaverunt) adierunt, qui duobus milliarib. à fluvio abest; & pene integrum mensem, ab adverso vento, in portu quodam subsistere coacti vigesimo quarto demum Februarii in oceanum Australem sunt egressi. Idem *Candishius* secundo per hoc Fretum in Oceanum Australem penetrare instituerat anno CIↃ IↃ XCI: Sed voti irritus & variis calamitatibus miserè exagitatus, in illa expeditione periit.

Hunc sequutus est *Richardus Hawkinus* Eques, qui anno CIↃ IↃ XCIII mense Aprili ex Anglia profectus, postquam Brasiliæ oras & Flumen *de la Plata* lustrasset, demum mense Februario anni CIↃ IↃ XCIV ab adverso vento ad terram hactenus incognitam, & ut verisimile sit, Continentis Australis (si quæ ibi continens terra) partem fuit delatus, quinquaginta pene gradibus ab Æquatore versus Austrum; & oram illius legit versus aquilonem ad milliaria pene sexagintâ: Testatur autem, Regionem hanc peramœnam sibi visam, & haud dubio habitatam ob crebros ignes quos passim noctu observaverat; præterea & aliquot amnes è continenti in mare exire, tanto impetu ut undarum color inter ipsos fluctus discernatur: Promontorium porro quod primum ex alto conspexerant *Point Tremontaine* appellarunt: à quo XII aut XIV milliar. versus ortum insula continenti objacebat, quam ob vernantem & amœnum adspectum *Faire Iland*, id est, pulchram Insulam dixerunt; totam denique hanc terram *Hawkins Maiden Land.* Sed vento denuo reflante, ab hac discedens ad Fretum Magallanicum feliciter pervenit, illudque enavigavit, non sine discrimine, aliquoties ab ipso ore, quod in Oceanum Australem patet, repulsus. In ipso denique Mari Australi quum jam non modo Chilensem oram, sed & Peruvianam pene totam esset prætervectus, ab Hispanis post longum & acerrimum certamen fuit captus, & multa illos docuit de parte Australi ipsius Freti hactenus ipsis ignorata, nimirum quicquid terrarum Fretum Magallanicum ab Austro attingit, nihil nisi insulas esse, variis canalibus & æstuariis intersectas, quemadmodum quoque postea à Belgis nostris fuit observatum, & demum novo illo Freto à *Lemario* nostro invento, extra dubium fuit positum, uti mox dicemus.

CAP. VII.

Belgarum navigationes per Fretum Magallanicum *& quidem prima duce* Simone de Cordes.

ANNO denique CIↃIↃXCVIII Belgæ nostri navigationem per Fretum Magallanicum auspicarunt, duabus Classibus à diversis mercatoribus instructis; quarum priori Ammiralii nomine præerat *Jacobus Mahuvius* & legati sive Vice-Ammiralii nomine *Simon de Cordes* Antwerpianus, qui *Mahuvio* in mari Atlantico defuncto, in illius locum successit: Ea quinque navibus constabat: Solvit autem ex Hollandia mense Junio: & post varias difficultates superatas tandem mense Aprili anni CIↃ IↃ XCIX ad ipsum Fretum pervenit: Erat ea anni tempestas satis incommoda, quippe hyeme tum in illis partibus acriter ingruente: hic primum *Pinguinum* insulas adierunt, & mox decimo tertio ejusdem mensis anchoras fixerunt in peramplo sinu, cui Angli jam ante nomen *Musculorum Sinus* imposuerant, viginti duobus milliaribus intra Fretum & ad latus ingredientibus dextrum; in hunc sinum fluvius egreditur, & ora omnis atque insula quæ sinui objacet, arboribus obsita est, ita ut hic summa sit aquandi & lignandi opportunitas, mare autem ingentium musculorum copiam subministrat.

Aura dein ab oriente flante, versus Africum & mox versus Corum cursum instituerunt, sed vento paulo post mutante, vela vortere coacti fuerunt & in sinu ad Septentrionale Freti latus anchoras jacere: Stationi huic *Viridis Sinus* nomen inditum, abest autem ab Æquatore quatuor & quinquaginta gradibus versus Austrum; tres parvæ insulæ in illo visuntur sparsæ; hic cum opus est, naves in siccum subduci possunt & refici: ora continentis & insulæ multis arboribus vestitæ sunt, de quibus

Sebaldus

Sebaldus de Weert, qui uni navium præfuit, & voti irritus poſt multos errores è Freto domum redire coactus fuit, ad Parentem meum retulit, in Clar. Vir. Car. Cluſii gratiam, qui illius epiſtolam Exoticis ſuis inſeruit: è qua hæc obſervanda: Arbor hæc nullam ſimilitudinem habet cum Lauro, ut nonnulli perperam retulerunt, foliorum duntaxat odor laurinorum foliorum odorem æmulatur, ſed ſunt latiora & magis viridia; *R. Hawkinus* populi nigræ foliis comparat, ſed magis dilute virere ſcribit:) arbor autem perpetua coma viret (quemadmodum maxima pars aliarum arborum quæ ad oras illius Freti naſcuntur) atque in altum aſſurgit, adeo interdum craſſa, ut meminerim (inquit) aſſeres ex una ſectos fuiſſe binos pedes cum ſemiſſe latos; valde autem fragile eſt lignum. Nullum fert fructum, quantum quidem obſervare potuimus, licet totis novem & amplius menſibus in Freto hæſerimus; quo ſane temporis ſpatio vel florem vel fructum ſive immaturum ſive maturum obſervare neceſſe fuiſſet. De ligni foliorumve aut corticis facultatibus & natura, nihil nobis conſtat, niſi quod corticem & folia adeo aromatica obſervantes, iis uſi ſumus in noſtris eduliis, exiſtimantes in tam frigida regione noxia eſſe non poſſe, præſertim cum pipere fere deſtitueremur, ad muſculorum quibus veſci cogebamur, aliorū alimentorum penuriâ, condimentum. Hæc ille. *Hawkinus* vero, cujus jam aliquoties memini, huic arbori (niſi forte de alia loquatur) etiam fructus tribuit virides, & oxyacanthæ baccis forma non abſimiles, qui nucleos aliquot minutos continent intus albos & acrimonia ipſi piperi præſtantes. In eodem ſinu & muſculorum copia reperta, magnitudine facile omnes qui uſquam reperiuntur anteeuntes, nam conchæ illorum fere palmum majorem longę, ſunt & muſculi exemti cocti, terni libram noſtratē non raro æquant: plures præterea hic anſeres & anates capiuntur. Hic ob adverſam tempeſtatem ad exitum pene menſis Auguſti ſubſtiterunt, quo tempore ſævos ventorum turbines ſunt perpeſſi, qui illos non ſemel ab anchoris invitos in graviſſima diſcrimina abripuerunt: & ſupra centum illorum variis morbis interierunt. Dum autem hic hærent, cymbâ ad inſulam ex adverſo ſitam profecti, VII lintres barbarorum obvios habuerunt, qui ſtatim ad terram applicuerunt, & noſtros ingentium ſaxorum grandine ita obruerunt, ut retrocedere cogerentur, illi autem audaciores facti lintribus rurſus conſcenſis, inſequi cœperunt, donec ſclopetis quinq; illorum occiderentur, tunc enim rurſus exſcenſione facta, craſſiſſimos arborum truncos, nullo pene negotio evulſos, in noſtros jaculari conati ſunt, qui mature ſe ſubduxerunt: Erant hi (ut referunt) ſtatura plane gigantea, decem aut undecim pedes longi, colore rubicundo, prolixis comis, nudi omnes uno excepto, qui phocæ vellus pudendis præcinxerat: arma erant jacula è duriſſima materie quibus ligneæ cuſpides recurvæ, nervis animalium alligarant, hæc ita intorquebant, ut corpora hominum penetrarent. Sinui nomen inditum *Cordes Baye.* Hinc XXIII Auguſti ſolventes, poſtero die ob malaciam ad Auſtrâlem Freti plagam anchoras jecerunt ad partem orientalem ſinus cujuſdam, quem *Ridders Baye*, id eſt, Equitum Sinum dixerunt, propter equeſtrem ordinem hic ab ipſis inſtitutum, quem *Soluti Leonis* titulo, certis ceremoniis & fidei mutuæ vinculis inter ſe celebrarant. Aliquoties deinde provecti, totieſq; repulſi non ſine ingentibus periculis, tandem III Sept. Freto enavigato in Auſtralem Oceanum penetrarunt; ubi cum ſæva ventorum tēpeſtas illos excepiſſet, navis qua *Sebaldus* vehebatur, ad Fretum repulſa fuit, & poſt maximas miſerias, per plures menſes, intra Fretum exantlatas, in patriam redire coacta fuit, cui accuratiſſimam Freti delineationem debemus, quæ in Tabula Geographica hujus libri expreſſa eſt.

l. 4. c. 1.

Cap. VIII.

Sebaldi de Weert *longi in Freto errores*, Penguinum *deſcriptio*.

NON abs re me facturum exiſtimo, ſi ad amiciſſimi viri memoriam, longos illius in hoc Freto errores commemorem. Cum Claſſis, uti dixi, III Septemb. cIↄ Iↄ XCIX in Oceanum Auſtralem pervaſiſſet, triduo pene ventis ſatis propitiis uſa fuit; quarto demum die primum vehemens ventus, ingentes fluctus tollere cœpit, ita ut naves valide conquaſſarentur, & craſſa nebula mutuum adſpectū adimeret, ita ut Ammiralii navis à cæteris aberraret: X autem Sept. horrida tēpeſtas ingruit,

quæ cæteras quoque ſeparavit, præter duas, quarum una *Sebaldus* hic noſter vehebatur. Sed tempeſtate paulum remittente & aura nonnihil favente duæ hæ naves curſum tenuerunt uſque ad decimum nonum ejuſdem menſis, quo tam ſæva ventorum rabies illas oppreſſit, ut in ſummo diſcrimine verſarentur; ita XXIV diebus in Oceano Auſtrali jactati, tandem intra Fretum repulſi ſunt, & ibidem in ſinu quodam anchoras jecerunt: Hic pene quotidie ventorũ turbines illos ita exagitarunt, ut ab anchoris non ſemel abriperentur, & nonnullas amitterent. Hinc in alium ſinum quem tutiorem eſſe rebantur provecti, non minus diſcrimen adierunt, *Sebaldi* nave à ſubito turbine pene ſcopulis illiſa, & fere miraculo ſervata: acceſſit & aliud incommodum à tumultuantibus nautis, qui domum redire cupiebant & ægre à duce perſuaſi compeſcebantur. Interim muſculorum in ſinu hoc copia, quotidianum victum large ſuppeditabat.

Quum autem hîc uſque ad ſecundum Decembris ſubſtitiſſent, nihil non miſeriarum experti, ventus ab Aquilone flare cœpit, itaque velis expanſis egredi tentarunt, & tandem poſt ſummum diſcrimen & naufragii metum egreſſi, paulo longius ab altera navi anchoras jecerunt, ita ut tandem penitus ab illa ſepararentur.

Dum hic hærent, cymbâ ad proximam terram verſus occidentem delati, barbaros aliquot offenderunt, qui noſtros conſpicati, ſumma pernicitate in vicinos montes enitebantur, ut nullo pacto illos aſſequi poſſent, una tantum fœmina cum duobus liberis deprehenſa fuit & ad navem ducta; Erat illa ſtatura corporis modica, colore rubicundo, projecto ventre, uberibus pendulis, torvo admodum vultu, coma raſa præterquam circa frontem & auriculas, prorſus nuda & tantum humeros & dorſum phocæ vellere tecta: non multum captivitate ſua commoveri viſa, ab omni cocto cibo penitus abhorrebat, ſed avem quandam, leviter deplumatam, muſculi conchâ nonnihil inciſam diſcerpſit & bona viſcerum parte abjecta, jecur & ventriculum & mox reliquam carnem paululum uſtulatam & ſemicrudam non modo ipſa ſed & liberi illius avide dilaniarunt. Hanc biduo in navi retentam rurſus in terram expoſuerunt, filiola quatuor aut quinque annorum, ipſa non multum invita, retenta, quæ poſtea à *Sebaldo* liberaliter educari cœpta Amſtelodami obiit.

Decimo quarto Decembris rurſus ſæviſſima tempeſtas ingruens eos funibus & anchoris amiſſis è ſinu abripuit, ita ut inviti ad *Cordeſii* ſinum retro vehi cogerentur; dum in eo ſunt, nova illos calamitas oppreſſit, cymba illorum ab æſtuoſo Freto hauſta: ſed poſtero die cum jam in illo ſinu in anchoris ſtarent, inſperatum ipſis auxilium affulſit ab *Oliverio à Noord* qui in eodem Freto jam anchoras fixerat: Huic *Sebaldus* ſe conjungens, omnem operam dedit, ut cum illo in Oceanum Auſtralem penetraret, ſed incaſſum, vento fere adverſante atque illos rejiciente; itaque tandem illo deſerto, ob annonæ defectum, verſus *Penguinum* inſulas iter flexit, & duodecimo Januarii anni cIɔ Iɔ c ad eaſdem pervenit: hic ſtatim exſcenſione in minorem inſulam facta, dum avibus mactandis dant operam, ſubita tempeſtas emicuit, quæ cymbam illorum, quam priore amiſſa compegerant, tam valide ſcopulis & littori illiſit, ut fracta penitus judicaretur: nihil jam huic calamitati addi poſſe videbatur, nam in navi tantum quinque ſocios reliquerant, maximam partem ægros & invalidos, ipſi vero omnium rerum indigi, quo ſe verterent ignorabant: ſedula tamen nonnullorum induſtria tandem perfectum fuit, ut cymba aliquo modo reficeretur, & vigeſimo quarto ad navem redirent.

In hac inſula fœminam invenerunt quæ ſeſe in caverna illarum avium abſconderat: Ea picta erat facie, pallio è Pinguinum & aliorum animalium pellibus eleganter conſuto amicta ab humeris ad genua uſque, pudenda inſuper ſimili pelle velata; ita ut ex eo proclive ſit judicare, barbaros qui continentem incolunt longe cultiores & minus barbaros eſſe, quam qui in inſulis ex adverſo degunt; ibidem & viri cadaver repertum, qui coma erat prolixa & corona è variis plumis conſerta redimitus, à lumbis præterea ad genua uſque ſimilibus plumis circumcinctus, quibus reticulum incumbebat variis lapillis & oſſiculis diſtinctum: CCCCL aves tum captæ: poſtero die majorem inſulam adierunt innumeris pene avibus refertam, ita ut breviſſimo tempore nongentas mactarent. Abrepti dein à ventis præter has inſulas, rurſuſque ad eaſdem repulſi, non ſine diſcrimine anchoram amiſerunt, ita ut ipſis jam non niſi unica ſupereſſet, exiguum ſolamen in tam æſtuoſo & tempeſtuoſo Freto: itaque jam domum

domum redire certi, vigeſimo primo Februarii Fretum Magallanicum deſeruerunt; & vigeſimo quarto ejuſdem jam pene ſexaginta mill. à Continente provecti tres inſulas offenderunt, hactenus ignotas, quinquaginta gradibus & quadraginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum, quas *Sebaldi* Inſulas appellarunt; denique decimo tertio Julii in Hollandiam redierunt. Quia vero *Penguinum* jam ſæpius mentionem fecimus, earum avium iconem & deſcriptionem è *Carolo Cluſio* hic adjiciemus. Marina eſt hæc avis (inquit) & ex anſerum genere, tametſi roſtro diſſimilis, in mari victitans, valde pinguis, prægrandis anſeris magnitudine; nam adultiores quaſdam ex eo genere obſervarunt, tredecim, quatuordecim, etiam ſedecim interdum libras pendentes: prona parte nigris pennis tectæ erant, ſupina & in ventre albis: collum quod craſſum & breve, habebant nonnullæ albis pennis, tanquam torque cinctum: earum cutis craſſa & denſa inſtar ſuillæ: alarum erant expertes, ſed earum loco binas parvas corjaceas pinnas habebant, in latera tanquam parva brachia propendentes, prona parte brevibus, anguſtis & rigidis pennulis confertim tectas, ſupina autem, minoribus adhuc & rigidioribus, iiſque albis, quibus nonnullis locis intermixtæ nigræ, minime quidem aptas ad volandum, ſed quarum adminiculo velociter natarent; maxima enim ex parte in aqua verſari intelligebant, & terram duntaxat petere fœtificationis vel pullationis tempore & plerumque ternas aut quaternas in una ſcrobe latere: roſtrum corvino majus habent, non adeo tamen elatum, & valde brevem caudam, pedes nigros, planos, anſerinorum pedum formâ, non adeo tamen latos: erectæ, & ſublimi capite incedunt, demiſſis in latera pinnis, tanquam brachiis, ſic ut procul intuentibus homunculi aut pygmæi videantur. Piſcibus duntaxat veſci referebant diaria; non ingrati tamen ſaporis eſſe illarum carnem nec piſcem ſapere. Scrobes porro valde profundas in littore fodere cuniculorum inſtar, totum ſolum adeo cavum interdum efficientes, ut per illud gradientes nautæ, ſæpiuſcule genu tenus in eas ſcrobes inciderent.



CAP. IX.

Secunda & tertia Belgarum *navigatio per Fretum* Magallanicum.

ALTERA noſtratium Claſſis quatuor navibus conſtans ſub Præfecto *Oliverio de Noord* ſolvit eodem ſuperiori anno, medio pene Septembri & poſt varios caſus & diſcrimina tandem ſub finem Septembris anni cIↃ IↃ XCIX portum ſubiit quem Angli *Deſire* appellaverant, è quo ſolventes ſub finem Octobris, quarto demum Novembris Fretum ſunt ingreſſi, & aliquoties repulſi, vigeſimo ſecundo ejuſdem menſis primas anguſtias ſuperarunt, & vigeſimo quinto ſub *Penguinum* inſulis anchoras fixerunt; & poſt multa magnaque diſcrimina tandem pridie Kalend. Martias anni cIↃ IↃ C in Oceanum Auſtralem penetrarunt.

Dum vero cum adverſis ventis & aliis incommodis in Freto hoc luctarentur, in barbaros aliquot inciderunt, à quibus ſe narrant hæcce accepiſſe. Continentem è regione minoris *Penguinum* inſulæ verſus arctum, appellari *Colli*, hic incolere gentem *Enoo*; inſulam minorem à barbaris *Talke* appellari, majorem vero quæ illi adjacet *Caltamme*, in qua magna eſt *Penguinum* copia, è quarum pellibus pallia conſuant barbari, quæ circa humeros geſtant, cætera nudi. Hos barbaros per cognationes ſeparatim degere, quarum plures nominatim recenſebant: *Kemenetes* quidem, qui regionem *Karray* incolunt: *Kennekas* qui *Karamay*: *Karaikas* qui *Morinen* & ita porro. Atque hos univerſos corporis mole Europæos nequaquam ſuperare, ſed lato ſunt pectore atque edito, alii frontem alii totam faciem coloribus quibuſdam pingunt: Mares pudenda ſua filo quodam circa præputium conſtringunt, fœminæ vero etiam Penguinis exuviis velant: eædem comam circa frontem præcidunt, mares contra promittunt. Penguinavis ipſis *Compogre*, velamen è pellibus illarum conſutum *Oripoggre* dicitur; pelles autem iſtas tanta arte aptare & conſuere norunt, quanta

 noſtri

noſtri pelliones. In Mediterraneis porro referebant *Tiremenes* degere in Regione *Coin*, ſtatura plane gigantea, qui reliquis nationibus infeſti, ipſas armis non raro peterent & miſere trucidarent: humanis carnibus veſci veriſimile eſt, licet alioquin ferina & alio commeatu abundare videantur. Hæc ſe accepiſſe narrant à pueris quos ſecum duxerant & noſtrum idioma ex parte docuerant.

Tertia & ultima navigatio per hoc Fretum ſuſcepta fuit à *Georgio Spilbergio*, auſpiciis Societatis Indicæ: qui ex Hollandia ſolvit anno cIↄ Iↄ cxiv menſe Auguſto, & ſecundo demum Martii ann. cIↄ Iↄ cxv plurimis periculis ſuperatis ad Fretum Magallanicum pervenit, & ſæpius ab adverſis ventis & tempeſtatibus repulſus, tertio Aprilis primas anguſtias ſuperavit & decimo ſexto ejuſdem Sinum *Cordes* ſubiit, ubi & aquavit & ligna cæcidit, aliaque neceſſaria in naves impoſuit, & denique poſt multas difficultates in Oceanum Auſtralem penetravit ſexto May. Atque hic quidem omnium pene compendioſiſſimè & breviſſime Fretum hoc enavigavit.

Exiſtimo adhuc alios tam Anglos quam Belgas hanc navigationem tentaſſe, quoſdam etiam perfeciſſe, ſed quia ipſorum diaria videre minime contigit, illorum mentionem hic facere non potuimus.

Cap. X.

Expeditio Didaci Flores de Valdes, *& duæ Coloniæ ab Hiſpanis in Freto* Magallanico *collocatæ.*

cap. 11. PEtrus Sarmientus, (cujus navigationem è Mari Auſtrali per Fretum Magallanicum in Hiſpaniam ſupra retuli) Philippum II Hiſpaniarum Regem, catum alioquin Principem, ſpecioſis quibuſdam argumentis permovit, ut Freti Magallanici anguſtias, (Duce Albano, ut ſcribit *Herrera*, multum adverſante,) communiendas & aliquot coloniis deductis firmandas decerneret, quo deinceps aliæ omnes nationes aditu Maris Auſtralis per hoc Fretum, arcerentur. Miſſus ad hæc perficienda *Didacus Flores de Valdes*, cum navibus onerariis viginti tribus, hominibus ter mille quingentis, præter quingentos milites veteranos qui è Belgio acciti, novum Præfectum Chilenſem ad ſuam provinciam comitabantur. Hæc expeditio admodum infauſtis auſpiciis fuit inchoata, nam antequam ab ora Hiſpaniæ digrederentur, quinque naves cum octingentis hominibus, qua nautis, qua colonis, à fluctibus abſorptæ fuerunt & reliqua claſſis ad Sinum Gaditanum repulſa eſt. Nihilo tamen ſecius, claſſe refecta, cum ſedecim navibus denuo ſolverunt, ut *Petrum Sarmientum* cum ſuis colonis ad Fretum Magallanicum deducerent.

Quia autem paulo ſerius ex Hiſpania ſolverant, ad oram Braſiliæ in portu *Rio de Ienero* hybernarunt. Hinc profectos, duobus & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, tam ſæva tempeſtas excepit, ut viginti duorum dierum ſpacio ultro citroque jactati & unam è melioribus navibus, cum trecentis viris & viginti fœminis ad colonias Magallanicas deſtinatis, amitterent & ad inſulam *S. Catharinæ* reverti cogerentur.

Hic cum haud vanus rumor ad aures *Valdeſii* perveniſſet, binas Anglorum naves, quibus *Fentonus* vehebatur, adventare aut jam præceſſiſſe, quæ Fretum Magallanicum, uti res erat, peterent; decem ex inſtructiſſimis navibus ſibi ſumſit, quibus Anglos perſequeretur aut anteverteret, tres cum inutili turba & fœminis ad portum *Rio de Ienero* remiſit, & duas penitus conquaſſatas hic deſtituit. Tres porro hæ naves cum Anglos hoſce obvios habuiſſent, una quidem illarum cum hominibus depreſſa eſt, cæteræ potius ab ipſis omiſſæ ſunt, quam evaſerunt.

Valdeſius interim medio jam Februario Fretum Magallanicum petens, primum in tranſcurſu, Fluminis *de la Plata* æſtuarium ſalutavit & ibidem præfectum Chilenſem à ſe dimiſit cum tribus navibus verſus *Buenos Ayres*, ut inde terreſtri itinere ad præfecturam ſuam contenderet; ex hiſce tribus, duæ in hoc flumine fractæ, hominibus & impedimentis ægre ſervatis, tertia in Hiſpaniam remeavit.

Valdeſius autem cum medio Martio ad Fretum Magallanicum perveniſſet, quo tempore jam æſtas deſinit in hiſce partibus, & crebræ tempeſtates, frigora & nives

nives valide ingruunt, *Sarmientum* cum colonis ſuis in terram exponere nequiens, jam ſecundo in Braſiliam & portum *Rio de Ienero* redire coactus fuit & de conatibus Anglorum à ſuis qui evaſerant certior eſt factus. Itaque cum quatuor navibus è ſuis & totidem aliis quæ nuper ex Hiſpania ipſi ſubmiſſæ fuerant, ex *Rio de Ienero* ſolvit ut Anglos inveſtigaret & perſequeretur, in quo cum aliquandiu fruſtra operam ſumſiſſet, verſus *Paraibam* curſum flexit, quumque ibi quinque Gallorum naves offendiſſet, qui hic caſtellum quoddam communiverant, tres quidem illarum depreſſit & duas cepit, & vallum caſtelli disjecit, atque ita in Hiſpaniam rediit. *Ribera* autem *Valdeſii* Legatus & *Sarmientus* Magallanicæ præfectus, opportuno tempore è *Rio de Ienero* proximo anno profecti, ſatis proſpere Fretum Magallanicum adierunt, ibidemque colonos ſuos, quadringentos viros & triginta fœminas, cum octo menſium commeatu in terram expoſuerunt, unâ hic navi amiſsâ, alterâ *Sarmiento* relictâ *Ribera* cum cæteris Hiſpaniam repetiit. Tantæ molis fuit hiſpanam hanc gentem perdere.

Sarmientus primum haud longe ab aditu Freti oppidum molitus eſt, quod *Nombre de Ieſus* appellavit & centum quinquaginta colonis attribuit. Hinc terreſtri itinere profectus, verſus anguſtias hujus Freti, juxta ſtationem haud intutam, alterum oppidum condere aggreſſus eſt, quod *Cuidad del Rey Philippe* nominavit; cui & arcem adjungere in animo habebat & multa tormenta bellica quæ in illum finem adduxerat diſponere, ad nationes omnes peregrinas Freti hujus tranſitu arcendas, ſed hyeme ingruente perficere minime potuit: ſed viginti quinque navalibus ſociis in navem quæ ipſi relicta fuerat aſſumtis verſus primum oppidum navigavit, quumque ibi aliquot dies in anchoris ſubſtitiſſet, anchoralibus funibus aut ruptis, aut (ut magis veriſimile ſit) ultro diſſectis ad portum *Rio de Ienero* rediit; & quum ibidem promiſſa ſubſidia non reperiſſet, *Pernambucum* petiit, atque hic nonnihil ſubſidii nactus, & ad Fretum redire ſatagens, inter *Pernambucum* & *Bahiam* omnium Sanctorum navem fregit: in *Bahia* denique nova navi & ſubſidiis comparatis, rurſus ad Fretum contendit, & denuo à ſæva tempeſtate quatuor & quadraginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum ita jactatus, ut bonam commeatuum partem in altum jacere cogeretur, ad portum *Rio de Ienero* remeavit; è quo iterum ſolvens in Anglorum manus incidit, qui illum captivum abduxerunt.

Exciderat autem penitus è gratia Regis ſui, qui ſe vanis hujus viri perſuaſionibus deluſum dolebat, præſertim cum è *Ribera* intellexiſſet, maximas Freti Magallanici anguſtias, quas *Sarmientus* tantillas eſſe deſcripſerat, ſupra leucam in latitudinem patere, adeo ut totius orbis machinæ bellicæ, naves ſecundo vento & æſtu advenientes arcere aut ſiſtere nequaquam poſſent. Coloni denique omnes qui in hiſce duobus oppidis à *Sarmiento* relicti fuerant pauciſſimis exceptis variis morbis & fame imprimis interierunt; non pauci quoque dum in vicinas provincias contenderent, à ferocibus barbaris mactati, & haud dubio devorati fuerunt, uti ſupra obiter explicavi. Hæc annis CIϽ IϽ LXXXIV LXXXV & LXXXVI geſta fuerunt.

NOVUM FRETUM LEMARIUM.

CAP. XI.

Novi Freti Lemarii *prima inventio.*

HACTENUS diverſas variarum nationum per Fretum Magallanicum navigationes compendio ediſſeruimus, nunc antequam *Magallanica* continentem ad Oceanum Atlanticum proſequamur, de altero & novo Freto, quod in Oceanum Auſtralem deſinit, nobis dicendum erit: Cujus primum inventi gloria Belgis noſtris debetur. Jam ſupra tam ex Anglorum, noſtrorumque, quam Hiſpanorum relationibus accepimus, communem fere omnium qui Fretum Magallanicum tentarunt aut enavigarunt opinionem fuiſſe, quicquid terrarum Fretum hoc è mari Atlantico ingredientibus ad ſiniſtram jacet, non niſi Inſulas eſſe, & pone illas vaſtum & apertum mare ſupereſſe, quod cum Oceano Auſtrali ſeſe conjungat, nec levia

ejuſce opinionis argumenta jam ante explicavimus. Id demum à noſtris non modo clatum & manifeſtum eſt factum, ſed & novum Fretum inventum, per quod minori cum difficultate & diſcrimine in Oceanum Pacificum poteſt penetrari, id quo pacto à Belgis noſtris inventum ſit, jam ediſſeram.

Iſaacus Lemairius Antwerpianus, mercator imprimis induſtrius, & *Wilhelmus Cornelii Schoutenius* Hornanus, quum novas terras verſus Polum antarcticum indagare & luſtrare in animum induxiſſent, onerariam unam cum celoce pararunt, & rebus omnibus ad diuturnam navigationem neceſſariis probe inſtruxerunt, quibus ipſe *Schoutenus* Navarchus, *Iacobus* autem *Lemairius Iſaaci* filius mercator impoſitus. Solverunt hi è *Texelia* notiſſimo Hollandiæ portu, medio Junio Anni cIↄ Iↄ cxv: Quæ ipſis primis aliquot menſibus acciderint, hic non attingam, quia ad hoc noſtrum inſtitutum non faciunt & ex diario hujus expeditionis, quod jam dudum juris publici factum fuit, à curioſis peti poſſunt: Ordiar ab eorum diſceſſu è Portu *Deſire* (quem ſeptimo Decembris ingreſſi, ibidem celocem ſuam inopinato incendio, magno ſuo detrimento amiſerant) qui incidit in decimum tertium Januarii diem anni cIↄ Iↄ cxvi.

Ex hoc ergo provecti, primum decimo octavo ejuſdem menſis Inſulas quas vocant *Sebaldianas* (ob cauſas jam ante à me explicatas) conſpexerunt, uno & quinquaginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum; quas prætervecti & recta verſus Auſtrum tendentes, vigeſimo ejuſdem menſis, latitudine dimenſa, ſe jam tribus & quinquaginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum declinaſſe deprehenderunt, & circiter viginti milliaria jam præter Fretum Magallanicum ſe emenſos conjectabant: hinc curſum proſequentibus vigeſimo tertio ejuſdem menſis undarum color mutari cæpit & è viridi ſuppallidior factus, haud dubio terram non ita longe abeſſe, prædicere: quæ ſub horam tertiam à Meridie demum illis conſpecta verſus Occidentem & Africum, & paulo poſt verſus Auſtrum: aura tum à ſeptentrione flante, curſum ſecundum oram verſus Eurum inſtituerunt; vigeſimo quarto mane rurſus terram ad dextram conſpexere, à qua vix milliare aberant: mare hic altum erat orgyas quadraginta, & aura flabat ab Occidente: ora autem omnis verſus Euronotum ſe ſubducebat, vaſtis & altiſſimis montibus qui multa nive videbantur tecti undequaque obſita.

Hanc oram porro verſus Eurum legentes, tandem ad finem illius pervenerunt circa Meridiem, & è longinquo alias terras verſus ortum conſpicati ſunt, non minus altis & aſperis montibus conſpicuas: inter utramque autem terram Fretum permeabat, octo circiter milliaria, quantum conjectura conſequi poterant, latum; per hoc aditum ad Oceanum Auſtralem pandi haud fruſtra judicarunt, nam & æſtus perſuadebat, qui valide tum fluctus verſus Auſtrum agebat: jam quatuor & quinquaginta gradibus & quadraginta ſex ſcrupulis ab Æquatore diſceſſerant verſus Auſtrum, & vento ab Arcto ſecundante, bonis auſpiciis Fretum ſunt ingreſſi, ſed vento ſub veſperam remittente, tota illa nocte magis ab æſtu quam aura impellebantur. Hic innumeræ Penguines ad oram ab ipſis viſæ, in alto autem tanta grandium cetorum multitudo, ut vix declinarent.

Vigeſimo quinto ejuſdem menſis terræ Orientali appropinquarunt, quæ edita & præruptis atque diviſis montibus aſpera erat, & qua ſeptentriones aſpicit recta ad Eurum tendere viſa, quantum eminus diſcernere dabatur; nec tamen continens credita, itaque illi nomen Inſulæ *Ordinum* impoſuerunt; terram autem ex adverſo illi oppoſitam Principis *Mauritii* nomini conſecrarunt. Ora utriuſque, arenoſo littore & fundo leniter declivi, tutam navibus ſtationem promittere videbatur; avium & piſcium copia obvia erat, nec aquandi opportunitas deeſſe poterat, ſed arbores nullæ ipſis viſæ. Porro aura ab Arcto flante, recta verſus Africum pertendere, & meridie latitudinem dimenſi, jam quinque & quinquaginta gradibus & triginta ſex ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum ſe provectos animadverterunt. Terra autem omnis quæ illis dextra erat, inde ab ipſo Promontorio quod Freto imminet, ad Africum ferebatur, vaſtis & aſperis montibus conſpicua: ſub veſperam aura ab Africo reflante, proram verſus Auſtrum obverterunt, fluctuoſo admodum & æſtuoſo pelago ab Africo illos conquaſſante, è quo proclive erat judicare, vaſtum & profundum gurgitem ad hanc plagam pertinere.

Ingen-

Ingentes hic *Lari* (marinarum avium genus) ipſis viſi & oloribus noſtratibus mole pene pares, qui hominum conſpectum minime formidantes, utpote inſueti, in naves ultro deſcendebant, & ſe à nautis prehendi & mactari patiebantur.

Vigeſimo ſexto ejuſdem menſis ſeptem & quinquaginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum illos horrida tempeſtas ab occidente & Africo excepit, ita ut altum petere cogerentur, terra ipſis nihilominus ad dextram in conſpectu erat, tendens verſus eorum, ad quam noctu proram verterunt: vigeſimo ſeptimo, ſex & quinquaginta gradibus & quinquaginta ſcrupul. ab Æquatore ſummum frigus & grandinem experti, vento primum ipſis adverſante, verſus Auſtrum, & mox rurſus verſus eorum vela verterunt: vigeſimo octavo, aura ipſis ab ortu favente, verſus occidentem promoverunt & ipſo meridie altitudinem ſex & quinquaginta graduum & quadraginta octo ſcrupul. Auſtralium obſervarunt: vigeſimo nono, Euro vela implente verſus Africum provecti, ſub meridiem duas inſulas obvias habuerunt, quarum latus ſeptentrionale dum legunt, potius ſcopulos quam inſulas eſſe deprehenderunt; his *Barneveldii* nomen ab ipſis inditum; hinc verſus eorum provecti ſub veſperam rurſus terram conſpexerunt, quæ Fretum Magallanicum ab Auſtro claudit & hic oras ſuas verſus meridiem producit, nivoſis montibus horridas, uſque ad Promontorium *Hornanum* ab ipſis appellatum, ſeptem & quinquaginta gradibus & quadraginta octo ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum.

Hic ventum ſeptentrionalem nacti, verſus occidentem navigarunt, æſtu maris valide illos ad eandem plagam impellente. Trigeſimo, latitudinem ſeptem & quinquaginta graduum & triginta qnatuor ſcrupulorum obſervarunt; trigeſimo primo, octo & quinquaginta graduum: jamque Promontorio *Hornano* poſt ſe relicto & nulla amplius terra ſeſe aperiente, ventus reflavit ab occidente, ita ut ultro citroque velificare cogerentur & jam novem & quinquaginta gradus ab Æquatore verſus Auſtrum provecti, duodecimo demum Februarii die ſe jam in ipſum Oceanum Auſtralem pervaſiſſe haud fruſtra collegerunt, & recta verſus Inſulas *Joannis Fernandez* curſum inſtituerunt. Novum hoc Fretum à ſe primum tentatum & tam feliciter enavigatum *Lemairium* appellaverunt.

CAP. XII.

Hiſpanorum navigatio per Novum hoc Fretum.

DImanavit ſtatim fama novi hujus Freti à Noſtris inventi, & ad aures Regis Hiſpaniarum pervenit, qui ann. cIↄ Iↄ cxviii. Duas celoces è Portugallia dimiſit ſub Præfecto *Bartholomæo Garſia de Nodal*, ut idem penitus luſtrarent: qui vigeſimo ſeptimo Sept. Oliſipone ſolventes, recta ad Fretum Magallanicum contenderunt, atque eo uſq; provecti ab Arctoo ejuſdem Freti Promontorio proras verſus Eurum flexere & tribus & quinquaginta gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum æſtuarium offenderunt, quod in ipſo ore circiter tria milliaria latum erat, & in ipſum Fretum Magallanicum deſinere exiſtimatur. Auſtrale Freti Magallanici Promontorium *Cabo del Eſpiritu Sancto* dixerunt: hoc autem æſtuarium *Entrada de S. Sebaſtian*, & Promontorium quod illi imminet *Punta de Arenas*: hinc porro verſus Eurum ſecundum orarum ductum navigantes, primo ſinum obvium habuerunt, multis ſcopulis & vadorum brevibus inquinatũ, cujus cornu *Cabo de Pennas* appellarunt.

Ora hæc omnis edita eſt & nivoſis montibus obſita, quatuor & quinquaginta gradibus & quatuor ſcrupul. ab Æquatore verſus Auſtrum: ſed paulo ultra eadem multis arboribus veſtita eſt; & quatuor & quinquaginta gradibus & quindecim ſcrup. ab Æquatore, terra multis ſinubus & Promontoriis lancinatur: quinq; autem & quinquaginta gradibus ab Æquatore ſinum offenderunt in quo duæ parvæ inſulæ jacent; ora hæc omnis albicat, ita ut eminus arenoſa videatur, quum petræ ſint à fluctibus exeſæ.

Sub veſperam ad os novi Freti pervenerunt, è quo æſtus tã valide refluebat, ut aura licet favente & vela valide implente vix ægre illud ingredi poſſent; ſuperato tandem aditu & circiter milliare invecti anchoras jecerunt in arenoſo ſinu, & exſcenſione facta, ſummam tum aquandi tum lignandi opportunitatem nacti ſunt: quippe hic amniculus potari pulcherrimus in ſinum deſcendit, & tellus arboribus opaca eſt: dum hic hærent, ab Auſtrali plaga ad ipſos acceſſerunt quindecim barbari, totum corpus ru-

brica quadam tincti facie ſolum excepta, (nam frontem & genas creta quadam infecerant) partim nudi, partim ovillo vellere eadem rubrica tincto præcincti: erant inter illos duo provectiores, qui aliis pellibus amicti erant ſubfuſcis, & villis admodum lenibus, capita tecti Larorum exuviis quibus plumas detraxerant, lanugine tantum relicta: arma ipſis erant arcus & ſagittæ, lapillis quibuſdam aſperatæ, è quibus & cultellos geſtabant: collo circumdederant redimicula elegantibus conchulis, albis & ſplendentibus variegata, cingulo coriacio ſupra lumbos cincti: Idioma ipſórum nullatenus intelligere poterant Hiſpani, ſiquid dicerent aut peterent, *Hoo Hoo Hoo* ingeminabant: à cibo & potu Hiſpanorum prorſus abhorrentes, tantum luteis quibuſdam floribus (qui Calthæ noſtrati non abſimiles videbantur) & herba illorum ſubamara, quæ ibi paſſim magna copia creſcit, veſcebantur: à conſortio advenarum non tantum non abſtinebant, ſed & ipſis in aquando & lignando ultro ſubſidio erant, arma ſua antequam propius accederent humi projicientes: in adverſo ſinus latere ſupra quinquaginta ejuſcemodi barbaros videre erat, qui humiles caſas è ſtipitibus coagmentatas & arundinibus tectas habitabant, in quibus nulla ſupellex, tantum vacuæ muſculorum conchæ deprehenſæ: barbari denique hi non indociles viſi, nam nullo pene negotio orationem Dominicam recitare didicerant, antequam Hiſpani diſcederent.

E ſinu hoc provectos æſtus refluens rurſus extra Fretum abripuit & ad terram verſus orientem vexit, ubi mare ita altum erat, ut prope terram bolide fruſtra fundum tentarent: Hinc denuo à fluctibus & vento intra Fretum acti, curſum verſus Africum inſtituerunt: & aliquot diebus ab aura & æſtu hac illac jactati, tandem promontorium *Hornanum* ſuperarunt, & pone illud ſinum ingreſſi, aliquot inſulas offenderunt, meras petras & nihil herbidi ſortitas, ora autem in ipſo ſinu nivoſis montibus vaſte attollitur, ſex & quinquaginta grad. & viginti duobus ſcrupul. ab Æquatore (ut ipſi obſervant:) haud longe hinc portus jacet qui non incommodus viſus; Hic acre frigus & ſævam grandinem atque nivem perpeſſi rurſus à vento & fluctibus verſus Promontorium ſunt retro acti: ſed tandem decimo nono Februar. ad altitudinem ſex & quinquaginta graduum & triginta ſcrupulorum pervenerunt; atque ſenſim declinando vigeſimo tertio ejuſdem menſis ad altitud. trium & quinquaginta graduum & quatuor ſcrupulorum, ſemper verſus Corum profecti; atque hic prora verſus Ortum verſa ad Auſtrale Freti Magallanici oſtium appulerunt, quod vigeſimo quinto ejuſdem menſis ingreſſi, feliciter enavigarunt, & Mare Atlanticum ingreſſi, *Pernambuco* in itinere ſalutato, incolumes Hiſpalim redierunt, nono menſis Julii anno cIↃ IↃ CXIX. Novem menſibus & aliquot diebus memorabili hac expeditione abſoluta.

Cap. XIII.

Expeditio Claſſis Naſſavicæ *per Fretum* Lemarium *in Oceanum Meridionalem.*

PORRO vigeſimo tertio die Aprilis anno cIↃ IↃ CXXIII ſolvit è *Goerea* notiſſimo Hollandiæ portu, undecim magnarum & inſtructiſſimarum navium Claſſis, quam *Naſſavicam* noſtri vocabant, auſpiciis Illuſtriſſ. D.D. Ordinum Generalium & invictiſſimi & æternæ memoriæ Principis Mauritii, Archithalaſſo *Iacobo Heremita*; eo conſilio ut per Fretum hoc *Lemarium* in Oceanum Auſtralem penetrarent; omnia quæ illis primis navigationis menſibus acciderunt, hic non dicam, quippe alieniora ab hoc loco, ſufficiet intelligere, illos cum paulo maturius quam opus erat, ab ora Africæ ſolviſſent, ab æſtu & malacia verſus *Guineam* & vicinas inſulas abductos, multum miſeriarum & morborum ibidem fuiſſe perpeſſos & alio longe curſu, quam præcedentes ad Fretum *Lemarium* perveniſſe.

Nam America meridionali nequidem viſa, quum XXX Ian. anno cIↃ IↃ CXXIV ad altitudinem duorum & quinquaginta grad. & triginta ſcrupul. ab Æquatore verſus Auſtrum eſſent provecti; primo Februarii *Terram Auſtralem* eminus conſpexerunt, & ſecundo ejuſdem menſis, ipſum Fretum haud dubiis ſignis recognitum ſunt ingreſſi; & meridie quum jam terræ quæ ingredientibus ſiniſtra eſt & à noſtris

nostris *D. D. Ordinum* terra vel Insula appellatur, promontorium Australe pene superassent, altitudinem demensi, quinque & quinquaginta gradus & viginti scrupula ab Æquatore versus Austrum deprehenderunt: postero autem die sex & quinquaginta: demum sexto ejusdem mensis die Promontorium *Hornanum* eminus viderunt, sed vento adversante illud superare non poterant, itaque velis versus Austrum versis aliquot diebus ultro citroque commearunt; tandem vento remittente decimo quinto ejusdem Promontorium *Hornanum* superarunt, verum ab hoc ultra tendentes, vento à Coro vehementius incumbente reverti coacti fuerunt, & ne rursus præter Promontorium ab æstu traherentur, decimo septimo ejusdem mensis canalem qui huic promontorio ad occidentem proximus est & valide in terras illas irrumpit, ingredi visum fuit, quem *Nassavicum* dixerunt.

Dum autem cum adverso vento luctarentur, duas insulas offenderant hactenus incognitas, quæ circiter quatuordecim aut quindecim milliaribus à dicto promontorio absunt versus occidentem. Hic cum aquandi gratia in terram exscendissent, barbari aliquot ad nostros venerunt, nihil hostile comminantes, verum cum novemdecim nostrorum noctu in terra fuissent relicti & incautius agerent, omnes, duobus tantum exceptis, à barbaris partim sagittis transfixi, partim clavis ligneis fuerunt mactati, nec ulli barbari hic postea visi: dum hic hærent celocem suam dimiserunt, ut locorum situm penitius inspicerent: ea primum ad Arctum recta profecta, sinum quendam invenit, ad quem varii barbari incolebant, à quibus nihil hostile sunt passi: Dein versus Ortum flectentes, pone insulam quandam ab æstu maris ducti fuerunt, quam *Terhalthenam* dixerunt; & vento ab ortu reflante ad classem redierunt.

Hoc loco sævas tempestates & ventorum turbines ab Occidentali plaga venientes perpessi sunt & ad vigesimum septimum hujus mensis substiterunt: tum rursus velis explicatis progressi sunt, sed vento vehementius ab occasu impellente, majoribus tantum velis uti dabatur; donec primo Martii vento à Septentrione flante cursum versus Corum instituerunt; & secundo quidem ejusdem mensis latitudinem novem & quinquaginta graduum; tertio novem & quinquaginta graduum & quadraginta quinque scrupul. quinto rursus octo & quinquaginta graduum & quadraginta scrupulorum; septimo sexaginta gradibus & quindecim scrupulis: octavo denique unius & sexaginta gradibus altitudinem dimensi; deinceps ab ea altitudine sensim declinarunt & decimo quarto rursus octo & quinquaginta graduum altitudine deprehensa; & vigesimo quarto ejusdem septem & quinquaginta graduum; & denique vigesimo quinto, quinque & quadraginta graduum & triginta scrupulorum: Hic constantem auram ab Austro nacti Insulas *Ioannis Fernandez* feliciter adnavigarunt.

Cap. XIV.

Terræ Australis & Barbarorum hanc incolentium descriptio.

HAUD dubiis nostrorum experimentis demum constitit, terram hanc Australem quam Magallanes *Terram del Fuego* appellaverat, in varias insulas dissectam esse, per quas varii canales partim in Fretum Magallanicum, partim in ipsum Oceanum Australem ducunt. Porro terra hæc Australis maxima sui parte montosa est: inter montes autem subsident valles pulcherrimæ, & vernantes campi, qui à pluribus torrentibus & rivulis, qui ab altissimis montibus descendunt, irrigantur, solo variis locis egregie herbido: inter insulas autem perplures sunt sinus, & stationes navibus haud infidæ, ubi & aquandi & lignandi opportunitas est & saxorum copia ad saburram onerandam. Montes qui ex alto prospicientibus asperi & infœcundi apparent, variis arboribus amœne vestiti sunt, quæ omnes versus Ortum sese inclinant, à vehementibus ventis qui hic pene continuo ab Occidente aut Africo perflant, impulsæ. Solum horum montium quibus hæ arbores innascuntur, leve est & solutum, & haud supra binos aut ternos pedes altum, sub quo petræ & saxa latent.

Temperies aëris hic supra modũ ventosa est, nã copiosę exhalationes è vicino oceano qui

qui vaſte patet, & plurimis fretis, quæ inſulas interſecant, creberrimas procellas & tempeſtates generant, dū fere continuo ab occidente verſus orientem propelluntur.

Indigenæ harum inſularum naturâ candidi ſunt coloris, quemadmodum Europæi, uti in infantibus recens natis videre eſt, ſed cutem rubrica quadam inficiunt, & corpora ſua variis modis pingunt; nam quidam illorum faciem, brachia, crura & alia membra rubrica illa tingunt, cætera candidi aut variegati: alii mediam tantum partem corporis eundem in modum pingunt, alii denique alio modo. Corpore ſunt agili & membris bene compoſitis, ſtatura noſtratibus æquali, aut quæ non multum excedit: capillis ſunt nigris, quos ad terrorem promittunt; acutis dentibus: mares fere nudi agunt nec pudenda ſua ullatenus tegunt: fœminæ vero eadem exiguo corio obvelant, haud ſecus quam mares variis modis pictæ & circa collum conchis quibuſdam ornatæ: Pauci illorum humeros & tergum phocarum exuviis tegunt, exiguo adverſus frigus munimento, ut mirum videri debeat, quo pacto hyeme intenſius frigus perpeti poſſint.

Tuguriola illorum ex arbuſtis in orbem diſpoſitis compacta ſunt & circa tectum tentoriorum in modum faſtigiata & aperta ad fumum emittendum humo interius ad pedes binos egeſta & exterius aggeſta: in his nullam ſuppellectilem invenias, præter corbes è juncis quibuſdam contextos, quibus retia ſua condunt; nam funes aptare norunt, quibus hamos è lapillis affabre factos appendunt & muſculos eſcæ loco affigunt, iiſque abunde piſces in uſum ſuum capiunt.

Arma illorum ſunt arcus & ſagittæ acutis lapillis induſtriè aſperatæ; oblonga jacula oſſiculis acutis & recurvis ut carni infixæ tenacius hæreant, circa cuſpidem armata; præterea ligneæ clavæ & fundæ quas valide contorquent, denique cultelli lapidei admodum acuti: hæc arma perpetuò circumgeſtant, ob bella internecina quæ perpetim gerunt cum aliis barbaris, qui magis verſus ortum incolunt, & corpus nigro colore tingunt, quemadmodum hi rubro.

Cymbæ illorum affabre factæ ſunt, quas è corticibus vaſtæ cujuſdam arboris ita cogunt & conſuunt, ut cymbulæ Venetæ pene formam adipiſcantur, dein carinam interius tranſverſis ſtipitibus firmant & rurſus corticibus deſuper tegunt & firmiter devinciunt: ſunt eæ ut plurimum decem aut duodecim, vel etiam ſedecim pedes longæ & binos latæ, & ſeptem aut octo hominum capaces, has remigio velociſſime impellunt.

Gens hæc admodum barbara eſt, nam præterquam quod crudis, etiam humanis carnibus, veſcantur, ne ſcintillam quidem religionis aut politici regiminis obtineant, ita penitus omni pudore vacui ſunt, ut aſtantibus, niſi caveant, immingant: ingenio ſunt verſipelli, pravoque, nam licet advenis prima facie adblandiri videantur, omnes induſtriæ nervos intendunt, ut incautos obruant & trucident.

In hiſce inſulis & animalia quædam degere, non levibus indiciis conſtitit; nam illi quos pone Inſulam *Terbaltenam* in anchoris ſtetiſſe ſupra retulimus, teſtantur ſe animalium gregem in viridi valle paſcentem eminus conſpexiſſe.

Cap. XV.

Magallanicæ *ora quæ ad Mare* Atlanticum *jacet, deſcripta ſecundum* Hiſpanos.

Pars illa Magallanicæ quæ ad mare Atlanticum jacet, & ab oſtio Freti ſive quinquageſimo ſecundo gradu & triginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum, ad trigeſimum ſextum aut circiter ejuſdem latitudinis gradum & æſtuarium magni fluminis *de la Plata* pertinet, vaſtas provincias complexa, tantum obiter nota eſt, & ſicuti à variis nationibus luſtrata fuit, ita & varia nomina diverſis locis ſortitur: Nos hic primum de Hiſpanorum obſervationibus agemus. E quibus *Herrera* in diſcriptione ſua Indiarum iſta prodidit.

In intervallo (inquit) circiter quadringentarum leucarum, ſecundum orarum ductum, à Freto Magallanico ad æſtuarium fluminis *de la Plata*, qua fere inter Aquilonem & Africum jacent, primum ſeſe offert fluvius vulgo *Rio de S. Ileſonſo* duodecim leuc. à Promontorio *Virginum*, dein *Rio Gallego* & ſinus *S. Iacobi*, & quatuordecim ab

hoc

hoc leuc. Flumen *S. Crucis*, quinquaginta gradibus ab Æquatore, cujus oſtio inſula exigua objacet quam vulgo vocant *de Los Leones*; deinceps portus *S. Iuliani* novem & quadraginta gradibus ab Æquatore; & fluvius *Ioannis Serrani*, atque inſulæ quas vocant *de los Patos* ſeptem & quadraginta gradibus ab Æquatore, & flumen de *Cananor* quinque & quadraginta gradib. ab Æquatore. Promontorium *S. Dominici & de tres Puntas*, & terra *de los Humos* octo & triginta gradib. ab Æquatore; cornu *S. Helenæ* & *S. Apolloniæ* ſeptem & triginta gradib. ab Æquatore. Denique Promontorium *Blancum*; quod auſtrale fluminis *de la Plata* latus claudit.

Alii paulo accuratius eandem oram deſcribunt; & à Promontorio auſtrali fluminis *de la Plata* (quod vocant *S. Antonii*) ad promontorium *de Arenas Gordas* numerant leucas octo & quadraginta: intermedio autem ſpatio deſignant fluvium *S. Annæ*, cujus ori vadorum brevia adjacent.

Porro à Promontorio *de Arenas Gordas* ad Promontorium *S. Andreæ* leuc. triginta & unam; intermedio ſpatio multi ſunt ſinus & varii amnes, ſed omnes importuoſi & arenarum pulvillis atque vadis obſtipati.

A Promontorio *S. Andreæ* ad ſinum *Anegadum* triginta leucæ, quadraginta gradibus ab Æquatore.

A ſinu hoc ad cornu terræ quod vocatur *Punta de Terra Llana* viginti quinq; leuc. uno & quadraginta grad. & triginta ſcrup. ab Æquatore; ab hoc ad ſinum *Sine Fundo* quinq; & triginta leuc. duobus & quadraginta grad. & triginta ſcrup. ab Æquatore.

Ab iſto ad Promontorium *Rotundum* & portum *Leonum* ſeptem & triginta leucæ. Toto hoc intervallo ora omnis importuoſa eſt, nec ulla ſtatio majoribus navigiis fida occurrit. Portus autem *Leonum* abeſt ab Æquatore quatuor & quadraginta gradibus.

Ab hoc ad Promontorium *de Matas* triginta leucis inter Arctum & Auſtrum. Intermedio autem ſpatio ſinus jacet, oblongus & octodecim leucis à Promontorio *Rotundo* exit fluvius in mare qui vulgo dicitur *Rio de Camarones*, oſtium illius deſignant innumeræ cochleæ albæ & exiguæ, quæ fluctibus innatant, unde illi nomen. Promontorium hoc *Rotundum* abeſt ab Æquatore quinque & quadraginta gradibus & triginta ſcrupulis.

Ab hoc ad Promontorium *Blancum* ſunt leucæ duæ & triginta; ab Æquatore verſus Auſtrum gradus ſeptem & quadraginta. Promontorium hoc ſex albicantibus tumulis conſpicuum eſt, ſupra quos planicies eminet, arborum luco opaca: ad hanc oram plurimi barbari degunt, qui à navigantibus caute vitandi ſunt.

Ab hoc promontorio ad portum *S. Iuliani* ſunt leucæ ſeptem & triginta, novem S.Julian.
& quadraginta gradus ab Æquatore verſus Auſtrum: hunc ex alto venientibus indicant præalti montes, qui oſtio imminent & è longinquo turres videntur: ingredientibus dextrum latus ſtringendum potius, quam ſiniſtrum, ibi enim altior & tutior alveus jacet: interius duæ inſulæ ſunt ſparſæ, ſub quibus anchoræ jaciuntur: Inter Promontorium iſtud & hunc Portum in alto objacent octo *Aſcencionis* inſulæ

Ab hoc portu ad *Morro de S. Ynes*, quinquaginta gradibus ab Æquatore, leucæ ſunt quinque & triginta; tota hæc ora humilis eſt & tantum unico monte attollitur: à quo ad fluvium *S. Crucis* ſunt octo leucæ, novem & quadraginta gradibus ab Æ- S.Cruz.
quatore uti à *Magallane* fuit obſervatum, qui hic duos menſes ſubſtitit, & teſtatur indigenas proceritate corporum Europæos multum ſuperare.

Ab hoc ad fluvium *Gallæcorum* ſunt leucæ viginti quinque, duobus & quinquaginta gradibus & decem ſcrupulis ab Æquatore: & denique ab hoc ad Promontorium *Virginum* octo leucæ.

CAP. XVI.

Ejuſdem oræ deſcriptio ſecundum Anglos & Belgas.

FRanciſcus *Dracus* qui primus poſt Hiſpanos hanc oram attigit, ab æſtuario fluminis *de la Plata* ſex ſeptemve leuc. provectus, ſinum eſt ingreſſus pone Promontorium quod *Cape Ioye* appellavit; & hinc digreſſus alium item ſinum ſex & triginta grad. & viginti ſcrup. ab Æquatore, qui peropportunum portum aperit, & fluvium, quem couſqve aſcenderunt, donec tantum trium orgyarum altitudinem deprehende-

henderent: ab hoc nullum amplius portum aut Stationem navibus fidam potuerunt invenire, ſed ſeptem & quadraginta gradibus ab Æquatore ob ingruentem tempeſtatem anchoras jacere coacti fuerunt, pone Promontorium, quod *Cape Hope* dixerunt, quaſi dicas Promontorium boni ominis, & mox ſinum ſunt ingreſſi haud importuoſum, ubi & barbaros aliquot viderunt & cum iiſdem perfamiliariter egerunt; erant autem agiles corpore & membris bene compoſitis, pernices & ſatis, ut videbatur, induſtrii. Hinc ad alium portum promoverunt ſeptem & quadraginta gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore; ubi ſimiles barbaros offenderunt, faciem diverſis coloribus pictos, & ſolummodo villoſo feræ alicujus tergore præcinctos; qui cum ipſis quidem perfamiliariter commercium exercebant, ſed nihil ab ipſis ſumere ſuſtinebant, niſi ante in ſolum projectum, id *Toytt* appellabant, uti ipſam permutationem mercium *Zullus*; ſi vero quid minus ipſis placeret, ſtatim ex intimo gutture *Coroh Coroh* ingeminabant.

Ad Auſtralem hujus ſinus plagam fluvius egreditur, plurimis inſulis diviſus, quarum quædam incredibili phocarum copia abundabant, aliæ omnis generis volucribus: Huic nomen *Seale Baye*, id eſt, phocarum ſinus, nomen indiderunt.

Hinc porro ad ſinum *S. Iuliani* pervenerunt novem & quadraginta gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum. Hic quoque varii barbari ab ipſis viſi; teſtantur autem Angli *Magallanum* haud penitus falſum, cum hos gigantes appellaret, quippe, ut plurimum & proceritate corporis & membrorum mole atque robore communem Europæorum ſortem ſuperare, licet non pauci in Anglia reperiri poſſint, qui nihil hiſce concedant. Atque ita denique Fretum attigit.

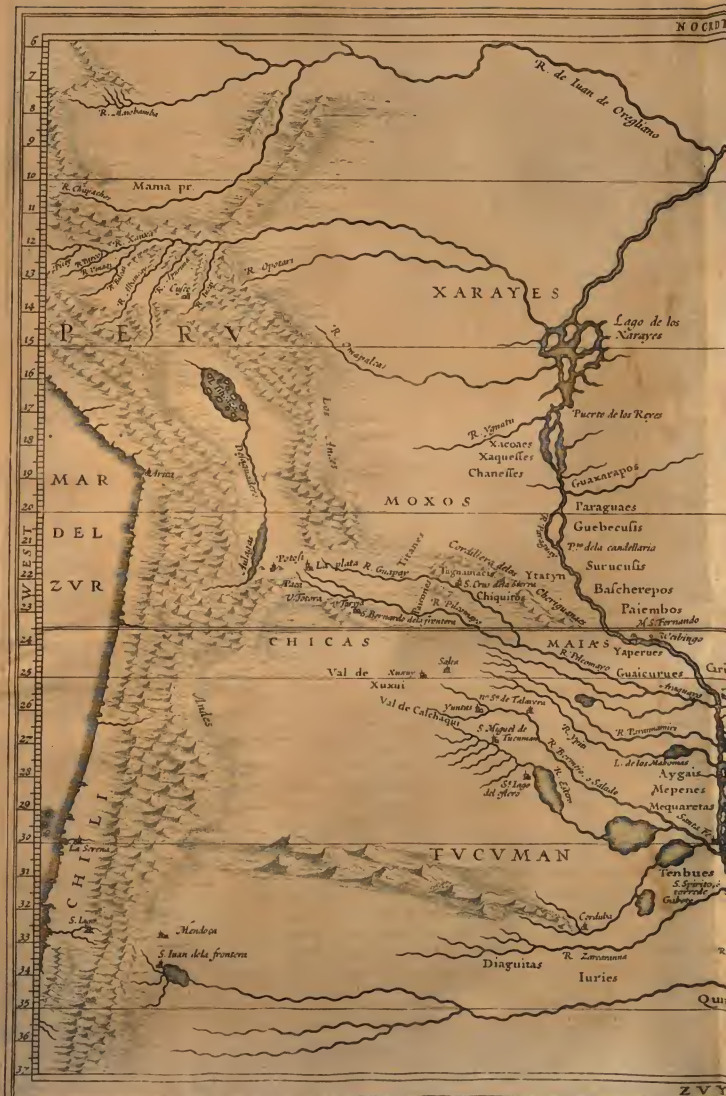
Thomas Candiskius qui illum ſecutus eſt, primum hanc terram attigit ſeptem & quadraginta gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquatore, & inde ſecus oram provectus, ſinum ingreſſus eſt quem *Port Deſire* appellavit ſeptem & quadraginta gradibus & quinquaginta ſcrupulis ab Æquatore, uti ab ipſis obſervatum: hic ſinus percommodum & tutum portum præbet, navibuſque reficiendis perquam idoneum, ob inſignem æſtuum reciprocationem: in ipſo aliquot jacent inſulæ, quæ multitudinem phocarum ſubminiſtrant, ſunt autem hæ formæ admodum monſtroſæ, quippe ſuperiori corporis parte Leonibus non abſimiles & longis villis jubatæ: fætus ſuos uberibus lactant, & in terra educant, licet alimenta ex alto petant: juniorum caro admodum tenella & grati ſaporis, ita ut aſſa, coctave à vitulina non multum differre videatur. Hic & Penguinum copiam reperire eſt. Barbari majoris ſtaturæ hic ipſis viſi, ſed qui ipſorum occurſum penitus devitarent.

Adiit eundem portũ poſtea *Oliverius à Noord*; qui nullos quidem barbaros primum ibidem vidit, ſed tantum ſepulchra aliquot eorumdem offendit, grandibus ſaxis atque rubrica deſuper tinctis, accumulata; & ſagittis plumiſque avium in circuitu ornata. Intra continentem cervi ab ipſis conſpecti, & bubali & ſtruthionum greges, & in uno nido ſupra novemdecim ova inventa. Dehinc paulum interius provectus, pone inſulam exiguam naves ſtitit & refecit; ipſe cymba ſubvectus donec vado hærerent, ſepulchra ad eumdem modum repperit, quibus præter cætera aliquot ferri ſciſſuræ impoſitæ erant, haud dubio ab Hiſpanis acceptæ. Reverſi ad naves & ad arctoam plagam barbaros conſpicati, in illam partem exſcenderunt, & cum barbaros non viderent, ad interiora progreſſi ſunt; interim barbari eos qui ad cymbam ſervandam relicti erant inopinantes aggrediuntur, & tres eorum occidunt: Noſtris poſtea incaſſum illos indagantibus.

Poſt hunc *Scoutenus* hunc quoque portum adiit & eumdem accurate delineavit, uti in editis illius commentariis videre eſt.

In latitudine hujus portus tradenda multum inter ſe variant noſtri, *Oliverius* enim ſex & quadraginta gradibus & quinquaginta quinque ſcrupulis ab Æquatore abeſſe ſcribit: *Scoutenus* vero quadraginta ſcrupulis ſupra ſeptem & quadraginta gradus; ita ut dubitem an uterque de eodem ſinu loquatur, quanquam non eſt novum apud nauticos homines interdum in ejuſmodi obſervationibus aliquantum differre, pro inſtrumentorum bonitate aut dimetientium attentione; vel etiam induſtria.


BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. III
NAPOLI



NOORDT
R. de Iuan de Orgliano
Mama pr.
R. Opotari
XARAYES
Lago de los Xarayes
P E R V
Los Andes
Puerto de los Reyes
Xacoaes
Xaquesses
Chanesses
Guaxarapos
MAR
DEL
ZVR
WEST
MOXOS
Paraguaes
Guebecusis
Surucusis
Bascherepos
Paiembos
Chiquitos
Ytatyn
Potosi
La plata
C H I C A S
MAIAS
Yaperues
Guaicurues
Val de
Xuxui
Val de Calchaqui
Salta
Andes
Aygais
Mepenes
Mequaretas
T V C V M A N
Tenbues
C H I L I
La Serena
S. Luis
Mendoça
S. Iuan dela frontera
Cordoba
Diaguitas
Iuries
ZVY

RDT

Anglicæ leucæ

Hispanicæ leucæ

Germanica milliar.

PARAGVAY, O PROV. DE RIO DE LA PLATA: cum adiacentibus Provinciis quas vocant TVCVMAN ET S.ᴬ CRVZ DE LA SIERRA.



OOST

BRASIL

TROPICVS CAPRICORNI

R. Ianeiro

C. frio

S. Paulo

de S. Sebastian

Piqueri

Guayre, Ciudad Real. Ontiveros

Carios

G V A R A N I E S

Storting

Tocanguzir Abangobi

R. Yguaçu

R. Parana

Assumcion

Aga-zes

Peña pobre

Santana

7. corrientes

Perna ca ba

Cananea

Lagoa de pernagua

R. S. Francisco

R. Ytabuca

Cipoyay

Anniriri

Carioes

de S. Catharina

Tierra dos patos

Quiloacas

R. Vruay

R. negro

R. S. Salvador

R. de S. Iuan

Chaurruacs

Ararangua

Tibypetinbi

R. Tamarandabu

R. de S. Pedro

R. de Luca

Buenos ayres

R. de Martin

C. de S.ᵗᵃ Maria

Mata gorda

R. Ortis

Rio de la plata

R. dos Sanctos

C. de S. Antonio

MAR DEL NORTE

IYDT



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER DECIMUS QUARTUS.

RIO DE LA PLATA.

Cap. I.

Præfecturæ ſive Provinciæ Rio de la Plata *generalis deſcriptio, cœli ſolique qualitates.*



UPERIORI libro Magallanicam abſolvimus, & deſcriptionem hujus Continentis perduximus ad magni Fluminis *de la Plata* æſtuarium,nunc de præfectura provinciarum quæ à magno hoc flumine nomen ſortiuntur, nobis agendum erit. Præfectura hæc quæ plurimas & vaſtiſſimas regiones complectitur, fines habet, ad orientem quidem Oceanum Atlanticum, qui oras illius lambit; ad Auſtrum autemMagallanicę illam partē quam poſtremo deſcripſimus; ad occidentem porro ubi anguſtiſſima eſt, provinciam *Tucumanam*, ubi autem latiſſima, provincias illas quæ ad Peruviam pertinent; ad Septentriones denique ſecundum oram Oceani Atlantici dividitur à Braſilia viginti quatuor aut circiter gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum; intra continentem vero ab hac plaga incertis limitibus continetur & vaſtis regionibus concluditur nondum ſatis perluſtratis, uti in progreſſu dicturi ſumus.

Solum omnium harum provinciarum admodum fœcundum eſt, & tritici aliarumque Europæarum frugum feraciſſimum, nec vitium impatiens, Sacchari quoque cannarum egregie fertile. Abundat jam regio omnis generis armentis atque pecudibus quæ ob paſcuorum copiam & bonitatem ingens incrementum ceperunt: jumentorum quoque ingens hic copia: *Lupus* enim *VaZius* teſtatur, & res palam eſt, triginta equas & ſeptem caballos ab Hiſpanis, quum *Buenos Aires* oppidum ſuperioribus annis desererent, hic relictos,quadraginta circiter annis ita fœtificaſſe & tantum incrementum cepiſſe, ut omnis vicina ad Auſtrum regio equis pene compleretur, & innumeri indomitorum equorum equarumque greges vicinas ſylvas & campeſtria loca hodie pervagentur.

Cervi hic triplicis generis reperiuntur, nam quidam permagni ſunt & armentis mole pene pares, vaſtis & arboreis cornibus qui potiſſimū in paluſtribus locis & arundinetis degunt: alii paulo majores hircis, qui arva frequentant; alii denique capris ſemeſtribus non multo majores, qui montana pervagantur: ſunt & quamplurimæ hic capreæ & apri ſylveſtres qui umbelicum in tergo obtinent, quorum caro gratiſſimi ſaporis eſt & non inſalubris ita ut etiam ægris hic eas apponant: præterea quoque ſues Europeæ, magnæ molis & immenſo numero.

Cercopithecorum infinitus hic numerus, prolixis barbis & longis caudis & mole pene humana, qui horrendum ſtrident & ejulantur quum ſagittis petuntur, & icti ſagittas evellunt & in obvios retorquent: alii itēm minores & imberbes. Nec vulpeculæ hic deſunt, & alia animalcula rictu ita anguſto, ut vix formicam ingurgitare poſſint, cæterum innoxia neque hominibus infeſta.

Ferarum quoque ingens hic numerus, quales ſunt tigres, leones, aliaque animalia ferocia & hominibus infeſta: quibus accedunt varii angues & ſerpentes, quorum quidam quatuor orgyas longi ſunt & tam vaſtæ molis, ut integros cervos cum corni-

bus devorent, hominibus haud adeo infesti & lacertorum variæ species: in fluminibus insuper & paludibus capiuntur crocodyli, octo novemve pedes longi & innocui, quorum caro assa & pinguis est & boni saporis.

Hic & Chameleontes feruntur reperiri modici lacerti mole, qui fœtus suos circumgestant & ore semper hiante aërem hauriunt, animal penitus innocuum.

Licet autem superioribus annis constans opinio fuerit regiones hasce metallorum omnium expertes esse, tamen haud ita nuper non modo æris & ferri, sed & auri atque argenti venæ hic repertæ; & præstantissimarum gemmarum quas vocant Amethystos.

De cœlo & aëris temperatura nihil in communi dici potest, quia pro terrarum vario situ multum variat, uti suis locis à nobis indicabitur. Vti neque de indigenis de quibus postea singulatim dicetur.

Omnes denique hæ regiones unum habent Præfectum, qui Proregi Peruviæ subordinatur; unum item Episcopum sub cujus diœcesi non modo Hispani censentur qui has regiones oppidatim incolunt, sed & varii indigenæ. De oppidis quæ hic ab Hispanis habitantur, postea dicemus, nunc ante omnia de Flumine quod Præfecturæ nomen dedit, agemus.

Observandum denique iis qui has provincias petunt, ex Hispania ipsis solvendum esse ante medium Augustum, ut hic appellere possint sub finem Novembris, tunc enim hic æstas est & aura leniter afflat ab arcto & aquilone, *Brisas* vocant Hispani: nam si serius ex Hispania solvant, sub Kal. Martias hic appellere pene necesse est, quum jam hyems in hisce partibus ingruit, & venti ab Austro atque Euro valide perflant (*Vendavales* vocant) & æquor supra modum æstuosum & navigantibus infestum reddunt, ita ut sæpenumero ad Insulam. *S. Catalina* hybernare cogantur.

Cap. II.

Fluminis de la Plata *prima inventio, & variæ Hispanorum intra flumen hoc expeditiones.*

Her. d.2. l.d.c.7. INGENS hoc flumen, quod jam vulgo *Rio de la Plata* audit, primus adiit anno CIↃ IↃ XV *Ioannes Dias de Solis*, qui vastum illius æstuarium invectus, ascendit ad certam insulam, triginta & quatuor gradibus & quadraginta scrupulis distantem ab Æquatore versus Austrum, uti ab authoribus proditum invenio; in qua quum plurima barbarorum mapalia conspexisset & ab iis ultro invitaretur, inconsultius in terram descendit & cum pluribus suorum ab inhumanis barbaris cæsus & devoratus fuit; & nomen *de Solis* tum quidem flumini inditum aliquandiu hæsit.

d. 3. l. 9. cap.3. Postilla anno CIↃ IↃ XXVI missus fuit *Sebastianus Cabotus*, qui ab Anglis ad Hispanos transierat, ut per fretum Magallanicum in Oceanum Australem penetraret & ad *Moluccas* pervaderet; sed ob annonæ inopiam, navalibus Sociis tumultuantibus, hoc flumen ingressus, triginta circiter milliaria ascendit, & ad Insulam quæ hodieque nomine *S. Gabrielis* ab ipso tum imposito nota est, provectus, ibidem anchoras cum onerariis suis jecit; cum liburnicis vero & cymbis circiter septem leuc. adverso flumine subvectus, amnem offendit cui *S. Salvatoris* nomen dedit; is ex illa parte quæ ad Brasiliam vergit exiens, altissimo suo alveo peropportunam navibus stationem promittit; hic ergo totam suam classem subduxit, & vallo jacto locum in continenti communivit, ut tutius hic naves suas reficeret. Dein cum una liburnica & pluribus cymbis flumen ascendere & penitius interiora lustrare est aggressus. Postquam autem triginta leuc. ascendisset, alium fluvium offendit quem barbari vocabant *Zarcarannam*. Hic barbari degebant industria, prout fert captus illorum, non vulgari; quare hic quoque castellum *S. Spiritus* vel *Gaboti* ab ipso structum & præsidiarii impositi: hinc flumen *Paranam* ingressus quamplurimas insulas in illo sparsas invenit & plurimos amnes qui in magnum hunc alveum se condunt, est prætervectus, & quum pene ducentas leucas ascendisset, ad alterum flumen pervenit quod à barbaris *Paraguay* dicebatur: atque hic magno *Paranæ* alveo ad dexteram relicto, quod nimium versus Brasiliam declinare judicaret, *Paraguayum* subiit & circiter triginta quatuor leucas provectus, barbaros invenit colendis agris intentos, quales hactenus nullos hîc offenderat. Cum his haud incruentum ipsi certamen fuit, viginti quinque è suis desideratis,

ratis, & magna barbarorum multitudine cæsa. Hic castellum *S. Annæ* ab ipsis structum. Atque hæc aliquot mensibus ab ipso gesta.

Anno vero cIↃ IↃ XXVII ad flumen hoc *de la Plata* feliciter appulit *Didacus Garsias* Lusitanus, qui superato Arctoo hujus fluminis promontorio, (quod vulgo *Cabo de S. Maria* appellatur, cuique objacet exigua insula, quam ob piscandi opportunitatem *de los Pargos* vocant) ad insulam *de las Palmas* pervenit, quæ tutam navibus stationem præbet & peropportuna est iis qui Fretum Magallanicum petunt; circa promontorium aut ad oram illi vicinam nulli barbari incolere videntur; paululum autem intra flumen ad oram subeuntibus dextram, degunt barbari quos vocant *Charruas*, qui ferina & piscibus vitam tolerant: ab Insula *de las Palmas* adverso flumine ascendit ad insulas *de las Piedras*, sexaginta circiter leucas à promontorio *S. Mariæ* versus occidentem: hic liburnicam molitus, quam navi sua advexerat, eadem flumen porro ascendit, & statim vestigiis Christianorum deprehensis, paulo post duas *Gaboti* naves invenit, & mox ad castellum *S. Spiritus* pervenit: hinc magnum *Paranæ* alveum sequens, viginti quatuor diebus tantum itineris absolvit, quantum *Gabotus* vix aliquot mensibus, & ad *Paraguay* in *Paranam* confluentem promovit, atque tandem *Gabotum* in castello *S. Annæ* invenit: à quo conjunctim ad naves *Gaboti* redierunt. Quia autem hic nonnihil argenti à barbaris acceperant, (nullum autem hactenus ex America in Hispaniam advectum fuerat) Flumini huic nomen Argentei imposuerunt, id enim sonat vulgare nomen *Rio de la Plata*.

Caboto autem in Hispaniam reverso, fluminis hujus perlustratio conquievit usque d. 5. l. 9.
ad annum cIↃ IↃ XXXV; hinc missus *Petrus de Mendoza* cum undecim navibus & c. 10.
octingentis viris: qui Flumen ingressus, cum ad insulam *S. Gabrielis* ascendisset, ad sinistram illius ripam oppidum moliri cœpit, cui nomen impositum *Nostra Sennora de Buenos Aires*; ubi fame & omnium rerum ad vitam necessariarum inopia quamplurimos suos amisit: itaque Legatum suum *Ioannem de Ayolas* dimisit, ut annonam à barbaris conquireret, qui modicam retulit, denique postquam magno labore & exiguo profectu varia loca lustrassent, *Ayola* quidem hic substitit; *Mendoza* autem in Hispaniam remeans in itinere obiit: Sed quia nobis non est propositum integram rerum gestarum historiam scribere; hoc tantum addam, nihil hic magni aut præclari ab Hispanis actū ante ann. cIↃIↃXL quo hic venit *Alvarus Nunnez Cabeca de Vacca* & tum pri- d. 6. l. 3.
mum provincias hasce penitius lustrari & varias colonias Hispanorum deduci cœpisse. c. 18.

CAP. III.

Fluminis de la Plata *descriptio secundum* Herreram *&* Martinum del Barco.

INGENS hic fluvius & inter vastissimos hujus Americæ Meridionalis, post *Amazonum* fluvium facile secundus, (nisi forte huic quoque præcellat) ab Indigenis *Parana*, id est, pelagus, & *Paranaguazu*, id est, magnum mare appellatur: habens ad mare *Atlanticum* vastum atq; amplissimum æstuarium; xxx enim & 15 leucas est latum, evolviturq; inter duo promontoria, quorum ingredientibus dextrum *S. Mariæ*, sinistrum sive Australe *Blancum* vel etiam *S. Antonii* appellatur. Interius autem decem fere leuc. latus est, & plurimas insulas complectitur, & innumeros pene amnes dextra levaq; in se admittit; creditur autem prodire è lacu, qui à gente quæ illum accolit, *de los Xarayes* appellatur, circiter ccc leucis ab ostio illius aut forte pluribus: in hunc lacum plurimos amnes & imprimis illos qui ex orientali Andium Peruviæ latere, atq; adeo in ipsa Peruvia oriuntur, volunt descendere; Exque eodem & alterum fluvium egredi versus Arctum, qui in ingens *Amazonum* flumen descendat, de quo suo loco dicetur.

Martinus del Barco in poëmate quod *Argentina* inscribitur, paulo latius de hoc flumine commentatur, à promontoriis ad Oceanum Atlanticum exordiens, quæ triginta quinque leucas distare scribit; atque illud quidem quod Australe latus claudit humile esse, & oram quæ ab illo ad *Buenos Ayres* usque pertinet, similiter declivem; oram autem utramque multis periculis obnoxiam esse, finistram quidem ob humilitatem & crebra vadorum brevia, dextram vero ob Australes ventos qui valide in illam impingunt; quinetiam ob barbarorum ferociam, qui utrimque accolunt, & plurimos mortales neci dederunt.

Porro juxta promontorium *S. Mariæ* duæ jacent insulæ, quas vocant *de Lobos*, à lupis marinis; & paulo interius rursus duæ, quas vocant *de Flores*, & ab iis triginta leucarum intervallo septem insulæ *S. Gabrielis*, è regione oppidi *Buenos Ayres*. Flumen hic novem aut circiter leucas latum est & hactenus satis altum, præter duo aut tria vadorum brevia circa Insulas *Maldonati* & *Ioannis Ortizii*: verum supra insulas *S. Gabrielis* vadosum esse incipit & non sine discrimine navigatur.

Ab hisce porro ad insulam *Martini Garziæ* duodecim numerantur leucæ, hæc sesquileucam longa est & dimidiam lata, plurimis arboribus vestita, nec arvis ad sementem faciendam idoneis destituta. *Petrus de Mendoza* hic aliquot suorum collocaverat, uti & postea *Ioannes Ortizius de Zarate*. Hactenus una navis è classe *Ioannis Fentoni* Angli, qua *Ioannes Dracus* vehebatur anno CIↃ IↃ LXXXII ascenderat, sed illa ibidem fracta, *Dracus* cum paucis servatus, miseram vitam aliquandiu inter barbaros toleravit & tandem evasit.

Ab Insula *Martini Garziæ*, ad *S. Lazari* insulam sunt quatuor leucæ, ea distat à ripa dimidiam leucam; & pari pene intervallo egreditur hic è continenti fluvius

Uraygh. *Vraygh* dimidiam leuc. in ore latus: & paulo ultra amnis cui *Gabotus* nomen *S. Salvatoris* indiderat.

Hum fl. Ab hoc ad fluvium *Hum* (vulgo *Rio Negro*) sunt duæ leucæ; hic è cœnosis & palustribus locis, leni alveo defluens, subnigras undas devehit (unde illi nomen) & multis piscibus fœtus est.

Hinc porro magnum flumen se undecim ingentibus & latissimis alveis pandit, qui permagnis insulis distinguuntur, amœnis & herbidis, quæque omnes à gente barbara incoluntur, *Guaraynes* vulgo vocant. Supra has insulas, quarum quædam duodecim & plures leucas in longitudinem patent, fluminis alveus priorem latitudinem servat, ripæ à variis barbaris accoluntur.

Ad sinistram autem subeuntibus ripam, viginti circiter leuc. præter dictas Insulas, oppidum *S. Fidei* jacet, & supra hoc centum pene leuc. aliæ insulæ amnicæ quæ à *Cherandium* gente habitantur.

Octuaginta supra has leucis fluvius *Paraguay* cum *Parana* se conjungit: *Parana* autem hinc se flectit versus ortum, ad quem porro jacet provincia *S. Annæ* partim campestris, partim etiam paludosa, *Guaranyis* barbaris habitata.

Penna Pobre, ut vocant, paulo ulterius sita est, editissima rupes, supra quam sunt gurgites multarum cymbarum naufragio nobiles & porro Cataractes ubi fluvius cum magno murmure præceps ruit; juxta quem oppidum *Guayra* jacet & supra hoc quadraginta leucarum intervallo aliud Hispanorum municipium cujus nomen non proditur. Hactenus de *Parana*.

Paraguay. Flumen autem *Paraguayum* ad sinistram sui ripam primo accipit nobilem amnem *Ypitum* qui leniter per campestria defluit; & mox *Paranniamirum*, qui insulam triangularem (quæ circiter duodecim milliaria patet) à reliqua continente dividens, ad *Paranam* contendit. Juxta *Ypitum* quoque jacet lacus quem ab accolarum nomine *de los Mahomas* vocant, qui ad fluvium pertingit, quem vulgo *Vermeio* vocant, in quo uniones reperiri volunt. Hinc *Paraguay* alveus nonnihil angustior fit, & quatuor leuc. infra oppidum Assumcionis recipit in se fluvium *Pilcomaium*, qui è *Charcarum* provinciis descendit & hic ab accolis vocatur *Araquaygh*. Hactenus è *Martini del Barco Argentina*.

CAP. IV.

Ejusdem fluminis descriptio secundum varia Hispanorum itineraria nautica: & unum Nostrorum.

ITINERARIA nautica (vulgo *Roteiros*) ab Hispanis prodita, quæ potissimam fidem in hisce rebus merentur, nonnihil variant in hoc flumine describendo, ab ostio sive æstuario fluminis ad insulas *S. Gabrielis*.

Alia enim à Promontorio *S. Mariæ* quod extimum est oræ septentrionalis versus ortum, ad fluvium *de Solis* decem leucas numerant, ab hoc ad colles, quos vulgo vocant *los tres Mogotes*, tres; ab illis denique ad Insulas *S. Gabrielis* octo aut novem, atque

ita.

ita in univerſum à Promontorio ad haſce inſulas, leucas tantum duas ſupra viginti, quod intervallum, vero longe minus eſt.

Alii accuratius hæc intervalla metientes, ab inſula *de Lebos* quæ dicto promontorio objacet, ad Inſulam *Maldonati* numerant leucas quatuor, ab hac ad terræ cornu totidem; à terræ cornu ad Inſulam *Florum* decem; ab hac ad montem *Vedium* quinque: & ab hoc totidem ad Inſulas *S. Gabrielis*; atque ita conficiunt leucas viginti & octo.

Inſulæ *S. Gabriëlis* his ſunt quinque, minores. Ab hiſce ad fluvium *S. Ioannis* ad ripam aſcendentibus dextram numerant tres leucas: hujus oſtium vadoſius eſt, ideoque non ſine diſcrimine aditur, non niſi minoribus navigiis patens.

Ab hoc fluvio ad Inſulam *Martini Garziæ* quæ gentili nomine *Minga* appellatur, tres itidem ſunt leucæ. Ab iſta ad exiguas inſulas vel potius ſcopulos *S. Lazari* ſunt duæ leucæ: ad primum autem oſtium fluminis *Paranæ*, octo: flumen enim hoc pluribus inſulis in diverſa oſtia dividitur, quorum id quod ad occidentem extremum eſt, utplurimum ab Hiſpanis navigatur, & peculiari nomine *Rio de las Palmas* dicitur.

Qui flumen *de la Plata* aſcendunt, ſtudioſe curſum ſuum inſtituunt ſecundum ripam Septentrionalem utpote editiorem, ubi fluminis alveus altiſſimus deprehenditur; fit tamen interdum, ut ratione non bene ſubducta ad Auſtrale promontorium deflectant, quod *Cabo Blanco* vulgo dicitur; itaque hic obſervandum, ab hoc promontorio ad oppidum *Buenos Ayres* ripam omnem humilem & undis pene æqualem eſſe, & hanc Continentis partem à ſævis barbaris habitari qui advenas omnes inhumaniter, quum licet, devorant: ab oppido vero hoc ad dictum flumen *de las Palmas* oram ſenſim ſe attollere; duodecim autem leuc. ſurſum tendentibus ad hanc ripam, obviam fieri exiguam inſulam *Ioannis Ortizii*.

Sed ab Inſula *Martini Garziæ* redordiamur: ab illa ad *S. Salvatorem*, (quæ eſt inſula duas circiter leucas intra primum *Paranæ* fluminis oſtium; à *Gabota* quondam inventa, ſunt novem aut decem leucæ; terra autem quæ ad dextram jacet incolitur à barbaris, quos *Carioos* vocant, qui Hiſpanis, uti fatentur, imprimis ſunt infeſti.

Porro flumen *Palmarum*, uti & reliqua brachia, in quæ magnum flumen ab inſulis diſpeſcitur, fere ſedecim leucas aſcendunt, antequam rurſus conjungantur; præter unum brachium, (quod vulgo *Rio de los Beguaes* vocant) quod quadraginta leucas aſcendere volunt, antequam in ipſum *Paranam* deſinat; ad hoc brachium patet aditus per fluvium *de las Palmas* (qui & ipſe brachium eſt majoris fluminis) qui autem *S. Spiritum* petunt, ingrediuntur atque aſcendunt iſtud brachium.

Surſum autem aſcendentibus ad ſiniſtram, multæ inſulæ, lacus & amniculi prætereundi ſunt, ubi barbari inhoſpitales & advenis infeſti degunt.

A primo ingreſſu fluminis *de las Palmas* ad *Sanctum Spiritum* numerant leuc. quinquaginta à *S. Spiritu* ad *Tenbuyorum* regionem quindecim: à *Tenbuyis* ad *Quiloacas* viginti; à *Quiloacis* ad Hiſpanorũ coloniam quindecim; ab his ad *Maqueretas* viginti; ab his ad *Mepenes* triginta; intermedio autem ſpacio plurima ſunt vada & regio omnis ad ſiniſtram ſtagnis & paludibus ſquallet, nihilo ſecius tamen à multis barbaris incolitur, qui Hiſpanis ſunt infeſti: ab illis ad oſtium *Paraguay* triginta, & ſolum editius eſt minuſque ſtagnis & paludibus impeditum.

Circa oſtium autem *Paraguay*, magnum flumen *Parana* ab altero hoc veluti divortium facit, & fere recta ad arctum tendens, circiter ſeptuaginta ſupra centum leuc. aſcendit ad oppidum *Piquiri*, ſed difficulter hoc flumen navigatur ob crebra vada & vortices, & non ſine metu accolarum, qui peſſimi quidem ſunt ſinguli, ſed inter ſe diſcordes.

Flumen autem *Paraguay* ſurſum tendens verſus eorum circiter ſexaginta leucas, ſupra divortium hoc, habet oppidum *Aſſumcionis*: à quo ad lacum *Xarayum* circiter ducentas leucas numerant; ripæ utrimque à barbaris habitantur qui pene omnes jam Hiſpanis propitii ſunt facti.

Laurentius Bickerus Belga, qui ſuperioribus annis Flumen hoc adiit annotat, è regione Promontorii *S. Mariæ* ſitam eſſe inſulam *de Lobos* quinque & triginta gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: inſulam *Maldonati* ab hac abeſſe milliaria tria: Inſulam autem

autem *Florum* ab jam dicto promontorio milliaria viginti. Tria autem & quinquaginta milliaria intra flumen vadum extare, milliare longum, sed angustum, à ripa Septentrionali sesquimilliare disjunctum.

Nostrates qui anno cIↃ IↃ CXXVIII hic fuere, observant Insulam *de Lobos* distare à Promontorio *S. Mariæ* circiter quatuor milliaria: ab hac ad Insulam *Maldonati* esse totidem milliaria: exigua est insula & angusto Freto à Continente dissita, arborifera & præpingues capras alens. Ab hac insula sive à Promontorio *S. Mariæ* ad insulam *Florum* numerant septemdecim milliaria, & porro ad Promontorium de *Monte Seredo*, quinque, ita ut ab uno promontorio ad alterum numerent septemdecim milliaria; inter insulam autem *Florum* & *Montem de Seredo* egreditur fluvius *de Solis*. Denique judicant urbem *Buenos Ayres* tantum duas & quadraginta leucas distare à Promontorio *S. Mariæ*.

CAP. V.

Barbari qui flumen Argenteum accolunt, eorum ingenia & mores.

Her. d. 5. l. 9. c. 10. FLUMINIS hujus ripas utrimque, inde ab ipso æstuario, accolunt variæ nationes barbarorum & quidem primo ad Australem illius ripam, ad quam oppidum *Buenos Ayres* situm est, commemorantur ab Hispanis, *Quirandies*, vaga natio quæ Scytarum in modum sæpe sedes suas mutat, & in tuguriis vicatim degit, ferocissima & humanis carnibus vesci solita, agilis & pugnax, quæ Hispanis superiori seculo multa damna atque excidia intulit.

d. 5. l. 10. c. 15. Flumen ascendentibus obvii fiunt *Timbues* & *Carcares*, qui lacum accolunt & piscibus utplurimum victitant; hi superiori seculo quum primum Hispani duce *Petro de Mendoza* has regiones lustrarent, advenas humaniter receperunt, ita ut *Mendoza* in ipsorum provincia municipium conderet *Bonæ Spei* nomine.

Paraguayum flumen accolunt *Ameguaes* qui piscibus victitant: diversâ parte *Carioes* (qui alibi *Caribes* appellantur) hi & agros colunt & armenta atque pecudes alunt. Hos, sed satis longo intervallo, excipiunt *Payaguaes*.

d. 6. l. 7. c. 5. Et porro in interioribus provinciis, *Chanes* & *Chimenei* atque *Carcaraes*, apud quos fama est plurimum auri atque argenti reperiri. Hi *Petro de Mendoza* has provincias lustrante, Legatum illius *Ioannem de Ayolas*, ex Chanum provincia cum copiis suis redeuntem, pene ad internecionem ceciderunt.

d. 7. l. 1. c. 8. Anno à Christo nato cIↃ IↃ XLI ad has provincias cum imperio missus fuit *Alvarus Nonnius Cabeça de Vaca*, qui quum adversa tempestate rejectus æstuarium fluminis ingredi non potuisset, ad continentem inter promontorium *S. Mariæ* & Brasiliam, copias suas exposuit, & à flumine *Itabucu*, viginti circiter leucis ab Insula *S. Catharinæ* iter suum exorsus, per altissimos montes & densissima nemora, viam securibus passim aperiens, novemdecim diebus, tandem in apertam, campestrem & bene cultam provinciam penetravit; quam idcirco *del Campo* appellavit; hanc *Armiri* populi incolebant; & unius diei ab his itinere *Cipoayi*, & post hos *Tocanguazuni*: hi populi etiam communi nomine se *Guaranyes* ferebant: Mayzii sementem bis quotannis facere sueti: abundant cassave, gallinis, anseribus, psittacis, quos cicurant & nutriunt domi: cæterum vindictæ avidissimi, ut fere omnes sunt barbari, & humanarum carnium appetentes. *Alvarus* huic provinciæ *Veræ* nomen imposuit.

Yguazu fluv. Ab hoc profectus ad fluvium *Yguazu* pervenit, & postero die *Tibagum* fluvium cum summo discrimine superavit. Hinc ad *Taquarim* amnem processit ad cujus ripam situs erat pagus *Abangobius*; huic haud longo intervallo proximus est pagus *Tocangusir*; ubi altitudinem dimensus, observavit hunc locum quatuor & viginti gradibus ab Æquatore distare versus Austrum. Hactenus omnis regio campestris, amœna, fertilis, pluribus amnibus rigua & nemorosa fuerat.

Hanc excipit solitudo, partim montibus aspera, partim tristi uligine squallida, & arundinetis atque opacis silvis pene invia.

Ex hac solitudine cum summa difficultate eluctati, rursus in planiciem descenderunt,

runt, quam iidem *Guaranies* incolunt tandemque ad rapidum flumen *Piquirin* processerunt, quinque & viginti gradibus ab Æquatore versus Austrum. Omnis *Guaranium* regio amœna est & fœcunda, atque adeo nisi indicia fallant, haud expers metallorum, verum incolæ sunt ferocissimi & anthropophagi.

Post octidui iter rursus in flumen *Iguazu* inciderunt, quod variis flexibus in occidentem tendens, tandem in *Paranam* se condit. Atque ita porro progressi ad *Paranam* pervenerunt, ad altitudinem quatuor & viginti graduum; quo superato novem dierum iter restare scribunt ad oppidum *Assumcionis*. *Paraguayum*; præterea accolunt *Agazes*, vasto corpore & robusto, qui sementem facere insueti, vicinorum suorum agros populantur, & maxime in flumine lintribus suis piraticam exercent. Sed hosce Hispani penitus exciderunt, ut *Martinus del Barco* in sua Argentina canit. His vicini sunt *Guayacurves* ejusdem molis, ferociæ & agilitatis. Her. d.7. c.4. l.14.

Idem flumen ascendentibus occurrunt *Cacoves* qui & agros colunt & plurimas gallinas alunt; provincia ipsorum metallis fœta esse creditur. Supra hos degunt *Guaxarapi* ad ripam fluminis, quod è finibus Brasiliæ, ut opinantur, profluens tandem novemdecim circiter gradibus ab Æquatore versus Austrum in *Paraguayum* influit. Regio autem quæ ab hisce incolitur humilior est & inundationibus obnoxia, itaque barbari hi, quum flumen ripis suis continetur, ad easdem accedunt & piscibus capiendis dant operam, qui ipsis fere pro annona sunt: flumine autem ripas suas excedente, & vicinas terras longe lateque inundante (quod fere quotannis solet accidere mense Januario, quum jam Sol à Tropico Capricorni ad Æquatorem redire incipit) in interiores regiones sese subducunt. Her. d. 7. l.7. c.14.

Exinde ad Lacum pervenitur è quo *Paraguayum* flumen egreditur, uti & alter amnis qui *Yguatu* appellatur, hujus ripas accolunt *Xacoaes*, *Xaquesses* & *Chanesses*: à quorum finibus per uliginosa loca in *Xarayum* provinciam transitur. Vrbanior ea gens & agriculturæ dedita, atque etiam nendi haud imperita: agriculturæ partes mares & fæminæ ita inter se dividunt, ut hi sementem curent, illæ autem messem. Hinc per vastam & opacam solitudinem iter est ad provinciam *Tapuaguazum*, ubi *Tapapecocies* habitant, omnibus rebus ad vitam necessariis abundantes; Extremi ad hanc plagam degunt *Payzunoes* gens barbara, neque hactenus satis cognita. Her. d. 7. l.6. c.17.

Ad diversam ab oppido Assumcionis plagam degunt *Mayæ*, juxta viam quæ ad Peruviam ducit; transitur autem ad eorundem terras, per locum qui ab Hispanis *Puerto de S. Fernando* appellatur. Her. d.8. l.2. c.17.

Hos sequuntur in eodem itinere, sed satis longo intervallo; & superatis aliquot provinciis, quas metallis abundare obscura fama est, *Tamacoæ*: quibus adjacet provincia Charcarum, Peruviæ pars, de qua supra à nobis dictum. Ambigo, utrum Tamacoæ hi, iidem sint cum Taguamacis, quorum *Nufle de Chaves* meminit, qui primus Hispanorum ex provincia *de la Plata*, in Peruviam penetravit: hos autem supra provinciam incolere diximus quæ hodie *S. Cruz de la Sierra* appellatur. l.10. c.36.

Cap. VI.

Descriptio oppidi Nostræ Sennoræ de Buenos Ayres.

PRIMUM oppidum hujus provinciæ ab Hispanis appellatur *Nostra Sennora de Buenos Ayres*, à nonnullis quoque *Cuidad de la Trinidad*; à *Petro de Mendoza* conditum primò, anno à Christo Nato cIɔ Iɔ XXXV ad Australem Fluminis *de la Plata* ripam, è regione insularum *S. Gabriëlis*, in provincia barbarorum qui vulgo nominantur *Morocotes*, uti Hispani notant. Solum hujus provinciæ fere ubique in planiciem sternitur, collibus & tumulis quibusdam leniter intumescens, præterquam ad oram maris Atlantici, ubi vastis & continuis pene montium jugis concluditur. Id oppidum haud dudum tum stetit, oppidanis ob mutuas discor- Her. d.5. l.9. c.10.

diſcordias, & alia incommoda alio dilapſis. *Cabeça de Vacca* anno cIɔ Iɔ XLII novos Colonos huc traduxit, qui aliquandiu oppidum incoluerunt, ruſuſque deſeruerunt: Manſit deinceps pluribus annis ita deſertum: tandem anno cIɔ Iɔ-LXXXII ab Hiſpanis jam tertio habitari & reædificari cœpit, ea formâ, qua hodie viſitur.

Situm eſt oppidum, ut ſupra, ad ſiniſtram ſive Auſtralem magni fluminis ripam triginta quatuor gradibus (ut à noſtratibus obſervatum inveni) & quinque ſupra quadraginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum: ſexaginta aut, ut alii ſcribunt, ſexaginta & quatuor milliaribus, ab ampliſſimo fluminis æſtuario, ſive à promontorio *S. Mariæ* verſus occidentem, & mediterranea hujus continentis, ad ripam fluvioli qui in magnum flumen ſe condit, in clivo leniter edito ſuper reliquum ſolum; ædificiorum parietes fere ſunt lutei, quales Hiſpani vocant *Tapias:* Arcem adjunctam habet haud magni momenti, luteo itidem vallo cinctam, vix quinq; pedes craſſo, & paucis tormentis bellicis inſtructam. Ipſum oppidum neq; ſpatioſum eſt neque frequens, quippe incolas non multum ſupra ducentos numerans (uti à Belga qui aliquot annis ibi familiam ſuperioribus annis aluit, accepi) qui agriculturæ & pecuariæ potiſſimum dant operam, & pene ſingulis annis, permiſſu Regis Hiſpaniarum, ad Braſiliam navigant, atque panem biſcoctum, farinam, & carnes muria conditas, aut ad ſolem induratas & ſimiles merces evehunt, in quarum locum merces Europæas reducunt, quo fit, ut Hiſpani qui Potoſiæ & vicinis locis degunt, non raro ad hoc oppidum deſcendant, & merces illas argento redimant; opulento quidem commercio, ſed à Rege Hiſpaniarum vetito, qui nequaquam è re ſua eſſe exiſtimat, argentum hac via è Peruvia deduci, & vectigalibus ſuis atque quintis haud dubio hoc modo fraudem fieri judicat. Quapropter licet Hiſpani, qui hoc oppidum & provinciam *de la Plata* incolunt, Regi ſæpe approbare conati fuerint, argentum Potoſianum, ſecurius multo, & longe majori compendio per hanc viam in Europam poſſe traduci, quam per Peruviam, mare Auſtrale & Iſthmum Panamenſem, tamen hactenus id illi minime perſuaſerunt. cujus conſilii regii nullam aliam rationem divinari poſſum, quam quod à caſtellanis argenteum hoc commercium cum Portugallis qui Braſiliam inhabitant communicari, neutiquam conſultum judicat. Nam ſi rem ipſam recta reputes via, nihil opportunius videtur; quum ab hoc oppido ad argenti fodinas Potoſianas tantum quadringentarum leucarum iter ſit, uti accepi (alii quoque longe minorem leucarum numerum produnt, quidam & majorem;) maxima ſui parte planum & minime impeditum.

l.ii.c.15. Ab oppido enim hoc ad urbem *Cordubam*, quam ſupra deſcripſimus, viginti ſupra centum numerantur leucæ; iter illud agitur per deſerta quidem & loca ab hominibus inculta, verum læta planicie amæna, & graminis adeo feracia, ut innumera armenta & immenſos jumentorum greges alant, quæ paſſim in campeſtribus hiſce locis & raris nemoribus, ſine certis dominis vagantur: jumentis autem & carris toto hoc itinere uti licet, ſine ullo barbarorum incolarum metu, qui & admodum infrequentes hic ſunt, & fere innoxii, atque incertis ſedibus vagi: tranſeundi autem ſunt aliquot amnes, *Lucan*, *los Arrechivos*, *Arreca*, *Carçarama*, qui omnes in magnum Fluminis *de la Plata* alveum deſinunt; Horum præcipuus (nam cæteri haud magni ſunt momenti) *Carçaranna*, pene medio ab utroque oppido intervallo, labitur, leni alveo, & qui æſtivis menſibus vado tranſiri poteſt, hibernis menſibus nonnihil intumeſcit, uti fere reliqui Americæ Auſtralis amnes.

Porro ager ſuboppidanus quidem amœnus eſt & fœcundus, ita ut omnis generis fruges abunde producat, triticum, Mayzium, melones, pepones & ſimiles fructus; atque adeo quæcunque ad vitam humanam neceſſaria ſunt, oppidanis large ſubminiſtret: ſed provincialis ager effœtior eſt, raris arboribus, ſed multo gramine & prolixo: paucis collibus, nullis aut raris admodum montibus & rupibus, vaſta planicie: multi hic cervi agunt, ſed mole Europæis neutiquam pares; ſtrutiones innumeri, perdices, anſeres atque anates.

Barbari qui hanc provinciam & viciniam incolunt, fere nudi agunt aut lutrarum (quæ maxima copia hic reperiuntur) exuviis leviter tecti; procero atque robuſto corpore, neque deformi; moribus & inſtitutis à reliquis

barbaris

barbaris nihil diverſi; piſcibus pene vitam tolerant, aut ferina, quare canes venaticos impenſe amant & ſupra omnia maximi faciunt: tuguria illorum ex arundinibus compoſita ſunt, & ſtoreis quibuſdam adverſus pluviam & aëris injurias tecta.

Cap. VII.

Metropolis hujus provinciæ, cum agro ipſius deſcripta; itemque alterum oppidum Cuidad Real.

METROPOLIS & longe princeps hujus Provinciæ urbs, quæ *Noſtra Sennora del Aſſumcion* ab Hiſpanis vulgo appellatur (& à quibuſdam, ſed ut opinor, perperam *Aſſenſion*) ſita eſt ad altitudinem quinque & viginti graduum ab Æquatore verſus Auſtrum, uti communiter ab Hiſpanis traditur: æquali pene intervallo inter *Peruviam* & Braſiliam provincias; à quarum utraque abeſt circiter ducentas & quinquaginta aut paulo plures leucas; ab oppido *Guaira* quod aliis *Cuidad Real* dicitur, octuaginta leucas verſus occidentem; à *Sancta Cruce de la Sierra* circiter ducentas: ab ingenti Fluminis *de la Plata* æſtuario, ſive promontorio *S. Mariæ*, ſurſum, ſupra trecentas, ut vulgo numerant, nam authores variant.

Condita eſt ad Orientalem ripam fluminis *Paraguay*, quatuor pene leucis ſupra confluentem *Pilcamayi* fluminis, quod in *Peruvia* è Charcarum montibus oriens, duodecim leucis ab oppido *de la Plata* ſive *Suchiſaca* labitur, & ibidem *Rio grande* appellatur & infra oppidum Aſſumcionis (*Guapaygh* nomine aſſumto) in *Paraguayum* effunditur. Porro urbs hæc opportunitate ſitus potiſſimum & oppidanorum frequentia commendatur, quippe quæ quadringentas familias Hiſpanorum complecti dicatur, præter aliquot millia ibidem natorum ex Hiſpanis & barbaris, quos vulgo *Meſtiſos*, & mixtum è Nigritis & Hiſpanis genus, quos *Mulatos* appellant.

Intra ampliſſimos hujus urbis fines habitat immenſa barbarorum indigenarum multitudo; qui quotidie magnum incrementum capiunt: *Martinus del Barco* in ſua Argentina narrat, fœminas & pueros longe numero ſuperare, maribus fere continuis bellis inter ſe & cum aliis barbaris multum imminutis.

Ager ſuburbanus mirum in modum amœnus eſt; Solum fœcundum & omnis generis frugum feraciſſimum, fructuſque tam domeſticos quam Hiſpanienſes copioſiſſime producens; adhæc & armentis atque pecudibus paſcua abunde ſufficiens; unde hic omnis generis annona admodum copioſa & vilis eſt.

Cœlum ſalubre & inſigniter temperatum, unde arbores hic perenni pene viriditate nitent.

Barbarorum qui in vicinia degunt præcipui ſunt *Guatataës*, *Mogalaës*, atque *Gonnanenaquaës*, Hiſpanis addictiſſimi, & dicto obaudientes, licet non ſint ipſis, ut fere alii, in ſervitutem per tribus attributi. *Herrera* & *Taperues* commemorat gentem la- d.7.l.5.
trociniis infamem, quæ neque agros colit, neque pecuariam exercet, quam *Cabeça* c.15.
de Vacca primis annis ad quietem pellexerit Ibidem & *Imperues*, *Naperbes* & *Mayayes* nominat, ſed ſedes illorum non deſcribit. Alibi & *Triguanum* meminit, gentis belli- d.8.l.2.
coſæ, quorum provincia haud longe abeſt à Metropoli hac. Paulo remotiores agunt c.17.
Cheriguanes, qui Hiſpanis olim multum negotii faceſſebant; nunc autem (ut quidam ſcribit) ab ipſorum obſequio minime recedunt, & priſtina ferocitate poſita, urbanius vivere & humanis carnibus abſtinere didicerunt.

Haud longe ab oppido, Mons *Lambare* tota hac regione celeberrimus, vaſte ſe ſupra reliqua montium faſtigia attollit; & adverſo flumine aſcendentibus occurrit nobiliſſimus Lacus, quem barbari *Ytapuam* nominant, è cujus centro rupes ingens & ſupra centum orgyas ardua aſſurgit.

Oppidum *Cuidad Real* vel etiam *Ontiveros* Hiſpanis, barbaris *Guayra*, diſtat à Metropoli verſus Braſiliam ad aquilonem, leucas octuaginta; ad ripam Paranæ fluminis conditum; in agro quidem, ut fertur; fœcundo, & eorum omnium quæ vita humana deſiderat feraci: ſed cœlo minus ſalubri; & ſtatione ob ferocia & irriquieta vicinorum barbarorum ingenia, minus commoda.

Haud

Haud longe ab urbe, *Parana* magno murmure *de Cataracte* supra ducentos, ut ajunt, cubitos alto valide se præcipitat & tot vortices agit, inter rupes & alvei sui angustias, ut non modo navigia sed & lintres unilígneos procul arceat, neque sine extremo periculo queat superari.

Quadraginta circiter leucas supra *Guayram*, ad ejusdem *Paranæ* ripas, alterum oppidum ab Hispanis habitari, canit *Martinus del Barco*, neque tamen illius nomen prodit, quod neque alibi me legisse memini.

CAP. VIII.

Oppida S. Fidei, S. Salvatoris *& reliqua hujus provinciæ.*

OPpidum *S. Fidei*, Hispanis *Santa Fe*, distat à Metropoli Assumcione, secundo flumine, leucas centum & quinquaginta, ut *Lupus Vazius* scriptum reliquit, & ab oppido *Nostra Sennora de Buenos Ayres* (uti à Belga fide digno accepi) quinquaginta; (licet Hispani intervallum longe majus & circiter centum viginti leucarum inter utraque hæc oppida numerent;) denique ab urbe *Corduba* provinciæ *Tucumanæ*, quinquaginta, vel ut alii tradunt, sed perperam uti opinor, septuaginta. Oppidum tenue est, & frequentia incolarum & condicione *Buenos Ayres* fere æquale; in planicie, quæ ad *Tucumanam* usque pertingit, situm; ad ripam fluminis. Ager illius fertilis, cœlum haud insalubre. Barbari qui intra limites illius degunt, *Chalcini*, dicuntur, & *Mepenes* atque *Chiloacæ*. Oppidani agriculturæ & pecuariæ dant operam; & pannos quosdam rudiores texunt, quos opulento commercio in Brasilia, *Sacccharo*, *Oryza* atq; aliis mercibus permutant; præsertim in oppido fluminis *de Ienero*.

Ab hoc quoq; oppido iter agitur ad argentifodinas Potosianas & porro in Peruviam. iter securum est & peropportunum, per provinciam *Tucumanam* & urbem *Cordubam*, quæ opportunissimo loco sita est & veluti in trivio; ita ut ab illa & in *Chilensem* præfecturam, & Peruviam pertendere & denique versus Metropolin hujus provinciæ Assumcionem deflectere liceat. Non abs re fuerit itineris hujus rationes paulo plenius hic explicare: ab urbe *Corduba* Peruviam petentibus, iter agendum est ad oppidum *S. Iacobi* (quod vocant *del Estero*) intersunt octuaginta aut paulo plures leucæ: ab oppido *S. Iacobi* æstivis quidem mensibus, per oppidum *S. Michaëlis*, intervallum est viginti quinque leucarum; hibernis vero, per oppidum *Nostræ Sennoræ de Talavera* intervallum est quinquaginta leucarum; (quia prius iter per *S. Michaëlem*, eo tempore ob fluminum inundationes alto cæno, & crebra uligine impeditum est:) contenditur ad locum, qui ab Hispanis vocatur *las Iuntas*, quia itinera illa hic rursus coëunt; is distat ab utroque oppido, æquali pene intervallo, viginti quinque leucarum: à *Iuntis* rursus, pro anni tempestate, iter agitur aut per *Saltam* aut per *S. Salvatorem* quæ urbs barbaris dicitur *Iuyu*, estque *Tucumanæ* provinciæ postrema, distans à *Iuntis* quidem triginta, à Potosia vero circiter centum: denique ab hac quidem per valles barbarorum qui *Amoaguaci* dicuntur, inter montium juga enituntur; ab illâ vero per confragosos colles, qui Hispanis dicuntur *la Quebrada*: verum utrumque hoc iter denuo in unum coit, circiter triginta à Potosia leucis. Atque ita si ratio ab Hispanis probe inita fuerit, ab oppido *S. Fidei* ad Argentifodinas Potosianas colligitur intervallum trecentarum & quadraginta aut quinquaginta leucarum.

Reliqua oppida sunt; Vrbs *S. Salvatoris* (alia ab illa de qua paulo ante) ad ripam magni fluminis situ peropportuno.

Et oppidum *S. Annæ*, ad ripam Paranæ, in provincia barbarorum, quos vocant *Guaranyes*; ager illius planus & campestris, unde non raro à flumine quum hibernis pluviis intumescens alveum suum egreditur, inundatur. Vtriusque hujus oppidi obiter tantum meminit *Martinus de Barco* in sua Argentina.

Supra Assumcionis oppidum jacet *Puerto de Guaybianno*, ubi natio *Guarany* desinit; cui succedit *Itabitan*, & porro *Puerto de la Candelaria*; ut Hispani nuncupant, ad ripam ejusdem fluvii, uno & viginti gradibus ab Æquatore versus Austrum, uti *Herrera* prodit, ubi quondam *Ioannes de Ayolas* cum octuaginta militibus à barbaris ex insidiis oppressus & deletus traditur; accolunt barbari *Paraguaes*. Hinc flumen ascendentibus obvii fiunt *Guaxarapi*, in quorum provincia

d.7.l.6. c.14.

supra

ſupra diximus fluvium qui è Braſilia deſcendit in *Paraguayum* influere: ultra tendentibus, flumen dividitur in tria brachia, quorum unum eſt grandis lacus quem vocant *Rio Negro*, is aſcendit verſus Arctum, reliqua duo paulo inferius coëunt. Supra confluentem rurſus alius amnis occurrit, ab occidente deſcendens, & nomen *Paraguay* jam exoleſcit, propter plures amnes & lacus, qui tot ora aperiunt, ut navigantes fallant: inter eos celebratur amnis *Yguatu*, id eſt, bona aqua, quem *Cabeça de Vaca* aſcendit. Atque ita tandem venitur ad *Puerto de los Reyes*; ager hic fertilis & annona copioſa; indigenæ ſtatura corporis modica, nudi agunt & idola lignea colunt. Ab hoc non magno intervallo diſtat provincia magni nominis, cujus incolæ vocantur *Xarayes*, de quibus ſupra egimus. cap. v. Her. d.7. l.6. c.15. d.7. l.6. c.16. cap. 5.

Verum antequam cætera hujus Præfecturæ explicemus: opportunum fuerit *de Tucumana* dicere, quam conſulto omiſimus quum *de Charcenſi* provincia, cui vicina eſt, ageremus.

TUCUMANA.

CAP. IX.

Tucumanæ *Provinciæ deſcriptio, ejuſque Principalis oppidi* S. Jago del Eſtero.

TUcumana provincia, tota eſt mediterranea, diſtatque quam longiſſime ab utroque mari; ſed fines jungit ab una quidem parte & verſus Occidentem cum Chilenſi Præfectura, ita ut per illam aditum habeat ad Oceanum Meridionalem; ab altera parte ſive ad ortum Solis cum provinciis Fluminis *de la Plata*, per quas ipſi via aperitur ad Oceanum Atlanticum ſive Septentrionalem. Cæterum ad ortum quidem ſolis, terminatur primum flumine *Vermeio*, ut vocant, quod in valle *Tuivy* oriens, ubi ab indigenis barbaris vocatur *Xibixibe*, ita decurrit, ut tandem in magnum Fluminis *de la Plata* alveum ſe condat: deinde & *Eſteco* flumine quod jam vulgo *Cianca* nomine notius eſt, (quia *Ioannes de Ciancas* ad ripas illius à barbaris fuit cæſus:) & interdum appellatur *Rio Grande*; id ex Andibus delapſum, dudum diſcurrit ſecundum illius radices, donec tandem verſus ortum dilabatur, & in idem Flumen *de la Plata* ſe inſinuet; fines illius verſus Arctum haud diſerte explicatos invenio, verſus Auſtrum quoque non minus ſunt incerti. R. Vermeio.

Soli ratio ita ſe habet: verſus præfecturam quidem Chilenſem plurimum culti habet ſoli; verſus Magallanicum plurimas provincias incultas, nec ſatis hactenus luſtratas, quarum tamen magnam noticiam videntur habere oppidani *S. Iacobi del Eſtero*: vocant autem vulgo illam Regionem *Trapalandam*, ſed Chilenſis præfecturæ incolæ vocant eandem Provinciam *de la Sal*. Trapalanda.

Provincia *Tucumana* cœlo gaudet admodum temperato, & ſolo mediocriter fœcundo: Sed hactenus (ut *Herrera* teſtatur) nulla hic auri aut argenti metalla fuerunt inventa.

Æſtas hic ſumit initium ſuum vigeſimo tertio Septembris & deſinit in vigeſimum Martii.

Incolitur à tribus potiſſimum nationibus barbarorum, *Tucumanis*, *Iuries* & *Diaguitis*; inter quos præcipui cenſentur *Tucumani*, unde ab ipſis potiſſimum toti provinciæ nomen indiderunt Hiſpani. Initium autem ſumunt à finibus provinciæ *Chicarum*, quæ natio ad diſtrictum Potoſianæ civitatis pertinet; pagi illorum ſunt varii, inter quos nominatiſſimi, *Morata*, *Chocinoca*, *Socoçha* & *Caſabindo*; hoſce pagos tranſgreſſis (loquor de iis qui è Peruvia petunt hanc provinciam) occurrit ſolitudo, quæ quindecim aut viginti occupat leucas, frigidiſſima regio ob editiſſimos montes, atque adeo ipſa Andium vaſta & continua juga quibus occupatur: Superatis autem hiſce montibus è veſtigio deſcenditur in calidiorem & temperatiorem regionem, per quam via ducit ad Provinciam *Tucumanam*, paululum remota à pagis barbarorum, ad majorem ſecuritatem eorum qui hac iter agunt. Sed de hac via mox plura dicemus.

In

S.Jago. In hac provincia habitantur hodie ab Hispanis sequentia oppida, *S. Iago del Estero*, *S. Michaël*, *Talavera*, *Corduba*, *Salta*, & aliquot municipia de quibus ordine dicemus.

Principalis hujus Provinciæ civitas primo dicebatur *Varco*, vulgo nominatur *S. Iago del Estero*. Sita est (secundum *Herreram*) octo & viginti gradibus ab Æquatore versus Austrum, centum & octuaginta leucis ab argentifodinis Potosianis versus Meridiem, paulum declinando versus Ortum: à *Buenos Ayros* autem oppido ad Fluminis *de la Plata* ripam sito, secundum plerosque centum & octuaginta leucas. Sed de hac distantia paulo post plenius agemus. Gubernator hujus provinciæ, utplurimum degit in hac civitate, quemadmodum & reliqui Regis Hispaniarum ministri; & Episcopus, quum in hac urbe sit Cathedralis Ecclesia hujus provinciæ.

Temperies aëris in hac civitate est calida; salubris tamen: Agri solum arenosum & salsum, saxorumque inops, qua re fit ut hic non satis commode ædes strui possint; pluribus rivulis rigantur agri, ad quos plurimi horti, viridaria & vineta jacent. Lanificium hic exerceri cœpit, ob lanæ abundantiam, è qua omnis generis pannos nigros variosque hic texunt.

Indigenæ jam vestibus amiciuntur, bene morata & culta gens. Accolunt duo maxima & potentissima flumina, quorum unum hanc urbem præterlabitur, & vulgo appellatur *Estero*, quia aquis illius intumescentibus, ripas suas egreditur, seseque in plurimos rivos & canales dividens, campestrem omnem atque humilem regionem longe lateque inundat & cœno limoque opplet; ipso autem in alveum suum relapso, ingentia arva, tritico, Mayzio, hordeo, aliisque frugibus conseruntur: Unde omnis hic ager mirificè abundat omnis generis annona. Alterum flumen vulgo appellatur *El Salado*, quia aqua illius subsalsa deprehenditur: Utraque autem flumina ab occasu labuntur in Ortum, per regionem planam & campestrem, decem aut duodecim leucarum à se invicem intervallo: utraque majoribus & minoribus piscibus fœta sunt, qui insignem indigenis atque incolis adferunt utilitatem: media regio inter utrumque, mellis & ceræ præbet copiam: nec non gossypii & Carrobarum; qui fructus optime nutriunt, & omnibus anni mensibus maturantur & durant: nec coccinillæ & glasti indiga est regio, quibus lanas suas tingere norunt incolæ. Magna insuper hic est armentorum & pecudum copia: nec non cervorum, aliarumque ferarum: avium omnimodarum præsertim perdicum, palumbiumque ingens numerus. Denique optimæ hic reperiuntur salinæ. Oppidani exercent mercimonia sua laneis & gossypinis pannis, adeo ut merces hæ nummorum loco usurpentur, & ulna eorundem utplurimum æstimatur *dimidio Pezo* sive quatuor regalibus. Maxima denique illorum pannorum copia ducitur ad oppidum Potosiam & præfecturam Charcensem.

Estero fl. | Salado fl.

Cap. X.

De oppidis, S. Michaëlis, Talavera, *&* Corduba.

S.Miguel. SECUNDUM Hispanorum oppidum in hac præfectura vulgo appellatur *S. Miguel de Tucuman*: Situm est sex aut septem supra viginti gradibus, (nam variant scriptores) ab Æquatore versus Austrum: viginti & octo leucis ab oppido *S. Iacobi del Estero*, juxta viam quæ ad Charcatum provincias ducit, ad radices vastorum & asperrimorum montium, loco opportuno & riguo: nam ab uno latere labitur amnis è montanis descendens (quæ juga vulgo *Quebrada de Chalchaqui* nominantur,) qui una cum aliis amnibus & rivulis, qui ad eundem modum, quinque aut sex leucis ab oppido, de montibus se præcipitant, tandem ad flumen devolvitur, quod oppidum *S. Iacobi del Estero* præterfluit. Ager hujus oppidi Mayzii, atque adeo tritici, hordeique est feracissimus, nec vitium impatiens; pascuis vero supra modum abundans, unde hic armentorum pecudumque maxima est copia: Plurimum gossypii linique hic colligitur, è quibus oppidani præstantes pannos texunt. Aëre fruitur longe optimo & salubri, quo cæteris hujus Præfecturæ oppidis longe præcellit. Lignandi summa est opportunitas. Nec metallorum effœta creditur tellus, si indicia non mentiantur.

Talavera. Tertium Hispanorum oppidum vulgo appellatur *Neustra Sennora de Talavera* & barba-

barbarorum lingua non raro *Eſteco*, jacet autem ad ripam fluminis, quod ſupra diximus appellari *El Salado*: quinque & quadraginta leucis ab oppido *S. Iacobi del Eſtero* verſus ſeptentriones: centum & quadraginta ab Argentifodinis Potoſianis.

Ager illius rigatur à plurimis torrentibus; eſtque goſſypii copia dives; è quo oppidani varios pannos texunt. Abundat præterea melle & cera, diverſiſque tincturis, quibus induſtriè lanas ſuas & pannos inficiunt. Piſcatio atque venatio hic imprimis opportuna habetur. Nullæ metallorum venæ hactenus hic fuerunt repertæ: diſtat ab Æquatore ſex & viginti gradibus, ut proditur ab *Herrera*.

Quartum oppidum Hiſpanorum in hac provincia vulgo dicitur *Corduba*, duobus & triginta gradibus atque triginta ſcrupulis diſtans ab Æquatore verſus Polum Antarcticum. Aëris temperies hic læta eſt & egregiè temperata, æquabili æſtatis hyemiſquè viciſſitudine: ager paſcuus & campeſtris, optimuſque armentis & pecori, quod hic maximum cepit incrementum: radit illius latus amnis valde piſcoſus: Seſqui autem leuca ab oppido jacent montes & quamplurimæ amœnæ & cultæ valles; in quibus argenti (ut quidam teſtantur) fodinæ viſuntur. Solum non modo tritici, aliarumque frugum eſt fertile ſed & vitium tolerans: denique & Salinæ hic celebrantur. Corduba.

Conditum eſt hoc oppidum loco commerciis valde opportuno, nam ad ortum habet oppidum *S. Fidei*, quod ad præfecturam *Paraguayenſem*, ſive fluminis *de la Plata* pertinet; ad occaſum urbem *S. Ioannis de la Frontera*, de qua ſupra in præfectura Chilenſi diximus; æquali pene quinquaginta leucarum intervallo diſtans ab utraque. Dein hac iter agunt, quicunque è Peruvia deſcendunt ad Flumen *de la Plata* & oppidum *Buenos Ayres*, ut inde in Hiſpaniam aut ad Braſiliam per mare Atlanticum navigent: quia via haud longa eſt, tuta & ob annonæ copiam & itinerum compendium facilis, & minime ſumtuoſa. Incolitur (quemadmodum accepi à Belga qui illac ſuperioribus annis tranſiit) à trecentis circiter Hiſpanorum familiis qui potiſſimum agris colendis & goſſypinis telis texendis dant operam, & merces ſuas, utplurimum vectant ad Argentifodinas Potoſianas & reliquam Peruviam.

Præterea quum Marchio Cannete Peruviam Pro-Rege adminiſtraret, & filius illius Garſias de Mendoza, hanc provinciam gubernaret, conditum hic erat oppidum, quod vocabant *Novum Londinum*; itemque alterum in provincia *Chalchaqui*, quod *Novam Corduram* dicebant, quæ paucis tantum annis ſubſtiterunt.

Iuriæ & *Diagutæ* populi, qui hic incolunt, laneis veſtibus amiciuntur & nonnunquam armentorum tergoribus bene præparatis: Paſtores ſunt ovium è quarum lanis quæſtum faciunt: pagi illorum quidem ſunt frequentes, ſed exigui fere; nam in illis utplurimum tantum ſingulæ cognationes degunt; colligunt tuguria in orbem & muniunt illa vepretis, ob continua bella quæ crudeliter inter ſe gerunt. Gens eſt laborum valde tolerans, neque ebrietati ita addicta, ut pene ſunt reliqui omnes barbari indigenæ harum regionum.

Cap. XI.

De aliis aliquot oppidis hujus Præfecturæ & provinciarum in quibus jacent qualitatibus.

PORRO *Herrera* libro quinto, capite nono, *Decadis* ſuæ octavæ ſcribit de hac præfectura in hunc modum. In præfectura *Tucumana* degunt pauciores Hiſpani quam neceſſe ſit; nam ſi frequentiores hic incolerent, facili negotio plurimi barbari poſſent ſubjugari, qui nunc in armis ſunt, & provincia hæc locupletiſſima evaderet. præſertim ſi barbari ſubjugati Hiſpanis ad certum tempus attribuerentur & ſervitutem ſervirent, tributaque, uti in aliis Americæ regionibus ſolent, penderent: nam plurimi tum haud dubio Hiſpani Peruvia & vicinis provinciis derelictis, hic ſedes ſuas figerent, & duo inſuper hic condi poſſent oppida: Unum quidem in valle *Salta*, quæ amplitudine & fœcunditate excel- Salta.

lit & cœlo fruitur imprimis ſalubri & temp[illegible]to, ſita viginti quinque gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: agris peramœnis & compaſcuis, nec minus idoneis ad ſementem faciendam ob amnium & rivulorum multitudinem & opportunitatem. Oppidum hîc in meditullio provinciæ conſtitueretur, loco commerciis exercendis opportuniſſimo; puta cum indigenis vallis *Chalchaqui*, *Iuivy* & *Omaguacis*, itemque cum reliquis barbaris, qui longe lateque degunt uſque ad trajectum fluminis *Eſteco*; quique pagos *Caſabindum*, *Socochum*, *Cochincam* & *Moratam* incolunt, denique cum iis populis, qui vulgo *Apatamæ* appellantur. Quid multa? oppidum hoc regionem omnem inter Peruviam & Tucumanam ita tutam & ſecuram redderet, ut vel uni ſoli proclive eſſet inter provincias Peruviam, Tucumanam, & Flumen de la Plata, & ad mare uſque Atlanticum, ultro citroque commeare.

Apatamæ.

Vallis hæc ſita eſt circiter centum leucis ab Argentifodinis Potoſianis, & ſexaginta ab oppido *S. Bernardi* in valle *Tarixa* ſito & denique quinquaginta ab oppido *Talavera*.

Notandum; *Herreram* nuſquam alibi oppidi hujus *S. Bernardi* meminiſſe præterquam hoc loco, neque in deſcriptione compendioſa Indiarum illius mentionem facere; nos autem ſupra oſtendimus ex relatione Belgæ cujuſdam *Tarixam* oppidulum pertinere ad præfecturam Charcenſem.

Pergit *Herrera*. Alterum oppidum condi poſſet eo loco, ubi quondam fuit *Novum Londinum* (quod ob incolarum infrequentiam ſtatim deſertum fuiſſe diximus) juxta viam quæ à Tucumana ducit ad Chilenſem præfecturam. Id enim oppidum conditum fuerat in valle *Quimnibil*, in agro tritici & aliarum frugum fœcundiſſimo, itemque vitium & arborum fructiferarum patientiſſimo. Incolæ, pars gentis *Diaguitarum*, veſtibus amiciuntur, & abundant pecoribus Americanis, nec non, ut ferunt, auri atque argenti metallis.

Didici à Belga illo, (cujus ductum jam ſæpius ſequutus ſum,) ſuperioribus annis, oppidum fuiſſe conditum in valle *Salta*, quod ab Hiſpanis *Villa de Lerma* & plerumque vallis nomine barbaro *Salta* appellatur: itemque alterum in valle *Iuivy* quod *S. Salvatoris* oppidum vocant.

Pergit *Herrera* loco prædicto: Trans juga montium, qui vallem *Taryam* ſeu *Tarixam*, atque *Omaguazam* concludunt, in campeſtribus locis, quæ à radicibus montium ad flumen *Paraguayum* ſenſim declinant; ad ripam fluminis quod ab Hiſpanis *Rio Vermeio* dicitur, operæ quoque precium foret oppidum Hiſpanorum collocari; nam & campeſtri & montana regione frui poſſet; cœlo temperato & fertili imprimis ſolo: adhæc habet regio illa frequentes indigenas & pecorum ſummam copiam: & ſita eſt pari pene intervallo à poſtremis Peruviæ finibus & Præfectura Fluminis *de la Plata*; ita ut oppidum hoc collocaretur ſexaginta leucis ab oppido *S. Bernardi* in valle *Tarya* ſito; totidemque ab oppido *Nueſtra Sennora de Talavera*, neque pluribus ab oppido *Aſſumcionis* ad ripam *Paraguay* ſitæ; denique quinquaginta leucis à valle *Salta* & centum circiter ab Argentifodinis *Potoſianis*. Indigenæque harum regionum ita undiquaque ab oppidis & coloniis Hiſpanorum, veluti indagine cincti, citra controverſiam facilius ad Chriſtianam religionem amplectendam adducerentur, & pacifice inter ſe & cum Hiſpanis agerent: Denique ſecundo flumine *Bermeyo* deſcendi poſſet in *Paraguayum*, atque inde in flumen *de la Plata*, & denique per hoc in Oceanum Atlanticum: compendioſoque juxta ac ſalubri, omniumque rerum abundantiſſimo itinere argentum & aliæ merces è Peruvia in Hiſpaniam traduci: Id oppidum minimo ſumtu & non magno labore condi poſſet ab Hiſpanis qui *Paraguayum* & flumen *de la Plata* accolunt, quia frequentiores ſunt, omnibuſque rebus ad hanc rem neceſſariis, equis, armis, annonaque inſtructiores, & quod rei caput eſt, ipſorum magis intereſt quam *Tucumanorum* viam hanc è Peruvia per ipſorum provincias ad Oceanum aperiri, quippe multo compendioſorem quam per *Tucumanam* aut provinciam *S. Crucis de la Sierra*.

Accepi autem ab eodem Belga: jam ſuperioribus annis oppidum quoddam ædificatum fuiſſe ab Hiſpanis ad ripam fluminis *Bermeyo*; nihilo tamen ſecius, octuaginta

ginta pene ab illo leucarum intervallo, iter per ſolitudinem inſtitui ad oppidum *S. Iacobi*, ab iis qui Potoſiam petunt: Utrum autem hoc oppidum eo ſitu ſit poſitum, quem *Herrera* hic ante deſignavit, mihi non plane conſtat, neque ille ſatis poterat explicare.

Cap. XII.

Iter Belgæ cujuſdam à Buenos Ayres *ad Argentifodinas* Potoſianas, *per provinciam hanc* Tucumanam.

VT Provinciarum inter ſe connexio & oppidorum diſtantiæ & ſitus melius adhuc percipiantur, operæpretium me facturum exiſtimavi ſi Belgæ cujuſdam iter quod in manus meas incidit, hic adjungerem. Qui à *Buenos Ayres* (inquit) Peruviam aut Chilenſem provinciam petunt, iis iter faciendum eſt per Tucumanam; & quidem primo per urbem *Cordubam*, quæ diſtat à *Buenos Ayres* circiter centum & viginti leucas, itinere plano fere & campeſtri, paucіſque arboribus veſtito, præterquam ad ripas amnium, qui in hoc intervallo tranſeundi ſunt, quorum maximus appellatur *Carcaranna*, pari ſexaginta pene leucarum intervallo, diſtans ab utroque oppido, pluribus & optimis piſcibus egregie fœtus.

Licet tamen iis qui Chilenſem provinciam petunt, recta tendere ad oppidum *Sant Ioannis de la Frontera*, relicta ad dexteram urbe *Corduba*; verum ab itinerantibus hæc via rariſſime uſurpatur, nam licet altera multo brevior ſit, utpote haud ſupra centum & decem leucarum, tamen ſolitaria eſt & minus à ferocibus barbaris ſecura, quam illa per urbem *Cordubam*: iter autem utrumque agitur equis, quorum hic copiam reperire eſt, & carris quoque quibus boves junguntur, & merces atque impedimenta imponuntur.

A *Corduba*, extra viam quæ ad Peruviam ducit, circiter centum leucis verſus Arctum & *Paraguayum*, jacet oppidum *Rioxa*, ubi plurimæ vineæ plantatæ viſuntur, & plurimum lini ſeritur.

A *Corduba* (proſequar jam iter inſtitutum) ducit via ad *Sant Iago del Eſtero* metropolim hujus provinciæ, intervallum eſt octuaginta leucarum; ager hujus urbis nemoroſus eſt neque admodum fœcundus, poſtquam fluvius vicinus ripas ſuas tam crebro quam ſolebat ſuperare deſiit, & agros illius limo ſuo fœcundare; itaque & urbs rariores incolas cœpit habere, quum annonæ inopia hic non raro laboretur, & barbaris vix quicquam ad victum ſuperſit præter *Algarobas*, quem fructum hic vocant *Taco*, & uſurpant illum in cibis juxta atque in potu. Barbari autem indigenæ jam plurimum numero ſunt imminuti, deficiuntque quotidie, quia tam crudeliter ab Hiſpanis tractantur, exercent enim illos quotidie magnis laboribus, quorum natura ſunt intolerantes, in goſſypio colligendo, pectendo, nendoque; & ſi vel parum negligentiores fuerint in penſo ſuo diurno præſtando, tam immaniter illos flagellant & cædunt virgis, ut non raro ſub verberibus miſere deficiant & emoriantur. Reperiuntur hic quoque melones & *Tuna*, de quibus alibi ſatis multa diximus.

Ab oppido *Sant Iacobi* iter inſtitui poteſt duobus modis: uno ad oppidum *S. Michaëlis*; intervallum eſt leucarum viginti quinque: hujus oppidi ager fæcundus eſt, nemoroſus juxta atque paſcuus; unde hic magna armentorum & pecudum, etiam jumentorum reperitur copia: & vilis habetur annona. Altero ad oppidum *Talaveram* ſive *Eſteco*; intervallum eſt quinquaginta leucarum: ſuperato autem fluvio qui *S. Iacobum* præterlabitur, quatuordecim leucarum iter agitur per provinciam aquarum valde indigam, donec veniatur ad flumen *Bermejo*, (quod ab undarum colore rubicundo nomen accepit, cæterum piſcoſum admodum;) hinc deinceps ſecundum ripas fluminis inceditur, uſque ad alterum amnem, qui tranſeundus eſt, bidui fere itinere ab *Eſteco*. In hujus agro naſcitur goſſypium ſumma abundantia: annona tantum modica habetur.

R. Bermejo.

 Ab

Ab utroque oppido tam *S. Michaële* quam *Talavera* proficiſcuntur ad *Iuntas* ſive alio nomine *Madrit*, qui locus diſtat ab illo quidem quinquaginta, ab hoc tantum viginti quinque leucis; nominaverunt autem hunc locum *Iuntas*, quia ambo itinera illa hic rurſus coëunt.

A *Iuntis* ſolebant iter proſequi ad *Saltam*, nunc autem utplurimum petunt *Suſuvy*, vel *Xuxuy*; quorum hoc diſtat à *Iuntis* viginti quinque leucis, illud vero viginti octo vel paulo pluribus. Utrumque autem alluitur à ſingulis amnibus; qui utrique è montibus Peruviæ deſcendunt & petunt magnum flumen *de la Plata*. Diſtat autem utrumque oppidum intervallo duodecim leucarum.

Porro *Salta*, ut hoc oppidum quod jam rarius adiri volunt abſoluam, habet in vicinia, ſed ſatis longo & circiter quadraginta leucarum intervallo, præſtantiſſimas ſalinas, è quibus ſal eruitur pellucidus inſtar glaciei; qui maximo oppidanis trium harum urbium *Iuntarum*, *Saltæ* & *Suſuvy* uſui eſt, ob armentorum copiam, quæ hic mactari & ſale condita ad ſolem ſiccari ſolent, utili commercio cum Peruvianis, & imprimis Argentifodinis Potoſianis.

Porro à *Suſuvy* (vel *Iuiuvy*) proficiſcentibus, annona omnis equis muliſque vectanda eſt; nam tranſeundum eſt deinceps per ſolitudinem omnis annonæ indigam, donec ingrediantur provinciam barbarorum, qui appellantur *Omaguaca*; Hi imprimis ſunt opulenti & culti; amiciuntur laneis veſtibus, infinitus enim hic reperitur ovium illarum Peruvianarum numerus, quarum lanas & carpere, & dextre nere & texere jam olim noverunt. Provincia illorum magis temperata eſt quam calida, ſi non paulo frigidior: communis illorum cibus eſt Mayzium aut radices papæ.

Iter inſtituitur ad hunc modum. A *Xuxuy* (nam ita quoque ſcribitur) ſecus ripam fluvii ad diverſorium, quod vocant *el Tambo de Don Franciſco* ſunt ſeptem leucæ: In hiſce Tambis, Regis Hiſpaniarum decreto, ſerviunt indigenæ per vices ſuas advenis, præbentque illis gratis ſtramen ſubvehuntque aquam & ligna: iidem & cuſtodire tenentur jumenta & impedimenta, & ſiquid eorum perdatur, rependere.

A *Tambo Franciſci*, ad municipium quoddam barbarorum, ubi alterum eſt diverſorium, leucæ numerantur octo; iter agitur ſecundum ripam fluvii & interdum per ipſum, nam quo altius aſcenderis, eo minor & vadoſior accidit.

Ab hoc oppidulo diſcedentes, fluvius & provincia horum *Omaguacarum*, relinquenda, & editus quidam mons tranſcendendus, deſcendendumque in frigidam & incultam regionem, in qua acriter friget, præſertim menſibus Julio & Auguſto: quare hic ſementem nequeunt facere, & pauca hic reperiuntur animalia, præter Vicunnas & Guanacos, atque Vulpeculas: ſub illo monte autem aditur diverſorium; à quo ad locum, quem vocant *de Pennas* ſeptem numerantur leucæ, hic itinerantibus ſub dio cubandum eſt, inter rupes & ſaxa, unde loco nomen ab Hiſpanis inditum, niſi forte tentorium tecum portaveris. Hinc pervenitur ad *Paragonnes*, hic quoque nullæ ſunt ædes, ſed tantum veteres quædam maceriæ, intervallum itidem ſeptem eſt leucarum.

A *Paragones* ad diverſorium *de Crangejos*, (quod nomen accepit à Carmaris qui ibidem magno numero in torrente quodam reperiuntur) totidem leucæ deſignantur.

A *Crangejos*, ad diverſorium, quod dicitur *La Cenega de Don Diego de Spiloca* totidem numerantur leucæ; eſt autem paludoſa & cœnoſa convallis (uti & nomen ipſius indicat) *Didaci* hujus, viri opulentiſſimi & ſatis induſtrii, (licet indigena ſit) peculium in quo ſupra quadraginta millia armentorum ab ipſo poſſideri ferunt.

A *Cenega* ad *Eſtanciam*, ut vocant, *del Treſorero* ſunt ſex leucæ: Id prædium eſt ruſticum, ubi multa itidem armenta aluntur.

Talina.

Ab *Eſtancia* hac ad diverſorium quod jacet ad ripam amnis *Talinæ* numerant ſex leucas: itinere aſpero & ſatis difficili, nam arduus mons deſcendendus eſt: fluvius autem hic inflatur pluviis menſibus, illiſque tranſitur cum diſcrimine; nomen accepit à municipio Indigenarum ad ripas illius ſito, quod vocatur *Talina*:

Ager

Ager hujus municipii Mayzii atque adeo tritici feraciſſimus prædicatur; ſed aër hic calidior eſt.

Chicarum populorum provincia ſumit hic initium, quæ pertingit ad ipſos fines civitatis Potoſiæ: barbari hi ſic ſatis ſunt culti, & induſtrii imprimis metallici, unde maximus horum numerus in Argentifodinis, utplurimum occupatur: provincia illorum argenti venis ſcatere dicitur, quarum quædam jam eruuntur: magnum quoque ovium Peruvianarum numerum dicuntur poſſidere. Chicæ.

A *Talina* ad *Cenagillam* leucæ itidem ſex numerantur: hæc regio paulum frigidior eſt ſuperiore, paſcitque haud ita magnum numerum armentorum, atque pecorum; à cæno quoque nomen videtur inveniſſe apud Hiſpanos.

A *Cenagilla* ad *Tambillo de Anton genoves*, totidem deſignantur leucæ; eſt autem tranſeundum per oppidulum barbarorum, quod appellatur *S. Iago de Cotagayta*, præterlabitur autem amnis, qui vado tranſiri poteſt: regio hæc rurſus calidiori eſt aëre & nemoroſior.

A *Tambillo* hoc ad fluvium, vulgo *Rio de Toropalca*, deſignantur ſeptem leucæ; fluvius hic itidem nomen accepit ab oppidulo quodam barbarorum, quod alluit, ipſis *Toropalca*. Hic itinerantibus ſub dio ad ripam fluvii cubandum eſt; regio itidem eſt calida & plurimis arboribus amœne veſtita. Toropalca.

A fluvio illo ad barbarorum municipium, quod nominant *Cayſam*, numerantur aliæ ſeptem leucæ; hic pernoctatur in *Tambo*, ubi plurimi ſunt barbari qui advenis miniſtrant, & neceſſaria conquirunt. Cayſa.

A *Cayſa* porro ad alteram *Cenagillam*, ut vocant Hiſpani, iter eſt leucarum novem; hic quoque itinerantibus ſub dio cubandum eſt; regio præterea eſt frigidior & lignorum pene inops.

Porro à *Cenagilla* hac (quæ nomen à re invenit, eſt enim regio paludoſa) ad urbem Potoſiam reſtant tantum leucæ quinque. Atque ita colliguntur ab oppido *Buenos Ayres* ad argentifodinas Potoſianas, in univerſum leucæ trecentæ & quinque ſupra nonaginta ſecundum Belgæ hujus computum: atque hic deſinit provincia *Chicarum*, quæ verſus alias plagas adhuc late patet.

Cap. XIII.

Ratio ejuſdem itineris ſecundum alios.

Quanquam Itineris hujus ab oppido *Buenos Ayres* ad argentifodinas *Potoſianas* rationes ſatis accurate à Belga noſtro ſubductas opinor, utpote qui iter hoc abſolverit & ſtudioſe litteris conſignaverit: tamen non putavi prætereundum, diſtantias oppidorum paulo aliter ab aliis deſignari, qui non minus ſe illud iter egiſſe profitentur. Ii deſignant inter oppida *Buenos Ayres* & *Cordubam* intervallum centum & quinquaginta leucarum, quod triginta leucis ſuperat noſtratis computum. Teſtanturque iter eſſe planum, & facile; & ſingulis quinque, ſex aut ſeptem leucis ad ſummum reperiri ruſtica prædia, aut commoda diverſoria, omniſque annonæ abundantiam; barbaros denique ubique, & minime malos, & utplurimum inermes. Totaque hac regione paſſim plurimos equos equaſque vagari; indomitos quidem illos, ſed qui facile à barbaris capiantur & venundentur octo aut duodecim regalibus, neque difficulter ab Hiſpanis domentur: In oppido *Corduba* denique reperiri plures & præſtantes mulos, & currus qui à bobus trahuntur; eam habitari circiter à quingentis aut ſexcentis Hiſpanis, paucis Nigritis, pluribuſque indigenis illarum provinciarum.

A *Corduba* ad *S. Iago del Eſtero* itidem eſſe intervallum centum & quinquaginta leucarum quod ſane ſeptuaginta leucis intervallum à noſtro proditum excedit, ita ut hos potius falli exiſtimem, quam illum.

A *S. Iago* ad *Eſteco* ſive *Talaveram*, numerant illi quinquaginta leucas, in quo jam plene conveniunt cum noſtro.

 Ab *Eſte-*

Ab *Esteco* ad *Xuxuy*, numerant alias quinquaginta leucas, in hoc quoque non male convenientes cum nostro, aut parum saltem differentes.

A *Xuxuy* ad urbem *Potosiam* designant centum leucas; in quo tantum à nostro differunt quinque leucis; quæ differentia non est magni momenti.

Hi autem in universum colligunt inter *Buenos Ayres* & *Potosiam* leucas omnino quingentas, qui calculum nostratis nimium excedunt; neque mihi fit verisimile tantum intervallum esse posse, aut nostratem tam insigniter in suis rationibus falli potuisse; ita ut illum sequi malim, quam hosce; idque eo magis quod orarum ad utrumque mare situs, nequaquam videatur hic tantam Continentis latitudinem ferre posse. Sed suum cuique sit judicium donec controversia liquidius decidatur.

Atque ita descriptionem Mediterraneæ Provinciæ *Tucumanæ* absoluimus, quam consulto distuleramus ad hunc locum, ut Provinciæ huic, quam jam tractamus, lucem aliquam affunderet, atque una opera, cohærentiam provinciarum apertius designaret, & itinera, per quæ in Peruvianas provincias inde à mari Atlantico penetratur, explicatiora lectoribus redderet. Nunc ad Provinciam *de la Plata* quæ hujus libri subjectum est revertemur.

Cap. XIV.

Ora maritima Præfecturæ Fluminis de la Plata, *inde à Promontorio septentrionali magni illius Æstuarii ad Brasiliam usque.*

ORA pene universa Præfecturæ hujus *de la Plata*, usque ad Brasiliam, tantum obiter adhuc cognita est, ita ut diversa plane à variis diversarum nationum scriptoribus de illa tradantur; quorum delectum habentes, longe optimum putavimus ea tantum referre quæ ab *Emanuele de Figueredo* Lusitano in itinerario nautico, atque à *Theodoro Reutero* nostrate traduntur, siquidem illi accuratiores in hac opera existimantur.

Figueredus itaque à Promontorio *S. Mariæ* ad portum *S. Petri* numerat leucas septuaginta, nec ullorum locorum meminit intermedio spatio: *Reuterus* vero designat ab eodem promontorio, ad alterum *Terræ Cornu*, cui duæ insulæ objacent, leucas decem: harum insularum una illi vocatur *Ilha des Castilhos*, à forma arcis quam eminus exhibet: distat ab Æquatore versus Meridiem quatuor & triginta gradibus & quadraginta scrupulis; ab Insula de *Castilhos* ad *Mar.manso* leucas sex supra viginti; à *Mar-manto* denique ad magnum flumen, quod idem est cum portu *S. Petri* itidem leucas sex & viginti; omnis hæc ora sternitur pene inter Africum & Aquilonem, estque arenosis tumulis passim obsita: ita ut rationes utriusque hic discrepent leucas octo.

Flumen hoc *Grande* sive *S. Pedro*, angustum quidem habet ostium, sed intus diducit se latius, ascenditque versus Corum, ad provinciam usque illorum barbarorum quos vulgo vocant *Patos*, ita ut hoc flumen inter meliora & altiora, navibusque opportuniora merito recenseatur.

Post portum *S. Petri* sive *Rio Grande* recenset *Figueredus* fluvium *Tamarandahu*; incerto intervallo, sed intervallum prodit noster *Reuterus* leucarum decem.

A *Tamarandahu* ad *Rio Iboipetinhi* numerat *Figueredus* quatuordecim leucas & semissem; ab eo ad *Araranguam* decem, & quinque porro ad fluvium de *Lagoa*: verum *Reuterus* noster statuit à *Tamarandahu* ad *Araranguam* quatuordecim leucas; & ab illa ad *Lagoam* novem; manifesto iterum discrimine. *Lagoa* dicitur aliis portus *de Biaza*, tantum minoribus navigiis patens ad latus quod versus Austrum inclinat, exiguam insulam habet objectam, quam vulgo vocant *Reparo*, sub qua anchoræ commodissime in recessu quodam sinus figuntur.

A *Lagoa* ad *Vpabam* numerat *Figueredus* quidem octo leucas, *Reuterus* autem tantum sex; vocatur quoque ab Hispanis *Barra de Ibuasup*, & *Rio de Vpaba*; amnis ore quidem

quidem minus lato, neque ſupra ſex palmos alto, interius tamen luculentior & alicujus nominis; ad hunc enim Patorum barbarorum de quibus ſupra diximus, terras deſinere volunt Hiſpani.

Ab *Vpaba* ad Inſulam *S. Catharinæ* numerat *Figueredus* decem leucas; è cujus regione ex ora continentis egreditur *Rio de Patos*, novem & viginti gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum: *Reuterus* vero conſtituit inter *Vpabam* & *Rio de Patos* tantum ſeptem leucas, ex adverſo Auſtralis Anguli Inſulæ *S. Catharinæ*.

R. de Patos.

Univerſa hæc ora quam hactenus obivimus, habitatur à barbaris Anthropophagis quorum plerique infenſiſſimi quidem ſunt Luſitanis; ſed nihilominus & omnibus Europæis merito cavendi, maxime tamen metuendi ſunt aliis Europæis, ii qui Luſitanis jam obnoxii ſunt facti. Abſtinendum denique navigantibus omnibus ab hac ora à menſe Martio ad Auguſtum, hiems enim tum eſt in hiſce regionibus; iiſque menſibus & acre frigus ſentitur hic, & validæ accidunt ventorum tempeſtates, creberrimique nimbi, & mare ſupra modum fluctuat.

Porro Inſula hæc *S. Catharinæ*, patet in longitudinem quidem inter Auſtrum atque Arctum circiter octo leucas; ad latus ejus Orientale ſtatio nulla eſt opportuna, niſi forte ſub minutâ quadam Inſula, quæ Auſtrali illius Angulo adjacet, vocaturque *Iſla de Arvoredo* (quia crebris arboribus cernitur veſtita) navigantibus peropportuna ob aquandi & lignandi commoditatem, quæ alioquin ad hanc oram admodum rara eſt.

S. Catharinæ Inſ.

Ab Inſula *S. Catharinæ* ad alteram Inſulam quam vocant *Galen*, numerant tres leucas; ad Continentem autem à Promontorio *Mandivi* verſus Auſtrum, ſignatur ſinus quidam plurimis inſulis refertus qui barbaro nomine appellatur *Toyugua*: Promontorium autem illud diſtat ab Æquatore octo & viginti gradibus, atque quindecim ſcrupulis, verſus Auſtrum.

A *Mandivi* Promontorio (ſecundum *Figueredum*) verſus Corum ſecundum orarum ductum navigantibus occurrit ſinus, quem Luſitani nominant *Euſeadam de Garoupas*, & porro edita ora uſque ad fluvium qui appellatur à barbaris *Tajahugh*; intervallum eſt leucarum ſex.

A fluvio *Tajahugh* ad fluvium *S. Franciſci* leucarum ſeptem & viginti intervallum proditur: medio autem ſpacio egreditur è Continente fluvius *Tapuca*.

Reuterus autem noſter numerat à Promontorio illo *Mandivi* ad fluvium *Tajahugh* quinque tantum leucas, ora diducta hic inter Africum & Aquilonem. Scribitque Continentem intermedio ſpacio admittere ampliſſimum quendam ſinum *Garoupas* dictum: fluviumque *Tajahugh* diſtare ab Æquatore verſus Auſtrum octo & viginti gradibus.

Tajahugh amnem ſequitur ad eandem oram fluvius *Tapuca*, quem hactenus non ſatis luſtratum à quoquam fuiſſe invenio.

A *Tapuca* ad fluvium *S. Franciſci* numerat *Reuterus* noſter leucas duodecim, inter Corum & Eurum: fluvius autem hic *S. Franciſci*, duo habet oſtia, quæ ad mare patent duas leucas, injacent autem tres inſulæ ſecus quas & ab Auſtro & ab Arcto naves ingrediuntur: Canalis qui ab Auſtro intrat peculiari nomine à barbaris appellatur *Aracari*, qui vero ab Arcto ſubit *Bopitanga*: raro admodum aditur hic fluvius à navigantibus.

A fluvio *S. Franciſci* ad Lacum *de Parnagua*, ut vocant, ſunt duodecim leucæ ſecundum *Reuterum*; aut ſecundum *Figueredum* quindecim: jacet ad altitudinem quinque & viginti graduum & decem ſcrupulorum, aut ut *Figueredus* obſervat quadraginta ſcrupulorum. Lacus hic *de Pernagua* ſitus eſt in montanis *Pernapiacaba*, patetque in longitudinem ſecundum littus quinque aut ſex leucas; tres omnino canales ex illo egrediuntur in Oceanum; quorum maxime Auſtralis appellatur à barbaris *Ibopupetuba* ſex orgyas in ipſo ore altus, & circiter leucam unam intra oſtium ſtationem habens peropportunam: medius qui ab hoc diſtat unam duaſve leucas verſus Arctum vocatur *Bayſaguaẓu*, in ipſo aditu circiter quinque orgyas altus; tertius qui circiter mediam leucam aut duo milliaria communia à medio diſtat, dicitur *Suparabu*, circiter ſex orgyas in oſtio altus.

A *Lacu de Parnagua* ad *Ararapiram* numerant quinque aut ſex leucas: fluvius itidem eſt ita barbaris appellatus, circiter quatuor orgyas in ipſo ore altus. Hæc regio abundat omnis generis annona, & pluribus atque optimis fructibus; aquatio hic peropportuna. Indigenæ infenſiſſimi eſſe dicuntur Luſitanorum hoſtes, ita ut ab iis ſit cavendum omnibus, præterquam illis qui ſe Hiſpanorum hoſtes profitentur, his enim ſupra modum favent. Hic fluvius egreditur in Oceanum juxta Auſtrale Inſulæ *Cananeæ* cornu, quæ hic ſinum quendam implet: ſecundum cornu autem ejuſdem quod Arctum adſpicit, ingrediuntur naves flumen, quod barbari vocant *Itacuatiaram*, ubi principalis ſtatio *Cananeæ* eſſe dicitur; oſtium illius altum eſſe prædicatur orgyas quinque.

Figueredus ſtatuit intervallum inter *Ararapiram* & *Itacuatiaram* (de quibus jam diximus) ubi Luſitani jam incolunt, duas leucas & ſemiſſem.

Ab *Itacuatiara* porro ad fluvium qui à barbaris appellatur *Vguaa*, numerant decem leucas; fluvius hic in ipſo oſtio altus eſſe dicitur orgyas quinque, itaque majoribus navigiis haud importunus judicatur.

A fluvio *Vguaa* ad *Capivarii* numerantur decem leucæ ſecundum *Reuterum*, aut duodecim ſecundum *Figueredum*, ora jacente hic inter Aquilonem & Africum. Atque hic fluvius tantum duo milliaria diſtat à Præfectura *S. Vincentii* ubi Braſilia incipit, patetque verſus ortum, in oſtio haud ſupra tres orgyas altus.

Figueredus nos docet ad ripam hujus fluvii jam incolere Luſitanos, in municipio quod ipſis appellatur *Nueſtra Sennora de Concepcion*; ſtationem autem navium appellari à barbaris *Itatiaeno*.

Atque ita oram maritimam præfecturæ *de la Plata*, quæ à magni fluminis æſtuario, ſive Promontorio *S. Mariæ* ſe longo intervallo porrigit ad provincias uſque Braſiliæ abſolvimus; in qua nihil memorabile occurrit; & nos convertemus ad notiora, & ipſius Braſiliæ nobiliſſimæ provinciæ deſcriptionem.

DESCRIPTIO



PROVINCIA
de
BRAS
cum
ADIACENTIB
Provinciis

WEST

CAPITANIA DE S. VINCENT.

Pories

Miramu: mins.

CAPITANIA DE RIO DE IANEIRO.

Tououpi:

nambauti.

Molo: paques.

CAP. DE SPIRITU SANTO.

Tapuias

Apiapetang

CAPITANIA DE PORTO SEGURO.

Guaymures

Aymures

CAP. DE LOS ISLEOS

ZUYDT

TROPICUS CAPRICORNI

C. Frio

I. de S. Catharina

Os Abrolhos

Acenssam



O

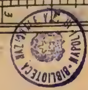
OOST

ROVINCIA
de
ASIL
cum
CENTIBVS
ovinciis.

Anglicæ leucæ
Hispanicæ leucæ
Germanica milliar.

MARAGNAN.
R. Comaguaru
R. Sapaghiuba Retama
R. Pinara, Retama
R. Miary
R. Tapicuru
R. Mounin
I. Tatittepe ra
I. Maranhan
I. S. Anna
C. das Arbres secs
Quabay R. Aperagha
Canorohug R.
Camindey R.
Ototey, B. met de Clippen.
R. Para
R. Iguarasu
R. Tapucuru
R. Pemona
R. Marandahug
Camucipi, R. de S. Fr.co
Tortugas
R. Saituba
R. Acuracu, R. da Crua
R. Giruti...
R. Aracatijmaru
R. Mendahug
R. Taruirig
R. Curu
Cap. de Siara o' Ciara.
R. Siope
R. Hupotem
Siara
R. Cangui
C. Blanco
Vlackebay
C. Baxo, P.ta Mōcuripe
Propea
Parip
Swartehoeck
R. Zaribuara
C. Coru
R. Upanema
Moggerou
Dobbelbay
Roobay
Wittebay. Salinas. Caruaratama
B. Tortugo.
Groenbay
R. Pequibuga
R. Iacualuig
R. Senapatumeri
CAPITAN R. Siara DE RIO GRANDE
Baxos de S. Roque
P.ta dos Touros
P.ta dos Bustos
CAP. DE PARAYBA
DE TAMARACA
CAP. DE PERNAMBVC
C. Blanco
Roca
Vigia
Ilha de Fernão de Noronha
S. Alexio
C. de S. Agostinho
Baxos de Don Rodrigo
CAP. DE LA BAHIA
Maraquites
Topinanbazes
Sergijo del Rey
R. San Francisco
R. Real
R. Tapicuru
R. das Pedras
Torre garcia d'avila
Bahia de todos Sanctos
S. Salvador
I. Taparica
I. Tapoam
C. de S. Antonio
R. Itibaro
R. Jaguaripe
CAP. DE LOS ISLEOS
Aymures.

WEST 14 13 12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1
NOORDT
OOST 14 13 12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER DECIMUS QUINTUS.

BRASILIA.

Cap. I.

Brasiliæ *limites, ejus prima inventio, cœli solique qualitates.*



Rasiliæ nomine comprehenduntur amplissimæ provinciæ in Continente Australis Americæ, qua ortum Solis spectat, juxta oras Oceani Atlantici expansæ: Ejus autem limites variè à diversis designantur; Hispani enim (& inter illos *Antonius de Herrera* Cosmographus Regis Hispaniarum) longitudinem illius concludunt, intra vigesimum nonum & trigesimum nonum gradum; computatione graduum longitudinis à Meridiano Toletano in occidentem producta;idq; ex pacto inter Castellæ & Lusitaniæ Reges quondam inito; ita ut linea separationis à Promontorio quod vocant *de Humos* (ad Mare Septentrionale & secundum gradum latitudinis Septentrionalis sito) per insulam *Buenabrigo* (ad vigesimum quintum gradum latitudinis Australis, Continenti objectam) deducta, ducentas leucas, ubi latissime patet, à Continente Meridionalis Americæ præcidat, & Brasiliæ provinciis & Portugalliæ Regis portioni relinquat.

Portugalli vero producunt limites illius paulo ulterius, eandem lineam separationis per ostium fluminis *Marannon* ab arctoa plaga; ab Australi vero per Fluminis *de la Plata* ingens æstuarium describentes.

Hujus differentiæ causas paulo altius repetens, invenio quidem à Romano Pontifice Alexandro, certos limites Castellæ Regibus assignatos, cujus Bulla donationis, ut vocant, ita se habet: Omnes insulas & terras firmas, inventas & inveniendas, detectas & detegendas versus Occidentem & Meridiem, fabricando & construendo unam lineam à Polo Arctico, scilicet septentrione, ad polum antarcticum, scilicet Meridiem, sive terræ firmæ & insulæ inventæ vel inveniendæ sint versus Indiam aut versus aliam quamcunque partem; quæ linea distet à qualibet Insularum quæ vulgariter nuncupantur *de los Azores* & *Cabo Verde* centum leucis versus Occidentem & Meridiem. Itaque omnes insulæ & terræ firmæ repertæ & reperiendæ, detectæ & detegendæ à præfata linea versus Occidentem & Meridiem, quæ per alium Regem aut Principem Christianum non fuerint actualiter possessæ, idque ad diem Nativitatis Domini nostri Iesu Christi proxime præteritum, à quo incipit annus præsens millesimus quadringentesimus nonagesimus tertius, quando fuerunt per Nuncios & Capitaneos vestros inventæ aliquæ prædictarum insularum, auctoritate omnipotentis Dei nobis in Beato Petro concessa ac vicariatus Iesu Christi, qua fungimur in terris, cum omnibus illorum dominiis, civitatibus, castris, locis & villis, juribus & jurisdictionibus ac pertinentiis universis, vobis hæredibusque & successoribus vestris (Castellæ & Legionis Regibus) in perpetuum tenore præsentium donamus, cōcedimus, & assignamus &c. Hanc donationem quum Rex Portugalliæ in suum præjudicium factam conquereretur, inter utrumque Regem convenit per legatos, ut linea illa separationis ducentas & septuaginta leucas à constitutis in *Bulla Papali* terminis ad occidentem promoveretur, ultra quam versus occidentem omnes insulæ & Continens Castellæ Regi cederent, versus Orientem autem Regi Portugalliæ; orbe universo

in

in hunc modum æqualiter inter ſe diviſo; ſupererat tantum ut Geographi periti, ſecundum hæc pacta & conventa intra decem menſes certos limites utrobique conſtituerent: verum eouſque cunctatum, donec ingens diſſidium de *Moluccarum* Inſularum poſſeſſione inter hos Reges ortum, hanc dimenſionem ad amuſſim ſuaderet revocare: id, teſte *Herrera* anno cIↄIↄXXIV quidem tentatum, ſed non abſolutum, quia Caſtellanorum & Portugallorum Geographorum principia & dimenſiones plurimum inter ſe diſcrepabant; Portugalli enim ab Inſula *Salis* (quæ inſularum capitis viridis maxime Orientalis) trecentas ſuas & ſeptuaginta leucas verſus occidentem ordiebantur, exiguam jacturam exiſtimantes tot leucas in Continente Americæ amittere, ut eaſdem rurſus ad Orientem lucrarentur & *Moluccas* limitibus ſuis includerent: Hiſpani vero contra ab Inſula *S. Antonii*, quæ circiter nonaginta leucas magis declinat ad occidentem. Neque de latitudine Continentis Auſtralis Americæ, inter *Portoveyo* ad oram maris Auſtralis, & Promontorium *S. Auguſtini* ad mare Atlanticum, ubi latiſſima vulgo æſtimatur, melius inter utroſque conveniebat; quum Hiſpani interſtitium illud uno & quinquaginta gradibus, Portugalli quinque & quinquaginta definirent: utrique Regis ſui cupiditati obedientes, hi ut *Moluccas* limitibus Regis ſui includerent, illi vero, ut Portugalli finibus excluderent. Quid multa? quum inter ſe convenire atque in unam ſententiam deſcendere nollent, ita diſceſſum eſt, ut Portugalli lineam ſeparationis per oſtium Fluminis *Marannon* ab una, & Æſtuarium fluminis *de la Plata* ab altera parte ducendam pertenderent: Caſtellani autem ab eodem quidem oſtio ab una, ſed per oſtium fluminis *S. Antonii* & *Organa*, ut vocant, ab altera: ita non modo Æſtuarium fluminis *de la Plata*, ſed & magnam partem Continentis ad ſinum uſque *S. Vincentii* Portugallis adimerent. Verum hæc lis mox per aliud pactum inter Reges initum procraſtinata, tandem autem utroque Regno ad unum Principem devoluto, plane obſolevit. Quæ compendio hic retulimus, quia vulgo minus ſunt cognita & à quibuſdam ſcriptoribus longè aliter prodita fuerunt.

Porro hæc Regio, ſi *Herreræ* credimus, primum auſpiciis Regum Catholicorum fuit detecta à *Vincentio Ioannis Pinçono* & mox à *Didaco de Lepe* anno cIↄ Iↄ. *Catrabis* autem eodem pene tempore auſpiciis Regis Portugalliæ ad illam caſu delatus (quippe cum claſſe in Indiam Orientalem contendens & longius in altum provectus ut Guineæ littora vitaret, ad oppoſitam Auſtralis Americæ continentem ventorum violentia & fluctuum impulſu fuit deductus) provinciæ *Sanctæ Crucis* nomen impoſuit; quod poſterior ætas in Braſiliæ etymon vertit, ob rubri illius ligni, toti jam Europæ notiſſimi copiam atque præſtantiam, quæ huic regioni pene ſingularis.

Licet autem hæc Regio pari pene intervallo ab Æquatore diſtet verſus Polum Antarcticum cum Peruvia, & ab Oceano Atlantico & ſeptentrionali maxima ſui parte alluatur, tamen magis æſtuat & ſupra modum humida eſt crebriſque pluviis & nivibus obnoxia, cælum plerumque nubilum & ſolum denſis lucis ſiluiſque opacum difficulter admittit radios ſolares, unde & inſalubrior eſſe à multis judicatur, & maximam venenatorum animalium & inſectorum nutrit copiam: Alii contra Regionem imprimis amœnam, cœli admodum jucundam & ſalubrem tẽperiem prædicant, lenibus ab Oceano auris (quas veteres *Tropæos* ventos vocabant) afflantibus, quæ matutinos vapores tempeſtive diſcutiunt, & ſerenos reddunt dies, caloremque mitigant.

Solum partim in planiciem ſternitur, partim in colles clementer aſſurgit, non raro & in vaſtos prærupto ſque montes attollitur; præpinguis & fertilis glebæ & cum aliorum fructuum, tum Sacchari cannarum imprimis ferax; è cujus proventu Portugalli maximum quæſtum faciunt: de cæteris terræ dotibus aut vitiis, cœlique bonitate aut inclementia, in deſcriptione particularium provinciarum poſtea dicemus: ſed recentioris ſcriptoris Luſitani, judicium hic præterire non poſſum, cujus commentarius nuper Anglicè in Anglia prodiit.

Clyma (inquit) Braſiliæ fere eſt temperatum, aër ſalubris, ita ut homines hic nonaginta & centum interdum annis vivant; communiter hic neq; æſtuat neque friget cœlum valde ſerenat, præſertim noctu; Lunæ autem ſplendor noxius; crepuſculum pene nullum, nam ſtatim cum aurora emergit Sol; eadem veſperæ ratio. Hyems menſe Martio incipit, deſinit Auguſto; dies nocteſque hic pene æquales. Solum

autem

autem triſtius & uliginoſum ob nimiam humiditatem, quæ ipſi accidit à pluviis & fluviis qui ripas ſuas interdum egrediuntur: nam hybernis illis menſibus crebro hic pluit; ſylvæ ingentes, perpetuoque virentes: Regio montana præſertim qua Oceano alluitur: à *Pernambuco* ad *Spiritus Sancti* præfecturam, rariſſima inveniuntur ſaxa in ulteriori parte integri montes grandibus ſaxis & ſilicibus veluti ſtrati. Materiæ ad veſtimenta pene eſt inops, quum ſolum goſſypium ferat, omnium alioqui quæ ad vitam humanam requiruntur opulentiſſima. Hæc ille.

Quum hujus judicio, ſatis conveniunt noſtrates, qui in *Pernambucenſi* præfectura jam ſedes figere cœperunt, nam cæli temperiem laudant, neque de immodico æſtu conquerunrur, niſi paucis dietim horis; hybernis autem menſibus hic crebras pluvias & nimbos accidere, & validas quoque, ad oram præſertim, ventorum tempeſtates. Sed de hiſce ſuis locis dicetur opportunius.

Cap. II.

De Religione, ingeniis & moribus Braſilienſium *in Communi.*

BRASILIENSES Barbari nullum pene habent Religionis ſenſum, nec de origine aut creatione hujus univerſi quicquam norunt, de diluvio obſcurè & fabuloſum quiddam recordantur; quippe mortalibus omnibus aqua hauſtis, ſuperfuiſſe unum aliquem cum ſua germana, jam uterum ferente, atque ab iis rurſus ſuum genus originem atque incrementum accepiſſe. Neque Deum ullum noverunt neq; adorant quicquam, unde nec ullum nomen in ipſorum idiomate reperire eſt quo Deum exprimas: Tonitru & fulgur vocant *Tupan*, illi ſe ligones atque agriculturæ ſcientiam profitentur debere, atque ideo pro numine aliquo agnoſcunt: cælum aut inferos poſt hanc vitam pariter ignorant, licet animas poſt ſeparationem à corpore ſupereſſe credant atque nonnumquam in dæmones converti & ad campos irriguos, variiſque arboribus amæne conſitos traductas ibidem perpetuo choreas ducere.

Spiritus malignos impenſe metuunt, quos *Curupira. Taguain, Pigtangua, Machera, Aukanga*, vocant, ita ut interdum imaginario & vano illorum terrore ſubito exanimentur: nec tamen ullis ceremoniis aut idolis venerantur: quidam nonnunquam ſtipitibus ſolo defixis & muneribus quibuſdam juxta poſitis illos nituntur placare: rarius hi ſpiritus viſibiliter inter illos comparent, licet multi ſecus prodiderint.

Habent & ſagas, quibus tamen vix aliter quam medicis utuntur, & valetudinis recuperandæ gratia valde ſunt obnoxii: interdum & inter ipſos reperiuntur homines nequam, qui magicarum quidem artium rudes, ſed ludendi & ductandi miſerorum animos gnari, inſolitis quibuſdam corporis jactationibus & geſticulationibus ſui admirationem excitant & falſis quibuſdam miraculis ſibi fidem conciliant: *Caraibas* vocant Barbari: Illi popularibus ſuis, interdum & integris provinciis, perſuadent culturam agrorum penitus omittere, veniſſe enim tempus, quo tellus omnia ſua ſponte ipſis ſit productura, ipſæque feræ ultro pabulum ipſis allaturæ; his aut ſimilibus næniis miſeros hoſce, natura ſua plerumque deſides, ita infatuant, ut neglecto terræ cultu, ſenſim commeatu deſtituantur, præque inedia deficiant, donec *Caraiba* aut ſolus ſuperſit aut à ſuis, dolum perſentientibus, trucidetur.

Uxores multas aſſumunt & leves ob cauſas rurſus dimittunt: Adoleſcentes autem non temere ducunt, antequam hoſtem aliquem manu ceperint atque occiderint: nec virgines præterquam jam puberes facile cum maribus miſcentur: utrique ad illud tempus abſtinent vino, quod barbari illi conficiunt è radicibus *Maniot* & Mayzio, vocantque ſuo idiomate *Caou-in*, ut tradit *Lerius*: lecto penſili reticulato, beneque mundo connubia firmantur: Pater aut Socer matrimonio jam conſummato, acuta ſilice palum ligneum cædit, nepotum procreandorum caudas ſe hoc facto amputare ſomniant, atque ex eo ſine caudis naſci. Religioſi cujuſdam Luſitani fide hæc refero, qui admodum nuper hæc prodidit.

Cibum capiunt noctu atque interdiu, neque ſtata tempora obſervant, neque in veſcendo modum, ubi annona abundat, large, nulla in futurum ſollicitudine & ipſi genio indulgent, & vicinis atque amicis impertiunt: liberalitatis laudem impenſe ambiunt, neque ullum vitium pejus oderunt aut ignominioſius ducunt quam avaritiam,

ritiam, quum deeſt victus, inediam & ſitim ad miraculum tolerant. Carnibus & piſcibus indiſcriminatim utuntur, neque ab immundis animantibus, anguibus, bubonibus, gliribus, vermibus atque inſectis abhorrent; omnibus fructibus, præterquam quos uſus noxios & exitioſos comprobavit, utuntur; nec facile pocula dapibus permiſcent, ſed poſt cibum aut aquam aut potionem è variis frugibus & fructibus confectam hauriunt, tanta aviditate, ut non raro ebrii decumbant. Feſtivis ſuis diebus, compotationes ſine ullo cibi uſu, in biduum aut triduum producunt & cantilenis oſtiatim oberrantes, vicinos ad ſympoſia ſua invitant, ubi ſaltationibus & potionis illius medicatæ hauſtibus ita interdum efferantur, ut à rixis ad verbera & pugnas, adulteriaque & alias immunditias devoluantur. Illotis manibus diſcumbunt humi, & cibum primoribus digitis ori non tam ingerunt quam injiciunt. Retibus ex Goſſypio affabre elaboratis, pro lectis utuntur, ea aut ſub dio aut ſub tectis ſuis inter duos ſtipites ſuſpendunt, & accendunt juxta pyram, adverſus noxios vapores ex humo aſcendentes, quæſito remedio.

Prorſus nudi, fœminæ pariter atque mares incedunt, nullo pudore: corpora autem variis coloribus & pigmentis illinunt, præſertim herbæ cujuſdam ſucco, quo nigredinem ſibi conciliant, cui mox lineamenta varia candido colore ſuperinducunt & veſtimentorum quoque formas æmulantur. Diademata, coronas, collaria, brachialia atque alia corporis ornamenta ex avium plumis ſingulari elegantia, artificioſe concinnant, quibus immodice delectantur. Capillum capitis ſolummodo alunt, reliquo corpore evellunt radicitus pilos: viri quidem diverſis modis ſe tondent, nunc in coronam, nunc in aliam formam; idque tanta varietate, ut gentes inter ſe tonſuræ forma diſtinguantur; fæminæ vero promittunt comas, niſi quum aut lugent, aut marito peregre profecto, deſiderium illius comæ depoſitione teſtantur: viri non facile comam alunt, niſi quum alicui aut admodum irati ſunt aut infenſi. Crinibus ſunt ut plurimum nigris lævibus atque depexis. Iam autem nonnulli barbarorum veſtibus cæperunt uti, uſus magis quam honeſtatis cauſa, vel quia à Luſitanis coguntur; nam & neglectim illas ferunt, & levi de cauſa omittunt rurſus.

Tuguria è trabibus atque tignis ſibi ædificant & contegunt foliis palmarum, ducentos & nonnumquam trecentos palmos longa & in multas manſiones particulatim diſtincta potius quam diviſa: quibus familiæ non raro quinquaginta, interdum & plures ſe continent, juxta ſuum quæque focum cum ſuis penſilibus lectulis tendentes. In ſingulis autem ejuſmodi domibus, unus è ſenioribus cæteros moderatur & mane è lectulo ſuo veluti è ſuggeſto alta voce concionatur, & edicit quæcunq; illo die à ſingulis agenda ſunt. Et poſtquam ſurrexerit, eodem modo per viciniam concionabundus diſcurrit; more derivato, ut ipſimet prædicant, ab ave quadam (quæ accipitri haud abſimilis videtur,) quam mane cantu ſuo reliquas aves excitare volunt, & propterea vocant Reginam volucrum.

Fœminæ pariunt humi projectæ; infantem aut pater, aut amicus quidam, quem ſibi veluti compatrem delegerint (nam & hanc conſuetudinem obſervant) attollit humo; deinde Pater umbelicum aut dentibus præmordet, aut acuta ſilice præcidit; deinceps jejunium ſibi indicunt, donec vulnus coalueritt, & in octavum, ut plurimum diem: fæminæ ſtatim à partu ad fluvium aut torrentem deſcendentes, abluunt ſeſe frigida; lactantque infantes ſuos annum integrum, & interdum diutius, nullum præterea cibum exhibentes: quare ſupra modum illos diligunt & quocunque incedunt, in reticulo (quod *Tupuia* ab ipſis appellatur) ſupra dorſum pendulos circumgeſtant: ſedulò autem cavent ne ejulentur, ideoque nullatenus eoſdem caſtigant.

Sortilegiis immodice indulgent hæ gentes, goſſypinis pannis capita obvelantes & ſtipites palmis ſuis contegentes atque fricantes. Beneficia in liberos ſuos collata longe potiora habent, quam ſibi ipſis præſtita, ideoque & Patres ſocietatis unice venerantur ob ſuorum in liberalibus artibus & diſciplinis inſtitutionem.

Advenas atque hoſpites lachrymis excipiunt atque ejulatu, in hunc fere modum: Poſtquam tectum ſubjerit hoſpes & in lectulo penſili conſederit, materfamilias, filiæ & reliquæ domeſticæ crinibus ſolutis ſe circumfundunt, & manibus hoſpitem contingentes, planctum ſuum ejulatu & uberibus lachrymis ordiuntur; flebilique

voce

voce & barbaro carmine, quæcunque illis antequam adveniret, contigerint, quæque ipſi in itinere obvenerint, vera fictaque enarrant: ille ſilet interea; planctu demum abſoluto & deterſis lachrymis ad hilaritatem denuo ſe componunt, ſalutant peramice advenam, cibum potumque apponunt & tum demum prolixe cauſas adventus ſui explicantem audiunt. Nihil denique magis ambiunt hæ gentes, quam laudem hoſpitalitatis, ideoque & peregrinos omnes perhumaniter excipere, alere & munuſculis quibuſdam demereri ſatagunt. Quia autem nummis deſtituuntur, permutatione rerum inter ſe contrahunt. Potu utplurimum bene de ſe meritos remunerant; nam ubi aut ager colendus aut aliud quid operis faciendum, cui pater familias per ſe non ſufficit, potum ante omnia parat, deinde vicinos omnes in auxilium advocat, quibus negare religio eſt, quumque ad horam decimam matutinam uſque laboribus ſe defatigaverint, domum revertuntur, & reliquum diei conſumunt potando, proximis diebus ad eundem modum, donec opus abſolverint.

Uxores ſuas ſic ſatis diligunt hi barbari, neque facile illas verberibus aut alia aliqua injuria afficiunt, niſi forte aliquando nimium poti; verum magnam illarum gerunt curam. unà plerumque prodeunt in publicum, & ſi in agrum proficiſcendum ſit, præcedit vir, ſequitur uxor, ut, ſi fera aut hoſtis aliquis fortè occurrerit, dum vir ſe defendit, fœminæ tempus largiatur, domum ſe recipiendi; ſi vero ex agris domum redeant, præcedit fœmina, ut tanto facilius ſi quid mali ingruat, domum poſſit præcurrere: atque ita quidem ruri agunt: in oppidis vero aut pagis, uxores ſemper præ ſe agunt, quippe quum ſupra modum zeloſi ſint hi barbari, ita commodius illas à ſeſe obſervari poſſe haud fruſtra credunt.

In plangendis defunctis immodici ſunt; nam & ſeipſos affligunt & projiciunt in ſolum, totaſque noctes ejulatibus, dies lachrymis & querelis producunt, idque per integrum menſem; tum demum mares capillum radunt, & fœminæ ſe nigris notis inſigniunt, & denique ſympoſio luctui finis imponitur.

Porro licet natura ſint melancholici, tamen varios habent ludos, iiſque indulgent frequentiſſimè, à pueris ita inſtituti: cantilenis & choreis delectantur inſanum in modum: habent & ſuos canendi modos, atque inſtrumenta, quæ raucum & inconditum ſonum edunt.

Arma ipſorum ſunt clavæ ligneæ, arcus, ſagittæque: clavas & arcus affabre concinnant è duriſſima materie; ſagittas è cannis; quas aut dentibus ferarum, aut oſſiculis aut duriſſimis ſtipitibus aſperant, ita ut, mirum dictu, thoraces parmulaſque è corio penetrent & ſtipites ſatis craſſos findant: ſunt enim jaculatores robuſti & imprimis ſciti, utpote ab infantia aſſueti.

Ut breviter abſolvam (nam de immanibus eorum moribus, in captivos hoſtes mactando, devorandoque hic nihil dicam, quæ ab aliis & imprimis *Ioanne Lerio* prolixè commemorata ſunt) acutè vident hi barbari atque audiunt: lubenter peregrinantur; exiguntque itinerum rationes ad curſum ſolis, & rariſſimè aberrant à via: piſcatores ſunt ſeduli, ſtrenui natatores, in mari haud minus quam in fluminibus: Tabacco utuntur frequentiſſimè, dicerem etiam abutuntur, niſi plerique Europæi jam ipſorum vitium non modo æquarent, ſed & multi ſuperarent. Atque hæc quidem omnibus gentibus, quæ hanc Continentis partem incolunt, fere communia ſunt: nunc varias nationes, & earum peculiaria proſequemur.

Cap. III.

Diverſæ nationes Braſilienſes, & earum ingenia atque mores è commentariis nuperi ſcriptoris Portugalli.

NATIONES quæ Braſiliæ Continentem incolunt, linguis plurimum inter ſeſe diſcrepant: una tamen inter eas communior cenſetur, qua vulgo utuntur circiter decem nationes barbarorum, qui juxta littora atq; etiam in mediterraneis degunt: Hanc fere intelligunt Portugalli, nam facilis èſt, copioſa, neq; inſuavis: Portugallorum autē liberi in hiſce provinciis nati aut à teneris educati, eam haud ſecus

callent atque ipsi indigenæ, præsertim in Præfectura *S. Vincentii:* hujus quoque linguæ commercio agere solent Patres Societatis cum hisce populis, sunt enim omnium barbarorum humanissimi & maxime domestici, & jam multis annis amicitiam & pacem colunt cum Portugallis: adeo ut ipsorum opera atque armis cæteras Brasiliæ nationes partim subjugaverint atque tributarios fecerint, partim funditus deleverint, aut lares suos deserere atque in intimas regiones commigrare coëgerint. Sed singulatim populos prosequamur.

Petiguares.

Primi inter illos sunt haud dubio *Petiguares*, qui juxta *Paraibam*, triginta circiter à Pernambuco leucis degunt, & præstantissimum lignum Brasilianum in suis finibus possident; hi (inquit author ille) dudum Gallis amici, eisque fœdere atque connubiis juncti fuerunt, usque ad annum cIↃ IↃ LXXXIV, quo Paraiba à *Diego Flores*, Regis Hispaniarum auspiciis fuit capta, Galli pulsi, præsidiumque centum stipendiariorum arci impositum, præter Portugallos advenas, qui & ipsi inter se cohortem constituerunt duce Fructuoso Barbosa, qui cum *Pernambucensibus* terrestri itinere advolarat, & præcipuum momentum victoriæ attulerat. Magna horum pars hodieque à Portugallis abhorret & levi negotio incitari potest, ut hostilia in illos perpetret, ut Belgæ nostri superioribus annis fuerunt experti.

Viatan.

Hisce proximi agebant quos *Viatan* vulgo appellant, natio olim populosa; sed jam radicitus excisa, nam quum amici atque cognati *Petiguarium* essent, Portugalli dolis grassandum rati; eos cæteris barbaris devorandos devoverunt, & inimicitiis clanculum concitatis, vicinos inter se commiserunt, quumque inedia atque annonæ caritate premerentur, eos in servitutem redigerunt, & onerariis navibus in remotas terras avectos pro mancipiis vendiderunt; denique miseras reliquias, presbyter quidam Lusitanus, magicarum artium, ut creditur, gnarus, variis præstigiis infatuatas *Pernambucum* deduxit in miseram servitutem, ubi sensim interierunt.

Tupinabæ.

A flumine, quod vocant Regale (*Rio Real*) ad fines Præfecturæ *Insularum* (vulgo *los Ilheos* incolunt *Tupinabæ*, & ipsi inter se discordes: nam qui circa sinum omnium Sanctorum degunt, juges exercent inimicitias cum iis, qui juxta *Camanu* & *Intrare* sedes habent.

Caetæ.

Caetæ, alia natio barbarorum, accolebant ripas fluminis *S. Francisci*, illorum barbarorum qui *Pernambuco* viciniores incolunt, infensissimi hostes.

Tupinaquini.

Ab Insularum Præfectura ad Sancti spiritus Præfecturam agunt *Tupinaquini* ex *Pernambucensium* finibus olim ad has maritimas oras profecti, & mirum in modum aucti, nunc vero ad summam paucitatem redacti: omnium barbarorum quondam irreligiosissimi & in erroribus suis pertinacissimi, vindictæ appetentissimi & polygamiæ imprimis dediti; nunc non pauci Christianam religionem amplexi in ea dicuntur perseverare.

Tupiguę.

Tupiguæ superioribus cognati possident Mediterranea, inde à Præfectura *S. Vincentii* ad *Pernambucum* usque, natio quondam valida, nunc autem Portugallorum sævitia, qui illos in servitutem abripiunt, aut fuga sibi cogunt consulere plurimum imminuta.

Hisce vicini degunt *Apigapitangæ* & *Mariapigtangæ*; nec non *Guaracay* sive *Itati*, admodum infesti *Tupinaquinis*.

Tummimivi juxta oppidum S. spiritus suas habent sedes, & ipsi *Tupinaquinorum* hostes, verum paucissimi illorum hodie supersunt.

Tamviæ.

Tamviæ accolebant flumen Januarii, à Portugallis postquam ibidem sedes fixere pene ad internecionem deleti, ita ut paucissimi supersint; qui intra Continentem jam degentes vulgo appellantur *Ararapæ*.

Carioes.

Alia natio, octuaginta pene leucis à *S. Vincentii* præfectura versus Austrum, occupat littora & Mediterranea, ad Æstuarium usque magni fluminis *de la Plata* numero pene infinita (*Caroes* appellari hosce proditur ab aliis) & *Tupinaquinis* inimica & summopere infesta.

Omnium autem harum nationum, licet inter se discordium, conversio ad fidem Christianam propediem speratur, nam magni faciunt Patres Societatis Iesu (inquit Auctor Lusitanus, & præsertim Mediterranei, qui avide adventum illorum præstolantur, vocantque *Abares* & Patres: veruntamen ea est Portugallorum impietas, ut

ut Patrum in modum tonsi & illorum vestibus amicti, sæpe se Patres esse mentiantur atque ita miseros à se deceptos cædant, uxores, liberosque, atque ipsosmet velut indagine cingant & ad littora compulsos cauteriis notent, inter se dividant & mancipio tradant: quo fit, ut Patrum fides apud barbaros labascat & conversio illorum quotidie minus ac minus procedat.

Sunt præterea aliæ nationes, quibus pessime cum præcedentibus, neque satis bene inter se convenit, quæ communi nomine *Tapuyæ* appellantur: Illorum alii [Tapujæ.] peculiari nomine *Guaymures* vocantur; vicini *Tupinaquinis*, qui vix octo leucarum [Guaymures.] spacium ad mare, intra Continentem quantum libet occupant: vasto corpore, durâ cute, laborum patientissimi, audacissimi & supra modum veloces, crinibus nigris, & promissis; neque pagos neque municipia obtinent, sed incertis vagantur sedibus; victitant avide humanis carnibus, & perniciem atque vastitatem inferunt, quocunque accesserint. Non agros colere, sed raptim vivere & Mandiocam crudam devorare assueti; arcus ipsis validi ac ingentes, & pila saxea quibus hostium suorum capita validis ictibus conterunt, irruunt autem, utplurimum ex insidiis in incautos; non modo barbaris sed & Portugallis formidabiles, ob summam eorum crudelitatem.

Præter hosce degunt in interiori Continente & campestribus *Caatingæ*, haud longe à ripis fluminis Grandis, juxta limites Præfecturæ *Portus Securi*, barbari quidam è *Tapujarum* genere, quos peculiari nomine appellant *Tucanucos*. [Tucanuci.]

Nacii autem interiorem Continentem inhabitant prope *Aquitigpen*. [Nacii.]

Deinceps habitant *Oquigtaiuba* & *Pahi*, qui corpus Gossypina tunica reticulata absque manicis, instar sacci, tegunt, idiomate utentes à cæteris diverso.

Tum *Ari* & ipsi *Aquitigpæ* vicini; & *Laratii* populosa natio & peculiaris linguæ.

Nec non *Mandeivi*, *Macutui*, *Naparaque* qui agros colunt.

Porro *Cuxaræ* atque *Nubinui* occupant planiciem in Mediterraneis. [Cuxaræ.]

Guajavæ autem incolunt regionem vicinam sinui omnium sanctorum, & ipsi proprio idiomate utentes: & in eodem pene tractu *Taicuivii* qui sub tectis & in tuguriis degunt: & *Corivii*: atque hæ quidem tres nationes Portugallis fœdere sunt conjunctæ. [Guajavæ.]

Pigruvi quoque fixos habent lares: *Obacatiaræ* autem tenent insulas in flumine *S.Francisci*; utuntur spiculis atque arcubus; robustis corporibus; hi vescuntur humanis carnibus & propriam loquuntur linguam; ab hostibus suis deprehensi petunt aquas, atque urinando, cujus peritissimi sunt, evadunt. [Pigruvi.]

His accedunt *Anhelimi*, *Aracuiti*; *Caiviari* qui in subterraneis speluncis nidulantur, uti & *Guianaguaci*.

Præterea *Canucuiaræ*, quibus ubera ad femora usque propendent, ita ut ea subcingere cogantur, quoties cursuram moliuntur. [Canucujaræ.]

Iobioræ Apuayaræ, qui præustis contis præliantur, unde & ipsis nomen. [Iobioræ.]

Cumpebæ, soli pene in hac Anthropophagorum colluvie, humanis carnibus non vescuntur, hostium suorum cervices præcidere & capita trophæi loco circumgestare contenti, Nomadum instar, vagi. [Cumpæbæ.]

Guayi & sua habent tuguria & sagittas usurpant veneno infectas. [Guayi.]

Cicui, *Pahaivi*, *Iaicuivi*, *Tupyoy*, *Macaraguaci*, *Iacaruvy*, *Tapecuvy*, *Anacuy*, *Piracuy*, *Taraguaigi*, *Pahacuvy*, *Parapoti*, *Caraemba*, *Caracuivy*, *Maimimy Guaymurum* Socii & plerumque fœderati, licet sermone differant: *Aturari*, *Cuigtai*, *Guipæ*, qui Portum securum accoluerunt: *Guigravibæ*, *Angarari* haud longe à littore inter Portum securum & præfecturam Sancti Spiritus tendentes. [Cicui.]

Amixocori, *Carajæ* obtinent interiores regiones juxta Præfecturam *S. Vincentii*, ab Aquilonaribus partibus advenæ: *Apetupæ* prope *Aquitigpen*: *Caraguatayræ Aquigiræ*, *Tapiguyri*, brevi corpore sed compacto atque robusto (Lusitani vocant *Pygmeos.*) *Quinciguigi*; *Quirigi* equites strenui; *Guajeræ*, *Anaguigi*. [Carajæ.]

Guaitacæ accolunt littora inter Sancti Spiritus Præfecturam & flumen Januarii, delectantur maxime campestribus, fugiunt nemora, mane in sementem suam, tanquam in pascua ferarum instar procedunt, neque se sub tecta nisi somni capiendi gratia recipiunt, suntque adeo celeres, ut feras cursu assequantur. [Guaitacæ.]

Pp 2 Igbigra-

Igbigranupani, *Guaymurum* quoque ſocii & in expeditionibus, ut plurimum auxiliares, magnum ſtrepitum ſtipitum colliſione excitant.

Quiriguja, ſinus omnium Sanctorum quondam Domini (unde *Quirimure* dicebatur) à *Tupinabis* ſedibus ſuis expulſi, verſus Auſtrum conceſſere.

Maribuci prope fluvium grandem: *Catagua* juxta *Iequeriquaren* inter præfecturas portus ſecuri & S. ſpiritus. *Tapuxenqui*, *Amacaxi* intra Continentem verſus *S. Vincentium*, hoſtes *Tupinaquorum*, *Nonea*, *Apuy*, *Panaguiri*, *Bigrorgy*, *Piryvi*, *Annaciugi*, *Guaracativi*.

Hæ fere ſunt *Tapuiarum* nationes ſeptuaginta & ſex; quarum pleræque ſermone utuntur diverſo; feri atque indomiti populi, qui perpetim bellum gerunt cum littoralibus, paucis tantum exceptis, qui ripas fluminis *S. Franciſci* accolunt; aut Portugallorum coloniis ſunt viciniores: illi enim ambiunt Portugallorum amicitiam, excipiuntque illos hoſpitio, quoties per terras eorum iter faciunt; & non pauci illorum, linguam littoralium edocti, fidem Chriſtianam jam cæperunt amplecti: nam abſque hujus linguæ cognitione, impoſſibile pene fuerit *Tapujas* inſtituere, tanta eſt idiomatum inter ipſos diverſitas & barbaries. Hactenus è ſcriptore Luſitano Anglice edito, quem unum è Societate autumant.

CAP. IV.

Variæ Braſilienſium *nationes, ſecundum relationes* Antonii Kniveti Angli, *qui dudum in* Baſilia *oberravit.*

Petivares

PEtivares non ſunt tam feris atque immanibus moribus, quam cæteri barbari harum provinciarum, nam ſatis humaniter cum advenis exercent commercia: ſtrenui autem ſunt bellatores. Staturæ ſunt modicæ, totumque corpus perſignant quibuſdam notis, labiaque perforant capreatum cornibus, quibus foraminibus ubi adoleverint virides lapillos indunt, decorum id ipſis imprimis videtur, nam alios pro ruſticanis habent. Nulla ipſis religio; tot ducunt uxores quot volunt aut poſſunt alere: fœminis non niſi cum uno viro conſueſcere conceditur, niſi maritus ultro & publice permittat, tunc eis eligere licet quos deſiderant. Ad bellum proficiſcentibus commeatum ſubvehunt uxores, corbibus annonam ſuper dorſum bajulantes: veſtium uſum prorſus ignorant: victitant radicibus, aut avibus atque ferina. Maritus à venatione domum revertens, uni uxorum quicquid ceperit, elargitur, cum illa eo die conſuetudinem velle habere, id indicio eſt: illa corpore prius abluto, ſtatim occupat penſilem lectulum, reliquæ autem ipſi miniſtrant. Poſtquam uxores prægnantes factæ fuerint, mariti nullum animal fœmellum exanimant, ne fœtus conjugum hoc facto emoriantur, metuentes. Ubi autem pepererint fœminæ, mariti ſe reclinant in lectulum & à vicinis omnibus officioſe ſalutantur, & à fœminis oppipare & diligenter curantur. Per ſolitudines iter facientes, magnam ſecum portant copiam *Tabacci* & folium illius inter labia & gingivas concludunt, ſaliva per dictum foramen large deſtillante. Sunt Anthropophagi, qui captivos ſuos & crudeliter mactant atque immaniter devorant: pagos habitant frequentes, poſſidentque agros ſinguli diſtinctos, quos ſtudioſe excolunt. Obtinent hi barbari latiſſimam regionem ad ſeptentrionalem Braſiliæ plagam: ſed de his alibi quoque dicendum erit.

Mariqui-

Ad oram Oceani Atlantici inter *Pernambucum* & ſinum omnium Sanctorum, primo habitant *Mariquites*, è *Tampujarum* genere, vagabunda natio: viri pariter atque fœminæ (alioquin non inelegantes) bellare norunt; ferarumque in modum pervagantur ſylvas & ſolitudines, omnibus infeſti (niſi quod nuper pacem cum Portugallis feciſſe dicantur) hoſtes ſuos raro petunt aperto marte, ex inſidiis plerumque graſſantur, & inopinantes opprimunt; veloces admodum in fugiendo & perſequendo: idem corporis habitus qui *Petiguaribus*, niſi quod cutem notis non ſignent, eademque immanitas in mactandis & devorandis captivis: pertingunt ad flumen uſque *S. Franciſci*.

Topinā-bazes.

Ab hoc ad ſinum omnium Sanctorum, habitant *Topinambazes*, itidem moribus, habitu atq; cultu corporis ſimiles *Petivaribus*, (niſi quod fœminæ horum formoſiores eſſe feruntur)

feruntur) quorum & idioma usurpant, in eo cæteris barbaris dissimiles quod barbam alant.

A Sinu hoc ad Insulas, ut vocant, incolunt *Waymores* sive *Guaymures*, de quibus superiori capite jam diximus.

In Præfectura Sancti spiritus degunt *Tomomymi*, ferocissima natio: sæpe (inquit *Knivetus*) cum Lusitanis adversus istos in bellum sum profectus, *Morogegen* oppidum illorum oppugnatum. Tomomymi. Multa enim habent oppida in insulis fluminis *Paraeivæ*, ingentibus saxis, quæ palorum in modum disponunt, & intus vallo terreo aut silicibus muniunt, septa. Ædium tecta è corticibus arborum strata, parietes è stipitibus aut cannis, opere topiario, affabre constructi, ita ut sagittas per interstitia possint ejaculari. Erant in exercitu nostro quingenti Lusitani, & tria millia barbarorum confœderatorum, quum obsideremus *Morogegen*, & tamen hi barbari tanto impetu erumpebant in nostros, ut nos vallo communire & suppetias ab oppido Spiritus sancti cogeremur petere. Illi in vallo consistentes, plumis ornati & corpus rubricâ tincti, quotidie nobis insultabant & rotulam quandam plumis adornatam incendentes & supra capita sua rotantes, inclamabant *Lovae eyave Pomonbana*, id est, eodem modo & vos consumemini. Verum quum auxiliares nostri advenissent, sensim se ex oppido cæperunt subducere, quod nostri advertentes, cratibus ex oblongis cannis compactis (*Pannesses* vocant Lusitani) tecti, subeunt vallum, diruuntque & non sine discrimine, atque multis nostrorum desideratis, in oppidum irrumpunt: sedecim pene hostium millia, partim cæsa, partim capta & inter Lusitanos divisa: dein & minora aliquot oppida capta fuere, senes atque invalidi interfecti, reliqui in eumdem modum servituti addicti: denique agro ipsorum septem diebus pervastato, secundum flumen *Paraeivam* descendimus, ad oppidum quod vocant *Morou*, inde superato monte (quem barbari vocant *Parapiaquena*, ab Oceani conspectû) pervenimus *Tupan Boyeram* (quem locum Lusitani vocant *Organa*, sunt autem montes qui flumini Januarii imminent) atque inde descendimus flumen *Macuin*, usque ad oppidum *S. Sebastiani*, ubi exercitus fuit dimissus. Hæc ille. Organa. Macuin f.

Waytaquases agunt ultra citraque Promontorium frigidum, (Lusitanis *Cabofrio* barbaris autem *Iocoex*) locis humidis atque uliginosis, longe proceriores *Guaymuribus*, promittunt capillos; fœminæque belligerant haud secus ac viri; tuguria illorum sunt humilia & exigua; non ut alii, in pensilibus lectulis, sed humi cubant instar brutorum, juxta pyram projecti: cum nulla alia natione pacem colunt, omnibus æque infesti, atque immanes etiam in vicinos. Waytaquases.

Wayanasses incolunt insulam *Grandem*, ut vocant, octodecim circiter leucis ab ostio fluminis Januarii versus Austrum sitam; sunt autem statura breviori, projecto ventre, plancis pedibus, timidi atque imbelles: fœminæ facie sunt formosa, cætera maxime deformes, pingunt totum corpus rubrica quadam, quæ fit ex *Vruca*, ut vocant, fructu instar fabæ. Alunt comam tam mares quam fœminæ, quam tamen circa verticem ad Franciscanorum modum attondent. Præcipuum illorum municipium vocatur *Iawaripipo*. Wayanasses. Vruca

Topinaques, incolæ Præfecturæ *S. Vincentii*, perparum differunt à reliquorum barbarorum ingeniis & moribus; fœminæ illinunt cutem variis coloribus, ut formosiores videantur. Jugulant captivos suos magno apparatu, picti corpora fructus cujusdam succo, quem vocant *Iampavo*, & plumeo diademate caput cincti, crepitacula manibus vibrantes; denique choreas integro triduo celebrant, antequam ad immanem carnificinam accedant. Topinaques Jampavo

Pories procul intra Continentem degunt, pene centum leucis ab Oceano, *Waynassis* similes; brevi statura: victitant pineis nucibus & Cocis pomorum magnitudine, durissimo cortice, ipsi suo idiomate appellant *Eryres*. Vestiri amant, fœminæ autem inficiunt cutem variis coloribus, rubro, ceruleo, flavoque: colunt pacem cum Portugallis, nec facile etiam cum aliis bellum gerunt; nec humanis carnibus delectantur, si alius victus suppetat: lectos pensiles texunt è libris arborum; defendunt autem se à pluvia atque aëris injuriis, ramis arborum inter se connexis & palmarum foliis desuper tectis, hæc solum domicilia noverunt. Frequentes reperiuntur in illorum terris leones, pardi, quos ipsi vocant *Iawarile*, & leones quoque ipsis Pories Eryres

Iawarosou; felesque silvestres, quos *Marcahayte* nominant: opes illorum sunt oleum Balsami, quod cultello aut pectine magna copia permutant.

Molopaques.

Molopaques occupant vastam regionem trans fluvium *Paraeivam*, Germanis corporum mole pares, alunt barbas, quod cæteris barbaris inusitatum. Tegunt quoque obscœnas corporis partes, suntque moribus satis decoris. Oppida sua muniunt vallo, quod è transversis lignis componunt, & aggesto cespite firmant: singulæ familiæ inter eos sua habent domicilia. Parent uni quasi Regi, quem vocant *Moroshovam*, qui cultu corporis non multum diverso utitur à cæteris, sed plures quam subditi alit uxores. Plurimum auri apud hos reperitur, quod neque magni faciunt, neque multum eo utuntur, præterquam quod filis piscatoriis appendant, quum in flumine *Para* optimorum piscium fœcundo, piscantur, distat hoc flumen à *Paraeiva* prædicto, leucas octuaginta: Aurum autem nequaquam effodiunt è terra, aut telluris viscera illius gratia scrutantur, sed ubi pluviæ uberius terram abluerint, ramenta colligunt sponte obvia: metalla enim hæc plerumq; reperiuntur in montibus, qui nullis arboribus vestiti sunt, aridis & nigro solo tectis, barbari vocant *Tajaquara*: Mons autem ubi *Molopaques* hæc auri ramenta colligunt ipsis dicitur *Eteperange*: felicissima utique gens si verum Deum nosset: fœminæ enim ipsorum sunt formosæ, beneque moratæ, quas raro cachinnantes videas, ingeniosæ; demittunt comam suam usque ad femora, quam habent nostratibus similem, flavam, subcinericeam, fulvam, &c. Eaque obvelant nuditatem suam, decorum id imprimis judicantes; quibus autem coma brevior, illæ pellicula quadam pudenda obvelant, ipsis *Savvayathvvasou*. Observant statas cibum capiendi horas, meridie atque vespere; sectantur mundicias; moribus denique sunt ita decentibus, ut minus barbari videri possent, nisi & ab humanis carnibus non abhorrerent.

Eteperange.

Motayes.

Motayes hisce contermini, statura brevi, colore fusco; nudi agunt; demittunt capillos capitis paululum infra aures tam fœminæ, quam mares: ubi longius excreverint, tam decenter in orbem deurunt, ac si tonsillis præcisi fuissent: reliquis corporis partibus ita evellunt crines, ut ne quidem in superciliis tolerent. Mayzio, radicibus, ranis, anguibus, serpentibus, crocodilis, simiis, canibus denique & felibus victitant silvestribus. Credo & Anthropophagos esse, licet Author sileat.

Lopi.

Lopi superioribus vicini degunt, quos Lusitani appellant *Bilreros*; agunt autem in montanis, pineis nucibus vitam tolerantes: Metallis atque preciosis gemmis tam abundat illorum regio, quam alia quævis Americæ hujus, verum tam longe à Mari remota est, tamque populosa, ut difficulter eo possit penetrari: cæterum statura sunt brevi, fusco colore pariter fœminæ atque mares, rudes, inconditis moribus; denique feris similiores quam hominibus.

Wayanavvasoni.

Inde transitur ad *Wayanawasones*, homines rudes & simplices; bene tamen compositis membris & decoros aspectu, verum ita desides, ut totos dies in tuguriolis suis stertant, dum fœminæ ipsis pepones atque radices in cibum quæritant. Hic fructum quendam reperiri narrat, quem barbari vocent *Madioperam*, pruno persimilem, colore aureo, nuce intus dulci instar *Amygdalæ*; verum adeo venenatæ qualitatis, ut siquis paulo largius hoc fructu vescatur, statim emori sit necesse; id sedecim è suo consortio morte, cæterorum maximo periculo fuisse comprobatum. Author hic describit adhuc plures nationes, sed iter adeo longum ad illas designat, ut nullus dubitem extra Brasiliæ limites constitutas esse, & incertus sim ad quam potissimum provinciam sint referendæ.

Madiopera.

Atque hæc quidem de variis Brasiliæ indigenis è duobus hisce authoribus dicta sunt, plura de quibusdam dicenda erunt, quum ad singularum provinciarum descriptionem pervenerimus.

CAP. V.

Quadrupedes Brasiliæ, secundum Authorem Lusitanum, Joannem Lerium *atque* Thevetum.

Cuacu.

CERVOS vocant Indigenæ sua lingua *Cuacu*, quorum nonnulli hic reperiuntur caballorum magnitudine, vastis & arboreis cornubus, sed tantum juxta ripas Fluminis *S. Francisci* & in præfectura *S. Vincentii*. *Carioes* autem vocant

Cuacua-

Cuacuapara & hoc animal faciunt maximi; nam aſperant ſagittas ſuas eorum cornibus & pila quædam ex iiſdem conficiunt quibus feras hominesque dejiciunt & proſternunt: Alii ſunt paulo minores, quorum tres quatuorve numerantur ſpecies, qui partim in ſylveſtribus partim in campeſtribus locis gregatim vagantur.

Lerius cervorum quandam ſpeciem commemorat, barbaris *Seovaſſu*; noſtratibus diſſimilem, quod minora cornua geſtet & villis ad capras quamproxime accedat.

Alces *Tapyrete* à barbaris appellari ſcribit Author Luſitanus, Lerius *Tapirouſſou*, Thevetus *Tapihire*; ſunt autem mulis non abſimiles, promuſcide oblongiori, quam aut contrahunt aut promittunt, ſine cornubus, auriculis longioribus & pendulis, collo contractiore, cauda breviſſima, auribus gracilibus; ſolidis ungulis, carne pene accedente ad bubulam. Natandi atque urinandi peritiſſimum eſt animal, ſtatim petit fundum, & ubi longius proceſſerit, emergit rurſus: magna horum in hiſce provinciis eſt copia, ita ut tergoribus illorum barbari clypeos ſuos obducant aut eadem in orbem diſtenta & ad ſolem ſiccata conforment in parmulas. Tapyrete.

Ingens quoque aprorum ſylveſtrium numerus, qui umbelicum habent in dorſo è quo gravis odor, inſtar vulpecularum exhalat, unde facilius à canibus deprehenduntur atque capiuntur; barbari habent carnes illorum in deliciis. Sunt & alii hic majores, ſed rariores, quos appellant *Tayacutiricas*, quaſi dicas apros dentibus frendentes, quibus cæteras feras territant. Lerius videtur hoc animal vocare *Tajaſſou*. Reperiuntur hic & alii quos appellant barbari *Tajacuguitas*, id eſt, apros manentes ſeu ſubſiſtentes, quia infeſti homines caneſque petunt & ſi prehenderint, dilaniant, adeo feri atque terribiles, ut barbari ad arborum faſtigia eniti cogantur, ubi hæ feræ illos interdum integros dies operiuntur; verum Indigenæ hujus gnari, arcum & ſagittas ſecum portare conſueverunt, & feras ſagittis deſuper petere atque necare.

Acuti ſive *Agouti*, ut Lerius effert, cuniculis Europæis haud abſimiles ſunt, colore ſubflavo; cæterum domeſticum animal, tecta ſubire & rurſus ad venandum egredi ſuetum, cibum anterioribus ungulis prehenſum devorat quam ocyſſimè; & ubi ſatietatem cœperit, recondit ſtudioſe reliquias: variæ reperiuntur horum animalium ſpecies, omnes edules. Acuti.

Pacæ nefrendibus ſimiles, quarum maxima hic eſt copia, caro tamen illarum difficulter concoquitur; quædam ſunt nivei coloris, quæ potiſſimum juxta ripas fluminis *S. Franciſci* reperiuntur, rarius alibi. Pacæ.

Pag aut *Pague* (nam quo modo id nomen pronuntient, vix ac ne vix quidem intelligas) fera eſt (inquit Lerius) altitudine mediocri, atque adeo venatici canis, capite deformi, carne ad vitulinæ ſaporem accedente, pelle pulcherrima, quæ maculis variis, candidis, leucopeis, nigriſque diſtinguitur. Pag.

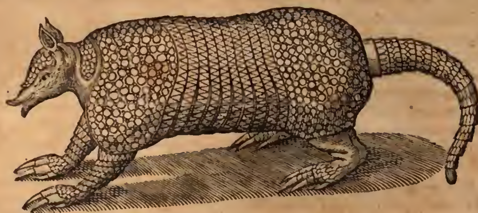
Plurimæ (inquit Luſitanus) reperiuntur in hiſce regionibus Lynces, aliæ nigri coloris, aliæ fuſci, quædam & notulis variis eleganter diſtinctæ; truculentiſſimum eſt animal, & quod vix effugias, præſertim ſi grandiuſculum ſit; gallinis pariter atque ſuibus infeſtiſſimum, quorum interdum integrum gregem una nocte devaſtat; præcipuum ipſi robur in unguibus, quicquid prehenderit lacerat. Sunt tamen inter barbaros ita audaces forteſque, ut interdum in patenti campo obvias prehendant atque enecent, non minori apud populares ſuos gloria, quam ſi hoſtem in acie vivum manu cepiſſent. Abundat hiſce feris inter alias præfectura *S. Vincentii*.

Carigue, ſive (ut Lerius ſcribit,) *Sarigoy*, vulpeculis Hiſpanienſibus ſunt ſimiles ſed minores & longe graveolentiores, colore fuſco: aſcus ipſis ſub ventre pendulus in quo fœtus ſuos, quos plerumque ſex aut ſeptem uno partu enituntur, tantiſper alunt & circumgeſtant, quoad ipſi cibum capere noverint: noctuambulum animal, & cum cæteris avibus, tum gallinis infeſtiſſimum; de quo etiam alibi. Carigue.

Tamandua animal admirabile, magnitudine canis, tereti potius corpore, quam longo, cauda longitudine ad minimum triplo corpus excedente, tam villoſa, ut adversus aëris injurias totum corpus illa ita tegat, ut videri non poſſit: exiguo capite & gracili admodum promuſcide; ore rotundo & non admodum patulo, lingua longiſſi- Tamandua.

longiſſima, qua formicas, quibus victitat, deglubit; in antris illarum indagandis imprimis ſolers, quæ ungulis ſuis acutiſſimis perrumpit, & formicas erumpentes attrahit lingua; ferox animal & quod cæteris animantibus atque adeo hominibus non raro inſultat, ipſis tigribus, ut canes taceam, metuendum: cibo inutile, neque ulli rei idoneum, præterquam formicarum antris deſtruendis, in quo egregiam operam indigenis præſtat.

Tatu. Armadillo. *Tatu* ſive *Tatou*, animalculum, quod Hiſpani vocant *Armadillo*, Luſitani *Encubertado*, porcelli magnitudine, colore cinereo & totum corpus oſſeis ſquamis veluti laminis quibuſdam tectum, Rhynocerotis pene in modum, pulcherrimo ordine diſpoſitis & mira formarum varietate, quæ adeo duræ ſunt, ut ſagittarum aciem frangant; victitat ſub terra inſtar talparum, eamque tanta celeritate ſuffodit, ut multorum foſſorum laborem atq; induſtriam ſæpiſſime fallat nec facile capiatur, niſi aqua cuniculis illius infuſa: carne ſunt candida & optimi ſaporis, inſtar porcelli vel etiam gallinæ; exuviis illius ad crumenas & alia opera utuntur. Accuratiſſimam hujus animantis Iconem (licet toti pene Americæ perfamiliare ſit) hic apponimus è Clariſſ. Viri Cluſii Exoticis expreſſam.



l. v. c. iv. Supra autem promiſimus nos hoc animalculum alibi paulo accuratius deſcripturos; Animal eſt monſtroſum (inquit *Franciſcus Ximenez*) mole catelli mœlitei, ſed cauda grandiore, cruribus inſtar erinacei, (quorum anteriora quidem quatuor digitos habent, poſteriora quinque; roſtro ad eundem modum ſed longiori & ſubtiliori, auribus cartilagineis & depilis; tectum eſt toto corpore (præterquam ſub ventre & circum collum) laminis quibuſdam inſtar cataphracti equi, quæ certis tendinibus ita conjunguntur, ut animalcum in omnes partes ſe facillime poſſit commovere, laminæ autem ipſæ plane ſunt oſſeæ, & ita conformatæ ut Icon repræſentat. Scribit *Ximenez*, laminas haſce in pulverem comminutas & dragmæ pondere hauſtas è decocto ſalviæ, provocare ſudorem & ſingulare eſſe remedium contra luem veneream. penultimum autem oſſiculum caudæ, qua corpori conjungitur, in ſubtiliſſimum pulverem redactum & cum aceto roſaceo in pillulas coactum, & auribus inditum, miraculi inſtar ſurditatem tollere, quando provenit ex cauſa calida. Addit *Monardes*: (cap. 37.) Nunc ex continenti habemus oſſiculum caudæ peregrini animalis, cujus in tenuiſſimum pulverem redacti pilula, confecta magnitudine capitis aciculæ, atque auri indita dolorem ejus ſedare & tinnitum etiam, cum exigua ſurditate conjunctum, traditur curare. Certe ſedari dolorem frequente experientia eſt comprobatum. Quidam etiam (ait *Ximenez*) affirmant, pulverem caudæ urinam promovere, quod quomodo fiat, nequeo capere. Laminæ illius in pulverem redactæ, & pulvis cum aqua coactus in maſſam, extrahit ſpinas è quavis parte corporis. Hæc ille. Clariſſimus (l. 5. c. 15.) Cluſius aliam hujus animalculi ſpeciem deſcribit & Iconem quoque exhibet, quem Lector conſulat, ſi placet.

Herinaceos majores appellant barbari *Canduacu*, minores *Candumiri*, ſunt autem Africanis omnino ſimiles. At ſunt alii ibidem adhuc minores, quibus ſpicula ſunt ſubflava, ad acumen nigricantia: quorum ſpiculorum eam tradunt eſſe naturam, ut carni vel leviter impacta ſponte ſua porro penetrent, ideoque barbari illis utplurimum utuntur ad auriculas perforandas.

Hirara

Herara.

Hirara barbarorum, Hyenæ, quam hodie Civettam vocamus, ſimilis eſt, nam eandem eſſe negant; earum aliæ ſunt nigræ, aliæ fuſcæ, quædam & candidæ: melle ſolummodo veſcuntur, in quo eruendo ſupra modum ſunt induſtriæ, nam apiaria inventa ita ſuffodiunt, ut aditus illis ampliſſimus ad illa pateat, tum catulos ſuos ad illa adducunt, & mel exhauriunt, idque non ante deguſtant ipſæ, quam catuli ſaturati fuerint, egregio amoris in catulos indicio.

Aquiqui.

Simiorum & ſimiarum, item Cercopithecorum maximus hic numerus & ſumma varietas; inter illos eſt ſpecies quædam, cæteros magnitudine multum excedens, *Aquiqui* vocant barbari; nigris villis & longa infra mentum barba: è quibus interdum naſcitur maſculus colore ſubrubenti, quem Regem ſimiorum vocant barbari, facie ſubalbicante, & barba inter utramque auriculam tam eleganter compoſita, quaſi attonſa eſſet, is arborem non raro conſcendere dicitur & ſtridula voce veluti concionari, tam alte ut procul poſſit exaudiri, habet ad id peculiare ſub palato organum à natura comparatum, concavum, è tenuiſſima ſed validiſſima membrana, ovi magnitudine, quod levi momento diſtenditur; inter ſtridendum autem largam eructat ſpumam, quam catulus juxta poſitus, ſucceſſorem illius vulgo autumant, ſtudioſe à barba illius abſtergit. *Antonius Knivetus* Anglus ſcribit, hoc ſimiorum genus à Petiguatibus appellari *Wariva*.

Wariva. Cay.

Repeḍiuntur præterea ad oram Braſilienſem cercopitheci (inquit *Lerius*) parvuli atque nigri, quos illi vocant *Cay*, jucundiſſimi tum aſpectu, tum auditu, nam in arborum cacuminibus, quæ fabas quaſdam ferunt in lobis, quibus illi victitant, procelloſo præſertim tempore gregatim garriunt & clamitant.

Sagovin.

Eſt & alterius generis Cercopithecus, quem ipſi appellant *Sagovin*, magnitudine ſciuri, eodemque pilo ruffo, cæterum roſtro, collo, pectore reliquiſque fere partibus leoni perſimilis, audax etiam, nullique parvulorum animalium pulchritudine concedens. Iconem expreſſit in Exoticis ſuis Carolus Cluſius; ſed an ſit idem animal, quod *Lerius* deſcribit, affirmare non auſim. Cæteras ſimiorum ſpecies & earum fraudes atque induſtriam deſcribere longum eſſet, neque neceſſarium.

Cuati.

Cuati, inquit Author Luſitanus, colore ſunt fuſco, fibris Luſitanicis non abſimiles, conſcendunt arbores inſtar ſimiorum; cicurantur interdum, verum tanta eſt voracitas & malitia ut ægre ferantur. Lerius autem deſcribit *Coati* ad hunc modum; altitudine eſt leporis, brevi pilo & maculoſo, auribus parvis & acutis, capite cum parvo, tum ab oculis eminente roſtro, plus pede uno, longo & ſcipionis inſtar tereti, ore ita anguſto, ut vix auricularem digitum admittat; ubi capta fuerit hæc fera, collectis quatuor pedibus aut in alterum latus vergit aut concidit, neque unquam ut ſe erigat, aut veſcatur compelli poteſt, niſi præbeantur formicæ, unde in ſylvis ſibi victum parat.

Felium præterea ſylveſtrium ſumma hic copia atque varietas: quidam enim ſunt nigri, quidam albi, non pauci & ſubflavi, omnes ſupra modum agiles & damnoſi, non modo avibus, ſed & hominibus, pelles autem magno ſunt uſui.

Iagoarucu.

Iagoarucu ſunt Braſilienſium Canes, nam ad eorum modum latrare videntur, colore è fuſco & albo mixto, cauda admodum villoſa, velociſſimi; victitant raptu & fructibus, ſuntque mordaciſſimi.

Tapati.

Tapati ſive *Tapiti*, ut effert Lerius, cuniculi noſtrates videri poſſent, niſi quod canum inſtar latrant, præſertim noctu, quod inauſpicatum credunt barbari: tres aut quatuor fœtus edunt uno partu; rariores tamen reperiuntur, quia non modo rapacibus avibus ſed & cæteris feris maxime ſunt obnoxii. *Lerius* comparat illos leporibus, & ſubrubeſcenti pilo eſſe ſcribit.

Iaguacini.

Iaguacini, vulpibus Luſitanicis magnitudine pares ſunt, neque abludit color; victitant potiſſimum cancris & gammaris; nec non Sacchari cannis quibus ſæpe vaſtitatem inferunt; alioquin innocens animal & ſomniculoſum, unde haud difficulter opprimitur.

Biaratacaca.

Biaratacaca, mole felem, forma æmulatur viverram, dorſum illius linea alba atque fuſca, crucis in modum ducta, eleganter diſtinctum: victitat volucribus & illarum ovis; tantopere autem appetit *Ambar*, ut noctu plerumque in littore vagetur, illius indagandi gratia. Fera hæc ſupra modum metuitur, non quod dentibus aut unguibus lædat, ſed propter graviſſimum odorem quem

ſpargit,

ſpargit, qui adeo virulentus eſt atque noxius, ut ligna atque ſaxa penetret, & homines atque animalia enecet: atque hic fœtor quindecim viginti & interdum plures perdurat dies, ita ut pagos ſuos barbari deſerere cogantur, ubi hæ feræ propius acceſſerint.

Familiare quoque hiſce regionibus eſt animal cui ab ignavia nomen inditum cujus deſcriptionem alibi dedimus. Glirium autem infinita hic copia & variæ ſpecies, quæ magnitudine & colore multum differunt & à barbaris commeduntur, ſatis adeo noxii, ut interdum illa corrumpant.

Hay. *Hay* (inquit Lerius) magnitudine eſt canis, facie cercopitheci, ventre pendulo quemadmodum ſcrofæ prægnantes, pilo leucopeato valde diluto, longiſſima cauda, pedibus in morem urſi villoſis, prolixis unguibus: licet autem dum in ſylvis agit, valde ſit ferum, captum tamen facile cicuratur: nudi tamen barbari non lubenter cum illo colludunt, propter unguium longitudinem & acumen: mirum autem & pene incredibile, quod neque in ſylvis neque domi ullum cibum capere viſum narrent barbari, ita ut aura inſtar Chamæleontis vivere opinentur. Thevetus vocat hanc eandem feram *Haüt* ſive *Haüthi*, & Iconem illius deſignat facie pene infantis, quam hic adjungimus.



Licet autem de illius abſtinentia à cibis eadem ſcribat cum Lerio, tamen opinatur foliis arboris cujuſdam, quam vocant *Amahut*, veſci, quia utplurimum in faſtigiis illarum arborum reperitur.

Cap. VI.

Angues ſerpenteſque terreſtres ex iiſdem ſcriptoribus, ut ſupra.

Diximus ſupra, hanc regionem plurimos angues, ſerpenteſque tolerare, eorum aliquos hic deſcribemus ex Authore Luſitano, Lecio atque aliis.

Giboya. *Giboya* ſive *Iaboia* omnium ſerpentum quos hæc regio fert maximus, quadrupes, interdum viginti pedes longus, aſpectu pulcher & tantæ molis, ut interdum integrum cervum deglutire viſus fuerit: nullum huic virus, neque dentes moli corporis reſpondentes: feras autem capit ſingulari induſtria, quippe juxta ſemitas ſe reſupinans in prætergredientes inopinato inſilit, eaſque ita circumvoluit, ut oſſa omnia comminuat, deinde lambendo ita emollit, ut integras poſſit deglutire.

Giraupiagaræ. *Giraupiagaræ*, quaſi dicas ovorum helluones, ſunt nigri, oblongi, ſubflavo pectore, tam velociter ſupra faſtigia arborum feruntur, quaſi in aquis natarent, & ibidem volucrum nidos depopulantur.

Caninanæ. Sunt & alii, quos vocant *Caninanas* perelegantes & viridis coloris, oblongi & craſſi qui itidem ovis atque volucribus victitant.

Boytiapua. *Boytiopua* quaſi dicas anguem oblongo roſtro præditum, teres & oblongus, ranis ſolummodo victitare dicitur: barbari fœminas ſteriles, fœcundas reddi autumant, ſi lumbis illarum hic anguis affricetur.

Guayticepua. *Gaytiepua* in Regione *Rarim* tantummodo reperitur, ingenti mole & tam graviter olens, ut fœtor illius nullatenus ab hominibus poſſit tolerari.

Boyuna. *Boyuna*, id eſt, niger anguis, gracilis & oblongus, gravemque de ſe ſpargit fœtorem inſtar vulpecularum.

Bom. Eſt & alius anguis magnæ molis, quem à ſtrepitu quem edit vulgo vocant *Bom*, cætera innocuus, neque cuiquam infeſtus.

Boycupecanga. *Boycupecanga* vero, id eſt, anguis in tergo notulis quibuſdam diſtinctus, multo eſt craſſior, ejuſque notæ ſupra modum virulentæ judicantur.

Jararacę. *Iararacæ* autem nomine, quatuor venenatorum anguium ſpecies deſignantur; quorum maximos appellant *Iararacucu*, decem palmos longos: his dentes ſunt grandiuſculi, quos morſuri digitorum inſtar, protrudunt, alioquin buccis tectos, præcipuum

in

in hiſce virus, humor crocei coloris, adeo potens ut viginti quatuor horarum ſpacio homines de medio tollat: plures ſimul enituntur fœtus, nam & qui tredecim utero fervet, exenteratum ferunt. Altera ſpecies dicitur *Iararcoaypitiuga*, id eſt, anguis cujus cauda magis alba eſt quam fuſca, tam venenatus, quam vipera Hiſpanienſis, nec forma multum differt aut color. Tertia *Iararaepeba* nominatur, cui linea rubri coloris catenulæ inſtar ſuper dorſum & ſub ventre diſcurrit, cætera fuſcus aut cinereus. Minimi denique appellantur *Iararaca*, qui raro longitudinem dimidii cubiti excedunt, terreo colore, venis quibuſdam in capite prominentibus inſtar viperarum, & haud aliter quam illæ ſtridentes.

Curucucu truculentus anguis, & plurimum metuendus, interdum quindecim palmos longus; præcipuum illi venenum in capite, ideoque barbari intercepto quantocius caput amputant & cooperiunt humo. Curucucu.

Boycininga, à tintinabulo quod extremæ illius caudæ Author naturæ addidit ita appellata; plerumque duodecim aut tredecim palmos longa, tam celeriter proreptans ut volare videatur: eſt virulentiſſimus; verum rarius hominibus nocet, quia ſtrepitu, quem tintinabulo edit, veluti admonet de via decedere. Ejus minor ſpecies *Boycininga peba* appellatur, nigro colore & exquiſitiſſimo veneno. De hoc angue etiam alibi diximus, quum & in America Septentrionali reperiatur. Boycininga.

Ibiracua autem virus tam vehemens cenſetur, ut homini quem momorderit, quantocius ſanguinem ex oculis, auribus, naribus, gutture & inferioribus corporis partibus expellat, tanta copia, ut niſi ſtatim ſubventum fuerit, emoriatur. Ibiracua.

Ibiboboca pulcherrimus anguis, nigro, rubro atque albo colore, caput totumque corpus diſtinctus, verum omnium longe virulentiſſimus, & tardiſſime ſe promovens. Ibiboboca.

Vehementiam veneni quo prædicti angues atque ſerpentes ſunt inſtructi, & exquiſitos dolores quos adferunt & numerum illorum qui quotidie præ morſibus ipſorum intereunt, explicare difficile fuerit: tanta enim illorum multitudo, ut non modo in campis & ſylvis, ſed & in ipſis domiciliis, inque lectulis incautos opprimant, & niſi ſtatim ſubveniatur venæ ſectione, dilatatione vulneris, hauſtu unicornu aut Carimæ vel denique alterius antipharmaci ope, exquiſitiſſimis cruciatibus neceſſe ſit interire. Sunt autem inter illos nonnulli, præſertim ex *Iraracarum* genere, qui muſcum redolent; unde facilius ab hominibus hujus gnaris aut vitantur aut occiduntur.

Scorpionum præterea in hiſce regionibus, infinitus eſt numerus, qui raro mortem adferunt, licet ingentem cruciatum viginti quatuor horis infligant.

Quia autem de venenatis & noxiis animantibus cœpimus, de inſectis quibuſdam pauca addamus. Barbaros (inquit *Lerius*) infeſtat exiguum inſecti genus, quod *Ton* nuncupant; naſcitur in pulvere, magnitudine pulicis: at ubi ſub manuum aut pedum unguibus ſe inſinuavit, prurigo ſtatim oritur, acyri modo, & niſi confeſtim eruatur, brevi ſpacio excreſcit ad piſi magnitudinem, nec tum extrahi poteſt niſi cum magno cruciatu. haud dubio idem eſt cum *Nigua* de qua alibi diximus. Adverſus hanc luem utuntur barbari hoc remedio: partes corporis quæ illis expoſitæ ſunt & obnoxiæ oleo inungunt ſpiſſo & rubri coloris, quod exprimitur è fructibus, quos illi vocant *Couroq*. Ton.

Gignit præterea Americanus aër ſubtiliſſimum culicum genus, quod Braſilienſes vocant *Yetin*, qui adeo lancinant etiam levius indutos, ut mucrones acuum referant. Yetin.

Sunt & hic papiliones quidam quos barbari (inquit *Lerius*) appellant *Aravers*; gryllorum magnitudine; gregatim quoque ut illi accedunt ad focos, exeduntque ſi quid offenderint, præſertim vero thoraces coriaceos & calceos ita arrodunt, ut ſuperficiem penitus abſumant; gallinas quoque & alia cibaria negligentius recondita ad oſſa uſque erodunt. Ut hoc caput abſolvam, totum hoc clyma obnoxium eſt venenatis, damnoſis atque permoleſtis animantibus. Aravers.

Cap. VII.

Volucres quædam Braſiliæ deſcriptæ ex iiſdem Authoribus.

Quemadmodum hæ regiones ubique pene ſylvis & denſiſſimis lucis ſunt impeditæ, ita ad miraculum uſque ſcatent innumerabili elegantiſſimarum volucrum copia: Præſertim autem Pſittacorum, quorum infinitus pene numerus

merus ita, ut integros ſaltus, integras inſulas occupent, elegantia & plumarum admirabili varietate; quorum plerique humanas voces & loquelam diſcunt imitari ſi paulo diligentius erudiantur. Inter illos excellunt magnitudine & pulchritudine, Arara. Macao. quos barbari *Araras* & *Macaos* vocant, rariores & maritimis provinciis; plumæ pectoris ſunt purpureo colore eleganti, verſus caudam aut flavo aut viridi aut cæruleo colore ſunt tinctæ, reliquo corpore mira varietate unum aliquem horum colorum, cæteris dilutius intermixtis, exprimunt; caudam habent oblongam: duo tantum ova in concavis arborum aut petrarum cavernulis excludunt: Barbari has aves maximi faciunt, ob plumarum elegantiam; cicurantur autem facile & voces humanas diſcunt ſonare.

Anapura. His proxima *Anapura*, è Pſittacorum itidem genere, elegantiſſimis coloribus, rubro, viridi, flavo, nigro, cæruleo, fuſco, aliiſque miro temperamento toto corpore, diſtincta; atque eo potiſſimum cæteris præferenda, quod non modo cicuretur & doceatur, ſed & pullos ſuos ſub tectis excludat atque educet; quod aliis inſuetum.

Araruna. Tertium locum meretur *Araruna* vel *Machao*, plumis quidem nigris, ſed viridi colore tam eleganter diſtinctis, ut ſolaribus radiis percuſſæ, mirabilem in modum emicent, pedibus flavis, roſtro atque oculis rubentibus; parit tantum in Mediterraneis, rariuſque reperitur juxta littora.

Aiurucouri. Quarta Pſittacorum ſpecies, (quos Barbari vocant *Ajurucouros*) longe pulcherrima eſt, maxima parte viridis coloris, criſta & collari flavis, plumis ſupra roſtrum cæruleis, alarum remigibus eleganter rubentibus, cauda rubra atque crocea, quibus viridis color eſt intermixtus.

Tuins. Omnium ſunt minimi, quos vocant *Tuins*, virides aut diverſis coloribus pulcherrime variati; qui ob docilitatem magni fiunt, omniumque maxime ſunt domeſtici, cibum ex familiarium ore capere, eorumque dentes purgare ſueti, in ſubſiliendo, canendo, garriendoque indefeſſi.

Guiarubæ. Pſittacorum autem genus, quod appellant *Guiarubas*, id eſt, flavas aves, neque loquitur, neque geſticulatur, triſte & ſolitarium; magni tamen fit à barbaris, quia ex intimo Continente adducitur, neque facile conſpicitur niſi in ædibus barbarorum quibus præcipua ſunt veneratione, hi enim illos interdum binorum mancipiorum lytro permutant, neque ſecius æſtimant quam Nobiles noſtri accipitres aut falcones.

Yapu. *Yapu* denique æmulatur picam; cujus totum corpus nigricat, cauda tantum flaveſcit: tres illi in capite pinnulæ, quas erigit inſtar cornuum, oculos habet cæruleos, roſtrum croceum: pulcherrima avis ſed quæ ubi iraſcitur graviſſimum de ſe fundit odorem; in victu quærendo admodum ſedula, araneas, ſcarabeos, gryllos per omnes ædium angulos perveſtigare ſueta: periculoſum autem manibus has geſtare, quia oculorum acies appetunt, naturali quodam inſtinctu.

Lerius tres tantum Pſittacorum ſpecies prodidit, *Ajourous* omnium maximos; *Marganas* qui Europæ ut plurimum inferuntur; & *Tovis* quos Galli vocant *Moiſſons*.

Minorum autem volucrum, quas *Guaiminibique* appellant barbari, variæ ſunt ſpe- Guaiminibique. cies, uti *Guacariga*, id eſt, radius ſolis, & *Guaracigaba*, id eſt, capillus ſolis. Inſularum quas *Antillas* vocant, incolæ vocant *Renatos*, quia ſemeſtri integro creduntur dormire, & primo vere veluti renaſci: Hiſpani vocant alibi *Tomineios*, quia, ut refert *Oviedus*, in monetaria trutina, qua aurum expendi ſolet, cum nidulo ſuo poſita, bina tantum pondera, Hiſpanis *Tominos* dicta, pendet, id eſt grana viginti & quatuor: pulcherrima autem eſt avicula, nam capitis & colli plumæ miram repræſentant elegantiſſimorum colorum quocunque obvertas, varietatem, uti & pectus, præſertim autem igneum quendam colorem, auro ſplendidiorem: reliquum corpus ſubcinericium eſt: roſtrum habet oblongum & linguam roſtro duplo longiorem: volat celerrime, editque inter volandum ſtrepitum quendam inſtar apiculæ, ita ut magis apis quam avis videatur. Origo illarum proditur duplex, nam aliæ quidem ex ovis excluduntur uti reliquæ volucres: aliæ ex muſcis transformari creduntur vulgo; quod haud dubio fabuloſum. Omnes pene Hiſpani, qui de rebus Indicis ſcripſere, meminerunt hujus aviculæ, neque cantus illius ullam faciunt mentionem; ſoli Lerius & Thevetus Galli, ſuavem illi tribuunt cantum, ſcribuntque à barbaris nominari *Guomanbuch*, quod nomen ab eo quod jam ex nupero Authore Luſitano expreſſimus, non multum abludit: niſi quod

quod pluribus ſpeciebus commune faciat. Iconem ſupra exhibuimus è Clar. Viro Carolo Cluſio, hic & illius deſcriptionem adjungimus. Erat (inquit) hæc avicula, ut ex pictura obſervabam, à roſtri mucrone ad pennarum caudæ extremitatem, tres uncias longa: caput videlicet cum integro roſtro, erat longitudinis uncialis cum ſemiſſe; alæ ad extremam pene caudam porrectæ, parem habebant longitudinem: dorſum vix unciam erat latum; ejus & alarum color ex cinericeo fuſcus, ventris cineraceus, pennæ quæ in cauda obſcure rubentes, earumque extrema pars nigra; capitis, colli, gutturis plumæ elegantiſſimæ, coloris ex aureo, rubro & flavo mixti, quæ ſoli expoſitæ, admirabilem varietatem prout obvertebatur caput, oſtendebant: roſtellum nigrum, tenuiſſimum & maxime acutum: pedes valde exiles, nigri, quatuor digitis, ut reliquarum avium, præditi, quorum tres in anteriorem partem porrecti, quartus in poſteriorem. Hæc ille, qui plura deſiderat adeat illius Exotica.

l.5.c.17.

l.5.c.2.

Guranhæ-engera magnitudine Fringillæ, tergo atque alis ceruleis, pectore & ventre flavo, diademate ſupra caput flavo; pulcherrima avis, cæterarum fere omnium cantum imitatur & mille modis flectit vocem atque ſubinde mutat: variæ hujus reperiuntur ſpecies, quæ omnes aviariis incluſæ ſummopere delectant. (Guranhe-engera.)

Tangara paſſeris magnitudine, colore nigro, capite ſubflavo; non canit: Epilepſiæ videtur obnoxia, ideoque carnibus illius abſtinent barbari; variæ illius ſunt ſpecies. Narrant barbari aviculas haſce inter ſe choreas ducere, una inſtar mortuæ humi procumbente & inconditum murmur atque ſtrepitum edere; donec illa conſurgat & ſimilem ſtrepitum edat, tunc omnes una avolare.

Quereiva maximi fit à barbaris propter plumarum exquiſitam elegantiam; quippe totum illius pectus, pulcherrimo colore rubro tectum eſt, alæ autem nigro, reliquum corpus cyaneo. (Quereiva.)

Tucana, quam Lerius & Thevetus vocant *Toucan*, picæ magnitudine (inquit Author Luſitanus) flavo pectore, reliquo corpore nigro: roſtro ingenti & minimum palmum longo, extus flavo, intus vero lætè rubente; cicuratur ità ut ſub tecto pullos ſuos excludat. Mirum autem videri poſſit quomodo tantilla avis tam grande roſtrum ferat, ſed eſt leviſſimum & valde tenerum. (Tucan.)

Guirapanga tota eſt alba & cum modicæ ſit magnitudinis ſtentoream habet vocem, & quæ inſtar tintinabuli ad dimidiam pene leucam exaudiatur. (Guirapanga.)

Macucagua ſuperat gallinas Europæas magnitudine, phaſianæ avi non abſimilis, cujus nomine à Luſitanis inſignitur, triplici cute munita eſt, habetque largam carnem & imprimis delicatam, ponit bis quotannis tredecim aut quindecim ova; graditur quidem humi ſed ad conſpectum hominum petit arbores, multæ illius reperiuntur ſpecies, quæ facile capiuntur. Lerius videtur hanc *Macacovam* appellare, quam perdicis ſpeciem facit. (Macucagua.)

Mutu (inquit Author Luſitanus) gallinæ eſt ſpecies admodum domeſtica, criſtam gerit inſtar galli, nigris atque albis punctulis interſtinctam, ova illius ſunt grandia, alba & ita dura, ut inter ſe colliſa inſtar ferri tinniant, quare barbari Maracas ſuas ex illis conficiunt: canibus illarum oſſa ſunt lethalia, hominibus nihil nocent. Lerius ſcribit, duo genera exquiſitarum avium hic reperiri, quibus nomen eſt *Mouton*, Pavonum magnitudine, pluma nigra & leucopeata: itemque maximam gallinarum, quas vocant Indicas, multitudinem, quas barbari vocant *Arignaouſou*, ſicuti noſtrates vocant *Arignau-miri*. (Mutu.)

Perdicum (inquit Author Luſitanus) quas *Vru* vocant barbari, ingens copia hic eſt, uti & turturum (*Paicacu* à Tovoupinambantiis appellari ſcribit Lerius) columbarum, turdorum, neque multum diſcrepant ab Europæis. (Uru.)

In mediterraneis provinciis plurimi reperiuntur ſtruthiones, barbari ſuo idiomate nominant *Andugoacu*. Inter rapaces aves numeratur, magnæ molis & tam clamoſa, ut ad dimidiam leucam audiatur, tota nigra, pulchris oculis, roſtro galli gallinacei, cui cornu impoſitum palmi pene longitudine, quod eis qui linguæ vitio laborant, ad collum appenſum occulta quadam naturæ vi mederi, experientia volunt comprobatum.

Reperiuntur hic quoque Aquilæ, accipitres, vultures & ſimiles aves quæ raptu vivunt, ſed ita feræ omnes ut nulla induſtria cicurari aut doceri poſſint.

Cap. VII.

Arbores fructiferæ Braſiliæ, *aliæque è variis Authoribus deſcriptæ.*

Acaiou. cap.24.

INTER fructiferas harum regionum arbores excellit *Acajous*, quam Chriſtophorus à Coſta ita deſcribit: Malum punicam æquat hæc arbor magnitudine; folium illius viret delutius & carnoſum eſt: flos candidus, ſimilis fere mali aureæ flori, ſed pluribus foliis conſtans, nec adeo odoratus. Præbet hæc arbor fructum *Cajou* vulgo appellatum; qui quoniam boni ſaporis eſt & ventriculo utilis, ab omnibus multum æſtimatur. Eſt autem hic fructus magni mali inſtar, valde flavus & odoratus, intus ſpongioſus & ſucci plenus, ſine ullis granis, guſtu ſubdulci, nonnihil tamen fauces coarctante. Sed duplicem habet eodem anno ortum, hac ratione: marceſſente flore ſubſequitur faba prægrandis, inter quam & florem, intumeſcit quiddam malo ſimile, quod paulatim fabæ ſuccum ad ſe pertrahit; quoque majus incrementum ſumit, eo faba ſive nux magis minuitur, donec fructus *Cajou* hoc eſt malum illud plenam conſecutum fuerit maturitatem, quod è colore flavo aut rufo (nam uterque color in his malis conſpicitur) & odore deprehenditur; maturo fructui nihilominus inhæret faba illa & cum illo colligitur. Hæc ille: Fructum hunc elegantiſſime & accurate pictum nacti illum in tabella exprimendum curavimus & hic adjungi.



Porro nux hæc quæ in extremo fructu prominet, renis leporini forma eſt (inquit Cluſius) colore cinereo, interdum ex cinereo rubeſcente. Duplici autem conſtat cortice, inter quos ſpongioſa quædam eſt materia, olei aſperrimi & calidiſſimi plena, intus vero nucleum candidum continet eſui aptum, & piſtaceis ſaporis ſuavitate non cedentem, pellicula cinericea obductum, quam adimere oportet. Eo leviter toſto veſcuntur incolæ, gratior enim eſt & venerem ſtimulare creditur. Acri illo oleo nihil præſtantius eſſe ferunt ad lychenes & impetigines tollendas. Incolæ certe utuntur illo adverſus ſcabiem. Iconem nucis ita exprimendam curavit Clariſſimus Vir Carolus Cluſius, tum integræ tum dimidiatæ.





Porro Author Luſitanus quem hactenus hic ut plurimum ſecutus ſum, tribuit huic arbori florem rubrum: & lignum hujus arboris ne foco quidem ſatis idoneum dicit; verum gummi quoddam fundere, quo pictores utantur; corticemque tingendis goſſypinis filis, atque fictilibus vaſis utiliter adhiberi: eundemque in aqua cum æramentis ad tertiam partem ebullitum, egregie mederi malignis ulceribus.

Mangaba.

Mangabæ arboris ingens viſitur copia, circa ſinum omnium Sanctorum, rarius alibi reperitur: Eſt autem cortice Fago, frondibus Fraxino non diſſimilis, ſemper virens & valde amæna. Fert fructus bis quotannis, primum in tubere, tunc enim non floret, ſed tuber eſt illius fructus; deinde primo producit florem Iaſmino ſimilem, ſed multo fragrantiorem; cui ſuccedit fructus præcocis magnitudine, exteriori parte flavus, & punctulis quibuſdam nigris diſtinctus; interius ſunt nuclei aliquot, qui una cum cortice manducantur. Gratiſſimus eſt palato, ſalubris & adeo levis, ut maxima copia ſine ulla noxa comedatur: decidit antequam plene maturuerit, ideoque ſeponitur ab indigenis, donec mitigetur, qui vinum quoddam ex hiſce fructibus exprimunt: frondes autem atque fructus nondum maturi fundunt lacteum quendam ſuccum viſcoſum atque amarum.

Arbor quæ fructum fert, quem Indigenæ ſuo idiomate vocant *Murucuge*, procera eſt

eſt & pyro ſylveſtri admodum ſimilis; fructus illius habet longum ſcapum; decerpitur viridis, ubi autem fuerit mitigatus, optimi eſt ſaporis & facilis digeſtionis. Solent autem Indigenæ arborem proruere, ut facilius fructus colligant, quare rariores reperiuntur: è trunco autem inciſo emanat lacteus quidam liquor, qui conſtipatus ceræ uſum in tabulis conſignandis poſſit præbere.

Araca.

Earum autem arborum, quæ *Aracas* ferunt, id eſt, exigua pyra, maxima eſt copia, atque varietas, quædam enim flavos, quædam rubros, nonnulla & virides ferunt fructus; idque omnibus anni menſibus: palato ſunt gratiſſimi ob aciditatem.

Ombu.

Ombu patula eſt arbor, ſed humilior: fert fructum ſimilem pruno albo, ſed paulo rotundiorem & ſubflaveſcentem: dentibus ſupra modum noxium, ita ut barbari crebrius illis veſcentes plerumque dentium jacturam patiantur. Comedunt quoque vulgo radices hujus arboris, quæ dulces ſunt inſtar Sacchari, frigidæ qualitatis atque ſalubres, ita ut inter refrigerantia à Medicis præſcribantur iis qui febribus aut alio morbo calido laborant.

Iacapucaya.

Iacapucaya numeratur inter proceriſſimas harum regionum arbores, fertque fructum ſimilem ſcypho cum ſuo operculo; intus autem continet aliquot caſtaneas, mirobalanis non abſimiles; operculum deducit ſe ſponte ubi maturuerint, ita ut fructus excidant; ſi quis autem multum veſcatur incoctis, ei crines toto corpore defluent: at toſti nequaquam nocebunt: putamina uſurpant loco calicum: materies arboris duriſſima eſt & putredini minimum obnoxia, unde ad axes in molendinis Sacchararriis vulgo illa utuntur Portugalli.

Araticu.

Araticu arbor aurantiæ mali magnitudine, foliis citrei: fert fructum magnitudine pineæ nucis odoratum & palato apprime gratum, quique haud facile nauſeam pariat: Variæ illius obſervantur ſpecies, & inter illas una quam nominant *Araticu-panania*; cujus fructus admodum frigidus judicatur, & ſi crebrius ſumatur, non minus noxius quam venenum: materies hujus arboris levis eſt inſtar ſuberis, ita ut apud barbaros eundem uſum præſtet.

Pequea.

Pequea, duæ recenſentur ſpecies: una quæ fructum fert aurantio malo ſimilem, craſſo cortice, quo melleus quidam liquor continetur, dulcedine ſua certans cum Saccharo, cui & nuclei aliquot ſunt permixti. Alterius lignum judicatur omnium quæ in hiſce regionibus naſcuntur, longe duriſſimum & graviſſimum, Luſitani vocant *Setim*, omnis putredinis expers.

Iabaticaba.

Iabaticaba arbor fert fructum, parem magnitudine Limoni, ſucco acidiori inſtar uvæ immaturæ; cortex quoque ab ima radice ad extremitatem uſque ramorum exprimit eundem ſaporem; rara eſt arbor & quam tantum in *S. Vincentii* Præfectura dicunt reperiri.

Frequentes hîc reperiuntur arbores quæ Cocos nuces ferunt, non quidem locis ſylveſtribus, ſed juxta barbarorum pagos & in pomariis.

Palmarum (inquit Author Luſitanus) ſupra viginti ſpecies à variis ſunt obſervatæ, ſed fructus illarum cum Cocis minime ſunt comparandi. *Lerius* ſcribit quatuor aut quinque Palmarum genera hic inveniri, quarum frequentiſſimum in hiſce partibus, à barbaris appelletur *Gerau*, proximum autem *Yri*.

Gerau. Yri.

In Mediterraneis, ultra Præfecturam *S. Vincentii* & verſus *Paraguayum*, integræ viſuntur Pinorum ſylvæ, quæ fructus ferunt Europæis omnino ſimiles, ſed rotundiores & majores; nuclei autem ſalubres ſunt & temperatioris qualitatis quam paſſim per Europam nati.

Gabuericiba.

Gabueriba vaſta eſt arbor, & propter balſamum quod fundit, ſummæ dignationis cortice leviter vulnerato, applicant Goſſypium, in quod liquor ſenſim emanat, quem Luſitani vocant Balſamum, quia ad verum quam proxime accedit, recentibuſque vulneribus utiliter medetur, optimeque olet: nam & luci in quibus hæ arbores naſcuntur, fragrant quam jucundiſſime. Materies illius numeratur inter præſtantiſſimas, ob duritiem & pondus, ſingularemque uſum quem præbet in ædificiis. Feræ ipſæ deterunt affricando arborum harum cortices, Medicinæ, ut veriſimile ſit, gratia. Reperitur autem potiſſimum arbor in Præfectura *S. Vincentii*, alibi autem rariſſime.

Cubayba.

Cupayba, arbor inſtar ficus, procera, craſſa atque recta, quæque plurimum olei conti-

continet: nam cortice tantũ inciſo, effundit magnam copiam limpidiſſimi olei, quale ex olivis exprimitur: Commendatur id imprimis ad vulnera curanda & cicatrices tollendas: ſed tanta in his regionibus reperitur copia, ut etiam in elychniis uſurpetur: Materies arboris inutilis. Oleum hoc vulgo appellatur *Copal-yua*; de quo videndus Carolus Cluſius in commentariis ad Chriſtophorum à Coſta.

Ambayba. *Ambayba* arbor ficui itidem ſimilis, ſed humilior; reperitur fere in vepretis & arvis quæ quondam culta fuerunt, rarius aut numquam in ſylveſtribus: corticis interior ſuperficies deraſa & recentibus vulneribus, cortice ſuperligato, impoſita, quam celerrime eadem ſanat: folia illius ita ſunt ſcabra, ut lignis levigandis inſerviant, materies plane ad opera inutilis.

Ambaigtinga. *Ambaigtinga* alia ejuſdem pene arboris ſpecies, quæ inter pinorum lucos reperitur, funditque liquorem quendam oleoſum, de quo Monardes: Ibidem (inquit) colligitur liquor ſive reſina, quam vocant *Abjegnam* ex arboribus ſylveſtribus, quæ neque pinus neque cupreſſi poſſunt dici; ſunt pinis altiores & cupreſſorum in modum rectæ. In harum cacumine enaſcuntur quædam veſiculæ, magnæ parvæque, quibus diſruptis deſtillat guttatim liquor quidam mirabilis, quem Indi diligenter excipiunt conchis, ſed tanto labore atque moleſtia, ut multi pluribus diebus vix pauxillum colligant. Ejus uſus eſt in omnibus, ad quæ Balſamum uſurpant; Conſolidat enim optime vulnera, mitigatque dolores ex materia frigida & flatulenta prognatos: Utilis quoque eſt adverſus ſtomachi vitia, ab humore frigido, aut flatibus genita, ex pauxillo vini albi ſumtus. Author præterea Luſitanus, quem fere ſequimur, commendat folia hujus arboris adverſus vomitiones; & ſtomachi imbecillitatem oleo hoc exterius inuncto curari tradit: longe vero alium deſcribit illius colligendi modum; & quem ante quoque de Balſamo tradidimus: nam & corticem & folia ſoli prius expoſita contundi & in aqua tantiſper ebulliri, donec omnis oleoſa ſubſtantia ſupernatet, atque ita deſpumetur.

Igbucamici. *Igbucamici* arbor Præfecturæ *S. Vincentii* perfamiliaris, fert fructum cidoneis malis ſimilem, intus exiguis granis refertum, præſentiſſimum, ut ferunt, adverſus dyſenteriam remedium: dubito annon idem ſit cum *Mamoerra*, de qua mox.

Igcicga. *Igcicga*, producit ſpeciem maſtyches, gratiſſimi odoris: cortice illius contuſo edit liquorem quendam album, qui condenſatus ſupplet vicem thuris, & emplaſtro adhibetur utiliter in affectibus frigidis. Eſt & alia ejuſdem ſpecies, quam appellant *Igtaigcicam*, id eſt, maſtychen duram inſtar lapidis; adeo enim dura & pellucida eſt illius reſina, ut pene vitrum eſſe videatur: barbari communiter utuntur illa ad fictilia vaſa incruſtanda.

Curupicaiba. *Curupicaiba* arbor habet folia ſimilia malo perſicæ noſtrati, quæ effundunt liquorem quendam lacteum ficulneo ſimilem, ſingulare adverſus vulnera & puſtulas remedium: cortex autem illius vulneratus effundit viſcum, quo barbari utuntur in volucribus capiendis.

Caaroba. *Caaroba* arbor in hiſce regionibus frequentiſſima, ejus folia nonnihil maſtycata; puſtuliſque luis venereæ impoſita, eas tam feliciter ſanant, ut non facile recrudeſcant: lignum eaſdem vires adverſus hunc morbum creditur obtinere quas radix Chinæ & lignum ſanctum quod Antillæ inſulæ producunt: è floribus autem componunt conſervam ad eundem uſum: Eſt & altera illius ſpecies quam appellant *Caorobmacorandibam*, cujus materies eſt ciueracei coloris, & medulla longe duriſſima.

Iaburandiba. *Iaburandiba* quæ & *Betele* nominatur à barbaris, amat potiſſimum fluminum ripas; folia ſubminiſtrant ſingulare remedium adverſus omnes hepatis affectus, uti experientia eſt comprobatum.

Betele. Eſt & alia arbor *Beteles* nomine nota, priore paulo minor & frondibus orbicularibus, cujus radices vim quandam obtinent cauſticam, inſtar gingiberis; ſedant dentium dolores gingivarum concavitatibus inditæ.

Anda. *Anda*, vaſta atque elegans arbor, cujus lignum plurimi eſt uſus: è fructu autem extrahunt barbari oleum quoddam, quo corpora ſua inungere conſueverunt, cortice autem ad piſces capiendos utuntur; aquâ enim, in qua maceratus fuerit, animantes omnes veluti ſoporantur.

Ajurati-

Ajuratibira arbuſtum tantum, ferens fructum rubrum, è quo barbari oleum ejuſdem coloris conficiunt, quo corpora ſua ſolent illinere.

Ajabutipita arbuſcula quinque aut ſex palmos alta, fert fructus ſimiles Amygdalis, ſed nigros, è quibus oleum ejuſdem coloris exprimitur, quo infirmorum artus inungere barbaris perquam uſitatum.

Ianipaba pulcherrima arbor & læte virens, mutat ſingulis menſibus frondes, quæ à juglandis foliis non multum differunt, fert fructus aurantiis malis forma ſimiles, ſapore malo cydoneo, in quibus ſingularis obſervatur facultas adverſus dyſenteriam, fructus hujus ſuccus primo eſt albus, verum corporibus illitus brevi tempore ita nigreſcit, ut mirum videatur; unde barbari eo utuntur pro atramento, cutemque illo inſigniunt certis notis, Europæorum veſtitus æmulantes; novem ut plurimum dies durat hic color, deinde evaneſcit: dicitur autem cutem egregie conſtipare atque indurare: immaturo quidem fructui hæc facultas, maturus nihil tale operatur.

Iequitinguacu arbor, fructus fert fragis ſimiles, quibus ſeminis loco continetur duriſſima faba, orbicularis, nigra & inſtar Thracii lapidis reſplendens, amariſſimo cortice: ſupplet egregie vicem ſaponis, & detergit validius quam optimum ſmegma Luſitanicum. Iequitinguacu.

In Mediterraneis juxta ſinum omnium Sanctorum, ut vocant, locis ſiccis & inaquoſis naſcitur arbor vaſta & patula, cujus ramis inſunt foramina admodum profunda, quæ æſtivis juxta & hybernis menſibus videntur plena humore quodam aquoſo, qui numquam exundat, neque ſatis conſtat unde oriatur; & quod monſtro ſimile, numquam minuitur, licet exhauriatur, ita ut non tantum fontis ſed & modici rivuli locum ſuppleat: nam vel quingentis hominibus ſub ea hoſpitari, bibere & lavare licet ad ſatietatem: eſt autem humor limpidus, ſapidus, & divinitus proviſum remedium iis qui per illa ſiticuloſa iter habent.

Multæ præterea vaſtiſſimæ arbores paſſim hic reperiuntur in ſylvis atque ſaltibus, è quibus barbari cymbas unilígneas excavant; multæ quoque quibus materies eſt duriſſima & nulli putredini obnoxia: & imprimis lignum, quod vocant Braſilianum, è quo maximum quæſtum faciunt Portugalli: multa denique ligna odorata, ut *Iararanda*, ſandalum, aliaque ejus generis.

CAP. IX.

Plures arbores Braſiliæ familiares, è Lerii atque Theveti commentariis.

ARBOR totius Braſiliæ celeberrima & à qua Regio nomen putatur ſortita appellatur à barbaris *Araboutan* vel (ut ſcribit Thevetus) *Oraboutan*; adæquat quercum noſtratem proceritate & ramorum copia; tantæ interdum craſſitudinis, ut tres homines vix brachiis complecti poſſint: folia illius ſunt buxeis perſimilia: nullum fert fructum: cortex illius exteriori parte eſt gryſeus; materies intus ſolidiſſima & rubicunda, minime humida, ſed natura ſicca, ita ut accenſa parce admodum fumum edat: tingit egregie, adeo ut etiam cineres illius imprudenter lixivio admiſti induſia adeo tenaci colore rubente infeciſſe narret Lerius, ut licet ſæpius abluta numquam colorem mutarent. Braſil.



Ayri arbor, palmæ quidẽ perſimilis quoad folia, caudice vero ſpinis acutiſſimis, acuum in modũ, undiquaq; armato: fructus fert mediocri magnitudine, in cujus medio deprehenditur nucleus nivali albedine, non tamen edulis: *Ebeni* ſpeciem credit Lerius, nam materies illius nigerrima eſt, dura adeoque gravis, ut aquæ injecta ſtatim petat fundum; barbari adornant ex illa clavas ſuas; eademque & ſagittas aſperant. Thevetus appellat hanc arborem *Hairi*, illiuſque Iconem dat quam hic adjungimus. Ayri.

De materie illius ſcribit pene eadem, niſi quod *Ebeni* ſpeciem haud opinatur, quia minus ſplendet etiam levigatum: fructus illius comparat pilis, traditque inferiore parte eſſe mucronatos; ſeque ma-

gnum horum fructuum numerum portaſſe in Galliam: an edules ſint necne, non explicat: dubito autem an hujus arboris materies ſit quam Portugalli vocant *Palo de Ferro*; habeo autem plurimas ſagittas hoc ligno mucronatas, & duriſſimum eſſe & inſtar ferri penetrare experientia comprobavi.

Complura quoque (inquit *Lerius*) ligna reperiuntur in America, multiplicis coloris, quorum nomina ſingulatim edere non poſſum: nonnulla vidi buxeo colore, alia violaceo, alia candida inſtar chartæ, alia denique rubra, diverſi à Braſilio generis: è quibus etiam clavas ſuas adornant barbari; unum quoque quod illi nominant Copau. *Copau*, arbor juglandi nuci eſt perſimilis, neque tamen fert nuces, materies autem levigata eaſdem maculas cum illa oſtentat.

Adhæc naſcitur in hiſce regionibus, arbor eximiæ pulchritudinis, cujus materies adeo ſuavem ſpirat odorem, ut fragrantiſſimas roſas æmuletur. Contra adoleſcit hic alia, quam barbari vocant *Aovaj*, aut ut Thevetus ſcribit *Ahovaj*, teterrimum ſpargens odorem quum ſecatur, & qui vix ferri poteſt, propterea à barbaris nequidem ad pyras uſurpatur: cæterum arbor eſt pyri magnitudine, foliis ſemper virentibus & mali noſtratis non abſimilibus: fructum fert mole modicæ caſtaneæ, qui figura proxime accedit ad Græcorum litteram Δ, nucleus illius ſupra modum eſt venenatus; putamen duriſſimum & tinnulum; quare à barbaris loco tintinabulorum uſurpantur, & brachiis cruribuſque circumdantur ornatus gratiâ: eoſdem fructus & clavis ſuis, & ſecuribus aliiſque inſtrumentis alligant. Iconem fructuum hic adjicimus, eleganter barbarum in modum concinnatorum.

(Margin note beside "teterrimum": Aouaj.)





Multæ quoq; reperiuntur hic arbuſculæ, præſertim juxta littora, quæ ferunt fructus noſtratibus meſpilis valde ſimiles, ſed valde periculoſos; quare barbari, quum advenas ad eos colligendos accedere conſpicantur, crebro ingeminantes ſuum *Ypochi*, admonent ut ab iis abſtineant.

Hiuourae *Hiuouræ* (inquit *Lerius*) cortex eſt ſemidigitali craſſitudine, ſapore gratus, præſertim recenter detractus, ſpecies eſt Guajaci quantum accepi à duobus pharmacopolis qui nobiſcum mare tranſierant; eaque barbari utuntur ad luem veneream, quam vocant *Pians*. Modum exhibendi deſcribit Thevetus, & addit fructum ferre modico pruno magnitudine parem, colore aureo, verum ſingulis tantum annis quindenis: intuſque continere nucleum exiguum, ſuavem & delicatum, atque ægris imprimis gratum. Cortex exteriore parte eſt argenteus, interiore ſubruber, fundit lacteum humorem quum recens detrahitur, ſapore ſalis, ſed ad glycerizæ ſaporem accedente.

Choyne

Choyne arbor barbaris appellata, mediocri est altitudine, foliis forma & viriditate lauri, pomis magnitudine capitis infantis, ad figuram ovorum struthiocameli accedentibus, non tamen edulibus, cortice ligneo, unde barbari ex eo conficiunt maracas suas atque alia itidem vasa. Choyne.

Pacoaire (inquit *Lerius*) frutex est decem aut duodecim pedum altitudine, caudice femorali nonnunquam crassitudine, qui tamen adeo est tener, ut gladio uno ictu secetur, pomum vocant barbari *Paco* (& Lusitani *Bachoves*) palmi longitudine, forma cucumeri non absimile, ejusdemque coloris quum ad maturitatem pervenerit: hæc poma nascuntur utplurimum viginti aut viginti quinque simul & confertim in singulis ramis; Iconem ad vivum expressam hic adjungimus: ubi maturuerit hic fructus, calyce avulso, ad modum recentis ficus, grumosus apparet; quo fit ut mandentibus ficum referat, & vel delicatissimas ficus Massilienses sapore longe superet. Foliorum forma lapathi aquatici foliis non est absimilis; tanta tamen magnitudine, ut longitudo ad sex, latitudo ad duos pedes extendatur, sunt autem adeo tenuia, ut venti paulo vehementioris flatu dissecentur, media tantum costa remanente, ita ut eminus conspicienti hi frutices plumis Struthiocamelinis ornati esse videantur. Thevetus vocat hunc fructum *Paquovere* & scribit caudicem illius raro altiorem cubito assurgere, nec nisi semel fructus ferre. Clariss. Clusius in notis suis ad rariorum Plantarum Historiam opinatur, hunc fruticem eundem esse cũ Platano, ab Oviedo descripto lib. VIII. cap. I. notas enim omnes quam optime convenire. Dalechampius describit prolixè, sub *Musæ* nomine, quem curiosus Lector consulat. Pacoaire. l.18.c.77.



Meminit & Thevetus arboris, quam à barbaris scribit appellari *Vhebehasou*, ejusque exhibet Iconem, folia fert brassicæ non absimilia; fructum oblongum, quo apes mirum in modum delectantur, ideoque rarius permittunt ad maturitatem pervenire. Vhebehasou.

Idem & arborem *Peno-absou* describit, quæ fructum fert rotundum instar pilæ, pomi majoris magnitudine, continentem sex nuces amygdalis paulo latiores sed exiliores, quibus insunt nuclei, quos ad recentia vulnera curanda mirifice commendant barbari, cæterum ventriculo admodum noxii sunt. Penoabsou.



Clariss. Vir Carolus Clusius, in posterioribus curis, quæ post obitum illius à *Raphelengiis* sunt editæ, exhibet ex observationibus *Ioannis van Vffele* Iconem, & descriptionem duarum arborum, quas hic referre, operæprecium duxi.

Utraque arbor à Lusitanis dicitur *Mamoera*, unius quidem generis, sed sexu differens,

rens, nam illarum altera, mas videlicet, sterilis est & flores duntaxat gerit è longis pediculis dependentes & racematim cohærentes, sambuci florum æmulos, ex albo flavescentes, nullique rei fere utiles. Fœmina autem duntaxat fructum, nullum florem: adeo autem amicas inter se ferunt, ejusque esse naturæ, ut si longo intervallo sint sejunctæ nec fœmina marem vicinum habeat, etiam sterilis fiat nec ullum fructum ferat. Porro fœminæ truncus, circiter binos pedes crassus, ad novem pedum assurgit altitudinem, antequam fructum ferre incipiat, dehinc superna arboris pars fructu onusta conspicitur, & ab eo confertim nascente veluti cingitur ad novem interdum pedum altitudinem: fructus est rotundus & orbicularis, exigui peponis magnitudine atque formâ, carne ubi maturuerit flavescente, quam incolæ alvum laxandi causa solent manducare: plurima grana continet exigui pisi magnitudine; nigra & splendentia, nullius usus: folia prodeunt inter fructus longis pediculis subnixa, quorũ forma ad Platani sive Aceris amplissima folia accedit. Quia autem inter maris & fœminæ, trunci & foliorum formam nulla est differentia, tantum fœminam cum dimidiato illius fructu hic appingendam curavimus. Quod nomen apud Indigenas obtineret, ignorabat qui observaverat, sed à Lusitanis qui in illa provincia habitant *Mamoera* appellari ajebat, fructum vero *Mamaon*, ab uberum, ut opinatur Clusius, similitudine, quæ Hispani Mamas & tetas vocant. Nascitur utraque hæc arbor in ea Americæ parte, in qua celebris ille sinus à Lusitanis *Baya de todos los Santos* appellatus, situs est. De quo suo loco.

Atque hæc hactenus de arboribus fructiferis & quæ oleum aliquod sive resinam fundunt, paucisque sylvestribus, dicta sunto.

Cap. X.

Herbæ, plantæ, radicesque edules Brasiliæ *ex iisdem Authoribus.*

Mandioca.

ORDINARIVS harum Regionum, ut ita dicam, panis est *Mandioca* (ut author Lusitanus vocat) radix instar pastinacæ aut *Caryotæ*, verum longior atque crassior: producit certos caules, ad quindecim interdum palmarum altitudinem, tenerrimos & medulla candida & internodiis, in singulos palmos, distinctos, è quibus abruptis & terræ insitis, sex aut novem mensium spacio, maximæ radices enascuntur. Variæ autem reperiuntur illius species, omnes edules: atque hæ radices durant sub terra multos annos sine ulla cultura, & quo annosiores sunt, eo crassiores. Observandum autem imprimis, omnia animantia, hominibus solum exceptis, radicem hanc appetere crudam, eaque impinguescere & commodissimè nutriri: verum si contusa fuerit & humorem illius solum hauriant statim emori. Ex hisce radicibus defœcatis atque contusis, primo farinam deinde & pollinem deducunt, è qua candida & delicata coquunt liba: eandem farinam aqua temperatam & coactam in pastillos, super craticulas fumo indurant atque exsiccant, atque in penu quandiu libet recondunt; inde ubi opus est repurgant, contunduntque in pollinem, ita candidam ut cum triticea certet, & certa quantitate recentioris farinæ admista, pinsunt panes bis coctos, quibus barbari in bellicis expeditionibus, Portugalli in navalibus utuntur. Aliud quoque bis cocti genus adornant ex mero recentium radicum in pila contusarum succo, eoque aut ad solem coacto atque siccato; aut ad ignem tosto; quod candidissimum est & delicatissimum, neque ad vulgi usum comparatum. Ex eadem *Mandioca* fumo arefacta, varias componunt potiones, quas barbari vocant *Mingaes*, adeo salubres ut restaurantium loco ægrotantibus propinentur; è polline vero varias cupedias & admixto oryzæ polline panes fermentatos, triticeis omnino pares. Eandem ad fumum ita siccatam antidotum & antipharmacum autumant, adversus venenatos anguium morsus. Inter Mandiocæ species censetur una, quam

Aypi.

vocant *Aypim*, quæ etiam cruda nequaquam nocet, è qua barbari componunt potionem frigidiusculam & hepati perutilem, ita ut illius beneficio barbaros raro hepatis affectibus laborare opinentur. Quidam autem barbari, ex *Tapujarum* gente, etiam priore Mandiocæ specie vescuntur cruda sine ulla noxa, quia illi victui à teneris assueverunt. *Lerius* vocat has radices *Maniot* & *Aypi*; Thevetus *Manihot*: *Lerius* comparat folia illius Pæoniæ foliis, Thevetus Patæ Leonis. *Lerius* denique

scribit

ſcribit duplex farinæ genus ex illis confici; unum durum atque percoctum, quod *Ovyentam*; alterum mollius & minus coctum, quod *Ovy-pou* vocent barbari: pulmentum quoque, quod à barbaris vocatur *Mingant* (credo idem eſſe cum *Mingaes*) quod pingui jure dilutum non male referat oryzam: Deniq; hæ radices dicuntur aliis Americanis & præſertim Inſularibus *Tuca*, de qua alibi quoque dicendum erit.

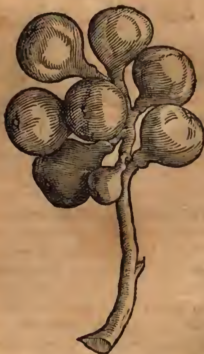
Nana.

*Nana (*inquit author Luſitanus*)* herba eſt hic admodum communis foliis Aloes, ſed gracilioribus & magis aculeatis, è medio illius prodit fructus, pineæ nuci ſimilis, elegantiſſimis & verſicoloribus floribus undique ornatus; fragrantiſſimi odoris, & gratiſſimus palato; plenus ſucci inſtar melonis; fertur adverſus nephriticos dolores ſingulare medicamentum; ſed febricitantibus cenſetur noxius. Americani exprimunt ex hoc fructu delicatum & generoſum vinum: cortex illius dicitur ferri aciem obtundere, ſuccus autem maculas è veſtibus abſtergere. Recens nauſeantibus in mari auxiliari dicitur. Tanta autem in Braſilia naſcitur copia, ut barbari illis porcos ſuos ſaginent. Thevetus ſimiliter vocat *Nanas*, *Lerius Ananas*: licet autem Europæis jam nomine ſit notiſſimus, & Iconem illius jam dederint alii, tamen eandem ab Hiſpano expreſſam hic adjungere non abs re viſum.



Pacoba, quam ficum Adami vocant, utrum potius herba an potius arbuſcula ſit dicenda, ambiguum eſt; nam in ſummam altitudinem excreſcit, ſed caulis illius eſt tenerior & poroſus, folia illius pulchra & nonnunquam cubitum & amplius longa, eleganter ſtriata, levia, læte virentia atque frigidiuſcula, ita ut febricitantibus ſubſtrata, æſtum dicantur temperare. caulis ſe ſpargit in plurimos ramulos, quibus racematim annaſcuntur fructus, ſimiles ficubus, magno numero, qui ubi maturuerint, pediculo inciſo cui racemus innititur, auferuntur, aliis ſubinde ſuccreſcentibus pene in infinitum: fructus autem maturus flavi eſt coloris, grati ſaporis atq; ſalubris præſertim febricitantibus & ſanguinem eructantibus. Jam potius inducor ut credam, hunc fructum à Clariſſ. Viro Carolo Cluſio expreſſum libro Exoticor. primo capite undecimo; licet alibi ſecus judicaverim, ideoq; Iconem hic repetere viſum. Erat (inquit *Cluſius*) hic ramulus cum ſuo fructu in uvarum modum quaſi congeſto, deſiccatus, durus, craſſo cortice tectus, gracilis & digitalis longitudinis, coloris ex fuſco cineracei, octo fructus exiguorum ficuum inſtar, craſſo brevique pediculo ſubnixos ſummo faſtigio ſuſtinens fulginoſi coloris, cineraceis maculis conſperſos, duros & ſatis ſolidos. *Iuſtus Raphelengius* in appendice ad Herbarium Dodonæi comparat cum Muſa Serapionis & certe deſcriptio, quam ſupra ex Authore Luſitano expreſſimus cum Muſæ notis & Icone quam exhibet egregie convenit, niſi quod

L.r. c.III.



fructus

fructus, quos Cluſius expreſſit, nonnihil à Muſæ fructibus differant. Iudicent Herbariæ reiperiti.

Murucuca. *Murucuca*, herba pulchra aſpectu, præſertim quum floret, adverſus parietes atque arbores hæderæ in modum enititur; ejus folia cum pauxillo Chalcanthi contuſa, mirum in modum ſanant maligna ulcera: fructum fert orbicularem, nonnumquam & ovalem, flavum, nigrum, fuſcum & diverſicolorem, intus autem continet nucleos, muccilagine quadam oblitos, grati ſaporis, ſed acidiuſculi: fructus eſt quantivis precii. Ante aliquot annos à nautis noſtris accepi duos fructus, ovali forma, cortice lignoſo ſubfuſco, quos hujus plantæ fructus ſuſpicor. nam intus continet quamplurimos nucleos forma renis ovillæ, pulpa quadam ſub alba tectos, quæ acidioris eſt ſaporis & aquæ impoſita, & aliquandiu macerata reſolvitur in muccilaginem, apertus autem nucleus exiguam continet nucem, flavi coloris.

Reperiuntur præterea in hiſce regionibus multæ radices edules, uti *Potati*, *Manmaræ* atque *Caræ*, inſtar raparum. Diverſa quoque legumina; fabæ Luſitanicis multo, ut putant ſalubriores; phaſeolorum variæ ſpecies; quarum hic unam è Clar. Viri Caroli Cluſii Exoticis adferre, operæ precium viſum, cujus Iconem & deſcriptionem adjicit ejuſmodi.



Prælongus (inquit) erat hic lobus: nam decem unciarum longitudinem habebat, unius autem unciæ latitudinem aut paulo ampliorem, cartilaginea cute tectus erat, & quaternis in dorſo nervis, à pediculo ad extremum lobum ſecundum longitudinem excurrentibus inſignitus, fuſci extrinſecus coloris, intrinſecus ex cineraceo candicantis, tenui quadam membrana ſingulas phaſeolorum ſedes (decem autem continuerat) diſtinguente. Ipſi vero phaſeoli unciam longi, ſemunciam lati, ſpadicei coloris & circa hilum fuſcum candicantis. Hæc ille. Habeo autem ſimiles lobos nuperrime è Braſilia allatos, in quibus phaſeoli nigri coloris, & diverſicolores atque elegantiſſimis maculis diſtincti; unde manifeſtum eſt, naturam ibi non minus quam alibi in coloribus phaſeolorum diverſimode ludere.

Pepones hic inveniuntur tam vaſtæ molis, ut indigenæ iis utantur pro vaſis, quibus aquam aggerunt: variæ item ſpecies milii, è quo panes, potum, aliaque conficiunt barbari: alunt iiſdem & equos, atque ſaginant ſues.

Tajaoba. *Tajaoba* herba, uti barbarorum idiomate dicitur, non abſimilis eſt braſſicæ noſtrati, hanc purgandi facultate præditam tradunt.

Iambig. *Iambig* herba, eis qui hepatis vitio, aut calculo laborant admodum ſalutaris.

Multæ ſpecies piperis imprimis ſiliquaſtri, ſapore non ingrato.

Ietigeucu. *Ietigeucu* mechoacan (de quo alibi diximus) non abſimilis eſt radici, raphani longitudine, ſed ſpiſſior; purgandi quoque virtute prædita: contuſa ſumitur è vino adverſus febres; itemque cum gallina cocta: Solent eandem & Saccharo condire: unicum illi vitium, quod ſitim conciliare putatur, alioqui utiliſſima & magnæ virtutis.

Igpecaya *Igpecaya* aut *Pigaya*, dyſenteriæ traditur opportune mederi; caulis illius ſemicubitum longus, eadem & radicis prolixitas; producit ut plurimum tantum quatuor aut quinque folia, gravis atque ingrati odoris: radice autem contuſa & in aqua per

noctem

noctem sub dio relicta, è qua mane per cribrum eliquata exhibetur ægro, cumque purgat ad eum modum, ut simul ventris profluvium sistat.

Cayapia.

Nuperrime admodum (inquit author Lusitanus) observata fuit herba *Cayapia*, unicum pene & singulare remedium adversus venena, præsertim serpentum, unde Herba anguis appellatur, & unicornu, *Bezaar de Coco Maldiviensi* virtute neutiquam inferior. Radix nimirum, quæ gracilis est & nodo quodam in medio distincta, qui nodus contusus & cum aqua potus, potenter resistit anguium veneno, & à venenatis sagittis ictos securos facit; folia illius spirant de se odorem ficulneis frondibus haud dissimilem.

Tyroqui.

Tyroqui sive *Tareroqui*, herba est, foliis ocymi, radice in multas lacinias divisa, ramulis teneris, floribus è rubro subrufescentibus, qui ab ipsis extremitatibus erumpunt: magna hujus ubique visitur copia; ubi primum secta fuerit flavescit, mox paulatim candicat, laudatur inprimis adversus dysenteriam. Barbari autem ægrotantes hujus herbæ fumo se afflari volunt, valetudini id prodesse autumant: singulare itidem censetur remedium adversus lumbricos, familiare hisce regionibus malum: Herba hæc noctu veluti marcescit, & sole exoriente rursus se deducit.

Embeguacu.

Embeguaca herba, habet radices interdum triginta & plures cubitos longas, cortice duro, è quibus hîc funes nauticos contorquent, admodum validos, quippe qui sub aquis revirescant. Cortices autem contusi & prunis ardentibus impositi, suffimigio suo sistunt sanguinis defluxum, præsertim in fœminis.

Caaobetinga.

Caaobetinga, exigua herbula, paucula folia protrudit ab ipsa radice, inferiori parte candicantia, superiori virentia: fert flosculum instar avellanæ: radices & folia contusa dicuntur vulnera consolidare, folia quoque integra vulneribus imposita, eisdem firmiter adhærescunt.

Cobaura

Cobaura herba, malignis & inveteratis ulceribus dicitur mederi, si contusa aut in cineres redacta eisdem aspergatur, tollit enim malignitatem atque superinduit novam cutem: folia quoque virentia contusa, cutem egregie restaurant.

Guaraquimyia.

Guaraquimyia, myrtum refert Lusitanicam; præter alias autem insignes illius facultates, seminibus illius peculiaris hæc virtus tribuitur, ut deglutita quantocius lumbricos ex intestinis depellant.

Camara catimba.

Camara catimba florem fert pulcherrimum, (qui redolet muscum,) & similem *Caryophylleo*; aqua autem in qua folia hujus herbæ decocta fuerint, egregie sanat ulcera & pustulas atque recentia vulnera.

Aipo.

Aipo, apium est Lusitanicum, easdem obtinet vires; reperitur tantum in maritimis provinciis & juxta oram maris, potissimum autem in Præfectura *S. Vincentii* & fluminis *Ianuarii*; sapore tamen est magis austero, quam Europæum, haud dubio propter maris vicinitatem.

Malva quoque hisce regionibus est familiaris, fert flores exquisitè rubentes, ita ut rosæ videantur.

Caraguata.

Caraguata carduorum species, fructum fert flavum, qui digitum longus, & crudus ori objectus labia excoriat, verum coctus aut tostus, non offendit aut nocet: sed prægnantes facit abortire. Est & alia ejusdem speciei, foliis pandis, quæ duas aut tres interdum orgyas sunt longa; fructum fert instar *Nanæ*, sed insipidum; ejus folia macerata & subacta, subministrant linum quoddam tenuissimum, è quo barbari fila sua piscatoria concinnant, est enim admodum tenax.

Timbo.

Timbo mirabilis herba, quæ instar funis ad altissimarum arborum fastigia enititur, easque hederæ in modum complectitur, interdum cruris humani crassitie, adeo tamen flexilis & valida, ut quoquo modo constringas nunquam rumpatur: ejus cortex est lethale venenum, quo barbari ad pisces capiendos abutuntur; nam cortex flumini injectus, virus suum longe lateque spargit; quo pisces omnes statim emoriuntur.

Multæ præterea reperiuntur hic herbæ, quæ in medicina usurpari possunt; plurimæ odoratæ, uti mentha, præsertim in provincia *Paratininga*; oryganum, aliæque, verum non tam suaviter olent, quam in Hispania; quod clymatis vitio imputant, solo utplurimum nimis humido, nisi forte & nimio solis æstui tribuendum fuerit.

Flores quoque hîc varii, lilia candida atque rubra, aliique ejus generis.

Canna-

Cannarum denique & arundinum hic ingens invenitur copia & varietas: præſertim *Tucuara* femoris humani craſſitie; aliæ in ſummam altitudinem excreſcunt, quæ in ſylvis utplurimum reperiuntur, ſolique humiditate nutritæ, tantiſper enituntur donec faſtigia arborum ſuperaverint: occupant interdum multa jugera atque adeo integras provincias: barbari autem maxime amant mediocres arundines, quia ſagittas ſuas ex iis componunt. Hactenus pene ex Authore Luſitano, niſi quod convenientia ex aliis quoque admiſcuimus.

Tucuara.

Cap. XI.

Aliæ aliquot Plantæ Braſilienſes è Lerio, Theveto, Cluſioque: *&* Phalangii *monſtroſa ſpecies.*

MIror Authorem Luſitanum nullam mentionem facere *Manobi*, quod à *Lerio* ita deſcibitur; Barbaris quoque fructuum genus eſt, quod vocant *Manobi*, qui ſub terra naſcuntur more tuberum; devinciunturque inter ſe tenuibus filamentis, continent nucleum avellanæ magnitudine & ſapore; putamen illius haud firmius eſt ſiliqua piſi ſicca, colore autem leucopæo. An vero folia, ſemenque proferat, quamvis ſædius eo veſci mihi contigerit, non tamen adeo eſt à me obſervatum, ut meminiſſe poſſim: Hæc ille: Nos fructus hos è Braſilia nacti, Iconem accurate exprimendam curavimus, ea mole qua erant.

Creſcit hic quoque (inquit *Lerius*) fabæ quoddam genus, pollicis craſſitudine, quod à barbaris nominatur *Commenda-ovaſſou*; piſa quoque alba & leucopæa, quæ vocant *Commanda-miri*.

Thevetus autem recenſet fabarum quandam ſpeciem, planè candidam, planam & noſtratibus latiorem atque longiorem. Earum aliquot è Braſilia nactus Icones earum exprimendas curavi: differunt autem à noſtratibus non tantum illo, quod planiores longe ſint, verum etiam quod ſuperiore parte nullum umbelicum, ut Dodonæus vocat, oſtentent; alioquin germinationis indicium, ut in noſtratibus manifeſte apparet. Eæ autem quas accepi, colore differunt, non forma, ſunt enim aliæ prorſus albæ, aliæ dilutè è candido flaveſcentes, aliæ obſcurè purpureæ; omnium autem cutis admodum nitet.

Cum Uliſſipone eſſem (inquit Cluſius) donatus ſum phaſeoli genere, ex Braſilia allato admodum recenti, pollicari latitudine, craſſo, colore ruſeſcente, magno hylo & parte extrema veluti ſeſſili, ejuſmodi quatuor aut quinque ſingulis ſiliquis prægrandibus continentur, qui recentes & adhuc virentes tuſi & impoſiti bubones venereos curare dicuntur: flore traditur ex rubro palleſcente: ego duntaxat juniorem plantam vidi mihi è ſemine natam, quæ foliis phaſeolo vulgari fere ſimilis erat, niſi quod minora erant & averſa parte, tenui, molli fuſcaque lanugine obſita, præſertim tenuiora folia & extremi caules: Braſiliani vocant *Macouna*.

Macouna.

Vidi etiam (inquit Idem) non procul Uliſſipone in monaſterio quodam Phaſeoli genus vulgari noſtrati adeo ſimile, ut noſtrum putarem: pergulas iſtic veſtiebat opere topiario; flore purpureo; at ſiliquæ ſcabræ erant, breviores & duplo latiores quam noſtræ vulgares: fructus exiguus, piſi vulgaris magnitudine, totus niger niſi qua ſiliquæ adhærebat, quæ candida erat. Braſilianis frequentem eſſe audiebam, & Luſitanis iſtic habitantibus *Fava brava*, id eſt, fabam ſylveſtrem appellari; utriuſque Iconem expreſſit in commentariis ad Monardem. Vidi jam in Belgio noſtro natos phaſeolos, qui itidem è Braſilia erant allati, quorum folia à noſtratibus nihil differunt, flores autem ſunt elegantiſſimi coloris rubicundi aut qui in malis aureis cernitur, conferti & plures ad longiſſimos pediculos: ſiliquæ autem ſunt ſcabræ, breviores quidem quam vulgares ſed latiores phaſeoli denique

phaſeoli deniq́ue ſunt colore cæruleo valde ſaturo & pene nigro, multo majores vulgaribus, cæterum ejuſdem formæ: vidi eoſdem planè candidos, & floribus ad eundem modum compoſitis & itidem candidis aut ſubflavis, elegantiſſimæ ſunt plantæ & quæ pergulas opere topiario pulcherrimè poſſunt ornare.

Non poſſum omittere quin hic adjungam, longe maximum phaſeoli genus ex eadem Braſilia allatum; ſiliqua eſt duas uncias lata; & ſemipedem longa, fuſci coloris ad nigredinem accedentis, quatuor interſtitiis diviſa, & quum recens eſſet, lanugine quadam ſubrufa tecta; continet quatuor phaſeolos, magno hylo, convexa parte nigricantes, ad oras flaveſcentes: ſunt & qui læte rubent; quidam etiam nigris quibuſdam notulis diſtincti: cortice admodum craſſo; ſapore noſtratibus Phaſeolis valde ſimiles, Iconem hujus ſiliquæ & phaſeoli accurate expreſſam adjungo.



Piperis porro Americani, quod maxime in Braſilia creſcit, ſpecies duodecim recenſet Clariſſ. Cluſius in curis poſterioribus: Matthiolus vocat hanc plantam ſiliquaſtrum, Cluſius Capſicum; foliis perparum differt, ſed ſiliquis multum, nam aliæ ſiliquæ erectæ ſunt, rotundæ, pyramidaleſque: aliæ pendulæ, rotundæ, ceraſorum modo, oblongæ & rugoſæ: aliæ denique pendulæ itidem, ſed recurvæ aut bifurcatæ. Sed de hac planta ſupra plura diximus ſub nomine *Chilles* aut *Axi*. Hic tan- lib. v.
tum addam ex Lerio; Barbaros Braſilienſes cum ſale, quem optime conficere norunt, piper illud contercre, compoſitionemque illam vocare *Iouquet*, qua haud ſecus utuntur in cibariis, quam nos ſale; non tamen intingunt illi buccellam, ſed poſt buccellam ori ingeſtam, *Iouquet* ſummis digitis apprehenſum inferunt ori. Iouquet.

Præter *Mariot* & *Aypi*, etiam alias habent radices (inquit *Lerius*) quas appellant *Hetich*, quarum æque ferax eſt Braſilienſe ſolum atque Lemovicenſe aut Sabaudi- Hetich.
cum eſt raparum: ſunt autem plerumque craſſitudine duorum pugnorum. Licet primo aſpectu è terra evulſæ unius generis eſſe videantur, quia tamen inter coquendum, aliæ violaceum, aliæ aureum, aliæ denique album colorem induunt, trium eſſe generum autumo: Utut ſit, vere poſſum affirmare has radices, præſertim quæ aureo ſunt colore, ſub cineribus coctas piris noſtris vel optimis nequaquam cedere: Earum folia, quæ hederæ terreſtris modo humi ſerpunt, foliis cucumerum aut latiſſimorum ſpinaceorum ſimillima (Thevetus comparat malvæ foliis) differunt tamen colore, qui propius accedit ad vitem albam: cæterum quià ſemine carent, barbaræ mulieres, quibus id curæ eſt, ſerunt minutatim conciſas; quæ fruſtula non multò poſt totidem craſſas radices gignunt. Tametſi quia cibarium eſt illius terræ præcipuum, paſſimque peregrinantibus occurrunt, etiam ſponte naſci exiſtimo.

Non abs re fuerit hiſce Plantis ſubjungere Phalangium monſtroſum, cujus Clariſſimus Cluſius ſequentem Iconem & deſcriptionem exhibet in curis poſterioribus.



In Braſiliæ parte ubi ſinus eſt omnium Sanctorum (*Bahia de todos los Santos*) obſervabat honeſtiſſimus vir *Ioannes van Vſele*, Phalangium quoddam ſive aranei genus non vulgare, ſed monſtroſum: Nam quum Plinius omnibus araneorum generibus, terna duntaxat internodia in cruribus tribuat, & Phalangio corpus exiguum; hoc plura in ſingulis cruribus habet internodia; nam præter articulationem, qua corpori conjungitur, quaterna habent & bifidos inſuper veluti ungues, ut exigui cancri crura pene referre videantur. Totum autem corpus tres uncias ſive pollices longum, unciam aut paulo amplius latum fuſci quidem coloris, ſed totum hirſutum, denſiſque & longis pilis nigris undique tectum, medio dorſo habens foramen conſpicuum tanquam umbelicum, in ambitu ſimilibus pilis præditum, caput ſive anterior corporis pars tota ſimilibus pilis densè obſita, quemadmodum & poſterior ſive alvus, quæ unciam longa craſſiorque eſt, atque bifido mucrone videtur prædita: media corporis parte in utroque latere quina habet crura, ſimilibus pilis hirſuta & quatuor internodiis ſatis conſpicuis diſtincta, quæ rubro colore infecta ſunt ut etiam ungues: breviter, valde monſtroſum eſt hoc animalculum & ita noxium, ut incolæ contactum illius formident ac fugiant. Hæc ille. Pervenit ad nos ejuſmodi araneus vivus, qui ex Inſula *S. Alexii*, quæ continenti Braſiliæ objacet, (ut mox dicetur,) erat allatus quem jam duos pene menſes ſervamus, è quo formam & compoſitionem corporis paulo accuratius licuit obſervare; eſt ea mole quam deſcripſit Clariſſ. Cluſius, aut etiam paulo major; crura illi ſunt totidem, quot ille numerat, ſed bina anteriora, paulo ſunt minora & breviora; internodia habet quatuor præter pedes; ſed neque internodia neque ungues rubro colore diſtincta poſſumus obſervare, neq; ungues, ut vocat, bifidos eſſe ſatis apparet, quanquam de his ambigo: neque corpus ita denſis pilis eſt obſitum, ſed rarioribus, præſertim poſterior pars ſive alvus, quæ aliqua parte nuda eſt & luridi coloris ſive ſubfuſci, quem vulgo vocant *Menin*; umbelicum habet in dorſo, ſed non ita patentem aut conſpicuum, verum contractiorem; telas quoque nere obſervavimus poſterioribus illis bifidis veluti caudis: habemus & mortuum, è quo notavimus, illum juxta os utrimque habere veluti tubercula bina, quibus concluſi ſunt ſinguli dentes inſtar unguicularum, quales habent minores aviculæ, incurvos, corneos & nigerrimo colore nitentes: vivum autem numquam illos exerere vidimus, licet varia illi objecerimus inſecta & muſcas quibus veſci ſolet hoc genus animantium: ſupra os autem habet veluti uvam bifidam nigerrimam itidem & ſplendentem, ambigo an illa videat:. movet ſe quam celerrime, ſi liber è pyxide dimittatur, & ſtatim nere incipit, concluſus nihil tale molitur.

Cap. XII.

Piſces marini Braſilienſium *ex Authore Luſitano & aliis.*

INTER Piſces Braſilienſium excellit *Manati*, cujus Iconem & deſcriptionem jam dedimus.

Beyupira. *Beyupira* piſcis eſt ſimilis ſturioni Luſitanico, quem barbari merito magni faciunt, eſt enim præpinguis, boni ſaporis, atque ſalubris; eorum infinita hic reperitur copia: capiuntur autem hamis in alto mari, ſex aut ſeptem palmos longi, teretes, nigro dorſo, ventre candido.

Boopes. *Boopes* mole atque effigie Thunnis Hiſpanicis ſimiles, pingues admodum, ſecantur in modum Thurmorum, condiuntur que: axungia illorum à ſuilla non abludit, è qua

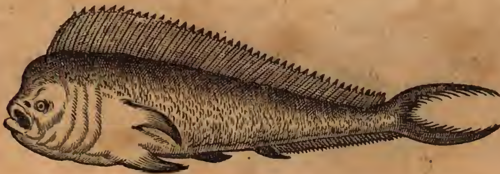
è qua oleum quoddam ſive butyrum conficitur; oculis ſunt bovillis, unde ipſis nomen.

Camurupi, præcipuis annumerandus, pinguis & gratiſſimi ſaporis, multis ſpinis per totum corpus ſparſis, pinnam habet in dorſo longiſſimam ſemper erectam, corpus longum & ſatis amplum, uti vix à duobus viris attollatur; capiuntur fuſcina ferrea: multumque pinguedinis & olei inde deducitur. Camurupi.

Piraembu piſcis, quaſi ſtertentem dicas, à ronchis quos edit; octo aut novem palmos longus, grati ſaporis & magni pretii; obtinet intra os duos lapides, palmam latos & validos, quibus buccinas quibus vivit, comminuit; barbari hos magni faciunt & geſtant circa collum pro monilibus. Piraembu.

Sunt præterea plures hîc piſces, noſtro orbi ignoti, grati ſaporis & non inſalubres: magna quoque nonnullorum copia, qui & in noſtro mari capiuntur, uti quos Portugalli vocant *Tainhas*, quos recentes, plurimum prodeſſe obſervarunt adverſus anguium morſus: Cyprinorum marinorum varia genera, quos Pargos & ſargos vocant Luſitani: *Cicharri* è ſcombrorum genere: *Carazes*, *Acus*, *Rhaiæ* & ſimiles.

Inter eos quoque excellunt, quos Luſitani & alii vocant *Doradas*; à barbaris autem appellantur *Waraka pemme*, ut accepimus à quodam noſtratium, qui & piſcis hujus Iconem ad vivum eleganter expreſſerat, quam hic ſubjungimus. Dorada. Waraka pemme.



Deſcripſerunt illum diligenter varii authores, præſertim *Rondeletius* & *Aldrovandus*, Icones tamen nonnihil differunt à noſtra.

Piſces autem omnes (inquit Author Luſitanus) in hiſce regionibus ita ſalubres judicantur, ut neque febricitantibus noceant.

Quia autem littus tot habet receſſus, ſinus atque elyces, adeoque piſcoſum eſt mare, cetorum ingens copia huc annatat, præſertim à Majo ad Septembrem, ibidemque & parere & fœtus ſuos educare creduntur. Sunt qui Ambar griſeum quod hic non raro reperitur, à cetis rejici opinentur; quanquam alii ab ipſis fluctibus in littus propelli exiſtiment: nam fere poſt grandiores tempeſtates invenitur: omnia animantia id ſummopere appetunt, itaque ceſſante tempeſtate ſtatim illud indagare, cautio eſt, ne ab animantibus comedatur, multa quoque cete non raro vadis hærent & æſtu relabente deſtituuntur in ſicco, è quibus magna vis olei deducitur. Sunt autem fere ex eorum genere, quos *Phyſiteres* vocant. Priſtes quoque toto hoc mari frequentes, vel potius Xiphii ſive ſerræ piſces, immanes belluæ, roſtro lato inſtar gladii & multis acutis dentibus utrimque ſerrato, longitudinis interdum tricubitalis, quo cete, cum quibus bellum gerunt, ſæpe vulnerant ad necem.

Maxima circa hæc littora Teſtudinum marinarum copia, quæ ova ſua in littore deponunt, interdum ducenta, nonnunquam & trecenta, magnitudine gallinarum ovis paria, rotunda atque alba, ſed valida tantum membrana tecta; quæ arena contegunt, donec excludantur. In tantam autem molem excreſcunt, ut nonnunquam reperiantur, quas decem viri nequeant attollere: notiſſimæ jam ſunt Europæis.

Tuberones quos vocant hic pene infiniti, crudele animal & quod multis in mari natantibus exitium adfert: plura illorum genera; quorum quædam hîc & in fluminibus reperiuntur: in mari autem capiuntur fuſcinis; habent autem ſemper comites

piſces diverſicolores, quos Luſitani vocant *Pelgrimes*. Barbari aſperant ſagittas ſuas dentibus hujus piſcis, ſunt enim acuti & venenati, ita ut raro ſanentur, qui illis fuerint vulnerati.

Volatiles piſces, palmum majorem plerumque longi, pulcherrima oculorum acie, inſtar gemmæ, capite eleganti, alis verſpertilionum, argentei coloris; cæteris piſcibus admodum obnoxii, quos dum fugitant, attollunt ſeſe è mari, & non raro præcipitant ſe in naves, bono, uti nautæ vulgo judicant, omine.

Salmones hic admodum rari, neque cum Europæis conferendi. Soleæ autem rariſſimæ quæ niſi antea bene pulſatæ, carne ſunt flaccida, minuſque delicata.

Amayacu.
Rana piſcatrix ſive marina, quam barbari vocant *Amayacu*, piſcis brevis & tantum palmum longus, pictus, pulchris oculis, ab aquis extractus ronchum quendam edit atque inflatur, virus enim illi eſt cutem inter atque carnem, qua detracta ſine noxa comeditur, alioquin lethalis. Venenum illius præſentiſſimum exitium affert gliribus. Eſt & aliud harum genus, aculeatum inſtar erinacii, admodum venenatum, cute tamen detracta comeditur, & contra dyſenteriam valere creditur.

Itaoca.
Denique eſt aliud genus, quod barbaris dicitur *Itaoça*, triangulari corpore inſtar pugionis, oculis cæruleis, venenum illi in cute, jecore, inteſtinis, ſpiniſque, quibus demtis innoxius eſt piſcis.

Puraque.
Puraque barbarorum, videtur *Torpedo*, nam contactus inducit artubus torporem inſtar paralyſios & ſiquis baculum admoverit, ejus brachium reſolvitur, enectus autem edulis eſt, neque ullum illi virus. Pene inducor eundem eſſe, aut ſaltem ejuſdem ſpeciei, cujus Iconem ad vivum in Braſilia expreſſam hic exhibemus:



Aravvavvapebbe.
quamvis ille qui pinxerat mihi retulerit à barbaris hunc appellari *Arawa Wapebbe*.

Caramaru.
Caramaru ſimiles ſunt anguibus marinis qui circa littora Luſitanica reperiuntur, decem aut quindecim palmos longi, præpingues, ita ut aſſi porcinam ſapiant; dentes ipſi portentoſi, quorum morſus valdè ſunt noxii, nam membra quibus impegerint, putreſcunt deciduntque; habet plures aculeos. Indigenæ produnt cum terreſtribus anguibus conſueſcere, idque ſæpius ab ipſis obſervatum fuiſſe.

Amoreatii.
Amoreatii Ranæ piſcatrici non abſimilis, multis aculeis aſpera, abſcondit ſe ad littus ſub arena, pedeſque ſupergradientium vulnerat, præſenti vitæ diſcrimine niſi cauterio ſubveniatur.

Amaya-curub.
Ama-curub, à callis, quos barbari vocant *Curub*, dictus, quos habet toto corpore frequentes, teres eſt & piſci quem Portugalli vocant *Bugallo* ſimilis, & ſupra modum virulentus.

Ierepomonga.
Ierepomonga anguis itidem marinus, qui plerumque ſub fluctibus immotus jacet, quæcunque autem animantia illum contigerint, tam arcte ipſi agglutinantur, ut ægre avelli poſſint, his alitur: nonnunquam & ex undis in littus erepit, contrahitque ſe, ſiquis autem manum admoveat, ſtatim adhæreſcit, & ſi alteram adhibeat ut ſe abſolvat, ad eundem modum tenetur; anguiſque ſtatim ſe diſtendit in magnam molem, & prædam ſuam in mare abripiens, depaſcitur.

Tritones.
Tritones aut *Nereides* vocant barbari *Ypupiapra*, horrentque hæc monſtra tantopere,

pere, ut nonnunquam solo metu emoriantur; exprimunt enim (ut ferunt) humanum vultum egregie, nisi quod oculos habeant profundius insitos; fœmellæ quoque longam dicuntur habere cæsariem & faciem elegantiorem; agunt utplurimum in ostiis atque æstuariis fluminum; visunturque frequentius sub *Iagoaripe* septem octove leucis à sinu omnium Sanctorum, uti & juxta *Portum Securum*, ubi multos barbaros interemisse dicuntur, medios enim complexi tam arcte constringunt, ut spiritum ipsis excludant, neque id de industria, uti videtur, sed singulari affectu, nam gemitum quendam edere audiuntur, postquam occiderint, aut saltem subducunt se, neque delibant quicquam de cadavere, nisi forte oculos, aut nasi & digitorum extrema, aut denique pudenda; idque eo argumento quod à monstris hisce interemti, ubi rursus in littus ejecti fuerint, plerumque his membris mutilati conspiciantur.

Plena sunt omnino hæc maria sepiis, quibus atramentum est pro sanguine; nec minor lolliginum & grandium urticarum in vicino oceano numerus.

Lerius porro observat, omnes pisces in genere à Brasiliensibus appellari *Pira*: Mullorum autem duo hic reperiri genera; quæ barbaris dicuntur *Kurema* & *Parati*; utraque optimi saporis, tum elixa, tum tosta. Quoniam autem mullis natura videtur inditum, gregatim ad littora annatare, sagittis illos petunt barbari, & non raro tam certa manu, ut duos tresve uno ictu figant, transfixos natando eunt quæsitum, ut qui mergi nequeant. Horum caro est admodum friabilis, quo fit ut magno numero captos *Boucan*, ut vocant, imponant, & siccent, exsuccosque redigant in farinam, quam ipsi magni faciunt.

Camaroupouy-ovassou piscis est prægrandis, & maxime edulis, barbari carminibus celebrant illum in suis Choreis.

Duo insuper illis sunt piscium genera, quæ nominant *Ovara* & *Acara-Ovassou*, à Ovara.
superiore haud multum diversa, sed quæ bonitate vincant, nam ausim (inquit *Lerius*) affirmare, *Ovaram* Salari nostro haud multum concedere.

Acarapep piscis est planus, qui inter coquendum, pinguedinem quandam emittit subflavam quæ illis est pro condimento, cæterum carne est optima. Acarapep.

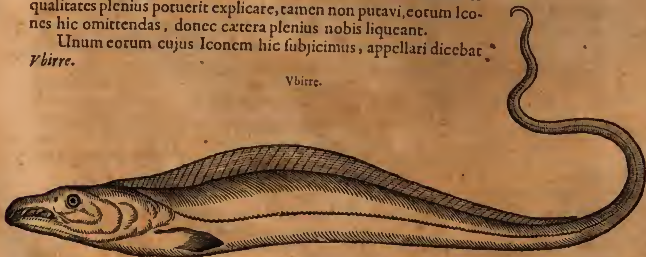
Acarabouten piscis est viscosus, colore cervino aut subrubro, cedit tamen piscibus superioribus bonitate, sapitque minus palato.

Pyra-ypouchi piscis est longus instar anguillæ, estque minime edulis, quod etiam Americanorum *Ypouchi* indicat; qua voce monent, ab eo esse abstinendum.

Raiæ quæ in *Ganabaræ*, id est, *Rio de Ienero* sinu, & vicino mari capiuntur, non modo à nostratibus differunt magnitudine, sed etiam eo potissimum quod duo oblonga gerant cornua, & præterea quinque aut sex fissuras habeant sub ventre, quas industria factas credas, ita concinnæ sunt: cauda oblonga est & tenuis atque adeo venenata. *Thevetus* scribit à barbaris appellari *Inevoueam*.

Accepi præterea à quôdam Juvene nostrate, pingendi satis perito, tres Icones aliorum piscium qui passim in hoc mari capiuntur, quorum licet tantum nomina & Icones mihi subministraverit, nec naturam & qualitates plenius potuerit explicare, tamen non putavi, eorum Icones hic omittendas, donec cætera plenius nobis liqueant.

Unum eorum cujus Iconem hic subjicimus, appellari dicebat *Vbirre*.



Vbirre.

Avvah-kattoe five Iah-vve.

Alterum autem *Awah-kattoe* five *Iahwe*, qui ad orbium claſſem videtur referendus, forma eleganti. Iconem vide.



Pira V-toevvah.



Tertium denique *Pira Vtoewah*, forma monſtroſa, qui & ipſe ex orbium genere eſſe videtur. De quo nihil præter Iconem accepimus.

Cap. XIII.

Cruſtacei Teſtaceique piſces, item arbores littorales aut marinæ, nec non Aves marinæ.

Apula.

A*Pula* è cruſtaceorum genere, cannæ internodio ſimilis, rarius hic reperitur, non modo cibo idonea ſed & medicinæ, lienis enim affectibus mederi dicitur pulvis illius jejuno ſtomacho hauſtus.

Vza.

Vza è Cancrorum genere, in luto juxta littora pene hærent infinitæ, ordinarius & maxime communis non modo Braſilienſium ſed & Nigritarum victus, boni ſunt ſaporis & ſalubres, ſiquis frigidam ſuperhauſerit.

Guainumu.

Guainumu grandiuſculum cancrorum genus, ore tam patulo ut pedem humanum admittat, edule & potius terreſtre quam aquatile animal, quum in cavernis juxta littora degânt: ad tonitruorum auditum è latibulis ſuis prorepțant, & tantum inter ſe excitant ſtrepitum, ut barbaris terrori ſint, hoſtes adeſſe ſuſpicantibus, ſunt enim admodum mericuloſi barbari.

Aratu.

Aratu ejuſdem ſpeciei, in concavis arborum littoralium truncis ſe abſcondunt, ſtudioſe obſervantes oſtrea & mytulos, quibus hiantibus ſingulari induſtria ingerunt lapillum, atque ita nullo negotio devorant. Plures hîc aliæ reperiuntur Cancrorum ſpecies, quibus omnibus barbari avidè veſcuntur.

Oſtreorum ingens hic copia, in quibus nonnunquam inveniuntur uniones. Barbari olim magnam illorum copiam colligebant & carne exemta, teſtas juxta littora aggerabant, unde non raro monticelli ſatis alti ejuſmodi teſtarum variis locis viſuntur, herbis atque arbuſtis nonnunquam & grandioribus quoque arboribus veſtiti, è quibus Portugalli optimam & candidiſſimam calcem conficiunt, qua paſſim pro

cemento

cemento in ædificiis utuntur, pluviatili autem aqua aſperſa facile nigreſcit. His accedunt muſculi, quorum conchis concava parte argentei coloris, barbari cochlearium & cultrorum vice utuntur.

Grandiores turbines, ipſis *Guatapiguaſu*, faciunt maximi, certant enim cum ebore & à barbaris pro muſicis inſtrumentis uſurpantur. Alteram earundem ſpeciem vocant *Piraguaig*, quorum interdum integri tumuli à fluctibus in littore aggregantur, mirum viſu. Buccinæ denique, pectines, aliaque omnis generis elegantiſſima conchilia hic magno reperiuntur numero.

Coralli candidi hic ingens copia ſub fluctibus reperitur, colore tantum à vero abludens, difficillime tamen à petris avellitur, neque eſt operæpretium.

Mangua. Marinis arboribus annumerant *Manguas*, quia magno numero juxta littora & Oceani receſſus reperiuntur, foliis referunt noſtros ſalices, ſemper virentes, materie gravi atque duriſſima, fere inſtar ferri; ſub hiſce culicum quoddam genus reperitur, vocant *Maregues*, exiguum quidem, verum tam acriter pungens, ut peſtis harum regionum merito judicetur; neque veſtibus ſe arceri patiuntur: unicum remedium eſt aut fumo abigere, aut fimo corpus oblinere, quod barbari facere ſolent. Aliis *Mangle* dicitur hæc arbor, alibique à nobis fuit deſcripta ex Oviedo. Maregues.

Guiratinga. Inter aves quæ in mari victitant, ducit agmen *Guiratinga*, grui magnitudine par, plumis candidis, roſtro prolixo atque acuto, crocei coloris, cruribus oblongis, è rubro ſubflavis, collum illius veſtitur plumulis tam ſubtilibus & elegantibus, ut cum ſtruthionum plumis certent.

Caripira. *Caripira* caudam habet bifurcatam, unde & nomen invenit apud Hiſpanos *Rabo forcado*, ejus plumis mirum in modum delectantur barbari, ut ſagittis ſuis adhibeant, longo enim tempore durare ab ipſis obſervatum. Reperitur autem non tantum hic, ſed & alibi paſſim in utraque India, ita ut vulgo jam notiſſima ſit. Refert *Franciſcus Ximenes*, adipem hujus avis, ſingulare remedium eſſe ad cicatrices faciei delendas; imprimis autem valere adverſus artritidis dolores: verum avem difficilem eſſe captu niſi forte in deſerta aliqua inſula, ubi pullos ſuos excludunt; narrat ſe aliquando una donatum, cujus remigium alarum, diſtentum ad eum modum quo volant, amplius ſpacium implebat quàm mortalis ullus diſtento utroque brachio poſſit complecti.

Guaca. Laros vocant barbari *Guacas*, tanta autem eorum multitudo atque varietas littora atque vicinas arbores hic obſidet, ut pene incredibile videatur.

Guirateonteon avis epilepſiæ admodum obnoxia, à quo & nomen meruit apud barbaros, quaſi dicas avem ſæpius morientem rurſuſque reſurgentem; alioquin candidis & pulcherrimis plumis veſtita.

Galcamar. *Calcamar* columbæ magnitudine, ſed volandi neſcia, alarum atque pedum remigio ſecat fluctus pervelociter, in quibus & ova ſua ponere & excludere affirmant barbari: malaciæ & pluuiarum ſunt prænunciæ, atque eo tempore tanto numero circumfluitant naves, ut à nautis faſtidiantur.

Ayaya. *Ayaya* picæ magnitudine, longo roſtro inſtar cochlearis, plumæ illius ſunt candidis, rubriſque maculis eleganter ſuffuſæ; ſingulari in piſciculis capiendis induſtria.

Caracura. *Caracura* exili corpore, ſubcinericei coloris, pulchris oculis, iride eleganter rubente, ita vocalis, ut majoris longe molis quis opinaretur, ante ſolis ortum fere auditur illius cantus & ſub veſperam, certo, ut volunt, ſerenitatis futuræ indicio.

Guara picæ magnitudine, oblongo roſtro, & anteriore parte recurvo, longis pedibus; primum excluſa nigricat, deinde evadit cineracea, ubi autem volare incipit egregie candicat, ſenſim autem rubeſcit, donec ætate plumæ illius colorem induant purpuræ æmulum, quem ad ſenectam uſque retinent. Pariunt quoque ſub tectis; victitant piſcibus, carnibus aliiſque eduliis, ſemper aqua temperatis: barbari componunt ex plumis illarum diademata ſua aliaque ornamenta, ideoque maximi faciunt: gregatim volitant & ſoli expoſitæ pulcherrimum præbent ſpectaculum. Sunt & plures aves quæ è mari victum quærunt, etiam Europæis notæ, & inter illas Aquilarum genus, quas Haliætos vocamus.

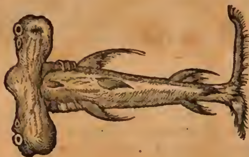
Cap. XIV.

Piſces aliquot fluviatiles, item angues aliaque animantia quæ in fluminibus degunt ex iiſdem authoribus.

FLVMINA Braſiliæ (inquit Lerius) abundant mediocribus & minimis piſcibus, quos barbari ſua lingua vocant *Paramiri* & *Acaramiri*; *miri* enim ipſorum idiomate ſonat parvum: hujus generis duos paulo monſtroſiores deſcribunt tam Lerius quam Thevetus.

Unum appellant barbari *Tamovata* ſive *Tamoutiata*, eſt autem piſcis palmi longitudine, halecibus noſtris paulo minor, capite groſſo & ſupra molem corporis; pinnulas habet duas ſub branchiis, dentes lucio noſtro acutiores; adhæc duriſſimis ſquamis à capite ad extremam caudam inſtar *Armadillo* armatus, ut vix gladio pertundi poſſit. Carne eſt probatiſſima & gratiſſimi ſaporis.

Panapana. Alterum nominant *Panapana*, mediocris longitudinis, cute inæquali atque aſpera, qualis eſt canis marini, cæterum *Zygana* ſive *Lybellæ* quam Maſſilienſes vocant *Cagnolam* plane ſimilis, capite plano atque deformi & in duo veluti cornua deducto, in quorum extremitatibus oculi emicant, ita ut longiſſimo ſpatio à ſeinvicem disjungantur. Thevetus illius hanc exhibet Iconem quæ caudâ tantum differt ab Icone quam Bellonius in ſua de aquatilibus Hiſtoria expreſſit. Rondeletius autem ſcribit, caudam in duas pinnas inæquales deſinere, quod melius cum noſtra Icone convenit. Aldrovandus exhibet duas illius Icones, ſed neutra convenit cum hac noſtra.



Cururyuba. *Cururyuba* (inquit Author Luſitanus) omnium anguium quos hæc regio nutrit longe maximus & pulcherrimus, non raro enim reperiuntur vigintiquinque & triginta pedes longi: Catenam habet ſupra dorſum ab occipitio ad extremum caudæ deſcendentem, variis coloribus eleganter deſcriptam: dentes caninos: ſi aut hominem aut feram poſſit rapere, integros haurit. Fidem ſuperat, quod à barbaris narratur; ubi ventrem ſagina impleverit, humi reſupinam putreſcere, ita ut corvi aliæque aves carnes illius penitus depaſcantur, ſolo ſceleto reliquo; hinc autem novas carnes ſponte renaſci & ad priſtinam formam atque molem redintegrari, quippe capite ſub luto tantiſper abſcondito, in quo ipſi vitalis vis, ideoque barbaros quibus id gnarum, ubi ſceleton illius aut putreſcens cadaver invenerint, caput ſtudioſe rimari & è cæno erutum necare. Saturati etiam tam profunde obdormiſcunt, ut ſæpe à barbaris caudæ pars amputetur neque tamen expergiſcantur.

Manima anguis, numquam egreditur ex aquis, præcedente interdum major, atque tam eleganter pictus, ut barbari morem pingendi corpora & exemplum ab illo ſe traxiſſe profiteantur; unde vulgo hunc anguem tanti faciunt, ut ſe longævos futuros inde argumententur, quod *Manima* ſe ipſis videndum dederit.

Crocodyli, quos indigenæ vocant *Iacare* hic quamplurimi & magnæ molis, ita ut interdum quindecim palmos longi hic capiantur.

Iaguarucu amphibium animal, bovis magnitudine, dentes habens quadrantem longos, hominibus infeſtum: frequenter reperitur in flumine *S. Franciſci* & *Paraguaçæ*, alibi vero rariſſime.

Atacape itidem amphibium animal, lupo minus ſed multo atrocius, ſolet in terram egredi, ut homines intercipiat, & quum ſit velociſſimum, non raro opprimit ipſos atque devorat.

Iaguapopebæ, viperæ ſunt Portugallicis omnino ſimiles.

Zaziguemeiu modicum animalculum, cujus pellis in pretio habetur.

Baepapina Tritonum ſpecies videtur, puerorum magnitudine & forma, frequens harum regionum fluminibus animal & innocuum.

Plurimi quoque hic reperiuntur porci fluviatiles, quos barbari vocant *Capygoara* porcorum

porcorum quidem magnitudine, ſed forma nonnihil diverſa, magnum ſatis lapidem habent ſub palato, qui ipſis dentis majoris eſt loco; barbari appendunt illos liberorum ſuorum cervicibus loco monilis; carent cauda: crebro egrediuntur aquas & educant in terra catulos ſuos, victitant enim gramine & fructibus quos juxta ripas inveniunt.

In fluminibus item reperiuntur multæ conchæ, quas vocamus patellas, barbari *Igta*, quarum quædam cribra æquant magnitudine, atque illorum uſum præbent barbaris, ſunt intus argenteo colore, & continent interdum uniones. Igta.

Avium autem, quas Luſitani vocant *Cagados* ingens reperitur in fluminibus numerus, quarum ovis mirum in modum delectantur *Tapujes*, iiſque victitant certis anni tempeſtatibus.

Neque deſunt hîc in fluminibus, paludibus, ſtagnis innumeræ *Ranæ*: quarum nonnullas, quas vocant *Guararicos*, tantopere metuunt & abhorrent barbari, ut fidem pene ſuperet, nam ſolo auditu ita perterrentur, ut plerumque vivendi finem faciant, neque ullam conſolationem admittant; ajunt enim ſplendorem quendam inſtar fulguris inter coaxandum emittere. Ranæ.

Anatum denique maxima hic copia, quas ut Lerius notat, barbari vocant *Vpec*, verum raro atque illubenter illas commedunt, ob tarditatem animalium in gradiendo, quam ne ſibi affricent, magnopere metuunt. Vpec.

Cap. XV.

Animalia, arbores herbæque quas Luſitani primum intulerunt, è quibus tamen hodie maximum quæſtum faciunt: itemque diviſio Braſiliæ in ſuas præfecturas.

EQVORVM hic jam magna eſt copia & quidem tam præſtantium, ut nonnulli ducentis, trecentiſq; ducatis venundentur & magno numero Angolam mittantur. Licet autem paſcua hîc non admodum ſint læta, & in Præfectura Portus Securi herba quædam ſuccreſcat, armentis lethalis, tamen paſſim in hiſce provinciis, maximi eorumdem reperiuntur greges, ita ut non pauci Luſitani quingenta imo & mille taurorum vaccarumve capita poſſideant, præſertim in campeſtribus *Paratiningæ*, ubi paſcua magis abundant, incredibili pene incremento: porci & ſues hic ſupra modum numero aucti; quorum caro tam eſt ſuavis atque ſalubris, ut etiam ægris ad diætam præſcribatur.

Juxta ſinum fluminis Ianuarii plurimæ paſcuntur oves atque verveces, tanta interdum ſagina, ut præ nimia pinguedine ilia ipſis rumpantur, ſed caro illarum neutiquam tam opipara aut ſalubris quam Europæarum.

Capræ hic adhuc pauciores, capiunt tamen quotidie incrementum.

Gallinæ pene infinitæ, nam cœli temperiem ſatis commodam experiuntur & à barbaris pariter atque Luſitanis aluntur perſtudioſe, majores quidem ſunt Europæis, ſed carne deteriore.

Anſeres quoque multum adaucti, licet & ſuos habeat hæc regio, Europæis majores & longe meliores. Ex peregrinis autem animantibus nullum majoris faciunt barbari, quam canes, quos & ſtudioſe nutriunt, viri quidem ad venationem, fœminæ autem voluptatis gratia, nam inſtar puerorum circumgeſtant, & non raro lactant uberibus ſuis.

Arborum Europæarum, præſertim aurantiarum, limonum & limarum, citrearum & ſimilium tanta hic jam eſt abundantia, ut integros ſaltus impleant, & fructus præ nimia copia vileſcant: Formicæ tamen, quarum hic pene infinitus numerus, magnum hiſce arboribus adferunt damnum. Plurimæ hic quoque ficus & variorum generum.

In præfectura autem *S. Vincentii* & nominatim in campis *Paratiningæ*, itemque in Præfectura fluminis Januarii, cidoniarum malorum maxima naſcitur copia, quæ quater ſingulis annis dant fructus maturos, incredibili fœcunditate. Neq; deſiderantur vites, præſertim juxta ſinum Januarii & in *Paratininga*, eximia ferè omnibus annis fertilitate; è quibus jam vinum premere conati ſunt, ſed non ſatis proſpero ſucceſſu.

Quid

Quid multa? omnes pene hortenſes herbæ Europææ, flores, radiceſque huc tranſlatæ tantopere adoleverunt, ut domeſticæ jam videri poſſint.

Triticum denique in Præfectura fluminis Januarii & campeſtribus *Paratiningæ* ſatum adeo luxuriat, ut ex una interdum radice ſexaginta & non raro octuaginta culmos ſurgere ſit obſervatum, noxia fœcunditate; nam quum continuo novi culmi ſuccreſcant, meſſis ſuo tempore abſolvi non poteſt, quumque molendinis deſtituantur indigenæ, tritici uſum pene abdicant.

Vereor ne nimis prolixi fuerimus in deſcriptione animalium, & plantarum hujus regionis, ſed quia nobiliſſima eſt provincia, & deſcriptiones ſatis accuratæ, ſperamus nos apud curioſos lectores veniam inventuros. Nunc ad particularem provinciarum deſcriptionem nos accingemus.

Bella quæ Portugalli cum Indigenis harum regionum jam multis annis pene continua geſſerunt, nequaquam ipſis permiſerunt ſedes in mediterraneis figere, ſed pleræque ipſorum coloniæ, urbes atque arces juxta littora ſunt diſpoſitæ, longo ſatis inter ſe intervallo. In Præfecturarum, quas Luſitani hîc vocant *Capitanias*, numero tradendo variant ſcriptores, nam *Antonius Herrera* Hiſpanus, & Popillinerius Gallus, tantum novem numerant, licet uterque non niſi octo nominatim recenſeat & deſcribat: *Nicolaus* vero *de Oliveyra* Luſitanus, ſcribit Regem Hiſpaniarum Portugalliæ nomine in America poſſidere Braſiliam; eamque initium ſumere à *Para* (de qua proximo libro agetur, ſive ab ipſo pene Æquatore, & deſinere ad trigeſimum & quintum gradum ab Æquatore verſus Auſtrum: complectique ſecundum oræ maritimæ ductum maximo gyro leucas mille & unam ſupra quadraginta. Porro Regionem hanc ſive Braſiliæ, ſive alio quocunque nomine appelletur; dividi in quatuordecim *Capitanias*, *Param* nimirum, *Maranhaon*, *Ciaram*, *Rio Grande*, *Paraybam*, *Tamaracam*, *Parnambuco*, *Seregipen*, *Bahiam*, *Ilheos*, *Spirito Santo*, *Porto Seguro*, *Rio de Ieneiro*, & *San Vincente:* quarum ſex ad dominos particulares pertineant, qui illas armis acquiſiverunt; reliquæ octo ſint Regis. Intervalla porro inter has diverſa eſſe, nam à prima quæ *Para* dicitur, ad ſecundam *Maranhaon*, centum & ſexaginta leucas numerari; à *Maranhaon* autem ad *Ciaram* CXXV: à *Ciara* ad *Rio Grande* centum: à *R. Grande* ad *Paraybam* XLV: à *Parayba* ad *Tamaracam* XXV: à *Tamaraca* ad *Pernambucum* ſex: à *Pernambuco* ad *Seregipen* LXX: à *Seregipe* ad *Bahiam* XXV: à *Bahia* ad *Ilheos* XXX: ab *Ilheos* ad *Porto Seguro* totidem: à *Porto Seguro* ad *Spiritu Santo* LXV: à *Spiritu Santo* ad *R. de Ieneyro* LXXV: à *R. de Ieneyro* ad *San Vincente* LXV. De quibus intervallis plura ſuis locis dicentur. Denique inter eas quæ particularibus Dominis parent ſunt *Pernambuco* & *Tamaraca*. Nunc ſingularum Provinciarum deſcriptionem proſequemur facto initio à *S. Vincente.*

CAP. XVI.

Primæ Præfecturæ quæ appellatur S. Vincente *deſcriptio.*

PRÆFECTURA *S. Vincentii* omnium maxime Auſtralis eſt & provinciis fluminis *de la Plata* contermina, quarum deſcriptionem ſuperiori libro abſolvimus. Sita eſt ad altitudinem quatuor & viginti graduum, habetque ad mare & intra Continentem limites incertos aut non ſatis explicatos. *Iarricus* in ſuo Theſauro de hac Præfectura ita ſcribit: *Vincentiana* Præfectura in exiguo maris ſinu, viginti quatuor gradibus latitudinis Auſtralis in ora maritima ſita eſt: quadraginta ab oppido Fluminis Januarii leucis remota Auſtrum verſus. Sex ſeptemve ſocii hic commorantur, qui ſedulo & impigrè Luſitanorum ſimul & Braſilienſium ſaluti invigilant: hi in varios pagos diſpertiti ſunt circumſecus oppidum; ad quos quotidie novi hinc inde incolæ ſociorum opera confluunt. Sæpe quippe interiorem adeunt regionem ac præſertim *Carigios*, qui in ora maritima octuaginta circiter leucis à Vincentiano ad Auſtrum diſtant oppido, & ad ducentas propemodum leucas in eadem ſe ora extendunt, nam ad uſque Flumen Argenteum pertingunt.

Gens eſt omnium Braſilienſium politiſſima cultiſſimaque, ut præter aliorum conſuetudinem, ferarum exuviis cooperiantur. Forma ſunt inſigni & nonulli certant candore cum Europæis. ſi quando ad eos commercii gratia proficiſcuntur Luſitani, ſine

ullo

ullo metu navigia aſcendunt,ac viciſſim Luſitani per eorum pagos ſecuri diſcurrunt, quaſi in propriis agerent domibus. Narrat deinde ſeptuaginta illorum à Luſitanis fraude in ſervitutem abductos,& ſociorum opera reductos anno cIↃIↃxcvi: Et barbaros hoſce magno fidei zelo ardere,ſed Portugallorum metu ad *Vincentianam* Pręfecturam non audere accedere;atque inde juſto Dei judicio fieri,ut hæc colonia atque aliæ omnes, quæ in Indigenas ſunt inhumaniores, indies decreſcant, aliæ vero quæ eiſdem bene volunt & humaniores ſe exhibent,quotidie magis magiſque effloreſcant.

Indigenæ hujus Præfecturæ,Portugallorum amici,à *Ioanne Stadio* appellantur *Tupinikinſi*; qui ipſos montana incolere & ultra octuaginta leucas in Mediterraneis, quadraginta autem juxta littus occupare prodidit: ad Auſtrum his ſunt finitimi *Carioes*; ad Arctum autem *Tupinimbæ*, Portugallis ſupra modum infeſti. Tupinikinſi.

Patres Societatis, qui in hiſce partibus degunt, in literis ſuis anniverſariis faciunt mentionem nationis barbaræ, *Miramuminos* vocant, gentis vagæ, ferocis atque immaniſſimæ, quæ Portugallis jam ante multum damni intulerit, ſed nunc ſociorum opera paululum delinita, Portugallis amicior atque opportunior eſſe cœperit. Nihilo ſecius horum barbarorum incurſibus multum huic Præfecturæ deceſſit; potiſſimum tamen ipſorum Portugallorum in indigenas iniquitate, fraudibus atque ſævitia: nam quum Religioſi omnibus modis ſatagant impedire ne indigenæ inhumanius à Portugallis tractentur, aut in miſeram ſervitutem aliò traducantur, tamen Portugalli tam hic quam alibi, crudelitati atque dolis nullum ponunt modum, & non raro ipſorum Religioſorum habitu abutuntur, ut facilius miſeros in caſſes ſuos attrahant, magno religionis Chriſtianæ, uti par eſt credere, diſpendio. Miramumini.

Urbs hujus Præfecturæ præcipua appellatur *Santos*, quadraginta circiter leucis à flumine Januarii verſus meridiem diſſita, tres quatuorve ab oceano, in interiore receſſu, ubi onerariæ majores in anchoris ſtare & onera ſua exponere atque recipere percommode poſſunt: non admodum ampla eſt hæc urbs & non niſi octuaginta aut paulo pluribus conſtat domiciliis: varias vices experta; & à fortiſſimo Equite *Thoma Candiſchio* ann. cIↃIↃxci intercepta atq; direpta, & ſupra duos menſes poſſeſſa;inter cætera ſpolia nonnihil auri repertum, quod à barbaris huc allatum fatebantur Portugalli,è loco *Mutinga* vulgo dicto,ubi nunc fodinas habere dicuntur Luſitani:tres villæ cum ſuis molendinis Saccharò conficiendo aptis,ad hanc urbẽ jam olim pertinebant. Accepi à Belga quodam qui ſuperioribus annis hîc vixerat: Vrbem hanc ſitam eſſe juxta cornu Inſulæ *S. Amaro*, tribus leucis aut circiter à mari; vallo munitam eſſe ad ripam fluvii,qui hic circiter dimidiam leucam eſt latus & circiter quinque orgyas altus: præterea duo viſi hic caſtella, unum ad latus Auſtrale, alterum media urbis parte; ædes numerare centum aut paulo plures, incolas ducentos partim Portugallos, partim Meſtizos: templumque habere parochiale, & monaſterium Benedictinorum & domum Societatis. Aditus ad portum vocatur *Barra Grande*. Santos.

Altera urbs dicitur *S. Vincente*, tribus quatuorve milliaribus à priore diſſita verſus Auſtrum,non inelegans oppidulum,ſed portu non æque commodo,atque majoribus navigiis pene inacceſſo: octo autem milliaribus ab hac intra Continentem, *Tanſe* atque *Cavane* pagi incoluntur à Portugallis, frugum copia nobiles, & extremi dudum Portugallorum verſus illam plagam limites. Accepi ab eodem Belga, oppidulum hoc continere ſexaginta aut ſeptuaginta ædes, & numerare circiter centum incolas qua Luſitanos qua Meſtiſos: & ad illam pertinere tres quatuorve machinas Saccharo conficiendo aptas. S. Vincente.

Tertia urbs, ut Portugalli produnt, appellatur *Hitauhacin:* Belga autem ille præterea deſignat *Itangem* & *Cananeam*, quæ jacent à *S. Vincente* verſus Auſtrum: *Itange* nimirum decem aut undecim leucis à *S. Vincentio*. *Cananea* circiter quadraginta: conſtat autem *Cananea* duobus aut tribus pagis ſive municipiis, nequaquam munitis, quæ tantum minoribus navigiis poſſunt adiri.

Ora autem maritima ita ſe habet, ab elyce *S. Vincentii*, ad *Barram*, quam vocant, *Grandem* ſunt tres leucæ per hanc aſcendunt naves etiam grandiſſimæ ad urbem Santos;ab hac ad alteram Barram, quam vocant de *Britioca*, iv aut v leucæ magis verſus Arctum; hanc *Britiocam* non niſi minora navigia poſſunt aſcendere ad oppidum Santos; ad ipſum aditum ſuper arenoſum cornu jacet parva arx lapidea.

CAP.

Cap. XVII.

Particularior hujus Præfecturæ deſcriptio & de oppido S. Pauli; *& Inſulis adjacentibus.*

Pernapiacaba. AB urbe *Santos* flumen aſcendentibus circiter tres leucas, occurrunt altiſſima montium juga, quæ ab indigenis vocantur *Pernabiacaba*, extenduntur que in longitudinem pene ad eundem modum, quo littus Marinum: fluvius autem continet intermedio ſpacio plures inſulas, in quibus Luſitani prædia habent ruſtica, & *Cubatoa.* multa viridaria: aſcenditur autem minutioribus navigiis ad locum quem vocant *Cubatoa*; ubi fluvii aquæ potabiles ſunt, nec ſupra duas leucas inde deſcendunt è dictis montibus, atque de clivis illorum præcipitant. Porro *Pernapiacaba* ſunt vaſti & prærupti montes, difficili circiter duarum horarum aſcenſu, tramite inter arbores, graduum in modum, exciſo, & inter centum aut centum quinquaginta paſſus lato; à vertice autem montium pertinet via quæ ducit ad *S. Paulum* primo verſus Auſtrum; dein recta ad Occidentem, per montes & ſylvas ſex aut ſeptem leucis; ſecant hanc viam duo amniculi, qui extra ſylvam coëunt, & relabuntur verſus ortum, & condunt ſe denique in fluvium *Injambi*. Sylvam egreſſos ducit via circiter unam leucam verſus occaſum & deinceps quatuor aut quinque verſus Arctum, ad oppidum *S. Pauli* uſque, *S. Paulo.* per campeſtria ſine ullis ſylvis. Oppidulum *S. Pauli* ſitum eſt ſuper monticulum circiter centum & quinquaginta paſſus editum; ad cujus radicem duo amniculi labuntur, quorum unus deſcendit ab Auſtro, alter ab Occaſu, atque hoc loco confluentes ſimul illabuntur in *Injambin*: amæniſſimum habet proſpectum, verſus Auſtrum atque Ortum, Arctumque in patientiſſimos campos; verſus Occidentem in nemota: numerat centum aut paulo plures ædes, & circiter ducentos incolas qua Luſitanos qua Meſtizos: unum templum parochiale, & duo monaſteria Benedictinorum & Carmelitarum, & domum Patrum ſocietatis. Quæſtus potiſſimus hic fit ex pecuaria & agrorum cultura. Æſtate quidem hic non nimium calet, aurâ quæ à montibus deſcendit æſtum mitigante; hyeme vero nonnihil alget, ita ut non raro hic glacies, & plerumque pruina conſpiciatur. Solum longe lateque fœcundiſſimum eſt & amœniſſimum, campis, ſylvis, collibus montibuſque grata varietate diſtinctum; triticum quidem fert copioſe, ſed colore minus probato: cæterum armentis optimum: unde nihil hic deſideratur præter ſalem, oleum & vinum.

Injambi fl. Circiter leucam unam à *S. Paulo* verſus Arctum labitur fluvius *Injambi*, ſatis latus, & minorum navigiorum patiens, piſcoſus quoque; oritur in Montanis *Pernapiacava* ad Ortum à *S. Paulo*; & deſcendit ad Occidentem; pluviis menſibus nonnumquam egreditur ripas & inundat humiliores campos. Ad Arctum ab hoc fluvio, extendunt ſe montes, in longitudinem quidem inter Ortum & Occaſum leucis triginta aut quadraginta, in latitudinem vero nunc decem nunc duodecim, interdum & quindecim leucis. In hiſce montibus ſunt variæ auri fodinæ, quod hic reperitur majoribus & minoribus granulis & etiam pulvere, æſtimaturque communiter viginti & duobus caratiis.

Aurifodinæ. Auri autem fodinæ ſuperioribus annis inventæ, hæ commemorantur: *S. Jago* & *Santa Cruz* in montanis; *Perniacapavæ* quatuor aut quinque leucis à mari: *Geragua* circiter quinque leuc. à *S. Paulo* verſus Arctum, & ſeptendecim aut octodecim à mari: *Sierra dos Guarmumis* ſex ſeptemve leuc. à *S. Paulo* verſus boream, & circiter viginti à mari: *Noſtra Sennora de Monſerrate* x aut xii leuc. à *S. Paulo* verſus Corum, ubi grandia grana reperiuntur quæ interdum duas treſve uncias pendent: *Buturunde* duabus leucis à præcedentibus verſus occaſum: *Punta de Cattiva* triginta leucis à *S. Paulo* verſus Africum.

Ab eodem oppido *S. Paulo* circiter triginta leucis verſus Africum jacent monta- *Beraſucaba.* na *Beraſucabæ*, ferri venis ſcatentia: nec auri venarum indiga, quas Indigenæ *Cananeæ* ſolent eruere. In montanis hiſce jam oppidulum ſunt moliti Luſitani, ſed non *S. Philippe.* magni precii, nomine *S. Philippi*: fluvius *Injambi* hic ſe dilatat, recipitque plures amnes tam ab Euro quam à Coro allabentes; & ita porro deſcendere dicitur in *Paranam*; minime tamen navigabilis uſque ad utriuſque confluentem, propter crebros cataractas.

crebros cataractas. Circiter quatuor aut quinque leucis à *S. Paulo* juxta viam quæ ducit ad *Beraſuiabam*, jacet molendinum ſacchari; quod omne hic conſumitur in tragemata & conſervas; quum longe maxima hîc naſcatur cidoniorum malorum copia, & aliorum fructuum omnis generis.

Denique IV aut V leucis à *S. Paulo* verſus ortum jacet indigenarum quidam pagus, inter quos pauci habitant Luſitani; ſitus eſt ad ripam fluminis *Injambi*, diciturque *S. Miguel*: ab hoc quatuor aut quinque leucis magis ad ortum occurrit pagus *Magi miri*, paucis tantum ædibus conſtans, haud longe à ripa *Injambi* & montanis *Pernipiacavæ*, aliquot leucis ſupra hunc pagum, inter conjugia montium *Pernipiacava* & eorum quos inter ortum atque occaſum extendi diximus, oritur fluvius *Injambi* ex tribus quatuorve fontibus. Tranſcendentibus autem montes illos qui inter ortum & occaſum jacent, occurrunt aliæ terræ & vaſtæ planicies, quæ ſecantur ab alio ſatis valido flumine quem vocant *Rio de Sorobis*, qui magna terrarum ſpacia pervagatus & de non uno cataracte præcipitans, tandem in Oceanum creditur deſcendere inter Promontorium frigidum & Spiritum Sanctum. Ab hoc autem fluvio verſus occidentem jacent vaſtæ, ſed nullis aut perpaucis barbaris cultæ provinciæ campeſtres, per quas plures fluvii labuntur verſus Africum, & ut par eſt credere in magnum flumen *de la Plata*; clauduntur autem verſus Corum vaſtis & aſperis montibus, in quibus fama eſt auri & argenti venas abſcondi; & ex illis oriri aliquot fluvios, præſertim illum qui inter Bahiam & Pernambuco deſcendit in Oceanum & nominatur *Rio S. Franciſco*. R. de Sorobis.

Fluminis & portus *Santos* faucibus, viginti pene milliarium Anglicorum intervallo, adjacet Inſula *S. Sebaſtiani*, oblonga & ampla; paulumque ab hac verſus Auſtrum alia minor, alta, & *Alcatraſſe* nomine nota. Inter autem dictam Inſulam *S. Sebaſtiani* & continentem fida ſatis eſt ſtatio, navibus quantumvis magnis; & adverſus incerta ventorum egregiè munita; ipſa quoque inſula aperit multos ſinus; eſtque piſcatio hic admodum copioſa & aquatio valde opportuna: cæterum denſis ſylvis atque vepretis pene invia advenas ab interiori ſui cognitione arcet; præcipuus illius portus appellatur *Porto dos Caſtellanos*. Minores Inſulas *Victorii*, & *dos Buſios* indicaſſe ſuffecerit. S. Sebaſtiani I.

Denique ex adverſo Inſulæ *S. Sebaſtiani* ad Continentem habitant pauci Portugalli in pagulo haud magni precii. *Antonius Knivetus* Anglus, vocat *Iaquerequere*, nec longe inde alium pagum *Pianita* qui barbaris incolitur, quos appellat *Pories*. Hactenus de præfectura *S. Vincentii* quam noſter patere vult, ab oppido Santos verſus Auſtrum quidem quinquaginta leucis, ad Arctum vero quindecim aut viginti.

Ad eam quoque pertinet Paratiningenſis colonia, decem aut duodecim leucis ab oppido *S. Vincentii*, intra Continentem & in campeſtribus quorum jam ſæpius meminimus. In qua Jeſuitæ Reſidentiam, ut vocant, habuerunt, quæ anno cIↃ IↃ c à barbaris direpta fuit atque everſa, ſed poſtea haud dubio reſtaurata.

CAP. XVIII.

Præfectura fluminis Januarii *vulgo* Rio de Janeiro.

SECUNDA Braſiliæ præfectura nomen ſortita eſt à flumine *Ianuarii*, vulgo *Rio de Ianeiro*, quod eo menſe primò à *Ioanne Diazio de Solis* anno cIↃ IↃ XV fuerit aditum; qui illud ſecundum ſuam dimenſionem collocat ad altitudinem duorum & viginti graduum & viginti ſcrupulorum verſus Polum Antarcticum. Galli vero qui hunc locum colonia nobilitarunt ſinum & fluvium appellant *Ganabaram*.

Hi primam ad hunc locum expeditionem ſuſceperunt anno cIↃ IↃ LV ſub Præfecto *Villegagnone*, cum duabus onerariis, & appulerunt hic menſe Novembri. Præfectus in ipſis faucibus, quæ dimidium circiter milliare patent, altiſſimis montibus utrimque imminentibus, arcem ligneam exſtruxit, ſuper petram centum pedes longam, ſexaginta latam, ibidemque machinas ſuas bellicas diſpoſuit, ut aditum communiret. Flumen intus amplum, multis inſulis amœnè virentibus paſſim interſparſum, in quarum unam haud longe à prædicta petra ſuos colonos cum commeatu & reliquo apparatu bellico expoſuit, ob ſuorum paucitatem & barbarorum multitudinem, in Continenti ſedes figere metuens. Illa ſexcentos paſſus in longitudinem,

centenos in latitudinem patebat, & pari pene intervallo utrimque aberat à Continente, dulcium aquarum inops.

Secunda Classis quæ quamplurimos vehebat reformatæ religioni addictos, (quam & Villagagnon se sequi profitebatur) sub præfecto domino *du Pont*, solvit è Gallia mense Novembri anni cIↄ Iↄ LVI, & permolesta navigatione usa, mense demum Martio anni cIↄ Iↄ LVII portum fuit invecta. Secundam hanc navigationem prolixè descripsit *Ioannes Lerius*, sicuti priorem *Andreas Thevetus*. Arcem autem petræ superædificatam uti diximus, Villegagnon nondum fraudum & scelerum manifestus, ad honorem Ammiralii *Franciæ*, appellaverat *Collígniam*. Ponitur autem hoc flumen & sinus illius à Gallis ad altitudinem trium & viginti graduum Australium, atque ita describitur à *Lerio*.

Quæ alii (inquit) de sinu isto scripserunt, prætermitto, eumque quatuor & viginti millibus passuum patere affirmo: In quibusdam vero locis in latitudinem crescere, donec quatuordecim aut sedecim conficiat: Et quamvis ii montes quibus cingitur, non adeo sunt excelsi, atque ii quos Genevensis lacus alluit, recte tamen cum illo comparari potest, ob vicinitatem undique terrarum. Ostium illius periculosum est, quia relicto mari, trium Insularum incultarum oræ sunt legendæ, unde magnum periculum navibus imminet, ne scopulis illisæ penitus frangantur. Deinde prænavigandum est fretum, quod quum trecentos passus in latitudinem non habeat, enascitur sinistrorsum è monte rupes pyramidis formam referens, quæ non modo immensæ est magnitudinis, verum etiam eminus artificio quodam videtur elaborata. Propter ejus autem rotunditatem & quod ingenti turri persimilis esset, à Gallis *le pot de beure* fuerat appellata. Paulo ulterius intra sinum ipsum rupes extat satis plana, quæ in circuitu patet circiter CXX passus, hæc à nobis *le Rattier* dicebatur, quam Villagagnon cum primum appulisset, exposita suppellectile ac impedimentis muniri posse sperabat, vi tamen undarum inde pulsus est. Ea porro, quam incolebamus, insula, duobus est passuum millibus ulterior: hæc erat inculta ante Villegagnonis adventum: in circuitu circiter passus mille complectitur, latitudinem sexies superante longitudine, scopulisq; ad libellam summæ aquæ extantibus cingitur, qua de causa naves citra tormenti jactum accedere non possunt; estque hoc loco natura munitissima, ut adiri ne navigiolis quidem possit nisi è portus latere, ex adverso ingredientis oceani: Hæc si diligenter custodita fuisset, nec expugnari nec intercipi potuisset, quemadmodum à reditu nostro à Lusitanis fuit occupata, illorum culpa qui ibidem relicti fuerant. Ab utraq; parte eminebat colliculus, in cujus fastigio Villægagnon tuguriolum exstruxerat: rupi vero L aut LX pedes in altitudinem porrectæ & ad insulæ centrum sitæ, suum imposuit prætorium; reliqua in planiciem redacta domiciliis cõtinebantur, quæ annumerata omni Vilagagnonis familia, LXXX circiter homines incolebant. Illa omnia si prætorium excipias aliquot fabrilibus tignis fabricatum, & propugnacula qualicunq; cemento obducta, parva erant tuguriola, prout Americani solent, lignis extructa rotundis, herbaq; contexta, &c. Ultra propugnaculum decem fere passuum millibus, pulcherrima fertilissimaque insula jacet, quæ quum in circuitu XII mill. passuum pateret, magnæ insulæ nomen à nobis sortita est. Quinetiam quod à *Toroupinambautiis* fœderatis incoleretur, eam frequenter petebamus ad exportandam farinam, aliaq; necessaria. Sunt præterea in illo sinu maris multæ insulæ incultæ, in quibus præstantissima ostrea reperiuntur.

Fluvius multorum piscium genere abundat, imprimis quam optimis mullis, suibus marinis & aliis mediocribus. Duo sunt etiam flumina, quæ ad extremitatem sinus, terra undique circumdata, cum eo conjunguntur. Hactenus *Lerius*.

Atque hæc quidem Gallorum temporibus fuit hujus sinus conditio, qui inde à Portugallis pulsi, auspiciis *Emanuelis de Sa*, pulcherrimam occasionem rei bene gerendæ amiserunt, atque ex opulentis hisce provinciis fuerunt exclusi: nam quum Vilegagnoni nulla supplementa è Gallia fuissent submissa, & Portugalli ipsi imminerent, ipse in Galliam rediit, paucis militibus in castello suo relictis; qui Portugallis se dediderunt, & contra fidem datam, plerique fuerunt occisi, paucique tantum fuga se subduxerunt, & inter barbaros latuerunt: hæc gesta anno cIↄ Iↄ LVIII.

Portugalli autem, post Gallos pulsos, oppidum *S. Sebastiani* hic condiderunt, ad Australem angustarum illarũ faucium plagam, ad altitudinem trium & viginti graduum & quin-

& quindecim ſcrupulorum verſus Auſtrum, uti à noſtratibus eſt obſervatum; circiter duorum milliarium intervallo ab Oceano, ad ſemicircularem ſinum, quem pene univerſum occupat, loco plano quidem, ſed utrimque montibus leniter aſcendentibus munito; in longitudinem ita exporrecta ut vix dimidia hora obiri poſſit: in latitudinem autem vix decem aut duodecim ædes complectitur: Anno cIↃ IↃ CXVIII nondum ſilicibus ſtrati erant calles; nullæ portæ, nulla mœnia circumducta: Sed defendunt illam adverſus hoſtiles incurſus quatuor caſtella, quorum primum ad orientale faucium latus jacet ſuper cliuum altiſſimæ rupis: ſecundum in inſula à Continentis occidua plaga anguſto freto disjuncta: hæc inſula qua Eurum ſpectat, aſſurgit in rotundam petram ad coni modum: tertium itidem ſuper petram ad latus urbis quod vulturnum aſpicit, ad ipſam ſinus ripam: quartum denique ad latus urbis quod Corum ſpectat in acclivi colle. Cæterum urbs ipſa veluti in tres regiones diviſa eſt; quarum una ſuperior dici poteſt, in qua primarium templum & Collegium Patrum Societatis; altera inferior in convalle, vocant *Barrio de S. Antonio:* tertia denique ad ipſam ſinus oram, ab interiori caſtello, ad cœnobium *S. Benedicti.*

Ad hoc oppidum pertinent quidem aliquot machinæ ſaccharo molendo aptæ, præcipua tamen commercia oppidanorum conſtant goſſypio & ligno Braſiliano, & annona, aliiſque rebus ad victum neceſſariis, quibus locus affluit.

In hoc fluminis Januarii oppido (inquit *Iarricus*) Collegium Societati Jeſu fundavit Rex Portugalliæ Sebaſtianus, ut & cætera quæ in Braſilia ſunt. Quinquaginta hic utplurimum ſocii agunt, ſi annumeres qui in Reſidentiis hinc dependentibus commorantur. Theologia moralis & Latina lingua hic de ſuperiore loco docentur, parvuli vero literas & legere & formare. Præter ea quæ Luſitanis impenduntur obſequia, duo magni Braſilienſium pagi haud procul ab oppido, in quibus duo & amplius hominum millia commorantur, ſociorum curæ concrediti ſunt, omnes ſiquidem illorum induſtria ad fidem tranſierant, & ſacro fonte ſunt abluti.

Idem narrat, anno cIↃ IↃ LXXX Præfecto urbis cum multis ſuorum abſente, hanc urbem à tribus Gallorum navibus inſigni claſſiariorum numero inſtructis, fruſtra fuiſſe tentatam. Neque ulla, quod ſciam, hactenus inſignis hanc urbem oppreſſit calamitas; Ad hanc Præfecturam pertinet Promontorium frigidum (vulgo *Cabo Frio*) juxta quod ingentes reperiuntur Crocodyli; & in interiori Continente aves quædam, quas appellant *Mudas*, gallopavorum magnitudine; & præterea ingens aprorum copia.

Montes autem ita ſcatent inſectis quibuſdam (quæ cimices aut pediculos inguinales egregie referunt) ut difficulter ab hominibus poſſint arceri.

Alterum hujus præfecturæ municipium vocatur *Angra dos Reyes*, diſtans ab oſtio ſinus Januarii duodecim aut circiter leucis verſus Occidentem (ut Figueredus in nautico itinerario teſtatur) in continente ſitum è regione Inſulæ quam vocant grandem, & alterius minoris quæ dicitur *Ypoja*: Ante paucos annos primum huc colonia à Portugallis fuit deducta: neque quicquam præterea de iſto municipio accepimus; niſi quod quidam noſtrorum me monuit, locum parvi admodum eſſe momenti.

Denique hujus Præfecturæ incolæ atque indigenæ quondam fuerunt *Tovoupinam Baultii*, ut Lerius atque Thevetus narrant, qui ipſorum ingenia, mores & inſtituta prolixè deſcribunt; ad quos Lectores brevitatis gratia remitto. Ii jam penitus defeciſſe aut alio migraſſe videntur, nam qui hodie circa *Marignanam* degunt, ſe ab hiſce gloriantur oriundos; & certe ipſorum mores, habituſque corporis, & præſertim idioma, non vanam faciunt fidem, uti poſtea in deſcriptione Inſulæ *Marignan* & Continentis illius obiter dicemus. Qui autem hodie juxta & in hac Præfectura degunt, variarum nationum colluvies eſſe videntur; ſunt autem plerique Portugallis confœderati, atque admodum obnoxii; & maximam partem illorum mancipia.

CAP. XIX.

Tertia Braſiliæ Præfectura, Spiritu ſancto, *ut Portugalli vulgo vocant.*

TERTIA Braſiliæ Capitania, appellatur à Portugallis *Spiritu ſancto*: diſtat ab Æquatore verſus polum Antarcticum, viginti gradibus; A flumine Januarii verſus Arctum leucis ſexaginta; à Portu autem ſecuro verſus Auſtrum circiter

citer quinquaginta. *Antonius Herrera* teſtatur hic tantum unum molendinum ad Saccharum conficiendum eſſe conſtructum, verum goſſypii & ligni Braſiliani quo tinctores utuntur ditiſſimum hic vigere commercium. A ducentis aut paulo pluribus familiis Luſitanicis incolitur: Patres ſocietatis hic quoque ſuam habent domum: Ad dextram portum ingredientibus caſtellum viſitur exiguum neque admodum munitum: Sunt qui hic duo oppida à Luſitanis incoli tradant, & longe majorem oppidanorum prodant numerum.

Hæc Præfectura creditur longè fertiliſſima omnium provinciarum Braſiliæ & ab omnibus rebus quæ ad vitam humanam neceſſariæ ſunt, inſtructiſſima: omnigenum piſcium hic incredibilis eſt copia; ferarumque venatio nobilis, ob opportunitatem ſylvarum & ſaltuum, & flumina quæ agrum illius grata viciſſitudine interſecant.

Indigenæ barbari dicuntur *Margajates*, olim quidem Luſitanorum infenſi hoſtes, nunc amici atque confœderati; horum mores atque inſtituta copioſe quoque deſcribit *Lerius*, ſed quia non multum à reliquorum barbarorum vita atque moribus abludunt, ex iis quæ ſupra in communi diximus, æſtimari poſſunt.

Provincias quæ hanc Præfecturam & flumen Januarii interjacent, ſecat nobilis & piſcoſus admodum fluvius, quem *Paraybam* ſive *Pareyvam* vocant, exiens in Oceanum ad altitudinem unius & viginti graduum ab Æquatore verſus Auſtrum, (quibus aliqui addunt ſcrupula quadraginta, facili pro obſervantium diligentia aut oſcitantia, lapſu,) populi qui juxta hunc degunt à nonnullis dicuntur *Paraybes*, à cæteris barbaris haud multum diverſi. Atque ut obiter hoc moneam, tres omnino fluvii *Paraybæ* nomine ad hanc oram notantur, quorum prior inter flumen *de la Plata* & *S. Vincentii* præfecturam in mare evoluitur, de quo ſupra diximus: ſecundus eſt de quo jam agimus, quem harum regionum gnari in Mediterraneis procul à mari oriri & multis minoribus amnibus auctum hic Oceano miſceri tradunt. Tertius eſt pene ad ſeptentrionalem Braſiliæ plagam, de quo mox agemus.

Portus autem oppidi, prout noſtrates obſervaverunt, ita ſe habet: Portus ſeſe aperit ad modicum ſinum, quem Continens hic admittit, ad Orientem expoſitum, in quo nonnullæ exiguæ inſulæ ſparſæ; aquilonari autem lateri rupes & vada objacent navigantibus inſidioſa: Portum autem ſubituri primo obſervant præaltum montem, companæ formâ, quem Portugalli *Alva* nomine inſigniunt, ad quem navigantes curſum ſuum dirigunt, ſitus eſt autem intra Continentem duabus circiter leucis à littore; deinde paulo propius littora ſtringentibus, turris candida in prærupto monte haud longe à mari ſita viſitur, Portugalli vocant *Noſtra Sennora de Penna*, eſt enim Eccleſiola muro in ambitu cincta; ſub qua olim municipium fuit, cujus adhuc aliquot ædes ſuperſunt, appellant hodieque *Villam Veiam*, paulo ante quam ad hanc accedas, anguſtæ portus fauces ſubeundæ ſunt, quas vadum, ab exigua & oblonga inſula quæ ad Arctum jacet, deſcendens coarctat; has ingreſſis, jam liberior eſt navigatio & minus periculoſa. Subeuntibus autem porro primo ſe oſtentat ad dexterum latus, rupes è ſolo aſſurgens inſtar coni obtuſi; deinde ad ſiniſtram editus mons ad ipſam oram ſeſe attollens, quem Portugalli vocant *Panem Sacchari*, quia forma egregie convenit; è regione ad dextrum portus latus, viſitur exiguum munimentum quadratum, exigui momenti: Atque ita tandem pervenitur ad oppidum ipſum, quod conditum eſt ad dexterum portus latus, ad ipſam oram, circiter tribus leucis ab alto mari; nullis mœnibus vallove incinctum; ad Orientalem illius partem jacet monaſterium cum ſua Eccleſia, quod vocant *S. Bento*; circiter media parte urbis, & quidem ſupra ipſam viſitur Eccleſia *S. Franciſci*; denique extima oppidi parte verſus Occaſum domus Ieſuitarum cum ſuo templo.

Iarricus denique ita ſcribit de hac Præfectura: Quarta ſociorum Reſidentia eſt in oppido *Sancti ſpiritus*, quod in viceſimo latitudinis Auſtralis ſitum eſt gradu, in ora maritima, ita ut Æquatori ſit propius, quam oppidum fluminis Januarii à quo ſeptuaginta diſſidet leucis. Septem aut octo hîc ut plurimum agunt ſocii, interdum plures ſex Braſilienſium pagis circumquaq; ſitis hi præſunt, in quibus decem Chriſtianorum millia numerantur. Pagus autem haud procul inde, cui à tribus magis nomen ubi multi neophyti degunt. Vicini denique illis ſunt barbari *Tapuja* atque *Apiapetanga*,

petangæ, gentes feroces atque indomitæ, Luſitanis eorumque ſociis ſupra modum infenſi, quibus grave damnum nonnunquam inferunt.

Cap. XX.

Quarta Braſiliæ Præfectura quæ à Portugallis appellatur Porto Seguro.

QUARTA Braſiliæ Præfectura *Portus Securi* nomen hodieque retinet ab Alvaro Caprali jam olim inditum, quum afflictam claſſem hic ſubduxiſſet & primus Portugallorum has terras adnavigaſſet, uti jam ante diximus. Diſtat autem triginta leucis à Præfectura *Inſularum*, ut vocant, verſus Auſtrum; & quinquaginta à Præfectura *Spiritus Sancti* verſus Arctum: ad altitudinem ſedecim graduum & triginta ſcrupulorum ultra Æquatorem verſus Auſtrum; ut communiter in nauticis itinerariis inveni annotatum.

Antonius Herrera tribuit huic Præfecturæ tria municipia; quorum unum *Sancti Amari*, alterum *S. Crucis* nomen præ ſe fert, tertium *Portus Securi* nomen ſervat atque famam: à paulo pluribus quam centum quinquaginta familiis Luſitanorum hæc habitari ferunt: licet quidam majorem numerum prodant; habent enim quinque aut ſex molas ſaccharo conficiendo aptas.

Oppidum autem quod *Portus Securi* nomen ſervare diximus, conditum eſt in cacumine albicantis rupis, juxta quam cernitur terra admodum elata, aſcendens ad arctoam plagam; ab altera vero parte planeſcit ſolum, & demum in humile atque arenoſum ſternitur littus.

Alterum oppidum *S. Crucis* diſtat à priori circiter tribus leucis, habetque portum modicum & minoribus tantum navigiis opportunum.

Præfectura hæc Ducis Averenſis eſſe dicitur, ejus incolæ autem Luſitani, crebris navigationibus ſecundum littora, omnis generis annonam, qua hæc præfectura inſigniter abundat, ſubvehunt cæteris Braſiliæ præfecturis, qui præcipuus illorum eſt quæſtus.

Haud longe ab hoc littore, famoſi & multorum periculo aut exitio nobiles ſcopuli & vadorum brevia, longiſſimo necdum ſatis definito intervallo procurrunt in vaſtum Oceanum, *Abrolhos* vocant vulgo, à quibus quam longiſſime ſolebant fugere na- Abroleos.
vigantes, præſertim qui Indias Orientales petebant, necdum animum obfirmarunt: licet ſuperioribus annis varii canales inventi fuerint, qui tranſitum navibus præbent, ſed non ſine diſcrimine & ſumma cum cautelâ. Nam non tantum juxta oras Continentis, mare ſatis altum deprehenſum fuit, verum etiam per medios ſcopulos penetratum, ſex ſeptemve leucis à Continente, ubi quatuor exiguæ inſulæ conſpiciuntur, quas Luſitani appellant, *Monte de Piedras*, *Ilha Seca*, *Ilha dos Paſſeros* & *Ilha de Meo*; harum duæ ſunt exteriores *Ilha Seca* & *Monte de Piedras* ſub quarum occidentali latere navigabilis alveus ſeſe aperit: Interiores autem *Ilha dos Paſſeros* & *de Meo* ab utroque latere ſi paulum diligentius circumſpicias ſine diſcrimine raduntur. Hi ſcopuli ubi fluctus implevit, mari pene æquales aut leviter ſuffuſi conſpiciuntur; æſtu vero relabente extant ſummis verticibus, interdiu minus periculoſi quia fluctus ſcopulis illiſi & repercuſſi propius accedentes periculi ſatis mature admonent, & extra hos undiquaque ſatis altum eſt mare.

Porro noſtrates qui ſuperioribus annis hic adnavigarunt & in Continentem exſcenderunt, quæ inter præfecturam Spiritus Sancti & hanc de qua agimus interjacet, negant ullos barbaros à ſe hic viſos, ſed vaſtas ſolitudines & ſylvas pene invias, amneſque frequentes & imprimis piſcoſos.

Denique *Iarricus* in ſua Theſauro de hac Præfectura ita ſcribit. Quinquaginta à *Bahia* (quam vocant *de todos los Santos*) ad Auſtrum, & xx ab *Ilheos* diſtat leucis, ad oram maritimam ſita. Hic itidem Sociorum domus eſt, in qua ſex ad ſummum commorantur. Pueri docentur hic legere & ſcribere: Undecim circumcirca ſunt barbarorum pagi, quos Socii Dei verbum diſſeminaturi oberrant. Idem teſtatur *Portus Securi* oppidum ſuperioribus annis *Guaymurum* barbarorum (de quibus ante quoq; egimus) impetum & violentiam imprimis eſſe expertū: ita enim (inquit) deſtruxerunt ut vix viceni hic hodie incolę numerentur, qui quod quotidiano barbarorū infeſtentur incurſu, vix ſe ſuſtentare queunt, ut ſæpe herbis, radicibuſque vivere præ commeatus inopia &

 agro-

agrorum solitudine cogantur. *S. Amari* autem oppidum Lusitani compulsi sunt deserere, simul & quinas molas sacchаro parando constructas, è quibus non exiguum trahebant compendium; metuentes ne tandem etiam à barbaris devorarentur, qui jam servos omnes atque operas domesticas illorum devoraverant.

Cap. XXI.

Quinta Brasiliæ Præfectura, quam Portugalli vulgo nominant Ilheos.

QUINTA Brasiliæ Præfectura sive *Capitania*, à Portugallis vocatur *dos Ilheos*, ab Insulis quæ faucibus sinus objacent, ad quem præcipuum hujus Præfecturæ municipium est conditum: distat autem triginta leucarum intervallo à Portu securo versus Aquilonem, & totidem fere à *Bahia* seu sinu omnium Sanctorum, versus Austrum: ab Æquatore denique (ut testatur *Herrera*) quindecim gradibus & quadraginta scrupulis; vel ut nauticæ tabulæ produnt, quinque & quadraginta scrupulis, levi discrimine.

Colonia hæc constat circiter ducentis Lusitanicis familiis; præterlabitur municipium mediocris amnis, habetque octo molas Sacchаro parando comparatas. Alii testantur exiguum esse oppidulum, & non supra centum & quinquaginta domicilia numerare, tantumque tres habere ejusmodi molas; oppidanos autem potissimum agriculturæ dare operam, & fruges suas minoribus navigiis ad *Pernambucum* & alias vicinas præfecturas subvectare; & Dominum agnoscere Lucam Giraldum Portugallum.

In Mediterraneis septem ab hoc oppido leucis, lacus jacet aquæ potabilis, tres circiter leucas longus, totidemque latus, & supra quindecim orgyas altus, è quo amnis exit, sed per fauces adeo angustas, ut vix minoribus cymbis aditum præbeant, vento tamen vehementius incumbente, ita exæstuat hic lacus, ut fluctus haud secus quam in alto mari attollantur; imprimis autem est piscosus, variosque & optimos nutrit pisces, præsertim *Manatos*, tantæ interdum molis, ut quadraginta *Arobas* (pondus est Hispanicum, viginti octo ad minimum libras nostrates appendens) pendere dicantur, immane pondus & vix credibile: Crocodylos insuper & immanes illos pisces, quos Tuberones vocant Hispani; aliosque quamplurimos.

In hac Præfectura etiam reperiuntur arbores quæ leviter vulneratæ odoratissimum balsamum, & singulari virtute pollens exsudant.

Antonius autem *Herrera* refert in Regionem huic Præfecturæ vicinam, nuperrime advenisse barbaros, è propriis sedibus ab hostibus suis expulsos, immanibus corporibus instar gigantum, candidiori quam cæteri sint barbari colore; gentem vagam & quæ nulla domicilia habeat, sed passim in sylvis atque campis, instar ferarum humi projecta cubet: validi ipsis arcus & grandes sagittæ, quibus maximam cladem non modo indigenis, sed & Lusitanis inferunt: crudelissimi sunt Anthropophagi: Catervatim aut aperto marte numquam, sæpe sparsim & ex insidiis in incautos erumpunt, ideoq; & difficulter vitari, & non nisi cum summo discrimine indagari possunt.

Sed jam *Iarricum* audiamus: *Ilheos* (inquit) Lusitanorum præfectura, xxx ad meridiem à Bahia distat leucis, in ora maris sita: è piorum Eleemosynis sociis hic domus fundata, in qua ut plurimum sex septemve commorantur: præter solita exercitia hic ludũ aperuêre, in quo & legere & scribere docetur juventus. Haud procul ab hac Præfectura *Aimuri* sive *Guaymuri* commorantur: quibus nullos in universa Brasilia immaniores esse tradunt: proprios enim membratim manducare dicuntur liberos & aperto prægnantium utero fœtus educere & coram devorare. Homines ut nos feras venando captant, quos deinde mactatos devorant. Ab his præfectura *Ilheensis* in solo constructa fertilissimo penitus propemodum èversa fuit; quin & alii agri feracissimi frugibusq; ferendis maximè accomodi, deserti, quod qui eosdem colerent præ *Aymurorum* metu nullus superesset. Sed literis (inquit) anni cIↃ IↃ LXXXI traditum est, illos ex quo S. Georgii reliquias Roma ante sexennium à R. P. Generali Societatis Iesu accepere, *Aimuriis* hanc coloniam semper infestantibus, in conflictibus prævaluisse; nulli ut in posterum Lusitani desiderentur, & Brasilii socii quam paucissimi, quod meritis atque suffragiis gloriosi athletæ Georgii adscriptum fuit.

Aimuri.

CAP.

Cap. XXII.

Sexta Braſiliæ præfectura Bahia ſive ſinus omnium Sanctorum; Ipſius ſinus accurata deſcriptio; & memorabile facinus Petri Heynii *noſtri.*

SExta Braſiliæ Præfectura *Bahia de todos los Santos*, id eſt, ſinus omnium Sanctorum nominatur, triginta leucarum intervallo ab *Ilheenſi* præfectura, verſus Arctum, centum autem à *Pernambuco* oppido verſus Auſtrum diſtans: ad altitudinem tredecim graduum ultra Æquatorem verſus Antarcticum polum. Nomen accepit ab ampliſſimo ſinu, quem Oceanus in Continentem irrumpens hîc facit; circiter duas leucas & ſemiſſem latum, & duodecim, nonnullibi & octodecim orgyas altum, magnis parviſque refertum inſulis, amœniſſimis & goſſypii feraciſſimis: Eſt enim hic ſinus in multos receſſus atque alveos veluti diuiſus, inſinuatque ſe ultra quatuordecim leucas in Continentem, magno accolarum uſu atque emolumento. Tres modici amnes (ut minores taceam) ex interiori regione elabentes in illum egrediuntur, quorum primus principali oppido vicinior *Pitange*, proximus *Gereſipe*, tertius autem *Gachoeira* appellatur.

Extima & maxima inſularum vulgo nominatur *Taperica*, interiores quoque & minores ſua ſingulæ nomina à Luſitanis meruerunt, uti ſtatim dicetur. Operæ enim pretium fuerit ſinum hunc imprimis nobilem paulo accuratius, prout à noſtris fuit obſervatus & delineatus deſcribere. Sinus itaque hic patet verſus Auſtrum, & penetrat ad arctum, ad dextram ingredientibus habet Continentem Braſiliæ, ad ſiniſtram inſulam oblongam *Tapericam*; inter utrumque primo latus eſt ſupra tres leucas; atque hic ad dexteram habet obtuſum terræ cornu, juxta quod ſita eſt arx *S. Antonii* & *Villa Veya*, ut vocant, ad exiguum receſſum; qui ad arctum clauditur promontoriolo, à quo ora ſe ſubducit verſus ortum, facitque ſemicircularem receſſum, ad quem oppidum *S. Salvatoris* jacet, de quo mox; hic verſus arctum terminatur anguſta terræ veluti lingua, quæ hic in acutum angulum prominet in ſinum, ubi arx *Tapeſipe* viſitur, atque hic breviſſimus trajectus eſt ad Inſulam *Tapericam*, non tamen minor duobus leucis; ab hoc acuto angulo ora rurſus recedit verſus ortum, ſinuſque dilatatur & irrumpit in Continentem moliens mediterraneum quoddam fretum, quod poſt anguſtas ſatis fauces intus ſe dilatat in duo veluti brachia: ab hujus faucibus pergit rurſus ora verſus Arctum uſque ad oſtium fluminis *Pitanges*, cujus fauces anguſtæ ſenſim dilatantur verſus ortum, & plures minores amnes in illud confluunt; ad ripas horum amnium, quemadmodum & ad principalem alveum, plures jacent molæ Saccharo molendo comparatæ; hujus fluminis fauces egreſſis rurſus pergit ora verſus Arctum pene ad leucam unam, & tum cubito flectitur verſus Occaſum, faciens ad ipſum flexum ſemicircularem receſſum, cui exigua inſula injacet & ipſa culta: pergit deinceps ora recta ad occidentem circiter duabus leucis, ad obtuſum terræ angulum; intermedio autem ſpacio objacet inſula, quam vocant de *Marre*, circiter leucam longa, & in longitudinem, quoque oſtio Pitanges fluminis obverſa, freto intermedio dimidiam leucam lato: ibidem & è Continente minor quidam amnis exit, pene è regione arctoi hujus inſulæ *de Marre* anguli. Extremo autem hujus oræ, qua ad occaſum pertinet, angulo objacet altera inſula, triangulari forma, & baſi ſua Continenti obverſa, quam video à noſtris Monachorum inſulam appellari. Ab hoc angulo recedit rurſus ora verſus Arctum habens è regione ſeu recta verſus occaſum, oſtium fluvii *de Cachoera*, intervallo duarum & paulo amplius leucarum. Porro hæc ora quæ ab obtuſo illo angulo, jacet inter Auſtrum & Arctum, ſecatur à duobus amniculis, habetque objectas quatuor minores inſulas anguſto freto à continente diviſas, quarum prior quæ ipſi angulo adjacet appellatur *Burapebara*, huic vicina *Porto Madero*, reliquarum nomina ignoro: à poſtrema autem; quæ oblongior amniculi cujuſdam ori objacet, Continentis ora cubito reflectitur in occidentem, atque ipſi cornui objecta eſt inſula modica, quam vocant *de Fontes*; pergit deinceps ora verſus Arctum, & brevi ſpatio emittit in ſinum, amnem modicum, quem vocant

Rio Tambaria; & post varios fluxus atque refluxus, ducit ad ostium fluminis *Geresipes* sive intimum magni sinus gremium; Id flumen descendit ab Arcto, plures minores amnes dextra levaque in se recipiens, ori autem illius objacent duæ minores insulæ, (nam tertia ipsi ori veluti injacet illudque veluti in duas fauces dispescit): quæ ori propior est vocatur Insula *Pycca*, exterior *Caraibe*: sed antequam cætera prosequor non possum committere quin hic obiter recenseam memorabile facinus *Petri Petridæ Heynii*, viri immortali memoria dignissimi, quod hic gestum fuit ad hunc modum.

Petrus Petrides Heynius, auspiciis D. D. Ordinum Generalium, Confæderati Belgii Societatis Indiæ Occidentalis Ammiralius, Anno cIↄIↄcxxvII mense Martio, sinum Omnium Sanctorum invectus; deprehendit ante oppidum *S. Salvatoris*, pene sub ipsis castellis quæ portui undiquaque imminent, hostiles naves viginti & sex; quarum quatuor pluribus tormẽtis bellicis, & copioso milite præter navales socios erant instructæ, quæ reliquis duabus & viginti veluti pro vallo erant præpositæ. Præfectus oppidi *Didacus Olyverius* ad hæc duas supra quadraginta machinas majores variis locis collocaverat, ut hanc classem à nostrorum impetu tueretur. Noster tamen nihil horum metuens, & vento quoque qui à terra accedebat adversante, velificando tantum profecit, ut cum sua tantum navi (nam reliquæ nostræ naves non poterant ipsum sequi neque prope accedere) se medium inter Ammiraliam & Vice Ammiraliam hostilis classis ingereret, atque ibidem anchoras demitteret; hinc acre certamen & valde impar exortum, hostilibus non tantum navibus, sed & arcibus, atque aliis machinis in littore dispositis, ab omnibus partibus illum unum impetentibus, nec non sclopetariis undiquaque valide in illius milites ejaculantibus; superavit tamen viri fortissimi fortuna, fuitque is successus, ut navis Vice-Ammiralia hostium post dimidiæ horæ certamen multis ictibus conquassata demergeretur, omnesque illius propugnatores quatuor tantum aut quinque exceptis, caderent: & reliquæ naves sese dederent vita salva; advenerunt interim à reliquis nostris navibus plurimæ cymbæ, militibus & navalibus sociis plenæ; qui ingenti animo, in conspectu hostium omnes hostiles naves deduxerunt, tribus tantum minoribus exceptis, quæ vacuæ erant. Hinc noster suam quoque navem subducere conatus, æstu relabente hæsit vado; neque ab eo absolvi potuit, plurimis ictibus ita conquassata, ut dehisceret; quare illam machinis prius corruptis, reliquit & vulcano tradidit. Postero die omnes hostiles naves lustrans, in quatuor earum, quæ capacissimæ & opportuniores videbantur, reliquarum onera transposuit atq; in Belgium nostrum ablegavit; aliis itidem quatuor classem suam auxit; reliquis quæ ipsi inutiles erant vulcano abdicatis. Postquam autem viginti quatuor diebus in sinu substitisset; classem promovit versus flumen Januarii, Promontorium frigidum, & præfecturam Spiritus sancti, & aquatione atque lignatione ex voto perfecta, & navi una Sacchato onusta in itinere intercepta, secundo cum quatuor majoribus & totidem minoribus navibus rediit in sinum hunc, decimo mensis Junii; quumque hic tantum octo vacuas naves, juxta ipsum littus sub urbe in anchoris stantes deprehendisset, neque operæ precium putaret illarum causa suas periclitari, pone cornu Tapesipes classem suam stitit, ibidemque duas naves in anchoris constitutas nullo negotio cepit, & deductis iis quæ usui esse poterant, flammis consumsit. Dum hic hæret, cognovit è captivis aliquot Lusitanis quatuor naves Sacharo onustas, se in amne aliquo vicino abscondisse, quem tamen ipsi ignorarent, quare hasce indagare certus, statim cum classe promovit ad Insulam *de Marec*, & cum duabus liburnicis, & pluribus cymbis, amnem qui è regione arctoi hujus Insulæ lateris è Continenti descendit, ascendere aggreditur & tria quatuorve milliaria subvectus, duas naves conspexit quæ in angustum alveum, inter imminentes utrimque arbores se subduxerant: itaque fluvio haud ultra liburnicarum patiente, cum majoribus cymbis eo contendit: una earum nostros conspicata adverso flumine profugit, alteram statim cepit: & quantocius altius subvectus cæteras quoque eminus conspexit, sed die jam inclinante, & locorum & hostilium virium haud satis gnarus, ea vespera ad illas contendere distulit, eoque ad classem suam sub Insula se recepit. Postero autem die sub meridiem, cum cymbis suis ostium fluminis subjens, à pluribus Lusitanis qui in domo ad ripas latebant, aliquot sclopetorum ictibus nequicquam petitus promovit ad naves hostiles, quas vectores remulco omnibus viribus flumen subducere conaban-

conabantur, æstu, qui accedebat, conatibus illorum favente, frustra tamen: nam post acre certamen, aliæ post alias in nostrorum venerunt potestatem cum nongentis cistis Sacchari, plurimo Tabacco & aliis mercibus. Proxima cura fuit naves captas cum oneribus deducere, in quo parum admodum ea vespera promotum, quia naves æstu relapso vadis hærebant; Majus initio certamen cum vadis & brevibus fuit quam cum hostibus, nam æstu perniciter relabente, arenæ constipabantur, quæ victis pariter atque victricibus navibus descensum impediebant; neque præfecti industria & diligentia tantum proficiebatur, ut hostiles naves cum oneribus deduci possent: postero vero die majus discrimen fuit, nam dum nostri in superiore parte fluminis res gerunt, hostes ostium fluminis demerso navigio obstruxerant; quod uti facilius nostri amolirentur, comminiscitur præfectus, lyburnicam & cimbas tergoribus bovillis, (quæ plurima in hoc fluvio hosti eripuerant), ad latera, quæ hostibus, exposita erant, obtegere & præmunire. Præfectus & plerique militares tribuni Lusitanici, juxta ostium fluminis tumultuario opere vallum jecerant, & copias omnes eo adduxerant, futurum rati, ut nullo pene negotio nostros interciperent, & cæderent: verum noster qua industria, qua virtute tantum profecit, ut non modo omnes suos inde incolumes educeret, sed & navem de hostibus captam & opima admodum spolia ad classem suam reportaret: hæsit denique in eodem sinu & in conspectu urbis ad decimum quartum Julii; & velis explicatis applicuit in Belgio vigesimo quinto mensis Octobris.

Sed jam revertor ad sinus descriptionem: A fluvio *Geresipe*, flectitur ora cubito versus Austrum, ibidemq; primo amnem, qui ostio suo circumgyrat insulam amnicam, & aliquot minutas insulas habet objectas, deinde pergens eodem ductu, pene trium leucarum spacio, producit se ad ostium fluvii *de Cachoera*, qui patulo ore in sinum egrediens, longe patentiorem inferius habet alveum instar freti, in quo & insulæ aliquot sunt sparsæ; ad oras autem illius plures visuntur molæ Sacchardo conficiendo comparatæ, divaricat enim se in plures recessus, qui singuli aliquot minores amnes recipiunt; è regione autem ostii jacet insula *Meve*: denique producit se ora versus Austrum, variis sinubus lancinata, & à minoribus amnibus divisa, habens versus ortum oblongam illam insulam Tapericen, à qua lato satis freto dividitur; atque ita obivimus famosissimum hunc sinum omnium Sanctorum. Nunc de oppido agendum.

Cachoeira fl.

Cap. XXIII.

Vrbis S. Salvatoris *descriptio & locorum adjacentium. Itemque* Seregippe.

PRINCIPALIS hujus præfecturæ Vrbs *S. Salvatoris* nomine insignitur, ad Aquilonarem hujus sinus plagam, juxta semicircularem recessum, supra collem modice editum, ante aliquot annos ædificata (nam ante alio loco fuit, qui adhuc hodie veteris urbis nomen servat, vulgo *Villa Veja*, haud longe ab arce *S. Antonii*) à *Thoma de Sousa*, muro cincta & templis, aliisque præclaris ædificiis ornata. Aliquot præterea castella ad hujus urbis & portus securitatem in propinquo excitata; quorum unum quod ipsis faucibus hujus sinus imminet *S. Antonii* arx appellatur: alterum vero sub ipso oppido *S. Philippi*: tertium denique quod longe maximum & munitissimum, supra oppidum in Promontorii cujusdam veluti flexu nuncupant *Tapesipe*.

Alterum hujus præfecturæ oppidum vocatur *Paripe*, distat ab oppido *S. Salvatoris* quatuor leucis intra Continentem.

Nulla Brasiliæ Præfectura hac populosior aut opulentior: pertinent enim ad illam circiter quadraginta molæ Sacchardo conficiendo aptæ, longè lateque in insulis atque recessibus, & ad ripas amnium qui in sinum exeunt, sitæ, & per totum ambitum ingentis hujus sinus sparsæ. Gossypium hic nascitur magna copia; & si fortuita annumerare licet, Ambarum, quod griseum vulgo vocant, persæpe hic colligitur: ut taceam immania cete haud raro huc accedere, & magno incolarum emolumento, in Insulæ *Taperices* littore à fluctibus destitui. Habent autem (ut testatur *Iarricus*) Patres societatis in oppido *S. Salvatoris* collegium, imprimis magnificum, in quo seni

sunt

sunt Rectores ac Magistri; quorum primus Scholasticam Theologiam, alter moralem profitetur: tertius proponit Philosophiæ circulum; duo insuper docent latinas litteras, postremus denique pueros artem legendi atque scribendi. Huic Collegio concredita est trium vicorum Brasiliensium, haud procul ab urbe sitorum cura. Patres autem in anniversariis suis litteris testantur, in Collegio hoc & vicinis locis Socios versari octuaginta, quorum industriæ incrementum hujus Præfecturæ, & gratiæ atq; authoritati qua apud indigenas pollent, ejusdem conservationem deberi, putant. Nam quum anno clɔ Iɔ LXXXVIII Anglicanæ naves in hunc sinum delatæ, exscensionem in terram conarentur facere, locum aliquem vicinum (*Iarrici* sunt verba) vel ipsam etiam urbem si possent, occupaturi: *Christophorus Goveanus* collegiorum atque domorum Societatis per totam Brasiliam visitator, viso quàm exiguæ Anglo depellendo Lusitanorum forent vires, patres qui in Brasiliensium vicis habitabant, periculi præsentis reddidit certiores, edixitque, ut subditos ad auxilium ferendum adhortarentur: dictum factum; magna quippe incolarum manus arcubus atque sagittis instructa ad locum destinatum properat hostem à littore propulsura. Et sane animantibus Patribus tam strenue rem gessere, ut Angli sæpius exscensione tentata, semper à Brasiliensibus repulsi tandem re infecta discesserint.

Referunt quoque in litteris suis Patres, Lusitanum quendam *Cacoheira* Dominum (hic fluvius descendit in sinum circiter duodecim ab oppido *S. Salvatoris* leucis) vicinos *Guaymures* ita sensim pellexisse, ut mansuetiores jam facti, sociorum opera quamplurimi Christianis sacris fuerint initiati: quod quum gubernatori esset relatum; consultum existimavit, barbaros ad insulam Tapericam traducere, ut melius in officio possent contineri: verum hæc migratio admodum infeliciter ipsis cessit, nam maxima illorum pars variis morbis extincta interiit; licet enim hæc insula satis ampla sit & fæcunda, optimumque producat Tabacum, ad hæc multa pascat armenta, tamen cœli vitio laborat, & valetudine incolarum habetur infamis.

Sed ad urbem *S. Salvatoris* regrediamur: Ea ut ante diximus sita est in colle edito, & qua sinum despicit prærupto clivo & densis vepribus & fruticibus pene invio, ita ut tantum aliquot angustis callibus ascendatur: duæ illi sunt portæ, una ad Australē, altera ad septentrionalem urbis plagam, cum suis suburbiis: ad collis radicem in ipsa sinus ora, multa jacent ædificia & apothecæ: hic anno clɔ Iɔ C XXIII Portugalli nostrorum adventum metuentes, propugnaculum triangulare ex vivo saxo super petram in ipsis fluctibus excitaverant, ut exscensionem prohiberent, & naves in anchoris stantes tutarentur, hostilesque allabentes conquassarent. In ipsa urbe multa ædificia publica satis magnifica, inter quæ eminet monasterium *S. Francisci* in quo Patres Societatis suum habent Collegium; haud procul inde novum templum à fundamentis extrui cœperat, quum urbs à nostris caperetur. Licet autem urbs partim muro, partim vallo, undique cincta sit, tamen ne sic quidem satis munita judicatur, ob montes imminentes qui solum illius longe superant.

In hac urbe agunt gubernator regius hujus Præfecturæ; itemque Episcopus; & Auditor generalis totius provinciæ Brasiliensis, aliique regii ministri.

Hæc urbs anno clɔ Iɔ C XXIV mense Majo, à Classe societatis Indicæ Occidentalis feliciter fuit expugnata: præerat Classi Ammiralii nomine *Iacobus Willekens*; Vice-Ammiralii *Petrus Petrides Heynius*, militaribus autem copiis Dominus à *Dorth*; qui nondum ipse advenerat quum urbs caperetur, & paulo post dum incautius in vicinam sylvam egreditur à barbaris fuit cæsus: Eadem autem anno clɔ Iɔ C XXV sub finem Aprilis, ab Hispanis fuit recepta, partim Præfecti militaris ignavia, partim quorundam tribunorum & militum perfidia, utrorumque non levi infamia: sed hæc historiæ nostri temporis prolixius prosequentur, mihi sufficit hoc ulcus attigisse.

Inter Bahiæ præfecturam, & Pernambucensem jacet *Seregippe del Rey*, ut vocant, (quæ ab *Olyveira* inter Capitanias numeratur) exiguum oppidum, in Mediterraneis situm, aditur per modicum amnem & non supra tredecim palmos in æstuario altum, quum æstus vel maxime impleverit. distat à flumine Regali undecim leucis versus Arctum & à flumine *S. Francisci* septem versus Austrū: plurima hic pascuntur armenta: & sunt, qui in Mediterraneis argenti venas repertas scribant. Nullū hactenus vidi præter *Olyveiram* qui *Seregippen* Capitaniis annumeraret, itaq; extra numerū ponere censui.

CAP. XXIV.

Præfectura sexta Brasiliæ *quæ dicitur* Pernambuco.

SEPTIMA Brasiliæ præfectura sive Capitania, vulgo dicitur *Pernambuco*, vel ut Galli & nostrates efferunt *Fernambuco*; distat autem à prædicta *Bayensi* præfectura centum leucis versus Aquilonem, & quinque à *Tamaracensi* versus Austrum: de oppidorum distanciis hæc intelligenda, nam Præfecturarum fines conjunguntur; quos paulo accuratius explicare conabimur.

Nicolaus d'Olyveira Portugallus de hac ita scribit: Capitaniæ *Pernambucensis* Dominus est *Eduardus Albuquerquius*; ea latissime patet, nimirum ab urbe Olinda versus Austrum leucas circiter XL ad flumen usque *S. Francisci*, juxta quod superioribus annis argenti fodinam inventam volunt, quam tamen Rex egeri vetaverit: ab hoc flumine versus Arctum sita est *Alagoa*, ubi duo amnes in Oceanum exeunt; hic quinque aut sex machinæ sacchurariæ structæ sunt, quæ quotannis parum Sacchari conficiunt; [Alagoa.] huic ad eandem plagam proximus est *Portus Calvus*, juxta quem sunt septem aut octo machinæ: [P. Calvo.] & juxta hunc versus Arctum pagus *Una*, cum quatuor aut quinque machinis; [Una.] & porro *Serinhan* amplissimus & amœnissimus pagus, juxta quem duodecim machinæ structæ, quarum singulæ, ut plurimum sex aut septem millia arobarum Sacchari conficiunt; [Serinhan.] (arobæ autem singulæ pendunt XXVII aut XXVIII libras nostrates) deinceps *Poyucar* pagus, incolis frequentissimus, ubi sunt tredecim aut quatuordecim machinæ, quæ magnam copiam Sacchari quotannis edunt: [Poyucar.] situs est ad amnem ejusdem nominis qui paulo supra Promontorium *S. Augustini* exit. Secundum Promontorium hoc jacet pagus *S. Antonii do Cabo*, in cujus districtu circiter viginti machinæ structæ, quæ plurimum & optimum Saccharum reddunt. Infra dictum Promontorium sita est Ecclesiola *Nossa Sennora de la Candelaria*, à qua semita pertinet ad campestria, quæ *Cucuranas* vocant, in quibus magnus numerus armentorum pascitur; ab his ad urbem *Olindam* sunt quinque leucæ, quibus viginti duæ machinæ comprehenduntur. Ab eadem urbe versus Mediterranea novem aut decem leucis, jacet *A matta do Brasil*, frequentissimus pagus, ubi magna vis ligni Brasiliani cæditur, quæ deducitur ad pagum *S. Laurentii*, ubi sunt septem aut octo machinæ, quæ plurimum præstantissimi Sacchari conficiunt; denique limites hujus Præfecturæ versus Arctum se extendunt ad Insulam *Tamaracam* leucis quinque. Hæc ille. Eadem paulo accuratius à nostratibus observata.

A flumine *S. Francisci*, quod distat XL leucas ab *Olinda*, numerant quinque leucas ad tenuem amnem & haud supra septem palmos in ostio altum, qui vocatur *Coreripe* hic tantum unus aut alter degit Portugallus, plures indigenæ in pago qui distat à mari quinque aut sex milliaria, hic tantum lignum illud Brasilianum magna copia cæditur. Ab hoc sunt duæ leucæ ad fluvium *S. Michaelis*, hic & lignum illud cæditur & Sacchari cannæ coluntur. Ab hoc ad *Alagoam* numerant tres leucas; est autem *Alagoa* lacus Mediterraneus distans ab Oceano septem aut octo milliaria, in cujus ambitu plurimum *Farinhæ*, ut vocant Portugalli, quo pro farre utuntur, in his provinciis conficitur; aditur per amnem satis difficilem ascensu. Ab ostio hujus amnis ad fluvium *S. Antonii*, leucæ septem, à *S. Antonio* ad *Camaragiben* duæ; amnis est modicus nec supra septem aut octo pedes altus, circiter tribus leucis intra continentem habet duas machinas, pene milliari à ripa fluvii: à *Camaragibe* ad *Porto Caluo* tres leucæ: amplus est fluvius, verum haud supra septem aut octo palmos in ostio altus: à *Porto Caluo* ad *Barram grandem* quatuor leucæ; insignis sinus & anchoris figendis aptissimus, aditur tam ab Arcto quam ab Austro; sed ab Arcto à minoribus tantum navigiis; hic plurimum Tabacci colitur, solum enim planum & campestre est sine arboribus. A *Barra* hac ad *Unam* tres leucæ: ab *Una* ad fluvium qui vulgo appellatur *Rio Formoso* quatuor leucæ; hic fluvius satis altus judicatur ad modicas onerarias accipiendas. Ab hoc ad *Serinhan* duæ leucæ, hic amnis haud supra octo aut novem palmos est altus; objacet ostio illius dimidiæ leucæ intervallo Insula *S. Alexii*, potabilis aquæ inops. A *Serinhan* ad *Marcaipen* amnem duæ leucæ: hic tantum quinque aut sex altus est palmos. A *Macaripe* ad *Poyucam* quatuor leucæ: à *Poyuca* porro ad Promontorium *S. Augustini* circiter

citer una leuca; in cujus portum exit amnis *Morekipe*; portus autem hic facilis quidem aditu, sed egressu perdifficilis ob petras & vada quæ ori illius utrimq; imminent; nunc quoque postquam nostri *Olinda* sunt potiti exiguo castello præmunitus. Sequitur deinceps versus Arctum fluvius qui vulgo dicitur *Rio de Sangados*, septem aut octo palmos in ostio altus, distat quatuor leucis à pago, quem vulgo vocant *Reciffe*, de quo mox. Ab oppido autem *Olinda* versus Arctum primo occurrit amnis *Tapado* & mox *Rio Dolce* qui ambo æstivis mensibus oblimantur, deinceps *Pao Amorello*; à quo ad *Mariam Farinhan* numerant duas leucas; & ab hac ad amnem *Garasu* dimidiam; ubi limites hujus Præfecturæ desinere credo.

Antequam autem ad oppidorum descriptionem transeam, haud importunum fuerit hic quædam ex *Olyveira* & aliis attexere, quæ Regis Hispaniarum ærarium tangunt. Scribit *Olyveira*: In hisce provinciis Brasiliensibus plurimæ sunt machinæ quibus Saccharum conficitur, (Portugalli vocant *Ingenios*) ita ut ad solam urbem *Olysponensem* quotannis traducantur ad minimum viginti & sex millia cistarum, quarum singulæ pendunt ad minimum quindecim arrobas, quarum singulæ efficiunt XXXII arrates; id anno CIↃIↃCXVII fuit observatum: quo eodem anno *Vianam* appulerunt supra quinque millia cistarum; ut de aliis Portugalliæ portubus nihil dicam, ad quos quoque magnum cistarum numerum appulisse certum est.

Accepi à Belga qui plures annos hic vixerat: in singulis machinis majoribus, utplurimum requiri quindecim aut viginti Lusitanos & centū Nigritas: in mediocribus octo aut decem Lusitan. quinquaginta Nigritas; in minimis quinq; sexve Lusitan. XX Nigritas. Quarum majores quotannis conficiant septem aut octo millia arrobarum Sacchari; mediæ quatuor aut quinque millia; minores tria. In universum autem in Capitaniis *Pernambucensi*, *Tamaracensi*, *Paraybana*, usque ad *Rio grande*, utplurimum quotannis quadraginta millia cistarum confici: neque mirum, nam authorem habeo qui quinque supra centum ejusmodi machinas numerari affirmat in sola Præfectura *Pernambucensi*.

Porro de omni hoc Sacchâro soluuntur Regi in Brasilia decimæ: in regno autem Portugalliæ simul ac appulerit quintæ: secundum *Olyveiram*. Alii hæc paulo aliter explicant: nimirum omnes omnino fruges, omne Saccharum, etiam armenta & cætera animalia in Brasilia Regi debere decimas; quas Rex publicanis quibusdam in singulos aut plures annos solet elocare; idque communiter in præfectura *Pernambucensi* (nam de hac mihi utcunque constat) sexaginta aut circiter millibus ducatorum: ab hisce decimis nulli immunes sunt præter Ecclesiasticos: Dominus autem particularis Capitaniæ percipit *Redezimos*, ut ipsi vocant, & communiter solet elocare sedecim millibus ducatorum in singulos annos. Cæterum Saccharum liberum est ab omni portorio aut vectigali in Brasilia, verum in Portugallia, solvit quintam partem precii, quo tum venit in Regno Portugalliæ: domini tamen novarum machinarum si ipsi Saccharum suum & suo periculo evehant è Brasilia, etiam in Regno liberi sunt à quintis ad decennium; quo elapso solvunt decimam, & altero decennio elapso, ut cæteri quintam. Lignum autem Brasilianum quod maxima copia infertur Europæ, Regis esse solebat aut eorum qui à Rege redimebant; tenebantur autem singulæ naves quæ è Brasilia solvunt certum pondus pro navium mole gratis portare in Portugalliam.

Cap. XXV.

De urbe Olinda, *itemque de* Garasu.

LICET hæc Præfectura tam late pateat, tamen tantum duo habet oppida *Olindam* & *Garasu*, quorum hoc vix oppidi nomen mereri potest.

Olinda urbs celeberrima, & edito loco posita ad oram maris, plures habet intra ambitum suum colles, estque adeo anomalo situ, ut vix industria humana muniri possit; inter ædificia publica eminet collegium Societatis, loco acclivi & amœnissimo situm, à Rege *Sebastiano* fundatum, in quo, ut scribit *Iarricus*, utplurimum viginti aut viginti quinque socii commorantur; id collegium ob eminentiam loci primum conspicitur ab iis qui ex alto allabuntur: docent hic moralem Theologiam, aut casus conscien-

conscientiæ, itemque latinam linguam; nec non pueros legere & scribere. A collegio hoc dependet pagus quidam Brasiliensium in agro hujus oppidi situs, nongentorum & plurium forte incolarum, qui omnes Sacris Christianis sunt initiati. Juxta hoc collegium visitur cœnobium Capucinorum; & ad oram pene maris Dominicanorum: & superiore urbis regione monasterium *S. Bento*, natura & opere munitum; præter monialium cœnobium quod vocant *Concepcion de nossa Sennora*; in quinque autem hisce monasteriis haud supra centum & triginta religiosi numerabantur: præter presbyteros pene sexaginta. Præcipuum Parochiale urbis templum *S. Salvatori* est dedicatum, alterum *S. Petro:* præter Ecclesiam Nosocomio pene junctam, quæ dicitur *Misericordia* in medio pene urbis sita super editum collem, ad cujus radicem aliud templum visitur *Nossa Sennora del Emparo*; quibus accedunt *S. Ioannes*; *Nossa Sennora de Guadalupe*; itemque *Nostra Sennora de Monte* monti extra urbem superstructa: denique Ecclesiola *S. Amari* paululum extra urbem. Ita ut tam intra quam extra urbem Ecclesiæ numerentur octo.

Oppidanorum numerus ad duo millia censetur, qua marium, qua fœminarum & infantum, præter Ecclesiasticos, qui extra hunc numerum sunt; & magnus servitiorum numerus. Nulla urbs Brasiliæ magis indiga est annonæ, & aliarum rerum ad vitam humanam necessariarum; ita ut ex aliis Brasiliæ præfecturis, atque ex insulis Canariis atque ipsa Lusitania pleraque subvehere sit necesse.

Portus hujus urbis haud satis capax est aut idoneus, sed rupium & vadorum veluti sepimento, (quod hic oram Brasiliæ multarum leucarum spacio obsidet) clausus, ita ut majores onerarias non nisi uno atque angusto ore admittat, & interius exiguo sinu, in quem amniculus è Continenti descendit, complectatur, una aut paulo amplius ab urbe leuca.

Portui adjacet vicus modicus aut potius suburbanum, ubi aliquot domicilia & apothecæ jacent, ad quas Saccharum & aliæ merces convehuntur: defenditur à castello in oblongo terræ collo structo, è regione ipsius ingressus in portum, quod facili negotio hostiles naves ab introitu potest arcere. Nihilo secus anno cIↃ IↃXCV *Iacobus Lancastrius* Anglus, quum tribus tantum navibus & ducentis septuaginta quinq; qua nautis qua militibus ex Anglia solvisset, & in ipso itinere classem suam tribus quatuorve navibus, quas Hispanis eripuerat, auxisset; & Vennerus alius Anglus, se ipsi cum aliis quatuor partim onerariis partim celocibus, adjunxisset; summa virtute portum subiit & castellum quod diximus, in quo tum septem tormenta ænea erant disposita & sexcenti propugnatores ab urbe missi excubabant, cepit primo impetu, Portugallis ad primum Anglorum conspectum turpi fuga sese proripientibus: Angli enim aut vincere aut mori certi, cymbas suas ultro rupibus illiserant, ne quid ipsis præsidii quam in victoria esset; *Lancastrius* ergo Castelli atque suburbani potens, in quo tum circiter centum domicilia numerabantur, & longe opulentissimæ prædæ compos (nam præter domesticas harum regionum merces, Saccharum, gossypium, lignumq; Brasiliense, alia; hic tum forte fortuna onus ingentis Caracæ ex India Orientali redeuntis erat expositum) se adversus oppidanorum insultus, vallo per transversum ducto, & quinque machinis æneis dispositis communivit: angustum enim terræ veluti collum, mare fluviumque inter hîc procurrit; ubi æstus implevit, vix quadraginta passus latum, ita ut facile adversus oppidanos defendi possit. Atque ita unum & triginta dies hic commoratus, non tantum octo onerarias Anglicas pretiosissimis orientis mercibus explevit, sed & tres Hollandicas, quas in portu deprehensas mercede conduxit, & quatuor quoque Gallicas quæ postea advenerant, variis Brasiliensium mercibus onustas secum abduxit. Portugalli deinde alterum exiguum castellum in ipso mari super petras moliti è regione prioris illius, aditum ad portum per se difficilem, pene inaccessum hostibus reddiderunt.

Porro secus urbem descendit tenuis amnis & tantum minorum navigiorum vix patiens (vocant *Rio Bibiribi*) qui inter Continentem, & collum illud terræ, de quo supra, delapsus, ad insulam *Antonii Vaaz*, ut vocant, se conjungit cum altero amne, quem vocant *Rio Capefecia* sive *de Fidalgos*, (vel ut alii scribunt *Capibarivi*) is descendit è Continenti secus arctoum Insulæ prædictæ latus; uti alter qui à Portugallis vocatur *Rio dos Afogados*, secus Australe ejusdem latus; uterque

autem brachio quodam ſupra Inſulam conjunguntur, ita ut hæc inſula ab hiſce fluviis à continenti dirimatur.

Garaſu potius pagus quam oppidum, diſtat ab Olinda quatuor aut quinque leucis, incolebatur olim à tenuioris fortunæ Luſitanis, qui fere mechanicis artibus victum quærunt, aut ligno Braſilienſi conquirendo dant operam; ſed poſtquam Belgæ noſtri Olinda potiti ſunt, plures etiam opulentiores ad hoc oppidum ſe receperunt; penetrant quoque ad mare per exiguum amnem, qui è regione Tamaracæ exit.

Hoc oppidum à noſtratibus ex improviſo captum fuit Calendis Maiis anno cIↄ Iↄ cxxxii. Supra centum Luſitani cæſi, plures capti, & opima ſpolia detracta; bona pars oppidi incendio deformata; & magna copia commeatuum, præſertim vini, corrupta, quæ hic in uſum caſtrorum, quæ Luſitani haud longe ab Olinda poſuerunt, ſervabantur.

Præterea novem aut decem milliaribus ab Olinda jacet pagus admodum frequens *A matta do Braſil*, cujus incolæ potiſſimum ligno Braſilienſi cædendo dant operam, cujus maximam copiam deducunt ad mare. Itemque inter hunc & urbem alter pagus ſatis frequens, quem vocant *S. Laurenzo*, in cujus agro ſeptem aut octo ſunt molæ, plurimum & optimum Saccharum conficientes.

Denique à *Cucurannis* de quibus ſupra diximus ſunt quinque leucæ, & iſto intervallo (licet longe lateque intra Continentem) numerantur duæ & viginti molæ; quæ ſitæ ſunt in *Guararapis*, *Moribara* atque *Camaſſarin*; maxima tamen parte in *Vergea*, ut vocant, *de Capivarivi*, quia ab hoc amne lambitur: regio illa omnium longe amœniſſima eſt, ſive campos vernantes ſpectes, ſive fructiferas arbores, & alia vitæ humanæ commoda; nec ſupra duas leucas abſunt à mari, ita ut Nigritæ & alia ſervitia peropportunè ad piſces capiendos poſſint excurrere. Supereſt ut breviter hic commemorem, quo pacto urbs Olinda & adjacentia loca à Belgis noſtris fuerint capta, hodieque retineantur.

CAP. XXVI.

Quo pacto Olinda *à Belgis fuerit capta; hodieque poſſideatur.*

SOCIETAS Indiæ Occidentalis, auſpiciis Illuſtr. D.D. Ordinum Generalium confœderati Belgii ſuperioribus annis ſtabilita & anno cIↄ Iↄ cxxviii magnis opibus aucta, quas è ſpoliis Claſſis Hiſpanicæ, quæ è Nova Hiſpania redibat, collegerat; nihil magis deſiderans, quam memorabili aliquo facinore, cladem ante in Braſilia ab Hiſpano acceptam ulciſci, & infamiam ſuorum ignavia & perfidia acceptam, delere; & res ſuas ſtabilire; animum denuo adjecit ad Braſiliam, & quæ difficillima, ea pulcherrima opinata, Pernambucum tentare conſtituit. Valida claſſis contracta, quæ ſupra quinquaginta majoribus minoribuſque navibus conſtabat, copioſo belli apparatu, plurimis æneis machinis, & copioſo milite atque navalibus ſociis ſtipata. Claſſi Generalis nomine præpoſitus *Henricus Loncquius*, Ammiralii *Petrus Adrianius*, Vice-Ammiralii *Iuſtus Trappenus* alias *Bankardus*; univerſis militaribus copiis Colonelli nomine nobiliſſimus vir *Didericus Wardenburgius*.

Generalis *Loncquius* & Ammiralius ſolverunt è portu *Goereano* vigeſimo ſeptimo Junii anno cIↄ Iↄ cxxix cum octo navibus: quas eodem tempore plures ex aliis Hollandiæ atque Zelandiæ portubus ſunt ſecutæ. Ipſe cum octonis navibus menſe Auguſto Canarias inſulas tenuit, atque hîc haud longe à *Teneriffe* caſu incidit in claſſem Hiſpanicam, quæ circiter quadraginta navibus, maximam partem majoribus & bene armatis conſtabat, cuique Generalis nomine præerat *Fredericus Toletanus*: & & licet numero navium longe impar eſſet noſter, tamen certamen minime declinavit, cujus hic exitus fuit, ut hoſtilibus aliquot navibus valide conquaſſatis & non levi damno illato, ab hoſtili claſſe omitteretur, quæ curſum ſuum verſus Inſulas Canibalicas proſequebatur.

Hinc provectus iv Septembris adnavigavit Inſulam *S. Vincentii*, Heſperidum unam, quas vulgo, à nomine Promontorii, cui longo licet intervallo obverſantur, vocant *Iſlas de Cabo Verde*; Hic ſenſim ſe illi conjunxit reliqua claſſis & deniq; ſub finem Novembris *Wardenburgius* cum reliquis copiis, qui vigeſimo demum Octobris è

Texelia

Texelia ſolverat: ita ut Claſſis jam conſtaret quatuor & quinquaginta navibus tam majoribus quam minoribus, inter quas erant duæ in itinere hoſtibus ereptæ) & tredecim majoribus cymbis, quas vocant *Chaloupas*; recenſiti ſepties mille ducenti & octuaginta viri, inter quos erant ter mille quingenti milites. Cum hiſce copiis XXVI Decembris à *S. Vincentio* profecti, ſecundo demum Februarii anni cIↃ IↃ CXXX Continentem Braſiliæ adnavigarunt ad altitudinem ſeptem graduum & quatuor ſerupulorum Auſtralium: & decimo tertio ejuſdem menſis venerunt in conſpectum Promontorii *S. Auguſtini*. Atque hic Concilio præcipuorum Tribunorum coacto, rationem iniverunt, urbis *Olindæ* atque portus intercipiendi. Colonello *Wardenburgio* ſedecim qua naves qua celoces attributæ cum cIↃ cIↃ c militibus, atque ſeptingentis delectis nautis; cum quibus juxta *Pao Amorello* exſcenſionem faceret Loncquius portum & caſtella quæ illi imminent cum reliqua claſſe, expugnanda ſumſit.

Decimoquinto ſe moverunt, aura leniter afflante, & placido mari conatibus illorum favente: atque ita Lonquius, extimo caſtello allabens, machinis ſuis illud valide quaſſare cœpit, exiguo aut nullo profectu, neque enim ictus, licet è propinquo, ob fluctuum agitationem certo deſtinari poterant: neque portum dabatur ſubire, uti deſtinatum erat, quia hoſtes aditum illius, aliquot navibus demerſis obſepſerant; itaque ſub veſperam paulum verſus altum retroceſſerunt, ne nequicquam damnum ab hoſtilibus machinis paterentur.

Wardenburgius interea loco deſignato copias expoſuerat, nemine impediente, licet hoſtis ſe haud longe inde oſtentaret: Veſpera autem imminente, tantum acies ordinatæ; copiæque diviſæ in tres partes, (præter turmam delectorum bombardariorum,) primæ aciei præfectus Vice-Colonellus *Eltzius*, in qua erant nongenta & triginta quatuor capita: mediæ Vice-Colonellus *Steyncalefelſius*, in qua erant mille quadraginta novem: poſtremæ Fulco Honcquius, in qua erant nongenta ſexaginta quinque. Poſtero die ſummo mane caſtra mota; primaque acie præcedente cui Colonellus ſe adjunxerat, cum minoribus aliquot machinis in fronte, inceſſum ſecundùm oram maris, cui à dextra vepretum imminebat; atque ita ſine ullo certamine ventum fuit ad amnem *Rio Dolce*; ad cujus adverſam oram octingenti aut paulo plures Luſitani ſe vallo communiverant: noſtri tamen nihil morati, umbelico tenus amnem vadantes, primo impetu illos proturbant, levi tantum damno accepto & paucis deſideratis: hinc non intermiſſo itinere, & hoſte nuſquam ob metum machinarum noſtrarum conſiſtere auſo, perventum ad urbem; & captivo quodam viam commonſtrante, omnium primo monaſterium Jeſuitarum, quod eminentiſſima urbis parte jacet, refractis foribus, captum; hoſtes autem qui in inferiore urbis parte, vallum quod littori adjacet (nam hac parte tantum munita erat urbs) defendebant, quum ſuperiorem urbis partem captam cernerent, & hinc poſtremam aciem præpropero gradu in ſe ferri, inde alia duo vexilla quæ Generalis commodum ad alteram urbis partem expoſuerat, adventare, in diverſa fugerunt; atque ita noſtri univerſa urbe ſunt potiti: Præda pro fama urbis haud magni fuit momenti; nam Luſitani, pretioſiſſima quæque, licet præfectus Albuquerquius id vetarat, ſubduxerant, adventus noſtrorum jam dudum gnari. Hæc decimo ſexto Februarii geſta.

Poſtilla & Caſtella deditione acceperunt, ſecundo Martii: & tertio ejuſdem trajecerunt ad Inſulam *Antonii Vaazii*, & inſigne monaſterium, ad angulum illius Arctoum ſitum, vacuum occuparunt. Hoſtis autem jam ante decimo ſeptimo Februarii apothecas omnes in pago Reciffio, flammis corruperat, in quibus viginti quinque millia ciſtarum conſumta referunt. Breviter his defungor, quæ Hiſtoriæ plenius explicabunt. Nunc obiter adjungam, quo pacto loca hæc à noſtris ſint munita: (nam urbem noſtris inutilem, ante corruptam, & maximâ parte proſtratam ſuperiore anno deſeruimus.)

Munitiones quas noſtri in diſtrictu *Pernambucenſi* poſſident, ad hunc modum ſe habent: univerſæ pene oræ Braſilienſi, qua Ortum aſpicit, prætenduntur rupes continua pene ſerie, quæ ubi fluctus receſſere, latitudine pene novem decempedarum, interdũ & plurium, extant inſtar valli; & licet variis locis ſint interciſæ, paucis tamẽ admittunt naves, anguſtioribus oſtiis: juxta oppidum autem Olindam idem vallum videtur de-

ſinere in obtuſum angulum, ubi jam olim à Luſitanis exigua arx è vivo ſaxo fuit educta. Ab oppido vero *Olinda* deſcendit anguſta terræ veluti ligula, ad cujus extremum jacet vicus *Reciff* vulgo; ſtringitur autem anguſtus hic trames (nam vix uſquam latior eſt triginta aut quadraginta decempedis) ab occidente quidem fluvio *Bibirybe*, minus alto & multis vadis inquinato; ab oriente mari: Vicus ille quem dixi, olim apertus, nunc & vallo & palis eſt munitus. Ab hoc verſus Arctum eſt oppidum, primo CLX decempedarum intervallo vetus Luſitanorum arx *S. Georgii*, novis operibus à noſtris firmata; deinde circiter centum decempedarum intervallo, munimentum quod noſtri à fundamentis ſubſtruxerunt, & *Bruynium* vocarunt, verſus oppidum valido cornuto, ut vocant, opere præmunitum: è regione autem utriuſque, ad angulum continentis, trans fluvium, ex adverſo Inſulæ *Antonii Vazii*, munimentum triquetrum, à *Wardenburgio* nomen ſortitum. In ipſa porro Inſula *Antonii Vazii*, pene ex adverſo vici *Reciff*, ſtruxerunt noſtri circum monaſterium munimentum *Erneſti*, cum cornuto ſuo opere, quod vergit verſus Auſtrum: & vix centum viginti decempedarum intervallo, munimentum quinquangulare & longe munitiſſimum Invicti Principis *Frederici Henrici* nomini dicatum, cum valido item cornuto opere verſus Auſtrum; deniqu e aliud munimentum *Aemyliæ*: præter aliquot minores munitiones, quas vulgo vocant *Redoutes*, undiquaque adverſus hoſtiles aditus præſtructas: quibus omnibus operibus hic locus jam ita munitus eſt, ut vel maximo hoſtium exercitui par eſſe poſſit.

CAP. XXVIII.

Præfectura Tamaracenſis; *& ora maritima Braſiliæ ad hunc locum.*

OCTAVA Braſiliæ Præfectura, & quidem, ut volunt, omnium antiquiſſima, eſt *Tamaracenſis*, ſed ob vicinitatem *Pernambucenſis* & *Pareybanæ* jam obſcurior: nomen meruit ab Inſula *Tâmaraca*, vel *Tamarica*, quæ peranguſto freto à Continente dividitur; patens in longitudinem quidem tres leucas, in latitudinem vero duas: *Popillinerius* Gallus in libro ſuo de tribus mundis, hanc regionem primo à Gallis ſuis tradit fuiſſe poſſeſſam, illiſque poſtea à Portugallis vi ereptam; ſervat adhuc hodie Gallorum memoriam, & nomen vicini huic Inſulæ portus, quem Luſitani appellant *Porto dos Franceſes*; alioquin in obſcuro eſt rei fama, nec ullis præterea hiſtoriis, quas quidem viderim, conſignata.

Porro hæc Inſula *Tamaraca* diſtat ab *Olinda* quinque milliaria; portum habet ſatis opportunum ad Auſtrale latus, qui aditur per alveum quindecim aut ſedecim palmos altum; cui imminet Portugallorum caſtellum in edito colle ſtructum, & aditu perdifficile, à noſtris ſuperiori anno fruſtra tentatum; qui tamen ut Portugallos coërcerent, & portum hunc ipſis eriperent, munimentum quadratum hic excitarunt, quod *Auriacum* vocant, ad ipſum alvei hujus in Oceanum egreſſum, undique ob ſtagna & elyces ex inſula elabentes inacceſſum: quo facto jam hunc aditum Portugallis obſtruxerunt: nam alterum oſtium verſus Arctum, quod vocant *CatWaina*, vix decem palmos eſt altum; ita ut tantum minora navigia admittat.

Inſula hæc & diſtrictus illius ad Continentem, peculium eſt Comitis *de Monſanto*, qui Olyſſipone agit: percipit autem ab incolis quotannis tributi nomine, ut ferunt, bis mille quingentos aut tria millia ducatorum: In hac præfectura circiter duæ & viginti molæ Saccharo conficiendo aptæ dicuntur jacere: potiſſimum autem ad ripam fluminis *Goiana* ſive *Govana*; itemque in *Aracipe*, & *Paratibe*.

Circiter leucam unam à *Tamaraca*, exit è Continenti amniculus *Maſſarandu*, ad cujus ripam mola ſita eſt, ad quam cum modicis navibus aſcendi poteſt: è regione autem ipſius Inſulæ verſus occaſum exeunt duo amniculi *Aripe* & *Ambor*, uti à Luſitano horum locorum gnaro accepi, qui ſuam quoque habent molam.

Sex porro leucis à *Tamaraca* verſus Arctum exit fluvius *Govana*, in oſtio quidem tantum octo aut decem palmos altus, intra vero longe profundiori alveo; ad cujus ripas ſex aut ſeptem milliaria à mari tres quatuorve jacent molæ juxta

exiguum pagum, ad quem minoribus navigiis ascenditur, ad Sacchatum dedecendum.

Duobus denique milliaribus à *Gouane* versus Arctum jacet *Portus Francicus* de quo supra, qui à duobus scopulis veluti concluditur, pone quos statio est navibus satis oppottuna, nulli autem mortales hic habitant præter unum atque alterum piscatorem. Atque ita jam absoluimus octo nominatissimas Brasiliæ præfecturas, quæ supersunt, proximo libro à nobis describentur; nunc oras hactenus compendio lustremus.

A *Britioga* septentrionali *S. Vincentianæ* Præfecturæ portu, ad Insulam *S. Sebastiani* numerant octo aut decem leucas: ea insula sita est ad altitudinem XXIV graduum uti à nostratibus observatum fuit; nascitur juxta littora illius piscorum quoddam genus valde venenatum; cætera jam ante retulimus. Ab hac ad insulam porcorum quatuor leucæ. percommoda hic statio inter Insulam & continentem, ubi sinus jacet *Vbatuba*. C. XVII.

Ab insula porcorum ad Insulam Grandem leucæ VIII secundum Figueredum, plures secundum alios: Grandis edita est & nemorosa, interiora illius petris præacutis aspera: abundat fontibus; habetque aliquot portus aquandi & lignandi opportunitate insignes. I. grandis.

Duabus ab hac versus Occidentem leucis prominet Promontorium *Caroussu*; versus arctum vero jacet *Angra dos Reyes*, de qua supra.

Porro Insulæ Grandi adjacet ad ortum *Morembaya*, à qua ad *Garatubam* quatuor, à *Garatuba* ad *Toyuquam* totidem numerantur leucæ: uterque amnis tantum minorum navigiorum est patiens.

A *Toyuqua* ad præcelsum scopulum & in conum fastigiatum sed plano vertice, (vulgo vocant *Gaueam*) duæ; à quo ad flumen Januarii sunt totidem; ita ut ab Insula Grandi distantia sit duodecim leucarum aut paulo plurium.

A flumine Januarii, ad Promontorium frigidum sunt octodecim leucæ, distat ab Æquatore tribus & viginti gradibus aut circiter, versus Austrum; hactenus pertinet ora ad orientem. C. frio.

A Promontorio frigido ad sinum *S. Salvatoris* novem leucæ; ora se flectente ad Arctum: ab eodem ad Insulam *S. Annæ*, quæ continenti objacet, duabus leucis ab ea disjuncta: percommoda intermedio spatio est statio: insula ipsa amæna & arboribus undique vestita; inter quas sunt quæ fructus ferunt cerasis non absimiles, scabro nucleo, carne saporis non ingrati; sed dulcium aquarum hic inopia laboratur. Ab hac insula ad Promontorium *S. Thomæ* octo leucæ, duobus & viginti gradibus ab Æquatore versus Austrum. A Promontorio hoc ad fluvium *Paracivam* sunt octo leucæ. C. S. Thomæ.

A *Paraciva* ad *Managen* quinque leucæ; à *Manage* ad *Itapemerim*, totidem.

Nostri observant uno & viginti gradibus ab Æquatore flumen *Dulce*, quod à Portugallis accolitur: & decem insuper scrupulis Insulam *S. Claræ*, dimidio miliari à Continente sitam, multis palmitis vestitam, & dulcium laticum haud expertem. R. dulce.

Porro ab *Itapemerim* ad *Glerteban* sunt quatuor aut quinque leucæ, viginti grad. & XLV scrupulis ab Æquatore.

A *Gleretebe* ad *Guarraparen* septem leucæ; Lusitani vocant *Sierram de Guariparim*. A *Quarrapare* ad oppidum *Spiritus Sancti* octo leucæ.

A sinu hujus oppidi ad fluvium *Regum Magorum* sex leucæ: novemdecim gradibus & quadraginta scrupulis ab Æquatore. Ab hoc ad alterum qui *Rio dolce* audit, octo leucæ: à *Rio dolce* ad *Criquaren* septem: A *Criquare* ad *Maranepen*, vel ut alii, *Mucuripen* decem, octodecim gradibus & quindecim scrupulis ab Æquatore. A *Maranepe* ad *Parawepen*, vel ut alii vocant, *Perteripen* quinque. A *Parawepe* ad fluvium quem vocant *das Caravelas* tres, ab hoc ad *Barreiras Vermeilhas*, ut vocant, sex; ab illis ad *Corebabo* duæ; septendecim gradibus & semisse ab Æquatore. A *Corebabo* ad *Portum Securum* octodecim.

A *Portu Securo* ad *S. Crucem*, tres leucæ; hic applicuerunt Portugalli, quum hanc Continentem invenirent: à *S. Cruce* ad fluvium *Rio Grande* novem aut decem: intermedio spacio objacent in alto famosa illa vada, Lusitanis *Baixos de S. Antonio*: R. grande.

A *Rio Grande* ad *Ilheos* octodecim leucæ: intermedio ſpatio imminent littori editiſſimi montes, qui vulgo appellantur *Sierra de Aymures.*

Ab *Ilheos* ad fluvium *das Contas* octo aut novem leucæ: ab hoc ad *Camamu*, ſex: à *Camamu* ad *Guepenam*, tres: à *Guepena* ad *Tinharen* fluvium quatuor: huic imminet altiſſimus mons qui vulgo appellatur *Morro de S. Pablo*: ab hoc ad ſinum *Omnium Sanctorum*, duodecim leucæ.

A ſinu omnium Sanctorum ad flumen *Regale* ſex & viginti leucæ, undecim gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore. à Regali ad flumen *S. Franciſci* ſeptemdecim leucæ; ab hoc ad Cornu terræ quod dicitur *Guira*, quindecim; inde ad rupes *Cameragubæ*, ſex: ab his ad fluvium *Petrarum* quinque: ab iſto ad Promontorium *S. Auguſtini*, duodecim; paulo accuratius hæc ſupra proſequuti ſumus.

Circiter quinque milliaribus à dicto Promontorio verſus Auſtrum objacet Inſula *S. Alexii*, octo gradibus & quinque ſupra quadraginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum: valde opportuna, quippe quæ & aquandi & lignandi copiam præbeat.

A promontorio *S. Auguſtini* ad Pernambucum octo leucæ: à Pernambuco ad Tamaricam quatuor aut quinque: A Tamarica ad Paribam, (de qua ſtatim) leucæ quindecim.

DESCRIPTIO



DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS,

LIBER DECIMUS SEXTUS.

Brasilia Septentrionalis.

Cap. I.

De Communi Brasiliensium lingua.



OPERÆPRECIUM facturi videmur, si in limine hujus libri pauca dicamus de Brasiliensium lingua: Nam licet pleræque Brasiliæ nationes, peculiares linguas usurpent; tamen & commune aliquot idioma videntur agnoscere, præsertim omnes illæ nationes quæ littora hujus Continentis quoquomodo attingunt, cujus aliquot vocabula accepimus à quodam Belga, qui aliquot annis inter illos variis locis vixit, quæ magnam cognationem habent cum iis vocabulis, quæ *Ioannes Lerius* prodidit ex *Tououpinambautiorum* lingua; nam hæc natio licet illis temporibus incoluerit juxta Sinum & flumen Januarii, tamen postquam Lusitani pulsis Gallis eorundem locorum sunt potiti, longe lateque se disparsisse videtur per omnem illam regionem, adeo ut etiam Marignani accolæ originem suam ab illis derivent, nec non illi qui juxta Param degunt, quemadmodum à dicto Belga accepi; ut autem Idiomatis hujus communio aut diversitas cum *Tououpinambautiorum* sermone melius elucescat, partium humani corporis nomina inter se conferemus; quæ ita se habent,

	E *Ioanne Lerio.*	In Sinu *Trayciaon.*	E Belgæ annotatione.
Caput	*Acan*	*Acan*	*Yabange*
Capilli	*Ave*	....	*Ava*
Aures	*Nembi*	*Nambi*	*Namby*
Frons	*Sshua*	....	*Suwa*
Oculi	*Dessa*	*Desa*	*Scescah*
Nasus	*Tin*	*Tin*	*Ty*
Os	*Iourou*	....	*Iuron*
Genæ	*Retoupave*	....	....
Mentum	*Redmiva*	....	*Tedube*
Lingua	*Ape-con*	*Apecong*	*Ypecou*
Dentes	*Ram*	*Tannie*	*Raaingh*
Collum	*Aiocdè*	*Aiura*	*Aiure*
Guttur	*Asseoc*	....	*Assiocke*
Pectus	*Poca*	....	*Potiah*
Renes	*Rousbony*	....	*Yuabebouye*
Nates	*Revire*	....	*Syquarre* vel *Tobyrre.*
Humeri	*Invanpony*	....	*Attiube*
Brachia	*Iiva*	*Ciuwa*	*Ye*
Manus	*Po*	*Po* vel *Cepo*	*Poh*
Digiti	*Poncn*	....	....
Venter	*Reguie*	....	*Zambeh*
Mammæ	*Cam*	....	*Camme*
Genua	*Rodouponam*	*Tnippiba*	*Nupuba*
Tibiæ	*Resemeu*	*Gretimd*	*Youba*
Pedes	*Povij*	*Gepu*	*Ypuch.*

E quibus apparet idioma *Tououpinambontiorum*, quale à Lerio fuit annotatum etiam hodie apud plures & in diversissimis regionibus commorantes barbaros maxima ex parte obtinere. Idem quoque è numerorum vocabulis observare est; nam ut notat Lerius *Tououpinamboutii* dicebant. 1 *Angepe.* 2 *Moccuein.* 3 *Mossaput.* 4 *Oioicoudic.* 5 *Ecoinbo.* Sic sinus *Traycïaon* accolæ hodie dicunt. 1 *Iepè.* 2 *Mokoy.* 3 *Mosaput.* 4 *Iemdick.* 5 *Opave* &c.

Idem Lerius notat *Tououpinamboutios* solem vocasse *Gouarassi*, Lunam *Iasce*, stellas *Iasitata*: Ad eundem modum hodieque sinus illius accolæ dicunt, *Coasir*, *Iasich* & *Iasitata*. Quod sane mirum in tanta locorum diversitate. Sed ad institutum jam revertamur.

Cap. II.

Præfectura nona Brasiliæ *quæ dicitur* Paraiba.

SUPERIORE libro absolvimus octo Brasiliæ Præfecturas, eamque lustravimus usque ad fines nonæ & novæ Præfecturę *Paraiba*, de qua deinceps dicendum.

Hæc Præfectura initium accepit à Gallis, qui, ut superiori libro diximus, ex ea pulsi fuerunt anno CIƆ IƆ LXXXIV: postilla Lusitani eam retinuerunt, inque ea oppidum condiderunt & aliquot pagos, plurésque Sacchari cannas conseverunt, ita ut hodie in illa octodecim aut novemdecim machinæ Sacchato molendo comparatæ reperiantur, quæ quotannis circiter centum quinquaginta millia Arobarum edere dicuntur.

A *Portu Francico* oram sequentibus versus Arctum primo occurrit Promontorium quod vulgo appellant *Cabo Blanco*, ad altitudinem sex graduum & quadraginta quinque scrupulorum ab Æquatore versus Austrum; ab hoc ad flumen *Paraibam*, à quo Præfectura nomen meruit, numerant leucas duas. Id flumen satis lato ore patet versus ortum, paulum inclinando versus Eurum: interiori autem æstuario injacet insula oblonga & denso arboreto obsita: Promontorio autem Australi, quod vocant *Cabo Delo*, castellum exiguum superstruxerant Galli, quod Lusitani postea auxerunt, maxime postremis hisce annis, postquam Belgæ *Olinda* sunt potiti. Deinde ascendit flumen versus Occidentem, multis arenarum pulvillis & scopulis impeditum, ita ut perito nauclero hic sit opus.

Ad latus fluminis Meridionale jacet ipsa urbs *Paraiba* quam & Philippæam vocant, in gremio cujusdam recessus, circiter tribus leucis à mari, ita tamen, ut navigia tuto huc possint adscendere & onus sexcentarum aut septingentarum cistarum Sacchari sine discrimine accipere: incolebant superioribus annis quingenti Lusitani, nunc longe plures, & plurimi barbari atque nigritæ. Erat olim aperta, nunc levi vallo cincta dicitur, postquam Belgas metuere cœperunt; licet castellum prope *Cabo delo* nuper frustra tentaverint.

Ab oppido reflectitur flumen cubito versus Corum; atque hic primo ad ripam ingredientibus dexteram sita est machina Saccharo molendo comparata, cum suis ædificiis: deinde paulo superius ad utramque ripam apothecæ mercatorum, cum aliquot domiciliis: porro ascendentibus occurrit ad dexteram ripam exiguus pagus ad quem tres machinæ pertinent cum suis cannetis; & superius alter itidem pagus, cujus incolæ potissimum dant operam colendis illis radicibus, è quibus farinam suam conficiunt, quæ hic communiter pro farre usurpatur; & ab utraque ripa aliquot machinæ, quas vocant Ingenios.

Alterum sive Arctoum hujus Præfecturæ Promontorium appellatur *Punta de Lucena*, cui aliquot rupes adjacent, pone quas tamen statio est minoribus navigiis haud incommoda.

Figueredus scribit flumen *Paraibam* alio nomine appellari *S. Domingo*; & duabus leucis ab ostio illius distare fluvium *Magiangapen*, cujus ori objacet insula quã vocant *de Mangues*, ab arboribus quæ illam occupant. Ad ripas hujus fluvii, qui tantum minoribus navigiis adiri potest, degunt aliquot Lusitani qui armentis pascendis dant operam.

Cæterum solum hujus Præfecturæ valde fœcundum est, nec inamœnum; plu-

reſque in variis partibus reperiuntur arbores quæ lignum dant Braſilianum quo tinctores vulgo utuntur, quin & argenti venas hic reperiri volunt, præſertim in loco quem barbari vocant *Touyouba*.

Hanc partem Continentis incolunt barbari illi, quos *Petivares* diximus appellari, qui Gallis dudum amici & confœderati, poſtquam Luſitani Præfectura hac ſunt potiti, his admodum obnoxii ſunt facti; & juges exercent inimicitias cum vicinis barbaris, quos vocant *Tiguares*.

Cap. III.

Inſula Fernandi *de* Noronha *vulgo dictâ*.

ANTEQUAM ad reliquam partem Continentis progrediamur, nequaquam prætereunda eſt Inſula, quæ vulgo *de Fernando Noronha* & interdum *Loronha* dicitur: quæ ſita eſt ad altitudinem trium graduum & triginta (ut Figueredo in Itinerario; aliiſque naucleris placet) vel quadraginta & quinque ſcrupulorum ab Æquatore verſus Auſtrum: quinquaginta (ut idem Figueredus deſignat) vel ſeptuaginta (ut fere à noſtratibus invenio obſervatum) leucis à Braſiliæ Continenti in patentiſſimo Oceano: Patet in longitudinem inter Africum & Aquilonem ſupra duo milliaria, in latitudinem paulo pluſquam unum.

Maxima pars Inſulæ plana eſt, præter paucos montes, qui variis locis ſe attollunt; inter quos unus, præruptis undiquaque cautibus, in vaſtam altitudinem aſſurgit, ita ut ex alto allabentibus primo conſpiciatur in modum turris; huic proxime adjacet alter modicè convexus, ita ut uterque egregie templum cum ſuo campanili repræſentet, unde & nomen à Noſtratibus meruit, vulgo *de Kerck*. Qui accurate Inſulæ hujus formam ſunt contemplati comparant folio Lauri, deſinit enim utrimque in acutum angulum. Solum maximam partem nitroſum eſſe dicitur, unde & ſcaturigines, quibus abundat, & torrentes qui pluviis menſibus, nimirum ab Aprili ad Septembrem de collibus deſcendunt, & inſulam paſſim rigant, nitrum videntur ſapere. Nihilominus haud infœcunda eſt tellus, ſed etiam ſponte producit plures edules radices, & præſtantes melones, piſa quædam viridia, fabas, & ſimilia legumina: Mayzii imprimis eſt patiens, & earum arbuſcularum quæ goſſypium ferunt. Claudius Abbevillanus qui illam adiit cum Gallis qui Marignanam inſulam petebant ſcribit, hic paſſim naſci arbores valde amœnas, frondibus læte virentibus, inſtar Lauri, verum tam acri & cauſtica qualitate, ut ſi quis manum qua frondes contrectavit, ad oculos ferat, ingentes dolores patiatur, & ad aliquot horas videndi facultate privetur. Alteram tamen arborem hic occurrere, cujus folia præſentiſſimum remedium huic malo adferant.

Luſitani jam olim plures hircos & capras hic collocarunt, quorum numerus in immenſum eſt auctus, difficulter tamen capi poſſunt, propter vepreta & aſpera loca, in quæ ſe recipiunt: Iidem & gallinas intulerant & pauca jumenta.

Magna hic reperitur avium copia, præſertim illarum quas vulgo vocant furcatas à forma caudarum, harum jam alibi meminimus; & littoralium quoque diverſi generis, inter quas excellit una mole anſeris, pectore eleganter rubenti, quæ ingluviem inflat monſtroſum in modum.

Porro littora hujus Inſulę fere undique prærupta ſunt & difficilia aditu præſertim ad latus quod Aquilonem ſpectat, ubi Oceanus ingentes fluctus volvit ad littora, ut pene impoſſibile ſit cymbis hic exſcendere. A cornu illius Orientali dividuntur aliquot minores inſulæ vel potius ſcopuli, vadoſis alveis ſeparari qui tranſitum navigiis negant.

Sub plaga autem quæ Occidentem vel Corum adſpicit, duæ ſunt ſtationes navibus haud incommodæ, una haud longe ab Orientali Inſulæ angulo, ſub Occidentali latere cujuſdam monticuli, qui anguſto iſthmo, peninſulæ in modum ab Inſula ſe ſubducit, atque hic quoque ſat commode in terram exſcenditur; ibidem & rivulus de vicino colliculo ſe præcipitat in mare, aquationi opportunus. altera autem ſtatio habetur ſub rupe illa quam Templi formam referre diximus.

Ad

Ad plagam orientalem, media pene parte Insulæ, exiguus sinus visitur, semilunari forma; hic torrens quidam restagnat, & denique evolvit se in sinum ubi facile salinæ fieri possent.

Mare quod Insulam ambit valde piscosum est, præsertim ad partem illius septentrionalem & inter minores illas insulas: suis quoque tempestatibus annatat maxima copia testudinum marinarum.

Claudius Abbevillanus meminit & alterius insulæ huic vicinæ, sed longe minoris, quam vocat *Isle de Feu*, in qua ingentem avium copiam repererunt.

Lusitani Pernambucenses deportaverant in hanc Insulam Lusitanum unum cum sedecim aut septemdecim barbaris qua viris qua fœminis; quos Galli anno CIↃ IↃ CXII hic baptizatos, secum deduxerunt ad Marignanam; ita ut Insula postilla deserta manserit, donec superioribus annis à Belgis nostris coli cœpit, qui jam aliquot colonos & paucos Nigritas eo deduxerunt.

Cap. IV.

Ora Continentis Brasiliæ Septentrionalis, à flumine Mongiangape *ad* Rio Grande.

Supra oram Brasiliæ Septentrionalis deduximus ad fluvium *Mongiangapen*. Superiori enim libro Continentem Americæ Meridionalis & Brasiliæ provincias prosequuti eramus usque ad Capitaniam Paraibæ, quam jam absolvimus ad extremum hujus Continentis angulum; qui orientem respiciens, extimus est versus Arctum: ab hoc siquidem ora reflectitur versus occidentem atque Arcto objicitur, vastis terrarum spaciis ad Novam usque Hispaniam. Porro hanc Americæ Meridionalis partem quæ inter dictum Angulum & Marannon includitur, alii aliis nominibus, nostri fere à situ Brasiliam appellant Septentrionalem. In orarum autem descriptione, (nam præter has, paucis locis exceptis, hic vix quicquam satis notum aut perlustratum offendimus) plurimum variant authores; nos hic Itinerariorum authores, uti certissimos indices, sequemur & imprimis Figueredum, qui Lusitanorum idiomate itinerum rationes explicavit; & aliorum præsertim nostratium accuratas observationes, quibus & aliquid lucis à Gallis fænerabimur.

Oræ ergo à fluvio *Mongiangape* secundum dictos authores hoc ordine jacent.

A fluvio *Mongiangape* ad sinum Proditionis, vulgo *Baya de Treyciaon*, Gallis *de Trahison* numerant leucam unam. distat hic sinus, uti à nostris est observatum à *Paraiba* septem leucis; ab Æquatore gradibus sex & viginti scrupulis versus Austrum. clauditur ab ortu humili cornu, à quo scopulosum vadum descendit im altum, quod fluctibus recedentibus extat, & sinum hunc magna sui parte, instat valli concludit, excluditque ingentes fluctus quos Oceanus hic volvit ad littora, ita ut pone illud duodecim aut quindecim naves commodissime in anchoris possint consistere; quemadmodum anno CIↃ IↃ CXXV Classis Societatis Indicæ Occidentalis sub præfecto *Balduino Henricide* hic aliquandiu substitit. Continens hic denso nemore vestitur, inter quod & arenosum littus palus sive stagnum interjacet, quod vado transiri potest, præterquam pluviis mensibus, quibus magis impletur: patet in latitudinem circiter quartam leucæ partem: trans paludem hanc Lusitani exiguum templum & aliquot domicilia struxerant, cujus incolæ pecuariæ & agriculturæ dabant operam.

Barbari qui in vicinia degebant, *Tyguares* dicebantur, à cæterorum moribus & idiomate parum aut nihil differentes; nuper autem à Lusitanis domiti, infestis adhuc animis in illos, statim magno numero se nostris conjunxerunt, & hostilia in Portugallos sunt moliti; verum quum nostri ab omnibus rebus, quibus opus erat, imparati essent, & ad alia properarent, hic præsidium relinqui minime potuit; unde factum est ut post nostrorum discessum, barbari hi in diversa fugere cogerentur & non pauci à Lusitanis cæderentur: Eorum tamen aliquot nostros sponte sunt comitati, quos in Belgio & linguam nostram, & scribendi modum, denique initia Christianæ religionis edoctos sæpe vidimus, & regionum illarum qualemcunque cognitionem ab ipsis accepimus.

A sinu Traditionis ad modicum amnem *Cromataym* numerant leucam unam: Figueredus

gueredus vocat *Camaratubam* (uti & barbari noſtri) ſcribitque ad ſiniſtram illius ripam deſinere limites Præfecturæ *Paraibæ*: hic amnis non niſi cymbis adſcendi poteſt, ad ripam tamen illius machina Sacchаro molendo comparata à Luſitanis fuit exſtructa, quam noſtri exciderunt: quatuor autem horarum itinere intra Continentem *Tiguares*, hi incolebant in pago *Tabouſſuram*, quorum princeps dicebatur *Tayuararii*; qui ſibi metuens poſt noſtrorum diſceſſum, profugit ad *Tapuyas*.

Ab hoc fluvio circiter quatuor leucis (ſecundum Figueredum) ſequitur cornu terræ, pone quod ſe aperit ſinus, qui appellatur à Luſitanis *Baya Fermoſa*; à quo circiter dimidiâ leucâ verſus Ortum tenuis amnis exit è continente, quem Figueredus nominat *Rio Huagau*; alii videntur appellare *Congaycu*; hic amnis in aditu duodecim palmos eſt altus, ita ut minora navigia ad quatuor aut quinque milliaria illum aſcendant, ubi pagus viſitur Luſitanorum, qui & Sacchari cannis colendis dant operam, & plurimum ligni Braſiliani cædunt. Barbari noſtri referunt, Sinum Formoſum ſuorum idiomate appellari *Quartapicabam*, & paſſim hic creſcere arbores quæ lignum Braſilianum ſubminiſtrant, Galloſque hic ſuetos illud petere, antequam à Portugallis vetarentur.

A ſinu *Formoſo* ad fluvium *Curumatau* numerant leucam unam; hic & altus eſt & portum aperit valde idoneum & ſecurum. Sequitur deinceps ſeſqui leucæ intervallo amnis quem Figueredus nominat *Rio Subauma*; & paulo ulterius cornu terræ, quod à figura ſcopuli qui illi objacet vulgo vocant *Punta da Pipa*, pone quod ſtatio eſt navibus ſatis opportuna. Excipit deinde littus importuoſum, & nemoroſum quod vulgo vocant *Paranambuco*; intra Continentem jacet lacus *Guiraira*. Barbari noſtri à *Curumaton* ad *Paranambuco* ſive *Guiraire* deſignant quatuor milliaria; & à *Guiraire* ad amnem *Tareyrick* tria: hic lignum flavum cædere datur, quod vocant *Tatajouba*; feruntque hic reperiri intra Continentem venas ferri, quod nominant *Ita*.

Sequitur deinceps unius leucæ intervallo, (ſecundum barbaros noſtros) fluvius *Pirangue*, & portus quem Luſitani vocant *dos Buſios*. A quo ad aliud terræ Cornu, quod vocant *Punta Negra* ſunt tres leucæ ſecundum Figueredum: pone hoc ſtatio habetur navibus valde opportuna & ſecura: ab hoc cornu ad *Rio grande* numerant duas leucas. Alii paulo aliter hæc loca deſignant. A *Punta de Pipa*, quæ barbaris appellatur *Tacoatira*, diſtatque ab Æquatore gradibus ſex verſus Auſtrum, (ut à nonnullis invenio obſervatum) ad ſinum, quem vulgo vocant *Enſeada de Tambanti*, numerant leucas ſex; ab hoc ad *Porto dos Buſios*, ut vocant, quatuor: à quo exiguo intervallo diſtat alius portus vulgo *de Touros* quinque gradibus & quadraginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum; inter utrumque autem exit fluvius *Pirangue*.

E regione horum locorum, circiter decem aut duodecim leucis à continenti, & quinque gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, objacet magnum & famoſum vadum, quod Luſitani vocant *los Baixos de S. Roque*; patet autem inter ortum & occaſum in longitudinem plures leucas, & quo magis tendit verſus occaſum eò propius accedit ad Continentem, ita ut etiam quatuor aut quinque leucis ab illa deprehendatur; ſumma autem hic cautione opus eſt, & non niſi interdiu hic navigandum, tum enim unda palleſcens ſenſim ſatis mature admonet navigantes; præterquam quod bolide fundum tentantes, à triginta orgyis ſenſim animadvertunt adſcendere.

CAP. V.

Decima Braſiliæ *Præfectura* Rio grande.

SEQUITUR deinceps ad hanc oram inſignis fluvius, quem barbari quidem vocant *Poteingi*, Luſitani autem *Rio grande*; quinque gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum, ſecundum Figueredum difficilior quidem aditu, ſed interius valde amœnus & ſatis altus.

Galli poſtquam ſinum Januarii deſeruerant hic appellere conſueverant, fœdere & amicitia cum barbaris, qui *Petivares* dicuntur, juncti, atque hic domicilia fixerant; ſed Rex Hiſpaniarum Gallos tam vicinos neutiquam ferendos ratus, *Feliciano Ceca de Caravalasho* præfecto *Paraibæ* mandavit, ut illos inde depelleret; qui anno CIↃIↃXCVII de rebus à ſe geſtis ad Regem Hiſpaniarum ſcribens, magnificè ſe jactat, ut ſolent Luſitani,

Lusitani, & multa millia barbarorum à se cæsa, Gallos qui impetum fecerant in castellum *Capo delo* nullo negotio depulsos; verum tamen ad flumen *Rio grande* aggrediendum penitus se imparatum; nam & apparatu omni bellico destitutum esse & eundem à Regiis præfectis tam *Pernambuci* quam *Bahiæ* frustra jam sæpius postulasse.

Narrat præterea Gallos intra Continentem, in loco quem vocat *Copaoba*, invenisse opulentas argenti venas, & plurimum metalli inde abduxisse. Nec tamen ante annum cIↄIↄcI Galli penitus videntur exclusi, aut barbari sub jugum missi: *Antonius* enim *Knivetus* Anglus narrat se eo anno cum Præfecto fluminis Januarii venisse *Pernambucum*; cujus Præfectus *Emanuel Mascaremas* rogatus à *Feliciano Cuello*, quem barbari maximis copiis ad ripas hujus fluminis undique premebant, cum quadringentis Lusitanis & tribus millibus barbarorum qui ipsi parebant, movit è *Pernambuco*, & septimo die pervenit ad hostium castra, in quibus erant quadraginta millia barbarorum statimque congressum cum perduellibus, ingenti clade illos cecidisse, ita ut quinque millia in prælio mactaret & tria millia caperet. Principem autem *Petiguarium Pirajuwath*, tanta clade consternatum, pacem petiisse à Lusitanis & certis conditionibus se dedidisse & vasallum Regis Hispaniarum esse factum. Post illa arcem ad ripas fluminis hujus structam & pluribus machinis bellicis instructam, adeo ut post illa hic nova Præfectura fuerit constituta, quæ hodie decima Brasiliæ Capitania, ut vocant, censetur.

Nostrates qui sub exitum anni cIↄIↄcxxxI è Pernambuco cum classe profecti erant, ut arcem hanc expugnarent, testantur: Arcem hanc structam esse ad ripam ingredientibus sinistram, super rupem, quæ angusto alveo à continente dividitur, & muro saxeo cinctam, satis alto, cum suis propugnaculis, quæ utrimque in flumen prominent & pluribus machinis bellicis sunt instructa, ita ut arx difficulter admodum adiri & à paucis contra plures propugnari possit: nam ita sita est, ut naves ingredientes, necessario propius accedere, & machinarum ictus cum summo discrimine tolerare cogantur: Sola fame aut siti domari possunt præsidiarii, nam aquam è vicino torrente aut amniculo petere necesse est, qua negata in summas angustias inciderent.

Cæterum hæc Præfectura à Lusitanis haud ita multis incolitur, nam præter præsidiarios sexaginta aut octuaginta qui in arce degunt, pauci in vicino pago habitant; habent hic unam atque alteram machinam Sacchario molendo comparatam; & aliquot villas in quibus pecuariam exercent. Barbari hic admodum pauci habitant, nam plurimi variis cladibus attriti interierunt; alii Portugallorum odio profugerunt ad *Tapuyas*, inter quos latitant, occasionem operientes, qua ad sua reverti possent.

CAP. VI.

Ora Brasiliæ *septentrionalis à* Rio grande *ad* Siaram, *secundum Figueredum & alios.*

FIgueredus hanc oram ex instituto designans, numerat primo à flumine Grandi ad promontorium *de Siara* duas leucas, pone quod amnis egreditur ejusdem nominis; Nostrates vero intermedio spacio & vix uno milliari à *Rio grande* meminerunt sinus admodum opportuni, quem barbari vocant *Ienipabou:* à Promontorio *Siaræ* ad sinum *Petitiguæ* numerat novem aut decem leucas; patentissimus hic est sinus & adversus incerta ventorum egregiè munitus.

Morungape. Alii numerant à Promontorio *Siaræ* ad amnem *Morungapen* leucas duas, & inde ad cornu terræ quod vocant *Pequetingam* sex.

Omarco. A sinu *Petitiguæ* pergit ora versus eorum, modo alta, modo humilior, & variis locis denso nemore virens ad *Omarco*, ut vocant viginti & quinque leucis, hic quondam limes fuisse videtur inter Lusitanos & Castellanos.

Alii numerant à *Pequetinga*, ad cornu *Chugasu* sive *Vgassumba* leucas sex; & observant è regione hujus cornu vada *S. Rochi* desinere. Sequitur deinceps secundum eosdem cornu terræ quod appellatur *Vbaranduba*.

Guamare. Ab *Omarco* ad *Guamaren* numerat quindecim leucas, ora autem omnis intermedia maximam partem humilis est, nisi quod paucis locis aliquot arenosi colles videantur, pone quos procul intra Continentem sese aperiunt altissima montium juga, qui à barbaris

barbaris appellantur *Buturuna*; distat autem Guamare, secundum alios, ab Æquatore quatuor gradibus & quadraginta quinque scrupulis. Buturuna.

Haud longe à Guamare subducit se ora, facitque sinum, cujus solum in ambitu fluctibus inundatur, & arboribus illis tegitur, quas vocant *Mangues*; atque hic jacent celebres illæ *Salinæ* quas vocant *de Guamare*, è quibus plurimum candidissimi salis peti potest, qui hic sponte generatur. Salinæ. Alii notant fluvium esse & appellari *Caru-Aretuma* sive *Rio de Salinas* & distare à *Guamare* tribus leucis versus Occidentem.

A *Salinis* ad sinum *Maretubam* numerat duas leucas; amplissimus est sinus & quatuor ostiis admittit Oceanum. Maretuba. Hinc jam ora longe editior cernitur & pumilis arboribus vernans ad Cornu usque terræ, quod vocant *Punta do mel*, juxta quod salsus torrens erumpit qui dicitur *Guararahu*. Alii à *Rio de Salinas* monent ab ora navigandum esse duabus leucis, propter vada & rupes, & ex hac ora exire quatuor amnes mediam leucam à se invicem discretos *Guapetubam*, *Manetubam*, *Goraraſſu* & *Persin*, quorum ora rupibus obstructa sint, & à frequentibus barbaris accolantur; & *Puntam do mel* à barbaris appellari *Cucaratubam*. Duabus à *Guararahu* leucis egreditur amnis *Vquiaguara* & octo ab hoc alter quem vocant *Hupanemam*: subsidet hic rursus ora, palmeto læte vernans usque ad rubentes aliquot clivos & sinum *Vbarana*; à quo ad *Iaguariben* numerat decem leucas: alii tantum octo: ad altitudinem quatuor graduum ab Æquatore versus Austrum.

A *Iaguaribe* attollit se rursus ora, multis arboribus amæne vestita, usque ad *Iguapen* leucis viginti: patens hic est sinus sed aquationi plane inidoneus. Iguape.

Ab *Iguape* ad *Mocuripen* numerat octo leucas, ora autem intermedia valde edita est, pone quam procul intra Continentem visuntur alta juga montium, qui à barbaris appellantur *Camume* vel *Aquimume*: Camume. quinque autem leucis ab *Iguape* egreditur fluvius importuosus & adversus tempestates indefensus *Ypocaru*; & duabus ab eo leucis *Rio Coco*. distat *Mocuripe* sinus ab Æquatore tribus gradibus & quadraginta scrupulis versus Austrum. Ab hoc brevi intervallo abest *Siara*, ubi Portugalli haud ita nuper incolere cœperunt, ita ut hanc inter Brasiliæ Capitanias numeret *Olyveira*.

Barbari, quos à nostris edoctos supra diximus, hanc oram ita nobis descripserunt. A *Riogrande* ad amnem *Siaram* sunt duæ leucæ.

A *Siara* ad amniculum *Piracabubam* una: ubi nulli Portugalli incolunt.

A *Piracacuba* ad *Pecutingam* duæ; hic statio est commoda & aquatio facilis.

A *Pecutinga* ad amniculum *Vguaſu* sex: ad *Kaalſam* octodecim: ad *Guamaren* duæ: ad amnem *Carwaretamen* una: hic jacent *Salinæ* illæ, è quibus plurimum salis peti potest, præterquam pluviis mensibus, imprimis Maio & Junio: ad amniculum *Baritubam* dimidia leuca. Ab hoc porro ad amnem *Guararahug* una: supra hunc fluvium frequentes incolunt *Tapujæ* Portugallis infensissimi, & pone hos alia barbarorum natio, qui *Iandovii* appellantur.

A *Guararahugh* ad amniculum *Iandupatiba* bidui iter est, & dimidia leuca, ab hoc exit exilis torrens *Wupanema*; ad utrumque hunc amnem nulli degunt barbari.

A *Wupanema* ad *Awaranne* sunt sex leucæ: & ab eo totidem ad amnem *Tuguarich*; dimidia porro ad amniculum *Pariporie*, & una ad *Guatapugui*. Iuxta horum ripas degunt barbari è *Tapuyarum* natione, qui vocantur *Iapovaton*; Portugallis infensi.

Ab his sex itidem leucis egreditur amniculus *Wichoro*, ad cujus ostium nulli quidem degunt mortales, sed intra Continentem habitant *Kitaryouwi* è gente *Tapuyarum* & Portugallis infensi: unde Figueredus in itinerario monet has gentes caute vitandas esse. Bidui autem itinere à littore jacent edita juga montium *Wichoro*, ubi plurimum nitri reperiri volunt barbari, quod ipsi vocant *Tatawich*, & è petris destillare ajunt instar salis, mole pisorum.

A *Wichoro* ad *Yguaguaſu* numerant sex leucas, ubi nulli degunt barbari; & ab *Vguaguaſu* ad *Moucouru* undecim & denique ab hoc unam ad *Siaram*.

Cap. VII.

Præfectura Braſiliæ Septentrionalis quam vocant Siaram, *&* *reliqua ora uſque ad* Marannon.

Antequam de ipſa præfectura dicamus, pauca ſunt obſervanda de *Moucouru*, cujus tam noſtri, quam alii meminerunt: Sed noſtri interdum variant in loci illius ſitu; nam alii conſtituunt ad altitudinem trium graduum & viginti ac trium ſcrupulorum, putantque illum ſinum à Gallis vocari *Tres tortugas:* alii vero ad altitudinem trium graduum & duorum ſupra quinquaginta ſcrupulorum: ita ut nomen hoc applicent duobus ſinubus, qui à ſe invicem diſtant milliaria duodecim.

Quidam noſtrorum qui anno cIↄIↄcI menſe Novembri applicuit ad ſinum *Mocouru* ut ipſe vocat; narrat plurimos barbarorum veniſſe ad ipſius naves, à quibus didicerit haud longe abeſſe montem in quo plurimi ſmaragdi reperiantur: Seque cum eiſdem egreſſum in terram, pernoctaſſe in frequentiſſimo barbarorum pago, in quo ſupra quinque millia offenderit, qui metu hoſtium huc confluxerant; deinde perveniſſe ad editum montem, è quo petra duriſſima & candidiſſima extabat, in qua Smaragdi elegantiſſimo viridi colore concluſi videbantur; inopia tamen ferramentorum, nulla fragmenta inde potuiſſe deducere. Narrabant denique barbari Gallos hic aliquoties fuiſſe. Sed jam de Siara videamus.

Siara numeratur inter Capitanias Braſiliæ, quæ à Luſitanis poſſidentur, ut ante diximus; pauci tamen hic degunt Portugalli, in exigua arce, quam ad radicem montis condiderunt, juxta dextrum latus ipſius portus, qui mediocrium navium capax eſt. Arx tantum ligneis palis cincta eſt ſine ullo muro aut terreo vallo. Sub radicibus montis cui arx ſuperjacet labitur exiguus amnis, neq; hic ullus reperitur amnis, qui ſupra tria milliaria è Continente deſcendat. Infra arcem decem aut duodecim domicilia ſtructa ſunt à Luſitanis, præter Præfecti ipſius ædes, quæ haud longe diſtant ab arce. Limites hujus præfecturæ ad decem aut duodecim leucas in ambitu patent. Solent quotannis duæ aut tres minores naves hic appellere, atque varias merces hinc deducere, goſſypium, cryſtallum, aliaſque gemmas & varia ligna: plurimæ quidem hic naſcuntur cannæ ſacchari, ſed nulla dum machina illis molendis hic conſtituta: nec quicquam hic ſatis validi adverſus hoſtes. Barbari vicini plerumque cum Portugallis diſcordes; Princeps enim eorum, aliis quinque regulis imperare dicitur, qui ſinguli quadringentos aut circiter ſubditos numerant. Decem denique dierum itinere intra continentem celebrant barbarorum regnum *Iavarobate.*

Barbari noſtri, quorum jam aliquoties meminimus, teſtantur portum Siaræ nonniſi minorum navigiorum patientem eſſe: majoribus magis idoneum eſſe ſinum *Mocouru:* quatuor autem horarum itinere à *Mocouru* barbaros Tiguares incolere in pago *Tapirugh*, qui duobus regulis parent *Kiaba* & *Vawaſſow*. Unius denique diei itinere ſive ſex leucis à *Tapirug* abeſſe montem *Boragnabam*, quem argenti venas intra viſcera condere arbitrantur.

Secundum Figueredum, ſequitur poſt Siaram ad eandem oram, ſex leucarum intervallo Sinus, quem à flumine quod in illum egreditur, vocant *Paramiri*; hujus fluminis unda & potari pulchra eſt, & ad ripas illius plurimæ naſcuntur arbores quæ *Caious* ferunt: accolæ ſunt Tapuyæ Portugallis infenſi. Secundum alios ſequitur poſt Siaram lacus aquæ dulcis quem vocant *Vpezem.*

Paramiri

Ab occidentali hujus Sinus angulo, ad Cornu terræ quod barbari nominant *Itaiuba* vel *Tataiuba* ſunt octo leucæ; ſpacio autem quaſi medio egreditur fluvius *Tiraiva.*

A *Tatajuba* ad amnem *Mondahugh*, quatuor: ſequitur deinceps *Satahuba* & porro Sinus *Ieruquacuara*, ubi ſumma eſt aquandi opportunitas, ſed vitandi ſunt accolæ *Tapuya* & *Tabaxares* Portugallis ſupra modum infenſi: nihilo ſecius anno cIↄIↄcXIII ſeptuaginta Portugalli hic ſedes fixerant, in pago *Noſtra Sennora de Roſario*; quas anno ſequenti rurſus deſeruerunt, ad Marannon profecti.

Hinc ad fluvium *Camuſi* vel *Camocipe* numerat octo leucas: & ab hoc ad fluvium *Guaſipuiram* quinque, & porro ad *Ioſaram* tres. Sequitur patentiſſimus Sinus, qui valide

valide in Continentem irrumpit; excipitque gremio suo vastum quidem fluvium *Param*, sed ostio valde vadoso. Alius Nauclerus Lusitanus numerat à Camocipe ad flumen *Para ovasu* triginta leucas: & collocat illud ad altitudinem duorum graduum & triginta scrupulorum. A quo ad Marannon supersunt quinque & viginti leucæ: ora autem humilior est & arboribus nuda, maxime qua fluvium *Maripen* emittit; à cujus ostio ad sex leucas ora manguis arboribus obsita est, littore arenoso, usque ad pulcherrimum amnem *Peream*, cujus æstuarium ad leucam integram patet, & orientalior est aditus ad Sinum Marannon & oppidum sive arcem *S. Iacobi*, quam Lusitani incolere cœperunt anno cIↃ IↃ cxiv. Alii Lusitani numerant à Para sedecim leucas ad alterum fluvium quem vocant *Rio das Preguizas*: & ab hoc novem ad fluvium *Marii*, à quo ad *Peream* supersunt leucæ sex. Meminit alibi Figueredus, patentis Sinus & qui plurimas minores insulas complectitur, diciturque *Ototoy*, viginti leucis à Marannon versus Ortum & duobus gradibus & quadraginta scrupulis ab Æquatore versus Austrum.

Nostrates qui has oras lustrarunt superioribus annis, meminerunt Promontorii, quod Lusitanis dicitur *Cabo Blanco*, duobus gradibus & triginta octo scrupulis ab Æquatore versus Austrum; vel ut alii pene tribus gradibus, A quo ad flumen Camusi sive ut nostrates vocant *Campocip* vel *Camocipe* numerant sex aut septem leucas. Iidem & fluvii *Rio de Cruz* meminerunt, qui distat à Camousi decem milliaria; hic fluvius oblimato est ore, neque interius supra septem aut octo palmos altus. Verum monent Lusitani *Camocipen* in nonnullis Tabulis Hydrographicis appellari *Rio de Cruz* & distare ab Æquatore duobus gradibus & quadraginta scrupulis. Ab hoc ad alterum, quem vocant *Rio Grande*, numerant novem leucas, atque hic difficillime propter vada adiri potest; ripas tamen illius à plurimis barbaris accoluntur.

Barbari autem nostri designant, quinque leucis à Siara amniculum *Upesem*: & totidem ab hoc *Param*; & porro *Couru*, *Tareguy*, *Tatayough*; *Pounasugh*, *Aracatihugh*, *Paratihugh*, *Tirnohugh*, *Iuriaquere*, *Upeba*, *Camusipe*, juxta quem & argentum & crystallum reperiri produnt: Sed tempus est ut ab hisce incertis, ad certiora nos conferamus.

Quidam denique nostrorum, qui has oras adiit anno cIↃ IↃ cix meminit Sinus cujusdam, quem vocat *de Arrekeytos* tribus gradibus ab Æquatore versus Austrum: & fluvii *Rio de Lies* uno gradu & quinque ac quadraginta scrupulis ab Æquatore: ubi viderit barbaros vasto corpore, deformi vultu, prolixis comis, auriculis perforatis & pendulis pene ad humeros usque; cutem nigro colore tinctos præterquam ab oculis ad os: quibusdam labium inferius, aliis & nares erant perforatæ, quibus lapillos & ossicula indiderant.

MARANNON sive MARAGNAN.

Cap. VIII.

Generalis descriptio hujus provinciæ, & quædam necessariò observanda.

QUEMADMODUM tam Hispanorum seu Lusitanorum Tabulæ geographicæ plurimum variant in nominibus locorum & reliquis circumstantiis inter *Paraibam* & *Marahnaon*, ut ipsi vocant: ita plurimum differunt inter se scriptores in designatione hujus fluminis Marannon, quia id nomen pluribus & valde diversis fluminibus solent attribuere: & maxime tribus fluminibus quæ ad hanc Americæ Meridionalis oram septentrionalem in Oceanum exeunt, nimirum huic flumini de quo jam agimus, Orellanæ sive *S. Iuan de las Amazonas*, & Orenoque: quemadmodum videre est in Historia *Iosephi de Acosta* (ut alios multo indiligentiores omittamus) qui scribit ingens illud flumen, de quo agit, ab aliis *Rio de Amazonas*, ab aliis Marannon, ab aliis denique Orellanam appellari, exire autem ex adverso Insulæ Trinitatis: in quo illum egregie halucinari nemo dubitabit, qui horum locorum vel mediocriter gnarus fuerit: Qui error ex eo natus videtur, quod Hispani scriptores tam promiscue hoc nomen Marannon usurpent; nam *Herrera* (scriptor alioquin satis accu-

l. 2. c. 6.

accuratus) de provinciis Quitensis Præfecturæ agens, crebro ita loquitur, hanc aut illam provinciam sitam esse versus Marannon, quum tot flumina & tantum terrarum spacium intersit: idem & in aliorum designationibus observavimus quum de Peruvia ageremus, quæ hic repetere non est necesse: ut autem hunc errorem semel tollamus & liquido pateat, cui potissimum flumini id nomen jure competat; singulorum horum fluminum origines, cursus & ostia distinguemus. *Orenoque* qui aliter *Vyapari* dicitur, de quo suo loco plura dicemus, oritur ex orientali atere montium qui Popayanam vel etiam Novum Regnum Granatæ ab ortu concludunt, & pluribus ostiis exit in oceanum è regione Insulæ Trinitatis, uti omnibus jam notissimum est. Orellana autem sive *Rio de las Amazonas* potissimum oritur (nam ab alterutra plaga plures in illum confluunt amnes) è Peruvianis Andibus haud longè à Quito, ut Pizarri expeditio, de qua mox, facit fidem; & egreditur in Oceanum per plurimas insulas duobus aut circiter gradibus ab Æquatore versus Arctum, & aliquot centenis milliaribus ab Orenoque versus Ortum: ita ut mirum sit *Herrera*, qui expeditionem hanc *Pizarri* Historiæ suæ inseruit, & qui recte, meo quidem judicio alibi scribit, amnes omnes qui supra & infra *Xauxam* vallem oriuntur, labi in *Paraguayum* & ita per flumen Argenteum in Oceanum Atlanticum, potuerit excidere, Orellanam oriri haud longe à *Cusco*; quanquam non ignorem vulgari errore Hispanis, in Peruvia Marannon passim in Limano Conventu juridico oriri. Marannon denique, sive id fluvii nomen sit nec ne (nam fluvium esse negat Abbævillanus, ut statim videbimus) constanter agnoscunt omnes Tabulæ Geographicæ, & itineraria Lusitanorum hoc loco ad quem jam descriptionis ordo nos deduxit; flumina autem illa tria quæ hic in sinum confluunt, cui insula Maragnan injacet: & imprimis medium quod peculiari nomine vocant *Taboucourou*, oriuntur procul intra Continentem, descenduntque recta à Meridie versus Arctum, pone Brasiliæ provincias; quum cætera Orenoque nimirum & Orellana, è montibus Peruviæ, aut Novi regni Granatensis dilapsa, ab occasu aut Africo descendant versus ortum aut boream. Quare, ut hanc ambiguitatem semel profligemus, nomen Marannon huic flumini sive fluminibus vindicabimus, quæ in hunc sinum confluunt & inter plures insulas eluctantur; & inter Brasiliæ septentrionalis provincias numerabimus, quia scriptor Lusitanus *Oliveira*, eam inter Capitanias numerat quæ à Portugallis in Brasilia possidentur. In ea autem describenda potissimum sequemur Claudium Abbævillanum Capucinum, qui anno cIↃ IↃ cxii Commentarium suum Parisiis edidit qui inscribitur, *Histoire de la mission des Peres Capuchins en l'isle de Maragnan.*

Cap. IX.

Descriptio Maragnanæ secundùm Claudium Abbævillanum.

SCRIPTORES omnes Geographici (inquit) qui Brasiliam descripserunt, nusquam meminerunt Insulæ *Maragnan*, quum frequenter mentionem faciunt fluminis *Marannon*, quod in hisce partibus plane ignotum est, nisi si sinum *Maragnan* pro flumine velis accipere, aut id nominis alicui fluviorum, qui hic exeunt, assignare; magno errore, quia singula obtinent propria nomina, ut mox dicetur; neque accolæ id nomen ulli fluviorum tribuunt, sed Insulæ. Porro sinus hic patet ad mare in longitudinem inter duo terræ cornua supra viginti & quinque milliaria, & pene totidem in ambitu intra Continentem.

Ab ortu clauditur primum modica insula, quam barbari vocabant *Vpaonmiri*, Galli nunc *Islette de S. Anna*; excipit dein aliquot leucarum intervallo magna Insula *Maragnan*, patens in ambitu circiter quinque & quadraginta milliaria, & distans ab Æquatore versus Austrum duobus gradibus & triginta scrupulis.

In intimum sinus gremiũ egrediuntur tria pulcherrima flumina, è regione magnæ hujus insulæ *Marignanæ*, eamque undique cingunt, ita ut ab una parte quinque aut sex milliari-

milliaribus, ab altera duobus aut tribus, à cæteris partibus pluribus aut paucioribus absit à Continente. Primum flumen & maximum Orientale appellatur *Mounin*, quod quadraginta aut quinquaginta milliaribus supra ostium, è Continenti dilabitur, estq; in ostio latum quartam milliaris partem. Secundum sive medium flumen vocatur *Taboucouron* circiter dimidium milliare in ostio latum, & supra quadringenta vel forte quingenta milliaria è Continente descendens. Tertium sive Occidentale appellant *Miarii*, quinque aut sex milliaria in ostio latum, & ut communis est opinio, sub ipso Tropico Capricorni oriens, à quo barbari illud descendere ferunt. Sunt alia hîc præter hæc flumina, uti *Maracou* quod se condit in amnem *Pinaren*; *Pinare* autem confluit in *Miaryn*, circiter septuaginta aut octuaginta leucis ab illius ostio. Et supra hunc adhuc alius amnis, qui *Ouaieoup* nominatur qui è sylvis egrediens, itidem à *Miarii* recipitur: quo fit, ut *Miarii* perniciter descendat, quemadmodum & *Taboucouron*, qui in ipso pene ostio nonnihil coarctatur à duobus scopulis; quo fit, ut hæc flumina ingentes fluctus evolvant, & Insulam Maragnanam difficilem accessu faciant: quibus accedunt vada & brevia quibus exterius & versus Oceanum cingitur, ita ut summa cautione & peritissimis naucleris opus sit iis, qui sinum hunc ingredi & insulam attingere desiderant: Nam insula hæc veluti clavis est hujus provinciæ; reliqua enim ora tam versus ortum quam versus occasum, cum summo discrimine aditur, propter vada & arenosos pulvillos, quibus inde à Promontorio *de la Tortue* usque ad Promontorium *des Arbres Secs*, ut Gallis dicuntur, tegitur, ad quatuor quinque & interdum plura milliaria in altum egredientibus; ad eundem modum ora se habet, à Promontorio *Tapouytapere* quod sinum ab Occidente claudit, ad magnum flumen *Amazonum*: universa enim tegitur infinitis insulis, ipsaque ora penitus obsita est densissimis nemoribus arborum Maguium (Galli vocant *Apparituriers*) quæ ramis ita inter se connexæ sunt, ut instar vepreti oram obsepiant; (præterquam quod littoris arena vestigia hominum hauriat) & allabentes in terram penetrare prohibeat.

Mounin. Tabou-courou. Miarii.

Quûm itaque ora utrimque & ad ipsam insulam ita se habeat, restant tantum duo ad sinum & Insulam aditus, unus inter Promontorium Arborum siccarum & exiguam illam insulam *S. Annæ*; qui & ipse non vacat discrimine, & etiam à gnaris metuitur, neque tamen majora navigia ulterius ascendere possunt quam ad hanc Insulam, minoribus autem ad magnam insulam licet promovere. Alter aditus ab altero *S. Annæ* latere nuper inventus fuit, majoribus quidem navibus idoneus, sed non sine peritissimo nauclero & certis tempestatibus tentandus. Incolæ majoris Insulæ Maragnan, vocant pagos suos *Oc* sive *Tave*, qui tantum constant quatuor grandioribus domiciliis, instar claustri quadrangulari forma conjunctis, ita ut amplam aream in medio concludant: Sunt autem utplurimum ducentos nonnumquam & trecentos, atque etiam quingentos passus longa; & viginti quinque aut triginta pedes lata; composita è vastis arborum truncis & ramis inter se connexis; à solo ad fastigium Palmarum foliis adversus aëris injurias tecta; Palmæ arbores, ipsis dicuntur *Pindo*, nascunturque hic passim in sylvis maxima copia.

Horum pagorum numerantur in hac majori insula septem & viginti, diversæ magnitudinis; qui ab insula *S. Annæ* appellentibus primo aditur, dicitur *Timbóhu*; proximus *Itaparii* à tribus piscinis quæ adjacent; tertius *Carnoupiop*: quartus *Euayne*: quintus, *Ira-Endave*: sextus *Arosôve-leuve*; septimus *Pindotune*: octavus *Ova Timbooup*: nonus & maximus *Iuniparan*: decimus *Toroiepeep*: undecimus *Ianouarem*; duodecimus *Ovarapiran*: decimus tertius *Coyeup*: decimus quartus *Eussa-ouap*: decimus quintus *Maracana Pisip*: decimus sextus *Taperoussou*; decimus septimus *Torooup*: decimus octavus *Aketeuve*, decimus nonus *Carana-uve*: vigesimus *Ieuireu*; vigesimus primus *Eucaton*: vigesimus secundus minor *Ieviree*, vigesimus tertius *Oury-Ovassueupe*: vigesimus quartus *Mayone*: vigesimus quintus *Pacoury-Euié*: vigesimus sextus *Euapar*: vigesimus septimus *Metuouty-Euve*. In hisce pagis interdum ducenti aut trecenti, interdum & quingenti aut sexcenti reperiuntur incolæ; ita ut Galli judicent Insulam tum à decem aut duodecim millibus fuisse habitatam.

Cap. X.

Insulæ Maragnanæ *Cœli solique qualitates.*

Coelum in hac insula plerumque sudum, diesque utplurimum sereni: nullum pene frigus aut immodicæ siccitates: rarissimæ nebulæ aut vapores valetudini habitantium noxii: nullæ tempestates aut ventorum turbines; nullæ nives aut grandines; infrequentia tonitrua, nec nisi pluviis mensibus; fulgura nonnumquam sub vesperam, atque etiam matutino tempore, cœlo vel maxime sereno.

Sol autem à Tropico Capricorni, ad Cancri Tropicum revertens, in omnibus hujus plagæ regionibus, pluvias præ se agit, quadraginta utplurimum diebus antequam supra verticem ascendat, & postquam zenith illarum superaverit, duobus aut ad summum tribus mensibus hic continuo pluit pro clymatum diversitate; in hac vero Insula ab exitu Februarii ad initium aut medium Junii. Post solstitium autem æstivum, sole versus Capricorni tropicum regrediente, venti ab Orientali plaga (*Brisas* vocant vulgo) excitantur, & quo propior ad illarum zenith accedit, eo intentius; quo vero longius abjerit, eo remissius perflant; oriuntur fere post crepusculum, hora videlicet septima aut octava matutina, & quo magis sol supra Horizontem elevatur, eo vehementius spirant; post meridiem sensim remittunt, & sole Occidente spirare desinunt. Nec tamen alius in hac insula & vicina Continente ventus sentitur quam ab Orientali plaga, quo & æstus egregiè temperatur & aër imprimis salubris efficitur. Quumque hæc insula tam exiguo intervallo distet ab Æquatore, æquabili dierum noctiumque discrimine, atque uniformi aëris temperamento gaudet per totum pene anni tempus: nec ullum clyma jucundius aut habitationi hominum accommodatius facile posset reperiri.

Solum hujus Insulæ licet undique circumcingatur à mari, nihilo secius abundat fontibus & scaturiginibus, dulcium, limpidissimarum & saluberrimarum aquarum; pluribusque rigatur rivulis: adeoque fæcundum est, ut licet numquam stercoretur aut interquiescat, tamen Mayzium (quod incolæ hujus Insulæ vocant *Avattyii* intra tertium mensem ex quo satum est reddit ingenti fænore, idque aliquoties singulis annis. Radices *Maniot* quibus pro farre vulgo utuntur celerrime in magnam accrescunt molem: melones maturantur intra secundum à satione mensem, colliguntur que pene omnibus anni mensibus: reliquorum fructuum similis est ratio.

Porro quæ mercium loco ex hac Insula & Continente peti possunt, hæc fere sunt: lignum Brasiliense, itemque croceum & alia: Gossypium, *Rocou*, id est; tinctura quædam rubra, quæ maxima hic passim copia reperitur; Laccæ quædam species: & Balsamum, quod Abbævillanus, quem hic sequimur, cum Arabico componit; optimæ notæ Tabaccum; Piper sive Axi, & similia. Qui autem telluris dotes accuratius explorarunt, Sacchari cannis alendis vel maxime idoneum arbitrantur. Ad oram autem maris non raro reperitur Ambar, ut vocant griseum.

Nec gemmarum effœta est tellus; reperitur enim in terræ visceribus jaspidis quædam, ut volunt, species, è qua lapillos illos, quos labiis suis inserunt, solent polire: item Crystalli candidi & rubicundi vena, quæ adamantes, quos Galli vocant Alenzonios superat duritie, & plures ejus generis gemmæ.

Quæcunque ad ædes fabricandas necessaria sunt, passim reperiuntur, materies dura atque firma, lapides peridonei, argilla quoque ad lateres coquendos aptissima, cæmentum denique & calx.

Denique nec patentiores campos obtinet hæc Insula, nec in vastos aut altos montes assurgit, sed modicis tantum collibus erigitur, ad quorum radices limpidissimi fontes exsiliunt, qui planiciem rigant; & non paucos rivos atque torrentes progenerant, barbarorum quoque lintribus navigabiles. Cætera densis arborum lucis obsita sunt (inter quas Palmæ eminent, ut mox dicemus) magno venatus & aucupii compendio.

Cap.

Cap. XI.

Arbores fructiferæ quæ in hac Inſula reperiuntur.

HÆc inſula habet pleraſque fructiferas arbores cum reliqua Braſilia communes, quas jam ſupra deſcripſimus, ita ut pene ſupervacaneum videri poſſit eaſdem hic denuo attingere; verum quum nomina nonnihil differant, & notæ quædam diligentius ab Abbævillano videantur obſervatæ, lectoribus haud ingratum fore exiſtimo, eaſdem hic ſecundum illius obſervationes deſcribere. Inter illas eminet *Acayou* proceritate atque caudicis craſſitie pomos aut pyros noſtrates plerumque ſuperans; folia nucum frondibus haud abſimilia; flores exigui, roſcidi & non inelegantis odoris, qui à longinquo ſentitur; fructus fert diverſarum formarum, & colorum. Nam alius eſt pyro ſimilis, colore ubi maturuerit flavo exterius, interius candida carne & ſucci plena; cui nux quædam ſuccreſcit, renis ovillæ forma, duriſſimo putamine & oleoſo, ita ut facile flammam concipiat, nucleo inſtar amygdalæ. Alter magis rubet, ſed acidiori eſt ſucco. Tertius longe minor atque acidior, è quo acetum conficiunt. Quartus longe maximus, gratiſſimique ſaporis, vocant *Acaiou-Ovaſſou*: omnes autem incipiunt matureſcere menſe Martio atque Aprili, & fere omnibus anni menſibus. Barbari exprimunt ex illis liquorem quendam, quem vocant *Acaiou-Caoum* candidum & potari pulcherrimum, palatoque imprimis gratum. Magna harum arborum hic ubique eſt copia, facillime enim ſuccreſcunt è nucleis, atque altero ſtatim anno dant fructus. Sed plura de hac arbore diximus jam ſupra.

Bannanna procera arbor foliis prægrandibus, & ſupra cubitum longis & binos palmos latis: fructu cucumeris pene magnitudine, cortice crocco, ſed carne albicante inſtar pomi. Bannanna.

Mangua fructus fert prunis præcocibus non abſimiles, ſed paulo majores & exoſſes, ſuavis atque optimi ſaporis. Supra deſcripſimus ſub nomine *Manguabæ*. Mangua.

Iracaba arbor vaſta & patula ramorum opacitate in vertice laſciva, foliis pene ficulneis; floribus flavis; fructu pyri formâ, cortice ſubflavo, carne intus ſapida & optimi, ut credunt, nutrimenti. Iracaba.

Ovaierova alta & vaſta arbor, foliis quercus ſed paulo majoribus, floribus dilutè flaveſcentibus; fructum fert pedem longum & majoribus melonibus parem, extra & intus flavum, ſuaviſſimi & fragrantiſſimi odoris, ſed exilibus & nigricantibus nucleis plenum. Ovaierova.

Iunipap procera & ramoſa arbor, foliis item quercus, ſed duplo majoribus, floribus candidis, fructu rotundo inſtar pomorum; immaturus amarior eſt: barbari maſticant illum ut ſuccum eliciant, qui licet limpidus ſit atque albicans, faciei tamen aut manibus illitus, paucis horis ita nigricat, ut atramentum videatur, neque ablui poteſt, ſed poſt octo aut decem dies evaneſcit ſponte; cutem ſuam hoc ſucco tingunt barbari. Ubi autem maturuerit, intus atque exterius flaveſcit & gratiſſimi eſt ſaporis. Supra eandem arborem deſcripſimus *Ianipabæ* nomine, hic autem Iconem addimus ex Clar. Viri Caroli Cluſii exoticis. Iunipap.



Agoutitreva, vaſta arbor foliis aurantiorum, ſed latioribus; floribus roſcidis, Agoutitreva.

 fructu

fructu amplo, cortice viridiore, intus concludit exiles acinos inſtar granatorum, dulces & palato non ingratos.

Araticou. *Araticou* foliis & floribus præcedenti non diſſimilis, ſed fructu paulo majori, optimi ſaporis & jucundiſſimi odoris.

Caoup. *Caoup* frondibus pomi, ſed magis patulis, floribus è luteo & rubro mixtis; fert fructum aurantio malo forma atque ſapore haud diſſimilem, nucleis plenum.

Euvavirap. *Euvavirap* procera & vaſta arbor, frondibus perexiguis, floribus rubicundis, fructu exili, qui unam criſpam tam mole quam figura non male refert.

Ama-uve. *Ama-uve* cum ficu, tam foliis, quam fructibus omnino videtur convenire.

Goyave. *Goyave* ſine *Morgoya* fruticis ſpecies, quæ arbores complectitur, foliis campanellæ, flore eleganti & palmum lato, echinatis foliis & ſtellæ in modum diductis, purpurei coloris; fructum fert ovi magnitudine, ſed rotundiorem, plenum granis, & cortice è viridi & luteo mixto; grati ſi coctus fuerit ſaporis: quare & ſaccharo conditur.

Ovacourii. Palmarum quatuor ſpecies hic reperiuntur; prior dicitur *Ouacourij*, quæ vera Indorum palma, ferens folia *Pindo*, quibus tuguria ſua contegunt: nuces fert oblongas ovis anſerinis forma & magnitudine pares, putamine ligneo, quatuor aut quinque nucleos continente, oblongos; grati ſaporis, è quibus barbari ſuaviſſimum atque optimum oleum exprimunt. In ipſo autem arboris trunco reperitur medulla candida, pro arborum mole major minorve tibia humana, *Ovacoury-rovan* vocant barbari quæ cruda coctaque inter cibos uſurpatur.

Meuruty-uve. Altera ſpecies appellatur *Meuruty-uve*; quæ fructum itidem fert ovi magnitudine, cortice exterius rubicundo & nigris maculis diſtincto, intus rubro; qui unicam tantum nucem continet, dulcem atque edulem.

Ynaia. Tertia dicitur *Ynaia* frondibus & caudice præcedentibus ſimilis, fert fructus ſuos racematim, magnitudine olivarum, ducentos nonnunquam & trecentos uno racemo, ita ut unus ſingulis racemis ferendis vix par ſit.

Carana-uve. Quarta ſpecies *Carana-uve* folia fert patula, inſtar flabellorum, quibus fœminæ ſolent uti, fert autem fructum pruno damaſceno non abſimilem.

Forte & ad hanc Palmarum claſſem referenda eſt arbor, cujus tantum fructum accepimus quem hic exprimendum curavimus, duriſſimo & ligneo putamine, quo duæ nuces continebantur ea mole, quam in Icone adjuncta videre eſt.



Toucon-uve duabus prioribus palmæ ſpeciebus, foliis haud abſimilis, verum aculeatis, qualis & truncus illius atque rami, medulla intus nigra & dura, barbari utuntur illius

illius materie ad arcus & clavas ſuas. Fructus illius proveniunt racematim; vocant *Tocons*, rotundi, & ubi maturuerint exterius flavi, nucleo albo & ſuaviſſimo.

Pacoury procera & vaſta arbor, pomi frondibus, flore albo, fructu duorum pugnorum magnitudine, cortice dimidium pollicem craſſo, qui coctus aut ſaccharo cõditus, imprimis celebratur; continet præterea binos aut ternos nucleos haud inſuaves. Pacoury.

Vva-ovaſſoura ingens arbor, frondibus pyri, floribus candidis, fructum fert *Pacoury* non abſimilem, cute flava, dulcis ſaporis, oſſe interius facto ad perſicorum modum, nucleo amygdalis paulo majori & ejuſdem ſaporis. Vva-ouaſſoura.

Wamenbec, magnitudine, frondibus, floribus atque fructibus à pomo non multum abludens; fructu croceo & delicato; ſed nucleus non manditur ob inſignem acrimoniam qua pollet. Wamenbec.

Copovich-ovaſſou pyro frondibus & fructu admodum ſimilis, niſi quod fructus oblongior ſit & flavior, & tria intus oſſicula perdura continet. Copovih.

Copovich-ajoup pruni arboris mole, frondibus caſtaneæ, floribus candidis & luteo colore mixtis, fructum fert inſtar minoris pomi, flavum, oſſiculo intus exiguo, nucleo autem eduli.

Acaja ingens arbor, foliis pyri, floribus rubicundis, fert fructum inſtar minoris pomi, ſed oblongiori forma & acidioris ſaporis. Acaja.

Yacaranda pruno arbori admodum ſimilis, ſed foliis latioribus, flore candido; fert fructum duorum pugnorum magnitudine, & ubi coctus fuerit, edulem: barbari coquunt ex illo pulmentum quoddam ſtomacho imprimis amicum & ſalubre quod vocant *Manipoy*. Yacaranda. Manipoy.

Onbou Mangaæ foliis ſimilis, fructus fert perſicis non abſimiles, intus & extus plane luteos ubi maturuerint; nec edules ſunt niſi quum ſponte decidunt ob egregiam aciditatem, horum ſupra quoque meminimus. Onbou.

Pajoura fert fructus ſimiles præcocibus, licet arbor longe ſit minor.

Vva-Cave pomi arboris magnitudine, frondibus aurantiæ, flore ſubcroceo; fert fructum oblongum inſtar ovi, flavum & palato gratum. Uva-Cave.

Pitom mole, frondibus, & fructibus pruno ſimilis, ſed fructus ſuavior eſt. Pitom.

Avenonbovih-Acajou pomo valde ſimilis, ſed fructus illius magis ſimiles ſunt prunis, niſi quod crocei ſunt coloris, ſuaviori ſapore; oſſiculo perexiguo.

Yachica pruno admodum ſimilis, floribus flavis quidem, ſed fructus illius prunis omnino ſunt ſimiles, lutei coloris, nucleo candido & ſuavi. Yachica.

Præterea *Cayoveen* & *Maukai-ene* quæ parum differunt à præcedentibus.

Ovagiron naſcitur utplurimum in arenis ad littus, nec adoleſcit ſupra fruticis modum, fructum fert inſtar majoris pruni, rubri coloris. Ovagiron.

Morecii itidem amat arenoſum littus, fructus illius acrioris eſt ſaporis. Morecy.

Amyjou, pyri folia obtinet ſed oblongiora, flores candidos; fructum fert pomi magnitudine, & inſtar cucumerum tuberculis plenum, ſapore perſicorum. Amyjou

Mouroure non multum quoque abludit à pruno, flores fert luteos, fructus inſtar ceraſorum, longis pediculis, oſſiculo exiguo, carne crocea & ſuavi. Mouroure.

Vva-vytou folia fert oblonga, flores cæruleos, fructus aurantiis haud abſimiles, niſi quod ſuaviores ſint. Uva-Vytou.

Vva-pirup arbor valde aculeata, foliis juglandis, floribus è flavo, ceruleo & rubro colore eleganter diſtinctis; fructum fert inſtar pomi orbicularem & menſis pergratum, ſed non niſi pluviis menſibus decerpitur. Uvapirup.

Oumery fructum fert magno pyro; *Araſa* parvulo pomo ſimilem; qui inter optimos fructus, ubi plene maturuerint, facile primum locum flagitant. Oumery.

Pekey truncus interdum ita craſſus eſt, ut vix trium quatuorve hominum complexu ambiri poſſit, fert frondes pruni, fructum duorum pugnorum, cortice craſſo duroque, qui intus continet tres quatuorve fructus luteos, forma renis, optimi odoris, & ſaporis non ingrati, oſſe admodum aculeato. Vide quæ ſupra de eodem diximus. Pekey.

Plures alias brevitatis cauſa omitto; atque harum etiam nomina, quæ jam retuli nonnihil mutata ſuſpicor à Gallis, qui literam W, hiſce nationibus uti videtur perfamiliarem difficulter proferre & difficilius ſcribere poſſunt; deſcriptiones

nes autem harum, cum iis quas libro ſuperiori produximus, omnino conferendæ ſunt, ut quid ſimile aut diſſimile habeant, melius appareat.

Cap. XII.

Herbæ aliquot atque Plantæ hujus Inſulæ Maragnanæ.

INTER omnes hujus Inſulæ plantas facile principem locum meretur Ananas, cujus fructus jam ante aliquoties meminimus & Iconem dedimus.

Karouata. Proximum locum ſibi vindicat *Karouata*, priori non multum abſimilis, niſi quod folia producat fere ulnam longa & duos pollices tranſverſos lata, craſſiora & utrimque valde aculeata, è quorum medio erumpit ſcapus, cui circiter duos palmos ſupra ſolum, confertim annaſcuntur quinquaginta & interdum longe plures fructus digitalis longitudinis, piramidis triangularis in modum, intus atque extus flaveſcentes, optimi ſaporis & palato pergrati. Nactus ejuſmodi fructus ſatis recentes ex inſula *Tabago*, unum integrum & per medium ſectum pingi curavi, cujus Iconem hic appono. Noſtrates vocant *Slyptongen*, Galli *Cyprecevílle*. Plenus autem eſt fructus ſpongioſa quadam materia & plurimis oſſiculis ſive ſeminibus minutis, ſuccus illius ex acri dulcis eſt, gratus palato, ſed ſi quis veſcatur, ſanguinem elicit è lingua atque gingivis, unde noſtri nomen indiderunt: utiliter adhibetur in febribus, & adverſus ſcorbutum; fructus ſuos incipit protrudere poſtquam pluviæ deſinunt.



Yarammacarou. *Yarammacaru* mirabilis & pene monſtroſa eſt planta, aſſurgit enim ad decem aut duodecim palmos, tibiæ humanæ craſſitie, ſpargitque ramos tres quatuorve ejuſdem magnitudinis; caule verum adeo eſt tenero, ut per facile ſit aliquot plantas ſimul gladio detruncare; cortex eſt viridis, medulla autem candida, nulla fert folia ſed ſpinas digitales; florem fert miniatum cæruleo colore intermixto, cui ſuccedit fructus pugni magnitudine, exterius eleganter rubens, intus candicans, exiguis granis, quæ una comeduntur, ſcatens, ſuavis atque gratiſſimi ſaporis, qui à fragorum noſtrorum ſapore nihil differt.

Gyromon. *Gyromon* planta foliis & floribus Anguriæ (quam vulgo Citrulũ vocant) pene ſimilis; fructu rotundo & depreſſo, tenerrimo cortice; qui coctus utiliter menſis infertur.

Taker. *Taker* ſive *Kakèr* præcedenti pene ſimilis, niſi quod fructus illius eſt oblongior & major & cortex longe durior.

Uva-een. *Vva-een* melonum ſpecies videtur, fructum fert magnitudine capitis humani, exterius læte virentem, intus ſolidum, carne candida & nigris granulis permixta, ſucci ſuaviſſimi & pergrati plenum, ita ut crudus inſtar pomorum comedatur: per medium diſſectus plane liqueſcit & diffunditur inſtar aquæ; ſi vero tantum excavetur ſtatim implet lacunam dulciſſimo liquore, ita ut mirum in modum recreet.

Commanda. *Commanda Ovaſſou* ſunt ipſorum fabæ, maximæ & planæ, & variorum colorum: *Commanda* autem *miri* ipſorum piſa, magis oblonga, quam rotunda, & melioris ſaporis quam noſtratia; interdum octodecim aut viginti inveniuntur in uno lobo ſive ſiliqua. Supra audivimus è Lerio eiſdem nominibus à *Tovoupinambautiis* fabas atque piſa appellari.

Xeteuch. Radices quæ alibi *Patates* dicuntur, hic vocant *Teteuch*; Lerius atque Thevetus à ſuis barbaris *Hetich*.

Caræ ſunt aliæ radices, ſolidiores quidem quàm *Patates*, ſed multo deteriores.

Taya-

Taya-ovaſſou radix eſt rotunda & candida inſtar rapi, noſtratis boni, ſi coquatur, ſaporis. Taya.

Mandovi potius tuber eſt terræ, quam radix, Braſilienſis *Manobi*. Iconem vide ſupra credo enim eandem eſſe plantam. Mandovi.

Manioch craſſa radix plantæ quam vocant Manieup, folia profert ficulneis haud abſimilia, barbari farinam ex hac conficiunt, qua pro farre utuntur. *Macachet* & *Manioch-ete* itemque *Manioch-cave* radices ſunt ejuſdem pene ſpeciei & uſus, quæ parum inter ſe differunt: quemadmodum & *Vſenpopovitam* quæ rubro eſt colore.

Cap. XIII.

Variæ volucres quæ in hac Inſula & vicina Continente reperiuntur.

INGENS præterea in Inſula hac Maragnana & Continente illi vicina reperitur omnis generis volatilium copia & varietas, quarum aliquot è commentariis Abbævillani Galli, hic breviter deſcripturi ſumus, nequid temere prætermittamus.

Inter feroces aves & quæ rapto vivunt, primum locum merito ſibi flagitat *Ovyra-Ovaſſou* (obſervandum autem quod Lerius ſcribit, barbaros *Tovoupinambautios* univerſas aves uno & communi nomine appellare *Oura* ſive *Ouyra*) avis aquilâ pene duplo major, plumis veſtita elegantiſſimis, tanto autem robore atque ferocia, ut ovem integram abripiat atque dilaniet, homines facile proſternat, & nec à cervis abſtineat: memini me videre pennam ex alis, uti opinor, hujus avis detractam, quæ ulnam noſtratem longe ſuperabat, elegantiſſimo colore & rotundis maculis diſtinctam, inſtar gallinarum quæ ex Africa advehuntur: roſtrum quoque ejuſdem validum, & ungues imprimis acutos.

Huic proxima viribus & magnitudine *Ovyrata-Ovyran*; & *Ovyra-Ovaſſo Povytan* aliæque plures ejuſcemodi rapaces aves aquilis aut majores aut paulo minores, ſingularis adhæc formæ, & plumis variorum colorum eleganter diſtinctæ.

Pſittacorum itidem ingens numerus atque varietas hic paſſim reperitur.

Moyton ſive *Mouton*, (cujus & Lerius meminit,) avis eſt pavonis noſtratis magnitudine aut paulo major, præalta criſta ſpectabilis & per univerſum pene corpus nigris albiſque plumis eleganter variegata, carnes illarum cibo ſunt opportunæ; hujus quoque avis variæ viſuntur hic ſpecies. Moyton.

Aliæ item aves phaſianis Europæis perſimiles, quas barbari hi *Iacou* & *Iacou Obough* atque etiam *Aracouan* vocant, mira plumarum varietate & decore. Lerius meminit earundem, in ſuis commentariis. Iacou.

Aliæ perdicum formâ, ſed majores paulo, quas *Nanbou* & *Nanbou-Ovaſſou* appellant, cæruleis plumis ornatæ atque ova itidem cærulea ponentes; itemque *Nanbou-im* & *Macoucaova*, uti & Lerius ſcriptum reliquit.

Toucan (cujus Lerius atque Thevetus meminerunt) palumbi magnitudine, roſtro oblongo atque lato, ingluvie ſub pectore, tres quatuorve digitos tranſverſos lata, crocei coloris elegantiſſimi & miniatis plumis circa oras diſtincta, pectore candido, dorſo exquiſite rubenti, alis atque cauda nigris; pulchra aſpectu, & carne palato admodum grata: hujus & alia ſpecies appellatur à barbaris *Ovaycho*, cui roſtrum eſt paulo diverſum & è rubro flaveſcens. Toucan. Ovaycho.

Ourou perdicis quidem magnitudine, ſed galli gallinacei in modum criſtata, plumis rubris, nigris atque candidis inſigni varietate; aliaque ejuſdem nominis, cothurnici noſtrati admodum ſimilis, ſed longe majore corporis mole. Ourou.

Tata Ouyra Ovaſſon & *Tata Ovyra miri*, itemque *Arou mara* ſingulæ columbarum noſtrarum magnitudine, ſed ſingulari plumarum varietate & elegantia. Tata.

Quædam minimæ molis aviculæ hic reperiuntur papilionibus noſtratibus haud multo majores, quas *Iapyii*, & *Ovenonbouch* vocant barbari indigenæ; de quibus ante ſatis multa diximus.

Veſpertiliones hic viſuntur admodum grandes, barbari vocant *Andheura*, quæ magnum

magnum ſtrepitum inter volandum cient,& noctu homines ita lancinant & mordent, ut largum ſanguinem eliciant qui quàm difficulter interdum ſiſti poteſt; ita ut inter lues harum Provinciarum merito numeretur.

Aquaticarum ſive paluſtrium volucrum ingens quoque hic eſt copia, inter quas celebrantur à barbaris *Ovara-Tamatian*, & *Ouara-Caon*, Eloriis, quos Galli *Corlieu* & *Corlis* vocant, ſimiles, niſi quod plumarum elegantia plurimum ab illis differant; magno autem numero viſuntur juxta littora, rarius intra Continentem.

Sunt & hic aves quædam quæ magis ſupra terram feruntur, quam volant; qua-
Yandou. lis illa quæ à barbaris vocatur *Yandou*, ſtruthiocamelorum,uti videtur,ſpecies & proceritate corporis ſtaturam humanam ſuperans, maximæque velocitatis.

Et *Salian* Turcici galli magnitudine, roſtro & cruribus Ciconiæ, quæ licet volare neſciat, tamen tam perniciter currit, ut venaticos canes effugiat.

Gallos vero & gallinas Turcicas vocant barbari *Araignan*: communes vero & noſtratibus pene ſimiles *Ouira Sapoukay*.

Anſeres autem appellant barbari *Ypec*, noſtratibus tamen longè ſpecioſiores & carnibus palato gratioribus.

Anates itidem vocantur à barbaris hiſce *Potiry*; palumbes denique *Picaſſou* & columbæ *Picaſſoutin*: non multum differunt à noſtris.

Cap. XIV.

Piſces marini & fluviatiles qui in hiſce partibus reperiuntur.

MARE quod hanc Inſulam alluit atque flumina quæ in ſinum deſcendunt valde piſcoſa eſſe dicuntur; nos aliquot piſcium genera ex Claudii Abbævillani commentariis hic annotabimus.

Manatos de quibus alibi diximus, vocant hi barbari *Ovâroavâ*.

Pyraon. *Pyraon* ipſis dicitur piſcis edulis,ſex ſeptemve palmos longus, doliari amplitudine, ſquamis autem nigris & grandioribus tectus.

Pirapem ſive *Camauroupovi* alius piſcis ejuſdem quidem formæ atque molis, ſed ſquamis longe minoribus.

Ouyrii. *Ouyrii* piſcis tres quatuorve pedes longus, lato capite; binas habet in dorſo pinnas circiter ſemipedem longas longeque acutiſſimas, quarum punctura admodum noxia eſſe dicitur, cætera præſtantioribus piſcibus merito accenſendus; horum nonnulli in fluminibus reperiuntur qui muſcum dicuntur redolere.

Oury-Iouve præcedenti perſimilis præterquam quod colore ſit luteo.

Ouaracara Aloſæ noſtrati perquam ſimilis, ſed ſpinis multo rarioribus, ideoque & melior & palato gratior.

Ouatoucoupou barbaris cruſtaceus eſt piſcis, duos circiter palmos longus, capite flavo, & cibis idoneus.

Paraty & *Pira-cuvave* ſimiles ſunt mullis: Lerio *Parati* & *Kurema*.

Cambourγ Ovaſſou, quatuor circiter palmos longus, capite porcino, cauda flava, ſquamis undique tectus.

Yavebouyre. Planorum, ut vocant piſcium multæ hic reperiuntur ſpecies: *Yavebouyre* Rayæ quidem forma ſed longè major, duos cubitos longus latuſque, & palmum craſſus, cauda ſeſquicubitum longa & aculeo circa medium armata, acutiſſimo & valde venenato.

Narinnary. *Narrinnarii* ejuſdem ſpeciei, cauda quidem breviori, ſed aculeo longiori, & totum corpus nigris albiſque lineis diſtinctus.

Ovara. *Ovara* ejuſdem ſpeciei, duos utplurimum palmos longus, unum latus, argenteo colore nitens, pinnis vero flavis ſive croceis.

Acara. *Acara-Ovaſſou* ejuſdem quoque ſpeciei, tres palmos longus & pene totidem latus, nigris ſquamis undique tectus: *Acara-peve* præcedente paulo minor: & *Acara-poytan* præcedenti ſimilis, ſed nigris albiſque lineis pictus: *Acara-pourourou* lineis flavis eleganter variegatus, cætera nigricans: *Acarajou* denique unum tantum palmum longus, ſquamis oppletus, capite viridi, ſuperiori quidem parte corporis flavus, inferiori vero pene candidus.

Aramaſſa. *Aramaſſa* ejuſdem quoque ſpeciei, ſoleæ noſtrati non abſimilis, duos palmos longus,

longus, & tres digitos tranſverſos craſſus, ventre candido, dorſo nigro; ferunt cibis perquam idoneum eſſe, unde magni fit à barbaris.

Araovaova octo interdum palmos longus, cute dura atque aſpera, gladium habet duos treſve pedes longum, roſtri loco, quo alios piſces trucidat: & *Panapan* præcedenti ſimilis, niſi quod gladius huic ſit brevior.

Pacamo glaber piſcis, colore griſeo, duos quidem pedes longus, ſed vaſto admodum capite pro mole corporis, ſub ſcopulis plerumque reperitur; uti & *Caramourou* anguillæ ſimilis, cujus jam ante mentionem fecimus. Pacamo.

Tinmocou-Ovaſſou anguillæ itidem forma, ſed cute albicante duos vel plures cubitos longus, roſtro Lucio noſtrati non abſimilis, quod palmum unum longum obtinet. Tinmocou.

Panyanajou præcedenti ſimilis, niſi quod ſuperior roſtri pars ipſi aliquantò longior ſit quam inferior. Inter fluviatiles piſces maxime admirandus videtur *Pourake*, quatuor interdum palmos longus, diverſis coloribus, cæruleo, rubro, viridi atque albo elegantiſſimè variegatus, nullos ictus metuit ne quidem gladii, ſed ſi ſe inter vapulandum commoveat, ferientis brachium tam acri dolore afficitur, ut interdum concidat; ita ut Torpedinis ſpeciem eſſe oporteat.

Caurimata carpis admodum ſimilis, ſed longior latiorque, & inter præſtantiſſimos harum regionum piſces facile princeps. Caurimata.

Yaconda piſcis tres palmos longus, cruſtis undique tectus, & flavis, rubris, albiſque lineis eleganter deſcriptus. Yaconda.

Pyrain palmum longus, ſemipalmum latus, ſine cruſtis, ſed flava atque rubra cute ſpectabilis, dentibus acutiſſimis inſtar novaculæ; quibus & *Opean* alterum piſcem ad eundem modum armatum ſcribunt.

Tarehure ſimilis *Paraty*, niſi quod ſpinoſior ſit, dentes habet acutos; quemadmodum & *Ierou*, cui caput rotundius & cærulei coloris, cauda rubra. Tarehure.

Tamoata ſemipedem longus, plenus cruſtis, carne flava & boni ſaporis. Tamoata.

Sarabo non abſimilis lampetræ, niſi quod latior ſit & longiori roſtro. Sarabo.

Hic quoque multæ & diverſæ reperiuntur cancrorum, aſtacorum & gammarorum ſpecies; quorum alias *Ovegnonioin* vocant longis & cæruleis chelis; alios *Ouſſa* hirſutis pedibus & rubris, qui plerumque in terram erepunt & fere ſub radicibus littoralium arborum, quas Galli vocant Apparituriers, inveniuntur.

Ouca-Ovaſſou aſtaci majuſculi, qui ſub Petris una cum oſtreis capiuntur. Ouca.

Aovara-Ovaſſou, ſunt cancri albi, pugno humano paulo majores, qui ambar griſeum avidiſſime appetunt, ita ut magna illius fruſta ſæpe in cavernis illorum deprehendantur.

Ouraraup aſtacorum itidem ſpecies, qui in fluminibus tantummodo reperiuntur: Crocodilos hi quoque barbari vocant *Yacare*, & reperiuntur hic prægrandes.

Plurima quoque hic ſunt oſtrea, noſtris majora & præſtantiora, barbari ſuo idiomate appellant *Rerii*, adhærent utplurimum ramis littoralium arborum: mytulos vocant ipſi *Xerourou*, & ſunt noſtris longe majores, quibus barbari communiter victitant; & ut cibum facile parabilem, unice amant.

Pluviis menſibus hic multa ſtagna fiunt, in quibus piſciculi quidam generantur circiter palmum longi, & palato pergrati, qui à barbaris capiuntur, antequam ſtagna rurſus ſiccentur, quod fit pluviis ceſſantibus: pluviis redeuntibus & aqua illa rurſus reſtagnante hi piſciculi denuo ſponte renaſcuntur, raro naturæ miraculo.

Cap. XV.

Quadrupedes hujus inſulæ & vicinæ Continentis.

QUADRUPEDUM ingens hic reperitur numerus, nos tamen tantum aliquot ſpecies, & maxime peregrinas deſignabimus, ſiquidem plerarumque jam libro ſuperiori meminimus è Ioanne Lerio & aliis.

Cervi hic ſunt plurimi noſtratibus omnino ſimiles, barbari vocant *Sovaſſou-Aper*: infinitæ quoque capræ ſylveſtres: plures apri, vocant *Tajaſſou*, noſtratibus tamen minores, & umbelico ſupra dorſum; habent tamen & noſtratibus paulo majores, quos ipſi appellant *Tayaſſou-etè*.

Herinaceos, quos vocant *Coendou*, habent longe maximos & aprorum pene mole, longiſſimis & acutiſſimis ſpiculis armatos.

Tamandova. *Tamandova* animal eſt equi noſtratis mole, capite ſuillo, auribus caninis, proboſcide palmum longa & acuta, lingua longiuſcula & anguſta; jubis pene equinis, pedibus autem bovillis; victitat formicis: caro illius palato ingrata, ideoque raro comeditur à barbaris. Supra deſcripſimus ſub *Tamandua* nomine ſecundum Lerium, ſed Abbævillanus longe majorem molem hic illi tribuit. (l.15.c.5.)

Tapiyre-ete ſunt inſtar agreſtium vaccarum, auribus quidem longioribus, ſed brevioribus cruribus & cauda, acutis inſuper dentibus, ſine cornubus. Bezoar lapidem tantopere laudatum intra illius viſcera reperiri tradunt, hujus autem animalis ſuperiori quoque libro jam meminimus.

Tatou. *Tatou*, Hiſpanis *Armadillo*, jam ante deſcripſimus; hic tantum monebimus ex Abbævillano, hujus animalis plures in hiſce partibus reperiri ſpecies, quæ mole tantum differunt.

Tatou-Ovaſſou nimirum quæ magnitudine accedunt ad oves noſtrates: *Tatou-ete* quæ mole vulpeculas haud multum ſuperant; denique *Tatou-apar*, *Tatou-Ovainchun*, & *Tatou-miri* animalculum omnium horum longe minimum.

Covaty. *Covaty* accedunt quam proximè ad vulpeculas noſtras Europæas, ſed cauda aliquantum differunt, quam *Covaty* quidem habent longe minorem, verum nequaquam ita hirſutam.

Pac. *Pac* animàl præcedenti paulo majus, totum teres, curto præterea & craſſo admodum capite, exiguis vero auribus, cauda brevi, brevibus itidem villis & è nigro atque albo mixtis, grata varietate.

Agouty. *Agouty* animalculum porcelli mole, capite quidem gliris, ſed perbrevi cauda, pilo porro denſo & ſubrubro.

Tapity. *Tapity* non multum differunt à noſtratibus cuniculis; diverſæ tamen reperiuntur illorum ſpecies: *Pomnare* qui ſunt cauda ſemipedem longa; *Amoco* & *Savia* caudis omnino carentes.

Inter fera animalia eminet *Ianovare*, lyncis uti videtur, ſpecies, mole Anglici moloſſi, pulchra & elegantiſſimè variegata pelle.

Sovaſſou-varan leonum pardorum genus & elegantibus notis inſigne; & *Margaia* feles ſylveſtres, pelle imprimis formoſa.

Unau. *Vnau* monſtroſum animal; capite nimirum rotundo pene inſtar humani, canis capillis: quatuor quidem pedibus, ſed parum admodum illis promovet; & tribus unguibus oblongis ad ſingulos digitos, quibus potiſſimum enititur & arbores ſcandit: à quibus non facile deſcendit, niſi frondibus & fructibus omnibus jam ambeſis; adeo ſegne & pigrum in proreptando animal, ut pigritiæ nomen ab Hiſpanis ob id meruerit: Iconem illius ex Clariſſi. Viri Caroli Cluſii exoticis hic adjungemus.



Scribit autem Cluſius de hoc animali ad hunc modum: A collo ad extremam

dorſi

dorsi partem, paulo plus quam duodecim uncias longum erat illius corpus, crassitudo vero sive ambitus pene totidem continebat: in vivo autem animali longè majorem fuisse, non est dubium: collum ipsum sex uncias longum erat & quatuor crassum, comprehensis etiam ipsis villis: anteriora crura ad pedum (quos planos habebat instar ursorum aut simiarum) usque flexuram, septem unciarum longitudinem superabant; posteriora autem sex cum semisse duntaxat longa, ut anterioribus ferè integrâ unciâ essent breviora: anteriores pedes à flexura ad ungues usque, tres uncias erant longi, posteriores autem ejusdem pene longitudinis, utrique tamen valde angusti, licet plani, ut mirum videri non debeat, si cum difficultate subsistere & progredi queat: singuli vero tribus contiguis unguibus binas uncias cum semisse longis albis & valde mucronatis præditi, prona quidem parte arcus instar elatis, supina autem sive inferna carinatis: universum corpus à summo capite ad ungues usque, densissimis, iisque prolixis villis erat obsitum, coloris partim nigri, partim cineracei pene, ut meles, quem vulgus Tassum vel Taxum appellat; mollioribus tamen, atque à collo secundum dorsi longitudinem usque ad posteriora pene crura, nigrorum pilorum quadam serie erat insignitum: totum collum à cervice ad anteriora usque crura veluti juba quadam nigrorum crinium in utrumque latus propendentium tectum habebat. Caput exiguum, brevibus pilis subrufis obsitum, cum menti & gutturis parte: rostro simiam quodammodo referebat: breve enim, glabrum & obtusum, simisque naribus erat præditum, exiguis etiam dentibus, satis tamen latis: quum vero rictum amplum non habeat, hoc animal vix mordere posse mihi persuadeo. Hæc ille.

Infinitus pene reperitur hic numerus simiorum & cercopithecorum, varia mole & diversis coloribus, & quidem inter eos miro ingenio & astu: barbari vocant *Ouarive*: item *Cay-Ovassou*; *Cayon* nigro villo & candida longaque barba. *Cay-miri* & *Sapaiou*, minores sed elegantes: *Tamary* minimi sed pulcherrimi: *Marittina*, *Ioupara* & *Sagovy* argenteo colore, omniumque quidem minimi, sed formosissimi.

Canes suos venaticos vocant barbari ipsis, *Ianovare*, nostratibus quidem paulo minores, sed venationi vel maximè idoneos.

Inter Angues præcellit *Boy-ete*, interdum duas & plures orgyas longus, pelle eleganter picta; tantum quatuor ipsi sunt dentes, verumtamen acutissimi; linguam habet duobus veluti spiculis armatam, quibus horrendum in modum pungit, uti & cauda; vulnere plerumque lethali: verum quod & supra monuimus, ad extremitatem caudæ, vesiculam admodum tenuem ipsi assuit Naturæ author, quæ tam magnum strepitum edit, pene instar tintinabuli, quo monentur homines maturè de via decedere, ne ab angue hoc lædantur. Boy-ete.

Reperiuntur hic & alii angues atque serpentes, lacertique, quos barbari vocant *Iouboy* & *Tara-gouyboy*, & *Tare-huboy*, quos tamen ipsi nonnumquam comedunt; quemadmodum & Bufones, (quos ipsi vocant *Courourou*,) qui hic prægrandes reperiuntur.

Infestantur denique hic quoq; ab illis pulicibus quas in Hispaniola vocant *Niguas*, hic autem à barbaris vocantur *Ton*: adversus hoc malum non uno remedio opus est; ipsi adhibent oleum palmarum, & *Roucou* atque *Oroucou*, notæ tincturæ speciem, de qua jam alibi diximus.

Cap. XVI.

Incolarum origines, mores & instituta, aliaque quæ huc pertinent.

Barbari, qui jam hic incolunt, narrant, pene sub Capricorni tropico, amænissimam provinciam jacere, *Cayeten* nomine (quasi dicas ingentem saltum). densis nemoribus procerissimarum arborum passim obsitam, quam majores eorum olim tenuerint, *Toupinamba* dicti, à virtute bellica qua vicinos suos facilè anteibant; quare & hi eodem nomine hodieque vel maxime gloriantur. Portugalli ea parte Brasiliæ potiti, omnem dabant operam, ut hanc gentem subjugarent; sed illi armis Europæis impares, primo in densa ne mora se receperunt: & quum ne hic quidem satis tuti essent, immensa terrarum spacia emensi, ad Oceanum usq; & in septentrionales has Brasiliæ provincias commigrarunt, ubi hodieque servato communi *Toupinambarum* nomine in plures cognationes sunt divisi & pro locorum quæ incolunt di-

versitate, varia sortiuntur nomina; nam qui ad littus maris habitant *Paranan-Engovare* appellantur: qui super montem *Ibouyapap* ad eundem modum *Ybuoypap Engouare*; & ita quoque in cæteris prænomina accipiunt à locis quæ incolunt: ut à *Maragnan*; *Tabou-couru*, *Miary*, & denique à *Para* provincia tam ea quæ ab hac Insula versus ortum jacet, quam illa quæ versus occasum , de qua mox dicemus.

Narrant præterea qui inter barbaros sunt majores natu, ridiculum quiddam, nimirum quum primum ipsi in has provincias commigrassent, & publicum sympoſium celebrarent, quod ipsorum idiomate dicitur *Caouen*, ingressam forte fœminã quandam, quæ pugno aliquem procerum cæciderit, unde primum rixa, deinde tam crudele certamen inter cognatos fuerit exortum, ut discordes inter se, alii huc, alii aliò concesserint; neque hactenus potuerint reconciliari, sed vatiniano odio alii alios persequantur, ex insidiis opprimant, & inhumaniter commedant: Atque inde potissimum *Tabajarum* nomen apud ipsos originem accepisse , quo se invicem insultabundi compellare solent; sonat enim tantundem in ipsorum lingua, quàm hostis sum tuus, uti tu es meus.

Porro *Toupinambæ* hi, utplurimum mediocri sunt statura, (quanquam & proceri & obesi inter ipsos reperiantur:) simiis naribus, (quod obstetricum opera aut vitio fieri autumant:) erecto corpore & robusto, ita ut gravissima onera facile ferant: rarissime tentantur morbis, quia utplurimum parcè cibis utuntur, & cœlo fruuntur amæno & imprimis salubri, unde & longævi fiunt sine canitie aut calvitio: fœminæ illorum servare dicuntur fœcunditatem ad annum octuagesimum & ultra: infantes nascuntur eodem quidem quo nostri colore, sed inficiuntur à parẽtibus oleo quodam cui *Roucou* color mixtus fuerit, atque inde sensim fusco aut olivastro colore evadunt. Capillum quidem capitis alunt , cæteros autem pilos universo corpore evellunt: mares attondunt cæsariem supra frontem : fœminæ promittunt usque ad umbelicum, & in comis pectendis admodum sunt accuratæ ; atque , ut elegantiorem colorem capillis concilient, tingunt denique illos *Roucou*, abluuntque deinde aqua , in qua radix *Ovapacari* cocta fuerit, quæ spumam edit instar saponis.

Mares consueverunt inferius labium perforare, & foramini indere viridem lapillum vel gemmam aut aliquid simile: quidam & nares perforant & indunt foraminibus ossicula aut etiam ligna quædam, atque id imprimis formosum judicant. Fœminæ autem auriculas quidem ad eundem modum perforant & appendent rotulas vel orbiculos ligneos aut simile quid monilium loco, labia autem minime.

Utrique autem prorsus nudi incedunt, præter jam maritatos aut senes, qui pudenda sua panniculo aliquo cæruleo aut rubro obvelant, supra femora alligantes funiculo gossypino, hoc velamen appellant ipsi *Carajove*. Cæterum totius corporis sui cutem pingunt variis coloribus & figuris; crura deniq; inficiunt colore nigro, succum Iunipap illinendo: plurimi quoq; mares acuto lapillo instar novaculæ, cutẽ sibi incidunt variis modis, & illinunt puncturis colorem aliquem pertinacem, ita ut nunquam evanescant, id singularis fortitudinis inter illos argumentum est, & maxime decorum existimatur. Supra modum quoque industrii sunt, in variis ornamentis industrie concinnandis è diversicoloribus avium plumis , nam & diademata ex illis contexunt, quæ vocant *Acangoop* sive *Acan-Assoyave*: & coronas, ipsis *Acan-getar*: itemque collaria, ipsis *Ajovacara*; atque adeo integra pallia, quæ nominant *Assouyave*: periscelides quoq; ipsis *Tabacoura* : quas etiam è filis gossypinis componunt, & appendent ipsis certas nuces, quibus lapillos aut quid simile indunt, ut strepitum edant, vocant *Aouay*: denique armillas, quas vocant *Mapovygh Cavay Chovare* , & ingentes cristas , ipsis *Iandou-ave*. Lectos habent pensiles è filis gossypinis connexos retium in modum, aut etiam contextos instar straguli, quos vocant *Yni*, & distendunt illos inter duos palos ita ut tantum unius aut ad summum duorum hominũ capaces sint.

Loco panum aut farris utuntur farina è radicibus *Manioch* , *Mocachet* aut *Maniochete* confecta, quam vocant *Ovy*: è succo earundem coquunt jusculum aut pulmentum, ipsis *Manipoy*; & è fecibus subsidentibus pinsunt placentas, quas dicunt *Cassave*: ex iisdem denique radicibus & pollentam quandam deducunt , ipsis *Cayman*.

Vescuntur præterea piscibus , avibus , & omnis generis animantibus , quæ super craticulam, *Boucan* ipsis, flammis torrent atque ustulant: potus ipsorum communis est pura lympha, aut quem supra notavimus.

Arma

Arma ipsorum sunt arcus, quos vocant *Ovyrapar*, & sagittæ ipsis *Oouve* sive *Tacovart*: crudelissimi sunt in hostes suos, nam & captos instar suum saginant, & saginatos crudeliter mactant atque immaniter devorant; vindictæ quippe supra modum sunt appetentes: & ut leves interdum ob causas bella vicinis suis indicunt, ita & pertinaci odio eadem gerunt; alioqui in cognatos & concives atque adeo advenas à quibus minimme læsi fuerunt, munifici & humanissimi.

Cæterum gentes hæ maxime amant littora Oceani & fluminum aut paludum ripas ob piscandi oportunitatem, qua maxime capiuntur & quibus potissimum sibi victum comparant: neque tamen diu in iisdem sedibus commorantur, sed mutant sæpius loca, licet fere pagorum suorum nomina servent; Qui plura de horum barbarorum moribus & institutis desiderat cognoscere, adeat *Ioannem Lerium* aut *Andream Thevetum*, aut denique quem hactenus hic sequuti sumus Claudium Abbævillanum Capuchinum Gallum; nos enim maxime animadvertenda hic adjunximus.

Cap. XVII.

Provinciarum Tapovytaperes *& Commæ ad Continentem sitarum descriptio.*

Ab insula *Maragnana* versus occasum jacet alia provincia, quæ pars est Continentis, quam barbari vocant *Tapovytaperen*, distat autem illa ab insula tribus aut quatuor leucis, freto interluente, quod in sinum *Marignanum* penetrat. Partem Continentis dicimus, nam licet quum Oceani fluctus valide impleverunt, tota ab undis ambiri videatur, tamen fluctibus recedentibus, cohæret cum Continente & tantum arenosa convalle ab ea dirimitur. Hæc provincia nequaquam tam munita est natura loci, quam insula, sed longe est fertilior atque amænior.

Incolitur ab eadem *Toupinambarum* natione, qui hic quindecim & plures pagos habitant, quorum præcipuos obiter commemorabimus. Præcipuus pagus & provinciæ veluti caput, vocatur provinciæ nomine *Tapovytepere*, quod ipsorum idiomate significat antiquam *Tapuyarum* sedem, qui aut sponte hinc emigrarunt, aut ab his pulsi alias sedes quæsiverunt: secundus *Sery-jeu*: tertius *Ieneupa-eupè*: quartus *Meureuti-eupe*: quintus *Caagovire*: sextus *Pindotuve*: septimus *Aroveupe*: octavus *Tapavytiningue*: nonus *Eugarete-quitave*: decimus *Oraboutin Eugovave*. Omnes autem hi pagi longe frequentiores sunt incolis, quam quas in Insula *Maragnana* recensuimus.

Ab hac provincia transitur ad aliam, quæ à fluvio, qui illam secat, *Comma* appellatur; hujus itidem solum & fœcunditate & amænitate longe superat insulam *Maragnanam*; & provincia est longe populosissima, ab eadem natione *Topinambarum* culta, qui hic sedecim & plures pagos incolunt; quorum nominatissimi sunt *Comma* provinciæ veluti caput, à piscandi opportunitate sic dicta: II *Ianovacouare*; III *Tavapiap*: IV *Covyjeup*: V *Arovypè*; VI *Taevovaio*: VII *Pacouripanam*: VIII *Aovayeuve*: IX *Maecan*: X *Couremaeta* qui pagus nomen accepit à *Couremam* fluminis *Commæ* ostio, quod ita à barbaris appellatur: XI denique *Tapieuve*.

A *Comma* ad *Cayeten* provinciam, quæ proxime ad *Param* accedit, & distat ab Insula *Maragnana* circiter octuaginta leucas, plures adhuc provinciæ habitantur ab eadem *Taupanimbarum* natione, præsertim juxta littora: atque adeo in ipsa *Cayetæ* provincia viginti aut viginti quinque pagos dicuntur habitare: ita ut hæc natio magnum terrarum spacium occupet. Maxime autem concordes inter se agunt incolæ Insulæ *Maragnanæ*, *Tapovytaperæ* & *Commæ* provinciarum, fœdere & connubiis inter se juncti: continua autem bella gerunt cum vicinis *Tapuiis*; uti à nostratibus inveni observatum, qui anno cIↄ Iↄ cx *Maragnanam* adierant eodem tempore, quo *Raverderius* Gallus, primum lustrandi causa huc accessit, ut mox dicemus. Nam ut hoc obiter dicamus, non modo Amstelodamenses sed & Roterodamenses mercatores, varias naves miserunt ad has partes annis IX & X & XI supra cIↄ Iↄ c,

Cap. XVIII.

Geſta Gallorum in inſula Maragnana; *& quæ ab ipſis obſervata de monte* Ybovapap.

Restat nunc, ut breviter explicemus quid Galli ſuperiori ſeculo in hiſce partibus geſſerint, prout à Claudio Abbævillano traditur.

Riffautius Gallus militum tribunus, à barbaro quodam Braſilienſi cui nomen erat *Ovyrapive*, quique in Braſilia inter populares ſuos plurimum poterat, invitatus anno cIↃ IↃ XCIV tres naves inſtruxerat, ut fortunam in hac Americæ parte periclitaretur; verum comitum ſuorum diſcordia, & præcipuæ navis ſuæ jactura, re infecta in Galliam redire coactus fuit, aliquot ſuorum apud barbaros relictis & inter eos nobili juvene Domino *de Vaux*: qui barbaros urbanitate morum tantopere ſibi devinxit, ut Gallorum coloniam in ſuam provinciam deduci anxie efflagitarent, uti & adverſus hoſtes ipſos tuerentur, & inſtitutis Europæorum & præſertim religione Chriſtiana imbuerent. *Vauxius* poſt illa in Galliam reverſus, Regi Henrico magno, ordine exponit barbarorum deſiderium, regionis qualitates & inſignem opulentiam: Rex vero, ut certius cuncta edoceretur, mittit Dominum *de la Ravardiere* & *Vauxium* hunc ad Inſulam *Maragnanam*, futurum ſpondens, ut neceſſaria omnia ad hanc coloniam abunde ſubminiſtraret, ſi res ita ſe haberent, ut ille retulerat.

Ravarderius, haud cunctanter Regis mandato obediens, adit *Maragnanam* & totos ſex menſes ibidem commoratus, & omnia diligenter comtemplatus, revertitur in Galliam; verum maximo hoc Rege, interim immani parricidio trucidato, ceſſatum porro uſque ad annum cIↃ IↃ CXI, quo *Ravarderius*, inita ſocietate, prius cum Domino *de Raſilly*, deinde & cum Barone *Sanſy*, ad iter ſe comparavit, impetratis à Regina matre quatuor Capuchinis; quorum unus fuit Claudius Abbævillanus, cui hanc narrationem debemus.

Solvit deinde è portu Britanniæ, qui dicitur *Cancale*, decimo nono Martii anni à Chriſto nato cIↃ IↃ CXII cum tribus navibus; ſed ab adverſa tempeſtate rejectus in Angliæ portum *Pleymoutham*, ſubſtitit ibidem ad vigeſimum tertium Aprilis; dein ſecundam tempeſtatem nactus, inter Fortaventuram & magnam Canariam tranſiit ſeptimo May; & undecimo ejuſdem venit in conſpectum *Rio del oro* ad Africæ Continentem, quam deinde raſit pene ad ipſum Æquatorem; quo decimo ſeptimo Junii jam quatuor gradibus ſuperato, vela vertit verſus occaſum & vigeſimo tertio ejuſdem menſis applicuit ad Inſulam *Fernandi de Noronha*; ubi ſubſtitit ad octavum diem Julii: undecimo ejuſdem viderunt Braſiliæ Continentem, & ſub meridiem ſunt ingreſſi ſinum *Moucouru*; unde ſecundum oram navigantes promoverunt ad Promontorium, ut ipſi vocant, *de la Tortue*, duobus gradibus & viginti ſcrupulis ab Æquatore verſus Auſtrum.

Stetêre hic in anchoris ad vigeſimum quartum Julii, & vigeſimo ſexto demum attigerunt inſulam *S. Annæ*, & denique applicuerunt ad ipſam Inſulam *Maragnanam*: in qua arcem ſunt moliti, loco maxime opportuno; nimirum ſuper editum collem, juxta principalem hujus inſulæ portum, inter duos amnes, qui ſecus radices hujus collis dilapſi, egrediuntur in fretum: Machinæ duæ ſupra viginti in arce diſpoſitæ; eique nomen inditum *S. Ludovici*.

Dum militares homines hæc moliuntur, operam dederunt Capuchini, ut barbaros principiis religionis Chriſtianæ imbuerent, & aliquot baptizarunt: Claudius deinde in Galliam remeans aliquot barbaros ſecum duxit, qui publice Pariſiis magna ſolemnitate fuerunt abluti.

Gallos autem haud diu hanc inſulam retinuiſſe, ſed à Portugallis inde pulſos ſatis conſtat, ſed quo pacto inde pulſi fuerint nondum inveni ſatis explicatum: videtur id accidiſſe anno cIↃ IↃ CXIV, quo Præfectus Pernambucenſis *Hieronymum Albuquerquium* cum valida claſſe miſit ad has provincias ſubjugandas; is menſe Octobri flumen *Perejam*, (quod ſupra diximus orientale oſtium ſinus Marahhaon aperire) ingreſſus, Portugallos, qui paulo ante oppidulum *Noſtra Sennora del Roſario* ad ripam illius condiderant, ad ſe vocavit, & huc perſuaſit commigrare: quid porro actum ſit inter

inter Gallos & Luſitanos mihi non conſtat; Satis liquet illos hinc excluſos & Luſitanos hic jam ſedes ſuas collocaſſe & mirum in modum confirmaſſe, uti ſtatim dicemus.

Conjunxerant ſe quoque Galli cum barbaris, qui in monte *Thouyapap* degunt, ſed una cum barbaris hiſce ad eundem modum inde pulſi ſunt à Portugallis.

Mons autem hic haud longe à Fluvio *Camouſi*, vaſte attollitur, ita ut à radicibus ad verticem vix quatuor horis aſcendi poſſit; ſternitur autem illius jugum in latam & amœniſſimam planiciem, quæ patet in longitudinem quidem viginti & quatuor milliaria, in latitudinem autem viginti: rigaturque, ut ferunt, à pluribus fontibus, atque adeo quibuſdam amniculis, qui optimos piſces nutriunt; præterea in patentes campos & arva, atque umbroſa nemora grata varietate paſſim viſitur diſtinctus: ita ut, quemadmodum Galli teſtantur, à frequentibus barbaris tunc habitaretur, & pagi ſupra ducentos hic numerarentur.

Iidem narrant & alium, ſed multo minorem montem huic vicinum, barbaris *Cotiova*, ſex aut ſeptem pagis cultum fuiſſe.

CAP. XIX.

Situs Maranhaon, *& loca quæ à Portugallis hic tenentur.*

SUPRA oram Braſiliæ hujus Septentrionalis deſcripſimus ex obſervationibus Luſitanorum, uſque ad flumen *Peream*, ſeu primum aditum ad *Maranhaon* ab orientali plaga; diſtat autem ab Æquatore duobus gradibus & quinque ſcrupulis, ut à diligenti nauclero inveni obſervatum, qui anno cIↄ Iↄ CXV cum Tribuno militum *Alexandro de Maira* has partes adnavigavit. Porro ab oſtio hujus fluminis *Pereiæ* navigatur ad Inſulam *S. Annæ*, quæ tantum leucam grandem ambitu ſua complectitur. Quibus autem propoſitum eſt petere Arcem *S. Ludovici*, ii primum recognoſcunt promontorium *Tapouytaperes*, deinde flectunt ad inſulam minorem, in qua ſita eſt arx illa quam Portugalli Gallis eripuerunt: atque ita porro ad alteram arcem, quam Portugalli ſtruxerunt, vocantque *S. Franciſco*.

Portum autem *S. Ludovici* collocant ad altitudinem duorum graduum & viginti ſcrupulorum ab Æquatore verſus Auſtrum.

Denique quemadmodum ex accurata Tabula Hydrographica obſervavi, Præfectura ſeu Capitania *Maranhaon* ita ſe habet; oſtium fluminis *Perejæ* ingreſſis & adverſo flumine ſubeuntibus occurrit ad levam ipſius ripam Arx *S. Iacobi* quam Portugalli hic ſtruxerunt ad exiguum receſſum; è cujus regione quamplurimæ minores inſulæ jacent, in ampliſſimo ſinu ſeu æſtuario, tam hujus fluminis, quam aliquot minorum amnium, qui hic è Continente egrediuntur.

Inſulas haſce exterius, (ſatis longo verſus altum intervallo, ut vada quæ ab inſulis prominent devitentur) prætervectis, occurrit aliud oſtium ſive canalis, ut vocant, egrediens è ſinu *Maragnano* per duas minores inſulas oblongas: Hunc canalem ingreſſus deprehendis ad lævam arcem *S. Mariæ* itidem à Portugallis ſtructam, & paulo ſuperius, ad idem latus, oſtium fluvii *Monin*; & deinceps oſtium *Tapocoru* pene tribus gradibus ab Æquatore verſus Auſtrum, à quo ora cubito flectitur verſus Occidentem, (hactenus enim pene recta pergit ad meridiem) ad oſtium ingentis fluminis *Meary*; à quo ora redit ad Arctum uſque ad Promontorium *Tapuyotaperæ*, oblongo & ſemicirculari gyro circumacto.

In medio autem jacet, atque adeo pene implet hunc ſinum, magna inſula *Maragnan*, ab Auſtro ad Arctum in longitudinem expanſa, alibi paucis, alibi pluribus milliaribus à Continente diviſa; in mediam autem inſulam irrumpit ab Occidente patens ſinus cujus ori objacet exigua inſula *S. Ludovici*; ad gremium autem ſinus & pene in meditullio ipſius magnæ inſulæ jacet Arx *S. Franciſci*, itemque *S. Ludovici*; & plures pagi, inter quos nominatiſſimi ſunt pagus *S. Andreæ* pene ad Arctoum Inſulæ angulum, & *S. Iacobi* ad Auſtralem jacentes.

Annotatum quoque illa Tabula à Luſitanis, Gallos unilignëis lintribus, flumen quondam *Tapourcouru* aſcendiſſe uſque ad quintum gradum ab Æquatore verſus Auſtrum, ubi ille fluvius alterum amnem ab Euro deſcendentem videtur excipere: ampliſſimum vero *Mearii* amnem, qui ab Africo devolvitur, uſque ad gradum octavum.

Cap. XX.

Reliqua ora Continentis à Maranhaon *usque ad* Param.

A Promontorio *Tapuyotaperæ* oram legendo satis lato intervallo à littore, quod hic humilius est & vadosum, circiter decem leucis, occurrit primo Portus *Aippe*; à quo ad insulam *de Camara* numerant duas leucas; & ab hac ad insulam *Supat-uve* totidem: inde ad *Insulam Blancam* sive *S. Ioannis* quatuor; distat hæc insula uno gradu & XII scrupulis ab Æquatore versus Austrum.

Sequitur deinceps sex leucarum intervallo, fluvius *de Ambli* & porro *Vacatapui*, *Camarapuce*: atque inclinat se ora magis versus corum, donec perveniatur ad cornu Continentis, quod distat ab Æquatore medium tantum gradum versus Austrum: à quo deinceps ora se subducit versus Africum vel pene ad Meridiem, & aperit ingentem sinum, & canalem qui ducit intra Continentem, & tandem perducit ad insulam, Sol fl. quæ objacet ostio fluvii *do Sol*, & porro ad portum qui distat ab Æquatore gradu uno & XXX scrupulis versus Austrum.

In accurata ista Tabula cujus supra memini, loca inter Promontorium *Tapuyotaperæ*, & terræ cornu quod se reflectit versus Austrum, longe aliis nominibus designantur, quæ postea obiter commemorabo. Cornu autem hoc appellatur *Punta separata*, quo superato, & oram legentibus quæ sinistra est, occurrit primo amnis ille *do Sol*, dein oblonga insula *das Bandeiras*, & porro terræ Angulus, qui dicitur *Punta do viel*, à quo transitur ad obtusum terræ Angulum, cui arx *Para* superstructa visitur, quæ jam inter Capitanias Lusitanorum in Brasilia numeratur ab *Olyveira*.

Arx hæc *Para* quadrata forma structa est ad oram fluminis, (quod hic circiter duo milliaria latum est, & circiter XV orgyas altum in medio alveo, & sub ipsa arce X) super scopulum quatuor aut quinque orgyas editum supra reliquum solum: qua flumen respicit, tantum vimineis cratibus obsepta est, inter quas plures machinæ sunt dispositæ, reliqua latera muro saxeo sunt munita, duas orgyas alto & fossa sicca; circiter 300 Portugalli dicuntur hic incolere, qui Tabacco & sacchari cannis colendis, & gossypio legendo dant operam.

Ab hac arce versus Austrum exiguo intervallo egreditur è Continēte fluvius quem Capim fl. Tabula illa vocat *Capim*: & circiter novem aut decem leucis magis ad Austrum, maximus fluvius *Mogu*, qui descendit è provincia *de los Topajos*; nisi forte sit ramus ingentis illius fluminis *de las Amazonas*, quod valde videtur verisimile: nam Portugalli qui *Param* habitant superioribus annis aliquoties nostros inopinantes in isto flumine agressi, arces, quas moliri cœperant, disiecerunt, & aliquot eorum captivos abduxerunt; à quibus hanc qualemcunque cognitionem hujus præfecturæ *Paræ* accepimus.

Denique, barbari qui hic incolunt ex eadem natione *Tupinambarum* esse dicuntur, qui multum inviti Portugallis parent.

Sed antequam finiam, è Tabula illa breviter indicabo loca inter *Tapoutaperes* cornu & Promontorium *Paræ*. Post provinciam *Commam* pergendo versus occidentem circiter leucas 25, (quo intervallo ora vadis & aliquot minoribus insulis obsita est) occurrit sinus, qui ad paucas leucas in Continentem penetrat, & dicitur *Comma uassou*; ab hoc ad fluvium *Comajamu*, leucæ sunt V; & porro ad fluvium *Ioroquen* XV: quæ autem interjacet tellus, à Lusitanis appellatur *Costa Alagoada*, à crebris stagnis & palu- Ioroque. dibus. A fluvio *Ioroque*, qui procul è Continente descendit, ad amnem *Paraguacoten*, sunt fere XXV leucæ, & regio intermedia notatur nomine *Costæ Baxæ*.

Post *Paraguacoten* sequitur amnis *Suriname*, intervallum est octo aut novem leucarum: sequitur deinceps amnis *Surama*, æquali pene intervallo: à quo ad *Itatam*, sunt circiter XI leucæ, & ab *Itata* ad exiguum amnem *Namam* quatuor aut quinque leucæ. Denique ab amne *Nama*, ad Promontorium, quod diximus appellari *Pontam separatam* circiter novem; huic autem objacet versus corum, minuta quædam insula quam vocant *Isla de Area*.


BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. III - NAPOLI



Margarita
Frayles
Granada
Tabago
Trinidad
P.ta de Galera
Boca del Drago
PARIA.
Winikebery R.
R. Amacoura
C. dela Shower. C. Naßou
Iwarepice.
Aromaia.
S. Thomas
Amapaia.
R. Barisquizemeto
R. Cassanar
R. Beta
R. Dauneo
R. Obarro
R. Ouaiera
Rio de Paria, Viapari, Huria paria, Worinoque, ò Orinoque
Macurewarai
Muchikeri.
Manoa, ò el Dorado
PARIME LACVS.
Epuremei.
WEST
Anglicæ leucæ 20. in vno gradu.
Hispanicæ leucæ 17½ in vno gradu.
Germanica milliaria 15. in vno gradu.

NOORDT

GVAIANA
siue
Provinciæ intra
RIO DE LAS AMAZONAS
atque
RIO DE YVIAPARI
siue
ORINOQVE

C. d'Orange

R. Cassepouri

R. Arykary

C. de Noord

Consalins

Harrytiahans

Arowen I.

LINEA ÆQVINOCTIALIS

Tilletille

R. Ocquaiari

Tockaskille

Pora

R. Domilo

R. Flaman

R. de Poolo

R. de Galeta

R. de San Marcal

R. Comma

Tatitepera I.

O. Maranhon

Arowaccas pop.

Apehous pop.

Vallen, Storting van 't Water

Rio de las Amazones

OOST

ZVYDT

12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5





DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER DECIMUS SEPTIMUS.

GUAJANA.

INTRODUCTIO.

Superiori libro absolvimus descriptionem Brasiliæ septentrionalis, & lustravimus oram omnem usque ad Param, quam Lusitani hodie numerant inter Capitanias, quæ ab ipsis in hac parte Americæ Meridionalis possidentur; licet Brasiliæ limites nunquam antè huc usque pertinuerint, sed secundum Bullam pontificis Romani & ea quæ postea inter Reges Castellæ & Portugalliæ convenerant, desierint ad Maranhaon. Porro Regiones quæ deinceps sequuntur tantum leviter cognitæ sunt intra Continentem; ad oram autem maris & ripas fluminum, superioribus annis maximè illustratæ fuerunt ab Anglis & Belgis nostris; & ut fere solet fieri tam diversis nominibus notatæ, ut non raro perdifficile sit dijudicare num de iisdem an de diversis fluviis & regionibus loquantur, & nobis plurimum laborandum fuerit, in distinguendo & singula suis locis attribuendo: annitemur tamen quantum fieri potest difficultates omnes in sequenti libro extricare. De communi harum provinciarum nomine non multum laborabimus, nam licet Herrera hanc Americæ Meridionalis partem ab Insula Margarita versus ortum & usque ad Maranhaon videatur appellare Novam Andaluziam vel præfecturam Serpæ; eamque extendat ad trecentas leucas; eisque comprehendi scribat percelebres in illis partibus populos Omaguas & Omigas, & in interiori Continente opulentissimum regnum El Dorado; tamen quia nomina jam diu obsoleverunt, & hodieq; dubium sit, an Dorado extet in rerum natura nec ne, aut saltem anxie adhuc ab Hispanis & aliis quæratur: Nos universum hunc terrarum tractum inde à Para quam superiori libro absoluimus usque ad Pariam de qua sequenti agemus, nomine hodie maxime recepto appellabimus Guajanam, vel ut nostris quoque appellari consuevit, Oram Barbaram: Hanc dividam in tres partes, in flumen Amazonum, ut jam vulgo audit; in Guajanam proprie dictam, quæ complectitur plurima flumina quæ hic exeunt è Continente in Oceanum septentrionalem, inter dictum Amazonum flumen & Oronoquen; & denique in ipsum Oronoquen; facilius enim hoc pacto & verus regionum situs, & illius distinctiones elucescent. Alii appellant hanc partem VVianam, sed hæc nomina uti parum differunt, ita nullas tenebras huic descriptioni apud premonitos offundent.

PARS PRIMA
ſeu
FLVMEN AMAZONVM vel ORELLANÆ.

Cap. I.

Expeditio Franciſci de Orellana *qui hoc flumen primus putatur inveniſſe & luſtraſſe.*



NTEQVAM deſcriptionem hujus fluminis aggredior, operæpretium me facturum exiſtimavi hic nobiliſſimam expeditionem commemorare, quæ occaſionem præbuit hoc flumen primum inveniendi, quemadmodum illam memoriæ tradidit *Antonius de Herrera.*

d.6.lib.8. cap.6.

Poſtquam *Belalcaƶar Popajanam* ſubjugaſſet, & animum adjiceret ad alias vicinas provincias luſtrãdas, incidit in manus illius barbarus quidam peregrinus, qui ſe oriundum ferebat è provincia *Cundirumarca*, quæ multo auro aliiſque divitiis affluerer, ita ut incolæ illius laminis aureis armati belligerarent: unde factum eſt ut Hiſpani illis provinciis, quas barbarus hic deſignabat, nomen inderent *El Dorado*; id accidit, ut narrant anno cIↄ Iↄ xxxv. *Gonſalvus* autem *Piƶarrus* anno cIↄ Iↄ xl Præfectura Quitenſis provinciæ à Fratre *Franciſco* donatus, hanc *Dorado* provinciam luſtrare & ſubjugare unice deſiderans, idoneas copias adunavit & legatum ſuum fecit *Franciſcum de Orellana.* Dein è Quitenſi provincia tranſiens in provinciam *de los Quixos*, cum ſumma difficultate tranſcendit nivoſa & aſpera Andium juga, & deſcendit in convallem *Zumaquen*, triginta leucis à *Quito*; indeque digreſſus in *Canelam* quum nihil tanto conatu dignum ibidem reperiſſet, rediit denuo in *Zumaquen*, atque illi vicinam *Ampuam*: ex qua profecti, trajecto flumine, pagum attigerunt, quem barbari appellabant *Varco.* Cæperant jam dudum annonæ anguſtia premi, & inter hoſce barbaros parum admodum farris reperiebatur, itaque incerti quid potiſſimum agerent, cymbam ædificarunt: miſſuſque *Orellana* cum illa atque aliquot lintribus uniligneis ad commeatum inveſtigandum: itaque ſecundo flumine delapſus, & quotidie viginti aut viginti quinque leucas emenſus, (nam fluvius ſatis perniciter devolvebatur, ob crebros amnes qui dextra levaque in ipſum confluunt) aliquandiu nullos mortales offendit; octavo demum Januarii anni cIↄ Iↄ xli incidit in pagum cujus incolæ & annona & aureis monilibus abundabant, illumque nullo pene negotio occupavit.

Orellana deinceps, (ſive noluerit, ſive nequiverit ad Præfectum ſuum reverti, quem omnium rerum & maxime annonæ inopem reliquerat) hic alteram cymbam cœpit moliri, flumen porro deſcendere certus. Quâ initio Februarii utcunque perfectâ, viginti leucas promovit; atque hic non leve diſcrimen adiit, cymbis à rapidiſſimo fluvio, qui ab Auſtro in hoc flumen confluebat pene everſis: à quo porro deſcendens, ducentarum leucarum intervallo, nulla domicilia invenit aut ulla hominum veſtigia; tandem ventum ad regionem ab hominibus cultam, & pagum cujus regulus Aparia dicebarur, qui & perhumaniter illos accepit, pſittacos & perdices, piſceſque elargitus; & monuit, ut provide ſibi caverent ab *Amazonibus*, quas in itinere obvias erant habituri: barbari ſuo idiomate vocabant *Comapuyaras.* Annona autem & aliis neceſſariis hic in cymbas impoſitis, xxiv Aprilis promoverunt, & circiter octuaginta leucas dilapſi, denuo inciderunt in vaſtas & incultas regiones; & ripæ fluminis hic ita altæ & præcipites erant, ut nuſquam daretur in terram deſcendere. Duodecimo demum May attigerunt provinciam *Machiparo* incolis frequentem, quæ fines jungebat cum altera cujus Regulus dicebatur *Aomagua*: hic à barbaris hoſtilia paſſi, qui biduo eos lintribus ſuis ſunt inſecuti, tandem applicuerunt ad pagum,

omni

omni annonæ genere refertum, quem barbaris dilapſis nullo negotio ſunt ingreſſi; plures ab hoc ſemitæ ſatis tritæ tendebant in varias partes, ita ut provinciam hanc frequentem & bene cultam eſſe ſatis appareret: Atque hic itinerum rationibus ſubductis, circiter trecentas & quadraginta leucas jam ab Aparia deſcendiſſe comperterunt.

Hinc ſolventes Dominica poſt feſtum Aſcenſionis, circiter duabus ab hoc pago leucis alium fluvium ſunt prætervecti, cujus ori tres parvæ inſulæ interjacebant, unde illi nomen indiderunt *Rio de la Trinidad*: regio hæc peramœna, & perfœcunda ipſis viſa, atque adeo incolis frequens, nam tot lintres ad ipſos adnavigabant, ut procul à ripa medium alveum tenere cogerentur, à barbaris ſibi metuentes. Poſtero die pagum qui ripæ aſſidebat ſunt ingreſſi barbaris nequicquam repugnantibus; in quo & plurimum annonæ invenerunt, & vaſa fictilia eleganter cocta & variis coloribus picta atque incruſtata; qualia paſſim in hiſce regionibus magna copia reperiri teſtabantur barbari, nec non plurimum auri atque argenti.

Duæ ſemitæ ab hoc pago ducebant ad interiorem regionem, verum ob ſuorum paucitatem, & barbarorum multitudinem, illam luſtrare inconſultum ipſis viſum: itaque medium alveum ſequentes, poſtquam circiter centum leucas promoviſſent, appulerunt ad provinciam cujus Regulus dicebatur *Pagnana*: à quo humaniter excepti, magnum numerum earum ovium hic viderunt, quas ſupra Peruviæ familiares eſſe diximus; & alterum ejuſdem provinciæ pagum prætervecti, venerunt ad aliam provinciam, à cujus incolis repulſi, annonam invitis barbaris abripuerunt.

Hinc digreſſi, fluvium offenderunt, qui ab leva deſcendens, in hunc tanto impetu undas ſuas nigras (unde ipſi nomen *Rio negro* datum) ſpargebat, ut ad viginti pene leucas curſum ſuum & colorem ſervaret: plures pagi licet exigui ad ripam viſi, quidam & ab ipſis capti, ut annonam raperent; atque ita per varias provincias & plurimos pagos dilapſi, pervenerunt tandem ad *Amazonum* provinciam, uti barbarus quidam quem ceperant teſtabatur, nec tamen in terram ſunt egreſſi ante ſeptimum Junii; quo die pagum ſunt ingreſſi, in quo tantum fœminas repererunt, viris demum ſub veſperam redeuntibus, quum jam ipſi annona onuſti ad cymbas ſuas remeaſſent: ventum deinceps ad alterum pagum, quem nominarunt *de las Picotas*, quia hic ſeptem capita humana palis ſuffixa videbant: ab hoc variæ ſemitæ ſilicibus ſtratæ egrediebantur, utrimque arboribus amænè tectæ: regioque hæc omnis & populis frequens & bene culta apparebat.

Ventum deinde ad inſulam amnicam, ſub qua aliquantulum ſubſtiterunt, monitique ſunt à fœmina, quam ibi offenderant, intra Continentem mortales agere Hiſpanis ſimiles, atque duas fœminas colore candido agere apud regulum quendam, qui illas adverſo flumine ſubduxerat: unde ſuſpicati ſunt aut *Didacum de Ordas* aut *Alfonſum de Herrera* illac iter agere, (de horum expeditionibus poſtea dicetur.) Ab Inſula digreſſi porro navigarunt, & licet plures ubique pagos ad ripam cernerent, nuſquam exſcenderunt, ne quidem ad pagum, quem fœmina illa ad peregrinos illos ducere affirmabat; donec ventum fuit ad municipium, in quo non tantum plurimum Mayzii ſed & hordeum, Europæo non abſimile repererunt, è quo barbari potum ſuum dicebantur coquere: multi quoque hic panni goſſypini viſi, & templum in quo barbari arma ſua ſuſpenderant; & duæ mitræ Epiſcopales è variis plumis eleganter contextæ.

Vigeſimo ſecundo Junii plurimi pagi ad ſiniſtram ripam ab ipſis viſi, ad quos appellere prohibebantur à pernici aquarum lapſu. Mox cornu quodam terræ ſuperato, longe adhuc plures pagos conſpexerunt & incolas in armis, ut advenas hoſce arcerent, inter quos fœminæ aliquot, vaſto corpore, cæſarie prolixa, & candida cute viſæ quæ magna animoſitate mares ad pugnam educebant: *Amazonas* crediderunt Hiſpani de quibus jam ante incertum rumorem acceperant; non ſatis idoneo, uti *Herrera* recte monet, argumento, neque enim novum aut mirum fuiſſe in illis Americæ partibus fœminas atque adeo adoleſcentulas una cum viris in prælia ruere & fortiſſimè cum hoſtibus pugnare, cujus rei exempla apud ſcriptores Hiſpanos obvia ſunt. Hæſit tamen hac de cauſa flumini nomen. licet hactenus nihil de *Amazonibus* conſtiterit, etiam eis qui flumen aliquot centenis milliaribus aſcenderunt.

Plurimos

pluviæ ipſis ſuccurriſſent; & una navi qua ſeptuaginta viri & undecim equi vehebantur, Oceano hauſta aut alicubi fracta (nam quid illa factum ſit ignoratur;) cum duabus reliquis continentem adnavigavit haud longe à vadis *S. Rochi*. Atque hinc ſecus oram Americæ Meridionalis navigans, & flumen *Maranhaon* circiter centum leucas prætervectus; medio gradu ab Æquatore verſus Auſtrum & circiter duodecim leucis à terra dulces latices offenderunt in alto mari, ita ut *Orellana* conſtanter affirmaret, flumen illud ingens quod quærebat hic evolvi.

Flumen ingreſſi, applicuerunt ad duas inſulas frequentibus barbaris cultas à quibus annonæ copiam permutatione mercium acceperunt: Hinc alveum fluminis ad centum pene leucas ſubvecti cum utraque navi, anchoras jecerunt juxta barbarorum pagum, quibus admodum parca annona erat: Atque hic quum ſeptem ſupra quinquaginta ſuorum amiſiſſet, neque ſuperſtites utrique navi regendæ pares eſſe animadverteret, lyburnicam moliri cæpit, (& alteram navium demoliri, ut ferramentis uteretur;) perfecitque tertio menſe.

Aſcendit deinceps flumen circiter viginti leucas, fregitque hic alteram navem, & è tabulis alteram lyburnicam eſt molitus, quam triginta viri vix duobus menſibus & dimidio perfecerunt. *Orellana* interea cum priori lyburnica adverſo flumine ſubvectus anxie & diligenter requirebat principalem fluminis alveum, ſed nullo operæprecio facto ad ſuos reverſus, denuo idem aggreditur, ſuis mandans, ut lyburnica perfecta ipſum ſequerentur ad *Cornu S. Ioannis*.

Hiſpani hi Præfecto ſuo parentes, lyburnica abſoluta, & commeatu comparato, flumen aſcendunt uſque ad Inſulam *Marribuique*, & porro ad Inſulam *Caritan* ſupra quam circiter triginta leucis flumen dividebatur in tres ramos, qui deinde rurſus in unum alveum conveniebant, ita ut hìc latum eſſet circiter duodecim leucas.

Verum quum ſe numero multum diminutos & omnium rerum inopes agnoſcerent, ulterius àſcendere inconſultum viſum; itaque ſecundo flumine dilabentes; circiter quadraginta leucis ab oſtio fluminis, applicuerunt ad continentem, uti opinabantur, ſolo ſatis edito: *Comao* appellari referebant barbari; ubi annonam, vili pretio ſunt nacti. Atque hic centum Hiſpanos, ſoli bonitate & amænitate allectos, ſedes fixiſſe, prodit *Herrera* (quod tamen minime veriſimile eſt, quis enim credat aut poſt tot viros variis morbis extinctos, tot adhuc ſupereſſe potuiſſe, aut tantum hominum numerum una Lyburnica vehi.) reliquos oſtium fluminis egreſſos ſecundum continentis oram navigaſſe & tandem applicuiſſe ad Inſulam *Margaritam*; ibidemque inveniſſe *Orellanæ* viduam, quæ maritum intra flumen ex mærore obiiſſe teſtabatur, quod principalem fluminis alveum fruſtra jam bis indagaſſet, & opes ſuas tam irrito conatu profudiſſet.

Atque hæc quidem de utraque *Orellanæ* expeditione dicta ſunto; è quibus ſane Geographiæ parum lucis poterit accendi, ſiquidem nullas aut altitudinum obſervationes, aut plagarum deſignationes, prout res poſtulabat, ſubminiſtrat.

Id tantum ſatis manifeſtis indiciis opinor patere, *Orellanam* hunc, flumen hoc de l.3.c.2.
quo nobis jam ſermo eſt deſcendiſſe, & ſecundo petiviſſe, ita ut jure adhuc de nomine ipſius debeat appellari.

Orellanam ſed multorum annorum intervallo ſecutus eſt Petrus de Orſua, anno nimirum CIↃIↃLX, ut ſcribit *Ioannes de Caſtellanos*, cujus expeditionis ita meminit *Ioſephus de Acoſta:* militum (inquit) Tribunus *Petrus de Orſua* aliam expeditionem ſuſcepit ſecundum hoc flumen (loquitur autem de flumine Amazonum licet familiari errore etiam appellet *Marannon*) & ipſo defuncto, & militibus tumultuantibus alii tribuni, donec perventum fuit ad mare ſeptentrionale. Narravit (inquit) mihi religioſus noſtræ ſocietatis, ſe adhuc ſecularem illi expeditioni interfuiſſe; & deprehendiſſe æſtus marinos ad centum leucas adverſo flumine aſcendere, & quando flumen Oceano miſceri incipit, ſub ipſo Æquatore aut circiter, æſtuarium illius ſeptuaginta leucas latum eſſe, quod pene fidem ſuperat, & excedit latitudinem maris mediterranei; licet alii in ſuis deſcriptionibus, tantum vigintiquinque aut triginta leucas attribuant: hæc ille. Meminit hujus expeditionis *Waltherus* Ralegus in *Guianæ* deſcriptione; & ſcribit *Orſuam* è Quito digreſſum per fluvium *Ojam* in *Amazonum* flumen ingreſſum:

& ab Agrio Cantabro trucidatum fuisse. Meminit ejusdem & Lupus Vazius.

Non reperio quenquam Hispanorum postilla hoc flumen lustrasse, aut coloniam ad provincias has deducere conatum, ita ut apud *Herreram* & alios Hispanos scriptores, quos quidem viderim, altum de hoc flumine sit silentium; Solus *Lupus Vazius*, cujus commentarius Anglicè fuit excusus, scribit Portugallum quendam id tentasse, sed irrito successu, & flumen nisi paucis leucis subvectum, neque quicquam notabile designasse. Post annum autem cIↄIↄcxv Portugalli ad Paræ ripam, qui sine dubio hujus magni fluminis ramus est, cœperunt incolere, ut ante diximus, & animum ad cætera forte adiicient, nisi ab Anglis & Belgis nostris impediantur. Sed jam ad fluminis descriptionem nos conferemus.

Cap. III.

Magni fluminis Amazonum *descriptio secundum Anglorum & Belgarum observationes.*

MAXIMUM hoc flumen, quod à barbaris putant appellari *Tobo*, vel etiam *Param* (ut solent fere omnia magna flumina, lacusque & ipsum mare *Paræ* nomine designare; communiter nominatur ab Hispanis *Rio de S. Iuan de las Amazonas*; & interdum à primo inventore *Orellana*; licet hoc nomen etiam attribuant *Oronoquæ*, uti videre est variis locis apud *Iosephum de Acosta* & *Antonium de Herrera*, eodem errore, quem supra manifestavimus in *Marannon* descriptione.

Scriptores omnes qui hujus fluminis meminerunt, maximam latitudinem asscribunt illius æstuario, intervallum inter duo promontoria, alii quinquaginta, alii sexaginta, alii adhuc pluribus leucis definientes: quanquam autem à nostratibus, qui à Promontorio illius Orientali, secundum quod *Para* elabitur, ad dextram fluminis ripam navigarunt longe pauciores leucæ deprehensę fuerint, ita ut os angustius esse necesse videatur; tamen quum constet latitudinem utriusq; Promontorii plurimum differre, & Orientale quidem circiter dimidium gradum ab Æquatore divergere versus Austrum, Occidentale vero duos gradus ab eodem Æquatore versus Arctum; utraq; opinio satis commode poterit reconciliari; nam qui maximam latitudinem illi assignant, ab uno Promontorio ad alterum videntur putare, qui minimam rectam lineam à Promontorio Orientali ad oppositam oram sequi.

Mira quoque narrantur, præsertim ab Hispanis de pernici hujus fluminis lapsu, & copiosis undis quas devehit in Oceanum, quo fiat ut ad plurimas leucas cursum suum inter maris fluctus servet & potabiles undæ longe extra ostium hauriantur: quæ sane verissima esse experientia comprobavit: sed oportet distinguere inter anni tempestates, nam pluviis mensibus, quum maxima undarum copia à montibus defluente flumen hoc intumescit, id maxime fieri consentaneum est. Narrat *Harcourtius* Anglus qui has partes egregie illustravit in *Guianæ* descriptione, se nono May circiter triginta milliaribus à terra fluminis cursum in alto deprehendisse, undasque hausisse tam pulchras potari, quam si è fonte aliquo emanassent: & altitudine æquoris bolide tentata orgyas invenisse triginta fundo arenoso: postero autem die undæ color mutari cœpit & crassior atque lutosior evadere, mari ibidem tredecim & rursus septendecim orgyas alto: undecimo demum terram ad Occidentem conspexerunt: Idem & ab aliis observatum.

Nostrates qui jam pluribus annis hoc flumen adjerunt commerciorum gratia & quam diligentissime, ut solent, observarunt, testantur illud haud commodius & cum minori discrimine adnavigari posse, quam si oram Brasiliæ septentrionalis & *Maranhaon* prætervectus, requiras altitudinem unius gradus & triginta scrupulorum ab Æquatore versus Arctum, & deinceps cursum instituas versus Occidentem, ut facilius vites rapidum fluvii decursum; ad hanc autem altitudinem, deprehendes bolide quadraginta aut triginta orgyas & fundum arenosum, & sensim ascendens ad viginti & tandem ad duodecim aut pauciores, aquam salsam reperies qualis est in alto, deinceps æquali pene quinque aut quatuor orgyarum altitudine navigabis integrum diem; verum ubi mare magis altum evadit, & descendit ad octo aut novem orgyas, jam terra videri eminus incipit, & sensim aqua potabilis accidit & qualis fluviorum

esse

esse solet. Ad hanc autem altitudinem continens nullo speciali indicio discernitur, nam solum fere æquale est, & arboribus obsitum; littore strato inter Eurum atque Corum; si quis autem pluviis mensibus hic accedat, cautio est locis vadosioribus anchoras jacere, donec aut noctu aut interdiu altitudinem poli datur dimetiri. Quo pacto autem fluvius subeundus sit, nulla ratione præscribi potest, quia vada tam crebro mutantur, ut bolide altitudinem aquarum periclitari unica sit cautio.

Continens, flumen hoc ab occidente contingens, prominet in altum vasto Promontorio duobus gradibus ab Æquatore versus Arctum; quod ab aliis *Cabo Race*, ab aliis *Cabo de Nord*, à nostratibus *de Noord Caep* appellatur; ab eo descendit ingens vadum ad aliquot milliaria in altum; ad quod uti & ad ipsum Promontorium Oceanus ingentes fluctus voluit, ut validis funibus atque anchoris opus habeant, qui juxta illud forte in anchoris coguntur consistere.

Porro à Promontorio hoc oram continentis legentibus, circiter novem leucis, primo occurrit *Arewary* non tam fluvius, quam fluvii ramus, sive fretum, Promon- Arrewary.
torium cum magna parte continentis veluti abscindens; ita ut ii qui forte imprudenter Promontorium fuerint prætervecti, haud difficulter velificando per hoc fretum in flumen possint regredi: os autem illius septentrionale distat ab Æquatore uno gradu & triginta scrupulis versus Arctum & intrat primo recta versus Austrum, deinceps versus eurum, unde cubito reflectitur & tandem egreditur versus boream. Infra autem os hujus freti circiter duabus leucis prominet cornu continentis, quod vocant *Arrepoco*.

Ab *Arrewary* ad primam sive septentrionaliorem insulam, (earum unam quæ Arrepoco.
vasto æstuario hujus fluminis magno numero injacent, ab una ripa ad alteram) numerant duas leucas, hæc à quibusdam appellatur *Kaluarie*, ab aliis *Arrepoco*, atque etiam aliter.

Ab hac ad *Sapno* sive *Sapenou* ad dexteram fluminis ripam numerant quatuordecim milliaria, quinquaginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum, ut à nostratibus accurate invenio annotatum: antequam autem perveniatur ad *Sapno*, egreditur è continente exilis amnis quem vocant *Weywey*: *Sapno* exigua est insula, injacens semicirculari sinui, quem continens hic admittit, in quem exeunt duo amniculi, infra quidem insulam *Arrowas*, supra vero *Paricores*, ad cujus ripas barbari incolunt. E regione denique ad sinistrum fluminis latus jacet insula *Arrowen*. Sapno.

Ad latus autem fluminis dexterum sequitur exiguo intervallo pagus *Matarem*, & magis intra continentem *Roakery* & *Anarcaprock*. Ad sinistrum vero, quod totum insulis obtegitur Insula *Sapanapoock*; & *Matiana* sub ipso Æquatore: itemque Sapanapoock.
pene dimidio gradu ab Æquatore versus Austrum insula *Corropokery* sive, ut alii nominant *Corpecari*.

Ad continentem autem è regione *Corropokery*, designant elicem sive amniculum quem vocant *Tockes Kille*. Ab hoc loco flumen ascendentibus pene ad unum gradum ab Æquatore versus Austrum, occurrit fluminis ramus, qui versus Aquilonem descendit inter plurimas insulas, ubi ad Orientalem fluminis oram visuntur *Aropoya*, *Corpoppy & Capitan*; sive, ut ab aliis appellantur *VVayecorpap*, *Mannetibi* & *Corpappi*. Et deinceps ad idem latus paulum supra *Aropoyan* sequitur *Matorion*, & pene ad altitudinem unius gradus & quinquaginta scrupulorum versus Austrum barbarorum pagus *Huaman*; & duobus gradibus & viginti scrupulis ab Æquatore pagus barbarorum, quos vulgo vocant *VVomians*.

Alii annotant ad latus fluminis dexterum *Cogemymne* sive *Coyminne*, à quo flu- Coyminne.
vium ascendentibus occurrunt multæ exiguæ insulæ & vada atque rupes, denique Cataractes, qui prohibet hunc fluminis alveum altius ascendere, ita ut certo certius sit hunc non esse principalem hujus fluminis ramum.

Qui accuratius oram continentis lustrarunt, testantur insulam *Sapno* circiter Sapno.
leucam unam patere in latitudinem, sitamque esse inter duos amnes *VVeypo* & *Matianam*; ab hac autem ora se producere versus Ortum usque ad cornu terræ quod vocant *VVetaly*, cui unius leucæ intervallo ad ortum objacet insula *Quuriana*: ab illo autem versus Austrum circiter duas leucas & semissem

incipit Insula *Arowan*, cujus angulo Meridionali, ad continentem è regione objacet locus qui à nostris vocatur *Water-huys*; flumen inter utrumque latum est pene duo milliaria. Ab angulo *Water-huys*, ad rubrum Angulum numerant quatuor leucas; è regione ad sinistrum latus jacent quatuor insulæ humiles & undis pene æquales, & in medio alvei oblonga insula, quam nostri vocant Coci Insulam.

A rubro Angulo inclinat se ripa versus occasum spacio sesquileucæ, ubi Continenti objacet Insula leucam longa, freto valde profundo sed tantum centum passus lato à Continente divisa, id fretum vocant nostrates *Appelrack:* hæc insula uti & Continens seu prima terra, est edita, quæ hoc flumen ascendentibus fit obvia. E regione hujus freti intervallo unius leucæ, incipit ad orientale fluminis latus Insula *Sapenopoko.* Ad oram porro Continentis sive ripam fluminis dexteram sequitur *Callepoke* & mox Insula quæ ab amne ambitur qui ab occidente illabitur in magnum flumen, & appellatur *Brest*; & paulo ultra *Taurege* elix sive torrens, cui intra Continentem assidet pagus *Taurege*; sequitur deinceps ad eandem ripam *Okiarii* amnis, supra quem intra Continentem siti sunt tres barbarorum pagi.

Angli & Nostrates multum laborarunt ut principalem hujus fluminis ramum scrutarentur; & tandem, ut à fide dignis accepi, invenerunt: descendit autem ab Africo, profundo & nullis vadis impedito alveo; sed ubi potissimum egrediatur & quibus notis dignosci possit studiose celant. Memini autem me superioribus annis audire ex Anglo quodam fide haud indigno, quod principalem fluminis alveum versus Occidentem ascendisset ad trecenta milliaria, & penetrasset in grandem lacum, cujus undæ exquisitè virebant, neque potabiles erant, vidisseque in itinere oppidum barbarorum, in quo ducentæ aut trecentæ ædes & circiter mille animæ numerabantur.

CAP. IV.

Continentis hujus & Insularum cœli solique qualitates & fructus atque incolæ.

REGIONES quæ magno huic flumini adjacent, cœlo gaudent satis salubri: Solum autem non est uniusmodi, nam arenosum atque effœtum hic reperitur; & alibi fœcundum atque omnis generis fructuum feracissimum. Frequentes sunt sylvæ, in quibus pene reperiuntur omnis generis arbores, quas huic Continenti familiares esse jam ante diximus, licet aliter à barbaris appellentur. Inter fructiferas arbores celebratur una, cujus alibi non video mentionem fieri, quam barbari vocant *Ademonie Totocke* & fructum *Totocke* (notandum autem *Ademonie* ipsis sonare arborem:) Est autem arbor valde procera & ramosa; foliis grandibus (& quæ forma non multum abludunt ab ulmi frondibus,) obscure virentibus, nisi quod postica parte nonnihil videntur candicare; nullos fert flores, sed certas gemmas quæ colore nihil differunt à foliis, quæ sensim crassescunt & protrudunt fructum grandem & mole interdum capitis humani, pene rotundum, antica parte nonnihil compressum, cortice ligneo, duro & admodum crasso, exterius striato & tuberoso, coloris fusci & pene nigri: Dividitur interius certis septis in sex veluti regiones, in quarum singulis concluduntur, octo, decem & interdum duodecim nuces arcte inter se conjunctæ; quæ singulæ iterum ligneo, duro & satis crasso cortice tectæ sunt & variæ formæ, pleræque tamen triangulares una parte convexiore, cum tribus veluti suturis, valde rugosæ & asperæ, minus tamen quam exterior cortex, tres uncias longæ & sesqui unciam latæ, coloris rossi & interdum cinerei aut fusci: his continetur oblongus nucleus, totas implens instar amygdali, rubicunda membrana tectus, carne candidissima, & solida, & nonnihil oleosa: sapore magis videtur accedere ad avellanas quam amygdala, horum tamen usum in omnibus egregie potest supplere, etiam ad tragemata facienda, uti à nostris fuit observatum. Barbari attribuunt ipsi facultatem venerem excitandi, & proverbio dicuntur usurpare *Pigue Secke in saccuwe pingean Tototcke*, id est, si venerem ambis aut appetis, comede *Totocke* fructum. Clariss. Vir. Carolus Clusius meminit interioris

Totocke.

l.2.c.18.

rioris nucis in Exoticis, ejusque dat qualemcumque Iconem, nos eandem ad vivum accurate expriméndam curavimus, ea mole & forma qua erat, quæ tamen multis modis ludit, prout compressæ fuerint nuces in suis regionibus. Quoniam arbores quæ hunc fructum ferunt adeo sunt altæ, & fructus adeo gravis & durus; illis maturis, non audent barbari sylvas ingredi nisi valida parma aut alio regmine caput tecti atque muniti, nam fructus hi decidentes instar silicis caput illis comminuerent.

Nascitur quoque in sylvis arbor quæ fert nuces myristicis plane similes, & virtute quadam aromatica præditas, sed invalida & quæ statim evanescat.

Accepi & à quodam nostrorum fructum elegantissimum, quem hic nasci referebat in arboribus sylvestribus, quarum tamen frondes haud satis poterat explicare; itaque fructum tantum ad vivum expressum hic adjunximus ea mole qua erat. Fructus hic erat cortice ligno-so, exterius tuberculis multis aspero, eleganter conformato & è duobus veluti orbibus conjuncto, coloris fusci sive cinerei qui interius sepimento ligneo dividuntur in duas orbiculares cellas, quibus singulis continentur singuli nuclei, rotundi quidem sed ea parte qua sepimentum contingunt nonnihil compressi; suis itidem corticibus tecti, lignosis itidem sed tenuibus, coloris interiori parte purpurei sive violacei; nucleus autem ipse intus vacuus erat, materie pene instar gallarum, sed magis fungosa.

Præterea reperiuntur hic variæ arbores, materie admodum dura, & elegantibus coloribus: variæ itidem quæ resinas & gummi fundunt. Nascuntur variis locis Sacchari cannæ. Copiosissime denique pita herba, cujus alibi meminimus.

Nec desunt hic variæ gemmæ & metalla, aliaque commerciis apta, de quibus in secunda hujus libri parte plenius dicemus.

Barbari qui Continentem habitant potissimum sunt è gente quam vocant *Taos*; ingenio minime malo: intra Continentem & aliæ incolunt, præsertim *Arwacca*, itemque *Cockettuway* & *Pattecui*, *Tockianes* atque *Arytianes*, denique *Comoes* & *Wackebanes*. Quibus ab aliis adduntur *Maraons* qui *Sapno*, *WeyWey*, *AneWyan*, *Quarian* & *Wetaly* incolebant: Et *Arowians* qui in reliquis insulis degebant, de quibus obser-

vavit quidam noſtrorum, hoſce longo capillitio uti inſtar fœminarum; atque hinc potiſſimum putat opinionem de Amazonibus natam, quod ſane vero non eſt abſimile.

Fruſtra ſit qui hodie eaſdem plane nationes iiſdem ſedibus hic ſe reperire poſſe ſperet, nam præterquam quod levem ob cauſam ſæpe mutent, poſtquam Luſitani è Para has partes adierunt, tanta mutatio facta eſt, ut quum noſtri anno cIↄ Iↄ cxxix hic appellerent, alibi nullos, alibi plane alios barbaros repererint. De moribus & inſtitutis atque idiomate alibi dicetur, nam fere uniuſmodi ſunt ad univerſam hanc oram barbarorum mores, idioma tamen diverſum eſt, uti è collatione, quam mox inſtituam manifeſtè patebit.

Cap. V.

Brevis narratio eorum quæ à Belgis in his partibus fuerunt geſta.

ANTEQUAM hanc partem concludam, operæprecium fuerit meminiſſe eorum quæ à Belgis noſtris in hiſce partibus fuerunt geſta.

Belgæ enim noſtri qui confœderatas provincias habitant, decreto ſatis rigido ab Rege Hiſpaniarum, dominiis ipſius omnibus excluſi, longinquiores navigationes tentare cœperunt, & imprimis has Americæ Meridionalis partes, ab Hiſpanis & Luſitanis adhuc intactas tentare. Quare anno cIↄIↄxcviii & etiam ante, Amſtelodamenſes atq; alii mercatores, naves ſuas ad has oras deſtinarunt, ut commercium cum barbaris qui has oras accolebant conſtituerent & ſtabilirent; earum una quum anno jam dicto oram omnem inde à Braſilia Septentrionali raſiſſet & Maranhaon eſſet prætervecta, atque adeo promontorium magni fluminis Amazonum, quod luſtrare intenderant, attigiſſet, derepente & præter opinionem ſe ſatis longe à littore inter vada & arenarum pulvillos veluti concluſam animadvertit; Itaque anxii & quid agerent incerti, antequam exitum ex illo diſcrimine inveniſſent, vicinam Continentem, & præſertim flumen quod vaſto ore in Oceanum hic egreditur luſtrare in animum induxerunt; itaque liburnica propius ad terram provecti, oram omnem Continentis pone Promontorium humilem & æquori æqualem, & non paucis locis ab eodem ſuperfuſam deprehenderunt; præterea arboribus illis manguis ad fluctus uſque maris ita obſitam, ut nullus aut perdifficilis ad terram aditus pateret: Dein ad interiora promoventes, amnem offenderunt, qui ab ortu in majorem alveum elabebatur; hunc ingreſſi penitus perluſtrarunt, deprehenderuntque intra Continentem illum in plures receſſus vel forte totidem ramos ſpargi, paucis tantum milliaribus navigabiles; verum quum nihil magni pretii hic inveniſſent, aut ſaltem nullum lignum Braſilianum, quod potiſſimum tum requirebant, irrito ſucceſſu ad navem ſuam ſunt reverſi; amni huic ab ardeis, quas magno numero hic viderant, nomine impoſito: quem credo eundem eſſe, ad quem Portugalli aliquot annis poſtilla arcem Param condiderunt; didicerunt autem à barbaris partem hanc Continentis ab ipſis dici *Marapam*; nec quicquam operæpretii præterea tum ab ipſis factum, niſi quod etiam inſulam unam atque alteram, earum quæ à dicto Ardearum flumine jacent verſus occaſum, & ampliſſimum magni fluminis Amazonum æſtuarium in plures ramos diſpeſcunt, viſitarunt eminus, neque tamen propter vada potuerunt penitius perluſtrare.

Alii deinceps ſuccedentibus annis etiam magnum Amazonum flumen adire & luſtrare ſunt aggreſſi; in quo potiſſimum Zelandorum opera atque induſtria enituit, adeo ut etiam colonias ad fluminis hujus ripas deducere & duas arces hic moliri non dubitaverint; unam quidem, quam Naſſavicam dixerunt in *Coyminne*, quæ inſtar inſulæ anguſto fluminis ramo à reliqua Continente disjungitur ad milliaria pene viginti; diſtabat autem hæc arx circiter octuaginta milliaribus ab oſtio fluminis Amazonum. Alteram, quam Auraicam nominarunt circiter ſeptem milliaribus infra priorem. Juxta utramque denique & agris colendis & commerciis cum barbaris exercendis gnaviter incubuerunt.

Poſtilla quum jam ampliſſimo diplomate, illuſtriſſimi & potentiſſimi Confœderati Belgii ordines generales, navigationem ad Americam utramque certæ Socie-

tati

tati addixissent, cæteris omnibus suis subditis, præterquam iis qui nomina ad hanc Societatem dederant, exclusis: Alii deinceps hujus Societatis auspiciis, atque permissu huc colonias destinarunt, & arces variis locis sunt moliti. Tentarunt idem eodem pene tempore Angli atque Hyberni. Verumtamen tam hi quam nostri à Portugallis è Para venientibus inopinatò oppressi & fugati, non leve damnum fuerunt perpessi; ad quod resarciendum, & acceptas injurias vindicandas, majori conatu & viribus institutum repetere & urgere satagunt.

Cap. VI.

Ora hujus Continentis, & flumina quæ ex illa egrediuntur, à magno flumine Amazonum *ad flumen* VViapoco.

MAGNI fluminis *Amazonum* æstuarium egressis & occidentali illius promontorio superato, occurrit versus occasum littus legentibus, primum insula; duobus gradibus & quinq; supra quadraginta scrupulis ab Æquatore versus Arctum, quam nostri vulgo vocant *Conijnen-Eyland*, id est, cuniculorum insulam.

Ab hac insula ad *Crabbebooren*, sive ut alii vocant *Caaripapooren* numerant triginta milliaria versus occidentem: quo nomine designant sive plures insulas angustis fretis divisas, sive continentem variis partibus ab æquore superfusam, & lacubus stagnisque distinctam; duobus gradibus & quinque supra viginti scrupulis ab Æquatore versus Arctum. Accepi à quodam Belga, qui navi ad hanc oram fracta, enataverat, & pene octo annis inter barbaros vixerat, hanc partem continentis, maximam partem à fluctibus maris, ubi æstus implevit, tegi & barbaros qui hic incolunt, piscibus potissimum victitare, alterius annonæ & farris fere inopes: abundant tamen fructibus quibusdam palmarum, satis grati saporis, quos pro farre usurpant.

Ab hoc loco, ad fluvium *VViapoco*, egrediuntur è Continenti modici aliquot amnes, qui non nisi quum æstus valide implevit mediocribus navibus adiri possunt, æstu relabente pene oblimati. In nominibus autem illorum designandis nonnihil variant Authores: *Harcourtius* Anglus post *Arrawary* de quo supra; nominat *Micary, Conawini* & *Cassipurough*; *Laurentius Keymis* itidem Anglus, *Iwaripoco*, *Maipari, Coanawini, Caspurough*; alii adhuc alia assignant nomina, sed à præcedentibus parum diversa. Operæprecium erit ipsum *Harcourtium* audire, qui in descriptione *Guianæ* ita infit; Occidentale fluminis *Amazonum* brachium sive ramus appellatur *Arrapoco*, juxta quem plura barbarorum dominia sita sunt. Ab *Arrapoco* versus Arctum, exit *Arrawary* pulcherrimus amnis, quique amœnissimam regionem perlabitur. Ab *Arrawary* ad amnem *Cassiopurough* extendit se provincia *Arricary*, comprehendens dominia *Arrawary, Maicary* & *Cooshebery*, quibus imperat *Anakyary* gente *Tajus*, qui è provinciis ad *Oronoquen* sitis ab Hispanis pulsus, iisdem supra modum infensus, in hanc provinciam cum suis commigravit, & sedes fixit *Mooruga* in provincia *Maicary*. Ab hac provincia versus Corum egreditur in Oceanum amnis *Conawini*, cum quo Dominium *Cooshebery* fines jungit, cujus regulus nominatur *Leonardus Ragapo*, vasallus *Anakyary*; à *Ralegho* in Angliam deductus, & ibidem baptizatus, unde Anglis obnoxius, & ipsorum idioma utcunq; callet. Cæterum in *VViapogo* aliquandiu hærens, quum è barbarorum relatione accepissem, in hujus reguli provincia reperiri gemmas quasdam, quas vulgo adamantes esse opinantur; Cognatum meum *Fisherum* misi, ut hanc rem penitius indagaret & ejuscemodi gemmas mihi afferret: Is ab hoc *Leonardo* perhumaniter acceptus, facile impetravit barbaros, qui illum ad locum ducerent, ubi hæ gemmæ dicebantur reperiri, circiter quinquaginta milliaribus intra continentem. Visus ab ipso in itinere editus mons, quem vocant *Cowob*, in cujus vertice narrant barbari lacum jacere qui optimos pisces nutriat: cætera quoque regio fœcunda & peramœna apparuit. Verumtamen gemmas hasce nequaquam adamantes, verũ è *Topasiorum* genere patuit, qui eleganter politi interdum nitore cum adamantibus certant: spes tamen haud vana superat, forte & adamantes hic repertum iri, siquidem *Topacij* in India in iisdem cũ adamantibus venis reperiri volunt. Hæc ille. Hæ gemmæ etiam alibi ad hanc oram reperiuntur, quarum plurimas vidimus, & poliri fecimus, sed neque duritie neq; nitore ullo

modo cum Orientalibus *Topaſiis* comparandas; ſunt enim nitore lacteo & nebuloſo, & haudquaquam tam tranſparenti quam illi.

Noſtrates collocant ad hanc oram fluvium *Arikaryn* duobus gradibus & ſeptem ſupra viginti ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum. Et quatuor milliaribus & ſemiſſe ab hoc verſus eorum *Carſewinnen* ſive *Caſſewinin*, duobus gradibus & quatuor ſupra triginta ſcrupulis ab Æquatore.

Quidam & noſtrorum qui hanc oram accurate luſtraverat; à Promontorio *de Nord* numerat primò ad fluvium *Makaryn* circiter undecim milliaria; dein tredecim ad oſtium fluvii *Clapepouri* (ut ipſe vocat) tribus gradibus ab Æquatore verſus Arctum, tertiò ab hoc ad fluvium *Caſſipouren* undecim, tribus gradibus & quinque ſupra quinquaginta ſcrupulis verſus Arctum; quartò à *Caſſipaure* uſque ad *Wiapoco* flumen duodecim.

Porro *Caſſipoure* amnis licet pene dimidium milliare in oſtio ſit latus, tamen vix quinque palmos eſt altus, quum æſtus paulum cœpit recedere: elabitur autem è paludibus; ripam ſiniſtram accolunt *Arracoſy*; & ſupra hos verſus *Clapepouren* degunt *May*, qui hoſtes ſunt omnium littoralium barbarorum, & ſupra modum ab iis metuuntur; neq; injuria, ſunt enim bellatores ſtrenui, & periculorum atque adeo mortis ſummi contemtores: Nam (uti accepi à quodam noſtrorum qui expeditioni interfuerat *Arracoſiorum* rogatu cum ſex ſeptemve aliis Chriſtianis;) noſtrorum bombardas tam parum metuebant, ut pluribus jam cæſis ſex illorum intra lanceæ tactum auderent accedere, & quinque ſtatim proſtratis, ſextus cui tantum crus globo alato ablatum fuerat, ad extremam ſanguinis guttam ſeſe defenderet.

A flumine *Caſſipoure* (ut *Harcourtius* prodidit) verſus fluvium *Arracouw*, & porro intra continentem uſque ad fluvium *Arwy*, (qui ſupra Cataractas in *Wiapoco* deſcendit) jacent provinciæ *Arracoriorum* & *Morovnia*; quæ haud minus amœnæ & fertiles ſunt quam *Coosheberya*. Provincia *Arracooria* adhæc admodum eſt populoſa, parebat tum regulo, cujus nomen erat *Ipero*. Licet autem *Arracorij* & *Wiapocenſes* amici eſſe videantur, neque ſe invicem armis infeſtent, tamen animis nonnihil diffident.

Morounia quoque à plurimis barbaris incolitur, qui ab humanitate erga advenas imprimis commendantur; in ejus pene medio exſurgit editus mons & ad modum pyramidis à natura formatus, à cujus vertice amæniſſimus in ſubjectam undiquaque regionem proſpectus eſt.

Morouniam excipit verſus Auſtrum & ripas fluvii *Arwy*, alia provincia quam vocant *Norrack*, cujus incolæ ſunt *Caribes*, & hoſtes *Morouniorum* atque *Wiapocenſium*; quum utrique hi, uti & plures littorales barbari, *Anakyari* pareant longe maximo *Yaorum* principi, qui omnem oram uſque ad flumen *Eſſequeben* (de quo poſtea) occupant. Atque hactenus quidem pertinent regiones & provinciæ quas magno *Amazonum* flumini aſſignamus.

PARS ALTERA

WIAPOCO.

CAP. VII.

Deſcriptio fluminis VViapoco *& aliorum vicinorum, provinciarumque quæ illis adjacent.*

PROMONTORIUM quod ſinum ab ortu claudit, in quem flumen *Wiapoco* & alii minores amnes egrediuntur, diſtat ab Æquatore IV gradibus & XXX ſcrupulis verſus Auſtrum; appellaturque ab Anglis quidem nunc *Cabo de Conde*, nunc *Cabe Cecil*; à noſtratibus autem *Cape d'Orange*, & non raro *Cabo de Nord*.

Hoc promontorio ſuperato, flectir ſe continens verſus Auſtrum; atque hic egreditur amnis *Arracouw* in ipſo oſtio pene dimidium milliare latus, procul è continenti & ex provincia *Arracoſiorum* barbarorum deſcendens, qui *Yais* confœderati, juges inimicitias exercent cum *Mayis*. Excipit autem *Arracoa* alios ab dextra levaque amnes; & imprimis *Arcohile* quem noſtrates luſtrarunt anno CIƆ IƆC, & circiter

duo

duo milliaria ſubvecti offenderunt alterum amnem quem vocant *Ycoripen*; & poſt tria milliaria tertium, *Tamynen* barbaris, altum quidem, ſed undis adeo placidis, ut pene ſtare videatur; hinc quatuor milliar. aſcendentes offenderunt barbarorum pagum *Sapyten*, & per nemus & profundam uliginem penetrarunt ad alium pagum *Awarapatan*.

Harcourtius autem ſcribit intra continentem in *Aracoam* confluere fluvium *Wats*, de quo nihil præterea accepimus.

Circiter dimidiam leucam magis verſus Auſtrum egreditur flumen *VViapoco*, quatuor gradibus & triginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum; exonerat autem ſe in ſinum circiter tria milliaria latum (una cum amne *VVainari*) in ipſo quidem oſtio circiter milliare unum latum & pene duas orgyas altum, interius autem haud ſupra ſeptem aut octo palmos, & ſuperius adhuc lõge pauciores; ripæ illius juxta oſtium ſunt paludoſæ, ad tria pene milliaria; & deinceps ita accedunt & à duobus terræ Angulis coarctantur, ut latitudo illius centum paſſus raro excedat: ſuperius autem præçipitat ſe de Cataracte in ſubjectas rupes, ita ut altius cymbis aſcendi nequeat niſi forte menſe Auguſto; diſtant autem Cataractæ ab oſtio circiter ſedecim milliaria.

Paulum ſupra Cataractem, confluit in *VViapoco* amnis *Arwy*, cujus jam ante meminimus. Solum autem quod ripas hujus fluminis attingit, perfæcundum judicatur & Tabacci imprimis ferax, ita ut interdum ad novem & plures palmos aſſurgat: ſacchari cannæ hic ſponte naſcuntur: uti & frutices quæ goſſypium & tincturam illam ferunt, quam vulgo vocant *Orellanam*. Cervorum maxima hic reperitur copia, uti & ſuum: ſupra Cataractas quoque plurimæ vaccæ ſylveſtres, uti noſtri vocant, à barbaris autem hoc animal appellatur *Moirè*, vaccis noſtratibus haud diſſimile niſi Moire.
quod cornubus careat: flumina denique valde ſunt piſcoſa, imprimis nutriunt prægrandes *Manatos*.

Quidam tradunt hanc regionem juxta littora, cœlo eſſe inſalubri & valetudine incolarum infami; ſed *Harcourtius* negat, haud vano argumento; nam quum anno cIↃ IↃ CVIII, hic triginta ſuorum unà cum Germano ſuo deſtituiſſet, qui hic triennium habitarunt in pago, (qui à barbaris vocatur Caripo) ad ipſum ſinum ſuper editum & petroſum collem ſito, difficilem admodum acceſſu, ob denſa nemora & præruptas petras quibus pene undique cingitur: toto illo tempore tantum ſex eorum defuncti fuerunt, idque variis infortuniis potius quam morbis. *Harcourtio* adſtipulantur etiam noſtri qui ante Anglos hic incoluerunt, & cœlum potius ſalubre judicant, quia ægri aliunde advenientes hic quantocius convaleſcere ſunt viſi.

Barbari qui ripas hujus fluminis & vicinam continentem incolunt, utplurimum ſunt *Yayi* aut *Maroans*; utrique ſatis urbani & hoſpitales: *Yayi* quidem juxta fluminis oſtium & ſecus littora uſque ad *Commaribo*; *Maraons* autem intra continentem uſque ad Cataracten, atque etiam ſupra: pauci quoque hic degunt *Arwaecæ* præſertim inter *VVaynarin* & *Commaribo* ſuper editum montem quem barbari vocant *Maſſoure*. Omnes autem nudi agunt, licet à veſtibus non abhorreant, quando ſuppetunt: piſcatione imprimis delectantur, & in hunc finem adhibent ligni quoddam genus, quod ipſis dicitur *Ayauw*, gravis admodum odoris, ita ut aquis injectum piſces ita ſopo- Ayauvv.
ret, ut manibus ſe contingi & capi patiantur. Farris loco utuntur *Caſſavi*; è quo & potum ſuum maſticando conficiunt ad Braſilienſium modum, quem & large & ad ebrietatem uſque ſolent haurire, familiari hiſce nationibus vitio: potum hunc vocant *Pernou*, fit autem è caſſavi prius toſto & fere aduſto, dein maſticato, & tum ebullito, denique per vimineum corbem percolato; ita ut clarũm & limpidum, eodem pene cum cereviſia Lubecenſi colore; verum paucis diebus ſervari poteſt. Mirum in modum hic infeſtantur à Niguis, nec minus à culicibus.

Narrat *Harcourtius* circiter tridui itinere ſupra Cataractas hujus fluminis, alios barbaros degere è natione *Caribum* (quos vocant *Maranshewaccas*,) quibus grandiſſimæ & pene monſtroſæ ſint aures, ſi barbarorum relationibus tuto licet credere: qui & hoc addunt, barbaros illos idolum inter ſe habére, quod ſummopere venerantur, effigie viri calcibus ſuis innixi, genubus divaricatis, quibus brachia cubitis incumbunt, manibus elevatis, & palmis obverſis, cæterum oculis ad cœlum erectis, & ore patulo atque hiante.

Noſtrates

Noſtrates meminerunt & alterius nationis barbarorum, quos vocant *Nourakes*, qui circiter ſexaginta milliaria ſupra fluminis *Wiapoco* oſtium incolunt, qui plurimum goſſypii colunt, & ex illo induſtrie texunt *Amackas* ſive lectos penſiles, quos aliis barbaris indiligentioribus vendunt; plurimam quoque colligunt Orellanam: hi barbari cœlo fruuntur longe ſalubriori, quam ii qui juxta littora degunt. Inveniuntur in ipſorum provinciâ certæ gemmæ, quæ colore accedunt ad rubinos, quos vocamus balaiſios.

CAP. VIII.

Plura de hoc flumine à noſtratibus obſervata, & de vicinis aliquot minoribus amnibus, præſertim Apurwaka.

A Noſtratibus, qui diligentiſſime flumen *Wiapoco* luſtrarunt, accepi, in oſtio illius deprehendi quatuordecim aut quindecim palmorum altitudinem; ſubeuntibus autem ſiniſtram ripam aliquandiu radendam eſſe, donec flumen recta aſcendat verſus Auſtrum: tunc curſum rectà tenendum verſus editum ſolum: ſtatimque veniri ad amnem qui ab occidente haud longe à continente in hunc deſcendit, neutiquam niſi unilignеis lintribus navigabilis: ad ripas autem illius accolere *Arwaccas* qui colendis agris dant operam, in tribus pagis. Porro ad utramque ripam plures præterea jacent pagi, & aliquot minores rivi inde exeunt.

Ab *Wiapoco* porro verſus Corum labitur amnis *Winipoco* cymbarum tantum patiens: alii tantum ramulum majoris fluminis faciunt, quod magis videtur veriſimile. Cujus ripæ accoluntur ab *Arwaccis*; plurimæ reperiuntur hîc tigres; & tanta culicum copia, ut neque noctu neque interdiu fere detur quieſcere.

Ab oſtio fluminis *Wiapoco* ſupra tres leucas verſus Corum, imminet ſinui mons, quem vulgo vocant *Gomeribo* vel *Commaribo*, cujus ſolum ab inſigni fœcunditate imprimis commendatur à noſtratibus, qui illum aliquando coluerunt: Iidem teſtantur olim inſulam fuiſſe, anguſto freto à Continente diviſam, nunc autem oblimato & ab arenis impleto alveo illo coaluiſſe cum Continente.

Inter extremum autem fluminis cornu & montem quem jam diximus, egreditur tenuis amnis *Wainary*; quem tamen alii negant eſſe amnem, quum nullos fontes habere videatur, & paucis tantum milliaribus in Continentem penetret recta verſus occidentem, ita ut unius diei itinere ad finem illius perveniatur.

A *Waynari* ordiuntur montium editorum juga, quæ ſeſe extendunt verſus Arctum & maximè verſus Corum, procurruntque uſque ad *Apurwakam*, de quo ſtatim dicemus: horum autem montium clivi & convalles ſolo dicuntur eſſe fœcundo & feraci, ita ut Tabaccum longe optimum ferant, & arboribus quæ goſſypium ferunt conſerendis imprimis conveniant.

A ſinu *VViapocenſi* verſus Corum, atque à *Commaribo* circiter quinque milliaribus, egreditur è Continenti in Oceanum fluvius *Apurwaka*, qui ab aliis etiam *Caperwaca* appellatur; quem *Harcourtius* à frequentibus barbaris tradit accoli: verum *Laurentius Keymis* qui *Raleghum* in expeditionibus fuit comitatus, contra teſtatur, ſe hunc fluvium ingreſſum & circiter quadraginta milliaribus ſubvectum, nullos barbaros hic inveniſſe, (quod minime mirum aut inuſitatum in hiſce partibus, nam barbari ita ſueti ſunt crebro ſedes mutare, ut interdum plures, interdum rari, nonnunquam & nulli in eiſdem locis reperiantur) verum ad radices cujuſdam montis, tantum ligni Braſiliani cæcidiſſe, quantum cymba ſuâ poterat deducere. Hic quoque reperiri copiam earum arborum, quarum cortices Canellam æmulentur, quales ad oras Freti Magallanici magno numero naſci ſupra indicavimus.

Secundum delineationem hujus fluvii, quam vidi ſatis accuratam, illum latum eſſe oportet, intra oſtium quoque aliquot minores inſulas complectitur; excipit præterea à dextera lævaque aliquot minores amnes atque torrentes; extimus illius angulus fertur diſtare ab Æquatore quatuor gradibus & quatuor ſupra viginti ſcrupulis, alveus autem primo aſcendit verſus Eurum, atque inde cubito ſe flectit verſus Africum. Noſtrates qui fluvium hunc adierunt anno CIↃ IↃ XCVIII, teſtantur oſtio illius injacere parvam inſulam oblongam, quæ deſinat in acutum angulum;

angulum; ad ripas denique illius in nemoribus reperiri ingentem numerum pſittacorum & aliarum elegantiſſimarum avicularum: nec non maximam copiam pulcherrimarum ſimiarum.

Ab oſtio hujus fluvii circiter ſex milliaribus verſus Arctum objacet Continenti inſula quæ *Oncaiarie* vel etiam *Aocayari* appellatur; crebris tempeſtatibus & frequentibus nimbis ſupra modum obnoxia, præterquam ſolſtitio hyberno, uti à pluribus invenio obſervatum.

Cap. IX.

Amnium Cauwo *&* VVia *deſcriptio, cum adjacentibus provinciis.*

AB *Apurwaka* ſequitur ad eandem oram, intervallo duorum milliarium, uti à noſtratibus invenio obſervatum, fluvius *Cauwo* vel *Cowwa*; in ipſo oſtio inter duas & tres orgyas altus; interius tres quatuorve.

Laurentius Keymis Anglus ſcribit ſe hic anno cIↃ IↃ XCVI inveniſſe barbaros è natione *Yajorum*, qui paulo ante huc confugerant, pulſi ab Hiſpanis è *Moruga* & provinciis ad flumen *Oronoquen* ſitis, quas *Arwaccæ* jam occupabant, vaga natio & Hiſpanis obnoxia. Nam *Yayoi* hi, ut ille narrat, pleraſque oras ad oceanum poſſederant; ſueti, ut ab aliis nationibus diſtinguerentur, faciem & reliquum corpus notis quibuſdam perſignare; adhibentes ad id acutiſſimos dentes cujuſdam animalculi, quod forma haud multum abludit à glire, quibus cuticulam dividebant, haud ſecus quàm acu aut acicula: ita ut cicatrices nunquam evaneſcerent.

Noſtrates qui has oras luſtrarunt anno cIↃ IↃ XCVIII; eoſdem barbaros hic invenerunt. Verum *Harcourtius* qui aliquot annis poſt illos hic fuit, teſtatur ſe nullos hic barbaros reperiſſe.

Keymis accepit à barbaris ligni quoddam genus, quod Braſilianum opinabatur, barbari vocabant *Vrapo*, & referebant magna copia traduci ad Inſulam Trinitatis, indeque peti à Gallis; verum noſtrates negant hoc lignum recte Braſilianum appellari; ſed reperiri hic aliam ſpeciem rubri ligni, idque à barbaris appellari *Moura*, quod à vero Braſiliano non multum differat. Vrapo. Moura.

Diſtat denique hic fluvius ab Æquatore quatuor gradibus & viginti ſcrupulis, & aſcendit cubito flexus, verſus Africum.

Duarum deinceps leucarum intervallo ſequitur ad eandem oram fluvius *VVia*; quatuor gradibus & quadraginta ſcrupulis ab Æquatore verſus Arctum; pulcherrimus amnis, & longe penetrans intra continentem, amœnis ripis atque fœcundis, & lato ore ſive æſtuario inſtar ſinus. Wia.

Laurentius Keymis teſtatur ab hoc ſinu verſus Favonium, optimam ſtationem eſſe navibus, ſub certis inſulis, quæ hic continenti objacent; quarum maximam vocat *Gowateri*, & à barbaris *Shebaiis* habitatam, atque apris aliiſque feris, volucribus, & omni genere commeatus abundare ſcribit, deniq; mare in ambitu egregie eſſe piſcoſum. Aperit prætera egregium portum, quatuor aut quinq; orgyas altum, & plurium navium capacem longeque ſecuriſſimum. Extimæ quoque tres verſus occaſum, trianguli formâ ſitæ, à quo & nomen meruerunt, eiſdem quoque animantibus, & commeatu abundant, præbentque ſatis commodam navibus ſtationem, verum cum præcedenti portu neutiquam comparandam. Obſervat denique in Continenti paſſim reperiri herbam quandam, quam barbari appellant *Wiapaſſam*, cujus radix ſit acris inſtar zinziberis, & ſingulari virtute pollens, imprimis contra lyenteriam, & dolores capitis.

Inſula quæ inter *Wiam* & *Caianam* media eſt, appellatur ab *Harcourtio Mattoory* editiſſimo ſolo & circiter ſedecim milliaria ambiens: alii vocant hanc inſulam *Mayeri*, & juga montium quæ ſinui, qui vergit verſus *Wiam*, imminent *Moriori*; quæ vero pene in medio inſulæ conſurgunt *Matorwi*, quod à priori inſulæ nomine non multum differt. Invenio à noſtratibus obſervatum inſulam hanc incoli à natione *Caribum*, haud mala: paſſimque, potiſſimum tamen in campeſtribus ſponte naſci arbuſculas quaſdam duos palmos altas, quæ fructus ferunt inſtar prunorum, colore purpureo, & ſapore pene inſtar myrobalanorum. Mattory.

Inſulas

Inſulas autem minores, quæ huic majori, verſus ortum objacent, quarum paulo ante meminimus, alii vocant, orientaliorem quidem *Sannawom*; occidentaliorem autem *Speneſari*; binas autem quæ hiſce objacent verſus altum *Eponeregemera*; quæ barbara ſunt nomina; nam Europæi, ut fere ſolent, in nominibus multum variant.

CAJANE.

CAP. X.

Fluminis Cajanæ *deſcriptio, & Continentis illi vicinæ, populorumque mores qui hic habitant.*

POST *VViam* ſequitur *Cajane*, circiter trium milliarium intervallo, celebris fluvius; diſtans ab Æquatore quatuor gradibus & quinquaginta ſcrupulis verſus Arctum, prout à noſtris invenio obſervatum. Notandum autem duos amnes hic per unum oſtium in altum egredi, *VVackam* atque *Cajanam*; quorum ille oritur è vicinis montibus, & tantum ſeptem aut circiter milliaria deſcendit; hic vero longe altius penetrat in Continentem. Oſtium autem *Cajanes* ſatis latum eſt, & fere tres quatuorve orgyas altum; ſed in adeundo ſumma cautione opus eſt, ob ſcopulos qui procul in alto objacent, præſertim unum, quem barbari vocant *Hocaiari*, noſtrates *Conſtapel*, qui diſtat ab oſtio tria quatuorve milliaria verſus Ortum: & marinorum fluctuum curſum, qui hic valide fertur verſus occaſum.

Harcourtius obſervat, flumen hoc ſubeuntibus ad dexteram jacere inſulam, quam barbari vocent *Muccumbro*; ea concluditur ab ortu quidem à *Cajana*, ab occaſu ab amne *Meccoria*, patetque in ambitu circiter ſedecim milliaria, maxima ſui parte plana & campeſtris; in medio autem illius conſurgunt duo montes, quorum unus vocatur *Muccumbro*, alter autem *Cillicedemo*, à quorum faſtigiis, amœna hæc regio, undique oculis luſtratur: pauci hic viſuntur luci, plures campi, in quibus magnus ferarum numerus vagatur.

Idem teſtatur, *Cayanæ* accolas, & qui hanc partem continentis habitant, natione *Caribes* eſſe, quorum præcipuus regulus dicebatur *Arrawicary*, & juxta Cillicedemum montem incolebat, advenis & præſertim Anglis (ut inquit *Harcourtius*) valde addictus & fidus: *Caribes* enim antiquiſſimi harum regionum incolæ creduntur, nam *Iajoi*, *Sappajoi*, *Arwacca*, atque *Paragoti*, aut ab Inſula Trinitatis aut ex *Oronoquæ* provinciis huc confugerunt, ab Hiſpanis pulſi, aut ſaltem eorum ſævitiam metuentes; ita ut inter hoſce & *Caribes* qui littora accolunt, haud ſatis bene, niſi forte in ſpeciem conveniant & non raro inter ſe diſcordes, ad rixas & mutuas cædes prorumpant: nam inter *Caribes* qui interiorem continentem, & montana incolunt, & hoſce barbaros perpetuum eſt bellum; ſæpius enim deſcendunt è montanis ad littora, & miſeros hoſce opprimunt inopinantes, mactantque alios, & non paucos abripiunt in miſeram ſervitutem: verumtamen poſtquam Europæi has oras adire & cum littoralibus commercia habere cœperunt, nonnihil armorum ab his acceperunt, quorum uſum leviter edocti, minus minuſque jam montenſes *Caribes* metuunt, atque adeo nonnumquam ultro ipſos aggrediuntur.

Porro intra continentem, in montana regione verſus Africum plures aliæ degunt barbarorum nationes, quorum nomina (& mores) non ſatis hactenus ſunt cognita: quanquam pro regionum amplitudine admodum infrequentes ſint incolæ; ſuetum enim pleriſque barbaris, qui hanc continentem incolunt, ſedes ſuas crebro mutare, nec fere, niſi perraro, eaſdem figere præterquam ad ripas fluminum, aut ad oram maris, quia piſcatione imprimis delectantur, piſceſque facillime parabilem victum, & maxime idoneum opinantur, natura enim deſides & laborum intolerantes abhorrent à cultura agrorum, obviis contenti. Nulla pene ipſis Reipublicæ forma, niſi quod plerumque in ſingulis provinciis, atque adeo pagis, regulos ſive, ut barbari vocant, Caſiques habeant quibus parent quandiu libet: duo tantum crimina punire dicuntur homicidium, & adulterium per carnifices ad id deſtinatos. Plures ſumunt ſibi uxores, & de earum caſtitate ſummopere ſunt ſolliciti: nam in adulterio deprehenſis ſtatim cōminuunt cerebrum ſine ulla judicii forma. Vxorum multitudo hic inter decora

æstimatur, & singulare est opulentiæ argumentum: Nam, præsertim seniores, ministrant maritis, instar mancipiorum, omniaque domestica ministeria explent, viris interim otiosis aut genio indulgentibus. Verum quum jam pene ad centrum mediæ hujus partis pervenerimus, antequam ad reliquos fluvios describendos procedamus; de cœli solique qualitatibus, incolis, & plantis atque animalibus nonnulla dicemus.

Cap. XI.

De Cœli Solique qualitatibus, in hisce partibus Continentis, & de Incolarum ingeniis, moribus atque institutis.

TEMPESTATES anni in hoc clymate plurimum variant; nam in orientali Guianæ parte quæ vergit versus Flumen Amazonum, æstas inchoatur à mense Augusto, hyems à Februario: in occidentali autem parte & versus Orenoquen sumit æstas exordium ab Octobri, hyems ab Aprili: Quæ tempestates, quod & alibi monuimus, tantum pluviis (unde barbari pluvias & hyemem uno nomine denotant) & siccitatibus; itemque gravissimis ventorum flatibus & malaciis distinguuntur: nam quum hæ regiones tam exiguo intervallo absint ab Æquatore, exiguam admodum caloris & frigoris patiuntur vicissitudinem: Neque tamen omnibus annis, æqualiter aut æque diu pluit; sed discrepant interdum uno atque altero mense, & pluviarum copia aut mediocritate.

Solum quoq; plurimum differt: nam primò ad oram maris fere est humile, & nisi auræ pene perpetim interdiu ab oriente valide perflantes, æstum egregie temperarent, à mortalibus habitari neutiquam possent, nunc vero vel maxime à barbaris habitatur, ob fluminum quæ passim hic effluunt, opportunitatem, & telluris fœcunditatem, atque adeo cœli (paucis quibusdam locis exceptis quæ incolarum valetudine male audiunt) bonitatem atque salubritatem. Intra continentem plurimi visuntur montes, quorum quidam fæcundo solo culturam facile admittunt; alii penitus sunt asperi, sed variis metallorum venis scatere creduntur: in hisce montibus nonnihil algetur, nihilo tamen secius aër hic saluberrimus judicatur, quo fit ut plures barbari ibidem habitent. Inter hæc extrema, veluti medium est, solum modicè editum, præcedentibus longè feracius, atque amænius, nemoribus atque lucis, campis atque pratis grata varietate distinctum, adhæc pluribus amnibus & torrentibus riguum; cœloque imprimis salubri; neque metallorum in variis provinciis penitus inops. Cæterum duas pestes hic patiuntur indigenæ, culices ipsis *Mapiery*, & niguas, ipsis *Sico*: adversus priores tamen in promtu remedium est noctu luculentum focum in ædibus alere.

Barbari qui has oras accolunt, (quemadmodum à quodam nostrorum accepi, qui aliquandiu hic vixerat,) sunt septem nationum, quæ nonnihil à se invicem moribus, multum autem linguis differunt, *Mayi* nimirum, *Aricoury*, *Maraons*, *Caribes*, *Arwaccæ*, *Iayoi* & *Sapajoi*.

Omnes autem maximam partem, statura sunt mediocri, ctinibus nigris, quos interdum ornatus gratia rubro colore inficiunt; oculis quoque nigris; auriculis, & naribus, atque inferioribus labiis perforatis; universum denique corpus inficiunt tinctura quadam, quam *Iajoi* atque *Shebajoi* vocant *Annoto*, *Caribes* autem *Coutsauwe*: hanc tincturam à primis annis usurpant adversus æstum solis. Fœminæ insuper nonnullæ & præsertim adolescentulæ, pingunt cutem certis figuris, gummi quoddam nigrum ad id usurpantes, quod colori illi castaneo superinducunt.

Vtrique tam mares quam fœminæ, utplurimum nudi incedunt, nisi quod quidam utriusque sexus nonnumquam pudendas partes panniculo leviter velant, magis ornatus, quam honestatis causa aut pudoris. Fœminæ capillos vittis quibusdam subligant supra verticem: pariunt facillime; & infantes suos circumgestant, lumbis suis insidentes, aut fascia subnixos: suntque utplurimum breviori statura quam mares, præsertim in provinciis, quæ magnum flumen *Amazonum* contingunt.

Religio ipsis nulla est: Solem quidem & Lunam, quos animatos arbitrantur, venerantur, non tamen aut adorant, aut quicquam illis immolant, offerunt ve; quantum hactenus à nostris potuit observari: carent omnibus ceremoniis, nisi forte in exsequiis defunctorum ullas adhibeant: nam in Regulis suis funerandis, sympoſia celebrant, &

 ad ex-

ad extremam ebrietatem hauriunt, liquorem quem vocant *Parnouw*, tribus aut quatuor diebus; certis quibuſdam fœminis interim mortuum plangentibus maximo ejulatu, non ſine quibuſdam ſuperſtitionibus, uti videtur.

Quemadmodum nullis Sacris operantur hi barbari, ita nullos quoque habent ſacerdotes: ſed tantum hariolos quoſdã & fatidicos, quos ipſi vocant *Peeaios*, qui miſeros miris faſtigiis ludunt; perſuadent enim ſe crebro cum dæmone ſermones ſerere, quem *Wattipam* nominant, & res geſtas in longinquis regionibus ab ipſo edoceri, nec non futuras præmoneri: agnoſcunt autem hunç ſpiritum malum eſſe; neque injuria, nam haud raro miſerum in modum ab ipſo flagellantur.

Obſervatum quoque à noſtratibus, aliquos barbaros, præſertim *Iaios*, pro numine venerari *Tamoucum*, ut vocant, quem in ſuperiore aëris regione degere, & inferiora hæc pro nutu gubernare profitentur, unde mane atque veſperi ipſum ſolent adorare: Sed hoc hiſce barbaris peculiare videtur.

Credunt utplurimum animarum immortalitatem, & vita functos, ſi bene vixerint ad cœlum ferri, quod ipſi vocant *Caupo*: ſi vero improbe, ad inferos ſive terræ viſcera detrudi, quæ nominant *Soy*. Itaque Regulis ſuis aut magnatibus decedentibus, mancipiorum ipſius unum, aut ſi nulla habeant, famulorum aliquem ſolent mactare, ne miniſterio in altera vita deſtituantur.

Natura ſunt timidi & valde ſuſpicaces, neque minus vindictæ cupidi, unde facile uti à noſtris accepi, ſibi ab hiſce *Peeiais* patiuntur perſuaderi, aliquo amicorum immature uti ipſis videtur defuncto, ipſi exitium ab hoc aut illo maturatum, unde gravia odia & non raro cædes & alia mala inter ipſos oriuntur.

Cap. XII.

De barbarorum horum idiomate, præſertim Yaiorum.

Yaiorum gens uti latiſſime patet, ita & idioma ipſorum maxime commune eſt in illis partibus: itaque hujus potiſſimum ſpecimen dabimus; & aliorum puta *Arwaccarum* & *Shebaiorum* aliquot vocabula adjungemus ut differentia aliquo modo percipiatur.

Pater Yais dicitur	*Pape* Arwaccis	*Pilplii* Shebayis	*Heja*
Mater	*Immer*	*Saeckee*	*Hamma*
Caput	*Boppe*	*Waſſijehe*	*WackeWijrrij*
Auris	*Pannaëe*	*Wadycke*	*VVackenoely*
Oculus	*Voere*	*Wackosije*	*Noeyerii*
Naſus	*Hoenaly*	*Waſſyerii*	*VVaſſibaly*
Os	*Hopataly*	*Dalerocke*	*Darrymaily*
Dentes	*Hoieelii*	*Darii*	*VVadacoely*
Crura	*Pollelij*	*Dadane*	*VVatabaye*
Pedes	*Poepe*	*Dackoſye*	*VVackehyrry*
Arbor	*Wewe*	*Hada*	*Ataly*
Arcus	*Hoerappe*	*Semarape*	*Hoerapallii*
Sagittæ	*Mappoeroe*	*Symare*	*HeWerry*

Omnes hi barbari tempora diſtinguunt Lunis; Jaioi autem vocant Lunam *Nonna* vel *Noene*: Arwaccæ autem *Cattehee*; Shebaioi *Kyrtyrre*. Solem itidem vocant Jaioi *VVeyo*; Ar: *Adaly*: She: *VVecoelije*, cujus nomine Jayoi etiam diem denotant.

Licet autem numeros fere digitis indicent, & quum decem volunt dicere utriuſque manus digitos erigant, & quum viginti eoſdem cum pedum digitis conjungant; tamen & vocabula propria numerorum habent Jaioi (nam de cæteris mihi non conſtat:) ut 1 *Tewyn*: 2 *Tage*: 3 *Terrewaw*: 4 *Tagyne*: 5 *Mepatoen*: 6 *Tewyne Ieelyckene*: 7 *Tage Ieelyckene*: 8 *Terrewan Ieelyckene*: 9 *Tagyne Ieelyckene*: 10 *Iemerale mepatoen*: Deinceps prioribus quatuor numeris ſubjiciunt *abopene*; ut 11 *Tewyne abopene*: & ita porro: 15 autem *Habopboppène*. 20 *Pemoene*.

Quæ ſequuntur vocabula è *Iaiorum* lingua à noſtratibus ſunt obſervata.

Guttur	*Ieene*	Cœlum	*Capou*	Aper	*Pingo*
Collum	*Boppomery*	Stella	*Chirika*	Tigris	*Aroua*
Humerus	*Hoomotaly*	Aër & ventus	*Pepeïte*	Canis	*Pero*
Cor	*Hoppelabolle*	Pluvia	*Kenape*	Cuniculus	*Acouri*
Venter	*Holopotaly*	Tonitru	*Tonimerou*	Anſer	*Rapone*
Pectus	*Pyelapo*	Terra	*Soye*	Ardea	*Ouakare*
Ubera	*Mannatii*	Mare	*Parona*	Pſittacus	*Courga*
Brachium	*Iapelly*	Ignis	*Ouapoto*	Cancer	*Coiia*
Genua	*Goenaly*	Lapis	*Tapou*	Securis	*Oüoe*
Frater	*Huoroye*	Aurum	*Carecoury*	Culter	*Rapou*
Soror	*Waryee*	Arbor	*Veüe*	Ligo	*Maſſeta*
Filia	*Comi*	Cervus	*Ouſſari*	Remus	*Aguebutè*

Verborum quædam à noſtratibus ex eorundem lingua obſervata.

Edere	*Ouaouimne*	Bibere	*Euenike*	Dormire	*Vniguenè*
Venire	*Taſe*	Plorare	*Ouamonu*	Cædere	*Pogue*

Plurima autem verbo componunt è nominibus adjecto ſub finem nominis *Eri*; ut *Amaka-Eri* facere *Amakam* aut lectum penſilem, & ſimilia.

Ita	*Iä & Iaſay*	Bonus	*Coure*	Grandis	*Nomone*
Non	*Ouati*	Malus	*Icone*	Parvus	*Enchique*
Candidus	*Topouroume*	Niger	*Topiouroume*		

Atque hæc tam nomina quam verba à noſtratibus inveni obſervata ex *Iayorum* idiomate.

Cap. XIII.

De annona barbarorum, animalibus, piſcibus & Plantis.

ABUNDANT hæ regiones variis rebus ad victum neceſſariis: Pro farre utplurimum uſurpant *Caſſaven*, quæ fit è certis radicibus, quas jam ante deſcripſimus; quas ſupra lapidem ad id comparatum comminuunt, & exprimunt liquorem, qui crudus noxius eſt & venenoſus, verum coctus cum pipere Braſiliano, ſive Axi perutilis & palato gratus: farinam autem cogunt in panes ſive liba, & torrent ſuper lapidem: panes hi pergrato ſunt ſapore, & pene inſtar eorum qui fiunt ex hordeo, ſed meliores. Componunt itidem è Caſſavi varias potiones; quarum aliam vocant *Paſſiauw*, quæ quinque diebus ſervari poteſt; aliam *Parranouw*, quæ decem: quæ & generoſa eſt & variis modis ab ipſis miſcetur; optimè autem à *Iayis* & *Arwaccis*, quæ duæ nationes mundiciam maxime amant. Habent & Mayzium, de quo ſupra ſatis multa jam diximus.

Abundant præterea melle, quod licet ſylveſtre ſit & è concavis arborum truncis & cavernis ſubterraneis eruatur, tamen longe optimum eſt, ita ut optima aqua mulſa ex illo fiat. Vites quidem hic minimè reperiuntur, licet haud fruſtra judicent, earum haud impatiens eſſe ſolum, & ſi hic plantarentur, cœlum procul dubio uvas maturaturum, ita ut præſtans vinum exprimi poſſet, quo hæc clymata imprimis opus habent.

Plurimæ reperiuntur hic feræ, venationi peropportunæ: nimirum cervi; apri duorum generum, qui tamen fere mole diſtinguuntur; majores vocant *Pingo* vel *Panigo*, Europæis haudquaquam inferiores: minores *Pockiero*, qui umbelicum in dorſo obtinent. Infinitus numerus leporum & cuniculorum, qui à noſtratibus diverſi eſſe dicuntur. Et vaccæ ſylveſtres quas vocant *Maypouri* vel *Maipuries*, (de quibus ſupra diximus) carne inſtar bovillæ, & quæ ad eundem modum muria condiri ſe patitur. Aliud animal quod vocant *Baremo*, carne inſtar ovillæ: variæ damarum ſpecies & ab Europæis nonnihil diverſæ; etiam aprorum quædam ſpecies, quæ lardo caret, & ipſis dicitur *Abihera*: & animantia illa quæ à pigritia nomen meruerunt, quia tardiſſime progrediuntur aut ad faſtigia arborum ſubrepunt, ipſis *Waricarii*: infiniti Simii & Cercopitheci: & plures majorum atq; minorum quadrupedum ſpecies, quæ paſſim in

hac America Meridionali reperiuntur; etiam feroces & hominibus infestæ animantes, tigres, leones, pardi, lynces.

Avium quoque magna hic copia atque varietas, nam præter anseres atque anates quas hi barbari vocant *Raponne*; ardeasque quas vocant *Ovakare*; grues, ciconias, phasianas aves, perdices, columbas, merulas, ficedulas sive scolopaces, psittacos variorum generum & cornices elegantibus plumis; aliasque: reperiuntur hic quoque fere omnes illæ volucres, quas in Brasilia utraque descripsimus: aviculam autem illam *Covaka.* monstroso & grandi rostro vocant *Covakan:* psittacos *Courga.* Nec desunt hic plures aves quæ raptu vivunt, præsertim falcones variorum generum.

Piscium quoq; maxima hic est varietas, tam marinorum quam fluviatilium; & quidem præter eos qui nostro quoq; mari familiares sunt; piscem habent Salmoni nostrati non absimilem, præterquam quod carnes illius sunt crocei coloris, uti nostratium rubri. *c. 14.* Itemque quem superiori libro descripsimus sub nomine *Araovaova*, quem hi barbari vocant *Chipari*. Adhæc speciem *Rayæ* sive pastinacæ, cujus cauda osse semipedem longo armata est acutis denticulis utrimque aspera, quorum punctura imprimis noxia est; barbari hi vocant *Pakamen*; *Pakame.* nos eundem supra descripsimus sub nomine *Taveboayre*. *Cavimo.* Quibus nostrates addunt *Cavimo* piscem Asello majori mole pene parem, sine squamis, verum armatum sex acutissimis spinis, valde venenatis; in cerebro illius lapidem reperiri tradunt, admirabile remedium contra arenas & lapillos renum. Et *Accare.* *Accaren* crocodilis haud absimilem, sed magis gracilem, longioremque & rostro breviori atque obtusiore, victitat piscibus, egreditur tamen nonnunquam in terram: cibis idoneus, sed captu perdifficilis, licet grato odore, quem fundit, se prodat: minor *Ovvanna.* ejusdem species appellatur à barbaris *Owanna*. *Aymaren* item instar grandis alosę, qui in fluviis tantum capitur. Quos autem alibi vocant *Manatos*, hi barbari vocant *Cojumero*.

Caffoorvva. *Harcourtius* addit hisce *Caffoorwan* rarum pisciculum, paulo majorem *Apua* cobite vel spiringo, sed multo meliorem: hic in singulis oculis duas habet acies, ita ut inter natandum alteram infra aquam, alteram supra teneat: dorsum habet planum cum spina, & costis rotundis, pene ad humanum modum. Denique fluviatiles pisces tam multi, & tam præstantes hic reperiuntur, (licet à nostratibus multum diversi) ut vix ulla regio in terris magis illis abundare possit. Testaceorum piscium hic quoque infinitus est numerus, maxime ostreorum.

Arbores fructiferæ, variæque plantæ & herbæ hic nascuntur passim, quas jam supra descripsimus; Pinnæ, Platani, Mespyli, quarum fructus nostrates mole superant: pruni diversorum generum, sed fructus minus commendantur, quia crebrius comesti lyentieriam provocant, quæ in hisce partibus admodum periculosa est: Nuces variorum generum, & peregrinæ quoque formæ.

Licet autem tot fructibus abundet regio, tamen, (quemadmodum à nostris accepi) communiter vescuntur barbari, certis radicibus, quæ oblongis rapis valde sunt similes, ipsi vocant *Napi* & cancris sive astacis, quorum magna copia in riguis campis atque ad oram maris reperitur, quos barbari suo idiomate vocant *Coa*.

Cap. XIV.

De aliis quibusdam plantis, resinis, & lignis, quæ commerciis apta sunt, & singularem habent usum in Medicina.

INTER præstantissimas plantas, quæ sponte hic nascuntur, merito primum locum sibi flagitant cannæ sacchari, è quarum cultura ingens quæstus posset fieri, si hic machinæ ad cannas molendas comparatæ excitarentur, quemadmodum à Portugallis in Brasilia videmus factum, ad quas quidem initio magnis expensis opus est, quæ deinceps maximo quæstu refunduntur.

Proximum locum merentur arbusculæ quæ gossypium ferunt, quæ & frequentissimæ hic sunt, & facile admodum coluntur & propagantur, & intra annum ex quo satæ sunt uberes fructus reddunt. Barbari autem noverunt illud in fila ducere & ex illis lectulos suos pensiles contexere, magni in hisce partibus usus.

Nascitur hic quoque infinita pene copia cannabis sive lini quædam species, admodum

dum elegans & tenuis, ita ut byssum æmuletur; è cujus filis varii panni texi possunt, uti experientia est comprobatum.

Præterea varii hic nascuntur fructus, qui tincturas edunt supra modum elegantes, quarum usum & barbari noverunt; qualis est *Annoto*, quam alii vocant *Orellanam*, quâ lanæ & præsertim byssus, colore inficiuntur aurantio. Habent & alium acinum, qui cyaneum colorem edit. Necnon gummi quoddam, quod à certa arbore funditur, quod pannos eleganti & pertinaci colore flavo tingit. Atque frondes cujusdam arboris, quæ bene præparatæ, colorem obscure rubentem fundunt.

Præterea lignum quod elegantem colorem purpureum edit; ut & alterum quod croceum: tertium denique cujus liquor excoctus, fervens quidem purpureo tingit colore, frigidus autem coccineo. Nec dubium est diligenti inquisitione & alia ejuscemodi ligna hic posse reperiri, quæ magno usui sint futura.

Gummi & resinæ bene olentes & magni in medicina usus hic reperiuntur plures, inter quas celebrantur ab *Harcourtio Colliman* sive *Carriman*, & *Baratta*.

Colliman, ut inquit ille, resina est nigricans & resplendens, instar picis duræ, quæ prunis imposita gratissimum fundit odorem: *Waltherus Caryus Buckingamius*, vir exacti de simplicibus quæ in medicina usurpantur judicii, testatur fumum hujus ter quaterve quotidie naribus haustum egregiè mederi gravedini capitis, & cerebro humido frigidoque plurimum prodesse, & rheumata sistere: adhæc efficacissimum esse remedium adversus paralysin, cujus capitis gravedo & somnolentia prognosticon solet judicari. Medetur quoque doloribus, quos fœminæ quæ crebro pepererunt, patiuntur juxta lumbos, & inferiore dorsi parte, si liquefactum illinatur pelliculæ, & calidum applicetur parti affectæ, instar cerati. Creditur & nervos corroborare; & levamen adferre illis qui artrichidis doloribus torquentur; denique & recentia vulnera egregie consolidare. Colliman.

Baratta itidem prunis imposita egregium fundit odorem; estque balsamum præstantissimum, & adversus recentia vulnera imprimis efficax, uti experientia à multis est comprobatum. Reperiuntur & plures hic resinæ, quæ gratum odorem fundunt; & præsertim una quæ odorem spargit instar *Majoranæ* nobilis. Baratta.

Nascitur hic passim præsertim juxta littora, arbuscula sive frutex, cujus jam ante aliquoties meminimus, ferens fructum (ut inquit *Harcourtius*) instar viridis pomi, & quidem minuti, pollens somnifera qualitate, ita vehementi, ut vel particula quævis exigua imprudenter usurpata lethalem somnum inducat; & vel una gutta illius liquoris hausta tam valide dejiciat alvum, ut observatum sit sexaginta sedes non sine extremo discrimine operatam: Putatur tamen, si maligna illius qualitas à medicis corrigatur, caute in medicina posse usurpari.

Acinus qui barbaris dicitur *Kellete* utiliter adhibetur contra dysenteriam. Succus autem herbæ quam vocant *Yppee*, adversus vulnera à venenatis sagittis inflicta. Denique succus foliorum quæ *Icari* nominantur adversus dolores capitis. Pluraque simplicia, quæ peropportune ad medicinæ & Chirurgiæ usum possent traduci.

Nascitur præterea hic arbor, quam barbari maximi faciunt, & plerumque juxta domicilia sua colunt, ob insignem in piscatione usum: solent enim in recessibus & elycibus, postquam æstus maris implevit, & copiam piscium adduxit, è cymbis suis, ramulos hujus arboris, prius nonnihil fractos, manibus terere inter undas, ita ut succus corticis se diffundat; pisces autem illo succo ita soporantur, ut statim supernatent, & manibus capiantur.

Huic accedit arbor quæ materiem fert quantivis pretii, barbari vocant *Pira Timinere*, nostrates vulgo *Letter-hout*; est enim valde solidum, durum & grave, colore rosso elegantibus notis subnigris grata varietate distinctum & insignis ad fabrilia opera usus: Arbor est procera & recta, glabro cortice, frondes tantummodo ferens in fastigio trunci, quæ ad pyri folia quam proxime accedunt.

Gemmarum quoque copiam plurimis locis reperiri volunt, ut Iaspidis, Porphyrii, & illius quam summopere commendant adversus Nephritidem. Nec metallorum etiam præstantiorum effœta creditur tellus, licet hactenus nullæ auri aut argenti venæ hic apertæ fuerint; quamvis studiose à multis quæsitæ.

MARWIN.

Cap. XV.

Aliorum fluviorum qui ex eadem ora in Oceanum exeunt & imprimis Marwinis, *descriptio.*

Macuria. Cavvrora.

REVERTIMUR jam ad Continentis descriptionem. Post *Cajanam* de qua jam diximus, sequitur ad eandem oram, tenuis amnis *Meccooria*, vel ut alii vocant *Macuria*, de quo nihil singulare accepimus, est enim parvi momenti. Et post hanc *Courwo*, ut *Harcourtius* vocat, aut *Cawroora* ut nostrates, octo milliaribus à *Cajana* versus occidentem, ut à quibusdam nostrorum invenio observatum: angusto quidem ostio sed satis alto, ita ut portum haud inidoneum aperiat: objacent autem illius ostio tres insulæ: Solum ad ripas fluminis limosum est, producens maximam copiam cannarum, quæ Sacchari quidem cannis videntur similes, verumtamen ita sunt venenosæ, ut linguam supra modum inflent, & loquendi facultatem impediant, quare monendi sunt hic forte appellentes, ut sibi ab illis caveant.

Manmanurii. Synnamari.

Sequitur deinceps fluvius *Manmanurii* novem milliaribus à *Cajana* versus Corum; ab hujus ostio versus Arctum tres illas insulas Continenti objacere tradunt nostrates: qui & ab hoc ad tenuem amnem *Icarowary* duo numerant milliaria; & porro ad *Synnamaryn* quinq; aut sex: à quo ad *Amonam* vel *Amanam* designant quindecim milliaria.

Harcourtius nominat post *Cawroram, Manmanuryn, Sinnamaram, Oorassowinin, Coonannoniam, Vracco* & *Amannam*: *Laurentius* autem *Keymis*; *Cunanammam, Vracco, Mawarin,* & *Mawarparo*: alii adhuc alia nomina prodiderunt, quæ hic prætermittimus.

Marvvyn.

Ab *Amana* ad *Marwynen* numerant nostrates duo milliaria: qui fluvius distat ab Æquatore quinque gradibus & quinque supra quadraginta scrupulis versus Arctum: Insignis fluvius, & supra milliare germanicum in ostio latus, & satis altus; verum obversantur quædam vada, quibus superatis intra ostium & præsertim ad latus subeuntibus sinistrum septem & octo orgyarum altitudo deprehenditur; quæ pertendit usq; ad tres parvas insulas, supra enim has jam minus atque minus altus deprehenditur: Hæ insulæ appellantur à barbaris *Curewapory*, non coluntur tamen, quia quum pluviis mensibus fluvius intumescit, inundari solent: Descendunt in hunc ab utraque plaga minores aliquot amnes & imprimis duobus milliaribus supra ostium tenuis amnis *Cussewini*.

Narrat *Harcourtius* se hunc fluvium ascendisse anno cIↃIↃcviii, & superatis illis insulis adiisse pagum *Moyemon* ad sinistram ripam situm, & à Paragotis habitatum, quorum regulus vocabatur *Maperitaka* vir bonus & advenis fidus, postero die ascendisse pagum *Crewynay* ad dextram ripam situm, & à *Caribibus* habitatum, quorum regulus dicebatur *Minapa*, & duabus cymbis unilignejs ab ipso acceptis provectum secus plures utrimque pagos usque ad viginti leucas ab ostio, offendisse plures rupes, de quibus undæ cum magna violentia ruebant, ita ut cum summa difficultate porro ascenderent, & quo altius proveherentur, eo plures Cataractas invenisse; superato autem primo monte quem barbari vocant *Sapporoum*, è longinquo prospexisse longe editiores montes quos barbari appellabant *Matawere Moupanana*, & quum jam sex dierum itinere & circiter quadraginta leucas ab ostio ascendissent, tot rupes & tantos Cataractas offendisse, ut altius subire neutiquam valerent. Testatur autem se hic vidisse plantam illam, cujus alibi meminimus, quæ rosarum plantis haud dissimilis, sentiendi facultate videtur prædita; nam si folium vel leviter digito contingas statim se contrahit, & si forcipe amputes, tota planta veluti marcescere videtur, & vix post dimidiam horam rursus folia sua explicat.

Idem narrat cognatum suum *Fisherum* cum aliquot comitibus & barbaro *Maperitaka*, aquis fluvii auctis, novem dierum itinere eundem ascendisse, & circiter centum leucis ab ostio adiisse pagum *Taupuramunen* à Caribibus habitatum: à quo ad *Moreshego* alterum pagum ab eadem gente habitatum quatridui iter est: atque ibidem accepit à barbaris sex dierum itinere supra *Moreshego*, plures barbaros incolere, longe majore statura & robore quam cæteri barbari, qui auriculas, nares & inferius labium perfo-

perforant, & validis atque ingentibus utuntur arcubus: hic autem ab dextra lævaque plures amnes in *Marwynen* confluere, *Arrenneen*, *Toppanawin*, *Errewin*, *Cowommam*, *Poorsketten*, *Arrovam*, *Arretowenen*, *Waounen*, *Anapen*, *Aunimen* & *Carapion*. Denique à *Tanpuramune* ad fontes fluminis *Marwyni* viginti dierum iter ſupereſſe.

Accepi autem à noſtratibus qui ſuperioribus annis fluvium hunc luſtrarunt, quinque nationes barbarorum ripas illius accolere: nimirum paulum ſupra oſtium *Percottas*, *Arwaccas* & *Shebaios*: & ſupra hos *Caribes*, populoſam nationem, ferocem & cui parum eſt fidendum; mares ſunt procero & obeſo corpore, capillis in orbem detonſis, inſtar coronæ ſacerdotalis, & cutem rubro colore tincti, velant pudenda panniculo quodam unum palmum lato & duos longo, cætera nudi: fœminæ autem puſillo ſunt corpore, ſubligant capillos faſciis quibuſdam, prorſus nudæ: communis illorum victus eſt caſſavi, & piper Braſilianum & cancri: potus è caſſavi maſticato valde ſpiſſus, quem vocant *Wocke*; parent regulis, quos è fortiſſimis eligunt, vocantque *Puve*, id eſt Patres: denique ſupra hos degunt *Iayoi*, quorum mores à *Caribibus* haud multum diverſi ſunt, niſi quod humaniores ſint & tuto ipſis fidi poſſit; his conjuncti ſunt *Sappayoi*, eiſdem moribus ſed lingua diverſa. *Arwaccæ* quoque & *Parcottæ*, utplurimum conjunctim habitant: quorum illi ebrietati ſupra modum ſunt dediti, cætera natio haud mala; tam mares quam fœminæ agunt prorſus nudi: Fœminæ autem facillime enituntur fœtus ſuos: ſi autem interdum accidat difficilius parturire, infantem utplurimum necant patres; quemadmodum &, ſi claudus aut aliquo membro mutilus ipſis naſcatur; aut ſi uxor fœmellam pariat quum vir marem unice cupivit: denique ſi fœmina geminos pariat, quod tamen rariſſime hic fit, etiam ipſa periclitatur ne à conjuge cædatur, ea eſt barbaries harum nationum.

Amanæ fluvii accolæ omnes ſunt *Caribes*, uti à noſtratibus accepi.

Solum juxta oſtium *Marwinis* eſt humile, & tellus rubicunda, haud admodum fœcunda: ſex aut ſeptem milliaribus intra oſtium attollit ſe ſolum in modicos colles itidem rubra tellure & haud ſatis feraci: plures hic reperiuntur Sacchari cannæ, ſed incultæ; plurimæ arbores quæ goſſypium ferunt, ſed ea eſt gentis ſegnities, ut illud negligant colligere. Naſcitur denique optimum lignum, quod à noſtratibus *Letterhout* diximus appellari. Pluvii menſes hic initium ſumunt à Calendis Decembribus, menſibus autem Januario, Februario & Martio pene continuo hic pluit; atque hac potiſſimum tempeſtate lignum hoc deducendum eſt, quod viliſſimo pretio à barbaris comparatur, puta nonaginta & interdum ſupra centum libræ pro una ſecuri; pro cultello autem viginti & interdum triginta.

Cap. XVI.

Aliorum aliquot fluviorum qui ex Continente egrediuntur deſcriptio, videlicet Sarnames, Sorames, Corretines, Berbices, Demararis.

Post *Marwinen* ſequitur ad eandem oram, octodecim milliarium (uti à noſtris invenio obſervatum) intervallo, fluvius *Sarname*, vel ut alii vocant *Sewrano*: diſtat ab Æquatore ſex gradibus verſus Arctum, inſignis fluvius, oſtio ſatis anguſto, ſed admodum alto; circiter tribus milliaribus intra oſtium, deſcendit in illum ab Euro alius amnis qui à barbaris appellatur *Ikouteca*, à cujus confluente, fluvius principalis tortuoſo alveo porro aſcendit uſque ad pagum *Noyeben*, cujus incolæ ſunt *Caribes* & *Sapaioi*, diſtat autem ab oſtio fluvii circiter duodecim leucas. Studioſe autem cavendum eſt ab hiſce populis, ſunt enim infidi & crudeles, multorum Chriſtianorum cædibus infames. Hic quoque magna copia illius ligni reperitur, de quo ſupra, ſed minus laudati. Sarname

Icotecam autem ſubeuntibus viginti aut viginti quinque leucas, ad tenuem rivum quem barbari vocant *Corewinnen*, ejuſmodi lignum multo laudatius reperitur; verum provide cavendum à barbaris, qui & Caribes ſunt & noſtratibus ſupra modum infeſti: odium hoc meruiſſe noſtros memorant ſuperioribus annis, impudicitia ſua & libidine, qua factum fuerit, ut plures barbarorum conjuges adulterio polluerent, quod barbari ægerrime patiuntur.

A *Sarname* ad *Soramem* numerant noſtri duodecim milliaria; hic fluvius circiter Sorame.

dimi-

dimidiam leucam in ostio est latus, sed quia vadum objacet, à navibus adiri nequit: accolæ sunt *Caribes*, qui ligno illo abundant, atque gossypio.

Coretine. A *Sorame* ad *Coretinen* sunt duodecim aut tredecim milliaria: hic fluvius tantum est modicus, lato quidem ore, sed minus profundo, cui parva insula injacet; distat ab Æquatore sex gradibus versus Arctum; ejus accolæ sunt *Caribes*. *Thomas Mashamus* Anglus, qui studiose illum lustravit, comparat cum *MarWine*; scribit ab ostio illius ad primum cataractem circiter quinquaginta esse milliaria, confluereque in illum *Manonem*, *Tapueron* & *Tabuebâin* amnes: ripisque illius adjacere sex barbarorum pagos, *Warrawallen*, *MaWranamen*, *Maapueren*, *Maccharibin*, *Toboron* & *Vaperon*.

Berbice. Sequitur deinceps decem leucarum intervallo *Berbice*, aliis *Berbiu*, mediocris amnis, distans ab Æquatore sex gradibus & triginta scrupulis versus Arctum: ostium illius circiter quartam leucæ partem est latum, & circiter duas orgyas & nonnusquam tredecim palmos altum, interius aliquanto altius, sed majoribus navigiis minime opportunum. Hic amnis quinquaginta aut sexaginta milliaribus ab ostio intra Continentem descendit à Cataracte, præcipitatque se magno murmure in subjectas rupes: dilabitur autem tortuoso alveo; intra ostium ad utramque ripam, humile habet solum & denso nemore obsitum, ubi viginti aut viginti quinque milliaria ascenderis, aliquanto altius est, sed arenosum & effœtum, sternens se in patentes campos, quos vulgo vocant *Sabanas*, arboribus nutriendis ineptos, & nec satis idoneos, quare barbari plurimum laborant ut solum inveniant *Cassaves* radicibus conserendis aptum: Barbari autem qui hic degunt sunt *Arwaccæ*, haud inhumana natio & advenis fida: plures quidem hic reperiuntur feræ, cervi, apri utriusque generis, verum difficulter capiuntur, quia se in sylvis & paludosis locis occultant; & barbari quibus continuum bellum est cum Caribibus qui Coretinen accolunt, vix audẽt sylvas illas ingredi, ne ab hostibus ex insidiis capiantur aut trucidentur. Solum hic tantum producit arbusculas quæ gossypium ferunt, atque etiam quæ tincturam illam quam vocant *Orellanam*; reliquæ arbores fere sunt sylvestres & nullius pretii. Nostrates jam ab aliquot annis hic egerunt inter barbaros, & coloniam huc deduxerunt: Præter Niguas, quibus infestantur, aliud hic incommodum patiuntur vulgo, pruriginem ad talos & pedes ita ut ferri vix possit, & si vel tantillum scabas, magnum discrimen incurritur & non raro aliquot mensibus claudicant.

Demarari. A *Berbice* ad *Demararin* numerant nostrates undecim milliaria versus Corum; distat hic fluvius ab Æquatore septem gradibus: ostio satis est alto, ita ut majoribus navigiis adiri possit; sed barbari procul ab ostio degunt intra continentem, & perdifficile est commercia cum illis exercere.

ESSEQUEBE.

CAP. XVII.

Essequebes *fluvii & aliquot vicinorum descriptio.*

POST Demararin sequitur ad eandem oram, quatuor milliarium intervallo, *Essequebe* vel *Dessekebe*, nobilissimus fluvius, & latissimo quidem ostio, sed ot vadis impedito, ut hic provido & perito gubernatore opus sit; injacent [illegible]tera vasto illius æstuario tres oblongæ & satis grandes insulæ, quæ fluvium hic in totidem canales dividunt: Solent autem utplurimum orientalem alveum subire; superius jacent adhuc plures insulæ, sed minores.

Laurentius Keymis narrat à barbaris se accepisse, viginti dierum itinere ab ostio, fluvium hunc oriri: & tantum unius diei itinere inde abesse magnum & famosum lacum, quem *Iayoi* quidem *Roponowinin*, Caribes *Parimen* appellent; vastum instar maris; ad cujus ripas *Manoam* urbem conditam volunt; quam multi Hispani atque Angli jam diu frustra investigarunt. Quemadmodum à quodam nostrorum accepi, supra primum hujus fluvii cataracten, (habet enim plures, ita ut ad fontes usque neutiquam ascendi possit) inveniunt barbari crystallum valde durum & pellucidum.

Ad ripas fluvii habitant primo *Arwaccæ*, (humanioribus moribus, & Hispanis infensi,) in variis pagis, & in singulis domiciliis, quatuor quinqueve familię, sedulam dant operam arboribus illis colendis, è quarum fructibus tinctura illa fit, cujus jam sæpius memini,

memini, quam hinc imprimis laudatam noſtrates ſolent petere. Viri ſupra modum ebrietati ſunt addicti; utrique autem tam mares quam fœminæ prorſus nudi agunt; præterquam quod mares pudenda exiguo panniculo obvelant, magis ornatus quam honeſtatis cauſa, mares quidem capillos in orbem detondent, fœminæ autem promittunt: quæ & hoc peculiare habent à juventute, crura infra genua & ſupra talos tam arcte faſciis, quas induſtrie norunt circumtexere, ita conſtringere, ut ſuræ illarum in ſummam craſſitiem excreſcant, quod valde formoſum & decorum putant: dæmonem tantummodo venerantur, non quod malum eſſe ignorent, ſed ne illis malum duat.

Supra hos incolunt alii barbari, quos vocant *VVaccewayos*; qui ab *Arwaccis* tantum idiomate differunt; juge bellum gerunt cum *Caribibus*; abhorrent quoque à Chriſtianis; in ipſorum provinciis reperitur eadem illa tinctura; ad hæc maxima ligni illius ut ita dicam litterati copia.

Caribes denique degunt ſupra Cataractas & pene ad fluvii fontes, ita ut difficulter ad ipſos penetrari poſſit, niſi aliorum barbarorum ope; degunt in pagis, ſingulæ familiæ in ſingulis ædibus, in medio autem pagi habent domicilium paulo majus, ſed undique apertum, in quo hoſpites ſuos accipiunt, peregrino quodam modo: nam advenientem introducunt reguli, nec tamen alloquuntur, porrigunt dein ipſi ſedile & tabaccum, atque ita aliquandiu relinquunt ſolum donec quieverit & abſolverit tabaccum haurire; tum demum accedit regulus; & quærit an venerit, & illo annuente, conſidet juxta & ſerit varios cum ipſo ſermones: accedunt deinceps alii è promiſcua turba, ad eundem modum quærentes, & inter ſe garrientes ad aliquot interdum horas. Hi barbari valde ſunt ſobrii, licet feris abundet regio; victus eorum communis eſt Caſſave, juſculum piperatum, terreſtres cancri, & interdum piſces: incedunt prorſus nudi: erga advenas valde inurbani & arrogantes: fœminæ in pectendis capillis admodum ſunt diligentes, id imprimis decorum arbitrantur, ducuntur autem ab uno plures, & non raro poſtquam diſplicuerunt, ab iis mancipio traduntur. Patiuntur quidvis à Pyais ſuis ſibi perſuaderi; & ubi quis defungitur, ſolent agnati illius quærere quare deceſſerit, ſi autem hariolus alicui infenſus reſpondeat, hujus aut illius cauſa, nunquam quieſcent agnati illi antequam deſignatum è medio ſuſtulerint. In ſepeliendis mortuis maximos edunt planctus; operiunt cadaver terrâ & ubi jam à putredine caro univerſa conſumta fuerit, oſſa exhumant, & feſto atque choreis celebratis recondunt oſſa denuo; & totum pagum abolent flammis, aliò commigrantes, ne & ipſi, ut ajunt, defungantur.

Solum ad ripas hujus fluvii paulum ſupra oſtium humile eſt & in plures inſulas diviſum; ſed ubi ſeptem aut octo leucas aſcenderis, altius eſſe incipit & maxima parte fœcundum. Superius autem diſpeſcit ſe fluvius in tres veluti ramos, qui à diverſis plagis deſcendunt, & fœcundiſſimum ſolum permeant. Plurimum hic & optimum reperitur lignum litteratum; ſed non ſine magno labore & impenſa devehi poteſt ad naves.

Sequuntur deinde ad eandem oram adhuc aliquot amnes *Caopici, Pawrooma* & *Moruga* (quem noſtrates vocant *Ammegoren*) cujus accolas, Hiſpani è *Margarita* & *Caraccis* advecti, anno cIↄ Iↄ XCVI ope *Arwaccarum* ex avitis ſedibus pepulerunt. Sed mox de his plura dicentur.

PARS TERTIA.

ORENOQUE.

CAP. XIX.

Deſcriptio fluminis Orenoques *in communi ſecundum ea quæ ab Hiſpanis ſunt prodita.*

PERVENIMUS jam ad nobiliſſimum flumen, quod pene omnes Europæi jam vulgo vocant *Orenoquen:* de quo Hiſpani juxta atque Angli, mirabilia prodiderunt; conſtanti jam diu fama, per iſtud iter patere ad auriferam *Guaianam*, ſive

ſive *Dorado*; atque tantopere decantatam & anxie quæſitam civitatem *Manoam*: quæ ex vero nomen ſortita videtur; plures enim vana auri ſpe allecti, difficillima itinera ſuſceperunt, ut hanc civitatem & auream provinciam invenirent: potiſſimum autem per hoc flumen, quia credebant & Peruviæ propinquius eſſe, & ab *Orellana* enavigatum, unde & nomen illius non raro illi attribuunt. Vt autem commodius fluminis & regionum adjacentium ſitum explicemus, ab expeditionibus Hiſpanorum (uti & alibi fecimus) ordiemur, quas variis temporibus & diverſis occaſionibus inſtituerunt. Videtur quidem Chriſtophorus Columbus tertia ſua expeditione Anno cIↄ cccc-xcviii haud procul ab oſtiis hujus fluminis abfuiſſe, nam quum Inſulam quam hodieque vocant *la Trinidad* inveniſſet & ſuperato Orientali illius promontorio, ingreſſus eſſet in fretum, quod illam à continenti dirimit, viſa eminus Pariæ, per anguſtias, quas vocant *la Boca del Drago*, ad *Margaritam* penetraſſet, flumen hoc præteriit: neque dubium eſt Americum Veſpucium, qui Anno cIↄ cccc xcix has oras uſque ad promontorium *de la Vela* luſtravit, idem fuiſſe prætervectum: & poſt illum Anno cIↄ Iↄ *Pinzonum*; nullus tamen Hiſpanorum hoc flumen adiit aut luſtravit ante *Didacum de Ordas*, qui demum Anno cIↄ Iↄ xxxi ab Imperatore & Hiſpaniarum Rege Carolo, ampliſſimum impetravit diploma, quo ipſi ſoli permittebatur continentem Americæ Meridionalis, à Promontorio *de la Vela*, ducentis leucis verſus ortum, luſtrare, colonias deducere, & provincias illas Præfectura complecti. Is itaque rebus omnibus neceſſariis mature paratis, & quadringentis militibus cum idoneo belli apparatu & annona in naves impoſitis, continentem adnavigavit haud longe à *Marannon*, ibidemque haud opinantes in cymba unilignea intercepit quatuor barbaros, penes quos invenit duas gemmas inſtar Smaragdorum, quarum una pugni molem ſuperabat: quas magna copia intra fluvium profitebantur reperiri; ad hæc circiter xl leucis intra continentem ad fluminis ripas jacere editum montem, infinitis arboribus conſitum quæ thus ferrent: Quibus permotus ille unice deſiderabat dictum flumen luſtrare: verum, à vadis propius accedere prohibitus & una navium cum exitio multorum ad ſcopulos fracta, atque à valido undarum lapſu verſus occaſum, præter oſtium illius raptus, oras illius continentis porro ſtrinxit uſque ad *Pariam*. Hic appellens deprehendit, præfectum Inſulæ Trinitatis Antonium Sedennum hic jam arcem ſtruxiſſe in provincia Reguli *Turipari*, & idoneo præſidio cuſtodiendam dediſſe Legato ſuo *Ioanni Gonzales*: nihilo tamen ſecius hic exſcendens & arcem cepit & ſuis militibus attribuit; illique præfecit *Martinum Ioannes Tafur*; cauſatus Sedennum & limites præfecturæ egreſſum, & contra edictum Hiſpaniarum Regis indigenas illius regionis mancipio cepiſſe & alio abduxiſſe in miſeram ſervitutem. Poſt illa flumen luſtrare aggreſſus, maximam annonæ inopiam eſt paſſus, donec ventum fuit ad municipium Reguli *Viapari*, de cujus nomine, ut plurimum hoc flumen, ſuperiori ſeculo, agnominabatur. Hic peramice à Regulo acceptus, locum hibernis cepit, multum refragantibus illius militibus, qui ulterius procedere maluiſſent, & magis intra continentem oppidum moliri. Hibernis autem exactis, flumen aſcendere cœpit, verum principali ipſius navi ad rupem quandam fracta, ducentos pedites & quadraginta equites expoſuit in terram; & deinceps terreſtri itinere proceſſit ſecus ripam fluminis; plurimis diebus nulli mortales ipſis viſi præter paucos barbaros qui piſcibus victitabant, cæterum rudes & omnium rerum inopes, è natione *Caribum*: non enim audebat longe à ripa diſcedere propter ſuorum paucitatem. Ad hunc modum quinquaginta dies progreſſus cum ſummo labore & commeatuum inopia offendit alterum flumen, quod in hoc confluebat: licet autem barbarus è natione *Arwacca*, qui hactenus illi iter monſtraverat, ſuaderet relicto majori alveo, alterum hoc flumen aſcendere, futurum ſpondens, ut poſt aliquot dierum iter opulentas gentes & veſtibus utentes reperiret; nequaquam aſſenſit, ſed majorem alveum eſt ſecurus, donec ad Cataractas ventum fuit, de quibus undæ magno impetu ſe præcipitabant in ſubjectas rupes, ita ut naves ulterius aſcendere neutiquam poſſent: Quare voti irritus iter flexit, & paucis diebus ad ſuos remeavit. Propoſuit deinde ad fretum quod vocant *Cariaco* navigare, & ibidem oppido condendo locum capere: verum ab adverſa tempeſtate ad Cubaguam rejectus, hic à militibus ſuis fuit deſertus; quare animo æger Hiſpaniolam petiit, atq; inde Hiſpanias, & paulo poſt deceſſit, in Hiſpania, an vero in ipſo itinere, incertum eſt. Atque ad hunc modum

Her. d. l.10.c.10.

d.5.l.1. c.11.

dum habuit se prima Hispanorum expeditio in hoc flumine *Yuapari*, ut tum audiebat: de qua plurimas fabulas sibi persuaderi passus est Ralegus ab Hispanis, quæ nullo idoneo authore confirmantur. Superiora autem ab *Herrera* Historiographo Regio accepimus.

Cap. XX.

Narratio eorum quæ porro ab Hispanis in hoc flumine lustrando fuerunt gesta, & imprimis ab Ortalio.

POST *Didaci de Ordas* obitum, *Pariæ* præfectura ab Imperatore attributa fuit Hieronymo *de Ortal* anno cIɔ Iɔ XXXIII: qui ad arcem illam appellens, Legatum suum instituit *Alfonsum de Herrera*; illumque cum ducentis militibus & quinque celocibus ablegavit ad flumen *Yujapari* penitius lustrandum. Hic flumen subiens pervenit primò ad *Caroam*, locum jam ante notum, ubi aliquandiu substitit; missis interim aliquot suorum, ut interiorem continentem lustrarent; qui quum nullos mortales invenissent & annona destituerentur, ad naves redierunt; promovit deinde ad fluvium *Carinacam*.

Ortalius interea ad *Cubaguam* profectus, ut suos, qui ab adversa tempestate eo rejecti fuerant, requireret; & variis modis retardatus, consilium mutavit animumque adjecit ad aliam expeditionem, ut suo loco explicabimus. d.5.l.7, c.1.

Herrera autem quum videret ad dexteram *Carinacæ* fluvii ripam multos barbaros habitare, exponit copias suas, & post anceps certamen profligat barbaros, plurimosq; illorum capit: nonnihil annonæ hic inventum, quo famem profligarunt. Ascendit deinde alveum fluvii *Caxavanæ*, qui per solitudines labitur, ita ut milites præ annonæ inopia deficerent; nec ullos mortales hic obvios habuit, præter paucos *Caribas*, qui cum pyraguis suis descendebant; quos cum aliqua suorum clade cæcidit aut cepit: atque hic è captivis hisce didicit *Gujanam* jam post tergum ab ipso relictam, ante autem ipsum jacere amplissimam regionem *Metam*, cujus incolæ & vestibus uterentur, & maximis opibus abundarent. Monstrarunt deinceps hi barbari ipsi iter ad *Caburutum*.

Operæpretium fuerit *Antonii Herreræ* judicium hic audire: multi (inquit) hodieque credunt, fluvium qui *Metam* perlabitur, eundem esse cum illo qui in Novo regno Granatensi oritur atque illic à barbaris appellatur *Turmeque*, idque eo argumento, quod fluviorum, qui fontes suos habent in dicto Novo Regno, alii dilabantur versus occasum, alii versus ortum: verum hæc opinio non probatur: siquidem ii qui has regiones perambularunt, testantur hunc fluvium dici *Orinoco*, inter quem & *Marannonem* vastæ provinciæ interjacent, quæ vulgo nominantur *El Dorado*. Sed ut meum quoque judicium interponam, hæc posterior sententia nequaquam evertit priorem, nam neque novum est neque mirum, unum idemque flumen diversis locis & à diversis nationibus, alio atque alio nomine appellari: ita ut *Orinoco* & *Turmeque* unum idemque flumen esse possint: maxime autem verisimile est *Orinoquen* maxima sui parte è Novo Regno descendere, ut postea dicemus. Sed ad expeditionem regrediamur. d.5.l.9. c.6.

Hispani à *Cabaruto* moventes, regionem omnem à *Caribibus* invenerunt pervastatam, & pervenerunt tandem ad Cataractas, à quibus Ordas retro cesserat: verum *Herrera* nequaquam deterritus, cymbas exonerari, & summo cum labore & discrimine traduci fecit; Cataractis autem superatis, regionem planam & campestrem, sed nullis mortalibus cultam ingrediuntur; ventumque tandem post plurium dierum iter ad ostium fluvii qui *Metam* perlabitur: Hic subductis cymbis, & exscensione facta, permolesto itinere per paludosa & impeditissima loca, penetrarunt ad pagos barbarorum, quos vocant *Xaguæ*: (qui & ferocissimi & antropophagi esse dicebantur) illumque post acre certamen fugatis barbaris ingressi, satis magnam annonæ copiam acceperunt. Trajecto deinde amne, in altero pago locum hybernis ceperunt, ubi inter alia animalia, canes muti ab ipsis inventi, quos barbari Mayos atque Auries vocabant, carne palato haud minus grata quam caprarum sylvestrium. Verum barbari paulo post tam inopinato in illos irruerunt, ut multi caderent, plures vulnerarentur, & inter eos *Herrera* qui rabidus paulo post exspiravit: successit illi Xaguæ.

Alvarus

Alvarus de Ordas, qui superstites reduxit ad naves, & deníque ad Pariam: verum quum arcem jam desertam reperisset, (quia Ortalius, ut supra diximus, consilium mutaverat) copias aliò traduxit. Atque hæc quidem ab Hispanis in flumine *Viapari* gesta usque ad annum cIↃIↃXXXVI.

Plures postilla expeditiones ab illis susceptæ, dum anxiè quærunt *El Dorado*; quarum varii authores meminerunt, sed uti incertos hic consulto prætérimus, properantes ad ea quæ nostris temporibus acciderunt.

Cap. XXI.

Quæ porro ab Hispanis hic gesta fuerunt & præsertim à Gundisalvo Ximene de Quesada, *&* Antonio de Berreo.

Quemadmodum *Petrus de Orsua*, auro opulentam regionem *El Dorado*, quæsiverat è præfectura *Quitensi*, *Pizarrum* imitatus, ita *Gundisalvus Ximenes de Quesada* idem tentavit è Novo Regno Granatensi, per fluvium *Papamenem*, ut narrat *Walterus Ralegus* in *Gujanæ* descriptione; verum non minus irrito conatu. Is filiam suam elocavit *Antonio de Berreos*, qui soceri vestigiis insistens, tandem incidit in manus *Ralegi*, in Insula Trinitatis ab eodem interceptus, qui expeditionis suæ ordinem & eventum exposuit, uti à *Ralego* in commentarios fuit relatum, è quibus hic compendio quædam referemus. *Antonius de Berreo* (inquit) aditum ad *Gujanam* investigavit è Novo Regno Granatensi, & descendit fluvium *Cassanar*, qui in majorem amnem confluit, qui *Pato* appellatur, & hic porro in *Metam*, qui denique se condit in *Barraquan*, quem alii vocant *Orenoquen*.

[Cassanar. Meta.]

Oritur autem *Cassanar* in Novo Regno Granatensi è Montanis Tuniæ; è quibus & *Pato* descendit; uterque autem confluit in *Metam*, qui oritur haud longe à *Pampelona* ejusdem Regni Granatensis oppido. Nos supra in descriptione Novi Regni mentionem fecimus fluvii *Pati*, verum eundem, secundum *Herreram* in magnum fluminis *Magdalenæ* alveum se condere diximus. *Meta* porro, una cum *Guajare*, (qui oritur è montibus, qui *Timanæ* imminent) confluunt in *Barraquen*; omnes hi fluvii veluti totidem sunt rami magni hujus fluminis, in quod ingressi, nomina sua amittunt, non minus quam ipse *Barraquen*, qui inferius appellatur *Orenoquen*. *Berreo* itaque cum copiis suis per *Cassenarem* descendit ad *Metam*, atque ita porro ad *Barraquen*, partim secundum ripas fluviorum incedens, partim cymbis vectus; verum postquam magni fluminis alveum fuerat ingressus, magnam jacturam passus est hominum atque jumentorum, pluribus cymbis aut ad cæcas rupes fractis, aut à rapido undarum lapsu & crebris vorticibus, eversis: plures quoque suorum desideravit in præliis cum barbaris qui montana incolunt; neque integro anno ullum operæprecium fecit, incertior multo de *Gujanæ* situ, quam antea; donec ventum fuit ad limites *Amapajæ*, octidui itinere à fluvio quem vocant *Caroli*.

[Pato. l. IX. Caroli.]

Amapaja provincia sita est ad ripas *Orenoques*, auri imprimis opulenta, si *Antonio de Berreo* & barbaris qui hic incolunt tutò creditur. Substitit hic mensibus sex, & fortissimo quoque suorum militum, & plerisque equis in variis certaminibus cum ferocibus barbaris, desideratis, tandem pacem à barbaris impetravit, & octo simulachra ex auro absoluto conflata & tam industrie, ut ipse testatur, facta, ut cum Europæis certarent; quæ ad Regem Hispaniarum fuerunt missa: barbari à quibus hæc accepta gentili nomine dicebantur *Anebas*; fluvius autem *Orenoque* juxta illorum provinciam jam duodecim milliaria latus esse traditur, licet hæc provincia septingentis aut octingentis milliaribus credatur ab ostio fluminis abesse. Porro *Amapajæ* provinciæ solum ad ripam fluminis humilius est & paludosum, & rivi atque torrentes qui illud permeant, rubicundum colorem trahunt à limo; generantque quam plurima insecta supra modum venenata, ita ut valde periculosum imo lethale easdem haurire, quemadmodum *Berreus* narrabat se multorum exitio fuisse expertum.

[Amapaja. Anebas.]

Hinc digressus, & secundum Australem fluminis ripam incedens, anxie & diligenter cœpit investigare, si quem aditum in *Gujanam* posset reperire, sed frustra, passim enim imminebant altissimi & præcipites montes: ad hæc plures offendit amnes, qui à dextra lævaque in *Orenoquen* descendebant, quorum tamen nomina se aut

non didicisse aut oblitum profitebatur, præterquam fluvii *Caroli*; (simulabat enim se cosmographiæ adeo imperitum esse, ut ne plagas quidem discernere nosset.) Ita ut de successu expeditionis jam pessime speraret, donec ventū fuit ad *Emeriam* provinciam, in qua annonam satis largam invenit, & incolas longe urbaniores. Regulus hujus provinciæ dicebatur *Caripana* pene centum annorum senex, qui in adolescentia sua Insulas *Trinitatem* atque *Margaritam* inviserat, atque etiam in aliis partibus cum Christianis commercia exercuerat; ita ut instituta illorum edoctus, & suos pacifice gubernaret, & cum vicinis *Caribibus* ipsi haud male conveniret. *Berreus* hic aliquandiu commoratus, postquam se jam satis multa *de Gujana* comperisse existimavit, secundo flumine descendit ad Insulam Trinitatis, atque inde navigavit ad *Margaritam*; à qua cum quinquaginta militibus ad insulam Trinitatis remeavit, & ibidem domicilium fixit: sed paulo post aliquot suorum cum idoneo duce dimittit ad *Carapanam*; qui eosdem destinavit ad vicinum regulum *Morequitem*, itinerum ad *Guianam* haud dubio magis gnarum, siquidem illius provincia tantum quinque dierum itinere dicebatur abesse à *Macureguara*, primo *Gujanæ* oppido. Emeria.

Morequitus hic superioribus annis plurimum auri deportaverat ad *Cumanam* atque *Margaritam*: & ingentem *Gujanæ* opulentiam tam magnificè extulerat apud *Videm* qui tum præfectum in Insula *Margarita* agebat; ut ille ab Hispaniarum Rege diploma postularet, quo ipsi soli liceret illam lustrare & subjugare: cujus rei conscius *Morequitus* & *Berreo* haud dubio iniquior, milites illius haud lubenter accepit; non tamen palam detrectari ausus, aliquot suorum delegit, qui *Berrei* militibus, inter quos & monachus fuit, viam ad *Gujanam* commonstrarent: ita ut undecim dierum itinere penetrarent ad urbem *Manoam*, & magnam auri vim nanciscerentur, (uti *Berreus* referebat, sed negant barbari illos umquam eousque processisse) verum inde redeuntes, quum jam ad fines provinciæ *Aromajæ* pervenissent, omnes à *Morequiti* subditis sunt trucidati, uno tantum excepto, qui cladis nuntium & rem prout gesta erat ad *Berreum* pertulit: qui statim plures suorum dimisit, commilitonum suorum cædes vindicatum; verum *Morequitus* id metuens trajecto flumine *Orenoque* per provinciam *Saimam* & fines *Wiquirorum* profugerat ad *Cumanam*, apud præfectum *Videm* se latibulum & delictorum veniam reperturum frustra credens: verum ille, licet *Morequitus* ingens auri pondus pro vitæ suæ incolumitate promitteret, quia tamen tot Hispani & inter illos religiosus illius opera perierant, *Berreo* nomine Regis illum postulanti, negare nequaquam ausus, miserum vinctum ad Insulam Trinitatis destinavit, ubi & supplicio à *Berreo* fuit affectus. Milites autem ab ipso missi provinciam pervastarunt, capiunt *Topiawarin* patruum *Morequiti*; qui postea se redemit centum laminis aureis & pluribus gemmis, quas Hispani vocant *Piedras Hiadas*, & *Aromajæ* præfuit. Manoa. Saima. Wiquiri.

Berreus interea quum se hisce factis, plerisq; accolis fluminis *Orenoques* invisum cerneret, qui *Morequitum* dilexerant, haud amplius suos eo audebat mittere, præterquam ad *Carapanam*, cujus auxilio sperabat se aliquando ad *Guianam* viam reperturum. Et ut *Morequitenses* rursus demereretur, cognatum defuncti baptizari & *Don Iuan* fecit appellari, atque eisdem præfecit. Magnam quoque auri vim misit in Hispaniam, & varias Americæ Meridionalis partes, ad milites cogendos, quibus aliquando *Guianam* perdomaret: Quum inopinato inter hæc molimina à *Walthero Ralego* caperetur.

Post illa ad ripam *Orenoques* colonia deducta fuit ab Hispanis, & oppidum *S. Thomæ* conditum, de quo mox dicemus, ubi primum ea quæ à *VValthero Raleghο* in in his partibus gesta fuerunt, prout ab ipso narrantur, retulerimus.

Cap. XXII.

Prima expeditio Equitis VValtheri Ralegi *ad flumen* Orenoquen *quæ incidit in* annum cIↃ IↃ xcv.

Raleghus jam satis multa *de Guianæ* opulentia & de itineribus quæ ad illam ducunt à *Berreo*, uti putabat, edoctus; omnibus modis, illam sibi tentandam existimavit; sed variæ objiciebant se difficultates, & præsertim una longà maxima, quod ignorarent, per quod potissimum ostium in magnum fluminis alveum penetrandum esset: missus itaque primum Vice-Admiralius ipsius *Georgius Giffordus*

 cum

dente:deinde alteram inſulam recta pene duplo majorem,quam *Iwanam* appellabant; alveum vero qui illam à *Guiana* continente dirimit, *Arrowapanam*; ita ut continens utrimq; diſtet circiter xxx milliaria. Ad dexteram porro & verſus occaſum ab *Aſſapana* inſula, egreditur in *Orenoquen Europa* amnis, ab Arctoa plaga deſcendens: hujus con- Europa. fluentem prætervecti anchoras jecerunt ſub inſula *OcayWita*, ſex quidem milliaria longam, duo autem latam: & poſtero die ſub inſula *Putaymæ*, è cujus regione altus mons è continente ſurgit, quem barbari nominant *Oecopen*: à quo provehentes verſus occaſum, ad dexteram amœniſſimam planiciem & fœcunda arua ſunt conſpicati; quæ barbarus nauclerus campeſtria *Saymæ* appellari narrabat, planiciemque per magna ter- Sayma. rarum ſpacia ad *Cumanam* pertingere, atque adeo ad *Caracas* pene centum & viginti leucis verſus ſeptentriones,intermedio vero ſpacio quatuor diverſas nationes incolere; primum *Saymanos*; deinde *AſſaWajos*; tertio *VVikiros* populoſiſſimam gentem,quæ Wikiri. ſuperioribus annis *Petrum Hernandez de Serpa* cæciderit; denique *Aroras*, cute qui- Arroræ. dem nigra pene inſtar Nigritarum,ſed glabro & depexo capillitio,cæterum bellicoſiſſimam nationem, & quæ venenatas ſagittas uſurpat.

Tertio die jecerunt anchoras ſub ſiniſtra fluminis ripa inter duos montes *Aroamin* & *Ajum*:quarto die præternavigarunt *Manoriparam* inſulam,in medio fluminis ſitam; quinto demum adnavigarunt provinciam *Aromajam*, & anchoras jecerunt ad occidentalem Angulum *Murrecolimæ* Inſulæ, quæ in longitudinem quidem decem, in latitudinem quinque milliaria patebat; & poſtero denique die in ipſo *Moriquiti* portu; ubi ad ipſos venit patruus *Morequiti*, à pago qui quatuordecim milliaria à ripa aberat, licet jam decimum ſupra centeſimum ætatis annum attigiſſet.

Senex hic *Guianæ* ſitum ita explicabat: omnem hanc regionem uſque ad *Emeriam* Guiana. vocari *Guianam*, indigenas autem communi nomine *Orenoqueponos*, uſque ad montana *VVacarimæ*, quæ procul intra continentem erat cernere: trans montes porro aliam planiciem ſterni, quæ *Amariopacana* vallis dicitur, cujus incolæ itidem ſunt *Guianiatæ*; in provincias vero quæ ſupra iſtos jacent ſuperioribus annis adveniſſe peregrinas gentes,quæ ſe *Orejones* & *Epuremejos* vocant;ab his veteres illarum regionum incolas partim cæſos,partim pulſos ex avitis ſedibus;(exceptis tantum *Awarawaqueris* & *Caſſipagotis*) & inſignem urbem cum magnificis ædibus ſtructam, quam vocant *Macureguaran*.

A portu *Morequito* profecti, & flumen porro aſcendentes, prima nocte ſubſtiterunt ſub Inſula *Caiama* quæ quinque aut ſex milliaria patet in longitudinem: poſtero Cajama. die venerunt ad *Caroli* fluvii oſtium,ſed propter pernicem illius lapſum illum nequa- Caroli. quam potuerunt aſcendere: miſſi itaque aliquot barbari *Canuriam*, rogatum, ut ad Canuria. ipſos deſcenderent; poſtero mane venit ad ipſos *VVanuretona* regulus cum plurimis ſuorum, qui omnis generis commeatum & varios fructus adferebant: Erant enim non tantum *Epinemjorum* ſed & Hiſpanorum infenſiſſimi hoſtes. Referebat Regulus intra continentem ad oram magni lacus *Caſſipæ*, è quo fluvius *Caroli* effluit, tres po- Caſſipa. tentiſſimos populos habitare *Caſſiapagotos*, *Eparagotos* & *Arawagotos*, Hiſpanis ſupra modum infenſos. Miſſi aliquot à Ralego ad vicinam regionem luſtrandam; de cujus opulentia mira narrat in ſuis commentariis. Ad ſiniſtram fluvii *Caroli* ripam degunt *AwaraWaqueri*,quorum paulo ante meminimus. Ex eodem lacu prodit & alter amnis qui vocatur *Aroy*; poſt quem labuntur bini alii amnes *Aloica* & *Caora*; ad poſterioris ripas barbaros illos incolere tradunt capitibus intra humeros ita depreſſis, ut multi crediderint illos oculos in humeris & os in pectore habere, vocant *Ewaypanomas*. Quartus ordine à Carolo verſus occaſũ fluvius dicitur *Caſnero*,ſecus *Amapajam* in *Ore-* Caſnero. *noquen* ſe condens, amplitudine cum quovis Europæ noſtræ fluvio comparandus.

Cap. XXIII.

Amnium qui in Orenoquen *influunt Catalogus;* & *Expeditionis* Ralegianæ *reliqua.*

ANTEQUAM expeditionem *Raleghi* perſequamur, operæpretium erit hic præmittere amnium Catalogum, qui in *Orenoquen* influunt. Primus amnis (inquit *Ralegus*) qui ab Arcto in *Orenoquen* deſcendit appellatur *Cari*: & huic Cari. proximus verſus Favonium, *Limo*: inter utrumque autem degunt ad ripam & intra Limo. conti-

continentem canibales ſive antropophagi; quorum præcipuus pagus vocatur *Acsmacari* ubi quotidie mercatus fœminarum celebratur, quarum ſingulas emunt *Arwaccæ* pro tribus quatuorve ſecuribus, & venales deportant ad alias Americæ Meridionalis provincias. Pao. Sequitur deinceps verſus occaſum amnis *Pao*, & mox *Caturi Voari* Caturi. atque *Capuri*, qui derivatur è magno flumine *Meta*, quod *Berreum* è novo Regno Granatæ venientem deſcendiſſe diximus. A *Capuri* verſus occidentem jacet provincia *Amapaja* in qua ille hibernavit, & plures ſuorum deſideravit à venenatis aquis enectos. Supra *Amapajam* verſus Novum Regnum Granatæ, deſcendunt in *Metam*, *Pato* atque *Caſſanar* amnes. Ab hoc fluvio verſus occidentem & provinciam barbarorum Ashague. qui dicuntur *Ashaguæ* atque *Catety* ſuccedunt amnes *Beta*, *Dawney* atque *Vbarro*; & in finibus Peruviæ jacent provinciæ *Tomebamba* atque *Caxamalca*. Haud procul denique à Quito, ad ſeptentrionale Peruviæ latus, labuntur fluvii *Guiacar* & *Goavar*: denique ad alterum montium latus *Papamene* fluvius, (qui per provinciam *Mutylonum* delapſus in *Maranonem* vel *Amazonum* flumen deſcendit) ad cujus ripas *Petrus de Orſua* cymbas ſuas ſtruxerat, quum aditum ad *Dorado* quæreret, per fluvium *Amazonum*. Confuſiſſima eſſe hæc facile quivis videbit qui veram Peruviæ deſcriptionem vel à limine ſalutaverit.

Inter *Dawney* autem & *Betam*, complectitur Flumen *Barraquan* (ita enim *Orenoque* ibidem appellatur) famoſam inſulam *Athulen*, ſupra quam navigia paulo majora aſcendere nequeunt, ob Cataractas & pernicem undarum lapſum.

Cæterum quum jam crebris imbribus *Orenoques* alveus ſupra modum inciperet intumeſcere, conſultius *Ralego* viſum, curſum retro flectere; itaque *Caroli* amnis oſtio relicto, eodem die revertitur ad *Morequitum*; ubi denuo cum *Topiawari* ſermones de *Epuremeorum* rebus ſerens, cognovit primum ipſorum oppidum *Macureguaram* tantum quatridui itinere ab hujus pago abeſſe; & quum *Ralegus* promitteret ſe proximo anno cum majoribus copiis rediturum; à Regulo quidem filium accepit, & duos itidem ſuorum veluti obſides ibidem reliquit.

Deſcendit cum *Ralego*, *Putima Warapanæ* regulus, deducturus illum ad montem in ſua provincia ſitum, qui opulentas auri venas abſcondere credebatur: deſcenderunt Mana. autem primum ſecundo flumine *Manâ*; relicto ad dexteram pago *Tuteritona*, qui ad provinciam *Tarracoam* pertinet: præter quam jacet pulcherrima vallis *Amanocapana* quæ circiter ſexaginta milliaria in longitudinem patere creditur inter ortum & occa- Ojana. ſum; deinde *Oianam* amnem per tranſverſum ſecantes, paulum ſubſtiterunt juxta lacum, qui hic medium alveum occupat; & ſtudioſe requiſiverunt alterum lacum, ut ita attingerent montem *Iconurin* qui aurum continere dicebatur: Verum quum *Ralegus* moleſtias itineris amplius ferre non poſſet, *Keymiſium* ablegat, ut ſtudioſe locum luſtraret, & per vallem tranſiret ad fluvium *Cumacam*, ubi ipſum erat præſtolaturus.

Deſcenderunt ergo porro flumen ſecus provinciam *Parino* ad *Ariacoam* uſque, ubi *Orenoque* ſe dividit in tria pulcherrima brachia, quorum unum, quod *Cararoopana* dicitur, ducit ad provinciam *Emeriam*, cui *Carapana* tum imperabat: atque hoc quidum *Ralegus* ipſe deſcendit, ut *Keymiſio* occurreret. In hoc brachio plures & inſignes inſulæ ſparguntur, quarum quædam ſex, aliæ decem, quædam & viginti milliaria patent. Sub ſolis occaſum inciderunt in aliud fluvii brachium, quod *Winicapora* dicitur; intra hoc mons Cryſtalli eſſe ferebatur, verum longitudine itineris, & anni tempeſtate minus propitia deterriti illum tantum è longinquo viderunt, inſtar candicantis turris, & admodum altæ. Præcipitat ſe de hoc monte fluvius ingenti murmure in grandem abyſſum, ita ut non facile alibi ejuſmodi Cataracten ſit reperire, barbari vocant *Wacarimam*. Hic autem didicerunt *Carapanem* relicta *Emeria* ſe ſubduxiſſe Cairamo. cum quibuſdam Hiſpanis verſus *Cairamum* ſub montibus qui *Guianam* ab *Orenoque Ponis* dividunt: quare à *Winicapora*, (relictis ad ortum quatuor amnibus *Waracayari*, *Coirama*, *Anakiri* atque *Iparoma*, qui omnes è montibus *Emeriæ* deſcendentes ſe condunt in *Orenoquen*,) cum maxima difficultate redierunt ad caput fluvii *Carerupanæ*, atque inde ad oſtium fluvii *Cumanæ*; & accepto *Keymiſio* cum ſociis promoverunt ad locum, ubi *Orenoquen* in tria brachia ſe diſpeſcere diximus; deinceps ſalutata ex itinenere Inſula *Aſſapana*, portum *Toparimacæ* ſubjerunt; atque inde ſolventes, quia impoſſibile erat, ea via quam venerant, per *Amanam* regredi, alium brachium *Orenoques*,

ques, quod *Capuri* dicitur ſunt ingreſſi, atque ita non ſine ingenti diſcrimine (diſtabat enim *Capuri* oſtium à navigiis ipſorum, pene tanto intervallo, quanto *Dovera* à *Grevelinga*) tandem ad claſſem ſuam remearunt; & poſtea in Angliam. Capuri.

Non eſt nobis propoſitum hic inſerere quæ à *Ralego* magnifice prædicantur de opulentia harum regionum, & incredibili auri copia, ſiquidem nondum fidem apud Europæos invenerunt; ſi quis iſta penitius cognoſcere deſiderat, legat ipſius *Raleghi Guianam:* nos reliqua Anglorum geſta in hac Americæ Meridionalis parte breviter perſequemur.

Cap. XXIV.

Secunda Anglorum expeditio in Guianam *duce* Laurentio Keymis *anno* cIↄ Iↄ xcvi. *& Tertia duce* Thoma Mashamo *eodem anno & ſequenti.*

R*Aleghus* domum reverſus, ſecundam expeditionem cum duabus navibus (quarum una tantum liburnica erat) committit *Laurentio Keymis* impigro viro & navigationum illarum admodum perito. Is ſolvit ex Anglia xxvi Januarii anno cIↄ Iↄ xcvi. xiii Feb. attigit *Canarias* inſulas; & paulo poſt Heſperides. A quibus xxviii Feb. profectus, xiv Martii Continentem Americæ Meridionalis adnavigavit, fixitque primum anchoras in oſtio fluvii *Arrowari* (de quo ſupra). Atque inde Cap. III. littus legens verſus corum, & amnes qui inter Magnum flumen Amazonum & *Orenoquen* interſunt obiter luſtrans, demum vi Aprilis pervenit ad oſtium *Orenoques*, ſive *Raleanæ*, ut ipſe vocat. Obſervat autem hunc alveum, qui dudum curſum in mari ſervat, non niſi ſex ſeptemve orgyas altum eſſe, novem aut decem milliaribus ab ipſo oſtio; in limine autem, ut ita dicam, æſtuarii vix duas; nec æſtu maris accedente ſupra quinque palmos augeri, niſi forte nova aut plena Luna. Hic barbaros conductores nacti, & octiduum adverſo flumine ſubvecti, portum *Topiawari* attigerunt: nuſquam barbaris amicis viſis, qui de Anglorum adventu, quia promiſſum tempus jam exſpiraverat, deſperantes, Hiſpanorum metu in diverſa ſe receperant. Hiſpani enim viginti aut triginta tuguria in municipii modum hic conſtruxerant, ex adverſo petreæ inſulæ, quæ fluvii Caroli faucibus objacet, ut barbaris majore numero ex improviſo incumbentibus in hanc tanquam arcem ſe poſſent recipere; dum majores copiæ è variis partibus advenirent. *Keymiſius* itaque quum ſe Hiſpanis imparem, barbaros incertæ fidei, & intuta omnia cerneret: quantocius ſibi redeundum exiſtimavit. In aſcendendo autem, *Toparimaco* portum prætervectus, ubi alveus vadoſior eſt, quum altiſſimus continentem *Gujanæ* propius radat, deſcendens auſtrale latus legit, ob inſignem alvei latitudinem & profunditatem, nam multis locis viginti orgyas, pauciſſimis duas & ſemiſſem deprehenderunt. Atque ita quinto menſe, poſtquam ex Anglia ſolverat, columis in patriam in rediit, nullo operæprecio facto, niſi quod commodiſſimum aditum ad *Orenoquen*, & genuinum fluminis alveum primus Anglorum detexit.

Miſit & eodem anno *Ralegus* aliam minorem navem, ad eandem expeditionem, eique præfecit *Thomam Mashamum:* Is ſub exitum Decembris ſoluit è *Waymoutha*; & xxv Jan. anni cIↄIↄxcvii majorem *Canariam* prætervectus; viii Feb. attigit inſulam Salis, Heſperidum unam: à qua xii ejuſdem ſolvens, vigeſimo ſeptimo ejuſdem menſis continentem Ameriæ Meridionalis adnavigavit, ad altitudinem duorum graduum & triginta ſcrupulorum ab Æquatore verſus Arctum. Adiit deinde amnem *Wiapoco* & cæteros qui ordine jacent ad illam oram uſque ad *Corretinen*, ubi à xviii Aprilis ſubſtitit uſque ad ſextum May; nullo operæ precio facto, licet à barbaris deceptus, (ut veriſimile eſt) flumen ad Cataractas uſque aſcendiſſet, ut auri venas & opulentas nationes requireret. A *Corretine* recta navigavit ad *Caribum* inſulas, & vigeſimo octavo Junii rediit in Angliam, *Orenoque* flumine ne quidem viſo. Non invenio poſt illud tempus quicquam magni ab Anglis in illis partibus tentatum, nam poſt Sereniſſimæ Reginæ *Elizabethæ* deceſſum, & *Iacobi* Regis inaugurationem, *Waltherus Ralegus* conſpirationis in Regem publico judicio convictus, & capitis damnatus, Regis clementia in perpetuum carcerem fuit ſubmotus & in turrim Londinenſem concluſus.

CAP. XXV.

Postrema VValtheri Ralegi *in* Guianam *expeditio annis* cIↃ IↃ CXVI *&* XVII. *& illius supplicium.*

POSTQUAM *Ralegus* in Turri Londinensi pene quatuordecim annis captivitatem tolerasset, Regi persuasit se nullo negotio opulentissimam auri fodinam in *Guiana* posse detegere & Regnum Angliæ multo auro beare; itaque licentiam impetravit cum classe plurium navium quam suis & amicorum impensis paraverat, eò navigare. Quis expeditionis hujus exitus fuerit, ex ipsius *Ralegi* Epistola quam ab Insula *S. Christophori* ad *Radulphum WinWoodum* Magnæ Britanniæ Regis Secretarium perscripsit, planum fiet, quæ ita se habuit. Nullam tibi hactenus, Domine, expeditionis meæ in Indiam reddidi rationem: neque sane argumentum literarum sese obtulit nisi triste & infortunatum; nam quum utplurimum inter Insulas Hesperides & Americæ continentem tantum quindecim aut ad summum viginti dierum iter sit, ventos adeo adversos tamque graves tempestates & nimbos sum expertus, ut vix sex septimanis absoluerem: quibus accessere maximus æstus & aquarum potabilium inopia, funium atque anchorarum jactura sub insula Brava & Promontorio viridi, ubi summum vitæ discrimen adivimus: denique ægritudines & mortes tam lectissimorum militum quàm peritissimorum nautarum. Decimo septimo demum Novembris venimus in conspectum *Guianæ*, & jecimus anchoras ad ostium fluminis *Calianæ* (quam supra vocavimus *Cajanam*) quinque gradibus ab Æquatore versus Arctum, ubi substitimus ad quartum Decembris. Hic ægros omnes exposuimus, lembos & celoces, quas ex Anglia adduxeramus, instruximus, aquavimusque, Regulo hujus tractus *Henrico Calliano*, amico veteri, nos & opere & commeatu peramice adjuvante. Eram tum ipse æger & in summo vitæ discrimine, ita ut sex septimanis me vix possem commovere. Itaque *Keymisio* imperavi, ut cum quinque navibus *Orenoquen* subiret & duceret ad fodinam. Hisce navibus vehebantur quinque, quinquaginta militũ singula; quibus præerant *Parkerus*, *Northius* (frater dominorum Montis aquilæ & *Northy*) nobilissimi viri, & laborum, inediæ & æstus patientissimi; Filius meus, *Tornapius Cantianus*, & *Chudleyus* per legatum: *Pigotius* jam decesserat, & Legatus meus *VVarrhamus S. Leger* periculosissime sine spe vitæ ægrotabat: cognato autem meo *Georgio Ralego*, qui multis annis in Belgio cum laude militaverat, & nunc vicem meam supplebat, nondum adulta authoritate, miles haud ita obediens erat, quam expeditionis gravitas postulabat. Quum nostri flumen ascenderent, Hispani statim hostilia in illos cœperunt moliri, tormentis majoribus & minoribus illos petentes; ita ut vim vi repellere cogerentur, & Hispanos paulò post ex oppido propellerent: Filius meus hic in primo congressu cæsus, magis gloriæ quam securitati suæ consulens: in quo, ut verum fatear, non modo charissimi pignoris jacturam feci, sed & omne quod mihi in hac vita charum erat amisi. Reliquæ meæ naves sub Insulam se subduxerant, nullum commodiorem portum in vicinia *Guianæ* reperientes. Harum secundæ præerat Vice-Ammiralius meus *Ioannes Penningtonus*, de quo jure testari possum, illum inter rei nauticæ peritissimos, quos Anglia nutrit, numerandum esse: tertiæ *VVarrhamus S. Leger* fortissimus & generosissimus eques; quartæ *Ioannes Fearnius* eques; quintæ Tribunus *Chudlaus Devoniensis*. Hisce quinque navibus expectabam quotidie Hispaniensem Classem; quæ si in nos irruisset, dum classis nostra ita divisa erat, procul dubio non modo nos, sed & qui flumen ascenderant, nullo negotio oppressisset: verum nos potius una cum Hispanis perire & conflagrare optassemus, quam vel tantillum illis concedere. Videntur tamen Hispani consultius æstimasse sub insula *Margarita* nos operiri, quæ nobis prætereunda erat Americam petituris. Nam quum Regi placuisset mihi jurato imperare, ut terras & flumina quæ adire proposueram, nominatim designarem, adhæc navium magnitudinem, militum atque machinarum numerum, & reliquum belli apparatum scripto explicarem: Ea omnia statim Hispaniarum Legato fuerunt propalata; qui quantocius omnia *Madritum* destinavit, antequam à Thamisi soluissem: nam primæ Regis literæ, quas celoce ad præfectos suos in Americam misit, scriptæ erant XIV Martii anni cIↃ IↃ CXVII; has

Caliana.

has tibi mitto, alteras mihi servo, metuens ne forte hæ meæ intercipiantur. Alteræ Regis litteræ scriptæ erant XVII May missæ ad *Didacum de Palameque, Guianæ, El Dorado*, & *Trinitatis* Gubernatorem: Tertiæ scriptæ erant ab Episcopo *Portus Rici*, & à *Palameque* acceptæ XV. Julii, in Insula *Trinitatis:* quartæ scriptæ erant à Secretario Telonei Indici, & una cum regiis litteris missæ. Missi etiam fuerant, qui quam ocyssime trecentos milites cogerent & decem machinas è *Portu Rico* ad *Guianam* deducerent; præter centum quinquaginta milites qui ex Novo Regno Granatensi sub tribuno *Antonio Mexia*, & totidem qui è *Portu Rico* sub tribuno *Francisco Sanchio* accersebantur. Quum autem omnibus qui Americam adierunt, hoc Rege nostro rerum potiente notissimum sit, Hispanos promiscue in omnes peregrinos, quos intercipere potuerunt, immaniter sævisse, licet tantum commerciorum gratia advenissent, quid de nobis futurum fuisse censes, si in illorum manus incidissemus, quorum vires, consilia & adventum tanto tempore præcognoverant? Sed objicitur mihi, quare fodinam non fuerim aggressus; quanquam autem nemini (Majestate regia excepta) rationem reddere teneat, præterquam mihi & ipsi, qui & charissimi pignoris & facultatum mearum omnium infelici hac expeditione jacturam feci; tamen satis constat Hispanos magis anxios fuisse de fodina, quam de ipso oppido; & facile ipsis fuisse nos ab illa arcere, præsertim quum, ut Regis literæ loquuntur, via ad illam ducens aspera sit & fragosa. Verum præterea est, *Keymisium* fluvii alveum tenuiorem invenisse, ita ut circiter milliare à ripa cogerentur abstinere; & quum locum exscensioni idoneum reperisset, tantum globulorum nimbus è vicino nemore in nostros incubuit, ut duo remiges exanimarentur, sex graviter vulnerarentur, & imprimis tribunus *Tornapius* in capite, è quo vulnere adhuc languet. *Keymisius* quoque propositi sui tenax, negabat consultum esse; nostros enim qui in urbe *S. Thomæ* relicti erant, quotidianis hostium insultibus impares tandem futuros: viamque quæ ad fodinam ducit, per densum nemus agendam esse; neque operas ad manum esse ad metallum egerendum aut eliquandum. Cæterum satis mihi constat, Hispanos duas auri fodinas haud longe ab hoc oppido habere: quarum una possidetur à *Petro Rodriguez de Parama*, altera ab *Herviano Frontino:* Tertia denique, quæ est argenti, à *Francisco Fasciardo:* sed desunt ipsis Nigritæ, indigenas enim ad laborem invitos non licet compellere propter interdictum Car. V. & Hispani neque volunt neque possunt eum laborem tolerare. Dicat Hispanicus Legatus *Praggadocia*, quicquid lubet, per literas possessoris, Telonei rationale, & Quintos Regios, demonstrabo rem ita se habere. Deinde quam facillime, non modo harum, sed & sex septemve aliarum, quas neque hostes hactenus attigerunt, neque aut Angli aut Galli aut Belgæ unquam adierunt, nos compotes fieri posse, nullo negotio demonstrabo. Verum *Keymisius* ab *Orenoque* reversus, quum consilia & facta illius improbassem & quererer fortunas meas ab ipso penitus eversas, & famam apud Regem ita læsam, ut in integrum restitui nequiret, ingressus in conclave seipsum interemit, &c. Scriptæ erant hæ literæ XXI May, anno cIↄ Iↄ CXVII ita ut in litteris datis, quarum *Ralegus* meminit aliquid erratum sit oportet. Atque hic fuit exitus postremæ *Ralegi* expeditionis in *Guianam*; qui post illa in Angliam reversus, capitis damnatus & supplicio fuit affectus XXIX Octob. anno cIↄIↄCXVIII.

Cap. XXVI.

Fluminis Orenoques *descriptio secundùm Belgarùm nostrorum observationes.*

SUPERIORIBUS capitibus compendio descripsimus, quæ ab Anglis auspiciis *Waltheri Ralegi* in *Guiana* & super flumen *Orenoquen* ab anno cIↄ Iↄ XCV ad annum cIↄ Iↄ CXVII fuerunt gesta: interea tamen & etiam antè plures expeditiones susceptæ fuerunt tam ab Anglis quam à nostratibus ad flumen *Orenoquen* & oppidum *S. Thomæ*, commerciorum gratia, atque imprimis Tabacci, quod hic ab Hispanis diligenter colebatur: ita ut satis constet, nostros interdum octo & novem navibus uno anno flumen ascendisse & cum præfecto *S. Thomæ* contraxisse, antequam Rex Hispaniarum gravissimo interdicto Hispanos cum peregrinis omnibus commercia vetasset exercere. Pervenit ad manus meas itinerarium cujusdam Belgæ satis accuratum,

tum, è quo hæc de fluminis situ & condicione hausi. Prætermissis autem quæ navigationem usque ad continentem Americæ hujus Meridionalis tangunt, quæ jam satis vulgo nota est. A fluvio *Esseequebe* pertinet ora circiter decem milliaribus, versus Arctum, ubi eminus cernere est arborum lucum qui eminus tuguriorum rusticorum formam ostentat; à quo navigantibus secus oram ubi mare tres orgyas & aliquot palmos est altum, occurrit ostium alterius fluvii, & rursus lucus, & post hunc vasta sylva, hæc ora tendit versus corum; ad altitudinem autem octo graduum & quindecim scrupulorum ab Æquatore versus Arctum, objacent tres exiguæ insulæ, haud longe à Continente. Quibus superatis subducit se nonnihil ora sinum moliens, ad quem videntur tres colles instar struum fœni, & paulo ultra alii tres, & fluvii itidem ostium cui insula objacet, omnis hæc ora humilis est, pertinens ad corum, & mare procul à terra nonnisi duas orgyas & interdum tantum undecim palmos altum, ita ut hic ingentes fluctus ad littus volvat, usq; ad promontorium super fluminis *Orenoques* ostium, imprimis editum: hoc prætervectis & insulas eminus conspicientibus, ora è propinquo radenda est, hic enim alveus altissimus est, ita ut primum duæ inde tres, & postilla sex septem atque etiam octo orgyæ deprehendantur, cursus hic instituendus est versus Africum & interdum magis versus Austrum. *Orenoques* fluminis ostium distat ab Æquatore octo gradibus & quinquaginta scrupulis versus Arctum. Sinistra porro ripa radenda est usque ad orbicularem insulam, quæ ad sinistram relinquenda est, & secus insulas navigandum quæ ad dexteram jacent, ubi alveus altior est; ad sinistram autem continens terra pluribus alveis videtur dissecta & pumilis arboribus vestita; dehinc aperiunt se varia ostia ad dextram lævamque, sed medius alveus sequendus est versus Favonium usque ad Insulam, à qua utrimque alvei descendunt, sed dexter ingrediendus est versus corum, donec ad aliam insulam veniatur, à quâ flectendum est versus Africum: fiunt & plures insulæ obviæ, quarum aliæ ad dexteram aliæ ad sinistram relinquendæ sunt usque ad ingens ostium, à quo rursus deflectendum versus corum, nec tamen alvei ingredeundi qui ad dexteram deflectunt, sed sinistra ora sequenda & medio alveo navigandum, neque declinandum in ostia quæ à dextera sese aperiunt, aut in alveos quæ insulas permeant. Atque ita tandem pervenitur ad patentem alveum qui deducit ad Insulam Trinitatis & vulgo *Mapure* appellatur, quo ad dexteram relicto, uti & altero qui ab leva descendit è continente, recta pergitur, donec ad sinistram se aperiant quatuor aut quinque editi montes, à quibus ad oppidum *S. Thomæ* numerantur sex septemve milliaria. Atque hæc quidem ille.

Mapure.

Flumen autem hoc accuratissimè fuit lustratum & descriptum à nostris anno CIↃ IↃ CXXIX, qui auspiciis societatis Indiæ Occidentalis, ductuque Ammiralii *Adriani Iansony Patris* flumen subjerunt; è quorum Itinerariis observavi.

A fluvio *Ammegore* (quem à *Keymisio Amacur* suspicor appellari) qui ab ortu descendens è continenti exit ostio circiter duas tertias partes milliaris lato, & haud supra octo palmos alto, ubi æstus refluxit; ab hoc inquam, ad Arctoum terræ cornu secus quod *Orenoques* alveus effluit, sunt quatuor milliaria versus occasum, intermedio autem spacio exit alter amnis ab ortu descendens versus occasum. Porro *Orenoques* ostium pluribus insulis dividitur, à quibus vada descendunt ad tria quatuorve milliaria in altum, à quibus mature cavendum. Ab *Ammagore* autem navigatur ad exiguam & orbicularem insulam, quæ alteri majori adjacet, ante fluminis ostium, à qua declinandum est versus Africum & cornu terræ petendum, quod ad sinistram jacet, pene milliare unum ab Insula, atque hæc est latitudo alvei fluminis isto loco. Ab hoc cornu navigatur versus occasum unum milliare versus aliam insulam quæ à dextera è propinquo stringenda est, & dimidio milliari ad Africum tendendum, ad aliam exiguam insulam, quæ ad sinistram relinquitur, uti & altera ad dexteram; ab hisce insulis, haud integro milliari, versus Africum, valde coarctatur alveus ita ut certis locis vix quartam partem milliaris sit latum; atque ita porro variis meandris, sed maxime versus Africum, ascendit usque ad oppidum *S. Thomæ*, uno atque altero loco tantum duodecim, tredecim aut quatuordecim palmos altus: hic æstus maris sentiri desinit.

S. Thomas.

Fluminis ostium distat ab Æquatore versus Arctum octo gradibus & quinque supra quadraginta vel etiam quinquaginta scrupulis; oppidum autem *S. Thomæ* octo gradibus & sedecim aut viginti scrupulis. Iuxta ostium fluminis & in insulis habitant

Tivitivæ

Tivitivæ indigentissima natio, quæ maximè piscibus victitat, & certis nucibus palmitorum, magnitudine ovi, quæ racematim L aut LX generantur, aspero & acuto putamine, carne instar cocorum. Hic quoque infinita pene copia volitant quædam insecta, mole & forma formicarum, quæ quatuor alas habent, quas excutiunt simulac consederint, barbari usurpant illa loco sevi. Habitant hic quoque *Caribes*, sed procul intra continentem, ita ut ripæ flumina à rarissimis barbaris jam accolantur. Ab ostio ad viginti aut viginti quinque milliaria ripæ admodum sunt humiles & undis pene æquales, ita ut pluviis mensibus inundentur. Ab hoc loco sensim se erigit solum, ita ut duas aut plures orgyas supra undarum superficiem extet; & ubi supra triginta milliaria ascenderis, tum desinunt Insulæ & verus *Orenoques* alveus intratur, ripis porro utrimque editis; ab eo loco ad oppidum numerant duodecim aut quatuordecim milliaria.

Oppidum *S. Thomæ* conditum est ad ripam fluminis sinistram ascendentibus, patetque in longitudinem pene quartam milliaris partem. Nostrates appulerunt hic XI Decembris anni CIↃIↃCXXIX, verum oppidani, nostros nequaquam operiri ausi, incensis ædibus jam profugerant: quæ triginta aut quadraginta supra centum fuerant, leviter admodum structæ, in medio erat exiguum templum, & ad extremum versus occasum monasterium Franciscanorum.

In hisce provinciis, ut Hispani testabantur, gravissimè pluit mensibus Aprilis & Mayo, ita ut alveus fluminis interdum tres orgyas intumescat: juxta ostium fere continuo pluit, ita ut aër ibidem sit insalubris. Ad hoc flumen, (secus quam in aliis solet ad hanc quidem oram,) juxta ostium nulli aut perpauci reperiuntur mosquiti, interius autem plurimi. Flumen hoc valde piscosum est, nutritque varii generis pisces & inter illos unos congris haud dissimiles, tres quatuorve palmos longos, ventre flavo & cæruleis notulis distincto, patulo rictu instar *Torpedinis*, cum qua & hoc commune habet, quod manu aut cultro tactus, torporem sed ad breve tempus inducat, cæterum innoxius & edulis. Volucrum quoque maxima hic est copia, inter quas nomen merentur plateæ, plumis rubris & ita elegantibus, ut nihil formosius fingi possit. Continens autem alit omnia illa animalia, quorum in superioribus jam memini; Hominum tantum hic summa est infrequentia, qui Hispanorum sævitiam metuentes, alii aliò commigrarunt.

Cap. XXVII.

Descriptio Insulæ quam vocant la Trinidad.

INSULA quam Hispani hodie vocant *la Trinidad*, longe maxima est earum quæ hic continenti Americæ Meridionalis objacent, quasque illi vocant *de Sotovento*, quia à classibus illorum quæ continentem petunt, per medias *Caribum* insulas, ad sinistram relinquuntur: distat ab Æquatore versus Arctum octo gradibus aut circiter pro partium illius dispositione: ad occidentem dirimitur à continente Pariæ angusto freto, cui Columbus primis illis temporibus nomen indidit *Boca del Drago*, à discrimine quo enavigatur; & concludit amplissimum sinum inter se & *Guianæ* continentem, in quem flumen *Orenoque* pluribus ostiis erumpit, uti ante diximus. Oviedus altitudinem polarem hujus insulæ accuratius distinguens scribit Australe illius latus distare ab Æquatore novem gradibus, Septentrionale decem; quod melius cum veris observationibus convenit, licet *Raleghus* cornu illius quod vulgo vocatur *Punta del Gallo* sive *Curiapan* ad octavum gradum versus Arctum collocet. Belgæ nostri secundum suas observationes, designant Orientalem illius Angulum latusque septentrionale ad altitudinem decem graduum & triginta scrupulorum; & meridionalem Angulum ad altitudinem novem graduum & triginta scrupulorum, aut paulo plurium. Ab *Amagore* fluvio navigantes versus Arctum paulum declinantes versus Favonium appellunt ad quoddam illius cornu, quod vulgo dicitur *Punta Blanca*; à quo ora illius quinque aut sex milliarium intervallo versus Africum aut *W. S. W.* jacet usque ad dictum cornu *del Gallo*, humile & æquori pene æquale, à quo petrosum vadum in altum descendit, ubi mare haud supra undecim aut duodecim palmos est altum. Ab hoc cornu ad angustias illas numerant quatuordecim aut quindecim milliaria. Porro fretum hoc inter

inter Continentem & occidentale Inſulæ hujus cornu. quidem circiter tria milliaria latum eſt, ſed injacent illi quatuor aut quinque inſulæ quæ illud anguſtant, & tantum anguſtos aliquot meatus relinquunt, inter quos fluctus magno impetu eluctantur: E quatuor autem meatibus tantum duo utplurimum navigantur; quorum unus quem minus os vocant, ita altus eſt ut bolide fundum tentare nequeas.

Diſtat hæc Inſula, uti ab Hiſpanis obſervatum invenio ab Hiſpaniola ducentas leucas: à Dominica ſexaginta, inter Auſtrum & Arctum: à Margarita & Cubagua quadraginta. Patet in longitudinem, ſecundum *Herreram* quinquaginta leucas (aut ut alibi ſcribit quinq; ſupra triginta aut plures) in latitudinem triginta: Secundum *Oviedum* vero in longitudinem quidem viginti quinq; leucas, in latitudinem autem octodecim aut viginti; quod vero magis conſentaneum eſt. Forma autem eſt triquetra quæ ſcriptoribus anſam dedit tam variè de latitudine illius & amplitudine ſcribendi.

Cœli vitio laborare creditur, & inſalubrior eſſe, quia utplurimum, denſis nebulis tegitur, & à vaporibus obumbratur.

De Soli qualitatibus non minus diverſa traduntur à ſcriptoribus: *Herrera* negat illud fœcundum eſſe aut ſementi faciendæ aptum; *Raleghus* qui anno cIↃ IↃ XCV ſub illa aliquandiu in anchoris ſtetit, eamque luſtravit; ſcribit ſeptentrionale quidem latus montibus aſperum eſſe; cætera ſolo eſſe ſatis fœcundo, frugumque feraci, præſertim earum quæ huic orbis parti familiares ſunt; cannis autem Sacchari ferendis maxime eſſe idoneum: abundare Mayzio & caſſavi, & aliis radicibus quæ in cibis uſurpantur, variiſque haud inutilibus fructibus. In ſilvis magnum numerum ferarum vagari præſertim aprorum; etiam quorundam animalium quæ alibi aut non aut raro inveniuntur: ita ut incolis quantumvis numeroſis, alendis abundè ſufficiant.

Metallorum nequaquam inopem eſſe, atque adeo auri, *Ralegho* perſuaſum fuit ab Hiſpanis, ejuſque venatum haud levia indicia ab iis deprehenſa: non tamen anxie perquiſitas fuiſſe aut tentatas ab ipſis, quia ad *Guianam* auro, ut creditur, opulentiſſimam anhelabant; grana tamen nonnulla ab aliquibus collecta, & ex amniculis qui Inſulam ſecant hauſta; fides ſit penes authores.

Indigenæ uno & communi nomine vocantur *Cairi* vel ut alii *Caräi*; unde olim in duas partes ſive provincias volunt fuiſſe diviſam, quorum una dicebatur *Camucararum*, quibus præerat regulus *Baucumar:* altera *Chacomarium*, qui *Marvani* parebant.

Immigrarunt in illam è Continente & aliæ nationes, *Iaöi* nimirum juxta *Parico* ſed es ſortiti; & *Arvacæ* juxta cornu *de Carao*, ut vocant; *Sebay* vel *Salvaj* juxta *Curiapan*; *Nepoy* haud longe à promontoriolo *de Galera:* denique *Carinepagotes* haud longe ab Hiſpanorum colonia tendentes. Barbari autem hi à reliquorum habitu nihil differunt, nudi fere agunt, pinguntque corpora ſua rubrica, ut alibi de cæteris diximus.

Porro Hiſpanorum oppidulum, *S. Ioſephi* nomini ſacrum jacet ad auſtrale inſulæ latus ad ripam amniculi, qui appellatur *Carone*; conſtabat circiter quadraginta ædibus quum à *Walthero Ralego* diriperetur, & præfectus illius *Antonius de Berreo* caperetur. Non exiſtimo poſt illa magnopere auctum, nam præter Tabacci culturam nihil hic ab Hiſpanis geritur. Qui bonam partem incolarum aut alio coëgerunt concedere, aut in ſervitutem redegerunt.

Nobiliſſimus Eques *Robertus Dudleius* Anglus, qui ante *Raleghum* Inſulam adiit, narrat ſibi haud longe à *Curiapan* ab incolis barbaris, venas quaſdam oſtenſas, quas ipſi *Caluori*, id eſt, aurum occultare opinabantur; verum marcaziten tantum fuiſſe deprehenſam, quæ ſplendore ſuo ignaros ludebat.

Inter præclara hujus Inſulæ celebrant terræ quendam angulum, quem barbari quidem vocant *Pichen*, Hiſpani *Terra de Brea*, juxta quem pix quædam foſſilis reperitur tanta copia, ut innumeræ naves illa onerari poſſe credantur, quam inde devehere vix operæprecium puto, maxime quia impicandis navibus haud ſatis idoneam arbitrantur, utpote quæ à ſolis calore facillime molleſcat.

Cap. XXVIII.

De Insula Tabago *vulgo dicta, quam nostri jam vocant novam* Walachriam.

INSULÆ Trinitatis quam supra descripsimus, vicina est versus ortum, & septem aut octo milliarium intervallo, Insula *Tabago*, quam nostri jam ab aliquot annis Novam *Walachriam* nominare cœperunt. Ea distat, secundum nostrorum observationes, ab Æquatore versus Arctum XI grad & XVI scrupul. Orientale illius latus sic satis editum est, eique objacent insulæ duæ minores & aliquot scopuli. Plures habet sinus, stationibus navium haud inidoneos. Verum quia in longitudinem inter Aquilonem & Africũ protenditur, ab ortu allabentes, quam difficillime ad eam possunt appellere, & tantum in duobus aut tribus sinubus anchoras jacere; fluctus enim validè feruntur versus favonium, ut caute velificandum sit iis, qui insulam cupiunt attingere, ne à fluctibus præter ipsam abripiantur, ut sæpius accidisse meminimus.

De cœli solique qualitatibus vix quicquam certi possum affirmare, laudantur enim utraque ab his, culpantur ab illis.

Diximus aliquot sinus habere stationi navium opportunos; horum unus jacet ad occidentale Insulæ cornu, iis qui australe insulæ latus radunt peropportunus; pone humile illius cornu & sub littore arenoso, ubi mare à duodecim ad quinque & viginti orgyas altum deprehenditur, & anchoris figendis idoneum est.

Alter sinus jacet ad septentrionale insulæ latus, distans à priori grande milliare: cui littus itidem est arenosum; atque hic descendunt in mare quatuor potabiles amniculi, clauditur ab ortu edito cornu, quod circiter septem aut octo orgyas fluctus superat; pone quod læta planicies sternitur, sementi faciendæ haud inidonea.

Tertius sinus distat à secundo versus Arctum circiter dimidium milliare, arenoso itidem littore, in quem quoque pulcherrimus amniculus evolvitur.

Ex hac insula descendunt in altum, ad varias mundi plagas octodecim aut novemdecim amniculi potari pulcherrimi.

Præter innumeras arbores sylvestres varii generis; reperitur hic maximus numerus palmitorũ; quorum cacumem manditur, & non differt multum sapore à *Crambis*; folia autem aptissima sunt ad tuguria contegenda. Item *Bannanes*. Præterea arbores quædam vastæ & proceræ, quæ fructus ferunt instar prunorum, crocei coloris quos aqua coctos exprimunt: eliciuntque liquorem palato admodum gratum neque insalubrem. Adhæc *Papaja* arbor, quæ uno anno adolescit & fert fructum: excrescit autem, utplurimum ad altitudinem quindecim & non raro viginti palmorum; & crassitudine humana: caudex autem illius est mollior & spongiosus; sine ramis; sed tantum foliis in summitate coronatus, quæ forma accedunt ad ficulnea; fructus adnascuntur caudici, rotundi & mole globi qui pendet XV libras, sapore admodum similes Meloni; & refertus intus granulis nigris sapore sinapi; denique alvum leniter creduntur laxare: fructus maturantur omnibus anni mensibus. En tibi Iconem. Papay.



Reperitur hic quoque arbor illa, quæ fructus fert admodum grandes, instar cucurbitarum; ita ut à nostris acceperim visi nonnumquam qui duas stopas & dimidiam, ut nostri loquuntur, caperent: folia hujus arboris sunt longissima sed angustiora & obtu-

& obtuſa: fructus annaſcuntur trunco & majoribus ramis, cortice duriſſimo & pene ligneo, ſed non adeo craſſo; pleni pulpa quadam ſpongioſa, optimi ſaporis; ſuccus dicitur alvum, & ſanguinis profluvium ſiſtere: naſcitur locis modice humidis datque fructus pene omnibus anni menſibus. Iconem à quodam noſtrorum acceptam hic adjungo.

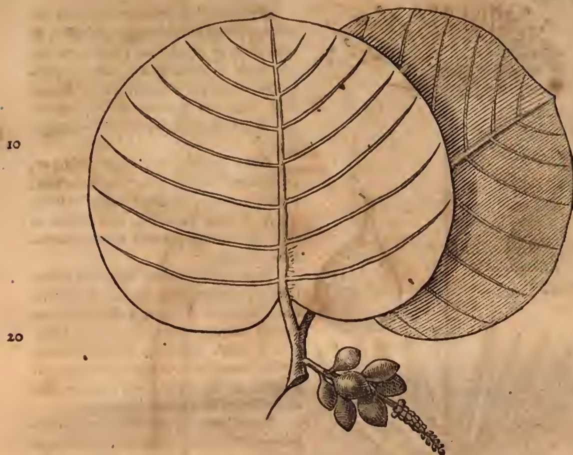


Naſcitur hic quoque Arbor mirabilis quæ copioſam admodum reſinam fundit vel leviter vulnerata, crocei coloris; à ramis hujus arboris deſcendunt certa filamenta, quæ poſtquam terram attigerint, radices agunt, & ramos veluti ſuſtentant: folia habet lata, ante obtuſa & craſſa lanugine tecta: fructum fert pene inſtar capitelli papaveris, qui licet & ipſe reſina ſive gummi ſcateat, à pſittacis tamen avide manducatur. Nos folia & fructum hîc adjungimus.

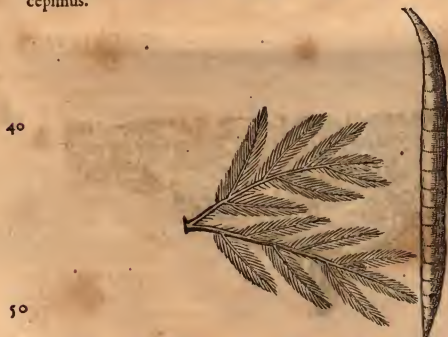


Itidem Arbor, cujus materies rubra eſt inſtar ligni Braſiliani, folia pene orbicularia, fert racematim fructus uvis haud diſſimiles, ſaporis admodum grati; naſci-

nascitur potissimum juxta littora. Foliorum & fructuum Iconem adjicimus.



Denique Arbor quæ cassiæ quandam speciem producit, verum silvestrem; procera arbor foliis instar *Tamarisci:* fructus similis est veræ Cassiæ, sed grossior, cellulis ad eundem modum divisus; sed pulpa illius est amarior & astringendi facultate prædita supra quidem descripsimus similem arborem sub nomine *Mizquitl*, sed sapor siliquarum non convenit. Foliorum & fructus Iconem hic damus, prout accepimus. l.5.c.3.



Inter plantas celebrant illam quam supra descripsimus, & à nostratibus diximus appellari *Slijptongen.* l.16.c.12.

Itemque altera instar Aloes, quæ semestris spatio caulem emittit interdum triginta palmos altum, in cujus summitate nascuntur fructus; forma pyris haud

diſſimiles, ajunt folia illius ſaponis vicem quamoptime explere. Iconem hic adjungimus.



Animalia hic reperiuntur varia: nimirum porci Americani raris villis, & umbelico in dorſo, ad Continentem, vocantur à barbaris *Pacquires*, craſſo lardo; tum Caſſecamans ſive Armadilli: itemque Iguanæ: & animalcula quæ fœtus ſuos in Sacculo circumgeſtant.

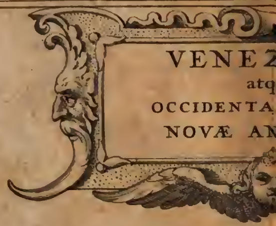
Aves quoque hic quamplurimæ, præſertim Pſittaci variorum colorum, turtures; aliæ: plurimæ quoque littorales & marinæ volucres, quæ facile in nidis ſuis intercipiuntur utpote hominum inſuetæ.

Mare quod ambit, valde eſt piſcoſum, præſertim juxta littora, & in ſinubus. Marinæ denique teſtudines immenſo numero ſolent ad littora adnatare à menſe Aprili ad Septembrem; quibus menſibus ova ſua excludunt; capiuntur noctu, nullo pene negotio, modo animum diligenter advertas.

Paulo prolixiores fuimus in hac inſula deſcribenda, quia indubia fide hæc accepimus à noſtris qui Inſulam jam ab aliquot annis cæperunt colere,

DESCRIPTIO





VENEZ
atq
OCCIDENTA
NOVÆ AN
NOO
WEST
C. de la Vela
C. da Coquibocoa
Monjes
Portete
B. Honda
Coquibocoa
I. Aruba
Quraçao
Bonayre
I. d'Aves
Roca
C. San Roman
Golfo de Venecuela ó de Coro
Pa: rago: ana
La Rancheria
Rio de la Hacha
Nuestra Señora delos remedios
Puerto del Pico
Coro
Porto de Guayra
Provincia
de
S.t Iago de Leon
los Caracas
Lago de Mara caybo
Sierras de Xizaharas
Pocabuyes pop.
Alcoholados pop.
Axaguas pop.
Llanos de Carora
Nueva Valentia
Laguna de Tocarigua
Laguna
VE
NEZVELA.
Portilla de Carora
Nueva Xerez
Bobures populi.
Valle de Ambrosio
Xuruara prov.
Sierras de San Pedro
Nueva Segovia
Coromochos pop.
Bariquicemeto
provincia.
R. Tucuyo
Tucuyo
R. Bariquicemeto
Prov. de Cuycas.
ZVY

...RDT

...EZVELA,
atque
...NTALIS PARS
...ANDALVSIÆ

Dominica

Matalino

Sta Lucia

S. Vincente

Bekia

Vogeleylandt

Granada

I. Blanca

Orchilla

Tortung

Margarita

Frayles

Cola

Testigos

Tabago

S. Pedro

Cobana

Coetza

C. 3. puntas

Bocca del Drago

Pta de Galera

I. dla Trinidad.

S. Ioseph

C. Salinas

Golfo de Paria.

P.ta de los Blanquisales

Pta del Gallo

Iaropas

Monopado

I. de Caribes

Indios de Perito

Indios Palenques.

PARIA..

NVEVA ANDALV S IA

Worinoque ó Orinoque.

Huriaparia.

Rio de Paria, Yuyapari,

Iwarepice.

S. Thomas

Anglicæ leucæ 20 in uno gradu.
10 20 30 40
Hispanicæ leucæ 17½ in uno gradu.
10 20 30
Germanica milliaria 15 in uno gradu.
10 20 30

15
14
13
12
11
OOST
9
8
7
6

...DT

DESCRIPTIONIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER DECIMUS OCTAVUS.

NOVA ANDALUZIA.

INTRODUCTIO.



Deduximus jam descriptionem Americæ Meridionalis ad illam partem Continentis quæ Orientali sua parte fines jungit cum maximo flumine Orenoque *quod superiori libro descripsimus, & cum freto illo cui Insula* Trinitatis *objacet, atque frequentibus illis insulis, quæ quamplurimis ostiis magni illius fluminis dissecantur; quæque longo latoque terrarum tractu prominet versus Occidentale insulæ* Trinitatis *cornu, à quo angusto illo freto dirimitur, quod supra* Boca del Drago, *id est,* os Draconis *appellari diximus. Porro Continentis hæc portio olim ab Hispanis dicebatur* Nova Andaluzia; *quod nomen commune est plurium provinciarum, quæ ab hisce limitibus ad Occidentem pertendunt usque ad præfecturam* Rio de la Hacha; *quarum quidem præcipua & maxime Orientalis appellatur* Cumana, *cui famosæ aliquot insulæ prætenduntur; præsertim* Cubagua *&* Margarita; *quæ olim celeberrimæ fuerunt ob opulentam capturam concharum* Margaritiferarum: *E quarum regione prominet terræ cornu quod vulgo dicitur* Punta de Araya *nobilissimis salinis notissimum: Occidentalior autem illius pars est præfectura* Venezuela: *licet autem hæc Continentis pars plures alias provincias complectatur, tamen in duas potissimum partes descriptionem illius dividemus,* Cumanam *sive* Novam Andaluziam *proprie dictam &* Venezuelam. *Quanquam autem hæc Continentis pars inter primas ab Hispanis fuerit detecta & crebrius adita, tamen omnium negligentissime illam ab ipsorum scriptoribus invenimus descriptam: conabor tamen, quantum potero, aliquid lucis ipsi è nostrorum & aliorum observationibus affundere.*

INSULA MARGARITA.

CAP. I.

Descriptio nobilissimæ Insulæ Margaritæ.



ANTEQUAM descriptionem Continentis hujus Americæ Meridionalis prosequamur, necessarium erit Insulas aliquot perlustrare, quæ hîc illi objacent, ob varias circumstantias, quæ in Continentis delineatione ad has referuntur. Inter Insulas autem hasce principem locum meretur nobilissima Insularum MARGARITA. Quam Christophorus Columbus primus invenit anno CIↃ CCCC XCVIII nimirum tertia sua ad partes hasce Americæ navigatione: nam paulo magis versus Austrum, ab insulis primum ab illo inventis, provectus incidit in Insulam, cui nomen indidit *la Trinidad*, quod hodieque obtinet, ut supra diximus, & penetravit in fretum illud quod inter hanc insulam & continentem veluti concluditur, quod ille tum appellavit *Golfo de la Vallena*; vidit (Her. d. 1. l. 3. c. 10.)

quoque eminus continentem *Pariæ*, uti hodie dicitur, ſed inſulam eſſe credens nominavit Inſulam *Sanctam*, & poſtea *de Gracia:* Inde cum ſummo diſcrimine per *os Draconis* eluctatus, adiit varios portus Continentis, inſulam opinatus, quam vocavit *Pariam*. Adnavigavit deinceps varias inſulas, quarum uni impoſuit nomen *Aſſumcion*, alteri *la Concepcion*; & tribus minoribus *los Teſtigos*; poſt illas alii inſulæ *el Romero*; aliis itidem *las Guardas*; atque ita tandem pervenit ad *Margaritam*. Pauca autem nomina quæ ille tum impoſuit hodie durant, uti in progreſſu apparebit: nunc Inſulam hanc deſcribemus.

Inſula *Margarita* (inquit *Herrera*) patet in longitudinem quidem circiter quindecim leucas, in latitudinem autem ſex; grata viriditate peramæna aſpectu, & quondam indigenis frequentiſſima. Diſtat ſex ſeptemvis leucis ab Americæ Meridionalis continente, anguſto freto interluente, in quo duæ inſulæ jacent *Cubagua* & *Coche*, brevi intervallo à ſe invicem diſiunctæ, de quibus mox dicetur. Abeſt autem ab Inſula Trinitatis (ſecundum *Herreram* in deſcriptione Indiarum) viginti leucis verſus occaſum; ſecundum noſtrorum vero obſervationes; octo aut novem milliaribus ſupra triginta: ab Hiſpaniola denique, ſecundum eundem *Herreram* leucis centum & ſeptuaginta.

Diſtat autem ab Æquatore ſecundum accuratiſſimas obſervationes, verſus ſeptentriones gradibus undecim; quod de parte Inſulæ pene media intelligendum.

In longitudine autem illius diſcrepant nonnihil ſcriptores; ſunt qui ſedecim illi leucas tribuant: Oviedus univerſum illius ambitum definit quinque & triginta leucis.

Potabilium quidem aquarum pene eſt inops, quas è continenti & præſertim è provincia *Cumana* petere conſueverunt; fertilis tamen & arborū lucis peramæna, paſcuis quoq; dives, & *Mayzii* uberrimo proventu, aliorumq; fructuum copia commendatur.

Duo omnino Hiſpanorum municipia ab *Herrera* produntur, unum ſub Arce, quam Oceanus alluit, Gubernatoris hujus inſulæ Domicilium: Alterum duabus leucis à mari ſejunctum quod Hiſpani vocant *El valle de Santa Luzia*,

Teſtigos. Ad ortum ipſi objacent inſulæ aliquot vel potius ſcopuli, quos vulgo vocant *los Teſtigos*. Invenio à noſtratibus obſervatum, numero eſſe octo, edito ſolo; & diſtare ab Æquatore verſus Arctum undecim gradibus & triginta quinque ſcrupulis, & ab Inſula *Granada* verſus Africum circiter ſeptemdecim milliaribus.

Porro Noſtrates qui hanc Inſulam luſtrarunt longe aliter de illa judicant: nam utrumque illius angulum, tam ad ortum, quam ad occaſum, in juga erigi teſtantur, medium autem Inſulæ veluti ſubſidere in atentia & ſiticuloſa arva, ſolo nitroſiore atq; adeo infœcundo; atque maligne admodum annonam & alia neceſſaria incolis ſuis ſubminiſtrare: Piſcatio tamen in ambitu ſatis commoda quæ magnam victus partem ſuggerit: Mayzio communiter utuntur, è quo placentas quaſdam coquunt.

Locupletiſſima unionum piſcatura hic multis annis floruit, itaque ad Orientalem Inſulæ angulum quondam Arx fuit exſtructa, quam vulgo vocant *Monpater*, non magni hodie momenti, ut noſtri teſtantur, ſub qua Hiſpani naves ſuas in anchoris ſiſtunt. Præcipuum municipium in mediterraneis ſitum eſt, vergens ab Arce verſus Occidentem; à quo haud longo intervallo abeſt pagus *Makanao*.

Peculiarem habet Gubernatorem, præcipuæ quum floreret Inſula Dignationis; pertinebant enim tunc ad illam plurimæ celoces, quas in unionum captura uſurpabant; ad quam Nigritarum opera utebantur; quos ex Africæ continenti juxta Promontorium viride, è *Guinea* atque Angola advectos magno precio à mangonibus redimebant, & urinandi artem edocebant; detrectantes autem aut tardiores immanibus ſuppliciis compellebant: opus quippe permoleſtū & magni diſcriminis, oſtrea, quibus uniones continentur, à latentibus ſub æquore ſaxis, & in quinque, ſex, nonnumquam & ſeptem octove orgyarum altitudinem demerſis, avellere magno conatu & dudum ſub fluctibus hærere; ubi miſeri nonnumquam à Tuberonibus graviter lædebantur & non raro membris mutilati exſpirabant: emergentibus autem & præ anguſtia reſpirationis pene deficientibus aut Tabacci aut vini hauſtum præbebant. Unionum captarum quinta pars Hiſpaniarum Regi cedebat. Ab aliquot jam annis hæc unionum captura multum eſt imminuta, ſi non penitus defecit: cauſa incerta eſt, ſive oſtrea aliò commigrarunt, ſive quod magis veriſimile eſt, Hiſpanorum inſatiabilis avaritia

avaritia feminium ostrearum immaturè prævortit, atque propagationem impedivit; atque ita jam obscurior hujus Insulæ fama est.

Indigenæ quia sponte Hispanos admiserant, & tantum unionum, quas ipsi nihi li faciebant, thesaurum exposuerant, libertatem ab Hispaniarum Rege adepti, multi hodieque supersunt. & Hispanis supramodum obnoxii, & dicto audientes habentur.

Balduinus Henricedes Edamensis Exconsul, cum Classe Societatis Indiæ Occidentalis hic appellens anno cIↄ Iↄ cxxvi Arcem quam diximus, cepit, & muros illius disiecit, deductis quatuor æneis & septem ferreis machinis.

Cap. II.

Insulæ Cubagua *&* Coche *descriptæ.*

DIximus supra, inter Insulam *Margaritam* & Americæ Meridionalis Continentem duas minores Insulas jacere *Cubaguam & Cochen*; quarum superiori seculo magna fuit dignitas, quum unionum captura floreret, nunc illa deficiente, obscura admodum fama; ita ut sane illas præterire potuerim, nisi & præcedentium operæpretium esset meminisse.

Cubagua, secundum *Oviedum*, cujus tempore imprimis florebat, distat ab Insula l. 19. c. 1.
Hispaniola circiter centum & sexaginta leucis; ab angustiis illis quas vocant *Boca del Drago* sive promontorio Salinarum illis adjacente pene quinquaginta leucis versus occasum, à *Margarita* circiter leucam unam, complectitur in ambitu tres leucas. Solo est admodum effæto, & fere nitroso aut salso; fontium & aquarum potabilium plane inops; rarisque arboribus vestita præsertim *Guayacan*: denso tamen vepreto, quod pene inviam facit: Nam ut obiter hic moneam, tam in insulis hisce quam in Continente, locis incultis & alibi passim nascuntur vepres, sive cardui, longissimis & acutissimis spinis armati; quarum Clar. Car. Clusius meminit & Iconem exhibet in exoticis. Ad- l. 2. c. 6.
juncta (inquit) erat spina, cui certe similem videre non memini: etenim tametsi non integra quinque unciarum longitudinem superabat, lævis, politissima, & præ nigrore splendens, adeo ut mihi primo adspectu imponeret, & dentiscalpium ex testudinis marinæ testa confectum esse existimarem: paulo tamen angustior erat. Eam autem ex Cardui alicujus capite detractam fuisse verisimile est: nam altera brevior & confracta (valde enim fragiles sunt) addita erat, quæ infima parte vestigium adhuc retinebat, quo cardui capiti, aut alteri plantæ, cui annata fuerat, videbatur adhæsisse. Hæc ille. Vidimus plures ejuscemodi spinas, & variæ longitudinis, non tamen majoris, quam quæ hic à Clusio proditur; plantæ descriptionem accuratam nondum potui adipisci, sed toto illius corpori annasci mihi satis constat: parte autem qua plantæ ad hæret vestita est lanugine quadam fusca, cætera splendens & nigerrima.

Cæterum præterea nihil pene herbidi sortita tellus, unde neque animalia hic reperiuntur præter paucos cuniculos: raræ quoque aves præter marinas aut littorales.

Barbari qui hanc incolebant, quum Hispani hic primum appellerent, victitabant potissimum piscibus & imprimis ostreis *Margaritiferis* illis, & aquam petebant è *Cumana*, quæ septem leucis hinc abest: pingebant autem cutem variis coloribus, ad aliorum barbarorum normam. Latus illius Australe distat ab *Araya* quatuor aut quinque leucis secundum Oviedum: portum autem vel potius stationem satis commodam habet ad septentrionale sui latus. Testatur Oviedus ad cornu illius Orientale scaturire liquorem quendam aromaticum, resinosum & alicujus in Medicina usus, qui undis superfluitat.

Fuit superiori seculo juxta hanc insulam unionum captura imprimis opulenta; adeo, ut memoriæ traditum invenerim, non paucis annis, quintam partem, quæ Regi Hispaniarum debetur, valuisse quindecim millia ducatorum; erant autem tum uniones, præ nimia copia, fere triplo viliores quam sunt hodie; ita ut monstro simile videatur tam parvo ambitu tantum thesaurum singulis annis ex alto erui potuisse: & non mirum esse ostrearum propaginem penitus exhaustam.

Hac æquoris opulentia & insulæ opportunitate allecti Hispani deduxerant superiori seculo huc coloniam, condiderantque oppidulum *Novum Cadiz*. Anno autem cIↄIↄxxi quum barbari Continentis monasterium fratrum minorum in *Cumana* fun-

ditus evertiſſent, Hiſpani licet numero haud infra trecentos, ſibi nimium metuentes, inſula derelicta profugerunt in Hiſpaniolam: Verum Conventus Juridicus *S. Dominici*, quantocius miſit *Iacobum Caſtellonem* cum quinque onerariis, qui oppidum reſtauravit & lapideis ædibus plurimum auxit atque ornavit: floruit deinceps pluribus annis & quandiu unionum captura vigebat, verum illa deficiente, non modo & ipſum defecit, ſed plane fuit derelictum, ita ut nullum hodie illius veſtigium videatur; aut ulla inſulæ ratio habeatur.

Coche altera inſula, ſed minor; diſtat à *Cubagua*, circiter quatuor milliaribus; verſus ortum & Continentem; ambiens pene tria: humili ſolo & æquori pene æquali: juxta hanc quoque imprimis nobilis & dives unionum captura pluribus annis viguit, inde ab anno cIↃIↃXXIX, quo primum fuit inventa. Sunt qui memoriæ tradiderunt, mille quingentas marcas unionum hic uno menſe fuiſſe captas, variæ molis & formæ: Hodie autem nulla hujus inſulæ ratio habetur, neque dudum ullæ uniones hic reperiuntur, non magis, quam circa *Cubaguam* aut *Margaritam*.

Obſervandum autem ſuperiori ſeculo non tantum juxta haſce inſulas, ſed etiam ſecundum univerſam hanc oram, inde à Freto Pariæ uſque ad Promontorium quod vocant *de la Vela* & ultra, unionum copiam fuiſſe inventam, è qua Hiſpani ingentes divitias hauſerint, unde oram hanc, quæ fere ad quadringenta milliaria ſe extendit, ſolent appellare *Coſta de las Perlas*.

ARAYA.

CAP. III.

Deſcriptio Promontorii quod vocant Araya, *& famoſarum ſalinarum quæ illi adjacent.*

REVERTOR nunc ad Continentem & quidem illam partem, quæ exordium ſuum ſumit à Promontorio quod vocant *de Salinas*, vel etiam *Paria*, è regione extremi Anguli Inſulæ *de Trinidad* verſus occaſum, & ab inſula anguſto freto, vel faucibus *Draconis* dividitur; pertinetque ad alterum promontorium quod vulgo dicitur *Punta de Araya*, quod pene celebres illæ *Salinæ* ſitæ ſunt: Intervallum ferunt eſſe circiter ſeptuaginta leucarum: verum adeo nihil plane ſingulare ſortitur, ut vix ulla alia Americæ Meridionalis pars hodieque obſcurior ſit: nam præter pauca nomina promontoriorum aut ſinuum, quæ obiter in Tabulis Hydrographicis deſignantur; uti promontorii *de tres Puntas*, ut vocant, quod pene medio hujus intervalli ſpatio in altum egreditur; & ſimilium; vix quicquam animadverſione dignum à quoquam gentium obſervatum inveni.

Promontorium autem de *Araya*, quod famoſiſſimum eſt in hac parte, prominet acuto pene angulo in altum, ex adverſo occidentalis cornu Inſulæ *Margaritæ*; atque concludit ab oriente fretum, quod hic ad plurimas leucas penetrat intra Continentem & appellatur vulgo ab Hiſpanis *Golfo de Cariaco:* quod ibi quidem latiſſimum eſt, ſed ubi paululum proceſſeris anguſtatur, pene è regione viæ quæ ducit ad oppidulum *Cumanam*. Solum hujus promontorii uti & Continentis ad aliquot leucas humile eſt & fruticeto atque vepribus illis obſitum de quibus ante diximus. Pone ipſum Promontorium jacet Salina haud ita magna neque copioſa; & quod importunum navigantibus, longius à littore remota, unde Sal haud facile ex illa peti poſſit.

Verum paulo interius, flectit ſe continens cubito quodam aperitque patentiſſimum ſinum ad quem jacet longe maxima & copioſiſſima Salina, qualis hactenus nuſquam fuit reperta; neque ſupra trecentos paſſus diſtans ab ora maris; in qua nullis non anni menſibus Sal optimus & duriſſimus reperitur; interdum ſub muria latens, interdum & extans, pro variis anni tempeſtatibus: nam pluviis menſibus, neque tantum ſalis hic reperitur, neque tam facile poteſt deduci, quam æſtivis.

Variant judicia de origine hujus Salis; ſunt enim qui opinentur, fluctus marinos à validis tempeſtatibus in littus propulſos in ſtagnum recipi & cum exitus non pateat à Sole in Salem coagulari, ut fieri ſolet in Salinis quas induſtria hominum in Hiſpania atque Gallia invenit: alii negant fluctus ingredi poſſe ob orarum convexitatem, ſed

undas

undas illas ſalſas è ſcaturiginibus promanare aut per occultos terræ meatus ex æquore exundare. Eorum autem judicium maxime probaverim qui è fontibus promanare arbitrantur; niſi forte & pluvias aquas à ſalſugine telluris, quam hic paſſim nitroſam eſſe ſatis conſtat, in muriam & ab æſtu Solis qui hic admodum vehemens eſt, in ſalem ex coqui credamus. Atq; id ſatis patet exemplis multarum ſalinarum, quæ in Mediterraneis & quam longiſſime ab omni mari, tam in Aſia quam Africa obſervantur, ad quas aquas maritimas per meatus ullos penetrare nullo modo veriſimile eſt. Solent autem ii qui ſalem ex hac Salina petunt, lembis & cymbulis, quibus alvei plani ſunt, eam ingredi, & ſalem ferreis inſtrumentis excidere, atque in cymbas acceptum ad oram perducere, magno labore & apparatu; dein truſatilibus vehiculis ad ipſum mare promovere, & denique majoribus cymbis ad onerarias vectare.

Salina hæc in plano ſolo ſita eſt, clauditur tamen à variis partibus, præſertim ab Auſtro, editis montibus: totaque regio effæta eſt, ſiticuloſa, neque ullis amnibus aut fontibus rigua, ita ut incolis aqua, quam potent, aliunde petenda ſit, non minus quam annona: utrumque autem ſolent petere ex adverſa parte Continentis; & aquam quidem è fluviolo ſatis limpido, qui circiter tribus milliaribus inde diſtat intra fretum illud Mediterraneum, & vulgo ab Hiſpanis vocatur *Bordones:* commeatum autem à *Cumana* municipio. Alit nihilominus vicina regio plurimas feras, cervos, capreas, lepores, cuniculoſque præter plurima animalia noſtro orbi ignota; quædam etiam noxia animantia & hominibus infeſta, tigres atque ſerpentes: mare quoque pluribus piſcibus fœtum ita ut perfacile etiam retibus in littus attrahi poſſint. Cæterum tellus quæ Salinas ambit ad ipſum pene æquor, ſcatet vepribus ita aculeatis, ut iter perdifficile ſit; niſi ante magno labore trames exſcindatur.

Noſtrates conſueverant jam à multis annis, nemine vetante aut impediente, hic appellere & ſale naues ſuas onerare: verum anno cIↄIↄcv menſe Novembri ſupervenit inopinantibus ex Hiſpania Claſſis octodecim navium, multo milite & belli apparatu inſtructarum; quæ noſtros imparatos facile oppreſſit & naves eorum cepit atque abduxit: alii enim in ipſa Salina cymbulis ſalem conquirebant, alii vehiculis protrudebant; aut majoribus cymbis ductabant ad naves; nihil in navibus paratum ad reſiſtendum, quia nihil hoſtile adhuc metuere conſueverant: Sævitum dein in miſeros ab Hiſpanis, pro illius gentis conſuetudine & affectu in Belgas: quidam ſuſpenſi; plures ſervituti addicti & ad remigium in triremibus in oppido *Cartagena* damnati; quorum pauci admodum poſt inducias cum Hiſpaniarum Rege ſancitas, poſt longas miſerias domum incolumes redierunt.

Repetita deinceps induciarum tempore à pluribus navigatio, ſed cautius, ut aliorum calamitate jam edoctis; præſertim à Weſt-Friſiis noſtris. Donec Rex Hiſpaniarum aditum ad Salinam, Arce valida ibidem conſtructa, impediret.

Anno enim cIↄIↄcxxii, quum jam Societas Indiæ Occidentalis ab Illuſtriſſ. D. D. Ordinibus Generalibus confœderati Belgii ſtabiliretur, & non levis controverſia orta eſſet inter provinciales utriuſque Hollandiæ de Salinis hiſce, quas Boreales limitibus Societatis includi nolebant, Directores vero Societatis omnino includendos pertendebant: Hiſpaniarum Rex, qui harum molitionum minime ignarus eſſe poterat, uſum harum Salinarum noſtris præripere in animum induxit; quod quum facere aliter non poſſet, Arcem hic validam molitus eſt & multis machinis inſtruxit atque idoneo militum præſidio.

Arx autem hæc quemadmodum à multis qui viderunt accepimus, ad hunc modum ſe habet; Exſtructa eſt ſuper petram modicè editam ſupra reliquum ſolum, circiter centum, neque multo pluribus paſſibus à mari: forma quadrata, quatuor propugnaculis diſtincta: latus illius Orientale ſive quod Continentem reſpicit, valido muro è vivo ſaxo eductum eſt, & pene quadraginta palmos altum; reliqua dimidiam habent altitudinem: latus denique quod ſtationem aſpicit, omnium invalidiſſimum eſt & humillimum: In Machinarum numero variant, qui minimum, tribuunt triginta & tres, quarum pene media pars ex ære conflata dicitur. Præſidiariorum quoque numerus incertus, numquam tamen uti volunt minor ducentis.

Imminet huic arci mons, tantum convalle ab ipſa diviſus: omniſque annona bis ſingulis ſeptimanis à *Cumana* petitur; præter ea quæ Hiſpania mittit, oleum, vinum,

vestes & similia. Habent & speculam in vicino monte, qui præsidiarios mature monet, quando naves ex alto allabuntur.

Nomen Arci dederunt *S. Iago:* quæ sane tam opportuno loco collocata est ad Salinas custodiendum, & naves inimicas arcendum, ut opportunius non possit; nam minori bombarda ferire possunt quosvis qui Salinam ingredi tentaverint, atque etiam naves in anchoris stantes valide quatere & perforare.

CUMANA vel COMENA.

Cap. IV.

Cumanæ *provinciæ descriptio, cæli solique qualitates, animalia, Indigenarum denique mores.*

ARayam excipit *Cumana* vel *Comena*, è regione promontorii *de Araya*, atque Insulæ *Margaritæ:* divisa à famosis illis Salinis & vicinis provinciis per fretum illud quod *Golfo de Carriaco* vel etiam *Comenæ* diximus appellari; penetrat autem intra Continentem, ut Hispanis placet, circiter quadraginta leucas; superioribus seculis in ambitu à frequentibus barbaris accolebatur: qui ut fere cæteri nudi agebant, præterquam mares qui pudenda sua cucurbitarum collo, aut conchis quibusdam, cannis, aut denique aureis thecis concludebant; vel vulgò tenia aut fascia gossypina inter fœmora reducta abscondere moliebantur.

Ad bellum autem progredientes, palliola humeris circumdabant, seque plurimis plumis decoris gratia ornabant: festis quoque diebus cutem illinebant tenaci quodam glutine, & plumas quasdam parvas variarum aviculorum afflabant, volucres æmulantes: pilos quidem barbæ penitus evellebant; capitis vero supra aures in orbem attondebant: dentes quam nigerrimos habere imprimis formosum putabant, itaque folia cujusdam herbæ continuo pene in ore gestare & masticare soliti; cujus beneficio & hoc consequebantur, quod utplurimum à dentium doloribus vacarent, & beneolentem halitum sibi conciliarent.

Iuvenculæ prorsus nudæ incedunt, & inter formæ decora existimant crassas & obesas suras: quas arte quadam sibi conciliant; à teneris annis crura valide sub genubus constringendo: pudoris aut pudicitiæ perexigua illis cura: verum postquam uni viro conjunctæ sunt, tum & velare obscœna & paulo castius agere incipiunt, metuentes maritos adulterii vindices.

Reguli plures atque adeo sumunt quot lubet, & id imprimis hospitale autumant, advenis suas concubinas ad tempus elargiri. Fœminæ non abhorrent ab ullis exercitiis virilibus; facile enituntur: & fœtus suos educant diligenter; & quia formosum putant, longa facie & genis gracilibus esse, capita infantium leniter comprimunt inter duo pulvinariola. In cibos adhibent omnis generis animantia, ita ut ne ab immundissimis quoque dicantur abstinere; licet neque farre, neque laudatis carnibus atque piscibus destituantur; & non insipidum potum noverint conficere. Horum barbarorum adhuc in hac parte Continentis magna est copia; qui hactenus libertatem suam fortiter adversus Hispanos defenderunt, & non raro ipsis damnum inferunt.

Laborant hi barbari atque caligant plerumq; oculis; quod quidam opinantur illis accidere ab aquæ potu, quæ è maximo hujus provinciæ flumine hauritur, quod & *Cumana* vulgo appellatur; sed magis assentior iis qui illud improbo nutrimento quo utuntur attribuunt. Fœminarum fere munus est tellurem colere, fodere, Mayzii & Axi sementem facere, cucurbitas & alios fructus serere & annonam procurare. Olim & hostium suorum carnibus, quos in bello aut astu ceperant, avide vescebantur: neque à mancipiorum suorum, quos redemerant, carnibus abstinebant; hos etiam si graciliores essent, saginabant instar porcorum.

Inter arbores quæ sponte hic passim nascuntur memorantur à scriptoribus Hispanis; quædam quæ lacteum quendam liquorem fundunt, qui durus admodum evadit instar gummi & suavem odorem de se fundit; aliæ quæ liquorem quendam edunt instar lactis coagulati, qui in cibis ab ipsis usurpatur sine noxa.

Aliæ itidem quæ fructus ferunt inſtar mororum, è quorum ſuccu ſyrupum efficiunt imprimis utilem adverſus raucedinem: harum materies adeo ſolida eſt atque dura, ut inſtar ſilicis ignem ejiciat colliſa.

Arbor præterea materie benceolente ad modum cedri, cujus ſpecies videtur, quæ utiliter ad varia fabrilia opera adhibetur, ſed ſi panem aut ſimilem annonam eis concludas, contrahunt ingratum amarorem: utiliſſima denique cenſetur ad naves fabricandas, minus enim ſentit cariem.

Eſt & quæ tenaciſſimum viſcum fundit, quo in aucupiis utuntur, & cutem ſuam inungunt, quum plumulas afflare deſiderant.

Caſſia denique ſolutiva hic paſſim ſponte naſcitur, ſed dubito ſilveſtrem illam eſſe ſpeciem cujus ſupra meminimus, licet & genuinam habeant.

Tellus quoque luxuriat variis & bencolentibus floribus, præſertim roſis, licet quidam flores tam fragranti ſint odore ut cerebrum tentent, atque offendant.

Præter leones, tigres, apros aliaque ferocia animalia; etiam quædam animantia hic reperiuntur, aliis provinciis inſueta, aut ſaltem non ita familiaria; inter quæ ſcriptores memorant unam ſpeciem, quam barbari ſuo idiomate vocant *Capam*; quod animal mole pene ſuperat aſinum, villoſum & atrum, atque admodum ferox; licet hominum conſpectum metuat, atque fugiat; adverſus canes etiam plures fortiſſimum, quos & intrepide manet & non raro enecat atque devorat. Capa.

Itemque alterum animal, quod ipſis appellatur *Aranata*; mole quidem venatici canis, prolixa autem barba inſtar hirci; & horrendum quoddam murmur ciens: minime tamen carnivorum, ſed fructibus arborum victitans, quas facile aſcendit: hæc animalia fere gregatim dicuntur incedere. Aranata.

Capiuntur hic quoque quidam feles ſilveſtres, ſimiis haud abſimiles, qui catulos ſuos ſupra modum diligunt, eoſque in ulnis circumgeſtant, & cum iis quandiu teneriores ſunt, arbores ſcandunt: catuli autem longe pulcherrimi ſunt, & admodum ingenioſi, ita ut ab Hiſpanis magni fiant.

Reperitur hic & aliud animal valde ferox & hominibus infeſtum, moloſſi pene mole, quod barbari ſupra modum metuunt, ideoque noctu nunquam prodeunt (eſt enim animal noctu ambulum & quod interdiu rariſſime videtur) ſine ardenti teda: narrant autem inſignem hujus feræ aſtum, quo conſuevit juxta tuguria ejulatum edere inſtar infantis, ut homines eliciat è tuguriis, atque inopinantes opprimat.

Volucrum omnis generis hic magna quoque eſt copia atque varietas, imprimis elegantiſſimorum Pſittacorum & ſimilium. Veſpertilionum ingentium maxima copia, qui inter lues hujus provinciæ merito numerantur: licet non deſint & aliæ atque imprimis culices, *Moſquitos* vocant, corpore quidem exili ſed tam acriter pungentes, ut noctu vix ſomnum capere liceat, niſi remedium aliquod opponas.

Apum quæ mellificant tres hic reperiuntur ſpecies.

Aranei atque phalangii longe grandiores quam in Europa & diverſorum colorum, qui telas nent ita pertinaces ut vix diſrumpi poſſint.

Mare quod alluit egregie piſcoſum eſt: amnes quoque pluribus piſcibus fœti, ita ut hæc provincia commeatu omnis generis abundet.

In fluminibus denique reperitur magnus numerus crocodilorum, quos hic vulgo vocant *Caymanes*, & Hiſpani *Lagertos*; qui neque forma neque natura differunt ab iis quos Nilus alit; licet mole nonnihil differant.

CAP. V.

Eorum quæ ſuperiori ſeculo ab Hiſpanis crudeliter in hac Continentis parte geſta fuerunt: & municipii Cumanæ *deſcriptio.*

LICET Hiſpani in omnibus pene Americæ provinciis in miſeros barbaros ſævierint, nuſquam tamen tam aſtutè atque crudeliter ſunt graſſati quam in hac.

Narrat enim *Herrera*; monachos ordinis S. Dominici, anno CIↃ IↃ XIII obnixe ab Hiſpaniarum rege poſtulaſſe ut ipſis ſolis liceret indigenas hujus continentis ad Chriſtiana Sacra pellicere & religionis principiis imbuere: quod quum facile à religioſo imperatore impetraſſent; duo tantum in hanc provinciam haud d.1. l.9. c.14:

longe

longe à *Cumana* fuerunt expositi: & à barbaris perhumaniter accepti, ita ut magna spes esset illos non modo cicurari, sed ad fidem nostram pellici posse: verum haud dudum post supervenit Hispanorum navis, qui uti ferebant, uniones ab incolis precio compararent: hi apud monachos hosce doli ignaros tantum perfecerunt, ut Regulo loci persuaderent navem ingredi ad symposium: verum illi miserum cum uxore & septemdecim suorum, nequicquam monachorum & hospitum fidem obtestantem, anchoris sublatis avehunt in duram servitutem: cæteri barbari, qui monachis consciis hæc facta suspicabantur, in illos irruere, & mortem intentare; illi vero fidem suam obligare, regulum cum suis quamprimum reductum iri; cessatum ergo aliquandiu ab ipsorum cæde: donec sero se illusos sentientes, monachos hosce trucidarunt.

d.2. l.3. c.7. Nihilo tamen secius, rursus anno cIↃIↃXVIII, hic plures monachi applicuerunt, ex ordine partim Dominici, partim Francisci; qui diversis locis cœnobia bina condiderunt, uti tanto facilius barbarorum institutioni vacarent. Ceperant autem Dominicani monasterio suo locum in provincia *Chiribichorum* populorum, septem leucis ab Insula *Cubagua* versus Occidentem, & imposuerunt illi nomen *S. Fidei*. (S. Fé. Servat hodie nomen sinus qui distat circiter duabus leucis à municipio *Cumanæ* versus Occidentem; opportunus admodum navigantibus, qui hic interdum aquam & ligna solent petere, & tutissimo in anchoris consistere, atque adeo vicinos barbaros haud impropitios experiri.

Anno autem cIↃ IↃ XX rursus appulerunt hic Hispani duce *Alonso de Ojeda*, quorum adventus barbaros haud modice perturbavit: verum illi, ut facilius fallerent, sublatis anchoris quatuor leucis inde promoverunt versus *Maracapanam*, Mayzii à barbaris Montana incolentibus, (qui vulgo vocantur *Tangares*,) comparandi gratia se advenisse simulantes. Quum tamen isti barbari, tantum Mayzii, quantum quinquaginta viri humeris ferre poterant, ad littus deportassent, & promissum pretium expectarent, in inopinantes irruerunt Hispani & triginta sex illorum corripuerunt, & non paucos graviter vulnerarunt. Regulus hujus provinciæ, qui jam Christianis Sacris initiatus, *Gil Gonsalez* dicebatur, ægerrime hæc ferens, & ut supra modum suspicacia & vindictæ avida sunt horum barbarorum ingenia, consciis aut saltem non ignaris monachis hæc perpetrata fuisse; consilium capit cum Regulo *Maraguey* in cujus ditione cœnobia erant condita, ut hic quidem monachos trucidaret, ipse vero in *Oiedam* irrueret: nec mora quum *Oieda* inconsultius cum paucis in terram descendisset, ipse cum sex suorum oppressus & cæsus fuit; & monachi paulo post trucidati & monasteria excisa & flammis concremata.

Quum autem hujus excidii fama ad aures Conventus Juridici, qui in oppido *S. Dominici* agebatur, pervenisset, crimen hoc exquisitis suppliciis, atque adeo universorum barbarorum Cumanorum excidio vindicandum esse constituunt: missi itaque quantocius trecenti milites in tribus navibus, quæ fortè paratæ erant, præfecto *Gundisalvo de Ocampo*.

Dum hæc in Continente geruntur, commodum applicuit ad Insulam Hispaniolam Licentiatus *Bartholomæus de las Casas*; qui ex formula contractus cum Hispaniarum Rege initi aliquot familias rusticorum & aliorum operarum mercede conductas, adduxerat ut coloniam in Continentem juxta monasteria religiosorum illorum deduceret. Audito autem hoc infortunio graviter indoluit, & modis omnibus fuit conatus expeditionem illam impedire, verum frustra.

Gundisalvus ergo de *Ocampo* cum duabus navibus applicans ad portum *Maracapanæ* & astu sibi grassandum ducens, ut barbaros facilius in insidias pertraheret, simulavit se ex ipsa Hispania, non autem ex insulis advenire, neque eorum quæ gesta erant gnarum esse; adhæc ne barbari suorum multitudine deterrerentur, maximam militum suorum partem occultavit: Barbari itaque nihil mali suspicantes, incautius in naves illius sunt ingressi, præter Regulum qui se in canoa sua continuit; milites autē Hispani sub hæc ex insidiis erumpentes, Regulum in canoa obtruncant; & cæteros captos de antennis laqueis suspendunt: denique exscensione in terram facta pagum eorum diripiunt atque exscindunt: municipiumque Hispanorum moliuntur ad ripam fluvii circiter dimidia leuca à mari, nomine *Toleti* ipsi imposito.

Licentiatus interea *de las Casas* nihil non moliebatur, ut incepta sua ad finem perduceret,

ceret, & Societate inita cum Admirantio Columbo & aliis Regiis ministris in Insula Hispaniola, applicuit ad Continentem, reperitque Ocampium in novo Municipio Toleto; displicuere novis colonis condiciones quas Licentiatus ferebat, itaque & Emeria. ipsum reliquerunt, & municipium deseruerunt vix inchoatum. Ille tamen propositi tenax, cum paucis familiaribus, & operis aliquot mercede conductis, contulit se ad locum ubi monasterium Franciscanorum fuerat, haud longe ab ora maris, & secundum ripam fluvii *Cumana*, ibidemque castellum cepit moliri: verum Hispani qui *Cubaguam* insulam incolebant, ægre ferentes hoc facto excursiones suas in miseros barbaros, quibus assueverant, impediri: architectum, qui unus tantum Licentiato supererat, magnis promissis ad se traduxerunt; atque ita opus imperfectum remansit.

Licentiatus *de las Casas*, ut hisce impedimentis obviam iret, & *de Cubaguanorum* injuriis apud Conventum Juridicum querelam institueret; transfretavit ad Hispaniolam, præfecto antè colonis suis *Francisco de Soto:* Hic summa imprudentia, & contra quam Licenciatus jusserat, binas naves (quæ ipsi relictæ erant, ut si quid periculi à barbaris ingrueret, suos in tutum posset subducere;) secus oram dimisit ad mercimonia cum indigenis exercenda: Quare barbari, animo ob tantas clades quas jam ante & adhuc nuper ab advenis passi erant, adhuc nimium exasperato; occasione utendum rati, cooriuntur in colonos. *Soto* quidem vulnere accepto è quo postea discessit, cum novemdecim aliis in cymba profugit ad promōtorium *de Araya*, reliqui occubuerunt, & municipium à fundamentis fuit dirutum. Quæ quum Licentiatus in Hispaniola accepisset, animo æger, (quod omnía quæ hactenus tentaverat ad barbaros conservandos, & à maleficio coercendos, traducendosque ad religionem Christianam, quod unice optaverat,) seculo renuntiavit & ingressus est Cænobium Dominicanorum, & postea factus est Episcopus *Chiapa*. Hic est *Bartholomæus* ille *de las Casas*, qui prolixe descripsit, & Imperatori Carolo atque Hispaniarum Regi indicavit, quæcunque ab Hispanis impie & crudeliter in omnibus pene Americæ utriusque provinciis, in indigenas fuerunt perpetrata; è cujus commentario Christianus orbis didicit, quæ excidia gentium integrarum, quam horrenda supplicia magnatum, Novus ille orbis viderit & ingemuerit, postquam Hispani in illum pedem fixerunt.

Porro quum hæc clades ad aures Admirantii *Didaci Columbi* & Conventus Juridici Insulæ Hispaniolæ accidisset, statim de vindicta cogitarunt, & anno cIↄ Iↄ xxII miserunt *Iacobum de Castellon*; qui primum adiit insulam *Cubaguam*, atque ibidem reliquit colonos qui urbem *Cadiz* restaurarent & denuo inhabitarent, paulo ante ab Hispanis barbarorum metu relictam: deinde applicuit ad *Cumanam*, ibidemque sedes fixit: dimisitque suos ad barbaros illius tractus capiendos, quorum quam plurimos, præsertim eos quos cædis monachorum & aliorum Hispanorum authores suspicabatur, variis & crudelibus suppliciis sustulit. Denique arcem struxit ad ostium fluvii *Cumana*, ut ita aquationem *Cubaguanis* securiorem redderet: à quo tempore Hispani hic domicilium retinuerunt. Municipium autem *Cumana* vel *Comema* situm est intra Continentem, circiter duobus milliaribus à mari, intra densos arborum lucos, ita ut ab allabentibus ex alto, difficulter possit videri, præter præfecti ædes, quæ in edito colle sitæ sunt. Stationem habet ad mare peropportunam in sinu quodam, semilunaris formæ, ubi tuto anchoræ figi possunt haud longe à littore, in mari duodecim aut tredecim orgyas alto, & fundo nullis rupibus impedito.

Cap. VI.

Narratio eorum quæ ab Hieronymo de Ortal *&* Antonio Sedenno *in hisce provinciis fuerunt gesta.*

SUPERIORI libro compendio edisseruimus, quæ ab *Hieronymo de Ortal* fuerunt gesta in magno flumine *Viapari*, donec se alio converteret, nimirum ad hanc partem Continentis, de qua nunc agimus, itaque expeditionis illius reliqua hic eodem compendio prosequemur.

Hieronymus itaque *de Ortal*, assumsit sibi Legatum *Augustinum Delgadum*, eumque misit ad fluvium *Neverin*, qui in mare egreditur duobus milliaribus à *Maracapana*, imperans, ut ibidem arcem moliretur, quod & gnaviter perfecit. *Ortalius* interea se illi Neviri fl. adjunxit

adjunxit cum centum militibus, ut expeditionem suam promoveret: verum duæ se ibidem ipsi objecerunt difficultates; prima quidem à *Cubaguanis* qui querebantur ipsum falcem misisse in alienam atque adeò suam messem; altera & quidem maxima à militibus, qui à superiori expeditione omnium rerum inopes & fere nudi redierant, quorum inopiæ ipse nequaquam poterat succurrere, quia Imperator Hispaniarum Rex gravissimo edicto caverat, ne indigenæ barbari in servitutem alio abducerentur aut venundarentur: ipseque omnibus mediis destitueretur: Verum ut suorum militum inopiæ aliquantum subveniret, permisit ipsis mangonium exercere de ejuscemodi barbaris, quos ipsi Indigenæ pro mancipiis haberent: improbo consilio: nam milites hoc prætextu miserum in modum in barbaros sævierunt, & multa quoque libera captia manciparunt & mangonibus vendiderunt.

Delgadus autē quum è speculatoribus suis quos præmiserat, didicisset plurimos barbaros in interiori continenti degere, sine mora iter est ingressus cum quinquaginta militibus: offenditq; primo densissimas silvas & impeditissimos tramites, & raros admodum indigenarum pagos: transiitq; *Guacharucum* & *Paripomotum* duas provincias à pluribus bellicosis & ferocibus barbaris habitatas: qui tamen cum vicinis suis discordes & continuo belligerantes, advenas hosce peramice exceperunt, iisque dederunt itinerum duces, qui illos introduxerunt in provinciam populo frequentē & annona omnis generis abundantem: hic primo acriter à barbaris fuerunt oppugnati, quos tamen

Vnare fl. nullo pene negotio in fugam conjecerunt; & iter suum promoverunt ad fluvium *Vnaren*, illumque non sine certamine cum barbaris qui adversam ripam tenebant transierunt: inciderunt que in pagum annona abundantem, & pace cum vicinis barbaris facta, vires suas recollegerunt. Opinantur autem Hispani *Ortalium* recte fuisse

Meta. facturum, si hic municipium aliquot condidisset, sed properabat ad fluvium *Metam*; quare *Delgadus* postquam aliquot munuscula à Regulis illius provinciæ accepisset, ad ducem suum revertitur.

Diximus quoque superiori libro *Antonium Sedennum* controversiam movisse *Ortalio* de hisce provinciis; & primo quidem inter eos convenisse ut conjunctis viribus hanc expeditionem urgerent, sed *Ortalium* postea à conventis resiliisse: *Sedennus* itaque opulentarum harum provinciarum, uti credebantur, ab *Ortalio* inventarum fama allectus, *S. Ioannis de portu Rico* incolas permovit ut ipsi auxiliarentur; & applicuit ad hanc partem Continentis, duabus leucis à *Maracapana*, & intra limites præfecturæ *Venezuelæ*, licet gravissime à Conventu Juridico Hispaniolæ vetitus in fines alienæ præfecturæ ingredi.

Hac *Sedenni* atque *Ortalii* discordia factum fuit, ut alter alteri omnibus modis incommodaret, & studeret prævortere, & milites nunc hos nunc illos armis & commeatu exuerent & pene nudos destituerent; neuterque quicquam operæprecii gereret. *Ortalius* nihilominus expeditionem suam promovens, penetravit in provinciam cujusdam Reguli, qui superioribus annis à monachis illis baptizatus *Didaci* nomen fuerat sortitus; & anxie requirebat provinciam *Metam*, iter agens per regionem bene cultam & populo frequentem, eamque misere devastans ne *Sedennus*

Cuaniba. ipsum consequi posset: refecit autem milites suos in pago *Guaniba* cujus incolæ quidem profugerant, sed reliquerant magnam Mayzii copiam & annonæ cæteræ. *Delgadus* hic à barbaris vulnus in oculo accepit, è quo paulo post exspiravit: & *Ortalius* à tumultuantibus militibus derelictus, qui maximam partem se *Nicolao Federmanno* adjunxerunt, qui à Coro venerat ut provincias hasce perlustraret: ita ut cum decem solummodo militibus ad arcem suam repedaret, cui jam ante nomen *S. Michaëlis de Neveri* imposuerat; verum monitus rivalem suum *Sedennum* cum magnis copiis juxta oras hasce incedere, illum minime manere fuit ausus, sed profugit ad Insulam *Cubaguam*, atque inde ad metropolin *S. Dominici* in Insula Hispaniola.

Cap. VII.

Expeditionis Antonii Sedenni *in hanc partem Continentis reliqua.*

Her. d. 5 l.10. c.16.

ANtonius Sedennus, quùm hoc pacto æmulum suum Ortalium depulisset, & Licentiatum *Frias*, quem Conventus Juridicus Hispaniolæ miserat ut ipsum à finibus alienæ præfecturæ juberet abstinere; jam liber expeditionem institutam prosequitur cum quingentis militibus, partim equitibus, partim peditibus: incessitque primo secundum oram maris usque ad *Patigutarum*, atque inde ad mediterranea, nullo ordine aut disciplina militari; ita ut indigenæ barbari, insolentiam militum non ultra tolerantes, variis locis nonnullos ex insidiis opprimerent atque cæderent; & vicissim longe majore numero ab ipsis trucidarentur, & caperentur, atque *Cubaguam* mitterentur in duram servitutem, fucto tum Hispanis mangonio.

Laniena autem ista barbarorum factum est, ut multa cadavera passim insepulta in agris jacerent, quæ tigres depascentes, ita efferabantur, ut ne à viventibus quidem abstinerent, nullo præsentiori tum adversus illas feras remedio, quam in tenebris cum ardentibus tedis aut titionibus è tuguriis progredi.

Anno cIↃIↃxxxvII promovit *Sedennus* versus provinciam *Anapujam* atque inde in alteram quæ *Orocomay* dicebatur, ubi peramicè à barbaris fuit acceptus. Transivit inde in provinciam *Gotoguaneyan*, cujus indigenas in armis invenit, qui exiguum castellum è lignis constructum objecerant, in quo plurimi erant barbari, ut Hispanos aditu provinciæ suæ arcerent: Hispani impetum facientes in hoc castellum, bis à barbaris fuerunt depulsi & plures vulnerati venenatis sagittis, ita ut candenti ferro, cum summo discrimine venenum exhaurire cogerentur: barbari tamen pluribus suorum amissis, quum metuerent ne tandem ab Hispanis opprimerentur, locum deseruerunt, & noctu cum uxoribus atque infantibus se receperunt ad vicinos montes, qui circiter leucam ab illo aberant, & densissimo nemore erant obsiti.

Anapuja. Orocomay. Gotoguamey.

Postquam Hispani aliquandiu in hoc loco quievissent & corpora refecissent; promoverunt inde usque ad provinciam, quæ duobus gradibus distabat ab Æquatore versus Arctum, per incultos campos & plures amnes, in quibus nihil ad victum suppetebat præter ferinam, ita ut milites incommodorum pertæsi tumultuari inciperent; verum Sedennus tumultum ea vice compescuit, supplicio de præcipuis tumultus authoribus sumto.

Venerunt tandem ad provinciam *Catapararo*, inter montes sitam; in qua magnum Mayzii copiam invenerunt, & nonnulla indicia metallorum, imprimis auri; ita ut hic hiberna figerent: Sedenno, interea vita functo, surrogatus fuit in illius locum *Ioannes Fernandez*; itinerum autem ratione inita, jam centum & quinquaginta leucas ab ora in Mediterranea se profectos compererunt.

Catapararo.

Hybernis absolutis paulum processerunt, per paludosa loca & aliquot amnes & offenderunt alium pagum annona abundantem: hic quoque obiit *Ioannes Fernandez*: nihilo tamen secius processerunt per patentes & incultos campos, naucleris illos ducentibus ad pixidis maritimæ ductum; ventum denique in regionem valde humilem & riguam, quæ à paucis barbaris incolebatur, qui hybernis & pluviis mensibus se ad editiora loca recipiebant, quia tota regio illarum ab amnibus inundatur. Hispani itaque tot difficultatum pertæsi, nam ex paludosis locis ægre eluctati, incidebant in vastos & arenosos effætosque campos, & magnam annonæ patiebantur penuriam; ad hæc post ducum obitum inter se discordes, expeditione penitus omissa, inque varias turmas separati, diversis itineribus repedare instituerunt; atque ita post longos errores alii ad *Venezuelam*, alii ad *Maracapanam* atque inde *Cubaguam* redierunt. Hunc exitum sortita est expeditio *Antonii Sedenni*.

Ex hisce expeditionibus, in quibus nihil memorabile annotatum invenimus, quivis suspicari possit, in hisce provinciis nihil illustre, aut quod tantis molitionibus dignum sit, reperiri posse: verum qui animum Hispanorum in ejusmodi expeditionibus recte adverterit, nequaquam mirabitur hæc ipsis accidisse: nam fueti erant aurum atque argentum aut similia alicujus pretii, barbaris jam

parata eripere; neque anxie terræ abdita ſcrutari, ſed loca ubi nihil divitiarum ſtatim in oculos incurrebat, leviter præterire: quare non mirum eſt tot laboribus non plura ab ipſis fuiſſe inventa, quæ mortales ad penitiorem regionum ſcrutationem ſolent allicere.

VENEZVELA.

CAP. VIII.

Deſcriptio Generalis hujus provinciæ Venezuelæ *& partitio in varias partes.*

DUÆ omnino redduntur rationes ab Hiſpanis ſcriptoribus, cur hæc præfectura & provincia dicta fuerit *Venezuela*, id eſt, parvæ Venetiæ: prima quidem, quia *Alfonſo de Oreda* qui inter primos ad illam appulit anno cIɔ cccc xcix hic invenit municipium indigenarum barbarorum, cujus ædes omnes, in ipſis undis arboribus & tignis erant inædificatæ, quemadmodum Venetiæ ex ipſis fluctibus eductæ cernuntur, ſublíciis autem pontibus è Continente commeabant ad ædes, pluresque ſimiles pontes ab unis ædibus ad alteras erant perducti.

cap. 8. Altera autem (ut tradit *Herrera* in deſcriptione compendioſa Indiarum) quod Germani quum primum hanc præfecturam ab Imperatore Carolo V. accepiſſent anno à Chriſto nato cIɔ Iɔ xxviii deſtinaverant ſecundum oſtium magni lacus *Maracaybo*, ſuper collem imminentem oſtio, oppidum moliri nomine *Venetiolæ* fauſto omine, licet numquam res effectum fuerit ſortita.

d.8. l.2. c.19. Acceperant autem hanc provinciam nobiliſſimi *Velſeri*, cives Auguſtani, uti bene de Imperatore Germaniæ meriti, hiſce limitibus, uti ex *Herrera* diſcimus, concluſam, ab ortu quidem *Maracapana*, de qua jam diximus, ab occaſu autem promontorio quod vocant *de la Vela*; patentem in longitudinem ſecundum orarum ductum circiter leucas ducentas.

Repererunt autem Germani hi provinciam hanc plurimis barbaris frequentiſſimam, ſed quia ipſis, uti patuit, propoſitum erat, potius rem familiarem augere & opimam prædam hinc deducere, quam colonias huc deducere, & rempublicam hic ſtabilire: ab ipſorum Legatis in miſeros barbaros ſævitum fuit, & maxima ipſorum pars ſenſim exciſa: Hiſpanis quoque qui vicinam Continentem & inſulas *Margaritam* & *Cubaguam* inſederant, pro more ſuo in idem excidium acriter conſpirantibus, unde factum eſt, ut populoſiſſimæ provinciæ ad ſummam paucitatem redigerentur, & incolis indigenis fere deſtituerentur.

Hodie præfecturæ hujus limites ita deſcribuntur; ab extremis finibus Novæ *Andaluziæ* ſive Serpæ vel etiam *Guianæ*; ad primos fines præfecturæ quam vulgo vocant *Rio de la Hacha*; ita ut inter utramque illam præfecturam in longitudinem occupet centum & triginta leucas: in latitudinem vero ubi latiſſima eſt, octuaginta leucas ad Regnum novum Granatenſe.

Solum hujus præfecturæ admodum eſt fertile & frugum feraciſſimum, ita ut quotannis duas hic meſſes colligant. Ad hæc abundat paſcuis, ita ut hic ingens numerus armentorum, nec non pecudum paſcatur. Vnde meruit nomen granarii apud cæteras provincias, ingens enim copia farinæ triticeæ, plurimum panis biſcocti; multi caſei; ſuilla quoque; & ingens numerus pannorum goſſypinorum hinc deducitur, ad vicinas & remotiores provincias. Ad hæc immenſus numerus tergorum bovillorum, & magna vis *Sarzaparillæ*, à portu *Guayra* & *Caracis*, infertur Europæ.

Abundat regio omnis generis feris, ita ut venatio hic imprimis ſit opportuna: Amnis adhæc Unare valde piſcoſus eſt: ita ut barbari indigenæ, ſuperiori ſeculo crebro inter ſe bella geſſerint ob piſcandi limites & opportunitatem.

Nec metallorum inops creditur ſolum in variis provinciis, præſertim auri, & quidem ſatis abſoluti, & viginti duorum & ſemis caratiorum, ut loquuntur.

Complectitur hæc ampliſſima præfectura, plures provincias particulares & propriis

propriis nominibus notas, tam ad oram Oceani, quam in Mediterraneis; uti *Curianam*, *Cuicas*, *Caracas*, *Bariquicemeto*, *Tucuyo*, & ſimiles, quarum tamen limites minime diſtinctos invenimus apud Authores Hiſpanos: itaque contenti illas hic nominaſſe; earum mentionem facturi ſumus, in deſcriptione urbium quæ in illis hodie ab Hiſpanis habitantur.

Cæterum ſcribunt Hiſpani, in hiſce provinciis hodieque numerari ſupra centum millia barbarorum, Hiſpanis vectigalium; quo numero non comprehenduntur qui aut non attigerunt decimum octavum ætatis annum, aut jam quinquageſimum excedunt: omnes enim hi, ſententia Senatus Indici Hiſpaniarum, ab omni vectigali liberi fuerunt declarati; verum quia numerus eorum quotidie aut augetur aut minuitur, certa ratio iniri minime poteſt.

Habitantur in hac provincia ab Hiſpanis octo qua oppida qua municipia, quæ ordine deſcribam, ſi ante nonnihil dixero de variis expeditionibus, quæ tam à Germanicis præfectis, quam ab aliis, per has provincias olim fuerunt ſuſceptæ, quæ haud parvam lucem hujus præfecturæ deſcriptioni poterunt adferre.

CAP. IX.

Venezuelæ *prima luſtratio per Germanos, & quæ aliquot annis ab iiſdem ibidem fuerunt geſta.*

LICET *Ioannes de Ampues*, auſpiciis & mandato Conventus Juridici Inſulæ Hiſpaniolæ, jam ab anno cIↃIↃxxvII, provinciam hanc eſſet ingreſſus, exſcenſione in *Corianam* facta, eamque cæpiſſet luſtrare, amicitia prius cum *Manaure* potentiſſimo harum regionum principe confirmata: Nihilo tamen ſecius, ut jam ſupra dixi, Imperator Carolus V, præfecturam & cæteras immunitates in ejuſmodi conceſſionibus tribui ſolitas, ampliſſimo diplomate indulſit *Velſeris* Auguſtanis, vel ſi proprie loqui volumus, provincias haſce illis oppignoravit. Agebant tum res Velſerorum in aula Hiſpaniæ *Ambroſius Alfingerus*, *Hieronymus Saylerus*, & *Georgius Evigerus*. Quorum quidem *Alfingerus*, aſſumto ſibi Legato *Bartholomæo Saylero*, rebuſque omnibus rite præparatis, atque quadringentis militibus & octuaginta equis in naves impoſitis, ſoluit ex Hiſpania anno cIↃ IↃ xxIx. Et quum hic feliciter appuliſſet, *Ioannem de Ampues* ſtatim ſubmovit, tribus tantummodo inſulis *Curacao*, *Bonaire* & *Aruba*, quæ haud longe hinc Continenti objacent, illi relictis. Deinde barbaris qui Lacum *Maracaybo* accolunt, quem Hiſpani tunc vocabant *de Noſtra Sennora*, ad obſequium cogendis nonnulla opera impenſa, omnes conatus ſuos convertit ad auri aut argenti venas indagandas: & quum illud ex voto minus ſuccederet, tum demum aliquot expeditiones in Mediterraneas provincias ſuſcepit, in quibus ita fuit verſatus, ut ſummam, quaqua tranſibat, agris inferret vaſtitatem, & barbaris indigenis magnas clades incuteret & viciſſim ab illis pateretur.

Inſtituerat iter ſuum per *Cupiaren*, & per longa terrarum ſpatia penetravit uſque ad vallem *Eupari*, de qua ſupra diximus; licet illa extra limites diplomate *Velſeris* præſcriptos ſita eſſet, & haud dubio ad præfecturam *Sanctæ Marthæ* pertineret.

Idem *Alfingerus* alteram expeditionem ſuſcepit anno cIↃ IↃ xxx, & iter ſuum inſtituit ad barbaros, qui *Pocabuyes* appellabantur, & plurimum auri credebantur poſſidere quod cum vicinis ſuis permutabant; ab his tranſiit ad aliam barbarorum nationem qui *Alcoholadi* vocabantur, & auro ad eundem modum abundabant: Horum ager ſolo erat haud infæcundo, ipſique pro captu barbarorum, ingenio haud inurbano; ita ut in ipſorum provincia pedem figere, & municipium aliquod moliri, ſi rebus ſuis rite conſuluiſſet, omnino tempeſtivum fuiſſet; potuiſſet enim tum quam facillime inde in Novum Regnum quod poſtea Granatenſe fuit dictum penetrare, & Dominorum ſuorum res egregie ſtabilire: verum id ſuſque deque habens proceſſit inde ad flumen Grande, atque ita deinceps ad *Tamalemequen*, omnes regiones miſerum in modum pervaſtans uſque ad *Lebrixam*: à qua divertens ſubiit montanam & frigidam regionem, quam ab infinitis

barbaris invenit cultam, à quibus cum insigni clade fuit repulsus, & vulnere hic accepto remeavit ad *Corianam*, & ibidem decessit è vulnere anno à Christo nato cIↄ Iↄ XXXII.

Huic deinceps successor à Velseris fuit missus *Ioannes Allemannus*, qui nullas expeditiones in provincias suscepit, sed brevi è vita excessit.

In illius locum itidem fuit suffectus *Georgius de Espira* cum legato suo *Nicolao Federmanno* vel *Vredemanno* anno à Christo nato cIↄ Iↄ XXXV. Hic cum trecentis peditibus & centum equitibus, movit è *Coriana*, mense Maio, versus Austrum iter agens, & vestigiis *Alfingeri* insistens, Legato suo, ubi ante coloniam collocasset juxta promontorium *de la Vela*, cum reliquis copiis sequi jusso. Legatum interim sibi sumserat *Franciscum de Velasco* Hispanum, qui quum jam pene ducentas leucas processissent, milites, quod Hispanis familiare est quum peregrinis parent, ad seditionem tentavit permovere, verum dux molitiones illius mature animadvertens, illum munere suo movit, & ibidem destituit, nullo alio supplicio irrogato.

Federmannus autem illum secutus, & vasta terrarum spacia emensus, penetravit in vallem *Tucuyo*, angustam & undiquaque montibus cinctam in qua hybernavit; & interea quoque adiit provinciam *Bariquizemeto*, ita dictam ab amne qui illam permeat. Tucuyo.

Hybernis in *Tucuyo* absolutis, & pro Præfecto hic constituto *Francisco Vanega*, hinc promovit *Federmannus*, mense Decembri, & magnis itineribus, per asperos montes & densas sylvas, atq; impeditissima loca tandem penetravit in *Novum Regnum Granatense*.

Dum hæc in America in diversis partibus à Germanis hisce geruntur, *Espira* præfectura sua movetur, & *Federmannus* in illius locum substituitur: verum quum plurimæ quoq; querelæ contra hunc fuissent institutæ, denuo fuit amotus, & *Espira* in pristinum locum & gratiam restitutus. Is anno cIↄ IↄXXXVIII *Corum* revertens, expeditionis suæ penetriennalis hanc reddidit rationem, quam ad Regem Hispaniarum destinavit: se ad quingentas pene leucas cum copiis penetrasse in Mediterranea, & pervenisse ad fines barbarorum, qui *Choques* nominantur; licet autem tantum viginti quinque leucis abesset, ut opinabatur, à loco quem hactenus investigaverat; reverti tamen fuisse coactum, ut necessaria militibus compararet. Obiit autem paulo post, nulla alia re memorabili gesta. Choques.

Dum *Velseri* cunctantur alium præfectum mittere, manum admovit huic negotio Conventus Juridicus Insulæ Hispaniolæ, qui in oppido *S. Dominici* residebat, variosq; huc destinavit Subpræfectos, quorum quidam obierunt, quidam ob provinciam male administratam fuga se subripuerunt: Anno denique cIↄ Iↄ XLV missus ab eodem Conventu *Ioannes de Carvajal* J. U. Licentiatus, homo nefarius, qui improbissime & sceleſtissime hic se gessit; & quum oppidanis magnum numerum armentorum per vim ademisset, movit cum exercitu suo ex oppido *Coro*, & montana regione ad dexteram relicta, incessit per planiciem, pervenitque ad provinciam *Tucuyo*: quam tum frequentes barbari incolebant, quos appellabant *Cuibas*, linguis inter se discrepantes & maximam partem humanis carnibus vesci assueti. Cuibæ.

Quum autem *Carvajal* enormibus sceleribus nullum poneret modum, & graves querelæ quotidie ad aures Conventus Juridici acciderent, missus judex, qui in vitam illius & acta inquireret, & causa cognita pro merito illum puniret. Verum hic hominem ita jam potentem invenit & militibus, quibus nihil non indulserat, adeo gratum & charum, ut contra hisce tere minime auderet: Ille vero scelera sceleribus accumulans, *Philippum de Vten* propræfectum, & legatum illius *Bartholomæum Velserum*, cathenis oneratos Corum pertraxit, & ibidem extremo affecit supplicio.

Missus deinde *Ioannes Peresius de Tolosa* J. U. itidem Licentiatus, qui applicuit ad Corum anno cIↄ Iↄ XLVI, & aggregatis septuaginta militibus, quos commodum in oppido offenderat, movit adversus *Carvajalem*, ut illum pro meritis castigaret. Instituit autem iter suum per montana, ut *Carvajali* aditum ad Regnum novum Granatense ad quod fugere dicebatur, hoc pacto intercluderet. Et planiciem, quam vocant de *Carora* emensus, milites aliquot illius obvios habuit, quos nullo negotio sibi adjunxit; & quum ex hisce didicisset, illum relicto *Tucuyo*, jam *Quiboræ* agere, quinque à *Tucuyo* leucis; magnis itineribus illo contendit, & hominem inopinantem

tem atque imparatum oppreſſit, & catenis oneratum ad *Tucuyo* provinciam retraxit, & ibidem ſupplicio afficiendum curavit.

Anno denique cIↃIↃ L, Nigritæ quorum jam ante magnus numerus ex Africa hic fuerat traductus, tumultuari cœperunt, ſed Hiſpanis molitionum illorum gnaris facile fuerunt oppreſſi, & mares omnes ad internecionem cæſi.

Quæ porro in hac præfectura anno cIↃ IↃ LII fuerunt geſta, commodius in deſcriptione oppidi *Segoviæ* dicentur.

CAP. X.

De Metropoli hujus Præfecturæ Coro, *ut vocant.*

PRINCIPALIS hujus præfecturæ urbs vulgo appellatur *Coro*, à barbaris quoque *Corana*: & ab Hiſpanis non raro communi totius provinciæ nomine *Venezuela*.

Sita autem eſt, uti communis eſt opinio, ad altitudinem undecim graduum ab Æquatore verſus Arctum. In regione quidem probe temperata, ſed potabilium aquarum & maxime fontium indigentiori, nec ullis amnibus rigua. Condita eſt in planicie, licet ager illius maximam partem ſit montoſus. Cœlo fruitur admodum ſalubri, ita ut medicis hic vix ſit opus, nec aliis Medicamentis, quam herbis, plantis, aliiſque ſimplicibus, quæ tellus hic liberaliſſimè ſponte profundit. Animalia tam terreſtria quam volatilia hic eadem reperiuntur quæ in reliqua America Meridionali; Leones autem ita imbelles & timidi, ut fuſtibus à barbaris facillime conficiantur: Tigres contra hic tanta pollent ferocia & truculentia, ut facile aliarum partium feras longiſſime ſuperent.

Ager hujus urbis perfœcundus audit; Sacchari enim cannæ luxuriant hic ſuprà modum: Gingiberis radices læte proveniunt: mellis & picis hic habetur copia: neque maligne triticum tolerat tellus; incolæ tamen magis delectantur Mayzio, cujus pollinem cum ſucco cannarum ſacchari miſcent, & coquunt placentas, optimi ſaporis, & quæ haud ſecus quam panes biſcocti durant in longum tempus. Conficiunt & potum ex eodem Mayzio, & potatis radicibus, adeo generoſum, ut barbaros facillime inebriet. Oppidum hoc duos habet portus, unum quidem verſus Occidentem, una circiter leuca ab ipſo oppido, ad ſinum quendam pone Promontorium *S. Romani*, ut vocant; ubi & mare minus fluctuoſum eſt & haud ſupra tres orgyas altum: alterum autem ad arctoam plagam & duabus leucis cum ſemiſſe ab oppido, ubi æquor longe altius eſt & valde æſtuoſum. Huic quoque inſulæ *Curacao*, *Bonayre* & *Aruba*, quatuordecim leucarum intervallo (ut *Herrera* teſtatur) Continenti Americæ Meridionalis prætenduntur: infida hìc navibus ſtatio eſt & adverſus incerta ventorum minime munita; atque adeo Aquilonibus, qui hic jugiter & interdum valide perflant, expoſita; diſtant ab hoc portu circiter una leucâ optimæ Salinæ.

Ab oppido autem *Coro*, Continens ſeſe in altum producit, duodecim leucarum ſpacio, facitque quodammodo peninſulam, quæ à barbaris appellatur *Paragoana*, extimum vero illius cornu vocatur à navigantibus Promontorium *S. Romani*: complectitur hæc peninſula ambitu ſuo circiter viginti quinque leucas, maximam partem in planiciem ſtrata, & ferarum maxima copia ſcatens; ſed laborat fere aquarum penuria, neque ab ullo rigatur amne. Indigenæ barbari placido ſunt atque miti admodum ingenio. Paragoana.

Præfectus univerſæ provinciæ, ut plurimum habitat in hoc oppido, quemadmodum & Epiſcopus, qui ſuffraganeus eſt Archiepiſcopi *S. Dominici* in Inſula Hiſpaniola. Denique hæc urbs ab Anglis anno cIↃ IↃ XCV, inopinato intercepta, fere tota in cineres fuit redacta.

Haud procul ab hoc oppido ſecus viam quæ ad Montana hujus provinciæ ducit, jacet planicies illa, quam vulgo vocant Hiſpani *los Lanos de Carora*, patens in longitudinem quidem ſedecim milliaria, in latitudinem autem ſex: fœcunda, atque annona, omnibuſque rebus ad vitam humanam neceſſariis egregie abundans; imprimis autem Mayzio atque ferina.

Ab oppido *Coro*, ad provinciam *Bariquezimeto*, iter eſt per mon tana, quæ barbaro nomine vocant *Kizahatras*, quæ haud longe ab oppido initium ſum unt; ſuntque non tam montes quam editi & convexi campi, ſylveſtres & inculti, atque hic aut illic in modicos colles erecti; habitantur autem à barbaris populis, qui vocantur *Axaguæ*; ferox eſt natio & humanis carnibus veſci ſueta; quæque hactenus ab Hiſpanis nequivit penitus perdomari.

Axaguæ.

Cap. XI.

Alia oppida hujus præfecturæ, Noſtra Sennora de Carvalleda, S. Iago de Leon, Nova Valentia *&* Xeres.

SECUNDUM oppidum hujus Præfecturæ, appellatur ab Hiſpanis, *Noſtra Sennora de Caravaleda*, ſitum in provincia populorum quos appellant *Caracas*; conditum haud longe à littore Maris ſeptentrionalis. Diſtat à Metropoli *Coro* circiter octuaginta leucis, ut Hiſpani produnt, verſus ortum ſolis: portum quidem habet, ſed incommodum & navigantibus infidum.

Caracas.

In regione autem illius, ad oram ipſam Maris, arcem exſtruxerunt Hiſpani, quam vulgo vocant *Caracas*. Continens hîc ad ipſam oram attollitur in altiſſima montium juga, ita ut à faſtigiato Inſulæ Teneriffæ, unius *Canariarum*, vertice quem vulgo vocant *Picum*, parum differant altitudine; ſub ora vero, æquor admodum eſt æſtuoſum & valde fluctuans, ita ut difficillimum ſit lembis aut ſcaphis ad illam appellere & exſcenſionem facere, præterquam juxta ipſam Arcem, in perexiguo ſinu ſive æſtuario.

Tertium hujus præfecturæ oppidum vocatur *S. Iago de Leon*, id eſt, oppidum *S. Iacobi* Legionenſis, in eadem *Caracarum* provincia ſitum, quinque aut ſeptem leucis ab ora maris, & ſeptem ſupra ſeptuaginta leucis à Metropoli *Coro* verſus ortum: tribus autem quatuorve à *Noſtra Sennora de Carvalleda*, verſus meridiem, ſecundum *Herreram*: Præfectus univerſæ provinciæ hic interdum Domicilium ſortitur. Hoc oppidum anno cIↃ IↃ XCV inopinato captum fuit ab Anglis, atque direptum, quum paulo antè Arcem *Caracas* intercepiſſent. Duæ autem viæ dicuntur ab ora maris ad hoc oppidum ducere: una quidem facilis & ſatis expedita, ſed quæ nullo negotio ab incolis obſtrui & defendi poteſt; quia medio pene itinere ab arduis montibus & ſaltibus inviis, utrimque illi imminentibus ita arctetur, ut vix viginti quinque pedes in latitudinem pateat. Altera vero perdifficilis eſt aſperaque, per montes & præcipitia, hac tamen barbari utplurimum utuntur. Montibus enim illis ſuperatis, deſcenditur in regionem campeſtrem, in qua ipſum oppidum conſtructum cernitur.

Quartum hujus Præfecturæ oppidum vocatur *Nova Valentia*, diſtans quidem ab oppido *S. Iacobi* Legionenſis quinque & viginti leucis, à portu autem *Burburatæ*, ut vocant, ſeptem: à Metropoli denique *Coro*, ſecundum *Herreram* ſexaginta. In quo tamen ſuſpicor illum falli, & itinerum rationem evidenter indicare, ſupra quadraginta & quinque leucas vix eſſe poſſe.

Quintum hujus Præfecturæ oppidum vocatur *Nova Xerez*; diſtans à *Nova Valentia* quidem quindecim leucis, pene verſus Meridiem: à *Nova Segovia* vero una, & viginti leucis, à Metropoli denique *Coro* ſexaginta fere verſus Eurum. Nuper admodum ab Hiſpanis videtur conditum, neque enim valde antiqua illius eſt memoria apud Hiſtoricos Hiſpanos.

Cap. XII.

Vrbs Nova Segovia, *& regionum vicinarum ſitus & cœli ſolique qualitates.*

ANTEQUAM ad oppidum hoc deſcribendum accedam, operæ pretium fuerit hic commemorare, quod ante promiſeram, quæ in hiſce partibus à Germanis fuerunt geſta.

Ioannes

Ioannes de Villegas, *Velserorum* nomine, hujus provinciæ præfectus anno cIɔ Iɔ LII è provincia *Tucuyo* cum exercitu movens, primum detexit certas auri venas, ad radices editissimorum montium, qui uno & pene continuo jugo hanc provinciam pervagantur, (appellant hodie montes *S. Petri*,) juxta ripas fluminis, quod à barbaris quidem vocatur *Buria*, ab Hispanis autem ad eundem modum *S. Petri*, quia festo illius primum ab ipsis fuit aditum. Et hac tam optata opportunitate illectus deduxit huc coloniam; quæ quum ob cœli inclementiam & loci insalubritatem paulo post fuisset deserta, traducti fuerunt coloni ad ripas fluminis *Bariquicemeti*, & urbs dicta fuit *Nova Segovia*. S. Pedro.

Fluvius porro hic nomen meruit ab aquarum suarum colore, commotæ enim lurido & cinereo colore dilabuntur.

Aëris temperies hujusce provinciæ pene eadem est, quæ vicinarum: æstatem quippe patitur iisdem mensibus, quibus Hispania hyemem: in planicie quidem gravis toleratur æstus; à montium vero jugis, quibus hæc regio instar vallorum utrimque concluditur, perflant subfrigidæ auræ, quæ æstum egregie temperant, & magnum mortalibus adferunt solatium.

Plures hic incolunt barbarorum nationes, linguis utplurimum discrepantes.

Frugum atque annonæ hic summa est parcitas: Indigenæque fere à caule cujusdam plantæ, quam ipsi vocant *Cocuy*, quæque carduis Hispaniensibus admodum videtur similis, educunt quendam liquorem, Syrupo non absimilem, quo vulgo utuntur: Mayzii enim habent perparum; sed speciem quandam cucurbitarum, quas Hispani vocant Calebasses. Cervorum tamen & cuniculorum Americanorum maxima hic est copia. Trans montes autem illos versus Austrum, maxima Mayzii reperitur copia, uti & Yucæ & similium radicum, quæ in hisce regionibus pro farre usurpantur, quia solum ibidem humidius est. Fluvii quoque *Hacarigua*, *Boraute* & plures amniculi atque torrentes qui passim hanc regionem secant, pluribus piscibus facti sunt, & longe optimis; quos indigenæ, radice quadam, (quam vocant *Barbasco*) prius contusa & in undas projecta ita inebriant vel potius infatuant, ut manibus se capi patiantur; astu etiam alibi barbaris familiari. Cocuy.

Ferarum quoque ingens hic numerus, cervorum puta, aprorum, damarum, & cuniculorum, quos æstivis potissimum mensibus, incenso gramine, quod tum in campis passim exarescit, è latibulis suis eductos, sagittis suis conficiunt. Nec desunt hic ferocia & noxia animalia, Tigres, varii angues & imprimis majores Serpentes, quos barbari vocant *Bobas*.

Denique ad ripas fluminum, in concavitatibus arborum & juxta radices, deprehendunt multæ apes, quæ ibidem mellificant.

Porro omnes hi fluvii, & plures alii, qui ex Australi horum montium latere profluunt, dicuntur per longa terrarum spatia & pene centum leucarum decursu, properare ad maximum flumen *Viapari* aut *Huriapari*, id est, *Orenoquen*, & in illius patentissimum alveum se condere.

Montana autem regio, quæ ab oppido *Segovia* ad sinistram jacet, & à populis incolitur, qui *Chica* appellantur, auri metallis abundare creditur, è quibus opulenta gaza educi posset si servitiis abundarent.

Hæc provincia olim frequentissima fuit, sed nunc maxima indigenarum pars morbis, aliisque incommodis, maxime autem propriis vitiis, ut Hispani credi volunt, pene intercidit: Ingenio enim sunt bardo & admodum vili, atque pusillanimes, multis vitiis dediti, præsertim ebrietati, & rixis atque mutuis cædibus, quum nimium potu incaluerunt; desides & sine ulla in crastinum cura, tanquam in diem vivunt, & uno interdum die helluant, quod in longum tempus poterat sufficere: quare annona ipsis deficiente, agrestibus radicibus & herbis misere vitam tolerant, donec Mayzium in novam messem succrescat; quod hic in quibusdam locis quadraginta diebus, in aliis tribus mensibus perfici tradunt.

Haud longe ab oppido *Segovia*, labitur torrens quidam sive amniculus, quem Hispani appellant *Rio Claro*, ab aquarum puritate, qui haud procul ab origine sua rursus à tellure absorbetur: hybernis mensibus admodum tenuis, æstivis autem quum minus consentaneum videtur exuberans, ita ut incolæ sicca illa tempestate campos suos & R.Claro.

ſata aquis illius rigent, & largam Mayzii meſſem hujus potiſſimum beneficio nanciſcantur.

Armenta, pecudes, ſues, nec non jumenta, hic magnum capiunt incrementum, plerique enim incolæ hic exercent pecuariam, atque ex eo potiſſimum faciunt quæſtum; dum omnis generis animalia ad Novum Regnum Granatenſe venalia exportant. Barbari autem jam goſſypinos pannos texere didicerunt.

Denique oppidum *Nova Segovia*, in hac, quam jam deſcripſimus, provincia ſitum, diſtat quidem à *Nova Xerez* verſus Meridiem leucis viginti; à *Tucuyo* decem: à Metropoli *Coro* verſus Eurum octuaginta. Iter autem à *Tucuyo* ad hanc urbem agitur per vallem duodecim leucas longam.

Cap. XIII.

Cætera hujus Præfecturæ oppida, Tucuyo, Truxillo: Laguna, *& provinciarum quæ hiſce adjacent qualitates.*

SEPTIMUM hujus præfecturæ oppidum, vulgo dicitur *Tucuyo*, à vallis nomine in qua conditum cernitur. Vallis autem hæc inter Auſtrum atque Arctum protenditur; patetque tam in longitudinem quam latitudinem circiter dimidiam leucam: undiquaque montibus concluſa: ſecat pene mediam amnis ejuſdem nominis. Commendatur autem ab inſigni cœli clementia, & aëris ſalubritate; nec minus ab omnis generis annonæ abundantia, & variorum fructuum copia, ita ut nihil hic neque Hiſpanis neque barbaris deſit ad neceſſarium victum aut voluptatem.

Oppidum autem diſtat ab Oceano Septentrionali leucis quinquaginta ab oppido *S.Iacobi Legionenſi*, ſeptuaginta: à *Nova Segovia* undecim: à *Portillo* ut vocat *de Carora*, quatuordecim: è *Truxillo* viginti quinque: à Metropoli *Coro* denique quinque ſupra octuaginta; ut *Herrera* annotavit.

Sacchari cannæ in hoc agro feliciſſime ſuccreſcunt, ita ut jam aliquot machinæ iis comminuendis ſtructæ hic conſpiciantur. Præterea plurimum goſſypii hic colligitur, è quo indigenæ barbari jam telas texere, iiſque ſe amicire cœperunt; frumentum quoque aliaſque fruges exoticas, plantas, oleraque admodum benigne tolerat tellus, & feliciter abſolvit.

In campis & ſylvis vagatur immenſa ferarum copia, maxime cervorum, ita ut oppidani, qui venationi gnaviter incumbunt, ſæpe bimeſtri ſpacio quingentos & ſupra cepiſſe memorentur: in nonnullis autem Bezoar repertum volunt. Nec deſiderantur hic noxia & infeſta hominibus animalia, tigres, leones & ſimiles feræ.

Licet autem hic auri venas tellure occultari indubium putent, tamen operarum inopia hactenus eas minime ſcrutantur: ſed oppidani armentis & pecoribus paſcendis, itemque equis alendis potiſſimum impendunt operam.

Cuibæ. Indigenæ hujus regionis, ſunt è genre *Cuibarum*, ut vocant, qui tamen linguis haud parum inter ſe diſcrepant: bellicoſa natio & pugnandi avidiſſima; pugnant arcubus & ſagittis, clavis itidem & ſaxis: & maximam partem humanis carnibus veſci conſuevere. Quidam illorum ab Hiſpanis jam domiti, manſuetius & urbanius agunt: & ipſis tributum pendunt, Mayzium (non enim alias divitias hactenus noverunt) ad oppidum comportantes.

Ab oppido hoc ad Novum Regnum Granatenſe, numerantur leucæ centum & quinquaginta; quarum quidem centenæ ducunt per planiciem amœnam & omnium fructuum perfœcundam; ad hæc variis amnibus & rivulis interſectam, qui & potari pulchri, & piſcibus pluribus fœti eſſe dicuntur: denique ferarum venationibus peropportunam: reliquæ autem quinquaginta leucæ paulo difficiliori itinere abſolvuntur, per editos & aſperos montes atque ſaltus valde impeditos.

Truxillo, Cuicæ. Octavum hujus Præfecturæ oppidum vocant *Truxillo* vel etiam *Noſtram Sennoram de la Paz*, conditum in provincia barbarorum quos dicunt *Cuicas*; diſtans à Metro-

Metropoli *Coro* fere leucis octuaginta recta versus meridiem: ab oppido autem *Tucuyo* viginti & quinque versus occidentem: denique à magno Lacu *Maracaybo* octodecim: ad cujus ripam assidet pagus huic oppido subjectus, ad quem oppidani merces suas, farinam, panes biscoctos, carnes suillas, aliaque solent deducere; quæ ibidem imponuntur in naves, & opulento atque peropportuno commercio vectantur ad varias provincias hujus Continentis Americæ Meridionalis, semel quidem mense Maio, iterum vero Novembri.

Cæterum aliud præterea municipium in hac Præfectura incolitur ab Hispanis, quod appellant *Lagunam*, quia adsidet oræ occidentali Lacus *Maracaybo*, circiter quadraginta leucis à Metropoli *Coro*, ad interiorem ejusdem Lacus sinum sive recessum, & crebris vadorum brevibus navigantibus insidiosum; unde non nisi minoribus navigiis ad hoc aditus pateat: Ager huic municipio vicinus, licet campestris sit, tamen fere vastus & incultus jacet. Cæterum magna hic est cervorum, cuniculorum aliarumque ferarum copia; avium quoque, maxime palumbum atque perdicum: mellis quoque summa abundantia. Verumtamen tantus est hic tigrum numerus & hominibus adeo infestarum, ut non reformident noctu municipium ingredi, & barbaros juxta atque Hispanos dilacerare. Laguna.

Cap. XIV.

Magni Lacus Maracaybo *descriptio, itemque* Maracapanæ *ad extremos hujus Præfecturæ limites versus ortum.*

MAGNUS Lacus *Maracaybo*, cujus jam supra aliquoties meminimus, vocatur etiam ab Hispanis *Lago de Nostra Sennora*; perrumpit autem inde ab Oceano in Continentem quadraginta leucis, vel ut *Herrera* alibi testatur viginti quinque, variant enim authores; patet in latitudinem utplurimum decem leucas; circumgyratque circiter octuaginta; licet quidam ambitum illius longe minorem faciant: Æstuarium illius patet circiter dimidiam leucam; quo veluti ostio, fluctus maris admittit atque remittit, æstu ordinato; unde illius fluctus, licet plurimos amniculos & torrentes accipiat à variis plagis, subamari deprehenduntur: nihilo secius alit varios pisces & imprimis grandes *Manatos*.

In intimum hujus Lacus gremium, intrat fluvius, è *Novo Regno Granatensi* descendens, cujus beneficio commercia inter hanc Præfecturam & dictum regnum percommode exercentur. Indigenarum nonnulli qui ripas illius Lacus accolunt tuguria sua hodieque struunt, in cacuminibus arborum, inter ipsas undas, aut ad ipsam ripam; Unde quidam præfecturam hanc nomen Venezuelæ accepisse opinantur, uti jam supra diximus.

In ambitu hujus lacus, aut haud longe ab illius ripis, incolunt variæ nationes barbarorum: inter quos primo loco nominantur *Pocabuyes*, qui plurimum auri possedisse dicuntur: deinde *Alcoboladi*, auri non minus divites: urbana & mitis natio, quæ fœcundos agros possidet & abundat omnis generis annona. Pocabuyes.

Inter montanam autem regionem & hunc Lacum, jacet provincia *Xurnara* plana atque campestris: montanam vero regionem, incolunt *Coromochi* ferox natio & valde bellicosa. Ad intimum Lacus recessum, quem Hispani vulgo vocant *Culatam*, alii degunt barbari, quos appellant *Bobures*, quorum provincia ob telluris uditatem & crebras uligines, insalubrior habetur, & supra modum infestatur à Mosquitis. Xuruara. Bobures.

Denique à *Xurnara* ad Metropolin Coro, pene octuaginta leucarum spatio plures degunt barbari; rudi ingenio, & rerum omnium pene inopes, quos Hispani nondum debellarunt. Atque hactenus de hoc Lacu.

Maracapana claudit pene limites hujus præfecturæ versus orientem: portus, qui inter optimos hujus oræ, facile primus censetur. Inter montes autem qui ab hoc portu, alibi duabus, alibi sex, nonnullibi & decem leucis divergunt, habitant barbari, quos vocant *Chuigotos*, unius quidem linguæ, sed haud Maracapana.

ſatis inter ſe concordes, bellicoſa natio, & humanis carnibus veſci ſueta, & Hiſpanis neque obſequens neque propitia.

Incolæ *Cubaguæ* hic olim modicum habuerunt municipium, alueruntque in eo præſidiarios quamplures, in ſpeciem quidem, ut hanc provinciam adverſus hoſtes defenderent, revera autem, ut miſeros barbaros abriperent in ſervitutem, & alio traducerent: quo factum eſt, ut provinciæ hæ hodie perpaucos indigenas, & raros pro amplitudine incolas numerent.

A *Maracapana* ad provinciam *Bariquicemeti*, vaſta planicies ſternitur, venationi quidem & piſcationi admodum opportuna, pene centum leucarum longitudine, verum tota regio, qua ab Hiſpanis, qua à Germanis, ſuperiori ſeculo ita eſt depopulata, ut jam plures Tigres quam homines nutriat, & vix iter hàc agi poſſit.

CAP. XV.

Deſcriptio Inſularum quæ huic præfecturæ objacent, Inſulæ Blanca, Tortuga, Orchilla, Rocca, *Avium.*

INTER Inſulas quæ huic Continenti Americæ Meridionalis hic objacent, primo ſeſe offert quæ ab Hiſpanis & aliis nationibus appellatur *Iſla Blanca:* ea diſtat ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus; aut ſecundum alios, undecim gradibus & quadraginta octo ſcrupulis; ab inſula Granada verſus favonium paulum declinando verſus Auſtrum, leucis circiter quadraginta: à *Margarita* itidem verſus favonium, ſed declinando paulum verſus Arctum leucis ſedecim. Continet in ambitu circiter ſex milliaria: præcipua illius ſtatio ſita eſt ad Occidentale illius latus, in ſinu arenoſo. Pauciſſimi in hac inſula viſuntur montes. Ad latus illius Occidentale, paucæ admodum naſcuntur arbores, præter raros lucos qui fere conſtant ex arboribus *Guajacan:* verum latus Orientale univerſum ſilvoſum eſt, ſub arboribus autem viſuntur multi frutices, è ſalviæ ſylveſtris claſſe, qui fragrantem odorem de ſe fundunt. Solum omne partim eſt ſcopuloſum, partim aridum, exſucce, atque adeo effætum, culturæ omnis impatiens; nam nullæ hic reperiuntur ſcaturigines, aut dulces latices, præter aquas pluvias, quæ in certis ſtagnis colliguntur. In ſylvis quoque ſuccreſcunt plantæ, acutiſſimis aculeis aſperæ, qui carnem ita penetrant ut ægerrime poſſint evelli: campi autem atque planicies gramine quodam veſtiuntur, quod ad genua uſque aſcendit. Pauciſſima reperiuntur hic animalia, præter hircos & capras, quæ maximum ceperunt incrementum, ita ut aliquot millia hic vagentur. Inculta eſt inſula, neque ab ullis barbaris, Hiſpaniſve habitata; qui illam tantummodo adire ſolent, ut hircos & capras venentur: neque à noſtris aut aliis gentibus, niſi ob eandem cauſam aditur, vel etiam interdum propter Salinas; licet illæ ſatis incommodo loco ſitæ ſint.

Tortuga. Sequitur deinceps *Tortuga* inſula, quæ diſtat ab Æquatore verſus Arctum, undecim gradibus & duodecim ſcrupulis, ab Occidentali Angulo *Margaritæ* verſus favonium duodecim aut quatuordecim milliaribus; ab Inſula *Blanca* quindecim aut ſedecim milliaribus verſus Africum: Ita ut ii, qui ſub hac inſula in anchoris conſiſtunt, non modo Inſulam *Margaritam* ſed & Continentem Americæ ſudo cœlo poſſint conſpicere. Patet in longitudinem quidem inter ortum & occaſum tria quatuorve milliaria, in latitudinem autem ſeſquimilliare. Latus illius Orientale, ut & maxima pars, ſolo eſt petroſo, effæto & nudo; petræ illæ ſunt aſperæ, poroſæ atque hiantes, ita ut difficillime veſtigia hic figantur, ſecus littus nonnulli luci viſuntur; ora autem ipſa uliginoſa eſt & crebris ſtagnis impedita, quæ ſcatent innumeris cancris nullius frugis atque inutilibus. Occidentale vero latus, pene uſque ad Inſulæ umbelicum, denſo nemore veſtitur, in quo excellunt arbores *Guajacan*; ad oram vero maris frequenti fruticeto pene eſt invium. Hæc inſula nihil memorabile ſortita eſt, præter modicam Salinam, quæ jacet pone cornu illius, quod Eurum adſpicit; in qua menſibus Septembri, Octobri & Novembri tantum ſalis reperitur, quantum tribus quatuorve navibus onerandis ſufficit: verum ſtatio haud admodum navibus eſt opportuna. Alit quoque hæc inſula plurimas capras præſertim ad plagam Occidentalem; quæ tamen difficil-

difficillimè capiuntur: & infinitas *Yguanas*, ad Orientale latus, quæ ob telluris ſterilitatem valdè ſunt rancidæ: præter illas quæ in ſylvis deprehenduntur, quæ ſunt obeſiores: univerſum autem latus illius Auſtrale ita vadis & rupibus eſt contaminatum, ut ſub illo naves ſine diſcrimine anchoras figere non poſſint. Unicam habet ſtationem ſatis opportunam pone Aquilonare cornu, quod anguſto tramite veluti collo in altum prominet: ubi & naves, quum opus eſt, ſubduci & purgari poſſunt.

Tortugam excipit *Orchilla*, ut vocant Hiſpani, diſtans ab illa verſus *Corum* circiter quindecim milliaribus: ab Inſula autem *Blanca* pene novemdecim; aut paulo paucioribus, ut aliis placuiſſe video. In latitudine hujus tradenda variant inter ſe Naucleri: alii enim teſtantur illam diſtare ab Æquatore verſus Arctum undecim gradibus & quindecim ſcrupulis; alii triginta ſcrupulis; nonnulli & quinquaginta: ſed triginta magis ad veram altitudinem puto accedere. Conſtat hæc inſula pluribus partibus; una quidem majore, pene ſemilunari forma, & aliquot minoribus quæ tantum vadoſo freto à majori dirimuntur. Major maximam partem humili eſt ſolo; ad Orientalem & Occidentalem tantummodo Angulum viſuntur rari montes, in quibus capræ potiſſimum vagantur. Latus ejus Meridionale & quod Africum proſpectat, alto mari alluitur, & oræ illius ſunt prærupta, ita ut quam proxime etiam majoribus navibus liceat accedere: qua Africum aſpicit raræ viſuntur arbores, & paucæ herbæ præter petroſelinon marinum: verum ad Orientale & Septentrionale latus frequentiores naſcuntur arbores: cæterum univerſa tellus ſalſa eſt & plantis nutriendis inidonea: nulli in univerſa inſula reperiuntur fontes, aut latices potabiles; ipſæque arbores quæ hic naſcuntur ſunt aridæ & informes: quare & raræ hic reperiuntur volucres: & ex animalium claſſe tantum lacertorum quædam ſpecies. Ad Arctum habet minores illas inſulas, & terras æquori æquales, & non raro dilutas.

Succedit deinceps *Rocca*, diſtans ab *Orchilla* circiter ſex milliaribus, verſus Occidentem paulum declinando verſus Africum; ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus & quatuor ſcrupulis, uti à noſtratibus fuit obſervatum. Non tam inſula, quam plures ſcopuli & minores inſulæ longa ſerie projectæ, multis arboribus paſſim veſtitæ: patent in longitudinem quidem inter ortum & occaſum quinque milliaribus, in latitudinem vero pene tribus: Continens Americæ Meridionalis facillime ab hiſce inſulis videri poteſt. Ad Arctum jacet exigua inſula, in qua altus mons ſeſe attollit, qui ob candorem procul ex alto videri poteſt. Meridionale latus præceps eſt, & mare ita altum, ut fundum illius bolide fruſtra tentent navigantes: Occidentale vero vadoſiori mari alluitur, hic æſtivis menſibus nonnihil ſalis reperitur. Nulla alit animantia; atque adeo rariſſimas volucres; præter quam unarum ſpeciem, quas alibi ab Hiſpanis diximus appellari *Flamencos*, longis tibiis inſtar ciconiarum, plumis rubicundis & elegantibus, longo & recurvo roſtro. Solum univerſum petroſum eſt, & æquori pene æquale. Roccæ.

Inſula Avium, ut vocant, itidem è pluribus minutis inſulis compoſita eſt; quarum Orientalior maxima eſt, forma triquetra, æquori pene æqualis, & multis arboribus veſtita, licet tellus ſit petroſa, diſtat ab Inſula *Rocca* verſus favonium paulum declinando verſus Arctum circiter decem milliaribus: ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus, uti à nonnullis inveni obſervatum. Huic adjacent octo aut novem inſulæ minores, ſpatio unius milliaris, vadoſo æquore interluente, quæ nihil habent memorabile, uti nec major. I. de Aves.

Cap. XVI.

Deſcriptio Inſularum Bonaire, Curacao, *atque* Arubæ.

Bonaire inſula diſtat ab Inſula *Avium* verſus Corum ſex aut octo mill. ab Æquatore verſus Arctum duodecim grad. atque aliquot ſcrupulis; ſatis ampla eſt & creditur circiter ſedecim aut ſeptendecim mill. in ambitu capere: oræ illius, ut plurimum præruptæ ſunt, licet ſolum modice ſit editum ſecus littus, ita ut ad latus quod Corum adſpicit, ubi opportuniſſima ſtatio habetur, naves funibus ad arbores alligare,

alligare, aut anchoras in littore figere neceſſe ſit: objacet ab hac parte minor inſula: plurima hîc reperiuntur armenta, etiam pecudes atque capræ; nec non ſues & equi; quæ univerſa hic ab Hiſpanis fuerunt collocata, & in immenſum aucta. Incolæ maximam partem ſunt barbari, ex Inſula Hiſpaniola ab Hiſpanis huc traducti, & à multis annis Chriſtianis Sacris initiati; pauci admodum Hiſpani cum ſuo præfecto; qui in valle quadam inter montana hujus inſulæ incolunt: Cæterum hujus inſulæ ſolum haud admodum fertile eſt frugum; ſed nutrit innumeras arbores, quarum materies rubra eſt, & pro tinctura uſurpatur; quæ trunco ſunt ſcabro & contorto, pene ad modum vitium, ſed admodum ſolidæ & gravis materiæ, cortice cinereo, qui ad nihil utile cenſetur: Noſtrates à forma vocant *Stock-vish-hout:* maxima copia jam ab aliquot annis Europæ cœpit inferri à variis nationibus, præſertim noſtratibus, ita ut præ nimia copia jam vileſcere cœperit, & hic non tanta copia reperiatur, aut tam facile devehi poſſit.

Minor inſula diſtat à priori exiguo admodum intervallo, & ipſa ripis valdè præruptis, & æquore in ambitu valde alto, ita ut ſub ipſa inſula, ad ſexaginta orgyas altum deprehendatur, ambit circiter tria milliaria, patens in longitudinem pene duo. Solum parte ſui maxima petroſum eſt, cætera nitroſum vel ſalſum, unde difficillime admodum potabiles aquæ in ea reperiuntur. Nihil memorabile ſortita eſt niſi ſimiles arbores; & Guayacan & paucas arbuſculas quæ goſſypium ferunt.

Curacao. *Curacao* inſula diſtat à *Bonaire* verſus Favonium paulùm declinando verſus Corum circiter novem milliatibus, ita ut ſudo cœlo à *Bonaire* eminus conſpici interdum poſſit; ab Æquatore verſus Arctum duodecim gradibus & quadraginta ſcrupulis, uti à nonnullis invenio obſervatum. Ambit novem aut decem milliaria, inter Corum atque Eurum in longitudinem projecta. Solum illius multo fœcundius dicitur quam *Bonaires*, unde plures incolas habet, qui pecuariam exercent, & quotannis multos caſeos premunt, quos ad Continentem venum traducunt. Naſcuntur hic quoque arbores illæ, quas in *Bonaire* notavimus, verum non tanta copia. Sinum habet patentem ad latus quod Aquilonem deſpicit, ſed ſtatio majoribus navibus valde importuna eſt ob præruptas inſulæ ripas. Nondum inveni à noſtratibus fuiſſe aditam, aut ab aliis nationibus præter Hiſpanos.

Aruba. *Aruba* inſula diſtat ab inſula *Curacao* verſus Corum pene, circiter novem milliaribus, ut à noſtratibus inveni accurate ſatis obſervatum: expanſa eſt inter Corum atque Eurum tria milliaria: ſtationem habet ad latus quod Corum adſpicit, pone inſulæ Angulum; juxta minorem inſulam quæ hic illi objacet, in fundo arenoſo quinque orgyas alto & anchoris figendis peridoneo: reliqua inſulæ latera præruptas habent ripas & æquore admodum alto alluuntur. Ipſa inſula humili magnam partem eſt ſolo, quod alicubi in montes erigitur; quorum unus ſacchari conum æmulatur: ambitus eſt circiter quinque milliatium; Incolitur à paucis Americanis & pauciſſimis Hiſpanis: abeſt denique à Promontorio *Sancti Romani* circiter octo milliaribus verſus boream.

Cap. XVI.

Oræ univerſæ deſcriptio utriuſque præfecturæ Cumanæ *atque* Venezuelæ.

cap. v. *Cumana* ſive *Comena* diſtat à Promontorio *Arayæ* ſive famoſis illis Salinis verſus Auſtrum quatuor milliaribus; cætera ſuperius explicavimus.

A *Cumana* tendit ora primo verſus boream; atque hic primum egrediuntur in Oceanum fluvius quem Hiſpani appellant *Rio de Canoas*, & mox fluvius *de Bordones:* & deinceps portus ſecuriſſimus & undique adverſus tempeſtates ventorum munitus, qui vulgo dicitur *Moxina:* & ulterius ſinus ille quem ſupra diximus *S. Fidei* nomen ſervare: Hinc occurrit navigantibus ſcopulus quidem anguſto, ſed tamen alto & navigabili freto à Continente diviſus, qui noſtratibus dicitur *Borats,* quo ſuperato aditus patet ad alterum ſinum, qui vulgo appellatur *Commenagot;*

Moxina.

Commenagot.

got: pulcherrimus hic eſt ſinus, & navigantibus peropportunus, à *Maracapana* verſùs Occidentem, arenoſo littore & fundo anchoris tenendis peridoneo; in Occidentalem ſinus partem egreditur amniculus, è quo aqua commodiſſime peti poteſt: in ambitu hujus ſinus & intra Continentem naſcuntur plurimæ arbores, quarum materies tincturæ rubri & crocei coloris utiliſſima cenſetur.

A Statione *Commenagot* ad exiguas inſulas quas vulgo vocant *Pirito* numerant quatuor milliaria, ita ut Occidentalis ſinus illius Angulus, reſpondeat Orientali cornui harum Inſularum.

Inſulæ *Pirito* duæ ſunt, circiter milliaris unius intervallo diſcretæ, diſtantes à Continente unum milliare; humiles ſolo & æquori pene æquales, nulliſque mortalibus habitatæ: è regione harum egreditur è Continenti amniculus cujus tamen aquæ ſalſæ deprehenduntur etiam tribus milliaribus intra oſtium: vocant *Rio de Ermacito*; accolitur à natione *Caribum*.

Porro è regione Anguli Occidentalis Inſulæ *Pirito*, jacet ad Continentem ſinus quem vocant *Oychier*, fundo anchoris figendis inidoneo.

Sequitur deinceps ad Continentem notabilis mons, quem Hiſpani appellant *El Morro de Correbicho*, è regione inſulæ *Tortugæ*, quam ſupra deſcripſi.

Et mox Promontorium *de la Cordeleira* vel *Caldera*, diſtans ab eadem *Tortuga* verſus Africum circiter quindecim milliaribus: id Promontorium ſolo eſt humili, ab eo tamen incipit ſeſe ora ſenſim attollere, nam ſimul hanc ſuperaveris verſus occaſum, proſpicis eminus editiſſima illa montium juga, quæ vocantur vulgo *Carakas*: Continens hic alit plures arbores *Guajacan*. Diſtat autem Promontorium hoc, ſecundum *Figueredum*, ab Æquatore verſus Arctum, decem gradibus, quibus alii adjiciunt aliquot ſcrupula.

Circiter quindecim milliaribus ab hoc Promontorio verſus Occidentem, jacet Arx *Carakas*, cujus ſupra meminimus; & circiter duobus milliaribus ulterius Promontorium quod Hiſpanis dicitur *Blanco*, pone quod ſtatio navibus haud incommoda eſt, & anchoræ tuto figi poſſunt in mari novemdecim orgyas alto.

Tredecim milliaribus ab hoc Promontorio, occurrit *Turiame*, ubi amniculus potari pulcherrimus è Continenti egreditur, & ora omnis arboribus vernat.

Duobus à *Turiame* milliaribus, jacent inſulæ *Burburatæ*: hic portus admodum ſecurus eſt, & Salinæ è quibus ſalem Continentis incolæ ſolent petere. Burburata.

Sequitur deinceps ſinus quem Hiſpani, neſcio ob quam cauſam, vocant *Golfo Triſte*; è regione habens Inſulam *Bonayren*, de qua jam diximus: & mox Angulus terræ qui dicitur *Punta Seca*, aliaque ignobiliora loca, neque dum ſatis in itinerariis explicata, uſque ad Promontorium *S. Romani*; diſtans ſecundum noſtrorum obſervationes ab Æquatore verſus Arctum gradibus duodecim & ſex ſcrupulis; extremum eſt cornu peninſulæ illius quam ſupra diximus à barbaris appellari *Paragoanam*, quæ tota humilis eſt, & unicum tantum montem eminus oſtentat, quem vocant *S. Annæ*. S. Romani.

Ab hoc Promontorio flectit ſeſe ora verſus Africum circiter ſeptem aut octo milliaribus, deinde ſubducit ſe recta verſus Auſtrum, promovens ſe verſus Corum, oppidum *Venezuelæ* primarium; ubi in intimo ſinu undas ſuas eructat Lacus *Maracaibo*: A cujus oſtio ora revertitur verſus Arctum.

Commodiſſimum tempus hic navigandi eſt à menſe Maio ad Octobrem: nam à Novembri ad Aprilem valide perflant hic venti Aquilonares, & cient infeſtas navigantibus tempeſtates.

Claudit hoc fretum ad Occidentem Promontorium *Coquibocoa*, diſtans ab Æquatore verſus Arctum ſecundum obſervationes Hiſpanorum gradibus duodecim; quod humile eſt & vado proreptans in altum; intra Continentem viſuntur editi & fragroſi montes, quos Hiſpani vocant *Sierras de Azieyte*. Coquibocoa.

Huic Promontorio verſus Orientem objacent Inſulæ *Monges*, ad quas ii qui *Cartaginem* ad Continentem Americæ Meridionalis petunt, curſus ſuos ſolent dirigere: ſunt autem tres quatuorve inſulæ parvæ, quarum Auſtralior edita eſt & multo volucrum fimo candicat; à qua verſus boream altera jacet, edito monte & divaricato vertice inſtar ſellæ equeſtris, conſpicua; reliquæ potius petræ ſunt quam inſulæ. Monges.

Porro à *Coquibocoa* ad nobilissimum Promontorium *de la Vela*, numerat *Figueredus* leucas viginti & quinque; quo intervallo Continens admittit sinus aliquot alicujus nominis; & quidem primo illum quem vulgo vocant *Bahiam Hondam* qui patentissimus quidem est sed vadosior, quemadmodum & tellus quæ ambit pluribus recessibus divisa cernitur: accolitur à barbaris insigni macie & squalore, qui prorsus nudi incedunt, pudenda tamen sua cucurbitulis quibusdam tegunt, cæterum non multum differunt à belluis: deinde recipit Continens alterum sinum, quem vocant *El Portete*, quatuor leucis à dicto Promontorio *de la Vela* versus ortum; hic quoque vadosior censetur, licet quidam arbitrentur interius altiorem esse, & ostium illius tantum angustius esse.

Promontorium denique *de la Vela*, valde editum est ad mare, subsidetque sensim versus Continentem, ita ut ex alto allabentibus insula esse videatur: solum quod illi adjacet infœcundum est, & vix quicquam herbidi sortitur.

Atque ita cum bono Deo jam ambitum Americæ hujus Meridionalis absolvimus & redjimus ad Præfecturam *Rio de la Hacha*, à qua superioribus libris digressi sumus intra Continentem & ad Provincias quæ Mari Australi adjacent; itaque finem imponemus huic descriptioni, donec plura & certiora è nostrorum aut aliorum observationibus nacti fuerimus.

INDEX





INDEX
RERUM MAXIME MEMORABILIUM
quæ hisce Libris continentur.

Benevole & Humanissime Lector, copiosissimum Indicem in tuum usum adornavimus, de quo hoc tantum monendus es, nomina quæ Sancti aut Sanctæ aut Novæ prænomen adjunctum habent, tibi in Littera ipsius nominis esse quærenda; & operarum oscitantia post paginam centesimam statim numeros paginarum integro centenario auctiores factos; nosque eos in hoc Indice sequutos esse nequicquam in quærendo hæsitares.

A.



B.

C.

Gowa-

Hup

May-

N.

Nara

T.

Taxi-

V.

 Vallo-

W.

X.

FINIS.



Ad Lectores.

LIcet studiosè operam dederim ut hi libri quam accuratissimè ederentur, tamen operarum incuria pauca quædam errata irrepserunt, quæ corrigenda erunt.

PAG. 13. Lin. 2. lege Cap. IX. P. 71. l. 36. leg. *Nabicanos*. P. 72. l. 7. leg. *Sivpanoes*. P. 257. lin. 1. leg. aut institores. P. 267. l. 26. leg. Cap. XVI. Pag. 274. l. 10. leg. Cap. XXI. P. 309. l. 53. leg. *Espejo*. P. 437. l. 33. leg. Cap. XXVI. & ita porro XXVII. XXVIII. XXIX. XXX. XXXI. XXXII. XXXIII. P. 471. l. 15. leg. Cap. XIV. P. 472. l. 46. leg. Cap. XV. P. 478. l. 20. leg. Cap. XIX. P. 479. l. 37. leg. Cap. XX. P. 525. l. 40. Hispanorum coloniam, *adde*, quam vocant *Los Siete Corrientes*. P. 528. l. 40. leg. *Carçaranna*. P. 542. l. 29. leg. *Cabralis*. P. 549. l. 47. leg. *Caburiba*. P. 551. l. 48. leg. *Canig.* 1. P. 558. l. 1. leg. Cap. VIII. P. 591. l. 2. leg. Septima Capitania. P. 596. l. 21. leg. Cap. XXVII. P. 600. l. 52. leg. *Mongiangapen*. P. 612. l. 10. leg. sive P. 649. l. 50. leg. Cap. XVIII. & ita deinceps XIX. XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. XXV. XXVI. XXVII. P. 655. l. 17. leg. *Manoripanam*. P. 675. l. 3. in margine dele Emeria. P. 688. l. 42. leg. Cap. XVII. Monendum denique paginarum numeros post 104. integro centenario ad finem usque auctiores factos.

